

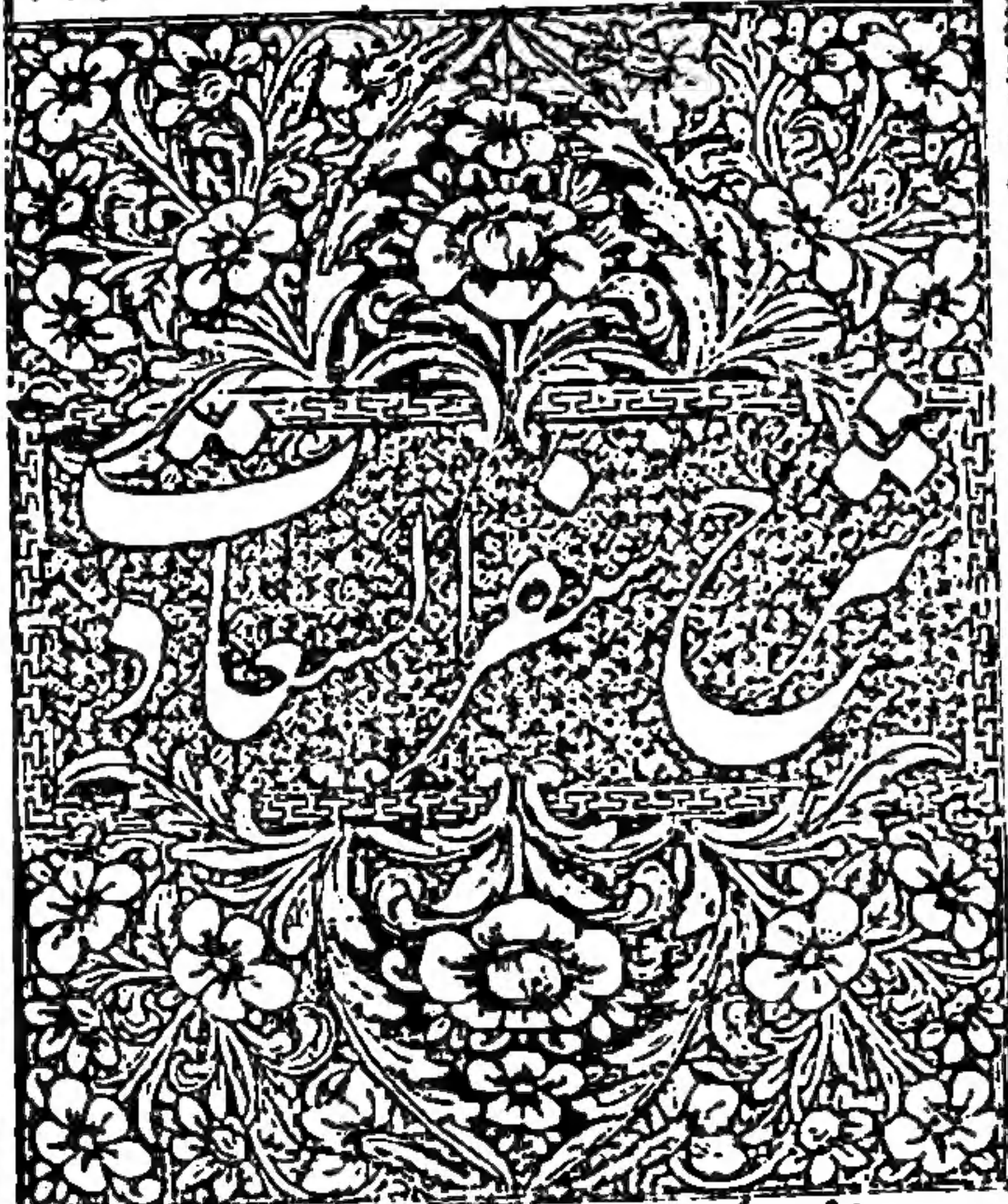

شرح تائید بنو اسد

مکتبہ انیسویں صدی

عوضنا کے مکہ و مکہ فضل خلاہ زو آ سما
بن شمعین بن ولین بن مین بن

مستور ہنر کہ در سال شمر عید فقیہ مستند از احادیث و آثار سہل رشد و ہدایت

تالیف اسوۂ فضلاء کرام عمدۂ طہای عظام مولانا عبدالحمید الدہلوی البخاری

مکتبہ نور پور ضوئہ کٹوہ مارکیٹ کھرپان

فہرست کتاب شرح سفر السعادت و تشریح مجدد الحق محمد دہلوی

نمبر شمار	عنوان است	صفحہ	نمبر شمار	عنوان است	صفحہ
۱	در باب مصطلحات علم حدیث، ذکر کتب صحیح ستہ و غیرہ و در	۲۵	۹۲	فصل در حصول الرزق و الفترۃ للنبی صلی اللہ علیہ وسلم فی الصلوٰۃ	۱۰۱
۲	احوال ائمہ مذہب اربعہ و حکم اقتدا و اتباع ایشان و متعلق بہا۔	۲۶	۱۰۱	فصل در بیان رسول علیہ السلام در نماز	۱۰۹
۳	فاخر الکتاب در ذکر حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم پیش از	۲۷	۱۱۱	فصل در کثرت و دشواری چشم آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در نماز	۱۱۸
۴	نزدل و محی و بیان بشارت وی در ان ایام۔	۲۸	۱۱۸	فصل فی الاذکار بعد الصلوٰۃ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم	۱۲۲
۵	در بیان شجرت توسل	۲۹	۱۲۲	فصل در سنن و رواتب از نماز	۱۲۵
۶	غلامی جبرائیل و اسرافیل، سرور انبیاء علیہ السلام را	۳۰	۱۲۵	فصل در قیام شب (نماز تہجد)	۱۲۶
۷	مفاقت ابوبکر رضی اللہ عنہ با سید عالم علیہ السلام	۳۱	۱۲۶	فصل در کیفیت قیام لیل	۱۲۷
۸	حکمت در اختلاف صود و مثل جبریل علیہ السلام	۳۲	۱۲۷	فصل فی بیان اگر کتین بعد الوتر	۱۲۸
۹	باب در طہارت حضرت پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم	۳۳	۱۲۸	در بیان خواندن تہنوت در وتر	۱۲۹
۱۰	در بیان آبیکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وضو بار دہشتی	۳۴	۱۲۹	در بیان خواندن قرآن بتوسل و تہنوت و تہنوتی ترتیل	۱۳۰
۱۱	در بیان منحنہ و استسقاء آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم	۳۵	۱۳۰	فصل در نماز چاشت	۱۳۱
۱۲	در بیان سجہ سر مبارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم	۳۶	۱۳۱	فصل در بیان سجده شکر	۱۳۲
۱۳	در بیان ضعف حدیث تکرار سجہ	۳۷	۱۳۲	فصل در بیان سجده تلاوت	۱۳۳
۱۴	در بیان شستن پایای مبارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم	۳۸	۱۳۳	فصل در فضیلت و در جمیع عبادت پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم در آن	۱۳۴
۱۵	در بیان سجہ بر موزہ	۳۹	۱۳۴	تاکید کثرت درود در روز جمعہ	۱۳۵
۱۶	در بیان جواز تیمم بکتاب و سنت و اجماع	۴۰	۱۳۵	در بیان آنکہ از آداب اکرام علیہ السلام بعد از قیامت و بنا بر مرسوم	۱۳۶
۱۷	باب در بیان نماز آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم	۴۱	۱۳۶	انتظار بر صلوٰۃ، صلوٰۃ است	۱۳۷
۱۸	حدیثی در ارسال دستہا، در کتب یافتہ نمی شود	۴۲	۱۳۷	پیدایش آدم علیہ السلام و قیام قیامت در روز جمعہ	۱۳۸
۱۹	فصل در کیفیت رکوع	۴۳	۱۳۸	فصل در بیان تعظیم جمعہ	۱۳۹
۲۰	فصل در کیفیت سجود	۴۴	۱۳۹	فصل در خطبہ نبویہ صلی اللہ علیہ وسلم در روز جمعہ	۱۴۰
۲۱	فصل در تطویل الصلوٰۃ باللیل و تخفیفہا بالنهار	۴۵	۱۴۰	در بیان نماز احتیاط الظہر	۱۴۱
۲۲	فصل فی کیفیت الاعتدال من السجود	۴۶	۱۴۱	فصل در نماز عید	۱۴۲
۲۳	تحقیق رفع السبابہ عند الشہادۃ	۴۷	۱۴۲	فصل در استسقاء	۱۴۳
۲۴	اختلاف ائمہ در تہنوت نماز فجر	۴۸	۱۴۳	تنبیہ بر دوام ابو حنیفہ در استسقاء نمازی مسنون نیست	۱۴۴
۲۵	فصل فی کیفیت الخروج من الصلوٰۃ	۴۹	۱۴۴	فصل در عبادت سفر	۱۴۵
۲۶	فصل فی ادحیۃ الصلوٰۃ	۵۰	۱۴۵	در بیان سعادت و نحوست ایام	۱۴۶

ردیف	عنوان	صفحه	ردیف	عنوان	صفحه
۵۱	در بیان قیام صلوٰۃ و دعا و دعا	۸۱	۵۱	در بیان قیام صلوٰۃ و دعا و دعا	۸۱
۵۲	تنبیه در جمع بین الصلواتین	۸۲	۵۲	تنبیه در جمع بین الصلواتین	۸۲
۵۳	فصل در قرآن و استماع قرآن کمال خشوع و خضوع سنت نبوی است	۸۳	۵۳	فصل در قرآن و استماع قرآن کمال خشوع و خضوع سنت نبوی است	۸۳
۵۴	فصل در بیان حیاست بپادشاه و نماز جنازه	۸۴	۵۴	فصل در بیان حیاست بپادشاه و نماز جنازه	۸۴
۵۵	سنت نبوی صلوات بر اوست و حقوق میت	۸۵	۵۵	سنت نبوی صلوات بر اوست و حقوق میت	۸۵
۵۶	زیارت قبور علی العموم تمامه الی قبور سنت نبوی است	۸۶	۵۶	زیارت قبور علی العموم تمامه الی قبور سنت نبوی است	۸۶
۵۷	در بیان کیفیت	۸۷	۵۷	در بیان کیفیت	۸۷
۵۸	تسمیه باسم وی صلوات بر اوست و سلم	۸۸	۵۸	تسمیه باسم وی صلوات بر اوست و سلم	۸۸
۵۹	باب اذکار الهی صلوات بر اوست و سلم	۸۹	۵۹	باب اذکار الهی صلوات بر اوست و سلم	۸۹
۶۰	فصل در بیان ادعیه وقت جامع پرشیدن	۹۰	۶۰	فصل در بیان ادعیه وقت جامع پرشیدن	۹۰
۶۱	فصل در بیان ادعیه وقت در آمدن خانه	۹۱	۶۱	فصل در بیان ادعیه وقت در آمدن خانه	۹۱
۶۲	فصل در بیان ادعیه وقت در آمدن بیت الخلاء	۹۲	۶۲	فصل در بیان ادعیه وقت در آمدن بیت الخلاء	۹۲
۶۳	فصل در اذکار اذان	۹۳	۶۳	فصل در اذکار اذان	۹۳
۶۴	فصل در ادعیه عشره ذوالحجه	۹۴	۶۴	فصل در ادعیه عشره ذوالحجه	۹۴
۶۵	فصل در ادعیه طعام خوردن	۹۵	۶۵	فصل در ادعیه طعام خوردن	۹۵
۶۶	فصل در ادعیه دیدن ماه نو	۹۶	۶۶	فصل در ادعیه دیدن ماه نو	۹۶
۶۷	فصل در بیان ادعیه در آمدن خانه	۹۷	۶۷	فصل در بیان ادعیه در آمدن خانه	۹۷
۶۸	فصل در سلام و آداب	۹۸	۶۸	فصل در سلام و آداب	۹۸
۶۹	فصل در استیذان	۹۹	۶۹	فصل در استیذان	۹۹
۷۰	فصل در بیان خطبه	۱۰۰	۷۰	فصل در بیان خطبه	۱۰۰
۷۱	فصل در اذکار سفر	۱۰۱	۷۱	فصل در اذکار سفر	۱۰۱
۷۲	فصل در بیان ادعیه سواد شدن	۱۰۲	۷۲	فصل در بیان ادعیه سواد شدن	۱۰۲
۷۳	فصل در بیان تعلیم خطبه مهر است	۱۰۳	۷۳	فصل در بیان تعلیم خطبه مهر است	۱۰۳
۷۴	در بیان آنکه مدینه را یثرب بناید خوانند	۱۰۴	۷۴	در بیان آنکه مدینه را یثرب بناید خوانند	۱۰۴
۷۵	فصل در الفاظی که در کرامت آن کس را خلاف نیست	۱۰۵	۷۵	فصل در الفاظی که در کرامت آن کس را خلاف نیست	۱۰۵
۷۶	فصل در انشراح صدر آنحضرت صلی الله علیه و سلم	۱۰۶	۷۶	فصل در انشراح صدر آنحضرت صلی الله علیه و سلم	۱۰۶
۷۷	فصل در خوشی حضرت بنی اکرم صلی الله علیه و سلم	۱۰۷	۷۷	فصل در خوشی حضرت بنی اکرم صلی الله علیه و سلم	۱۰۷
۷۸	فصل در پوشش آنحضرت صلی الله علیه و سلم	۱۰۸	۷۸	فصل در پوشش آنحضرت صلی الله علیه و سلم	۱۰۸
۷۹	در پوشیدن سر او علی آنحضرت صلوات بر او است	۱۰۹	۷۹	در پوشیدن سر او علی آنحضرت صلوات بر او است	۱۰۹
۸۰	تثانی نعل آنحضرت صلوات بر او است و برکات بسیار دارد	۱۱۰	۸۰	تثانی نعل آنحضرت صلوات بر او است و برکات بسیار دارد	۱۱۰
۸۱	در بیان آنحضرت صلی الله علیه و سلم	۱۱۱	۸۱	در بیان آنحضرت صلی الله علیه و سلم	۱۱۱

فصل	موضوعات	فصل	موضوعات
۴۸۱	فصل در علاج سحر	۱۱۱	فصل در مباشرت آنحضرت صلی الله علیه و آله با ازواج طاهرات
۴۸۲	فصل در معالجه بدن	۱۱۲	فصل در خواب و بیداری آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم
۴۸۳	فصل در معالجه بدن و دستن علم طب و معالجات	۱۱۳	فصل در سرای آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم
۴۸۴	فصل در پرہیز	۱۱۴	فصل در بیان حد و گوشت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم
۴۸۵	فصل در تدایو بحریات	۱۱۵	در بیان کینزگان و مملایان آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم
۴۸۶	فصل در علاج قتل	۱۱۶	فصل در بیع و کثیر آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم
۴۸۷	فصل در معالجه بادویہ و وحانیہ	۱۱۷	فصل در بعض احکام آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم
۴۸۸	علاج کردن آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم نمے	۱۱۸	فصل در علاج و امراض
۴۸۹	بایات قرآن -	۱۱۹	فصل در علاج استطلاق
۴۹۰	فصل در بیان دعائے که علاج برائے مجموع	۱۲۰	فصل در علاج طاعون
۴۹۱	امراض و آلام است	۱۲۱	فصل در استقاء
۴۹۲	زقیبہ گزیدن عقرب	۱۲۲	فصل در علاج جراحات بحیر سوخته
۴۹۳	فصل در علاج غنم و اندوہ	۱۲۳	فصل در فوائد غسل و محم
۴۹۴	فصل در عبادت نبوی صلی الله علیه و آله وسلم در طعام شریف	۱۲۴	فصل در بیان طایع کردن
۴۹۵	فصل شیرینیا عمل است	۱۲۵	فصل در علاج عرق النساء
۴۹۶	فصل در امر مسکن و مسندل	۱۲۶	فصل در علاج خشی مزاج
۴۹۷	فصل در تدبیر نوم و یقظہ	۱۲۷	فصل در خارش بدن
۴۹۸	فصل در حفظ صحت با کستال بوسے خوش	۱۲۸	فصل در فاست الجنب
۴۹۹	فصل در حفظ صحت چشم	۱۲۹	فصل در علاج درد سر
۵۰۰	فصل در دست من و سلف	۱۳۰	فصل در طعام و شراب بیمار
۵۰۱	فصل در رفتن آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم	۱۳۱	فصل در علاج غدرہ
۵۰۲	فصل در کلام و سکوت و ضحک و بکائے	۱۳۲	فصل در علاج درد دل
۵۰۳	حضرت نبوی صلی الله علیه و آله وسلم	۱۳۳	فصل در بیان پرہیز
۵۰۴	فصل در فطرت و توابع آن	۱۳۴	فصل در بیان علاج درد چشم
۵۰۵	در بیان ختنہ آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم	۱۳۵	فصل در علاج حذر
۵۰۶	فصل در قص شارب مبارک آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم	۱۳۶	فصل در اصلاح طعام و شراب کہ مفسد در آن افتد
۵۰۷	فصل در جہاد و آداب آن	۱۳۷	فصل در علاج ثراست بذریہ
۵۰۸	خاتمہ الکتاب در اشارات بالجوای کہ در آیتا احادیث	۱۳۸	فصل در بیان شاد نمودن مریض
۵۰۹	مردیہ صحیحہ نموده	۱۳۹	فصل در علاج زہر

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله لا علم لنا الا ما علمنا انك انت العليم الحكيم الملم بكل علم على محمد وآل محمد الطائفة الى الصراط المستقيم والنج القويم وعلى آله
 واصحابه واتباعه اجمعين وناظر العلماء الراغبين من امتك الى يوم الدين همچنانکه حمد و سپاس جنانچه پروردگار تمت کلمه و
 عمت الاوه بر نعمت ایجاد و امداد که در مبداء و معاد بدینندگان افاضه فرموده واجبست کذلک شکر و امتنان جناب
 رسالت بحق سفارت و وساطت که علوم و فیه من ایزد درگاه صمدیت آورده و عالمیان را به ان راه نموده لازم و مستحکم
 و همچنین حق آل هدایت مال و اصحاب و افر النصابش که وساطت و وسایل وصول فیض و انوار و هدایت در یابی فیض
 اویند برنده کاغذ است قائم و ثابت و برین قیاس تا بحین و اتباع و تبع اتباع و تائید و تائید و نقله احادیث و اخبار که
 سلسله علم دین از خواص این غیر الاممست بود و ایشان بر راست چه از آنکه حفظ و ضبط احادیث چنانکه شنیدند از
 و کثرت اجناس علم و کثرت و خزان نقود دین گشته بی زیادت و نقصان ادای امانت با اهل آن نمودند و چه از آنکه
 امتداد و قیاس اعتبار از اید اسکلاف اسرار نموده و قواعد و اصول و دلائل و عقل استنباط و استخراج کرده
 مسائل و احکام طریق بران مزید فرمودند و به مقتضایان و مستبعان ایشان که بتقلید و اتباع جزئیات مسائل و تفاریح
 احکام جمع و فراهم آورند و طائفه دیگر نیز که متبع کتب و رسائل انتخاب و القاطع فوائد و مسائل نموده تجدید و ترویج علم
 جمالی تان بر حیره دین و ملت افزودند و نگرید حقیقت و از روی انصاف تائید این طوائف را که عاملی بود علم و رفیع اعلام
 دین و حافظ اصناف شریعت اند برافزود و دیگرانی که نعمت خواران مائده فضل و افاده و ریزه چشمان
 خوان احسان ایشانند شکر و امتنان و حق نعمت شناسی لازم و این حساب پیشینان استاد و دول نعمت پسینان
 باشند و پسینان را لا اعتراف بفضل و رعایت ادب نسبت با ایشان واجب اگر چه تواند که بعضی پسینان با جبر از قصب
 سبق و مزیت از بعضی پیشینان در گذرند و کذلک فضل شد بایه من ایشان و اشد ذوالفضل العظیم اللهم لا ذا الفضل
 العظیم نسألك ان تختصنا بفضلک و کریمکم انت العزیز العظیم اما بعد فبقول العبد الضعیف الفقیر

الی الله القوی القنی الباری محمد الحق بن سید الدین بن سید محمد الترمذی البخاری غفر الله له و
 ارحمه فی اخلافة این خزینه است از خزائن محمدی صلی الله علیه و آله و سلم مطبوعاً و از او هر دو تالی مستطالی احادیث و اخبار که از
 بارگاه فضل و موهبت باین ماکن زاویه فقر و نیستی حواله کرده اهازت مرث و اتفاق ارزانی داشتند و این مائده است از
 موائد احمدی شمعون الوان مطاعم و کاکل و فواکه و ثمار احکام و مسائل که از آسمان هدایت و کرامت بر سر وقت این ریزه
 چین خوان جو و احسان نازل گردانیده سرمایه عید او اعلی و او اخر ساختند باعث جمع این خزائن و تهیه این موائد
 آنکه کتاب سفر السعادت که آنرا صلا المستقیم نیز خوانند تصنیف الشیخ العالم الفاضل الکامل الامام الادب البارع
 قدوة المحققین و الفضل المتأخرین صاحب التصانیف المشهورة و الفضائل المذكورة و حیدر زان و اعجوبة عصره و اوایه
 محمد بن یعقوب بن محمد بن ابراهیم بن عمر بن ابی بکر بن احمد بن محمد بن ادریس بن فضل بن سید بن شیخ الاسلام
 ابی اسحق الکاظمی الشیرازی الشیخ محمد بن عبد الله بن الشیرازی الفیروز آبادی القوی القنی البکری الشافعی نزل الحرم
 الشریف المکی زاده الله تشریفاً و تعظیماً و لدنی ربيع اللیل سنة تسع و عشرين و سبع مائة بکازرون و توفی بزمیل لیلته
 العشرين من شوال سنة سبع و ثمان مائة تقوّه الله برحمته و اسکنة فسیح جنّة کتابی بود شوق لطیف متین حسن المسلك
 سید الشیخ صیح البانی اتیق المعالی که در باب جمادات و عادات و اعمال و اخلاق زکریه مقدسه نبویه صلی الله علیه و سلم
 با حسن اسلوب و اسل طریق نوشته و را دلم و دانش داده است و لیکن چون وی درین باب بر ذهاب اقلع مخمین از صاحب
 ظهور بر رفته در بسیاری از مواضع سخن در خلاف مذاهب مجتهدین رحمة الله علیهم مجعین گفته و ادعای فساد و بطلان مخالف
 مدعای خود نموده و دعوی عدم صحت احادیث وارده در بعضی محال و در بعضی محال و افراط از حد اعتدال و جاد و
 انصاف بیرون رفته است و در فائمه کتاب بابی محدث نموده که در انجام و تحقیق و تنقید بعضی احادیث و نسبت وضع و بطلان
 بدان اتباع و تقلید بعضی از غلات و اهل عملت از متأخرین مجتهدین مثل ابن جوزی و غیر وی کرده لازم طریقه انصاف
 و نصیحت نموده شرح آن نکردن و حقیقت حلال کشف نمودن و مواضع خطا و اشتباه بیان مافتن و بذکر احادیث وارده
 در مذاهب ائمه اهتمام داشتن چه مطالبه این کتاب در بعضی مذاهب مجتهدین با موجب انبعاث دشت و امارت شہت
 گشته و در وادی تردد و اذعیرت انداخته بسوی ظن بر ائمه مجتهدین و تعلیط و تخلیط علمای راستین مبتلا گردانند و
 رن نری سخت عظیم است در مصالح دین و اختیار مذہب هر غالب سواد اعظم اسلام برین مذاہب افتاد و بجای
 وحدت وجه و وجود نورانیت باطن بر حزم و اطمینان قلب است و چون یکی بشنود که شیخ حدیثی صحیح درین باب که این
 مجتهد حکم کرده و ایراد نشده یا حدیثی که وی بدان تمسک کرده بصحت زسیده است عقد قلبی که بدان مذہب درست شده
 انحال پذیرد و جدی و جدی که در باعثه کل قوت یافته است گردد و در واقع چنین نیست که وی میگوید زیرا که این
 مجتهدان همه محدث بوده اند و متبع احادیث کرده و تطبیق و توفیق دران داده و تلخیص را از مسووخ شناخته و صحیح را از مضع
 و قوی را از ضعیف جدا نموده اند و بقوت اجتهاد و بسط علم و نورانیت باطن و فراست ایمانی و دلالت قرآن و امارات
 تاویلات و حقائق معانی آنرا در یافته حکم کرده اند نه بسوای طبع و فصول نفس و بعض جہد و مجرد بیان نفوه و تقول بدان
 نموده این سخن در مقدمه شرح بسط و تفصیل ترازین بیان کنیم چنانکه نزد انصاف شہد در حقانیت آن مانند سخن و شرح
 کتاب بر سه قسم افتاد یکی در تحقیق و تبیین آنچه مصنف ذکر کرده رحمة الله علیه از احادیث و آثار و تخریج فمارج و محال آن

از کتب سنی و غیره و ذکر روایات آنها از صحابه و اصحاب کتب دوم در معانیست و معادست کلام وی و تقویت و تائید است
 مهاکمن علی النصوص اثبات و تحقیق مذہب حنفی که مقصود اہم و مطمح نظر اہل است سوم اسطراد و اشتراح کلام بذکر مسائل
 و احکام و انکشاف فوائد و حکایات مناسب بحث و مقام و انچه در حل عبارات متن و ترجمہ الفاظ و بیان معانی آن از
 قبہ و رموز و اشارات و تاویلات و حکایات بر مادت شراح بہکار رفته باشد بر سالکان طریق مطالعہ و واقفان
 صناعت مناظرہ از اہل خبرت و مہارت پوشیدہ نخواہد بود و ہر چہ در کتاب بلفظ عربی بود از احادیث و غیرہ آنرا ترجمہ
 کردم و شیخ بنو دم الاذعیہ و از کار کہ زبان ترجمان وقت از شرح و بیان آن کوتاہ افتاد گویا بمراد الفاظ و معانی
 آن مقصودست نعم اطلاع بر معانی و مضامین آن دوست مزید ذوق و نشاط افزاست لیکن بمراد الفاظ نیز نہایت
 مفید و موثرست و اگر ما بین السطور ترجمہ تحت اللفظ علی الاجمال یا در حواشی یا قدری از تفصیل نوشته آید و در بعضی
 انہما بالفعل بوقوع آمد نیست و سخن درین شرح طویل افتاد و حجم کتاب کبر آمد شاید کہ بعضی را از اہل دعت و کسالت
 کہ نہ دماغ وقت در بحث علم قوی و ذوق سخن دین کمال و داعیہ خدمت احادیث نبوی صادق بود و عمل انتقال این
 کتاب گرانی آورد و اشتغال بدان مورث سامت و ملالت گردد و الا من وفقہ اللہ و ما التوفیق الا من اللہ و اگر ہم
 بر قسم دوم کہ اثبات مذہب حنفیست اقتصار کنند و بہ تخریج احادیث متن تعرض نمایند و در فوائد و المداختصار و در مذکرات
 آنہ لطیف و مختصر در اہل مقصود کانی و بہ بیان و اثبات آن دانی و من و صیت یکم فرزند عزیز نور دیدہ و دانش و
 بینش نور الحق را کہ وجود ثانی و مقصود اولی من است کہ اگر وقت من تنگی آورد و فرصت آن نشد وی مقصدی این
 کار گردد و این ہم را صورت دهد و باند التوفیق و از کتب انچه قبیح و نقص آن در تسوید این شرح اتفاق افتاد از کتب
 تفسیر کشف و مبہناوی و مدارک و جلالین و جزآن و از کتب احادیث صحیح البخاری و شروح آن کرمانی و فتح الباری
 و توشیح سیوطی و مشارق الانوار قاضی عیاض و غیر آن و صحیح مسلم و شروح وی شرح امام نووی و جزآن و طحای امام محمد
 و جامع ترمذی و جامع الاصول و جامع الجوامع سیوطی و شمائل النبوی و شروح آن و مشکوٰۃ و شروح آن طہی و شرح ابن حجر
 و ابوری و جزآن و انوار فصل رابع مشکوٰۃ و مصابح و شروح آن تورنشتی و غیرہ و شیخ مشارق و مجمع البحار کہ شرح صحیح است
 و جامع شروح متعددہ است و نہایہ جزری و مختصر نہایہ سیوطی و مقاصد حسنہ سخاوی و تزیین الشریعہ ابن عراق و الدر
 المنتشرہ فی ہلال احادیث الشترہ للسیوطی و تمیز الطیب من الخبیث فیما یدور علی الالسنۃ من اللاحادیث لابن وایح و
 شفاوی قاضی عیاض و مواہب لدنیہ و صواعق محرقة در وصفہ الماحاب و سنن الہدی و از کار خود می و عمل لیوم و اللیل
 سیوطی و حسن حصین جزری و شرح اربعین ابن حجر و مختصر السیر طبری و از کتب اسما و الرجال فن ثانی از رکن ثالث جامع الاصول
 و تقریب و تہذیب و مقنا و از اصول حدیث شرح شکیبہ لصفہ و شرح شمس و الفیہ عراقی و شروح آن شرح مصنف و
 سخاوی و شیخ ذکر یا در سالہ مختصر طہی و از کتب فقہ ہدایہ و شرح ابن الہمام و شروح دیگر و کنز و بعضی شروح آن
 و شرح و قایہ و حواشی آن و شرح نقایہ شمس و جزآن و زاد الفقیہ در مذہب حنفی و عاوی و شرح آن در مذہب شافعی
 و رسالہ ابن الہی زید در مذہب مالک و شرح زرکشی بر کتاب خرقی در مذہب امام احمد بن حنبل و از کتب قرآۃ شاطبی و
 شروح آن و اتفاق سیوطی و در جزوہ جزریہ و شروح آن و از کتب لغت قاموس تصنیف المؤلف و مذہب و مغرب
 و جزین مذکور است بعضی کتب و رسائل نیز شاید کہ در بعضی مواضع بتطرد آمدہ باشد و انصح نقل و حوالہ باصل مهاکمن

تفسیر از خود را منعی نشده و مسلّم گذاشته یا رب مگر بسودر نیان ده جای وقوع یافته باشد و در روایت احادیث و نقل
مسائل از طریق اعتبار و ادله و دیانت بیرون نیامده و قطعاً براه خیانت و مسامله زفته و این وسیله امید دارست که بسمت
قبول در گاه و رمضای حضرت اشد مرسوم گردد انشاء الله تعالی و زانچه اهم است درین باب دو چیز است یکی دعا و تضرع
و التماس بجناب صمیمیت عزایمه که این عمل را بمصعد قبول برساند و بسبب نفع خلایق و فائده طالبان حق گردانند و دیگر خواست
و التماس از نظر کینه گان درین محیفه آنکه از سوء خطای کاتب حروف نظر پوشند و تاوانند در تصحیح و اصلاح آن هست
درینغندارندان اشد لایضیح بجز المحسنین چون و یا چه متن در فهم محل مقصود نه محتاج به شرح بود و مجرد آن بروی جرات نوشته آمد
قال المصنف بعد از حمد و ثنای حضرت کبریا در دو بلا انتها بر سر درافیا و خلاصه اصفیاء آل و اصحاب انقیاء
بر روان پاک پی روان آن صنادید اولیا معلوم باد طائفه اجماع و اصحاب و زمره عقلای ذوی الالباب را که راه حق
که آن مراد مستقیم است ازان رو که غایت آن حق جل شانّه است اشرف طرق و اجل و اکمل سبل و انور و اغر مسالك است
و سلوک این طریق بی متابعت راهنمای حقیقی و دلیل باهر حقانی ممکن و متصور نه لا یرحم هر که بدرک این معنی مشرف گردد بداند
که اتباع سیرت سرور راهنمایان و مشرور گزیده گان حضرت رحمان محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم و ابتدا بسنت جناب مقدس وی
سبب نجات جاودانی و موجب قرب و وصول بحضرت ربانی جل جلاله و علم نواله بود و هیچ وسیله ازین با شرف و هیچ طریقه ازین
اقرب نتوان یافت و نفس قل الکتم تمجید اله فاجتنبی یکبکم الله مصدق این سخن است که گفته آمد و معلوم مگر جامع نبوی که
الدین النبی و داعی را بران آورد تا امتثال و اجابت طمس بزرگی از ذریه مقدسه نبوی و نبع از دوحه کرمه مصطفوی را
ازین چند باب بروی که در صحاح اخبار ثابت شده از طریق انبیاء محمدیه و سنت سنیّه نبوی صلی الله علیه و آله و سلم در قلم آورده تا هر که
ادراک بین سعادت را خواهد آید و دستور خویش سازد و در باب عبادات اعتقاد کلی بران کند و از خلاف زید و عمرو نه اندیشد چنان
مسائل بروی که از حضرت رسالت پناه باسانید تمجید ثابت شده نوشته میشود و هر متعبدی که از اخلاص تمام این شرح مستقیم را سلوک
ناید در اسرع زبان امکان دست طلب وی کبریا بآن مقصود کلی متعلق شود و طبیعت الطبیعت وی با خلاق مقدسه نبویه متعلق
گردد انشاء الله تعالی الکریم و این سفر سعادت را بر فائده و فائده و چند باب محتوی بر فصول شکل گردانید امید دارد
که انوار اسرار آن هکلمان را تحیا و کشف گردد انشاء الله تعالی این است دیباچه متن و ما پیش از شروع در شرح کتاب
مقارنه وضع کردیم متضمن بر آنچه را نشن آن پیش از مقصود واجب و مناسب باشد مشتمل بر دو قسم قسم اول در مصطلحات علم حدیث
و ذکر کتب مستوفیة باحوال اصحاب کتب و آنچه متعلق است به آن و ثانی در احوال ائمه مذهب اربعه و حکم اقتدا و اتباع ایشان و
ما متعلق بها و باسد التوفیق و الاستعداد فی البیداء و المعاداة و الی الرشاد و السداد و هو حی و نعم الوکیل و صلی الله علیه و آله و سلم
الکلیل و علی اکبر و اصحاب الهادین الی سواد السبیل و علی سائر اتباعه به اة طریق الحق و محیی علوم الدین مقدمه قسم اول در بیان
بعضی از مصطلحات علم حدیث و ذکر احوال بعضی از علمای حدیث از اصحاب کتب است و جز آن بدانکه حدیث در اصطلاح
مشهور قول و فعل و تقریر رسول را گویند اما قول و فعل ظاهر است و معنی تقریر آن است که مثلاً شخصی در حضرت دی فعلی کرد یا شخصی
و وی صلی الله علیه و سلم بیان مطلع شد ازان نمی نکرد و سکوت و در زید و آنرا مقرر داشت و نیز و بعضی حدیث عامر است از قول
و فعل و تقریر نبوی و مثالی است از قول و فعل و تقریر صحابه و تابعین و نیز و غیر این ائمه طینتم همین پس آنچه متضمن بحضرت رسالت گردد
صلی الله علیه و سلم از امر نوح خوانند چنانکه گویند گفت یا کرد یا تقریر نمود آنحضرت صلی الله علیه و سلم یا گویند از این جایش آمده بر نوح

یا گویند که در این راه این عباس مثل او آنچه متشی بهما بگوید و از اسوقوت خوانند چنانکه گویند گفت اگر در این راه خود این عباس
یا گویند از این عباس در هر وقت که اسوقوت است بر این عباس مثل او آنچه متشی بتابعین است از اسقطوع گویند و مشهور آن است
که اسوقوت و اسقطوع را اثر گویند و نزد بعضی اثر مخصوص بهما به بود و سخاوی از بعضی علما نقل کرده که نقیض آنچه از حضرت رسول
صلی الله علیه و سلم آمده خبر گویند و آنچه از صحابه رسیده اثر خوانند و بعضی اثر را بر مرفوع نیز اطلاق کرده اند چنانچه طحاوی
کتاب خود را که مشتمل است بر معانی احادیث نبوی و آثار صحابه شرح معانی الآثار نام کرده و طبری تهذیب الآثار کتابی
دارد و با آنکه مخصوص مرفوع است و آنچه در روی از اسوقوت آورده بطریق تسبیح و طفیل است که اقال سخاوی و انبیه مطلقا
است و لا شاعه فیها و مشهور نهانست که اول ذکر کرده شد و باید دانست که رفع گاهی صحیح بود و گاهی در حکم صحیح اما صحیح در رفع
قول چنانکه گویند شنیدم رسول خدا صلی الله علیه و سلم که چنین گفت یا حدیث که در ما رسول الله صلی الله علیه و سلم چنین یا
قال رسول الله صلی الله علیه و سلم یا عن رسول الله صلی الله علیه و سلم و در رفع فعل چنانکه گویند یا حدیث رسول الله صلی الله
علیه و سلم فعل که یا کان رسول الله صلی الله علیه و سلم فعل که او در رفع تقریر چنانکه گویند کردم در حضرت رسول الله صلی
الله علیه و سلم یا که شخصی در حضرت وی چنین و انکار کرد یا اصلا ذکر انکار نکند اما آنکه صحیح نبود و در حکم صحیح باشد
چنانکه گویند صحابی سخن که اجتهاد و در آن راه بود یا بکنند فعلی را که اجتهاد نتوان یافت جز از سماع از پیغمبر یا روایت از
حضرت رسالت یا صلی الله علیه و سلم یا گویند در زبان آنحضرت چنین میکردند زیرا که ظاهر اطلاق آن حضرت است صلی الله
علیه و سلم بدان و آنکه صحابی گویند چنین است یا ما موردیم یا این این نیز در حکم مرفوع است زیرا که ظاهر در سنت
سنت رسول الله و امر او است صلی الله علیه و سلم و بعضی را درین خلاف است زیرا که سنت صحابه و امر ایشان نیز احتمال
دارد اما بعد است و اگر صحابی بر فعلی از افعال حکم کند که این طاعت یا معصیت خدا در رسول او است این نیز حکم رفع
دارد و چنانکه عاقل گفته رضی الله عنه که هر که روزه دارد و در وقت تحقیق عیسان کرد و ابوالقاسم را صلی الله علیه و سلم
زیر آنکه این نیز ظاهر در تلقی از آن حضرت است صلی الله علیه و سلم و اگر هیچ را وی از روایه حدیث از میان ساقط نشود
و اسناد آن پیوسته آن حدیث را مستعمل خوانند و این عدم سقوط را انفصال گویند و اگر یکی از روایه یا زیاد ساقط شود
منقطع گویند و این سقوط را انقطاع نامند و سقوط یا از مبادی سند و اوایل آن بود چنانچه اغلب روش معنیان بر آن
جاری است یا از آخر سند است بعد از تابعی که صحابی باشد یا غیر این دو قسم است قسم اول را معلق گویند و این اسقاط را
تعلیق خواه ساقط یکی باشد یا بیشتر و گاهی تمام سند حذف کنند و گویند مثلاً قال رسول الله صلی الله علیه و سلم و این تعلیق
در تراجم صحیح بخاری بسیار است و در حکم تعلیق تفصیل است و گفته اند اگر آن در کتابی واقع شود که التزام کرده شده است
صحت آن چنانچه در صحیح بخاری مثلاً آنچه بصیغه جزم و معلوم آمده چنانچه قال فلان یا ذکر فلان مثلاً دلالت دارد بر ثبوت
و سناد آن نزد وی و آنچه بصیغه جزم است بلکه بصیغه تمییز و مجهول آمده چنانچه قبیل و یقال و ذکر مثلاً صحت آن سخن است
و لیکن چون درین کتاب آورده است البته از اصل ثابت خواهد بود و لهذا گفته اند که تعلیقات البخاری صحیح یا مفصله و
این در جایی است که نسبت بغیر شیخ خود کرده اما اگر شیخ خود که سماع وی از او به ثبوت پیوسته است قال و مانند آن گویند
دی حکم غنای دارد که حکم دینی بیاورد و تعلیق نبود قسم ثانی که ساقط از آخر سند است بعد از تابعی آنرا مرسل خوانند و این
فعلیه مرسل چنانچه تابعی گویند قال رسول الله صلی الله علیه و سلم و از بعضی حدیثین مرسل مراد منقطع آید

و اصطلاح اول اشهرست نزد فقهاء و محدثین و حکم مرسل توقفست نزد جمیع زویرا که مخدوف تواند که تابعی باشد چه روایت تابعی
از تابعی دیگر بسیارست و گفته اند تا نشن و یا هفت واسطه وقوع دارد و در تابعین ضعیف و غیر ضعیف در عدالت هر دو موجود
است و نزد امام ابو حنیفه و مالک رحمة الله علیهما مقبولست مطلقا و ایشان گویند که ارسال بجهت کمال و ثوق و اعتمادست
زیرا که کلام و حدیث است و اگر نزد وی صحیح نمی بود ارسال نمی نمود و قال رسول الله صلی الله علیه و سلم نمی گفت و نزد امام شافعی
رحمه الله بر تقدیری که اعتقاد یا بدیعی وی از وجه دیگر بر چند مرسل بود مقبول است و نزد امام احمد و قولست بقولی
مقبول و بقولی توقف و این همه بر تقدیری که معلوم شده باشد که آن تابعی ارسال نمی کند مگر از ثقات و اگر عادت وی
چنان بود که ارسال میکند از ثقات و از غیر ثقات حکم آن توقفست با اتفاق و قسم ثالث از انقسام سقوط از اثناسی
اسناد اگر ساقط و راوی باشد با قوالی و پیغمبر آنرا متصل خوانند و اگر ساقطی بود یا زیاده و نه پیغمبر بلکه از دو جاده جازا
منقطع نامند و برین تقدیر منقطع یک قسم از اسناد غیر متصل آمد و گاهی مطلق آنرا نیز منقطع گویند و باین معنی آنرا مقسم ساخته آمد
و علم بانقطاع اسناد و سقوط راوی الا ان بحیث عدم ملاقات میان این راوی و زوی عنه بود یا بعد معاشرت یا عدم
اجتماع و اجابت از وی بکلم علم تاریخ که متضمن بیان و احوال و وفات زوایا و تعیین اوقات طلب و ارتحال ایشانست
و معرفت این قسم ظاهرست و مشترک میان عوام و خواص علما و قسم دیگرست که معرفت آن غفای دارد و آنرا ندانند پس گویند
و موردش آنست که راوی نام شیخ خود را نبرد و از شیخی که بالاتر ازوست روایت کند و لفظی بیارند که موهم سماعست و یا بعد
سماع نیز جمع میشود چنانکه گویند عن فلان و قال فلان و این جاری میشود در سماع و ملاقی بلکه آنرا که از وی استماع دارد
ولیکن این حدیث را استماع نموده و دریافت این قسم مخصوصست بخواص علما از انهای که علم آنها وسیعست و معرفت
ایشان تمام و ندانند مکرره و مذمومست نزد جمیع علما مگر آنکه ثابت شود که وی مدعی نمیکند مگر از ثقه و باعث بران بعضی
اکابر را و ثوق بصحت حدیث و اتقنا بشهرت حالست اگر چه غیر ایشان را اغراض دیگر نیز بود مثل اغفای سماع از شیخ
بجهت محضرسن و عدم جاه و امثال آن و ستر حال که سبب طعن گردد و لهذا آنرا ندانند پس نام گردند که درخت بمعنی پوشیدن
عیب ملحه در بیعست و بعضی گفته اند بمعنی اختلاط لظلام و اشتداد او است که موجب اشتباه است و فی الحقیقت حکم ندانند
در رد و قبول مثل مرسل آمد چنانکه مذکور شد و معنی روایتست لفظ عن فلان عن فلان و آنرا حدیث معنی گویند و وی
از شخصی که شهرت بدیسی غیر متصلست و از غیر وی متصل بشرط علم بمعاشرت نزد علم داشته و لفظا لقانز و بخاری اگر چه
همه یکبار بود و لابد مرتبه عنقه از حدیث و سماع فرود بود و لهذا بخاری اگر در اسناد او عن فلان آمده است ظانی آن
بسماع و تحدیث میکند و هر حدیثی که مرفوع و متصل بود آنرا سند خوانند اصطلاح مشهور اینست و بعضی مطلق متصل را
سند گویند پس شامل مقطوع و موقوف نیز بود و بعضی مرفوع را خواه متصل بود یا منقطع سند نامند و ازین لازم آمد که مرسل
و متصل و منقطع را سند گویند و المعتمد به القول لاول وصل و از اقسام حدیث شاذ و منکر و معطلست اما شاذ در لغت فرود آمد
گویند که از میان جماعت بیرون افتد و در اصطلاح حدیثی که روایت کرده شده است مخالف آنچه روایت کرده اند او را
ثقات پس اگر راوی این ثقه نیست خود مردود است و اگر ثقه است سبیل درینجا ترجیحست بجز حفظ و ضبط با کثرت عدد
و دیگر وجه ترجمات پس آنرا که راجعست بمنقول خوانند و مرجح را شاذ پس شامل معانی شاذ آن آمد که راوی آن ثقه
کسی باشد که انجمست از وی خواه غیر ثقه در مقابل ثقه یا ثقه در برابر اوثق و بعضی آنرا تخصیص قسم ثانی کنند و بعضی مخالف را

شرط کنند بلکه هر چه روایت کرده اند اوراقه و منقوشه بدان و از هیچ جانب اصلی موافق و معارضه آن نشده است و بعضی
 نه ثقه شرط کنند و نه مخالف و عبارات در تفسیر آن مختلف آمده و بعضی گفته اند شاید آن است که ثقه مخالف جماعه ثقات
 آورد و تفسیر کرده شاید را بمفرد راوی و این صادق است بر فرد ثقه که صحیح است و معتقد بدان است که اول مذکور شد و
 اما منکر حدیثی که روایت کند راوی ضعیف مخالف کسما قتل و اعتقاد بود در ضعف از وی و مقابل منکر معروف است پس
 در منکر معروف و مرد راوی ضعیف است و یکی از ضعف از دیگری و در شاذ و مخوف هر دو قوی و یکی اقوی از دیگری پس شاذ و
 منکر هر دو مرجوح و مخوف و معروف هر دو راجح و بعضی در منکر نیز مخالف شرط نکنند چنانکه در شاذ این اقسام بر تقدیر است
 که بعضی رواه مخالف بعضی روایت کنند تا اگر حدیثی روایت کرده اند و راوی دیگر که حدیث او اعتبار را می نماید موافق آن
 روایت کرده حدیث این راوی با متابع آن حدیث گویند بکسر البیضاء هم فاعل و متابعت موجب تقویت و تأیید است
 در حدیث را و لازم نیست که متابع در مرتبه مساوی حدیث اهل بود اگر کمتر از آن در مرتبه باشد نیز متابع و معارضه و تقوی
 آن کرد و این است معنی آنکه محدثان گویند تابعه فلان و له متابعات و متابعت گاهی در نفس راوی بود و گاهی در شیخی
 که فوق است و اول آن و اکمل است از ثانی زیرا که همین وسعتی در اول اسناد غالب تر بود و چون متابعت کرده شد
 راوی قوت گرفت اسناد و زائل شد و همین آن که اقال الشیخی و نیز در متابعت لازم نیست که موافقت در لفظ باشد و اگر
 در معنی بود کافی است و متعارف در محدثین در اول اطلاق شده است و در ثانی نحوه و لیکن لازم است که حدیث متابع از
 روایت همان صحابی بود که حدیث اهل از روایت ادست و اگر از حدیث صحابی دیگر بود شاید آن خواه در لفظ و معنی
 مساوی و معنی فقط او را شاید گویند یا نیست مراد از آنچه گویند که شواهد و شید به حدیث فلان و بعضی متابعت را مخصوص
 بموافقت در لفظ دارند و شاید را بموافقت در معنی خواهازین صحابی بود یا از دیگر و استعمال متابع و شاید بر یکدیگر نیز کنند
 و الا فرقی بین و قبح طرق و ساینده را بقصد معرفت متابع و شاید و پیدا کردن آن اعتبار خوانند و معلل بصیغه هم مفعول از
 تلمیل اسنادی را گویند که در وی تمل و اسباب خفیه غامضه باشد که قاصد است در صحت آن و حال آنکه در ظاهر حال سالم باشد
 و آنان بدرمانه شوند بقرائن که متنبه شوند اهل مهارت و خدایت بمعرفت آن مثل رسال در موصول و وقف در مرفوع و
 مانند آن از او امام و افعلا طیس در یا بعد از عارف حاذق پس حکم کند بدان یا متوقف گردد در آن و حکم کنند بصحت حدیث و
 تقید مطلق را سبب بخفا و غموض نه از برای اخراج تمل ظاهر و در صحت چه هرگاه که خفیه را تا ثیری باشد و در عدم صحت حدیث
 ظاهر و بطریق اولی بود بلکه از جهت آنست که علل ظاهر و راجع اند بضعف راوی و عدم اتصال سند و از آن با شرایط است
 و اتصال مترادف است که اقال بعضی شامی الالافیه و گاهی اطلاق کرده میشود علت بر کذب و غفلت و سوء حفظ و
 مانند آن و بعضی اطلاق کرده اند علت را بر مخالفی که قبح کند مثل ارسال حدیثی که وصل کرده است ثقه منابط تا آنکه ضعیف
 کرده اند این عامه صحیح یا معلل و گفته اند من صحیح یا معلل و برین تقدیر معلل مخصوص بضعیف نباشد چنانکه بعضی شاذ را
 نیز قسمی از صحیح ساخته و گفته من صحیح یا صحیح شاذ و مراد بشاذ در اینجا فرد غریب خواهد بود و آن منافات بصحت ندارد و آدم
 که مخالف اولی و راجح نبوده و چنانکه اشارتی آن کرده شد وصل بدانکه وجه طعن در راوی بعضی از آن متعلق بعدالت است
 و بعضی بضعف و مراد بعدالت بلکه است در شخص که فاعل و باعث شود و او را بر ملازمت تقوی و مروت و مراد بقوای
 اجتناب از افعال میسر است از شرک و فسق و بدعت و در اجتناب از غیره اختلاف است و مختار عدم اشتراط آن است

مراد بمرآت تنزه از بعضی خناس و نقائص که از مقتضای علو همت و مردانگی است چنانکه بعضی مسامحات درینیه مثل اکل و شرب
در هزار و بول در شایع عام و مانند آن و آیه دانست که عدل روایت عام تر از عدل شهادت است و شامل است مرعی را
و عدل شهادت مخصوص است بمراد بضبط حفظ و ثبت مسجع و مردی است از فوات و اختلال بختی که ممکن گردد از اختصار
آن و آن دو قسم است ضبط صدر و ضبط کتاب و ضبط صدر بیا و داشت و حفظ دل است و ضبط کتاب نگار داشت و ضبط
کتوب نزد خود تا وقت ادا و اما وجه طعن متعلق بعدالت پنجم قسم است اول از جهت کذب راوی دوم اتهام وی بکذب دوم
فسق چهارم جهالت پنجم بدعت و متعلق بضبط نیز پنجم قسم است اول از جهت فراط غفلت دوم کثرت فط ستم مخالفت نقائص
چهارم هم پنجم سوء حفظ و اما کذب راوی مراد بوی آنست که ثابت شده باشد کذب وی در حدیث نبوی در روایت از وی
بیزیرا که گفته و حدیثی را که مطعون است راوی بوی بکذب موضوع خوانند و هر که ثابت شد از وی تعد کذب در حدیث نبوی
دیگر گز از وی حدیث مقبول نبود اگر چه وقوع آن در تمام عمر یکبار بود و اگر چه توبه کند بخلاف شاهد زور چون توبه کند و
شیخ محمد جوینی تعد کذب را بر آن حضرت صلی الله علیه و سلم داخل کفر داشته و الله اعلم و مراد بحدیث موضوع در اصطلاح
محدثین اینست نه آنکه البته ثابت شود وضع و کذب در خصوص این حدیث و باید دانست که حکم بوضع و اقرار بکلمه ظن غالب
است نه قطع و یقین فان الکذب قد یصدق و تتمه این بحث در خاتمه کتاب بیاید انشاء الله تعالی و اما طعن بجهت اتهام
راوی بکذب اینچنان بود که روایت کرده نشود این حدیث کما از جانب وی و مخالفت باشد مرقوعه معلومه شرع را و همچنین آنکه
مشهور و معروف شده باشد بدین گفتن در سخن اگر چه وقوع آن در حدیث نبوی صلی الله علیه و سلم از وی ثابت و ظاهر نشود
و این دون اول است و این قسم را متروک نام کرده اند چنانچه گویند حدیث متروک و فلان متروک الحدیث اینچنین کس اگر توبه کند
و توبه وی صحیح شود و لامات صدق و در سیاهی حال وی هیچ کرد حدیث از وی میتوان شنید و آنکه امیانا بطریق ندرت دروغی
در کلام وی در غیر حدیث نبوی صلی الله علیه و سلم بود و آید اگر چه معصیت است اما در تسمیه حدیث وی بموضوع متروک تا اثر ندارد و اما در
طعن بجهت ظهور فسق راوی مراد بدان فسق بطل است نه باعتبار که آنرا داخل بدعت داشته اند و کذب نیز اگر چه داخل فسق است و لیکن
بجهت تمایز و شدت طعن در وی آنرا هاشم دعا ند و حدیث مطعون بفسق را منکر گویند همچنین بکفر طعن بجهت فراط غفلت و کثرت فط
راوی باشد آنرا نیز منکر گویند و معنی حدیث منکر سابقا معلوم شد که حدیث ضعیف مزجج را گویند مخالفت قوی تر از خود و تسمیه این
اقسام بمنکر بقول کسی است که در منکر قید مخالفت را شرط نمیکند کذا قال الشیخ فی شرح النخبة و اما که مراد به تسمیه این اقسام بمنکر آنست
که ضعف حدیث و مخالفت او در قوی را اکثر بجهت همین امور می آید و راوی را درین در طمی اندازد و اما جهالت گاهی بجهت کثرت
نفوت راوی بود از آنکه کیفیت و لقب و صنعت و حریت و نسب که بعضی از آنها مشهور شده و ذکر کرده شود بجز نیستی که بدان مشهور است
بجهت غرضی از اغراض پس گمان برده شود که این غیر اوست و از اینها جهالتی بحال وی لازم آید و گاهی بسبب آنکه مقل است در
حدیث و کم روایت کرده و کم کسی را وی اخذ نموده و روایت کرده پس معروف نگشته و مجبول مانده یا بسبب آنکه راوی را در تسمیه کرده
و بقصد التقصیر نام وی برده و گفته مثلاً اخبرنی فلان یا شیخ یا رجل و امثال آن و این را بسبب خوانند حدیث مهم مقبول نبود زیرا که
شرط قبول عدالت است و چون نام وی بسبب ماند من وی نیز بسبب شد پس عدالت وی چگونه معلوم گردد و اگر بسبب لفظ تعدیل
آید آن نیز مقبول نبود و قول صحیح چنانکه گویند اخبرنی ثقة مثلاً چه گویند که نزد وی ثقة باشد و نزد غیر وی مجروح و مطعون و
نزد بعضی مقبول است اگر قائل امام حاذق بود و بر هر تقدیر در حق راوی بجهت است اگر مقلد وی بود کذا ذکر و او اگر راوی

حدیثی است که در کتب کس از وی روایت کرده اند و در اجماع اهل بیت گویند که اگر کسی گویند که روایت کرده باشد او را خبری و این کس
 اهل بیت توثیق داشته باشد و اگر دو کس روایت کرده و توثیق ننموده اند ویراجع اهل کمال و مستورا کمال گویند و در قبول
 روایت وی اختلاف است تا حد قبول دارند مطلقا و بهر روایت آن کنند و تحقیق آن است که روایت مستور و مانند وی
 حدیثی که محل احتمال و اعتقاد بود محل توقیف است تا انکشاف حقیقت حال و همچنین کسی که حج کرده شده است بجز غیر
 و اما بدعت و ابدان اعتقاد و پیوست که احداث کرده شده است بر فغان آنچه معروف و معلوم است از غیر صلی الله
 علیه و سلم منع شده تا دلیل باطل و غیر طریق منکر و آنچه در محل است از انا نقل فسق داشته اند و بدعت و قسم است یا با اعتقاد
 امری است که مستلزم کفر است یا با امری که موجب فسق است و بر تقدیر متصف است صاحب وی اصدق لایحه و صیانت لسان از
 کذب قسم اول قبول کرده نمیشود حدیث از صاحب وی نزد جمهور و نزد بعضی مقبول است مطلقا و بعضی گفته اند که اگر اعتقاد و ادانی
 محل کذب و ایرای تعریف مذنب و متقلا خود مقبول و لازم و در قول متحد آنست که هر که منکر است امری متواتر از شرع که معلوم
 است بودن آن نزدین بغیر و در مردود است و هر که این صفت نبود اگر چه مخالفان باور آن کفیر کرده باشد مقبول این نظام
 ضبط و دوی و تقوی و بجز و کفیر مخالفان مردود و مگر در چه این معنی شامل اکثر طوائف است که یکدیگر را کفیر میکنند و قسم دوم
 کرده است بعضی بنکیر نشده بلکه تفسیق شده فقط در اینها اختلاف کرده اند در رد و قبول نزد بعضی مطلقا مردود و نزد
 بعضی مقبول مگر نزد اعتقاد محل کذب چنانکه گذشت و تحقیق آنست که بدعت اگر داعی باشد بدعت و در مقام ترویج و
 تبیین آن بود قبول کنند زیرا که این معنی و اکثر احوال باعث بود تحریف روایات و تسویه آن بر مقتضای مذهب و اگر چنین
 بود اصح آنست که قبول کنند مگر اگر چیزی روایت کنند که متقوی بدعت وی بود بدین تقدیر مردود است در قول مختار و
 باجماع علماء حدیث مختلف اند در اخذ حدیث از اهل بدعت و ارباب مذاهب اربعه مد جامع الاصول میگوید اخذ کرده اند
 جماعه از آنکه حدیث از فرقه خوارج و از آنهای که منسوب اند بقدر و شیعه و رافضیه و دیگر اصحاب بود و جماعه دیگر احتیاط
 کرده اند و تخرج ننموده اند از حدیث از اینها و هر کدام را بنات است اتنی و مشک نیست که اخذ حدیث ازین فرقهها
 بعد از تحری صدق و صواب خواهد بود و با وجود آن احتیاط در عدم اخذ است چه ثبوت رسیده است که این جماع وضع
 اعمادیش برای ترویج مذاهب خودی نمودند و بعد از توبه و رجوع از ان مذاهب اقرار بدان میکردند که اذکار او باشد
 اعلم و اما مناقبت ثقات طعن بکبت آن موجب شد و حدیث خواهد بود و آن بر وجه متخذه است گاهی در بنادر
 و گاهی در متن و گاهی در آورده کلامی از اقوال صحابه یا غیر ایشان یا کلام خود را که نه از حدیث است در حدیث چنانکه
 موهم گردد که از حدیث است و گاهی تمهید و تاخیر و اسناد یا در متن و گاهی بزیادت راوی یا نقصان آن و گاه با بدال
 راوی مکان راوی دیگر یا قتی مکان متن دیگر و این را حدیث مضطرب خوانند اینجا اگر جمیع ممکن است فها و الا موجب
 توقف بود و گاهی تصحیف مروی در اسامی اسناد یا اجزای متن و گاهی باختصار و حذف بعضی اجزاء و امثالین تغییرات
 تحلیله این بحث منجر میگردد به کلام در روایت حدیث و نقل آن با المعنی و در اینها اختلاف است اکثر خبرها از آنند و قوی ترین
 حج ایشان آنست که اطلاع است بر جز از شرح شریف برای عجم بزبان ایشان با وجود معرفت زبان عرب و چون ابدال یافت
 دیگر جائز بود بلیغ عربی بلیغی اولی باشد و بعضی گویند که جائز است مر آن کسی را که مستحضر دارد و لفظ را تا ممکن گردد بر تصرف
 در وی و بعضی گویند جائز است هر کسی را که یاد دارد معنی حدیث را و متنبیان کرده لفظ آنرا از جهت لزوم تحصیل احکام اما از

کسی که مستحق دار و الفاظ را با جزئی از جهت ضرورت و این خلاف در جواز و عدم جواز است اما اولویت روایت بلفظی تصرف در آن
متفق علیه است بقوله صلی الله علیه وسلم نفر اسلام را صحیح مقاتلی فوما یقاروا لکما سمع الحدیث اما طعن بجهت و هم راوی که روایت
میکنند بر سبیل توهم اگر اطلاع یافته شود بر و هم وی تقرائن و البرین و دریافت عال و اسباب قاضیه از اصل خوانند حصول
آن بکثرت تتبع و جمع طرق بود و این انقضای علوم حدیث و ادق آنست و قیام نتواند نمود بدان مگر کسی که داده شده است او را
فهم ثاقب و حفظ واسع و معرفت تام بر ارباب روایات و اسانید و متون چنانکه متقدمین از ارباب این علم تا دار قطنی بوده اند و یو
نستی شد این شان و گاهی چنان بود که عبارت معلل از اقامت محبت قاصر بود و تتبع و تعیین علت نتواند کرد و بر مثال
صیرفی در نقد دینار و آقا سوره حفظ مراد بدان آنست که اصابت او غالب بر خطا و حفظ و اتقان اکثر از سهو و نسیان نبود
یعنی اگر خطا و نسیان غالب یا مساوی بود با صواب و اتقان این هر دو صورت داخل بود در سوره حفظ و اگر ناد و کمتر
بود اعتبار ندارد و معتبر علیه و کثرت صواب و اتقان است و سوره حفظ اگر لازم حال در جمیع اوقات عمر گردد حدیث وی معتبر
نمود و این قسم را نیز شاذ گویند بر رای جنسی محدثین و اگر طاری و عارضی شده محبت عارضی مثل اختلاط حافظه یا کبر
یا ذهاب بصیرت یا فوات کتب یا حراق چیز آن مابین قسم را مختلط نامند و اگر چیزی را که پیش از اختلاط و احتمال حدیث کرد
بعد از تمیز کرده و از آنچه بعد از وی قبول کرده شود و اگر تمیز نکرده و بعد از ساختن توقف کنند و اگر اشتباه بود نیز همین
حکم است و اگر این قسم را متابعات و شواهد پیدا شود ترقی کند از درجه او و توقف به مرتبه قبول در جهان و همچنین است حکم
امادیت مستور و مرسل بدلس و اصل آنچه از جمیع این مطلق و نقائص سلامت بود آنرا حدیث صحیح گویند و این مرتبه اعلی
است در حدیث و پایان ترازوی آنست و این نیز مرتبه عالی است و پایان ترازوی ضعیف است که مرتبه سافل است
حسن متوسط میان صحیح و ضعیف پس صحیح حدیثی است که ثابت شده بتقلید و تمام الضبط متصل السند که معلل و شاذ
نمود و اگر این صفات بزوجه کمال و تمام پیدا است آنرا صحیح لذاته خوانند و اگر نوعی از قصور و نقصان بدان راه دارد
اگر کثرت طرق جبران نقصان کرده صحیح غیر گویند و اگر غیر نقصان نشده آنرا حسن لذاته نام است و اگر حدیثی که محل
توقف است و مضعی دارد و تقرائن و تعدد طرق جانب قبول آن رجحان یافته آنرا حسن غیره نامند و سلامت از نکارت
و شد و در حسن تدبیر معتبر است این کلام شیخ است در شرح نموده و ظاهرش دلالت دارد بر آن که قصور در هر دو قسم حسن در جمیع
صفات مذکور و معتبر است حتی که در کلام بعضی تصریح است بآنکه است و اتقان در صحیح ظاهر و کامل بود و در حسن بر خلاف آن
و این چنین نیست چنانکه تصریح کرده در متن بقول خود فان خفت الضبط فهو الحسن لذاته یعنی درین قسم حسن لذاته است
قصور از مرتبه صحیح همین قدر است که ضبط روایت دی یکی و نرمی دارد اما صفات دیگر مانند آنست نعم در حسن غیره تواند
که راوی مستور الحال بود یا دیگر صفات که موجب ضعف حدیث گردد داشته باشد و بعد طرق متجز گردد و آنکه کلام بعضی
دلالت بر خطا و نقصان عدالت در حسن دارد چنانکه مذکور شد باید که محمول بر همین قسم بود و بدانکه کلام قوم در تفریق
بجمله حسن مضطرب و مختل و واقع شده خطائی گفته حدیث حسن آنست که معروف باشد مخرج و مشتربا باشد رجال و اهل بیت
و ضبط متوسط میان صحیح و ضعیف و شاذ و معلل نبود و معروف بودن مخرج را باین تفسیر کرده اند که موضعی از بیرون آمده
است این حدیث از آن موضع مشهور باشد مثل بودن آن شامی یا عراقی یا کوفی مثلاً یعنی حدیث از روایت راوی
باشد که مشهور است بر روایت حدیث اهل بلد خود چنانکه قاضیه و مانند وی در بعضی پس اگر حدیث بهرین از قاضیه

باید متأسفانه باشد که این اختلاف غیر ایشان گذاشتن احوال سخاوی و ترمذی گفته که سالم باشد از شد و زود هم نبود را وی
 او یکتبه روایت کرده شده باشد بطریق متعدد و بعضی گویند که در وی ضعیف بود و قریب مثل یعنی قلیل از ضعف که توان
 برداشت و تعدد طرق جبر آن کند و تحقیق آنست که حسن و دو قسم است چنانکه مذکور شد و هر تعریفی که کرده اند هر یکی از قسمین
 وی صادق است فقط و شامل هر دو قسم نه چنانکه تعریف اول ازین تعاریف مصدوق وی قسم اول است یعنی حسن لذاته
 و در تعریف دیگر مطابق حسن غیره است و تعدد طرق شرط درین قسم است نه در مطلق تعریفی که ترمذی کرده مقصود وی تعریف
 همین قسم است نه مطلق حسن و لهذا وی جمع میکند در حسن و غرابت و میگوید حدیث حسن غریب و اگر تعدد طرق شرط بود در حسن
 مطلق یا غرابت که بعضی افراد طریق است جمع نشود و تعدد باید داشت که غرابت و فردیت با صحت منافات ندارد و بسا احوال
 فرد غریب که صحیح است و در کتب صحیح خرج است و صحیح را تقسیم کرده اند که اگر راوی او یکی است غریب است و اگر دو عزیز و اگر زیاد شود
 و مستقیم و لذا بر غلیل که شاذ را تعریف کرده بفرد راوی اعتراض کرده شده است که این صادق است بر فردی که صحیح است با آنکه نفی
 شد و معتبر است در صحیح مگر آنکه وی بعضی شواهد را نیز قسم صحیح دارد و همچنین کرده است و گفته که صحیح شاذ است و غیر شاذ و بعضی غریب
 و بعضی شاذ و استعمال کنند و برین اصطلاح منافات دارد با صحت و در استعمال مشهور غریب قسم صحیح تواند بود و بعضی در صحیح بر شرط
 بخاری اشراط عزت را توهم کرده اند و تحقیق آنست که چنانکه در مطلق صحیح شرط نیست در صحیح بر شرط بخاری نیز نیست و اعداد علم
 و باید دانست که او با آنکه کی از یکی روایت کند آن است که اگر در یک موضع اینچنین آید غریب است و لیکن آنرا فرد نسبی خوانند
 و اگر نه جای اینچنین آید فرد مطلق بود و نزد محققین در فرد مطلق وجود غرابت در اصل که مراد بدان طرفی است که در دوسه
 صحابی است کفایت میکند باین طریق که روایت کند تابعی و اعداد صحابی و گاهی ستر گردد و تعدد در جمیع روایات اما افراد مهمانی
 از رسول الله صلی الله علیه و سلم موجب غرابت نبود زیرا که در صحابی از وجوهای قبح چیزی نبوده پس افراد وی مثل تعدد
 و گراست بلکه از جمیع که اقل و مراد با آنکه در عزیز و از دور روایت کند آنست که همه یا همچنین آید اگر یکجا آید آن عزیز نبود
 و همچنین مشهور که زیاد بر دو شرط است و این است معنی قول بعضی که گفته اند که درین فن اقل عالم است بر اکثر قائم و با آنکه
 طبعیت آنست که یکی ازین شرائط یا زیاد مطلقاً مفقود گردد و راوی وی بعدم عدالت یا عدم ضبط و اسناد وی با نقصان
 متبسم بود بشد و ذونکارت و علت موسوم و باین اعتبار اقسام ضعیف متعدد و متکثر گردد و افراد او ترکیباً قند بر و مراتب
 صحیح و حسن لذاته متفاوت است بتفاوت این اوصاف یعنی هر چند وجود این صفات معتبر است در آنها و لیکن چون این صفات
 را مراتب و درجات است و مدارک بر حکم بطلان ظن است و مراتب ظن غالب و غیر غالب و لا جرم مراتب حسن و حسن ذاتی نیز
 متفاوت بود و بعضی احادیث صحیح و حسن باشد از بعضی دیگر با وجود اشتراک در اصل صحت حسن اما تفاوت در مراتب صحیح
 حسن غیره ظاهر است و قوم مراتب صحت را ضبط کرده و تعیین نموده اند و امثالاً از آنسانید ذکر کرده و گفته که اسم عدالت
 و ضبط همه رجال این اسانید را شامل است و لیکن بعضی آن فوق بعضی است اما در اطلاق اصح اسانید بر سندی مخصوص علی
 الاطلاق اختلاف است و بعضی گفته اند اصح اسانید مالک از تافع از ابن عمر و بعضی گفته اند اصح اسانید زهیری از سالم
 از پدرش عبدالله بن عمر و بعضی گفته زین العابدین از پدرش از جده و غیر ایشان را نیز گفته و اکثرین اند که حکم بر
 اسنادی مخصوص با صحت علی الاطلاق نیت آنکه کرد الا آنکه در اینجا مرتبه است که اعلاست و مدت اسانید در اینجا
 داخل و اگر مقدم بقیدی کنند جائز است چنانکه گویند اصح اسانید فلان بلد یا اصح اسانید در فلان باب یا فلان مسئله

و همچنین مستحکم در فصل تابعین و مساوی ایشان چنانکه گویند فلان افضل تابعین است یا افضل تابعین فلان ملحد است و الله اعلم
و باید دانست که احتیاج در احکام بکبر صحیح طایفه است و همچنین بحسن لذاته بود و بالظهور نزد عامه علماء و آن ملحق بصحیح است و احتیاج اگرچه
در رتبه کمتر است از آن و چون حدیث ضعیف بعد بطریق بمرتبه حسن رسد آن نیز صحیح به است و اگر مشهور است که حدیث ضعیف در فضائل
اعمال معتبر است نه در مساوی آن مگر در اقوال و افعال بعد و بطریق داخل حسن است نه ضعیف صریح به ائمه الحدیث و هو الخیار و
المعتد و لیکن گفته اند که اگر ضعیف حدیث بجهت سوء حفظ بعضی روایه یا اختلاط یا تدلیس بود با وجود صدق و دیانت متخیر می گردد و بعضی
طریق و اگر از جهت اتهام کذب راوی باشد یا شذوذ یا مخالفت احتفاظ و اضطراب یا بقوت ضعف مثل فحش خطا اگرچه نقد و طرق داشته باشد
بموجب گروه و حدیث محکوم بضعف باشد و در فضائل اعمال معلول و شاید که برین صورت محمول خواهد بود و آنچه بعضی گفته اند که لم یصح فی بعضی
افاده نمیکند قوت را در این سخن ظاهر الفساد است قدر بر وصل چون مراتب صحیح متفاوت است و صلاح بعضی از آنها صحیح است از بعضی
پس بد آنکه مقرر نزد جمهور محدثین آنست که صحیح بخاری مقدم است بر سایر کتب مصنفه و گفته اند صحیح الکلب بعد کتاب الشیخ صحیح البخاری
و بعضی مغایر ترجیح کرده اند صحیح مسلم را بر صحیح بخاری و گفته اند که این ترجیح با اعتبار حسن سیاق احادیث و وجود قطع و ترتیب است و
عدم اختلاط بغیر احادیث نبوی از اقوال علماء و آثار صحابه و مانند آن و گفته اند که هیچ کتابی در حدیث مثل صحیح مسلم در وضع و ترتیب نیست
زیرا که وی بدایت میکند بکمال مشکل و منسوخ و مضعف و مبهم و محل پس از آن که در او نمیکند آنها را پسین و منسوخ و ناسخ و معین و معین و
منسوب و در ثبوتی ترجیح باین وجه خارج بحث است و از حاکم ابو علی حسین نیشاپوری که یکی از شیوخ حاکم است تصریح واقع است به ترجیح
از حیثیت صحت زیرا که وی گفته است ما تحت اویم السامع من کتاب مسلم و لیکن در افاده این ترکیب اصحیح صحیح مسلم را بر مساوی خود
مناقشه است مشهوره وی بظاهر افاده نفی اصحیح کند از مساوی وی نه اثبات اصحیح وی از آنها و فیه کلام مذکور فی مبحث مشکل
اقوال درین باب ساست ترجیح صحیح بخاری بر صحیح مسلم و عکس و تساوی و سخاوی گفته اند که قول رابع توقف است و مشهور نزد جمهور
قول اول است بدلیل کمال صفاتی که معتبر اند در صحت وی کما بینوا و حدیثی را که جمع شوند بخاری و مسلم بر تخریج آن حدیث متفق علیه
خوانند و ما خیر الشیخان گویند اما وقتی که متن از یک صحابی باشد چنانکه سخاوی از شیخ خود یعنی شیخ ابن حجر عسقلانی نقل می کند که
گفت در اطلاق متفق علیه بطریق محدثین برتنی که هر یکی از ایشان از صحابی دیگر تخریج کرده نظر است و گفته اند که مجموع احادیث
متفق علیه در هزار و سه صد و بیست و شش است و باطله مذکور محدثین آن است که اعلی مراتب حدیث صحیح متفق علیه است پس آنچه
منفرد است بدان بخاری پسترا آنچه منفرد است بدان مسلم پسترا آنچه بر شرط بخاری و مسلم به و جمیعاً پسترا آنچه بر شرط بخاری بود و پسترا آنچه
بر شرط مسلم است پسترا آنچه بر شرط غیر بخاری و مسلم بود از ائمه حدیث که التزام صحت کرده و تصحیح نموده اند مجموع اقسام باین ترتیب
هفت آمد اما بدانکه مراد بشرط بخاری یا بشرط مسلم یا غیر ایشان که گویند صحت بعضی گفته اند که مراد بآن صفاتی است که هر یکی از
ایشان وجود آن کیفیت منصوص در رجال اسناد خود رعایت کرده و التزام نموده است مثل کمال ضبط و عدالت و عدم شذوذ
و نکارت بآن تحقیق و تشدید که بخاری التزام کرده و پایان تر و وسیع تر از آن مسلم و کذا یعنی حدیثی که مثلاً اسناد بخاری و مسلم جمعا
یا فردی در صحت بیاید و ظاهر لفظ و موافق بقصود همین معنی است کما لا یخفی و سخاوی از نووی و ابن دقیق العید شمسی نقل کرده
و گفته اند مراد بشرط بخاری و مسلم رجال اسناد ایشان است و درین دو کتاب با عیانم در اسناد حدیثی که او را بر شرط ایشان می گویند
موجود باشند یعنی این حدیث اگر بر رجال بخاری مسند است بر شرط بخاری است اگر بر رجال مسلم روی است بر شرط مسلم است و هر یک از
این صلاح در مقدمه خود گفته است و این دیگران تبعیت وی کرده اند زیرا که حاکم صاحب مستدرک گاهی که نزد وی حدیثی باشد

بروایت روایتی که بخاری و مسلم از ایشان احادیث دارند میگوید صحیح علی شرطها و علی شرطها و اما اگر حدیثی باشد که ایشان ازین
روایه کلا و بعضا تخریج احادیث نکرده اند میگوید صحیح الاسناد و میگوید علی شرطها و اما حدیثی که ما آن را که حاکم حدیثی از
ابو عثمان آورده و گفت صحیح الاسناد و میگوید این ابو عثمان نهدی نیست و اگر نهدی میبود حکم میکردیم برین حدیث که علی شرطهاست و
ابو عثمان نهدی از روایه بخاری و مسلم است پس معلوم شد که بر شرط بخاری و مسلم همان را میگوید که بر حال ایشان باشد و لیکن بمعنی
بحث کرده اند که حکم در خطبه مستدرک میگوید که بن یاری بخیریم از حدیثی که اخراج احادیث که روایه آنها ثقات اند و احتیاج کرده
بمثل این شیخین یا یکی از ایشان و این عبارت ظاهرست درین که مراد بشرط بخاری و مسلم اشغال رجال ایشان است و وجه ثقات کمال
و جواب داده شده است ازین بحث که شکی نیست با سترست که در بیان بود یا او صاف غایت آنکه در یکی حقیقت و در دیگری مجاز
بر موضع یکی ازین دو معنی قصد کرده و میگوید که شخصی نزد شیخ آمد و گفت که من برای شخصی گفتم که مثل بن هاشم که توداری بهای
من بخیر آن شخص آن جا میباشد همیشه که داشت خرید چه حکم میکنی فرمود لا یلزم علیه شیء چیزی مشاء و ما مثل تربی از نفس بی نیست و
حکم کرد و لزم آن جا میبردی پس معلوم شد که مثل مثل همین می باشد فقه بر شیخ نیز در شرح مختار از شرطها همین معنی اراده نموده و
گفته لان المراد بهد و اتها و سخاوی در شرح الفیه با آنچه ذکر کردیم تقویت و تأیید آن کرده و لیکن برین معنی لازم می آید که برین تقدیر
باید که حدیثی که بر شرطهاست یا بر شرط بخاری است نازل در مرتبه از آنچه منفرد است بدان مسلم بلکه بخاری بلکه جمع اند هر دو نباشد چه
هرگاه که بر رجال ایشان باشد مثل احادیث ایشان باشد و علی شرطها باید که در هم متفق علیه باشد و علی شرط احدی باشد و حکم انفرادی باشد
و اگر بر او مثل در سخات در نمادای آخر و نازلست بود است زیرا که چون تحقیق و تمیز غیر ایشان در مرتبه تحقیق و تمیز ایشان است
شاید که اشتباهی راه یافته باشد و مثل خیال کرده اما اعیان که باشد دیگر چه جای تفاوت است و سخاوی اشارتی بجواب ازین کرده
و گفته که دلیل بر تاخر این قسم از اقبل تعلق علامت است هر یکی از محققین را بقبول معنی کتاب دیگر اگر چه همین رجال ایشان احادیث
داشتند باشد بدین کتابین ایشان نیز مد و حاصل این سخن آنست که اگر چه رجال رجال بخاری و مسلم اند و لیکن تفاوت درین
و اخذ ایشان از آنرا و اخذ ایشان باقی است شاید که در سماع و تکمل و جمعی و خطائی راه یافته باشد خصوصاً که رجال دیگر
بر این افزوده باشند قاطل و باید دانست که این تفاوت و ترتیب که مذکور شد نظر باز محبت از حیثیت اصل محبت است باقی
بخیر و غلبه و الا گاهی عارض میگردد در مرفوق و مرجوح را چیزی که فائز و راجح دیگر داند او را از حیثیات دیگر پس اگر مثلاً حدیثی
نزد مسلم باشد بطریقی که بآن نزد او شهرت باشد و موافق شوند او را با آنکه دیگر از ملزمین و مشرطین محبت لابد اتقوی خواهد بود
از حدیث بخاری و همچنین حدیث بخاری و حدیث متفق علیه بلکه جمیع اقسام مفضوله نسبت با عالی خصوصاً اگر از آن ترجمه باشد
که آنرا صحیح الاسناد خوانند متعین ما تا که نظر این تحقیقات و اباحت گفته است محقق حنفیه شیخ کمال الدین ابن السام رتبه اند
که این ترتیب که محدثین در محبت احادیث و تقدیم صحیح بخاری و مسلم قرار داده اند تکمیل است و بجا از نیست در وی تعلیل زیرا که محبت
نیست مگر از جهت احتمال روایه بر شرطی که اعتبار کرده اند از بخاری و مسلم و چون فرض کرده شود وجود آن شروط در روایه
حدیث غیر کتابین حکم با صحت این درین کتابین است معین حکم و مکایده بود و شک نیست که حکم بخاری و مسلم با اجتماع راوی
معین آن شروط را هم قطع نمیتوان کرد و بمطابقت این حکم ابق را و جاز است که واقع ملاک آن باشد و وجود دلیل قاطع بر صحت
حکم ایشان و نیز بدان محل منع است و تحقیق اخراج کرده است مسلم در کتاب خود از بسیاری از روایه که سالم نیستند از غوائل جمع
و همچنین در کتاب بخاری جازم اند که نکرده شده است در ایشان پس مدار کار در حق روایه بر اجتهاد و غلا و صواب دید ایشان باشد

و همچنین در شرط صحت حسن و حسن تا آنکه کسی که اعتبار کرده است شرطی را ادعا کرده است آنرا دیگری پسندد باشد آنچه روایت کرده است آنرا آن دیگر که نسبت در وی آن شرط را در معارضه آنچه مشتمل است بر آن شرط و همچنین در حق کسی که تضعیف کرده را وی را و توثیق کرده او را دیگری هم ساکن و مطمئن بگیرد و نفس غیر مجتهد و آنکه اختیار و امتحان کرده است امر را وی را بنفس خود ببقای آن آنچه قرار داده اند و مجتمع شده اند بر آن اگر شما امر مجتهد و آنکه اختیار و امتحان را وی از پس خود تواند کرد راجع است برای واجبه و نفس خودش پس جائز است که صحیح شود نزد ایشان حدیثی در غیر کتابین که معارضه کنندانی کتابین را یا راجح آید بر آن اتسی بود حال این سخن بیست که اعتماد بر تصحیح و تنقید آن مجتهدین و اکابر سلف است و چون ایشان حدیثی را تلقی قبول کرده و عمل بدان نموده اند کار و اعتراض بر ایشان بطلان علماء محدثین که مشهور اند جائز نباشد و التزام ایشان بکلم این جامع حکم و مکایده است و این کلام در مقام معارضه و معاصره و معادله فقهاست و همچنین قرار و لو و محدثین همان است که اولاً مذکور شد و لیکن فقها را در آن مجال مقال و وسیع است باینجه که مذکور شد و این سخن نافع و مفید است در غرض از شرح این کتاب که اثبات و تائید مذاهب ائمه مجتهدین است خصوصاً مذاهب حنفی و غرض شیخ ابن الهمام نیز همین است و الله اعلم و بعد الحمد لله و صلوات الله علیهم و علی آله و سلم و ایشانی استیجاب نموده و جمیع صحاح را که نزد ایشان بود بر شرط ایشان چه جای مطلق صحیح و خود تصریح کرده هر یکی از ایشان بعد از احاطه و استیجاب بخاری گفته است که در نیآورده ام درین کتاب مگر آنچه صحیح است و ترک کرده ام بی آنکه صحاح را از ترس طول کتاب و مسلم گفته که هر چه درین کتاب آورده ام از احادیث صحیح است و نمیگویم که آنچه نیآورده ام در وی ضعیف است و لابد درین ترک و ایتان و چه تخصیص خواهد بود خواه از مشیت اصح است از جهت مقاصد دیگر و برین وجه منازعه بعضی محدثین مثل دارقطنی و ابن حبان بر بخاری و مسلم اینست که ایشان ترک کرده اند احادیثی را که روایت کرده شده است از صحابه بطریق صحیح بر شرط ایشان ساقط باشد و لهذا حاکم ابو عبید الله صاحب مستدرک گفته است که ایشان یعنی بخاری و مسلم حکم نکرده اند که صحیح نیست احادیث غیر آنچه ایشان ترجیح کرده اند و گفته اند که درین عصر ما تابع از همت و پیاپی شده اند که زبان طعن بر ائمه دین کشاده اند که تمام آنچه صحیح شده نزد شما از احادیث به هزار و اتمدان نرسیده و شیخ ابن صلاح گفته که از مستدرک حاکم ظاهر میشود که احادیث بسیار از صحاح از بخاری و مسلم مانده است که در کتابین نیآورده اند و از بخاری حکایت کرده که گفته است ما دارم من از صحاح صد هزار حدیث و از غیر صحاح و دویست هزار و نظایر اینست که صحیح بخاری را میگوید و مبلغ آنچه از احادیث در کتاب خود آورده گفته اند که با تکرار هفت هزار و دویست و هشتاد و پنج حدیث است و بعد از حذف تکرار چهار هزار و باین کلام مردود شد آنچه این اخترفراشاپوری که شیخ حاکم است گفته که اندک میریست از احادیث صحیح که فوت شده است بخاری و مسلم را چه ظاهر شد که فائت بسیار است اندک و نیز آنچه نووی گفته است که فائت از بخاری و مسلم بسیار است و لیکن از کتب غیر که صحیحین و سنن ثانی است یعنی ترمذی و ابی داؤد و نسائی کم است چه احادیث و در کتاب غنیه مبلغ مذکور نرسیده و جواب داده شد که ازین دو بحث که مراد بخاری از تبلیغ احادیث بخلاف ظاهر و باین معنی است که از کتابین و شاکل ثانی صفا به و تا بعین و من بعد هم و فتاوی و احکام ایشان است که سلف اطلاق حدیث بر آن میکردند و نیز جواب داده شده است از جانب ابن حزم که مراد وی فوات احادیث است از بخاری و مسلم مطلقاً بقیه ایراد در کتابین یعنی احاطه بخاری و مسلم احادیث صحیح علی شرطها را بعد لیست که اندک چیزی از ایشان فوت شده باشد اگر چه در کتابین بعضی از آنها آورده اند و فائت از کتابین گو بسیار باشد و مثالین جواب از جانب نووی ظاهر تر است که لا یخفی و بعضی گفته اند که مراد ابن حزم فوات صحیح مجمع علیه است و برین تقدیر کثرت وجود احادیث صحیح در مستدرک اعتراض نماید و وجود احادیث علی شرطها در وی کم است و صلوات الله علیهم چون ثابت شد که صحیح صحیح و صحیحین نیست و از غیر اینها نیز صحیح

اخذ توان کرد و ملاحظه مواضع از ابیان کرده اند که تخصیص از امام معتمد توان اخذ کرد مثل ابی داؤد و ترمذی و دارقطنی و حنفی و طحاوی
 و غیر ایشان از اصحاب کتب مشهوره یا غیر ایشان از ائمه این علم که از ایشان کتابی مشهور نشده و بطریق صحیح ثابت گردد از ایشان
 و مصنفات دیگر از شاخ و ائمه حدیث که حصرت تخصیص کرده اند آنها را بصحاح مثل صحیح ابن خزیمه که او را امام الائمه گویند و شیخ ابن حبان
 است و ابن حبان در شان او گفته است که ندیدم بر روی زمین هیچکس که نیک و اندلساعت سنن را و یا و دارد الفاظ صحیح را آنرا
 و زیادت آر و غیری گوید که سنن و احادیث همه پیش چشم اوست و مثل صحیح ابن حبان شاگرد ابن خزیمه که ثقة فاضل
 فہام بود و عالم در شان او گفته است که بود وی از اذعیہ علم و فقه و لغت و حدیث و وعظ از عظامی رجال بود و مثل صحیح عالم
 ابو عبد اللہ محمد بن عبد اللہ النیشاپوری الحافظ الشافعی که آزمایستہ رک علی الصبحین نام کرده بآن معنی که آنچه از صحیحین از احادیث
 فوت شدہ از استداک و تلافی کرده و درین کتاب ایراد نموده است بعضی احادیث بر شرط شیعین و بعضی بر شرط کی از ایشان و
 بعضی بر غیر شرط ایشان و بعضی گفته اند کہ بوی درین کتاب در تصحیح تساہل نیز راه یافته است و گفته اند آنچه منفر دست بدان حاکم
 و غیر وی با وی در تصحیح شریک نیست اگر صحیح نبود از مرتبہ حسن خود نازل نیست و گفته اند کہ ابن حبان و ابن خزیمه ممکن و اقوی اند
 از حاکم و بہر و لطیف تر از اند وی اسانید و متون چنانکہ متنازع فیہ صیاتی مقدسی و وی نیز مصلح کہ در صحیحین نیست آورده و وی نیز
 حسن است از مستدرک و چنانکہ صحیح ابن عوانہ و ابن بسکون و متقی باین چهار و این کتب ہم مخصوص بصحاح اند و لیکن جماعہ دیگر بدینہا
 انتقاد نموده و براہ تعصب یا انصاف رفته اند و فوق کل ذی علم و علم و صلح کتب است کہ مشہور اند در اسلام گفته اند کہ
 در انہا اقسام حدیث از صحاح حسن و ضعیف ہم موجود است و نقاد و مذاق فن آن را تمیز کردہ اند و تسمیہ آنہا بصحاح ستہ بطریق
 تغلیب است و صاحب مصابح کہ غیر روایات شیعین را احسان نام کردہ نیز قریب باین معنی است و در حقیقت این اصطلاحی ست از وی
 درین کتاب ابی بخاری و مسلم مناقب ایشان باطل و اکثرست از آنکہ ذکر کردہ شود و ہر دو نیز آسان جلالت و عدالت اند و مرتبہ
 علیہا ولد البخاری یوم الجمعۃ اثلاث عشرۃ لیلة فلت من شوال ستہ اربع و تسعین و مائۃ و قونی لیلة الفطر ستہ و خمسمین و
 مائتین و ولد مسلم ستہ اربع و مائتین و قونی عشیۃ یوم الاحد خمس و ست بقین من رجب، نیشاپور ستہ اہدی و ستین و مائتین
 و ستہ بخاری بہ بخارا از ان جهت ست کہ جدوی غیرہ عجوسی بود و بردست کی از اہل بخارا مسلمان شدہ پس نسبت ایشان
 بہ بخارا مشہور گشت و وی نیز در آخر عمر خود بہ بخارا قدم آورده بود و ذلک مشہور و ہر دو از امام احمد صلی و دیگر ائمہ اعلام حدیث ہارنم
 و چون بخاری در آخر عمر نیشاپور آمد مسلم لازمست او کرد و استفادہ نمود و رحمۃ اللہ علیہا و آباؤ او دوی نیز شانی عالی دارد و در علم
 حدیث و از مصابحان امام احمد ست و چون تصنیف کرد کتاب خود را بر امام احمد برویج کرد و تحسین نمود احمد آن را و ابو داؤد
 گفته است کہ نوشتہ از رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پانصد ہزار حدیث و انتخاب کردم از انہی متفقین ست از ان کتاب یعنی
 کتاب سنن و جمیع کردم در وی چار ہزار و ہشت صد حدیث و ذکر کردم در وی صحیح و آنچه مشابہ است بدان و قریب ست بآن
 و ہر حدیثی کہ در وی دہن و ضعف شدیدست از ابیان نکردہ ام و ہر چہ از ان سکوت کردہ ام صلح ست یعنی برای احتیاج
 پس یعنی آنرا بر حسن حل کردہ اند و گفته اند کہ حدیث سکوت عنہ ابی داؤد از مرتبہ حسن نازل نبود و احادیث دیگر مصلح اند بعضی
 اصح از بعضی و گاہی بر شرط شیعین واقع شدہ و بعضی سکوت عنہ او را از مصلح دہشتہ اند و لیکن محققین گفته اند کہ واقع خلاف
 است و تواند کہ نزد وی مصلح باشد اگر چہ نزد غیری نہ باشد و اللہ اعلم و ابو بکر خالی گفته است کہ ابو داؤد سلیمان بن اشعث
 امام و ستہ مقدم ست در زمان خود و قروی ست کہ هیچکس بر وی سبقت نکرد و در زمان وی در معرفت حدیث و تخریج علوم از

مواضع آن دودوی در اعلی درج از عبادت و عفاف و صلاح و دیر بود از فرمان حدیث و گفته اند که بامداد او را دو آستین بود یکی فراخ و دیگری تنگ گفتند رنگ اندازند از آستین فراخ برای نهادن کتب مست و دیگر احتیاج نیست به تصنیف علمای حدیث پیش از زمان ابی داؤد جامع و مساند بود و با سنن و احکام اخبار و قصص و احوال جامع بود و اما در سنن بعضی و احکام صرف پیش از وی کسی تصنیف نکرده و قصد نموده و امام غزالی گفته است که مجتهد را کتاب ابی داؤد پس است و چون ابی داؤد این کتاب را تصنیف کرد ابراهیم حرانی گفت نرم کرده شد مرا ابی داؤد را حدیث چنانکه نرم کرده شد و او علیه السلام را حدیث و ولد ستمه آستین و آستین و توفی بالبحرۃ لاریع عشرة بقیت من شوال سنه خمس و سبعین و آستین رحمه الله علیه و آما ترمذی نیز یکی از حفاظ اعلام حدیث است و او را در فقر نیز بطولی است و از محمد بن اسماعیل بخاری اخذ حدیث کرده او را تصانیف مست در علم حدیث و این کتاب جامع صحیح و حسن کتب و اکثر آنهاست از روی قائمه و حسن از جهت ترتیب و اقل از روی تکرار و در وی چیزی است که در هیچ یکی از کتب احادیث نیست از ذکر مذاهب علماء و جوه استدلال و تبیین انواع حدیث از صحیح و حسن و غریب و تعرض بحرج و تعدیل روایات و جودی مروزیست پس با زمان برآمد دلد و توفی برمه لیله الاثنین بالثالث عشر من رجب سنه تسع و سبعین و آستین و نام ترمذی محمد بن ابویسی کنیت وی در کنیت او بابو عیسی و حل کرده اند که خوب نیست زیرا که عیسی را پدر نبود و اما که این مرد را با ائمه اهل قیاس و اجتهاد تعصبی بود خصوصاً با امام اعظم ابوحنیفه کوفی و لهذا از کرامین امام اهل اصحاب وی در کتاب خود ذکر اقوال علماء مشایخ ما نکرده و با وجود ذکر امثال و اقران ایشان و قاهر آنها که اهل کوفه میگویند ایشان را اراده نموده است و الله اعلم و آما نسائی نام او احمد است و کنیت وی ابو عبد الرحمن و وفات او بک سنه ثلث و ثمانه و ی نیز یکی از علمای حفاظ و نقاس است اند که در حدیث را از ابی داؤد و محمد بن احمد بن حنبل را ملاقات کرده و طبرانی و طحاوی از شاگردان اویند و او را کتب کثیره است در حدیث و علل و کتب سنن مشهورترین آنهاست حاکم گفته که کلام ابی عبد الرحمن برفقه حدیث بیشتر از آنست که ذکر کرده شود و هر که نظر کند در کتاب سنن وی حیران شود و حسن کلام وی و وی شافعی مذهب بود و در وی و ترمذی بود و از وی پرسیدند که کتاب سنن تو بهر صحیح است گفت لا یس التماس کردند که برای ایشان صحیح محمد بن زبید پس کتابی نوشت نام او مجتبی من السنن و ترک کرده هر حدیثی که در مسناد وی تعلیل بود و عراقی گفته است در طریق وی اتساعی است در تخریج احادیث از انهای که مختلف فیه اند و وی گفته که متروک نمی شد و نزد من مردگر آنکه اتفاق کنند همه بر ترک وی و اما اگر کسی توثیق کند و دیگری تضعیف ترک نمی کنم اولاً بکمت تشدید معنی و میگویند ابو داؤد نیز باین مسلک میرود و در بعضی موضع که ابو داؤد و ترمذی اخراج حدیث کرده اند نسائی از ان اجتناب مینماید بلکه از اخراج حدیث از بعضی رجال سنی نیز بجنبی میکند و بالجمله گفته اند که احادیث کتاب نسائی اول کتب خمسة است بعد از صحیحین از روی ضعف و وی جامع ست بیان طریق بنماری و مسلم و تصنیف و توصیف با تعصیب و فراز بیان لیل و بعضی از شیوخ گفته اند که وضع کرده نشده است در اسلام مثل وی و مقارب اوست کتاب ابو داؤد و مقارب وی کتاب ترمذی و این پنج کتاب اتفاق است بر مد آنها از کتب مست اما ساری نزد بعضی سنن ابن ماجه است و نزد بعضی موطا و مختار صاحب جامع الاصول همین است و موطا جامع امام مالک است و وی مقدم است برین مذکورین زمان او فعلاً و بر که ولادت امام مالک در سنه خمس و سبعین و وفات در تسع و سبعین و بانه و عمر تسع و بیستاد و چهار سال و بعضی نو گفته از وی امام ست در فقه و حدیث اخذ کرد علم را از قدمای تابعین و کبار ایشان و وی شیخ مثل شیخ احمد بن حنبل و یحیی بن یحیی بن سعید القطان گفته است که نیست در قوم اصح حدیث

از مالک و گفتند اول کسی که تصنیف کرد در حدیث اوست و لیکن کتاب وی جامع است صریح را و غیر آنرا اول کسی که تصنیف کرد
در صریح بود بخاری است و اما ابن ماجة ابو عبد الله محمد بن مزیر القزوينی است و ما به لقب پ راوست ثقه کثیر حج به توفی سنة ثلث و
مستعین و ائمتین و گفته اند بعضی از رجال عاویث وی مطعون اند و متمم بکذب و سرقة احادیث و حکم کرده شده است بر آنها
بطلان و سقوط و کلمات و آنها که تقدیم کرده اند او را بر موطا و یکی از کتب مشهوره بحجت کثرت زوائد اوست بر کتب خمس مضاف
موطا و بعضی گفته اند که کتاب واری شارب ترست گمراهان وی سادس کتب زیر که رجال وی در ضعف گسترانده و وجود
احادیث منکر و شاذه در وی نادرست اگر چه احادیث مرسله و موقوفه در وی بیشتر از کتاب ابن ماجة است و واری نسبت
است به ارمین مالک که لفظی است از بنی تمیم و هو الحافظ ابو محمد عبد الله بن عبد الرحمن بن الفضل القیمی السمرقندی توفی یوم
الحررة و دفن فی یوم عرفة سنة خمس و خمسين و ائمتین و اسد اعلم آیین مذکورات مشابه کتب اند در احادیث و ضعیفی در کتاب
جمع الجوامع احادیث آورده از کتب کثیره ازین مذکورات و غیره و گفته است که هر چه از بخاری و مسلم و ابن حبان و حاکم و مستدرک
و ضیاء مقدسی در غنائم آورده ام صحیح است و نسبت به این کتب مسلم است بصحت مگر آنچه نقیب کرده شده است بر مسند و ک بران
تنجیه کرده ام و همچنین موطای مالک و صحیح ابن خزیمه و ابن عوالم و ابن السکن و مفتی لابن الجارود و مستزجات و طبقات حدیث
با این کتب نیز مسلم است بصحت و از ابی داود و آنچه سکوت کرده وی بمان نیز صالح است احتیاج است و آنچه بیان کرده ضعف آن را
اقل کرده ام از وی و از ترمذی نیز نقل میکنم کلامیکه بر حدیث کرده و از سنائی و ابن ماجة و ابی داود و الطحاوسی و احمد و ابن
وی عبد الله و عبد الرزاق و مسعود بن منصور و ابن ابی شیبہ و ابی یحیی و طبرانی و دارقطنی و ابی نعیم فی الحلیة و بیہقی در کتب ایشان
صحیح حسن ضعیف همه موجود است و اغلب بیان آن کرده ام و هر چه در مسند احمد است مقبول و ضعیف وی قریب حسن است و ثقیلی
و ابن عدی و خطیب و تاریخ و ابن عساکر و تاریخ و هر چه منسوب باین علماء است یا بکلمه ترمذی در موارد الاصول یا حاکم و
تاریخ یا ابن الجارود یا تاریخ یا دیلمی در مسند الفردوس ضعیف است و از کتب دیگر نیز آورده و صفات آن بیان کرده ظاهر
و بآنها اختلاف اقام است و در اکثر صفات مذکوره درین کتاب تجد و طرق انبیا پذیرفته است چنانچه بنظر دران ظاهر میگردد
و گفته است که درین کتاب حدیثی نیافریده ام که موسوم بوضع باشد و با اتفاق محدثین متروک و مرود و بوده اسد اعلم و مادرین
شرح ازین کتاب جمیع الجوامع بهین شیخ و اصطلاحی که نهاده است نقل کرده ایم و از شیخ زرکشی بر کتاب خرقی که در مذہب
امام احمد بن حنبل است نیز احادیث نقل کرده شده است اکثر آن مبین است و از موطای امام محمد نیز احادیث آورده شده
و آن حکم موطای مالک دارد که کل اوست چنانچه موطا را از لام مالک شنیده و آنچه متعلق بمذہب حنفیه است جدا نوشته
موطای امام محمد که گویند این است و بالجمله بعد از یکمین درین کتاب و کتب دیگر که علمای فن حدیث تصنیف کرده اند و بذل
و مجورده تحقیق و تصحیح آن نموده اختلاف نقل و قال که لازم است دائره علم و نسبت بها آن است واقع است و طرق و
اطوار محدثین و تحقیق و تشدید و توسیع و تساهل مختلف و متفاوت است و در طبیعت بعضی محدثین توغلی و تعصبی نیست
افتخار بقرایح است و مذاهب قوم در تقدیم حدیث بر قیاس نیز مختلف است نزد بعضی حدیث هر چند ضعیف بود مقدم است
بر قیاس که مخالف آن باشد و نزد بعضی اگر راوی حدیث معروف بود بقتله مقدم و الا لا تفصیل این در و سلمای آیند که در
نزد در حجت هر یک تفصیلی و اختلافی است و نزد قدامی ائمه بهمدین و کپای ایشان علی و افراده حدیث و معرفت جمیع و تعدیل و
انکیر و تعلیم و تطبیق و تاویل و تاسخ و منوع بود که الزام ایشان بتقلید و متابعت احکام و اقوال علمای متاخرین از اهل مذہب

~~marfat.com~~

در وقتی که اندازد یافت چون در او از زمان صحابه و اهل بی‌تاریخ تا بعین وقت خروج و اعتراف پیدا شده بود و بگویم که تصب و
 اینهاست بقصد ترویج مذهب بتبع مستند و صنع و افزای با حدیث راه یافته پس از حدیث و اساطین بلند در مقام تفسیر و
 تنقید احادیث آمده و تفسیر و تفسیر اهل بدعت نموده حق را از باطل و قوی را از ضعیف جدا ساخته و در علم حدیث کتب
 تصنیف کرده و مجتهدان است بسیار بودند و آنچه فرایند و باقی ماند از مذاهب اهل سنت و جماعت چهار مذهب مشهور است
 که در اعتقاد و اصول دین با هم یکی بوده اند و در فقه و فروع در بعضی مواضع مختلف آید و سابق ایشان امام اعظم ابوحنیفه
 افغان بن ثابت کوفی است ولادت وی در سنه ثمانین و وفاتش در ماه و تحسین و جماعت را اختلاف است در آنکه وی از تابعین
 است یا تبع تابعین با اتفاق بر آنکه در روزگار وی چندین از صحابه بوده اند انس بن مالک مبعوث و عهد انشدین الی اوفی
 در کوفه و سهل بن سعد الساعی مدینه و ابو الطفیل عامر بن واثله که آخر صحابه رسول الله صلی الله علیه و سلم است در وفات
 بلکه بعضی از این چهار تن را نیز شمرده اند صاحب جامع الاصول گوید که ملاقات ابوحنیفه با آنها و اخذ حدیث از ایشان نزد ارباب
 نقل به ثبوت نرسیده و اصحاب وی می گویند که وی جماعه از صحابه را دریافته و از ایشان روایت کرده است انتمی و در
 سندی است که احادیث را در وی از صحابه مذکورین روایت کرده است گفت بنده سکین عبدالحق بن سیف الدین خضر
 الله بنزله العلم والیقین و در واقع از حساب عقل پس دور نماید که صحابه رسول در روزگار وی باشند و وی قصد ملاقات
 ایشان نکند و ایقان را در دنیا بد آنکه وجه قدوم او درین ملاکه ایشان بوده اند ثابت شده و مدت بیست سال زندگانی
 کرده چه وجه و صحابه تا آخر الایممت رسیده است مانا که حق باصحاب اوست که گویند جماعه صحابه را دریافته است و الله اعلم
 و وی جماعه کثیر را از قدما تابعین دریافته و در فتاوی و اجتهادات با ایشان نزاهت کرده و مشارکت نموده است عبد الله
 بن مبارک و داؤد طائی و فضیل بن عیاض رحمه الله علیه از شاگردان و یاران اویند اگر جمله از مناقب وی نقل کنیم سخن دراز
 گردد و کتابی دیگر تصنیف باید کرد اهل ماوراءالنهر و روم و هندوستان تمام بر مذهب اویند و در بعضی بلاد دیگر مختلط بعد از
 وی امام ابو عبد الله مالک بن انس بن مالک اسی است ولادت او بر قول مشهور بنه سنه و تحسین و وفات او در ماه
 و تبع ربعین چنانکه گذشت و وی از تبع تابعین است با اتفاق را امام است در فقه و حدیث و شافعی از شاگردان اوست
 و با ابوحنیفه ملاقات نموده و بر فقه و زکامی وی ثنا کرده است اهل دیار مغرب همه بر مذهب اویند و خلاصه در بلاد دیگر
 مختلط بعد از وی امام ابو عبد الله محمد بن ادریس شافعی است و شافعی مشهور است به یکی از اجداد او که نامش شافعی است
 ولادت او در ماه و تحسین سال وفات امام ابوحنیفه و بعضی گویند در روز وفات وی و این روایت به ثبوت نرسیده است و
 وفات او در اربع و مائتین و مناقب وی زیاده از شمار است احمد بن حنبل که ثنا کرده است اگر چند در جمع و حفظ احادیث
 بیش از بود اما تاویل و تفسیر معالی از وی می آموخت احمد گوید شافعی مثل آفتاب بود برای خلق مثل ماهیت برای مردم
 رابع امام عبد الله احمد بن حنبل است ولادت او در سنه اربع و ستین و مائت و وفات در ماهی و ربعین و مائتین در فقه و
 حدیث و زهد و ورع و عبادت آیتی بود و در تمیز صحیح از مستقیم احادیث و جرح و تعدیل رواة در زمان خود نظیر نداشت رحمه الله
 علیه و سلم و اصل این چهار تن از امامان دین و مقتدایان ملت اند که ضبط و ربط احادیث و اقوال صحابه و ملت و تطبیق
 و توفیق میان آنها نموده و تفسیر و تاویل و بیان ناسخ منسوخ کرده و غایت بذل جهود درین باب فرموده استنباط احکام
 به تمیاس و اجتهاد از نصوص کتاب و سنت نموده اند و غیر مجتهدان را نیز تابع ایشان بودن چاره و بهیله نیست و شایع است

طریقت و بزرگان ایشان بجهت این مذاهب بوده اند یارب کمر آنها نیکه از ایشان بپای اجتهاد رسیده موافق یا مخالف ایشان برای خود اجتهادی می نموده باشند و الله اعلم و آنکه گویند الصوفی لای مذہب است نه آن معنی است که او را در دین مذہبی نیست و تابع اند مذہب نه و هر چه خاطرش خوش و آرد و دلش بد آن حکم کند هم بدان عمل کند حاشا بلکه توجیهش چنانچه گفته اند آن است که وی در بعضی مواضع از مذاهب آنچه در آن فرع و احتیاط بیشتر یا بد اختیار کند هر مذہب که باشد و یا آنکه مذہب اہل حدیث رود که بر حدیث صحیح باید بران عمل کند محققان گویند که این نیز علی الاطلاق صحیح نبود تحقیق آن است که همه از روایات مذہب خود که آنرا اختیار کرده و درجه انتہا رسانته است روایتی اختیار کند که احوط بود یا موافق ظاهر حدیث صحیح باشد اگر چه ظاهر روایت و مشهور از آن مذہب نبود و الا تفرق مذہب و تعدد وجه موجب تفرق اعمال ظاهر گردد و از انجام صراحت بتفرق و عدم ضبط احوال باطن کند و فرموده اند که قبله توحیدی باید چه امام شریعت و چه شیخ طریقت تا بنای توحید حکم و قدم تحقیق را بسخ کرد و چه تشبیه و تفرق اهل موجب تشبیه و تشتت فرع بود پس ضبط نفس باصل رجوع الیہ فقہاء و اصولاً و تصوفاً لازم بود که اذکر بعضی المحققین من الصوفیہ و آن نیز که در حدیث آمد که استفت قلبک یعنی فتوی از دل خود طلب و هر چه فرماید بپذیر حکم کند بران رود در صورت تردد و تذبذب است یعنی آنجا که دلائل از قرآن و احادیث و اقوال طائفت آید و متعارض نماید و در دایره تحیر و تردد انگذد حاکم درین صورت تحری قلب و ترجیح اوست تا از ان اقوال آنچه دشمن او گردد اختیار کند و عمل نماید و آن نیز در داده قلب مطهر و مزی و منور بنور ایمان و تقوی است که نور فراست که در جوہر ایمان اجماع نموده اند آنچه حق است در یاد و آن شق اختیار کند که خیر و صواب در آن بودند آنکه هر چه در دلش افتد بران عمل کند بی رجوع بدلائل شرعیہ این سخن روی بجانب الحاد و اباحت داند و با لغز جانان است و بالجمله مذہب حق و طرق و مصلحت مقصود و ابواب در آمدن از دین این چهار است و هر که را یکی ازین راههای دوری ازین درمای اختیار نموده براه دیگر رفتن و دوری دیگر رفتن عبث و یا واد باشد و کارخانه عمل را از ضبط و ربط بیرون انگذد و اداره مصلحت بیرون افتاد و است و اگر قصد سلوک طریق و رعایت احتیاط دارد هم از مذہب واحد مختار و ولایتی که دلیلش حسن و اقوی و فائده اش اعم و اتم و احتیاط در ان اکثر و او فرمود اختیار کند و براه فصاحت و مسالہ و خیل اندوزی نرود این طریق متاخران است و شک نیست که این طریق محکم تر و مضبوط تر است و گویند که طریق پیشینیان برخلاف این بود ایشان تعیین مذہب و اتباع مجتهد واحد را از واجبات نمیدانستند مجتهدان را عمل باجتهاد خود بود و سبیل عوام رجوع بایشان بی آنکه التزام متابعت اعدی کنند و انکار بر دیگری نمایند حتی در مسائل نوشته اند که اگر مردی را در ماده زنی واقع افتاد و حکم آنرا از مفتی پرسید و بجای از صل و حرمت حکم کرد و بکمی وی عمل نمود و وقت دیگر با زنی دیگر همان واقع و نمود و بمفتی دیگر که نه بر مذہب مفتی اول است رجوع آورد و وی برخلاف فتوای اول حکم کرد اگر این زن دیگر معاملہ بکرم این مفتی دیگر کند جائز باشد هر چند واقع کیست آن زن مثلاً بکرم مذہب اول حلال بود و این بکرم مذہب ثانی حرام ولیکن در ماده یک زن درست نبود این بحسب فرقی دیگر است که یک شخص محل حل و حرمت نتواند بود و جماعه دیگر از علما بر آنند که انتقال مذہب بشهوة نفس و اتباع هو او متبع نفس درست نبود مگر آنکه اعتقاد حقایق بجانب مجتهد دیگر راجع آید و او را افضل داند یا احتیاطاً و در مذہب دیگر بیشتر باید یا بوجه سبب و مرجع عظیم قبل از آنکه در و بجز رجوع بکرم مذہب دیگر مخلصی نیابد بکرم ضرورت درین صورت جائز بود و ایشان گویند که مجتهد را نیز نرسد که یکی را بکرم مذہب خود دعوت کند و التزام نماید و اتباع خود را بر وی واجب و لازم گرداند الا آنکه بیان مذہب تقویت

اولی ذکر مآسن مذہب خود و نقائص مذہب غیر نماید تا بر که بان مائل و متقاد و معتقد گردد و معقول وی افتد عمل کند و عمل کند و عمل کند
 که بعضی مجتہدان نیز زود و خود مصلحت دفع حرج مذہب غیر خود عمل کرده اند تا می آرند که وقتی امام شافعی رحمہ اللہ خلق رہی کرد و چون
 در شمار بندگان و ہامہ وی افتاد و پس بچنان نماز کرد و ظاہر این مذہب وی و اللہ اعلم مانع جواز نماز با کراہیت آن نبود
 گفتند چرا چنین کردی فرمود گاہیک ضرورت افتد و منظر شویم مذہب عراقیین نیز عمل کنیم مراد بقرائیین ابوحنیفہ و امام ابو یوسف
 رحمۃ اللہ علیہم در نقد ہر جا کہ مذہب عراقیین مذکور گردد مراد ایشانند و از امام ابو یوسف رحمہ اللہ نیز فی آمدن کہ وقتی مآس
 نماز کرد پس خبر داد کہ موشی در جاہ کہ باب آن وضو کردہ بود افتادہ است فرمود کہ امر و زبول برادران خود کہ اہل مدینہ اند
 عمل کردیم کہ چون آب تہ قلین بود پلید نگردد و کذا ذکر بعضی متاخرین و حجت این طائفہ انہست کہ ہمہ تمسک بکتاب ہست
 انہو معتقدان دین اند و دیگر تعین و تخصیص را چہ وجہ باشد و نص فاسألوا اہل الذکر ان کنتم لا تعلمون و اشارت حدیث
 اصحابی کالجہم ما یم اقدیم اہتدیم نیز ہمین است معنی چیز کہ شائد انہ از اہل علم پرسید و از ایشان بیاموزید و فرمود
 اصحاب من مثل ستارگانند و ہمہ را ہمایان اند غلامی دیگر را در علم ایشان دانند و این مذہب بظاہر انصاف نزدیک تر
 نام و فہم نہ و در روایہ لیکن قرار داد علماء و مصلحت دید ایشان در آخر زمان تعین و تخصیص مذہب است و ضبط و ربط کار دین
 و دینا ہمہ رین صورت بود و اول بخت ہر کدام را کہ اختیار نماید صورت دارد و لیکن بعد از اختصار کمی بجانب دیگری رفتن
 لی تو ہم سورطن و تفرق و تشعب در اعمال و احوال نخواہد بود قرار داد متاخرین علم ہرین است و ہوا الخیار و فہم الخیر
 و حاصل چون صحبت و جہد مذہب قرار یافت اکنون تابع مجتہدی را رسد کہ چون حدیث صحیح مخالف مذہب یا بہ مذہب را بگذارد
 و عمل بحدیث کند یا نہ مذہب را نہ اختلافی در روش بینیان و بسپہیان رود گویند کہ قبوع و مقتدای حقیقی پیہرست صلی اللہ
 علیہ و آلہ وسلم و دیگران ہمہ تابع پیروان ہدی و بعد از ان کہ بعضی معلوم شود و بصحت رسد کہ او فرمودہ است گوش بسخن غیر
 نهادن و در پی دیگری رفتن معقول نبود و این طریقہ مقتدیان است و اما کسر شیخ مولف این سخن ارادہ کردہ از انجہ در دیباچہ
 کتاب گفتہ است کہ در باب عبادات اعتماد کلی بر ان کند یعنی بر انجہ از حضرت نبوت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بصحت رسیدہ است و از
 خلاف مذہب و عمر و نہ اندیشہ سخن شیخ حق است و انجہ در مصلح اخبار آمدہ الراس والعین علی بدان موجب مساوت دنیا و آخرت
 ما و این روزگار پسین ہنکار صورت نہ بندہ مجتہدان دین احادیث و آثار را قبیح نمودہ و ناسخ را از منسوخ و صحیح را از سقیم
 ہد ساحتہ تحقیق و تاویل آن فرمودہ و تطبیق و توفیق میان آنها دادہ مذہبی قرار دادہ اند حوام مسلمانان را بلکہ علماء
 ایشان را درین روزگار این قوت و طاقت کہاست کہ انیکار از دست ایشان آید ایشان را جز متابعت مجتہدان کردن
 و سلی ایشان رفتن بسبیل نبود و چارہ نہ و العمدۃ علیہم این کار مقتدین محدثان را میسر بود بحقیقت بیقیاس و اجتہاد کار
 از پیش نہ رود و با ضرورت بآن زدن ضرورت افتد و دلائل حجت قیاس و وجوب علی بدان در شرح فائدہ کتاب معلوم گردد و نشانہ
 تعالی و حکم مجتہد بحقیقت حکم کتاب و سنت است و لیکن چون بین حکم در انجا پوشیدہ است و بسبب نہ در ملوک طریق دریافت
 آن و وصول بقصود گاہی خطا رود گاہی صواب از ہما آمد کہ المجتہد بخلی و صیب و بر ہر نقدیر موجب اجہد و صواب گرد و حجت
 ہل مجہود و طلب حق را بہ نایابہ تعینی گویند ہر مجتہد مصیب است باین معنی کہ حق نسبت ہر مجتہد ہمان است کہ اجتہاد او بدان
 رسدہ و این معنی در فرغ فقہ ہر دو در اصول عقائد و ہر ہا مذہب در اصول عقائد متفق اند اختلافی کہ ہست در علیات است
 بحقیق این در عمل دیگر کردہ شدہ است و اللہ اعلم و اصل نہ اذ ان بعضی مردم چنان در آمدہ کہ مذہب امام شافعی ہوا فی

احادیث است و ملوک طریق اقتدا و اتباع در مذهب ایشان بیشتر است و مذهب امام ابوحنیفه بهیچن براری و اجتهاد است و مخالف
 احادیث این سخن غلط محض و جهل صریح است آخر نه در اجتهاد حفظ کتاب الله و حفظ احادیث رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم
 به معرفت اقوال سلف شرط است و بی آن درست نه و چون قیاس و اجتهاد آن امام عظیم الشان اقدم و اسبق و مقرر و مسلم
 تمام است این نگان را بحال نپذیرد و مانا که سبب وقوع درین ورطه آن بود که بعضی محدثین که در مذهب امام شافعی بودند
 در کتابهای که تصنیف کردند چنانچه معاصیح و مشکوّه و مانند آن دلائل مذهب خود را قبیح و نفیس نموده جمع کردند و در
 آنها و مذهب حنفی براه طعن و جرح رفتند و اینها بی گوشه و تعبسی نخواهد بود و اکثر ایشان با حنفیه بی گوشه و تعبسی نباشند
 عظام الله عنهم نظر در کتب حنفیه که در دیار عرب مشهور است باید انداخت تا حقیقت حال منکشف گردد و مذهب الرحمن کتابی است
 درین مذهب شایع او التزام کرده است که دلیل زایات قرآن و احادیث مجیدین بیارد و کتاب هدایه که در دیار مشهور و
 معتبرترین کتابهاست نیز درین دهم انداخته چه مصنف وی رحمه الله علیه در اکثر بنای کار بر دلیل معقول نهاده و اگر حدیثی
 آورده نزد مدعیین خالی از ضعفی بنحالی اشتغال وقت آن استاد در علم حدیث کتب کرده است و لیکن شرح شیخ ابن الهمام جزاه
 الله تعالی خیر الحمد اتلانی آن نموده و تحقیق کار فرموده است و گفته اند که نزد وی رضی الله عنه منته و قها بود که احادیث
 مسبوئه خود را درین ضبط کرده است و گفته اند که مشایخ او که از ایشان استماع حدیث کرده و رای جمعی از صحابه که از ایشان
 شنیده از تابعین سه صد کس بوده اند و آنها که از وی روایت سند وی کرده اند پانصد کس اند و مجموع استادان وی در علم
 چهار هزار کس اند و جمعی از بزرگترین حروف تهجی جمع کرده و چون احادیث که امام شافعی بدان اخذ کرده و تمسک نموده
 امام ابوحنیفه بدان تمسک ننموده و اخذ نکرده مردم گمان کرده اند که مذهب او مخالف احادیث است و حال آنکه در بنی احادیث
 دیگرست صحیح تر و قوی تر از آن که وی بدان اخذ کرده و تمسک نموده و بجهت آن احادیث که تمسک امام شافعی است
 ترک داده و اکثر متمسکات او در صحیحین است و این معنی به تفصیل بیان کرده و اثبات نموده اند و ما اگر آنرا ذکر کنیم سخن
 دراز گردد و بالفعل آن مباحث موجود است طالب حق را باید که بدان رجوع کند و اقوی دلائل این مطالب آن است
 که مذهب امام ابوحنیفه اکثر موافق مذهب امام احمد منبیل است در تمام مذهب در مواضع معدوده خلافی باشد و اگر هست
 روایتی در انکار نیست و عمای مذهب امام احمد تمام بر احادیث و اخذ ثلثوا به است و خلافت امام شافعی اکثرست از خلافت
 وی با ابی حنیفه کیفیه و بیست و پنج مسئله از اصول مسائل نوشته اند که احمد با ابوحنیفه موافق است در آن و شافعی مخالف
 و فی الحقیقت مذهب حنفی جامع معقول و منقول است و مانا که در اغلب اوقات و احوال عادت کردیم آن امام آن بود
 که در تفهیم تبیین مذهب خود بجهت رعایت طبع عامه خلق که مجبور اند بر تطابق معقول و منقول و تأیید نقل بعقل
 اقتضای دلیل معقول کردی و بقصد تسلیه و تشفی طبع ایشان در کشف و تبیین آن کوشیدی و الا اصل تمسک در هتدلال
 او بکتاب و سنت و اقوال سلف نبود و خود چه سورت دارد که بی رجوع بکتاب و سنت و اجماع تمسک بقیاس کند و حال آنکه
 شرط عمل بمان عدم آن اصول است چنانکه در کتب اصول فقه بر مذهب ایشان مقرر شده است و این دلائل عقلیه ایشان
 در حقیقت برای تأیید و ترجیح بعضی احادیث است بر بعضی بموافقت وی مرقیاس را و لابد از احادیث آنچه موافق بقیاس
 بود ارجح است چنانکه هم در اصول فقه قرار یافته اند که قیاس در مقابل نص کروه باشد و نیز حکم صحت و ضعف احادیث در
 زمان متأخر بر خلاف زمان سابق است چه میتوان که حدیثی در زمان ایشان صحیح باشد بسبب اجتماع شرائط صحت و قبول

در رواه که واسطه بودند میان ایشان و حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم پس از آن از جسته و آفته دیگر که بعد از آن آمدند
ضعیفی پیدا شد پس از حکم متاخرین محدثین بضعف حدیثی لازم نیاید بضعف وی در زمان امام ابو حنیفه رحمه الله مثلاً و این نکته
نظاره است و از کلامی که بعضی محققین ذکر کرده اند که حکم جواز و شهرت و وحدت حدیث معتبر در صدر اول است و الا بسا احادیثی که
در آن وقت از احاد بوده و بعد از آن بوجود کثرت طرق بروج این علم و کثرت طالبان و باسکان که بعد از آن پیدا شده و تشریح
شهرت رسیده باشد استیناسی باین معنی توان یافت و امام اعظم بجهت غایت اختیار و وفور فضل و کمال منبسط و محسوس نام
بود و متاخرین شافعی را چه گوید که بعضی متقدمین را نیز باجنباب حسد گویند بود و در حقیقت هر که فاضل تر محسوس تر شایع تر از این حال
است اما امام شافعی راجح بنفید که چه راجح وی و صحاب وی میکند و میگوید که الناس کلمه عیال علی فقه ابی حنیفه و در شان
امام محمد بن حنفیانی که شاگرد ابو حنیفه است فرموده که اگر اهل کتاب از یهود و نصاری انصاریف امام محمد را چه بینند
بی اختیار ایا آن آمد و امام محمد شش کتاب تصنیف کرده که هر یکی از آن شصت مجلد و هفتاد مجلد بلکه بیشتر از آنست و امام
احمد اکثر مسائل دقیقه از کتب امام محمد نقل میکرد و در آن کتب نظر میکرد و از آن استفاده می نمود و آنچه تا که تقیید و اتباع امام
ابو حنیفه با حدیث و اقوال صحابه است دیگری را نیست امام مالک ابو یوسف بن حزم گفته که اصحاب ابو حنیفه همه متفق اند که
حدیث هر چند اسناد او ضعیف بود مقدم تر و اولی تر از قیاس و اجتهاد است و وی رضی الله عنه تا بعد از وفات نرسد غسل
بقیاس نکند و علی بن ابی بکر با قسام از دست ندهد و امام شافعی قیاس را بر چندین از اقسام حدیث مقدم دارد و در
مقام تفصیلی است مذکور در علم اصول فقه انما نظر باید کرد و از اقسام قیاس نیز جز بقیاس مؤثر علی نکند و قیاس تناسل
و قیاس شبه و قیاس طرد و همه نزد وی متروک و غیر معمول است و در چندین مواضع قیاس را با حدیث ترک داده و
امام شافعی عمل بقیاس کرده اگر آنرا ذکر کنیم بدرازی کشته و ابو حنیفه رج تقلید صحابی را در آنچه صحابی با جهاد خود
گوید واجب داند و شافعی گوید هم رجال و نحن رجال ما و ایشان در اجتهاد برابریم و همه بجهت انیم بجهت را تقلید مجتهد دیگر نرسد
نقل است که امام ابو حنیفه فرموده که عجب از مردم که مرا میگویند وی فتوی برای خود میدهد و حال آنکه من هرگز فتوی ندادم مگر
به آنچه ما ثور و مرویست و امام حجت عهده بن مبارک از وی نقل کرده که گفت آنچه از حدیث رسول الله صلی الله علیه
و سلم آید فها لراس و العین و آنچه از صحابه رسیده رضی الله عنهم نیز اختیار کنیم و از گفته ایشان نه بر آنیم و لیکن چون چیزی
از تابعین بیاید و ایشان برابریم با ایشان مزاحمت کنیم و تحقیق حق بحث و تفتیش نایم و از فضل بن عیاض نقل است
که اگر حدیث بر ابو حنیفه آمری متابعت آن کردی و اگر از صحابه و قدمای تابعین رسیده ی نیز براه متابعت و اقتدای
ایشان رفتی و الا اجتهد نمودی و در کتب نوشته اند که اگر مسئله نزد وی رن آمدی مدت مدید و یاران خود
در آن بحث کردی و تحقیق و تفتیش نمودی پس از آن جواب دادی و یاران او عظما سے انکه دین و
قدمای اهل علمت و فقه و زهد و ورع بودند و رحمه الله علیه جمیع اکنون در شرح کتاب شریع کنیم و الله التوفیق
قال المصنف فاتحه الکتاب در ذکر حال حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و سلم پیش از نزول وحی و بیان عباد
وی در آن ایام ولادت شریف آنحضرت صلی الله علیه و سلم چنانچه مشهور است عام الفیل بر دوشنه و از دهم یا دوم
رجب الاول است و چون از عمر شریف دو سال و چهار ماه گذشت پدر وی عبد الله بن عبد المطلب که بجهت اختیار و
ایضاح تر محمد بن زلفه بود فوت کرد و بعضی گویند وفات عبد الله هم در مدت حمل شریف بود و الله اعلم و چون سال سی و چهار

رسید قصیده شوق صدر شریف و قوت یافت و چون پیش سال رسید مادر وی آمنه بنت وهب بن عبد مناف که بزیارت برادران وی از بنی النجار که در مدینه بوده اند رفته بود و آن حضرت صلی الله علیه و سلم را همراه برده در وقت مراجعت با پدر که موضعی است قریب مدینه وفات یافت و بعد وی عبد المطلب او را بخود کشید و محبت سخت با وی پیدا کرد و پدرین روزگار فطرتش افتاد پس آن را از اقلی شنیدند که میگفت استسقا نعید باین نبی آخر الزمان عبد المطلب او را بر دوش خود گرفت و دعا کرد باران باری فرودان شد و در اینجا مشهورست استسقا از ابو طالب بود و وی را درین باب قصیده مشهورست و رفعت آنحضرت صلی الله علیه و سلم که دلالت دارد بر کمال محبت و نهایت معرفت نبوت او و مطلع قصیده این است: و ابیمن یستقی النعام بوجه شمال الیتامی حصه لارامل و شیخ ابن حجر عسقلانی در فتح الباری میگوید که ابن اسحاق این قصیده را در سیر بطولها آورده و بیشتر از هشتاد بیت ذکر کرده و جمعی چند از اول قصیده آورده و اکثر این احوال که مذکور است در آن واقع است بعد از بعثت و ابو طالب مگر آنرا بفرستد دریافت بود و بعضی گفته اند که وی این قصیده را مدامان وقت گفته که قریش بر آن حضرت نعلیه برآمده بودند و منع میکردند مردم را از در آمدن و اسلام و این قول ظرست و اسد اعلم و چون سال مبارک او بهفت و بروایتی بهشت رسید جد وی عبد المطلب وفات کرد و عم وی ابو طالب بشرف کفالت و تربیت وی متفخر گشت حضرت عزت تعالی شانه اسرافیل را فرمان داد که بلازمست وی قیام نماید پس اسرافیل همیشه قرین او می بود تا سال یازدهم تمام کرد آنگاه جبرئیل را فرمان شد تا ملازمست وی نماید همیشه و نه سال بطریق مراقت و مقارنت ملازم وی بود لیکن بروی ظاهر نمی شد اما در بعضی روایات صحیح مروی است که اسرافیل در مدت ملازمست چند بار بروی ظاهر شد و چند بار با وی یک کلمه و دو کلمه سخن گفته و پیش از آن که وحی نزول کند پانزده سال از جانب یمن و شمال و فوق آوازی می شنید که میگفتند یا محمد و کس را نمی دید و بهفت سال روشنائی نمیدید و بان شادی بود و چیزی دیگری دید و در سال دوازدهم ابو طالب و ابوسفیر شام بر دین بحیرار اهب او را بعلامت نبوت بشناخت و تعظیم کرد و در سال ششم ابو بکر بن ابی قحافه رضی الله عنهما در سلسله محبت و صحبت وی درآمد و سال بیستم با وی در سفر شام رفیق شد و خوارق عادات معانته کرد و نور تصدیق در دل وی افتاد و در سال بیست و پنجم خدیجه را نکاح کرد و خدیجه در آن وقت چهل ساله بود و در سال سی و پنجم فاطمه زهرا سلام الله علیها ولادت یافت و بنامی که به محبت همی که یافته بودند نشد و آنحضرت صلی الله علیه و سلم بنفس نفیس خود سنگ یکشید و چون چهل سال تمام شد نور نبوت ظهور کرد و مانا که حکمت الهی در امر اسرافیل و جبرئیل بلازمست وی صلی الله علیه و سلم و اسماع کلمات و اصوات و ادوات انوار آن بود که تا انسی و الفی آن حضرت را بعالم ملکوت و اسرار و انوار آن پیدا کرد و ظهور و بروز آن بناگهان موجب هم بنامی بشریت و انکمال رسوم انسانیت نگردد با وجود آن بشا به جبرئیل و وقت نزول وحی چه تغیر و ثقل که بوجود شریف وی راه نمی یافت صلی الله علیه و سلم و از آن بود که جبرئیل خود را باری بصورت دمی که از غلص اصحاب و در کمال حسن و جمال بودی نمود و اگر احیاناً بصورت دیگر جلوه میکرد در صورت آدمی خوش روی ظهور می نمود و سبب تمثل جبرئیل بصورت خوب از غیر قصد استیفاست و ایالات آن نیز تواند بود که ملکوتی چون لباس ناسوتی در پوشیده در صورت انسانی جلوه گر شود لا بد انوار ملکوت و لطافت و صفائی روحانیت در آن صورت ساطع دلا مع گردد و چنانچه روشنست و سخت ترین انواع وحی آن بودی که نه باین طریق بودی نه باین سبب که در برای سخت عرق میزکت و گاهی باز گران آن شتر سواری وی بر زمین نیست محققان گفته اند که چون در افاده و استفاد مناسب و جنسیت شرط است گاهی بشریت رسول الله صلی الله علیه و سلم بر ملکیت جبرئیل علیه السلام غالب آمدی و جبرئیل بر لباس بشریت ظاهر گشتی و زمانی ملکیت جبرئیل بر بشریت رسول الله صلی الله علیه و سلم غالب آمدی و در آن زمان جبرئیل بر بشریت

لغالب ماحقی و غیبت ملکوت بر وی گویند که صورت اول دردی بود و بشارت بودی و تانی در وعید و تذارت و چون امام دین
 نزدیک رسید خلوت و تمهالی را دوست گرفت و در کوه مرا که سه میل راه است تا کعبه را و الا ان جبل نور گویند خلوت میداشت
 و در آن کوه فاری ست خرد که درازی آن چهار گز شرعی و پسنای آن یک گز و طشی در بعضی مواضع و باقی ازین کتور در آن غار خلوت
 اختیار کردی و آن کوی است که ادا کا نظر بحال کعبه روشن گرد و شاید که اختیار آن از برای خلوت از جهت بود و اصد اعظم
 و علما با اختلاف است در آنکه آنحضرت صلی الله علیه و سلم پیش از بعثت تعبید و امتثال بشری از شرائع سابقه میکرد و یا نه مختار بود
 انصافین با اول است پس بعضی گویند بعد از بشرع پنج بود و بعضی گویند بشریعت ابراهیم و بعضی بموسی و بعضی بر عیسی صلوات الله
 علیه اجماعین و بعضی گویند لا علی تعیین بر چه ثابت میشد که شریعتی از شرائع است تعبیدی نمود هر شریعت که باشد و در لغت نیست
 و باب خلوت در این بحث واقع شد که بعضی تعبید است و شیخ این خبر عقلانی در شرح مجمع بخاری تحفه لغات نیز روایت آورده
 و از کتب متابع طاعت خفیه که دین ابراهیم است مراد داشته و بعضی از شراح بحث بمبعضی تعبید دارند و تا را بدل از فا گویند
 پس تعیین گشت که تعبید بشریعت ابراهیم داشت و الحقی چنین سز و زیر که علم قویش بدین ابراهیم و اتباع ایشان از اولی
 و اقرب بود چنانکه گویند که ای آن حضرت صلی الله علیه و سلم همه بر دین ابراهیم بودند و آنها که گویند تعبیدی نباشد شریعت بود
 گویند که بگو عقل و استخوان وی بود با الهام در وی حاصل که در نریب مبارکی ظهور نبوت میدید و میل امام غزالی درین مسئله
 توقف و تردد است از جهت عدم دلیل قاطع و بر هر تقدیر علما را درین مسئله دو قول است که عبادت وی در آن خلوت بجهت
 بود بعضی گفتند عبادت وی صلی الله علیه و سلم بملک بود و بعضی گفته عبادت مذکور بود و این قول صحیح تر است و در قولی دل چندان
 تصریح به انقائ و زیر که مرتبه ذکر اجل و اعلی بود از فکر از آنکه ذکر بنده مرئوس را استلزام و منفی ذکر مولی بود مرئوس را
 و هیچ حالی از احوال بنده نبود که صفت حق در برابر آن افتد الا ذکر و محبت چنانکه فرموده خدا ذکر و بی محبت و بیجوبه
 و محبت و ذکر لازم یکدیگر باشند من واجب شینا اکثر ذکر و نیز ذکر بذات حق متعلق گردد و فکر بآلای و نعمانی او و ذکر موجب
 تسکین نفس و قنای ذاکر گردد و در مذکور و متفکر بر نفس خود و احوال وی ایستاده بود و فکر نیز اگر چه احوال شریکه آر و دنیا کارگر
 و آیات و آثار قدرت الهی عز شأنه کنند معرفت تراید و اگر در آلای و نعمانی او کفند شکر آورد و در رجا و رغبت و در وعید خود
 در محبت و لیکن ذکر حق غلبه استیلا بدتنا و غیبت و نسیان از کل ماسوی الله و صفای سر و اتصال بذات اقدس منجمله مخرج
 اتصال بی تکلیف بی قیاس و غیر حق را از اگر خوانند و متفکر گردیند پس ذکر صفت حق بود و فکر صفت بنده و لا بد از آنچه صفت
 حق باشد و متصل و اکمل بود الا آنچه صفت بنده است و نیز خلوت طالبان راه حق و سالکان طریق قرب وی تعالی و تقدس
 بر چند گونه باشد قسم اول آنکه خلوت ایشان برای طلب بزیه علم حق بود از حق بقدر نور ذات اقدس در باطن طالب و
 تنویر بطیفه در که وی بدانند آن را علم لدنی خوانند از فکر و نظر که رجوعست به تفتیش و تفحص علوم سودمند در خزینه خیال و
 تزیین و تالیف آن تا از آن و واج آنها علم دیگر زاید که آنرا فیه خواهند و این آخذ علم لدنی از حق بواسطه فکر غایت مقاصد علم
 و طالبان قرب درگاه است پس هر که در خلوت یا کوئی نازا کو ان خواه ذات خودش باشد با علوم سودمند در ذات در سخن آید
 و با در آن فکر کند اگر چه بنظر در خلوت از حق نماید ولی بحقیقت در خلوت نشاندگی با طالبان که از خلوت جز در گوشه خالی
 نشستن و پانصد و نه قالی بهیله زبان مناجات کردن و حوائج و مطالب درخواست نمودن نمیدانست بزرگی راه صاحب
 خلوت حقیقی بود گفت از کثرانی غمزه یک با خلوت یک مراد کن نزد حق چنان با حق در خلوت باستی آن بزرگ در جواب وی

فرموده اند که ملک است معنی ملوک یعنی چون ترا یاد کنم پس با منی در خلوت که حقیقت آن نسیان ماسوای حق نیست بوجه اقامت
 در آنجا که هست بشنوی آن مرد اگر خود را بآن بزرگ بازی بست و اتصالی تری بحقیقت روحانیت او پیدا میکرد و بحکم عالم روح
 من احب و دائم با وی می بود و میرسید او را از علم و نورانیت که از حق بر جوهر آن بزرگی می یافت اگر چه از وی التماس
 یاد آورده کردی و او را بدان شعور نبودی از اینجاست که گفته اند سعی کن که کاملی را در دل تو جای باشد یا خود را در لور طین
 وی جای کنی اگر او را در دل تو جای باشد نورانیت وی درون ترا نورانی گرداند و نور حق که اوست یا با اوست ظلمت در
 آفتاب زول تو گردد و اگر ترا در باطن وی های باشد باطن وی عمل نزول رحمت است و نظرات عنایت حق در اینها می افتد
 چون ترا در اینجا یا به لایه پر تو نظری بر تو نیز افتد بر اندازه نسبت محبت دیگرانگی که با وی داری و از اینجا که حقیقت ذکر بیان
 کردیم هر حدیث قدسی اما بعلی من ذکر فی من بنشین کسی ام که یاد میکند مرا معلوم شود یعنی مراد بذكر اینجا حقیقت ذکر است که
 نسیان ماسواست و بنشین کنایت از حقیقت خلوت که در اینجا غیر را گنجایش نبود و سر معنی این حدیث و حقیقت وی این
 است والا هر که مدای دایا د کند بروج که باشد خواه بزبان خواه بدل بر حال رحمت حق و عنایت وی قرین حال وی
 گردد و شرط این خلوت تحقیقی که بدان اشارت رفت آنست که ذکر وی ذکر نفسی و جهانی بوده نفسی و زبانی مراد از نفس اینجا
 ذات است و از ذکر نفسی ذکر قلبی که عبارت از توبه و حضور بحق است بی تلفظ بذكر و تمخیل آن کیشیتی که نسیان ماسوا از ذوق نقوش
 اختیار از صفت نمیرزد آید و قبله باطن جز احدیت حق نباشد ذکر حقیقی و ذکر صافی که گفته اند این است و این معنی را در طریقه علیّه
 نقشبندی ذکر خفی و وقوف قلبی و توبه بوجه خاص و شهود و وصول و وجود گویند و حقیقت و وقوف قلبی چنانچه حضرت خواجہ احرار
 در بعض کلمات قدسیه خود نوشته اند عبارت از آگاهی و حضور دل است بجناب حق سبحانہ بر آن وجه که دل را هیچ پابستی و تعلقی
 بغير حق نباشد و هر قدر که این نسبت درست دهم اگر چه لم و ساعتی بود باشد چون بنده از غیر حق منقطع گردد در آن زمان
 بحق و اهل باشد چون این نسبت ملکه گردد و دوام پذیرد سالک بمقام فنا رسد قسم و دم خلوتی است که برای صفای
 فکر بود تا نظر بصیرت وی در طلب معلومات صحیح آید و بکسب طرق تفرقه و پریشانی و تسلط او اقام و شواغل از راه صحت و سداد
 بیرون نیفتد و این خلوت کسانی راست که علم را از جناب قدس حق تصفیه باطن از ماسوانه طلبند بلکه از ترا وی حکم عقل و قاعده
 وی بچوبیند و صحت و فساد آنرا بمنزله ان معقول می بینند و بحقیقت اعتماد بر صحت و حقانیت علوم عقلیه نتوان کرد چه این ترا و
 بغایت لطیف است و تا نزد باندک هوایی و میلی و دهمی که پیدا گردد از اعتدال و استقامت بیرون شود و لهذا میل نکار از باب
 مذاهب اکثر بجانب مذہب خود بود بلکه معنی خصوص را هم موافق اعتقاد خود فهم کنند و تاویل نمایند و در زعم ایشان چنان نماید
 گو یا تاویل نیست و خوم ظاهر همین است و طالبان حق که علم را از جناب قدس الکی استقامت می نمایند در همین خلوت تروند
 و این خلوت ایشان را سازگار نبود و بکار نیاید بلکه خلوت ایشان بذكر بود و بکسب اشتغال باطن بحضور حق و نسیان
 ماسوا فکر را بر ایشان هیچ سلطانی و قدرتی نیست چه فکر از اقسام خواطر بود و خواطر را بر ایشان ظلمه و تسلط بود و بی کمال
 گرد و از ذکر و حضور باز دارد و نموده اگر به گاه سری بکشند در ساعت مضاعف و تا بود گرد و یا به تعبیت همراه رود و غلی
 در کارخانه حضور بنگردد بر مثال کسی که بر آب روان رود آب را از جریان باز ندارد و این نیز اکثر در حالت ابتدا بود و در آخر حکم
 جاء الحق و زهق الباطل گیرد و هر گاه که فکر بر صاحب خلوت بحق راه یافت و غلبه کرد و باید که بداند که وی از اهل این خلوت نیست و
 قابل این کار و از خلوت بیرون شود و بداند که از اهل علم حق نیست و اگر از اهل ان علم بودی عنایت ربانی که مشکل حال

متوجهان جناب رحمت است و در ادو مقام جمعیت و غلوت انس ممکن است و میان وی و سرنگلی فکر حاکم است و حکم آنکه تا ابی بر
 در باب طریقت کفرست از آنچه گذشته استعاده نموده و احباب جناب رحمت حق آورده با امید عصمت و قبول در خاوت بیشتر اطمینان
 در آمده امیدوار میشوند شاید که این بار روی مقصود به جیند اند علی کل شیء تقدیر قسم سوم طلوتی است که جمعی از طالبان راه
 برای دفع وحشت و پریشانی خاطر و فتور وقت که از غفلت بی نوع پیدای آید اختیار میکنند و چون در دیدن خلق و بودن
 با ایشان وحشتی و انقباضی می یابند تنهایی اختیار میکنند و برای سلامت ازین آفت خلوت میگزینند و حاصل وجه اختیار این خلوت
 دفع شریک از نفس خود و سلامت حال از گرفت ایشان بود و اگر نیست دفع شریک خود از خلق و سلامت حال ایشان از آفات
 خود بکنم کنند احسن و ادلی باشد و بعد بود از عجب و اسارت ظن قسم چهارم طلوتی است که برای طالب زیادتی اندکی است
 در خلوت می یابند اگر چه در صحبت نیز وحشت ندارند و لذت ذکر و فکر تمام از دست نبرند و لیکن در خلوت بیشتر یا بند و وقت
 و زمین در وی صاف تر بود و این هر دو قسم در خلاصه مقصود نزدیک یکدیگر اند و مدد معاون و دو قسم اول که اصل مقصود بالذات
 اند و خلوت حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم از قسم اول بوده که از کل اسوای حق انقطاع نمود و از جمیع اشتباهان بمان
 و صاحب و مباشر بود تا از اهل و مال و هر چه در دست تصرف و ذات الیه بود یعنی دوری نمود و دوری برای ذکر لکبی مستغرق
 شد و از اعتداد و اغیار بکل منقطع شد و انس بیاد آنکه در خلوت برای وی بود پیدا گشت و همیشه در آن انس روز افزون میبود
 و بحمت دوام ذکر و تصفیه باطن محل وحی که قلب شریف محمدی است صلی الله علیه و سلم صفای افزوده تا آئینه تمام صاف شد
 و درین باب اقصی درجات کمال رسید پس بنا بر صبح وحی از شرق موهبت و عنایت رسیدن آغاز کرد و انوار و شواهد و دلائل
 آن بکدی بر ذرات که نباتات و چهارات که از مرتبه نطق و ادراک بغایت دور اند زمان بشهادت و بشارت دی کشاند چنانکه
 بر درختی و سنگی که میگذشت بزبان فصیح ربیان صریح میگفت السلام علیک یا رسول الله و از هر طرف امین آوازی شنید و نگاه میکرد
 و چند رخت و سنگ مشکلم را نمیدید تا یک روز بر بالای آن کوه ایستاده بود تا نگاه شخصی که جبرئیل امین باشد بروی ظاهر شد بصورت
 اعظم که مراد او از دست اذیت و دشمنان بی آنکه بصورت اهل جبرئیل بود که آن در بوقات دیگر بود گفت البشیر یا محمد مژده باد
 تر که من جبرئیلم و بر تو فرستاده شده ام تا پیام حق بتو گذارم و خبر دهم ترا که تو رسول خدائی بدین است از آدمیان و جنیان که درین
 روزگار اند یا مرد است عرب بود و عموم رسالت بعد از ان شده باشد کما قال یسئال الله ربس نامه انحر بر صبح بگو اهر برون
 آورد و بدست وی داد و گفت بخوان این را گفت داد که من خوانده ام و هرگز چیزی ننخوانده ام و ای که خطا و کتابت
 نداده از روی نامه چیزی نتواند خواند و درین نامه خود چیزی نوشته نمی بینم گویا پروردگار تعالی خط آن نامه را با وجود اطمینان
 قوت مشاهده ملکوت از برای اظهار عجز و اضطراب و تبری آن حضرت صلی الله علیه و سلم از حول و قوت از وی پوشید و در آنکسبت
 صلاح همین قدر مذکور است که جبرئیل امین را بقرآه میکرد و آن حضرت ما را الهام میفرمود و در بعضی آیات ذکر نامه موجود است و در حقیقت
 وجود آن اظهر و اذلل است در اعتدال از عدم قرآه چنانچه اشارت کردیم که ای نامه خواندن ندانند اما خواندن کلامی نخواهند دانست و اگر
 از فصیح در غایت فصاحت غرابت ندارد مگر از صولت حال و صدمت و هیبت مقام باشد و اسما علم پس جبرئیل امین را صلی الله
 علیه و سلم در کنار گرفت و از برای تصرف در وجود بشریت آنحضرت و اذلال نور و قوت ملکوتی در آن چنان و چندان بیشتر که
 ویرا بطلاقت رسانید یعنی با آنچه غایت وسیع و طاقت آنحضرت بود رسید و در بار کرد و باز گفت بخوان گفت من خواندن ندانم باز
 بیشتر نامه را میفرمود و در بار میگردد و خواندن میفرمود و بعد از سه بار گفت بگو یا قرآن اسم ربک بخوان بنام پروردگار خود یعنی تکیه بر قوت خود

مگر و بخوان تا بدواستانت الی و توفیق وی عود ملا و استعانت و استداد از وی کن که تعلیم تو و تعلیم است تو با وجود است که
خواهد کرد الذی خلق آن پروردگار که پدیدار و هر چیز را خلق الانسان خصوصاً آدمی زاده که اشرف و اکرم مخلوقات است
و تا و صانع و بدیع و صفات احوال وی ظاهر و باهرست پدیدار و او را من خلق از خون بسته در رحم اقرآن بخوان و ربک اکرم و پروردگار
تو کریم ترست از هر کریم الذی علم بالکلمه آنکه اعلم اعلم و کتاب کرد و رسالت قلم که منظر عجائب و غرائب و لاتعد و لا تحصى است و بهتقامت
امور دنیا و دین و استقامت مقام عالم باوست صاحب کشف گفته که اگر بدقیق منظر و حکمت الکی و لطفت و تدبیر وی تعالی فرمنا
دلیلی جز قلم نه باشد کفایت است چه عجائب و غرائب که از وی زاندا حیطة محصور و شارب خارج بود علم الانسان و انانید آدمی را عالم
بسیار چیزی که در قوت و قدرت او بود که از خود تواند داشت و چون هم وحی و بشارت ساخته و پرداخته شد بعد از آن خواست
جبرئیل که پیغمبر اصلی صلی الله علیه و سلم از ملامت و محبت و جلالت سرور و سلطان القلب بزمین بندگی و عبودیت فرود آورده بود و طاعت
احسن احکام طاعت و عبادت تعلیم نماید پس امر کرد آنحضرت را و گفت ازین کوه فرود آئی آنحضرت صلی الله علیه و سلم با جبرئیل از
کوه فرود آمد و او را هدای کوه بزمین ایمن داشت و برای آنحضرت صلی الله علیه و سلم و اوائی و بجای نشستی فرشت گرو جبرئیل
دو پا خیزد پیشه و یک پا سجد و پای تکیه بینداخت دوی پا بر روی خانه نشستن فرمود و پای را بر زمین زد و چشمه آب
پیدا آمد چون تعلیم و منور اول و فیصله آن تر و تعلیم بقول بی بشاری نبی جبرئیل بقصد تعلیم پیغمبر صلی الله علیه و سلم از آن
آب منو ساخت آنحضرت و مشتاق و بر عضوی را چنانچه منتهی است سه بار غسل کرد و چون وضو کردن را با وی بر نمود و تعلیم
فصل کرد پس پیغمبر صلی الله علیه و سلم گفت تا مانند آن وضو ساخت و چون آنحضرت صلی الله علیه و سلم از وضو فارغ شد جبرئیل
یک کف آب برداشت و بر روی مبارک پیغمبر صلی الله علیه و سلم بقصد غسل و زیادت تعلیم و تطهیر و سری دیگر که در ضمن آن باشد
و الله اعلم افشاند پس بر قامت و دو رکعت نماز بگذاشت و پیغمبر صلی الله علیه و سلم بوی اقتدار و بجهان بگذارد پس جبرئیل بقصد
تاکید و تکرار گفت نماز گذاردن بهترین است و اول چیزی که فرض نماز گذارد و رکعت بود پیش از طلوع و پیش از غروب
و فرضیت نمازهای پنجگانه در شب معراج شد چنانچه مشهور است و نماز گذاردن جبرئیل بآن حضرت بقصد تعلیم اوقات
نماز بعد از آن است چون از وضو و نماز و تعلیم فارغ شد جبرئیل باز گشت و پیغمبر صلی الله علیه و سلم بکمال و این حال
باغبان گفت دوی ما تعلیم وضو و نماز کرد تا بر این مقدمات که ثبت تقدم شریعت و وضو و نماز است بر سایر شرائع و عبادات
مناسب اگر بعد از تمهید این از آنچه ابتدای ابواب عبادات نبوی بذکر وضو و نماز کنیم و سایر انواع عبادات از عبادات و
زکوة و حج و ادره مخصوص بوقتی و غیر مخصوص بدان و غیر آن از عبادات و عادات بدان خلق سازیم انشاء الله الحق اکرم
باب در طهارت حضرت پیغمبر صلی الله علیه و سلم آنحضرت در غالب اوقات هر نماز فرض را وضو ساختی چنانچه ظاهر
آیه قرآن اذ قم للصلوة فاعسلوا الایة نیز ظاهر درین است که ظاهر این عبارت و دلالت کند بر سببیت اراداً قیام نماز بر
غسل این اعضا را چنانچه در قول وی بملئوا و اذ قرأت القرآن فاستعذ بالله و امثال آن ولیکن اجماع است برین که
مراد از اقسام و اتم حد ثلث است و توجیه این کلام آنست که سبب اراداً قیام است ولیکن او را شرطی است که حد است چنانکه بیان
که در قول وی سبحانه و ان کنتم منها قائلین لایستراکم و جنابت را برای غسل و جنابت و حدیث را برای تیمم پس در حدیث آیت
اگر سبب کرده در آن فرشت زکریا و در بنامه ن کرد و اگر از الکفارة و اختصار اقامه و هر چند افضل و احوط تقدیر وضو است بر تیمم
هر نماز ولیکن در بعضی اوقات چند فرغنه را بیک وضو گذاردی تعلیم الایة و بیاناً لمراد بالایة و وقوع این حال از دوسه

صلی الله علیه وسلم ناز بودی مسلم اندریده رضی الله عنه روایت کرده که گفت بود رسول خدا صلی الله علیه وسلم که وضو میکرد برای هر نماز و گداور در روز فتح چند نماز در روز وایتی پنج نماز بودی و احد پس گفت عمر یا رسول الله چیزی کردی که هرگز نگردد بودی فرمود خدا کردیم یا عمر چیزی نباید باشد که وضو برای هر نماز فرمن نبود و بعضی گویند که وجوب وضو برای هر نماز از خصائص حضرت نبوت بود و بخاری و ابوداؤد و ترمذی از انس آورده اند که گفت بود رسول خدا صلی الله علیه وسلم که وضو میکرد برای هر نماز پس گفته شد فرانس را شما میکردید گفت کفایت میکردی باز ما را بوظو اوام که حدیثی شده و نیز داری از عثمان رو آورده که گفت وضو میکرد رسول خدا صلی الله علیه وسلم برای هر نماز و چنانچه در روایت احمد و ابی داؤد از حدیث عبد الله بن عامر غیل آمده که آن حضرت صلی الله علیه وسلم مامور بود وضو کرانه بدان هر نماز ظاهر باشد یا غیر ظاهر چون شاق آمد بروی امر کرده شد پس او که نزد هر نماز و نهاده شد از وی وضو میکرد از حدیث بعضی گویند که مگر این آیه وضو برای هر نماز فرمن بود پس از این نسخ گشت این چنین گفته اند و لیکن در نسخ احکام مسند آمده کلام است و الله اعلم و آبی که آن حضرت صلی الله علیه وسلم در وضو یکبار دایمی کثرت از وضو و نیز زیاد از چهار سیر بودی و در بعضی اوقات مقدار سیر بودی حقیقت سیری که مصنف میگوید معلوم نیست که مقدار آن چیست. لیکن در اکثر روایات از بخاری و مسلم و ابی داؤد و ترمذی و نسائی آمده که آن حضرت صلی الله علیه وسلم بنوعی وضو میکرده و در بعضی روایات کم و بیش نیز آمده وضاح چهار دست و نه بقوی دور ظل است و حالات ظاهر احادیث همین است و در بعضی حدیث وضو بعد از وضو واقع شده و در بعضی بعد از طهارت و تطبیق در آنست که صدوق بر دو یکی باشد و بقوی در ظل و ثلث رطل عراقی است و رطل بیت استار است و استار چهار نیم مثقال که وزن یک پیه است و این سباب اهامی دارد و اما از اوزان این دیار فرود آوریم تا واضح گردد بدانکه در بقول ول یک من شرعی است و من شرعی چهل ستار و آن بوزن اکبری که سیری پسیاست که سیر و ثلث سیر و بوزن جهانگیری است و این سیر در حدیث آمده که سیری سی و شش پسیاست یک سیر و چهار پیه پس وضاح که چهار دست پنج سیر و ثلث سیر اکبری باشد و بوزن جهانگیری چهار سیر و نیم سیر و ده پیه کم و در بقول ثانی یک سیر اکبری ده سیر پیه چیزی کم و سه رطل سیر جهانگیری چیزی کم و وضاح بوزن اکبری سه و نیم سیر و ده پیه و بوزن جهانگیری سه سیر یک پیه کم و از آنچه در متون مقدمه الفصوله گفته است همیشه در وضو آب یک من و نیم است و غسل را چهار من از تعلیم است و لازم آید که آب وضو و سیر اکبری بویک و نیم سیر و شش پیه جهانگیری بود و آب غسل پنج سیر و ثلث سیر اکبری بود و از نیم سیر و پیه کم جهانگیری و بیکین قسمت کرده است این یک نیم من را در استنجا و وضو نیم من برای استنجا گفته و نیم من در شستن روی و دست و نیم من در پای فند برده گفته اند و از احادیث تعیین و تحدید نیست چنانکه اگر اکثر یا اقل از آن احتمال کنند طهارت و غسل آنست که هر چه کفایت کند بکار بر دو اوام که بعد اسراف نکند چنانکه گفته و در تحلیل آب وضو کم و بکثرت آن خود مبالغه فرمودی و دیگران را نیز از بسیاری بکثرت آب و اسراف در آن منع فرمودی و بعضی گفته اند که در حدیث من کسانی پیدا آیند که در وضو بعد از آنکه از وضو گذشت و در تخم آب اسراف نمایند و میفرمود که وضو را شیعیان است نام او و همان که آدمی را در وضو و اسراف آب در وضو اسراف از او سیر از وضو اسراف بپیر میزد و پیر از وضو اسراف و دفع آن بان بود که بر آه تلخی و تقاضا فرزند و دفع خاطر آن تکلف نمایند و در این خاطر فرزند و هم بر خست عمل کنند و اگر شیطان بیستار مزاحمت دهد و گوید که این عمل که تو کردی ناقص و نادرست است و پذیرای حد گاه حق نه برغم او بگوید که تو بر دوازده دست من زیاده برین نمی آید و مولای من گیرمست قنای از من همین قدر پذیرد و فضل و رحمت وی و اسب است و اصل و نقصان عقل و احتیال و احتیال بدان نیز و

و شیطان در آن میان راه یابد استعانه و لا عمل در دفع آن بغایت مؤثرست کما جاز فی الآثار و در حدیث احمد و ابن ماجه از
 محمد بن عمرو بن العاص آمده است که یکبار آن حضرت صلی الله علیه و سلم می گذشت بر سعد بن ابی وقاص و وی وضو
 می ساخت فرمود لا تسرف فی الماء اسراف کن و آب سعد بطریق استبعاد و استفسار گفت و این فی الماء اسراف اما در آب
 که چیزی کیاب و عز غذا وجود نیست اسراف می باشد فرمود نعم آری باشد و آن کنت علی نهر جبار اگر چه با شستن تو بر جوی روان و این
 بمالعه هست در منع و تذکر از اسراف و ارشاد است بطریق دفع و سواس غالباً در سعد چیزی ازین باب احساس فرمود تا بلی
 دفع آن این بمالعه نبود و الله اعلم و در بعض مسائل فقه مذکورست اگر متوضی بر آب جوی بود در نهرین آب اسراف نیست چه
 بر قدر از آب که بر نهر دوازدهم در جوی افتد و در آن گریه و گریه غساله را بر و نهر اندازد و حقیقت فرق میان نهر جاری و غیر
 وی آنست که آب مستقل در وضو با اتفاق پاک کننده نیست پس از درهای دیگر استعمال نتوان کرد پس زیادت از قدر
 حاجت بکار بردن تفسیح باشد و در نهر جاری که غساله هم در وی افکند تفسیح نبود و نیز آب مستقل در وی نمی ماند ولیکن بمالعه
 فرمود که در اینجا نیز تجاوز از حد مناسب نبود و بعض گویند که اگر در بسیار نهرین آب اسراف نباشد اسراف در عمر و تفسیح وقت
 ایست و نزدیک نیست آنچه بعض گفته اند که مراد با اسراف درین حدیث آنست یعنی اگر در انکشاف آب در نهر جاری اسراف
 و تفسیح آب نیست ولیکن در تجاوز از حد تفسیح است و الله اعلم و صحیح شده که آن حضرت صلی الله علیه و سلم گاه بودی
 که اعضای و منور از یکبار زیاد و شستن بکثرت تعلیم است که اینقدر کافیست و اقتضای مقدار فرمشت که وضوئی آن دوست نبود
 و نماز قبول نیفتد چنانکه در روایت بخاری از ابن عباس رضی الله عنهما آمده که گفت وضو کرد و رسول الله صلی الله علیه و سلم در آن وقت
 زیاد و نکرد و در روایت ترمذی نیز چنین آمده که زیاده مذکوره و در روایت ابی داود و آمده که گفت که آیا خبر دهم شما را بگو
 رسول الله صلی الله علیه و سلم پس وضو کرد و در روایتی از بخاری آمده که وضو کرد و ابن عباس شستن گرفت و غرقه از آب پس
 شستن و شستن کرد و در آن بهتر گرفت غرقه و دیگر بدستی پس صافه و منم کرد و دست دیگر را بدان شستن روی خود را بهتر
 گرفت غرقه و دیگر شستن بدان دست راست را بهتر گرفت غرقه و دیگر شستن بدان دست چپ را بهتر مسح کرد و سر را
 بهتر گرفت غرقه و دیگر و پاشید از آب بر پای راست و شستن آنرا بهتر گرفت غرقه و دیگر و شستن بدان پای چپ را و گفت
 اینچنین دیدم رسول خدا صلی الله علیه و سلم که در وضو میکرد و در روایت ابی داود و سنائی نیز چنین آمده و ابن ماجه
 از ابی بن کعب آورده که طلبید رسول الله صلی الله علیه و سلم آب را پس وضو کرد و در آن وقت که قبول نمیکند
 خدای تعالی نماز را اگر بوی و گاه بر وضو را و باریستی برای بمالعه و تطهیر و آن را نور علی نور خوانده است و سبب مزید
 ثواب و تعنا عفت احمد داشته چنانکه در روایت بخاری و ترمذی و ابی داود از ابی هریره آمده که گفت وضو کرد و پنجم خدا
 صلی الله علیه و سلم مرتین مرتین و ترمذی از ثابت بن ابی صنیعه آورده که گفت نفسم مرا بی جعفر بن ابی نعیم امام محمد با قرار
 آمده است کرده ترا جابری رضی الله عنه که پنجم خدا صلی الله علیه و سلم وضو کرد و مرتین مرتین و در سه مرتبه گفت نفسم و در حدیث
 رزین از عبد الله بن زید آمده که گفت وضو کرد و رسول خدا صلی الله علیه و سلم مرتین مرتین و گفت بگو نور علی نور و گاه سه بار این
 نهایت مرتبه تطهیر و مالعه در آنست و اسباغ وضو در احادیث امر بدان واقع شده و از آن علماء همین است و زیاده برین
 داخل تعدی و اسراف بود که از آن نمی فرموده است و فرمود این وضوئی است و وضوئی پیغمبرانی که پیش ازین بوده اند
 در بعض حدیث آمده وضوئی ابراهیم خلیل مرتین است و مراد اشارت بر نهایت مرتبه کمال است و احادیث صحاح و مسان

کرم در حدیث طبر بن معروف آمده است که از پدر خود پدری از جدوی روایت کرده که من دیدم یکبار آن حضرت غسل کرد
 آن حدیث از جهت استوار معنی دارد و التذکیبا رده حدیث نیا فتم لمک علی الاطلاق خبر میدهد که وضو کرد رسول خدا صلی الله علیه
 وسلم پس مضمضه و استنشاق کرد و چنانچه ذکر شد بظاهر آن است که مضمضه ذکر کرده بدلیل آنکه در جواب لدنیه از طهر بن
 معروف عن ابی حنن آمده بعد از روایت حدیث فصل از ابی داود آورده این لفظ که گفت که در آدم بر رسول خدا صلی الله علیه
 وسلم و وضو میکرد و سیلان میکرد آب از روی بوی و لمی بوی بر سینه وی پس دوم آن حضرت را صلی الله علیه وسلم که فصل کرد
 میان مضمضه و استنشاق و حدیثی دیگر از ابی حنن روایت کرده که گفت و وضو کرد رسول خدا صلی الله علیه وسلم پس
 مضمضه کرد و سه بار در استنشاق کرد سه بار از آنکه و بعد پس معلوم شد که دیدن طهر بن معروف فعل را احیا بود و دائم و متعقی که سنان
 در حدیث طهر بن حنن کرده اند از آن جهت است که گفته اند هر طهر مجهول است و صحبت وی با مصطفی صلی الله علیه وسلم به نبوت نه
 دوستان است و در جامع الاصول میگوید که طهر بن معروف از اعلام تابعین و اثبات ایشان است و جدوی کعب بن عمر و دست
 بعضی گویند که کعب بن عثمی در شیع نقایه میگوید که بیتی در کتاب معرفت آورده است که عبدالرحمن بن مهدی که
 زکبار ائمه محدثین و در درج استماع امام احمد بن حنبل است گفت جد طهر بن کعب است و مراد از صحبت است و در سنن خود
 از محمد بن حنن آورده که گفته اند ثانی میگوید که وی حضرت را صلی الله علیه وسلم دیده است و اهل بیت طهر میگویند که او در صحبت
 نیست اثنی عشرن اهل بن شان تصریح کرده اند صحبت وی مدعای ثابت شد و عدم وقوف اهل بیت وی در آن قایم بود
 این بعد در طبقات حدیثی نه اب مسیح از جد طهر آورده بلغظ را بیت رسول خدا صلی الله علیه وسلم مسیح که از پس ثابت شد که
 از صحبت است که قال شیخ ابن الهمام و شیخ ابن الهمام حدیث ابی داود را آورده و گفته سکت علیه بود المندری و بعد
 و ابی معلوم شد که فعل آن حضرت صلی الله علیه وسلم در غسل اعضای وضو مختلف بود چنانکه عادت ستمرد او بود در سنن و مستحبات
 و عمل مضمضه و استنشاق و کیفیت آن و صلا و فصلان نیز مختلف فلذا قیاس کی از آنکه بوجوب و فرضیت احد الوجهین قائل نشود و
 نزد ابی حنیفه نیز مازست که مایل کنند مضمضه و استنشاق را بیک غرض سازند چنانچه ثمنی از فتاوی طهری نقل کرده است و
 تروم شافعی فصل ما نحن مضمضه و استنشاق با بای جدی ترمذی میگوید که شافعی گفته است که جمیع مضمضه
 و استنشاق کتب واحد ماز بود و اگر جدا جدا کنند محبوب تر است نزد ابی و در حقیقت خلائی در میان نماند و الله اعلم و آنحضرت
 صلی الله علیه وسلم استنشاق بدست راست کردی و استنشاق بطنی بینی افشانند و در بعضی احادیث استنشاق در هوا صنع
 استنشاق نیز مذکور شده با اعتبار استلزام او مر آن را بدون عکس بدست چپ کردی چنانکه در مشکوٰۃ از حدیث دارمی از عبد خیر که
 از کباب صاحب علی تراشید است آورده که بودیم با نشسته و نظر میکردیم بسوی علی رضی بنامی که وضو میکرد پس در آورد دست راست خود را بر
 در آنجا که آب درین بود پس مضمضه کرد و استنشاق و همیشه ازین بدست چپ کرد این را سه بار تکرار گفت هر که خوش دارد که تکرار کند بدست چپ
 رسول الله صلی الله علیه وسلم پس این است و وضوی وی صلی الله علیه وسلم و همه سرا سحر کردی این تفرق علیه است میان ائمه اربعه و لیکن نزد
 امام حنیفه و شافعی سنت است و نزد مالک فرض و نزد ابو حنیفه فرض مسجد چهار حصه است و در ولایتی مقدار سه انگشت با اعتبار
 و که به اصحاب بدست براس و اصحاب اصل بدست و لهذا واجب میشود تمام دیت و بقیع آنها و سه اکثر آنهاست و لا اکثر مکمل لکل
 و شافعی فرض و آنرا براس نام مسج توانا اگر چه چهار بوی بلکه یک سوز باشد و مذیب احمد روایت عاصمه اصحاب و
 و مذیب مالک است و در ولایتی موافق شافعی و در ولایتی موافق مذیب ابو حنیفه و در ولایتی اکثر مالک و در ولایتی زنان را

رو و حرمت جلال عتبات گرد و همچنین نهادن خمر در آنها واجب نگردد و بوقوع نخواستند آنرا شستن واجب شود و در روایتی
از وی استخفاف واجب است و همچنین از جهت ورود حدیث صحیح که الا اقرضنا احدکم فلیجعل فی انقه ما یشتر و در روایتی
من قرضنا فلیستشق و دلیل بر عدم وجوب صحتی است که ترمذی آن را تحسین کرده و حاکم تصحیح نموده که گفت و بسوا اخذا
صلی الله علیه و سلم مرا عیالی را که طلب تعلیم و منو کرده و منو کن چنانچه امر کرده است خدای تعالی را و منو بصل و چه هر چه است که
بوی بواجب واقع شود و داخل نموده و همچنین است و از عدم ترک آن حضرت مضمضه و استنشاق را منو بصلت و بی صلی الله
علیه و سلم بدان لازم آید و بواسطه مطلق دلیل صحت بودن وجوب آنکه در بعضی ترک آن اصحابا نموده چنانکه ذکر کردیم
پس فعل ای صلی الله علیه و سلم برای تکمیل بود و آن موجب صحت است و امر برای وجوب نبود و نموده و انقضای چنانکه در حکم
ظاهر از حکم باطن نیز از حدیث ائمه علیهم السلام رقی و خلاف روزه داخل نگردد و بجهت تعارض وجه فرج و دخول غسل بغسل
از جهت ندادن مبالغه در تطهیر و غسل بخلاف و منو کرده و ای امر باصل اغتسال است و در روایتی الامام احمد بن حنبل واجب آمده غسل
در دو مرتبه مبالغه مضمضه و استنشاق بر غیر صائم راست است و مبالغه مضمضه بفرجه اسف و در استنشاق برسانیدن
آب تا منتهی بینی و اگر بخورد آب را پی در پی آن کفایت میکند و نزد بعضی نه و اگر نمیکند پی در پی آن کفایت نمیکند اتفاق در حضرت
صلی الله علیه و سلم و منو امر بواجب ساختن چنانچه اول دو کف دست شستی بهتر مضمضه و استنشاق کردی بهتر و دومی شستی بهتر و در
شستی بهتر فلقین بهتر مسح کردی بهتر بود و پای شستی چنانکه در احادیث مذکور شد و متوالی ساختن یعنی بی دردی شستی چنانکه
در آلتای و منو بخار و دیگر مشغول نشدی و نزد بعضی حد قوای آن بود که عضو سابق خشک نشود و همه اعضا تر تر شسته شود
بشرط اعتدال چنانکه بشرط اعتدال مزاج اعضا نیز و قطعاً احوال و ترتیب و قوای هرگز کرده و نه یکبار و ترتیب نزد امام شافعی
و احمد از من است و نزد مالک مستحب و قوای نزد وی فرض و در مذاهب امام ابو حنیفه هر دو سنت آمده و هرگاه آنچه از نفس قرآن
مفهوم شد مطلق غسل است بی قید قوای و ترتیب از جهت بودن وادامای مطلق صحیح و لیکن چون فعل از حضرت صلی الله
علیه و سلم بر قوای و ترتیب آمده است باشد و بعضی از سنن باشد که حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و سلم بر آن مؤلفات
گروه اما هنوز امارات و دلائل وجوب و فرضیت مثل وجود امرایکابی و وقوع و عهد بر ترک آن چه انقضای پس
از جمیع مواظبت فرضیت لازم نیاید و در باب و کتب دیگر مواظبت را دلیل صحت ساخته اند و بعضی گویند مواظبت
مع ترک ایما تا است و تحقیق آنست که هر دو مواظبت وجوب ثابت نشود مگر بضمیمه امر ایجاب یا عهد بر ترک و آنحضرت
بر بسیاری از سنت مواظبت داشت با عدم وجوب فدی بر روح سرگناه بر هر سرگردی چنانچه در بسیاری از مواظبت
شد و گاه بر علم کردی بی آنکه بر سر نیز کردی و این در جعل احادیث آمده است و لیکن غلبه گویند که در اول بود پس
از آن منسوخ گشت چنانکه گذشت و گاه بر تاصیه سر و عامه هر دو کردی چنانکه مذکور شد و لا اقصاء بر بعضی سر بر بی آنکه
بر عامه کند هرگز کرد و صفت این چنین میگردد اما در حدیث صحیح تاصیه چنانچه در اکثر روایات آمده ذکر عامه اصلاً نیست و
اگر هست آنچنان است که دست در عامه در آورد و مسح بر سر کردی و ذکر مسح بر عامه چنانکه گذشت تقریباً در بعضی طرق حدیث
منه و بن شمس گذشت آمد که مسح کرد بر تاصیه و عامه و لیکن این نفس نیست مسح تاصیه و عامه و لا اقصاء بدان مسح بر عامه
و اشبهی مسح بر تاصیه چنانکه تقریباً در حدیث دلائل بر آن دارد که گفتند علی بن الحنفین و لیکن آن منسوخ است نزد امام ابو حنیفه و مالک
و احمد و استثنای از مواظبت که در حدیث صلی الله علیه و سلم و منو کرده پس بر داشت عامه و از سر و مسح کرد و مقدم بر مسح بر سر

این حدیث مرسل است و لیکن اعتقاد یافته نمی وی بر جوی دیگر موصولاً چنانکه روایت کرد ابو داود و ابن ماجه و اگر چه در اسناد این حدیث
 ابو موسی است که شناخته نشود و حال وی و لیکن مرسل منقول هر کدام بیکدیگر اعتقاد پذیرفته و مسیح مقدم راس از عثمان رضی الله
 عنه و صحت و منقول آمد در روایت بن منصور و اگر چه بعضی روایات وی اختلاف است و لیکن برای اعتقاد کافی است و از این اثر
 نصحت رسیده که گفتا که مسیح بعضی راس مداه این المذبح و غیره و از مسیح یکی از صحابه انکار آن بصحت نرسیده که انی فتح الباری
 مسیح گوش کردی ظاهر او باطنی هم بر بیرون گوش مسیح کردی و هم در درون و از برای مسیح درون سر انگشتان در میان گوش
 در آورده چنانکه در حدیث ابی داود از عثمان بن عفان آمده که مسیح کرد پس خود و پدر و گوش خود پس پشت بطون آنها را و طوق
 آنها را یکبار و فرمود همچنین دیدم رسول خدا را صلی الله علیه و سلم از مقداد بن معدی که آب آورده که گفت تم مسیح بر آید و از این
 ظاهر ظاهر باطنها و زیادت که به شام و داخل صاعه فی سماخ اذنی و از عمرو بن عباس آورده که گفت مسیح کرد پس خود پس در آورده و در
 انگشت سبابه بر آید و گوش مسیح کرد پس در ابهام بر ظاهر اذنین و بر دو سبابه باطن اذنین را و از این عباس مطلق آورده که
 مسیح راسه و اذنی بی بیان این کیفیت و در روایت نسائی نیز این چنین آمده و در روایت ابن ماجه با سند صحیح نیز بیان کیفیت آمده
 و در روایت ابی داود و ترمذی از مسیح بن عذیر با بیان کیفیت مذکور آمده و در روایت ذکری مسیح بن عذیر نیز آمده و با جمله در
 مسیح اذنین از حدیث صحیح بسیار است و آن حدیث است نزد هر چهار امام نزد امام ابو حنیفه و بروایتی از امام احمد بن حنبله آب مسیح سر و زرد
 آنکه گفته آب هدیه خدا که حاکم از حدیث جابر بن واسع از پدر خود آورده که گفت شنیدم عهد السیدین زید را که گفت دیدم رسول خدا
 را صلی الله علیه و سلم که وضو کرد پس گرفت برای اذنین آبی در آبی که گرفته بود برای سر خود و دلیل ماضی است که
 این امام با سند صحیح از عهد السیدین زید و از قسطنطینی نیز با سند صحیح از ابن عباس آورده که آنحضرت صلی الله علیه و سلم فرمود الاذان
 من المراس و این حدیث بطریق معتدله آمده و چون اذنین از راس باشد لازم مسیح هر دو یک آب بود زیرا که برای یک عضو و آب
 گرفتن نیامده و در صورت تکرار و تیز این خمریه و این جهان و حاکم از ابن عباس آورده که گفت آیا خبر کنم شما را بوضوئی رسول خدا
 صلی الله علیه و سلم پس وضو کرد و گرفت غرض از آب مسیح کرد و آن سر و اذنین را و نسائی بانی عقد کرده و در بیان مسیح الاذنین
 مسیح راس و نیز در موطا و سنن نسائی از عهد السیدین زید و در فصل منماهی در فصل منماهی که چون وضو میکنند بند مومن بیرون می آید مخصوصه
 گنایان از زمین و با استنشاق از بینی و غسل و جاز و به تا از تحت پلکها و غسل برین اذنین تا از میان اخلاص و مسیح راس از راس
 تا از اذنین و در تجماع دلالت ظاهر است بر بودن اذنین از راس که اقال ششمی و در اکثر احادیث مسیح راس اذنین واقع شده و بی تردید
 بابت حدیث و ظاهر بساق آنها و بودن او مستلزم بر آنها که گذشت و اما آنچه روایت کرده شده است که گرفت از برای اذنین
 آب جدید منقول است بر آنکه نزد بغداد استیجاب راس در دست خانه از جهت تطبیق میان احادیث و بهر صورت که چون تری منعم
 شود و آبی نیست از گرفتن آب جدید اگر چه در عضو واحد باشد و با جمله روایت مسیح اذنین آب سر اکثر و اشهر است و از بسیاری
 از صحابه عنقاد بطریق کثیره آمده که اقال شیخ ابن الهمام و ضعف میگوید که قد مسیح کردن حدیثی ثابت نشده و آن نزد حنفیه
 مستحب است و احتیاطاً یعنی از شافعی نیز برین است و حدیثی نیز درین باب روایت میکنند که آن حضرت فرمود صلی الله علیه و سلم که
 هر که مسیح کند بر قفا همراه سرنگان باشد شود از غل روز قیامت این حدیث را در مسند الفردوس و ابن عمر روایت کرده و لیکن پسند
 ضعیف و بر روایتی دیگر نیز آمده زید و ششمی و شیخ ابن الهمام از برای اثبات استحباب حدیث ترمذی از وائل بن حجر آورده که مسیح علی
 راسه تا مسیح اذنی و ظاهر رقیبه و حدیثی دیگر نقل کرده از کعب بن عمار الهامی بر روایت ابی داود و علی السام مسیح الرقیبه

[illegible]

حدیث آن است که با وجود بود و بعضی گفته اند که با وجود است و وقت وی نزد شستن روی است و نزد امام احمد بن حنبل که در وقت
 شستن روی کند یا در وقت مسح یا با انگشتان اصابع گاه گاه کردی و در جامع ترمذی و سنن ابن ماجه از حدیث ابن عباس
 آورده که فرمود رسول خدا صلی الله علیه و سلم چون وضو کنی تکبیل کن اصابع هر دو دست و هر دو پای را و ترمذی گفته حدیث حسن
 غریب و در حدیث اصحاب سنن ابوداود از یحیی بن حمزه آمده که گفت پیغمبر خدا صلی الله علیه و سلم چون وضو کنی کامل و تمام کن وضو
 را و تکبیل کن اصابع را و مبالغه کن در استنشاق مگر آنکه سائیم باشی و تصحیح کرده این حدیث را ترمذی و ابن خزیمه و حاکم و
 احمد و ترمذی روایت کرده اند از سطورین شده او که گفت دیدم رسول خدا صلی الله علیه و سلم که تکبیل کرد انگشتان
 پایهای خود را با انگشت خنصر و ترمذی گفته حدیث غریب لا یفرقه الا من حدیث ابی لیسعه و نزد امام ابی حنیفه سنت است تکبیل
 اصابع یدین و در طبرستان و همچنین نزد امام شافعی و نزد امام احمد تکبیل اصابع رجا سنون است بی خلافی بحدیث مستور و بن
 شد و در اصابع یدین و در روایت است شهر سنت است بحدیث ابن عباس و یحیی بن حمزه و ابی حنیفه و ابی حنیفه و ابی حنیفه و ابی حنیفه
 آنست که معنی است از تکبیل و مالک تکبیل مخصوص اصابع رجا داشته و آنرا نیز گفته که اگر ترک کند باکی نیست ولیکن تکبیل طیب
 است و نفس را و کیفیت تکبیل اصابع رجا آنکه تکبیل کند خنصر یدین ابتدا کند از خنصر رجا یعنی و ختم کند بخنصر رجا یعنی
 بحدیث رعایت تمام و تکبیل کند اصابع یدین را بر آوردن اصابع کی در دیگری و سنت بودن تکبیل اصابع بر تقدیری
 است که آب درون انگشتان برسد و مقصود از تکبیل مبالغه و تکبیل تطهیر بود و اگر انگشتان بیک و دیگر چسبیده بود و بحدی که
 آن در درون آنها نرسد تکبیل واجب بود اتفاق و وعیدی که بزرگ تکبیل اصابع در حدیث دارقطنی وارد شده و چنانکه در
 هر آیه آورده است که تکبیل کند اصابع را با تکبیل کند تا جبهه محمول بر زمین صورت است که آب بمیان اصابع نرسد یا یقین بدان
 حاصل نگردد و الا در وعید ناظر و جو به است پس سنت چون باشد آنکه گفته اند که این حدیث ضعیف است ضعیف کی این میمون
 بن تارکما ذکر ابن الهمام و اما تحریک انگشتی در انگشت در حدیث ضعیف وارد شده در حدیث ابی رافع که ابن ماجه
 و دارقطنی آورده اند کان رسول الله صلی الله علیه و سلم اذا توضأ حرك فاته و در نهیب حنفی از سنن و مسجبات و ضوئ
 و شیخ ابن الهمام در زاد الفقیر آورده که تحریک خاتم اگر فرغ بود سنت است و اگر تنگ بود و آب در زیر آن نرسد واجب
 فصل در کتب اکثر حدیث از کتب مستور و غیره بر روایات متعدده در طرق مختلفه آمده است که پیغمبر صلی الله علیه و سلم در سفر و حضر
 مسح بر موزه ناکشیده و در موزه ناکشیده که تصریح کرده اند جمعی از حفاظ حدیث که مسح خفین بتواتر ثابت شده است که شک
 در حدیث را بهر آن ماه نیست و بعضی از علما را ویان آنرا جمع کرده و از هشتاد و دو گذشته عشره بشروه داخل ایشان اند و هیچ یکی از
 سلف انکار آن نکردند اگر از امام مالک روایتی نقل کنند که مسح بر موزه مسافر است نه مقیم را و امام محمد در موطای خود گفته
 که مسح بن الس گوید که مقیم را مسح بر موزه جائز بود و حال آنکه اکثر احادیث و آثار دلی که مالک روایت کرده در مقیم است و شیخ
 ابن حجر گفته که روایات صحیح از مالک مسح اند بخوار مطلقا و بعضی گویند که توقف مالک در مسح حال اقامت در خاصه نفس خودش
 بود اما فتوای او بر جواز بود و مثل این منقول است از ابو یوسف و صحابی انتمی و کتب دیگر مشهور است بجهت از آن در سفر و حضر و شستن در
 شستن نقاء گفته مسح بر موزه جائز است نه سنت مشهور بود از امام ابو حنیفه روایت می کنند که فرمود حکم کردم مسح خفین تا ندیدم در
 روایتی از اخبار مثل موزه و امام احمد فرمود که مسح بر موزه صحیح است و روایت میکنند مسح خفین از رسول الله صلی الله علیه و سلم دیدم
 مساحتی فرمود چهل کس از صحابه حدیث کرده اند بر آن موقوفه و قاضی ابن الهارک گفته روی می آید و می پرسد مرا از مسح خفین

پس در شک می یافتیم که از اهل اهل بیت باشد و اما آنکه بعضی قرأت جبر را در و از حکم عمل بر مسخ کرده اند و قرأت نصب را بر غسل خالی از حدیث
نیست چه مسخ غفین بغیا کجاستین نبود با اتفاق و امام حسن بصری فرمود که حدیث کرده اند مرا به خدا و تن از اصحاب که رسول خدا صلی الله
علیه وسلم مسخ کرد بر خفین و در برابر میگویند اخبار مسخ خفین مستفیض و مشهور است و هر که آنرا اعتقاد نکند جتدع باشد و کفری می گویند
که میترسم کفر را بر آنکه مسخ خفین را اعتقاد نکند و از امام ابو حنیفه مثل این آمده و با جمله در اخبار صحیح ثابت شده که پیغمبر صلی الله علیه
وسلم در سفر حضرت مسیح بر موزه کشیدی حدیث حضرت کثبان روز فرمود حدیث سفره شبان روز چنانکه روایت کرده مسلم از علی بن
ابی طالب و روایت کرده شده است این حدیث از شریعه صحابی که در جمیع الجوامع سیوطی مذکور اند و امام احمد از خوف بن مالک
اشجعی آورده که گفت اگر در رسول خدا صلی الله علیه وسلم مسخ بر خفین در غزو تبوک سه شبان روز مسافر را و یک شبان روز
مقیم را و گفت امام احمد که این ابود حدیثی است ندسح خفین زیرا که در غزو تبوک است و این آخر غزو است که غزا که رسول خدا
و اکثر فعل است صلی الله علیه وسلم و مسخ بر خا موزه کشیدی یعنی بر پشت پای چنانکه در احادیث صحیح وارد شده است و ابوداؤد و ترمذی
خود از علی بن رضی بطریق متعدد آورده که فرمود اگر کاردارین برای حکم عقل بودی پایان موزه اولی بودی مسخ از بالای آن و
تحقیق دیدم من رسول خدا صلی الله علیه وسلم که مسخ کرد بر خا خفین و اما در اسفل موزه حدیث ضعیف وارد شده و در حدیث صحیح
چیزی ثابت نشده چنانکه از خیر قین شنبه در حدیث ابوداؤد و ترمذی و ابن ماجه که گفت وضو کنانیدم پیغمبر خدا صلی الله
علیه وسلم در غزو تبوک پس مسخ کرد اعلای خف را و اسفلش را و ترمذی گفته که این حدیث معلول است و اتصال و پیغمبر ثابت شده
الا بوتر که کاتب میگوید و مولای او هم ترمذی گفته رسیدم من ابا زرعه و بخاری را ازین حدیث این هر دو امام گفته اند که این حدیث
صحیح نیست ابوداؤد و ازین حدیث را تصحیف کرده و در اکثر طرق حدیث غیره مطلق واقع شده که مسخ علی الخفین بی ذکر اعلی و اسفل
و ترمذی در بعضی طرق و ابی داؤد و احمد علی ظاهر باین واقع شده و نیز امام ابی حنیفه مسخ بر ظاهر خف فرض است و بر اسفل
و عقب و ساق اصلا جائز نبود و مذہب امام احمد نیز بچنین است و نزد امام شافعی بر ظاهر خف فرض و بر پایان آن سنت است
و نزد امام مالک نیز بچنین است و کیفیت مسخ نزد ایشان آنست که بگیرد اند دست راست خود را بالای خف از جانب اصابع و دست چپ
زیر خف پستو کشد بر دست و اهلون کعبین و بچنین کند در مسخ خف یسری و بگیرد دست چپ بالای خف دست راست را
پایان او در دلی ابتدا کند مسخ اسفل خف از کعبین بطرف اصابع و آن حضرت صلی الله علیه وسلم بر جورب مسخ کردی چنانکه در روایت
احمد و ترمذی و ابی داؤد و ابن ماجه از حدیث پیغمبر بن شنبه آمده و نیز روایت کرده امام احمد از بلال بن رباح که آن حضرت صلی الله
علیه وسلم و منو میگرد مسخ میکرد و موقین و ابی داؤد و اند این آورده و موق جربوق را گویند فارسی جرب است و جربری
و مطری گفته که موق خف قیمری که پوشیده میشود بالای خف کذا فی شرح ابن الهمام و زرکشی در شرح خرقی آورده که جربوق خف
و اسی است که پوشیده می شود فوق خف در بلاد بارده ابوداؤد از علی بن رضی و ابن مسعود و انس بن مالک و عمر بن الخطاب و ابن عباس
و غیر ایشان از صحابه عظام آورده است که ایشان مسخ بر جورب کردند و جورب موزه را گویند که بر بالای موزه می پوشند بکبت سردی
همو ایانگه داشت موزه پایان از چه که رعنا له خواه انصوت باشد یا از جرم و مسخ بر جورب جائز است چون موزه پایان و بالارا هر دو
بر طهارت پوشیده باشند و امام ابی یوسف و محمد مطلقا و نزد ابو حنیفه اگر سخت و منحل و ببلد باشد چنانچه بدان راه توان رفت و
لی آنکه برینند بر ساق بایستد جائز بود و اگر سخت نباشد جائز باشد گر آنکه رقیق باشد بکدی که تری آب مسخ جورب موزه درون
برسد گویند که هم بودی مسخ کرده و در مذہب امام احمد نیز مسخ بر موزه که بالای موز پوشیده باشند جائز است و ترمذی و شافعی مسخ

چنین باید در زمین نمی باید ملطیفه نریان تمام صورت نیم و محیی آنچه بدان نمک حاصل شود و دیگران تعلیم ضرب را روایت کرده و لهذا در روایات دیگر از علما در سنن ابی داؤد و غیره آمده که در وی تصریح است بآنکه نیم دو ضرب است و در سنن حدیث نیز در بعضی روایات آن لفظ ضرب واحد نیست و همین مقدار است که هر دو دست را بر زمین زد و میفشاند غبار از وی پس مسح کرد روی را و هر دو گذشت را و این علی الاطلاق شامل دو ضرب نیز تواند بود و گران در شرح صحیح بخاری گفته که امام نووی گفته که محفوظ ضربتین است نه ضرب واحد و این جواب است از ذکر ضرب نه ضربتین و اما ذکر کفین و مسح بران نیز چون مقصود بیان تمام نیم داشت اقتضای کرد بران بحسب کفایت آن در تعلیم ضرب بر لیل ذکر ذرا عین الی المرفقین در احادیث دیگر و نیز گویند که مراد بکفین اینها بدین است و چون ذکر بدین و اراده کفین آمده است چنانچه در آیه سرقه السارق و السارقۃ فاقطعوا ایماهما عکس آن نیز جائز بود و وجود العلاقة چون مختار مصنف مذهب عبور محدثین است میگوید که چون آنحضرت نیم کردی یکبار هر دو کف مبارک بر زمین زد و روی و هر دو دست بالیدی و بعضی روایات صحیح بود و واقع شده بتقدیم وجه بر کفیه و بالعکس و در بعضی ششم بتقدیم کفیه بر وجه و شیخ ابن حجر گفته از اینجا معلوم شود که ترتیب در نیم شش و دو و غبار کلام مصنف بر آنست و در حدیث صحیح نیامده که دو بار دست مبارک بر خاک زد و نیامده که دست را تا مرفقین مسح کردی و اما روایتی که بر خلاف آنکه گفته ایم وارد شده بمجموع ضعیف است و در مرتبه احادیث که در ضرب واحد و مسح کفین آمده در قوت و محکم نیست مصنف اینچنین میگوید و لیکن شیخ ابن الهمام گفته است که حاکم حدیث ضربتین را تصحیح نموده و گفته است صحیح الا ستاد و لم یخرج جاء و دار قطنی گفته است رها له کلمه ثقات تنبیه به آنکه از باب حدیث در ترجیح مذهب ثانی بجدان و شیخ ابن حجر نیز در شرح صحیح بخاری ترجیح احادیث این مذهب می نماید و گفته که ایقان بخاری عنوان را بلفظ جزم که گفته باب التیمم للوجه و الکفین با شریک اختلاف از جهت قوت دلیل دست زیرا که احادیث وارد در مصنف نیم صحیح نشده سوای حدیث ابی جهم و در وی ذکر بدین کرده بملاً و اما حدیث غار در صحیحین بلفظ کفین واقع شده و در سنن مذکر مرفقین و در روایتی تا نصف ذراع و در روایتی تا آباط و درین دو روایت مقال است و آنچه ترجیح میکند روایت صحیحین را در اقتضای وجه و کفین آنست که غار بعد از طه حضرت صلی الله علیه و آله و سلم فتوی میداد بان در وی حدیث اعرف ست برادر از غیر خود خصوصاً صحابی مجتهد و همچنین روایت صحیحین مذهب است و غیر چهار ضربتین و گفته که قول نووی که گفته است محفوظا ضربتین است نه ضرب واحد مرادش حفظ مذهب است نه روایت زیرا که اختلاف میان شافعی که مذهب او اول است یا ثانی و صحیح و محفوظ آنست که ثانی است و گفته که جواب نووی در شرح مسلم که مقصود بیان مجرد صورت ضرب است از جهت تعلیم به آنچه حاصل شود بوی نیم متعقب است بآنکه سباق قصه دلالت دارد بر آنکه مراد بیان جمیع است چه ظاهر از قول حضرت صلی الله علیه و آله و سلم که فرمود اما یکفیک بیان جمیع چیزی است که کفایت کند و استدلالت بر اشتراط مسح تا مرفقین بقیاس و منوفاست که آن قیاس است در مقابل نفس که دلالت دارد بر مسح کفین بآنکه قائل بعدم نیز قیاسی دارد معارضه این قیاس و آن قیاس است بر حد سرقه انتی کلام الشیخ اگر گویند پس امر مشکل شد آنچه گفته اند در توجیه مذهب اول مدخل شد پس چه میگوئی تو در اثبات این مذهب بحدیث آنکه لک احادیث درین باب مختلف و متعارض آمده در بعضی ضربتین و در بعضی ضرب واحد و در بعضی مطلق ضرب و در بعضی کفین و در بعضی بدین الی المرفقین و در بعضی بدین مطلق و اخذ با احادیث ضربتین و مرفقین اخذ است با احتیاط و عمل است با احادیث مرفقین از جهت اشتغال ضربتین بر ضرب و مسح ذرا عین تا مرفقین بر مسح تا کفین دون العکس و نیز نیم طهارتی ناقص است پس اگر محل آن بیشتر بود و مستوجب مرفقین و برای روی و دست مذهب علمیده باشد بهتر و با احتیاط قریب تر اگر گوی تا ابط

و ذکر نیست چون مقررست که افعال و اعمال و انیات یقین معلوم شد که بی نیت نخواهد بود و چون حقیقت نیت همان قصد قلبی است
 احتیاج بلفظ نباشد و از قواعد شرع و لغت عقل نیز معلوم شد که اگر زبان باول جمع شود اتم و اکمل بود و ازین باب است که فقها گفته اند که
 اگر لفظ نیز گوید بهتر بود و فایده نیز در روایات فقهای آمده که اگر از احضار قلب عاجز آید فعل زبان کفایت است و محمد ثانی میگوید که نیت
 بزبان خواندن بدست است و با لفظن الله اکبر دستها برود و بدو استی یعنی بگیرد و رفع بدین جایز بودی و در اکثر احادیث همچنین واقع شده و کبر
 الی یوسف و متارجمه از تفهیم مثل نماز و قاضی خان و غیر ایشان این است و میگویند که رفع سنت کبیر است پس بقارین باشد و در مورد
 بعضی احادیث تاخیر کبیر از رفع نیز آمده چنانچه در سنن الی داود و نسائی از ابن عمر رضی الله عنهما آمده که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بر پشت
 بر دو دست خود را برابر دو شمای خود پیکر میگفت و در باب امام ابی حنیفه و محمد بن است نیز آمده که در رفع باین نیتی کبر است از غیر حق علی
 علما و در کبیر اثبات کبرائی را و با سماع و نقالی و نفی مقدم است بر اثبات چنانکه در لا اله الا الله و الله مستخرج برین اندوخته است
 این را صحیح گفته و در شرح ابن الهمام درینجا قول ثالث نیز نقل کرده و آن کبیر است پست و رفع و گفت که بعضی در سنن کبری از انس
 آورده که گفت یه در رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم چون افتتاح می کرد نماز را کبیر میگفت پست بر میداشت و دو دست خود را تا
 محاذی میشد با همین از اذنین او و این حدیث صحیح است در تقدم کبیر بر رفع و گفته که زهال وی همه ثقات اند و نیز گفته که
 روایت ابی وائل و برادرش ظاهر است در آن پس مجموع سه قول آمد و جائز است که همه فعل آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم انتی
 و دستها بر داشتن اکثر تا کلماتی که باید و شهادت اول مذهب امام ابو حنیفه است و مروی از احمد بن حنبل نیز هست
 و تمسک ایشان بحدیث وائل بن حمرست که مسلم و ابوداؤد و روایت کرده اند که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم چون در نماز
 در آید کبیر گفت و برداشت دو دست خود را مقابل دو گوش و در روایتی از ابی داؤد آمد و کبر برداشت و دو دست را مقابل دو
 گوش و مقابل کمر و زانگشان خود را بدو گوش و در روایتی بزرگ گوش و در روایتی برداشت دو دست را تا دیدم زانگشان
 را نزدیک گوش و در روایتی از ابی داؤد و مسلم و بخاری و نسائی از مالک ابن الحویرث محاذی اذنی و در روایتی فروع اذنی
 آمده و ثانی مذهب شافعی و مالک است و الا احمد نزد روایتی است و آن نیز در احادیث واقع شده و در حدیث ابی حمید ساعدی
 که در میان عامه از سمار گفته که من ملاحظه ترین شامام لازم پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم کرده و بعضی در تطبیق این روایات که در بعضی
 خداوند شکیه واقع شده و در بعضی اذنی و در بعضی فروع اذنی گفته اند که خداوند شکیه محمول است بر کفای دست و خداوند ازین بزرگشان
 و فروع اذنی بزرگشان و این تطبیق متقول است از امام شافعی و قاضی که میسر آمد و بر سید هاشم از جمیع میان این احادیث بعد
 از آن دست راست را بر دست چپ نهادی برابر سینه در جمیع این خزمه همچنین ثابت شده نهادن دست راست بر دست چپ
 مذهب امام ابو حنیفه و شافعی و احمد است و احادیث درین باب در مجعین و غیره بیشتر از آن است که محرومان کرد و نمازی و موطا
 روایت کرده از سهل بن سعد که گفت مردها میور بود و اندک نمند دست راست را بر دست چپ و در نماز و مذهب امام مالک و مالک
 باجواز وضع نیز شیخ ابن حجر در فتح الباری گفته که مشهور از مذهب نزد مالک و سلیست و نزد بعضی از ایشان وضع نیز آمده و لیکن
 آنچه معمول است نزد ایشان همان ارسال است انتی و عجب آنکه حدیثی در کتب درین باب یافته نمی شود و الله اعلم بکل امر
 مالکیه را در حدیث مطهره دیدم که گفت استجاب ارسال نزد اوست که وضع بدین علامت خشوع است و اگر آن در اطن نباشد
 عدم واقف ظاهر باطن لازم آید و آن علامت نفاق بود و او می گفتیم ازینجا ظاهر گردد که وضع فصل بود که علامت خشوع است
 و عنوان ادب باطن و بنای نماز بر ظاهر است پس ساکت اند و هیچ نگفت و بر سینه نهادن فوق سر و مذهب امام شافعی است و در روایتی

از احمد بن محمد بن حنبل روایت شده است که گفت نماز گذارم یا رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم پس بناد دست زدن یا
بر دست چپ بر سینه خود و همچنین روایت کرد و ترمذی از قبیل بن لهب از پدرش که گفت دیدم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که می بناد
دست خود را بر سینه خود و نهیب امام ابو حنیفه و روایتی از امام احمد بن حنبل روایت شده است بر دست چپ زیر نات و در روایتی
از نهیب احمد بن محمد بن سنان بناد از بر نات ترمذی گوید که از درین باب واضح سند نزد طایعین هر چه کنند یا نزست و متمسک ایشان
حدیث احمد بن ابی داؤد و دارقطنی و بیہقی نیست از علی مرتضی که گفت ایستاده و منحنی کف علی کف تحت السر و در جامع الاصول
این حدیث را بر روایت رزین نیز آورده و در بعضی روایات این حدیث ضعیفی هست بچنین نقل کرده شیخ ابن الہمام از امام نووی و گفته
که آنچه ثابت است وضع مینی بر سینه است بنا وضع او تحت السر و یا صدر ثابت نشده مروی حدیثی پس واجب شد علی بد آنچه منقول بود
از آن در محل قصد تعظیم و قیام و آن تحت السر است اتقی و کیفیت آن وضع کف بر کف است و ظاهر وضع بر سینه که در حدیث
واقع شده همین است و نزد بعضی وضع کف است بر مصل و مروی از ابی یوسف آن است که قبض کنند بر دست راست و دست چپ را
و در بعضی روایات لفظ قبض نیز واقع شده است و آنکه نسائی از مالک بن حجر روایت کرده که دیدم رسول خدا صلی الله علیه و آله
و سلم چون می ایستاد در نماز قبض میکرد و همین خود و در لفظی از حدیث احمد بن ابی داؤد و مالک بن حجر وضع بر سینه بر نظر کف سیر می برد
و ساعد نیز واقع شده آورده الزکشی فی شرح المغزی فی مذہب الامام احمد بن حنبل و شمس گوید مختار آن است که بگیرد دست چپ را
بمختصر و انہام مینی بر وجه اختیار بر وزن او است جمع میان نافذ و وضع و آن حضرت فعلی الله علیه و آله و سلم بعد از آن یعنی بعد از دست
بر دست نهادن دعای استقلال بخواندی و همین است مذہب امام احمد بن حنبل و شمس نقل کرده که نزد امام محمد وضع یدین بعد از خواندن دعا
استقلال است در حال قرات پس وضع یدین سنت قرات است نزد امام محمد و سنت قیام است نزد حنفی و آن یعنی دعای
استقلال بر چند وجه صحیح مروی است که در هر وقت بوجہی از آن وجوہ تنہا یا مجتمع بوجہ دیگر میخوانند که در هر وقت همه آنرا میخوانند
و لهذا ذکر هر کدام از آنها در احادیث مختلف آمده و در مجمع حدیثی جمع نیامده و مشک نیست که اگر جمع کنند نیز تاثر نخواهد بود و در اول
روایت امیر المؤمنین علی که فرمود کان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم اذا قام الى الصلوة قال وجبت وحبی للذی فطر السموات
والارض خیفاسلا وانا من المشرکین ان یملونی ولسلی وحمیای وحمائی لدرب العالمین لاشریک له و بذلک ابرت وانا من المسلمین
اللهم انت الملک الالہ انت ربی وانا عبدک ظلمت نفسی و اعترفت بذنبی فاغفر لی ذنوبی جمیعاً انہ لا یغفر الذنوب الا انت
و اهل لاسن الاطلاق لا یدری ما سنها الا انت و احرق عنی سبھا لا یعرف عنی سبھا الا انت لبیک و سجدیک و الخیر کلہ لبیک
والمشرکین لبیک انابک و الیک تہارت و تعالیت استغفرک و اتوب الیک این حدیث مسلم است که در مشکوٰۃ آورده و در
جامع الاصول از حدیث نسائی ادماجاً نیز آورده و از حدیث محمد بن مسلم بر روایت نسائی آورده ان رسول الله صلی الله علیه و آله
و سلم کان اذا قام یصلی تطوعاً قال لا اکر و جبت وحبی للذی فطر السموات والارض خیفاد انا من المشرکین و بروایتی از امام
المسلمین و اما اول المسلمین نیز آمده و گفته اند که قول نا اول المسلمین مخصوص آنحضرت است و از غیر او کذب بود و نزد بعضی مفسد نماز ذکر آنکه
اراد بلفظ آریہ کند پس مفسد نبود و در کتب حنفیہ مذکور است فنی و لا یوجہ و مراد به تناسباتک اللهم و بحکم است چنانکه در وجہ سوم
مذکور گرد و از حدیث عائشہ و شمس میگوید متمسک ایشان درین باب بعد از دست زدن است که دارقطنی در سنن خود باستانی که رجال
انقات آنرا آورده که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم چون اقتراح نماز میکرد و کسی میگفت و رفع یدین منی و تا مبادی میشد هر دو دست را
ای دو مرتبہ گوش او را بر سر میگفت سبحانک اللهم و بحکم و تبارک اسمک و تعالی جبرک و لا اکر فیک و در اینجا ذکر توجیه نیست و نزدیک است به

ثناء و توجیه هر دو آمده بجهت جمع میان حدیث انس و علی و مختار طحاوی نیز همین است ولیکن گفته است که مصلی مختار است که توجیه بعد از
 ثناء گوید یا پیش از آن و این نیز بر واتی است از ابی یوسف و مذہب مشهور تاخیر توجیه است از ثناء نزد وی و نزد ابی حنیفه و محمد
 توجیه معمول بر حالت متقل و تطوع است چنانچه در حدیث نسائی آمده اما در فرائض زیادہ را پنجم مشهور است نکند و لهذا داخل ثناء و ک
 کہ در مشاہیر مذکور نیست در فرائض نمیگویند و ابن الہمام در شرح ہدایہ گفته کہ مؤید این قول است آنچه ثابت شدہ در صحیح ابن عوانہ
 و سنن نسائی کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون می ایستاد کہ بگذارد نماز تطوع را میگفت اللہ اکبر و بیت و جہی اللہ و دہد ہدایہ
 میگوید کہ بر سجا ایک اللہم الخ زیادہ کند و ہرچہ جز آن منقول است محمول بود بر تنبیہ و شیخ ابن الہمام در زاد الفقیر نیز بچنین گفتہ و
 بد کہ بعضی از حنفیہ کہ قائل اند توجیہ گویند کہ مستحب آن نیست کہ پیش از تکبیر بعد از نیت گوید زیرا کہ این آگاہ و داخل است در نیت و
 عزیمت و بعضی گویند کہ آن مخوری بطول کثرت قیام است مستقبل قبلہ فی صلوٰۃ و این مذموم است شرعاً و ہم این اختلاف بینی
 بر تعدد روایتین ہدایہ است کہ در بعض نسخ الا یاتی بالتوجیہ قبل التکبیر متصل بہ النیتہ واقع شدہ و در بعض یاتی و ہر نسخہ اولی
 ضمیر بہ راجع است بہ تکبیر و حاصلش بیان لزیم طول کثرت مذکور است و در نسخہ ثانیہ راجع بہ توجیہ و محصلش وجود تأکید نیت و عزیمت
 فافہم بخشی عمارت ہدایہ را الا یاتی نقل کردہ و از شرح ابن الہمام نیز این چنین معلوم می گردد و اینان توجیہ را قول مخالف متن داشتہ و
 گفته اند کہ بیار و توجیہ را زیرا کہ آن المبح است در نیت و عمل است باخبار و بعضی گفته اند نیار و چنانکہ مصنف گفته یا متصل شود بوی
 یعنی بہ تکبیر نیت زیرا کہ اولی در نیت قرآن اوست و قرات توجیہ فصل است قدر بر وجہ دوم حدیث ابو ہریرہ کہ گفت کان رسول
 بود پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یسکت سکوت میکرد بین التکبیر و القراءۃ میان تکبیر و قرات یعنی قرآن نمیخواند نفقت پس گفتیم
 بانی دایمی مادر و پدر من فدای تو باد این عبارت است کہ عرب بدان داد محبت و داد مخاطب بدہند و صحابہ بر منوان اللہ علیہم
 این کلمہ را بان حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بسیار میگفتند پس ابو ہریرہ پرسید کہ یا رسول اللہ اسکا تکبیر من التکبیر و القراءۃ درین وقت
 خاموشی تو کہ میان تکبیر و قرات میکنی یا تقول چہ میگوئی و چہ میخوانی از ذکر و دعا قال گفت آن حضرت اقول میگویم این دعا کہ اللہم
 باعد بینی و بین خطایای کما باعدت بین المشرق و المغرب اللہم نقنی من الخطایا کما تنقی الثوب الابيض من الدنس اللہم غسل
 خطایای بالمار و الثلج و البرد این حدیث متفق علیہ است کہ بخاری و مسلم آنرا روایت کردہ اند و در جامع الاصول از روایت
 شیعین اللہم نقنی تا آخر آورده و گفته اللہم باعد بینی و بین خطایای کما باعدت بین المشرق و المغرب از زیادات ابو داؤد و نسائی
 است اما در متن صحیحین ہمچنان است کہ مصنف آورده و صاحب مشکوٰۃ نیز نقل کردہ است و بر تقدیر نزد حنفیہ این و امثال این
 محمول بر حالت متقل است و آنچه نزد ایشان در فرض معمول و معتبر است آن است کہ مصنف در دوم سوم آورده و فرمودہ سوم حدیث
 عائشہ کہ گفت کان رسول اللہ بود پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اذا استفتح الصلوٰۃ چون آغاز میکرد نماز را قال میگفت سبحانک
 اللہم و بحمدک و تبارک اسمک و تعالی جددک و لا اکفرک این حدیث را ترمذی از ابی سعید خدری با زیادت در آخر ثم يقول اللہ اکبر
 کبیر اثم يقول عوذ باللہ السميع العليم من الشیطان الرجیم من ہزہ و نطمہ و نفثہ روایت کردہ و گفته درین باب از علی و عائشہ و عبد
 ابن مسعود و جابر بن مطعم و ابن عمر نزد حدیث آورده و حدیث ابو سعید اشہر حدیثی است درین باب و اخذ کردہ اند قومی از اہل علم
 باین حدیث اما اکثر اہل علم قائل اند با پنجم روایت کردہ است از وی صلی اللہ علیہ وسلم کہ میگفت سبحانک اللہم و بحمدک و تبارک
 اسمک و تعالی جددک و لا اکفرک و بچنین مروی است از عمر بن الخطاب و عبد اللہ بن مسعود و علی بن ابی طالب و اہل علم از تابعین و
 غیر ایشان بقیق حکم کردہ شدہ است در اسناد حدیث ابی سعید در علی بن ابی طالب کی از روایت اوست و گفتہ است احمد صحیح نیست این حدیث

من در اللهم استسقی من غلایای و باین قدر تفاوت آنرا وجبی دیگر شمرده و در اینجا که مقصود از بیان تعدد طرق حدیث است حاجت
 محبت و آثار احادیث دیگر نیز تفاوتها و اختلافها هست و نیز تصریح و تصحیح این حدیث با وجود آنکه در اول فرموده است که
 بر چند وجه صحیح مروی است مستثنی عنه است وجه هشتم اللهم رب جبرئیل و میکائیل و اسرافیل قاطر السموات و الارض عالم الغیب و
 الشهادة انت تعلم بین عبادک فیما کانوا فیہ یختلفون ابدی لما اختلفت فیہ من الحق باذنیک فانک تهدی من تشاء الی صراط مستقیم
 و وجه هشتم روایت آنکه بعد از بکیر میگفت اللهم لک الحمد انت نور السموات و الارض و من فیمن و لک الحمد انت ملک السموات و الارض
 و من فیمن و لک الحمد انت الحق و و عدک الحق و قولک حق و الهمنة حق و النہیون حق و الساعة حق این دو ذکر در کتب
 احادیث و در قیام اللیل مذکور است اول از حدیث عائشه و در ثانی از یزید بن ابی اسحاق و در ثانی از یزید بن ابی اسحاق و در ثانی از یزید بن ابی اسحاق
 و سلم و چون در این شیخ استفتاح صلوٰۃ است عامر از فرض و نفل همه را ذکر کرده پس معلوم شد که مراد از آن است که هر چند را
 در هر فرض و نفل میخواند چه آنچه در نفل و تہجد واقع شده مخصوص بآن خواهد بود و نزد حنفیه همه مخصوص بنفل است الا سبانی که
 اللهم و بعد که الی آخره و اگر آثار را در فرض نیز بخواند در اصل جواز شبه نخواهد بود و بعضی از ایشان آنرا نیز از قبیل حرام غیر مستحب
 داشته اند چنانکه در کیداتی گفته است و لایحیی بافیہ و امام علی الدین نوری که قدوة علای شافعیہ است در از کار گفته که
 این ادعیه مستحب است در فرض و نافله و نیز گفته که مستحب است جمع میان همه این اذکار مرتباً گذاردن را و امام بابا ذن مقتدیان
 ولی اذن و معنای ایشان تطویل نکند و اقتضای کند بعضی و منقرض نیز در ادب و تخفیف اقتضای کند نزد حنفیه پس بسم الله اللهم
 و نزد شافعیہ بر وجهی وجبی و نزد ابی یوسف بر وجهی وجب است حال در احوال قرات و جز آن که ذکر فی سنن ابی الدی
 و بعد از این از کار میگفت عوذ بسم الله من الشیطان الرجیم استعاذہ پیش از قرات چه در نماز و چه در غیر نماز مسنون است نزد عامه سلف
 و الاثری و عطار و خوبان نیز آمده است بکثرت ظاہر امر که فرموده و اذا قرأت القرآن فاستعذ بسم الله و اختلاف است هم
 در میان فقہاء هم در میان قرات که فضل عوذ بسم الله من الشیطان الرجیم یا استعین بسم الله من الشیطان الرجیم است و در بعضی از
 شرح شاطبی از جبر بن مسلم روایت آورده است که آن حضرت غسل بسم الله و آنکه و سلم همچنین خواند و فرمود همچنین خوانند
 مرا جبرئیل و در هر باره میگوید اولی آنست که استعین بسم الله گوید تا موافق افتد بلفظ قرآن و اعوذ بسم الله نزدیک بآن است و
 دیگران عوذ بسم الله اختیار کرده اند زیرا که استعین برای طلب تعوذ است و در اعوذ اعتناال صریح است مطابق مقتضای امور و نکات
 لفظ قرآن دخلی ندارد و فیہ تامل و نیز منقول از استعاذہ آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم لفظ عوذ است چنانچه در حدیث ابی سعید
 آمده که ذاتی شرح ابن الہمام و بعد از آنکه میخواند یعنی بسم الله لیکن در بعضی اوقات بسم الله میگفت و در بعضی اوقات
 اختصار میکرد چنانچه صنف میگوید بجا که خواندن بسم الله در اول صلوٰۃ جمیع علیہ است اگر چه وی نزد امام ابوحنیفه چیز و نیست نه از آنکه
 در ادب صحیح سوره اما با وجود آن خواندن وی بسر حدیث رسیده ولیکن در اول صلوٰۃ فقط در حدیثی از ابوحنیفه پس وی
 مستقل صلوٰۃ است مثل تعوذ و در حدیثی دیگر که قول صاحبیه است در اول هر رکعت زیرا که تسبیح برای افتتاح قرات است و
 هر رکعت اصل مستقل است در قرات و از جهت احتیاط باعتبار اختلاف علماء در بودن وی جز و فائده در میان فائده و سوره مگر
 نزد امام محمد در صورت مخالفت بذهب امام احمد نیز همچنین است مطلقاً و احتیاج آورده با آنکه این طریقی فکر و بسم الله الرحمن الرحیم
 مرا القرآن را در سورتی را که بعد از آن میخواند و بر تقدیر در مذہب حنفیه جبر تسبیح نیامده و امام محمد در آثار از ابی حنیفہ از احادیث
 از امام ابی حنیفہ نقلی آورده است که چهار چیز بود که امام آن را اخفا کند تعوذ و بسم الله الرحمن الرحیم و بسم الله و الحمد و

اولین و از آنها که قائل اند بامرار تسبیح توبی است حاجه و ابوعبیده و مروی است از عمر و علی و ابن مسعود و عمار بن یاسر و عبد الله بن
 الزبیر و مروی است از انس که گفت نماز گذارد و گفت پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم و خلف ابوبکر و عمر و عثمان و ندیدم از ایشان که
 جهر میکردند بسم الله الرحمن الرحیم بار واه احمد و نسائی و ابن خزمیه و الدارقطنی و در جامع الاصول حدیث انس را در باب ترک
 جهر تسبیح از کتب سه روایت کرده و گفت ترمذی که این حدیث حسن صحیح است و درین است عمل اکثر اصحاب و تابعین و من بعدهم
 و ایشان اقتضای میکردند ب الحمد لله رب العالمین و گفت زرکشی که در لفظ بخاری آمده که پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم و
 ابوبکر و عمر اقتضای میکردند نماز را با الحمد لله رب العالمین و در روایت مسلم آمده که ذکر نمیکردند بسم الله الرحمن الرحیم را و الدارقطنی
 میگوید که صحیح نشده از پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم و در جهر بسم الله حدیثی اما از بعضی صحابه روایات آمده بعضی صحیح و بعضی ضعیف
 و امام احمد تخصیص کرده است که بعضی گفته اند که در مدینه جهر تسبیح کرده و در بکیت بیان نیست آن بود که اهل مدینه منکر آن بودند
 انتی و بعضی شرح حدیث گفته اند که آنچه مروی است از حضرت رسول صلی الله علیه و آله وسلم از جهر برای تعلیم بود چنانچه
 در قرأت نظر احوال دارد بعضی سوره جهر میکرد تا که بداند که فلان سوره بخواند تعلیم لایم و چون تسبیح بذهب شافعی نیز دست
 از فاتحه و از هر سوره جهر میکند آنرا در نماز جهر با فاتحه و با سوره و مصنف میگوید که آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در بعضی اوقات
 بسم الله میکرد یعنی در نماز جهر نه آنکه همیشه امسار میکرد چنانچه مذموب ابو صفیه است و در بعضی اوقات اخفا میکرد یعنی اگر
 نماز جهر بودی نه آنکه همیشه جهر میکرد چنانکه مذموب شافعی است و ترمذی در جامع خود دو باب آورده اول دو ترک جهر
 بسم الله الرحمن الرحیم و درین باب حدیث آورده از عبد الله بن مغفل که پرسش گفت شنیدم را پدر من که خواندم بسم الله الرحمن
 الرحیم پس گفت ای پسرک من دور دار خود را از آنکه چیزی تو پدید آری در اسلام و گفت ندیدم من هیچ کی از اصحاب نه
 پیغمبر را که مخصوص تری بود نزد وی چیزی از نو پدید آوردن چیزی در اسلام و گفت به تحقیق نماز گذارده ام من با پیغمبر صلی
 الله علیه و آله وسلم و با ابوبکر و عمر و عثمان و نه نشنیدم هیچ کی را که می گفت بسم الله الرحمن الرحیم چون نماز کنی تو ای پسرک من
 بگو الحمد لله رب العالمین و گفت ترمذی حدیث عبد الله بن مغفل حدیث حسن است و در وقت عمل نزد اکثر اهل علم از اصحاب
 پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم که ابوبکر و عمر و عثمان و علی رضی الله عنهم اجمعین از ایشانند و غیر ایشان و آنهایی که بعد از
 ایشانند از تابعین و باین قائل است سیفان توبی و عبد الله بن المبارک و احمد و احنی و میگویند جهر نمیکند صلی الله علیه و آله وسلم بسم الله
 الرحمن الرحیم و بگوید آنرا در نفس خود آهسته و این الهام از ابن عبد البر آورده که گفت مذموب شافعی و نحوی و اوزاعی و قتاده
 و عمر بن عبد العزيز و انوش در زهری و مجاهد و حماد و ابی عبیده نیز ترک جهر است و باب ثانی در جهر بسم الله الرحمن الرحیم و در روایت
 حدیثی آورد از ابن عباس که گفت بود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم که اقتضای میکرد و مصلوة خود را بسم الله الرحمن الرحیم
 و گفت ترمذی اسناد این حدیث قوی نیست و قائل اند بدان چندی از صحابه که ابی هریره و ابن عمر و ابن زبیر از ایشانند و بعضی
 از تابعین نیز بر آنند و مذموب شافعی این است انتی و جماعه قائلین بکبر تاویل میکنند اقتضای حدیث الحمد لله رب العالمین را
 و میگویند مرا و از الحمد لله رب العالمین سوره فاتحه است بتمامها بر طریق تسبیح کل باسم جز و چنانکه گویند الم یزانی و مرا و ابن
 تمام سوره را از مذکور یا که گفت است استفتاح میکرد در سوره که اول الحمد لله رب العالمین است و این تاویل صحیح است اگر در
 احادیث تصریح بعد بسم الله الرحمن الرحیم نبود و لیکن در احادیث صحیح تصریح بآن موجود است و مصنف در فاتحه
 گفته که در باب جهر بسم الله الرحمن الرحیم در مصلوة حدیثی صحیح نشده شیخ ابن الهمام گفته که در صحیح ابن خزمیه و ابن حبان

و در نشانی از نعیم این عهد آمده که گفت نماز گذار و دم خلعت الی پروردگار پس خواند بسم الله الرحمن الرحیم پس بام القرآن تار سید و امام
 را پس گفت آمین و گفت بعد سلام سوگند بخدای که بقای من در دست قدرت اوست بدستی که من مشاهدترین شما در نماز گذاردن
 رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و این خبر می گفته هیچ شک نیست در صحت این حدیث نزد اهل معرفت و این حدیث غیر مستلزم صحت
 جبر را از جهت جواز سماع نعیم با احتیاطی الی پروردگار زیرا که گاهی می شنود مقتدی که قریب است و قتی که میانه نکرده امام در اخفا نعیم
 حدیث بن عباس که گفت هر میکرو رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بسم الله الرحمن الرحیم عالم گفته که این حدیث صحیح است
 ای علت و دار قطنی نیز صحیح آن کرده و این دو حدیث مثل عادیست در هر دو بعضی حفاظ گفته اند که هیچ حدیث صحیح نیست نه
 جبر گر آنکه در اسناد و مقالست نزد اهل حدیث و اینها احوال کرده اند از باب مسامحه مشهوره اربعه و احمد و خارج نکرده اند
 از آنها چیزی با وجود اثنالی کتب ایشان بر احادیث ضعیف و این تیسیم گفته که رسیده است به از دار قطنی که گفت صحیح نشده و از
 پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم در هر تسمیه حدیثی و نیز از دار قطنی آمده که در مصر خواست که در جبر به بسط تصنیف کند پس سوگند داد
 بعضی از الکلیه را که حدیثی صحیح درین باب او را تحریف کند پس گفت صحیح نشده درین باب حدیثی و عازمی گفته که احادیث جبر اگر چه
 با ثور اند از جهات از صحابه و لیکن سالم نیستند از شواهد و کماوی و ابن عبد البر از ابن عباس عدم جبر را نیز روایت کرده اند
 پس معارض شد حدیث جبر اگر ثابت شود محمول خواهد شد بر وقوع وی احسانا بجهت تعلیم و در بعضی احادیث و آثار نقلی قرأت
 بسط نیز آمده و آن نیز محمولست بر نقلی جبر انتسی و بالجمله احادیث و آثار در ترک جبر به بسط بسیار آمده و احادیث و واقعه درین باب
 اکثر و ارجح اند چنانکه مذکور است امام ابو حنیفه است و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم قرأت ترتیل یعنی بتای و حر فاعند
 حرف در غایت تجویذ میخورد چنانکه امر کرده است پروردگار تعالی و فرمود در کل القرآن ترتیل و در آخر هر آیتی وقف می کرد
 چنانکه الحمد لله رب العالمین میخواند و وقف میکرد و الرحمن الرحیم میخواند و وقف میکرد و الک یوم الدین میخواند و وقف می کرد
 و لهذا در این را قرأت النبی صلی الله علیه و آله و سلم نام کنند و در علم قرأت آنرا تفصیلیست و اتفاق دارند که قرا بجا از وقف نزد
 تمام آیه اگر چه کلام مستقل منقول از ما بعد بود و سببی الکلام فی فی آخر فصل صلوٰۃ اللیل نشان الله تعالی و کلام آخر آیت و اگر
 بروی وقف بیکر و میکشد یعنی بهر بخواند و در حالت وقف آمده و قرار دادن صورت سه طریقست طول و قصر و متوسط و این
 فی موضوع و در آخر فاتحه آمین ایتی در نماز جبری بجز و در سری بقیه و مجمع صحابه که مقتدی بودند بموافقت آمین گفتند ای آمین
 گفتن بعد قرأت فاتحه در نماز است و فصل بسیار دارد خواه منفرد باشد خواه امام و خواه مقتدی هر چند اما مشن نگویند و
 تا این مقتدی در نماز سری بر تقدیر سماع خلافست نزد بعضی گوید از جهت ظاهر حدیث و نزد بعضی از جهت عدم اعتبار
 این جبر کذا فی شرح ابن الهمام و در هر تائین در نماز هر سری احادیث واقع شده و مذہب شافعی و احمد بن حنبل است و در مذہب
 مالک خلاف گونه هست و مذہب امام ابو حنیفه در تائین اسرارست مطلقا و در جامع ترمذی حدیثی رفع صوت آمین و خفص صحت
 بدان آورده و حدیث جبر را ترجیح کرده و از امام بخاری نیز چنین نقل کرده و گفته که عمل اکثر علما از صحابه و تابعین برین است
 انتسی و بعضی از علما حدیث خفص صوت را نیز ترجیح کرده اند و از امیر المؤمنین علیه السلام روایت کرده اند که اخفا کند امام چهار
 چیز را تعوذ و بسمله و آمین و سبحانک اللهم و بحدک و در بعضی روایات بهای سبحانک اللهم ربنا لک الحمد آمده و از ابن مسعود نیز مثل
 این آمده و سیوطی و جمیع الجوامع از ابی و اهل روایت آورده که گفت بود و ذکر و علی که جبر نمیکند و مذہب امام احمد و ابن حنبل و
 به تعوذ و نه آمین رواه ابن جریر و الطحاوی و ابن شاکب فی السنه و شیخ ابن الهمام از احمد و ابی اعلی و طبرانی و دار قطنی و امام

در مسجد انصاری شبیه از علما این وائل را اخفاء آورده و از ابی واکو و ترمذی و غیره از حدیث سفیان از ابی وائل در خبر و
لیکن گفته که این هر دو حدیث مطول است و مدار بر حدیث ابن مسعود است نه آنکه در بعضی روایات چنین آمده که هر صوره و آن اشارت
بها لغت نیز تواند بود که لغت لیسبی در لغت آیین ما لغت حضرت میم است و قصر لغت بانفت میم نیز تازست و ملا لغت را بافتند و میم
خطوط مفید نماز گفتند مگر نزد بعضی که مفید نیست از آنکه وی کلمه قرآن است فی قوله تعالی آمین البیت الحرام اگر چه در این معنی
و بعضی گفته اند در آمین نیز خطا نیست و بعضی گفته اند اگر چه خطا است و لیکن منتهی دارد و معنی مذکور که تا بعد بن الاحاطه کذا فی
شرح ابن الهمام نقل از عن الکوفی و در بعضی روایات برفع بها صوته آمده و این صحیح است در خبر و در بعضی روایات نیز بجا پسند
که هر دو حدیث آنکه هر که در صیف اول نزدیک بوی صلی بعد علیه و آله و سلم می بود می شنید و از بنی الطلیح کرده اند بعضی میان حدیثین
خفص و جبراک که فراد بخفص قدم قرع غنفت است و بجزوی صوت زیرا که این موجب از تهاج صوت است چنانکه مشاهد کرده
میشود و ظاهر عمل بر فعل هر دو صورت است تارة فتارة و الله اعلم و در نماز دو سکتة رعایت فرمودی یک سکتة میان تکبیر و
قرآت فاتحه دوم سکتة میان فرائع از فاتحه و قرآت سوره و در بعضی روایات آمده که میان قرآت و رکوع سکتة می کرد پس
به سکتة باشد اما سکتة سوم و رعایت لطیف و آنکه کی بود ترمذی در جامع خود باب فی سکتین گفته اند قتاده و از حسن از سمره
حدیثی می آید که گفت دو سکتة است که یاد گرفته ام از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم پس آنکه شد از امامان بن حنین و گفت
ما بعد از سکتة اول در ایستادن پس نوشتیم بسوی ابی بن کعب بحدیث تا وی بگوید پس تصدیق کرد ابی این کعب سمره را و بدست
معاونی سمره پس گفتند قتاده را که کدام است آن دو سکتة گفت چون در نماز بر آندی و چون از قرآت فاتح شدی بعد از آن
گفت قتاده و چون ولا الصلین خواندی و گفت خوش آمدی آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم چون فاتح شدی از قرآت
که سکوت کند تا نفسی راست کند و قول قتاده و چون ولا الصلین خواندی اگر تفسیر قول دوست و چون از قرآت فاتح شدی
و بدان آنکه ملاذ ایقات قرآت فاتحه است پس دو سکتة بود و منها که سوق حدیث ناظر در آن است اما ظاهر لفظ قتاده ناظر
در آن سکتة این بیان سکتة دیگر سکتة متوسط بین سکتین و مراد از قرآت تمام قرآت فاتحه و سوره و گویند که او را در آنجا
مقدم سکتة دیگر دادند و لفظ جامع الاصول که گفته ثم قال بعد ذلك و لا اقرء ولا الصلین ظاهر تر است بدین احتمال
که پس سکتة بر سه سکتة تمام بود چنانچه مصنف میگوید و گفت ترمذی حدیث ابی عبد الله از ابی هریرة برآید و است و حدیث
سمره حدیث حسن است و این قول بسیاری الاصلی است که مستحب میدانند امام را که سکوت کند در افتتاح صلو و بعد
از فرائع از قرآت و این قائل است احمد و اسحق و اصحاب با انتمی پوشیده نماند که سکتة اولی که برای خواندن توجیه و تنها
است متعلق علیها است اما سکتة دوم نیز جنبه نیست تا آنکه شنی در هم منع تسبیح میان فاتحه و سوره در صلو و خبر میگوید که
آن مستلزم سکتة است در وسط قرآت یعنی در آن غیر شروع است و علی سکتة باشد نیز کمترین است ظاهر حدیث این سکتین نزد اصحاب
جهت نیافتن و حکام عمران بن الحنین که از سمره دلیل است بر افتراق آن دو نیز میگویند که این سکتین بخت تصور و تقدیر سوره
و استراحت و نفس است و بطریق تعب و تقرب تا سخت باشد و الله اعلم و نزد شافعی بدین سکنات ثابت است و سنت نزد
ایشان این است که وقتی در صلو و جهر یا از اول امام سکوت کند و در سکتة دوم فاتحه بخواند و عرقی که از آنجا خارج است
به کتاب خود گفته که نزد امام احمد نیز سکنات است و گفته که متقدمی فاتحه را در سکنات امام بخواند و زکشی و شرح کلام حنفی از
روایات که از مشایخ ذهاب امام احمد است نقل میکنند که در نماز دو سکتة است بر سبیل استنباط یکی مخصوص با اول لغت برای استخلاف

اودم سکت سیر دست بعد از اتمام قرات تا باز آمدن خود نفس را در برای قرات مقتدی خلعت امام بر ظاهر کلام احمد و حدیث سر که ترمذی روایت کرده و نیز آورده از احمد و ابی داود و ابن ماجه و یگوید در روایتی از ایشان آمده که یک سکت چنان تکبیر بر آورد و یک سکت چون فلان شود از قرات غیر المغنوب عظیم و لا اله الا الله و گفته که صحیح همان روایت اولی است که سکت بعد از قرات است کلماتی که بر تقدیر ثبوت رفایت ثانیة محمول است بر سکت سیر و بقدر بسط و تصویر و تقدیر سوره که بعد از فاتحه بخواند در نفس و شیخ علی الدین ترمذی در اذکار میگوید که اصحاب ما گفته اند که مستحب است مر امام را در نماز جهری چهار سکت یکی عقیب تکبیر و احترام برای خواندن دعا و استسباح دوم بعد از فراغ از فاتحه سکت لطیفه در غایت لطافت میان فاتحه و آمین تا معلوم شود که آمین از فاتحه نیست سوم پس از آمین سکت در از مقداری که مقتدی فاتحه بخواند چهارم بعد از فراغ از سوره که فصلی کند به ان میان قرات و تکبیر رکوع و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در نماز صبح بعد از فاتحه سوره بخواندی مطول مقدار شصت آیه تا صد آیه اگر چه انسانی عن ابن هریره در کتب حنفیه چهل تا پنجاه تا شصت تا صد نیز گفته اند و نقل آن را در زمان کرده و گفته اند که اختلاف درین باختلاف اوقات و احوال و بقصر لیل و طول آن خواهد بود گاه سوره قاف خواندی و گاه سوره روم اول چهل و پنج آیه است و ثانی شصت آیه و در قرات سوره قاف احادیث صحیح بسیار واقع شده بعضی از صحابیات گفته اند که در کفتم یا یا سوره قاف را اگر از دهان رسول صلی الله علیه و آله و سلم که در نماز صبح میخواندند بدانکه ظاهر لفظ کتاب سه احتمال دارد یکی آن است که هر یکی ازین دو سوره را در دو رکعت فجر میخواند و تقسیم میکرد بر آنها و برین تقدیر قرات بعضی سوره لازم آید و این چهار سکت است از آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم پس بیل زبرد بودی چنانچه باید مگر آنکه مراد از انها قرات بعضی سوره باشد در هر دو رکعت و این خلاف ظاهر است دیگر آنکه میخواند هر یکی ازین دو سوره را در یک سکت بطریق تکرار و این نیز خالی از بعدی نیست اما مقصود بیان قرات احمدی از کتین باشد لا علی التیسین یعنی این سوره را درین نماز خواند در رکعت اول یا ثانی و مؤید است این احتمال را ظاهر حدیثی که نسائی از تعلیقه بن مالک آورده که گفت گذاردم با آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم نماز صبح را پس خواند رکعی از دو رکعت و انخل با مسقات را و بخنیل که مراد بیان سوره رکعت اول باشد و سوره رکعت ثانی را بیان کرده و در بعضی مواضع تفصیل نیز بیان کرده که در رکعت اول فلان سوره بخواند و در رکعت ثانی فلان و در جامع الاصول در بعضی روایات مسلم از جابر بن سمره مجمل آورده که میگوید در نماز فجر را بسوره قاف و در بعضی روایات خواند سوره قاف را در رکعت اول و از نسائی آورده که خواند در اخدی از کتین و انخل با مسقات را که مراد بدان هم سوره قاف است و این که جزو این سوره است و قاله همین احتمال است که مراد بیان قرات رکعت اولی است و اکثر روایات بیان قرات رکعت اولی را که در نماز و نیز آنچه گفته اند از طول و اوساط و قصار مفصل بخواند اعتبار آن در رکعت اولی است که جمع است بین بعضی فقها که من الائمة الحنفیه و در جایکه اتمام به بیان قرات کتین است هر دو سوره را بیان کرده چنانچه در قرات روز جمعه بیاید و احیاناً تا تخفیف در قرات کردی بحدی که اعتبار بر قرات از اولت از من فرمودی چنانچه در جامع الاصول از حدیث ابی داود و از معاذ بن عبد الله جزی آورده که مراد از جمیع خبر را او را که شنید رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که خواند در نماز صبح از اولت را در هر دو رکعت پس در نماز صبح که بفرمودی خواند لا عذر لکم و این حدیث را در کلام اقتصار بر مؤمنین فرمودی چون در سفر بودی خواندن آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم مؤذن را در نماز صبح معزوف و مشهور است ظاهر آن است که آن نه دانی بود گاهی جز آن نیز خواندی و الله اعلم و مالک در نماز این نماز صبح را خواند که میخواند نماز صبح در نماز صبح و سوره اول را از اول فصل و هم ازینجا است که خفیه گویند اگر در محله سفر باشد آنکه در وقت و احوال ما انشقت بخواند از جهت امکان مراعات سنت آنحضرت و گاه اقتصار بر اذان است کورت فرمودی بر چند در خطرو بودی

اندازه کرده ایم ماقیام آن حضرت را صلی الله علیه و آله وسلم در دو رکعت اولی مقدار قرأت الم سجد و خواندن الم سجد مخصوصها
 نیز آمده باین طریق که ابو داؤد از ابن عمر آورده که پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم سجد کرده در نمازی پستربا ایستاد پس بر کوع رفت
 و صحابه دانستند که تنزیل السجده را خواند و ذکر صلوة درین حدیث مبهم واقع شده است و در جامع الاصول این حدیث را با وجود
 این ابهام در فضل قرأت ظهر و عصر آورده و بر آن حمل کرده یعنی اگر در سه نماز دیگر بودی حال عیا یا بودی و امتیاج گمان نکردی
 صحابه نبودی پس لابد در یکی ازین دو نماز خواهد بود و در استقضا به قرأت این سوره تعیین یا باخبار آن حضرت بود صلی الله
 علیه و آله وسلم بدان بعد از نماز یا با سماع دی آیتی را چنانکه عادت شریف بود در صلوة سر به که بقصد تعلیم آیتی را بجز خواندن
 تا بداند که فلان سوره بخواند و در جامع الاصول انا عادت میگردد آورده که می شنوایند آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم ما را
 آیتی در نماز ظهر و عصر احیا تا و ظاهر لفظ حدیث است که در یافت صحابه تعیین این سوره را درین صورت نه با سماع و اخبار بگفتند
 بود بلکه بقرائن دیگر بود که بضم ایشان در آمده و الله اعلم و گاه بسج اسم ربک الا علی و الساموات البروج و اللیل ذالیتی یا سوره
 اشتقاق یعنی اذ الساموات انشقت و الساموات الطارق و مانند آن بخواندی ظاهر همین است که اینها بیان قرأت رکعت اولی است
 و به بیان قرأت رکعت دوم قصد و اهتمام تعلق نگرفته چنانکه معلوم شد و الا تبعض و تکرار لازم آید و لیکن تعیین در حدیث وقوع
 یافته است که بخواند سوره ذات البروج را و بخواند سوره و اللیل ذالیتی را و مانند آن و در بعضی روایات بیان قرأت رکعتین نیز
 آمده چنانکه نسائی از انس رو کرده که وی نماز نکر گذارد و چون فاتح شد گفت گذاردم یا رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم نماز ظهر را
 پس خواند این دو سوره باین اسم ربک الا علی و الی شک حدیث انعاشیه و از جابر بن سمره آمده که بخواند و الساموات البروج
 و الساموات الطارق و مانند آن از سوره و این نیز احتمال بیان قرأت رکعتین و قرأت رکعت اولی هر دو دارد و در نماز پیشین
 قرأت سوره لقمان و سوره فالنار باین نیز آمده و در بعضی معرفت قرأت سوره معین در صلوة سر به معلوم شد اما نماز عصر مقدار
 نیمه ظهر بودی و در درازی دگای ازین بکثر در جامع الاصول از حدیث جابر بن سمره از ترمذی و ابی داؤد و نسائی آورده که
 بود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم می خواند در ظهر و عصر و الساموات البروج و الساموات الطارق و مانند آن از سوره و در
 حدیث دیگر از جابر هم بر دایت مسلم و ابی داؤد و نسائی آمده که بخواند و اللیل ذالیتی و در عصر مانند آن و در صبح و از زرار بن
 از بنی معلوم میشود که قرأت ظهر و عصر احیا تا برابر بنزد کردی و اما در نماز مغرب گاه تطویل کردی چنانچه سوره اعراف را در دو رکعت
 خواندی در هر رکعتی یک نیمه و در روایت بخاری و ابی داؤد و نسائی از زید بن ثابت خواندن سوره اعراف در مغرب
 مطلق آمده که گفت بمروان بن حکم چه شد ترا که می خوانی در نماز مغرب بقصا مفصل و در روایتی می خوانی قل هو
 الله احد و انا اعطیناک الکوثر و حال آنکه می خواند آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بعد از ترن سوره اعراف و در
 روایتی مائده و اعراف و در حدیث نسائی از عائشه بنتی اعراف در دو رکعت در دو یافته و گاه و الصافات و حم دفان
 خواندی ظاهر این عبادت در خواندن هر دو سوره است و در حدیث نسائی خواندن طم و قحان تنها آمده بی ذکر الصافات و گاه
 بسج اسم ربک الا علی و الیقین و گاه معوذتین و گاه والمرسلات در جامع الاصول از کتب سه در فضل بن عباس
 می آید که خواندن آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم والمرسلات را در مغرب در عرض موت وی بود که گذارد بعد از وی نماز یا ما
 و در روایت نسائی گذارد اما در بیت خود مغرب را و خواند و المرسلات را و گذارد بعد از وی نمازی را تا آنکه قبض کرده شد
 و گاه سوره و الطور نیز خواندی چنانچه اصحاب کتب سه غیر ترمذی از جبرین مطعم آورده اند که گفت چون بانه باریسید

و اما در نماز جمعه سوره بقره و منافقین را باید که بخواند چنانچه روایت کرده و ترمذی که غلیظه ساخت مردان را بریده
 را بریده و خود که آمد پس گذارد و اما بقره چهارده سوره و بعد از سوره بقره در رکعت اولی و از احادیث که المنافقین و منافقین
 و چون در رکعت اولی و نماز گفتند و اما بقره و سوره خواندی که علی بن ابی طالب آنرا را که فرمودی خواند گفت شنیدم من در آن شب
 را صلی الله علیه و آله و سلم کی خواند این دو سوره و این روایت که از اولی ذکر استخوان الی هر چه در اول حدیث
 و گاه تخفیف راجع اسم ربک الاعلی و عاشیه خواندی چنانکه مسلم و غیره از نشان بن بشر روایت کرده و اما خواندن در غیر سوره
 بقره در رکعت اولی و آخر منافقین در رکعت ثانیه مخالف سنت است که در خواندن تمام سوره همان یا فاتحه و مخصوص درین
 نماز خواندن این دو سوره و تمام ثابت شده و اما در نماز عید سوره قی و التوبت خواندی چنانچه امام محمد در سوطای خرد
 از عمر بن الخطاب روایت کرده که پرسید ادا قادیسی را که چه میخواند رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در آن شبی و نظر گفت
 میخواند قی و القرآن المجید و التوبت الساعه و انشق القمر و کما یسبح اسم ربک الاعلی و عاشیه خواندی چنانکه مسلم و
 سوطی و ابوداود و ترمذی از نشان بن بشر آورده اند که میخواند رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در عیدین و در جمعه صبح
 اسم ربک الاعلی و قی و انشق القمر و کما یسبح اسم ربک الاعلی و عاشیه خواندی در هر دو این دو سوره خواندی
 درین طریق که مذکور شد از تطویل و تخفیف قرات مواظبت نمود رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم تا آخر وقت زندگانی
 خود آنکه منسوخ شده باشد در آخر مقصود مصنف تا بگوید و تا بعد جواز تطویل و نیست آن بودند او مستحب تخفیف چنانکه
 از ابوداود و کسل کنند چون مواظبت بر تطویل تا آخر زندگانی بود و جرم خلفای راشدین برین طریقه رفتند صدق
 در نماز صبح سوره البقره خواندی که در آن الموطا من عباده و تعقله ان ابابکر الصديق صلی الله علیه و آله و سلم فقرأ فیها سورة البقرة فی آخرین
 کلماتها و این عبارت احتمال دارد که در هر رکعت سوره البقره تمام خواند بطریق مکرر چنانچه در انوار الزلت الارض و زمین واقع شده
 که قرآنی الصبح از انزلت المائتین الی آخرین کلماتها و لیکن این احتمال بعید است ظاهر آنست که در تمام نماز این سوره خواند و در
 هر رکعت یک نیمه و مکرر و اما بقره و کمال گذاردی و در جامع الاصول از موطا بیوسف و ج گفتند در روایت قرات گفت
 در رکعت اولی و بیوسف یا یونس در ثانی نیز از عمر آورده و گاه سوره دینی اسرائیل گذاردی و خواندن سوره یا یوسف مروی
 است از عثمان نیز چنانکه در جامع الاصول از فرافعه بن عمر آورده که گفت یا عمر فرستم سوره یا یوسف را اگر از خواندن عثمان
 آن را در نماز صبح از بسکه مکرر و ترا و دیگر و اگر احوالت نماز منسوخ یا مکرر بودی خلفای راشدین مکرر کردی و در
 حدیث الشیخ کان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم یؤدی بقیة الصلوة و آله و سلم احف الناس سکرین مردم صلوة
 در نماز گذاردن فی تمام با وجود تمام ادا کردن من این حدیث آن گفته اند که آن حضرت در قرات تخفیف کردی و کم خواندی و این
 رکوع و سجود و تعدیل ارکان تمام کردی و چون درین باب شبهه بر تطویل قرات که مصنف اثبات آن کرده و ادوی شود پس
 دفع این شبهه میکند و میگوید که این حدیث منافات بآن ندارد که ما تقسیم و مراد ازین حدیث آنست که تطویل صلوة وی صلی الله
 علیه و آله و سلم نسبت با صلوة دیگران لغایت آنکه نمودی یعنی آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم صلوة بتطویل قرات می کرد
 و لیکن از وی لغایت تخفیف نمودی که اگر دیگری درین قدر قرات کردی چندان تطویل نمودی که طالت آوردی چنانچه
 قرات سوره اعراف در نماز مغرب یا صبحی که در وقت اوست بجهت ملی و سرعتی که در قرات آن حضرت صلی الله علیه و آله
 و سلم نهاده بودند و ذوقی و لذتی و حضوری که از استماع قرات وی صلی الله علیه و آله و سلم حاصل میشدی و این وجهی قاصی که

در حدیث الشیخ مذکور است در قرات نیز را بود و قول مصنف که بیگو بدینا چه معانی است که در نماز حقین سورة البقره بخوانند و آنرا بخوانند
 که معنی وی آن باشد که تطویل صلوة از غیر آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بسیار ننودی رطل و ثقیل گشتی چنانچه معا و سورة
 البقره خواند و قوم او را از آن حالت انزود و در تطویل آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم حال نه چنین بود و تواند که تشبیه در
 اندک نمودن تطویل باشد یعنی چنانکه معا و سورة البقره خواند و آنرا خفیف می باشد است و قول او تخفیف امری نسبی است
 هر دو وجه درست و ظاهر آن می نماید که این قول شارب بخوبی دیگر باشد اطل گفت که تطویل آن حضرت در صورت تخفیف
 ننودی پس حکمی که انس تخفیف نماز وی صلی الله علیه و آله و سلم کرده نظر باین است و منافات بآنکه حکم تطویل او کرده اند ندارد
 چه تطویل کسب واقع است و تخفیف به نسبت نمود و اعتبار بعد از آن میگوید که تطویل و تخفیف امری نسبی است پس تطویل که
 نسبت بطول از خود خفیف باشد و بسا خفیف که نسبت اخف از خود طولی بود پس اثبات تطویل و تخفیف هر دو درست باشد
 در تقریر این جواب در نظر نمودن منظور نیست بلکه در واقع بودن لیکن به نسبت و منافات فافهم بعد از آن برای تأیید صحیح می باشد
 طول و خفیف میگوید که در ضمن نشانی ثابت است از این خبر که گفت کان رسول الله و غیر هذا صلی الله علیه و آله و سلم یا مرنا تخفیف
 او میگوید ما را بسبک گذاردن نماز و بسا بالاصافات و لما است میگوید ما را بسور و بالاصافات پس قرات و بالاصافات در نماز از
 باب تخفیف است که آن فرمود صواب را با وجود آنکه در بالاصافات تطویل است گفته نشود که اینها فعل تخفیف از آن حضرت صلی
 الله علیه و آله و سلم ثابت نشده بلکه تخفیف بصرا میفرمود و خود تطویل میکرد و نیز اگر میگوید ظاهر آن است که آنچه می فرمود است را
 از او فرموده و آنرا می نمود و حق بود با قنات آن و آنچه وی صلی الله علیه و آله و سلم میکرد اتباع میکردند آنرا میگویند که در خصائص
 پس در قرات و بالاصافات مع میان تخفیف و تطویل هر دو ثابت شد و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در نمازها سورة تعیین
 نفرمودی باین نوع که در فلان نماز فلان سورة خواندی نه غیر او و اما در کتب حنفیه نیز مذکور است که که تعیین السورة و معنی
 آنرا تأویل کنند با اعتقاد عدم جواز آن سورة ولی این اعتقاد کرده نبود چنانکه مذکور شد و با قطع نظر از آن عادت
 شریعت به تعیین سورة جز باین نیافته بود و مگر در روز جمعه و عیدین بآن وجه که مذکور شد مگر در بعضی من و لواقل چنانچه قل یا ایها
 الکافرون و قل هو الله احد در تعیین فجر و کتب مغرب و کتبین ثواب و استخاره چنانچه روایت درین باب در روایت است و این
 نیز با اعتبار اکثر اقله خواهد بود و اما بعدی که هرگز در مدت عمر خلافت آن نکرده باشد و الله اعلم و اگر تخصیص نمازهای
 فرض بکنند و جمعی نیز دارد و بر هر تقدیر استثنای فرض فجر جمعه که الم السجده و سورة دهری خوانند چنانچه نزد مصنف مقرر
 است باید کرد و غالب آن است که آن نیز را نمی نبود باشد چنانکه سابقا اشارت شد آن کردیم و لهذا خفیفه آنرا است مگر گفتند
 و الله اعلم بعد از آن از برای تأیید عدم تعیین سورة بلکه برای عدم التزام تطویل و تخفیف نیز میگوید عبد الله بن عمر که گفت از
 سورة های مفصل که بر قول شمار از سورة حجرات است تا آخر که مقدارش قرآن است و تسمیه وی بمفصل از جهت کثرت فصل
 میان سورة که دنا است هیچ سورة نیست از تطویل و قصیر که من از حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم شنیده ام که در نماز قرآن
 میخواند یعنی در هر فرض که با خود هر کدام سورة که باشد از مفصل و طویل و قصیر از اینها تا بیا تا الله اعلم از میخواند تا است در یا بعد که قرآن
 بتامیم و صلوة است از جهت اطلاق قافروا تا میسر من القرآن و تعیین طوال و اوساط و قصار با اعتبار اقل و بیان آن در کتب
 و افضلیت بوده و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم غالباً سورة را در نماز تمام می خواند و از اینها گفته اند فقها که سورة های
 خواندن اولی و افضل است حتی سورة قصیر تمام خواندن بهتر از بعضی سورة خواندن اگر چه در آن باشد و این امر بعدی است

و شاید که در تمام سوره توانی باشد که بر بعضی سوره مترتب شود و بر جمیل قدرت عظمی از سوره خوانده بیان می آید از راه صحتی دیگر را که در آن وقت ابو اعلی السدی علیه و آله و سلم روی نموده باشد و گاهی که بر بعضی از سوره اختصار کردی آن بعضی اول سوره بودی و اما خواندن آخر سوره و میان سوره مروی نیست و در نماز فرست و الا در صحیح آمده که گاهی در سنت فجر قل یا اهل الکتاب تقابلوا الی کلمه الایه و قولوا آمنا بس و ما انزل الینا و ما انزل الی ابراهیم الایه و بعضی آیات دیگری خوانده چنانکه در فصل سنن روایتی ذکر کنیم انشاء الله تعالی و نیز در قیام لیل آیت ان تعذبهم فانهم عبادک الایه خوانده چنانکه در آن فصل بیاید همیشه رکعت اولی از هر نماز که باشد در از ترا رکعت ثانیه کردی بخاری و سلم از ابی قتاده کردند که گفت بود رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم که می کرد از تطویل در رکعت اولی آنچه نمیکرد در رکعت ثانیه در صلوٰه ظهر و همچنین در صلوٰه عصر و در روایت ابی داؤد و شانی ذکر ظهر و صبح آمده فقط و در روایتی از ابی داؤد ذکر نماز عصر و نماز بامداد کرده و در آخر گفت که ابو قتاده گفت گمان میبردیم که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم با طالت رکعت اولی ادا کرده آن دارد که در بامداد مردم رکعت اولی را و در موطا و صحیح بخاری از عمر آمده که در رکعت اولی از صبح صد و بیست آیت خوانده از بقره و در ثانیه سوره از شانی و از ابن مسعود در رکعت اولی از صبح چهل آیت از انفال و در ثانیه سوره از مفضل و نزد امام محمد تطویل رکعت اولی بر ثانیه مستحب است در تمام نمازها چنانچه از فعل آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم مروی است و امام ابو حنیفه و ابو یوسف آنرا مخصوص نماز فجر دارند که وقت نوب و غفلت است پس تطویل رکعت اولی سبب ادراک جماعت بود در رکعت اولی بکلاف باقی نماز با و ایشان گویند هر دو رکعت برابر اند در استحقاق قرات فلا ترجح و گویند که آنچه مروی است از طالت رکعت اولی محمول است بر طالت چنانچه تعوذ و تسبیح و یا بدون سه آیت اگر لا اس است که ازانی اهدایه و در خلاصه گفته که قول محمد احب است که ازانی شرح ابن الهمام و نماز صبح از دیگر نمازها الطول گذاردی اگر چه در فجر و ظهر جمیع قرات در از کردی و از طول مفضل خواندی با وجود آن در فجر و از ترک کردی و سوره الطول خواندی و پیش بیان تواند بود که در تطویل رکعت اولی از حدیث مفهوم شد از قصد تکثیر جماعت و اراده دریافت مردم رکعت اولی را بودن وقت صبح و تمام از نوب و خروج غسل و فتور و استعداد مقدمات طهارت و اذان روی که نزول سرار رانی و در دو اذان است رحمانی در ثلث آخر شب میباشد و دعا و عبادت در آن وقت با جماعت و قبول القرب است و آن نزول تا انقضاء صلوٰه صبح باقی میماند و بعضی میگویند تا طلوع فجر و هر مروی است و نکته تطویل فجر بر قبول اول قاهر است و بر قول ثانی با اعتبار آنکه قرب آنوقت بحدی اثری نخواهد بود و تطویل مستلزم تعجیل است که الانی و فی شایع گویند سرد تطویل نماز فجر آن بوده باشد که چون در سه رکعات نماز صبح نقصی بود تطویل نماز بدل پس آن ساخت با وجود است وقت و نیست آن تا نگویند که بدین وجه ایستی که قرات مغرب در از تر بودی از سه نماز دیگر خصوصاً بر آنچه مختار نزد اکثر است که شفق عبارت از تیره است با سبب تطویل صلوٰه صبح آن بود که بعد از استراحت و خواب شب و صبح است و تقصیری در خدمت واقع شده و کدورتی و زنگی بر آئینه دل نشسته پس تطویل آن تلافی و در این تقصیر و از آن این که در وقت و زنگ بود یا سبب آن بود که چون هنوز استعمال با امور محاش و اسباب بی شایسته و در وقتی است که دل باز آن قاری را گوش می رسد و استماع موافق و موافقی بود غالباً اگر چه در بعضی اوقات طریان و تلوین فتور و کسل نیز احتمال دارد و فهم و تدبر در قرآن عظیم در وقت موافقت قلب و جوارح آسان تر از جرم اهتمام و غنایت تمام بتطویل تکمیل آن تسهیل شد و نیز حصول نعت ایقالات و احیاء و روح به بدن باعث است بر بزرگواران است طاعت و خدمت و نیز چون در اول روز تکمیل و استحکام یافت بکلمن اشرقیت هدایت اشرقیت نمایان در تمام آن نیز بکلمن خود بود و در حقیقت آن تلقین تعلیم است

درست داد و اندک فصل در کیفیت رکوع چون از قرات فارغ شدی زمانی اندک خاموش شدی این همان سکتی باشد که
 در بعضی روایات آمده است و سابقا گفت که در قایت لطف داند کی بود و نگاه بگیرد و بر دست برداشتی چنانکه در بحیر
 اعلی برسد است و درین ماسخن است که در آخر صحبت گفته شود و در رکوع شای عمارت مصنف مختل است که تکبیر در حالت قیام
 بودی با وقت انحطاط و عمارات متقدمین حنفیه مختلف افتاده از بعضی چنان فهم می شود که تکبیر در حالت قیام گوید پس اذان
 بر رکوع و طاکثر بر آنکه تکبیر نزد انحطاط گوید چنانچه در جاه از جامع مغیر نقل کرده که تکبیر مع الانحطاط و مروی است از
 امام محمد که گفت و اذان را در آن رکوع بگردان و ظاهرش در تقدیم تکبیر است بر انحطاط و اندک علم و حدیثی که ترمذی از عبد الله بن مسعود
 آورده و گفته حدیث حسن صحیح کان رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم تکبیر فی کل خفض و رفع و قیام و قعود و از ابی هریرة نیز آورده
 که کان تکبیر و یسوی ظاهر بلکه صحیح است در آنکه تکبیر در وقت انحطاط و فرو رفتن بر رکوع است و ظاهر نیز در حنفی و مختار نزد
 ایشان نیز همین است و بعضی گفته اند که ابتدای تکبیر نزد انحطاط کند و اتمام آن در رکوع و بر دو کف دست را بر زانو با سخت
 کردی ظاهر آن است که این مقتضی تفریع همان نیز است چنانچه شمس از حدیث طبرانی و معجم از انس آورده که آن حضرت صلی الله
 علیه و آله وسلم فرمود چون رکوع کنی بنده و دست خود را بر دوزانوی خود و کشاد کن میان انگشتان و دو دست را در دستار از دو
 پهلو خود و گفته اند که انگشتان را در نماز سه حالت بود تفریع در حال رکوع و شتم در حال سجود و بحال خود گذاشتن بی تکلف در
 شتم و تفریع در حال اهرام و تشدد و آحادیث در باب گرفتن زانو بدست بسیار آمده و متفق علیه است میان علماء و بعضی روایات
 آمده که این مسعود و بعضی تابع وی تطبیق یدین میکردند و تحقیق آن است که این در اول بدو بعد از اذان منسوخ شد تسالی روایت
 کرده اند این مسعود که گفت تعلیم کرد ما را رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم نماز چون رکوع کرد تطبیق کرد یدین خود را در کتفین خود
 و چون این خبر سعد بن ابی وقاص رسید فرمود راست گفت هم چنین میکردیم بعد از اذان امر کرد که نگاه داریم دستها را بر زانو خود
 شیخ ابن الهمام گفته که اثری که در تطبیق آمده منسوخ است با آنچه در صحیحین آمده از مصعب بن سعد بن ابی وقاص که گفت ای یار
 من در جنب پر خود نماز را و تطبیق کردم میان دو کف دست خود و نهادم آنرا میان فخذین خود پس نمی کرد و مرا پدر من اذان و گفت
 بودیم ما که میکردیم آنرا پس نمی کرده شدیم اذان و امر کرده شدیم که به نیم دستها را بر زانو ها بگرد و سجود و دو آرنجها را از پهلو دور
 کردی چنانچه در حدیث بخاری و ترمذی آمده که زانو ها را بدو کف دست گرفتی و دستها را از ساختن و از پهلو ها دور داشتی
 چنانچه از حدیث شمس معلوم شد اما سابقین را باید که ایستاده و اردانهای آنها شبه قوس چنانچه عامه ناس کنند کرده
 است و کرده این الهمام نقلا عن روضة العلماء و پشت را راست کردی چنانکه زرکشی از ابی بن مسعود آورده که گفت دیدم
 رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم چون رکوع کردی بهار داشتی پشت را تا آنکه فرقا اگر ریخته شدی بروی قدح آب بر آئینه قرار
 گرفتی و او این ماجرا را در روایت احمد ابرناده شدی بروی قوح آب زنجبی و احادیث درین باب بسیار است در جامع الاصول
 از حدیث ابی داود و ترمذی و نسائی و مشکوٰۃ از ابن ماجه و دارمی نیز از ابی مسعود انصاری بر روی آورده که گفت گفت
 رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم کفایت نمیکند نماز کی از شائتا آنکه راست کند پشت خود را در رکوع و در حدیث ترمذی سجود
 نیز زیادت کرده و گفته که درین باب حدیث از علی بن شیبان و انس قالی بریده نر آمده و حدیث ابی مسعود حسن صحیح است
 و گفته که علی برین است نزد اهل علم از صحابه و من بعد هم و گفته که شافعی و احمد و اسحق بر آنند که هر که اقامت نکند صلیش را در
 رکوع و سجود نمازی فاسد است از جهت tharab.com

نیکوکار

فرعن نزد امام احمد که بی آن نماز درست نبود آن است که آنجا آنجا بنشیند که ممکن باشد سه رکعتین بیدین زیر که بی این اسم
 رکوع ۹۰ تلاق نمی کنند و گفته که اعتبار بر سبطان آریان است نه بدرازستان و کوهستان و بعضی از ایشان گفته اند که بر کوع
 مقدر اقرار باشد از قیام معتدل و سر برابر بر پشت بد اشتی نه فرو تر و زبر داشته چنانکه حدیث ابی حمزه که جامع است بر صفت
 صلوة را و ذکر آن بیاید ترمذی و ابن حبان آورده اند و حکم بصحت آن کرده اند و مسلم نیز از آن آورده که چون رکوع
 می کرد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بر نیت داشت سر را فرو نمی کرد و لیکن میداشت میان هر دو سه بار در رکوع بگفتی
 سبحان ربی العظیم چنانکه در جامع الاسول از حدیث ابی داؤد از برابین باز شده آورده که گفت دیدم رسول خدا صلی الله
 علیه و آله و سلم در نماز که قرار میگرفت در رکوع و سجود مقدار آنچه بگوید سبحان الله و مجده سه بار و ذکر عدد ثلاث و احادیث دیگر
 نیز آمده از امیر المؤمنین علی ثمودی و دیگر از ابی داؤد و دارمی و نسائی و ابن ماجه و ترمذی مطلق آمده بی بیان عدد از عذیفه که
 گفت بود رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که میگفت در رکوع خود سبحان ربی العظیم و در سجود سبحان ربی الاعلی و ترمذی و ابن ماجه
 و ابوداؤد از ابن مسعود آورده اند که گفت گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم چون رکوع کرد یکی از شما پس گفت در
 رکوع خود سبحان ربی العظیم سه بار تحقیق تمام شد رکوع وی و این ادنی است و چون سجود کرد گفت در سجودش سبحان
 ربی الاعلی سه بار تحقیق تمام شد سجود وی و این ادنی است و تحقیق از شافعی آورده که گفت مراد ادنی کمال است نه ادنی حوازی
 چه اصل حوازی آن نیز بود و مراد بادی کمال یعنی ادنی آنچه حاصل شود هیچ محصل نیست و در شرح ابن الهمام گفته که اگر
 زیاده سه بار گوید افضل است بعد از آن که در ترویج یا هفت یا ده و گفته اند غایت کمال را حدی نبوده بعضی تا ده گفته و
 بعضی تا ماضی بخوبی سه نکرده و بعضی قریب بقدر قیام چنانکه بصحت رسیده است از آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم
 در بعض احیان و این جمله در سفر بود و امام را رعایت جانب مقتدیان لازم است و آید داؤد و نسائی از ابن جبر آورده اند
 که گفت شنیدم انس بن مالک را که گفت گذاردم نماز را پس هیچ یکی که مشابه تر بود در نماز گذاردن رسول خدا صلی الله
 علیه و آله و سلم ازین جوان یعنی عمر بن عبد العزیز و انداز که ویم از کوع و سجود او را بدو تسبیح پس آنچه مصنف میگوید که
 سه بار گفتی الله تعالی آن است که احیاناً این قدر گفتی فلا اشکال و اگر مقصودش آن است که دائم بخوبی بود و مرادش آن باشد
 که سه بار میگفت و چنان میگفت که اگر انداز که در مذی مقدار آن بودی که کسی ده بار بگوید چنانچه مصنف در آخر کلام نیز
 اشارتی باین معنی بکند و گاهی با آن یعنی با سبحان ربی العظیم هم کردی این را که سبحانک اللهم ربنا و بحمدک اللهم اغفر لی
 بخاری و مسلم از آن حدیث روایت کرده که کان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم یقول فی رکوعه و سجوده سبحانک اللهم
 ربنا و بحمدک اللهم اغفر لی و لیکن ازین حدیث هم این تسبیح تسبیح سابق مفهوم نشده مگر از جای دیگر معلوم شده باشد
 و با وجود آن هم این با آن دائم نبودی و لهذا مصنف گفت و گاهی با آن هم کردی و گفته اند که این تفسیر و اتمثال
 امر قرآن است تسبیح بحمد ربک و استغفره چنانکه تسبیح اول اتمثال از تسبیح با اسم ربک العظیم است و گاهی باین اختصار فرو
 چنانچه ظاهر حدیث بخاری و مسلم است و در مائتی رکوع نمازها مقدار آن بود که کسی ده بار بگوید سبحان ربی العظیم هر چند آن حضرت
 سه بار گفتی و سجود هم برین مواز نه یعنی مقدار آن بود که کسی ده بار بگوید سبحان ربی الاعلی و چون بهر صورت معلوم است
 و از آنچه گفته است نیز معلوم شد که قیام در نماز بطول تر از رکوع و سجود و قومه و جلس بود و بعضی احادیث دلالت دارند بر
 مساوات یا قریب بمساوات دفع این شبهه را میگوید و اما حدیث برابری نماز سه رکعتی است و گفت الصلوة خلف

رسول الله ویدیم من نماز را پس پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم فکان قیامه فکرمه فاعلم انه سجدة فلهذا ما بین السجدين قیام من السوا و بود قیام او در رکوع او و اعتدال او یعنی قیام او در رکوع و سجود او و نشستن او میان دو سجده نزدیک برابری محمول بر آنست که ماده تساوی و توافق و تناسب این امورست در اصل طول رخت در مقدار آن یعنی چون قیام لمویل بودی رکوع و اعتدال میان رکوع و سجود و جلوسه و بین السجدین هم طول بودی و چون قیام خفیف بودی بر خفیف بودی و آنکه انیمه بمقدار قیام بودی و این تاویل و صرف لفظ از ظاهر متعین است چه یقین معلومست از اخبار و روایات که واقع نه چنین بود بدلیل آنکه گاه در نماز شام سوره اعراف خواندی چنانکه گذشت پس اگر رکوع و سجود و اعتدال و جلوسه بر قدر آن بودی نماز شام در نیمه شب تمام شدی گنیمتا و در روایتی از بخاری و مسلم و طبرانی و الا نفعان زیاده کرده اگر مصنف آنرا نیز ذکر کرده می دوی لزوم در نیمه شب تمام شدن نزدیکتر بودی و پس بوده در اشارت مدعی او که می گفت و این در نماز مغرب امکان ندارد و این اشکال بر تقدیری وارد شود که برادر ابن عازب رضی الله عنه دوام و استمرار این فعل بود و الا اگر خبر و یا از آنچه در بعضی صلوة و در بعضی احیان و یا در بعضی اشکال نبود مگر مصنف اشارت بهین معنی می کند که میگوید اما این مقدار از تحققست که در بعضی همان رکوع و سجود را بلکه جلوسه و اعتدال را نیز نزدیک مقدار قیام کرده می چنانکه در صلوة خسوف و کسوف و گاهی در نماز سجد اما آنچه غالب بود اعتدال حال بود در رکوع و سجود و قیام و جلوسه چنانکه بیان شد و بعضی از شرح آن احوال می باشد که در آن نمازها و روایات و بظاهری دلالت بر مساوات آن امور بقیام کرده نیز بخوبی که مصنف حدیث برادر ابن عازب را تاویل کرده اند اما آنچه در حدیث نسائی از عوف بن مالک آمده فلما رکع مکث قدر سورة البقرة و یقول فی رکوعه سبحان ذی الجبروت و المملکات و الکبریا و العظمة و مقدور در ادیت وی نیز سوره بقره بود بظاهری سناعات باین تاویل دارد و تحقیق آنست که رکوع و سجود درین نمازها در بعضی احیان نزدیک بقیام بودی چنانکه مصنف گفت فتهبروا به و الله اعلم و آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بسیار بود که در رکوع و همچنین در سجود گفتی سبحان قدوس رب الملائکة و الروح چنانکه در جامع الاصول از مسلم و ابوداؤد و نسائی از عائشة و آورده که گفت کان رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم یقول فی رکوعه و سجوده سبحان قدوس رب الملائکة و الروح و گاه گفتی اللهم لک رکعت و لک امنیت و لک حشمت و لک عظمک و لک استعانت و لک سمعی و بهیری و محنی و عصبی و عظمی انزعج النساء عن محمد بن سلمة و گفتن این او عیه و تسبیحات تسبیح معصود و رکوع بود یا بی آن هر دو احتمال دارد و این در نماز سجد بودی و در بعضی روایات در مطلق تطوع واقع شده و باین لفظ کان اذا قام یصلی تطوعا یقول مگر آنکه قیام محمول بر قیام لیل بود و نزد خفیف زیادت این دعوات تسبیحات چنانکه در بالا اشارت کردیم مطلقا محمول بر نوافل است و در فرض بر قدر مشهور که متعارفست اقتصار گفته و از زیادات منع کنند و از کلام ترندی نیز همچنین معلوم میشود و در اشالی باین میگوید شافعی درین را در فرض و نفل میگوید و بعضی از اهل کوفه میگویند که اینها را در صلوة تطوع گوید و در صلوة کتوبه میگوید و چون سر از رکوع بر آوردی هر دو دست برداشتی و گفتی سمع الله لمن حمده و درین سهو جمع یعنی نزد استفتاح و هنگام رفتن بر رکوع و سر برداشتن از رکوع برداشتن دست ثابت شده و در غیر او چنانکه بیاورد از کثرت رداة این معنی نمیتواند مانده است اگر چه هیچ یکی از الفاظ آن متواتر نیست چهار صد خبر و اثر از حضرت رسالت صلی الله علیه و آله وسلم و صحابه و سلف رضوان الله علیهم جمیعین درین باب وارد یافته و هیچ سند و عشره مشرعه روایت کرده اند که لا یزال لسان حضرت برین کیفیت بود که دستها درین سهو منع بر میداشت تا ازین جهان طلت کرد

و هر دو است بخلاف عدم رفع که طرق نمی یابد بوی احتمال عدم شریعت زیرا که وی از جنس آن نیست که معهود است و روی عدم
 شریعت بلکه از جنس سکون است که مطلوب است در نماز باجماع یعنی شش و روایت کرده است ابو حنیفه از حماد انا برایم که ذکر
 کرده شد نزد وی داخل بن حجر که وی بعد رسول خدا را صلی الله علیه و آله و سلم که بر پشت دستهای خود را نزد رکوع و نزد سجود و پس گفت
 ابراهیم اعرابی که نگذاشته بار رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نمازی را که همان روز را وی اعلم است از عبد الله و احباب وی آیا او یاد
 گرفت و ایشان یاد نگرفتند تحقیق حدیث کردند مرا جماع بیرون از حد شمار از عبد الله کردی برداشت و دستها را در ابتدا نماز نقطه و
 حکایت کرد و آنرا از پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم و عبد الله عالم است بشرایع اسلام و حد و دوی متفق است مرا احوال بنی را صلی الله
 علیه و آله و سلم و لازم است او را در سفر و حضر و گذارد نماز را با آن حضرت مالا یبد و لایحسی پس اخذ قبول وی نزد تعارض اولی باشد
 از افراد مقابلش پس چاره نیست از قول بنیت هر دو فعل و الله سبحانه اعلم انتهی و چون سر از رکوع برداشتی تمام راست است استادی
 و همچنین بنی السجده بن تمام راست نهشتی و یگفت آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم لا تجزئ صلوٰة کفایت نمی کند نمازی که لا یقیم
 الرجل فیها راست نکرانند مردوران نماز حمله استخوان طلب خود را فی الركوع و السجود و رواد اصحاب السنن الاربعة و الله اعلم
 و البیهقی من حدیث ابن مسعود و قال الترمذی حدیث حسن صحیح مراد قیام بعد از رکوع و جلوس بعد از سجود است چون این قیام
 و جلوس تابع رکوع و سجود اند رعایت فعل در اینها رعایت در رکوع و سجود باشد و احادیث و آثار در رعایت الطمینان و تعدیل
 در رکوع و سجود و قومه و جلوس بسیار است قال رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم اسود السرة الذی یسرق من صلوٰة بدترین دزد و یا
 دزدی کسی است که میزد و از نماز خود گفتند یا رسول الله دزدی که نماز چگونگی بود فرمود با کمال تمام نکر رکوع و سجود را و عمر بن
 الخطاب فرمود هر روی زمین شامان است پس زینت دهید روی دین خود را بنحویع و حذیفه مردی را دید که نماز گذارد و تمام
 نکر رکوع و سجود چون فایغ شد آن مرد از نماز حذیفه او را بخود طلبید و گفت این چه نماز بود که تو کردی و بحقیقت نماز نکردی
 و اگر بمیری تو درین حالت بمیری بر غیر فطرت یعنی غیر دینی که پیدا کرده است پروردگار تعالی محمد را بران دین رواد البخاری
 و بخاری و مسلم و غیره از ابی هریره آورده اند که اعرابی بمسجد درآمد و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در گوشه مسجد نشسته بود پس
 گذارد آن مرد دو رکعت نماز را و تمام نکر رکوع و سجود را پسترا آمد و بر حضرت سلام کرد و آن حضرت رد سلام بروی کرد و فرمود لعاده
 کن نماز خود را که نگردد تو نماز را آن مرد رفت و اعاده کرد و باز حضرت فرمود که برگرد و اعاده کن
 که تو نماز نکردی سه بار همچنین کرد پس گفت آن مرد سوگند بخدا ای که فرستاد ترا بختی من به ازین می توانم گذارد پس بیاموز مرا
 ای رسول خدا که چگونه گذارم نماز را پس آن حضرت بیان وضو و استقبال قبله و قیام و قرأت کرد و فرمود رکوع کن تا قرار
 گیری در آن پسترا برادر است تا با بستی برانند و همچنین فرمود در سجده و نزد امام ابو حنیفه و محمد الطمینان در رکوع و سجود در
 ظاهر روایت تخریج کرنی واجب است و واجب شود بنیان آن سجده سهو و تخریج جرجانی سنت اما قومه و جلوس سنت است
 و بعضی مالکیه نیز برین اند و در شرح ابن الهمام از فتا و است قاضی فان نقل می کند که در فصل بالیوجب سجود السهو میگوید که
 معصی چون رکوع کرده بر نماز سر خود را از رکوع و افتاد بسجده سهو چنانست نماز دی در قول ابی حنیفه و محمد واجب است
 بروی سجده سهو و میگوید که ازینجا معلوم گردد که قومه و جلوس واجب باشد و میگوید که ممکن است که حمل کرده شود قول ابی یوسف
 که میگوید که اینها همه فرض النفس علیهم که واجب را شامل است پس بر ترفع شود فلاح و میگوید که مقتضای دلیل در هر
 یکی از طمانیه و قومه و جلوس واجب است انتهی و نزد امام ابی یوسف تعدیل در رکوع و سجود و قیام میان رکوع و سجود و جلوس

[illegible]

قائم است ربنایک الحمد بجز تکبیر میگفت و قنیه می افتاد برای سجده الحدیث ازین حدیث جمیع بین الذکرین ثابت شود و لیکن تسبیح
در حال انتقال و تحمید در حال قیام و موافق این ذکر کرده در جامع قرآنی و نیز ذکر کرده که اگر تسبیح نکرد در حالت رفع نیارد
او را در حالت استوار و بعضی گفته اند بسیار دیر و را کذافی شرح این الهام و حدیث مذکور قائل شده امام ابو یوسف و محمد بن جعفر امام
میان تسبیح و تحمید و مختار طحطاوی نیز همین است و روایتی از امام ابو حنیفه نیز در حدیث مذکور قائل شده امام ابو یوسف و محمد بن جعفر امام
ابو حنیفه آن است که امام سمیع المدین حمد گوید مقتدی ربنایک الحمد و مذهب امام مالک و روایتی از احمد بن حنبل است از جهت
حدیث صحیح که اصحاب کتب سه الا این مذهب از ابی هریره روایت کرده اند که چون گوید امام سمیع المدین حمد و بگویند ربنایک الحمد و
این قسمت است و قسمت منافی شرکت و لکن منافی تسبیح را و آنچه ابو هریره روایت کرده محمول است بر حالت انفراد که منفرد جمیع
می کند علی الصبح و اکتفاء تسبیح یا تحمید نیز مردی است کذا فی الهدایه و عادات و طریق شریف تطویل این رکن بود یعنی سر از رکوع
برداشتن و تسبیح وی بر کن اشارت است بفرصت وی چنانکه مذهب ابی یوسف و شافعی و احمد است یا بنا بر مسامحه است
بمقدار رکوع غالباً و چون حکم رکوع و سجود و قوس و جلسه کی آمده است لاجرم تطویل جلسه نیز بمقدار سجود خواهد بود گاهی صحیح کردی
میان تسبیح و تحمید باز یاد است اذکار دیگر و گفتی سمیع المدین حمد اللهم ربنایک الحمد طار السموات و طار الارض و طار است من
شی بعد انت اهل النار و المجد حق ما قال العبد و کنا لک عبد لاطمع لما اعلیت و لا محلی لما منعت و لا ترفع ذالک الحمد ملک الحمد و در
بعض روایات خواندن این دعای سمیع المدین حمد نیز آمده چنانکه مسلم و نسائی از ابن عباس آورده اند و گاه گفتی اللهم غفر لی
من خطایای بالما و التلیج و البر و دینی رولیه اللهم طهر لی بالتلیج و البر و الما و الهما و و تقنی من الذنوب و الخطایا کما تقیت الذنوب
الابین من الدنس و باعد بینی و بین خطایای کما باعدت بین المشرق و المغرب و روایات و جمیع و تقرق این ادعیه مختلف آمده است
چنانکه در جامع الاصول مذکور است و گاه گفتی لبی الحمد لربی الحمد و تکرار کردی تا بمقدار رکوع شدی اگر چه آن رکوع طویل بودی
و نزدیک بقیام بودی که در وی قرات سوره بقره کردی چنانکه در جمیع آمده است و گاه چندان در اعتدال یعنی سر برداشتن از
رکوع و اعتدال در کلام مصنف همین معنی واقع است تطویل کردی که جماعت گمان بردندی که مگر زاموس کرده و در سجود یعنی
سر برداشتن از سجود و جلسه من السجده من یحییئین گاه چندان تطویل کردی که مامومان گمان نسبان بردندی چنانچه در جامع الاصول
درین معنی حدیث انس از بخاری و مسلم و ابی داؤد آورده و عادی که صحیح شده از آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در رکوع و
سجود با توابع آن از قوس و جلسه این بود که مذکور شد از احتیاط و مبالغه در رکوع و سجود و قیام بعد از رکوع و جلسه من السجده من
و تسویه میان اینها حدیثی بر این عازب که در یحییئین است که میگوید کان رکوعه و سجوده بود رکوع انحضت و سجودی علی الله علیه
و آله و سلم و بین السجده من و جلسه وی میان دو سجده و اذ انت رفع راس من الركوع قیام وی چون بر میداشت سر مبارک خود را از رکوع
مانعاً القیام و القعود و قیام او برای قرات و قعود وی برای تشهد قریباً من السوا و نزدیک برابری صریح است در آنکه رکوع
و سجود و قوس و جلسه با هم دیگر قریب مساوات بودند مگر قیام قرات و قعود و تشهد که باین ارکان نسبت قریب مساوات نداشتند اما
آنکه چه نسبت داشتند غیر نسبت قریب مساوات از طول و قصر و آنکه نسبت میان این دو رکن با یکدیگر چه بود از آن ساکت است و بصریح
حدیث چیزی معلوم نگردد و اما نظر بر واقع و شهرت علم بدان مقرر است که آن دو رکن طول بود و ازین ارکان و قیام طول بود از قعود
پس آنچه مصنف میگوید که این حدیث صحیح است در آنکه تسویه میفرمود میان قیام قرات و قعود تشهد در اطالته کل نفرت و لیکن صحیح
است در آنکه تسویه میفرمود میان سائر ارکان مذکوره در تطویل و تقصیر فافهم و آنچه گفته شد معلوم گشت که مراد بقیام برین حدیث قیام

از آنجا که هر دو کعبه را برادر کرده اند و اول دستارهای هند پس نبی از بروک متابعین و منافی امر بوضع بدین پیش از
 رکبتین باشد پس ظاهر که متعین است و لیکن تصحیف و تحریف و تالیف است پس موافق گردد با حدیث و اهل بن حجر خلافت و تواتر
 و شرح معانی ازین جواب داده و گفته است که کعبه از انسان در پایای او باشد و از چهار پایا و دستها پس چون بنده آدمی
 از آنجا را پیش از دستها مثل بهیر باشد که بروک میکند و رکبتین خود پس گو با صورت بروک که از انسان متصور است بوضع زانو
 است پیش از بدین چنانچه از بهیر بر قطع بدین است پس وضع رکبتین پیش از بدین منتهی عنه بود و عکس آن مأمور به و نبی از بروک
 مخالف نباشد امر بوضع بدین قبل رکبتین را و اول حدیث منافی آنرا و نیا بد و این حدیث از نسبت و هم سالم مانده و سایر من
 شد با حدیث و اهل بن حجر چون حدیث و اهل ثبت و اقوی است از حدیث اهل بیته عمل کردیم بدان و مصنف در این جواب
 میگوید که و آنکه میگوید که بهیر در دست است و هم و خلافت و مخالف قول بر لغت است و در قاموس لغت که اشهر تصانیف اوست میگوید
 الرکبة الحزم موصول باین اسافل طراف الفخذ و اعالی الساق و شک نیست که فخذ و ساق در پای باشد و در دست و با قطع
 نظر از آن صاحب آن است که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم نبی میفرمود از تشبیه حیوانات و میگوید بروک بهیر کنه بدین چنانکه
 بهیر نشستن اول و ستمای هند شانه بدین کنه بدین زانو با پیش از دستها بنمید بر خلافت آن و ظاهر حدیث ترمذی که از اهل بیته
 آورده که آن حضرت بطریق احکام فرمود صلی الله علیه و آله و سلم قصد می کند یکی از شایس بروک میکند در نماز خود و بهی بروک جلوس
 معنی دارد که می نمود نشستن اول دستها و باین تقریر احتیاج بود و تخطئه آن قائل در بودن رکبه بهیر در دست نیست بلکه مراد
 آن باشد که دستها پیش از زانو با بنمید چنانکه بهیر در حالت بروک نهنگ و رکبتین بهیر در دست او باشد و رکبتین انسان در
 زانو با و لیکن مقصود مصنف از رو بیان واقع است که رکبتین بهیر در پای باشد و در دست فاقم و همچنین التفات رواه کنید
 که عادتش نگاه کردن است بهین و شمال و احادیث درین باب آمده و ذکر آن بیاید انشاء الله تعالی گویندین افراسیاب
 که گسترانیدن ذراعین است بر زمین و در بعضی روایات افراسیاب سینه مسکه نزد واقع شده که افراسیاب بمجموعه مقدمه اوست و افعای
 کلب که عادت نشستن برگ است سرنها را بر زمین نهاده دستها را استاده کند چنانکه در سند احمد از اهل بیته آمده که گفت نبی
 میگوید و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از سه چیز در نماز از نقر مثل نقر خروس و افعال مثل قعای کلب و التفات مثل التفات
 الشعلب و مروی است از امیر المؤمنین علی بن ابی طالب که گفت مرا رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم با علی بن دوست میدارم مترانجه دوست
 میدارم و خود را و کرده میدارم ترا انچه کرده میدارم و خود را افعال کن در میان سجدتین رواه الترمذی فی جامع غایت آنکه افعال
 در کلب بنصب بدین باشد و در آدمی بنصب رکبتین که از ان بعضی الشریع و ترمذی بعد از عقد باب در کرامت افعال و در سجود
 و ایما حدیث علی بن رضی و تصحیف بعضی روایه وی بابی و گیر در نخست افعال آورده و حدیثی از ابن عباس روایت کرده است که
 گفت آن سنت پیغمبر شاست صلی الله علیه و آله و سلم و گفته که بعضی اهل علم از اصحاب پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم باکی نمیدارند
 در افعال و این قول بعضی اهل علم است از اهل فقه و علم و اکثر اهل علم کرده اند افعال را میان سجدتین انتی و آبن اللهم گفت
 که سبقتی روایت کرده از ابن عمر و ابن الزبیر که ایشان افعال میکردند و گفته که افعال بر دو نوع است یکی مستحب است که بنده سرنها را بر پایها
 و زانو با بر زمین و مروی از عباد الله این است و نبی آن است که بنده سرنها را و بر دو دست با بر زمین و ایستاده کند ساقین را و نقر
 غراب یعنی نول زدن ناع گنای از ترک تعدیل و الطینان در سجدتین است و در بعضی حدیث نقر خروس آمده چنانکه گفت
 و رفع بدین درگاه سلام باز و دادن بچو از ناب اسپان خموس که مانع آیند از سواری دادن و سر کشی کنند نزد سوانی و به سلام

مانع نمانست زیرا که اگر بر آنچه از دستار جدا شده و کشاده گفته است سجده کند جائز بود و اتفاق پس باین قیاس اگر بر آنچه
 متصل است بوی نیز واقع شود هم درست باشد و گفته که حافظ ابوالقاسم در کتاب فوائد اذانین آورده که گفت سجده میکرد
 آن حضرت بر کور عمامه خود و گفته اگر این حدیث صحیح است پس وقوع آن از حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم نزد عز و
 خواب بود چه صد و فعل مکرره از حضرت رسالت جائز نبود و شیخ ابن الهمام گفته که ابو نعیم در حدیث از روایت ابراهیم بن
 ادیم از پدرش از سعید بن جبیر از ابن عباس آورده که گفت سجده میکرد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بر کور عمامه خود
 و طبرانی در الأوسط از عبد الله بن ابی اوفی آورده که گفت دیدم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که سجده میکرد و بر کور
 عمامه خود روایت کرد از ابن عدی در مکمل از حدیث جابر بن سمی در سنن خود از حسن آورده که گفت سجده میکرد و بعضی
 از اصحاب بر عمامه خود بخاری در صحیح خود بطریق تعلیق آورده که حسن گفته که بودند قوم که سجده میکرد بر عمامه و کلاه و حدیث
 ابن عمر را که شنی آورده ابن همام نیز از همان کتاب با سندش آورده ولیکن از تخفیس آورده که گفت مکرره است و الله اعلم
 تنبیه سجده بر زیادتی جامه نیز جائز است و حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و صحابه و انما میکردند بجهت گرمی و
 سردی زمین و احادیث صحیح درین باب در کتب است آمده و احمد و اسحق و ابویعلی و طبرانی و غیر ایشان از روایت کرده اند
 و البته حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم نزد مجوس و جبهه را بر خاک نهادی و چیزی در زمین و جبین مبارکش حائل
 نبود و دیگر آنرا نیز بدان امر استجاب فرمودی و در حدیث آمده یا فلح ترب و جهک رواه الترمذی عن ام سلمه و فی
 حدیث آخر تمسوا بالارض فانها کم بره و چند آن بمالغ کردی در نهادن جبهه بر خاک که گاهی بر گل و آب سجده کردی
 چنانکه بخاری و مسلم از ابی سعید خدری آورده اند که یکشنبه باران باریده بود چون سفت مسجد از شاخهای خربا بود یکجای
 پس دید و چشم من رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که بر جبهه مبارک وی بجهت سجود آب و گل بود و آن حضرت صلی الله
 علیه و آله و سلم در آن شب سب قدر برادر خواب دیده بود و دید خود را که سجده میکند در آب و گل و صاحبش این واقعه بوجود
 آمد و بود آن در صبح شب بیست و یکم رمضان و مصنف باید که بگوید که لفظ البته اکثر و اغلب و مانند آن گفتی تا راست
 آمدی قول وی که گفت و گاه بر سجاده صغیر از سحن یعنی از برگ درخت خرما ساخته سجده میکرد چنانکه در صحیح بخاری از
 انس آورده که روزی آن حضرت بخانه مادرش گسترانیدیم برای وی طنز که در خانه ما بود و نماز کرد و بران واقعه اگر دم من
 و تیمی که در خانه ما بود و طنز بطنم خای عجم و سکون بیم سجاده صغیر از برگ خرما را گویند و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم را نیز
 خرده در خانه خود بود که گاهی بران نماز میکرد چنانکه این نیز در صحیح بخاری و جامع ترمذی مذکور است و گاه بر پوست و بافت
 کرده سجده میکرد و چون سجده کردی بپیشانی و بینی را تمام یعنی هر دو را بمالغ بر زمین نهادی چنانکه در جامع الاصول در روایت
 مسلم و ابی داود و ترمذی و نسائی از عباس بن عبد المطلب آورده که گفت شنیدم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم
 که گفت چون سجده میکند بیده سجده میکند با وی هفت عضو روی و دو کف دست و دو ناخن و دو قدم وی و از حدیث
 ابن عباس نیز از روایت کتب ته الاصول آورده که اگر کرد ما را پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم که سجده کنیم بر هفت عضو
 ولیکن بکافی روی جبهه ذکر کرده و در روایتی آمده که فرمود آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم اگر کرده شده ایم ما که سجده کنیم بر
 هفت عضو و در روایتی هفت استخوان و در روایتی آمده که بعد از ذکر هفت عضو ذکر جبهه را و اشارت کرد بدست
 مبارک بر بینی مبارک بعد از آن فرمود الیحدین و الطراف القدیم و آنرا ابی داود و نسائی از ابی سعید خدری

آورد و آنکه دیده شد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم که در حجه و عینی مبارک وی از ترک بود بجهت سجده کرده بود و نماز گفتن حدیث پاره است از حدیثی که بخاری و مسلم و طحاوی و کمالی و القدر آورده اند و در حدیث ابی داود و نسائی و ترمذی آمده که چون سجده میکرد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم می بنیاد افت و جبهه را و در روایت ابی یحیی و طبرانی آمده که پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم می بنیاد افت و بر زمین اجبهه و در صحیح بخاری از حدیث ابی حمید ساعدی آمده که پیغمبر سجده کرده و حکم کرد و افتاد و جبهه بر زمین و باطله معلوم شد که سجده بر جبهه و افت بود و معاوی بن عوف معلوم شد که این هر دو یک عضو اند از اعضای سبعه قیقت عضو همان چیز است و جبهه و افت هر دو یکی که سجده بر وجه یا نه است و ترمذی گوید علی بن ابی طالب علم بر آن است که سجده کند بر جبهه و افت هر دو و اگر بر جبهه تنها کند یا افت قوی از ابی یحیی گویند کفایت است و اکثری اند که کفایت نکند و جائز نیست اتمی و در بعضی روایات نیز تقصیر بر جبهه تشدید می نیز واقع شد و در بعضی خفیه آن است که اولی و افضل سجده بر جبهه و افت بود اما اگر اقتضای یکی از این دو کند نیز جائز است پس اگر چه کند تنها جائز است نزد امام ابوحنیفه و صاحبین و روایتی بی کراهت در روایتی بکراهت و اگر بافت کند تنها جائز نیست نزد صاحبین و از ابوحنیفه نیز همچنین روایت کرده اند و در روایتی از وی جائز بود و لیکن مکرر و دلیلش آن است که آنچه مشهور است در احادیث و کتب که در جبهه و عینی مبارک از روی نهادن بود بر زمین و نهادن تمام روی مکن نیست جبهه و افت بجهت بلندی از آنکه از آن پس مایه و نهادن جزوی از وجه باشد و جبهه و افت عذین و ذقن و وضع عذین و ذقن جائز نیست از جهت تعیین شارع جبهه و افت و از موضع عذین بی انحراف از قبله نباشد و وضع ذقن در وقت نماز تعظیم نبود پس تعیین شارع جبهه و افت اگر هر دو کند بی شک اولی و افضل باشد و اگر چه تنها کند نیز درست بود از جهت ذکر از در احادیث استقلال و اگر بافت تنها کند نیز صورت جوازی داشته باشد از جهت بودن وی جزو وجه و اما وضع عذین و عذین بود و خفیه سنت است از جهت تحقق سجدی آن و مراد ما مرشال و جوب و ندبست که طلب باشد و مختار فقیه ابی الیث آن است که محل چنان باشد که کفایت نمیکند و لهذا در روایت عدم وجوب طهارت مکان رکبتین را در نماز و مقتضای این افزاین است که ذانی شرح ابن الهمام و اما وضع قدین قدوری گفته است که فرض است در سجده که ذانی الهامه زیرا که سجود باز قدین اشبه است بتلاعب و تعظیم و اجلال و کفایت میکند وضع اصبع و اهره و اگر چه قدم به بند و دیگری مایه و در جبهه است اگر است که ذانی شرح ابن الهمام و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در وقت سجده دستها را به پا آورد و روی چنانچه در حدیث بخاری و مسلم آمده که بود پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم چون سجده میکرد و کشاد و سید است و دست خود را تا آنکه ظاهر مشرق یا منظر الطین وی صلی الله علیه و آله و سلم و باز و بار او حکم را از رانها نیز دور داشت و بعدی فرجه گذاشتی که بر قاعه اگر خودی از منظر کشاد گذاشتی چنانکه در حدیث ابی داود و مسلم و طبرانی آمده است و کفای دست را برابر و در شایر زمین باری چنانکه در حدیث ترمذی آمده که وضع کفیه خداوند شکیه و در حدیث دیگر از ترمذی آمده که بر این مایه را بر سیدند که گاهی بناد پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم روی مبارک خود را وقتیا سجده میکرد و گفت سبحان و کفایت خود و ظاهر این حدیث نهادن کفای دست است پس گویند شایر چنانچه در بعضی است و علامه ترمذی بعد از ذکر این حدیث گفته است که همین است مختار نزد ابی یحیی علم که در دست نزدیک بود و اگر ایچ و در بعضی حواشی شرح و گفته که در دست که در موضع عذین و عذین است خدا و آنها و این هیچ میشود بود و این کفین خداوند شکیه و می فرمود آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم برای تعلیم سجده و برودان و از اسجدت و فکله سجده کنی وضع کفیک پس نیز بر و کفایت خود را بر زمین و دست مر فیک و برادر فقیهین خود را چنانکه گفته شد و انگشتا زادر حالت رکوع کشاد و درستی

اعطای مسئول و مطلوب مفهوم آمده و لیکن هیچ آنست که شامل هر دو وضع است که مذکور شد و این مسئله را در رساله تسلیمیه انصاف
 الشیخ الاجر و الثواب تفصیلی شرح ساخته ایم تحقیق این را از انظار طلب باید نمود و الله اعلم چون ذکر قیام و سجده رفت محض
 تقریب ساخت بیان اختلاف علماء را به تفصیل نمی بردیم و برای آن فصلی علیه عقد کردیم و بیان تطویل رکعات نماز شب را بطریق
 تمهید و مقدمه ذکر کردیم و الا ذکر نماز شب را به تفصیل بعد از این بجهت تفصیل بیان نخواهیم کرد و سبب آنست فصل تطویل الصلوة باللیل و
 تخفیفها باللیل ان حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در قیام رکعات نماز شب که نماز شب باشد تطویل کردی بخلاف رکعات نماز چنانکه
 در یک رکعت نماز شب این سه سوره سورۃ البقره و سورۃ آل عمران و سورۃ النسا خواندی چنانچه در میان قیام لیل معلوم گردید
 انشاء الله تعالی ما بعد در رکعات نماز شب بریده بر زیاد تا سیزده بودی چنانچه تحقیق آن در فصل قیام لیل باید و از اینجا ثابت شد
 تطویل قیام در نماز شب و سجده که ناظرست در فضیلت قیام و ازهای دیگر و لای فضیلت سجده و نیز معلوم و مقرر شده است که نماز
 کرده اند در قیام و سجده که کدام یکی ازین دو افضل است طائفه از علماء میگویند قیام افضل است پس تطویل و تکبیر آن هم باشد از آن و
 در قیام معنی خدمت و مشقت و ایستادگی بطاعت بیشتر است و لهذا نیز صلی الله علیه و آله و سلم در رکعات نماز شب تطویل عظیم میکرد
 چنانچه معلوم شد و اگر سجده افضل بودی از قیام تطویل در سجده کردی بیشتر از قیام یا تکبیر در سجده کردی بر تکبیر رکعات با تخفیف در
 قیام و آنکه در حدیث نماز شب که در وی تطویل قیام کرد واقع شده است که رکوع آن مانند قیام بود و توبه مانند رکوع و سجده مانند
 توبه احیانا بود و از آنجا معلوم است مشهور که سابقا ذکر شد و دیگر وجه فضیلت قیام آنکه ذکر می که در قیام مشروع است یعنی قرآن عظیم
 افضل از کار است که در رکوع و سجده مشروع اند پس این رکن که قیام است افضل از رکعت استمال و بر افضل ذکر و این وجه
 فضیلت اللذان نباشد و جواب اول فضیلت لثبات اثبات کند و مراد بدانان ما سوای قرأت است و مقصود اثبات فضیلت قیام است
 از سجده و خود فضیلت قیام از جهت فضیلت قرأت که پس از فضیلت وی از آن چه صورت دارد و در ظاهر و وجه دیگر ما سه
 فضیلت قیام آنکه در حدیث صحیح که مسلم از جابر روایت کرده و آورده است که افضل الصلوة طول القنوت و گفته اند که مراد بقنوت در اینجا
 قیام است پس ثابت شود که قیام افضل از رکعت است با شخصی بالقاموس من القنوت الطاعة والسکوت والدعاء والقیام فی الصلوة و
 اداة این معنی اخیر در حدیث ظاهر بلکه تسعین است و فی النهاية للجزری افضل الصلوة طول القنوت ای صلوة ذات تطویل القیام
 و طائفه از علماء میگویند سجده افضل است از آن رو که در حدیث صحیح که مسلم از ابی هریره آورده و آورده است اقرب ما لیکون العبد من ربه
 و هو ساجد نزد یکترین بودن بنده از رضا و رحمت و عطای پروردگار خود در حالتی است که وی ساجد است و در آخر حدیث آمده
 فاکثر والدعاء یعنی پس بسیار کنید در سجده و عار چنانکه گذشت و کدام فضیلت بالاتر و شریفتر بود مرند را از لرب پروردگار
 تعالی ثبات پس سجده افضل از رکعت است و این تمام بشان وی خواه تطویل خواه تکبیر بیشتر و لیکن چون تطویل وی زیاده بر قیام
 در شرع معصوم نیست لا بد تکبیر و ی بکثرت نماز لولی و افضل بود و جای دیگر فرمود ما من عبد هیچ بنده نبود سجد بعد سجده که سجده
 کند برای خدا سجده کردنی الارتفاع الله مگر آنکه بلند گردد اندک از تعالی آن بنده را به درجه بآن سجده درجه را و خطا بها
 خطیئه و کم کند بآن سجده گناهی را و در مشکوٰۃ این حدیث را روایت از سعدان بن ظمیر آورده و این لفظ که گفت ملاقات
 کردم تو بان بولی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم را پس گفتم خبر ده مرا بعلی که علی گفت من از آنجا دارم و الله تعالی مرا در سبب پس سکوت کرد
 تو بان پسر سوال کرد ما و دوم بار پس سکوت کرد و پسر سوال کرد سوم بار پس گفت پسر من از آنجا که تو پرسیدی مرا رسول خدا را
 صلی الله علیه و آله و سلم فرمود لازم گیر بر خود کثرت سجده را زیرا که تو سجده کنی بر خدای را سجده مگر آنکه بلند گردانی تو بان سجده

درجه را در کم کند بر آن خطیه را گفت معدان بستر ملاقاته کردم ابا اله زدا را و پرسیدم از آن پس گفت مرا مثل آنچه گفته بودی و بان و مسلم
در صحیح خود از رابعه بن کعب بن مالک سلمی ابو فراس مدنی از اهل صفه ما ثلثه ثلث و عین روایت کرده که وی بشما باکر زوی
نعمتی و امید انعامی از آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم شنیده آب و منوی وی و حاجتهای دیگر از لباس و غیره قیام نمودی
و وقتی آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم را بر دی چشم عنایتی باز شد و فرمود بخوان آنچه خواهی گفت یا رسول الله در پشت حضرت
حضرت تو از زود اوم فرمود چیزی دیگر بطلب یا رابعه یعنی این مرتبه پس عظیم است آسان نتوان یافت و از اقا بلیتی عظیم باید
گفت همین است مطلب من یا رسول الله پس فرمود اعنی علی نفسک بکثرة السجود و گفت مرا یاری ده ای رابعه در تحصیل
این مقصود خود بکثرت سجود یعنی من مزد و شفاعت تو کنم اما تو قابل و متاهل آن شود کاری مکن که شائسته این مرتبه
عظیم شوی چنانچه بعضی چون بگفته بطیب رود علاج وی کارگزارند اگر چه شفا از جانب طبیب حقیقی آید لیکن اقبال مردی
مرغی را شرط است پس آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم کثرت سجود را سبب امداد و اعانت این چنین مطلب عالی که مراقت
او مستوجب سبب ساخت الا ترا ازین چه فضیلت باشد دیگر از وجوه و فضیلت سجود آنکه اول سوره که بقول جمهور القرآن مجید
منزل شده سوره اقرأ و در ثم آن سوره بسجود است و امریشی در اول منزل از قرآن متضمن نهایت تاکید و مبالغه است و طلب
و ایتان آن و این وجه بر تقدیری تمام شود که نزول آن فرموده اقرأ نیز اول بود و تحقیق آن است که آنچه اول منزل شده
الآن سوره تا ما لم یعلم است مگر استدلال بان کنند که چون در ترتیب آیات قرآن آن را منضم باول منزل ساخته اند پس محبت
را کنید و مبالغه نخواهد بود و تقدیر بر و دیگر آنکه هیأت سجود را دلالت بر ذلت و خضوع و بندگی زیاده است از سایر احوال که
قیام کلی از آنهاست اگر چه صورت قیام نیز دلالت بر خدمت و استقامت بر استعداد و امتثال دارد ولیکن گویا مقدمه و
توطیه بسجود است و اهل مقصود همین است و بسجود سرخندگی است و غمده و زبده اوست زیرا که حقیقت بندگی غایت خضوع و ذلت
است و ذلت در سجود زیاده و اکثر است چون مقصود اثبات و تاکید مطلب است شیخ بکرار و استدراک در کلام باکی نداشت و
بالمافیه از علما می که همین التفریق نموده و توفیق و تطبیق قولین قصد کرده گویند در نماز شب طول قیام افضل و در نماز
روز کثرت رکوع و سجود افضل از آن رو که فعل آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم این چنین بود و نیز عبادت شب بکثرت آنکه در
وی قیام است از بستر خواب بقیام تخصیص شده و بوی تعبیر یافته قال الله تعالی ثم الیل قیام کن در شب یعنی نماز گذار و بروی و
این نبودی آنکه قیام از نماز بود نماز شب تعبیر بقیام یافته چنانکه میگوید و قال رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم من قام بعنان
کسیکه ایستد برای نماز شبهای رمضان ایما تا بحجت ایانی که بخدا و رسول خدا و احکام وی دارد و احتساباً و بکثرت طلب اجر و امید
ثواب غفره و انتقام من ذنبه آمرزیده شود او را آنچه گذشته است از گناهان وی و بعضی از علما گویند که این دو رکعت یعنی قیام و
سجده در فصل مساوی است و هر کدام بوجهی فاضل است و بوجهی مفضول و از ارکان دیگر سوای قرات هر دو فصل فضیلت
قیام بقره قرآن است و فضیلت سجود بهیات تذلل و خضوع غایه بانی الباب آنکه فضیلت قیام لغیه است و فضیلت سجود
لذاته پس حاصل آنکه ذکر قیام که در قرآن مجید است افضل از ذکر سجود که بسیمات است و ادعیه و بهیات سجود افضل از بهیات قیام
فصل فی کیفیه الاعتدال من السجود و چون آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم از سجود اول قایم شدی سر از
سجده بر آوردی مقداری که در سجود بودی در میان سجده نشستی این مبنی بر آن است که گذشت که رکوع آن حضرت صلی الله علیه
و آله وسلم در سر برداشتن از رکوع و سجده و عله بین سجده و سجده در مقدار برابر بودی و اقل آن اقامت طلب است که جز آن بکلم

حدیث کفایت کند و حکم وی از وجوب و سنیت نزد علماء معلوم شد و کیفیت این جلوس چنانکه ذکر گشتی در حدیث صحیح از عطاء الله آورده
 اینست که پای چپ را بستر اند و بر روی بنشیند و پای راست را ایستاده کند چنانکه نزد عقیقه است و در مطلق قعود در حدیث آمده
 الی حدیث نیز این چنین آمده و بعد از آن یعنی بعد از شستن بین السجدین گفتی رب اغفر لی رب اغفر لی غایب کلام معنی علامه هاشمی قاهر
 خطا حدیث است آنست که مراد از آنست دو بار و همچنین گویند مراد مطلق تکرار است که در ذکر التماس اقل مراتب آن کرده و بیشک
 آنرا که در نماز تجد واقع شده و کان یقعد بین السجدین بخواند سجده تکرار آن بیشتر واقع شده باشد یا اندک و دیگر بعضی
 گویند این رب اغفر لی را حکم تسبیح رکوع و سجود است که هر یکی از یکبار و از آن کمال سه بار تا ده بار تا بسجده خون سهو چنانکه
 گذشت و باین دعای این را نیز حکم کردی که اللهم اغفر لی یا رحمن یا جبرئیل یا دانی و از این تسبیح سجده سه بار بتانی باشد
 خواندن این قند با قدری تواند بود و اگر زیاده فرض کنند خواندن این دعا بتانی و شلوغ و تکرار بود آن نیز صحیح است
 کما لا یخفی و گاهی در میان السجدین چند آیه دو رکعت کردی که صحابه را گمان افتاد که گمان حضرت را اصلی است علیه و آله
 سلم و از این از نماز یادیم آنکه این سجده اول است یا ثانی است و ادوات چنانکه در سبزه داشتن از رکوع یک گاهی همچنین
 کردی و این در بالا گذشته است اعاده درین محل مناسب مقام است و بعد از سجده دوم برخواستی ایستاد و باین تسبیح
 در این جلسه را فقها جلسه استراحت گویند و کیفیت جلسه استراحت چنانکه ذکر گشتی افتد آنست که بنشینند بر قدین و ایستین و
 سنا س کنند با نمازین را و بپند برود دست را بر زمین بر وضع خمیر کنند و وقت بر خاستن و برین محل کرده شده است
 تحول این عباس در اقرار علی القدمین که گفته است که آن نیست پیغمبر شاست علی علیه و آله و سلم چنانکه گذشت و از
 آمدی نقل کرده اند که بنشینند بر قدین و الصاق کنه الیتین را ببارش و گفته که احتمالات ندارد اصحاب ما درین وقتان
 گفته که احتمال دارد که بنشینند مغز شاست چنانکه در حدیث آمده است و بر هر تقدیر احتمالات است فقها را در حکم این جلسه معنی
 از فقهای این جلسه را که در احادیث ذکر آمده است حمل بر سنت کرده اند چنانکه شافعی می گوید سنت آنست که بعد از سجده
 دوم بر زمین بنشینند شستن سبک پس از آن بر نیز و بعضی حمل بر حاجت کنند و گویند که این شستن از جهت غرض حاجت
 بود بخت کبریا و طیر آن و مذہب امام ابوحنیفه و مالک و مختار و مذہب احمد همین است و ایشان می گویند که سنت نیست
 پس برین قول که گویند که این جلسه از جهت حاجت و غرض کسی که محتاج بنشیند و در حق وی سنت نباشد و تمسک
 امام شافعی حدیثی است که بخاری و ترمذی و نسائی از مالک این امر روایت کرده اند که در آن دید پیغمبر خدا صلی
 علیه و آله و سلم چون می بود در وقت نماز یعنی در رکعت اولی و ثانی و ثانی شستن بر زمین بر زمین است و گفت ترمذی
 حدیث مالک بن النضر حدیث حسن صحیح است و مل بر دست نزد اهل علم و بعضی قائل اند یعنی از اصحاب ما هم ترمذی حدیثی
 دیگر آورده اند از ابی هریره که گفته بود در منزل خدا صلی علیه و آله و سلم که بر میخواست در نماز بر صد و روزه بین و در بنای میگوید
 که برین حدیث ابو هریره عمل است نزد اهل علم و اختیار کرده اند که صلی علیه و آله و سلم که بر میخواست در نماز بر صد و روزه بین خود یعنی بی آنکه
 بنشیند و لیکن بعضی از روایات این حدیث را نفی میکنند نزد اهل حدیث و شیخ ابن الہمام گفته که قول ترمذی که گفته که عمل
 برین سنت نزد اهل علم نقصان میکند قوت عمل از ضعف و خصوصاً این طریق است که ذکر کرده و واقع همچنین است اتسی و ترمذی
 اینست آنچه شنی آورده و کما بن ابی شیبہ از عثمان بن ابی عیاض روایت می آید که گفت در باقم بسیاری از اصحاب
 رسول الله صلی علیه و آله و سلم چون بر میخواستند سر خود را از سجده دوم در رکعت اولی و ثانی بر میخواستند و جهت آنکه

و عدم سکه مقابل افتتاح مناسب نماند و اما بکبر احوام ظاهرست که مخصوص برکت اولی طراجه بود که نیت نماز کرده و بخرامان
 ملا بر خط و حرام ساخته است و پوشیده نیست که فارق فی الحقیقت همین نیت و تحریم افعال است و اما بکبر بکرم کان یکبرنی کل
 خفض و رفع و کسب رکعات است و لهذا بکبر احوام گفت به مطلق بکبر و اما تطویل رکعت اولی زیرا که گذشت که از آن رکعت
 اولی از رکعت ثانیه تطویل کردی لایسا و نماز جمیع و از رکعت ثانی و ران به ظاهرست و چون در تشهد نخست پای چپ را فرس
 کردی و بر آن نشستی و پای راست را نصب کردی و دست راست را بر ران راست نهادی بلکه هر دو دست را بر هر دو ران
 نهادی و در دست راست عقده پنجاه و سه انگشتان بکبرفتی و صورت این عقد آنست که انگشتان را قبض کند مگر بسببه که او را
 بسا کند و ران ابهام را نزد مطلق بسببه بجانب گفته است نه این چنین تفسیر کرده اند علمای شافعیه عقد پنجاه و سه را و مندا ایشان
 حدیث این عمر است که سلم آورده و نزد خفیه عقد تسعین است و صورتش قبض خضر و بصر و بسط بسببه و وضع ابهام است بر اصبع
 وسطی و این نیز در حدیث مسلم از عمار السدین زیر آمده و همچنین است مختار در مذہب احمد و شافعی در قول قدیم و نزد مالک و فقہ
 جمیع اصحاب یعنی و بسط سبابه و مر شافعیه را در کیفیت تخلیق و جمیع دیگرست و آن وضع الاطراف وسطی میان عقد من ابهام و گذشت
 بسببه مادر که شهادت برداشتی و اشارت کردی بوحده انیت حق قبل و علا و باید که اشارت بجانب فوق نبیند تا موهم بجهت
 مگردد و وقت اشارت نزد بعضی وقت تلفظ الا اصد است و پیش بعضی نزد اتمام آن وقت تلفظ بکلمه اصد و مشهور آنست
 که نزد لفظی انگشت بر دارد و نزد اشارت بحد و تحریک کردی بسببه را و اگر از تحریک است و رفع او و این توجیه تطبیق با بد
 هر دو روایت یکو که او را یکو که ما را اشارت تحریک رفع اصبع است و از لفظی آن عدم تکریر تحریک چنانچه نزد بعضی مالکیه است
 به آنکه عقد اصابع یعنی بر کیفیت مذکوره و اشارت بسیار در احادیث صحاح واقع شده و در جامع الاصول از کتب معتبره درین باب
 احادیث آورده اند و در بعضی احادیث ذکر عقد است با اشارت و در بعضی ذکر اشارت فقط به همینست مذہب اکثر حدیث و فقہای
 معتبرین و کثیری از اصحاب و تابعین و گفته اند که حق آنست که مذہب امام ابو حنیفه و صاحبیه نیز همینست و متقدمین علمای
 حنفیه تصریح کرده اند آن ولیکن در متاخرین ایشان غلاتی در میان آمده است و اما اگر احادیث را بتمام روایت کنیم سخن
 بتطویل باجماع بکلام اصد آن در مواضع خود مذکورست سخن از علمای مذہب بیاریم تا عاصم ماسودمند اقتداسی گوید امام ابو یوسف
 در المال اگر کرده که بعضی کینه خضر و انگشتی را که متصل است به آن و علقه کند وسطی و ابهام را و اشارت کند بسیار تا تمام عقد گفته که
 رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم اشارت میکرد و آنچه آن حضرت کرده ما نیز کنیم و گفت همینست قول ابی حنیفه و هم شمس از تفسیر
 آورده است که چون شروع کردی بصلی و تشهد پس رسید بقول شهد ان لا اله الا الله یا اشارت کند بسیار با همین اختلاف کرده اند
 شایخ و روی بسببه که نزد اشارت مکی از فقیه ابو جعفر آنست که بعضی کینه خضر و بصر را و تخلیق کند وسطی را ابهام و اشارت
 کند بسیار و در فیه المصلی گفته که مکرر است اشارت انتی و در حواشی در ایاز کفای می نویسد که در محیط گفته است که بعضی گفته اند
 رفع سبابه یعنی در تشهد از سنن نزد ابو حنیفه و محمد و تمها اصد و همچنین مرویست از ابو یوسف و امام محمد بن زاهد گفته که
 در آن متفقست بر روایت الا اصحاب اجمعا و در بودن اشارت سنت و از کوفه میان و مدینه ان همچنین آمده و کثیرست اخبار و
 آثار در آن لاجرم علی جان اولی باشد انتی و شایخ و قایه میگوید که عقد و اشارت از اصحاب آمده است انتی و غالی از غایتی
 نبوده اند و در باب بسط اصابع و نفعی عقد میگوید که آن مرویست در حدیث دائل بن جبر و حال آنکه ابو داؤد و ترمذی
 و دهمی و ابو یعلی و عبد الرزاق و دارقوتی و متعدد از وائل اشارت با تخلیق ابهام و وسطی روایت کرده اند و اصد اعلم

و شیخ امام عالم اجل علی بن ابی طالب علیه السلام جمع کرده در روایات فقهیه از مذهب شیعی با اختلافاتی که در آن است
 ذکر کرده و احادیث صحیحی آورد و صاحب اشارت ماریج ساخته است و فرموده که مشایخ ما مختلف اند در اثبات اشارت بمسبحه
 و ترشده وقت تسلیم جامه از ایشان بر آنکه اشارت بکنند و در ضمیمه و واقعات و تخیس و مختار التوازل و ضممرات و وواستحی و
 فتاوی کبری گفته اند که فتوی بر عدم اشارت است و در خلاصه خزانه المفتیین گفته که مختار همین است و در ذخیره گفته که ظاهر
 روایت همین است و تعلیل کرده اند این جامه در نفی آنکه مدینا زیادت فعلی است که بدان احتیاج نیست پس ترک آن اولی
 باشد چه بنای نماز بر سکینه و وقار است و درین فعل موافقت رفته است پس اولی ترک آن باشد تحقیقا لکن لفظ و جماد دیگر
 گفته اند که آن مستحب است حسن است و سنت است و مانند آن از الفاظی که دلالت بر قوت و دجمان دارند همین است مروی اند
 از کثره نماز این است مذهب شافعی و مالک و احمد و غیر ایشان الا انه اعصار و امصار باین وارد شده است صحاح اخبار و
 آثار و تحقیق تخصیص کرده اند بدان مشایخ متقدمین و متاخرین و شیخ محقق باین الهام در شرح به این گفته که مروی از محمد در کیفیت
 اشارت آن است که قبض کند خنجر و انگشتی را که متصل با دست و خلق کند وسطی و ابهام را و ایستاده کند بسمه تا مروی از ابی یوسف
 در مالیه نیز همین است و این فرغ صحیح اشارت است و از بسیاری الا مشایخ آمده که اشارت نکند و این خلاف روایت و روایت است
 چه مروی است از محمد که این کیفیت اشارت قول ابی حنیفه است و مکرر است که اشارت نکند مستحبین معا و منقول است از علو الی
 که ایستاده کند انگشت را نزد لاله و بپند نزد لاله تا رفع نفی باشد و وضع اثبات آتش و سغنائی گفته است که تخصیص کرده محمد
 برین معنی اشارت بمسبحه در کتاب الشیم و رعایت کرده مروی حدیث از حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم که میگردد آنرا بهتر گفت
 ما نیزی کنیم آنچه پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم کرد و اخذی کنیم بغسل وی و این است قول ابی حنیفه و در خالی گفته است که
 اشارت نزد قول لا اله الا الله حسن است و روایت کرده آنرا از ابی یوسف و مالک و ابن امیر حاج و در شرح منه و زاهدی گفته که
 متفق است روایت از اصحاب ثلثه با جمیع آن سنت است و همچنین از مدینه و کوفه و کثرت است در آن اخبار و آثار پس عمل بآن
 اولی باشد و نقل کرد مروی از صاحب حاوی و فیه المفتی و اجناس و واقعات الا صاحبها که عقد کند خنجر و بصره و خلق کند وسطی
 و ابهام را و همین است که ذکر کرده است امام محمد و موطا و گفته است که این قول ابی حنیفه است و در مختار التوازل که تصنیف
 صاحب به این است گفته که اشارت نزد قول لا اله الا الله حسن است و در فتاوی مذکور است که اشارت نیست در نماز مگر نزد شهادت
 و ترشده و آن حسن است و در بعضی شرح نقایه مذکور است که مروی از جمیع اصحاب ما آن است که سنت است و در حنفیه گفته است که
 اشارت مستحب است و هو الاصح و در ذخیره گفته است که بعضی گفته اند بر دشمن سابقین و ترشده از ملاسن است نزد ابی حنیفه
 و محمد و شافعی و در ظاهر هو ان نیست که بر ندارد و همچنین روایت کرده شده است از ابی یوسف آتش و فرموده است که مغرور
 نگرداند ترا قوال و در ظاهر قول ظاهر روایت زیرا که ظاهر گاهی بر خلاف مختار آمده می باشد و در در البحار و شرح امد کور است که
 اشارت نمی کنیم بسا به نزد تسلیم مفتی و نزد مخالفان آن است یعنی خلاف عدم اشارت که آن اشارت است بر کیفیت عقد ثلث
 و مسین چنانکه شافعی و احمد گفته و در محیط گفته است که سنت آن است که بر دارد در تلافی و بپند نزد اثبات و این قول ابی حنیفه و محمد است
 و بسیار است درین معنی اخبار و آثار پس عمل بدان اولی باشد و چون ظاهر شد بر قوای مختلف ازین روایات که تصریح کرده اند در
 بعضی از آنکه آن صحیح است یا صحیح یا مفتی است و در بعضی که آن سنت است یا مستحب یا حسن است ثبوت اشاره و ترشده وقت
 شهادت پس بیشک عمل بدان اولی و احری بود و چگونه نبود و حال آنکه مکرر ساخته اند از اخبار و روایات صحیح و آورده در اثبات آن

که او غلط این ترجمه رساله مذکوره است و لفظ کلام درین مقام از جهت آن کرده شد که این من و او درین باب براه معصیت و
تقصیر روزه و در نفی آن مبالغه نمایند و حق خلاف آن است و انصاف علم باشد اول را تحصیف کردی چنانچه در حدیث این مسطور
آمده است که گفت بود رسول خدا صلی الله علیه و آله سلم در حدیث اول گوید هر سنگ گرم شسته است تا بریناست کنایت از
سرعت نموش و قلت بطوس در ششده اول روزه او و و النساء و چون بعد ادای رکعتین از ششده غاسی برای ادای ای
هر دو دست برداشتی و کثیر گفتی چنانچه در اقتراح نماز کردی و در قرات شروع کردی چنانکه در حدیث بخاری آمده است و الاقام
مسلم رکعتین رفع بدیه و در دایقی رفعها الی اذنی و چنانکه در حدیث ابی حمید ساعدی مذکور گرد و رفعها الی اذنی بخلات قیام
بر رکعت ثانیه و رابعه و کلام در عدم رفع در غیر حالت افتتاح صلوٰه بدیه حق در بالا مذکور شد و در رکعت سوم در نماز کان و رابعه
و در رکعت چهارم در رباعی قائلان بر فائمه اقتضا کردی چنانکه از الی قتله آمده است که بود رسول خدا صلی الله علیه و آله سلم که میخواند
در ظهر و در رکعت اولی با هم کتاب دسوره و در رکعت اخیر کتاب و میخوانید مارا ای ای از آیات احسان تا و در نازی میگردید
رکعت اولی اگر بخار و در رکعت ثانیه رکعتین و غیره و همچنین در صحیح حدیث صحیح رواه ابی ناری و مسلم و اگر چه در حدیث بعضی صلوٰه
تخصیص مذکور یافته لیکن حکم سایر صلوٰه همچنین است بلا خلاف و در اکثر حنفیه قرات مطلقا چه فاتحه و چه غیر فاتحه در غیر دو رکعت اول
ترم نیست بلکه اصل است چنانکه کسی و ثوری و سایر کوفین این قائل اند و در محدث میگوید اگر سکوت کند عده ای باشد از
جهت مخالفت سنت روا میکرده است پس بن زیاد از الی حنفیه که قرات در اربعه اولین واجب است و روایت کرده است
ابن ابی غلبه از علی و ابن مسعود که ایشان گفته اند بخوان در اولین و تسبیح کن در آخرین انتمی اما جواز ترک قسم سوره در
آخرین متفق علیه است همان آمده از بعد و لیکن ظاهر از مذہب امام ابو حنیفه آنست که خواندن آن طاعت سنت است اما
تا خواندن واجب نیست و لهذا قسمی در باب سجده سهو میگوید اگر در دو رکعت اخیر فاتحه و سوره هر دو بخواند سجده سهو
واجب نشود و بموجب الصحیح اگر قرات فاتحه تنها در آخرین سنت است نه واجب نزد امام احمد و ثانی در قول قدیم مضمون سوره
در آخرین مستحب نیست و در قول جدید مستحب است و ظاهر از مذہب اکثر چنانکه در رساله ابن ابی ریحانه است نیز موافق حنفیه
است و از امام احمد نهانکه در کتب کتاب قرآنی گفته است دو روایت است صحیح آنست که نفی قرات سوره از جهت
عدم اشتباه است و روایت دیگر آنکه حکمت گرا هست است و اول صحیح است زیرا که از حضرت رسول الله صلی الله علیه
و آله سلم آمده است که احسانا در آخرین بر قرات فاتحه زاده کرده است چنانکه معصفت گفت و احسانا سوره حمطر که از
محمد بسیل تذرت و خواندن چیزی از قرآن با فاتحه در آخرین ازین حدیث معلوم میشود که در حدیث مسلم از ابی سعید
خدری آمده است که گفت اند از دیگریم ما قیام رسول خدا صلی الله علیه و آله سلم در ظهر و عصر قیام او در اولین
طهر مقدار قرات الم تنزل السجد بودی در هر رکعت مقداری است و قیام اند در آخرین مقدار نصف آن و در اولین مقداری
آخرین طهر و آخرین طهر مقدار نصف از آن چون در ششده آخری پای چپ را زیر پای راست کردی و متوجه را
در زمین سخت کردی و این کیفیت شستن در جمله اولی اصلا نبود بلکه در وی جز فرس کردن پای چپ و شستن بر آن
تصب کردن پای راست نبود چنانکه گفته شد پس صحیح نزد معصفت از فعل آن حضرت صلی الله علیه و آله سلم اقتراض است
در ششده اول و ثور که است و ثانی و بعد از آنکه غنایر و بیان کرد و اقبال نه را که درین مختلف آمده و نیز مذکور گرد و اما که ترفع با اول
علما بعد از صحیح فعل آن حضرت صلی الله علیه و آله سلم با وجود آنکه سلوک این طریق درین کتاب مذکور نبوده و از جهت بدعت است

التعارف است یا از جهت غایت و قدرت اجتماع احوال که در هر مسئله فایده برارنده احوال و اجماع دیگر دانند اعلم پس گفت و علما
 ائمه از صحابه و تابعین و من بعدهم در این کیفیت یعنی در کلیت جلوس تشهد احوال سنت بعضی گویند در هر دو تشهد کورک کنند و این
 مذهب امام مالک است و صورت تورک نزد وی بر آن و جزی که در رساله این الی وید که کتاب معتبر در مذاهب است گفته آن است
 ائمه ایستاده کنی رجل یعنی را و بداری بطون اصابع آن بجا نشاء بر من و دو تا کنی رجل میری را و نهی البتین را بر ارض و بعضی علما
 گویند در هر دو تشهد افزاین کنند و مراد با افزاین آن است که پای راست را نصب کنند و پای چپ را فرس و بر آن بر نشینند چنانچه
 مصنف در تشهد اول گفت و ائمه افاده کرده و این مذهب امام ابوحنیفه است و بعضی گویند هر تشهد که بعد از آن سلام است خواه
 در زمین که تشهد چنانچه در نماز فرموده و خواه تشهد غیره و چنانچه در غیر نماز فرموده و آن تورک کنند و غیر آن که تشهد اول باشد و ثانی
 در برابر ای افراس و این مذهب امام شافعی است و صورت تورک چنانچه در غای که در تشهد شافعی است گفته است بیا آوردن
 دو پای از جانب زمین باقیهای آنها بر عادت افزایش و کلین درک بر زمین است و ظاهر چنان نماید که این همان طریقه است که
 مختار مصنف است و لیکن در آنها پای چپ را بر پای راست کردن اعتبار کرده و در تفسیر حادی این معنی ظاهر نشد لیکن بر وجه
 این معنی در تشهد اول افزایش کردن در ثانی تورک اختلافی اگر باشد در تفسیر تورک باشد و بعضی گویند هر نماز که در آن
 دو تشهد است در تشهد آخر تورک کنند تا فرق باشد میان جلوسین و این مذهب امام احمد است و طریقی تورک نزد ایشان دو طریقی
 است یکی ایستاده و یک پای راست و گردانیدن باطن پای چپ زیر بران راست دوم گسترانیدن پای چپ و ایستاده
 کردن پای راست بدون آوردن هر دو پای یکجا باین زیر که هر دو صورت در مطلق تشهد واقع شده پس یکی را در تشهد
 اول اختیار کردند و دیگری در ثانی تا فرق باشد میان جلوسین و دوم تمییز تشهد آخر تورک آن است که مفصلی در غیره می مستند و
 متبسی حرکت است تا تمام آن مبارک بقیام نماید و حرکت و قیام از بیات افزایش آسمان ترست و بعد از بلبه آخر است
 نیست پس در آنکه که بهیت سکون و استقرار است مناسب آن باشد مصنف بقول خود که گفت این چهار امام درین مسئله چهار قول
 ممکن دارند اگر چه ائمه با هر یکی طائفه از علماء صحابه و تابعین موافق ایشانند که توضیح و تمییز هم کرده و وجه قول الی حنیفه چنانکه گفته اند
 آن است که در بسیاری از احادیث و کثر طریقه افزایش مطلق آمده که سنت در تشهد این است که شستن آن حضرت در تشهد نخستین بود
 الی تمییز در تشهد اول تا آخر نیز مشقت و درین صورت بیشتر است و حاصل لا محاله اخترا و در بعضی احادیث که ذکر طریقه تورک
 آمده و تشهد آخر ایشان از اعمال کنند به حالت قدزی یا کبر سن یا طول و عی و مان چه در طریقه تورک مشقت کمتر بود و دانند اعلم
 و بدانکه مصنف به بیان کیفیت تشهد صحیح و ترجیح یکی از تشهدین تشهد این مسعود که مختار خفیه است و تشهد این عباس که در مذاهب
 شافعی است بر دیگری و بیان علل آن حضرت در آن صلی الله علیه و آله و سلم مقید نشد مانا که مختار نزد وی تکیه بر سنت و عمل آن حضرت
 صلی الله علیه و آله و سلم بزد و نوع دارد است و تندی در باب ما با این تشهد تشهد این مسعود آورده و گفته که درین باب از
 این عمر و ما بر او موسی و مانده نیز آمده و گفته که حدیث این مسعود روایت کرده شده است از وی بوجه متعدده و حدیث وی
 اصح حدیثی است که روایت کرده شده از پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم در تشهد و عمل بر دست نزد اکثر اهل علم از اصحاب پیغمبر صلی
 الله علیه و آله و سلم و تابعین و آن قول بخان ثوری و ابن الهارک و احمد و اسحق است و نزدیک واسطه از عهد اندین
 الهارک آورده که وی روایت از مسعود میکند و محمد از خفیه که گفت زیدم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در مقام پس گفت ما
 رسول الله تحقیق اختلاف کرده اند مردم بر تو در تشهد تو درین باب چه میفرمائی فرمود علیک تشهد این مسعود لازم گیر نزد خود

تقدیم این مسوؤبتی آن صحیح است و ازین است بران عمل کن و چون ذکر کرد مصنف ارکان و صفات صلوٰۃ با فراری خواست که
 ذکر آنها مجمع در حدیث و احادیث نکند تا بمقتضای ضبط اقرب باشد و چون حدیث ابی حمید که صحابی مشهور است اسم از مندر بن سید بن
 گفته اند عبدالرحمن بن سعید الساعدی نسبت الی ساعده بن کعب فرموده احد و الحمد از احادیث و احادیث مشهور است و جامع بود
 از آنرا ذکر کرد و گفت و کامل ترین سیالی که در میان صفت صلوٰۃ حضرت نبوة صلی الله علیه و آله و سلم مروی شده حدیث ابی حمید
 ساعدی است در صحیح ابن حبان و صحیح مسلم که در بیان ده کس از صحابه رسول صلی الله علیه و آله و سلم گفت من را تا ترین شام
 صلوٰۃ رسول صلی الله علیه و آله و سلم گفتند تو از کدام حدیثی با آنکه مروی تو بیشتر از ما در ملازمت و بیشتر صحبت گفت
 نعم ما وجدنا من و اما ترمذی بدان گفتند پس بیان کن آنرا پس بیان کرد حدیث را پس گفتند صحابه راست گفتی همچنین نازگذا
 است بغير خدا صلی الله علیه و آله و سلم و این حدیث را مصنف از صحیح مسلم و صحیح ابن حبان آورده است و در باب الاصول از
 ترمذی و ابی داود و در مشکوٰۃ از دارمی و این ماجه نیز آورده است و حدیث ابی حمید در صحیح بخاری نیز ثابته است و لیکن
 ما این طول و جامعیت که در تحسین مذکورین است و اما حدیثی که مصنف آورده ترسیده کنیم و اتفاقا و زیادتها که در جامع الاصول
 رعایت کرده و درین آن بیان سازیم قال گفت ابو حمید ساعدی کان رسول الله بود رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم اذ قال
 یونسی ایستاد الی الصلوٰۃ برای نماز کبر میگفت ثم یرفع یدیه یسر یرسده اشد و دوست خود را حتی یکمازی بهما تا آنکه مقابل
 میکرد و دوست را از منگیه تادمش خود و در روایت ابی داود یرفع یدیه حتی یکمازی بهما منگیه ثم یکبر بقدم ذکر رفع بر تکبیر طریقی
 آنکه مصنف آورده و این رعایت موافق قول امام ابی حنیفه و عمر است در تقدیم رفع بر تکبیر و در بسیاری از احادیث ذکر رفع
 و تکبیر بترتیب واقع شده و مذہب ابی یوسف و مختار جماعه از فقہائین است چنانکه گذشت و بقیم کل عظم فی موضع در دست
 میکرد و بر آنرا ان مادر جای خودش و در جامع الاصول حق لکل عظم فی موضع مقتدا یعنی راست و درست با سکینه و وقار
 ی ایستاد چنانچه در جامع ترمذی است اذ اقام الی الصلوٰۃ اعتدل قائما و رفع یدیه یسر یرسده اشد و از آنرا استفتاح و
 طرود کرد که از جامع قیام و قرأت داشت و لا یطوعن شیء یا آنکه مقصودش بیان هیأت نماز واقع شد و لیکن چون مقصود
 اصلی اقامه قرأت است همچنین تسبیح در قومه آنرا نیز ذکر کرده و با وجود ترک بعض چیزها این حدیث جامع تمام کامل ترست
 از اکثر احادیث دیگر و رفع یدیه حتی یکمازی بهما منگیه بهتر بعد از قرأت رفع یدیه یکبر و تادمش خود یعنی با تکبیر و ذکر تکبیر
 بصحیح و در روایت ابن حبان نیست و در روایت ابی داود و ترمذی و غیره تا ثم یکبر و یرفع یدیه یسر یرسده اشد و یکبر رکوع کردی و
 یصح ما حقیر و نهادی و گفتند است خود را علی رکبتیه بر دو زانوئی خود معتدلا با اعتدال و استقامت در رکوع بیانش آنکه
 لا یصوب راسه فلا یقع نه پایان کردی بر خود را و معتدلا معتدلا سر را با پشت هموار داشتی و اولی آن است که اعتدال یعنی
 ایستادن باشد و لا یصوب راسه و لا یقع حدیثی برای بیان برابر داشتن سر و پشت و در روایت ابی داود و ترمذی
 و غیره چنانکه در مشکوٰۃ آورده ثم یتدل فلا یصوب راسه و لا یقع بکله فاقوا هرا این مهارت و دانست که این بیان اعتدال
 باشد و تصبیه و تصویب نزدیک اند در معنی و گفته اند که صواب فلا یصوب است و در بعض روایات لا یصیب نیز آمده ثم یقول
 صحیح البذلین حمده بعد روایت ابی داود و غیره ثم یقع راسه فیقول صحیح البذلین حمده و یرفع یدیه حتی یکمازی بهما منگیه و این
 روایت تمام میشود معنی قول وی حتی یقر کل عظم الی موضع و ذکر تکبیر اینها نیز متروک است ظاهرا ترک آن بحسب علم و شہرت
 است و در روایت ابی داود و اینجام معتدلا گفته برای آنکه قرار بر استخوان کلش که معنی تعدیل است ثم یروی اسل الارض

پستر افتادی بجانها زمین برای سجده و در روایت ابی داؤد و ترمذی یقول الله اکبر ثم یروی الی الارض ساجدا و یکبارگی میسجد و در روایتی دو دست خود را در سجده عن جنبیه از دو پهلوی خود ترمیم پنج راسه پس بر داشتی سر مبارک خود را از سجده و نشستی رطبه و دو تا کردی دو پای مبارک خود را بقعد علیهما پس نشستی بر هر دو پا کیفیت این نشستن نزد حنفیه در وضع جله تشهد است چنانکه از حدیث صحیح اگر از رکشی روایت کرده شد معلوم گشت و فتح بنحای بعد اصابع رطبه یعنی متوجه ساختی سر پای انگشتان بر دو پای رطبه قبل و اصل فتح گسرت و تفسیرش چنین کرده اند که ایستاده کردی انگشتان پایهای را و بگسستی و زیر کردی مفاصل انگشتان را و در تا کردی بجانها باطن قدم که ذاتی النهایه لجزری و مراد اینها ایستاده کردن انگشتان است با اعتماد بر بطون آنها و گردانیدن سر پای آنها بسوی قبله و از منزه نقل کرده اند که فتح اصابع رطبه ای امال رؤسها الی ظاهر القدم اذا سجد چون سجده کردی و در روایت ابی داؤد و ذکر فتح اصابع قدم مقدم بر رفع راس آمده و این مناسب است بترتیب و نیز در روایت وی اینجا یعنی در جلسه ذکر اعتدال و رجوع بظلم بطعن مستدل بهیچ واقع شده تم سجده بهتر سجده کردی سجده ثانیه تم یک سجده دیگر گفتی و مجلس نشستی علی رطله الیسری بر پای چپ خود حتی به سج کل عظم الی موضع این جلسه استراحت است که مذکور شد تم تقوم پسری ایستاده از رکعت اول فیصنع فی الاخری پس میگوید در رکعت دوم مثل ذلک مانند آنچه میگوید در رکعت اول ساد اکثر آن خواهد بود از جهت عدم سکنه و استقلال چنانکه گذشت اینجا ذکر قعدہ اولی و کیفیت آن نکردم و اگر اکتفا کردی ذکر قعدہ اخیر و مناسب عکس آن بود و ظاهر آن است که گفته شود اکتفا کردی ذکر قعدہ استراحت در رکعت اولی و چون گفت بکنه و رکعت دیگر مانند آنچه در رکعت اولی کرد معلوم شد که جلوس در تشهد اول بهمان طریق است که بعد از سجده نین رکعت اولی بود و لیکن در ذکر این جلسه جلوس بر رطل الیسری گفت بی ذکر نصب یعنی و لا یخلو عن شیء ثم اذا قام من الرکعتین پسرمانی ایستاده از دو رکعت رفع یعنی بکافی بها مشکیه بر میداشت و دست را تا دو و شش کا صانع چنانکه کردی عند افتتاح الصلوة نزد آقا زکرون نماز و شروع در آن تم لیلی پس از گذاردی بقیه صلوة باقی نماز را اگر زیاد و در دو رکعت بودی بکذا همچنین که گفته شد اعتبار اکثر امور حتی اذا کان تا چون سجده السجده التي فیها التسليم سجده که صدی تسلیم است یعنی سجده اخیر بعد از رکعت اخیر که در عقب آن سجده تشهد اخیر است و بعد از وی سلام مراد از بودن تسلیم در سجده این است اخراج رطبه بگردن آوردی دو پای مبارک خود را از تحت مقعد بجانها یعنی و در روایت ابی داؤد و اخراج رطله الیسری و بحقیقت اخراج در رطل الیسری است چه رطل یعنی چون بهمان جانب در وی اخراج از تحت مقعد ظاهر نبود و مجلس نشستی علی شدة الایسر بر جانها چپ متورک در حالی که ننشده است سرین را بر زمین این حدیث ابی حمید ساعدی است که مصنف ذکر کرده و روایت این همان مسلم و در اینجا از روایت ابی داؤد و غیره در بعضی مواضع از زیادات با آن تم کردیم ظاهر شد که روایت ابوداؤد و غیره آن حدیث را تمام و اکمل است و در روایتی مرالی داؤد را از حدیث ابی حمید آمده که پس رکوع کرد پس نهاد و دست را بر دو زانوئی خود گویا که قبض کننده است و در زانو را و ساخت و در سجده گمان پس و در داشت آنها را از دو پهلوی خویش پس سجده کرده پس قرار داد و گفت و جنبه را بر زمین و در داشت و دست را از دو پهلوی و نهاد و گفت دست را محاذی دو گوش و کشاد کرد میان فخذین خود از غیر آنکه بنده شکم را بر میزی از زانو تا فارغ شد از هر دو سجده بهتر نشست پس گسترانید پای چپ را و استقبال گردانید ظاهر پای راست را بقبله و نهاد گفت یعنی را بر زانوئی یعنی و گفت الیسری را بر زانوئی الیسری و اشارت کرد و انگشت خود یعنی سبابه و در روایت دیگر آمده که چون نشست در رکعتین یعنی جلسه تشهد اول نشست بر طعن قدم الیسری و ایستاده گردانید قدم یعنی را و چون در رکعت چهارم نشست رسانید و رکعت الیسری

و این مامور از ابی الکاسمی آورده اند که گفت گفتم به پدر خود ای پدر تحقیق نماز گذارده تو علت رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم
 او علت ابی بکر و عمر و عثمان و علی بن ابی طالب اینها یعنی بگو نه پنج سال یا قنوت میخوانند در نماز گفت ای پسر من محدث و بدعت است
 تری می گفت هذا حدیث حسن صحیح یعنی این التزام و دوام و طریق ساختن بدعت است بلکه آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بمصلحت مدتی
 خواند و ترک کرد چنانچه معلوم شد در سوطا از نافع از این عمر آورده که وی قنوت نمی خواند در پنج نمازی و ششمی گفته که این همان
 از ابی هریره بسند صحیح روایت کرده که رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم قنوت نمی خواند در نماز پنج گانه مگر آنکه دعا میکرد و قنوت را با بر
 قومی و امام محمد در آثار از ابو حنیفه از حماد از ابراهیم از اسود آورده که وی سالها صحبت داشت با عمر بن الخطاب پس فهمید او را
 هرگز که قنوت خواند در نماز و ابراهیم گفت که اهل کوفه قنوت را از معاویه گرفتند که دعای بزمیکر در بر علی کرم الله وجهه و دعا بابت آورده
 اگر عادت مسلمانان نازل گرد و امام در نماز جبری قنوت بخواند نماز جاگزست و این قول ثوری و احمد است و میمور ابی حدیث
 بر مانند که قنوت نزد نزول عادت در همه نماز یا مشروع است انتی کلام الشیخی و شیخ ابن الهمام بعد از ایراد احادیث و آثار از طریقین
 و تکلم بقیل بقیل و تطبیق در آن مقرر ساخته و تصحیح نموده که قنوتی که در نماز غیر از آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم آمده و صحبت
 رسیده است همان دعا بود بر جای کفار تا مدت یکماه و قنوت نکرده پیش از آن و پس از آن و اگر از بعضی اصحاب صحبت رسیده
 آن نیز محمول بر وجود نازل و عادت است و بهر جهت تحقیق و الحق تحقیق بالتصدیق و الله اعلم و این سخن در قنوت غیر بر دو ذکر
 قنوت و تردد مجلس بیاید و معلوم شد که قنوت اینجا بمحلی دعا است مخصوص دعای اللهم انما نستعینک الخ و اللهم اهدنا الی ما نشتد
 حال آن نیز تحقیق پیوند و انشاء الله سبحانه و بسم الله الرحمن الرحیم گاه بگرمی گفت و گاه اخفا میکرد و محضت این را در بیان قرات
 سابقا گفته است تکرارش را در این مقام وجهی ندارد نیست اما آنکه این سخن از وی مخالف آن است که در فائمه گفته است که در باب
 جبر و صلوة بسم الله الرحمن الرحیم حدیثی صحیح نشده و چون ادعا و التزام بیان علی صحیح از حضرت نبوت صلی الله علیه و آله وسلم نموده
 لابد آنچه اینجا ذکر میکند محکوم بصحت باشد نزد وی و حق آن است که در فائمه گفته است چنانچه مانع سابقا بیان کردیم و در آن است
 که در همین جبر و لزوم آن چنانکه اخفا هرگز نکرده باشد حدیثی صحیح نشده پس مخالفی میان آنچه اینجا میگوید و آنچه در فائمه آمده است
 نباشد و در ظاهر و محضر اسرار قرات میکرد و ذکر این سابقا در بیان قرات مناسب بود و با وجود آنکه درین دو مقام اسرار می کرد
 و بعضی آیات اندکی بلند میخواند چنانکه از ماموران که قریبی بودند می شنیدند چنانکه در حدیث بخاری و مسلم از ابی قتاده آمده
 و یسعنا الآیه اصیانا و مقصود ازین اسماع تعلیم ایشان بود که میخواند و فلان سوره میخواند و گفته اند که گاهی بخیر بگفت طلبه
 استغراق در مدبری قصد نیز حاصل میشد و الله اعلم و در نماز التفات نکردی معنی التفات دیدن بعین و شال باو بچیدن گون
 است این چنین مفهوم میشود از کتب لغت پس بگویم هشتم نگریستن بی گردانیدن کردن التفات نباشد و گفته اند که کلا فی الامایه
 و در شرح ابن الهمام است که هذا التفات مکرره است که بر بید کردن را تا بیرون آید از مواجبه قبله و اگر حق نکند بکسیع بدان خود فائمه
 گردد نماز وی پس یک قسم التفات منفسه است و یکی کراهه چنانچه علی کثیر منفسه و قلیل مکرره اتقی دشمنی گوید مکرره است التفات بعین
 لی تحریر سینه و لکن تحریر سینه کند باطل گردد نماز وی مگر گوشه چشم ملاحظه کند مکرره نیست انتی و بقیه هذا صلی الله علیه و آله
 و مسلم نمی کند از التفات در نماز و عهد فرمود بر آن و میفرمود معنی التفات در نماز احتیاس ز بودنی است یکسره الشیطان
 که میکند آن را بدون ما شیطان از نماز بنده و در احادیث این لفظ زیادت است که من سجد العبد یعنی میگردد وی را بد شیطان
 از نماز کمال روی بر این حدیث صحیح است و روایت کرده است از راههای مسلم و احمد و ابو داود و نسائی از فائمه و نیز فرمود بانس

ای پسر که من پر میرزا التفات و چون در شرح خطاب یکی در حقیقت خطاب بهماست گویا خطاب جمیع کرده ام که دلیل بر تخصیص
 بهما اگر دو مصنف این ابی شیباه لا یتفق احدکم باین جهت گفت مصنف که ای فرموده پر میرزا التفات کردن در نماز جمیع
 التفات و نماز پاک شدن است بوقوع در و طه الم و مذاب و اگر تاگزیر باشد کسی را از التفات کردن یعنی البته میفرماید التفات
 کند و راضی بشود نفوت کمال باری در نماز نافله که هر که امر روی آسان است و نقصان در روی چندان خطر ندارد و در نماز و غیره
 که امر روی خطر است و ضرر در روی کمتر اگر چه نفوت کمال در و اقل که مکملات فرائض اند نفوت کمال فرائض نیز بوجهی لازم می آید
 و ترمذی این حدیث از انس بن خطاب افراد روایت کرده و جمیع نموده و نیز فرموده چون بایستد مرد در نماز اقبال کند در روی
 پروردگار تعالی جل و علا به کریم خود چون التفات کند و بجانب غیر نگراند و بدو در دعا و دعا تعالی این آدم بجانب که می نگراند
 ترا کسی است بهتر از من که بسوی او می نگراند و می نگراند من اگر چون بار دوم التفات کند باز حق عز و شاکمین گوید
 چون بار سوم نگراند و حق تعالی بدو کریم خود را از روی این حدیث ما احمد و ابو داؤد و نسائی و دارمی و مالک و سیاقی از
 ابی ذر بالتفاهة مختلفه روایت کرده اند و مالک تصحیح آن نموده و شیخ ابن الکمام گویند حق آن است که این حدیث حسن است
 و حدیث دیگر آمده لصلوة للتفت و راه الطبرانی عن عبد الله بن سلام رضى الله عنه لما حدث ابن عباس به انما قال ان
 رسول الله صلى الله عليه و آله وسلم بود و اول هذا لفظه ثم في حديثه ثم في حديثه ثم في حديثه ثم في حديثه ثم في حديثه
 بلوی و حق گویند غفله کردن خود را خلف ظهر و بجانب پیش پشت مبارک خود به چند و جامع ترمذی است و نسائی از نیز روایت
 کرده اما عریب است چنانچه ترمذی گفته است که حدیث غریب و نیز گفته مخالفت کرده است و اسناد این حدیث و کج فصل
 بن موسی را که روایت کرده است متصل الاسناد تا عکرمه عن ابن عباس ثم ان رسول الله صلى الله عليه و آله وسلم لفظ انما حدث
 و روایت کرده و کج از بعضی اصحاب مکرر که گفت ان انشی صلى الله عليه و آله وسلم كان لفظه ثم في حديثه ثم في حديثه
 و کج مرسل باشد و حدیث فضل بن موسی مستند لیکن پوشیده نماند که مرسل چون موسی دیگر مستند است به جهت است اتفاق و نیز در
 مناقات غرابت اصحت سخن است و قد سبق تحقیق فی المقدمة و ترمذی حدیث انس را باین ابی که الا التفات که مذکور شد
 نیز غریب است و الا وجه گفته است و مصنف در انها طعن مکرر و غرابت این مگر از ان جهت باشد که طرق است میان غریب مطلق و
 غریب من هذا الوجه قدر و گویا بجهت این معنی گفت و به شجاعت خبر رسد برای تقریر و تحقیق طعن اما پوشیده نماند که حدیث ابن عباس
 جواز لفظ میکند التفات و لفظ غیر التفات است چنانکه بیان کردیم و از کلام مصنف در قاموس نیز می بینیم مفهوم می گرد پس
 چون لفظ جواز آن مناقات ندارد بنی التفات و اگر است آن و گفته اند که ابن حضرت صلى الله عليه و آله وسلم گاهی ملاحظ
 اصحاب که در نماز غفلت او بود و میگرد و خواه بقصد اطلاق بهما حال ایشان را بجهت تعلیم آن که لفظ مبطل نماز نیست و استدلال
 و شیخ ابن الکمام میگوید که حدیث ملاحظه آن حضرت صلى الله عليه و آله وسلم اصحاب را ترمذی و نسائی و ابن حبان و ابن عباس
 روایت کرده اند و مالک تصحیح آن نموده و ترمذی علم به غرابت آن کرده و ابن القطن گفته که صحیح است و غرابت او مخصوص
 مطلق است که ترمذی آورده و او را طریق دیگر نیز هست در مسند نیز از انحنی و گویا مصنف از التفات معنی قام تر
 شامل ملاحظه التفات مراد داشت بجا نداشتن پر دو کرد و لهذا گفت کسی از امام احمد پرسید و گفت یعنی اهل حدیث
 روایت می کنند اسناد که پیبر صلى الله عليه و آله وسلم در نماز ملاحظه و التفات می کرد امام احمد بجهت عدم صححت
 این اسناد نزد روی بروی انکار عظیم کرده و غایت متاخر گشت بعدی که چون روی وی مستغیر شد و بدن وی

در باره نماز و در ارتعاس امتداد و گفت این حدیث را اسناد صحیح نیست ولیکن صحیح آنست که التفات متقی است و ملاحظه ثابته چنانکه
گفتیم و اگر چه آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در نماز التفات نمیکرد و عادت شریف وی نبود اما این مقدار ثابت شده که یکبار
در بعضی از اسفار بود و شخصی را که نام وی انس بن ابی مرثد غنوی باشد بدید بان بجانب دشمن فرستاده بود چون به نماز که سنت
فجر باشد گذاردن مستنول شد در نماز بجانب آن راه که آن شخص را بران گذاشته بود نظر میکرد و قصد بدید بان گذاشتن شخصی و نظر
کردن آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بجانب وی در نماز چنانکه در جامع الاصول از حدیث ابی داؤد از سهل بن الحنظله و
در جمع الجوامع از ابی نعیم فی المعرفة آورده آن چنان است که گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم امشب با سبانی ناکه
میکند انس بن ابی مرثد غنوی گفت یا رسول الله این خدمت را من کنم فرمود پس سوار شوی رفت و بر اسی که داشت سوار شد و
بحضرت آمد پس گفت مرا در رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم بجانب این دره رود و بدی لای آن کوه است و باید که فریبند
تر امشب یعنی حاضر باش و بیدار باش چون صبح بدید پیغمبر خدای صلی الله علیه و آله وسلم بکهای نماز خود آمد و در رکعت یعنی سنت
فجر گذارد و سوار شد از مردم آید صبح احساس کردید سوار خود را روی گفت لا ارسول الله صبح احساس نکردیم و خبر نداریم که حال
وی چه شد پس ثویب کرده شد برای نماز یعنی تکرار اعلام غالباً مراد اقامت نماز فرض است و الله اعلم پس آن حضرت
صلی الله علیه و آله وسلم نماز میگذارد و التفات بجانب آن شعب میکرد و تا چون تمام کرد نماز را فرمود بشارت باد مرثدا
که به تحقیق آمد سوار شایس نظر کردیم ما و دیدیم که زیر درختان که در آن شعب اند ایستاده است پس نزد آن حضرت صلی
الله علیه و آله وسلم آمد و گفت یا رسول الله رفتم و تمام شب بر بالاسه این کوه است که رسول خدا فرموده بود ایستادم چون
صبح شد بر طرف نگاه کردم هیچ یکی را ندیدم فرمود حضرت رسول صلی الله علیه و آله وسلم آید صبح فرود آمدی از اسب گفت
لا یا رسول الله فرمود نیامدم الا برای نماز یا تعنای حاجت خود گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم قد اوجبت
پس تحقیق واجب گردانیدی تو برای خود یعنی بهشت را فلا ظلمک پس مقرر کند ترا اگر چه بعد ازین اجتهاد و مشقت در عمل
کنی یا مراد آنست که نیست خوف نبرد تو از آتش و دوزخ و عذاب آخرت و آئین تقیید منافات بمقصود ندارد زیرا که جهل
ندرت بود و مراد آنست که التفات عادت شریف وی نبود و نزد نماز تا فله بود اگر چه او گذاشتن بود و نزد مصنف آن نماز
سنت مامد بود و اگر نیز فرض باشد چنانکه از ظاهر کلام عبادت حدیث جامع الاصول مفهوم میگردد نیز ضرر ندارد زیرا که
این نظر و التفات برای مهم دینی که محافظت و احترام باشد بود و مصلحت اهل اسلام که سلامت و جمعیت ایشانست بدان
منوط و متعلق بود و این امری نفس و مرغوب است زیرا که از باب تداخل عبادات است نماز عبادتی است و نظر کردن بجانب
آن شخص برای مصلحت مذکور عبادتی دیگر چه وی صلی الله علیه و آله وسلم این نظر کردن در اتعاس نماز جهاد و تدبیر اسباب آن
مستنول شد و نماز خوف که در مقابل فتنه و وجه مخصوص گذاردن این معنی به نظر کردن آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم
در نماز یا معنی تداخل عبادات شبیه است و این معنی در آثار نیز آمده است چنانکه منقول است از امیر المؤمنین علیه السلام می گفت
انی لا هیز بدستی که من بر آن ساخته می کنم جیش لشکر خود را باطل و تفکر و تدبیر در امری و اتالی الصلوة و حال آنکه من در
نماز ام سید علی و جمع الجوامع این اثر را از ابن ابی شیبه آورده و در صحیح بخاری بابی عقد کرده بعنوان افکر الرجل انشی فی
الصلوة و در حجه این قول از عمر آورده و در باب این حدیث آورده که روزی حضرت رسول صلی الله علیه و آله وسلم
نماز میگذارد و بعد از سلام بسرعت تمام برخاست و درون رفت و چون در روی قوم معنی تعجب مشاهده کرد فرمود علانی

مخصوصا بعد از نماز و ایستادن بر سر تری و حسن چهره و نشانی از اوقات اجابت و بر صلوٰه مکتوبه را بعد کرده مگر آنکه مراد
 بدان بعد از تشهد قبل السلام دارند و اما علم و معصیت میگویند جمیع ادعیه نماز در نفس نماز بود و در میان فرمود و بعضی از آنکه علم
 میگویند چون از نماز فارغ شود ذکر و تلیل و تسبیح و تحمید شروع و تسبیح است بی خلاف ظاهر این ادوا که بعضی از آنکه علم میگویند بی آنکه
 فعل حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم بیان کند چنانکه عادت است درین کتاب ناظر در آن می نماید که آن از مستحبات علم
 است بجز در احادیث وارد نشده و حال آنکه در احادیث صحیح از فعل آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم آورده اند و نیز چنانکه تلیل
 و تسبیح و تحمید مذکور است ادعیه نیز در آن میان است و مستحب است که در و در پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم فرستد بین مناسب آن بود که
 در پی آن دعا کند و حاجات را از حضرت عزت جل شانه بخواند و دعای او مستجاب شود و حاجات او مقصی گردد و این در جمیع اوقات
 و عادت اگر چه سابق بیان اینها بعد از تشهد یا بعد از نماز است از فضال بن عبید آمده است که گفت بود آن حضرت صلی الله علیه
 و آله و سلم نشسته ناگاه مددی در آمد و نماز گذارد پس گفت یعنی در نماز بعد از تشهد اللهم اغفر لی و ارحم لی پس گفت رسول خدا
 صلی الله علیه و آله و سلم شتاب کردی ایها المصلی چون نماز کنی و نشستی یعنی در تشهد حمد و ثنا گو بر حق جل و علا بد ایچوی
 تعالی اهل و منزل او را آن است و در و در برست بر من بهتر دعا کن او را و در خواه حاجت خود از وی بعد از آن نماز گذارد و در
 دیگر پس حمد گفت مرند از آسمانه و در و در فرستاد پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم پس فرمود آن حضرت ایها المصلی دعا کن که
 مستجاب است دعای توره و اله الترمذی و روی الوداد و والنسائی نحوه این حدیث را در دعای بعد از تشهد آورده اند و محل
 است که بعد از فراغ نماز نیز دو و اما علم و کیفیت صلوٰه چنانچه در صحیح بخاری و مسلم آمده این است اللهم صل علی محمد
 علی آل محمد کما صلیت علی ابراهیم و علی آل ابراهیم انک حمید مجید اللهم بارک علی محمد و علی آل محمد کما بارکت علی ابراهیم
 و علی آل ابراهیم انک حمید مجید و در حدیث مسلم ذکر علی ابراهیم نیست و کیفیات دیگر نیز آورده شده اما همین قدر هم کفایت
 است که از سمعت بن مینب المشانج و منیة بر رسول صلی الله علیه و آله و سلم در نماز فرض است نزد شافعی و نزد اصفت است
 و بالجملة صلوٰه بر آن حضرت بموجب امر محو و علیه واجب است پس نزد شافعی در نماز و نزد مطلق شنی گوید نزد کرخ یکبار
 و در هر واجب است و نزد طحاوی واجب است نزد سماع اسم شریف وی هر بار که مذکور گردد و در هر واجب است که ذی الحیطه است
 بیش از این الهام در زاد الفقیر گفته مگر نزد اتحاد مجلس که برین تقدیر مستحب است تکرار صلوٰه بتکرار اسم شریف فاعلیک بنا
فصل فی کیفیت الخروج من الصلوٰه بعد از تشهد با متماتش که صلوٰه و دعاست لفظی السلام علیکم ورحمة الله
والتفات بجانب راست کردی چنانچه رخسار مبارک همین را از آنجا که در بجانب یو دند بدیدیدندی و از جانب چپ بچپین
لفظی السلام علیکم ورحمة الله چنانچه رخسار مبارک اسیرا را بدیدیدندی احادیث صحیح درین باب از اصحاب سنن اربعه
و غیر از ابن مسعود و صحابه دیگر وارد شده است و ترمذی بانی برای تسلیمتین عقد کرده و بعد از ایراد حدیث ابن مسعود
گفته و فی الباب عن سعد و ابن عمر و هارون بن سمره و ابراهیم بن عمار بن اسود و اهل بن جر و عدی بن عیسر و جابر و حبیب بن مسعود
و حکم بن صحن و محبت حدیث کرده میگویند و هم بر دست عمل نزد اهل علم از اصحاب پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم و کسانیکه بعد از
ایشان انداختی در همین دست مذہب این تلمذ الا امام مالک که نزد وی یک تسلیم است مقابل وجه مذکور این است و در رساله ابن
ابی زید که از کتب معتبره در مذہب ایشان است کیفیت و می چنین گفته که گوید السلام علیکم یکبار اگر دانیدن سرانگی بجانب
بسم و آوردن او در مقابل وجه مغرب این چنین است که اگر در مقابل او ایستاد و اندکی میلان بجانب بسم کند پس بگوید انهم

بکتاب امام و اشاعت کند بوی و متک ایشان حدیث عائشه است که گفت بود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم که سلام گفتی یک سلام بکتاب پیش روی مبارک خود و میلان کردی اندک میلانی بجانب شق ایمن و ترمذی بای دیگر برای تسلیم واحد آورده کرده و حدیث عائشه را آورده و میگوید که درین باب حدیث از رسول بن سعد نیز آمده و میگوید حدیث عائشه هم رفع می معلوم نشده گمراهی و میگوید محمد بن اسماعیل گفته که زبیر بن محمد از اهل شام که سبک از روایة ابن حدیث است روایت کرده می شود از دوسه سنا که میگوید که بعضی از اهل علم قائل شده اند بیک تسلیم واضح روایات از حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم دو سلام است و درین اندک از اهل علم از اصحاب پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم و تابعین و کسانیکه بعد از ایشانند و قوی از اصحاب و غیرهم قائلند بسلام واحد و شافعی گفته اگر خواهد سلام گوید یک سلام و اگر خواهد دو سلام این کلام ترمذی است و وی ترجیح جانب تسلیمین کرده و تصریح بذباب بعضی علماء بسلام واحد فرموده است و مانا که تسلیم واحد منسوخ شده اما حیانا بوده است و بعد از علم شیخ مصنف چنانکه عادت اوست در نسخ و جزم با حدیثها بنین و مبالغه در تائید مختار خود میگوید و علل آن وی این است

یعنی دو تسلیم در کیفیت مذکور تا پانزده صحابه آنرا روایت کرده اند و آنکه حدیث با سانیة صحیح آنرا آورده و لایاچه در حدیث عدی بن عمیر آمده است که کان سلم تسلیم واحد تلقا وجهه عدی بن عمیر و ترمذی دران صحابه شمرده که از ایشان احادیث در باب تسلیمین آمده است چنانکه لعل کردیم و حدیث وی در باب تسلیم واحد در کتب معتبره و جزان نیا فیم و مانا که نزد مصنف از وی دو حدیث است یکی در باب تسلیمین و آن صحیح و ثابت است و دیگر در باب تسلیم واحد و آن صحیح نشده چنانکه میگوید اسناد آن قائم نیست و نزد اهل حدیث ثابت نه حدیثی که در باب تسلیم واحد در کتب مذکور است چنانکه ترمذی و طائفة از آورده مصنف میگوید

اما حدیث عائشه آمده کان رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم سلم تسلیم واحد یرفع بها صوته حتی یوقظنا بود آن حضرت که یک سلام میگفت تا غار بلند تابیدار بیدار آیند و این حدیث را شیخ اهل بیت لایق نظر یوقظنا و دعای ترمذی و جامع الاحول نیست چنانچه در آوریم و این حدیث هم چنانچه حدیث عدی بن عمیر معتدل است و اگر معتدل بودی هم بهر حال دلالت بر مقتضای اعتبار بر یک سلام است نکردی چه اینجا هیچ اثبات سلام واحد کردی و نفی سلام ثان نکردی و اگر از ان ساکت شد شاید که سلام دیگر نیز باشد که بدان در رفع صوت کردی که مقصود از ان ایقان اهل بیت بودی فافهم و از اینجا ظاهر شد وجه آنکه از امام احمد نقول است که وی حدیث تسلیم واحد را تاویل کرده که منی او آن است که جبر بسلام واحد میکرد از برای اعلام و سلام دوم را آهسته میگفت و جبر در غیر قرات از برای اعلام بود و آن تسلیم اول حاصل شد پس حاجت بجز ثانی نباشد و این قدر گفته که معنی قول عائشه تلقا وجهه است که تکرار

است بسلام از جانب قبله کردی بعد از ان التفات کردی بمن و بسیار را که از بعضی شارحین فصل فی ادعیه الصلوة علاوه دعوات که آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در افتتاح و رکوع و اعتدال سجود و بین السجودین میخواند سابقا مذکور شد از جمله دعواتیکه در نماز میخواندند ما است اللهم اغفر لی ذنبی و وسیع لی فی داری و بارک لی فیما رزقنی مصنف تعیین و منع این دعا نکرد که بعد از تشهد است یا غیر آن و ظاهر البزینه دعای لاحق آن است که بعد از تشهد بود و آنکه علم و این دعا را در باب طهارت نیز ذکر کرده وقت بمونی بخواند و

این دعا را میخواند اللهم لا اله الا انت العزیز علی الرشد و اسألت تکریمتک و حسن عبادتک و اسألتک قلبا سلیما و لسانا صادقا و اسألتک من غیر ما تعلم و اعوذ بک من شر ما تعلم و استغفرک لما احکم و ادان النساء من شد این اوس در وی احمد نحوه و در نطق حدیث اینچنین واقع شده که ان رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم کان یقول لی صلوة و مراد بان آخر صلوة و نه آنرا در ادعیه بعد از تشهد ذکر کرده اند و شیخ ابن حجر شیمی کی در شرح مشکوٰۃ گفته و فی رواية لاحد فضیلا و فی در بر او ظاهر ازنی و بزرگ آنست که بعد از فراغ نماز

marfat.com

ابو خیران چون در جمع رسید و در شده که سائل است بر او ایستاد و امام جمعی که بنام خود او بر می خاسته باشد و حق ایشان
 را تا نزد پادشاهی بردست بنده بهندگان خود چیزی بخشد و آن بنده آنرا مخصوص گرداند و خود دیگران را محروم سازد و بالاتر
 ازین خیانتی بنا کند و اگر آن دعا که امام بعد از سلام می کند و مقتدیان تائین نمایند ثابت شود چنانکه ذکر کردیم آن نیز
 عمل این حدیث تواند بود و یعنی درین محل تیر و قلم بلفظ افراد مناسب نیست و از روایت نه و احمد اعظم فصل **بداختن**
 و مسووم چشم و چشمی خوشدلی که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در نماز و زوکی و شهودی که درین وقت یافتی در هیچ عبادت
 و هیچ وقت نیامتی و ازین جهت مسووم و محبت گردانیده شده است یعنی آن هنگام این بعضی فضل و کرم خاص خود که پس داده
 ساخته و این عمل فرموده نه من فضل و کسب خود پیدا کرده ام لکن العین این کثایت از قریح و سرور و در یافت مقصود
 و خود نصیب مستحق نسبت از قریح قات بعضی قرار و ثبات چه دید و بکار و محبوب قرار یابد و بدین اوارام گیرد و یکبارگی دیگر
 نگرود و در حالت سرور و خوشحالی ساکن و بر باری خود بود و به نظر غیر محبوب بر ایشان و بهر جانب نگران و در حال غم و غم
 گردان و لرزان باشد و در اینصورت کمالی بیش از حد است و دلیل آن است و اشتیاق است از قریح قات که بعضی سرور
 است و سروری چشم لذت و می در شایده محبوب بود و دیگری و سوزش در دیدن اخبار و لذت و لذت و العین خوانند و آنکه
 غم و در فی الصلوة کف فی الصلوة اشارت کرد و بآنکه سرور و آرام وی بمشاهده حق است که بکمال کمال تر باشد و از او را حاصل است
 به نفس تازی ثواب و چه تر و شایه و آرام و الثبات غیر نبود و نماز عریض است اگر چه نعمت اوست و فضل او و قریح بعضی نعمت
 حق نیز مقامی عالی است چنانکه گفت و قل بفضل الله و برحمته فذلک لیفرحوا و اما درین مقام مشاهده منافع و نعمت و سرور
 باو است و مقام آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم اعلی و ارفع است و باین جهت فرمود و لیفرحوا و نگفت فلتفرح یا خطاب حضرت
 صلی الله علیه و آله و سلم باشد و تواند که ازین مقام بعضی قاص کلان است و نیز شرفی و تقبی بود چه قرآه العین بشهود و بر قدر
 معرفت مشهود است چنانکه معنی آن معرفت صلی الله علیه و آله و سلم نیست هیچ شهودی مانند شهود وی نبود و قرآه العین
 دیگران مثل قرآه العین وی نباشد چنانکه مقام قاص اوست و دیگران نیز گویند حسبنا الله و این بدان طاعت و عبادت
 با کمالی که در هر یک از این حدیث است که حب الی الطیب و النساء و محبت قرآه العین فی الصلوة و صاحب شکوت
 گوید که این حدیث را احمد و نسائی از انس روایت کرده و سماعی در مقام حدیث گفته که طبرانی در او وسط و صغیر از انس روایت
 سر فو تا آورده و همچنین خطیب در تاریخ بغداد و درین حدیثی فی الکامل و عاکم در مستدرک نیز آورده و اما بدون لفظ محبت و گفته
 که صحیح است بر شرط مسلم و ترمذی و نسائی نیز از انس بطریق دیگر روایت لفظ من بالذی آمده و باین وجه اخراج کرده اند و از
 احمد و ابویعلی در مسندین خود را ابو عوانه و مستخرج صحیح خود و طبرانی در او وسط و معنی در سنن و غیر ایشان و این نیم گفته که
 روایت کرد و از احمد در کتاب زهد و زیاراتی لطیف و آن باین است که اصرار عن الطعام و الشراب و الاصرار عنین و اما آنچه
 مشتهر شده است درین حدیث از زیارات لفظ ثلاث و قون یا نعم بران مکرر و در موضع از احیاء و در تفسیر آل عمران از
 کشف و قدیم این زیادت را در هیچ طریقی از طرق این حدیث و با وجود تفسیر و تعزیر کرده باین معنی از کشتی گفته و اما
 نشده است درین حدیث لفظ ثلاث و زیادت وی مثل است بر معنی لایحه صلوة از دنیا نیست و تکلم کرده امام ابن قسبر
 معنی خود توجیه کرده و لفظ ثلاث را و شیخ ابن حجر در ترمذی را معنی گفته که مشتهر شده بر زبان زیارات لفظ ثلاث و یا نعم لفظ
 آن در ادب و شیخ از طریق او و ابی الدین عراقی در امامی خود نیز گفته که لفظ ثلاث در هیچ کتابی از کتب حدیث نیست و معلوم قان

امور دنیا بود و این کلام اسنادی پس معلوم شد که اصل حدیث که اتفاق آمد بر آن است باین لفظ است حبیب الله صلی الله علیه و آله
 قره یعنی فی الصلوة و این بی اشکال است در بعضی طرق من الدنیا یا من دنیا که نیز آمده و در بعضی کتب ثلث نیز واقع شده مگر یکی ازین
 دو نباشد نیز اشکالی ندارد اما اگر هر دو باشد چنانچه بی زبانها میگرد و اشکال دارد و در توحید آن گاهی گویند که مراد به بودن از دنیا
 بودن در دنیا و وجود آن در حیات دین عالم است پس حاصل معنی آن شود که درین عالم مراسم چیز خوش آمد و از آن از جمله امور طبیعی
 دنیا و بهر است و سوم امر دینی و چهارمی گویند که سوم از امور دنیا و بهر است و سبب ملائت و مسامتة ذکر نکرد و عدول کردن از آن
 با مردنی بر طریق تکمیل و دفع توهم آنکری را لذت و محبت طبع معاشرت است و شغل از حق و مناجات و بی نزار و توان
 و بعد اعلم که امر ثالث که ذکر آن درین حدیث گردید خیل باشد چنانکه در حدیث دیگر از انس آمده است لم یکن احب الیه صلی
 الله علیه و آله و سلم بعد انس من الخیال و راه النسائی و جمال دارد که طعام بود چنانچه در حدیث عائشه رضی الله عنها که گفت بود رسول خدا
 صلی الله علیه و آله و سلم که خوش می آمد و از دنیا سه چیز طعام و نسأ و طیب پس یافتن از آن دو چیز و نیافتن یکی را یافتن نسأ
 و طیب را و نیافتن طعام را و راه احمد و یوسف و از بس ذوق و شوقی که در نماز داشت از دنیا باطل را راحت بخش ما را ای بطلان
 بالصلوة بنماز یعنی اذان گو و تکبیر بر آواز تا از کنیم و از تعب و محنت و مشغولی کارهای دیگر خلاص شویم و مناجات حق و شهود
 وی تعالی را و بعد بلیم برین معنی مضمون این حدیث با مضمون و جعلت قره یعنی فی الصلوة یکی بود و بعضی گویند اذان گونا
 نماز کنیم و بعد ای آن از شغل قلب و تعب و تعلق که بوی داریم راحت یابیم و در مشکوة از سالم بن ابی الجعد آورده که گفت
 مردی از خزانة گفت کاشکی نماز میکردم و استراحت می نمودم مردی که حاضر بود و بدید برین سخن او را غیب کردند پس آن مرد
 این حدیث را بر ایشان حجت آورد و گفت شنیدم من رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که گفت اتم الصلوة یا بطلان یا خلبا
 و این معنی ثانی موافق است در فرق میان دو معنی آن است که در اول راحت بوجود نماز است و شهودی و ذوقی که در دست
 و در ثانی با برای ذمه و درج و طاعت و اقبال امر و خلاص از تعب و شغل و تعلق قلب است بوی و هر دو معنی در نهی است
 چیزی مذکور اند فافهم و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم باین همه ذوق و خوشی و راحتی که در نماز داشت مراعات
 حال ماسوا من تخفیف نماز از وی نوت شدی در مجبین از انس آمده که گفت بود رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم
 بکند گذارنده ترین مردم نماز را در تمامی یعنی نقصانی در نماز نکردی و با وجود آن سبک گذاردی گویند مراد مای
 در رکوع و سجود و طاعت و اعتدال سعد و خفت و در قرائت و بر و اتی نگذارم من نماز را خلف هیچ امامی که اخفت بود
 از روی نماز گذاردن و اتم در آن از پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم ب تحقیق بود آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم که می شنیدند
 صبی را پس تخفیف میکرد بسیار اما در سن در فتنه افتد و احمد و ابویعلی از وی روایت کرده اند که گفت بود رسول خدا صلی الله
 علیه و آله و سلم تخفیف کننده ترین مردم نماز را بر مردم و دراز کننده بر نفس خود یعنی اگر نماز گذاردی و دراز کردی چند آنکه خواستی
 و اگر امامت کردی تخفیف کردی و نیز مروی است از انس که گفت نگذارم من نماز را خلف امامی که شایسته ترین مردم است
 بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در نماز گذاردن از عبد بن عبد الله و بودی که تمام میکرد رکوع و سجود و تخفیف
 میکرد و پیام را آخره النسائی من زید بن اسلم و مروی است از فضل بن عباس که گفت رسیده است مرا از عمار بن یاسر که امامت
 کرد و تخفیف کرد در قرائت و در طاعت پس گفتند او را چرا چنین کردی یا عمار گفت ترسیدم تا بدو سواش تخفیف دیند و مجبین از
 ابی هریرة که گفت گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم هر که امامت کند قومی را که تخفیف کند نماز را زیاده را ایشان

بیماری و بیماری و صاحب حاجتی می باشد و عثمان بن ابی العاص گوید آخر چیزی که عهد کرد و وصیت فرمود و رسول خدا
صلی الله علیه و آله و سلم این بود که چون امامت کنی قومی را سبک بگذار نماز را راه مسلم و احادیث درین باب بسیارست و قصه
بن جیل که در نماز عشا سوره بقره خواند و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم فرمود انان اخت یا معاذ ساینده که رشد و از
سیاق قصه معاذ و احادیث دیگر معلوم گردد که نهی از تطویلی است که بر مردم گران آید و باعث ترک جماعت و فقدان حضور
گردد و الاطالت آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و صاحب اعظام در امامت بسیار بود چنانکه گذشت و آن حضرت صلی الله علیه
و آله و سلم از شنیدن آواز گریه طفل نماز را تخفیف کردی تا مادرش در فتنه غیبت قطع صلوة یا زوال خشوع چنانکه از حدیث
انس گذشت و در هیچ بیماری تأدیه که یاقاده گفت گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می در آیم در نماز می خواهم در از
کنم تا ناگاه می شنوم آواز گریه بی راس ساهله و تخفیف می کنم در وی چون میدانم حال مادرش را که از گریه وی بهر جان
او چه میرسد گاهی بخت رحم و شفقت علی نیز در نماز کردی چنانکه طفلی در نماز بوی متعلق شدی او را برداشتی و بر دوش
مبارک خود نهادی بیماری و سلم از این قاده می نازند که گفت دیدم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که امامت می کرد در
را و امامت نیست ای العاص که از زینب بنت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بود بر دوش مبارک او میبود و چون رکوع
میکرد می نهاد او را بر زمین و چون بر میداشت سر از سجده باز میداشت او را بر دوش تا نام کردن نماز بچنین میگوید و خطایی
میگوید چنانکه نماید که برداشتن آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم صییدان تا روی قصد و تعدی بود شاید که صبیحه بخت طول
افتی که بخت وی در غیر حالت نماز داشت در نماز نیز آمده بوی متعلق میشد و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بخت رحمی و
مهری که داشت مدافعه می نمی کرد و او را از جد و غیر اند و بحال خود سن میگذراشت کذا قال اگر مانی بن شریح البخاری و نیز
میگوید که احتکاف است درین کاین چهل در نماز فرض بود یا نقل اتقوا بالجماعه اعلی که از آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم
در نماز یاد کرده اند یا آنرا اولی کنند و از حد کثرت بر آرند بنا بر احتکافی که در تفسیر فعل کثیر دارند یا گویند پیش از تحریم
فعل کثیر بود یا مخصوص دارند بان حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و الله اعلم و در فتح الباری میگوید که در روایات صحیح
آمد است که وضع و حمل امام بفرمان آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بود و بعضی گویند که در نقل بود و این نیز صحیح نبود
زیرا که صحیح شده که در حال امامت بود و امامت در نقل معهود و نیز در روایت ابی داود آمده که در نماز ظهر یا عصر بود و بعضی
گویند که برای حفظ خشوع بود اگر بر نمی داشت میگریست و شغل سروی میکرد پیشتر از آنچه برداشتن وی میکرد و قول به شیخ
بمجرد احتمال درست نبود و نیز این قصه بعد از قول او بود ان فی الصلوة لشظا و بعضی گویند از خصائص آن حضرت صلی
الله علیه و آله و سلم بود و این نیز خلاف ظاهر است پس صحیح آن است که گفته شود که این فعل متوالی نبود زیرا که طمانینت در
امکان نماند آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بسیار بود و انتی و این جنبی است بر آن قول که فعل متوالی کثیر است و مادون وی
تعلیل چنانکه باید و گاه حسین در اکثر کتب بشکایت درده اند میان حسن یا حسین و در بعضی جمع کرده اند میان هر دو
بیامدی و در سجود و پشت مبارک می صلی الله علیه و آله و سلم متعلق شدی از برای وی اطالت سجود کردی و تو به خاطر
بجانب وی داشتی و رعایت حال وی کردی و جمیع اصول از عجله بعد بن شد و از پدرش بروایت نسائی و
جمیع الجوامع سیوطی بروایت ابن عساکر و تاریخش می آید که گفت بیرون آمد بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در کعبه
از دو نماز ظهر یا عصر و حالتی که بردارنده بود حسن یا حسین را پیش مشیر رفت برای نماز و نهاد او را بر زمین پیشتر میگریست و نماز

چون بسمه رفت سجده طویل کرد پس برداشتم سر خود را از سجده ناگاه دیدم که مصی بر پشت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم سوار است و وی ساعدت پس باز بسمه رفتم چون نماز را تمام کرد و گفتند یا رسول الله سجده کردی در نماز خود بغایت طویل تا کمان بر دیم که مگر حادث شد امری یا وحی کرده شد بسوی تو فرمود هیچ کدام از اینها نبود و لیکن سواری کردیم من سپهرن و کرده چند اشتهم که شتابی کنم و سر بردارم تا تمام کند وی حاجت خود را و در جمیع انجوامع از ابو هریره می آرد که گفت بودیم ما با رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم در نماز عشا و چون بسمه رفت سوار شد حسن و حسین بر پشت مبارک او پس چون برداشت سر خود را بر داشت برداشتی نرم چون از بسمه رفت باز سوار شدند و چون تمام کردند نماز را به نشانه ایشان را در کنار خود و گاه در نماز بودی و عا نشانی بیامدی و در بسته بودی چند گام بنهادی و در را بگشودی چنانچه در جامع الاصول بر عایت الی داؤد و ترمذی و نسائی آورده است که گفت عائشه آمد روزی از بیرون و رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم نماز میگذارد و در درون خانه و در خانه را بسته پس طلب کردم از وی بگشادن در را پس پیش آمد آن حضرت و گشاده برای من در را پستر برگشت بکامی نماز خود و تمام کرد نماز را این روایت الی داؤد و ترمذی است و گفت ترمذی که بیان کرد عائشه که در خانه بجانب قبله بود و روایت نسائی آن است که طلب کردم گشادن در خانه را در رسول صلی الله علیه و آله وسلم میگذارد نماز نفل را و در جانب قبله بود پس مثنی کرد از جانب دست چپ با دست راست خود پس بگشاد در را پستر رجوع کرد بمصلای خود و گاهی کسی در حال نماز بروی سلام کردی با اشارت دست و بر اجواب گفتی باین طریق که دست را بگشودی چنانچه پشت دست بالا بودی ابو داؤد و ترمذی و نسائی از ابن عمر آورده اند که گفت بیرون آمد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم بسوی مسجد قبا و نماز گذارد و روی پس آمد به جماعه انصار و سلام کردند بروی و حال آنکه وی در نماز بود ابن عمر گوید گفتم مرطلال را چگونه دیدی پیغمبر خدا را صلی الله علیه و آله وسلم که رد کرد بر ایشان سلام را در نماز پس برای نمودن کیفیت اشارت بسط کرد بلال گفت دست خود را و گردانید بطن گفت بجانب اخل و پشت دست بجانب فوق و گاهی در اشارت انگشت نهم میکرد چنانچه صبیح گوید گذشتم بر رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم و حال آنکه وی نماز میگذارد پس سلام کردم بروی پس رد کرد سلام مرا با اشارت اصبح رواه ابیضا الترمذی و ابو داؤد و نسائی و مصنف میگوید گاهی بسرمبارک الا کردی یعنی در در سلام یا مطلقا و بر هر تقدیر باین را صریحا در کتب احادیث نیافتم مگر آنکه در روایت ترمذی و حدیث مذکور از ابن عمر واقع شده کان میرد اشاره او را مگر با اشارت بر اس یا مطلق حمل کنند اما از اسباق روایات که در جامع الاصول آورده ظاهر میشود که مراد همان اشارت بدست است و بعضی از مخرج اشارت بر اس ذکر کرده اند بی ذکر حدیث و لابد چون مصنف تصریح بدان کرده حدیثی درین باب خواهد بود و الله اعلم در صلوة کسوف ان عائشه آمده که نماز میکرد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم و مردم گردش افتاده بودند یکی ازان میان پرسید که این چه حال است پس اشارت کرد بسر خود و بجانب آسمان بقصد جواب وی رواه مسلم و اگر محل کلام مصنف این را در نظر صورتی دارد الله اعلم و در اوایل در سلام نماز سلام کردی پس ازان منوخ شد در روایت بخاری و سلم و ابی داؤد و نسائی از زید بن ارقم آمده است که گفت بودیم ما که سلام میکردیم بر پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم در حال نماز و میکردیم و بر او چون از پیش نباشی برگشته آمدیم سلام کردیم بروی صلی الله علیه و آله وسلم پس رو نکرد بر ما سلام ما را گفتیم یا رسول الله بودیم ما که سلام میکردیم بر تو و در میکردی بر ما سلام ما را فرمود ان فی الصلوة لشغلا و در بعض روایات آمده که الله تعالی میکند از امر خود هر چه میخواهد اکنون ام که در شکل در نماز جز ذکر وی تعالی جائز نباشد

و بعد از فراغ نماز در مساجد اگر دو سجده مسلم از مهابری آورد که گفت فرستاده بود رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم مرا اینجا حق و چون باز
آمد آن حضرت نماز میگذازد و بر راحله خود پیش سلام میزد و او را پس از شازت میزد و دست مبارک خود را بجانب زمین میگفت بعد از
فراغ نماز به ساختن دندان کاری که فرستاده بودم ترا من و در نماز بودم از آن سبب با تو کلام میکردم و پستی از شراح گفته اند که
اگر کلام کردن حایر اسلام بود و اثبات حضرت هدایت برای رسول اسلام باشد و اگر چه اب آن مهم بود که او را بدان فرستاده بودند
و شازت برای نشان دادن او بود و از آنجا معلوم شود که گاهی اشارت برای غیر رسول اسلام نیز میکرد و ظاهر همین بنامید زیرا که در رسول اسلام
اثبات سیوی زمین حاجت نبود و روی زمین انقلاب دیگر را ندانند و لعل و لعل با سفل کفایت کند و اگر آنکه اشارت بر زمین
کفایت از همین انقلاب باشد از جهت استلزام این بر آنرا فایده میسر شود و شاید که لفظ کلمه در بعضی از روایات مسلم واقع شده
و در روی این دو احتمال که گفته شده جاری است اما باری و مسلم در روایتی و ابو داود و ترمذی فسلط علیه آورد و اندلس متعین است
که او از شکم همین تسلیم بود و در صحیح بخاری آمده که روزی آن حضرت را دیدند که بعد از عصر دو رکعت میگذارد و با وجود آنکه نمیگوید
از آن پس تمام این غماض نماز و عایشه فرستادند تا از وی استفسار از استکشاف این حال نماید و عایشه از او باز پرسید
فرستاد و ام سلمه عاریه را نزد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم فرستاد تا حقیقت حال را پرسد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم
مسلم و نماز و شازت گنجه را به نامهری کند پس وی میگوید پس بعد از اتمام نماز جواب فرمود که این دو رکعت است که بعد از
نماز بخین میگذازم و امر و زبیب اجتمع و فرمود تا خواستم گذارد پس قصدا کردم اخبار را و این حدیث محقق شده که اشارت بر غیر
رسول اسلام نمیکردی و الله اعلم و در حدیث امام ابو حنیفه رحمه الله سلام داد و در نماز مقصد نماز است اگر عذر نبود و در مساجد و
عما خواهم و در صورت مقصد نیست و شمس نقل از فتاوی التبریک میکند که اشارت بر رسول اسلام بدست یا با گشت مقصد صلی
بدست و گوید اگر کسی چیزی طلبید از صلی پس یا کرد پس بدست یا و نعم تر مقصد نبود و گوید بخین گفته است در خلاصه الفتاوی
و گفته که بعضی مقصد سلام یا بدست در مقصدات ذکر کرده اند اما منی و این احادیث که مذکور شد تحت بدست برایشان و شیخ
جلال الدین سیوطی از مجمع البوامع حدیثی روایت کرده است که اشارت بر مقصد بدست و این همان احادیث میسر است که ذکر
کردیم شده است و معارضه اخبار اصل نه چنانچه در کلام مصنف در باب از کار در فصل آداب سلام باید و در او اهل تکلم نیز
جائز بود در نماز پس از آن نسخ شد بقول حق سبحانه و تعالی و تموا لید قانتین ای ساکنین و کاد چنان بودی که عایشه فرمود
برای نماز یعنی پیش آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بجانب قبله در مکان و قوت سجده و وی صلی الله علیه و آله و سلم مقصد بودی و
آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در رکعت بر او سجده دست بر پای وی نهادی بلکه انگشت در پای وی بگذاشتی و وی ای خود
را بخواب کشیدی و مکان سجده خالی کردی و پای دیگر را آوردی چنانچه بخاری و مسلم از عایشه آورده اند که گفت بودم من
که خواب میکردم و پیش رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و هر دو پای من در جانب قبله آن حضرت بودی چون خواستی که سجده
کردی غمگری را آوردی و این بنامه میفرمودی ای مرا بینی زیر کردی و غلغله ای انگشت را در پای من پس مقصد میکردم
و گفتم ای ای خود را با زانو می ایستاد و دراز می کردم پایها را بگذاشت و رخام میان روز با چراغ میزدی و از وی
گفته اند چنانچه عاقل اگر عاقل در پیش روی معصی بود یا از پیش وی بگذرد قاطع نماز بود و این بحث در خانه در شرح قول مصنف که
گفته در باب الصلوة لا یقلعها شیء چیزی ثابت نشده شرح و تفصیل باید انشاء الله تعالی و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم
گاه بر سر بام است تا از نماز وی و قرائت در کعبه بر سر کردی و آن وقت سجد در سیدی از سر بام پاشیدی و فرود آمدی و بر زمین

صلی الله علیه وآله وسلم قنوت در نماز صبح گاه خواندی و گاه ترک کردی این حکم سابقا گفته شده است و اعاده و تکرار آن را واجب نمی دانند
 مگر از جهت توطئه التفصیل مذکور می بین که اینجا می کنند چنانکه می گوید اهل حدیث می گویند خواندن قنوت در نماز صبح سنت است و ترک
 آن هم سنت است از جهت ثبوت فعل آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر هر دو وجه احیاناً خواندن و احیاناً ترک کردن چنانکه سابقا گذشت
 و مع هذا یعنی با وجود آنکه نزد اهل حدیث سنت فعل احیاناً ترک است ایشان بر کسی که بر آن مواظبت ینماید چنانکه مالک شافعی
 انکار می کنند و آنرا بدعت نمی شمارند و فاعل از مخالف سنت نمی خوانند و همچنین ترک آنرا چنانکه مذهب امام ابوحنیفه و احمد در قول مشهور
 است بدعت نمی دانند و تارک آنرا مخالف سنت نمی خوانند با آنکه ظاهر چنان نماید که هر دو شق را که مواظبت بر فعل مواظبت بر ترک
 است بدعت شمرند زیرا که سنت نه چنین است بلکه عدم مواظبت است بر احوالها بنی بر کسی که می گویند بر تقدیر فعل منع از ترک نکرده و ترک
 منع از فعل نفی هر دو جائز داشت پس نمی گویند که یکی از این دو حسن است بلکه می گویند بین قنوت فقد احسن و من ترک فقد احسن هر یک
 بخواند قنوت در نماز صبح هم نیک کرد و هر که نخواند هم نیک کرد و در جامع ترمذی می گویند که مذهب سفیان ثوری هم برین پنج سنت دلائل
 از مرسلین بسیار اما چون مقصود اینها بیان طریق ثبوت سنت نه تحقیق مذاهب فقها بر آن اقتضا کرده میشود و طریق ثبوت چنانچه
 مختار مصنف است فعل احیاناً ترک احیاناً است پوشیده مانده که سابقا معلوم شد که قنوت خواندن آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم چه در
 نماز صبح و چه در غیر آن و گزیر بسبب از اسباب بود که دعا میکرد بر جماعه و آن در اوقات مخصوصه بود و از ابتدا بعد از آن ترک گشت و آن حضرت صلی الله
 علیه وآله وسلم و خلفای تابعین بعد از آن نخواندند و التزام آن مواظبت بر آن اعدایان بدعت است و نیست مذهب امام ابوحنیفه و احمد و فقه
فصل در تسبیح رسول صلی الله علیه وآله وسلم در نماز بدانکه سه و نسیان بر حضرت پیغمبر صلی الله علیه وآله
 و سلم در اقوال در آنچه متعلق است باخبار و ابلاغ جائز نیست باتفاق اما در افعال چه در نماز و چه در غیر آن اختلاف است
 که جائز است یا نه و مختار نزد اهل حق جواز است و در حقیقت آن متضمن حکمت بالغه الکی عز شانه است و در بافتن تشریع حکام
 و در یافت سعادت اقتدا به پیغمبر علیه الصلوٰة والسلام چنانکه می گویند از جماعه من و نعم حق تعالی بر امت محمدی صلی الله علیه و
 آله و سلم کی این بود که گاهی پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم در نماز سه و کردی تا امت اقتدا کنند بوی در آنچه تشریح کند ایشان
 کرد آنکه مجرد تشریح حکمت نیست و سه و نسیان آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم زیرا که تشریح بی آن ممکن است چنانکه گفتی هر که
 سه و کند سه و روی لازم آید چنانکه در صورت شک بیاید و لیکن این نکته را صمیمه در یافت سعادت اقتدا تمام است
 و گاه سه و یعنی در وقت سه و می فرمود انا انما بشر مثلکم فیستم من مگر اگر کسی چنانچه شما آدمیانید انسی نسیان میکنم که انسون چنانچه
 نسیان میکنید شما قاذانیت پس چون نسیان کنم تذکره و بی یاد و دید مرا رواه البخاری و مسلم عن ابی مسعود و ابی بکر
 حصه بشریت و احکام جبلت در آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم جامعیتی خاص است که کمالی مخصوص جوهر حقیقت اوست
 محققان گفته اند که ظهور سلطان ربوبیت و قیام نوامیس الوهیت اقتضای آن کرده که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم
 را بر عبادیت که اشرف اوصاف و اجل محاسن اتصاف است واقف گردانید و اوصاف عبودیت بر وی اجرا نمود
 چنانچه گفت اجوع یوما و اشبع یوما و فرمود اکل کما یاکل العبد و اجلس کما یجلس العبد و یکای آن حضرت صلی الله علیه و
 آله و سلم و حزن قلب و دموع عین بر نفوت و لذازین باب است و ظهور احکام سه و نسیان نیز داخل این است با تفصیل وی
 حکمت تشریح و اقتدا را میفرمود چنانکه در موطا آورده انا انسی انسی انسی شک را وی است یعنی در باب افعال است با تفصیل و
 بر تقدیر بر صیغه محمول است لاسن بر صیغه معلوم متکلم از باب نفی میگذاردانی بالشرح یعنی مرا فراموش کردن میدهد پس دست گردانم

امام دهم و چهارم ای آن مشهور است که در آن وقت شیعیان خواص میگویند که اذان حضرت علی علیه السلام در نماز منع شده
 اول سوره قمره اول در همین دو حدیث از عبد الله بن کثیر آمده است که حدیث بیستم واقع شده که گذار رسول خدا صلی
 علیه و آله وسلم در رکعت از بعض نماز ایستاد و نشست و ایستاد و مردم با وی چون تمام کردند نماز خود را و منظر بودیم
 ما سلام دادیم تا تکبیر گفت پیش از سلام بود و بعد مگر نشسته و در حدیث دیگر ذکر نماز بیست و دومین و قوت یافته باین نظر که رسول خدا
 صلی علیه و آله وسلم ایستاد بعد از دو رکعت ظهر و نشست بعد از آن تا چون تمام کردند نماز او سجده کرد و بهتر سلام داد و در
 روایتی آمده که دو سجده کرد و تکبیر گفت برای هر سجده نشسته پیش از آنکه سلام گوید و بعد از آن مردم با وی بجای آنچه فراموش
 کرد از جلوس گفتیم و در باب سجده بیست و هفتم این روایت میکنند که در نماز ظهر بود و در تشهد اول شروع کرد
 در قنات صحابه تسبیح گفتند اشارت فرمود به دست که بر خیزد و چون تشهد دوم تمام کرد و سجده کرد و بعد از آن سلام داد و
 تسبیح صحابه و اشارت آن حضرت صلی علیه و آله وسلم در حدیث بیست و دومین باب مذکور شده نیست و شیخ ابن حجر راجع الیما
 میگوید که عثمان بن عفان و ابن خزيمة این زیادت آورده اند که تسبیح یا تسبیحی و اما آنکه مصنف میگوید اشارت فرمود به دست که
 بر خیزد و راجع طریق نیافتم و شیخ ابن حجر که استیعاب و استیضای تعدد طرق عادت دادند و این زیادت را در طرق بیست و
 نیاورده و در جامع الاصول نیز تذکره سه طرق و روایات متعدد آورده اما این زیادت را با ذکر کرده مگر در نظر مؤلف حد
 بعض طرق و روایات آمده باشد در کلام مصنف و ذکر تکبیر نیست بلکه در همین است چنانکه نقل کردیم و ازین حدیث معلوم شد
 بطریق قیاس که هر کسی که فراموش کند از نماز چیزی را که رکعت نماز بود چنانکه بعد از اولی که آن حضرت صلی علیه و آله وسلم
 فراموش کرد و سجده کند سوره را نیز معلوم شد که چون شروع در رکعت کرد و چنانکه آن حضرت صلی علیه و آله وسلم بر کعبه تالیف
 بر قنات رجم کند از آن فراموش کرده بود چنانکه قنات مذکور فراموش کرد و قنات گفته اند درین صورت که اگر
 بقعود نزدیک باشد رجم کند و اگر بقیام نزدیک بود رجم نکند و بعد از وی بقعود بجهت رجم است از زمین چون
 زمین از زمین برداشت قریب شد بقیام بعض گفته اند بعد از ایستاد و اتصاف نصف اسفل و چون نصف اسفل مستوی
 شد قریب شد بقیام کذا فی الکافی و در شرح کز سبک میگوید که پیشینیدادام که راست ایستاد است کذا قال الثمینی و حدیث مغیره بن
 عیبه که گفت گفت رسول خدا صلی علیه و آله وسلم چون ایستاد امام در دو رکعت اگر پیش از آنکه راست ایستد بیاورن آید یا نه نشیند
 اما اگر راست ایستاد و نشیند و در سجده سو کند رواه ابو داود و ابن ماجه و سلیمان بن قولبت و اما آنکه روایت کرده است که آن حضرت
 صلی علیه و آله وسلم ایستاد و تسبیح گفت پس رجم کرد آن حضرت صلی علیه و آله وسلم بقعود و در وقت دیگر آمده که رجم نکند
 بقول مستبرین دو حالت قریب بقیام و هم آن کذا قال الشیخ ابن الهمام و نیز معلوم شد که بعد از سجده و تشهد نیست چه اگر سجده کند
 میشود زیرا که مقصود بیهات تا چیزی است که بسجده واجب و در بخاری ابی جعفر گفته کرده و گفته باین مضمون که سجده و تشهد و تسبیح
 کردند انهم و سجده کردند و تشهد گفت تشهد بکنند بعد از سجده سو بعد از آن حدیث ذوالبیدین سواق کرده از ابی هریره که در یک
 ذکر تشهد نیست چنانکه مذکور کرد و در آخر باب گفته که گفته شد باین سیرن آید بعد از تشهد باشد گفت و حدیث ابو یوسف که
 نیست اتسی و ازین قول باین سیرن ظاهر میشود که در غیر روایت ابی هریره تشهد است و ترمذی گفته است اختلاف کرده اند
 اهل علم در تشهد بعد از تسبیح گویند تشهد و تسبیح هر دو است و بعض گویند تشهد نیست و تسبیح تسبیح است و تسبیح
 و هر دو همان آن است که اگر سجده پیش از سلام کند تشهد نیست اتسی و قول بعض مالک و شافعی نیز همین است و راجع نزد شافعی چنان

آنست که تشهد بعد از سجده سهو مسنون نبود و بعضی از ایشان گویند که آنست که بهت و بعضی گویند که قول بر تشهد نزدیک است
بر قول قدیم اوست و در مذاهب امام ابوحنیفه و محمد بن شاذان است و تمسک ایشان بحدیث عمران بن حصین است که گفت
ما زکدام رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بهما به این سوگند و پس در سجده کرد و پسر تشهد خواند و سلام داد و راه التزمی و
قال هذا حدیث حسن قریب ولیکن مسلم نیز از عمران بن حصین آورده و در وی ذکر تشهد نموده و گویند که با زکاة حدیث ترمذی
منفرد است بزیادت تشهد با مخالفت بقیة زکاة با وجود کثرت و حفظ و ایقان ایشان پس این حدیث شاذ باشد و بعضی
خافیه که قائل اند تشهد بحدیث ترمذی تمسک ننوده اند و از طرق بسیار است که بحدیث حسن رسانیده و عالم گفته که وی
صحیح است بر شرطین و نیز تمسک خفیه درین باب بحدیث ابن مسعود است که ابو داؤد و نسائی آورده که گفت گفت رسول الله
صلی الله علیه و آله و سلم چون داشتی خود را از پیش شک کنی در سه یا چهار و اکثر ظن تو بر چهار است تشهد خوالی بستر و سجده
کنی نشسته پیش از آنکه سلام دهی پسر تشهد خوانی و سلام دهی و در فتح الباری گفته که این حدیث از مغیره نزد یحیی بن
آدم و در استاد هر دو ضعف است و گفته که این هر سه حدیث با جماع بالغ و رجس میگرد و گفته که نزد ابن ابی شیبہ از
ابن مسعود روایت رسیده است بعد از آن اختلاف است در خفیه که پیش از سجده سهو و سلام دهد یا یک سلام مذاهب
بسیار ایشان آنست که یک سلام دهد و غیر الاسلام گفته که این یک سلام را مقابل رجه گوید و با تخواف حاجت نیست
به مقصود مجرد تکلیف است و خمس الاثم و غیر وی بر آنند که دو سلام دهد و مختار صاحب و ابن جریر همین است زیرا که معهود در
ما زود سلام است پس آنچه مذکور است منحرف بدان بود و آورد و اندک ضد الاسلام که برادر غیر الاسلام است او را در قول
بسلام واحد نسبت به بدعت میگرد و غیر الاسلام گفته که امام یحیی در کتاب اصل اشاعت بدان کرده است پس بدعت
نباشد کذا فی شرح ابن الهمام و تمسکی گفته که در خط گفته که اصوب آنست که یک سلام دهد زیرا که سلام اولی براس
تکلیف است و ثانی برای تمیز و این سلام برای تکلیف است پس متمثال وی عیث باشد انتی و نیز اختلاف است که در رو
دعا که در تشهد اخیر است و تشهدی است که پیش از سجده سهو است یا در تشهدی که بعد از دست افتخار کرخی برین است
که بعد از دست و در بداهه گفته صحیح همین است که کل در و دو دعا تشهد اخیر است و بحقیقت تشهد اخیر همان است که بعد از سجده
سهو است و در بعضی شروح بدایه گفته که مواب آنست که در اول بخواند و طحاوی گوید در بر دو بخواند زیرا که هر دو در آخر
ما زود که اقل الشکی و در شرح ابن الهمام گفته که قول طحاوی احوط است کذا فی فتاوی قاضی خان انتی ثانی سهو از
دو رکعت اخیر بعد از قاعده اولی چنانکه حضرت میگوید و در یک نوبت دیگر در رکعت دوم از نماز چنین است پس تمسک
راوی سنت سلام داد و سخن گفت و بعد از آن یاد کرد و تمام فرمود با دای دو رکعت اخیر که فراموش کرده بود و بعد از سلام
دو سجده کرد و میان دو سجده تکبیر گفت چنانکه پیش از سجده اولی تکبیر گفته بود چنانکه در حدیثی که آورده شود معلوم گردد و تکبیر
تکبیر میان دو سجده بجز خیدان وجه ندارد و بعد از سجده یعنی سجده سهو که دو سجده باشد و اطلاق سجده بلفظ افراد بر همین
سهو شایع است یا مراد سجده اخیر ازین دو سجده است دیگر با سلام داد بدانکه این حدیث را حدیث ذوالیدین گویند و
تمام قسم اختلاف الفاظ آنست که ابن سیرین از ابی هریره روایت میکند که ما زکدام رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم
کنی از دو نماز عشی را که ظهر است یا عصر و عشی از زوال شمس تا غروب را گویند و در بعضی روایات نمازی بمنین واقع شده که
احدی مسلمانی افشی و در بعضی الظل و العروق و بعضی ظله تبیین و روایاتی مسلم احادی صلوٰه العشی اما

بسوی غیر اوست کذا فی فتح الباری و بعد از تسلیم فرق این توجیه باطل است و در بطلان آن قول ذوالیدین بنی قدسیت و تقریر
آن حضرت اورادین قول کافی است و نیز فرمود انا انما بشر مثکم انسی کما نسون و بعضی گویند که قول اولم انس محمول بر ظاهر و حقیقت
خودست گویا که آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بعد از این فعل زارین صورت تا واقع شود تشریع بفعل زحمت بودن او ابلغ
از قبل و این سخن نیز چیزی نیست زیرا که قول بعد از آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در غایت بعد است و نیز بودن آن ابلغ از قول
محل بحث است بلکه قول ابلغ از فعل است چنانکه در محل خود مقرر شده است و بعضی گویند که مراد آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم آن
که من است که من فراموش نکرده ام بلکه فراموش میکنم مقصود احتراز است از اطلاق این لفظ چنانچه در حدیث دیگر از بخاری
و سلم از ابن مسعود آمده است که باید نگویید کی از شما فراموش کردم فلان آیت را بلکه گوید فراموش گردانیده شد مرا آن آیت
و اکثر این اجوبه تکلفات است و اقرب آن است که گفته شود که لسیان درین قول تابع لسیان در فعل است و در حکم اوست و لا محذور
فیہ و لزوم کذب من دفع است با نچه گفته شد و در جواب اول فافهم و اما جواب انا شکل ثانی بعضی میگویند که ایتان بمنانی و تکلم
بطریق سومین جواب از بنا و عدم استیناف کنند و این جواب از تکلم ذوالیدین و بعضی صحابه دیگر تمام نیست زیرا که تکلم ایشان بیسوی
بود و پوشیده نماند که این بذهب خفیه که تکلم بیسوی لسیان در نماز نزد ایشان غرض نیست جاری نگردد و ایشان گویند که وقوع
آن درین قضیه برخلاف قیاس واقع شده پس مقصود مورد خود باشد و فیه مافیه و بعضی میگویند که قضیه ذوالیدین پیش از نسخ کلام
در صلوٰۃ بود و این جواب نیز صحیح نیست نه از آن جهت که بعضی گفته اند که اسلام ابی هریره متاخر است از آن و دی راوی حدیث
ذوالیدین نیست پس پیش از نسخ نماند بلکه بعد از وی باشد زیرا که تاخر اسلام راوی مقتضی تاخر حدیث او نیست و منافات ندارد
بروایت او قضیه سابق را بسامع از صحابی مقدم الاسلام چنانچه در اصول حدیث مقرر شده است بلکه از آن جهت که ابو هریره در
حدیث خود گفته که صلی بنی رسول صلی الله علیه و آله وسلم پس دلالت کند که ابو هریره درین قضیه حاضر بود پس لازم آید وقوع این
قضیه بعد از اسلام ابی هریره متاخر است از تاریخ نسخ کلام در صلوٰۃ و طحاوی این را محل بر جای کرده و گفته که مراد از صلی بنی رسول
بالمسلمین است و هو فلات انظار جدا اما آنکه مسلم واحد و غیر ایشان از ابی هریره روایت کرده اند که انا صلی مع رسول الله صلی
الله علیه و آله وسلم و این دفع میکنند این تاویل را قطعاً کذا فی فتح الباری و بعضی گویند که انیمه رد و بدل از آن حضرت صلی
علیه و آله وسلم و ذوالیدین اشارت و ایما بودن بکلام و این قول در غایت بعد است و در شرح کذا فی التلویق التیمی بالبحر الرمن
گفته که ما جوبی شانی ازین اعتراض بنما فیم و الله اعلم و مذہب امام احمد آن است که کلام عامدا و ساہیا بطل صلوٰۃ است مگر آنکه امام
تکلم کند برای مصلحت نماز چنانکه گمان برد که وی تمام کرده است نماز را بعد از آن معلوم کند که تمام نشده است پس تمام کند و اگر
مقتدی تکلم کند و میداند که روی بقیه از نماز است استیناف کند و اما آنکه ذوالیدین استیناف نکرد بجهت آن بود که فرائض
و زمان آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم زیاد و کم میشدند احکام منسوخ میگشتند پس ذوالیدین یقین میدادست که نماز او تمام شده است
و بعد از زمان آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بنایین چنین است چه فرائض درین زمان زائد و ناقص نگردد و کذا فی قبل و درین کلام نیز نظر
است چه یقین وی تمام صلوٰۃ محل بحث است نعم احتمال تمام صلوٰۃ با احتمال نسخ ثابت است زیرا که وی گفت اتمرت الصلوٰۃ انما نیت
و این نیز از قول آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم و کل ذلکم لمن مرتفع است و ما ان فک بعد ازین فرمودن نیز حکم کرد و فتدبر
ثالث سو یک رکعت اخیر از نماز چنانچه گفته و در سند امام احمد مذکور است و در جامع الاصول از ابی داؤد و نسائی آورده که
عن ابن خنیج گفت که رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم یک روز نماز گذارد و من قدر گفتم و معلوم نشد که چه نماز بود و از نماز

بیرون آمد و یک رکعت نماز بود چون از سجده و رکعت اول نماز عقب وی بیرون آمد و گفت یا رسول الله یک رکعت نماز را من
 کردی بعد رجوع کرد و ناله را نه خود تا اقامت کرد و یک رکعت که فراموش کرده بود بگذارد و سلام داد و باز گشت درین حدیث
 ذکر سجده سهو نیست بجا همین قدر مذکور شد که قضای رکعت فراموش شده کرد پس باین دلیل شافعی بر عدم وجوب سجده سهو
 تمام بود و نزد حنفیه واجب است و جهت ایشان حدیث ابن مسعود است که در صحیح بخاری در ابواب قبل آورده ثم ایسجد سجدتين بعینه
 امر و صحیح مسلم نیز مثل آن حدیث ابی سعید آمده و از برای وجوب است لایساکه فرمود صلوا لکم را بتو ای امی و نیز سهو شروع
 است بمای جبر نقصان در عبارت پس در حکم و مانع باشد که واجب اند با اتفاق و حدیث تلوه و بعد هم بوجوب نفس نیست بلکه
 سکوت عین است شاید که باشد و مقام اتقانی همان آن نکرده پس با حدیث دال بر وجوب نماز من شود و شمی گفته که اختیار
 کرنی بر آن است که سجده سهو واجب است و قدری گفته که صحیح همین است و یعنی گفته اند که سنت است و در شرح ابن الهمام از جبر
 حنفیه نقل کرده که گفته است سنت است نزد عامه اصحاب ما راجع سهو بر اذیت رکعت غایب چنانکه در صحیحین از عید الله بن مسعود
 آمد که یک نوبت دیگر نماز گذارد و یک رکعت زیاده کرد و صحابه بطریق استقامت گفتند در نماز یک رکعت از جانب شایع تمام
 زیاده شد و سواد چه سبب میگوشد این سخن را گفتند زیرا که هیچ رکعت که از روی انگاه خواهد بخت آنکه یادش آمد یا برگشته ایشان
 اعتماد کرد و سجده کرد و سواد سلام داد و همان دو سجده کردن اقتضا کرد و در آخر این حدیث است که انا انما بقدر شکلی که ازین
 الحدیث ظاهر از کلام حضرت همان قسم شود که سجده سهو درین صورت نیست از سلام بود و همچنین است اکثر روایات و در روایات
 بخاری و مسلم از سلام داده و در مذاهب حنفیه درین صورت تفصیل است و آن این است که اگر از قعدۀ آخره سهو کرد و در نشست
 و برای رکعت حاضر خواست رجوع کند بقعدۀ اولی که سجده کرده است رکعت غایب نماز اگر رکعت غایب را سجده کرده است
 بوضع جبهه بر زمین نه بطلان سجده و بر فتح آن از زمین نرود و بواجب آنکه قال الشیعی باطل شد و من وی و نحو گرداند غایب را و
 اگر قعدۀ آخره کرد و سلام داد و بر غایت اینجا نیز رجوع کند بقعدۀ اولی که سجده کرده است رکعت غایب را و اگر سجده کرد و غایب
 را تمام شد و من وی هم گفته بودی ساده را و ستمی است که سجده کند برای سهو که از سلام کرده و لیکن از حدیث مذکور معلوم میگردد
 که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم رکعت ساده من نکرده و سجده سهو اکتفا نمود و این است مقصود مصنفین از آنکه گفت و
 بدان اقتضا کند که در آن در شرح صحیح بخاری میگوید که خطای گفت ما نا که این حدیث نیز سید بخاری از اهل کوفه که گفته اند آنکه
 اگر در اربعه قعدۀ نشسته بودی و غایب است و لازم است بروی استیفاء آن و اگر نشسته تمام شد نماز وی و غایب نفل است
 و لازم است بر وی که منم کند بادی ساده را بعد از آن نشسته خواند و سلام دهد و سجده سهو کند و این سخن آخرین است بر علماء و ابائو
 از اعتبار تا مخالفت نیست بعد از علم لازم نماید که حرام است حاصل آنکه از حدیث مذکور معلوم میگردد که در گذاردن طرح رکعت
 مطلقا سهو است و نه صحیح است چنانکه مذکور شد شافعی است و برین تفصیل که در مذاهب حنفیه است دلالتی ندارد و جوب
 آن است که لغو حدیث صادق می آید از آنکه قعدۀ آخره و افعال وی و محل بر شانی اربع و اقرب است زیرا که آن حضرت صلی
 الله علیه و آله و سلم ترک میکرد قعدۀ آخره تا از نماز هرگز پس جز از نماز بر تقدیر ترک وی بعید باشد پس این حدیث مخصوص به
 بصورت فعل قعدۀ آخره و صحیح و مسلم و اما منم ساده پس بحدیثی است که نمی کرده است در وی اثر را یعنی یک رکعت گذاردن
 فقط که احوال طبع این است که منم ساده پس سو یک رکعت اخیر از نماز هر چند که گفت و یک نوبت دیگر نماز سهو را رکعت گذارد
 و نماز واجب فرمود و صحابه در عقب شدند و اعلام کردند و سجده باز داشت و یک رکعت بگذارد و سلام داد و بعد از سلام دو سجده کرد

و در اسلام و ادخاله این حدیث با حدیث طح بن محمد بن عبد الله بن مسعود که درینجا یحیی بن نازع عمر کرد و ذکر احوال اقامت کرده
و آنجا ذکر سجده نیست و بنا بر این حدیث صحیح مسلم از عمران بن حصین آورده که رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم گزارد نماز عصر را
و سلام داد بر سر رکعت پسر آمد منزل خود را ایستاد بسوی وی مردی که او را خرقاق می گفتند و در دست وی خطی بود و می فرمود آن حضرت
صلی الله علیه و آله وسلم آن حضرتش باز گفت پس بیرون آمان حضرت صلی الله علیه و آله وسلم خشکین بر دای شریف کشتان تا رسید بر
و گفت ای ایستایگویید این مرد گفتند نعم یا رسول الله پس بگذاشت یک رکعت را و سلام داد پسر دو سجده کرد و سلام داد و قضا این حدیث
مثل قصه حدیث ذوالبیدین است اینجا از نماز عصر سه رکعت گذارد و برخاست و آنجا دو رکعت از ظهر یا عصر و گفته اند که خرقاق نام
همان ذوالبیدین است و در نام ذوالبیدین دو قول است یکی عمرو بن عبد بن عمرو و دیگر خرقاق و کیفیت او ابو محمد است و بعضی گویند خرقاق
نام شخصی دیگر است که او را ذوالشمالین گویند و بعضی گویند خرقاق غیر ذی البیدین و ذی الشمالین است و بعضی توقف کرده اند
در آن تحقیق آن است که خرقاق نام ذوالبیدین است و ذوالشمالین غیر ذی البیدین است و در صحیح البخاری عمرو بن عمرو بن نفل را
هم ذوالشمالین گفته و خرقاق نام ذوالبیدین گفته و گفته اند که ذوالشمالین خرقاقی است و ذوالبیدین سلمی و گفته اند که ذوالشمالین بعد
کشته شده و ذوالبیدین بعد از غیر صلی الله علیه و آله وسلم وفات کرده و بنای قول بآنکه حدیث تکلم در نماز سابق است بر حدیث تحریم
کلام برین است که آن حدیث ذوالشمالین گفته اند و این و هم است آن حدیث ذوالبیدین است و ذوالشمالین انتمی پس معلوم شد
که از ذوالبیدین در باب سه و دو حدیث مروی است یکی ترک رکعتین و راوی آن ابو هریره است دیگر ترک یک رکعت و راوی
آن عمران بن حصین است و الله اعلم بما لکن این پنج موضع مروی است که آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم سه و دو در نماز و در هیچ عمرو
غیر ازین ثابت نشده و لیکن نقیض واضح دیگر را نیز برمان قیاس کردند بعلت ترک واجب و در بعضی مواضع سجده سه و پیش از سلام کرده
و در بعضی بعد از سلام چنانچه از سابق احادیث که مذکور شد معلوم گشت امام شافعی رحمه الله علیه مجموع را پیش از سلام می کند
بترجم احادیث و آمده درین باب بر آنچه ورود یافته در خلاف آن و بعضی گفته اند که وی رحمه الله علیه ادعای تألیف احادیث و اوده
در سجود قبل از سلام میکند آن احادیث دیگر را میگوید که آخر فعل آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم این بود الله اعلم ترمذی گویند هیچ کس
علمای مدینه این است و امام ابو حنیفه جمیع را بعد از سلام میکند و ترجیح این احادیث بر ملاحضای آن و در کتب مستند از عهد ابن مسعود آمده
که سجده کرد آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بعد از سلام و هم در کتب مستند از عهد ابن مسعود چنانچه آمده که لا ذکر الشیخ ابن
الهام یا بعدی که روایت کرد ابو داؤد و ابن ماجه و احمد و عبد الرزاق از ثوبان که بنابر فرمود صلی الله علیه و آله وسلم لکل سجدتان بعد
ما یسلم و یسقی السجیل بن عباس را که منفر دست باین حدیث تضعیف کرده و حق آن است که وی گفته است زیرا که یکی از پیشین
که سنت ترین محدثان است در تحقیق رجال او را توشیح نموده و در حقه الشیخ ابن الهمام و تقدیر آن چنان که گفته اند آن است که فعل
آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم متعارف آمد پس با تمسک بقول وی کردیم صلی الله علیه و آله وسلم که اتوی است از فعل چنانکه
و اصول فقر اثبات یافته است خصوصاً نزد تمار من فعلین و یا بقیاس چنانچه در باب ایشان است از رجوع بقیاس نزد تمار من
حدیثین زیرا که سجود سهو مکرر نیست و پس بعد از سلام باید کرد تا اگر سوز از سلام هم واقع شود جبر کرده شود بدان که اقال الشیخ و
نیز گفته که قول سعد بن ابی وقاص و عبد الله بن مسعود و عمار بن یاسر و ابن عباس و ابن الزبیر و عثمان بن عفان و غیره این حدیث
و امام بن سبزواری را که نقصان است مسجد پیش از سلام میکند و سبزی را که زیادت است در نماز بعد از سلام میگوید که اگر
بعد از سبزی شوی یکی از آن دو یکی ناقص سجود بود و پیش از سلام باید کرد و امام مزنی و ابو ثور که از ائمه شافعی است نیز بمرینانند

و این همه بهر گفته که این قول اولی است از قول دیگران بجهت جمع بین الخبرین و این دقیق العبد گفته شک نیست که جمع اولی است
از ترجیح و ادعای نسخ پوشیده مانده که جمع بین الخبرین درین مذهب بهین اعتبار است که سجده در هر دو صورت است یعنی بعد از سلام
و پیش از سلام اما مخالفت احادیث در اینجا نیز لازم می آید چنانکه حدیث ذی الیهدین که سجده وحی به نقصان است و با وجودین
سجده بعد از سلام آمده و نیز این توزیع در فطین بر تقدیری صحیح که حدیث قوی که از ثوبان روایت کرده شده است به ثبوت
نا وجودین این مطلق مادیست چه در زیادت و چه در نقصان ساقط گردد و این توزیع که مالک کرده و لازم گرد و حل اختلاف
فطین برهم از همین دلیل قوی وقوع است بعد از سجده چنانکه مذکور شد و سخن در اولویت نه در وجوب چنانچه میاید و نیز این
عبدالبر در ترجیح مذهب مالک گفته که این فرق موافق نظر عقل است زیرا که در نقصان جهیست پس آنچه که داخل اصل صلوٰه باشد
و در زیادت بجهت ترغیم شیطان پس خارج آن بود و تنقب کرده شده است این وجه آنکه بودن سجود زیادت بجهت ترغیم
شیطان فقط منوع است اینها معنی جبر دارد از جهت دفع غلط و زیادت در نماز در معنی نقص است اگر چه بصورت زیاده نماید
و سجده در صورت نقص نیز متضمن ترغیم شیطان است و نه لزوم ترغیم خارج نماز چه لازم است چرا در نماز نباشد ترغیم فعلی زائد
بر سجده نیست و آن خود از جنس صلوٰه است خطایی گفته که فرق میان زیادت و نقصان برین وجه که کرده اند و هر دو صحیح نیست
و قوی گوید که قوی مذهب قول مالک است بعد از آن قول احمد دیگران گویند بلکه مذهب احمد اقوی است که در وسع
عنا لفت حدیث قطعا لازم نماید و وی کار میفرماید به حدیث را در آنچه ورود یافته چنانکه گفت و امام احمد رحمه الله میگوید
در محل که پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم سوگند پس از سلام کرده پیش از سلام باید کرد و در محلی که بعد از سلام کرده
بعد از سلام کند و در غیر این انواع سوگند یعنی آنکه حدیثی دارد و نشده و علی آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم و قیاس نیافته پس
از سلام کند زیرا که این بظن ظاهر موافق ترست چه سجده برای جهی نقصان نماز است و از جنس نماز است پس اگر داخل نماز و پیش
ان بعد از آن باشد برترست و از امام احمد منقول است که گفت اگر خبری از پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم مروی نمی بود میگویم من که
سجده را مطلقا پیش از سلام باید کرد اما پوشیده مانده که حدیث قوی که گذشت مرجع مذهب امام ابو حنیفه است چنانکه تقریر
کرده شد و باید دانست که این اختلاف مذکور در سجود قبل از سلام یا بعد از سلام در افضلیت و اولویت است و الا در اصل جواز پیش
یا پس سخن نیست خواه قبل کند یا بعد از جهت تعارض ادله قطعی و قولی پس بر دو وجه مانع باشد صحیح به فی کتب ثلاثه الاربعه
و در اول کتابی که یکی از اصحاب نظر اهرست یعنی آنکه عمل بطور مخصوص کنند و غیر مخصوص را بران قیاس نکنند و قیاس را
منکر باشند چنانکه در مقدمه کتاب همان اشارت کردیم بظاهریست خود رفته میگوید سجده سوگند کسی لا درین نوع محل که
پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم سجده کرده و در غیر این محل اگر سوگند سجده سوگند اما مجتهدین که اصحاب رای و قیاس اند ادعای
این نوع عمل را بیان قیاس کنند و حکم آنرا که سجده است اجرا نمایند اگر گوی که شیخ مؤلف درین کتاب در صد بیان عمل حضرت
مصطفی است محل الله علیه و آله وسلم از غیر نظر با اختلاف علما چنانچه در دیباچه گفت پس چه غرض دارد در بیان ایراد مذهب
مختلفه چه این است که وی در بعضی مواضع تعرض بذهاب مختلفه که مجموع آنها امکان و احتمال استغناء از احادیث
مختلفه ندارد چنانچه در مایه داده که مذهب اربعه جمع شده اند و هر یکی بکافی رفته چنانکه سابقا در مقدمه بیان مذهب
در بعد کرد با آنکه احتمال دارد که تعرض با اختلاف اقبال علما از برای تقریب و استطراد و توطئه بیان مذہبی باشد که موافق ظاهر
حدیث و مقصود با بیان است چنانکه در مانحن فیه مذهب امام احمد بلکه قول داود است فقه بر دوازده اندک است معلوم شد که سوزنی

از آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم وقوع داشت اما شک در تائید آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم را بر آن بود این طریق که در روایت
 دو نماید که چند رکعت از نماز گذارد ام و هیچ جانبی هم نتواند نمود و در صورت بسط آن حزم دارد و یک جانب اگر هم غلبه واقع است
 اما او را بر این مقرر نموده اند و البته آنچه واقع و نفس الامر است بیادش می آید از آن در صورت شک متردد و تکرار است و با کمال بخت غلبه
 استراق و توجه به جانبی بسط آن حضرت وی بر وقوع آمده اما شک بر وجود نیامده و میفرمود که آن از شیطان است چنانچه سابق
 حدیث متفق علیه که از ابی هریره آمده است بر آن دلالت دارد که فرمود چون تار کشیدی از شمای آید و از شیطان پس بپسین و تمکید
 میکند مودی و در التماس و اشتباه می اندازد تا آنکه در بعضی جاها چند گذارد است و اگر هم آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم را
 شک در نماز برگزین بود اما برای تعلیم حکم این دعوت را میفرمود که اگر کسی شک کند یعنی در شک افتد و دنیا بد که سه رکعت گذارد و یا
 چهار شک یا یک نماز چنین کند شک را اعتبار نکند و به تنهایی او نرود و قرار دهد درین صورت مثلاً بر آن که سه گذارد است چه
 گذاردن سه تن است اگر چه چهار گذارد و یا شده پیش از سلام سه سو کند و حدیث بخاری و مسلم و ترمذی و ابن ماجه و غیره مطلق واقع شده
 در تعلیم و تعلیم اسلام و بعد از آن موطا و ابوداود و ترمذی و نسائی نیز مطلق آمده و هم در بعضی روایات موطا و ابوداود و
 ترمذی و نسائی و ابی یوسف و غیره مطلق شده و ترمذی گفته حسن صحیح و فتح الباری از دارقطنی آورده و گفته که این زیادت بجهت
 این است که دل از حد حسن که احتیاج آن بود که در نماز و امام ابو حنیفه رحمه الله علیه میگوید اگر بعد از تکرار غلبه غالب داد و یک
 جانبی بنام آن کند خواه اقل بود یا اکثر زیرا که بنا بر غلبه غالب اهل تقریر است و در شرع چنانکه در قبله و حجه آن و نیز در مسجدین از آن مسجد
 آمده که پیغمبر فرمود صلی الله علیه و آله وسلم اگر از شک بخت غلبه بر اصواب و بپسین غلبه گذارد و از آن مسجدین از آن مسجد
 بر طاعت نسائی می آید و در آنهم فی موطا و غیره اصواب هم مسجد سجدین بعد از مغرب و بعد از سحر و ترمذی گفته که یعنی از اهل علم
 و در صورت شک گویند اقامه نماز را آنست که حسب امام ابو حنیفه رحمه الله علیه است که اگر اول بار در شک افتاد است یعنی شک
 طاعت او نشد دست احاده کنند و اکثری نماید و اگر بعد از تکرار غلبه یک جانب دست برد نماید اقل نهد و مسجد و مسجد و امام
 موطا میگوید که اگر در باب تکرار غالب ظن بسیار است و میگوید و اگر این چنین نکند دیگر نجات از سهو و شک دشوار است و در طاعت
 در صورت کثرت شک و اعتقاد آن حجتی تمام است و مال آن است که حدیث درین باب نبوت یافته کی قول آن حضرت صلی
 الله علیه و آله وسلم که فرمود چون شک کنی از نماز نماز خود باید که از سر گیر و گفته اند که این حدیث غریب است و در حدیث صحیح
 آمده که چون شک کنی از نماز یا یک تکرار کند صواب و تمام کند و ترمذی و این ماجرا از این عنوان آورده که گفت شنیدم
 پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم میفرمود چون سو کند یکی از نماز نماز خود و در دنیا بد که یک رکعت گذارد و یا دو مانند بزرگوار و اگر
 در دنیا بد که دو گذارد و یا سه بنام برسد و اگر در دنیا بد که سه گذارد و یا چهار بنام برسد و دو مسجد و ترمذی گفته حدیث
 حسن صحیح و بر این حدیث ثابت است جمیع کثره و میان آنکه کمال اول هر صورت خود من شک در اول یا دو تالی بر وقوع تکرار
 بلکه با این حدیث بر عدم وقوع تکرار بر آن و این کمال اصحبت است که بنام امام ابو حنیفه رحمه الله علیه است و امام شافعی و امام
 مالک و امام احمد رحمهم الله میگویند مطلقاً یعنی خواه ظن غالب بر یک جانب باشد یا بر دو جانب برابر بود بنا بر یقین حدیث نشود که در
 ظن غالب داخل شک در نماز بود چه شک تساوی طرفین یا کثیر و ظن غالب چنانکه در موطا ح علوم مقرر شده است
 پس این صورت از منقول حدیث خارج بود زیرا که میگویم که این موطا ح حدیث است و در لغت و شرع شک مقابل یقین بود و ظن و یقین
 را شامل و کبر میان الظن لا یقین من الحق شیا استیناسی باین چنین توان یافت فصل در کشا و در حقن چشم در نماز آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم

علیه و آله و سلم در نماز چشم مبارک را کشاده داشتی و فرو نگزشتی چنانچه بعضی از متعبدان عادت دارند و از جهانت که نقیصه المکیصین این را کرده اند و گفته اند که آن عادت بیو است و مصنف درین باب استلال با حادیث میکند و میگوید در حدیث انس که بخاری و صحیح آورده چنانست که گفت مالک را پرسیده بود رنگین و حق که جانب خانه را بان پوشیدی فرمود آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم که این بر حلال و در کن که همیشه تصادیر این پرده یعنی نقوش وی کدانی شرح مشکوٰۃ الشیخ ابن حجر العسقلانی مالکی را عارض میشود و لفظ حدیث اینست که بود مرا مالک را پرسیده بود و جانب بیت خود را بدان و قرآن بکسر قاف بر ده دقیق را گویند و بعضی گفته اند صلیق از هر سمت رنگین و بعضی گفته اند بر ده دقیق در پس پرده غلیظ و گفته اند که مراد بستر جانب بیت بدان آنست که متاعی در جانب بیت داشت که بدان پوشیده بود و الا از ستر جدا رسی واقع شده است که اقال الابرری فی شرح مشکوٰۃ و لیه نظر و در جمیع النماز گفته است که مثل عمل خود بر پا کرده بود و مزین و منقول مانند علم و نیز در حدیث متفق علیاً از عائشه مروی است که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم همانا علم پوشیده و آن جانب بود از خز یا صوف سیاه علم دارد و از آن حصیه گویند کسی برای این حضرت صلی الله علیه و آله و سلم هدیه آورده بود و برای خاطر وی پوشیده و در نماز بعلهای آن جامه نگاه کرد چون اندازد نماز خارج شد فرمود که این جامه را برای جمیع مسکینان شهر بستاند و تا پیش او بعبید و تا پیش عامر ابن حذافه قریشی هدیه و آبروی در شرح مشکوٰۃ میگوید که همین برای جمیع انبای آن جامه کرده بود پس فرمود که این جامه را بروی بید و از برای نگاه داشت خاطر زی تا از روی جامه آزار کشد فرمود و گفتم انجالی وی بکسر مزه و فتح آن و سکون نون و کسره و بعضی بفتح باینز و ایت گفته است و است با بیان کنام موصفی است و بعضی گویند منجی موصفی است بشام و نسبت بوی جنجانی و اینها را نیز گویند به تبدیلیم بهمه و ابوجهیم این گفتم را برای خود نگذاشته و آن حصیه را برای آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم هدیه کرده بود پس فرمود این گفتم را از وی برای من بماند که بعلهای این جامه در نماز مشغول خاطر گردانند و از ملو مقام خشوع و حضور فرود تر آید و در حقیقت این برای تعلیم است بود و الله اعلم و در دایمی بخاری آمده که فرمود نظر بعل این جامه در نماز کردم پس پرسیدم که مبارک امراد رفته اند از روی باطل مقصود مصنف از این حدیث آنست که از اینجا معلوم شود که چشم مبارک در نماز کشاید داشتی و پوشیدی اما پوشیده نماند که استمرار دو و اتم کشاید چشم از اینجا لازم نیاید و اگر مقصود اینست که و اتم در نماز چشم بسته نبودی تا اتم است اما ظاهر اینست که مقصود آنست که و اتم چشم کشاده بودی و اصله بسته و الله اعلم با حادیث دیگر استلال میکنند و میگویند و حدیث مشابیه جنت و اتم در نماز دراز کردن دست تا غنچه از میوه بهشت تناول کند و با دست رساند و همیشه از آن بخورده باشند چنانکه در حدیث صحیح بخاری آمده که روزی آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در نماز دست خود را دراز کرد و چون نایخ شد پرسیدند که این دست دراز کردن در نماز چه بود فرمود دیدم جنت و نارا و خواستم که خوشه از میوه بهشت تناول کنم الحمد للهِ و فرمودند دیدم منظری زشت ترا از نظرتار و نه منظری بهتر از منظر جنت و حدیث در اسلام با شارت دست چنانکه گذشت و حدیث تعرض شیطان و کفر نقیصه صلی الله علیه و آله و سلم ویرا حق کردن چنانکه در حدیث متفق علیاً از ابی هریره آمده که گفت گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و پیش حضرت عیسی بنی در کمال عتو و عروت و خست مشتق از عفات بمعنی خفاقت و عفو و عفت بکسر هین بمعنی ضیعت آمده برآمد معنی از منهد سلطان علی بنیاد علیه السلام که فی شرح مشکوٰۃ تا قطع کند بر من نماز ما و الله تعالی ما برودی قادر گردانید و اگر گوید او را خواستم که بر منده مش بستی از ستونهای سجد تا به پهنید به شما و را پس از آن بلا حظه کردم و رعایت نمودم معای هر ادرم سلطان ما که کرده است و از روی و در کار تعالی در خواسته که بخشش مرا علی که زرد و سبز و هیچ کی را بعد از من پس بلا حظه این دعای

او تلبیس نشود که شما پانصد سال بجز از انبیاء بهشت در بودید این حدیث جزو ضعیفی است که در مشکوٰۃ از ابی داود و از ابی سعید خدری
 آورده و این جزای فقر و بیکاری است که قرار دارند و کجاست و سوال نعیم دنیا موقوف نمائند و ساقییت فکر او در غل جنت منافی
 الفضلیت و رفعت درجات و کثرت ثواب اعمال انبیاء ندارد و بعضی گویند که این مخصوص بقرای مهاجرین است چنانکه در حدیث
 واقع است و محمد مهاجرین را کثر الا این باشد و الله اعلم و میفرمود که هر که در پی نماز پنجگانه است از آنکه سخن کند و بار بگوید لا اله الا
 الله و الله لا شریک له الملك و لا الحمد یحیی و یمیت این زیاده ای و نیست بعد معقیات نیست چنانکه گذشت و بعد طی کل
 شیئی تقدیر او را در شکی نیست و هر یکی را در چند خدایه و از ذلالت و بهر میانه را محو کنند و در هر چه او را بلند کرد و در آن حد
 در پناه الهی باشد از کمالات و از شیطان محروس و محفوظ گردد و هیچ گناه را چه صغیره و چه کبیره سزاواری و خیال نبود که ویرا
 در پادشاهان روز و مژگان بدو برسد مگر شرک بخدای تعالی که اگر منافی باشد با وجود آمدن با چهار مزدی برسد چه شرک هرگز
 منظور نگردد چنین فرمود و لم یفج الذنب ان یدرکه فی ذلک الیوم لا الشک با الله تعالی یعنی اگر از وی گناهی غیر شرک صادر شود
 آمرزیده شود و آنکه اصلاً صادر نشود پس مراد یاد رکاز ذنب او را که بجز و با شراوست این حدیث ترمذی است از ابی ذر گفت
 بنما حدیث حسن صحیح غریب و امام احمد از عبد الرحمن بن غنم نیز مثل این روایت کرده و در وی ذکر صلوة مغرب نیز هست
 و بجای قبل ان یسلم قبل ان ینصرف و یعنی از غلبه آورده و بعد از اوله الحمد بنده و اخیر نیز ذکر کرده و در آخر حدیث گفته که باشد
 آن در حدیثی گویند این کلمات فصل الناس عما کرم روی که افضل از این بیار و یعنی اکثر از این عمل بیار و از تسبیح تا غیر آن بود
 پس امام احمد تأیید است بمداومت سوره آنکه آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم علم تعلیم کرد انبیه فاطمه زهرا دختر خود را که
 فاطمه است لما ماتت هرگاه که آمد فاطمه کسالت الخادم و ان حال که می طلبید از آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم خادم
 یا یعنی جاریه خدمت کند آورده اند که دست مبارک وی از بس آساید و امیدین و پشتش از آب کشیدن شمش بست بود و رنگ
 روی وی از غبار عاریت و چون دو دو طعام بپختن تیره گشته و در بعضی روایات آمده که چون علی مرتضی را با فاطمه زهرا
 تزویج کردند مرتضی باز خدمت و کار و بار خانه بخدمت شکایتی کرد آن حضرت فرمود صلی الله علیه و آله وسلم کار بعد از خانه از طعام
 بپختن و عاریت دادن و امثال آن فاطمه کند و کار بیرون خانه مثل آب کشیدن و طعام خریدن و آبست که سازد و با جمله چون
 فاطمه بطلب خادم آمد حضرت در خانه نبود و چون آمد پرسیدند که فاطمه نیست من برای چه آمده بود گفت عائشه برای طلب خادم
 آمده بود پس رفت آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم می آمد فاطمه و پشت بر سر وی و گفت یا فاطمه خادم می طلبی خادم خود را
 نزد ایست و چون از نهائی بیاید خبر کن تا بدیم ترا پس از آن فرمود یا فاطمه عنست و مشقت دنیا سهل است هر طریق می گذری
 فاطمه تقوی و بندگی کن خدا را و خدمت کن مرا تا آنکه خود را من ترا چیزی بیاموزم که بهتر است از خادم و آن این است ان سمین الله
 و در روایتی سمین بدون الله آمده تسبیح کن خداوند تعالی را عند النوم نزد خواب رلقن تلاوت و طنین سی و سه بار و محمد
 و در آن روایت دیگر محمد بن تلاوت و طنین و حمد گوی بویاسی و سه بار و کبر و در آن روایت دیگر بن تلاوت و طنین و کبر گوی سی
 و سه بار و کبر و در کتب از روایات بخاری و مسلم و ابی داود و ترمذی آن است که تکبیر از بعد و طنین فرمود و در بعضی روایات
 آمده که یکی از آنها لا علی التین و از بعد و طنین فرمود و اما آنکه گفت این هر سه را تلاوت و طنین فرمود مگر نزد
 تأیید شده باشد و الله اعلم و در روایت دیگر از سمین از علی و فاطمه آمده که هر دو خطاب فرمود و تعلیم نموده است و
 آمده است که بعد از آن علی و فاطمه این در دما بر گزارد دست خادم و فرمود علی مرتضی که از آنگاه که این را از آن حضرت

صلی الله علیه وآله وسلم شنیدیم هرگز از من فوت نشدند و در لیل صغین تا در آخر شب به اذن آمد و بخواندم و دیگر این تعلیم کرد که و اذا صلیت الصبح و چون بگذاری نماز صبح ما ان تقوی بئوی این کلمه را که لا اله الا الله و صده لا شریک له له الملك و له الحمد و هو علی کل شیء قدیر عشر مرات در بار و بعد صلوة المغرب و بگویی پس از نماز مغرب عشر مرات و آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم در شب نماز با ما میگفت اللهم صل علی دینی الذی هو عصمت امری و در بعض روایات و عنی الذی جعلت لی عصمته و اصلح لی دنیا و آخری جعلت فیها معاشی و اصلح لی آخرتی الی فیها معادی و اجعل الحیوة زیادة لی فی کل خیر و اجعل الموت راحة لی من کل شر اللهم انی اعوذ بک من سخطک و اعوذ بک من نقمتک و اعوذ بک منک لما اعلیت و لا معطى لما منعت و لا یفیع فی الهمم منک الحمد و در جامع الاصول بن را از روایت نسائی از کعب احبار آورده که گفت سوگند بخدا ای که کشاد دریا را برای موسی که با می یابیم در توریت که را و در پیغمبر خدا چون بر میگشت از نماز خود میخواند این دعا را و کعب از صیبه روایت کرده که محمد صلی الله علیه و آله و سلم میخواند این کلمات نزد برکتش از نماز خود ابویوب انصاری گفت هرگاه نماز میگذارد و میگوید از بی پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم در هیچ وقت نبود که بعد از سلام بگفتی اللهم اغفر لی خطای و ذنوبی كلها اللهم اغفر لی و ارحم لی و اهد لی الصالح الاصل و الاطلاق ان لا یهدی لصالحها الا انت و اهرق عینی سیئها فانه لا یصرف سیئها الا انت و فرمود آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم اذا صلیت الصبح و چون بگذاری نماز صبح را فقل پس بگو قبل ان تتکلم پیش از آنکه سخن گوئی اللهم اجرنی من النار سبع مرات هفت بار فانک ان ست پس بدستی که اگر میبری فی یومک در آن روز کتب الله یک بنویسد خدا ای تعالی برای توجو اناس من النار نامه دستکاری از آتش و نزع و جواز و اصل نامه مسافر را گویند که از سلطان بگیر و تا هر یکس بوی در راه تعرض نکند و اذ صلیت المغرب فقل قبل ان تتکلم اللهم اجرنی من النار سبع مرات فانک ان ست من لیلک کتب الله یک جوازنا من النار این حدیث در صحیح ابن حبان است و در جامع الاصول از سنن ابی داود نیز آورده و لیکن بتقدیم ذکر صلوة مغرب بر صلوة صبح و در سنن نسائی نیز آورده از روایت ابی امامه من قرأ آیه الكرسی لا داء الطیر الی و قل هو الله احد یعنی گفته است هر که بخواند آیه الكرسی و قل هو الله احد فی در هر صلوة کتوبه و پس هر نماز فریضه کم بینه منع نکند او را من دخول الجنة از در آمدن بهشت الا ان بموت و فی روایة الا الموت و درین عبارت اشکال مشهور است چه ظاهر خیال مینماید که گویند الا الحیوة چه مانع از دخول جنت حیات است که درین عالم پایی بند آن است مآت خود سبب دخول جنت است نه مانع از آن و در توجیه آن میگویند مراد بموت و دنیا حیات است حیات مستعار را که فانی است و قتی شوند بموت است موت نام کرده و این توجیه در مقام بعد و ضعف است و نیز گفته اند که مراد تا آخر موت و عدم محیی اوست و بعضی گفته اند که مراد از موت بودن منته است در تقدیمش از بعثت و چون بموت شود در آید در بهشت بی توقف و بعضی گفته اند که مراد آن است که مانع از دخول جنت الا ان محلا و هو موت است و شرط بودن احوال دخول جنت را که مؤهل است اگر وجود موت و شرطیت وی نمی بود بالفعل در بهشت میدآمد و باین توجیه مراد دخول جنت است در نشاء حیات عاجل بمالفة و برین تقدیر جایز است که گفته شود مراد آن است که اگر وجوب موت و لزوم ذوق او مرگ نفس را بکلم کل نفس ذالقة الموت نمی بودی در آمد در بهشت الا ان محلا و لیکن لازم می آید وجوب موت در بهشت و بهشت همای موت نبود و باین جهت در دخول جنت تعجیل و تاخیر راه یافت و طبیعی گفته که موت عاجز است همان تالی آیه الكرسی و دخول جنت چون متحقق شود و متحقق گردد حاصل شود دخول جنت فانهم چون درین حدیث اختلافی بود در میان محدثین مصنف بسط کلام کرده در انباء و صحیح آن و گفت و این حدیث را جامعی دیگر بخیر نسائی نیز روایت کرده مثل طبرانی و در ابی داود و

بعضی از موالی یا قیوم تنبیه معنی باشد ملو و دانسته شد که بیست و نه را بدو است که او عید بعد صلوة بسیار است بر چه از آنها خوانده شود و کلامی با عطا از فضیلت و اتباع سنت که در ثبوت این معنی تصریح کرده ایم می گردین نوی و ده عومات متقبل صلوة چنانکه اند و ظاهر آنست که فعل آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم نیز همین نسق بوده اند آنکه جمیع دعوات و تسبیح اوقات مواظبت نموده نیز گفته اند که از بدت و در غیب آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در خواندن اذان و اقامت آن حضرت بدان لازم نیاید و الا فرق فائده میان سنت و مندرج

فصل در سنن رواتب

از آنجا که رواتب از نماز برادر است غیر از آنکه در روز و شب بطریق مذکور مواظبت میگردانند و اما در جمیع اوقات آن از جهت پیش از عصر و چهار رکعت نمی و در میان آن دو لیکن قول و گفته که هر دو در میان مواظبت میشود صورت منافاتی با آن دارد و اگر آثار معتدلف از جمله مواظبت علیه و موکدات دارد و هر چند در مرتبه کمتر از دیگران باشند و موکدات هم در یک مرتبه نیستند چنانکه معلوم شود یا مواظبت را اقل بر اعظم از معنی تاکید کنند و لیکن در معنی رواتب معنی دوم معتبرست و اخذ است از رتوب که معنی دوام و ثبوت است کذا فی بعضی شرح مشکوٰۃ و گفته اند هر جا که مواظبت مطلق مذکور گردد در مزاج ترک احیاناً بود چنانکه معنی سنت است و آنجا که مقید بعد ترک گرداغات و موجب است کذا فی بعضی شرح الهدایة و اگر مقید ترک مذکور گردد خود ظاهر است لافهم از آن حضرت در لغت قوت نشدی و در سفر خود مردی نیست که هیچ سنت را تیره نگذاشته باشد بجز رکعتین ظهر و عصر چنانکه بیاورد و در رکعت پیش از فرض صبح و دو رکعت پیش از فرض ظهر و دو رکعت بعد از آن و دو رکعت بعد از مغرب و دو رکعت بعد از عشا این چنین آمده است در کتب مشاهیر حدیث این مکرر است از ائمه و از علما و از آن در آمده که در همین تفسیری بیه بعد از مغرب و عشا و نمازی آورده که این مکرر گفت حدیث کرد مرا حفصه که میگذاوردی صلی الله علیه و آله و سلم دو رکعت خفیه بعد از طلوع فجر و این ساعتی بود که در می آمد من بر آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و این را در مسطور شد که سنت فجر در ریت بود و احوال پیش صبح ترازین درین باب آمده چنانکه در مسطور لیل بیاورد و سنت دو رکعت پیش از ظهر و شب شافعی است و متسکونی برین حدیث این عمر است و در گذاردن چهار رکعت پیش از زوی نیز احادیث آمده که دلیل ما بر اینست حدیثی و نسائی و این مایه از عائشه و سلم و ابو داود و ترمذی و نسائی از ام حبیبه آورده اند که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم فرمود کسی که بگذارد و از ده رکعت در روز و شب و در رواتبی کسی که ملاومت کند بر ده از ده رکعت از سنت و در رواتبی ده از ده رکعت ظهور غیر فریضه بنا کند او را الله تعالی قانع در بهشت زندان کرده ترمذی این تفصیل را که چهار رکعت پیش از ظهر و دو رکعت بعد از زوی و دو رکعت بعد از مغرب و دو رکعت بعد از عشا و دو رکعت پیش از فجر و اگر چه ترمذی حدیث عائشه را غریب من این ابو حفصه گفته و در حفظ بعضی از رجال مدعی سخن کرده و لیکن حدیث ام حبیبه که گفته اند برفاه الجماعة الا البیاضی شاید اصل حدیث است و ترمذی در جامع خود از عاصم بن عمرو از امیر المؤمنین علی آورده که میگذاورد و پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم پیش از ظهر چهار رکعت و بعد از زوی دو رکعت و گفته که درین باب حدیث از عائشه شوام حبیبه نیز آمده و حدیث علی حسن است و به همین است عمل اکثر اهل علم از اصحاب پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم و آنجا که چهار را نشانند و همین است قول سفیان ثوری و ابن المبارک و ابن و بعضی از اهل علم گفته اند صلوة لیل در چهار دوگان دوگان است و مقصود ایشان آنست که فصل کند میان رکعتین و باین قائل است شافعی و احمد و نیز از عائشه آورده که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم چهار رکعت را پیش از ظهر میگذاورد و بعد از زوی میگذاورد و این را طرق ستانی و مسلم ابو طوایر از عبد بن شقیق آورده اند که گفت پرسیدم عائشه را از صلوة ظهور رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم گفت میگذاورد و در خانه خود پیش از ظهر چهار رکعت پس از آنکه بیرون می آمد و میگذاورد و نماز مردم بهترین در آنجا و میگذاورد و دو رکعت

در روز

وایو داؤد در سنن خود و ترمذی در شمائل از ابویوب انصاری آورده که آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم فرمود چهار رکعت است
 پیش از ظهر که نیست در آن تا سیام کشاده میشود برای آنادر برای آسمان و در موطای امام محمد نیز مثل این آمده و نیز در شافعی و مالکی و حنبل
 چهار آمده است و لیکن بدو سلام و ترمذی و جعفر طایفان کرده چنانچه نقل کردیم تنبیه در اثبات سنیت چهار رکعت پیش از ظهر دو طریق
 است یکی اثبات آن بحدیث ام حبیب و غیر آنکه در اینجا ترغیب بگذارون آنها نموده اند و لیکن گفته اند که از ترغیب و بیان قیلت
 سواطلب آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بران لازم نماید تا سنیت آن ثابت شود قیلت آن ندب و استهباب است و طریق دیگر
 در اثبات آن جمیع و تطبیق است میان حدیث که در بعضی از آنرا دو رکعت آمده و در بعضی چهار یا با کله چهار را در بیت شریف میگذارد
 و عائشه آنرا دیده از این عمروی دو رکعت که در مسجد آمده میگذازد و یحتمل مسجد دید و این عمروی آنرا سنت ظهر بپوشاقت با آنکه عفا
 این عمروی آن بود که سنت ظهر همان دو رکعت است و چهار رکعت در وی دیگر است که در وقت زوال شمس میگذارد از جهتی که
 در برای آسمان درین وقت و اشارت باین بر دو وجه در کلام مصنف بیاید و مشکلم علیه و آله و آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم دو رکعت
 بعد از ظهر وقتی قوت شد بعد از عصر از آنجا که در چنانچه در صحیح بخاری آمده است که روزی آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم را
 دو رکعت بعد از عصر دو رکعت میگذارد پس ام سلمه جاریه دو رکعت وی فرستاد تا از این بر سر فرود این دو رکعت بعد از ظهر است
 که بجهت اجتماع و بود وفوت شده بود آنرا قضا کردم و تمام حدیث در باب اشاره در نماز بدست گذاشت و همیشه آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم
 علیه و آله وسلم بعد از غروب عصر دو رکعت گذاردی چنانکه در جامع الاحوال از بخاری و مسلم و ابی داؤد و نسائی از عائشه آورده گفت
 دو نماز بود که ترک نمیکرد آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم آنرا در هر دو عابیه در سفر و حضر دو رکعت پیش از صبح و دو رکعت بعد از عصر
 و میگذارد آنرا تا طاقی شد پروردگار خود را عزوجل و احادیث درین باب بطریق متعدده آمده صریح در آنکه آنرا تا عصر بود و
 قاطع آن تا وایل که بعضی میگویند که آن تعنای رکعتین ظهر بود که مشغول شده بود الا ان بکثرت اشتغال بود فیه القیس و در روایتی
 از وی آمده که گفت میگذارد وی صلی الله علیه و آله وسلم دو رکعت پیش از عصر روزی قسمت مال از آن شافل آمد پس بگذارد آنرا
 بعد از عصر بعد از آن مداومت نمود بران و عادت شریف وی بران بود که چون در وقتی نازی میکرد دیگر بر وی مداومت می نمود
 و در دولتی آمده که این دو رکعت در نماز میگذارد نه در مسجد بقصد تکلیف بر امت و محبوب میداشت تخفیف امت را و از جهت
 میگوید مصنف و این چنینی گذاردن دو رکعت بعد از عصر از خصائص آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بود و در حق غیر وی
 نگذاشته چنانکه در روایت ابی داؤد آمده که میگذارد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم دو رکعت بعد از عصر و نمیگوید از آن پس
 میداشت صوم و مال و نمیگوید از آن و نمیگوید از کتبین در صحیح بخاری نیز مذکور است و لیکن حدیث دیگر از ابی داؤد که در جامع الاحوال
 آورده است که پرسیده شد این عمر از رکعتین قبل المغرب پس گفت ندیم هیچ یکی را در عهد رسول صلی الله علیه و آله وسلم که
 میگذارد آنرا در نشست کرد آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در رکعتین بعد از عصر منافات دارد بودن آن از خصائص حضرت
 صلی الله علیه و آله وسلم و نمیگوید مردم از آن و در بعضی آثار آمده که امام احمد را دیده اند که درون خانه بخوابد و میگذارد و گفتند چه اینها
 میگذاردی گفت از ترس مردم و بالجمله احادیث و آثار فی این دو رکعت و از مطلق نماز بعد از عصر غالب و قوی است و مختار جمهور علما
 نیز همین است پس حق آن بنیاید که آن از خصائص آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بود و در حق غیر وی نگذاشته چنانچه مصنف
 گفت و الله اعلم و چون مختار نزد مصنف رکعتین است پیش از ظهر و احادیث صحیح در چهار رکعت نیز وارد شده گفت و گاه
 پیش از ظهر چهار رکعت گذاردی و لفظ بخاری و ابی داؤد و نسائی که از عائشه روایت کرده اند این است که کان

روایات کذب و غیر مست میان چهارده و جمیعین الاحادیث و چهار افضل است چنانچه در کتب اصول تحقیق
آن نموده اند و در رکعت پیش از مغرب صحیح میگذارد و منع فرمود چنانکه در روایت مسلم آمده که از انس پرسیدند که بخیر
صلی الله علیه و آله و سلم در رکعت پیش از مغرب میگذاشت میگذاشت میگذاشت میگذاشت میگذاشت میگذاشت میگذاشت میگذاشت
می نمود از آن و بخاری و مسلم و نسائی از انس میگویند که چون مؤذن از آن مغرب میگفت حماد از صحابه بر میخواستند و در سبزه
ستونهای مسجد در رکعت میگذاشتند و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم اندرون خانه بیرون می آمد و ایشان می دید که نماز
میکنند و در وانی آمده که مردم اندرون مسجدی در آمدند و آن جناب را در نمازی دیدند گمان می بردند که مگر نماز مغرب را
گذاشته اند از مس کثرت گذارندگان این دو رکعت و در کتب خمس غیر موطا آمده که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم سه بار
میفرمود بین کل اذانین صلوة واحدة ثالثة فرمود من شایسته میبرد که خواهد گنجد از دو و مراد به و اذان اذان
و اقامت است و انس گفت او خود را که در میان اذان و اقامت مغرب فرمود که سرست میگذاشتند و از نه نداشت که بعضی گفتند
که این را به مغرب است و داخل نماز بعد از عصر نیست و لیکن اخبار باقی است اگر خواهد بگذارد و در همین ثابت است
که فرمود صلوا قبل المغرب بگذارید نماز پیش از مغرب این کلمه سه بار مکرر فرمود و قال لی الثالثة و گفت در بار سوم من
شاهد بین من و ابی بای نیست بلکه تخمیر است هر که خواهد که استان بخند یا الناس ستم یعنی اینکه فرمود من شاهد از جهت ناخوش
داشتن آنکه مردم این نماز است مگر در طریقه مشهور گیرند و در روایتی خشیسته آن تمیز با پس گذاردن آن مندوب است
و سبب ملازمه و ادب که بر آن موافقت بود و در شرح این امام میگوید که اختلاف کرده شده است در استماع دو رکعت
پیش از مغرب طائفه بالان قائل شده و مکرر از بسیاری از سلف و اصحاب اهل کسکس آن طائفه با عادی است که در همین
و غیر ما فرمود و گفته اند این با حاضرات آن احوال است اما آنچه او آورده که پرسیده شد این قرار گرفتن قبل از مغرب پس گفت
در این من هیچ احدی را بعد از صلواتی صلواتی که میگذاشتند و آنرا و نخست کرده و در کتب بعد العصر و این حدیث صحیح
است نزد ما و در این است که کمال کار صحابه و سلف موافق آن و نفی کردن ایشان از آن اگر چه در همین خلاف آن آمده زیرا که
صحت مستتر است با جهاد و برای ایشان و در است امر و اقامه قرار داد ایشان نزد اختلاف مردم در توفیق و عدم آن این
چنین گفت شیخ این امام و تطویل کرده و تحقیق این سخن و کلامی را که در مقدمه در همین مراتب صحت و قرار داد مجد ثان که صحیح
و کتب صحیح البخاری هم فرمودی نقل کردیم اینجا آورده و خند کرده و الله اعلم این است آنچه مصنف از سنن روایت ذکر کرده
و تفسیری از ابی هریره روایت کرد قال قال رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم من صلی بعد المغرب ست رکعات لم یتکلم لهما
بعین بسور عدلین له عبادة ثمنی عشرة سنة و الا حاشته آورد و من صلی بعد المغرب عشرين رکعة نی الله له بیتانی الجنة و
حدیثی الی بریده و الضعیف کرده اتقی و این نمازی است که آنرا صلوة الاوابین گویند و شیخ این امام از ابن عمر روایت
کرده که گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم هر که گنجد از بعد از مغرب شش رکعت نوشته شود از او این پسر خواند این
آنست ملائکات الاوابین غفور را گفته که حال این شش رکعت مثل حال چهار رکعت است بعد از آنکه اگر راتبه را نیز از وی
حساب کنند حاصل گردد این موعودا تهی اگر گذاردن چهار رکعت پیش از عشاء را عادیست بظن نبیاده و شمنی تعلیل در گذاردن
چهار رکعت قبل از عشاء و بعد از آن کرده که وی مثل ظهر است در عدم کراهت تطبیع قبل و بعد و علل اهل حریمت بر نا گذاردن سنت قبل
از عشاء است و هر چه بنمازی بعد از عشاء چهار رکعت بر بایت این عباس آمده و در حدیث ابی داود و از شیخ بن ابی حنیفه

آمد و اتقال داد و الله اعلم که شش بار رکعتین باشد و ثمنی نیز در چهار رکعت بعد از عشاء حدیث مذکور از یحیی بن یزید آورده و در چهار رکعت
چهار رکعت را بعد از عشاء از سنن شریفه و اگر چه وی در بیان سنن مساجد کرده و پیش از عصر چهار رکعت یا دو رکعت از آنها شریفه
و وجود آنکه از مستحبات اند و لیکن در شرح ابن الهمام گفته که این مقتضای نظرست بودن آنهاست سفت بجهت ثبوت مواظبت
بر آنها چنانکه ابو داود از شیخ بن مانی آورده که گفت پرسیدم عائشه را از نماز رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم گفت نماز را در هر رکعت
صلی الله علیه و آله و سلم نماز عشا را هرگز در خانه مگر آنکه گذارد و روی چهار رکعت یا شش رکعت و گفت شبی باران بود و من
بر زمین نمانده بودم که سوراخی داشت و میدیدم من که آب از راه آن سوراخی بر آمد و این حضرت صلی الله علیه و آله و سلم جاها
طوری را از زمین در نماز نگاه میداشت و این فعلست در مواظبت اتمی و چون از ذکر ادا شدن فارغ شد شروع در بیان بعضی احکام
آن کرد و گفت مجموع رواتب و سنن و در خانه خویش گذاردی و نیز بدان ترغیب کردی و فرمود که محبوبترین نماز مرد بعد از مسجده کتبه
نمازی است که در خانه بخورد و گذارد و گفته اند که نماز نفل در خانه گذاردن افضل است اگر چه بدو حرم یا درون خانه کعبه باشد علی الخصوص
دو رکعت سنت بعد از مغرب که در هیچ وقت و مسجد گذارد و قرات و دین دور رکعت بیشتر احوال قل یا ایها الکافرون و قل یا ایها
الکافرون و در هر یک از اینها از حدیث مسند بن مسعود آورده که گفت احصا تو انم کردی آنچه شنیده ام من از حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم که بخواند
در رکعتین بعد از مغرب و رکعتین قبل از فجر قل یا ایها الکافرون و قل یا ایها الکافرون و گفته اند که درین باب از ابن عمر بن زید آمده و گفته اند که حدیث
ابن مسعود و غیره است بنی شامیسم از امام از حدیث عبد الله بن مسعود از ابن عباس روایت کرده که گاهی
تطویل میکردی صلی الله علیه و آله و سلم قرات را در رکعتین بعد از مغرب تا آنکه مشرق میشدند یا بل مسجد و چون درین حدیث
نوع اشعاری بگذاشتن این دو رکعت و مسجد بود شیخ ابن حجر کی در شرح مشکوٰۃ میگوید احتمال دارد که در بعضی اوقات مسجد
میگذازد و بجهت عذری که منع از دخول بیت میکرد و بجهت آنکه در خانه بود و این عباس را علم بدان حاصل شده باشد و خانه آن حضرت
صلی الله علیه و آله و سلم متصل مسجد بود و جز دیواری در میان نه قرار دیواری بود بجا نب مسجد و اگر کی را خانه نزدیک مسجد بود
و تا بجا نه رفتن تعجیل این دو رکعت که بدان امر فرموده اند چنانکه رزین و سبکی از حدیث آورده که گفت میفرمود آن حضرت صلی الله
علیه و آله و سلم تعجیل کنید رکعتین بعد از مغرب را زیرا که آنها را داشته میشوند همراه فریاده فوت شود یا این معنی عذر در گذاردن آن دو رکعت
کرد و بانه کل نظرست فقه بر و الله اعلم و ازین جهت که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در گذاردن این دو رکعت در خانه تا کی بسیار
کردی و در هیچ وقت بی عذر در مسجد نگذاشته و نماز درین کل خلاف است که اگر کسی این دو رکعت را در مسجد بگذارد بخیزی و مکتفی
از سنت باشد یا نه بعضی از علما میگویند بخیزی نه است از جهت وقوع آن نه بوجه مسنون و امام مروزی گویند عدم کفایت
چه باشد بلکه من جمیع الرکعتین بعد از مغرب فی المسجده کسبک گذارد و دو رکعت بعد از مغرب را در مسجد بخون عاصیا و ابو ثور که از
صحاب شافعی رح است و میگویند که بنید بعد از دو رکعت مذکور او داشت میگوید بواسطه گذاردن این دو رکعت و مسجد نامی
است و سبب عاصیان وی آن است که تو غیر صلی الله علیه و آله و سلم امر کرده گذاردن آن در بیعت و فرمود اجمعوا فی بیعتکم و
اصل در امر واجبست و تارک واجب عاصی و نزد مشیر علما بخیزی باشد در اصل سببیست و لیکن گذاردن آن در مسجد ترک اولی و افضل
تو از جهت مخالفت فعل آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و امری که کرده برای استحباب است نه واجب و تارک آن عاصی است و در سنت
مغرب در بیعتست کی با کلمه بیان وی و فریاده سخن چنانکه در دعاء گوید در حدیث رزین آمده است که کمال شای کما ز کبار
تا بهین است بطریق ارسال روایت میکنند از پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم من جمیع الرکعتین بعد از مغرب قال کمال گفت کمال که ما وی

استیار کرده اند و با سحاب قائل شده و امام مالک میگوید اگر برای استراحت درخت ثعلب و کلب که در نیمه لیل و بیداری شب کشیده باشند پسندیده و موجب انتزاع و تازگی طبیعت بود و قول امام ابوحنیفه رحمه الله همین است و میفرماید که فعل آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم نیز بقصد استراحت بودند تبعید و الله اعلم و در تحقیق این برپلوی راست که عادت شریف در نوم بود و آن است که تا خواب غلبه نکند و مانع از قیام برای صلوٰه نیاید چنانچه در کتب معتبره منوری است در جانب چپ معلق است اگر بر جانب چپ خفتند دل قرار گیرد و راحت و آسایش غلبه کند و بخت حصول سکون و آرام خواب گران پیدا آید و چون بر دست راست خفتند دل غلبه مستقر و آرامگاه خود که جانب چپ است کند و در قلق و بی آرامی افتد و چون سکون و آرام که باعث وجود در طبیعت و مانع و تعطل قوی است که خواب و خواب ویر آید و چون بپایه گران نبود و ازین جهت که بر جانب راست خفتن باعث قلق و دیر آمدن و سبک بودن خواب است ارباب تحقیق بر جانب چپ اختیار کنند طلب کمال راحت و بهیچ طعام را که بخت توجه حرارت غریزی به داخل بدن در حالت نوم حاصل میشود و هر چند نوم غالب تر است کمال ترومضه طعام قوی تر و صاحب شریح خفتن بر جانب راست اختیار کنند طلب سبک خوابی و تیسیر قیام شب و ازینها رعایت قلت طعام نیز لازم افتد و حاصل آنکه خواب بر جانب راست دل و عالم روحانیت را نافع بود و مراد بدینها لطیفه که است و خواب بر جانب چپ بدن را و جانب جسمانیت را سود کند تشبیه در احادیث میجو آمده که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بعد از گذاردن رکعتین فجر درین ضلایع گامی بخواب نیز میرفت تا حدی که شنیده میشد آواز نفس که ناظم را باشد و آنرا غلط گویند و تخمیناً بیست و نیاز میرفت و عدم نقص طهارت نوم از خصائص آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم است و بعضی گفته اند از خصائص انبیاست صلوٰه الله و سلامه علیهم آچنین تا گفته اند که رؤیا الانبیاء روحی و بلیش قول حق سبحانه تعالی است الی اری فی المنام الی ادبیک و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم میفرمود مراد خواب خیال نکند هر چه شما میگوئید نزد من می شنوم چشم من در خواب است و لیکن دل من بیدار است تا آنجا که اگر حال این است پس چرا آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در لیلۃ التعرّیس بخواب رفت و از طلوع فجر آگاه نشد تا نماز فریاد شد و بعد از بیداری آنرا قضا کرد و تعرّیس نزول مسافرت در آخر شب برای خواب و استراحت و قضا لیلۃ التعرّیس آن است که مسلم از ابو هریره و مالک از زید بن سلم آورده اند که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم چون از خود و پیغمبر بدین خود فرمود یا از زمین بکسیرفت و تمام شب سیر کرده بود چون خواب غلبه کرد و در وادی نزول کرد و بخواب رفت و بلال گفت امشب تو برای ما حفظی و حواسی کن و از طلوع فجر خبردار باش تا نماز فریاد نشود لیل زمانی نماز مشغول شد و پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم و صحابۀ کرام بخواب رفتند چون وقت فجر نزدیک رسید بلال بر احوال خود و کعبه خوابش در گرفت و هیچ کی بوقت نماز بیدار نشد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و بلال و نه صاحب شب تا آنجا که طلوع کرد آنگاه بیدار شدند و اول کسیکه بیدار گشت آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بود و ترسان و هوشناک و گفت ای بلال چه کردی و چرا بخواب رفتی گفت بلال چه کار کند آنکه شما را رسید بلال ما نیز رسید فرمود بلال را بر بندید و سوار شوید و ازین وادی بفرماید و در وادی آمده که فرمود این جای شیطان است بار بر بستند و برآمدند و جای دیگر نزول کردند و پیغمبر و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و صحابۀ کرام هر یک و بلال را گفت تا بیدار گردید برای نماز پس آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بجا آمد نماز قضا کرد و برگشت و شما بنده و یک ترسان و دران اند فرمود ایها الناس خدای تعالی قیمن کرد و ارواح ما را اگر میخواست میفرستاد بسوی ما و ارواح ما را بیشتر ازین وقت هر که از شما خواب کند از نماز یا نسیان کند آنرا بهتر بیدار شود یا آگاه گردد و گوید که درین وقت چنانکه میگردد در وقتش وقوع این واقعه است این فریاد شد که فرمود اکنون میگویند با و بیدار می

هم بود که از طلوع فجر آگاه شد جزایش آنکه دریافت طلوع و غروب کار چشم است لاجرم چون چشم در خواب باشد و پوشیده بود طلوع و غروب هرگز درک نگردد اگر چند دل بیدارست مثلاً شخصی بیدارست و در بیداری خاندن پرده افتاده طلوع و غروب در دنیا بدست بیداری دل با عدم ادراک طلوع منافات ندارد زیرا که برای این ادراک چشم کشاده باید تنه بیداری دل کفایت ندارد و اگر گویند چرا کشف دوی و الهام در نیافتیم گوئیم این فعل باری تعالی است اگر در آن وقت دمی و کشف نکرد چه توان کرد در دنیا حکمتی بود که تشبیح قضای قنات و ادراک شرف اتباع است و جواب دیگر آن است که نعم دل بیدارست و غلبه دوی تاثری ندارد ولیکن قنات که در احوالی و شهودی دست دهد که در آن مستغرق گردد و اداسوای آن مشهور از صور و معانی ذاهل و ظاهلی شود چنانچه در بعضی اعیان در حالت وحی مثل این معنی روی پیدا پس باعث نسیان و غفلت نومنها شد بلکه طریقیان حالتی عظیم که گفته اند آنرا جز خدا کسی نداند یا آنکه با وجود بیداری و بیداری فراموشی گردانیدند تا باعث تشریح حکمی از احکام و در یافت شرف متابعت گردد چنانچه از سیاق حدیث لا یحکم کرد و بعضی از مشایخ صوفیه گویند که این خواب و فراموشی از آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم ابتلائی الهی بود بر اخذ تدبیر و ترک تفویض تهذیر اگر چه تمسک با سبب مرتبه تحقیق و تکمیل نیست اما درین مقام این اقتضا که تا حال چه بود و این سخن خالی از جزآت و صور ادب نیست نسبت بحضرت وی صلی الله علیه و آله و سلم و الله اعلم

فصل در قیام شب مراد بدان نماز تجمید است هر آنکه علما را اختلاف است که قیام لیل بر حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم فرض بوده یا سنت هر دو طائفه را دلیل یکی است و آن آیت تنزیل یعنی قرآن است و من اللیل و بعضی از شب تجمید به ترک خواب کن یعنی برخیز برای نماز و تجمید در لغت بمعنی ترک وجود است و بخود بمعنی خواب نافله لک در حالی که زائد است این تعبیر بر سبب شمس برای تو یا فضیلت است برای تو بجهت اختصاص فرضیت آن تو جمعی که قائل اند بودن تجمید سنت یگونی در آن آیت صریح است در عدم وجوب زیرا که نافله بمعنی صلوة نقل است که زیادت است بر نماز فرض و نقل در لغت بمعنی زیادت بود و جمعی که قائل اند بر فرضیت تجمید یگونی قول وی فتیحه است صریح بقیام لیل و تجمید چنانکه جای دیگر فرمود یا ایها الزل ای خواب کننده در شب هماره بخوابید و تم اللیل برخیز در شب و نماز کن و اصل مدلول امر وجوب و فرضیت است ما دام که قرینه برخلاف آن پیدا نشود و تا حکمی صریح برای این رکاب نیامده پس وجوبی که مستفاد است ازین امر بر حال خود باشد و قول بکفایت تا حکمی صریح نیامده گو یا اشکالت است بر آنکه بعضی گفته اند که قول حق سبحانه و تعالی علم ان لم یخص و کتاب علیکم الا به ناسخ این وجوب است چنانچه بعضی مفسران گفته اند که در اول قیام لیل واجب بود تفصیل نه نکرد در قرآن در خطا اوقات ثلث شب یا نصف یا ثلثان بعد از آن نسخ شد باین آیت که گفت بخوانند از قرآن هر قدر که میسر شود و در آن قرأت نماز داشته اند بهتر این نیز نسخ شد بصلوة خمس که اقاله بعضی صوابی و در حدیث مسلم و ابی داود و نسائی آمده است که سعد بن هشام از عائشه پرسید از قیام لیل رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم عائشه گفت آیا تو قرآن نیز میخوانی یا ایها الزل حق تعالی فرض گردانید بروی قیام شب را در اول این سوره پس قیام نمود آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و اصحاب وی تا یکسال و نگذاشت وی تعالی خاتم این سوره را تا دو و ده ماه در آسمان تا وقتیکه فرستاد در آخر این سوره تخفیف پس گشت قیام لیل طلوع بعد از آنکه بود فریضه پس معصن میگوید که این آیت هیچ نسبت در نسخ متباین از آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم از جهت احتمال آنکه وی صلی الله علیه و آله و سلم درین خطاب داخل نباشد و مخصوص بعد از آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم باشد آنکه کسی گوید امر برای وجوب است اگر قرینه بر آن است باشد و اینها لفظاً نافله قرینه است بر آن چه معنی نافله لیل بود جواب میگوید و اما لفظ نافله اگر مراد بدان طلوع بودی

مخصوص نشدی یا ناکہ نافلہ لکھنی حاجت بذکر لکھ مفید انتفاع حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم است نبودی ہم فعل و
تطوع مخصوص بوی نباشد پس معلوم شد کہ مراد بنا فلہ تطوع نیست بلکہ مراد بنا فلہ زیادت است چنانکہ معنی لغوی اوست
و مطلق زیادت بی آنکہ مقید بچیزی شود کہ افادہ معنی تطوع کند دلالت بر تطوع میکند و فرضی مخصوص را کہ زیادت است بر فرضی
دیگر کہ عام اند نیز شامل بود پس معنی نافلہ لک آن باشد کہ تجد فریضہ نماند است و ترا بر صلوٰۃ خمس مفروضہ و مخصوص است بتو و
چون در فرضیت نماز نفع صلی است صلیہ وی بلام این جهت درست باشد اگر چه ظاہر بر تقدیر وجوب علیک بود و همچنین تفسیر کردہ اند
این آیت را در تفاسیر و مصنف میگویند مراد از زیادت کہ مدلول نافلہ لک است زیادت درجات است ازین جهت مخصوص شد بوی
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون قیام شب در حق غیر وی مباح است بمعنی غیر واجب یعنی مستحب و کفر سیئات است و اما در حق وی کہ
مغفور مطلق و مخصوص است موجب زیادت درجات و علو مراتب است مجاہد کہ از کتاب ائمہ تفسیر است میگویند کہ غیر ویرا افضل نیست
بلکہ کفایت است و زوال خاص است بوی و این سخن فرع آن است کہ زیادت کہ در معنی نافلہ معتبر است بمعنی زیادت درجات است
یعنی زیادت بر فرض قائم و حضرت نبوت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در هیچ حال قیام شب را فرو نگذاشتی و در حضور و سفر بران نعمت
نمودی و اگر فی الجملہ فرضی و کسلی و کوفتی داشتی نشسته گذاردی و ترک نکردی کتاب و فی الحمد میث و اگر گاہی بسبب مرضی قوی یا
بسبب طلبہ قوی نتوانستی ایستاد و قیام شب فوت شدی در میان روز و درازد و رکعت نماز بدل آن نماز فوت شدہ بگاہلندی
چنانکہ ترمذی از عائشہ آوردہ و گفتہ ہذا حدیث حسن صحیح و این نیز بظاہر دلالتی دارد بر وجوب تجد بر آن حضرت صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم و بالجمہ تا کید و مؤاہلت و ترغیب حضرت نبوت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بران فعل و اقوال بسیار بود و در محبین و غیر محبا
از غیرہ بن شعبہ آمد کہ چند ان ایستاد کہ پاینامی ہمارک وی ورم کرد و از عائشہ زن آمدہ کہ بشکافت قدمهای او گفتند
یا رسول اللہ چندین تعب برای چه کشتی و قد غفر لک ما تقدم من ذنبک و ما تاخر فرمود آیا پس بندہ شاکر نباشم یعنی چون بوی
مرا این مرتبہ آرزو بدین شکروی نگویم و محبت وی نورزم و چون در آخر عمر منعمی و تمذاری پیدا کرد چنانکہ در وقت پیری
عادت است نشسته میگذاردی و قرأت نشسته کردی و چون نوبت رکوع نزدیک شدی بایستادی و بارہ استادہ بخواندے
پس بر رکوع رفتی و نیز در حدیث مسلم از ابی ہریرہ آمدہ کہ گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نزول میکند یعنی متجلی می شود
بصفت فضل و رحمت و قرب و اجابت پروردگار تبارک و تعالی ہر شب با سمان و نیا و قسک باقی ماند و دو اہم آخر شب
میگویند کہ گیسٹ کہ بخواند مرا تا اجابت کنم او را و گیسٹ کہ سوال کند از من تا عطا کنم او را و گیسٹ کہ طلب آرزویش گنایان کند
تا با مرزم او را بگذارد تا بدین صحیح و مسلم از ہما بر آوردہ کہ شنیدم رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ گفت در شب ساعتی از روز
کہ ہر چہ دران ساعت بطلند بہا بند و ترمذی از عمر بن عبسہ آوردہ کہ گفت گفت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قریب تر
انچہ پروردگار از بندہ باشد در آخر شب است و اگر توانی کہ دران وقت ذکر حق کنی تعقیب کن و چون آن حضرت صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم بر تمجد و مدح و بیعت مقام محمود کہ در آخرت مخصوص است دست کردہ اند و اخیر ہر نماز اہل اودین فعل بر قوی
از انوار آن مقام بتابد زیادہ برین چہ فضیلت بود و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در شب زیادہ از نیزدہ رکعت
نماز گذاردی و گاہ بر یازدہ رکعت اقتصار کردی و ہشت رکعت یا شش رکعت را دو گان دو گان گذاردی و پنج رکعت
آخر را یک سلام گذاردی و گنہین است در جامع الاصول از روایت ابو داؤد و این در جانب زیادت است و الا در جانب
قلت کمتر ازین نیز آمدہ است چنانچہ معلوم گردد و ظاہر عبارت این است کہ درین میان جلسہ کردی ولیکن سلام و ز آخر

وادی و لیکن ادوات همچنین آورده که کم کیس پس یعنی درین میان جلوس نیز فرمودی و در کلام مصنف نیز بیاید که بگذاروی
 یک سلام و یک تشهد و در میان این پنج رکعت نشستن نبود الا در آخر و گفتار در خواص است که بی تاخیر باشد بر دو رکعت
 گناهان در دست است یا نه و آنهایی که منع کنند یا این را مخصوص حضرت نبوت صلی الله علیه و آله و سلم دارند از جلوس سلام فرمایند
 اما بنای نوافل بر یک ترمیم جائز است بخلاف و در کرامت زیاده بر چهار رکعت در روز و بر هشت رکعت در شب سلام
 و بعد از آن مشورت و کج در مذہب حنفیان است که کمر و دست و افضل نزدایی غنیمت در شب و در چهارگان چهارگان است و نزد
 صاحب شہد دوگان دوگان و در روز چهارگان چهارگان و نزد شافعی دوگان دوگان و در روز و شب و بعد تمسک با حادیت
 در آنجا که در وقت افتاست در آن باب و همه آمده است و بعد از علم و بعضی از علمای حدیث میگویند که ناز شب زیاده بر والد رکعت
 نبود و چون بر ایشان و بعد میشود که سیزده رکعت نیز در صبح آمده است پس چون میگویند که زیاده بر یازده رکعت نبود جواب
 میگویند که راجع به سیزده رکعت است اما مراد در رکعت هجده است یعنی ناز شب همان یازده است و سیزده گفتن مسامح است
 بحساب کردن رکعتین اذان و برای تأیید این توضیح و تاویل میگویند که این معنی در حدیث صحیح از عائشہ رضی اللہ عنہا همین است که
 گفت کان دخل اصلی بعد علیہ و آله و سلم صلی اللہ علیہ و آله و سلم رکعتی التجر و قال النبی گفت شعبی که از مشایخ تابعین
 است گفت این عباس و ابن عمر هر سیدم ابن عباس و ابن عمر را من صلوة الرسول باللیل از نماز رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم
 هر شب میگذارد فقال ایس گفتند ابن عباس و ابن عمر ثلث عشرة نازان حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در شب سیزده رکعت بود
 منها کان از جمله سیزده هشت رکعت بود که دو رکعت میگذارد و دو رکعت ثلث و دو رکعت ربه رکعت و رکعتین بعد التجر و دو رکعت
 بعد از طلوع فجر یعنی پیش از اذان صبح و مصنف در رد این سخن بعضی علماء میگوید که در بعضی روایات دیگر آمده که جمع در آنجا سیزده
 رکعت خارج سنت انداز بود اگر چه نیز روایت آمده که در آنجا سیزده رکعت گذارد که سنت فجر داخل آن بود و لیکن قطعاً با نیکی
 یازده بود پس و سیزده با سنت فجر و چنانچه بعضی علماء گویند صحیح نباشد و سخن ابن عباس مروی است از ابن عباس که این عجبی
 است شب کردی بیت طائفة میمونہ فانه خاله خود که نام وی میمونہ بنت الحارث است و یکی از اجداد جعفر مظهر بود یعنی مروی است
 از ابن عباس که گفت شب کردم در خانه خاله خود میمونہ بنت الحارث پس حدیث کرد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم با اهل خیمه
 ساعتی پس بستاند اختصار برای وی و ساده و خواب کرد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و اهل او بر طول و ساده و خواب کرد من بر
 و من وی و چون ثلث اخیر از شب شد بیدار شد و نشست و مسح کرد خواب را از روی مبارک خود بدو دست و نظر کرد بکامب
 آسمان و بخاند و آیت از آخر سوره آل عمران اذان فی خلق السموات و الارض تا آخر سوره بعد اذان برخاست بسوی
 مشکلی که او نموده بود و مسواک کرد و وضو کرد و اذان مشکله من بین منی سیراب کرد و بی تقیر و تفسیر و اکتاز کرد و در نختن آب و
 لیکن همواره مانند و در روایتی کشاد بنده آن مشک را در نیت آب را در طقار و نیک کرد و وضوی خود را بر سید که آن پسرک
 محمد بن عیاد کرد و مرا پس برخاستم و ایستادم و کردم آنچه فرمود آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم پس ایستاد آن حضرت صلی الله
 علیه و آله و سلم بخانه ایستادم من در سلوی چپ آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم پس نهاد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم
 دست راست خود را بر سر من و گرفت گوش مرا و بابت و بکامب سلوی راست خود کشید و دعا کرد و لا اله الا الله فی الدین فقام النبی
 پس قیام نمود و غیر خدا صلی الله علیه و آله و سلم من اللیل باره از شب فصلی رکعتین تم رکعتین تم رکعتین تم رکعتین تم
 رکعتین شش بار رکعتین گذارد و این و از دو رکعت شد ثم او تر سیزده رکعت و این مجموع سیزده رکعت شد ثم اجمع

بستر اضلاع کرد حتی جاوه المودن تا آمد بر روی مودن برای اعلام نماز بوقت قیام پس برخواست فصلی رکعتین خفیفین پس بگذارد
 دو رکعت سبک که نماز سنت فجر باشد ثم خرج فصلی الصبح بستر برآمد بسجده و گذارد نماز فرض صبح را در لفظ دیگر یعنی روایت دیگر
 از ابن عباس آمد فصلی ثلث عشرة رکعة گذارد آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم سیزده رکعت تا تم تمام بستر خواب کرد حتی نفع
 تا دم کرد و عادت شریف وی بود که چون خواب کردی نفع کردی و نفسی که از ناظم برآید برآمدی و از وی تعبیر بخیط و خطیط که برود
 یک معنی است نیز در احادیث و وقوع یافته است و گویند که این علامت صحت مزاج و سلامت مخرج نفس است از سده و غیر آن فلان
 بشین را انجریس برگاه که ظاهر شد اورا طلوع فجر فصلی رکعتین خفیفین گذارد و دو رکعت خفیف را که سنت فجر باشد درین لفظ صریح
 ذکر سیزده رکعت آن خارج رکعتین سنت فجر و ازین جهت ذکر کرد و اورا مصنف تا معلوم گردد که لفظ رکعتین در روایت سابقه شش
 بار کرست نیز بر تقدیر صحیح شد که نماز شب آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم سیزده رکعت بود و رکعتین سنت خارج آن پس
 تاویل بعضی علماء که سیزده را بار رکعتین سنت فجر گفته اند باطل باشد و باجماع اتفاق شد علماء را بر آنکه رکعت و اختلاف در رکعت
 اخیر افتاد بعضی خارج رکعتین فجر می شمرد چنانچه مختار اکثر علماء است و بعضی بار رکعتین فجر را شصت و حق آن است که هر دو بوده تا بقائه
 و ادعای دوام یکی ازین دو طریق باطل و چون این عدد رکعات نماز شب با وجود اختلاف که سیزده است یا یازده یا عدد و افضل
 سنن و اوقات جمع نمی مجموع عدد رکعات نماز شب غیر صلی الله علیه و آله وسلم در شبانه روزی چهل رکعت شود که آن حضرت صلی الله علیه و
 آله وسلم بر آن و اکتب و ما قفلت می نمود هفتده رکعت فرض و ده رکعت یا دوازده رکعت راتبه اول بدهی که راتبه قبل الظهر را ده رکعت
 گویند چنانچه گذشت و دوم بدهی که چهار رکعت دارند چنانچه مذکور شد خفیف است و یازده یا سیزده رکعت قیام شب که مجموع
 چهل رکعت باشد اگر عدد نماز شب یازده است راتبه ظهر را چهار اعتبار باید کرد و اگر سیزده است دو باین اعتبار مجموع عدد نماز
 شبانه روزی چهل باشد و آنچه زیاده بر آن آمده دائمی نبوده بلکه برای سبب و عارضی بود همچون هشت رکعت نماز شکرانه فجر که در روز
 فتح که در خانه ام بانی گذارد امام نووی در شرح مسلم میگوید که آن نماز چاشت بود که در وقت گذارد و لهذا در حدیث بسنده آنست
 واقع شد چه اصناف و آلات و ادله بر سببیت وقت نمی چنانچه صلوة الظهر و صلوة العصر و باین کلام نووی معلوم شد که قول مصنف
 و همچون نماز چاشت که چون از سفر بر سیدی بگذارد یعنی آن بهار صند سببها قدم سفر بود نه از جهت این وقت و اکثر اوقات
 قدم آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در وقت چاشت بود و کل نظر است و ظاهر کلام وی نیز در فصل نماز چاشت دال است بر آنکه
 مختار نزد وی آن است که آن نمازی است دائمی غیر متعلق بسبب چنانچه تحقیق این دامن فصل بیاید چون ده رکعت تحت مسجد که سبب
 دخول مسجد و مخصوص بدان بود و چون در رکعتی که در خانه کسی گذاردی که بزمارت بر رفتی عادت شریف چنان بود که چون در خانه کی
 از اصحاب بر رفتی در گوشه خانه وی و بر رکعت نماز گذاردی و برای وی و اهل خانه وی دعا بخو و برکت کردی و آنکس آنهارا در خانه
 خود مسجد گرفت و در آنجا نماز کردی و بعضی از آنجاها همین غرض آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم را بجا نه بردندی تا گوشه خانه
 را با ناز و مشرف سازد و آنهارا مسجد گیرند خصوصاً آنهایی که خانه ایشان از مسجد شریف دور بودی که ما جاری الا احادیث و استمال
 این اسباب که بجا بماند عارض شدی پس باید که با سبق متابعت وی صلی الله علیه و آله وسلم کند و این چهل رکعت را که بجا
 در بعضی تمام است بجمع بگذرد در هیچ وقت با اختیار نبوت کند و در هیچ عمر بر آن مواظبت نماید و طالع و کسل را بخورد راه ندانند بلکه بنگار
 همیشه سبب فتح ابواب سعادت و نیک مرادات جاودانی در دنیا و آخرت بود و چرا چنین نباشد زیرا که هر که هر روز و شب چهل
 نوبت در اکرم الاکرمین را با نداشت طلب و ادب بر طریق و اتباع اشرف عالم و عرب صلی الله علیه و آله وسلم زود گیرد در امر اتقا

در اربع حالات در سعادت بروی کشاده گردد و چون بیان کرد که در شب نماز آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم زیاد میزدند و
خواست که اقل از این میان کند با وایات مختلفه که در آن درود یافته با بیان کیفیت قیام و طول و خفت آن و آنچه از روایتی
آن باشد پس گفت فصل کیفیت قیام میل چون نیمه شب گذشته بر خاستی و گاهی بیشتر از نیمه شب برخاستی و گاه چون خروس
در خروش آمدی چنانچه در حدیث بخاری و مسلم و ابوداؤد و نسائی آمده بمان یقیم اذا سمع النصارح الحدیث و آن
یعنی خروش خروس غالباً بعد از اتماع شب بلکه بعد از ثلث و ربع آخر شب میباشد و اصل درین باب آیت کریمه یا
الزلزل است که از آن تخیر میان قیام ثلثین و نصف و ثلث و ربع یعنی که مفسران بیان کرده اند معلوم میشود و چون بیدار شدی
و غایبگردد وقت استیفا و درود یافته است بخواندی و دستهای مبارک را به چشم مبارک مالیدی لفظ حدیث اینچنین
ست که خواب را از روی مبارک میگردی و مراد همین است که گفته شد و مسواک بنیالغ کرده می و در حدیث بخاری آمده که
فد وقت مسواک کردن آواز بلند بپوش و در روایتی بخاری آمده که چند آن میان لغه در مسواک گیریدی که بشه
یعنی گوشت پیمای زندان سوده گشتی پس و منو تمام ساختی و در حال مسواک و منو چنانچه در حدیث که از ابن عباس
نقل کنند بیاورد و در بعضی حدیث معلوم گردد که بعد از استیفا تا پیش از در خور در قیامه از خواب برخاستی و نظری نمیدان
کردی و آیت از آخر سوره آل عمران خواندی تا ان فی خلق السموات و الارض و اختلاف الليل و النهار آیات ناولی
الالباب تا آخر سوره بخواندی و در روایت ابی داؤد از فضل بن عباس آمده که پنج آیت خواندی و در روایت نسائی
از ربنا ما خلقت هذا باطلاً تا انک ما خلقت المیعاد غیر آمده و افتتاح نماز را چنانکه در حدیث مسلم از عائشه و زید بن خالد
جسی آمده بود رکعت سبکه فرمودی چنانچه خود افتتاح نماز بدو رکعت سبک نمودی است را نیز بمان امر استجاب می فرمودی
چنانچه مسلم از ابی هریره آورده که اقامه آمد که چون قیام کنند یکی از شامین لیل از شب بفتح پس گو که افتتاح کند مملو
نماز خود را رکعتین جمیعین بدو رکعت سبک و در رکعت قیام شب و رکعت رکعات آن روایات متعدد و مختلفه در اتناوایت
مجموعه درود یافته بخواند بر هشت طریق بگذراند از آن وارد شده و چون آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم هر کدام از آنهارا
در اوقات نماز کرده متعبد که قصداً متعبد و از غیر غیر است در مواکبت بر یکی از آن انواع و در محل هر یک در اوقات مختلفه و
تفاوتی در این طریق اخیر افضل و انسب باشد بلکه در جمیع اوقات که از آن یکی نوع اول از آن هشت طریق آنچه در حدیث آمده است بنابر
بروایتی از ابی هریره که همان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم استیفا میکرد و بعد از آن مسواک میکرد و منو
ساخت و چون رکعت در حالتی که وی بخواند ان فی خلق السموات و الارض و اختلاف الليل و النهار آیات ناولی الالباب
مقرآن و آیات کس خواند این آیات را حتی تمام سوره تا آنکه تمام کرد و سوره را تم تمام بستر ایستاد برای نماز تسبیح همین
پس بگذارد و در رکعت را و اطلال بپوشد و در آنکه درین دو رکعت التیمم و الركوع و السجود قیام و قرائت و رکوع و سجود را
درین حدیث مختصراً نظر کن در آن واقع شده و در روایت دیگر تفصیل آن نیز درود یافته است چنانچه در فصول سابقه
نمایان رکوع و سجود ذکر کردیم و بفرق بستر بگشت آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم از گذاردن این دو رکعت تمام پس بخواب
رفت حتی نغمه ناکه درم کرد و فعل ذلک پس بگردد این دو رکعت را باین صفت که مذکور شد و در بار دیگر تا گشت ثلاث مراتب بار
گشت مجموع آن سه رکعت شش رکعات کل ذلک در هر مرتبه ازین مراتب مسواک میکرد و منو و منو میگردید و بعد از
استیفا و تقرآن آیات و مقرآن این آیات را تم او تر ثلث بستر و ترک و بستر رکعت پس بمبیم نماز شب بموجب این حدیث

در رکعت بود باین کیفیت مذکور تا اذان التؤذن پس اذان نماز فجر گشت مؤذن تخرج الی الصلوة پس بیرون آمد برای نماز و چون
بقول و حال آنکه میگفت این کلمات را اللهم اجعل فی قلبی نوراً و اجعل فی لسانی نوراً و اجعل فی سمعی نوراً و اجعل فی بصری نوراً و اجعل
فی خفی نوراً و من امی نوراً و اجعل من فونی نوراً و من خفی نوراً اللهم اعطنی نوراً این روایت مسلم است و در بعضی روایات بخاری
برایت و عن یحیی بن نور و عن شامی نوراً پیش از فونی نوراً و در بعضی ذکر عصبی و لمی و دمی و شعری و بشری و در بعضی و اعظم لی
نوراً بدل و اعطنی نوراً نیز واقع شده و ذکر رکعتین سفت فجر درین روایت نیست مانا که مقصود اصلی درین روایت بیان
نماز شب بوده باشد چون سفت فجر بعد از طلوع فجر است از وی ساکت ماند و لهذا در روایات دیگر از ابن عباس ذکر آن آمده
چنانکه در روایت ابو داود آمده ثم علی کتین و ذکر افتتاح صلوة لیل بدو رکعت خفیف نیز درین روایت نیست و
حال آنکه در روایات صحیح آمده که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم آنرا خود میکرد و است را نیز بدان امر میفرمود چنانچه گذشت
از حدیث عائشه و ابی هریره و جواب ازین گفته اند بر دو وجه یکی آنکه افتتاح بدو رکعت خفیف از آن حضرت صلی الله علیه
و آله و سلم دائمی نبود بلکه گاه افتتاح بدو رکعت سبک کردی چنانچه در روایات دیگر آمده است و گاه بدو رکعت مطول چنانچه
درین روایت آمده و جودم آنکه ذکر افتتاح بدو رکعت خفیف در حدیث عائشه واقع شده و عائشه از جهت آنکه شب
با آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در یک خانه میبود کمال قیام شب و کیفیت نماز وی صلی الله علیه و آله و سلم اعرف و اعلم
بود شاید که آنچه وی حفظ کرده باشد از ابن عباس قوت شده باین سبب که ذکر کرده شد و نیز از ابن عباس که در آن زمان صغیر
بود احتمال عدم ضبط و حفظی چندان دور نباشد پس صحیح همان باشد که افتتاح بر کتین خفیفین میکرد و درین جواب اخیر
نظر است چه در بعضی روایات از ابن عباس ذکر افتتاح بر کتین خفیفین آمده است و در بعضی احادیث مرویه از عائشه
ذکر آن نیست در جامع الاصول هم از روایت مسلم و ابی داود از کرب می آورد که گفت پرسیدم ابن عباس را چگونه بود نماز
رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در شب فرمود میتوت کردم نزد وی صلی الله علیه و آله و سلم بشی که نزد میبوی بود پس
بجواب رفت و چون گذشت ثلث لیل یا نصف بیدار شد و وضو کرد و وضو کرده من بادی پس استادم در پهلوی چپ وی
پس کشید مرا به پهلوی راست خود پستر نهاد دست مبارک خود را بر سر من و گرفت گوش مرا گویا میخواهد بیدار کند مرا پس گفتم
و دو رکعت سبک تا گفتم من در دل خود مگر خواند و هر دو رکعت ام القرآن را فقط پستر سلام داد پستر گذارد یا زده رکعت با و تر
پستر بخواب رفت پس آمد وی را بلال و گفت الصلوة یا رسول الله پس برخاست و بگذارد و دو رکعت را پستر بگذارد
نماز با مردم و بنا بر آنچه ذکر کردیم از ذکر افتتاح بر کتین خفیفین در روایت مسلم از ابن عباس و عدم ذکر آن در روایت
دیگر از وی نیز اشکال پیدا میشود بجهت وحدت واقع که میتوت وی بود در بیت میبوی مگر آنکه گویند در هر مقام غرض از ذکر
چیزی متعلق شد همان با و در آن مقام روایت کرد یا قائل شوند بعد از این قضیه و لا بد است از قول بان از جهت وجود
روایات مختلفه صحیح از ابن عباس در آن چنانچه در جامع الاصول مذکور است و بعضی از آن دشمن بیان معلوم گرد و و الله
اعلم نوع دوم کیفیت که عائشه روایت کرده که افتتاح بدو رکعت سبک میکرد چنانچه در حدیث مسلم از عائشه رخ آمده که
گفت افتتاح میکردان حضرت صلی الله علیه و آله و سلم نماز شب را بدو رکعت سبک اما چندین روایات از عائشه در صحیح
آمده که در آنجا ذکر افتتاح بر کتین خفیفین نیست و بعد از آن تطویل میکرد و دو رکعت بی سج سلام میگذاشته و در هر یک رکعت
میگذاشته و بیک سلام چنانچه در جامع الاصول از روایت بخاری و مسلم از وی آورده که گفت بود رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم

که میگذازد بعد از فراغ از عشا تا بخوابد رکعت و سلام میداد میان هر دو رکعت و در هر یک رکعت و در روایت دیگر از عائشه آمده گفت بود نماز رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم دو رکعت و در هر یک یک سجده یعنی یک رکعت و میان هر دو رکعت و در جمیع سیزده رکعت بودی پس درین پنج سجده رکعت میگذازد و یا در رکعت سنت فریضه و این در روایت ابن عباس نیز آمده چنانچه ذکر کردیم و اما آنکه بعضی مصنفان از آنجا که عائشه گفت آن سنت که بر علم وی افتتاح بر کعبه خفیفین در وقت این عباس نیامده و لیس الامر که کما ذکرنا و آنکه در حدیث مسلم و موطا از زید بن خالد آمده که گذارد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم دو رکعت خفیفه پسر گذارد دو رکعت و نماز پسر گذارد دو رکعت و دیگر کتر از دو رکعت پیش پسر گذارد دو رکعت و دیگر کتر از دو رکعت پیش پسر گذارد دو رکعت و دیگر کتر از دو رکعت پیش پسر گذارد دو رکعت و این پنج سجده رکعت شد تفصیل کیفیت همین نوع باشد نوع دیگر مستقل بشمار کردن رکعتین نماز از آن ولیکن در حدیث زید در روایت موطا از زید بن کعبین خفیفین نیست نوع سوم سیزده رکعت میگذازد و بیرون از دو رکعت سنت نماز این صورت خصوصیت ندارد و اما ابن عباس و عائشه و در روایت هر دو آمده ولیکن پوشیده نماند که هر طریق که مصنف نوع دوم را بیان کرد نیز سیزده رکعت میشود بیرون از دو رکعت سنت فریضه و ثانی و ثالث نماز بود و نیز این ثالث را کیفیتی مخصوص بیان نکرد پس وارد در اینجا سیزده رکعت بود و بیرون سنت فریضه افتتاح بر کعبه خفیفین و حل کرده شود کیفیت آنرا بدین شکل آنچه در فعل سابق از ابن عباس در حدیث بیت میوه نقل کرد پس مقابلت در نوع ثانی و ثالث با افتتاح بر کعبه خفیفین و عدم آن باشد با اشتراک در گذاردن سیزده رکعت بیرون سنت نماز چهارم بود و از این عباس در قضیه بیعت آورده که گفت هشت رکعت میگذازد و بخار سلام بعد از آن پنج رکعت میگذازد که بدان و تر میکرد نماز را در درین طریق نیز سیزده رکعت باشد و گذاردن آن پنج رکعت بیک سلام و یک تشهد بودی و در میان پنج رکعت شستن بعد از رکعت آخر چنانچه در روایت ابو داود و بعضی آمده که یک مجلس فیهن اگر چه در بعضی روایات وی لم یسلم الا لی آخرین نیز آمده و از اینجا بعضی فقها گفته اند که مراد از مجلس همان سلام است نوع یکم نه رکعت متصل میگذازد گذاردن دو رکعت در روایت بخاری و ترمذی و ابن داود و عائشه آمده اما این کیفیت که مصنف میگوید در سنن ابی داود است که هشت رکعت و از آن بیانی میگذازد شستن بعد از رکعت هشتم تشهد و دعا بخواند و برینماست یک رکعت ششم و سلام میداد و بعد از آن یک رکعت دیگر که پنجم رکعت ششم باشد میگذازد و در هر یک دو رکعت و بعد از آن نماز را وی شست و تشهد بخواند و سلام میداد و بعد از آن برینماست و دو رکعت نماز میگذازد و در روایت بخاری و موطا آمده که رکعتین بعد از او تر نشسته شروع کردی و قرائت کردی چون نوشت بکعبه رسیدی بر فحاشی و رکوع کردی و سجده رفتی و ذکر این دو رکعت بعد از او تر کلام مصنف بیاید نیز در موطا از اسود بن زید آورده که از عائشه از آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم که در شب میگذازد پرسید گفت در اوایل سیزده رکعت میگذازد بعد از آن دو رکعت ترک داد و بیازده آمد و بعد از وی دو رکعت میگذازد و بعد از نماز وی در شب و در نوع ششم هفت رکعت میگذازد و چنانچه در روایت بخاری از مسروق آورده که پرسید از عائشه از نماز آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در شب هفت بود و نه بود و یا از بود یعنی در هر وقت که ازین النوع بوده و نیز در موطا آمده که ایثار میکرد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم به دو رکعت بعد از آن بیعت میکرد و گذاردن هفت رکعت باین کیفیت بود که شش رکعت متصل بود و جلوس نبود و در رکعت ششم می نشست و پس از سلام برینماست یک رکعت میگذازد و سلام میداد و بعد از آن دو رکعت می گذارد و تر نشسته و در روایت ابی داود و عائشه آمده که چون بخمضت صلی الله علیه و آله و سلم بر شد و تن را در گشت نقصان کرد و از رکعت دو رکعت آورد و نماز هفت و میران از علم رفت و با نماز روایت

marfat.com

در ثلثه الکافران وقت واجب گفت درین باب از عمران بن حصین روایت شد و ابن عباس و ابی ایوب نیز آمده و قوی از صحابه
 و غیرهم باینجا نب رفته و گفته اند که وتر سه رکعت است و سفیان گفته که اگر خواهی ترک پنج و اگر خواهی سه و اگر خواهی
 یک و گفت سفیان مستحب تر و ما آن بود که وتر کرده شود سه رکعت و گفت این قول ابن مبارک و ابی کوفه است انتی و زکشی
 در شرح خرقی در مذهب امام احمد حنبل گفت که مذہب ایشان ایتار بر رکعت واحد است و گفت در روایت احمد و ابی داود و نسائی
 از ابی ایوب انصاری آمده که گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم و ترحم است یعنی واجب است بر هر مسلمانی پس اگر خواهی
 و ترک کن پنج رکعت و اگر خواهی سه رکعت و از مسلم از ابن عمر در ایتار بر رکعت واحد نیز آورده که مروی از ابی بکر و سوال کرد
 از حضرت صلی الله علیه و آله وسلم از نماز شب پس اشارت کرد آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بدو انگشت خود و فرمود بکن
 شش شش و فرمود و ترک یک رکعت است از آخر شب و نیز گفت زکشی لیکن اختلاف است در اینکه آیا کرده است و ترک یک رکعت
 واحد و گفت که پیش از وی شفعی نکرده و فراد بتر که در حدیث از ان بنی وارد شده این است یا کرده نیست زیرا که مؤمن و نجیب
 از ده من از صحابه که ابو بکر و عمر و عثمان و عائشه از ایشان اند که ابو ترکه و احد و حدیث بر این معنی است و میگوید از امام احمد
 در بنیاد و روایت است بر و ابی کریم است و به و ابی کریم نیست انتی و در جامع الاصول از حدیث صحیحین از عائشه آمده
 که گفت زیاد نمیکرد آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در رمضان و نه در غیر او بر یا زده رکعت میگذاشت چهار رکعت را و
 میرساند من آنها و طول آنها بیشتر میگذاشت چهار رکعت دیگر و میرساند من از حسن آنها و طول آنها بیشتر میگذاشت سه رکعت شش گوید
 که اگر فصل میکرد آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در میان سه رکعت سلام هر آینه میگفت عائشه ثم لیصل ثلثین و
 واحد و نه لیصل ثلثا و روایت کرد نسائی و حاکم بر شرط بخاری و سلم از عائشه که گفت بود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم
 که سلام نمیداد در رکعتین اولی از وتر و حاکم بر شرط بخاری و سلم از عائشه که گفت بود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم که در تر
 میکرد سه رکعت سلام نمیداد مگر در آخر آن و طحاوی از ابی العالیه آورده که گفت تعلیم کردند ما را اصحاب رسول خدا صلی الله
 علیه و آله وسلم که در مثل نماز مغرب است این و تر لیل است و آن و تر نه از عقبه بن مسلم روایت کرده که پرسیدم عبد الله
 بن عمر را از وتر پس گفت این عمر آملی شناسی تو و تر نه را را گفتم نعم صلوة المغرب گفت صدقت و احسنت یعنی چون در حدیث
 نماز مغرب را و تر نه را خواند و آن بی فاعله است سلام تا جرم و ترک و تر لیل است نیز همچنین باشد و نیز طحاوی گفته که
 آنچه مروی است از ابن عمر که پرسید مروی از آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم از نماز شب بود و نماز شب دو گان دو گان است
 چون برسی طلوع صبح را بگذارد یک رکعت تا و ترک کند نماز ترا معنی وی آن است که بگذارد رکعت دیگر یا دو رکعت که پیش از است
 یا سه رکعت که در دو ولات نیست مروی بر فصل سلام و گفت طحاوی که مذہب حنفیه در وتر سه رکعت قوی است از جهت نظر
 استدلال عقلی زیرا که غالی نیست که در فرض من است یا سنت اگر فرض من است فرض نیست مگر دو رکعت یا سه یا چهار و وتر یا پنج
 است دو و چهار نیست پس نباشد مگر سه و اگر سنت است هیچ سنی نیست که او را مثلی در فرض من که از وی اخذ کرده شده است
 نبود و نیست فرضی که در مثل وی بود مگر مغرب و آن سه رکعت است که از کراشمی لال العبد الضعیف باسمه الله مثال این
 در لکن در محققان تأخیر و تقویت سخت نفسی را که دارد سه ثلث رکعت نه اثبات آن بقیاس و این نکته مکرر گفته شده است که
 دلائل عقلیه که بعضی از آن در حنفیه آورده اند برای ترجیح بعضی احادیث بر بعضی است نه اثبات آن حکم بحد قیاس فا حفظ امام محمد
 در خطا میگوید که خبر داد از ابو حنیفه از ما و از ابراہیم نخعی از عمر بن الخطاب که گفت دوست ندارم که ترک کند و تر را سه رکعت و چهار رکعت

اشتران مرغ و هم در مطا از عهد الشهد بن مسعودی آورد که گفت الوتر ثلث رکعات کثلاث المغرب و در روایتی کصلوة المغرب و از ابن عباس می آورد الوتر کصلوة المغرب و از ابن عبد الله بن مسعودی آورد که کفایت کند یک رکعت هرگز و از عائشه می آورد که بود پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم که سلام نمیداد و در رکعتین و تر و در سمن آمدی از روایت ابی بن کعب و عائشه و روایت ایتار سه رکعت آورده و از عائشه تصریح آمده که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و تر سه رکعت میکرد و فصل میکرد میان آنها و از ابن مسعود نیز آورده الوتر ثلث رکعات کوثر النهار کصلوة المغرب و از ابن عباس نیز آمده ثم او تر ثلث و از حسن بصری اجماع سلف بر سه رکعت نقل کرده کذا فی البدایه و در نهایی شرح هدایه آورده که چون عمر سعد بن ابی وقاص را دید که وتر میکند بر سه رکعت و احده گفت باینکه ابیتر از شفع کن آنرا و اگر نه ایضا میگویم ترا و میگوید که اگر اکتفا بیک رکعت جائزی بود در نماز هر آنکه قصر کرده میشد نماز برادر سفر و گفته اند که آنچه تمسک کرده بدان شافعی از احادیث که مال اندر وتر بیک یا پنج یا هفت یا نه یا یازده پیش از استقرار امر و تر بود و در آخر قرار بر آن یافت که جلوس میکرد بر راس هر دو رکعت و وتر میکرد بر سه رکعت بی فصل و از پنجم و نهم و دهم و آنکه مشهور در متعارف میان صحابه و تر سه رکعت بود و وتر بیک رکعت بخای داشت حدیث بخاری است از ابن عباس که در شکوة آورده که وتر میکرد و معاویه بعد از عشا بیک رکعت و بود نزد وی سولای ابن عباس پس رسانید این خبر ایتار معاویه بیک رکعت باین عباس فرمود بگذار که وی صحبت داشته است پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم و در روایتی گفت جواب کرد زیرا که وی فقیه است پس این وحشت کشیدن حاضران از فعل معاویه و انکار و استبعاد آن و جواب دادن ابن عباس تبصیر وی بجملاً بفقاهت و صحبت وی و دلائل صریح دارد بر آن که وتر بیک رکعت متعارف نبود کما لا یخفی و از آنچه مذکور شد واضح گشت که ایتار سه رکعت اکثر و اینج و فصل باشد و الله اعلم و بالجملة اختلاف است در اخبار و آثار و اقوال علماء و امر و تر و این اختلاف در دو تدر اولی و فصل است و الا در جواز ثلث رکعت بیکس را اختلافی نیست و چون مقرر شد که علل آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در نماز شب مختلف و متنوع بود این نیز داخل آن متنوع و اختلاف است و طعن در روایت سه رکعت محل بحث و مکابره است و الله اعلم و در بیان نوع هفتم چون سخن در وتر سه رکعت افتاد بدای کشید نوع اخیر از هشت نوع که مصنف ادعای حضور در آن کرده باقی ماند و میگوید نوع هشتم در سمن نسائی از ذبیفه روایت میکند که در ماه رمضان باب پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم نماز گذاردیم یعنی نماز شب و در رکوع چندان درنگ کرد که در قیام و این تسبیح میگفت سبحان ربی العظیم بعد از آن پشت و میگفت رب اغفر لی و کرد و میکرد و چون چهار رکعت نماز برین وجه بگذارد بلال بانگ مسجد گفت و نماز مسجد پیغمبر را صلی الله علیه و آله و سلم دعوت و اعلام کرد چنانچه حالت وی بود که بعد از اذان و اجتماع مردم بر در حجره شریف می آمد و اعلام میکرد و تا مسجد بیرون می آمد و آورده اند که روزی آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در خواب بود بلال گفت الصلوة خیر من النوم آن حضرت را صلی الله علیه و آله و سلم این کلام ادوی خوش آمد و فرمود این کلام را داخل اذان و اذان و هر روز میگفته باش بعد از آن سنت منته شده آنکه در بیان این نوع اجمالی بکار رفت و هیچ معلوم نشد که قیام چه قدر بود و در وی چه قرات کرد و مساوات رکوع با قیام حقیقه بود چنانچه ظاهر لفظ حدیث است یا مانند آن بود چنانچه در روایات دیگر مخرج آمده و احوال ارکان و هیأت دیگر نیز معلوم نشد که رکوع کرد و قومه و بعد از وی نشست یا ای آن نشست و اگر وجود قومه معلوم است بضرورت اما مقدار آن معلوم نشد که مقدار رکوع بود یا کمتر از آن و نیز از جای دیگر معلوم شده که نشستن و این کلام رب اغفر لی خواندن در میان سجده بودی و اینها بعد از رکوع بود و ذکر سجده منیم نیست و آنچه در جامع الاصول از حدیث مسلم

و ابو داود و نسائی آورده و این چنین است و دردی ذکر رمضان نیست که گفت خدیجه نماز گذاردم با پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم بشی
 پس افتتاح کرد سوره بقره و این چنین گفت من در دل خود که هر یک ربع دو نذر صد آیت هنوز نگذشت و نه ایستاد و گفتم شاید رکعت را
 بدان سوره تمام کند و یک ربع بود و هنوز ایستاد و افتتاح کرد سوره نساء و از تمام کرد و افتتاح کرد بآل عمران و بخواند آنرا
 بر سبیل در تمل و هرگاه که میگذشت بآیتی که در وی از پنج تسبیح میگردید چون میگذشت بکل سوال و دعا سوال می کرد و
 چون بکای خود میرسد خود میگردید پست بر کوع رفت و میگفت در کوع سبحان ربی العظیم و بود رکوع او مانند ای از قیام او
 پست رفت سبحان الله من حمد و ثناء زیاد کرد و در روایتی ربنا لک الحمد و ایستاد و ایستاد و از قریب بر کوع پست رسید و رفت و گفت
 سبحان ربی العظیم پس بقیام بقیام بعد از رکوع این روایت مسلم و نسائی است و در روایتی الهی را آورد آمد و گفت
 و بعد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که گذارد و نماز شب را و استفتاح کرد و گفت الحمد لله رب العالمین و الملوک و الحمد لله
 و انکبر یارب العظیم پس زنان خواند بقره بر کوع رفت مانند قیام و میگفت در رکوع سبحان ربی العظیم پست برداشت سر
 از رکوع و ایستاد و مانند آن و میگفت لربی الحمد لربی الحمد پس سجده رفت و بود سجود او مانند ای از قیام او و میگفت در سجود
 سبحان ربی العظیم پس بر پشت سوار سجود نشست بین السجده بین السجده ایستاد و میگفت رب اغفر لی رب اغفر لی بکذا و بجهار
 رکعت و بخواند در آنجا بقره و آل عمران و نساء و مائده و انعام شکرنا و میست در مائده و انعام که این را خواند یا از این مجت
 طریق مذکور در قیام شب ثابت شده و بدانکه عمده در باب قیام لیل و عدد رکعات آن و کیفیت گذاردن آنها حدیث این عباس
 و عایشه است و از غیر ایشان نیز آمده و در جامع الاصول از کتب سته آن احادیث و روایات آورده و استیفاء و استقصا نمود
 اکثر آنها را و هیچ بحث نوعی که مصنف ذکر کرده و بعضی ممکن الارجاع بدان بعضی یقین خارج از آن و اگر چه در اصل مسوده
 اکثر آنها ذکر یافته بود اما در همین تبیین ترک آنها از جهت خوف طول و عدم ضرورت عمل مصلحت افتاد و فیما ذکرناه کفایت و
 اندک الموفق و آنچه واجب است تنبیه بر آن آنست که باید که قطعه جیوت این عباس در بیت میمون متعدد باشد و الا اختلافی
 میسر و در یک قطعه و شوارست و الله اعلم فان حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و در راه در اول شب میگذارد و گاه در میان شب و قایما
 در آخر شب میگذارد و گاه ابتدای وقت و تر از بعد عشاء و انتهای آن تا قبل طلوع فجر چنانچه احادیث بدان ناظر است و
 تمامه علایق درین میان تمام شب وقت و ترست و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در تمام شب و تر گذارد و گاه در اول
 شب یعنی بعد از عشاء و گاه در اوسط و گاه در آخر شب در وقت سحر پیش از صبح چنانچه در جامع الاصول از حدیث بخاری
 و مسلم و ابی داود و نسائی و ترمذی از عایشه آورده و از روایت ترمذی آورده که شتی شد و تر آن حضرت صلی الله علیه و آله
 و سلم در آخر عمر که ازین عالم رفت وقت سحر و از حدیث مسلم و ترمذی از جابر آورده که گفت گفت رسول خدا صلی الله علیه
 و آله و سلم هر که برسد که در آخر شب نتواند بر ناست باید که در اول شب و تر گذارد و بنسبد و هر که امید دارد که برخیزد و در آخر شب
 پس بدستی که نماز آخر شب مشغور و محضرت و این افضل است و مانند این روایت کرده موطا از عایشه و هم از موطا و
 ابی داود و از حدیث یزید بن ابی مرزبان که گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم مرا ابو بکر را چقدر وقت و تر میکنی تو یا ابابکر گفت
 در اول شب یا رسول الله و گفت مرا تا چه وقت میکنی و تر میگفت در آخر شب پس گفت مرا ابو بکر را اخذ هذا بالحد و گفت
 مرا تا اخذ هذا القدر فان ابن السیسی امر که بگوید و تر گذاردی و خفتی و غم خفتی پس در آخر شب بر خاستی و از عایشه آورد
 که گفت مرا آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم را که آیا بجاوب میروی یا رسول الله پیش از آن که و تر کنی فرمود چنان من بجاوب

میروند اما بل من بیدارست و این مشورت بر آنکه تا خبر و ترکی را نرسد که و توفیق دارد و بقیام و قریزی از آنکه نرسد و آورده
که گفت امر کرد و در رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که و ترکم پیش از آنکه پنجم و گفت ترمذی نزد بعضی خواب پیش از آنکه
مکرده بود و اختیار کرده اند قوی از اصحاب پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم و من بعد هم که بخواب نروند تا و ترکند از آنکه اکثر
صحابه بر آنند که و تر در آخر شب افضل است و گفت حدیث عائشه حسن صحیح است و حدیث ابو هریره حسن غریب و در مشکوٰۃ
آنرا از حدیث بخاری و مسلم آورده و باطل بصحت رسیده که غالب احوال آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم آن بود که و تر
در آخر شب بگذاردی قریب صبح و اگر ایستاد در اول شب یا اوسط آن و ترک کردی و بعد از آن به تجدید فریاضی و تر را اعاده
نکردی و در حدیث ترمذی آورده لاوتران فی لیلۃ فرمود در یک شب دو و تر نبود یعنی چون در اول شب و تر گذارد پس
از آن تبی برخواست دیگر اعاده و تر نه او را نبود و شیخ ابن الممام در شرح هدایه گفته که هر که در اول شب و تر گذارد پس
از آن تبی برخواست اعاده نکند آنرا از جهت این حدیث و از جهت آنکه اگر دو و تر گذارد و لا بدی از آن دو و تر
از نفل و از نوشته در شرح و ترمذی در جامع خود آورده که اختلاف کرده اند اهل علم در حق کسی که و تر کند در اول
شب بعد از آن بر خیزد در آخر آن جماعه از اصحاب و من بعد هم گویند نقص کند و تر را و اضافه کند آن یک رکعت را
پس از آن بگذار و آنچه خواهد پیوسته و تر کند در آخر نماز خود زیرا که در یک شب دو و تر نبود و بدست است این بود و جماعه
و دیگر از اصحاب و غیر هم بر آنند که چون در اول شب و تر گذارد پس از آن بخواب رفت و برخواست بگذارد آنچه خواهد و
نقص نکند و تر را و بگذارد آنرا که کرده است بر حال خود و قول سفیان ثوری و مالک و ابن المبارک و احمد این است
و این صحیح ترست چه بوجه متعدده روایت کرده شده است که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بعد از و تر نماز گذارده و
از ام سلمه و ابوامامه و عائشه و غیر ایشان آمده که گذارد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بعد از و تر و رکعت این کلام ترمذی
ست و در کلام مصنف نیز در فصل آیند چیزی ازین باب مذکور گردیدند بر و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در بعضی شبها
در جمیع شب یک آیت را در نماز میگردید یعنی در جمیع نماز شب یا در تمام شب ظاهر همان اول است چنانچه در احادیث
واقع شده که کان یقوم بآیه و آن این آیت است ان تعذبهم فاعذبهم عذاباً و ان تنفرهم فانکسهم انکساً العزیز الکریم مصنف
این را طریق جد از طرق قیام شب که ذکر کرد ساخت ظاهراً عدد رکعات همان بود که در طرق مذکوره معلوم شد غایت آنکه
قرات این آیت بود مکرر و باید در طریق جدا نکرد یا آنکه نادر بود جدا و اعلم و نماز پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم در شب
از حیثیت نشسته و ایستاده گذاردن بر سه نوع بود اول آنکه جمیع نماز را ایستاده میگذاشت و این غالب احوال بود و اصل
همین است چنانچه وارد شده است که صلوٰۃ قاعده نصف صلوٰۃ قائم است در ثواب دوم آنکه همه نماز شب را در بعضی احوال
و اوقات نشسته میگذاشت و در رکوع هم نشسته میکرد و جهت طریقیان عارضه ضعف و بنیان جواز و شفقت بر است با غیر آن
و اعلم سوم آنکه نشسته میگذاشت و بیشتر آنچه خواندنی بود از قرآن بخواندی و چون اندکی از قرات مانده بودی بر قیام
و ایستاده آن اندک را بخواندی و رکوع کردی و بسجده رفتی و در رکعت دوم نیز چنین کردی یا رکعت دوم را تمام
نشسته یا ایستاده گذاردی ترمذی در جامع خود از خصمه آورده که گفت ندیدم رسول خدا را صلی الله علیه و آله و سلم
که گذارد نماز نفل را نشسته مگر پیش از وفات خود بسالی و چون میگذاشت نشسته میخواند سوره را و ترتیل میکرد و آنرا
تا آنکه و راز ترمذی شد از سوره و راز تر از آن و از ام سلمه و انس بن مالک و نیز درین باب حدیث آمده

و حدیث حسن صحیح است و تحقیق روایت کرده شده است از آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم که میگذارد و در شب نشسته
 و چون میرسد از قرات خود مقداری یا چهل آیت را می ایستاد و بخواند پس رکوع میکرد و پست میگرد و در رکعت ثانیة همچنین
 و در روایت عائشة آمده که چون اقامت میماند مقداری یا چهل آیت برمیخواست الحدیث و این نیز حدیث صحیح است و در
 روایت بخاری نیز چنین آمده و نیز روایت کرده شده است که میگذارد و نشسته و چون قرات میکرد و نشسته رکوع و سجود نیز
 نشسته میکرد و هر دو حدیث صحیح و معمول است و در حدیثین از عائشة آمده که گفت چون گران بدن پدید آمد رسول خدا صلی الله علیه
 و آله و سلم در آخر عمر و اکثر نماز وی نشسته این سه نوع صحیح شده و در احادیث صحاح و روایات معتبره آمده که در روایت کرده که
 هیأت جلوس وی در حالتی که نشسته گذاردی مرتب بودی یعنی چهار نماز و نشستی چنانچه ذکر کنی از حدیث دارقطنی از عائشة
 آورده که گفت دیدم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که میگذارد نماز مرتب صحاح و در آن حدیث سخن کرده اند و نقل
 در خطای بعضی از روایة کرده و فقها را در وجوه و کراهت و استحباب آن اختلاف است و مذہب امام ابو حنیفہ آن است
 که هیأت جلوس نقل همان هیأت جلوس تشهد است و شنی گوید روایت است از ابی حنیفہ که میفرست اگر خواهد بر و غنیمت اقتضا
 میگذارد و اگر خواهد مرتب اگر خواهد بقعود تشهد و روایت است از ابی یوسف معتبیا و از محمد بن یحیی و از زفر مثل هیأت تشهد
 زیرا که قعود در نماز باین وضع آمده پس افضل باشد و نزد امام احمد مرتب است و لیکن در رکوع و سجود و تا کند هر دو پای را
 فصل فی بیان رکعتین بعد الوتر و در رکعت نمازی که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بعد الوتر می گذارد و بر روایات
 صحیح ثابت شده و صحیح مسلم از عائشة روایت میکند و در جامع الاصول این را از روایت صحیح بخاری آورده و کان یصلی
 ثلث عشر رکعة بود رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که میگذارد و سیزده رکعت یصلی باین طریق که میگذارد و ثمان رکعات
 هشت رکعت ثم یوتر پست و تر میگرد یک رکعت همان طریق که در نزع پنج گذشت ثم یصلی رکعتین پست می گذارد و در رکعت
 و هو جالس در حالتی که وی نشسته است فاذا اراد ان یرکع پس چون می خواست که رکوع کند قام می ایستاد و قدری
 از قرات میخواند چنانچه معلوم شد و یرکع پس رکوع می کرد ثم یصلی پست میگذارد و رکعتین و در رکعت بین التذاریع و الاقامت
 میان اذان و اقامت نماز فجر که مراد آن سنت فجر است اینجا سیزده رکعت با سنت فجر است و در روایتی بی آن
 نیز آمده چون افتتاح بدو رکعت خفیفه می کرد و از اینجا معلوم شد که کل رکعتین بعد الوتر بر رکعتین سنت فجر چنانچه
 بعضی کرده اند درست نباشد و در موطا نیز آمده که و تر میگرد و بیک رکعت و میگذارد و در رکعت در حالتی که نشسته است
 بعد الوتر و در رکعت فجر میان اذان و اقامت و در مستند امام احمد و سنن ابن ماجه از امام مسلم بروی است که گفت
 کان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بود رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم یصلی بعد الوتر میگذارد و بعد از وتر رکعتین
 خفیفین و در رکعت سبک و هو جالس در حالیکه وی نشسته است و تر میزدی و در جامع خود نیز ازین حدیث آورده و خفیفین
 نگفته و گفته که مثل این از ابی امامه و عائشة و غیرهم نیز آمده و امام احمد از ابی امامه با بی روایت می کنند که
 کان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم یصلی رکعتین بعد الوتر و هو جالس یقرأ فیها بازا از نزول و قل یا ایها
 الکافرون و صاحب مشکوة از دارمی از نوایان می آورد که گفت گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم این بیدار شدن
 و شب بر خاستن مشقت و گران است چون بگذارد یکی از شما و تر گو بگذارد و در رکعت بعد از وی اگر قیام یل میسر است
 بجا و الا کفایت کند او را از قیام تسبیح و ازین حدیث مشکوة چنان معلوم شود که گذاردن این دو رکعت بعد از وتر

بر تقدیری است که کسی وتر را در اول شب گذارد و این دو رکعت بجای قیام لیل گردد و از بعضی اصحاب شافعی نیز نقل کرده اند که چون بگذارد یکی وتر را در اول شب باید که بگذارد و دو رکعت بعد از وی به نیت قیام لیل و حدیث ابو امامه مطلق است و احادیث که از بخاری و مسلم و مطايع کور شد ظاهر در بعد قیام لیل است چنانکه از سیاق احادیث که در جامع الاصول آورده معلوم گردد و جماعه دیگر از صحابه غیر ایشان که گفتیم یعنی عائشه و ام سلمه و ابوامامه و این معنی یعنی گذاردن دو رکعت بعد از وتر یا نیز روایت کرده اند و گفته اند که ظاهر آن است که این دو رکعت را به نیت مطلق نقل بگذارد و نه باسم تشفیج و ترزیرا که این معنی ندارد پوشیده نماند که تشفیج و ترزیرا که وتر را در اول شب گذارد و قیام لیل نکرده معنی ندارد و نفی آن کسی که وتر را گذارد بعد از آن قیام لیل کرده اگر نقص وتر و تشفیج آن کند بذهب بعضی علما صورت دارد چنانچه گذشت اما نیت تشفیج و ترزیرا در اول شب پیش از قیام لیل منافی و ناقص و بطل و حرمت بی ضرورت و چون رکعت واحده در بذهب خفیه مشروع نیست و در اعداد نماز نقص و تر بعد از قیام لیل بآن ضرورت پذیر نبود و گردانیدن دو رکعت نشسته در حکم رکعت واحده تکلف است چه آن در حکم ثواب است نه حقیقه و بنای قول اکثر علما بعدم اعاده و تر و عدم نقص آن بعد از قیام لیل همین معنی است که گذاردن دو رکعت بعد از وتر بر دایمات صحیح ثابت شده است و از وی معلوم می شود که گذاردن نماز بعد از وتر جایز بود پس اگر نماز تسبیح بعد از وتر واقع شود ضرری ندارد و لیکن این معنی بحسب ظاهر با حدیث صحیح که بخاری و مسلم آنرا از ابن عمر روایت کرده اند اجعلوا آخر صلواتکم باللیل و ترا بگردانید آخر نماز شب خود را و تر معارض می نماید به این حدیث امر میکند بآنکه آخر نماز شب باید که وتر بود و بر تقدیر گذاردن دو رکعت بعد از وتر آخر نماز شب شفع گردد و بر بسیاری از علما جمع بیان این دو حدیث مشکل شده لاجرم امام مالک از برای خلاص زوایه این اشکال انکار حدیث رکعتین بعد از وتر میکند و میگوید که این حدیث صحیح نیست و امام احمد شک میکند و میگوید که من این دو رکعت را نمیگذارم زیرا که بصحت حدیث اجعلوا آخر صلواتکم حزم دارم و در حدیث رکعتین شک و شک یقین معارض نکرده و کسی را از گذاردن آن دو رکعت منع نیز نگفتم شاید که نزد وی حدیث رکعتین بصحت رسیده باشد نه حدیث اجعلوا یا از اتاویل بود و حق آن است که هر دو حدیث صحیح است و بحسب ظاهر معارض یکدیگر پس جماعه علما قائل اند بگذاردن رکعتین بعد از وتر و میگویند که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم نیز این دو رکعت را گذارد از برای بیان بجز از گذاردن تا معلوم شود که بعد از وتر رواست و اقل گذاردن چه این دو رکعت و چه غیر آن از نماز تسبیح و تر قطع تفصل است و بنا بر این قول حدیث اجعلوا آخر صلواتکم باللیل و ترا که بظاهر دلالت دارد بر قاطعیت و تر نماز را امر روی محمول بر استحباب بودن و عجب و شک نیست که گذاردن و تر در آخر شب که بعد از وی نماز دیگر در شب نبود واجب و افضل است و اگر گذاردن رکعتین در صورت و تر اول شب بود و اگر ایما بعد از وی هم بود معنی برای بیان بجز از بود و بعضی از علما در دفع این اشکال و تطبیق میان حدیثین میگویند که گذاردن رکعتین بعد از وتر منافات ندارد و بحمل و تر آخر نماز شب هم این دو رکعت ملحق است و تر و تابع است مراد او گویند نمازی مستقل نمی افتد بلکه جاری مجرای سنت و تری افتد لا سیما بذهب کسی که قائل است بوجوب و تر و چون وتر واجب شد پس وقوع رکعتین بعد از وی مشابیه وقوع سنت بعد از فرض باشد در حقوق و تبعیت و عدم استقلال خصوصاً با نماز و تر نه از که غریب است کمال مشابیه پیدا میکند که چنانچه و تر نه از مشفوع است بدو رکعت سنت و تر شب نیز مشفوع شد بدو رکعت سنت اگر گفته شود که قول او و لایساده دالت

و آمد بآنکه بذهب کسی که قائل نیست بوجوب ترا تا مسنت بعد از نماز این رکعتین جاری بفرای سنت می تواند افتاد و حال آنکه
سنت نه باشد و حق بدو بود و توجیهش آنکه در چون سنتی است در قایت تا کید بمنزله واجب و آخر نماز شب ختم و نسیفه عبادت
یومیه است اگر او را نفل دیگر تاج و لاحق باشد و در نباشد و لیکن بذهبی که واجب است لحوق و تبعیت سنت بدان التماس
بهر از نیت گفت لایسا بذهب کسی که قائل است بوجوب و تردد و تقدیر کیفی لتوجیه کلامه و گیر تا آنکه خواندن قنوت در وتر چنانکه
فهمنی گفته متفق علیه است میان ائمه اربعه الا امام مالک که از وی دور روایت است و لیکن اختلاف در آن که نزد امام ابوحنیفه
در اثنی عشر یعنی در رمضان و غیر رمضان و پیش از رکوع است و این مذهب بن مسعود است و قول جماعه از علماست مثل سفیان
ثوری و ابن المبارک و اخنوخ و نزد شافعی و بروایتی از مالک و احمد مخصوص است بخصف اخیر از رمضان و بعد از رکوع است و
بقول مشهور از امام احمد اثنی عشر است و جایز است بعد از رکوع و پیش از رکوع و نزد مالک بروایتی که قائل است بقنوت و ترنیم
همچنین است و نیز قنوت مخصوص است بوتر نزد ابی حنیفه و احمد و نزد مالک مخصوص است بصبح در ظاهر بذهب و نزد شافعی در صبح
و در نماز تسبیح ائمه در اصل قنوت و تردد و مادران چنانچه مصنف نیز گوید حدیث امیر المومنین علی است که گفت بود رسول خدا
صلی الله علیه و آله وسلم که میگفت در آخر و تر خود اللهم انی اعوذ برضاک من سخطک و بمعافاک من عقوبتک و اعوذ بک منك لا
احصی ثنایک انت کما اتیت علی نفسک رواه الثمستة کذا قال لزرکشی و شمسی گفته که رواه اصحاب السنن الاربعه و ما نا که
نزد ایشان ثابت شده که خواندن این دعا از آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در میان و تردد و بعد از فراغ وی بدلیل ورود
افراد و دیگر که دال بر بودن قنوت قبل از رکوع یا بعد از وی اگر چه احتمال خواندن آن در تشهد یا بعد از فراغ و در حین
مصنف خواهد گفت و حدیث امام حسن بن علی که گفت تعلیم کرد مرا رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم و در روایتی حدیث من
کلمات که میگویی من اینها بعد قنوت و تر اللهم اهدنی فیمن هدیت الحدیث و این را نیز گفته اند که رواه الثمستة و شمسی از
روایت حاکم بر شرطه تخمین آورده که گفت حسن بن علی تعلیم کرد مرا رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم در وتر من و در حین
روایات آمده که فرمود بگردان این را و تر خود اللهم اهدنی فیمن هدیت الخ و لیکن در روایتی وی بعد از رکوع آمده
چنانکه مذهب شافعی است و در مواهب لدیه از روایت طبرانی و غیره مطلق گفته بی قید بعد از رکوع یا قبل آن و هم
شمس بن ابی داود آورده که عمر بن الخطاب جمیع کرم مردم را بر ابی بن کعب در رمضان و قنوت میخواند ابی و آخر و تردد درین روایت
مخصوص بخصف ثانی از رمضان واقع شده چنانچه آن نیز مذهب شافعی است و روایتی است از احمد و مالک و از طبرانی در او
از این عمر آورده که بخیر خدا صلی الله علیه و آله وسلم و تر میکرد سه رکعت و میکردانید قنوت پیش از رکوع و از حدیث نسائی و
ابن ماجه از ابی بن کعب آورده که گفت و تر میکرد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم پس قنوت میخواند پیش از رکوع و شیخ ابن المظاہر
این روایت را آورده و روایت دارقطنی از سوبید بن غفله نیز آورده که گفت شنیدم ابوبکر و عمر و عثمان و علی را از بنی امیه جمیعین
که میگفتند قنوت میخواند رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم در آخر و تر و میخواند ثانی ایشان آنرا و الجمله در ایستاده رکعت و قنوت
و تر قبل از رکوع اولویت و آثار بیرون الاحصاء آمده و لا حجه الی الاکثار و مراد بقنوت اینجا مطلق دعا است یا خصوص
اللهم اهدنی الخ و از امام محمد نقل کرده اند که در قنوت دعای معین نیست و تعیین دعا موجب ذهاب رقت قلب است
و لیکن در عید و غیره گفته که اللهم انا نستعینک اللهم اهدنی الخ و قنوت نزد شافعی و احمد اللهم اهدنی است و تردد بوجوه
در مالک اللهم انا نستعینک و اولی نزد حنفیه جمع میباشد و شمس بن ابی داود روایت آورده که گفت از نزد وی آن است که سه بار بگوید

قنوت و ترغیبات پس اینجا امر بخواندن آن در دو تر معلوم نگردد گوئیم که ظاهر آن است که تعلیم آن بجهت خواندن در قنوت بود و آنکه بی امر حضرت از پیش خود بخواند بیدست مگر آنکه سابقاً معلوم امام حسن شده باشد که خواندن دعا در قنوت و تر شروع و مسنون است هر دعا یکم خوانند و این دعا ایشان را خوش آمد که بخوانند و این نیز مستلزم بشرعیت قنوت و است فافهم و حال آنکه روایتی که شمنی از حاکم بر شرط شمنی آورده که مسلم بن رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم نے وترى اللهم اهدنى صریح است در آن که امر بخواندن آن در دو تر بود پس خواندن این دعا در قنوت و تر از جانب حضرت رسالت ثابت گردد و فعلاً و قولاً و لئذا تر ندی می گوید بهترین حدیثی که در باب قنوت و تر روایت کرده اند این حدیث است عبارت تر ندی در جماعتش این است که ولا تفوت عن البی صلی الله علیه و آله و سلم فی القنوت فی الوتر شیئاً احسن من هذا چون مصنف قنوت از جماعه صحابه دعوی کرد و بگردشوت از امام حسن این دعوی به ثبوت نپذیرد و گفت و از امیر المؤمنین عمر و ابی بن کعب که با امیر المؤمنین با اجتماع ناس در رمضان قنوت در دو تر خواند و از عبد الله بن مسعود ثابت شده که قنوت در نماز و تر خوانده اند و برای نفی فعل آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در قنوت که اصل مدعی است گفت اما از پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم قطعاً مروی نشده و به ثبوت نرسیده و به تحقیق ذکر کردیم ما حدیث دار قطنی از سید بن غفله و طبرانی از ابن عمر و نسائی و ابن ماجه از ابی بن کعب که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم خواند قنوت در دو تر و مصنف میگوید این و اشال این هر چه روایت کرده شود سلطون و مفسری بود و الله اعلم و چون اینجا حدیث امیر المؤمنین علی بن ابی طالب که ناظر در قنوت و تر بود و الله درین باب تسک بدان نموده اند از آن جواب میگوید بقول خود و در تر ندی نسائی بگردشوت شمس چنانچه زیر کشی گفته و یاد رسن از بعد چنانچه شمنی آورده مروی است که کان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم یقول فی آخر وتره اللهم انی اعوذ برضاک من سخطک و بمعافاک من عقوبتک و اعوذک منک لا احصى ثنایک انت کما انیت علی نفسك و لیکن این عبارت یعنی فی آخر وتره مختل آن است که این دعا را در تشهد گفته باشد که آخر اجزای صلوٰه است و مختل آنکه خواندن این دعا بعد از تشهد بود که آخر نماز بعد از فراغ از آن است و این احتمال اخیراً قریب است بضمیمه اکثر آنچه در احادیث و تفصیل شده که بخوانند این دعا را در آخر نماز محمول برین است بلکه تعیین است بحسب روایت چه در نسائی مروی است کان یقول بود رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که میگفت این کلمات را از فراغ من صلوٰه چون فراغ میشد از نماز خود و خوب میفهم و میرفت و جای میگرفت در خوابگاه خود و نسائی درین روایت دیگر که این دعا را در وقت فراغ از نماز و رقت بخوابگاه آورده نقلی زیاد کرده بر آنچه روایت کرده در آخر و تر و آن نقلی و لو حرصت است بعد از لا احصى ثنایک و گفته لا احصى ثنایک و لو حرصت و در بعضی از روایات صحیح ثابت شده که این را در سجده میگفت نه سجده که بعد از و تر میکرد بلکه در سجده نماز فرضاً کان و فعلاً چنانچه در سابق در فصل سجده گفت و نزد شافعی و مالک دعا در سجده نماز تسبیح است بکم اقریب ما یکون العبد من ربه اذا کان ساجداً پس میساید که در هر دو عمل یعنی بعد از فراغ نماز و سجده تسبیح و در سجده گفته باشد اما آن احتمال که در دو تر نماز رکوع یا پیش از آن گفته باشد که آن نیز معنی آخریت و تر دارد خصوصاً که و تر به رکعت بوده گنهن بعد از رکوع رکعت ثانی بعدی دارد و اما آنکه آن را بر این احتمال فرود آورده اند و هر چه ایشان نصیده و قرار داده معتبر است اگر چه خلاف ظاهر مفهوم از لفظ باشد و لابد بر آن تریه و دلیل خواهد بود و الله اعلم و چون مصنف آن را نقل بر بعد فراغ و تر کرد و خواست که بگردشوت و دیگر که درین عمل مانع است نیز تمسک کند و در بنام نوی از انا بتا میدان احتمال نیز دارد پس گفت و

و در سند رک حاکم الحدیث ابن عباس مروی است در صفت صلوة رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم در شب و در وقت که گفت
 ابن عباس قلما تفتی صلوة یس هرگاه که تمام کرد و بنیم خدا صلی الله علیه و آله وسلم تا زود را سمته یغیال شنیدم او را که
 میگفت اللهم اجعل فی قلبی نوراً و فی بصری نوراً و فی سمعی نوراً و عن یمینی نوراً و عن یساری نوراً و فوقی نوراً و تحتی نوراً
 و در بعض نسخ من فوقی و من تحتی و اما فی نوراً و غائی نوراً و اجعل لی یوم لقائک نوراً و در بعض روایات یوم لقائک مذکور
 نیست و در بعض روایات زیاده آمده که فی عصبی نوراً و فی عظمی نوراً و فی عظمی نوراً و فی عظمی نوراً و فی عظمی نوراً و فی عظمی نوراً
 فی نفسی نوراً و اعظمی نوراً و اجعل لی نوراً و اعظمی نوراً و در بعض روایات فی عظمی نوراً و فی عظمی نوراً و فی عظمی نوراً و فی عظمی نوراً
 علیه و آله وسلم در نماز و در رکعت اولی سج اسم ربک الا علی خواندی و در رکعت دوم قل یا ایها الکافرون و در رکعت سوم
 قل هو الله احد و در بعض روایات در رکعت سوم قل هو الله احد و المعوذتین نیز آمده و آنچه مختار اکثر اهل علم است از صحاب
 و من بعد هم همان اول است کذا فی جامع الترمذی و شیخ ابن الهمام گفته که روایت کرده در مسند خود احمد از حماد از ابراهیم
 از اسودان عائشه که گفت بود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم که ایثار میکرد به سه رکعت و میخواند در اولی سج اسم
 ربک الا علی و در ثانی قل یا ایها الکافرون و در ثالثه قل هو الله احد و بهین اخذ کرده اند اصحاب ما انتهی و آنکه در رکعت
 اولی سورۃ انا انزلناه فی لیلۃ القدر خواند و در سج جامردی را ثور نیست و میگویند که در بعض روایات فقیه آمده است
 و چون از وضو سلام دادی سه بار گفتی سبحان الملك القدوس و در کثرت سوم این کلمه را با و از بلند و شش حروف خواند
 و بعد از آن یعنی در رکعت ثالثه گفتی رب الملائکة و الروح بد آنکه دو سجده که بعد از آن ترک کنند و در میان آنها پیشینند و آیه
 الکرسی بخوانند و عمل آنها درین دیار شور شده گفته اند که آنرا اصلی و سندی در اخبار و آثار ثابت نشده و روایت فقهی
 که مقبول و مختار بود نیز نیامده و حدیثی که درین باب روایت کنند موضوع است و آثار منع ازان لایح و در بلاد عرب اصلاً
 بدان عمل واقع نیست و میگویند که شافعیه از احرام دانند چنانچه در بیان سجده منفرد بیاید و اکثر حنفیه آن بلاد اصلاً آن را
 نشانند و ندانند و بعضی گرا بهت آنرا نیز نقل کنند و الله اعلم و آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم قرآن را همیشه خصوصاً در نماز
 شب ترتیل میسوزید و صدای آن کعبیتی که سامع آنرا تواند شمرد و ضبط کرد و خواندی و در وقت و ندانند آنهاست
 کشاده روشن بموار را گویند یعنی کشاده و روشن و هموار خواندی بکلم نص در قل لقرآن ترتیلاً که بعد از امر بقیام نیل
 فرموده است و در آخر آیت البتة وقف کردی و اگر چه متعلق بیا بعد بودی چنانچه روایت کرده شده است بطریق کثیره
 اوام سکه که گفت بود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم که چون قرأت میکرد و میخواند آیت بکذا بسم الله الرحمن الرحیم
 و وقف میکرد پس ازان میگفت الحمد لله رب العالمین و وقف میکرد پس ازان میگفت الرحمن الرحیم و وقف میکرد
 و بعضی از قراء بلکه همه ایشان میگویند وقف بر جالی که سخن منتهی شود و کلام از یکدیگر منفصل گردد و متعلق بیا بعد
 نبود اولی و افضل بر دو و غیر اینها و فصل اولی و افضل بمقتضای آنچه معلوم شده است بنقل قراء از صحاب القواعد
 تجوید و تابعین و من بعد هم به آنکه ایشان وقف را سه قسم کرده اند تام و کافی و حسن اگر کلام تمام شده و افاذه
 مکمل کرده و متعلق نیست بیا بعد خود لفظاً و معنی وقف تام گویند چنانکه اولی هم المظنون و الله یعلم شئی علیم و امثال آن
 و در ثانی البتة وقف باید کرد و ابتدا بیا بعد نمود و اگر کلام تمام بود و متعلق و مرتبط بود و بیا بعد از حبت معنی نه لفظاً آن
 وقف کافی خوانند چنانچه حرمت علیکم امواتکم و ان تاتوا من بونکم و اگر کلام تمام بود و متعلق باشد بیا بعد خود

لفظاً و معنی آنرا حسن نامند چنانچه الحمد بعد از آن واقع حسن است اما ابتدا هر باب العالمین حسن باشد و اگر درین کسر
 راس آیت بود صحیح است ابتدا یا بعد از آنکه وقف بر اس آیت و ابتدا یا بعد از صفت است مطلقاً این کلام اجمالی است
 و آنرا تفصیلی است که در رساله اسمی بعد از التعلیل فی علم التجوید بیان کرده ایم و باجملاً از کلام ایشان چنان مفهوم شود
 که وقف در امثال این مقام حسن است اما اصل احسن و تحسین میگوید که این سخن از قراء پسندیده نیست زیرا که چون
 ثابت شد که آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم درینجا وقف میکرد اولی و احسن همان باشد و ما را نیز همچنین باید کرد چه حاجت
 به تکرار صلی الله علیه و آله وسلم در هر چیز لایساز در قرأت قرآن در حالت نماز افضل و اکمل بود این سخن از تحسین
 بغایت لطیف و پسندیده است اما پوشیده نماند که قرائت که این قواعد است اندر نقل از صحابه و تابعین و من بعدهم
 قرا داده اند و متنی میشود و کمزرت رسالت صلی الله علیه و آله وسلم و ظن غالب آن است که قرأت آن حضرت صلی
 الله علیه و آله وسلم بوقف بود پس ای اگر چند کلام متعلق با بعد بود و ای نباشد بعدی که برگز خلافت آن واقع
 نشده چنانچه قول مصنف که گفته در آخر آیت البتة وقف کردی دلالت دارد بر آن بلکه این نوع قرأت مدست
 و قوی دارد و تجویز یافته و قرائت قابل اعتماد بآن فتدبر و الله اعلم و علماء را درین مسئله قرأت خلاف است که ترتیل
 با قلت قرأت افضل با سرعت با کثرت قرأت این عباس و این مسعود و جماعه از تابعین و امام ابو حنیفه رضی میگویند
 ترتیل و تدبیر که لازم ترتیل است با قلت قرأت افضل است از جهت ورود امر به ترتیل و تدبیر قرآن و تهدید بر ترک
 آن و ترقب علم و خشوع بدان و این از المؤمنین علی و جماعتی از صحابه و تابعین و امام شافعی میگویند سرعت و کثرت
 قرأت که لازم است افضل چه هر حرفی از قرآن حسنه است و هر حسنه را بکلم من هار با حسنه فله عشر اشباه حسنه
 می نویسند این اقل است که کثرت آن نبوده و اگر حق سبحانه خواهد زیاده بر آن تا افتاد و تا مقصد نیز افضل خود عطا
 کند چنانچه در مصنفه اخیر حسنه در احادیث آمده است پس تکیه بر قرأت افضل و اکثر ثوابها باشد و مصنف بقصد
 تاکید مقصود و تحقیق مقام میگوید پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم فرمود لا تقول الم حرف و لیکن الف حرف و لام حرف و ک
 حرف و هر لفظ حدیث آن است که نفی حرفیت از مجموع الم که سه حرف است و اثبات آن مراسمی این حروف را
 مینماید ولیکن شرح تصحیح کرده اند که مراد نفی حرفیت است از اسامی این حروف و اثبات آن مرسمات را که بساط
 حروف اند و توهم حرفیت بر مجموع الم دور است تا اقصای نفی آن خود و طبی میگوید که برین تقدیر ثابت شود که حسنه
 الم که قاتمه سوره بقوله است نود باشد که آن نه حرف است و حسنه الم که در الم ترستی فافهم به آنکه علمای قرأت گفته
 تجوید که عبارت است از لفظ اعطای حق حروف و حدود را سه مرتبه است اول تحقیق که کما از ترتیل نیز نامند و آن قرأت
 است بتانی و ترسل و این مذهب ورش و ماصم و حمزه است و آن رعایت کردن اشباع و مد و نشدیده است و عطا
 حرکات و مسکنات و اظهار حروف و توفیر صفات و تفکیک حروف و بیان و اخراج و فصل بعضی از بعضی و ملاحظه
 و قوت بحسب مراتب آن و رسیدن به نهایت آن در تکمیل و تقسیم بی آنکه بعد از آن کشد و آنکه بعد از آن کشد و از حد اعتدال
 تجاوز کند از اتمطیله گویند و آن مذموم است و خارج از دایره تجوید دوم حد و آن قرأت است با سرعت و این مذهب
 این کثیر و الی عمرو و قانون است و آن ادراج قرأت و سرعت و تخفیف است و تقصیر و اختلاس و ابدال و اذغام و امتناع
 آن ملائمه بصیرت رسیده است روایت آن از اهل دل و بخت حرم بر تکیه قرأت و زیادت حسنه از غیر تقریب و اختلال

بقواعد و قوانین تجوید که آنرا اوج گویند و آن نیز خارج است از حد تجوید و سوم تذکره این توسط است بیان ترسل و حد و این
 مذهب این مامور و کسالی است یعنی غالب بر قرات این مذکورین و عادت اکثری از ایشان این بود و اگر نه همه قرار تجوید
 هر سه مرتبه میکنند از جهت دخول آن در مراتب تجوید و این هر سه مرتبه موافق قواعد تجوید و طریقه کلام عرب است که هر جامه یک
 طریقه را اختیار کرده اند بجهت نکته که گفته شد پس اینهاست که اختیار سرعت و کثرت قرات کنند مراد مرتبه دوم است که
 حد است نه آنکه مخالف قواعد سرعت خوانند و رعایت هیچ یکی از این سه طریق نکنند و قرار مرتبه اول را افضل و اکمل
 دارند چه ظاهر قول حق تعالی و رتل القرآن ترتیلا در اول است و مصنف چون اختلاف علماء را نقل کرد و در تفصیل یکی از
 دوم مرتبه اول و ثانی بر دیگری بعد از آن محاکمه و تطبیق میان آن میکند و میگوید و بعضی از متاخران می گویند ثواب
 قرات با ترتیل و تدبیر بزرگتر و نیکوتر و نفیس و جید تر و ثواب کثرت قرات افزون تر و بیشتر آن یکی که صاحب قرات
 ترتیل باشد مانده است کسی که گوهر قیمتی را صدقه دهد که هر چند بعد و کثرت است اما نفاس است و کیفیت او بیشتر و این
 یکی که صاحب قرات سرعت است مانده است کسی که لالی بسیار اما خرد و ریزه باد و اهرام دو نایر بسیار و مانند آن که
 بعد و کثرت بیشتر اما به نفاس است و کیفیت کثرت دهد و علماء مثلین کلام در خلافی که در افضلیت مکه مظهر و مدینه مظهر
 بر یکدیگر کرده اند نیز گفته اند که اجر عمل در مکه بیشتر است چه یک رکعت در مسجد حرام بعد هزار رکعت بود در غیری و ثواب
 آن در مدینه اگر چه کمتر آمده که یک رکعت در مسجد شریف نبوی هزار رکعت در غیر مسجد شریف نبوی ولیکن نفیس و جید تر بود
 چنانچه این بحث را تفصیل در تاریخ مدینه مظهره که کسی است بجنب القلوب الی دیار المکیه بیان کرده ایم و آنحضرت
 صلی الله علیه و آله و سلم در قرات شب گاه اسرار فرمودی و عادت ابو بکر صدیق همچنین بود و گفت می شنوایم کسی را که
 میخوانم برای وی و گاه بخیر و بلند خواندی و عادت عمر فاروق این چنین بود گفت بیدار میکنم خواب ناگان را و بپوشاید و میگردد
 غافلان را و در بعضی حدیث آمده است که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم فرمود ابو بکر را که اندکی جرکن از آنچه بخوانی
 و بفرمود که قدمی بپست خوان از آنچه میخوانی و گاه در نماز شب بسیار ایستادی و قرات طویل ساختی و گاه تخفیف
 کردی و قرات قصر خواندی عادت شریف وی در سائر اعمال و او را همچنین بود بحسب اختلاف احوال و اوقات
 و توسیع دائره شفقت بر امت و بجهت رعایت اعتدال و مصلحت دید حال و تربیت و تصرف در احوال صحابه صلی الله
 علیه و آله و سلم و جزاه عنا افضل و اکمل ماجزی نبیاعن ائمه و علی اکبر و اصحاب و اتمام و سلم فصل در نماز چاشت و
 عادت و روشن و طریقه حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم در گذاردن آن نماز بحسب کثرت و کیفیت و وقت و جز آن بداند
 چاشت فارسی شمی است و گفته اند که ضحوة و ضحیه بر وزن عشیة بمعنی ارتفاع نهار است و ضحی یعنی بصر و قصر فوق اوست و
 بمعنی شعاع آفتاب نیز آمده و ضحار بفتح و مد وقت بلند شدن آفتاب تا ربع آسمان و متعارف میان مردم در اول
 نهار از نوافل دو نماز است یکی در اول روز بعد از طلوع آفتاب و بلند شدن وی قدر یک و نیم و این را صلوة الاشراف گویند
 و دیگر بعد از بلند شدن وی مقدار ربع آسمان تا انتصاف نهار که صین تر منض الفصال در شان اوست و این را صلوة صغیر
 و نماز چاشت گویند و در اکثر احادیث همین یک صلوة یعنی واقع شده است شامل هر دو نماز و هر دو وقت و در بعضی
 احادیث صلوة الاشراف نیز واقع شده است چنانکه سیوطی از حدیث طبرانی آورده که آن حضرت فرمود صلی الله علیه و آله و سلم
 امام بانی هذه صلوة الاشراف و این را بعد از عیدش آورده که هم از طبرانی از عمر آورده که این آدم این را در کعبه

اول النهار الکفک آخره و حضرت شیخ اجل علی متقی در تفسیر مجمع البحار میگوید که آنجا جامع کبیر نام کرده برای نماز اشراق عنوان
 بعد از آنکه در این حدیث آورده که هر که بگذارد نماز فجر در جماعت پیوسته نشیند برای ذکر خدا تا طلوع کند آفتاب پیوسته بگذارد
 و در رکعت باشد هر او را مثل اجر حج و عمره تمامه تا نماز او از آن ترندی عن انس و صحبت رسیده که حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم
 در هر دو وقت نماز گذارده و امت را نیز بدان ترغیب نموده و امر استجاب فرموده است و در حقیقت یک وقت است و یک
 نماز که اول وقت وی اشراق است و آخر وی تا قبل انتصاف نهار چون در بعضی اوقات در هر دو وقت نماز کردی ازینجا
 گمان بردم که مگر اینجاد و وقت است و دو نماز اند و بعضی نحوه صغری و نحوه کبری نیز گویند و الله اعلم و احادیث که در کلام
 مصنف مذکور گردیدیم آنچه در اول روز بعد از ادای صلوة صبح و نیم آنچه در وقت گرم شدن روز که صین ترمض انفصال در
 شان اوست بگذارد هر دو را شامل است و علما را اختلاف در استحباب صلوة صبحی و احادیث و اخبار در وی بظاهر مختلف و متعارض
 آمده اکثر آنکه مستحب است و تمسک ایشان با حدیث است که اثبات آن می کند چنانچه مالک شافعی در روایت احمد و مسلم
 و ابن ماجه گفت بایت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم پیغمبر خدا را صلی الله علیه و آله و سلم بصلی میگذارد و سبحة الصبحی نماز صبحی را سبحة و تسبیح
 یعنی نماز لیل آید از چهار رکعت و آنی لا یجها و هر رستی که من نیز میگذاردم چهار رکعت را و آنی لفظ آمده است در روایت
 و نقلی دیگر از مالک که گفت کان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بصلی الصبحی را بجا بود آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم
 میگذارد نماز صبحی را چهار رکعت و تیرید و زیادت میگذارد بر چهار رکعت ما شاء الله چیزی را که میخواست خدا چه عدد در رکعات بن
 نماز ناده از ده بیست رسیده است چنانچه در ضمن بیان معلوم گردید و عن انس و روایت است از انس قال را بهت رسول
 الله گفت پیغمبر رسول خدا را صلی الله علیه و آله و سلم بصلی سبحة الصبحی میگذارد نماز صبحی را تا ثانی رکعات هشت رکعات قلنا
 الفریق بین چون برگشت از نماز و تمام کرد و قال گفت آنی صلیت هر رستی که من گذاردم صلوة نماز برا که نماز صبحی باشد عتبه
 بخت رحمت و امید واری از فضل و کرم الهی بسم الله تعالی و در مهیبه و بخت خوف و ترسکاری البلاء و قهر وی یعنی این نماز که
 گذاردم طیبی و دلالی الذیق داشتم فسالت ربی پس سوال کردم و در خواستم پروردگار خود را تا ثانی سبحة صبحی را تا عطا می پس داد
 پروردگار من در ثقیفین و چیز از آن سه و سبحة صبحی و نداد و احده یک چیز از آن سه پس از آن بیان آن سه چیزی کند که سوال
 کرد و آن دو چیز که نداد و آن سوم که نداد میفرماید سالت سوال کردم پروردگار تعالی را آن لا یفعل بامتی اینکه نکند امت مرا
 باستین بقطه سانس نه سال است بباله آمده در قطه سال و سنین جمع اوست یعنی چنان نشود که قطه بای هم آید و
 موجب بلاک مانده است که دو و اگر گاهی قطه سالی بنفیت و جامه در آن میرسد آن دیگر است و لا یتضمن مصلحتی و حکمتی خواهد بود
 فصل پس ما بهت کرد و قبول کرد این دعا را و سوال را از من و سالت و دیگر در خواستم از پروردگار خود آن لا یظلم علیهم انیک عالم
 و فی طلب تو رواند بر امت من عدو دشمنی را از دشمنان دین که با مال سازند و پاک گردانند ایشان را و غلبه کنند بحدی که اصلا
 مقاومت آن نتوانند کرد و فصل پس قبول کرد این دعا را نیز و سالت و سوال سوام از درگاه حق تعالی این بود که در خواستم از وی
 ان لا یطعنهم ای که غلبه کنند و درم نیکنند ایشان را شیخ چنانچه گروهها شوند بدو اهرایهای مختلف و فرقه فرقه گردند و هر
 فرقه تابع امامی شود و بیکدیگر قتال کنند و هر جمعی و فرقه در میان آید قابل علی پس با آورد پروردگار برین از قبول این دعا و
 نهایت آن نکرد و از آن است که اکثر ملاک این امت بقتال بود و لابد درینجا بکلم السیف یا الذنوب حکمتی و مصلحتی راجع بآلین است
 خواهد بود و شیخ ابن حجر در مجمع است رواه الحاکم فی المستدرک و احمد و دیگر این خزیه در سبب له نیه حدیث گذاردن صبحی

از خود صدقه دهد گفتند یا نبی الله که میتواند و کثافت دارد این را فرمود هر که بصاقی اقتاده بیند در مسجد و دفن کند آنرا چیزی
که ایضا و هر مردم را یکسو بند از راه صدقه فاصل است و اگر آن را نیایی رکعتین نمی کفایت کند ترا ولی مستند الامام احمد
و مذکور است در مستند امام احمد عن معاذ بن انس یرفعه که رفع می کند و میرساند معاذ این حدیث را بحضرت رسالت صلی الله
علیه و آله وسلم من بعد هر که بنشیند فی مصلاه در جای نماز خود همین میفرست و وقتی که برگردد من صلوة الصبح از نماز باده
حتی سجد تا آنکه بگذارد رکعتی است و در رکعت نمی رالا یقول سخن نگوید الا خیر اگر آنچه خیر است و ثوابی بر آن مترتب است یعنی
بدر حق مشغول باشد و از آنچه منافی اوست ساکت بود و درین اشارت است که سکوت که در اینجا اعتبار کرده مراد بیان
سکوت از آنچه شر است و لایق و الا تکلم بد آنچه خیر است حکم ذکر دارد و در ترتب ثواب هر که چنین کند غفر له خطایا اگر زبیده
شود مراد آنکه آن او را عکانت اگر چه باشند گناهان او مثل زبد البحر مقدار کثرت دریا محلی نماند که قعود در جای نماز
شرط کرد یعنی اگر بر خیزد و بجای دیگر بنشیند این ثواب بر آن مترتب نگردد چنانچه ظاهر نحوای کلام است اما اگر
بر خاستن و درجای دیگر نشستن برای دفع ریا و حفظ حضور بود از باب تکمیل و تمییم خواهد بود و حکم تکمیل بخیر و از بعض
محققین گفته اند که ثواب ذکر و غلوت باقی است اما شاید که آنچه ثواب مصابرت و جزای مرابطت است مخصوص تقوی
در مصلای باشد و الله اعلم و عند الترمذی و ثابت شده است نزد ترمذی عن ابی هريرة یرفعه در حال که رفع می کند
ابو هريرة این حدیث را بر رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم من حافظ هر که محافظت کند و مداومت ورزد علی شلوة
استحس بر دو رکعت نمی غفر له ذنوبه و اعکانت مثل زبد البحر عن نعیم این چهار این لفظ ماضی اکثر کتب و نسخ مصحح بفتح با
و تشدید میم و برا ضبط و صحیح کرده اند و بیامی موحده بدل میم و بدل مصله بدل میم و خازنهای میم بدل با و جام میم بدل
را و چهار بالزاء مکان الرا نیز گفته اند و همه بر یک میسنه اند و بعضی حار کسر حار مصله و تخفیف میم خوانده و ترمذی
گوید اصح اول است و ابو نعیم بلفظ کنیت نیز و هم است در روی قال گفت نعیم این چهار قال رسول الله گفت رسول خدا
صلی الله علیه و آله وسلم بطریق حکایت از پروردگار تعالی در حدیث قدسی ابن آدم ای فرزند آدم لا تجزئی عاجزیا
تومرا به عبادت کردن من اربع رکعات از گذاردن چهار رکعت فی اول النهار در اول روز از آنکه کفایت می کند ترا از
جميع افات و شرور و تقصیرات آخره در آخر روز و عند الترمذی و این ماجه و غیرها عن انس یرفعه من صلی استحس
عشرة هر که بگذارد نماز نمی را دو از ده رکعت نبی الله که بنا کند خدای تعالی برای وی قصرالی الجنة کوشکی در بهشت
من ذهب از طلا و قال الترمذی هذا حدیث غریب لا نعرفه الا من هذا الوجه و عند مسلم عن زید بن ارقم انه ای بدستی که
زید بن ارقم دید قوما قومی را که یصلون الفسخی میگذاردند نماز نمی را فی مسجد قبار و رسید قبا فقال پس گفت زید بن
ارقم اما قلوا ایانذا نسند این قوم ان الصلوة این را که این نماز فی غیر هذه الساعة افضل در غیر این وقت
لا فضل ترست ان رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم قال صلوة الا و این نماز آن کسانی که رجوع و توجه دارند بجناب حق
تین در وقتی است که تر معضال الفصل که گرامی خورد می نشینند شتر بجا از حبت سوختن بای شان از سختی گرمی زمین
راوی تفسیر این لفظ باین میکند ای میشد حرا آنها سخت میشود گرمی روز فقه الفصل حرا یعنی پس می ماند شتر بجا
گرمی رنگ نرم و زمین تافته از آفتاب ازین حدیث معلوم گردد که تاخیر نمی تا گرم شدن روز فاضل ترست اگر گویند این لفظ
آمد با آنکه گفتی که نمی یک وقت است اول و اشراق است و آخر او چاشت چوبی حک نماز در اول وقت افضل بود چرا این گوئیم که

افشیت اول وقت به نوبت کسی که بدان قائل است در فراغت است اما اینجا چون آخر وقت محل رکون نفس با ستراحت است
 سجدهات در روی اشق و فصل بود از اول لایساکه از ادای فرض صبح تا این وقت بگذرد ثلاث مشغول بود و فی الصبح و
 آمده است و بعد از صبح آن ابی که پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم علی السجده گذارد و راکعتین در رکعت فی بیت در
 خانه عثمان بن مالک نام مردی است از انصار در مجمع بخاری از انس می آید که وی از گفت انصار بحضرت رسالت
 آمد و عرض کرد که من تا ز با حضرت نمیتوانم گذارد و وی مردی گران و فربه بود پس لغامی ساخت و آن حضرت صلی الله
 علیه و آله وسلم را بنزل خود دعوت کرد و حصیری برای وی بگسترانید و بر طرف حصیر ای بایستید پس آن حضرت صلی الله
 علیه و آله وسلم بر آن حصیر دو رکعت نماز گذارد و مراد از در همین عثمان بن مالک است و بیرون وی حضرت پیغمبر صلی الله
 علیه و آله وسلم خانه خودش از برای تبرک بود تا در موضعی که آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم نماز گذارد و جاهای نماز خود
 سازد و پاشیدن آب بر طرف حصیر گفته اند که بحسب نیاستی بود که آن حصیر داشت و لهذا در بعضی شریفی گفته که اگر نیاستی
 ستم بود مراد بنوعی است بمعنی پاشیدن و اگر محقق بود مراد بدان غسل است چنانچه این هر دو معنی را در جاهای دیگر در حدیث
 بول می آید و گفته اند و این وقت غمی بود پس گذاردن نماز در وقت غمی ثابت شد و بخاری در آخر حدیث گفته که مردی
 با انس گفت آیا بود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم که میگذازد و غمی را گفت انس ندیدم و او را که گذارده این نماز را اگر در
 روز پوشیده نماند که اینجا گذاردن نماز در وقت غمی از جهت این وقت ثابت نمی شود و لیکن چون آن مرد ایشان را بخانه نشود
 بر دو حصیر گسترانید و درخواست نماز گذاردن کرد تا بآن مکان تبرک جوید و برای خود جای نمازی سازد و در رکعت باین
 جهت گذارد و الله اعلم و عن ابی هريرة یرفعه لایحاطة لما قلنا و ما اوست نکند علی صلوة السجدة بر نماز غمی الا اواب مکرر
 که راجع و متوجه است بسوی خدا و راه الحاکم علی بشرط مسلم و عنده و نزد حاکم است عن ابی هريرة یرفعه ان لجمعة بابا بدرستی که
 مر بشت را در بشت یقال که گفته میشود او را باب السجدة فاذا کان یوم القیامة پس چون پیدا شود روز قیامت نادایند
 کند منادیه اکند از فرشتگان من الذین کما اند آن کسانی که کما نایند و من مداومت و ما نطق میگرد و علی صلوة السجدة
 بر نماز غمی و چون حاضر آیند آن کسان خطاب کنند ایشان و بگویند یا اباکم این در مخصوص شماست فادخلوه پس در آیند
 آنرا بر حمت الله بفضل و رحمت حق اشارت است بآنکه در آمدن به بشت بخش فضل و رحمت حق است و بنده را و جوی و اتفاق
 است چنانکه بصریح در حدیث نیز آمده است که من یدخل جنة لا برحمة الله الحدیث و عن ابن عمر و روایت است از ابن عمر
 انه قال که وی گفت لای ذر را بود ذرا و صنی یا عم و صیت کن مرا ای عم بجزی عادت عرب است که در خطاب بزرگتر از خود را
 بعم ندا کنند و مساوی را باخ یا ابن عم و خرد تر را یا بنی قال گفت ابو ذر رسالت رسول الله رسیدم پیغمبر خدا را صلی الله علیه و آله
 وسلم کما سالتی چنانکه پرسیدی تو مرا یعنی من نیز طلب و سوال و محبت کردم از آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در روایت
 سالتی بصیحة خطاب جمع باین عمر و حاضران مجلس فقال پس گفت پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم من صلی الصلوة کسی که
 گذارد غمی را رکعتین دو رکعت لم یثب من الغافلین نوشته نشود و شمار کرده نشود آنکس از جمله غافلان چون اقل نماز غمی
 دو رکعت است اینقدر تا بیکر کند که هم غفلت از وی بر دارد و من سلی و کسی که گذارد نماز غمی را در چهار رکعت کتب من
 العابدین نوشته شود از جمله عابدان چون زیادت کرد در عبادت زیادت در حیافت که بعد از طبق شد و دخل ایشان
 کرد و من سلی و هر که گذارد سنا شش رکعت کم جمعة ترسد آنکس را ذلک الیوم در آن روز ذنب هیچ گناهی یعنی نور است

و صفای وقت حال وی بحدی رسید که گناه گردوی نگر و دایا مراد عدم لحوق ضرر گناه باشد یعنی مغفور گردد و من صلی نمازها
 و هر که بگذارد هشت رکعات کتب من القاضین نوشته می شود و از جمله خاشعان و مقربان و من صلی عشرين فی السجدة بیتا
 فی الجنة بنا کند حق تعالی برای وی خانه در بهشت و رحمت خود این حدیث را بیعتی و ابو نعیم و هزار از ابی و
 با اختلاف بعضی الفاظ روایت کرده بی ذکر طلب وصیت و طبری از ابی الدرداء آورده و در بعضی طرق در آخر حدیث
 آمده که پیچ روزی و پیچ شبی و پیچ ساعتی نیست که پروردگار تعالی را در وی صدقه نیست که منت می نهد بدان بر هر که
 بخوابد از بندگان خود و پیچ منتی نیست بالاتر از آن که الهام کند این بند را از کبر خود را و قال و گفت مباد که نولای
 عبد الله این السائب الخزومی و از طبقه ثانیة تابعین است و از فقهای مکة و قرای اوست و از مشاهیر و اعلام آن
 بلدة مظهره است و این عمر در وقت سواری رکاب وی میگرفت و چون سوار میشد جامه وی گرد میکرد و ابو عمرو قاری
 شاگرد اوست مات سنة مائة و قیل سنة اثنین و مائة صلی رسول الله گذارد پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم یوم روزی
 از منی ناز می کرد کعبین و دو رکعت ثم پیسته گنه از دیو مار روزی دیگر از چهار رکعت ثم یوم استا پیستر گذارد و روزی شش
 رکعت ثم یوم ثانی پیستر گذارد و روزی هشت رکعت ثم ترک پیستر ترک داد و گذاردن ناز منی را مقصود از این حدیث
 اثبات اصل مصلوة منی است نه دوام وی و ترک نیز دانی نخواهد بود و احاطه علم راوی بدان بحسب عادت متعذر است
 حیوطی این حدیث را از ابن جبر آورده که از روایت مجاهد آورده است و در روایت وی آمده ثم ترک یوم ما عن ابی امامه
 و روایت است از ابی امامه با بلی که از مشاهیر صحابه است یروعه که گفت پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم من منی هر که
 بر پای رفت الی مصلوة مکتوبة بسوی مسجد برای مصلوة مفروضة و هو متطهر و حال آنکه آنکس با طهارت است و در بعضی روایات
 همچنین آمده که و هو متطهر مصلوة اخری یعنی بنماید و در قصد و نیت او آن باشد که تا ناز می و دیگر انتظار خواهد بود و قنظر
 آن در مسجد خواهد نشست کان له باشد مرا آنکس را کاجرا حاج الحرم ابو کسی که قصد حج دارد و احرام برای آن بسته است
 و من منی و بر که برود الی سعة منی بسوی مسجد برای ناز منی کان له باشد مرا و کاجرا المعتمر مثل ابی کسی که قصد عمره دارد
 و یحتمل که منی بسوی مسجد منی کنایت از گذاردن آن باشد یا تقدیر کند و صلی برین تقدیر معتمر یعنی فاعل عمره بود فافهم و
 مصلوة ناز گذاردن علی مصلوة بر پی ناز دیگر یا نوبینها که نیست سخن یا و ده میان آن دو ناز کتب نوشته میشود آن
 ناز بعد از ناز بلکه هر دو نازی علیین در مقام عالی که محل کتب ابراست و مراد ناز بعد از ناز احتمال دارد که هر دو ناز
 فرض بوده احتمال دارد که ناز منی بود بعد از فرض صبح چنانچه در روایت دیگر از ابی امامه صریح آمده است چنانکه گفت و من الی امام
 یروعه من صلی الصبح فی جماعة هر که بگذارد ناز با او را در جماعت ثم ثبت قیة پیستر صبر کند و نشسته ماند و در جامی ناز خود مشغول
 بیکر و تلاوت حتی سیح نیه برای آنکه بگذارد در انجا سعة منی ناز منی را تم نیت پیستر بفعل آن در این نیت را و بگذارد ناز منی
 را کان له باشد مرا و کاجرا حاج الحرم مثل خبر شخص حج گذارنده یا عمره بجا آورنده تمام نیت و قمره که تمام و کامل شده است مر
 او را حج و عمره وی و من الی هر نیت و روایت است از ابو هریرة قال گفت ابو هریرة بعثت النبی را نیکوخت و بفرستاد پیغمبر صلی
 الله علیه و آله و سلم هیئت لشکره را بجای فاعطوا پس عظیم کردند و بسیار آوردند آن لشکر را القیة نیت را و هر طوایف
 شتاب کردند لشکره را کثرت را کثرت معنی اقدیم بر حرب جمله بر جمله آوردن و رجوع و تلفرود دولت آید و لقب امیر المؤمنین علی
 که کرا گویند باین معنی است فقال پس گفت رجب مرزی از اصحاب یا رسول الله ما را بتا نه بدیم ما لبتا لشکری را که

و هالیس بنی و عن سعید بن جبیر بن هشام الاسدی الکوفی احد اعلام التابعین حجاج یوسف اورا ستمس و شعیب و رقیب و
 کشت و او چهل و ده ساله بود و وی بوی گفته بود که تو بعد از قتل من قتل دیگر نخواهی کرد و حجاج در رمضان این سال و
 بعضی گویند بعد از وی شش ماه مرد و گویند که بعد از قتل وی بر قتل هیچکس مسلط نشد و این نوید روایت اوست چه صبر و اساک
 آن عالم شش ماه از قتل بسی بعید است آورده اند که چون حجاج در مقام کشتن وی آمد فرمود اگر تو مرا کشتی دیگر یاقی نخواهی
 ماند و این آخر کشتن تو خواهد بود گفت من چندین کس را کشته ام که بزرگتر از تو بوده اند و هنوز زنده ام تو چه باشی فرمود آهنا
 جامه بودند از خود دست و از محبت حیات خود گذشته و زمین و مردن بر آنها برادر شده و من با خود و با حیات خود تعلق دارم
 و از مردن متاخر می شوم ایفای من هرگز و امارت نمیفتد آخر بچنین شد رحمة الله علیه و قمره بواسطه بیز از و تبرک به قتل
 گفت سعید بن جبیرانی بدستی که من لا ادرع صلوة الله علیه هر آنکه ترک میکنم تکلیف نماز پاداشت را و الی اشتباه و حال آنکه
 من دوست میدارم که بگذارم از آن خانه از جهت ترس آنکه آنی را با گمان می برم از احتیاط علی واجب و لازم بر خود اگر چه
 تو هم خلق و خوب فرضیت را بعد از زمان مبارک حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم مرتفع شد و اما مرا تو هم صورت و خوب
 و از هم ملاطرم در نفس خود نیز خوش نیاید هم کمال و اعتدال در رعایت حق هر چیز است چنانچه اوست در واقع و قال
 گفت مسروق ابن الاعمش ابو عائشة الهذلی الکوفی احد الاعلام پیش از وفات حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم اسلام
 آورده و صدراول از صحابه را از خلفای راشدین و غیر هم دریافته و با بن مسعود اختصاص داشته و گویند که او را در خود
 ندیده و بعد از انش نام مسروق کردند عائشة ام المؤمنین او را به تمینی برگرفته بود و دختر او را عائشة نام کرده و ابو عائشة
 کنیت اوست و در حرب خراج الامیر المؤمنین علی حاضر بوده مات بالکوفه منتهی انین او ثلث و ستین کتا مسروق می گوید بودیم
 که تقرآنیم قرآن را پیش ابن مسعود قنقی پس باقی نشسته میماندیم برهای خود بعد قیام ابن مسعود بعد از ایستادن بختان
 ابن مسعود از مجلس ختم تقوم بپتری ایستادیم گفت پس میگذا ردیم منی را بنیخ ابن مسعود پس رسید باین مسود ذلک قصه
 ایستادن و گذاردن مانان منی را بنیخ گفت این مسود بطریق انکار بر ما حکون چرا تکلیف میکنید عبدا الله
 بندگان خدای را ما هم بکلمه الله چیزه را که تکلیف نکرده است ایضا از خدای ان کتم اگر مستقید شما لایه الیه و ناچار فاطمین
 کنندگان این نازقی بر یکم پس بکنید در خانهای شما این کلام ابن مسود ناظرست در آنکه بدعت گفتن بعضی اصحاب این
 نادان و احوار کردن وی بر جاه که میگذاردند و رسد با جماع بجهت این خصوصیت بودند و اصل این ناز و مثل این از
 روایت ابن ابی شیبہ که با سواد صحیح آورده است گذشت حاصل سخن آنکه این طائفه باین احادیث که ناظرست در فعل و ترک
 این ناز و عدم اجتماع در مسجد متعلق و تمسک شده میگویند بران مداومت نباید کرد بلکه گاهی باید گزارد آن نیز تنها در
 خانه و طائفه میگویند که این ناز گذارنده میشود بسببی از اسباب که حادث گردید مثل قدم از سفر و حصول فتح و مانند
 آن و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم هم که در روز فتح که گذارده در بیت ام هانی بسبب فتح بود و در آن صلوة الفتح نام میگذاشت
 و حضرت نیز از این طائفه است چنانچه در سابق در فصل قیام شب اخباری بیان کرده و لهذا این حدیث را با وجود آنکه بخاری
 و مسلم و ترمذی و ابوداود و نسائی آن را روایت کرده اند و ضمن احادیث که برای اثبات نماز ضحی ذکر کرده نیاورده
 و تمسک این طائفه بآن است که قاضی عیاض مالکی و غیره گفته اند که حدیث ام هانی تلا هر نیست در آنکه آن حضرت صلی
 الله علیه و آله و سلم قصد نموده و بجهت این وقت گذارده بلکه قصد ام هانی خبر داده است بآنکه نماز در وقت بود بسبب

اینوقت بود و بعضی گفته اند که این نماز که درست ام ای که قضای حزب او بود که در آن شب اهتمام بمساجد فتح اذان شامل
شد و امام محمد الدین نودی این قول را ذکر کرده با پنجه ای و او را از طریق کرب ازام ای آورده که محله سیمه الفقه و مسلم نیز
در کتاب الطهارة ازام ای آورده که محلی ثانی رکعات سیمه الفقه و امتناقت الفقه و الت داند بر سببیت وقت چنانچه مصلوة
الظهر والعصر و در مواجب لدنیه میگوید که ابن عبد البر در تفسیر از طریق عکرمه بن خالد ازام ای آورده که گفت گذارد
آن حضرت محلی الد علیہ واکه وسلم پشت رکعت را پس گفت من چه بود یا رسول الله این نماز فرمود این نماز من بود و تو میگو
میگوید که امام احمد گفته صحیح ترین چیزی که درین باب یعنی در باب نماز من آمده حدیث ام ای است و عبد الرحمن بن ابی لیس
گفته که خبر داد مرا از یحیی که در دید پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم که میگذارد نماز من را اگر ام ای و منصف می گوید که
صواب آن است که نماز من مستحب است و سنت نه مکروه است و بدعت و موالتبت بر آن نیز مستحب است از جهت ضعف
اعمالیست که الت دارند بر فضیلت ما فقلت و مداد من چنانچه در مذہب اول که مختار جمهور است مذکور شد و آنکه گویند که مستحب
گنایان است احیاناً تا تو هم فرضیت نشود و بجا پیش آن است که خوف تو هم فرضیت مر تفع شده چه آن در زمان حضرت
صلی الله علیه و آله وسلم است و موالتبت آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بر آن و چون آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم
موالتبت نفرمود معلوم شد که فرض نیست حالا اگر بر آن موالتبت نمانیم آن تو هم نماند بنا شد چنانچه در سائر سنن و تواتر
آنکه گویند که چون آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بر آن موالتبت نکرد اتباع در ترک موالتبت بودند و جالبش آنکه آن حضرت
صلی الله علیه و آله وسلم خود موالتبت نکرد و اما امت مایه غیب و تحریر بر موالتبت و موالتبت آن نمود و امر استجاب کرد
و این ماجرم اتباع در موالتبت بود تا قسم و نیز صواب آن است که مشروعیت آن بسبب حادثی مثل قدوم و فتح مشایخ است و در
است ثبوت دلیل و الا بر الظاهر و تفسیر ام ای بدون اواز جهت وقت منی چنانچه معلوم شد و در مواجب لدنیه میگوید
که مصلوة من فصل تلومات است بعد از رواتب نزد شافعیه و لیکن نودی تقدیم کرد مصلوة تراویح را بر آن و در فصلی
آورد بیان رواتب و منی و در جوابی تصریح است به تقدیم تراویح و افضلیت آن از نماز من و بعضی گویند که آن حضرت
صلی الله علیه و آله وسلم موالتبت نمود بر آن بعد از فتح و بعضی گویند که آن واجب بود بر آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم
و از خصائص است صلی الله علیه و آله وسلم و درین باب نیز عبارات در اهل نقل از ائمتی اما اجتماع بر آن در مشایخ غیب
حضرت نیکه اولی آن است که در زمانه تنها گذارند و استجاب موالتبت بر آن بعدی است که لایم مالک روایت کرده از عائشه
که میگفت لو شتر اگر مرا بگنجینه شود و زنده بگذرد و انید و شوندی برای من ابوابی مادر و پدر من بآنها ترک نمی کنم مصلوة
الفقه را یعنی این لذت و سرور که از زنده شدن والدین حاصل شود لذت و سرور منی که درین نماز یابم هرگز نرسد و چون
از بخت تحقیق اصل نماز من نماند شد در بیان بعد آن شروع کرده گفت بیشتر علما اختیار چهار رکعت کرده اند اگر چه از
نادر و دوردیافته اما مختار چهار رکعت است و اعاد من آن مجموع صحیح است از احادیث اعدا و دیگر بعضی صحیح و بعضی ضعیف ابن جریر
میگوید احادیث مصلوة منی که صحیح شده اگر چه بحسب علما هر دو را اختلافی است اما چون تامل کنی مجموع صحیح و مستوفی اند و
تفاوت و تفاوت میان آنها مرقوع و مدفوع و خود مکن نیست که در واقع خصوص بقرآن و احادیث صحیح متضاد و متعارض باشند
و ناگفته و ناگفته یکبار از ما یاد نمایند که در آن میشود و جز اعتبار ظاهر نبوده که تقریر فی بنوعه و این تعداد و تفاوتی نیست
که مراد بر آن اجتماع در ثبوت و نفی و دوام و ترک احیاناً بود و رفع و دفع آن معلوم شد و مخصوص بود باختلاف اعداد

و سباق کلام مصنف ناظر درین است چنانکه گفت و اختلاف عدد بحسب اختلاف ایام و احوال بود بحسب نشاط و کسل یا انجام
 بهیات دیگر از بیست گاه و دو رکعت گذارد و گاه چهار گاه شش گاه هشت گاه ده گاه و دوازده گاه پنج از احادیث مذکور
 معلوم شد و چون اختلاف بحسب اختلاف اوقات و احوال بود شخص مخیر است در اختیار هر عدد که خواهد خواهد یک عدد معین
 را اختیار کند و همیشه سواخت بر آن نماید و خواه هر روزی و بر چند گاه یکی از آن عمل کند و هر دو طریق سعادت و اتباع
 حاصل است و ثانی اقرب و داخل است چنانچه در نماز شب معلوم گشت و حدیث ابی داؤد که گذشت دلیل برین معنی
 که شخص مخیر است و اختیار هر عدد که خواهد زیرا که فرمود من صلی الصلوة رکعتین لم یکتب من العاقبتین و من صلی یاربها کتبت من العاقبتین
 الی آخر الحدیث و قد تقدم و تحقیق گذشت ذکر این حدیث و شک نیست که بوی اصل جواز و تخیر میان این اعداد و ثبات
 می شود اگر چه بعضی از آنها افضل باشند از بعضی چنانکه از سباق این حدیث نیز ظاهر می شود و باشد التوفیق
 فصل در بیان سجده شکر بدانکه علما اختلاف کرده اند در سجده مفرویه که خارج صلوة کنند یا جائز و سنون است و
 عبادت و موجب تقرب بجناب قدس اقدس است یا نه نزد بعضی بدعت است و حرام و لا اصل لها فی الشرع و هذای حرمت
 سجده بمن بعد از نماز ایشان هم برین است و آنکه در احادیث آمده است که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در سجده اطاعت
 می فرمود و ما بسیار می کرد و مراد بدان سجده و سلام است چنانچه از سباق آن احادیث بصریح معلوم میگردد و نزد بعضی
 جائز و سنون و از بعضی خفیه نقل کرده اند که نماز است مع الکراهته و استدلال مجوزین بحدیث عائشه است در نماز شب
 که گفت آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم یا زده رکعت می گذارد و سلام میداد بعد از هر دو رکعت و در میگردید یک رکعت
 فی سجده السجده من ذلک قدر ما یقرأ احدکم خمسين آیه یعنی آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم سجده میکرد از جهت فکر
 توفیق بدان نماز مقدار آنکه کسی بنجاه آیت بخواند و من درین ذلک تعلیلیه است و قادر فی سجده برای تعقیب و این
 استدلال ضعیف است ظاهر و متبادر آن است که من درین ذلک از برای تمیض و قاف برای تفصیل اجمال و مراد سجده معنی
 جنس بود یعنی در سجده و تر تطویل کردی باین مقدار که اقال الطیبی و تفصیل کلام آنکه سجده در خارج نماز بر چند قسم است
 یکی سجده سهو است و آن خود در حکم سجده نماز است و دیگر سجده تلاوت است و در اینها خلایق نیست دیگر سجده مناجات است
 بعد از نماز و ظاهر از کلام اکثر آن است که این نیز مکرره است دیگر سجده شکر است بر حصول نعمت و اند فاع لم یست و در اینجا انتباه است
 نزد امام شافعی سنت است و قول امام احمد و ابی یوسف و محمد نیز همین است و احادیث و آثار درین باب بسیار است چنانکه
 مذکور گرد و نزد امام ابو حنیفه و مالک سنت نیست بلکه مکرره است و ایشان گویند که نعم الکی تعالی غیر قنای است چه نفس
 که میزند نعمتی است متضمن نعم کثیره و ورای آن شکر است که در هر و احتیاج نیاید و بنده عاجز است از ادای شکر آن پس تکلیف بدان
 اگر چه بطریق سنت و استحباب بود و مودی تکلیف بالایطاق باشد و گویند که مراد بسجود که در باب شکر نعمت در احادیث و روایات
 نماز است که تعبیر از آن بسجده کرده اند یا منسوخ نیست ولیکن آنهایی که قائلند بدان مراد نعمت عظیمه دارند که گاه گاه
 بوجوه و آید و در سنت نیز همچنین واقع است نه بر نعمت و گویند اراده نماز از سجده خلاف ظاهر است و چون از بعضی خلفای راشدین
 بعد از حضرت نبوت صلی الله علیه و آله و سلم فعل این سجده با تورات قول غیبی نیز درست نبود و یک قسم دیگر است که آنرا سجده بحیث
 گویند و در بعضی روایات فقهیه خصی در آن واقع شده و گویند که مختار کراهت و حرمت آن است و بالجمله چون نماز نزد مصنف
 مسنونیت سجده شکر است تأیید و اثبات آن با احادیث و آثار گرد و گفت عبادت و طریق دیگر حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم

آن بود که چون نفسی خاص متزقب با غیر متزقب مجید شدی یا نفسی و طبیعتی که ملک متدفع گشتی شکر از سجده کردی بدلیل آنکه
 مستدام احمد و یحیی در سنن ابی داؤد و جامع ترمذی ثابت است عن ابی بکره ان النبی صلی الله علیه و آله وسلم کان یوذا اذا اتاه
 ولتی کرمی آمد و رلام نیره چیزی که خوشحال میساخت او را آخری افتادند ساجد و در حالی که سجده گفتند است مرعزی را
 شکر الله بکثرت فکر کردن مرعزی را تبارک و تعالی و عن انس و روایت است از انس ان النبی صلی الله علیه و آله وسلم
 بشرت بارت داده شد و کاهجه بر آمدن حاجتی که داشت خراسان پس افتاد سجده از روایت ابی بکره عموم و اتمام این فعل
 معلوم شد بقضیه لفظ کان علی ما قالوا و بقاء عبارت اذا اتاه چنانچه از انتم الی الصلوة و از روایت انس خصوص حاجتی
 که بدان بشارت داده شد و بر هر تقدیر استجاب آن ثابت شد و بعضی روایت کرده با سند صحیح که چون کتب امیر المؤمنین
 از زمین رسیدن آنکه قبیلۀ یهودان بکون سیم بلد است که آنرا یهودان بن قلوب بن سام بن نوح بنا کرده اند فی القاموس
 اسلام آوردند و ساعت حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم سجدۀ شکر این نعمت گذارد و دعا کرد و مر آن قبیلۀ یهودان و مکرر و مود
 السلام علی یهودان السلام علی یهودان در مواهب لدنیه ای اگر که حضرت رسالت صلی الله علیه و آله وسلم فرستاد علی بن ابی طالب
 را بکاتب یمن در شهر مکه آن ستمه عشر الا حبر و عقد کرد برای دی لوالی و دستار بست بدست مهار که خود بر سر وی داد
 حدیث ابی داؤد و احمد و ترمذی آورد که گفت علی فرستاد مرا پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم بجانب یمن گفتم یا رسول الله
 میفرستی مرا بر قومی که درین و سال بزرگتر از من اند و من خرد و سالم و قضا و حکم را بی برایشان چگونه کنم پس نهاد دست
 مبارک خود را بر سینه من و گفت خداوند ثابت گردان زبان او را و بدایت کن قلب او را و گفت یا علی چون به نشینند نزد
 تو و کس که بیکدیگر خصومت دارد حکم کن میان ایشان تا نشنوی سخن از دیگری الی آخر الحدیث پس بیرون آمد علی مرتضی
 با سه صد سوار و دعوت کرد ایشان را با اسلام و ایشان ببنگ و تیراندازی پیش آمدند پس بخش نفیس خود بر ایشان حمل
 آورد و همت کس را از دوسای ایشان بقتل آورد پس متفرق شدند و همت خوردند باز دعوت کرد این بار حاجت
 کردند و همت اسلام بردست و بی نمودند پس در همین سال سالما و فانا بک در موسم حج بلازمیت شریف مصطفی صلی الله
 علیه و آله وسلم رسید القصد آخر ابو عبد الرحمن بن عوف روایت میکند که چون بشارت ربانی به پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم
 رسید که هر که یکبار صلوٰۃ بر تو فرستد خدای تعالی بروی ده صلوٰۃ فرستد و هر که یکبار بر تو سلام کند خدای تعالی بروی
 ده سلام فرستد پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم در ساعت سجدۀ شکر نعمت این بشارت گذارد و بیعت سجدۀ طویل کرد و
 در تاریخ مدینه می آرد که یکی از صحابه بطلب سعادت ملازمت حضرت مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم بمنزل شریف وی آمد
 خبر داد که همین ساعت بجانب جبل سلح که جانب غربی مدینه مطهره است برآمد چون این صحابی بان جانب رفت در فاسک
 اذان کوه دید که آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم سجدۀ رفته است زمانی طویل بایستاد چون زمان سجود بطول کشید آن
 صحابی گمان برد که نگر روح پاک وی صلی الله علیه و آله وسلم باسمان رفته و از بدن انسلامی پذیرفته است بیخود وی
 بر قید و بی طاقت گشت و بی اختیار گریه در آمد پس آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم سر از سجدۀ بر آورد و بکانه وی دید و
 چه شد ترا ای فلان چرا سگری عرض کرد یا رسول الله ترا در سجدۀ دیدم و مدتی بایستادم سر از سجدۀ بر داشتی گمان کردم که
 اگر چیزی واقع شد روح ترا بر آسمان بردند بی اختیار گریه بر من زود آورد فرمود همین ساعت جبرئیل آمد و خبر رسانید که
 پروردگار تعالی میفرماید که آیا راضی و خوشنودنی سازد ترا ای محمد اینکه هر که یکبار بر تو درود فرستد من ده بار بروی درود

بفرستم برسدن این مرزده سجده رفتیم و شکرانه این نعمت بگذازدم بدانکه اینجا اشکالی درده انگه چه اسزود و چه صورت دارد که در ده
 در حضرت مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم یکبار بود و بر دیگران ده بار یعنی زیاده از آنچه بر آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم است
 جوابش آنکه درود فرستادن بر حضرت مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم حسنه است لاجرم بحکم من جاهد بالحسنه فله عشر مثالبها بده
 بدانستی ده درود گردد و حقیقت جواب آنکه صلوة از بنده درخواستی رحمت است از حق بر جناب رسالت صلی الله علیه و آله
 و سلم و بنده باین درخواستی که فعلی است بخواه آن برسد اکنون حق جل و علا رحمت میفرستد بر حسب خود آنچه میخواهد
 چند آنکه میخواهد یکبار بودن از کجا لازم آمد یکبار درود فرستادن بنده طلب اوست رحمت را از جناب که بیا اکنون وی تعالی
 لائق کبریا بی خود و لطفی که بحسب خود دارد درود میفرستد چند آنکه لائق است و اگر نیز یکبار بود تواند که آن یکبار درود رحمت و
 کیفیت قوی تر از ده بار بلکه صد بار و هزار بار باشد فائزیم و در سنن ابی داود و مسند امام احمد از سعد بن ابی وقاص است که سیمبر
 صلی الله علیه و آله و سلم از که بدین میرفت و چون قریب غزوی که موضع سیستان الحمرین رسید از ناله فرود آمد دست بدعا برداشت
 و ساعتی دعا کرد و بعد از آن سجده کرد و زمانی طولی در سجده بکث کرد پس برخاست و بار دیگر دست بدعا برداشت و سجده رفت
 و این دست بدعا برداشتن و سجده کردن سه بار کرد و چون از حقیقت این حال پرسیدند فرمود که دست بدعا برداشتن این بود
 که است خود را شفاعت کردم و سه سجده کردن این بود که حق تعالی ثلث است را بمن بخشید پس سجده شکر کردم و بسبب تکرار دعا و سجده
 آن بود که چون سرازیر سجده برداشتم دیگر بار است را شفاعت کردم و ثلثی دیگر بمن بخشید دوم بار سجده شکر کردم چون سرازیر ششم سوم
 بار دعا کردم ثلثی دیگر بمن بخشید سوم بار سجده شکر گزاردم و این شفاعت یا دعا در خواست شفاعت بود و روز قیامت و قبول
 آن در آن روز و بخشیدن و عده حق بود با حاجت این دعا و قبول شفاعت در آن روز یا حقیقت شفاعت و بخشیدن بود و لطف
 امروز در روز قیامت ظهور اثر و قیام آن خواهد بود و خدا عالم و این شفاعت و بخشیدن برای عدم خلوه و نادانست و نیز تعدیه و عباد
 و وعید ایشان مقید بحیثیت اوست تعالی پس اگر همه را به بخشد رواست و بعضی گفته اند که بایگان امن از خوف و رعایای
 دنیا است و در مسند امام احمد ثبت است که در خبر علی صلی الله علیه و آله و سلم شخصی کوتاه بالای حقه را از ثردی نفاسی بضم نون و غین
 محمه و لای نسبت و نفاسی یا نیز آمده بمعنی کوتاه در نهایت کوتاهی ضعیف الحركه تا لفظ الخلقه معنی و سیم بدل معنی قبح الصورة
 را بدیده سجده شکر کرد و گفت اسأل الله العافیه و سنت است که در وقت دیدن مبتلا ببلای طلب عافیت کنند و بگویند الحمد لله که
 عافانی ما ابتلاک به و لیکن گفته اند که اگر مبتلا ببلای ظاهر مثل مرض و در مانده را بنید شکر و طلب عافیت پوشیده از وی کند
 تا باعث ایند و آثار ظاهر وی نگردد و اگر فاسقی و گرفتار محصیه را مشاهده کند بگوید علانیه گوید تا وی بشنود و از ارکشد و باعث
 از جبار و پشیمانی وی گردد و در صحیح آمده است که چون روز بدر رسد ابو جهل لعین را آوردند آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم سجده
 کرد و در روایتی دیگر آمده است که دو رکعت گذارد و این تاظر در محبت تاویل سجده است به ناز چنانکه امام ابو حنیفه و امام مالک
 کرده اند و چون مصنف از ذکر احادیث که در باب سجده شکر وارد شده است قانع شد خواست که بعضی آثار صحابه نیز ذکر کند پس
 گفت که سعد بن مالک چون بشارت توبه حق بوی رسید سجده شکر کرد و کعب بن مالک انصاری خنزرجی از کبار صحابه و یکی از
 شعرای اسلام است و یکی از ان ستم تر است که خلف کرده بودند از غزوه تبوک و توبه در جوع بر رحمت کرد و پروردگار تعالی بر
 ایشان چنانچه منطوق قرآن مجید است و علی التلاشه الذین خلفوا حتی اذا صاقت عليهم الارض ما رحبت و مناقت عليهم أنفسهم الا یرو
 و نجات وی شسته خمسين و قیل ثلث و خمسين عمودی هفتاد و هفت سال بود و قصه توبه او در از است و با وجود آن نقل کنیم که از

احسان قصص است در باب خود بدانکه زهری روایت میکند از عبدالرحمن بن عبد الله بن کعب بن مالک که گفت شنیدم از پدر خود که گفت پرسیدم از پدر خود کعب بن مالک بعد از آنکه توبای قبول افتاد که قصه تعلق تو از غزو و توبیک چگونه بود گفت تعلق من ازین غزو و اقبالی محض بود و واقعا در آن قصد و اختیار ظاهر نبود و هیچ عذری نداشتم که بدان تعلق شایستی کرد و اسباب جمله مرتب و راههای نیکو با ایستاده و لیکن هوا بغایت گرم بود و طلب مدینه رسیده و سفری پس دراز پیش آمد و مردم را آرزوی طبع دل نمیداد که از سایه آفتاب و رشتند و من با مستظلمه را که اسباب در داخل میاست هیچ استعداد نیکو درم و سیاهتم آن روز که برآمدن من برآیم و چون برآمدند با خود گفتم که امروز کاری دارم روز دیگر بیایم دوسر روز در همین تردد گذشت تا آنکه لشکر اسلام دور رفت و قوت شت و چون کار از دست شد عظیم نگران دانه و گمین شدم که این چه شد و هرگاه که از خانه بیرون آمدی و تنگی و اندوه و زیاده شت از آن که اکثر جمایل نفاق که عذرهای دروغ کردند و ضحاک ایشان و معذور داشته بودند در مدینه نماند و بدینچشمانی بخوردم و در آتش حسرت و اندوه میسوختم که چرا رفتم تا آنکه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم از غزو با فتح و نصرت باز آمد حیران شدم و گفتم فردا چه عذر گویم و بچه طرفی از ششم خدا و رسول خدا بیرون آیم سخنان دروغ و معاطراتی که گویم و خوشیادندان من بر کی رانجی و نه که چنین کن و جهان گوی تا آن روز که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم مدینه مطهره آمد آن اندیشهای باطل و سخنان دروغ و غلط از خاطر من برفت و گفتم مرا نهایت ندها الا صدق و منافقان سوگند های دروغ خوردند و نذر های باطل آوردند و نذر ها صلی الله علیه و آله و سلم بظاهر ایشان قبول میکرد و بیاطن بنده میگذاشت پس من رفتم و سلام کردم نگاهی بجانب من کرد خشم آلوده که از خود رفتم گفت یا کعب چرا تعلق نمودی آخره ترا اسباب مهیا بود گفتم یا رسول الله مشک است بر بکاری ما هست مرا حمله مهیا بود و لیکن نفس مرا غافل گردانید و کسل بر من غالب آمد و مرا در ورطه حیران و خذلان افکند و مرا بر خود و بر تاحق سبحانه و تعالی درین باب چه حکم کند خوشیادندان مرا سرزنش کردند که چرا چون دیگران عذری نیادری و دروغی نه ایستی گفتم از نزول وحی ترسیدم تا بر دروغ من گویی و بعد پس از مردم پرسیدم که مثل این واقعه که افتاده است کسی دیگر را هم افتاده است گفتند بلال بن اسامه و ماریه بن الزبیر و نیز همین واقعه افتاده است آنگاه من خود را باز یافتیم و گفتم این هر دو مسلمان صالح اند تا چه شود و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم صحابه را نسی کرد از صحبت داشتن و سخن کردن با ما پس همه از ما اعراض کردند و محفل حقیقه شد پنجاه روز گذشت که احوال برین صفت بود تا از جهان خود شیر آمدیم و جهان براتنگ شد و درین پنجاه روز ماریه بن الزبیر و بلال بن اسامه قطعاً از خانه بیرون نیامدند و با هیچ کس صحبت نداشتند و من دلیری نمودم و برای ناز بیرون آمدم و ترسان و لرزان در گوشه مجلس شریف می نشستم و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در دیده نگاه میبخت و بانه بجانب من میکرد و عجز و خشیت مرا مشاهده میکرد و چون من بجانب وی میگردم لغافل میزد و اعراض نمیداد و اگر گاهی برای کاری بیرون می رفتم هیچ سلامتی بمن سخن نمیکرد و جواب سلام من نمیداد تا روزی طاقتم بر میداد و تنگ شدم و از مدینه بیرون آمدم و ابو قتاده که پیغمبر من بود و مرا بغایت دوست داشتی بیرون مدینه آمدنی داشت و در آن غارت میکرد و نزدیک آمد و شدم و سلام کردم جواب عمار و روی باز من نگرفت و با افتاده توبه ای که من خدا و رسول خدا را دوست میدارم و در دل من نفاق و شرک نیست شما با من سخن نگوی هیچ جواب نداد تا سه مرتبه گفتم این قدر گفت افتد و رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بسیار گریه نمود مدینه آمد چون بازار رسیدم کی را دیدم که از جانب شام آمده بود و خبر من از مردم می پرسید مردم چون مرا دیدند گفتند این آن مردی است که توبی آن قاصد پیش من آمدند بمن داود و جریر پاره پیچیده که از پیش پادشاه غسان بجانب من آورد و داود

مضمون نامه انکرای کعب بن مالک به انکه ما شنیده ایم که صاحب تو یعنی محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم دل بر تو گران کرده است
و ترا از پیش خود رانده است و اصحاب او بر تو جفا میکنند تو مرد آن نیستی که بجائی باشی که بر تو جفا رود و ترا سحر و سحر و سحر و سحر
بر مضمون این نامه واقع شوی بر خیز و بیا تا نواخت و تیمار داشت ماهی چون این نامه بر خواندم با خود گفتم این هم از
جملات آن بلاست که بر من نازل شده است و ازین بدتر چه بلا خواهد بود که کافری را در من و در دین من طبع افتاده است و مرا
بگذرد و موت میکنند اندوه من زیاده شد آن نامه را بر آتش نهادم و بسو ختم و قاصدا از پیش خود برداشتم و گفتم برو با پادشاه
خود بگوئی که بی عنایتی و بی التفاتی این صاحب نزد من بهتر و خوشتر از صد هزار عنایت و التفات است شعر گرو صال تو
نباشد بفرق تو خوشتم به هم فراق تو مرا به که وصال دیگران بپس بماند رفتم و دیدم که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم
کس فرستاده است که از زن اعراس من گم گفتم فرموده است که طلاق ده گفت نه بلکه فرموده است که صحبت دار پس زن را در
خانه پدرش فرستادم و آن مرد شخص را که هلال بن اسیمه و مراره بن الریح باشند نیز همچنین فرموده بود که از زنان دور باش
و در بعض روایات آمده که زنان ایشان را حکم کرده بود که خدمت ایشان نکنند و با ایشان معاشرت نه نمایند کعب گفت بدین دل
چونم تا پنجاه روز تمام گذشت شش بر بام خانه افتاده بودم بغایت دل تنگ و تیره ناگاه در آن حال آوازی شنیدم نگاه کردم
یکی را دیدم بر سر تلی ایستاده آواز میداد و میگفت بشارت باد مرا ای کعب بن مالک که تو با تو قبول آمد و بعد از آن یاران
من بیای و دیده اند و این بشارت بمن رسانیدند و غلغلہ در مردم افتاده که تو به خلقین قبول شد پس روی بخاک
خادم و سجده شکریها آوردم و بخدمت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم آمدم با مهاجرین و انصار نشسته بودم مهاجران مرا
تهنیت کردند و انصار خاموش ماندند پس چون سلام کردم روی مبارک رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم را دیدم همچون ماه
شب چهارم از رخت و تابان شده و عادت شریف وی بود که چون خوشی و شادی بوی رسیدی روی مبارک وی تابان
و از رخت گشتی چنان خدی که به کس بدانستی و گفتم ای کعب بشارت باد ترا به بهترین روزی که بر تو گذشته از آن روز
باز که از مادر زادی بد آنکه هیچ روزی به ازین روز بر تو نگذشته باشد بپاک تو به بدرگاه عزت قبول افتاد و الله الحمد و المنة
شعر شکر این که میان من و او صلح افتاد و حورایان رقص کنان دست بشکرا زدند و امیر المؤمنین ابو بکر صدیق چون
خبر قتل مسلمة کذاب لعنه الله علیه که دعوی نبوت کرده و جماعه از اهل یمامه را همراه ساخته و در و راه از تعداد انداخته بودند
او مشورت بشنید سجده شکر کرد و امیر المؤمنین علی بن ابی طالب چون ذوالشده که از رؤسای خوارج بود در میان قتل یعنی کشتگان
بدیده سجده شکر کردند و تصغیر شدی است معنی پستان زن و او را ذوالشده از آن گویند که در جانب یک دست وی جز مانند پستان
که از استخوان بازوی او برگرفته بود بداشت و موی چند بر آن روئیده و وی سیاهی بود زشت روی ناگس ایضا فائز بن
ناتی ابو جنتین مشرف الجبیه مخلوق الراس و او را پنج مخدجی نیز گویند بکبت نقصان دست و این ذوالشده از قوم ذوی
النحو بصره است و ذوی النحر بصره مردی بود از بنی تمیم در زمان حضرت رسالت صلی الله علیه وآله وسلم بود آورده اند
که یکباردی آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم قسمت مالی میکرد این ذوی النحر بصره گفت چگونه قسمت میکنی عدل کن در
روایتی گفت آنچه تو میکنی عدل نیست آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرمود ای بر تو اگر من عدل کنم دیگر که عدل خواهد کرد
صاحب خواهد استند که میرا بگیرند و بکشند فرمود که بورا اصحاب اند که او کنا الحذیفه و حق چنین است و از بعض روایات معلوم میشود
که ذوالشده ذوی النحر بصره یکی است و فرمود آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم بگذار برین که کفایت شروری دیگران خواهد کرد

جز شاکرترین مردمان خواهند بود و در زمان خود و ما که مراد بشری و شرذبه وی و قوم وی است و مصدوق این خبر غریب
 آن بود که امیر المؤمنین علی رضی الله عنہ چون از حرب صفین بگریزید رجوع آورده جماعه طایفه از اهل خروان که بعد از قصه تحکیم از
 جماعت اسلام و طاعت امام برآمده بودند هر چند که ایشان را بسیح و طاعت دعوت کرد و سعی در رفع شبهه ایشان نمود
 فائده نداشت گفتند الامر بعد فرمود این کلمه حق است که بدان باطل را زایل نموده اند یعنی مقصود ایشان از طاعت امام و خروج
 از کافرا احکام اوست و این باطل است و امر امام در حقیقت امر الکی تعالی است و فرمود از حضرت رسالت شنیده ام صلی الله
 علیه و آله و سلم که در وقت اختلاف مردم طائفه از جانب مشرق برآمدند که نماز شما به نماز ایشان رسد و نه صیام شما به صیام
 ایشان و نه قرآن و نه جهاد شما به قرآن و جهاد ایشان و در نماز و روزه و صیام و قیام از همه بیشتر و بیشتر باشند قرآن بخوانند و کتب
 از جنبر برای ایشان بالاتر رود و بمسجد اجماعت و قبول فرمود بیرون می آیند از دین چنانچه بر ملک می آیند از شکار و در مدتی
 اندک می کشند از خون شکار نشانی بر روی و مگر چیزی بر سر سوار بعضی از علما گفته اند که این اشاعت است که هنوز یقین
 ایمان در ایشان باقی است و کافر نیستند و لهذا چون از علی رضی الله عنہ پرسیدند که آیا کافران ایشان فرمود من الکفر به و اگفت
 ایشان از قریه کفر گریخته باین جانب افتاده اند گفتند پس مگر منافقان اند فرمود در شان منافقان این چنین آمده که بگریز
 اند قلیل و ایشان اگر خدا بسیار کند ایشان را نقان اند یعنی برآمدگان از دین و راه راست و اتباع جماعت و اهل حق
 امام بر حق و فرمود از حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم شنیده ام که مردار ایشان سپاهی بودند چنین و چنان که یک دست
 می مانند پستانی بود و می موی چند رسته و فرمود فرض است بر مسلمانان قتال ایشان و فرمود اگر بگویم که در قتال کردن
 ایشان و کشتن ایشان چه قدر فصل و ثواب است دیگر شایع عمل دیگر نگفید و بر تهمین عمل اعتماد کنید و فرمود قتال کنید
 ایشان و کشته نشوید از شمشیر کس و زنده نماند از ایشان ده کس و ایشان ده و آن ده هزار کس بودند پس وی بجنب ایشان
 برآمد و اکثر ایشان را کشت و بعد از کشتن از حال ذوالشده مخفی پرسید که چه شد بعد از تفحص بسیار برکنار ترس در زیر
 کشکال افتاده بهمان علامت که نشان داده بود یافتند فرمود که پای او را گرفته و کشتان کرده پیش مردم بگذارید تلاوه بفرمایید
 و خیرت ایشان گردد پس سجده شکر کرد و او را بران او فصل در بیان سجده تلاوت بد آنکه در سجده تلاوت سه جا اختلاف است
 اول در حکم آنکه واجب است یا سنت مذهب امام ابی حنیفه و ابی یوسف و محمد آن است که واجب است و امام مالک و شافعی و احمد
 بر آنند که سنت است و فعل آن فصل است از ترک آن و روایتی از امام احمد واجب است اگر در نماز بود و در بیرون نماز نه و دلیل
 ما قول خداوند تعالی است فاعلم لایؤمنون و اذا قرئ علیهم القرآن الا یکه دلاله دارد بر انکار ترک سجده نزد تلاوت قرآن
 و مقرون گمراهند آن بعد ایمان گویند ترک سجده و عدم ایمان از یک قبیله اند و نیز سجده جزو نماز است که اقتضا
 کرده شده است بر وی بجهت تخفیف پس فرض بود چنانکه قیام در نماز جنازه و حدیث مسلم از ابی هریره که گفت گفت رسول خدا
 صلی الله علیه و آله و سلم چون بخواند آیت سجده را و سجده کند شیطان خود را در گوشه بکشد و گریه کند و بگوید وای آدمی را
 ام بسجده مگر دندیس سجده کرده و مستحق بهشت گشت و او را امر کردند بسجده و او را آورد و مستوجب دوزخ شد پوشیده ماند که ولایت
 این حدیث بر وجوب احتیاج بتامی دارد و ظاهر اینست که از سیاق حدیث مفهوم میگردد آن است که یعنی اگر آدمی در وقت تلاوت
 آیت سجده مگر وی وی نیز شیطان مستحق نماز گشتی و در شرح ابن السام گفته که اهل آن است که حکیم چون از غیر حکیم کلامی
 نقل کند و عقب نکند آنرا با کلام دلیل است بر حکمت آن کلام نزد حکیم پس این حدیث ظاهر باشد در وجوب و غیر گفته اند که آیات سجده

سوم است سنی است که در وی امری بر وجود واقع شده و سنی است که مستفهم است حکایت استکاف و استکبار کفره را در اقبال
 امری بر وجود سنی است که در وی حکایت فعل غیاست سجده را در اقبال امری بر وجود واقع شده و سنی است که مستفهم است حکایت استکاف و استکبار کفره را در اقبال
 دلالت کند دلیل و روشنی معین بر عدم لزوم وجوب لیکن این دلالت ثانی است پس ثابت شود بوی وجوب نه فرقیست انتی و
 از حدیث بخاری و مسلم و ابی داؤد که در جامع الاصول از ابن عمر آورده که گفت بود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم می خواند
 سوره را که در وی سجده است پس سجده میکرد و سجده میکرد و بهمانا آنکه نمی یافت یکی نا جای را که در وی سجده تواند نهاد و غیر وقت
 نماز نیز استیجاسی بمقصود توان یافت یعنی ظاهر آن است که اینهمه سالها از جهام و اجتماع بی وجود وجوب توان یافت و روایتی که
 از ابی داؤد آمده که رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم خواند فام الفتح آیت سجده را پس سجده کردند مردم همه سوار و پیاده و سواران
 سجده کردند بر دستهای خود پس حکم داد و این هر دو حدیث را در جامع الاصول در اشکات وجوب سجده تلاوت آورده است و
 مستند قائلین بعدم وجوب سجده تلاوت حدیث صحیحین است از زید بن ثابت که گفت خواندم بمطهر خدا صلی الله علیه و آله وسلم
 سوره و انعم و سجده نکرد آن حضرت و اگر واجب بودی سجده کردی و زید را نیز امر سجده فرمودی و جواب آن است که عدم سجود
 آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم نزد قرأت زید بن ثابت دلالت ندارد بر عدم وجوب زیرا که وجوب اینجا علی الفور نیست شاید که
 بعد از آن در مجلس دیگر کرده باشند و تواند که قرأت زید در وقت کرامت نماز یا عدم طهارت باشد از آن بود که در آن وقت
 سجده نکرد و عدم وجوب مخصوص سجده انعم بود و علما را در آن سجده اختلافی است بر تقدیر دلیل بر عدم وجوب مطلق سجده
 تلاوت نکرد و در حدیث عمر بن الخطاب در موطا آمده است که وی خواند روز جمعه سوره نکل را و چون بآیت سجده رسید فرمود
 و سجده کرد و سجده کردند با وی مردم باز روز جمعه آینده نیز همین سوره خواند پس مردم متقی سجده شدند گفت ایها الناس ما بایت
 سجده میگذریم هر که سجده کند بر صواب است و هر که نکند بر وی اثمی نیست پس خود سجده نکرد و مردم را نیز نگذاشت که سجده کنند
 و در روایت موطا آمده که عمر فرمود که فرض گردانیده نشده است بر ما سجده هر که خواهد بکند و هر که نخواهد نکند فاین حدیث صریح
 است در عدم وجوب مگر آنکه مراد نفی وجوب علی الفور بود کما ذکر فی شرح ابن النمام اما این تاویل بعید است درینجا از لفظ حش
 و جواب صحیح آن است که گوئیم چون احادیث متعارضین آمدند احتیاطا در قول بوجوب باشد و شبهه در دلیل منافات بوجوب ندارد
 و الله اعلم و قول مصنف که گفت حضرت نبوی صلی الله علیه و آله وسلم سجدهات قرآن را ترک نکردی مگر در جاهل و جاهل و جاهل و جاهل
 است اختلاف ثانی در کیفیت این سجده است و اشارت کرد مصنف بدان بقول خود چون بآیت سجده رسیدی یعنی آن
 آیت را بخواندی تکبیر گفتی و سجده کردی چنانچه در حدیث ابی داؤد از ابن عمر آمده که بود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم
 بخواند بر ما قرآن و چون بآیت سجده گذشتی تکبیر گفتی و سجده کردی و سجده میکردیم ما با وی و در حالت سجده گفتی سجده
 و حی للذی خلقه و صوره و خلق سمعه و بصره بقره و قوته و در حدیث ترمذی و ابی داؤد و نسائی آمده که می گفت این را در
 سجود قرآن در شب و گفت ترمذی حدیث حسن صحیح و ربما نکل و بسا بودی که در حالت سجده این دعا خواندی و گفتی اللهم
 اعطانی بها و زرا و اکتب لی بها اجرا و اجعلها لی عندک ذرا و تقبلها منی کما تقبلت من عبدک و اذکر و ترمذی از ابن عمر
 آورده که مردی بجهنم نبوت صلی الله علیه و آله وسلم آمد و عرض کرد که در خواب دیدم امشب که در پیش در طبعی نمازی گذاردم
 چون سجده کردم درخت نیز در سجده آمد و این دعا بخواند و گفت ابن عباس بخواند آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم آیت
 سجده را و سجده کرد و بخواند این دعا را که آن مرد خواب بیننده از درخت نقل کرد قال الترمذی هذا حدیث غریب لا یرویه الا سنی

و آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم نیز همین وجه در وی سجده کرده چنانچه احادیث بدان مطلق اند پس بر روایت اولی سجده کند نزد
 وی و در نماز و خارج نماز و روایت ثانی سجده کند خارج نماز و بخاری از عوام ابن حوشب می آورد که گفت پرسیدم مجاهد را از
 سجده من مجاهد گفت پرسیدم ابن عباس را از کجاست که تو سجده میکنی در من و در روایتی آیا سجده کنم در من پس خواند این
 عباس این آیت را و آن زبیر و داود و سلمان تا فهمیدیم ائمه و گفت که پیغمبر شما صلی الله علیه و آله وسلم ماورست که اقتدا کنند
 ایشان یعنی پیغمبران سابق پس چون سجده کرد داود و علیه السلام اقتدای او لازم باشد و عکرم ساز این عباس روایت کرد
 که گفت سجده من از عوام سجود نیست و به تحقیق دیدم پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم که سجده کرد و روی روای البخاری الترمذی
 و ابو داود و در روایت ثانی آمده که آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم سجده کرد در من و فرمود سجده کرد داود و بجهت تو بود و سجده
 میکنیم ای ای شکر قبول تو بودی و ابو داود از ابی سعید خدری آورده که آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم خواند روز سه
 شنبه سوره من چون بآیت سجده رسید فرود آمد و سجده کرد و مردم نیز با وی سجده کردند روز دیگر بخواند و مردم متقی سجده شدند
 فرمود که این توبه پیغمبری است یعنی از عوام سجود قرآن نیست و عکرم چون شامتی آن شدند که پیغمبر از من فرود آمد و سجده
 کرد و سجده کردیم ای او و در شرح ابن الهمام میگوید که درین حدیث چیزی که منافی و جوب باشد نیست غایت آنچه در دست
 این است که سبب سجود در حق داود و سبب در حق ما بیان کرد و بودن سجده برای شکر منافی و جوب نیست تا ما فراموش و ایهات
 واجب نیستند مگر از جهت شکر تو ای نعم پروردگار تعالی و امام ابو حنیفه در مسند خود از سماک بن حرب از عمار بن اشعرس از
 ابی موسی روایت کرد که پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم سجده کرد در من و امام احمد از یحیی بن عبد الله بن ابی سعید آورده که
 گفت دیدم من در خواب که میبینم سوره من چون بآیت سجده رسیدم دیدم روایت و قلم و بر من حاضر بود که اقتاد و در سجده پس
 این آیه خواب را بکنفرت رسالت صلی الله علیه و آله وسلم عرض کردم بعد از آن همیشه سجده میکنم در من پس از آنجا معلوم شد که در
 آخر الامر سجده درین سوره بمواظبت کشید چنانچه در سوره دیگر بی ترک و استعرا را یافت بعد از آنکه گاهی عزم نمی کرد بر آن و
 ظاهر شد که آنچه روایت کرده اند از احادیث بر تقدیر تسلیم دلالت آنها بر عدم وجوب پیش ازین قصه بود اتقی و اما سوره البقره
 بخاری و مسلم و ابو داود و ابی موسی آورده اند که گفت خواند پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم سوره البقره را و سجده کرد و وی
 و بر که با وی بود ابی هریر از قریش که گرفت سنگی بزرگ چندان خاک و رسانید بپای خود و گفت بسنده است مرا بین قدم عبد الله
 بن مسعود و گفت دیدم او را که کافر گشته شد و وی یکی از اشیای قریش بود که بر دست آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم گشته
 شد و بخاری و ترمذی از ابن عباس آورده اند که رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم سجده کرد در سوره البقره و سجده کردند
 با وی مسلمانان و مشرکان و بن و انس و از ابی هریر نیز این چنین آمده و ترمذی گفت که حدیث ابن عباس حسن صحیح است
 و علی بن سیرین است نزد بعضی از اهل علم و نزد بعضی در مفصل سجده نیست و قول مالک بن انس همین است و قول ولید بن مسلم
 اکثر از علمای این سده است و اما سوره انشقت بخاری و مسلم از ابو سلمه آورده اند که ابو هریره را داد که الا السما انشقت خواند و سجده کرد
 و گفت یا ابا هریره دیدم ترا که سجده کردی گفت اگر نه من پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم میدیدم که سجده میکرد درین سجده سجده
 نمیکردم در وی و در روایتی دیگر آمده که ابو هریره گذارد نماز عشاء را و خواند در وی از السما انشقت و سجده کرد و گفتند این چه
 بود و گفت سجده کردم من در وی خاتم ابی القاسم صلی الله علیه و آله وسلم پس بران سجده میکنم تا آن روز که ملاقات کنم او را یعنی
 تا آخر عمر و چنین مسلم و ابو داود و ترمذی آورده اند که ابو هریره گفت سجده کرد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم در نماز انشقت

و اقرأ باسم ربك و در روایت نسائی آمده که سجد کرد و ابوبکر و عمر و کسی که بهتر است از ایشان در اذان السمار انشئت و اقرأ باسم ربك
 و ابوبکر و عیسی بنانی حج و ص و ابوبکر انشئت و اقرأ خلفانی است و در روایتی این اتفاق و صحیح و مختار و در آن زمان در آنجا نیز حج نبوده
 سجد است از عیسی بنانی حج و ص و ابوبکر انشئت و اقرأ خلفانی است و در روایتی این اتفاق و صحیح و مختار و در آن زمان در آنجا نیز حج نبوده
 سجد کرده و عمر و بن عباس چنانکه در سنن ابوداؤد آورده گفت پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم پانزده سجد در قرآن مرا خوانید
 و بنی اندیسه سجد در مفصل النجم و انشئت و اقرأ و دو سجد در سورۃ حج پس مجموع پانزده باشد لیکن ثانی حج نیز در حقیقت ثابت نشده
 چنانکه معلوم شد باقی ماند چهارده و ابوالدرداء گفت آنچه ابوداؤد و ترمذی روایت کرده اند با پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم سجد
 کردم در یازده موضع صحیح الزان در مفصل نبود و آن یازده در اعزان بود و در عدد نخل و بنی اسرائیل و مریم و حج یک سجد و فرقان و
 کل ظلم سجد و من سجد این حدیث متمسک امام مالک است و لیکن صحیح عن ابی هريرة و ابی الجهم و ابی التمری و ابی سیدة و ابی ایتان
 سجدت مع النبی صلی الله علیه و آله و سلم فی اذان باسم ربك و فی اذان السمار انشئت و چون اسلام ابو هريرة متاخر بود در سنه سبع اذنا بخرت
 و غرض غیر طاعت این حدیث را حجت ساختند و حدیث ابن عباس را که ابوداؤد روایت کرده لم یسجد رسول الله سجد تکریم غیر خدا
 صلی الله علیه و آله و سلم فی المفصل من قول الزان باز که گردید و آدمی صلی الله علیه و آله و سلم الی المدینة از که بسوسه مدینه
 لگرم پیش از قول مدینه و در که در و انجم سجد کرده بود و این حدیث ابن عباس که نفی سجد در مفصل میکند منافاتی و معارضت
 قول ابی هريرة و لکن گفت در انشئت و اقرأ در مفصل سجد کردم با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و اما این حدیث را اسقاط کردیم
 از آن جهت که بنسنادانی معنی حدیث ابن عباس ضعیف است ابن عبد البر که از مشاییر علمای حدیث است گوید که این حدیث
 منکر است و عبد الحق که از علمای این طائفه است گفته اسناد وی قوی نیست کذا قال الشیخ و نیز ابو هريرة مثبت است زیرا که وی
 اثبات سجد میکند در مفصل و ابوعبید بن عباس نالی است که نفی سجد از آن میکند و خبر مثبت مقدم است بر خبر نافی چه با مثبت
 زیادت علم است که با نافی نیست نافی غیر از عدم اصل میدهد و حقیقت اظهار عدم اطلاع خود میکند و مثبت الزام حادث اعلام
 میکند و اگر کسی میداند اطلاع خود با آن چنانچه در علم اصول فقه مقرر شده است اگر گوی که شیخ ترجیح حدیث ابی هريرة بر حدیث
 ابن عباس بآن کرد که اسناد حدیث ابن عباس ضعیف دارد و خبر نفی است و آنکه در اثنای کلام گفت که چون اسلام ابو هريرة متاخر
 بود غرض از آن چیست و حال آنکه جواب بی آن تمام است بدانکه آن اشارت است بوجوب دیگر برای اسقاط حدیث ابن عباس یعنی
 چون اسلام ابی هريرة متاخر است آنچه وی روایت کند نیز متاخر باشد از آنچه صحابی مقدم اسلام روایت کند پس ناسخ بود
 مراکز اگر گوی که اگر چه این سخن بهیچ از مستدین گفته اند ولیکن مدخل و مرد و است با آنکه بعضی محققین از متاخران گفته اند
 که انشاء اسلام صحابی تاخر حکم حدیث وی لازم نیاید و وجه نسخ حدیث سابق نگر دو چه تواند که این صحابی متاخر اسلام
 حکم سابق را شنیده باشد از صحابی دیگر که مقدم اسلام است و از وی روایت کرده جوابش آنکه این بر تقدیری باشد که
 روایت حکم سلع کند و ابو هريرة در اخبار روایت برویت و مشاهد خود میکند و میگوید و سجدت مع النبی صلی الله علیه و آله و سلم
 فی اذان السمار انشئت و اقرأ و اما آنکه ابن عباس میگوید سجد کرد در مفصل از آن باز که مدینه آمده یعنی تا آخر عمر حال برین بود
 که سجد میکرد و حکم سابق بیان میکند یا علی الاجمال خبر سید مدنی نسخ آن بود که این حکم سابق بود و بعد از آن نسخ شد و خبر
 ابن عباس حکم تاخیر دارد و حکم مؤید صلی الله علیه و آله و سلم نسخ نبود پس معارضه میان حدیث ابن عباس و ابو هريرة باقی ماند و حقیقت جواب
 همان فرق بنی و اثبات بود و با ضعف و قوت اسناد اگر آنکه گویند که از قول ابن عباس من قول الی المدینة تا باید حکم لازم نیاید

بلکه ابتدای این حکم را بیان کرد و از انتهای آن ساکت است تا مل و الله اعلم **فصل** در تعلیمت روز جمعه و عبادات پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم در آن روز مشهور در جمعه ضحیم و سکون بیم و خشم آن سیوطی گوید و فتح میسر آمده و زجاج کسر آن نیز حکایت کرده و این روز را در جاهلیت عروب به فتح مهر و خشم را و بای موحده میخواندند و تسمیه بکجه بعضی گویند از آن جهت است که اجتماع آفرینش و شکاف آن درین روز است پیدایش عالم از روز یکشنبه ابتدا کردند و درین روز مجموع و تمام شد ازین جهت او را جمعه نام کردند و همچنین ذکر کرده ابوحنیفه از ابن عباس و در اسناد او ضعف است و این خبر دالت کند بر تعیین ایام و اسمای آن پیش از خلق سموات و ارض و تعلق آن خدای از اشکال نبوده و الله اعلم و بعضی گویند از آن جهت است که پیدایش آدم و بروی جمع و تمام شد و روایت کرد ابن قول را احمد و ابن خزمیه از حدیث سلمان و ابن ابی حاتم و احمد از ابی هریره و این قول صحیح ترین اقوال است و از حدیث ابی هریره که بیاید معلوم شود که تسمیه بکجه بجهت اجتماع امور عظام است در روی که یکی از آنها خلق آدم است و این انساب است از تسمیه بجهت خلق آدم و اجتماع اجزای او بهم و نیز گویند که کسب بن لوی جمع میکرد و درین روز قوم خود را و تذکیر میکرد ایشان را و امر میکرد و تعلیم حرم و خبر میداد بر آمدن پیغمبر آخر الزمان و این حرم گفته که تسمیه بکجه بجهت اجتماع ناس است در روی برای نماز و این اسم اسلامی است و در جاهلیت نام او عروب بود و نه جمعه و تحقیق آن است که عروب به نام قدیم اوست و در جاهلیت و هم اهل جاهلیت تغییر دادند آنرا بجمعه چنانچه تغییر دادند سائر نامهای هفته را و نامهای قدیم این بود اول ایهون جبار و آرموتس عروب و شیار و این روز را در زمان جاهلیت نیز مشرفی و امتیازی بود و در اسلام بفعیائل و خصائص که مذکور گرد و امتیازی دیگر یافت عن ابی هریره روایت کرد سلم از ابو هریره قال گفت ابو هریره قال رسول الله گفت پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم مثل الله عن الجمعة کما که اگر دانید خدای تعالی از روز جمعه یعنی راه ننمود بدر یافت او و قبول دی و قبول حکم الهی تعالی بتعب و دردی من کان قبلنا کسانی را که بودند پیش از ما مراد بود و نصاری اند که باقی از اهل مل و کتب سابقه ایشان اند و کان لیه و وثابت و مقرر شد مرید و ایوم السبت روز شنبه و لنصاری یوم الاحد و م نصاری را روز یکشنبه اختلاف کرده اند که مراد باین گره انیدن ایشان از روز جمعه چیست بعضی گویند فرض گردانید پروردگار تعالی بر ایشان و امر کرد و بیعت درین روز بعینه و امر کرد با اجتماع در آن برای عبادت و شکر نعمت پس مخالفت کردند و تمرد و نرد و اما آورده اند و اختیار کردند و در روز یکشنبه و شنبه را و تعلیل نموده بآنکه این روز انتهای آفرینش است و نصاری روز یکشنبه را که وقت ابتدای آفرینش است و اکثر برانند که فرض نگردانید بر ایشان روز جمعه علی تعیین بلکه امر کرد با استخراج و تعیین آن با جهاد پس اختیار کردند و تعیین نمودند و یوم السبت را و گفتند یوم السبت روز فراغ و قطع عمل است و خالق تعالی فارغ شد در وی از شغل آفرینش پس خلق را نیز باید که از شواغل و مشاغل اعراض نموده و فارغ شده و ترک همه کارها داده و بعبادت وی مشغول باشند و تعیین نمودند و در یافتند نصاری یوم الاحد را زیرا که وی روزی است که پروردگار تعالی ابتدای آفرینش از وی نمود پس این روز سزاوارتر است بتعلیم و شکر نعمت و در باب عبادت و آنچه در حدیث بخاری آمده که هذایوم فرض علیهم اگر چه بظاهر معنی اول نماید اما و را نیز بر دو معنی تلک کنه یعنی فرض کرده شد بر ایشان اصابت و دریافت آن روز و تعیین آن با جهاد و بر تقدیر روز جمعه نصیب ایشان نشد فبا الله بنابیل آورد و بیا کرد الله تعالی با مسلمانان را فهدانا پس راه نمود و ایوم الجمعة با صابت بود جمعه و دریافت آن و توفیق عمل در آن این نیز محمول بر هر دو معنی است یعنی امر کرد این امت را بعبادت درین روز و نصیب یا صواب الذین آما اذ انووی للصلوة همن یوم الجمعة و بدایت نموده و گمراه نکرد ایشان را به راه نمود و ایشان را بدر یافت

و اعصاب این روز تعیین آن بفرموده اجتماع و گفتند که آنست که تعالی خلق کرد و انشا از جای عبادت و چون خلق وی در روز جمعه است پس عبادت در وی اولی و انسب باشد و نیز در سایر ایام چیزی پیدا کرد که مستفیع شود بدان انسان و در روز جمعه پیدا کرد از آنکه او را و شکوای ذات و نعمت وجود اولی و آخری بود از شکوای نعمتهای خارج از ذات و نیز چون در روز جمعه خلق موجود است اکمال و اتمام یافت و انسان که مستفیع بدان گردد و در وی تملوق شد تعیین وی برای عبادت شکر نعمت انسب و اوفق بود و شاید بهر آنکه تعیین روز جمعه ازین است با اجتماع بین حدیث عبد الرزاق را آورده اند که باستان صحیح از این سیرین روایت کردند و شیخ این خبر در شرح صحیح بخاری آورده که جمعه کردند انصار در مدینه پیش از قدم حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم پیش از آنکه نزول قرآن بدان و گفتند که چون پیروز ما روزی است که جمیع میشود در وی در بر بخت و نشاری را نیز روزی است مانند آن که ماند سگ و انیم روزی را که جمیع شویم در وی و دیگر کنیم مولی تعالی را و نماز کنیم در وی و بجا آریم وظیفه شکر و عبادت و عبادت پس یوم العود، را که تمام قدیم روز جمعه است برای آن تعیین کردند و بر اسعد بن زراره که اندک سالی انصار بود و پیش از قدم و حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بحدیث بشرن اسلام مشرق شده بود آمدند و وی با ایشان نماز بخار و اجتماع نمود و بعد از آن قرآن را اول شد که تلاوتی بصلوة سن یوم الجمعة الایة پس این حدیث دلالت کرد که صحابه روز جمعه را با اجتماع تعیین و اختیار کردند و انسب آنکه اقامت اسعد بن زراره بعد از پیش از قدم حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بود و اجتماع صحابه برای آن صحیح است و احمد و ابو داود و ابن ماجه از حدیث کعب بن مالک اخراج کرده که اول کسی که گزید با اجتماع را پیش از قدم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در مدینه اسعد بن زراره بود و اکثری از آنکه در فضیلت جمعه و زید بن در اول قدم حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بعد از اقامت سه روز بقار و روز جمعه قصد در آمدن مدینه و ظهر کرد و دوم در میان راه نماز جمعه گذاشت و درین تقدیر اجتماع صحابه در روز جمعه با اسعد بن زراره اجتماع صورت افتاد که میدانند و باقی که گویند که فضیلت جمعه در آنکه در آن تعالی با خلایق نیست شیخ ابن جریر فرماید که در فضیلت که حضرت صلی الله علیه و آله و سلم جمعه را در آنکه نوبی دانسته باشد و لیکن بر اقامت و اجتماع مردم برای آن در آنکه قدرت و ممکن نیافته چنانکه نزد فارسی حدیثی از ابن عباس نیز درین باب آمده و صحابه از اهل مدینه آنرا از خنیه و در نیافته و آنرا با اجتماع خود پیدا کرده و اجتماع نموده و ذکر و عبادت و نماز کرده و لازم نیست که جمیع صحابه که در جمعه وارد است بوده و اینقدر در مقصود کافی است و اسعد اعلم و گذشت که جمعا که سیزده نفر از تاج و منقول مانده در وقت عبادت که در روز جمعه باشد زیرا که جمعه چون مبادد و در انسان و اول امام فریض اوست متعبد در وی متبوع و فاضل بود از متعبد و در روز دیگر با مفضل اند در قبول همه و عدم با آنرا فراموشی و اعصاب آن بفرموده اجتماع و تعیین گفته اند و در جمعه اگر چه متبوع است بهر جهت و اوست لیکن متعبد نیست اجتماع این سه روز بتوالی مگر آنکه جمعه سابق بود که از آنکه استیفاء فی شیخ ابنی گفته اند که ازین حدیث معلوم میشود که جمعه اول اسبوع است شرعاً و دلالت میکند بر آن تسمیه اسبوع بجمعه باشد چنانچه تسمیه گفته بود اسبوع را که است و در باب استیفاء حدیث انس تسمیه اسبوع بهشت نیز واقع شده و بر تمام اطلاع یون که است و عبادت پیروز و عبادت ایشان هم میسر است و این نشان تاج انداز الیوم القیامه در روز قیامت و حساب خود قبول حنت و رفع و رجا و بهشت پیوسته است که انچه این است را در روز قیامت از بزرگی شان بود و نمیکس را نبود و از این فاضل ایشان لازم آید بر تمامه انهم و مخصوص بود و نصاری بکیت آن است که باقی از ازم سابقه در زمان حضرت صلی الله علیه و آله و سلم این دو طائفه بودند که انما است و ما مسلمانان را تا غر پسینا نم من اهل الذمیا یعنی در وجودین و شریعت لا و لون مقدم و پیشینا نم بحسب شرف و مرتبه یوم العباد

در روز قیامت در روی او ای السابغون المقضی لهم آنچه ایمان کرده باشد و ایشان را به جمل سنت قبل الخلق پیش از تمام خلق و فضائل و کمالات و رفع تکالیف شاکه که در دنیا این امت را حاصل است چون ظهور نتائج و ثمرات آن در آخرت است آزاد اقل تقدم اولیت در روز قیامت داشت و از تاخیر در دنیا بهین وجود و شریعت اراده نموده و احتمال دارد که المقضی لهم قبل الخلق بیان ثلث اولیت در روز قیامت باشد و آن فضائل و کمالات و رفع تکالیف شاکه را داخل در آخرت از اهل دنیا دارند تا فهم در روی حسن بن موسی یرفعه قال قال رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم ان من افضل یا کم یوم الجمعة بدیستی که از جمله فضائلترین روزهای شمار و زجده است ازین حدیث معلوم شود که افضل یا کم بسیارست مثل بدو عرفه و عیدین و امثال آنها و روز جمعه یکی از جمله آنهاست و اختلاف است علماء در روز جمعه و عرفه که کدام یکی ازین دو افضل است و بر هر تقدیر جمعه یکی از افضل ایام است زیرا که قیام درین روز خلق پیدا کرده شد آدم و قیه و درین روز قبض پیرانیده شد آدم و فیه النسخه و درین روز است نفخ صور که برای بخت و نشور است و بعد از نشاء ثانیه است و فیه الصعقة و در روی است صاعقه مراد بدان نفخه اولی است که برای موت و هلاک اهل سموات و ارض باشد و صاعقه صغری هائل را گویند که میرد انسان از هیل وی و قیامت باد و نفخه است یکی برای امانت و اهلک چنانچه فرمود نفخ فی الصور فصعق من فی السموات و من فی الارض دیگر برای بخت و احیا که انهم نفخ فیه اخری فاذا هم قیام میظرون و بجای دیگر فرمود فاذا هم من الاجاث الی ربهم یسلون و نفخه دیگری بود که بدان هول و ترس در دنیا و آسمانیاں افتد چنانچه فرمود که و یوم ینفخ فی الصور ففرع من فی السموات و من فی الارض پس مجموع سه نفخه باشد و غالباً آنها که دو نفخه گویند این را مقدمه نفخه اولی دارند یا در بعد از نفخه اولی فزع شود و در نهایت او صعق و اند عالم و بعضی از شراح حدیث گویند که مقصود از ذکر اینها بیان چیزی است که واقع میشود در آن روز از امور نظام و این نیز نوعی از تفصیل است والا در اصل قبض آدم و قیام ساعت چه تفصیل است باشد و جوابش آنکه تفصیل در قبض آدم تقریب است بکوار قدس رحمت و در قیام ساعت قرب زمان دخول جنت و لهذا ابراهیم غلیل علی نبینا و علیه الصلوة من الرب الجلیل امانت را و احیارا از نعم الهی شمرد در قول خود و الذی یحیی ثم یمیت و چون روز جمعه تفصیل دارد فاکثره علی پس بسیار فرستید بر من من الصلوة از در و فیه درین روز زمان صلوات کم زیرا که بدیستی در و دشامه و فیه علی عمر من کرده میشود بر من همیشه خصوصاً درین روز شریف و آن موجب سرور و بختی من است از شما و کدام تفصیل و نعمت بالا تر از رضای من است مرثا را و ذکر این در بیان خواص جمعه جای بد و غالباً در و در فرستادن بولی تعالی بر صلی که در حدیث جزای صلوة بر سید کائنات صلی الله علیه و آله وسلم واقع شده است تا فریبین رضای آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم است از ایشان و در حقیقت اثر انگار من بشع رحمت الهی است از جوهر مقدس آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بمصلی بجهت حصول کمالات و مقابلهت مراد در وقت صلوة اللهم صل وسلم علیه که تحب و ترسی و چون آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بعرض صلوة بروی خبر داد بجهت عدم اطلاع بر ستریات وی صلی الله علیه و آله وسلم بعد از موت قالوا گفتند صما چه پادشاه رسول الله و کیست که عرض و چگونه عرض کرده شود و صلواتنا علیک در و ما بر تو و قدامت و حال آنکه تحقیق مرده و بوسیده شده باشی تو در قبر یعنی بلیت این تفسیر را وی است معنی آنست که درج کرده در حدیث قال گفت آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در جواب و دفع و هم ایشان من زنده ام و مرده ایم همانا که بکلمه حیران سنت الهی یک ساعت الم موت را چشیدیم دیگر روح مرا بمن باز بخشید و در بدن من در آور و این منم پس بمن نیست بلکه این نسبت تانم اخبار امانت است چنانچه فرمود آن الله بدی رستی که خدای عزوجل حرم علی الارض حرام

گردانید بر زمین آن تا کل دنیا بخورد و بوسید و گردانید اجساد الانبیاء و بهنای پیغمبران را حملوات و حملات و طبع و طبعین عدم
اکل از من اجساد را کنایت است از حیات و الاسلامت بدن و در زمین بی اعاده روح چه فائده دارد و این منی است بر سر حیات
انبیاء که بحیات حسی دنیاوی موصوف اند بالا تر از حیات شهدا که این حیات معنوی اخروی است و درین مقام یکس را از
علمای است خلاف نیست و این تحقیق و تفصیل دارد که در کتاب مجذب القلوب الی دیار المحبوب که در بیان احوال مدینه مطهره و
موضعه ایم مذکور است و در کتاب مدارج النبوة فی مراتب الفتوة که در بیان میر شریف تالیف یافته نیز مندرج است و الله اعلم و الله
روایت کرد این حدیث مذکور بالا امام احمد و ابن حبان و الحاکم و ابوداود و النسائی و ابن ماجه و الدارمی و البیهقی و ابن ابی هريرة
بر حدیث قال قال رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم خیر یوم یموت بهترین روزی که طلعت فیہ الشمس طلوع کرد و در وی آفتاب و فی رواء
علیه یوم الجمعة روز جمعه است مقصود از ذکر این محبت تقیم ایام است تا پیچ روزی بدر برود چنانچه در علم عربیت مقرر شده
که دو کس صفتی که از خواص جنس است معنی تقیم است و اشارت باینکه مقصود مطلق جنس است و جمیع افراد تا احتمال تخصیص را نگذاشت
نبود و فیہ در روز جمعه خلق پیدا کرده شد آدم یعنی تمام و جمیع شد خلقت وی در وی و فیہ و در روز جمعه او خلقت بخند و آورده شد
آدم در بهشت و فیہ اخرج منها و در وی بیرون آورده شد از بهشت فضیلت و امتیاز بیرون آوردن آدم از بهشت یا از بیت
بیرون آوردن او است از امور عظام یا بحکم سبب وجود انبیاء و اولیاست من جمیع حکماهای الهی و لا تعد ولا تحصى است و لا تقوم الساعة و میر با
عنی شود قیامت خواه نغمه اولی باشد یا ثانیه الا فی یوم الجمعة که در روز جمعه رواه مسلم و الترمذی و النسائی و فی صحیح الحاکم و
مذکور است در صحیح حاکم سید الا ایام یوم الجمعة ظاهر مطلق ایام است و بعضی روز عرفه را از ان تخصیص کنند و فی الموطا و امام
مالک رعایت کرده در موطا از ابو یزید که گفت بیرون آمد بجانب طور سینا و ملاقات کردم کعب احبار را و مجلس داشتم با وی
پس حدیث کردی مرا از تورات و حدیث کردی من او را از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بود از جمله آنچه حدیث
کردی من این حدیث که گفتم قال رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم خیر یوم طلعت فیہ الشمس یوم الجمعة فیہ خلق آدم بهترین
روزی که طلوع کرد و در وی آفتاب روز جمعه است زیرا که در وی پیدا کرده شد آدم و فیہ ایبط و در وی فروماند خسته
شد آدم بر زمین و با خراج کرده شد از بهشت و فیہ یلب علیه و در وی قبول کرده شد توبه او و فیہ مات و درین روز مرد
آدم و فیہ تقوم الساعة و درین روز بر پا شود قیامت و ما من دابة و نیست هیچ جنبنده بر روی زمین الا و بی گران را به
صیحه یوم الجمعة استماع کننده و گوش نهنده و مترتب است در روز جمعه من تسبیح از هنگام صبح تا غروب الشمس تا وقت
غروب آفتاب شفا از رحمت رسیدن بن الساده از ناگهان آمدن قیامت الا الجن و الانس مگر جن و انس گویا که قادر مطلق تعالی
فانظروا لم یکنوا و اندواید و انما یوم القیام ساعت و شش روز شان را با هوای آن و کشف میگردانند از ایشان در روز جمعه بر سر
حکمتی که بوسه داند گرجن و انس که قضیه تسکین و قاعده ابتلا اقتضای ستروا خفای خیب میکند از ایشان و در حقیقت چون
محدثات دیگر فتنه که در تدریس معاش و معاد و فکند و شاغل گردانند ایشان را از دریافت آن عالم ندارند حجاب از پیش حقیقت
ایشان برخاسته است و احوال عالم دیگر لکشف شده و آدمی بجهت گرفتاری عقل و وهم و اشتغال بتدبیر سعاد و مسادات آن
محب و مشغول گشته و جدو گیر برای صفاخت و ترقب و اب حقیقت را در روز جمعه آن گفته اند که درین روز از عظام امور
جلالی شمع چندان بظهور میرسد که نزدیک است که زمین بدان متزلزل و متماثل گردد و دواب را از مشاهده آن ترسی و وحشی
پیدا میگردد که مگر قیامت قائم خواهد شد و احمد و بیقی از سعد بن عباد آورده که نیست هیچ ملک مقرب و نه آسمان

اود زمین و نه کوه و نه دریا که می ترسد در روز جمعه از نیکی برپا شود و روی قیامت و این بنی است بر وجود علم و ادراک در
 جمادات یا مبالغه است یا کنایت است از شدت و قرب وقوع قیامت درین روز و الله اعلم و یکی از جهات خیریت و فضیلت
 روز جمعه آن است که فی ساعته در روز جمعه ساعتی است لایضا و فها در نیاید آن ساعت را عبد مسلم بنده مسلمان و هو یصلی و
 حال آنکه این بنده مسلم نماز میگذارد و یسال الله سوال کند آن بنده شیخ چیز می را از خدای تعالی از امور دنیا و آخرت الا اعطاء
 آیه اگر آنکه بدید الله تعالی آن چیز را آن بنده را ابوهریره میگوید قال کعب چون بشنید کعب این حدیث را گفت بطریق
 استفهام یا اختیاز بخت استنباطی که کرد یا اشتباهی که داشت و لکن فی کل سنة یوم این وقت و ساعت باین محفت که مذکور
 شده در هر سال روزی است مراد یوم در اینجا مطلق وقت است یا روزی است که این ساعت در وقت نقلت پس گفتم بل فی کل
 جمعة این چنین است که تو گفتی بلکه در هر روز جمعه یا در هر هفته است که در وی این روز می باشد فقرا التورته پس خواند کعب اخبار تورت
 را فقال پس گفت صدق رسول الله راست گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم همچنین است که خبر داد که آن ساعت در هر جمعه
 است قال گفت ابوهریره ثم لقیته عبد الله بن سلام پیتر ملاقات کردم عبد الله بن سلام را که او نیز از اخبار و علمای
 بنی اسرائیل و اشراق ایشان و از اولاد یوسف علیه السلام بود و در اول قدم حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم بدیدند
 بشرن ایمان مشرق شد و از افاضل صحابه گشت فحدثه پس حدیث کردم عبد الله بن سلام را بمجلسی مع کعب باین مجلس گفتگو
 کرد ابا کعب ببار گذشته بود فقال پس گفت عبد الله بن سلام قد علمت تحقیق دانسته ام من از سماع از حضرت رسالت صلی الله
 علیه و آله و سلم یا بنظر تورت که ایه ساعته هی کدام ساعت است آن در روز جمعه قلت گفتم فاخبرنی بها پس چون می دانی تو خبر ده
 مرا بهان و پیوستن از من علم را قال گفت عبد الله بن سلام هی آن ساعت آخر ساعته فی یوم الجمعة آخر ساعتی است در روز
 جمعه قلت گفتم کیست چگونه آن ساعت آخر ساعتی در روز جمعه باشد و قد قال و تحقیق گفته است رسول الله صلی الله علیه و
 آله و سلم لایضا و فها عبد مسلم در نیاید او یا بنده مسلمان و هو یصلی و حال آنکه نماز میگذارد یعنی آن ساعت را در وقت نماز
 تعیین کرده و آخر ساعت بعد از عصر خواهد بود و تلك الساعة و آن ساعت آخر روز جمعه که بعد از عصر است لایصلی فیها نماز
 گذارده نمیشود در وی چه نماز بعد از نماز عصر ممنوع و مکروه است فقال پس گفت عبد الله بن سلام در جواب اشکال ابوهریره
 و تبجیه کلام خود اتم بقیل یا نگفته است رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم من جلس کسیکه بنشیند مجلسا فینظر الصلوة مجلسی را که
 انتظار بر دوروی نماز را قبول پس آنکس فی محله گوید یا بعد نماز است حتی یصلی یا آنکه بگذارد نماز را بعد از آن حقیقه یعنی مراد حضرت
 صلی الله علیه و آله و سلم از نماز گذاردن در قول و هو یصلی حقیقت و تحقیق مراد نیست سخن اینجا بجا و تاویل آمده است و
 روایات در تعیین ساعت جمعه تفصیل در فصل آئینده در بیان خاصیه های روز جمعه بیاید و ما نا که عبد الله بن سلام از قرآن
 مقام یا از استماع از حضرت سید انام علیه الصلوة و السلام معلوم کرده که مراد حضرت صلی الله علیه و آله و سلم همین است چنانکه در
 روایتی بصریح نر آمده است نه آنکه من عند نفسه تاویل کرده باشد بحمد احتمال اگر چه الآن چنان بنظر و رأی که تاویل کرد و صرف
 از ظاهر نمود و همین است حکم تاویل سلف از صحابه و تابعین آیات و احادیث را و بیان مراد از آن در غالب بجهت ایشان را
 که از حاشیه اطلاع می بود و در مواردی و فهم میکردند مراد و مقصود را بقرائن احوال که دیگر انرا نیست و در محتملات و مبهمات
 هر معنی که بفهم ایشان در آمده و هر وجهی که ایشان تعیین کرده اند بر همان مایه بود و اعتقاد کرد و عمل نمود و این خیلی عظیم است
 در ابواب دین محمود و معتقدات اسلامیه اگر چه نصوص محتمل نمایند اما چون ایشان این چنین فهمیده و بران عمل کرده اند

سخن همان است قائم و عند الشاک فی السند و نزد شافعی حدیث آمده است و سند وی که اتی جبرئیل الکنبی آمد جبرئیل پیغمبر را
صلی الله علیه و آله و سلم براه بیضا بائینه سلیمه فیما نطقه سودا که در آن آئینه نقطه سیاه بود فقال الکنبی پس گفت پیغمبر صلی الله علیه
و آله و سلم در سید از جبرئیل مابده چیز است این آئینه سفید و در وی نقطه سیاه را این چه رمز و اشارت است فقال پس
گفت جبرئیل مابده الجمعه این آئینه سفید روشن حقیقت و مثال روز جمعه است که از سایر ایام هم تفاوت و نوانیت مخصوص و ممتاز است
و همچنین بر چیز را در آن عالم مثالی حقیقی است چنانچه حقیقت و مثال ایمان ظلم و مثال علم لعین و مثال موت کبش است و این نقطه
سیاه مثال ساعتی است که در روز جمعه است باعتبار امتیاز وی از سایر اجزای روز و امتیاز سیاهی در سفیدی پیدا تر و
ظاهر تر بود و لهذا برای کتابت از میان سایر الحوان سیاهی را اختیار کرده اند بر سرخی و الوان دیگر و این توجیه در شرح و تاویل
حدیث نیک است ولیکن در حدیثی که بیاید تصریح است بآنکه نقطه سیاه مثال روز جمعه است و آن نیز باعتبار امتیاز
و انفراد و غرابة بود از سایر اجزای زمان پس واجب است محل معنی این حدیث نیز بر آن اذالا حدیث بشرح بعضی
بعضی و توجیه اول در فهم کاتب حروف و در آمده بود بعد از نظر در حدیث آئینه در جرحی اذان در دهن نشسته و بعد از آن
در جامع الجوامع سیوطی نظر کرده و در یافته که حدیثی درین معنی از ابن ابی شیبہ بروایت انس آورده که از وی ظاهر میشود
که آئینه مثال روز جمعه است و نکته سودا مثال ساعت و نقوش این است اتانی جبرئیل و فی یوم الجمعة البیضا فیها کالنکته
السوداء فقلت یا جبرئیل مابده قال مابده الجمعه و بعد از بیان آن می آید فقلت یا جبرئیل مابده النکته فیها قال هی الساعه
الحدیث و الله اعلم و جاء فی بعض طرق الحدیث عرضت علی الامام فعرض علی یوم الجمعة فاذا بی کمرأة بیضا و اذا فی وسطها
نکته سوداء فقیل مابده قبل الساعه فتمت بر فضلت بها و امتک تفطیل داده شده تو و مخصوص گردانیده شده تو و امت تو تعبیر
و اجتماع برای عبادت در آن و الناس لکم فیها کلم و مردم مرشاد در آن جمعه تابع و مفضول اند الیهود و النصارى آن مردم
که آمدند بود و نصاری و لکم فیها خیر و مرشاد در جمعه نیکی بسیار است از ثواب کل و فضل و رحمت الکی و استیانت دما و ثبها و
و جمعه ساعه ساعتی و زانیست که لا یوافقها موافق نشود و در نیاید آن ساعت را سوسن مسلمانی که یاقواله دعا کند خدا تعالی
را بخیر نیکی در دنیا و آخرت الا الحجب و مگر آنکه قبول کرده شود و عا برای وی و چو و گفت جبرئیل نام روز جمعه عندنا یوم
الزید نمد ما یوم الزید است فقال الکنبی پس گفت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم یا جبرئیل و ما یوم الزید و چیست وجه تسمیه جمعه یوم
الزید فقال پس گفت جبرئیل و زوجه تسمیه جمعه یوم الزید آن ربک بدستیکه پروردگار تو آتخذ گرفت و پیدا کرد فی الفردوس در
فردوس که اعلی درجات جنت است در حدیث صحیح آمده است که در بهشت صد درجه است مابین هر دو درجه مثل مابین زمین و آسمان
است و فردوس بالاترین بهشت است از روی درجه چون بهشت طلبید از خدا فردوس طلبید و پیدا کرده است حق تعالی در فردوس
بر او یا اتج وادی کشاده را فیه که در آن وادی کتیب توده ریگ است من مسک از مشک نازا کان یوم الجمعة پس چون باشد روز
جمعه در آن عالم انزل الله فرستد خدای تعالی اشارت آنقدر که میخواهد من ملائکته از فرشتگان خود و خود که در گرد آن وادی منابر
من نور منبر است از نور علیها بر آن منبر مقام کنسین جاهای نشست پیغمبر است صلوٰه الله و سلامه علیهم و حفت و گرد کرده
شده است تاک المتابران برای نور منابر منبرهای دیگر من ذهب از طلا مطلقه آراسته شده است این منابر از طلا با لیا قوت و
الزهره علیها التیله و الله یعون بر من منابر شده اند که بذل رواح و اموال در راه خدا کرده اند و صدیقان نبی مؤمنان
کامل که بر تیغ ریاضت و مجاهده قلع و قمع اشرار نفس کرده بمراتب علیه صدق و معرفت رسیده تلو مرتبه نبوت شده اند و جاسوا

پس می نشینند شهزاد و صدیقان من و را هم پس اینها علی تک التیب بران تلهای مشک میقول شد پس میگوید خدای عزوجل بر آن
 اظهارست و توطئه زید رحمت انار بکم من پروردگار شما ام که تربیت کرده ام شما را با نون فضل و نعمت و قد صد تکم و عدی تحقیق
 راست کردم باشا و میخورد و دادم آنچه وعده کرده بودم باشا و در آوردم تان را در بهشت برین فاسکونی پس سوال کنید از من
 هر چه خواهید اعطایم بدین شما را فیتقولون پس بگویند ایشان ربنا ای پروردگار ما سنا لک سوال میکنیم ترار عنوانک رضای ترا که بهترین مطلق
 و مقامات و نعمت فیتقول پس بگوید پروردگار تعالی قد ضیت منکم تحقیق رضی شدم از شما و لکم در شمار است ما نیستیم هر چه آرزو کنید شما
 ولدی الزید و زدن است زیادت در هر چیز چه نعمتهای حق و درجات فضل و رحمت وی بی نهایت ولی اندازه است اول که در بهشت
 شان در آورده و ابواب نعمت بر روی ایشان بگشاید رضای ویرا طلبیدند که مبادا اعطای این نعم بی رضا باشد چه هر نعمت که
 هر چه اگر قرون بر رضای وی نباشد در معنی نعمت است اصل رضای مولی است تعالی و چون مقرر شد که رضای است بعد از آن
 بر نعمت که افاضه کند مبارک است قسم پس اهل بهشت بحون الجمعه دوست دارند روز جمعه را لما العظیم از جهت آنکه مبدء هدیه
 درین روز در بهیم من الخیر پروردگار ایشان از نیکی و مخصوص میگرداند در وی باین چنین فضل و کرامت و این حالت در هر روز
 جمعه بود زیرا که چون ایشان دوست دارند جمعه را که در وی باین نعمت مخصوص شده اند لابد آرزو دارند که در هر جمعه چنین
 شود و گفت پروردگار تعالی که هر چه آرزو کنید بدیم از اینجا لازم آید که تا به همچنین رود فسیحان من لا احصاء لنعائه و
 لا انتهاء لآلائه سبحانه و هو الیوم الذی و ان روز جمعه روزی است که استوی لیه ربک علی العرش برآمد در وی پروردگار تو
 تبارک و تعالی بر عرش یعنی چون خلق سموات و ارض تمام شد پروردگار سبحانه بر عرش برآمد و اجرای احکام و اوامر بر خلق کرد
 چنانچه پادشاهان بعد از ترتیب مهام دولت و تشبیه ارکان سلطنت بر تخت نشینند و بر عیایا حکم مانند این ظاهر معنی کلام است
 و مراد نیست چه وی سبحانه از ارکان نشستن نزد است و حقیقت مراد و خلاصه معنی ترکیب آن است که وی تعالی پادشاه است بر
 همه غالب و حاکم و آمرست و معنی مفردات اصلا مثل نور نیست عرب چون خواهند که را وصف بملک و سلطنت کنند گویند وی
 بر تخت نشست اگر چه ویرا تخت نبود و نشستی بران نه این عبارت مرکب تمثیل و تصویر معنی ملک و سلطنت است و همچنین اگر خواهند
 که را بجز و وصف کنند گویند بیا به سلطتان او دوست وی فراخ است اگر چه ویرا دست نبود و اهل خلقت را بریده شده باشد
 او گویند بنده شمشیری در از دست و کنایت از درازی قامت و از نه هر چند او را شمشیری نبود و بنده شمشیر قرآن نازل بر زبان
 عرب است و روش عرب در بیان معنی این چنین است و فیه خلق آدم و فیه تقوم الساعة و در روز جمعه پیدا کرده شده آدم و
 در وی برپا میشود قیامت این حدیث را امام شافعی در مستدررود روایت کرده است و ابو بکر بن ابی داود و طرق آنرا جمیع
 کرده و با سائید متنوع از صحیح حسن و غیره با مختلف متعدد روایت کرده و فی الجملة بهر طریق که باشد حدیثی عظیم الشان است هیچ و شکل
 هست بر فوائد شریفه علمی و عملی و بشارات عظیمه مومنان و نیاز جمیع حاضر شوندگان را و بر کشف حقائق بسیار از تمثیل جمیع وسایع
 وی باینه موصوفه و تسمیه وی بیوم الزید و کشف مراتب و درجات اهل بهشت و تمثیل آنها بمنابر از نور و زهب و ستوای پروردگار
 تعالی و تقدس بر عرش و خلق آدم و قیام ساعت در روز جمعه و از ابو هریره مروی است که از حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم
 پرسید که روز جمعه یعنی این روز مخصوص را که جمعه میگویند سبب تسمیه بوجه چیست فرمود لان فیها نزلیرا که در جمعه مجتمع شده
 عظامهم و در روز اهل شیون که اصل مبدء او معادنا یکی آنکه درین روز طبیعت ساخته شد بلعینه ایهیک آدم خلقت پد زوی
 مخاطب که آدم مستیعینی تسویه کرده شد بر صورت مخصوصه شکل مبدع و طبی از طبع بلعینه آدم جعل و مصلصال قرار داشته است

الطین الملبسوخ بالنار و فیها الصعقة والبغیة و فیها البهیلة بطش و رقت اخذ بقوت و عفت و مراد ببلش در حدیث روز قیامت
 باز در چنانکه حق سبحانہ فرمود و بطش البهیلة الکبری و ذکر آن بعد از صعقة و بعثت برای تاکید گویند و اگر اخذ و بطش کنی بندگان را بعد
 از بعثت و مشرود روز جزا مراد از نیرزد و نیست و بعضی گفته اند که مراد بدان اخذ مشرکان قریش است روز بعد و فی آخر ثلث ساعات
 منها ساحة و در سه ساعت اخیر این روز ساعتی و وقتی است که من دعا الله فیها استجیب له هر چه خواهد از خدا و دعا کند و این ساعت
 قبول کرده شود برای وی آن دعا رواه الامام احمد اگر گفته شود که مراد از قبول و فی آخر ثلث ساعات منها ساحة چیست و چه ساعت
 و آخر و ساعتی است چه ساعتی که در آخر سه ساعت از وی باشد همان ساعت اخیر خواهد بود و جوابش آنکه مراد آن است که آن ساعت
 فین سه ساعت اخیر است و کلیه فی که در دنیا واقع شده است آنرا بگردید و گویند چنانکه اشارت بطرفی کنند که از آن ساعت ساخته شده است
 و گویند که درین طرف دو شقال آهین است و حال آنکه آن طرف عین دو شقال آهین است چه وی ساخته شده است از آهین کذا قال
 الطیبی فافهم و در کتاب صفت بهشت تصنیف ابی بکر بن ابی الدنیا فرمود است با سناد ثابت از روایت حدیث که پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم
 فرمود تا بی آنکه ما جبرئیل و فی کفه امرأة و در دست وی آئینه بود که حسن الرالی و افاض با بچو بهترین آئینه بود در پیش ترین آنها و اذا
 فی وسطها و ناگاه در میان آئینه لحد سواد لحد در اصل موضعی از بدن که بدان آب نرسیده در وضو و غسل و تلمیح و ریاس آنرا گویند که در
 جسد وی جزوی باشد مخالف رنگ تمام جسد و مراد از این نقطه سیاه است که در آن آئینه بود چنانچه از حدیث سابق معلوم شد حضرت
 پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم نقلت پس گفتم من جبرئیل و ما هذه اللعنة التي ادى فیها و حیث است این لحد که می بینم درین
 آئینه قال گفت جبرئیل هذه الجمعة این لحد حقیقت و مثال جمعه است چنانچه ظاهر حدیث است مراد آن است که حیث است
 این آئینه با این لحد چنانچه در حدیث سابق بیان کردیم و از حدیث ابن ابی شیبہ تا نمیدان آوریم باز رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم
 صلی الله علیه و آله و سلم قلت گفتم و ما الجمعة حیث و چه صفت دارد و قال گفت جبرئیل یوم من ایام ربک عظیم جمعه روز
 معین است ازین روزی که پروردگار تعالی و تقدس پیدا کرده و پس عظیم است این روز و ساخر که و سرانجام است که خبر دوم
 ترا می بخشد بشرف و فضله فی الدنيا بشرف و فضل این روز در دنیا شرفی با اعتبار فائز بود و فصل نسبت بغیر و ما بر می فی لاله
 و خبر دوم با بچه امید داشته میشود از ثواب و برکت دوزین روز مراد این روز را که در وی بطاعت و عبادت مشغول باشند و با سناد
 فی الاخرة و خبر دهم بشرف و فضل و و بنام وی که در آخرت دارد از دنیا معام شود که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم صفا
 جمعه را و شرف و فضل و در او دنیا و آخرت بودی دریافت اگر چه این روز را که یکی از روزهای هفته است میدانست اما این
 صفات و نام او را که در آخرت دارد از زبان جبرئیل شنید و این منافات ندارد با آنچه گذشت که صحابه در مدینه با جتهاد و
 قیاس بر سبب و امید بود و نصاری و عبادت ایشان در وی این روز را برای اجتماع ذکر و عبادت تعیین نمودند و بدین
 در یافتند اما خصوصیت این صفات و حقایق که درین حدیث مذکور است گویا بود اکنون جبرئیل شرف و فضل این روز در دنیا
 بیان میکند و میگوید فاما شرفه و فضله فی الدنيا فان الله عز وجل لم یبع فیها امر الخلق فیها بدستی که پروردگار تعالی جمع کرد
 درین روز و تمام ساخت کار و بار آفرینش را از خلق سموات و ارض و آدم و امانا و حی فیها لاله و اما بیان آنچه امید داشته میشود
 از خبر و ثواب مراد اهل جمعه را فان فیها ساعده پس بدستی این است که درین روز ساعتی است که لایق افتخار دنیا و دوزخ نیست و از حدیث
 از حدیث مسلم در مسلمان بازن مسلم که به غلام و داده بمعنی کینه حضرت پروردگار از دنیا لحد فیها خیر از آن عبید یا امته از خدای
 تعالی در آن ساعت نیکی را الا اعطاهما الا ما مکرر آنکه بدید خدای تعالی آن عبیده و حه را آن نیکی و اما شرفه و فضله فی الاخرة

و اسماء و اما شرف و فضل این روز در آخرت و نام وی که در آخرت دارد و بیان آن این است که فان الله تبارک و تعالی اذ اصبر
 اهل الجنة الى الجنة و اهل النار الى النار چون پروردگار تعالی بگرداند و بفرستد اهل بهشت را بسوی بهشت و اهل دوزخ را
 بدوزخ جزت علیهم هذه الايام و هذه الالیمان می رود و میگذرد و برایشان زمان و تقسیم و تعیین است زمان بهین نوع قسمت و
 اجزای نامهای آن شب و روز تعیین نامهای شب و روز هفت و نیاست و با وجود آن لیس فیها لیل و لا نهار نیست در بهشت
 شب و روز متعارف این عالم که بسبب طلوع و غروب آفتاب بود و در روایات آمده است که مثل کا فور چیزی می بارد و علامت
 روز این بود و مشک بریزد و نشان شب این باشد یا پرده فرو بندد شب شود و بر دارند روز پیدا آید و الله اعلم انشاء الله تعالی
 حقیقت حال فرداها نامعلوم گردد که چنانچه است فاعلم الله عزوجل مقدار فلک و ساعات چون روز و شب متعارف
 در اینجا نبود و انانید می تعالی و تعیین روز و شب و ساعات آن عالم مقدار آنرا چنانچه در روزهای این عالم و ساعات اوست فاذا
 کان یوم الجمعة پس چون باشد در جمعه صبح بخارج اهل الجنة هنگامیکه بیرون می آیند در دنیا اهل جمعه بر اسب ناز جمعه اشارت
 است با آنکه این فضیلت و نعمت که مذکور گردید جمعه و ثواب ناز جمعه است که در دنیا مسکرونند و نادانی اهل الجنة ندانند که پروردگار تعالی
 و تقدس بهشتیان را نماید و اندک گفته باین طریق و باین عبارت یا اهل الجنة ای بهشتیان آخر حوالی و اود الزید برانید بسوی
 مقامیکه نام وی وادی مزید است و در حصن وادی الزید میفرماید وادی الزید لا یعلم سعة طول و عرض الا الله وادی مزید وادی است
 که نمیداند فراخی و درازی و پهنائی وی را مگر خدای عزوجل فیه کعبان المسک در آن وادی تلهای ریگ است از مشک روپوشا
 فی السماء سرهای آن تلها از غایت بلندی آسمان رسیده و این کنایت است از بلندی آن تلها قال گفت جبرئیل فخرج فلان
 الانبیاء پس بیرون کردند فلان جنت که خادمان پیغمبران اند بمنابرین نور منبرهای نور را و یخرج فلان المؤمنین و بیرون
 کردند خادمان مومنان بکراسی بن یا قوت کرسیها را از قوت فاذا وضعت پس چون نهاده شود آن منبرها و کرسیها لهم برای
 پیغمبران و مومنان و اخ القوم مجالسهم و گیرند قوم یعنی انبیاء و مومنان جاهای نشست خود را بر منابر و کراسی بعث
 الله بفرستد خدای تعالی علیهم برایشان ریجا باد ویرا که تدعی المیتره خوانده میشود آن باد با سم شیرین معنی برانگیزنده ازان
 جنت که تیری برانگیزد آن باد ذلک المسک آن مشک را که مثل تل ریگ ایستاده و سر آسمان کشیده است و تدعله و
 می در آرد آن مشک را من تحت تیانهم از زیر جاههای ایشان و مخرج وی بر آرد مشک را فی وجوههم در رویهای ایشان
 و استخارهم و در رویهای ایشان تلک الريح آن باد اعلم و اما ترست با آنکه بعضی تصنع چه کار کند بذلک المسک بآن مشک و
 بگونه بکار برد آن را من امرأة احدکم از زن یکی از شما بود و دفع الیها اگر سپرده شدی بآن امرأة و حواله کرده شدی بوی کل طیب
 علی وجهه و اما من بر خوشبوی که مردوی زمین است یعنی چنانکه مرد خوشبوی بید و بشمار برن خود سپرده و آن زن دانست
 با آنکه چگونه باید آن خوشبوی را بکار برد و استعمال کند آن باد و اما ترست از آن زن در افشاندن آن مشک برین قوم و
 فرستادن آن بنمای ایشان یعنی حق سبحانه و تعالی فیوض و برکات خود را که تلهای مشک مثال آنهاست بران وجه
 که میخواهد و فضل و رحمت و حکمت وی اقمه صفا میکند میفرستد و این باد محکوم و مامور است درین کار قال گفت جبرئیل و اما
 وادی که ضمیر راجع بر رسول بود یعنی گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم حکایت عن جبرئیل ثم یوحی الله لیسر و حی میکند خدا
 تبارک و تعالی الی حمله عرشه بسوی فرشتگان که بر دارند عرش وی اند و آن هشت فرشته اند عظیم ابوالشیخ در کتاب
 العظمی می آرد که مسافت از گوش تا بدویش ایشان هفت هزار ساله است پس پروردگار تعالی رشانه حکم می کند

با اینها صوره به شهید عرش را بین اظهار هم میان پشتهای ایشان یعنی میان ایشان و لفظ اظهار را محکم دانند میگویند چون
 بر جا که آدمیان مجتمع باشند و در هم نشینند پشتهها بجانب یکدیگر قرار گیرد و اتمام این لفظ در عبارت عادت شده است و گاه
 ظاهر اینهم بلفظ تشبیه نیز گویند و نهادن عرش میان ایشان نیز تشبیل و کنایت است از الله و جناب عزت و سلطنت الهی و حضور او
 در ارگاه سلطنت چنانکه با و شاه بود کلام خود حکم کند که تخت بنمید تا بران بر ایستد و حکم انهم و با خلق خطاب کنیم بهین طریق و قیاس
 و بعد المثل لا علی عرش که بر مثال تخت بادشاهی است به نهند و حضرت ربه العزت جل شانہ بران بر آید و به بندگان خود خطاب
 کند فیکون پس میباشد اول بایسمعون منه اول کلامی که بشنوند بندگان از درگاه عزت این کلام باشد که الی یا عباد الله
 بجانب من یأتی و رجعت نماید ای بندگان من الذین اطاعوا لی العیب آن کسانیکه اطاعت کرده اند مرا در غیب و لم
 یرونی و ندیده اند مرا و صدقوا بایمان آوردند و پیغمبران من و تصدیق کرده اند ایشان را و اتبعوا امری و
 متابعت و فرمانبرداری کرده اند مرا این تلمط و مهربانی و اظهار لطف و کرم است بایشان پیش از خطاب مقدمه و توطیه
 است بر آنکه حکمی که خواهد فرمود و خطابی که خواهد کرد در غایت فصل و احسان خواهد بود تا بدل و جان نبعت لائق و مورد
 مستوجب آن خطاب شوند پس میفرماید سلوا سوال کنید و بطلبید هر چه خواهید فیه ایوم الیزید کس امروز روزی که کم و افزاید و انعام
 است بجهنمون پس مجتمع و متفق میشوند بندگان همه علی کلمه واحده برین یک سخن که رضینا عنک راضی و خورسند شدیم
 ما از تو ای و باب کریم و ای رحمان دنیا و آخرت فارض عننا پس راضی شو تو از ما که اصل متبنی و مقصود ما رضای تست
 فیرجع الله الیه پس رجعت میکند خدای تعالی بسوی ایشان و مکرر کلام میکند بایشان و تاکید و تقریر مدعا و بقضای ایشان
 کرده میگوید ان یا اهل الجنة ای اینک بهشتیان ظاهر است که من را فیهم از شما انی لولم ارض عنکم که من اگر راضی نمی بودم از شما کم
 است کم داری ساکن نمیکردانید شما را در سرای خود که بهشت است فسلونی پس چون مشاهده کردید آثار و امارات کرم مرا
 سوال کنید از من هر چه خواهید فیه ایوم الیزید پس این روز یزدست فیه جنتون علی کلمه واحده پس با اتفاق می کنند
 برین یک سخن که ربنا و چه کسی جز تو را ما را و چه کریم خود را نظر الیه تا نظر کنیم بسوی او و بچشم سر به بیند ترا نهایت مقاصد و
 غنمای مطالب این است که بالاتر ازین مطلوب نیست و بعد ازین عمل سوالی نه وقت سوال ازنی النظر الیک این بود موسی
 علیه السلام پیش از وقت طلبید لاجرم مجروح زخم لن ترانی شد چون وقت در رسید بعد تلمط و مهربانی خود بر سوال
 آورد و عطا کرد تا معلوم شود که مهمل و مصل و حصول مسؤل و مامول وقت است هر که پیش از وقت طلبد و پیش از
 قسمت خواهد محروم باز گردد و شعر و بحاب انهم لم یطروا و اذا جاء الا لان یحیی فیکشف پس دور کند حق سبحانه و تعالی تا یک
 آنچنان که بجا آید که مانع دیدار بود فتمحلی ثم یحیی کلمی کند و جل برایشان را و نماید خود را بی پرده فیضشاهم من نوره پس بپوشد
 ایشانرا از نور جلال و جمال وی سبحانه تعالی سنی چیزی که نولانا انفسه ان لا یحترقوا اگر غیر وقت قضای وی تعالی بر نیکن
 بنورند ایشان و باقی مانند در بهشت کههای فنا و زوال نیست لا یحترقوا هر آنکه می سوختند و مستلک می شدند لما ینفشان
 من نور ما از جهت آنچه پوشد و در گرد ایشان را از نور عظمت و جلال وی سبحانه ثم یقال لهم بعد ان ان که مشرف به دیدار
 شدند و منور بنور جمال وی گشتند گفته می شود و ایشان را از جوار الی منازلکم اکنون باز گردید به منازل خود این نیز
 از جمله لطف و مهربانی است به بندگان چه دائم در درگاه عزت داشتن و مستغرق نور ذات گردانیدن نه طاقت و
 تاب ایشان است و در زمانی بحال خود باز آیند و میسازند و در مدای صفات که بحال و مزایای آن نعمت است

مشاهده نمایند و مستعد کلی دیگر شوند مشهود خود در هر دو صورت یکی است تفاوت در کیفیت شود دست میزد چون الی شانزدهم
پس باز آیند بسوی منازل خود و قد اعطی و حال آنکه تحقیق داده شده است کل واحد منهم هر یک از ایشان را در وقت
این تجلی الضعف علی ما کافوا فیه و چند و زائد بر آنچه بودند ایشان در آن از حسن و جمال و نورانیت در بهشت چه آن انوار صفا
است و این نور ذات میزد چون الی از واجهم پس بازمی آیند بر انواع و زنان خود و قد حفوا علیهم و حال آنکه تحقیق پوشیده
شده اند این مردان برین زنان و چنین پوشیده شده اند این زنان برین مردان یعنی نمی توانند دید یکدیگر را و نموده
نمی شوند بلکه میگردانند و از جهت آنکه پوشیده است ایشان را از نور حق و تافته است آن نور برایشان فاذا احبوا
چون بحال خود مانایند و زمانی بران بگذرد ترا و انور فرود می نشیند آن نوری رود زور و غلبه وی حتی میزد الی صور هم الهی
کافوا علیها تا آنکه بازمی آیند و رجوع میکنند بسوی صورت های خود که پیش ازین بران بودند و یکدیگر را می بینند و می شناسند و بقول
لهم از واجهم پس میگویند مرا ایشان را از زنان ایشان لقد خرجتم تحقیق بیرون آمده بودید شما من عندنا از نزو ما علی صورة بران
صورتی و بیانی که داشتید و رجعت و باز آمدید علی غیر ما بر غیر آن صورت و هیات یعنی این حسن و جمال پیش ازین خود داشتید
از کجا آوردید بقولون پس بگویند این مردان ذلک آن حسن و جمال که پیدا شده است ما را و دور است از ادراک و اوایم و
افهام ان الله مجتبت ان است که بروردگان و وصل کلی لنا تجلی کرد و نمود خود را برای ما قنظر نامنه پس دیدیم ما از ذات مقدس و
انچه دیدنی است قال گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آنقدری که وی تعالی و الله سوگند بذات پاک وی ما احاط
به خلق احاطه و ادراک نکرده است و نرسیده است بکنه ذات وی هیچ مخلوق و لکنه لیکن وی جل جلاله قادر است تحقیق نموده
است ایشان را من عظمت و جلاله چیزی از عظمت و جلال خود ما شاء ان یرلیم انچه خواست که بنماید ایشان را قال گفت
آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم فذلک قوله نظر نامنه پس این معنی است مقصود و مراد جبرئیل از قول وی که گفته است بطریق
حکایت از بندگان نظر نامنه که دلالت دارد بر آن که مرئی و منظور نور عظمت و جلال است که ناشی شده بنور از وی تعالی
و تقدس مگویی که از اینجا ظاهر شد که ذات حق مرئی نشد بلکه عظمت و جلال وی و آن خود صفات اند و شایده صفات در دنیا
نیز بود زیرا که میگویم احاطه را نفی کرده و رویت را و حاصل در دنیا مشاهده عظمت و جلال بدل بودیم بچشم و با همه چیزی نباید
که حقیقه و فاقه توان گفت که وی حق است و احاطه و دریافت کنه آن مرئی دیگر است و اگر این معنی کسی را در دنیا حاصل بود
فرق آن است که بدل بودیم بچشم مثلاً عقلاً میگویند که انچه مرئی است از جسم ضرور و شکل و لون است نه که حقیقت جسم و در نهایت
صفات است و با وجود آن در دنیا میگویند آنرا دید و با همه اعتقاد باید کرد که مومنان خدای را بجل جلاله در آخرت ببینند
و از کیفیت آن ساکت ماند این قدر پس است قال گفت جبرئیل علیه السلام ما مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم فهم یقبلون
پس بهشتیان میگردند و میغلطند فی مسکال منته و شک بهشت و وادی او که تلها می شک دروست فی کل سبعة ایام
در هر هفته و هر روز جمعه الضعف علی ما کافوا فیه و چند بر آنچه بودند و روی قال رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم فذلک قوله
پس آن حصول نعمت و دیدار و معانعت او در هر جمعه معنی قول حق تعالی است که فرمود فلا تعلم نفس ما اخفی لهم من قره العین جزا
با کافوا یعملون پس نمیدانند هیچ یکی که چه پنهان داشته شده است مومنان را در پرده غیب از آنچه سبب شادی و مسرت
ایشان است از نعم بهشت و دیدار پروردگار تعالی و تقدس و اینهمه جزای اعمال ایشان است که در دنیا کرده اند و فی لفظ
و در روایتی مضمون این حدیث با این لفظ آمده است که گفت فاذا کان یوم الجمعة من الامم الاخرة پس چون باشد روز جمعه

از روزهای آخرت مهبط الرهبین عرشته الی کرسیه فرود آید پروردگار تعالی از عرشن بسوی کرسی که تحت عرش است تاویل
 مهبط همان خواهد بود که در نزول ربانی در وقت سحر گفته اند و بخت الکبری و گرد کرده میشود کرسی پنهان من نور بمنبر از نور
 مجلس علیها النبیون پس می نشینند بر آن منابر نور خیزان و بخت المنابر کبری من ذهب و گرد کرده میشوند آن منابر
 کبریه از طلا مجلس علیها الصدیقون و الشهداء پس می نشینند بر آن کرسیهای طلا صدیقان و شهیدان و مهبط اهل العز
 و فرمودی آیند ساکنان غرهای بالا خانه که در بهشت اند من غرهای خود مجلسون پس می نشینند اهل غر علی قبا
 المسک بر تلهای مشک لایرون نمی بینند و نمی دانند اهل غر لایل المنابر و الکراسی مر اهل منبر و کرسیها را فصلانی مجلس
 نماید و بر خود در مجلس هر چند مقام اهل منابر و کراسی با علی دار فتح است از پای اهل غر که بر تلهای نشسته اند با وجود از مقام
 و مرتبه خود چنان مظلوظ و راضی اند که بر علو مقام و گیران حسرت نمیخورند و حسد نمی برند و این از خواص بهشت است که با وجود
 تفاوت درجات و تبارین مقامات همه کس بمقام خود راضی و شاکر باشند و بر فوق خود حسد نبرند و حسرت نخورند و متالم
 نگردند و الا عذاب لازم آید و بهشت جای عذاب نبود ثم عیدی لهم ذوالجلال پسر نما بر و بلی میشود کم و کین مرایشان را
 خداوند ذوالجلال تعالی و تقدس فیقول پس بگوید سلوئی سوال کنید از من هر چه خواهید فیقولون یا اجتمع پس بگویند همه
 یا اجتمع و اتفاق نسألك الرضا سوال میکنیم ترا که راضی باشی از ما یا ربای پروردگار فیستند لهم علی الرضا پس گواهی
 خدای تعالی مرایشان را برضا و تائید و تقریر بگویم یکدیگر من از شما راضی ام ثم یقول پسر بگوید سلوئی سوال کنید مرا فساو
 پس سوال میکنند و راضی هستی به کل عبد تا آنکه بنهایت میرسد حاجت و بهت بر بنده یعنی هر حاجتی که دارد تا آنجا که
 حاجت او میرسد میخواهد قال ثم یسمی عظیم پسر منی میکند و قصد میکند و امداد و افاضه میکند مرایشان پروردگار تعالی با انعام
 رات بهمتهای که نه پنج پستی آفریده و لا اذن سمعت و نه هیچ گوش و صفت آنرا شنیده و لا انظر علی قلب بشر و بطور کرده حصول آن
 یا ایت اکبر دل هیچ بشری و نه در آمد و در خیال دی و بخیل که با دل صورتهای خوب و ثباتی آوازهای مرغوب و ثبات خاطرهای
 خوش مراد دارند ثم یرفع الجبار پسر بالا میرود و پروردگار جبار تعالی و تقدس عن کرسیه از کرسی خود الی عرشته بسوی عرش که
 نزول کرده بود از آن کرسی و یرفع اهل العز و بالا میرود اهل غرهای غرهای خود که فرود آمد و بودند از آن
 بر تلهای مشک و بی وان غرهای انواع اند در انفاست غرته من المودة بینا غرته است از مر فارید سفید و صفت لوله سفیدی
 برای مدح و بیان انفاست و اظهار خوبی است یا مراد کمال سفیدی و شدت اوست و همچنین در قول وی یا ایت ایت حمار غرته
 است از با قوت سرخ او زمره حضرت یا غرته است از زمره سیزدهین قیامت در آن غرهای انفس مشکلی و لا اوصم و هیچ عیب مطرقة
 قیامت ایتار باروان است و درجات جوئیهای وی مستدلیه و در بعض نسخ مستدلیه فیها تارها آویزان است در روی میوهای
 او فیما روی الوها و خدوها و ساکنها قال گفت جبرئیل با حضرت صلی الله علیه و آله و سلم قابل الجنة پس بهشتیان
 قیامت شرون فی الجنة بیوم الجمعة مستبشر میشوند و در بهشت هر روز جمعه کما یبشرون الدنیا فی الدنیا بالمطریخا نه بشارت
 میا پنهان دنیا در دنیا بباران با میغیرات و برکات فیصل فادت کریم و سنت قوم حضرت نبوی صلی الله علیه و آله و سلم آن بود
 که روز جمعه را قولا و فعلا تعظیم کردی و با نول عظیم و شریف مخصوص و مشرف ساختی و بجاوات کوناگون از ذکر و نماز و دعا
 و تصدق و غسل و امثال آن محفوف گردانیدی چنانچه بیان خواهد شد انشاء الله تعالی و علماء را ذوق ایل است در
 نصیحت روز جمعه و روز عرفة بعض میگویند روز عرفة افضل است از جهت ورود احادیث صحیح و فصل آن باریت است از

که گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم هیچ روزی نیست بیشتر از روز عرفه که آزاد کرده شوند و روی بندگان از آتش دوزخ و نزدیک میشود پروردگار تعالی از بندگان و مباحث میکند ملائکه بایشان و گواهی گیرند پروردگار تعالی ملائکه را بر بنشینان گناهان بندگان و نیز آمده که دیده نمیشود شیطان خوارتر در آن روز و غصه خورنده تر در هیچ روزی چنانچه در روز عرفه بجهت نزول رحمت الهی از غفوانان بندگان گمراخته دیده شد و روزی که روز ظهور شوکت اسلام و قوت و عزت اهل آن بود و نیز آمده که فضل الله باری تعالی در روز عرفه و بعضی میگویند روز جمعه افضل است از جهت اطلاق احادیث و روایات آن مثل قول صلی الله علیه و آله و سلم ما طلعت الشمس ولا غربت علی یوم افضل من یوم علیه الصلوة والسلام یوم الجمعة سید الايام و اعظمها عند الله و اخلاصه درین معنی بسیار است بطریق متعدد و نیز وارد شده که در روز جمعه شش صد هزار کس از آتش دوزخ آزاد گردند و نیز آمده که شب و روز جمعه سبب و چهار ساعت است در هر ساعت شش صد هزار کس آزاد گردند و در بعضی حدیث آمده که یکس بود که درین روز مغفور نگردد و او آنهایی که قائلند فضیلت عرفه تخفیف کنند ایام را در احادیث و روایات غیر روز عرفه و از آنکه در بعضی حدیث واقع شده که سید الايام یوم الجمعة و هو اعظم من یوم النحر و الفطر استیناسی باین معنی می توان یافت بجهت عدم ذکر روز عرفه با وجود قرب مآوردت آن بر روز نحر و الله اعلم و همچنین گویند که روز عرفه افضل ایام است و روز جمعه افضل ایام است و در موطا آمده که افضل ایام روز عرفه است که موافق افتد با روز جمعه و درین روز افضل است از هفتاد و پنج روز غیر روز جمعه و درین حدیث یثین را مقال است و آنکه عامه آن را جمعه اگر گویند چیزی نیست و یوم الحج الاکبر که در قرآن مجید واقع شده مراد به آن حج است مطلق در مقابل حج اصغر که نام عمره است و با وجود آن در فضل و شرف حج روز جمعه شبهه نخواهد بود از جهت اجتماع شرف زمان و مکان و جهة الوداع که سرور انبیا کرده صلی الله علیه و آله و سلم نیز در روز جمعه بود و لهذا در حدیث صحیح آمده که چون در عرفات آیه کریمه الیوم اکملت لکم دینکم و انزل شدید و گفتند عجیب است از مسلمانان که این روز را روز عید نگرفتند پس عمر بن الخطاب گفت یک عید چه بود در آن روز و عید است یعنی عرفه و جمعه و در صلوة صبح روز جمعه پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم سوره الم سجد و اهل بی علی الانسان خواندی این حدیث صحیح است که بخاری و مسلم و غیر ایشان آن را روایت کرده اند اما آنکه این فعل از آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم دائمی بود یا بعضی اوقات تعیین نیست و قد سبق ذکر و گفته اند که مراد حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم از خواندن این دو سوره در صبح روز جمعه آنکه است بواجب آنچه این دو سوره مثل است بر آن انا فریق آدم علیه السلام و ذکر معاد و حشر ظالم و احوال ایشان در جنت و نار چنانچه در فصل قرأت در نماز گذشت و بعضی از شرح بجهت اشمال سوره الم تنزیل بر سجد گمان برده اند که مگر فاء و تخفیف این دو سوره تخصیص روز جمعه بوده سجد و زیادت خضوع و خشوع درین روز که عمل ظهور قیامت و قهر و سطوت حضرت عزت و محنت و این وجه را قبول ندارد و میگوید مراد تخصیص این دو روز نبود سجد چنانچه بعضی گمان برده اند اگر گویند که با وجود تکبیر مذکور سجد نیز مقصودست صورتی را اما آنکه اگر خواندن این دو سوره مهیا و میسر نشود بوجوه آن یعنی سوره الم تنزیل سوره دیگر خوانند که مثل بر سجد بود یا در رکعت اولی اقتصار باول سوره الم تنزیل کنند تا آیت سجد و این است مراد بقول وی که گفت اقتصار بر سجد کنند از سوره سجد و در رکعت دوم بقید این سوره خوانند منافات دارد بآن ودالات کنند که مقصود مجرد غایت بر سجد است نه تذکیر و ازین جهت میگویند یک این مجموع ناشی است از عدم اطلاع بر سر خواندن این دو سوره درین روز و اما آنکه تعیین این هر دو درین عمل منقول و مخصوص است از سلف که فهم ایشان بقرائن معتبر است و نیز محل باین معنی آیه و اقرب سبب از آنچه آن بعضی گمان برده با وجود کتاب قرأت بعضی سوره و اجمال اوقات این دو سوره در نماز صبح از خواص روز جمعه است

پس خاصیت اول از خواص جمع نیست خاصیت دوم آنکه مستحب است که درین روز و شب صلوة بر حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم بیشتر فرماید صلوة بر آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم همیشه مستحب و مستحسن و مقرب ترین اعمال است بعد از افاضل و لیکن در شب و روز جمعه امر بشکستن آن واقع شده و در حدیث صحیح است اکثر افاضل صلوة علی یوم الجمعة و لیلیه الجمعة و فی بعض الطرق اکثر و صلوة علی فی اللیلۃ الزهراء و الیوم الاخری لیلیه الجمعة و یوم الجمعة رواه الطبرانی فی الاوسط عن ابی هریره و اکثر و صلوة علی فی یوم الجمعة فانه لیس یصلی علی احد یوم الجمعة الا عرضت علی صلوة رواه الحاکم فی المستدرک و البیہقی فی شعب الایمان عن ابی اسود الانصاری اذ کان یوم الجمعة و لیلیه الجمعة فاکثر و صلوة علی رواه الشافعی فی المعرفة و احادیث درین باب بسیار است و صلوة درین شب و روز عرض کرده میشود بر آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم اگر چه صلوة است بروی صلی الله علیه و آله و سلم همیشه معروض است و حق سبحانه و تعالی ملائکه سیاحین آفریده که صلوة و سلام امت را در اینجا میرسانند و لیکن درین شب و روز البته بمقام وصول و قبول میرسد و بیان فضائل صلوات بر آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و احوال و اوقات و مصنفهای آن بابی علیهم السلام است که کتابی مستقل بطلبه و در کتب علماء تفصیل مذکور است و مایه جملہ اذان و در آخر کتاب جذب القلوب ذکر کرده ایم رحمة الله قبول و بعد از وی رساله بعد از معمول و منقول گشته است و خاصیت سوم نماز جمعه است که آن اعظم فرد من اسلام است چه اعظم فرد من نماز است و از میان نماز با اعظم نماز جمعه اگر چه در بعضی عادیات واقع شده که هیچ صلواتی فائز از صلوة فجر در جمعه نیست هر که شاید شود آنرا مغفور بود این و جمعی دیگر و خاصیتی دیگر است در جمعه با غالباً پنجست نماز و لیلیه است و با حسب ظهور عظمت دین و شمار اسلام و اجتماع مسلمین این نماز عظیم تر و پاک تر است و مسلمانی بسود آورده که سبب خدای صلی الله علیه و آله و سلم فرمود مرقومی را که تکلف کنند از جمعه تحقیق قصد کردم که امر کنم موی را که نماز گذارد مردم بهتر بسوزم من هر جمعه که تکلف کنند از جمعه فائزهای را بشمارا و گفته اند که هر کس فوت شود جمعه بیغذر باید که تصدق کند بدینار یا نصف دینار یا در هم یا نصف در هم یا صلح منطه یا نصف صلح منطه و هر که در گذاردن آن نتوان کند بدول وی تم نهاده شود و ابو داود و ترمذی و نسائی و ابن ماجه و دارمی از ابو جعد ضمری و مالک از صفوان بن سلیم و احمد ابی قتاده آورده که هر که ترک کند سه جمعه از جهت نتوان بجهه مهربان خدا تعالی بدول وی و این خرمیه و این جهان در زمین خود این حدیث را تحسین کرده و درین حدیثی آورده و مری شود خدای تعالی از وی و شافعی از ابن عباس آورده که هر که ترک کند جمعه را بی ضرورت نوشته شود از جمل منافقان در کتابی که محو کرده نشود و تبدیل نیابد و در بعضی روایات ثلثا زباده کرده شده و از ابن عباس آمده که گفت که هر که ترک کند جمعه را بهایی تحقیق انداخت اسلام را پس پشت خود و قدر کسان بجز آن که بر یا در روز مزید که ذکر آن سابقا گذشت بحسب کرب ایشان بود با ما در روز جمعه و در عبادت ایشان بحسب سعی و سادرت بود آن چنانچه انسیاق احادیث لا ینحصر و خاصیت چهارم استحباب و سنیت غسل است و در آن روز چنانچه مذکور است امام ابو حنیفه و شافعی است و مختار در مذہب احمد نیز استحباب است و بروایتی واجب و لیکن شرط صحت نماز نیست نزد پیش جمعی و واجب چنانچه مذہب مالک و بعضی از فقیه است دلیل قاطعین بوجوب در دو صیغه است چنانکه بخاری و مسلم و ترمذی و موطا و نسائی از ابن عمر آورده اند که گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نماز را چنانکه یوم الجمعة فلیغتسل و در موطا از ابن السہاق آورده که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در جمعه از جمعه فرمود که ای گروه مسلمانان این روزی است که حق تعالی او را عید ساخته پس غسل کنید هر کس باشد نزد وی غیب زبان نکند اگر مسامح کند از وی و بر شما باد مسواک کردن و صبح لفظ واجب نیز آمده چنانچه دعایت کرده اند

اصحاب کتب است الا ترمذی از ابی سعید که گفت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم غسل جمعه واجب است بر هر بالغ و در روایتی
بر هر مسلم و مسواک و مساس طیب اگر بیا بد و گفت هر ما غسل گواهی میدهم که وی واجب است و اما مسواک و طیب و الله اعلم
واجب است یا نه لیکن این چنین آمده در حدیث کذا فی صحیح البخاری و در موطا از ابی هریره آورده که غسل جمعه واجب است
بر هر مسلمان مثل غسل جنابت و نیز از ابی هریره آمده که پیغمبر خدا فرمود صلی الله علیه وآله وسلم حق است بر هر مسلمان که غسل کند
در هر هفته و از هفته آمده که گفت لازم است بر هر مسلمان رفتن بجمعه و لازم است بر هر روزنده جمعه غسل و ترمذی گفته که درین باب
از ابن عمر و ابی سعید و جابر و برادر و عائشه و ابوالدرداء نیز آمده و حدیث ابن عمر حسن و صحیح است لیکن آنهایی که قائلند باستنجاب
غسل گویند که چنانکه احادیث ظاهر در وجوب غسل جمعه و زود یافته احادیث دیگر در جواز اکتفا بوضو نیز واقع شده و چنانکه ترمذی
و ابوداؤد و نسائی از سمره بن جندب آورده و زرکشی گفته رواه الخمسة الا ابن ماجه که گفت رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم هر که
وضو کرد در روز جمعه خوب کرد و نیک است و هر که غسل کند پس غسل افضل است گفت ترمذی که درین باب از ابی هریره و عائشه و ابن
نیز آمده و گفت حدیث سمره حسن است و عمل برین ست نزد اهل علم از اصحاب پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم و آنهایی که بعد از ایشان اند
اختیار کرده اند غسل را در روز جمعه و وضو را نیز کافی دانسته اند و نیز بخاری و مسلم و موطا و ابوداؤد و ترمذی از ابن عمر و ابی هریره
آورده اند که عمر بن الخطاب خطبه میخواند و در روز جمعه که ناگاه در آمد مردی از اصحاب رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم که از مهاجرت
اولین بود و در روایت ابوهریره آمده که دنا مد عثمان بن عفان پس ندا داد او را عمر و گفت این چه وقت آمدن است عثمان
گفت مشغول داشته شدم امروز بکاری و بخانه نرفتم ناگاه ندای جمعه شنیدم و هم ازین راه میسر در آمدم و هیچ توقف نکردم
المر برای وضو پس گفت عمر الوضوء ایضا یعنی این اکتفا بوضو کردن نیز تقصیری دیگر است و گفت پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم
و مسلم امر کرد بغسل و وضو کردی از اینجا معلوم گردد که صیغه امر و لفظ وجوب که در احادیث واقع شده است برای ندب و
استحباب است نه وجوب و الا عثمان چون اکتفا میکرد بوضو و عمر تحریر میکرد او را بران گویند صحابه دیگر پس گویا این اجماع
شد بر جواز وضو و احادیث دیگر نیز درین باب آمده و امام محمد در موطا گفته که غسل روز جمعه افضل است نه واجب و در روی آثار کثیره
آمده پس در هر جایکه فرمود غسل جمعه واجب است محمول بر تاکید و مبالغه بود چنانکه یکی در استتال خاطر دیگری مبالغه کند و گوید
حق تو واجب است بر من جمعا بین الادله و اقتران آن بمسواک و طیب نیز قرینه است بران چه آنها با اتفاق واجب نیست
و بالجملة قوم را در اثبات استحباب و نیست غسل جمعه سه طریق است یکی ادعای نسخ وجوب که سابقا واجب بود بدلائلی که دلالت
دارند بران پس از ان سبب گشت بدلائل و الیه بران و لیکن ادعای نسخ بجهت احتمال بی علم تاریخ درست نبود دوم انتهای حکم
بانتهای علت آن چنانچه از حدیث ابی داؤد که از حکمیه از ابن عباس آورده معلوم میگردد که مردم در اول حال فقر و صوف
پوش و محنت کش بودند و سجد تنگ و پست بود و روزهای گرم عرق میکردند و بویهای ناخوش می آمد و ایند امیکشیدند
پس آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم امر کرد باغتسال و تطیيع بدن و تطیيب آن حتی الامکان پس چون معنی در حال پیا
آمد و پس صوف بر افتاد و از محنت و مشقت کشیدن فارغ و آسوده گشتند و مسجد وسیع و بلند شد و از ایند کشیدن خلاص یافتند
حکم بود بر رفع گشت و انتهای حکم بانتهای علت و شرع آمده است چنانکه ارتقاع سهم مولفه القلوب از غنائم این نیز
از ان قبیل باشد سوم محل امر ندب و وجوب بر ثبوت بقریه دلائلی که دلالت بران دارند جمعا بین الدلائل و این مسلک
درست تر و مستقیم تر است کما لا یخفى و مصنف در تائید این مسلک از امام بر قائلین بحد و وجوب می گوید که دلیل

آنرا پنج درجه بنده یا شش یا زیاده یا کم و آنهم غزالی ساعت اولی از طلوع فجر تا طلوع آفتاب تقدیر کرده و ثانیه تا ارتفاع و ثالثا تا انبساط و رابعه تا سوختن پای از گرمی زمین و خامسه تا زوال و در بعضی روایات بجای تکیه تکریم نیز واقع شده و ظاهرش در سیر وقت با جبره است که نیروی بود و بعضی گویند که تجلی اینها مشتق از جبره بکسر یا تشدید جیم است بمعنی ملازمت ذکرش که در معنی بهادرت و مسامحت بود یا اشتقاق آن از تکریم یعنی ترک منزلت است یعنی منزل را تا وقت جمعه میبرد و متروک گرداند کثایت است از آمدن بجبهه از اول روز و گفته اند که با جبره سیر در وقت حراست خواهد و راول وقت زوال بود یا بعد وی و بعضی استعمال تکریم اول نهان نموده اند و در مسجد نبوی صلی الله علیه و آله و سلم سادات از وقت اشراق بگسترانند و مباحث متبرکه که بخصیصیت و فضیلت ممتاز اند گردانند و لیکن گفته اند این سادات گسترانیدن و بجای را از مردم منع کردن بی آنکه خود بروند و نشینند و مشغول شوند چیزی نیست بلکه نزدیک است که ممنوع و منعی باشد و با جمله بهادرت و مسامحت برای تار جمعه از مبدأ طلوع فجر است و نهایت با تخریج امام بخلبه و عادت ساعت در آن مختلف بود و لفظ درجات ماعلموا و الله اعلم خاصیت هشتم اشتغال بصلوة و ذکر و قرأت تا آن زمان که امام بخلبه برآید چون فضیلت تکیه ثابت شد بدان نیز برای اشتغال باین امر خواهد بود و خاصیت نهم خاموش شدن برای خطبه بطریق واجب پیشتر علماء و امام ابوحنیفه از ایشان است و پیشتر بعضی بطریق استحباب امام شافعی از ایشان است و میگوید که از شافعی دو قول است و از احمد نیز دو روایت است وی گوید که این عبد البر اجماع نقل کرده بر وجوب انصات مگر از قلیل از تابعین و این سخن غریب است انتی و در حدیث صحیح آمده است از ابی هریره که حضرت پیغمبر فرمود صلی الله علیه و آله و سلم هر که گوید مرا صاحب خود را در روز جمعه در حالیکه امام خطبه بخواند خاموش باش من بتمتین لغو گفت یعنی اگر خواهد دیگر بیزا امر کند بسکوت باید که باشارت کند و الا همان لازم آید که آنان منع میکرد و این من خود کلام بود و چون از امر معروف که اعلی و افضل است از سنت و تحت المسبب منع که در منع از آنها بطریق اولی بود کذا فی شرح این الهمام و ذکر انصات در وقت خطبه و احادیث وارده در وی در کلام مصنف نیز در فصل خطبه مذکور میاید و گفت ترمذی درین باب حدیث از ابن ابوفی و جابنه آمده و حدیث ابی هریره صحیح است و عمل بر دست نرفا بل علم که کرده داشته اند کلام در وقت خطبه و اختلاف کرده اند در رد سلام و تسمیت عاظم بعضی کرده دارند و بعضی نصحت کنند انتی و مذکور امام ابوحنیفه آنست که از وقت بیرون آمدن امام برای خطبه تا شروع وی در صلوٰة نماز و کلام برود حرام است و اگر در نماز بود و امام در خطبه شروع کرد و قطع گرداند نماز را بر خود برود رکعت و نزد صاحبیه بعد از خروج پیش از شروع در خطبه و بعد از زوال از سبزه پیش از تکیه اگر کلام گفتند اباس است چه گرام است از جهت اختلاف بطریق استماع بود و نیست درین دو وقت استماع و در جامع ترمذی و بکلم بعد از زوال امام حدیثی بهم آورده است بخلاف نماز که امتدادی دارد و شاید که قطع آن نزد شروع خطبه ممکن نبود بخلاف کلام که قطع آن میتوان کرد و دلیل امام ابوحنیفه حدیثی است که از وقت خروج امام حکم بمرت صلوٰة و کلام کنند و نیز گاهی بکلم طبیعت قطع کلام نیز میسر نگردد و آنهم مالک در موطا آورده که از خروج الامام فلا صلوٰة ولا کلام و شیخ ابن الهمام میگوید که در رفع این حدیث غرایب است و مخوف آنست که این از کلام زهری است و میگوید که ابن ابی شیبہ در مصنف خود از علی و ابن عباس و ابن عمر و دیگران اینان را کرده و میهند استند صلوٰة را و کلام را بعد از خروج امام و قول صحابی قمت است و واجب است تعلیم وی نزد ما انتی و گفته اند که مراد بنماز تا نافله است و الا تضای فائده در وقت خطبه درست بود بی گرامت و نیز اختلاف است که آنکه در نوشته خطبه نمیشوند سکوت کنند یا نه بخمار سکوت است و بعضی از متأخرین گفته اند که در وقت خطبه مشغول بودن مذکور و تسبیح در وقت ذکر صفات ظلمه بهتر بود و در شرح

در سال امام نزد شافعی و هر که موافق اوست و تسکین کردن است بحديث متفق علیه من امام عن صلوة او نسیا فلیصلها اذا ذکرها
 چه ازین حدیث معلوم شود که وقت قصای فوائت وقت یا آمدن است هر وقت که یاد آید اگر چه در وقت استواء و طلوع
 و غروب باشد و نزد امام ابوحنیفه فرض و نقل هر دو درین اوقات حرام اند و دلیل ایشان حدیث عقبه بن حارث است که مسلم و یساک
 از آنکه حدیث روایت کرده که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم نمی کرد و از نادانان درین اوقات و نماز عامست
 شامل فرض و نقل و تحقیق آن است که این هر دو حدیث عام اند شافعی تخصیص میکند حدیث عقبه را بحديث قصای فوائت
 و ابوحنیفه حدیث قصار را بحديث عقبه و لیکن حدیث عقبه محرم است و چون هیچ و محرم جمع شوند ترجیح محرم راست و این چهار
 نافله نزد استوارین روز مذہب همیشه غایب است چنانچه ابو قتاده چنانچه ابو داؤد آورده روایت میکند که پیغمبر صلی الله علیه و آله
 و سلم مکروه میداشت نماز نیمه روز الاروز جمعه و فرمود روزی را درین وقت می افزودند و هر روز باین علت مکروه
 داشت نماز را درین وقت چنانچه تصریح در حدیث مسلم از عمر بن عبسه آمده است الاروز جمعه که بخت فعلن این روز
 و مست رحمت حق تعالی در وی و روزی را نمی افزودند پس نماز در وی مکروه نباشد و نیز استدلال میکند مصنف بر حوازی
 نافله در وقت استواء و در جمعه بآنکه میگوید که در حدیث صحیح وارد شده است استحباب صلوة نافله در روز جمعه از اول روز تا زمان
 خطبه و چون خطبه بعد از وقت زوال است لازم آید از استحباب صلوة تا این وقت وقوع آن در وقت استواء فخر برو شافعی
 با ساند فتوای از ابی هریره روایت کرده که نبی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم عن الصلوة از نماز گذاران
 نصف النهار و در نیم روز حتی نزول شمس تا زوال پذیرد آفتاب و بگوید و از استواء الا یوم الجمعة مکرر و جمعه و علماء را درین سلسله
 یعنی در حوازی نماز در وقت استواء اقوال است یکی آنکه نیمه روز وقت کراهت نیست بر هیچ حال خواه حال ادای فوائت
 باشد یا نوافل یا مندرجات یا نماز جنازه یا غیر آن چنانکه در کتب فقه تفصیل کرده اند در هیچ روز خواه جمعه باشد خواه غیر
 آن و این مذہب امام مالک است رحمه الله علیه دوم قولی آنکه نیمه روز وقت کراهت در جمعه و غیر جمعه هست و این مذہب
 امام ابوحنیفه است و قولی بلکه مذہب مشهور منتا را از امام احمد است از جهت کثرت احادیث و ائمه در کراهت نماز در اوقات
 خمس مطلقا بی تفسیه بغیر جمعه و لیکن نزد امام ابوحنیفه مطلقا شامل فرض و نقل فرض خود اصلا جائز نیست و در نقل شروع
 جائز است و واجب است قطع او و قصار در وقت غیر مکروه و اگر تمام کنند نیز از عهده لزومی که بسبب شروع ثابت شده
 می بر آید و در سبوط گفته قطع افضل است کذا فی شرح این الهام و نزد امام احمد مخصوص بنقل نعم در استثنای جمعه ابو داؤد
 و ابن عدی از ابی قتاده حدیثی آورده اما ابو داؤد گفته که ابو الخلیل که راوی است از ابی قتاده ابو قتاده را ملاقات کرده
 است پس استاد آن متصل نباشد بلکه آنکه از طریق دیگر متصل آید و استاد این عدی نیز ضعیفی دارد و شافعی و پیغمبر
 آنرا از ابی هریره روایت کرده اند و لیکن احادیث وارد در اطلاق نمی مشاییر اند این روایات معارض بدان متواترند
 با آنکه نزو تعارض هیچ و محرم ترجیح محرم راست و الله اعلم سوم آنکه نیمه روز وقت کراهت در جمعه ایام است غیر روز جمعه که
 وقت کراهت درین روز نیست و این مذہب امام شافعی است و جمیع محققان و مذہب امام ابو یوسف نیز همین است بدانکه در کتب
 که در میان علماء در کراهت و عدم آن مذکور شد در وقت استیاء است مالا اوقات دیگر که طلوع و غروب و بعد از نماز فجر و عصر است
 مکروه است باتفاق کذا ذکر فی شرح الحاوی دیگر بدانکه همچنین که امام شافعی از منہ روز جمعه را ازین حکم خارج داشته از آنکه
 مکروه است و نیز در جمیع اوقات داشته و گفته که نماز در هر وقت که بگذارد نه مکروه نیست از جهت در حدیث در استثنای آن

از احادیث کرامت و همچنین سنت مذہب امام احمد و لیکن مخصوص سنت نزد ایشان در کتب طواف و نماز بعضی احادیث نیز در آنست
و مذہب شافعی جواز مطلق نماز است در مکہ در تمام اوقات روایت کرده ترمذی و ابو داؤد و نسائی از حمیر بن مطعم و دارقطنی از ابن عباس
که فرمود رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم: ای عبد مناف! منع کنیہ هیچ احدی را کہ طواف کند باین بیت و نماز کند در ہر ساعتی
کہ خواہد از شب یا روز طبیی گوید کہ تقیید طواف قید مانع نیست بلکہ ہر کہ در سبب حرام در آید این حکم دارد و تقیید طواف بحدیث نیست
کہ غالب آنست کہ ہر کہ در آنجا در آید برای طواف در آید و این بحدیث شریف و کرامت کہ معتقد است تا در یا چند مردم فصل آنرا در تاج
اوقات و در مشکوٰۃ از احمد و در زین از ابی ذر و روایت کہ گفت شعیب رسول خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ میگفت نیست نماز بعد از
صبح تا طلوع کند آفتاب و بعد از عصر تا غروب کند آفتاب الا کہ در تمام ابو حنیفہ کرامت عامست مزبوج از منہ و اکثرا در مثل
دلیل کہ گذشت و اللہ اعلم خاصیت دوازدهم استیجاب خواندن سورہ جمعہ و سورہ منافقین در نماز جمعہ یا خواندن سجہ اکبر و رکبہ
الا علی و فاشیہ چہ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بر یکی ازین دو طریق قرائت موافقت مینمود چنانکہ در فصل قرائت معلوم شد
و اقتضای بعضی از سورہ جمعہ از اول تا فینکیم یا کنتم مخلون در رکعت اول و بعضی از سورہ منافقین از آخر یا ایہا الذین
آمنوا در رکعت ثانیہ چنانکہ عادت بعضی مردمست کہ مستحب نیست بلکہ مکروہ است زیرا کہ خلاف سنتست کہ در قرائت تمام سورہ
مطلقا و در خواندن سورہ تین و زینا بخصوص واقعست و جمال نامہ مساجد گاہی بدان عمل کنند بلکہ بعضی از ایشان بر آن
ندکومت چنانکہ خاصیت سیزدهم اگر روز جمعہ عید سنت امت را کہ در ہر ہفتہ مکرر میشود ششمیہ جمعہ بعد در احادیث واقع
شده است چنانکہ معتقدی از ابی ہریرہ روایت آورده کہ گفت پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ای گروہ مسلمانان! این روزی است
کہ گردانیدہ است اللہ تعالیٰ او را عید مرثا پس غسل کنید و لازم گیرید مسواک را و این حدیث بطریق دیگر نیز آمدہ و در حدیث
دیگر از ابی ہریرہ آمدہ کہ روز جمعہ روز عید است پس بگرددانید روز عید خود را و روز صیام و لیکن برگردانید او را و روز ذکر مکرر آنکہ حفظ
کنید یا نام دیگر و مصنف در بودن روز جمعہ عید استدلال میکند و میگوید کہ در سنن ابن ماجہ مروی است از ابوباہر بن عبد اللہ بن عبد اللہ
بن قحطہ و احمد و شافعی از سعد بن حاذ و بخاری در تاریخ از سعد بن عمارہ روایت آورده اند ان یوم الحجۃ سیدہ الامام و علیہا
عند اللہ و بعد اعظم عزا بعد من یوم الایحی و یوم الفطر یعنی چون او را اعظم از روز اشعی و فطر افتتاحیم او نیز عیدی باشد اعظم
ازین عیدین و دلیل عظمت اینست کہ قیہ در روز جمعہ خمس مختال پنج خلعت است خلق اللہ فیہ آدم و آہل بیت علیہم السلام فی ادم الی الان
و قیہ توئی آدم و فیہ ساعۃ لایسأل شد فیہ العہد شیاء الا اعطاه الم یسأل حراما و فیہ تقوم الساعۃ ما من ملک مقرب و الاسما و الارک
و الدلیح و الاحمال و الاشجر و در بعض روایات و لا یکر الا ان یشفق من یوم الحجۃ مگر آنکہ میرسد این اشیا از روز جمعہ کہ بناگاہ قائم نشود
قیامت بحدیث پیدا کردن حق تعالی علم را در ایشان بوقیہ او درین روز فی تعیین آن پس ایشان در ہر جمعہ متزقب و خائف
از اند و درین حدیث و اب و طیور ذکر نموده مبالغہ یعنی این اشیا کہ املا محل علم را تمام نداشتن چون بر سرند و اب و طیور
کہ فی الجملہ علم و شعور دارند بطریق اولی و من خود متشنی اند بحدیث حفظ قاعدہ ابطال و تکلیف چنانکہ گذشت خاصیت
چهاردهم است کہ بہترین جامہ و نمایہ ترین لباسا کہ قدرت بان میرسد درین روز برای نماز وی پوشند مادام کہ لباس
نامشروع نباشد و در بعض احادیث ذکر لباس سفید بخصوص واقع شدہ چہ وی احب لباس بود نزد آن حضرت صلی اللہ علیہ
و آلہ وسلم و این خاصیت گویا متفرعست بر خاصیت سابق کہ تسمیاء بعدیست اگر گفته شود کہ این ہر دو خاصیت مخصوص نیست
بجمعہ چہ غیر وی کہ روز عیدینست نیز سبب بعدیست و سختست بروی پوشیدن احب لباس جویش آنکہ مراد تقیید جمعہ است

آن در ایام هفته سال و باین معنی اشارت کرده بقول خود عیدی است که در هر هفته مکرر میشود و چون این خاصیت متفرع بر آن است
 وی نیز بمثل این قید قید خواهد بود و در مسند امام احمد و در غیر آن از کتب احادیث بطرق متعدد و الفاظ متقارب از جامعها به
 ثبت است من غسل یوم الجمعة کسی که غسل کند روز جمعه و در بعض طرق آمده غسل الهیة و معنی وی نزد اکثرین آن است که مراد
 غسل کامل مستجمع ارکان و شرائط است چنانچه غسل جنابت میباشد و بعض گویند که این اشارت است باستحمام جماع و نه
 روز برای تکلیف باطن و تسکین نفس از خواطر رویه و سد باب نظیر ایشان و مؤید این است روایت غسل بتشدید در حدیث اوس بن
 اوس چنانکه بیاید و من طیب و مساس کند از بوی خوش آن کان را اگر داشته باشد یعنی تکلیف و سوال نکند و پس من حسن تکلیف
 و پوشند از نیکوترین جامها که دارد و ثم نزع پسر بیرون آید برای نماز جمعه و سعی کند برای آن و علی السکینة و حال آنکه غالب بود و در
 سکون و آرام و وقاری مضطرب و پریشانی ظاهر و باطن حتی یاتی السجدة تا آنکه بیاید مسجد جامع را فریاد کند پس بگذارد نماز آن
 بنا را اگر رو نماید و خوش آید و در رای او به نشیند یعنی نمازی پیش از جمعه واجب نیست نافله است اگر خوش آید بکند و بطوریکه مصنف
 تحقیق کرده خود سنت نیست چنانچه بیاید و ظاهر این حدیث در عدم وجوب کعبین تحیت مسجد است مگر آنکه آنرا مستثنی دارند
 بقرینه احادیث دیگر و الله اعلم و لم یوافقوا و اینا نگویند در آمدن صفت نماز هیچ یکی را بتخلی رقاب چنانچه در طرق دیگر صریح آمده
 و در اینجا اشارت است که اگر کسی ایستاد و نشویش بتخلی رقاب برخیزد و نماند کسی را از مجلس و یا نماند کسی و مانند آن دخول
 و صفت اول و قرب امام میسر باشد بکند که انفسل است ثم انصت پسر خاموشی گزیند و اذ خرج امامه حتی یصلی از وقت بیرون
 آمدن امام برای خطبه تا گذاردن نماز این مؤید مذکور امام ابو حنیفه است در انصاف بعد از خروج امام چنانکه گذشت
 کانت کفارة لما بیننا باشد این مذکورات یا نماز کفارت در کتابان صغیره را که در میان این جمعه تا جمعه دیگر واقع شود و قی سمن
 ابی داود و ابن ماجه عن عبد الله بن سلام انه سمع رسول الله که وی شنید پیغمبر خدا را صلی الله علیه و آله و سلم بقول ثنی المنبر فی یوم الجمعة
 یسکنت بر منبر در روز جمعه ما علی احدکم نیست هیچ باکی و انمی بر کی از شما و استری اگر پیغمبر و ظاهر آن است که معنی آن است
 یعنی اگر بخرد تو بزمین و دو جامه را که روا از ارباب قیص و انار باشد و در روایتی آن یخذ تو بزمین یعنی بگیر و نگا بدارد و دو جامه را
 یوم الجمعة برای روز جمعه سوی ثوبی منته و رای دو جامه سنت خود و سنت بکسر الیم و فتمها و سکون الهاء و از اسمعی احکام
 کسر یم نقل است یعنی خدمت یعنی جامهای که مبدول است در سائر ایام و در بعضی روایات آمده که آن حضرت صلی الله
 علیه و آله و سلم را دو بره بود که مخصوص روز جمعه می پوشید و از اینجا استنباط کرده اند که اگر کسی جامه زائد بر حاجت برای
 مصطنعی که عائد بکمال دینی گردد و نگا بدارد مثل بزهد نیست و لهذا نماز را در ثوب مکرر و داشته اند خاصیت پا نزد همه است
 پیغمبر سجد است یعنی خود و سوتن و این یعنی بر خرق و عادت است و اصل مراد خوشبوی گردانیدن مسجد است بهر بوی خوش
 که باشد از جهت حضور ملائکه و اجتماع ایشان نزد بوی خوش و نفرت از بوی بد و لهذا در مجالس ذکر این را تسنن داشته اند
 و نیز برای دفع بوی ناپوش که از جامه ها و عرقهای مردم می آید چنانچه در سنیت و مشروعت غسل و تطهیر و تطهیر
 گفته اند و امیر المؤمنین عمر در روز جمعه میفرمود که مسجد را بکسیر میکردند و خاصیت شان نزد هم آنکه انشای سفر و اختیار آن در
 روز جمعه بعد از دخول وقت نماز جمعه که بعد از زوال است حرام است بکسیر جمعه بروی لازم است که ذکر بالغ مقیم صحیح غیر
 انمی مانع و سکون باشد و این مذکور جامه علم است و اما نزد امام ابو حنیفه است از جهت تحقق عز و عزت در اسفار
 بغیرت فرصت و مراعت و انقطاع زاد و مال و مانند آن و اصل آن است که سبب از زیاده و زیاده آن جزو مقارن است اول وقت

و مستبر و حکم سفر و اقامت آخر وقت است و چون در آخر وقت مسافرت جمع بروی واجب نبود و لیکن چون اختیار سفر در وقت
باعث اعراض و تقاضا قل از طاعت است با وجود ورود و عید بعد برکت و خذلان بی کراهتی بود چنانچه سرحدی در شرح جهاد
نقل میکند که ذهب الی ضیف بعد از زوال کراهت است و اما ذهب شافعی آن است که سفر در روز جمعه اگر چه پیش از وقت زوال
و در وقت صبح بود حرام است بعدی که واقفین روایت کرده که پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود من مسافر من دار اقامته یوم الجمعة
کسیکه سفر کند از محل اقامت روز جمعه و عت علیه الملائكة دعای بد میکنند بروی فرشتگان آن لایصحب فی سفره که مصحوب برکت
و احانت الی نشود درین سفر گو یا که اشارت است بقول ما توره که آمده است اللهم انت صاحب فی السفر و الخلیفة فی الابل و قیل
و گفت و روایت کرد جسان بن عطیه اذا سافر الرجل یوم الجمعة چون مسافرت کند در روز جمعه و عت علیه التهار دعای بد می کند
بروی روز جمعه یا هر روز آن لایحان علی حاجه که اعانت کرده نشود از درگاه حق سبحانه و تعالی بر آوردن حاجتی که درین سفر
دارد و لایصحب فی سفره و مصحوب خیر و برکت گردانیده نشود آنکس در سفرش و سیوطی در جمع الجوامع از این عمر روایت
عبدالرزاق و ابن ابی شیبہ آورده که جمعه منع نمیکند از سفر مادام که حاضر نشود وقت و بی خاصیت هفتیم هر که بیاده بنام او
برود هر یک گام ثواب یک ساله روزه بیاورد و در مسند امام احمد و مسند عبدالرزاق و جامع ترمذی و سنن ابوداؤد و سنن ابی
ابن ماجه از اوس بن اوس آمده است من غسل غسل یثمد ید و تخفیف هر دو آمده و معنی تغسل غسل دادن غیری را یعنی
باعث شدن او را بر غسل کنایت از جماع امر است که موجب برکات شویست و تکبیر باطن و معنی تخفیف چنین گفته اند
که غسل را سه باطلی و غیره و غسل یوم الجمعة و غسل کرد روز جمعه و بکر یثمد یعنی آید نیاز برعت در اول وقت و
ابتکر یعنی در وقت اول خطبه را و با کوره او را در بعض روایات بزیادت و مشی و لم یرکب نیز آمده و در سنن الامام و ترمذی و
نشدت از امام فالشت پس خاموشی گزید و فی روایه و استمع و لم یطع کان له بكل خطوة یخطوها یا شدم را و بر گامی که بزند
سیام بنه و قیام هار و نه و نماز شب یک سال و ذلک علی السیر و دادن ثواب سیام نهار و قیام لیل یکساله در مقابل
آمدن جمعه باین صفت اگر چه عمل قلیل است آسان است بر خدا و غسل و عطای او را مانعی نیست و در فضل مشی لبسوی مسجد
برای نماز مطلق احادیث واقع شده بر خطوه که زنده رفع کرده شود درجه و نوشته شود و یک خطوه برای وی حسنه و محکوم شود
بخطوه دیگر سیه و بر اینده را از نماز مسجد برای نماز فرج و برای صلوة منجی اجر عمره است و بشارت است مبرار و نذکره
در تارک مسجد بنور تمام روز قیامت اما ثبوت اجر قیام لیل و سیام نهار سنه از خصوصیات مشی بر جمعه است خاصیت هر دو
آنکه این نذر کفر سیئات است سلمان روایت کرده که پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم مرا گفت اندری یا یوم الجمعة آیا درمی بانی ای
سلمان که چه چیز است و چه صفات و فضائل دارد روز جمعه قلت گفت هو الیوم الذی روز جمعه روزی است که جمیع المذنبه ابانکم
جمع کرده است پروردگار تعالی در وی از فرشتش پاد میان را که آدم علیه السلام است سلمان این قدر از صفات روز جمعه
که میدانست بیان کرده قال گفت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم کنی ادری لیکن من میدانم و بکنه میدانم که یا یوم الجمعة چه چیز است
صفات روز جمعه لا یطهر الرجل طهارت نکند و نجس بپوشد و پس یک کند و چنانچه باید کند طهارت را تم بانی الجمعة لیست بیاورد
بای نماز جمعه قیصت پس خاموش نشیند و استماع خطبه کند حتی یعنی امام صلاوة تا آنکه تمام کند امام نماز را الا کانت کفارة
مگر آنکه باشد آن نماز باین اعمال مذکور و کفارت تمام گنای را که واقع شوند بین و بین الجمعة المقبله میان وی و میان
جمعه آینده و سیوطی در جمع الجوامع این حدیث را از میان طهارت تا آخر روایت نسائی از سلمان آورده و گفته کانت کفارة

من الجمعة واحادیث بسیار درین معنی لیکن الفاظ مختلفه واروست چنانکه احمد بن محمد و ابو داود و ترمذی و ابن ماجه از ابی هريره
آورده اند و از غیر آن از تشریق دیگر نیز آمده اما پوشیده نماند که تکفیر سیئات مخصوص نماز جمعه نیست بلکه وضو تا وضوی دیگر و هر
نماز تا نماز دیگر و رمضان تا رمضان دیگر مگر مستمر گنایان را که میان هر دو ازین با و انح شود چنانچه در احادیث صحیح آمده
مگر آنکه این را خاصیت روز جمعه دارند نه نماز جمعه چنانچه عبارت معصنف دال است بر آن و شک نیست که هیچ روزی دیگر این
خاصیت ندارد و اما مضمون احادیث ناظر در نماز جمعه است نه روز یا گویند این خاصیت روز جمعه است باین افعالی که درست
یعنی هیچ روزی معین نیست باین اعمال که در شان او در شرع خاصیت کفارت ذنوب و روز یا فته الار و جمعه فافهم
خاصیت نوزدهم و نوزدهم را در تائیس میدهند الار و جمعه از آن رو که فصل یام و محل و روز و انوار رحمت است چنانچه
آمده است که آن چشم تسمیر کل یوم الایوم الجمعة و بسبب تعظیم و احترام مردم این روز را و اشتغال بوظائف و احوال و جمعه عبادات
و طاعات درین روز زیاده از سایر ایام از مردم واقع میشود و معاصی کمتر صادر میگردد و عبادت چنانست که بسیاری از اهل بخارا
و متوفلان در ایام دیگر روز جمعه بکلی از ارتکاب معاصی بجنب میشوند و این یعنی زیادت طاعات و قلت معاصی همانا معنی
حیث است که تائیس و نوزدهم درین روز نمیدهند یعنی چون معاصی و ذنوب باعث درآمدن دوزخ و تاب دادن و گرم کردن
وی میشود قلت و ندرت آنرا کنایت از عدم آن ساخت این تاویل و مناسبتی است که در بیان معنی حدیث کرده والا
حقیقت همان است که آتش دوزخ را درین روز تابش نمیدهند و ظاهراً آن بود که عدم تائیس دوزخ را درین روز خاصیتی
می ساخت و کثرت عبادات و طاعات و قلت معاصی و ذنوب را خاصیتی دیگر علمیده و یکی ساختن باعتبار همین تاویل و علاقه است
که مذکور شد و الله اعلم خاصیت چیستیم آنکه درین روز ساعت اجابت است و هر بنده که در آن ساعت حاجتی بخواد مقبول
گردد و امام که دعا بصحبت نکند و در محبین و مومنان بمنشائی ثابت است آن فی الجمعة لساعة لا یرا فقها عبد مسلم و هو قائم
یصلی یسأل الله تعالی الا اعطاه ایاه و قال و در روایتی اشار بمیده یقللها و معنی قال نیز اشارت و قول مسند با معنا بمعنی
اشارت بدان اعفان در احادیث بسیار آمده چنانچه قال بیده اشارت کرد بدست خود و قال بعینه اشارت کرد بچشم خود و قال
برجله اشارت کرد بپای خود یعنی اشارت کرد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بدست خود که انا ان کی آن ساعت مفهوم شد
یعنی ساعتی خفیف است و علما را از صحابه و تابعین و من بعدهم درین ساعت خلاف است بر و قول بعضی میگویند که باقی است
و بهم در زمان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم با بعد از رفتن آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم ازین عالم مرفوع شد و چون
و تاثیر آن از خواص زمان کرامت نشان رسالت بود و این قول ما ابن عبد البر از قومی نقل کرده و تزییف نموده است
و قاضی عیاض مالکی گفته است که این قول را سلف بر قائلش رد کرده اند و از ابو هریره پرسیدند که قومی میگویند که آن ساعت
روز جمعه که مستجاب بود در روی دعا برداشته شد ابو هریره گفت دروغ گفت هر که این را گفت آن ساعت موجود است الا آن
در هر روز جمعه و صاحب الهدی میگوید اگر مراد قائل آن است که آن ساعت معلوم و متعین بود پس برداشته و گرفته شد علم آن
از امت و بهم گشت این سخن احتمال صحت دارد و اگر مراد رفع اوست حقیقه مردم دست این سخن بر قائلش قول دوم و آن
صحیح است که چنانچه در زمان آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بود چنان درین وقت نیز باقی است پس بعضی گویند موجود
است در جمعه و اصد از هر سال نه در جمعه از هر هفته چنانکه ابی جبار مراد ابو هریره را گفت ولیکن چون ابو هریره بروی زد و کرد
ودی از آن رجوع نمیداد این قول باطل و مندرق باشد پس قول صحیح آن باشد که در هر جمعه است ولیکن در تعیین وقت آن

خلاف است که در وقتی معین است از روز چهارشنبه تا وقتی معین نیست در اینجا نیز دو قول است یکی آنکه آن ساعت را به هم گذاشته و غنی
 داشته اند و در روز جمعه نظیر شب قدر و عشره اخیره رمضان چنانکه روایت کرده است این خزینه و حاکم با ستادی که دارند از ابی سلمه
 گفت پرسیدم ابوسعید را از ساعت جمعه گفت پرسیدم از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود و انما نید و نخدم من مناسبت و
 بهتر فراموش گردانیده شدیم از آنجا که فراموش گردانیده شدیم شب قدر را زهری گفت بمن چیزی درین باب نرسیده و هنوز آنکی
 کعبه جبار میگفت اگر کسی قست کند جمعه را بر جمعی متعدد و هر کشته یا بدان ساعت را یعنی در یک جمعه از اول روز و بعد از آن
 کند تا وقتی معین پس در جمعه دیگر ازین وقت معین تا وقت معین دیگر و در جمعه ثالث ازین وقت تا وقت دیگر تا برسد با خبر نهار
 و مستحب شود تمامه نهار را با این طریق در یا بدان ساعت را و اگر تمامه روز یک جمعه متصل بدعا مشغول شود چنانچه از
 این عمر منقول است که گفت طلب حاجت در یک روز تمام آسان است نیز این ساعت را در یا بدو لیکن آنچه کعبه جبار گفته
 آسان تر است و مقتضای کلام جمعی از علما مثل رافعی و صاحب منی این است که گفته اند مستحب است اکتفا در روز جمعه
 با سید آنکه شاید مصداق ساعت حاجت افتد و حکمت در احتیاطی آن همان تواند بود که در احتیاطی شب قدر و دوم اظم یعنی تا پیش
 بر ابتدا و طلب و استیعاب وقت بعبادت گردد و قول دیگر آنکه آن ساعت منتقل میشود در روز جمعه یعنی در هر روز ساعتی دیگر است
 گاهی در اول روز یا باشد گاهی در وسط گاهی در آخر یعنی ساعتی از ساعات این روز را این خاصیت می بخشند و درین
 روز البته این چنین ساعتی پیدا میشود و لازم نیست این خاصیت وقتی معین را نه تا پیوسته معنی و امام غزالی گفته که این
 انشیا قوال است در جزم کرده بدان این عساکر و غیر وی و محب طبری گفت اظهار این است و درین تقدیر آنچه از کعبه جبار
 تقسیم اوقات جمعه است در یافت آن ساعت نقل کرده اند فائده نکند و بدان جزم بدو یافت آن حاصل نشود مگر قول این عمر
 که تمامه روز متصل مشغول باشد و کسانیکه میگویند وقت آن معین است اختلاف کرده اند در بیان آن بر یا در قول بلکه بر یا در
 اذان قول اول از ابی بریده مروی است که آن ساعت بعد از طلوع فجر است تا طلوع آفتاب و بعد از نماز عصر است تا غروب
 جمعی از علما که فضیل بن عیاض از ایشان است این را از ابی بریده روایت کرده اند ولیکن از روایت این اثر است ضعیف است و
 اینها قوالی دیگر است که از طلوع فجر است تا طلوع شمس بی زیادت بعد از عصر تا غروب و این عساکر این را از ابی بریده هم از طریق دیگر
 است در آن و اخلت روایت کرده و طبری و عیاض و قرطبی و غیرهم نیز از احکایت کرده و عبارت معنی از ایشان ما بین
 طلوع فجر و طلوع شمس است و حال این روایت نیز در ضعف مثل روایت اول است و در حقیقت این اختلاف روایت نیز از
 اسباب ضعف است که مشهورست بنوعی از تذبذب و اضطراب و از ابی بریده در میان این دو وقت و وقت نزول امام از شهر
 تا بکیره احرار نیز آمده که گفت التماس کنید ساعت اجابت را میان این سه وقت قول دوم عند الزوال و این قول از حسن بهی
 و ابوالعالیه منقول است روایت کرد بعد از زوال شمس بیعت و این المنذر از ابوالعالیه بدو مانند آن آلوده
 و روایت کرد و این عساکر از قتاده که گفت بودند جمعه از علما که اعتقاد میکردند ساعت حاجت را در جمعه در وقت زوال بود
 مانند ایشان درین باب آنکه این ساعت وقت اجتماع ملائکه و ابتدای دخول وقت جمعه و ابتدای اذان و مانند آن است مثل
 سوم گاهی است که مؤذن شروع کند در اذان جمعه و این از عافیه مروی است ابن المنذر از عافیه روایت کرده که گفت روز جمعه
 مثل روز عرفه است که کشاده می شود و روی در پای آسمان و در روی ساعتی است که سوال نکند روی بنده از پروردگار تعالی عز
 آنرا که بدو را گفته که کدام ساعت است آن ایام المؤمنین گفت و قتی که اذان گوید مؤذن هر نماز جمعه و این غیر اقوال سابق است

چہ گاہی باشد کہ اذان متاخر شود از زوال قول چہارم ساختی است کہ امام بر منبر نشینند تا آن زمان کہ از نماز فارغ شود مسلم و ابو داؤد
 این را از ابو برد بن ابی موسی اشعری روایت کردہ اند کہ ابن عمر از وی پرسید کہ چہ شنیدی تو از پدر خود در ساعت جمعہ گفت شنیدم
 پدر خود را کہ میگفت شنیدم رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ میگفت ساعت جمعہ کہ مستجاب است در وی دعا ما بین جلوس
 امام است بر منبر تا فارغ شدن وی از نماز قول پنجم آن زمان است کہ نماز جمعہ میگذاردند ترندی و ابن ماجہ از طریق کثیر بن عبد اللہ
 ابن عمر و ابن عوف از پدر از جدم مرفوعاً روایت کردہ اند کہ گفت آن کہ امام ساعت است یا رسول اللہ فرمود وقتیکہ گذاردہ
 میشود نماز تا اتمام آن و کثیر بن عبد اللہ را ضعیف می پندارند در روایت و بہیقی این قول را در شعب الایمان روایت کردہ
 بہین و بہی بلفظ ما بین ان نزل الامام من المنبر الى ان تنقضي الصلوة و ابن ابی شیبہ روایت کردہ از ابو برد و اسناد وی
 قوی است و در روایت وی آمدہ کہ ابن عمر استحسان کرد این روایت را از وی و دعا بہرکت او را کہ دو مسح کرد سر او و این قول را
 از ابن سیرین نیز روایت کردہ اند قول ششم یہان زوال آفتاب و وقت گذاردن جمعہ است ابن المنذر این را از ابی السوار عدوی
 بعبارة من الزوال الى ان يدخل الرجل في الصلوة و ابن السبلغ بلفظ الى ان يدخل الامام روایت کردہ قول ہفتم چون آفتاب بگردد
 یک وجہ تمام مقدار یک گز شود روایت کرد این قول را ابن المنذر و ابن عبد البر با سند قوی از ابی ذر کہ زن وی سوال کرد او را از ساعت
 جمعہ و جواب داد وی باین کلام قول ہفتم از وقت عصر است تا غروب آفتاب روایت کرد این قول را ابن جریر از ابن عباس موقوفاً
 از ابی سلمہ از ابی سعید مرفوعاً ابو نعیم در طبع از قول ابن عباس و ترندی از انس مرفوعاً و اسناد وی ضعیف است قول ششم آخر ساعت
 است از روز و این قول بہتر صحابہ و تابعین است روایت کرد این قول را ابو داؤد و نسائی و حاکم با سند حسن از ابی سلمہ و
 جابر مرفوعاً و روایت کرد او را مالک و ابن خزمہ و ابن حبان و اصحاب سنن از ابی سلمہ از ابی ہریرہ از عبد اللہ بن سلام قول ہفتم
 آن زمان است کہ امام بیرون آید تا فارغ وی از نماز ابن جریر این را از شعبی و از ابی بردہ بن ابی موسی آوردہ و گفت ابن عمر
 استصواب آن کردہ قول یازدہم ساعت سوم است از آخر روز جمعہ صاحب معنی این قول را حکایت کردہ و در سند امام احمد نیز از
 ابی ہریرہ مرفوعاً آمدہ باقظا یوم الجمعة فی طبیعت طینة آدم و فی آخر ثلاث ساعات من ساعة الحديث و اسناد این حدیث ضعیف
 است و در اتصال وی سخن است و علی بن ظلمہ کہ از ابو ہریرہ روایت کردہ گویند کہ او را از ابی ہریرہ سماع نیست و عبارت آخر ثلاث
 ساعات دو احتمال دارد یکی آنکہ آخر ساعات ثلاثہ مراد بود یا آنکہ آخر ہر یک از ساعات ثلاثہ بود و کذا قبل و محضت و غیر او نیز بر معنی اول
 کردہ اند و ہوالا نظر این یازدہ قول است کہ منصف ذکر کردہ و اینجا اقوال دیگر نیز بہت قول دوازدهم وقتی است کہ اذان گوید و
 برای نماز بامداد ذکر کرد این را بعضی متاخرین و نسبت کردہ تخریج آنرا باین ابی شیبہ از عائشہ سیزدہم اول ساعت بعد طلوع شمس
 ذکر کردہ است این را شایع تنبیہ و متابعت کرد او را محب طبری و در شرح قول چہاردهم نزد طلوع شمس گاہ الغزالی فی الاحیاء
 پانزدہم بعد از زوال تا گشتن سایہ نصف ذراع حکاہ الطبری فی الاحکام و قبل الزوال المنذری شانزدہم نیز بعد از زوال لیکن
 تا گشتن سایہ یک ذراع حکاہ عیاض و القرطبی و النووی ہفتم از زوال تا خروج امام بخطبہ حکاہ القاضی ابو الطیب الطبری ہفتم
 از زوال تا غروب شمس حکاہ الرویالی عن الحسن و ذکر بعض المتاخرین فی شرح البخاری تو زودہم نزد خروج امام بخطبہ روایت کرد ابن
 احمد بن رجب و در کتاب ترغیب از حسن بصری و گفته کہ وی ببردی گذشت کہ می خورد درین وقت پس تنبیہ کرد او را ہفتم ما بین
 خروج امام تا اقامت نماز این نیز منقول است از حسن بصری و از بعض تابعین شام قسبت و کم الاکھام کہ حرام شود بیج تا طلال شدن
 آن یعنی از وقت اذان تا جمعہ وقت سحر ہفتم است تا فرغ از نماز سعید بن منصور این را از شعبی روایت کردہ و حمید بن رجب و

و بنوی در شرح سنن ابن عباس آورده است و دوم نزد تاذین و نزد تاذیر امام و نزد اقامت روایت کرده اند این قول را
 بعضی ملا از عوف بن مالک اشجی محالی جمیع رسوم نزد اذان و برآمدن امام و اقامت روایت کرده این را ابن ابی شیبہ ابن
 ابی امام جمیع چهارم از وقت صعود و افتتاح امام خطبه را تا فراغ روایت کرده این را ابن عبد البر از ابن عمر و فوعلو و سنا
 دی ضیف است جمیع و پنجم تا رسیدن خطیب بمنبر و شروع در خطبه عکاه الغزالی فی الیحاء جمیع و ششم نزد جلوس امام بمنبر خطبتین
 حکایت کرده است این را خطیبی از بعضی شراح مصابیح جمیع و هفتم نزد نزول امام از منبر روایت کرده این را ابن ابی شیبہ و ابن
 جریر و ابن المنذر با سنا و صحیح از ابی بروه و تعبیر کرد از وی غزالی بلفظ اقام الناس الی الصلوة جمیع و ششم هنگام قیام نماز
 ایستادن امام در مقام خود این را المنذر این را از حسن بصری نقل کرده و طبرانی حدیث مرفوع روایت کرده با سنا و ضیف جمیع
 و هفتم ساعتی که غیر خدا صلی الله علیه و آله و سلم در وی نماز گذارد به نماز جمعه افضل صلوات این روز است و وقتی که آن حضرت صلی الله
 علیه و آله و سلم گذارد افضل اوقات و هر چه پیش از وقت اذان خطبه و غیرها همه وسائل است و مقصود نماز جمعه است حتی امام
 در نماز عصری و یک بعد از عصری و دوم بعد از عصر تا آخر وقت مستحب است و سوم در وقت غیبیست شمس که نصف وی ظاهر باشد و
 نصف وی غائب روایت کرده طبرانی این قول را در اوسط و در اقلی و در ظل یحیی و در شعبه افضل اوقات انطریق زید بن علی بن
 الحسین بن علی سلام الله علیه جمیع گفت بیش کرد در امر جمعه مولا فاطمه بنت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم گفت حدیث کرد
 مرا فاطمه گفت پرسید ما حضرت صلی الله علیه و آله و سلم کدام ساعت است آن را رسول الله فرمود و وقتی که فرود آید نصف آفتاب
 برای غروب پس بود فاطمه که میگذاشت روز جمعه غلام خود را که نام او زید بود تا نظر کند آفتاب در وقت غروب و چون خبر داده
 میشد فاطمه بدان اقبال میکرد برای دعا تا آنکه غائب میشد آفتاب و در بعضی روایات این حدیث کسی است که معلوم نیست حال او
 این اقوال است که شیخ ابن حجر عسقلانی در شرح بخاری نقل نموده و نسبت آن بقاطلین آن ذکر کرده و ادل آن آورده و جمع و تفصیل
 و رفع و وقع آن بیان نموده است چنانچه نقل کردیم و در تطبیق این اقوال و ترجیح بعضی از آن فرموده که این اقوال همه چنان
 نیست که جمیع جهات متعارف و مخالف باشد بلکه بسیاری از آن یکیشی است که متی است با غیر خود نیست مراد در اکثر آنها که مستحب
 و شامل است تمام آن وقت را که تعیین نموده شد بلکه وقت معین در میان آن است و جزوی از آن بدلیل آنچه واقع شده است
 در حدیث نقلیها و در حدیث دیگر وی ساء تخلیفه چنانچه از وقت زوال یا وقت اذان یا وقت فراغ از نماز و فائده ذکر این وقت
 آن است که آن ساعت انتقال میکند در وی پس ابتدای خطبه آن اتمدای خطبه باشد و انتهای او انتهای صلوة مثلاً و بسیاری از قاطل
 تعیین کرده اند آنچه خود یافته و گمان برده و وقوع آن ساعت را در آن وقت بظهور آثار و امارات اجابت در آن بقیاس و جهاد
 خود باین تقریب تقلیل میابد اقتضای اختلاف قطعاً و ارجح و احقری این اقوال مذکور در جدول سنت اولی که از خطیب امام است برتر
 تا تمام شدن نماز و دلیل این در حدیث ابی موسی اشجری که صحیح است و مسلم روایت کرده آمد که پیغمبر فرمود صلی الله علیه و آله و سلم
 ای مایم ان کل من الامم الی ان تقصی الصلوة چنانچه در قول چهارم گذشت و قول دوم آنکه بعد از عصرست ظاهر عبارت
 نصف دوم است که مراد قول ششم باشد که از وقت عصرست تا غروب آفتاب ولیکن مراد قول ششم است که آخر ساعتی است از روز
 توبه که تصریح کرده اند که این اقوال حدیث ابی موسی و عهد الله بن سلام است و قول عبد الله بن سلام آخر ساعات از ساعات
 چهارم است چنانچه در فصل گذشت و نیز میگوید و تمام اولی که در از محبت قول غیر ازین دو قول میگوید صحیح است درین و هر چه
 از این دو قول است یا مرفعی است یا مراد ازین را در فتح البخاری نیز میگوید که این اقوال این دو قول است و هر چه

جز این دو قول است یا جمیع الاوقات یا موقوف که سنن او کذا تا آنجا که خود بی سماع و کوفیق و معارض نمی شود
 این را حدیث ابی سعید که گفت گفت آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم فراموش گردانیده شدیم آن ساعت را بعد از آن که
 دانانیده شدیم آن را چه احتمال دارد که سماع ابو موسی و ابی سعید پیش ازین دو قول باشد و باز اختلاف است بعلت راکه ازین
 دو قول راجح تر کدام است بهی و جماعه از علما قول اول راجح گفته اند یعنی گوید که مسلم گفت حدیث ابی موسی صحیح ترین و جدید ترین
 چیزی است درین باب و قریبی گفته که این حدیث نفس و مرصع است در موضع خلاف پس التفات کرده نشود بجنب غیر وی و امام نووی
 گوید بوالصحیح بل الصواب الذی لا یجوز غیره نیز این حدیث مرفوع است و مرصع است و در یکی از صحیحین واقع و طائفه دیگر ترجیح
 عبد الله بن سلام رفته اند و فرمودی گوید که امام احمد گفته اکثر احادیث درین باب است و ابن عبد البر گوید که ائمت چیز درین باب
 حدیث عبد الله بن سلام است و اکثر ائمه آن را ترجیح کرده اند و شافعی تخصیص کرده بران و اگر چه حدیث ابو موسی و صحیح مسلم است
 ولیکن با وجود آن در اتصال سناد وی مقال است و این از علما آن سلسله است که بعضی احادیث مسلم احیاناً وقوع یافته
 و بعضی از حفاظ آنها را استقامت نموده اند چنانکه در مقدمه گذشت و مصنف نیز برین جانب است و لهذا گفت و این قول راجح اقوال
 است و دلیل این حدیث صحیح است ان فی یوم الجمعة ساعة الاوقات بعد من یسأل الله فیها خیر الا اعطاه و ایاه وی بعد العصر من یسأل
 بعد از عصر چون ای ثابت شده و احتمال دارد که متصل عصر باشد و لهذا این را قول طلحه ساخته اند ولیکن احادیث دیگر نفس
 و صریح آمده که در آخر ساعات از روز است چنانچه گفته و در سنن ابوداؤد و نسائی از جابر روایت میکنند که پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم
 فرمود یوم الجمعة اثنا عشر ساعة و ازده ساعت است فیها ساعة درین و ازده ساعت ساعتی است که ابی جبرک گفته
 نشود مسلمان بیسأل الله فیها شیئاً سوال کند خدای تعالی را در آن ساعت چیزی الا اعطاه و ایاه مگر آنکه بد خدا تعالی آن چیز را
 آن مسلم را فاقتم و آخر ساعة بعد العصر طلب کنید آن ساعت را در آخر ساعت از روز بعد از عصر و نیز در سنن سفید بن منصور
 با سناد صحیح از ابی سلمه بن عبد الرحمن آمده است که جماعتی از منی اجمع شدند و تعیین آن ساعت ببحث کردند و ازان مجلس برخاست
 و کسی از ایشان اختلاف نکرد در آن که آن ساعت آخر است از روز و فی سنن ابن ماجه عن عبد الله بن سلام قال قلت
 قلت و رسول الله جالس فتم و حال آنکه رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم نشسته بود انا لجد فی کتاب الله ما کرده اهل
 کتاب می یا یحیی در تورات فی یوم الجمعة ساعة که در روز جمعه ساعتی است لا یوافقها عبد مؤمن بعملی یا بد او را بنده مؤمن
 که ناز میگذارد و بیسأل الله عز وجل فیها شیئاً الا و قضی له حاجته قال گفت عبد الله بن سلام فاشترائی رسول الله بعض ساعات
 پس شارت کرد و پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم بجانب من اشاری که مفهوم شد از وی که مقصود آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم
 آن است که پرسیده آیا ساعت است یا بعض ساعات غرض تقلیل آن ساعت است لفتت یا رسول الله بعض ساعات
 پس گفتم ایست گفتی و پرسیدی یا رسول الله که آیا بعض ساعات است قلت آیه ساعة هی گفتم کدام ساعت است آن قال
 آخر ساعة من ساعات النهار گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم آخر ساعتی است از ساعات روز عبد الله بن سلام گوید
 این سخن مشکل شد بر من که آن ساعت بعد از عصر است در آخر روز با وجود آنکه فرمود سوال کنند در وی بنده مؤمن در حالیکه
 نماز میکند آن ساعت خود وقت نماز نیست پس سوال کردم من وقت قلت و گفتم انما این ساعت آخر نیست ساعت مصلوحت
 ساعت نماز قال بی گفت حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم آن ساعت نماز است ان العبد المؤمن زیرا که بنده مؤمن از اهل
 چون یکبار نماز گذاردم مجلس پترب نشسته در جاسه نماز خود را یکبار الا الصلوة نه نشانند او را مگر نماز یعنی بر اے کار

دیگر نشست الامض برای انتظار نماز قوی الصلوة پس آنکس گوید در نماز است اگر چه نماز نیکند این همان حنی است که عبد الصمد
بن سلام در رفع اشکال ابی هریره گفت چنانچه در اول فصل گذشته فی مسند الامام احمد بن ابی هریره قال گفت ابو هریره
قیل للنبی گفته شد من غیر راصلی الله علیه و آله وسلم لای شئ اسمی یوم الجمعة الا چیز نامیده شد روز جمعه را جمعه قال لان
فیها طمعت طینة ابیک آدم از جنت آنکه در روز جمعه ساخته شد طینت پدر تو ای خالم که آدم است و فیها الصعقة والبسته و فیها
البسته و در وی است صفة و بسته و طینت معانی این الفاظ گذشته است و فی آخر ثلاث ساعات فیها ساعة من دعا الله فیها و سجیدت بوشه
تا آنکه باین حدیث استدلال بر بودن آخر ساعت از روز نتوان کرد که آخر ساعت اول از روز مراد بود چنانچه در قول یازدهم ذکر کرد و
در فتح الباری همین حدیث را دلیل آن آورده چنانچه بهمانجا ذکر کردیم الحاصل این اقوال این دو قول مدعیه ترجیح یکی ازین دو
بر دیگری اختلاف ماند در فتح الباری میگوید که صاحب الهدی مسلکی دیگر سلوک کرده و اختیار نموده که ساعت جمعه منحصر است در
یکی ازین دو وقت ماکور و هیچ یکی ازین دو حدیث معارض نیست و دیگر با احتمال آنکه حضرت رسول صلی الله علیه و آله وسلم
راه نموده شده باشد در وقتی یکی و در وقتی دیگر بدگیری گو یا یکبار روحی آمده که در جمعه این ساعت اجابت باشد و بار دیگر
چنین آمده که این ساعت دیگر نیز هست پس هر دو ساعت اجابت باشد و این قول مختار این عبد البر است که گفت بیاید
درین دو وقت دعا مشغول شد والا امام احمد نیز مثل این نقل کرده اند و این طریق بهتر است از طریق جمع و تطبیق و الله اعلم ما نذاک
درینجا اشکال آورده اند که ظاهر حدیث حصول اجابت است مراد عی را بشرط تقدم با آنکه زمان مختلف میشود باختلاف احوال
و مقدم میشود بعضی بعض و ساعت اجابت متعلق است بوقت و اتفاق باختلاف جمع نشود و جواب داده اند با احتمال آنکه ساعت
اجابت متعلق باشد بفعل هر چنانکه مانند این در ساعت که امنت نیز گفته اند ما ناکه فائده گردانیدن وقت ممتدا منقطع است
همین است اگر چه آن ساعت خفیف است و احتمال دارد که تعبیر کرده شد از فعل بوقت پس تقدیر چنین باشد وقت جواز خطبه
یا صلوة و مانند آن مثلاً پس در حقیقت از جمله احوال اجابت باشد ساعات آن فایده خاصیت نیست و یکم آنکه صدقه را درین
روز عزیت است بر صدقه سازایام چنانکه در حدیث آمده بلکه جمیع حسنات معناعت میگرد و درین روز چنانکه باید و تره می باشد
بن مالک آورده که پرسیده شد انحضرت رسول صلی الله علیه و آله وسلم که کدام صدقه فاضلتر است فرمود صدقه در رمضان و اطلاق این
حدیث منافات دارد باطلاق حدیث فضیلت صدقه روز جمعه گر آنکه تفسیر کنند یکی ازین دو حدیث را بدگیری یا هر کدام را بقرینه دیگر
تا ثابت شود که افضل صدقه روز جمعه است در رمضان یا آنکه تفسیر حدیث مذکور را تضعیف کرده و گفته که این حدیث غریب است
و صدقه من موسی که یکی بالدواة این حدیث است چندان قوی نیست نزد مدعیان خاصیت نیست و دوم آنکه روز جمعه مخصوص
است بنماز جمعه که مقرون بجنبه است واجب مخصوص بشرائط و امور که در غیر آن موجود نیست مثل شرائط نیست اقامت اگر
در وطن بود و یا طایان اگر چه نیست اقامت کند زیرا که چون بطن اصلی و رایدی نیست اقامت مقیم گردد و وجه در قرأت اگر چه
صلوة چهارمی است و صلوة النهار یکبار و غیر آن از شرائط جمعه و جواب داده اند که معلوم است خاصیت نیست و سوم آنکه روز جمعه
روز ذی است سب و مختار از برای تفریح و تخلص از عبادات را بیکل و ترک اشغال دنیوی از بیج و شری و عزت او بر سایر ايام و فضل
و عبادت چون عزت بر سایر ايام است بر سایر شهور عام چنانچه در حدیث آمده که فضل الجمعة علی الايام کفضل رمضان علی الشهور
رواه الدلمی فی مسند الفردوس عن جابر و مخصوص است بعبادات واجبه مثل نماز و طهیه و سجده مثل غسل و تطیب و تطهیر و غیر
این چنانکه رمضان نیز مخصوص است بعبادات واجبه و مستتمه و چنانکه هر اهل طری را روزی حسین شده مثل سبت یهود را

و یکشنبه نصاری را که در آن روز عزیمت و عبادات واجب و مستحب را متفرغ شوند و از اشتغال و دیوی منجلی و منجم و گرد و در روز جمعا این است
 مرحومه مخصوص از اجتماع بر خطا و ضلالت و محفوظ از اوقات و انواع عذاب را متعین شده چنانکه رمضان در بدل عاشر او چون
 روز جمعه را تشبیه داده بر رمضان نمونه شب قدر را نیز یاد کرد و گفت و ساعت اجابت درین روز مانند شب قدر است در راه رحمت
 در ورود و انوار رحمت و اجابت و ابهام و تعمور دریافت آن و از عجب است که این روز فصل و مزیت دارد بر ایام هفته در شمال و شمال
 چنانکه رمضان علمای سنی و سنی که هر روز جمعه ویرا حاصل یکدیگر و عبادات و ادب و وظائف آن فائز گردد و از اتمام وظائف و عبادات سلامت
 مانده جمیع هفته ویرا حاصل آید و انوار و برکات که درین روز تحصیل کرده تمام هفته عائد گردد و توفیق فریاد و آنچه واقع شود از دنیا
 بگذرد و در وی اللہ اقلنی عن عائشة اذا سلمت الحجۃ سلمت الایام و اذا سلم رمضان سلمت السنۃ و یحین هر که ماه رمضان
 وی را حاصل آید توفیق صیام و قیام و کسب خیرات یقین شود ویرا حاصل شود و برکت و سلامت بگذرد و توفیق و کفیر و
 همچنین بشال این معنی گفته اند هر کس حج بیت الله را در ماه رمضان و تشریفا ویرا حاصل شود و از وظائف و مناهای و فسوق که
 در حج اجتناب از آن فرموده اند سالم مانده جمیع سنین عمر ویرا سلامت و برکت حاصل گردد پس باین حساب صلاح حال در
 روز آید میزان و معیار و در سلامت حال هفته است و ماه رمضان میزان سال و حج بیت الله میزان عمر خاصیت بیست
 و چهارم آنکه چون روز جمعه در هفته مانند عید است در سال چنانچه احادیث آن گذشت و عید خواه عید فطر باشد یا عید منی
 هر یکی مثل است بر نماز و عید منی مثل است بر قرآن و عید الفطر مثل بر صدقه روز جمعه مثل است بر صلوة حق جل شانہ تکبیر و تعجیل
 در رفتن مسجد را بدل قرآن و صدقه ساخت و قائم مقام آن گردانید در حدیث صحیح بخاری و مسلم است من راح فی الساعۃ
 الاولى کسک برود مسجد جمعه در ساعت نخستین فکانا قرب بذنه پس چنانستی که قرآن کرد و شتر او من راح فی الساعۃ الثانية
 فکانا قرب بقرة و کسک برود در ساعت دوم پس گویا که قرآن کرد و گاو ویرا من راح فی الساعۃ الثالثة فکانا قرب کبشا
 گویا که قرآن کرد و گوسفند را و من راح فی الساعۃ الرابعة فکانا قرب و حاجه گویا که تصدق کرد و حاجه را و من راح فی الساعۃ
 الخامسة فکانا قرب بمنیته و این خبر و حدیث بخاری است و ترک مصنف آنرا و جمعی ظاهرا و در و ذکر قرآن و دنیا برای شاکل
 است و اگر نه و حاجه و بهینه قرآن نباشد و تصدق با نه است و سابقا در شرح خاصیت هفتم نیز اشارت بان معنی کرده ام
 پس اشمال بر صدقه قائم مقام صدقه فطر نیز مبین باشد فافهم و درین ساعت علماء اختلاف است بعضی از علماء حمل بر ساعت
 فکلی کرده اند که تمام روز و دانه ساعت است و با سبب تکبیر و تعجیل بعد از طلوع آفتاب که حقیقت تکبیر است قائل شده و الا اگر
 بعد از زوال که دخول وقت است بن از چهار یا پنج ساعت فکلی بر وقت جمعه گذشته باشد و این یعنی حمل بر ساعات غلکی
 مذہب شافعی است و بیشتر علماء و برایشان وارد میشود که برین تقدیر شروع در خطبه در اول ساعت سادس بلکه چنانچه مصنف
 ذکر کرد در ایل خامس بوده بیشک آن پیش از وقت زوال خواهد بود و بعضی حمل بر ساعات عربی لغوی کرده که عبارت است از
 اجزای لطیفه از زمان این جاء تکبیر و تعجیل بعد از زوال اعتبار کنند و این تعجیل در رفتن مسجد جمعه بعد از زوال مذہب مالک است
 و طائفة از اهل مدینه و اقل کرده شده است از مالک که ایهت تکبیر جمعه الاول و ثانی و امام احمد بن حنبل بلکه بعضی از مالکیه نیز بر مالک
 انکار شد بیکرده اند که این مخالف حدیث است که در وی تکبیر و در دو یا فته و لیکن تحقیق معلوم شده که حقیقت تکبیر تعجیل و عبادت
 در اول وقت است هر وقت که باشد نم اگر در حدیث ثابت شود که تعجیل در اول نماز باید کرد مخالف است و اگر در بوقوع نقطه تکبیر اثبات
 مخالفت نتوان کرد و بعضی از مالکیه در تقویت مذہب مالک گویند که در حدیث واقع شده است من راح فی الساعۃ الاولى فکانا قرب کبشا

ولیکن زهری انکار کرده بر کسیکه گوید روح بعد از زوال بود و گفته که عرب رح بمعنی اطلاق گفتند مطلقاً در هر وقت که باشد و گفته اند که گفته در تعبیر بر فاح برای آن است که فعل مقصود نمی باشد مگر بعد از زوال پس از آنکه پسوی همه را راس گویند اگر چه در وقت زوال روز و بعضی از مالکیه احتیاج کرده اند بر روایت زهری که گفته مثل المجرى الى الجمعة و تمجیر سیر در راه جز برون که بمعنی تیز و زست و جواب داده اند که مراد به تمجیر اینجا تکبیر است چنانچه نقل کرده شده است از خلیل و تتمه این بحث در بیان خاصیت هفتم که تکبیر برای نماز جمعه است گذشت خاصیت ششم و پنجم آنکه روز جمعه آخری که صورت و حقیقه روز جمعه دنیوی است نور کلی حق جل شانہ است بر بندگان در پشت چنانکه گذشت خاصیت ششم و ششم آنکه حق جل شانہ قسم بان یعنی بر روز جمعه با و فرمود از میان سائر ایام هفته قال الله تعالى واليوم الموعود و شاهد و مشهود و عن ابی هریره قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم اليوم الموعود يوم القيامة فرمود مراد بیوم موعود روز قیامت است که وعده کرده است حق سبحانہ آمدن وی با وعده کرده است بعد از آمدن او بنیم بهشت و دیدار خود مرئوسان را و الیوم المشهود بیوم عرقه مراد بیوم مشهور روز عرفه که حاضر می آیند و روی مؤمنان آفاق و ملائکه با گواری داده شده است و روی با فاضله رحمت و مغفرت اهل آن را و الشاهد بیوم الجمعة و مراد شاهد روز جمعه است که حاضر آمده است بر مسلمانان چون مسلمانان روز عرفه بعرفات می روند و در آنجا حاضر میشوند و او را مشهود خوانند بمعنی مشهود فیه و روز جمعه بجای خود اند و همه بر سر ایشان آمده و حاضر شده و او را شاهد گفت با شاهد بمعنی گواری دهنده است روز قیامت با بیان و طاعت مراد خود را و مشهود نیز تواند بمعنی گواری داده شده و روی بمغفرت خلق باشد ما طلعت شمس و فی رواية الشمس و تکبیر باراده شهور و فصول است باعتبار تعدد و اختلاف یعنی طلوع تکبیر صبح آفتابی در پنج وقتی و لا غربت و نه غروب کرد و علی افضل و فی رواية علی بیوم فصل من یوم الجمعة یعنی پنج روزی از ایام هفته فاصله از روز جمعه نبود فیه ساعه زیرا که در روز جمعه ساعتی است که لازماً فضا عید مؤمن در نماید آن ساعت را بنده مؤمن که بخواهد قیام بخیر و عا کند خدای را عزوجل شانہ و روی بر نیکی الایمان که اگر آنکه قبول کند خدای تعالی آن دعا مران بنده را او مستعید من شر یا پناه جوید آن بنده مؤمن از بدی الایمان و ان شاء الله پناه دهد آن بنده را آنان بدی در اول حدیث مساوات آمد میان روز عرفه و جمعه باعتبار قسم یاد کردن آنی تعالی بر دو و آنکه در آخر فرمود ما طلعت شمس و لا غربت علی یوم افضل من یوم الجمعة اگر مراد بدان نفی فضیلت روز دیگر است از روز جمعه چنانچه ظاهر عبارت است در اول و آخر حدیث منافاتی نبود و اگر مراد اثبات فضیلت روز جمعه است بر سائر ایام چنانچه مفهوم شعار ازین عبارت است و قد حقق فی موضع پس مقصود آن باشد که اگر چه در قسم یاد کردن هر دو برابر آمدند ولیکن روز جمعه مخصوص است بفضیلت دیگر که در سائر ایام نیست و آن وجود ساعت مذکوره است در روی ملائکه در فضیلت روز جمعه در فصل سابق گذشت آما پوشیده نماند که شاید و مشهود را که در آیت کریمه واقع شده است تفسیر بای دیگر نیز کرده اند و این حدیث را که شاهد را بر روز جمعه تفسیر کرده است امام احمد و ترمذی روایت کرده اند و ترمذی گفته که این حدیث غریب است شناخته نمیشود مگر از طریق موسی بن عبید و ویراضی می دانند خاصیت ششم و هفتم آنکه آسمانها و زمینها و کوه ها و دریاها و مجموع خلایق غیر بنی آدم و شیاطین از روز جمعه میر سندانست علمی که حق بوقوع قیامت در روز جمعه ایشان را نمیشد و است پس در هر روز جمعه ایشان را توهم و احتمال بناگهان آمدن قیامت در آن حاصل است چنانچه گذشت قال احب الایمان احبکم ای حدیث کم شمارا عن یوم الجمعة از حال مخصوص روز جمعه اذا کان

یوم الجمعة که چون باشد و ترجمه فرست که نیز سبب بخت این روز از السموات والارض والجمال والبحور والخلق كلها الا ابن آدم
والسموات خاصیت بیت و هشتم آنکه روز جمعه روزی است که حق سبحانه و تعالی او را برای این است مرحوم و طاهر و گاه پیش
نایشان پیدا شوند و آزاد را بنده قبول کنند و مجموع امم سابقه از یهود و نصاری الا ان محروم شدند و راه بدان نداشتند و قال
ان نشدند قال صلی الله علیه و آله وسلم ذخیره الله لنا و ترجمه ذخیره است که خدای تعالی بنهاده بود برای ما و قل گفت صلی الله علیه
و آله وسلم ما طلعت شمس ولا غربت علی یوم خیر من یوم الجمعة هذا الله له راه نمود ما را خدای تعالی بدان و اصل الناس عنه
و گمراه گردانید و راه بدر یافت آن نمود مردم و دیگر را از وی و الناس لنا فیه شیخ و مردم ما را درین روز تابع اند از حدیث تا آخر
حدیث که در اول فصل گذشته است خاصیت بیت و نهم آنکه این روز برگزیده حق سبحانه است از کل ایام و محکم است نزد وی
و ممتاز است بنفعا ل و خصوصیات چنانکه در غیری نیست چنانکه رمضان برگزیده است از جمله شهر و شب قدر از جمله شبها
و مکر از جمله شهرها قال کعب گفت کعب اخبار ان الله اختار الشهر فاختار شهر رمضان و اختار الايام فاختار یوم الجمعة و اختار
اللیالی فاختار لیلة القدر ترجمه از کلام سابق ظاهر است و معنی اختیار برگزیده شود و را پس اختیار کرد و رمضان را اعتبار کرد و در
نظر آورد تا ماه شهر را پس برگزید از میان آنها و رمضان را و کذا لک البواقی خاصیت سی ام آنکه روز جمعه از جمله مومنان
بقبور خویش نزدیک میشوند نزدیک شدن معنوی و تعلق و اتصال روحانی نظیر و مشابه اتصالی که بدن دارد و از انزال
که نزدیک بقبر برآیند و می شناسند خود همیشه می شناسند و لیکن درین روز می شناسند شناسنی زیاده بر شناخت سایر ایام
از جهت نزدیک شدن بقبور و لا بد شناخت از نزدیک بیشتر و قوی تر باشد از شناخت از دور و در بعض روایات آمده
که این شناخت در اول روز بیشتر است از آخر آن و لهذا زیارت قبور در وقت مسجوب ترست و عادت و حریم شریفین
هم برین است خاصیت سی و یکم آنکه روزه در روز جمعه علی انفرادی آنکه روز پنجشنبه یا شنبه نیز روزه دارند پیش بیشتر علما
مکروه است که است تزیینی نزد جمهور و روایت است از امام ابو حنیفه و مالک که مکروه نیست و استدلال ایشان بحديث ابن
مسعود است که گفت بود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم که روزه میداشت از همراه سه روز و کم بودی که افطار میکرد و روز
جمعه و تاویل وی آنکه مراد عدم تعدد افطار است بر تقدیر وقوع وی در ایامی که روزه میداشت در آن بعید است و بعض
گویند که آن از خصائص آن حضرت است صلی الله علیه و آله وسلم و از شافعی نیز روایت آرند و مصنف استدلال کرده و
که است بقول خود که گفت قال محمد بن عباد سالت جابرا انی رسول الله یا منیع که در رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم عن
صوم یوم الجمعة از روزه داشتن روز جمعه قال گفت جابر بن عبد الله و رب هذا البنية آری منیع که در سوگند بخورم به پروردگار این
بنای منی خانه کعبه و این لفظ بخاری است و در آخر او است یعنی ان یفرو به و فی حدیث مسلم سالت جابرا بن عبد الله و هو یطون
بالیت و در آخر گفته و رب هذا البیت و در روایت نسائی آمده و رب الکعبة و فی الصحیحین قال رسول الله صلی الله علیه و آله
و سلم لا یصوم احدکم یوم الجمعة روزه ندارد یکی از شمار و ترجمه الا یوم اگر آنکه روزه دارد روزی دیگر قبله پیش از جمعه که روز
پنجشنبه باشد و بعد یا بعد از وی که روز شنبه بود و اللفظ بخاری یعنی این لفظ حدیث که مذکور شد بخاری راست و مسلم
و لفظ حدیث مسلم را این است لا یخصوا یوم الجمعة بخصوس عکبر دانید روز جمعه را بصیام برونه من بین الايام از میان
سائر روزها الا این یون فی صوم بعدیم احدکم مگر آنکه باشد و اتفاق افتد و ترجمه در روزه که میباید او را یکی از خاصیت بخاری
اوست چنانچه ایام بین و مانند آن اهل حدیث مسلم این است لا یخصوا لیلة الجمعة بقیام من بین اللیالی ولا یخصوا یوم الجمعة

اینمین از شیرازی در القاب از این عمر خود از او بگویم در علیا که ما برآورده کسیکه مردود روز جمعه با قسب جمعه خلاص کرده شود از
 مقادیر قبر و بیاورد و قیامت و حال آنکه مردست هر شهید متشخص منقرت ششصد هزار کس در شب جمعه و ششصد هزار
 کس در روز آن و در روز قیامت منقرت تمام مردم چنانچه در اول فصل در بیان اختلاف میان دو روز جمعه و روز عرفة کور شده هفتم ایستادن
 ملائکه با صحت روز جمعه بر او اب سجد براسه نوشتن مردم الاول فالاول تا وقت خروج امام زاده احمد و ابو یعلی و الطبرانی
 و ایضا المقدسی عن ابی امامه ششم منشاء عفت حسنات درین روز چنانکه طبرانی و واسطه از ابی هریرة آورده که تضاعف الحسنات
 در آن جمعه و دلیلی از انس آورده که در رکعت در روز جمعه غافل ترست از هزار رکعت در غیر روز جمعه و یک نسیجه در روز جمعه غافل است
 از هزار نسیجه در غیر روز جمعه نهم آنکه پور و کار قنایه می آید که در روز قیامت بر پیشتان صورته که دارد و بر می آید که
 روز جمعه را روشن و تابان پس بلی جمعه گرد میکنند از کالعه و ستمه ای که بر می آید و روشنایی میکند در جمعه برای ایشان پس
 میروند در وشنائی با و درنگهای ایشان در صفا و سفیدی مثل برف بود و در پیاسه ایشان مثل مشک غرض میکنند که کعبه
 کافوری نگرند بسوی ایشان بن و انس بر هم نیزند چشم از تعجب حیرت تا آنکه در می آیند و در پشت نماز و ابی نشان آید
 کس مکر و ذناب که براسه خدا اذان گفته باشند آورده ابو یعلی عن الاکمفی المستدرک و البیضا فی شعب الامامان و نهم
 حرمت و کراهت بیخ و زو اذان و سب یا زود هم استجاب هیچ و شراب بعد از نماز نزد بعض فقها و الله اعلم فی کل و خطبه نهم
 صلوات الله علیه و آله و سلم در روز جمعه چون خطبه خواند همه بکثرت مزید شوق و مبالغه در اسماع حاضران آواز بلند کردی بکری
 که چنان مبارکش سرخ شده بکثرت بلی بوارق انوار عظمت و جلال لوا مع اخوانی ابلاغ و اتمام غضب و سخت گشتی
 تا آنکه گوید و سبلی الله علیه و آله و سلم منذ جیش است که یگویم یکم و مساکم یعنی آنکه خبر میرساند قوی را و می زند ایشان را
 و لشکری که بر ایشان تاختن می آید و اعلام میکند که آن در وقت صبح بر ثانی نماز و وفات میکند در وقت شامی آید
 و ثنوی میزند و ذکر شدت غضب تشبیه بنده پیش در متن صحیح مسلم در رابط الاصول از حدیث و سبلی است و سبلی
 آنرا ذکر کرده و لفظ بسیار که گفته بسیار در خطبه گفته در آنها نیست بلکه گفته و لفظ بیعت اما و لسانه بر آن گفته شده و در تواتر
 من باقی است که این جموع این دو انگشت و برای بیان این اشارت میان انگشت شهادت میانه خود می فرمودی
 و مفرد گردانیده و گفته اند که قرآن سبابه بوسط اشارت است باقرآن ساعت بیخت آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم
 گوید که وجود ساعت و بیشت متصل از زمان فاصل در میان نیست و پیگیری دیگر در میان نه چنانچه درین دو انگشت انگشتی
 دیگر در میان نیست و بعض گفته که اشارت است با آنکه بعد زمانی میان ساعت و بیشت آنقدر است که میان سر این دو انگشت که
 مسبو و صغیر است از وسط یعنی بین مقدار اقیامت پیشتر سهو شده ام و دنبال آن قیامت رسیدی آید و ظاهر لفظ
 حدیث یقرن بین اصبعیه که مصنف ترجمه آن کرده تا نظر در معنی اول است اما آنچه در مشکوٰۃ در باب لسانه برایت بخاری
 و سلم از حدیث شبیه از قتاده آورده که گفت شبیه شنیدم قتاده را که گفت کفصل حدیثی الاخری و گفت نه انستم
 قتاده این را از انس گفت یا از خود انتی و نیز از ترمذی از حدیث مستور دین شد و آورده که بیشت فی نفس لسانه
 نسبتا کما سبقت نه نه و صریحت و معنی ثانی ابی که گفته که استمال دارد که مراد از بناط دعوت و نبوت آن حضرت بود
 صلوات الله علیه و آله و سلم قیام قیامت چنانچه در سبابه و وسط و ظاهر مراد مصنف که گفته صحیح فرموده معنی اول است
 بعد از آن گفته اما بعد لفظ اما بعد از محمد و ثناء در خطبه مسنون است و بخاری بابی براسه آن حقه کرده و دفع الباری

گفته کہ احکامات ست در آنکه اول کسیکه این کلام را گفته کیست بطریقی در حدیث مرفوع از ابی موسی اشعرسے آورده کہ
 و اقدست علیہ السلام و گفته کہ ما سنا ان ابن مسعود ست و در حدیث موقوف از شعبی آمده کہ فصل خطابی کہ داؤد را در او نام
 چنانکہ در قرآن مجید میفرماید و آتھناہ الکریم فصل الخطاب لیون کہ است و من گفتہ اند کہ اول کسی کہ کلمہ کرد بران یعرب بن
 طحان ست قبل کعب بن لؤی قبل سہان بن وائل قبل نس بن ساعدہ و قول اول ہشبتہ ثبت ست و جمع کردہ شدہ
 میان این اقوال با آنکہ اولیت در اول تحقیق ست و در ہوائی اضافی فان خیر الحدیث کتاب مشہد بہترین سخنان و فصاحت
 و جہت و در فضل شریف و در حفظ و فصاحت کتاب خداست کہ قدیم ست و صفت خدای عزوجل منزل است برای تبلیغ
 اکلام و ہدایت خلق و خیر الدی بفتح او سکون دال ہی محمد بہترین سیرتھا و طریقھا سیرت و طریقہ محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 و شرا لا مورد محمد تا تمام بہترین چیزا چیزا نیست کہ نوید کردہ شدہ است و بدعت ست در دین بکل بدعت ضلالہ و ہر بدعت
 و بدعت کہ مخالف سنت و سبب تغییر آن باشد باعث ضلالت و گمراہی ست و میفرمود انما اول کل مؤمن و در متن
 صحیح مسلم و جامع الاصول کل مؤمن یخلف من دوست دارندہ ترم ہر مؤمن را دو تیرم بوی سن نفسانہ نفس و ذواتان
 مؤمن چہ نفس ہرادر بلا اندازد و دشمنی کند و من او را از تمامہ آفات و بلیات و نیا و آخرت نگاہدارم و در محل امان در آمم
 من ترک ما لا فلا لمہ کسیکہ مرد و گذشت مالی را پس آن مال مرکسان او راست و من ترک نیا او ضیاعا و کسیکہ گذشت
 دای را یا حیالی را قالی او ملے او ہر اے شک را وی ست و در متن صحیح مسلم و جامع الاصول ہر اوست یعنی رجوع بہ سنت
 در کفایت حبال و سے و بر من ست قضای دین و سے امام زوی در شرح مسلم میگوید کہ این علم بعد اذان شد کہ ہر باب
 فتوح بر آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مفتوح گشت و در اوائل دعا میکرد و صلواتی فرستاد بر آنکہ ہر یون می
 نامردم قبائل کہندہ واضح آنست کہ این تضاع دین واجب بود بران حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نہ آنکہ مطلق
 مکرہ و تفصل میکرد و نیز از خصائص آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نیست بکہ واجب ست بر سائر انکہ اگر در بیت المال
 چیزی سے باشد و امر سے ہم تمازین در میان نبود انتی رواہ مسلم عن جابر بن عبد اللہ و فی لفظہ و در لفظہ دیگر آیدہ است
 از مسلم ہم از جابر کانت خطبہ النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یوم الجمعہ و خطبہ غیر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم روز جمعہ چہ اللہ و فی علیہ
 بما ہوا لہ با یکہ محمد و شکر یگفت خدا را دشنا و صفت میکرد و سے بغات کمالی کہ وی تعالی سزاوار آنست ہم بقول بہتر
 ی گفت این کلمات را من بعدہ اللہ فلا یصل لہ من یصل فلا یصل لہ و خیر الحدیث کتاب شدہ تا آخر حدیث کہ اول سبق
 میکرد و نسائی نیز مثل حدیث مسلم جامع انچہ در ہر دو روایت وی آیدہ روایت کردہ و لیکن بتقدیم و تاخیر چنانچہ
 در جامع الاصول آورده است و زاد النسائی و زاد کردہ است نسائی بعد قول بوی و کل بدعت ضلالہ این کلام را کہ کل
 ضلالہ فی النار و ہر صاحب ضلالت در آتش و در بیخ ست و گاہ گفتہ اند کہ محمد بن عبد اللہ و استغنیہ و تعوذ باشدہن ضرور
 نفسا و من سیئات اعمالنا من بعدہ اللہ فلا یصل لہ من یصل فلا یصل لہ و اشہد ان لا الہ الا اللہ فی روایتی زیادہ و حدو
 لا شریک لہ اشہد ان محمد امجدہ و سولہ آوردہ اند کہ قد ام آوز و ضاد بکہ و سے مرد سے بود افسوگر از زمین انسون میکرد
 مردم را از جنون و مس جن پس ششید مضاعی کہ را کہ می گفتہ محمد و ہوا نہ شدہ است او را علاج با یہ کرد پس ضاد باخو
 گفت چہ باشد کہ این مرد باہر بنیم و علا شش کنم شاید کہ اللہ تعالیٰ شفا دہد او را جہنم پس آیدہ آن حضرت را
 دیدہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت یا محمد نزد من انبوسے ست مرا این باور یعنی عیسیٰ کہ از مس بین پیدا کرد و عرب جن را

مرتب باشد که امیرالمؤمنین علیه السلام دیده و دالیم و الله اعلم بما نکره اباب و آیات احادیث بسیار از خطبهای آنحضرت صلی الله علیه
و آله وسلم حفظ کرده و ضبط نموده یکے از آنها که متضمن بیان فرضیت جمعه و تاکید و تأکید دست معصفت آورده و گفته و حفظ من
خطبه و حفظ و ضبط کرده اند صاحب روایات احادیث از خطبهای آن سرور صلی الله علیه و آله و سلم من روایت از روایت
ابی الحسن علی بن زید بن عبد الله بن احمد حنفی بصری که محد و دست در تابعین بصره و باصل کی است نزول کرد بعد از
و غنیه حدیث ادنیس بن مالک البخی خمان ندی و سعید بن السیب و روایت کرده از او سلفیان ثوری و عبد الله
بن عمر القواریری ات مشتهرین و انما و فیها ضعف و در روایت این خطبه ضعیفی هست بهمت بعضی داة و بی ذاین خطبه را
امین ماجد الروایت جابر بن عبد الله نیز آورده یا ایها الناس اے مردم کو بوالی الله قبل ان تموتوا تو پکنید اگر گناهان
و باز گردید بطاعت حق عزوجل پیش از آنکه بمیرید و ازین عالم بدر گذرید و چون وقت گذشته و مردن تعیین نیست احتمال دارد
که هم امروز مرگ در رسد مبارکت نمایند در ان و قبولی در ان راضی نشاید چنانچه فرمود و بادروا بالاعمال الصالحه و مبارک
عالم و قتالی کنید کارهای نیک مسأله الذی بینکم و بین ربکم دیوید کنید و بنیزید و حکم کنید آن نسبت و عهدی که میان شما و
میان پروردگار شماست بکثرة ذکر کم له بسیار سے ذکر کردن شاهر و در دگر را عرض نمود ذکر در عین مشهور لا اله الا الله است
قلبا اولسانا نزد اهل تحقیق شامل ست هر عمل صالح را که تقریا الی الله کنند و بر نیوج قول او و کثرة الصدقة لی اسر و العلانیة
از باب تخصیص بعد از تقسیم باشد توجروا تا اجر داده شود اجری فظیم که جز بد و در دگر عظیم قدر آن خداوند بر اندازه صدق و خلاصی
که مدخل در ریة الدار اجر سے مخصوص ذکر کرد و مطلق گذاشت و محمد و او تا مستوره خود نزد خدای خلق و ترزق و ارزاق داده
شود و کشاده شود بروی شما ابواب برکات از آسمان بو زمین و املوا ان الله قد فرض علیکم الجمعة بدانید که خدای تعالی
فرض گردانید بر شما نماز جمعه را فریضة مکتوبه فرضی که نوشته شده است در کتاب مجید لازم و موکد گردانیده شده است بر جمیع
مسلمانان بے مقصد نه اهل ایستادن من که ایستند بی شهر سے نه اور ماه من که ایستند بی حامی نه از رسال من نکاست
الی يوم القيامة تا روز قیامت که تشریح و تکلیف بندگان منتی به ان روز است اشارت ست بتابعید فرضیت نماز جمعه
مقصود ذکر همین ست و ذکر اول اونی مقام سے نه الخ انتظار آدمی ست و مقام احتمال لدر که اهم زمان بود و مراد همان روز باشد
و اگر اهم مکان هم بود مراد قیام مدر ان وقت دارند قائم من وجد الیه سبیلا جمعه فرض ست بر هر که راه باید سوی وی و تواند
بسه و واجب گردد بروی اجتماع شرائط ان و شرائط وجوب جمعه و مکتوبه فقہ مذکور ست و شاید که تو گوئی حواله بکتاب
و هیئت اگر هم اینجا بیان کنی نزدیکتر و جدا که شرط وجوب جمعه بعد از دو مصروفاتی آن بلوغ و عقل و ذکر و حریت
و اقامت و سلامت و سلامتی و طبعی ست پس جمعه بر مردان فرض بوده بر زنان و بر آزادان نه بر بندگان و بر یمنان
نه بر مسافران و بر نذر مشاق نه بر بیمار مان و دیگروران و نه لنگان و هر که بعد از ادای نماز جمعه پیش از شب تواند بنزد خود رسید
و شب کرد جمعه بروی واجب بود و بهنا قال الامام ابو حنیفه و همچنین آمده است در حدیث قال رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم
الجمعة علی من آواه اللیل بخروج الترمذی و ظاهر مراد از عبارت من وجد الیه سبیلا همین بیان ساخته ست که مکان منزل
جمعه داشته باشد و اما آن را اشارت بجای شرائط و اشتیم قیما لفائدة فمن ترکها فی حیوانی سپس کسیکه ترک کند جمعه در
حیات من او بعد می یا ترک کند آنرا بعد از حیات من جو و ابها بعلت انکار کردن آنرا و استخفافا بها یا بجهت سبک برداشتن
بسل انکا شدن آنرا و امام جواد عادل و اورا بادشاهی باشد چه کند یا عدل و درنده یعنی بروج و هر تقدیر آقا مست جمعه

اوست نباید و ادنی را راه اعتذار و وقت که در تصحیح شرط عدالت و اقامت حدود و اجزای احکام در حد صبر و حیرت کنند و بکنند
 شعار اسلام است بهر تقدیر باید کرد و خود را از زمان چه جای آنست آخر اقامت جمعه در زمان حبلہ الملک بن مروان که بادشاہ وقت
 بود و ہاج کہ امیر الامرای او بود میکردند کہ لا تراوی ظالمی نبود و صواب رسول حاضر و دعوایچ کیے از ایشان انکار نمی کرد دیگر
 چه توان گفت و گویند کہ سکوت صحابہ از جهت ظلم و ترس وی بود و از بنابر شامی اطمینان ایشان معلوم نشود چه و جماع صحابہ
 بر باطل مہر چندہ قیام نمود بود جائز نباشد الا لازم آید بطلان بسیاری از احکام دین و نیز گفتہ اند کہ سلطان جائز ظالم اگر چه در
 چیز اسے دیگر ظلم کند آخر نہ در اقامت جمعه عدالت و زیدان نقد پس سبب رعایت عدالت و تمام امور مشکل است و گفتہ اند کہ
 در آن بلاد کہ ولایہ آن کفار اند مسلمانان را میرسد کہ اقامت جمعه اہیا و بکنند اگر کیے راقاضی سازند قاضی میشود و بترامنی
 مسلمانان و باطل فرمودہ ہر ترک کند جمعه را فلا جمع اللہ علیہ پس جمع نکنند حق تعالی تفرقہ و پریشانی اورا مثل از اہل اوست
 ہم یعنی جمعیت یہ ہم یعنی پریشانی و اینجای معنی اخیر است لا بارک لہ فی امرہ و برکت تمامہ و خدا می تعالی در کار وی الا گاہ ہا
 اسی مخاطب و بشنو ولا صلوة لا تقبول نیست مترارک جمعه را ان لا اولاد لا صوم لہ و نہ روزہ است مراد الا ولا زکوۃ لہ و ذکر کہ است
 مراد الا ولا زکوۃ لہ و نہ جمعی است مراد الا ولا لبر لہ و نہ جمعی نیکی کہ کند مقبول است مراد و حتی ثوب ہا آنکہ توبہ کند از ترک جمعه
 و جو دو استخفاف وی قان تاب پس اگر توبہ کند و رجوع کند از ان گناہ تاب شد علیہ توبہ کند و رجوع کند حق تعالی
 بروی بعفو و رحمت پوشیدہ مانند کہ اگر مراد حقیقت جمعه و استخفاف اوست آن خود کفری است صریح و بیچ عبادت با کفر مقبول
 و صحیح نبود مگر توبہ و رجوع با سلام فاین ظاہر است چندان احتیاج بہ بیان ندارد و ظاہر است کہ جمعه و استخفاف و عمل مراد بود
 بعم ممانعت و عداوت گویا ترک کردن و تکاسل نمودن گوشہ ایہای بانکار و استخفاف دارد و بدین تقدیر ذکر عدم قبول
 عبادات تغلیظ و تشدید باشد بر ترک جمعه این معنی شبہ اقرب بمقام میناید و اللہ اعلم بعد از ان احکامی چند از باب
 امامت بیان کرد خواہ در جمعه باشد یا غیر آن و فرمود الا ولا یومن بفتح تائی نو قانیہ ہم ہمزہ و فتح میم شدہ و تشدید نو ن بینی
 باید کہ امامت نکند امراة و جلالتی مراد الا ولا یومن این نیز بیان صیغہ است لیکن بیای تمنا یہ عربی ماجر او باید کہ امامت
 نکند با دیشینی کیے را کہ ہجرت کردہ خلاصہ معنی آنکہ امامت نکند جاہل عالم را چنانکہ با دیشینان چل بود الا ولا یومن فاجر
 موثر امامت نکند فاسق و مسلمان صالح را الا ان یقرہ سلطان گرا آنکہ توبہ علیہ لکر اہ کند صاحب سلطنت کہ نہایت سیف و سطو
 ترسیدہ میشود از شمشیر و سے و تازیانہ وی باین طور کہ خود امامت کند یا دیگر را کہ نہ شایستہ آنست امام گرداند چارہ
 درین صورت صبر است و عادت شریف آن بود کہ غالباً خطبہ جمعه را کوتاہ خواند می بود او و از حکم بن حزن کلثمی آورده است
 کہ گفت قدم آوردم بر آن حضرت صلی اللہ علیہ آلہ وسلم با ہفت کس یا نہ کس و رنگ کردیم نزد وی روز سے چند و شاید
 شدیم در ان ایام جمعه را پس خطبہ با ستاد آن حضرت صلی اللہ علیہ آلہ وسلم کی بر عصائی یا نوسی پس محمد گفت خداوند را و
 ثنا کرد برو سے عز و علا بچند کہ خفیف علیہ مبارکہ پستتر گفت ایہا الناس لن نفعلوا ولن یفعلوا کل امر کم بہ و لکن سددوا و ابشروا
 رواہ احمد و ابو داؤد و سلم و ترمذی از جابر بن سمرہ آورده اند کہ گفت بودم من کہ میگذا ردم بار رسول خدا صلی اللہ علیہ آلہ وسلم
 نماز را پس میبود نماز وی میانہ یعنی بسیار دراز نبود و در روایت بود او و ہم از جابر آمدہ کہ بود نماز و سے میانہ و خطبہ وی
 میانہ بنحو چند آیت از قرآن و تذکیر میکرد مردم را بعد ان و اگر احیاناً دراز ہم خواند سے نسبت بنماز کوتاہ بودی و نماز را دایم
 نسبت بخطبہ دراز کرد سے و برای ترغیب و تطویل نماز و قصر خطبہ و شاید کہ مقصود اصلی ترغیب بر تطویل نماز است

واللہ اعلم فرمودے ان طول صلوة الرجل بدستی کہ درازی نازم و اختطبتہ و کوتاہی خطبتہ می جنبہ من فقہ ظالمست
و نشان من است از نظر و دانش وی و دانشی است از ان و اما کہ و بعد وی آن بود کہ در خط و صحبت حرفی پس مست شد و خدا از ان
حضرت علی (علیہ السلام) کہ کہ مصدر جوامع الکلم و مظهر غرائب حکم است فرمودہ کہ و طاعت عبادت کو شد و بندہ نفس و مشغول
اشد چنانکہ گفتہ اند کہ در بارہ گفتار و خط و صحبت و دیگران منطقتہ خود نمائی و عدم موافقت قول با عمل نیز در این منہج
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تعلیم امست و در حقیقی را تعلیم علی بن ابی طالب قبول نیز فرمودہ کہ ساخت خطیبی مد و نبیہ آن گفتہ کہ نماز
اصل علیہ فرست و از احتیاجات فقہیہ است ایثار عمل بر فرج زیادت تفصیل و نزد امام ابوحنیفہ و خطبہ بعد از الحمد بعد از الحمد
اللہ سبحان اللہ در فرض کالی است و زیادتیہا منیت و استجابات بر وجہ ذکر آن فرمودہ است تا سوالی ذکر اللہ مراد
الخطبہ است و ذکر اللہ برین قدر صادق است و سلم از امی دائل آوردہ کہ گفت خطبہ خواندہ ما بار و ایجا کرد و بیش خواند چون
از منبر فرود آمد گفتیم یا ابا یقظان تحقیق خطبہ بلغ نراندے اما منبر خوانست اگر انکے طویل تر ازین منبر خوانست
بودے گفت مسلمہم رسول خدا را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ میگفت ای طول صلوة الرجل و خطبہ خطبہ منبہ من نبیہ علیہ السلام
الصلوة و اقصر الخطبة و ان من البیان لیسجد امام لودے در نیا اشکال کردہ و گفتہ کہ امر با طاعت صلوة با حدیث تخفیف
صلوة و حدیث کانت صلوة قصدا مخالفت است و جواب دادہ کہ مراد طویل صلوة است نسبت بخطبہ نہ تطبیق کہ شاق بود
بر مردم پس وی اقتصاد صرف در طول رفتی و ان من البیان لیسجد روی بعد بیان دارد و ہم بدیم ویسے یعنی بیان مشابه
سحر است در اما قلب عرف آن بجای پس اگر صریح بیا نبی کنی کند مدوح بود و اگر بطرف باطل برود مذموم و هر دو معنی در
موارد استعمال تجدید مقصود و مراد افتادہ است کہ انشی علی استیع و تفصیل است کہ خطبہ بزبان عربی باشد و نزد امام
ابوحنیفہ لیسجد عربی نیز جائز است بر روایتی کہ باشد بعضی گفتہ اند از غیر عربی جز لغاری روا نباشد و این فرع اختلافی است
کہ بیان دے و صاحبیہ در قرأت قرآن است و آن در کتب مسطور است و گفتہ اند کہ وی در آخر جمع کرد بقولہ و هو الصبیح علیہ
احول و در خطبہ قواعد اسلام را بیان فرمودے و مہات دین را تعلیم کردے و ہذا کرموت و ترہیدہ در دنیا و ترغیب در آخرت
تذکرہ فرودے و اگر در انما سے خطبہ حاجے از خود یا از غیر خود خارج شدے یا سالی سوال کردی از مسئلہ بن علی کردی سخن
حاجت را بگزار دے و سائل را جواب دے و اگر گاہ خطبہ را تمام کردے اما اول چنانکہ ابرو او و در نزدی و نسائی از برید
آوردہ اند کہ در نزد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خطبہ بخواند پس حسن و حسین آمدند پیرہن ہائی سیخ پوشیدہ و را و میرفتند
افان و خیران پس فرود آمد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از منبر و در پشت ہر دو از زمین و ہما ہر دو را پیش خود و فرمود
صدق اللہ انما هو اکرم اولادکم فتمت و یرم این ہر دوئی کہ میرفتند دے لغزیدند دے افتادند پس خبر تو انستم کہ و ان کہ قطع
کردم سخن را و برودستم ایشان را و ابو داؤد و نسائی خداون ہر دو را در پیشین کر کردہ و نیز ابو داؤد و نسائی از ابی بن مالک
آوردہ اند کہ گفت ایوم رسول خدا را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ فرودے آمد از منبر بگفت آنکہ ہمیش می آمد اورا فرودے
بجاست پس دے ایستادہ دے متعنا میکرد حاجت اورا دہانانی چنانکہ مسلم و نسائی از ابو رفاعہ عدو دے آوردہ کہ گفت
رسولم ہر دوئی رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و آنحضرت خطبہ بخواند پس گفتیم یا رسول اللہ مردے غریب آمدہ سوال میکند از دین
خود و دینی یا بد کہ حیست دین دے پس اقبال کرد برین رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و ترک را و خطبہ را تا فرود آمد
و رسید نزد من و کسی آوردند چنان گمان برم کہ با سائے ادا نہ آمین بود و نشست بروی رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

وخرج کر دیکھ کر دن مرا از آن خطیم کرده است و راه پروردگار و عزوجل پسترفت بخطبه خود تمام کرد آن رسلے اللہ علیہ وآلہ وسلم
وامام خودے گفت ازین حدیث معلوم شود کہ ہر کہ از کیفیت آمدن در اسلام سوال کند واجب شود تعلیم وی بالقرآن و احیت
بودن وی الیہم الیہم امور اگر در پیشے یا تجارتی یا در میانہ جمع ہدیسے حاضران را امر فرمودے تصدیق و تخریص کرے
بدون چیز بے اثواب و در ایہم جز آن چنانکہ اصحاب سنن و غیر ایشان از ابو سعید خدری نقل آورده اند کہ آن حضرت صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم خطبہ فرمودے آمد در جامعے کہ نہ دعوت نکستہ پس فرمود مرا را یا ای کذا و وہ نماز را یا نہ گفت نہ فرمود
بکذا و در کتب و تخریب کرد مردم را بر صدقہ و در بعض روایات آمد کہ گفت ہر کہ بار دیگر چنین کن و امام این مرد سلکت
بعضیہ تصدیق دہین حدیث است کہ متسک شافعیہ است در وجوب تحیت مسجد اگرچہ در وقت خطبہ باشد و درین حاست کلام
طویل از طرفین کہ بہت خوف اطاعت و ملالت متروک شد چنانکہ در بعضی جمعہ در فضات نزد خطبہ شارت بدین کردہ شد
و در شرح ابن الہمام گفتہ کہ وہ است خطیب را کہ تکلم کند در حال خطبہ مگر در امر معروف چنانچہ قصہ عمر با عثمان و در وضو برای جمعہ
معلوم شد و چون نام خدا یاد کردے انگشت شہادت اشارت فرمودی چنانکہ مسلم و ابو داؤد و ترمذی و نسائی و
علاء بن روہ و آورده اند کہ وی دید بشر بن مروان را بر منبر کہ ہر دو دست بر میداشت پس گفت قبح اللہ این ابیہ بن ہرمان
خدا این دو دست را و گفت بہ تحقیق دیدم من رسول خدا را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ زیادہ نیکو و بشارت کردن با گشت
شہادت و چون جماعت تمام حاضر شدند ہرے برای خطبہ بیرون آمدی از حوڑہ از صف اگر کہ مسجد مدی تھا و قادیان
پیش دے بودے چنانکہ الآن متعارف است در بیرون آمدن خطیب جمعہ و عید در حرمین و غیر ہما کہ با جماعہ کثیر با طرا
بوطع غریب طرراق بر آید و پیش آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہرگز طوق و الیک کہ چاوشان و خادمان کنند نبود و
ہمین طلیسان و طرہ این نیز بمعنی طلیسان است چنانچہ در قاموس گفتہ و برین تقدیر عطف تفسیری طلیسان باشد
اما خالی از چیزے نیست مگر آنکہ نام نوے خاص از طلیسان دارند و جامہ سیاہ و امسال این لباس معناد خودی این عہد
احتمال دارد کہ لباس بکسین خوانند و معناد لغت وی یعنی این لباس کہ الآن معناد خطبہ است و در ہما خودی بر خوجا قادیان
نقی مطلق کنند لیکن در مشکوٰۃ از مسلم بروایت ثور بن حریش آورده کہ پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خطبہ خواند و بر سر مبارک وی
و شاد سیاہ بود کہ زدگذاشتہ بود و وطوت اورا میان کتفین خود در جمعہ و قبل کہ مو خوش خوانند نفی بقاد خود برین حد
بر قوع یعنی از انہا احیاء نامانی نبود و این ارسال طرفین عامہ بین کتفین کہ بعضیے از ان تعبیر تلویر عامہ کردہ اند احیاء
فعل آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بود و مخصوص بکعبہ نیست چنانکہ در بیان عادت لباس آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
یا بدانشاء اللہ عالمی فافہم و چون در مسجد درآمدے بر حاضران سلام کردے و چون بمنبر آمدے روی سوی کسان آورد
و دیگر بار سلام کردے آن گاہ ہشتی رواہ ابن ماجہ عن ابن عمر از مسراجہ نقل کردہ اند کہ سلام نگویہ خطیب بر قوم مگر از ان مخصوص
آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم داشتہ اند یا در صحت روایت آن سخن وارد و در حاشیہ شرح ابن الہمام نوشته است و
از قدوری نقل کردہ کہ طحاوے گفتہ کہ چون امام بر منبر بر آید ظاہر مذہب گاہست کہ سلام نگوید زیرا کہ خروج امام بر اسی طلع
کلام است پس جائز نباشد سلام چنانچہ مذہب شافعی است و حدیثی کہ از نافع از ابن عمر روایت کردہ اند ضعیف است
و انیا فیم درین باب حدیثی صحیح مگر احادیث ضعیف کہ احتجاج را نشاید و اگر ثابت شود حل بر حالت باحت کلام میکنم
و بالخرع در اذان کرے در پیش است آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و در زمان شریف غیر ازین اذان نبود و در ہر ایہ

گفته که نزد بعضی معتبرین اذان است در حق و جوب سے و حرمت بیچ واضح است کہ سحر اول است اگر در کوفتش کہ بعد از طلوع
 سحر گفته باشند زیرا کہ مقصود کہ اعلام است بوی قتل شدنی و کین در زمان ابو بکر و عمر و چون دو خلافت عثمان بن عفان
 رسید و کثرت تفرقه در مردم پیدا شد امر کرد باذان دیگر پیش ازین اذان برز و را کہ نام شخصی است بیون مسجد و بازار و میدان مکان
 را اجماع الزیت خوانند سنگسار سے سہاہ است در انجا گو یا اگر در حق حرمت طلاق کردہ اند از غیبت آنرا اجماع الزیت گویند و این
 اذان دیگر در بعض احادیث ثانی گفته اند باعتبار احداث اگر چه اول است باعتبار فعل و لفظ بعض علماء متغیراب در
 عبارت نمودہ گفتہ اند کہ اول ثانی است ثانی اول بعض ثالث نیز گفته اند باعتبار تسمیہ قاست باذان چنانچہ در حدیث میں کل انہیں
 صلوات نیز واقع شدہ است و چنانچہ ہمین اعتبار در بعض روایات واقع شدہ کہ در زمان مبارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 و اذان بود ہذا کہ اذان سحر در زمان عثمان اذان اول بودہ اما این اذان دیگر کہ برای سنت مسجد گویند نہ در زمان
 آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بودہ و در زمان صحابہ و نہ بعد از ایشان از دست مل بروی در اکثر دیار اسلام و نیز معلوم
 شد کہ اگر کما باز سید المحدث و حواشی چاہے گفتہ اند کہ این اذان در زمان حجاج احداث یافتہ پس باید کہ سنت را ہم بعد اذان
 اول بگذرانند و اگر خوانند بعد اعلام الصلوۃ نیز گویند و در بعض کتب کتب واقع شدہ است کہ اذان اول از کتب حدیث
 نبوی امیہ است و غالباً این اعتبار از آنست کہ بعض محققین گفته اند کہ ہمین اذان را کہ عثمان برز و را اگر فرمودہ بود ہشام
 بن عبد الملک آنرا ہم نقل کردہ و اللہ اعلم و در بعض روایات کہدہ کہ اذان اول در زمان عمر بن الخطاب بود و تا حد عثمان آنرا
 پذیرفت و بعض گفته اند کہ در زمان عمر بن الخطاب بود عثمان آنرا بلفظ اذان حکم کرد و بر مکان عالی فرمود ازین جهت نہایت پس
 کہ عمر بر ہر تقدیر اپنے خلفائے راشدین کردہ باشند آنرا بدعت نباید گفت و اگر بعضی از اسلاف اطلاق بدعت بران کردہ
 بحیثی آنست کہ در زمان آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نبود و مقصود از ہم تقبیح آن نخواہد بود کہ اقال العلماء چون بال
 اذان خارج شدے آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر خاستے و خطبہ کردے بی فاصلہ بعلی و غنی دیگر میان
 اذان و خطبہ و در ایستادہ خطبہ خواندن احادیث و اخبار و صحیح بسیار آمد و نزد امام ابو حنیفہ و مالک و محمد قیام سنت سے
 زیرا کہ مقصود ذکر است و آن حاصل است بقعود و آنکہ گویند کہ خطبہ بجای کہتین است بحقیقت نیست مراد آنست کہ قصور سے
 کہ بعد از رکعات نہ واقع شدہ خطبہ جبر نقصان آن در ثواب میکند و لہذا استقبال قبلہ و حرمت مکہ کہ شرط اند در نماز
 و خطبہ نیست و لکن چون موافقت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بران ثابت شدہ سنت باشد و ترک آن بی ضرورت
 کہدہ کہانی شرح این الامام و نزد شافعی واجب اما مالک نیز روایتے در جوب آمدہ و در صحیح بخاری و مسلم و غیرہ از جابر ابن
 سمرہ آوردہ کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خطبہ میخواند تا کہ بعد از ان می نشست پس می ایستاد و خطبہ دیگر میخواند
 و ہر کہ را خبر دہد کہ نشسته خطبہ میخواند و رخ گواست و سلم و نسائی از کعب بن عجرہ آوردہ کہ وہی در مسجد را آمد و عبد الرحمن بن
 ام کلثوم را کہ کعبہ المروانیہ و اتباع ایشان بود و کہ خطبہ میخواند نشسته گفت بہ بینید این نبی را کہ نشسته خطبہ سے خواہم
 و حال تا کہ حق تعالی فرمودہ است و فاذا ما دانت ہارۃ اولہم انفضوا الیہا و ترکوا کما و سبب نزول بن کریم آنست کہ بر آن
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خطبہ میخواند اہل مدینہ را قطع گران فہ سخت سجدہ بود ناگاہ در بن میان شنیدند کہ قافلہ از شام
 رسیدہ است ہمہ بر غایتند و بجانب قافلہ رفتند و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را متجاوز خطبہ ایستادہ گداشتند گردانند
 تن از صحابہ کہ ابو بکر و عمر از ایشان بود و نیز غصہ یافتند چون فرمود و ترکوا کما و سبب نزول بن کریم آنست کہ بر آن

و از ساد و نیز نقل کرده اند که خطبه ششم خوانده و گفته اند که وی همان معذور بود که به حکم و سی بسیار شده بود و طاقت
ایستاده شدن و خطبه خواندن نداشت که اقبال اشخ سلمه فتح الباری و نیز گفته اند که روایت کرد عبدلرزاق و سمران
نموده که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و ابوبکر و عمر و خطبه بخواند و در جمعه ایستاده و چون برخاستن شاق شد قیام و ایستای خطبه
می نشست و استراحت میکرد و ساکت می بود و بعد از آنکه بحال خودی آمد بری ایستاد و نیز خواند و چون معاویه امیر شخطبه
اولی نشست بخواند و ثانی ایستاده و لیکن در ضرورت بود که طاقت ایستادن نداشت که انی فتح الباری انتی و در شرح
این الهام گفته که قصه عثمان که گویند چون در اول جمعه بعد از تولیت خلافت بمنبر برآمد و گفت الحمد لله و الحمد لله و الحمد لله
و در کتب حدیث و در کتب فقه و اشعار و تفسیر و نیز در کتب فقهی که اعتماد بر کلماتی با عصائی کرده و گفته اند که اعتماد
بر سبقت و مانند آن اشارت است با آنکه قوام این دین به تفسیر و بسط است این قیم گفته که این سخن بجز نیست چه قوام
این دین بقرآن و دوسه است که انی الواهب و بعضی و آیات فقیه حنفیه آمده که الکلیه و س یا عصا کرده است و
صحیح آنست که کرده نیست از جهت درود سنت و در روایتی آمده که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم اعتماد بر غزوه میکرد که
با و س بود و از روضه العطار نقل کرده اند که نه هر یک دے که فتح و س خطبه بخار و است چنانکه که خطبه اعتماد و بسط کنند
و آنجا که بصلح است چنانکه مدینه مطهره و بصره و مدینه شافیه و حریم شریف اعتماد بر سبقت کنند که بر قول ایشان فتح آن بلیقی
عنوة است و نیز حنفیه بصره که نزد ایشان بصلح است که این فی موضع و صنف میگوید که این یعنی اعتماد بر کلام یا عصا است
از آن بود که بمنبر ساختن بعد از اعتماد بر غزوه نیست که چیزی اعتماد کردنی عصائی که آن و نه غیر آن و قصه ساختن بمنبر است
که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم پیش از وضع بمنبر قریب بحراب تحصیل جانب غربی ایستاده خطبه بخواند و گاه گاهی بسبب طول
قیام و عرض ملال بر چوبی که در آن مقام نصب کرده بودند تکیه میفرمود و در مدینه امراء بود و از انصار که غلامی داشت که این
آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم کسے مانند آن امراء فرستاد که اگر کنی آن غلام بخار خود را تا چوبی چند را بهم آورده
منبری براس من بسازد تا بران برآمده خطبه خوانم بهتر باشد از آن فرموده آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بمنبر خود را
کرد و وی از چوب گز بمنبر ساخت سه در چوبی در موضع که آن بمنبر شریف منع بنامند و چون آن حضرت صلی الله
علیه و آله و سلم بمنبر برآمد خطبه خواند آن چوب که پیش ازین بران تکیه زده خطبه بخواند از اوراق صحبت آنحضرت صلی الله علیه
و آله و سلم بفروا قادم و از کرد چنانکه ملا آقا کند و تمامه صاحبان مشاهده که ناله و فریاد وی بگریه درآمد پس آن حضرت صلی الله
علیه و آله و سلم از بمنبر فرود آمد و او را در کنار خود گرفت تا اگر چه فریاد با آمده این خبر شنید چرخ یعنی فریاد کردن این چوب بشوید
و بعضی گفته اند که بمنبر خود را در سید است و طول بمنبر شریف بقول صحیح و در ذراع بود و عرض و یک فاع و عرض و یک فاع
و آنان غلامی یا خیمین بنان است تعالی علیهم جمیع آن بمنبرهای خود بود و اول کسی که او را بهامنه قطبیه پوشید عثمان بن عفان بود
و بقول اول کسی که سوت کرد معاویه بود و دهم هزاران امارت خود قنیکه و شام بود و قدوم آورد و خواست که بمنبر آنحضرت را
صلى الله علیه و آله و سلم بشام ببرد چون از جاسی خوش بخیانید همان ساعت آفتاب گرفته شد بعد یک ساعه آسمان
نور گرفت پس معاویه ازین خیال برگشت و اعتذار آن را با اصحاب گفت که مقصود من نفیس و تحقیق ما آن بود تا او را
زمین ننهد و بعد از آن شش پایه دیگر بران افزود و بمنبر نوی را بالا سے آن داشت و بعضی روایات این حکایت
نسبت بمروان کنند که مدینه مطهره را بانب حاکم بوده معاویه یا ز شام بوی نوشته بود که بمنبر مطلقه را بشام فرستد

marfat.com

و لازم نیست بلکه بعضی نخل و کرم ادرست و هیچ چیز بر دوسه واجب نبود و میل خضر و مردسه و گریست که حاضر شده است همه
 با نصات و سکوت بخشود و خاموشی در ظاهر و باطن و کم چیدار بقیه مسلم و کافر و دوا کمال نکرد و حق سلانی ما و کم بود و احد او اند
 نکرد و کمال کردن و از جابر خیزانیدن و جابسه تنگ ساختن هیچ یک را نمی گذارند پس آن جمعه مراد و کفایت است الی حدیث
 التی یلها از گنا و آن صغیره که کرده است با جمعه دیگر که متصل می آید و از او زاده نشسته ایام سه روز و یکدای آن روزگشتن
 ثابت است آن اشتر از جمت آنکه ندای سوز جل قبول میجوین با و با کسسته غله مثل شالها هر که یکی کن و مراد است و چنان
 پس یکشنبه هفته دوسه روز بالای آن جزای یکت در جمعه باشد ذکره ابو داود و ابن عبد الله بن عمر و آیت حدیث معلوم شد که متوجه
 خضوع و خشوع و سکوت و انصاف و عدم ایام سه روم بلند تر از دعا و سوال است و در حدیث ترمذی از ساجد بن اسحق
 آمده است قال رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم من سخطه رقاب الناس يوم الجمعة أخذ جسر الی جهنم و احادیث درین باب
 بسیار است و چون بلال با از اذان فارغ شدی پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم شروع در خطبه کردی این حکم سابق معلوم شده است
 فامده و مراد آن نیست و اگر مقصود از ذکر آن توطئه این قول است که گفت کسی بسنت گذاردن بر نه خاستی و از او شود که مراد
 حضرت از قول او کس بسنت گذاردن بر نه خاستی نهی مشروعیت سنت است پیش از جمعه چنانکه از سیاقی کلام وی واضح است
 که وقت برخاستن برای سنت گذاردن پیش از اذان و شروع در خطبه است نه وقت فارغ شدن از اذان پس ادلی نیست که
 ابتدا همین حکم میکرد که پیش از خطبه کسی سنت نگذار دهنی اگر یک پیش از نماز جمعه سنت را بته نیست چنانکه در نظر سراج بن قول را
 داخل تحت جزا داریم بلکه کلامی است ثابت و با وجود آن خالی از مشغولیت بجمعه مقصود وی انکار سنت است پیش از جمعه
 بگوید که سنت گذاردن پیش از جمعه نزد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم نبود و بیخنده از علما که بسنت جمعه قائل شده اند قیاس
 بر نظر کنند و اثبات سنن قیاسی ها از نیست بعد از آن مبالغه و تاکید و نفی آن میکنند و میگویند و اما که در سلسله صلو
 تصانیف کرده اند و فیضا نازا به سنت قضا نموده اند و در سنت پیش از جمعه چیزی روایت کرده اند و اما بعد از جمعه چون
 منزل بازگشتی چهار رکعت نماز بگذارد و اگر سه رکعت بگذارد و سه دو رکعت بگذارد و سه و بیست و دو رکعت بگذارد و اما بعد از جمعه چون
 باشد از خمان نماز گذارد و بعد از جمعه فصل بعد از چهار رکعت گوید که بگذارد و بعد از چهار رکعت آنچه میفای سلم و ابو داود و ترمذی
 از ابو هریره روایت کرده اند و گفت ترمذی این حدیث صحیح است و دل بر نیست نزد بعضی از اهل علم و مذهب اسحاق آلست
 که اگر سه رکعت بگذارد و چهار رکعت اگر صفاته بگذارد و دو رکعت بر عکس آنچه در متن مذکور است اکنون ما آنچه در کتب در نماز پیش از جمعه و
 بعد از وی آمده و موافق کلام مصنف با مخالفت آن نقل کنیم و الله التوفیق و آنکه نماز بعد از جمعه هم چهار رکعت آمده و هم دو رکعت
 و هم شش رکعت آیا چهار رکعت در حدیثی که مصنف آورده و در روایتی از مسلم آمده اگر چیزی باعث اجماع باشد و بگذارد و دو رکعت
 و سه رکعت و دو رکعت و تنبیه بر گرد و در روایت ابی داود اگر گذارد و دو رکعت و سه رکعت پس از آن بیاید منزل را یا بیت را بگذارد و دو رکعت
 دیگر اما در رکعت مسلم و ترمذی از ابن عمر آورده که گفت بود پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم که بگذارد و بعد از جمعه دو رکعت و گفت
 ترمذی که درین باب حدیث از جابر نیز آمده و حدیث ابن عمر صحیح است و دل بر نیست نزد بعضی از اهل علم این قائل است
 شافعی و احمد و در روایت بخاری و مسلم و ابی داود و ترمذی و نسائی از انصاف اختلاف القاطع آمده که گفت بود عبد الله بن عمر که میگذازد
 در جمعه دو رکعت و صفاته خود در روایتی چون بر میگشت از جمعه میگذازد و در خادم خود دو رکعت میگفت این چنین کرده است و در
 صلی الله علیه و آله و سلم و در روایتی آمده که ابن عمر میگذازد و بعد از جمعه دو رکعت اطاعت میکرد و اما میگفت بود رسول خدا

بعد از زوال آفتاب چهار رکعت میفرمود این ساعته است که کشاده میشود و در پاره آسمان الحمد بیست و پنجین واجب است تکم کردن در حق صحابه زیرا که ایشان می یافتند وقت زوال با چنانکه بودند بلکه اعتقاد بودند در دخول وقت بر قول ایشان بود و ایشان اعلام میکردند و ادعا بر دخول وقت چنانکه در حدیث ابن ام مکتوم آمده است که اعلام میکردند و ادعا بر آمدن وقت تا اذان میگفت اتمی اگر گویند مقصود این بعضی که نفی سنت قبل جمعه میکنند نفی نماز نیست که راتبه جمعه باشد گویند که مقصود اصل اثبات نماز است پیش از جمعه و در گذاردن چهار رکعت وقت زوال کفایت است مالانکه گفتند که مراد باین چهار رکعت سنت ظهر است پس چرا سنت جمعه نباشد و الله اعلم و در صحیح بخاری در ترجمه باب گفته باب الصلوة بعد الجمعه و قبلها بعد از آن حدیث آورده و در رکعت بعد از جمعه را گفته و در صلوٰۃ قبل جمعه حدیثی ذکر کرده و در فتح الباری از ابن مالک آورده که گفت گویا بخاری از عدم تعرض بصلوة قبل جمعه این قصه دارد که اصل استواری ظهر و جماعت تا دلایل بر خلاف آن دلالت کند زیرا که جمعه بدل ظهر است چون اتهام و عنایت می بخیزد صلوٰۃ بعد از جمعه بیشتر بود رکعت و در صحیح حدیث در آن تعرض بر آن مخصوص داشت لکن تقدیم کرده ذکر بعد از قبل در ترجمه بر خلاف حادث و رعایت مناسبت اتمی و این سخن نزدیک است که مصنف گفته که بعضی از علما که سنت جمعه قائل شده اند قیاس بر ظهر میکنند آنچه شیده نماند که این طریق که از فتح الباری نقل کرده شد قیاس نیست بلکه این همان سنت سحر که در ظاهر و کمالی و باطله جاعلی از محمد بن سنت پیش از جمعه را منکر اند و مبالغه کرده اند و نگار و این قوم احادیث را که درین باب و ادیت کرده اند از ابن عباس این مسود و ابن عمر دانی هر برده آورده اند تضعیف کنند و در فتح الباری سیگوید که قویترین آنچه تشکیک کرده میشود پس در شریعت کتب پیش از جمعه عموم حدیثی است که صحیح کرده است آنرا ابن جابر از حدیث عبد الله بن الزبیر که آن حضرت فرمود صلی الله علیه آله وسلم ما من صلوٰۃ غروفته الا وین یزیدها رکعتان قال العبد الضعیف صلح الله حاله و با وجود آنچه ذکر کرده شد از روایات و اقوال در باب صلوٰۃ پیش از جمعه مجرب است از مصنف که گفت علما در سنت پیش از جمعه چیزی را روایت نکرده اند و الله اعلم فانهم از محیط نقل کرده اند که در هر موضع که حکم بوده شرط جمعه اول آن موضع را باید که بعد از جمعه چهار رکعت بگذرانند بنیت ظهر احتیاطا تا اگر جمعه صحیح نیفتد از جمعه فرض وقت با دای ظهر یقین بیرون آیند و از قنای الحجه آورده اند که احتیاط در قرائت کبریا است که پیش از جمعه چهار رکعت سنت بگذرانند و بعد از دی چهار رکعت بنیت سنت وقت پیش از ظهر در رکعت سنت وقت قول صحیح و مختار همین است تا بیشک از جمعه بیرون آید و بعضی گفتند که این چهار رکعت که بعد از جمعه احتیاطا بنیت ظهر میگزارند بهتر آنست که پیش از جمعه بگذارند زیرا که چنان جمعه را اجاعت گذارد و پس از آن بنیت ظهر بگذارند و در جماعت ظنی بسلامات لازم آید که نماز جمعه که گذارده اند فاسد بود و گفته اند که اگر در دو رکعت اخیر این چهار رکعت بعد از فاتحه مؤذنین بخوانند بنیت رقیه دستحازه نه بنیت قرأت مؤذنین و در رکعت اخیر ضرری ندارد و در حدیث آمده است که آنحضرت صلی الله علیه آله وسلم در دو رکعت اخیر فرض را بر سه رکعت قصر میخواند بقول مختار و خفیه ناخواندن آن واجب نیست که بخواند آن سجده سه و واجب گردد و ختلان کرده اند که بنیت این نماز بعضی گفتند که گویند بقیة آخر ظهر یعنی فی ذی بعض گفته اند این چنین نیست کند آخر ظهر و رکعت وقت و لم یؤد بعد و ظاهرا از اطلاق عبارت نعمتا آنست که احتیاج باین تعقیبات نیست بلکه بنیت صلوٰۃ ظهر وقت کند چنانچه در سائر آیات میسند چه اگر جمعه صحیح نیست پس این فرض باقی است یقین و الا بطور بنیت فرض صحیح است صحیح آنست که جمعه صحیح است اگر چه سلطان جائز باشد و غنیزه صحیح حکم لاهل صورت نه نمودن کومح نه لاهل سالی نه سنن الهدی و الله اعلم الفصل در نماز جمعه روز عید و روز

صلی الله علیه و آله وسلم نیزه تنگ که معنی پرستی است با صوت و را حیا و چنانکه در هایا آورده است خربت کذا ذکر بیستین بار
تخلیل حکام و آداب لباس و مجلس بیاید انتشار الله تعالی و مرویت که یکبار عمر بن الخطاب علیه السلام از استبرق خرید و حضرت
رسول صلی الله علیه و آله وسلم آورد و گفت خریدم این را تا بگل و تزیین کن برای عید و خود آن حضرت محله الله علیه
و آله وسلم فرمود این لباس کس است که نیست او را نفیج در آخرت و با بجهل و تزیین برای عید سب و سبون مست اما
لباس مشروع پیش از خروج بعدگاه در روز عید فطر بپند خرا افکار و رسته و عدد آن و ترسی طاق بود و نه بخاری از این
آورده که بیرون نمی آید رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم روز فطر تا آنکه بخورد و چند خورا و میخور و انهار او ترا و در ایت
حاکم از عقبه بن حمید صریح آورده که بخورد و سه پانچ یا هفت یا کمتر از آن یا بیشتر از آن و ترا و گفته اند که ملک در استجابا بکل تو طوط
است و دوست مفید تقویت بصیرت که دوم مصنف آنست علو موافق حراج ایمان است که المؤمن حلو و اگر یک چیز
لیون در خواب نور و تفسیرش آن بود که لذت یمان نصیب می گردد شیون مرقی غالب است لهذا بعضی علما گفته اند که
مطار یک چیز شیون فصل است چنانکه عمل و غیر آن رواه ابن ابی شیبہ عن ابن عباس و غیر در غایت عدد و تر و در همه چیز
عادت شریف آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بود و فرمودی ان الله و تر یکب لوتر و در عید الفطر طعام خوردی تا مراجعت
کر و سه چنانچه در حدیث ترمذی و حاکم از بریده آورده که گفت بود و رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم که بیرون نمی آید و در فطر
تا نمی خورد و بخورد و روز عید فطر تا نماز مسکند از دو گفته اند که حکمت در خوردن پیش از نماز عید فطر آنست که چون خوب فطر نهاد و خوب
صوم است و دست و شمع عمل فطر را بعد مبادت با تمثال ملاکی تعالی و اگر نه مجرد آتشال قصد بودی بقدر سیری خود
و الله اعلم و بعضی گفته اند که اکل آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در هر دو عید در وقت مشروعت اخراج صدقه بود
که مخصوص است بر کرام چون اخراج صدقه فطر پیش از بر آمدن بمحلی بود صدقه بر آورد اکل کرد و بمحلی رفت و اخراج صدقه
اطعمه چون بعد از فطر بود که وقت آن بعد از نماز است و می خورد صدقه داد بعد از آن بخورد و از برای عید غسل کردی بدانکه فقها
غسل عیدین در سنت گفته اند بطریق اثبات آن بطریق عقل و قیاس و است بر جمیع طبقات اجتماع و بطریق نقل حدیثی است
از فاکه بن سعد که صحبت او بحضرت رسالت صلی الله علیه و آله وسلم صحبت سیده بلکه بعد شربت کشیده است اما غیر این
یک حدیث از روی شناعة شده است که گفت بخورد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم که غسل میکرد و یوم الفطر و یوم عرفة
رواه ابن ماجه سننه و الطبرانی بنی مجروح و البزار بنی سنده کذا قال الشیخی و شیخ ابن المام گفته که این حدیث ضعیف است کذا
ذکر النووس و غیره و زکشی این حدیث را نقل کرده و گفته بود فاکه ابن سعد که امر میکرد ابل و عیال خود با غسل و درین امام
و گفته که رواه عبد الله بن احمد بن اسند و ابن ماجه و دیگر حدیثی که سیوطی و مجمع البوامع الشیخ از ابن عباس اختری می آورد
اگر گفت مرقه ما نه نقلی بنا که دیده ام از پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم الا شام و دیدم الا آنکه غسل میکنند در عیدین رواه ابن منذر و ابن
و گفت صحیح عن حیاض و قول زیاد غیر فخر و قول مصنف که میگارد و درین باب و حدیث وار دست و هر دو از گفته
خالی نیست گرچین و حدیث را میخواند یا غیر آن را و ما غیرین دو حدیث در کتاب در غیاب نیانتم و در کتب معتبره صلاحتی
درین باب نقل کرده اند غیر از این مگر که در جامع الاصول باز موطا آورده که بود عبد الله بن عمر که غسل میکرد و شیش از آنکه برود
عید و در عید غسل میکرد و یوم الفطر پیش از آنکه بمحلی برود چنانکه مصنف میگوید که اما از ابن عمر صحیح شده که برای عید غسل کردی و
مهاجرت وی در کتابت است اختصاصی آن یکند که حدیث در غیاب یعنی غسل عید صحیح است که کباری وی فسر کرده اند و اما

ہو الاول قدر دیگر دانکہ ہر یہ تکبیر در طریق صلے در عید اطمینان اتفاق است اما در عید نظر خلاف امام ابو حنیفہ است چنانکہ
 گویند کہ اصل ہر ذکر اخلاست بقولہ تعالیٰ واذکر ربک فی خشک نعبر ما وخیفۃ دون البحر من القول و لیکن ما روید
 جہر در عید اسعے برخلاف قیاس نیست فطری کج وجہ در معنی وی تا آنکہ احکامات کردہ شود بوسے قیاس کردہ شود پوری
 از جهت اختصاص اضمی بر کنی ازار کان حج کہ مشروع است در وی تکبیر و علم است بر افعال وی و این دلیل روایی نیست
 محمد را شاید کہ اثبات جہریت تکبیر در عید فطری قیاس در عید اضمی کنند و در شرح ابن الہمام ذکر است کہ اختلاف در جہر و کبیریت نزد
 حضرت واصل آن زیرا کہ داخل است در عموم ذکرانہ کہ در جمیع اوقات سبب است و مطلوب از خلاصہ مفهوم میگردد کہ خلاف اصل کبیریت
 و این چیز سے نیست زیرا کہ ممنوع نیست ذکر خدا بر فطرت کہ گوید در ایچ وقتی اگر ممنوع باشد پوری باشد کہ موجب بدعت است
 پس امام ابو حنیفہ گوید کہ رفع صحت ذکر بدعت است مخالف قول حق سبحانہ و تعالیٰ و اذکر ربک فی خشک لایہ ہیں متصرف باشد بوجہ
 آن در روایتی از ابو حنیفہ نیز در جہر آمدہ است تھی اما انکہ دیگر در باب جہر و کبیریت سک کردہ اند بحدیثی کہ روایت کردہ است و اسلئے
 کہ گفت ابن عمر کہ رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ تکبیر میگفت روز نظر آنکہا کہ بیرون می آمد از خانه خود امی آمد صلے اللہ
 و ثنی بگوید کہ در رفع این حدیث سخن است و صحیح آنست کہ موقوف است بر این فقرہ کلام مصنف نیز بظاہر نظر است در ان و لیکن
 اشارتی بصحت حدیث نیز کردہ کہ گفت عبد اللہ بن عمر کہ در متابعت سنت و قیادہ عمل نیگذاشت و شیخ ابن الہمام گفتہ این حدیث
 ابن عمر ضعیف است بحجت موسی بن محمد بن حاکم کی از رواۃ اوست و نیز وی دلالت نیکنہ بر جہر و کبیریت کہ محل نزاع است و حاکم
 این را مرفوع روایت کردہ و ذکر کردہ جہر را و بعضی گفتہ کہ صحیح است کہ موقوف است بر این فقرہ قول صحابی معارض نشود بعموم آیت صلے
 کہ میفرماید و دون البحر من القول و نیز در حدیث آمده کہ غیر از ذکر انحنی و حال آنکہ وی معارض است بقول صحابی دیگر چنانکہ
 روایت کردہ شدہ است از ابن عباس کہ وی خنیہ مردم را کہ تکبیر میگفتند پس پرسید از شننے کہ میکشید شتر اورا آیا تکبیر گفت
 امام گفت لا فرمودہ یافتم اختلاف این را و ز را با پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و بدو بھی کی اذان کہ میگفت تکبیر پیش از اذان
 و ابی حنفہ گفت کہ نمی باید کہ منع کنند عامہ را از اذان از جهت قلت و خبت ایشان در غیرات انشی و پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم
 چون بصلے رسید ہی در زمان شروع در تاذ کردہ نہ اذان بود و نہ اقامت و نہ اعلوۃ جامتہ سلم ابو داؤد و ترمذی
 از جابر ابن سمرا آورده اند کہ گفت گدا آمد ہم بار رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم عیدین نہ کیا رود و بار بے اذان اقامت
 و گفت ترمذی کہ درین باب حدیث از جابر بن عبد اللہ و ابن عباس نیز آمدہ و حدیث جابر بن عمرو بن مسیح صحیح است و ابن بنت
 نزد اہل علم از اصحاب پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و غیر ایشان کہ اذان گفتہ نشود نہ مرعیدین را و نہ ہر بھیجے اذلول و اذلول
 بخاری از ابن عباس و جابر بن عبد اللہ آورده کہ گفتند نہ بدین در زمان نبوت کہ اذان گفتہ میشد نہ یوم اظہر نہ یوم اشقی
 و در صحیح مسلم از مطا آورده کہ گفت خبر دادہ مرا جابر بن عبد اللہ کہ نیست اذان مرصطہ را و روز نظر و نہ اقامت و نہ نماز و نہ چیزی
 در روایت کردہ شائی از ابن عمر کہ گفت بیرون آمد رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم در روز عید پس بگذازد نماز بے اذان و
 اقامت و انکاد و موطا گفتہ کہ شنیدم بسیاری از علماء را کہ گفتند نبود در نظر و نہ در انشی ندانہ اقامت از زمان رسول خدا صلے اللہ
 علیہ وآلہ وسلم تا امروز و باطلہ عدم اذان و اقامت و نہ نماز جمع علیہ است و در فتح الباری گفت کہ اسد لال کردہ میشود بقول
 جابر کہ گفت و نہ نماز و نہ چیزی بے بر آنکہ گفتہ نشود و پیش از نماز عید پنج چیز مثل الصلوۃ یا الصلوۃ جامتہ دانند آن و لیکن روایت کرد
 شافعی از انکہ از زہری کہ گفت بود رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم امر میکرد موزان را در عیدین بقول الصلوۃ جامتہ و اگر چه

این حدیث میں ہے کہ جس نے نماز کو قیاس پر نماز کو سنت کہ روی میں قول ثابت ہے کہ است و کنت شافی بحیثیت
 ترمذی کہ گویا الصلوٰۃ یا الصلوٰۃ جاستہ ما گویا ہوا الی الصلوٰۃ کردہ یعنی دارم اترا اما اگر گویا علی الصلوٰۃ یا غیر ان الفاظ
 اذان کردہ بعد از نماز آن را دین الی مشیتہ یا بنا دیم از سید بن السیب آوردہ کہ اول کسی کا احاث کرد اذان یا
 سادہ بود و بعض گفتہ اند مردان و بعض گفتہ اند حجاج و بعض زیاد و صبح آشت کہ سادہ بود و بعد از وی ایما نیز اخذ
 کردہ اند و اندہ علم و صنعت میگوید کہ سنت آشت کہ بیج ازینہا بنا شد و کیفیت گفتار دین نماز بعد از آن بود کہ در رکعت اولی
 ہفت تکبیر گفتہ باشد میان ہر دو تکبیر یک ساعت بیفت یعنی دانی لطیف خاموش شدی و صبح و ذکر میں بیان ہر دو
 تکبیر روی بہ سنت تھا امام احمد و ثمالی عی فرمودہ صلوٰۃ پر حضرت رسالت پناہی علیہ السلام و سلم گویا و اگر کسی
 تحلیل و تکبیر گوید و ما کند نیز حسن است و در بعض روایات از وی آمدہ کہ گویا شدہ اکبر کہیر را کہند کثیرا و سبحان اسمہ بکرہ و
 ایما و صلوٰۃ علی نبی الابی و اگر خواہد بر آن گوید چنانچہ سبحان اللہ و الحمد للہ لا الہ الا اللہ و اللہ اکبر و صلوٰۃ
 علی محمد و آلہ ہر چہ اذکر خوش آید و این اشارت کردہ صنعت کہ گفتہ کہ کوئی میں میان دو تکبیر نیست و خود امام ابوحنیفہ ذکر
 و عادت میان تکبیرات مشرق و مغرب است و بنا کہ دو تکبیرات بعد روایات مختلف آمدہ ابو داؤد و از عائشہ و عبد اللہ بن عمر
 و ابن عباس و کثرندی از کثیر بن عبد اللہ و موطا از تابع از ابی ہریرہ روایت کردہ اند ہفت در رکعت اولی صبح و رکعت
 ثانیہ و این قائل شدہ انکہ شافی و احمد و لیکن نزد اکبر و احمد تکبیرات قتل منہ و دست از صبح و تکبیر قیام منہ و دست
 از غم و ترو شافی عی یکے انان دو منہ و دست اذان دو و دار قتل از عائشہ روایت کردہ کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم
 دو از دو تکبیر میگفت در سہ تکبیر افتتاح بابو داؤد و از سید بن العاص آوردہ کہ گفتہ ہر سیدم ابو موسی و حذیفہ را کہ چند تکبیر
 میگفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم در غمی و غم میں گفتہ ابو موسی ہمارے تکبیرات چنانہ و گفتہ حذیفہ است
 گفتہ ابو موسی و گفتہ ابو موسی ہمیں میگردم من در بصرہ در وقتی کہ عامل بودم برایشان ہمیں آدہ است اذان میں سجدہ
 گفتہ تکبیر گویا چار بار پسر قرات کند پس ہر کوئی بعد پسر است در رکعت ثانیہ پس قرات کند پسر تکبیر گویا چار بار بعد از
 قرات و ایک مرفوع دارد زیرا کہ اشال انہا را بقیاس سہمان اذت و در بعض طرق مرفوع نیز آدہ و این چار بار تکبیر قتل
 است مداولی و تکبیرہ کوئی ہر ہر رکعت سہ تکبیر بود و مذہب حنفیہ سنت این قول بن مسعود است و چہ ترویجی است
 قول ابن عباس و مشائخ امیکنند کہ من در تکبیرات روایات مختلف آمدہ اعتدال کہیم زیرا کہ تکبیرات در طبع ایدی خات
 مسعود است در شروع پس اعتدال اولی باشد کثالی العایہ و گفتہ اند کہ چون دولت بہ بنی عباس اشغال کردہ امر کردہ حکام و
 روسے زمین را کہ محل کنند بقول جد ایشان و شرط کردہ اند کہ غیر آن محل نہایند و بعض بلاد و خفیہ نیز بہرمان محل باقی دستورانہ
 حتی کہ از قادیان بچہ نقل کردہ اند کہ گفتہ کہ اگر چہی ازینہ بر قول ابن مسعود محل کنند نیز جائز است زیرا کہ آن مذہب صاحبہ است
 و زکشی از امام احمد نقل میکند کہ گفتہ اختلاف کردہ اند چاہے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و تکبیرات عیدہ قائل جائزہ در میں
 حدیث تکبیرات عیدہ نامہ اما کہ از جہت عدم ورود کانت بشرط تصحیح ایشان فاشد علم و حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
 در عیدہ کہی و ظہر در رکعت اولی سورہ ق و القرآن البیہ خواندہ و در دوم اقرب الساعۃ رواہ مسلم و ابو داؤد و الترمذی
 و انشائی و کادہ این دو سورہ در از خواندہ و فقہاء بر سہ اسم رکعت لای علی و ہل انک حدیث القاضی فرمودہ چنانچہ در چہ
 رکعت ہے کہ عید و بعد از یک روز جمع شدی در ہر دو و بین دو سورہ را خواندہ مسعود و ابی جعفر المذکورہ ایضا و بعض

خواندن این دو سوره مستحب تر گویند و این را اکثر روایات دانند و در خواندن غیر این دو سوره مذکور چیزی صحیح نشد اگر چه
 حکم فاقروا ما تمیز من القرآن هر چه خوانند درست بود و لغا در کتاب خرقی که در مذہب امام احمد است گفته که قرائتی کل رکعت
 با کلمه سوره چون از سجده رکعت دوم برخاستی شروع در تکبیر کردی و پنج تکبیر متتابع بخفتی و آنجا شروع در قرائت کردی
 پس تکبیرات در هر رکعت پیش از قرائت بودند و مذہب ائمہ ثلثہ یحییٰ است و تکبیر ایشان با حدیث وارد درین باب
 است و نزد خنیفه در رکعت اولی قبل القراءۃ و در ثانی بعد القراءۃ دین مروی از ابن مسعود است چنانکہ گذشت و معتزلیان و
 زہدیین میکنند و یگوید در بعض احادیث از ابی ہریرہ مرویست کہ والی بین القرائتین تکبیر و لا تم قرا و لا تم قرا فی الاثنین قرا
 و قبل تکبیر بعد القراءۃ چنانکہ مذہب خنفی است و این حدیث را امام احمد روایت کرده و آن معتزلی میگوید این خبر صحیح نیست و آن
 کہ محمد بن حویرہ کہ ماوی این حدیث است مخرج است با اتفاق اکابر علماء حدیث گفته اند کہ این حدیث از غیرین طریق زیادہ است
 و اصحالم و بعد از آن کہ اشارت کردیم حدیث خلاف مختار خود حدیث دیگر روایت ما سے خود آورده و گفت من عمر بن الخطاب انزل
 ان رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم كبرني البعدين في الاولى سبعا قبل القراءۃ و في الاخرى سبعا قبل القراءۃ این حدیث ابی داؤد
 از عمر بن الخطاب عن ابیہ من جده و ترمذی از کثیر بن عبد اللہ آورده و گفته درین باب از عائشہ و ابن عمر و عمر بن عوف مرسل
 نیز حدیث آمده است و معتزلی میگوید ترمذی از بخاری سوال کرد و گفت درین حدیث چه میگوید گفت پس فی الباب شی
 اصح من ذلک و قول و زکشی گفته است کہ ترمذی گفته بود حسن شی فی الباب قند برو چون از نماز فارغ شدی برخاستی
 ایستاد و خطبه کردی و منبر نمود و در نماز و حکم مذکور شد یکی آنکہ خطبه عید بعد از نماز عید بود دیگر آنکہ خطبه آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 در عیدین بر منبر نمود و اول اصحاب کتب استہم اتفاق دارند بر روایت آنکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نماز عید اخصو
 فطر و پیش از خطبه میگذاشتند و ابوبکر و عمر بعد از دو سے نیز چنین میکردند ترمذی گفته کہ برین سنت عمل نزد اہل علم از اصحاب پیغمبر
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و غیر ایشان و گفته اند کہ اول کسی کہ خطبه پیش از نماز خواند مردان بن اعلم است و وقتی کہ امیر بر منبر بود
 از قبل معاویہ و در صحیحین از ابی سعید خدری آمده است کہ گفت بود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ بیرون آمدی روز
 فطر و منی ابوی سطل و نخستین چیزے کہ ابتدا کردی یہ ان نماز بودی پستری گشتی از نماز و ایستادی مقابل مردم و مردم پشت بزم
 بر صفوف خود پس و خط فرمودی و وصیت کردی و امر کردی بخیر و گفت ابوسید ہمیشہ بود مذہب مردم برین تا آنکہ بیرون آمد من بیرون
 و دی امیر مدینہ بود در منی یا فطر چون آمدیم مصلی مانا و منبری بود کہ بنا کرده بود و او را از گل و خشت کشید بن اہل بیت
 مردان کہ بر دو بران پیش از آنکہ نماز کنند پس کشیدم من جامہ او را و کشید او مرا و منبر بردفت خطبه خواند پیش از نماز گفتند و تغییر
 و اوید شما سوگند بخدا سنت ما گفت یا اباسید رفت آشاک کہ تو میدانی و متروک گشت پس گفتم سوگند بخدا سے کہ بقایے ذات
 من در دست قدرت اوست نتواند آورد شما بهتر از آن چه من دانم این کہ را سہ بار گفتم و بر گشتم و در فتح البصری می آید کہ تسلیم
 کرده اند کہ اول کسی کہ خطبه پیش از نماز کرد کیست مشہور است کہ مردان بودند چنانکہ در صحیح آمده است از حدیث ابی سیدہ و بعض گفته اند
 کہ پیش از مدی عثمان بن عفان نیز کرده بودند چنانکہ ابن المنذر با سند صحیح از حسن بصری آورده کہ گفت اول کسی کہ خطبه خواند پیش از
 نماز عثمان بن عفان بود و او را اول نماز گذارده و پستری خطبه خواندی و در آخر چون دید کہ مردم نماز نمی توانند رسید نظر این خطبه
 را تقدیم کرد بر نماز و این صلت غیر ملتئی است کہ مردان بہت آن تقدیم میکرد ملت در تقدیم دی خطبه را آن بود کہ تا مردم
 متفرق نماز نشسته باشند خطبه او را کہ در میان سبب است از نسبت بہما کہ سستی آن نبود و بدو مع و ثنائی قومی کہ نہ لائق آن بودند میکرد

و در روایتی دیگر آمده دیدم من و شیخ با ویدم اکثر اهل آن شمار ازلی ازین میان برخاستند و گوییم بسبب رسول الله
فرمود بسبب آنکه کفران نعمت مردان می کنند و از ایشان تمکایت می دارند و در حدیث ابی سید آمده و لعنت بر یکدیگر
بسیار کنند و دیدم من از ناقصات عقل و دین برنده تر از ناقص عقل مرد و قائل بودم شیار را و لی فقط در روایتی دیگر از جابر
آمد و قول میگفت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم هر دم از مردان و زنان قصد قوا صدقه دهید و خیر کنید اکثر من چنانچه
انسان پس بیشتر مردم که تصدق میکردند زنان بودند و بعضی قات و سکون را گوشواره و آقا تم و انگشتری و کتبی
و چیزای دیگر از جنس این تصدق توان کرد و تا کمان که حاجت پس اگر بود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم با کاری
بر یکدیگر میخواست آن بهشت جیسا بفرستد فکر زیاد و لبی با بختی ذکر کنم ذکر میکرد آنرا بهایه ایشان و میفرستاد
و الا انصرف و اگر نمی بود کاره و حاجتی بفرستادن ایشان بهائی میگفت و بنام می آمد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم
بمجموع خطبه ها چه خطبه جمعه و چه عید و چه غیر آن انتقال بمکه و ثبایه حق میکرد و تخصیص بعضی خاص و بعضی مخصوص از مردم و ثبایه
مثل بکیر و غیره نمی فرمود و چون خطبه ای زمان انتقال خطبه عید مخصوصا عید شمس بکیر کنند مصنف رو آن کرد و گفت و
در حدیثی وارد شده که انتقال خطبه عید بکیر میکرد و میگوید در سنن ابن ابی حاتم مقدار مرویست من صد مؤذن این
صلی الله علیه و آله سلم این نبی صلی الله علیه و آله و سلم کان کثیرا بکیر من اخفات الخطبة یعنی آنحضرت صلی الله علیه و آله
و سلم بکیر بسیار میگفت در میان خطبه و لی فقط در روایتی دیگر از سعد واقع شده است بکیر بکیر لی خطبه العیدین بسیار
میگفت بکیر یا در خطبه هر دو عید فطر و اسفند و این حدیث و کالت یکند بصریح بر آنکه انتقال خطبه بکیر کردی بلکه بکیر
در خطبه بسیار گفتی خواه در اول یا در اثنا یا آخر آن و اما علم و از همان ماه که بعید گاه برقی هم بیان را و باز گفته بکیر برادر
از بکیر گفته چنانچه بخاری از جابر بن عبد الله روایت کرده و ترمذی از ابی هریره آورده و گفته درین باب حدیث از عبد الله
بن عمر ابی رافع نیز آمده و گفته مستحب داشته اند بعضی از اهل علم امام را که چون بیرون آید برای رجوع کند برای دیگر
از جهت اتیان این حدیث باین قائل است شافعی انشی و در فتح الباری میگوید شافعی در کتاب ام گفته مستحب است امام را
و امام را و اکثر از شافعی برین اند و لیکن در دجیز تعرض کرده که امام را تکمیل قائل اند اکثر اهل علم و بعضی گفته اند اگر آن معنی
ملت که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بسبب آن که مثلاً بانی است حکم نیز بانی است و لا فتی میشود حکم بانتهای ملت
و اکثر طلبا بر آنند که حکم بانی است اگر چه ملت آن متقی گردد چنانچه رتل در طوالت و غیره انشی پوشیده نماند که تعین ملت
انمن فیة مخصوص نیست چنانچه در رتل کما ظهار جلالت و شجاعت بود بشرکان اما اینها مسالی و ملل که پیدا میکنند بزرگان
و اهل مال است چنانچه مصنف در اول آخر کلام خود مایائی بیان کرده است پس اینها نظر بملت نبایگداشت او ای اتیان و قیام
در طریق سنت باید برافراشت با احتمال وجود بعضی آن معانی که در شان آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم تنبأ کرده اند
در غیر دس صلی الله علیه و آله و سلم و سران که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در راه رفتن بمصلی و رجوع از آن تنبأ
میکرد و میگویند آن بود که تا اهل هر دو را بدری صلی الله علیه و آله و سلم سلام کنند و بشرت ثواب این عمل مشرف فائز گردد
و حصول سعادت بشرت بر سلام از آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بهر دو طائفه که مفید و مانع سلامت است علاوه
و لازم آنست که آنکه سروی آن بود که بکثرت وی صلی الله علیه و آله و سلم هر دو را و اهل آن اشغال شود و هر دو عزت و فضل
بکثرت و شرف مشاغل مساوی شد و آن بود که حاجت اهل حاجات و رفیقین را از تعلیم و استقفا و استرخا و صدقه و ذوق

و سوره بجا به جمال جان باقرای وی و انشد آن کسانند یا آنکه انکار سازد شرع اسلام در هر دو راه حاصل یه یا انکار و کفر است
 و برکات آن در هر دو حصول یه و یا آنکه اهل کفر و غفای نا ازین دو غیر هم بشاید عزت اسلام و رحمت اعظم وین بکبر
 یعنی هم انکار و سوره بجا بکفر و غفای نا ازین دو غیر هم بشاید عزت اسلام و رحمت اعظم وین بکبر
 یا برای آنکه تعلق و موافق و اما کن مختلف شکر و اهل آنها از لاکه وین و انش کوا طاعات وی شوند یا آنکه غنا و آنحضرت
 صلی الله علیه و آله و سلم بجانب مصلی بر جنت سین بود و اگر رجوع نیز بمان راه میکرد بر جنت شمال واقع میشد پس رجوع در غیر
 آن راه کرد آن نیز بر جنت سین واقع شود به آنکه قبله مدینه جنوبی است و مصلحت عبید بجانب غربی است و ازین حال لازم یه
 که رفتن بجهت از جنت سین بود و منزلت شریف در وقت و قوت بصلی بر جنت شمال پس انکه چون با رجوع میکرد و نکره رفته بودند
 بضرورت بر جنت شمال واقع میشد یا آنکه از جنت ترس از کید اعدای دین بود و از مقام پاک خود نایستند و این وجه نیست
 و در بعضی نظریست زیرا که اگر چنین بودی این روش را که ذکر دهنی و عادت نشا ختی تا آنجا برعت عادت شریف بمان
 راه دیگر آمد و نایستند و جواب داده اند ازین نظر که از مصلحت احتیاط در مخالفت طریقین موانعت بر طریق مین از خلیه
 لیکن در روایت شافعی آمده که رفتن آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم روز عید بصلی از طریق اعظم بود و رجوع از راه دیگر
 برین تقدیر و بطریق قدس کوه قدیر و اهل یا آنکه از این جهت از دحام و هجوم خلق کره یه یا آنکه در وقت رفتن
 بر فراصلی کره یه چند آنکه در وقت رجوع چیزی باقی نماندی پس به راه دیگر که اجتماع افراد سالکان نبودی و رجوع کردی
 ماند و منع سال لازم نماید یا آنکه قبال میگرفت بغير طریق بغير حال بقوت رضا و ترقی بتمام قرب و وصول یه
 چنانکه بعد از شغل نیز دیگر گشت و این وجه خالی از خفای نیست یا آنکه راهی که به ان متوجه بصلی میشد و در ترور و از ترور
 اذان راه که رجوع بدان میکرد پس خواستی که کثیرا بر کند بکثیرا خطوات در وقت رفتن بعبادت و اما در وقت رجوع چون
 بمنزل خود آمدن سرعت نمودی که در اینجا قصد عبادت نیست و درین وجه سخن کرده اند یا آنکه از خطوات بر وقت رجوع نیز
 عبادت است یا آنکه گفته اند که هر که به رجوع و ذابوت وصول بوطن ابر و ثواب این سفر را حاصل است چنانکه در حدیث
 الی این کتب نزد ترمذی و غیره ثابت شده است و اگر عکس این وجه نیز گویند صورتی دارد یعنی راه رفتن کوتاه تر و نکره
 بود و عادت که عبادت بطاعت کند و فضیلت اول وقت در باب عبادت و عادت بر گشتن که اگر در ترور بمنزل برسد چیزی فوت
 نکرد و یا آنکه اختیار این روش از آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم برای این رجوع وجود مذکور بودی که اقبال صاحب بیهی
 یا دیگر اسرار و مصلح بود که حصول بیشتر خلق از ادراک آن اسرار قاصر بود و این وجهی را اولی است چه اسرار و معانی که آنحضرت
 صلی الله علیه و آله و سلم را به و خلایق را بجمال ملک و صبر آن تنگ است و وصول بدان مستند و اما علم تنبیه و محلوله
 حمید پیش از وی و بعد از وی نازی نیست و بخاری و مسلم و ابوداؤد و ترمذی و نسائی از این حباب آورده اند که رسول خدا
 صلی الله علیه و آله و سلم بیرون آمد روز عید پس بگفتار و دور کعبه و نکره از پیش از وی و بعد از وی اهدایت و ترمذی
 گفته که درین باب حدیث از ابن عمر و عبد الله بن عمر و ابی سعید نیز آمده و اهل برین است از جنس اهل علم از صحاب و غیره صلی الله
 علیه و آله و سلم و غیر ایشان و طائفه از اهل علم نماز پیش از نماز عید و بعد از وی جائز دارند و قول اول صحیح تر است یعنی
 در رکشی می آید که امیر المؤمنین علی ابوسعید و انصاری را خلیفه ساخته بود بر مردم پس بیرون آمد روز عید و گفت ای اهل
 نیست از صفت که نماز گذارده شود پیش از اقامه و انشائی و روایت است از ابن سیرین که ابن مسعود و خدیجه

ایستادن و نشی کردن مردم را که بگذارند نماز و زحید پیش از خروج امام رواه سید و زهری گفت نشیمن از پیش کی از اهل
خود که ذکر کند که کسی از ملت این است نماز گذارد پیش از نماز عید و بعد از دو سه رواه الاثرم و خلاف بدان است که این
مخصوص بمصلی است یا شامل است بمصلی و منزل را بعضی گویند اگر در غیر مصلی بگذارند فلا باس به روایت کرده شده است از
ابی سعید خدری که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم پیش از عید نماز میگذارد و چون جمع بمنزل میگرد میگذارد و دو رکعت رواه ابن عباس
و احمد اتقی و در هدایه میگوید تنقل کند در مصلی پیش از عید پس کراهت در مصلی است خاصه و اگر نماز اشراق و ضحی را پیش از
خروج بجا نهد کند کرده نباشد که آنی الشرح و بعضی گفته در مصلی و غیر مصلی در شرح هدایه میگوید این نفی باطلاق متناول است
امام را و قوم را جمیعاً و شافعی میگوید امام را کرده است نه قوم را و گفته اند مراد این نفی آنست که پیش از عید نماز سنون نیست
نه آنکه کرده است فی حد ذاته در فتح الباری میگوید منع صلوة قبل العید و بعد از احتمال دارد که مراد از آن منع تنقل باشد
یا نفی را تبیه بر تقدیر منع تنقل آیا از جهت وقت کراهت است یا عام تر از آن و بر هر تقدیر مخصوص امام است یا شامل است
امام را و عموم را و مخصوص است بمصلی یا شامل است مصلی و بیت را اختلاف است ملت با جمیع آن کوفیان میگویند
بگذارند بعد از عید نه قبل آن و مذہب او زامی و ثور سے و حنفیہ اینست و بعضی از آن میگویند بگذارند قبل نه بعد و مذہب
حسن بصری و جامد اینست و مدنیان میگویند نه قبل نه بعد و مذہب زهری و ابن جریر و احمد اینست و بعضی از آنکه نقل کرده اند
اجماع بر عدم تنقل امام در مصلی و هر که تجویز کرده است میگوید که آن وقت مطلق نماز است و هر که منع کرده میگوید که رسول خدا صلی الله
علیه و آله و سلم بگذارده و من اقتدای قدما و ائمه می و حاصل آنست که نماز عید راسته ثابت نشده است نه قبل نه بعد الا نزد
بعضی که تمایس کنند او را بر جمیع اطلاق لقل منع آن بدلیل خاص ثابت نشده و اگر وقت کراهت است که در سائر ایام است
و دیگر با کمال اختلاف است در نماز گذاردن بعد از نوبت نماز عید و ظاهر مذہب حنفی آنست که چون نماز عید فوت شود دیگر اوزار
تقصایست زیرا که این نماز جز این صفت خاص نیامد و لیکن در بعضی شرح هدایه گفته است که اگر خواهد بگذارند دو رکعت
یا چهار رکعت مثل صلوة ضحی که در سائر ایام بگذارند و از محیط نماز متوالی قاضی خان نقل کرده اند که هر که بمصلی بآید نماز
با امام در نیافت اگر خواهد برگردد و بخانه خود و اگر خواهد نماز بگذارد و برگردد و افضل آنست که بگذارند چهار رکعت یا صلوة ضحی بایستی
باشد چنانچه روایت کرده شده است از ابن مسعود با سند صحیح که گفت هر که فوت شود او را نماز عید بگذارند چهار رکعت گذاشتی
فتح الباری میگوید گفته اند بخواند در رکعت اولی سجده یک الا علی و در ثانی و شمس و ضحی و در ثالث و دلیل و در رابعه و افضل
در روایت کرده است ابن مسعود بن ابی بنجرین سات مصلی الله علیه و آله و سلم و هدی جیل و اجری جزیل و در مذہب امام احمد
نیز اگر نماز عید فوت شود چهار رکعت بگذارد مثل نماز طلوع یک سلام یا دو سلام را ایشان نیز از ابن مسعود رواه کرده اند و
آورده اند و امام احمد گفته که تقویت میکند آن را حدیث علی که امر کرد مردی که بگذارد و بعضی از آنست که چهار رکعت سبکبیر
و خطبه بخاری در ترتیب اب آورده که اشش جمع کرد اهل دوله خود را در راه و او را که موضوعی است بر دو فرسخ از بصره و بگذارند نماز عید
و نیز میگوید که اهل سواد جمع شوند و بگذارند دو رکعت بطریق نماز عید و کرانی میگوید چون فوت شود نماز عید با امام اهلک و شافعی
میگویند بگذارند دو رکعت و احمد چهار رکعت و نزد امام ابو حنیفه غیرست که بگذارند و یا نه و بر تقدیر گذاردن غیرست میان چهار رکعت
و احمد علم فصل در استقلال عبادت حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله و سلم بوقت استسقا بدانکه بر شش وجه ثابت شده که
آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم استسقا کرده و وجه اول آنکه در روز عید استسقا طلب بامان کرد و گفت اللهم اغثنا

marfat.com

marfat.com.

و استغفار من برکات السماء و برکت لئامن برکات الارض اللهم ارفع عنا الجحود و الجور و العسر و الشق عنا من البلاء و
 ما لا يشفه غیرک اللهم اننا نستغفرک انک کنت خفایا فانزل السماء علينا مدرارا شامی این دعا را از سالم بن عبد الله عن ابيه
 روایت کرده که ذاتی الواهب به آنکه استغفار را اثر عظیم است در باب استغفار برکت در رزق و زیادت و اموال و اولاد
 چنانچه انفسوس قرآن مجید معلوم میشود و در احادیث فضل آن بسیار واقع شده و اما دعاست هر که لازم گیرد استغفار را بهر
 اورا خدا بخشنده از هر تنگی فراخ و از هر اندوه کثا و در روزی رساند او را انجا که گمان ندارد و از امیر المؤمنین علیه السلام
 روایت که فرمود عجب از مردم که شکایت از تنگی رزق کنند و کلید پاس رزق در دست ایشان است و ان استغفارت
 و نیز آمده است که بنده مومن چون گناهی کند نکتہ سیاه بر دل وی بتشیند و چون استغفار کند سیل کرده شود دل وی چون
 زیاده شود گناه زیاده شود سیاهی دل را بگیرد دل را و تمام گردان سیاهی و نیز آمده که اگر کسی باشد که هر روز هفتاد بار گناه کند
 و بر بار استغفار کند آمرزیده و بخشیده گرداند او را و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم هفتاد بار در بعض روایات صد بار یک
 مجلس استغفار کرد و تحقیق معانی این حدیث و بیان موجب این استغفار در سال هر پنج مرتبه تفصیل ذکر کرده شده است
 و وصیت است مشایخ را که هر روز هفتاد بار این کلمه در روز نماز استغفار استعظیم الذی لا اله الا هو الی القیوم و اتوب الیه
 و بعض بصیغه دعا گویند و این نیز در بعض احادیث آمده است همچنین که اللهم اغفر لی و تب علی انک انت التواب الرحیم
 و در روایتی التواب الغفور و الله الموفق و چون آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم دعای استغفار کرده و دستهای
 مبارک را سوئے آسمان برداشتی بر پشتی بسیار خجسته که گذشت و میفرمود و استجاب دعا و اطلب کنید در چند محل بک
 وقت ملاقات عدد دین و اصطفا ان لشکر و در برابر کفار ایستادن در عزرا چه این وقت نزول رحمت و نصرت و تائید دین
 و شکست کارخانه کفر است پس دعا و روزه استجاب باشد دوم وقت اقامت نماز و ایستادن برای روزه و این نیز
 انخل اوقات است و جواد اکبر است شیطان و جنود و سه سوم وقت باریدن باران که نیز وقت نزول رحمت و لطفت
 وهربانی و اراقت پروردگار جل و علا بهندگان و توسیع رزق است برایشان پس طلب ید رحمت درین وقت اقرب
 بود باجابت و قبول و نیز میفرمود و فتح ابواب السما کثا و می شود در آسمان و استجاب دعا و قبول کرده میشود
 دعای اربعة مواکن در چهار محل عند التقاء الصفوف نزد ملاقات صفوف مسلمانان و جنگ با کافران و عند نزول العیث
 و نزول آدم باران و عند فائز الصلوة و نزول بر بار و شستن نماز و عند رویة الکعبة و نزول دین خانه کعبه زاده الله تخطیا
 و تشریف و دعا بخار آمده است که اول بار که نظر بر کعبه افتد هر دعا یکبار کند استجاب است و گفته اند که چه دعا و بنوقت باید کرد
 که البته استجاب است بعض گفته اند که بنا آتنا فی الدنیا حسنة و فی الآخرة حسنة و فانا نداب التار که جامع جمیع خیرات
 و حسنات دنیا و آخرت است و بعض گویند که این دعا کند اللهم اوفنی الجنة بغیر حساب و بعض گفته اند که اللهم اجعلنی مستجاب
 الدعوة تا بعد ازین هر دعائی که کند استجاب افتد و اوقات و احوال و اما کن اجابت دعا بسیار است و در کتب احادیث
 مذکور انجا باید طلب داشت و الله الحیث تمییز نزد امام ابوحنیفه در استغفار نازی مسنون نیست همین دعا استغفار
 است بموجب قول حق تعالی استغفروا بکم انه کان خفارا یرسل الیها علیکم مدرارا و فرمود استغفار کنید و آمرزش خوا بیه
 از پروردگارتان که وی آمرزنده گنا بان است و چون استغفار کرد و میفرستد بار تعالی بر شما آسمان را یعنی باران را
 و دعائی که نیز آمده و بارنده است نیز در اکثر احادیث و تفصیل ذکر کرده نیست الا در یک جایی که بعد از رفت

و در گفت گذارد و خطبه خواند این حدیث کجی خصوصیات خود بر سر محبت نرسیده است با خصوص است بحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و نیز حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بدان مواظبت نمود با شد مع التوکل احیاء و این جا حرکت صلوة اکثر است و محل آن جز یکبار نه و بیعت رسیده است که اسیر المؤمنین عمر استقامت کرده و دوی همین دعا و استغفار بود و پس و اگر ناله سنون بود و استقامت علم عمر بدان با عموم بلوی و قرب عمدت بران نبوت عرک بی آنرا صورت نمیداشتند و مراد آنکه در استقامت نمازی نیست یعنی نماز جماعت و خصوصیات دیگر سنون نیست الا اگر هر که تمام نمازها را از سر بکشد و تضرع و زاری نماید و هر یک که دعا و استغفار را با بنوبه بر پا و از دست است حسن است و با جمله احادیث مرویه در باب استقامت خالی از اضطراری نیستند و بسیاری از طرق حدیثی که مثل است برین خصوصیات و کیفیات بی نقطه نیست پس اخذ کرد ابو طهینه تخلصه و مقصود آنکه دعا و استغفار است و تجویز کرد نیز نماز را و اثبات نمود جماعت و خطبه و امثال آن اخذ از یاقین و اشاعلم و نزد صاحبیه و آنکه شش در استقامت نماز است جماعت و خطبه بعضی گفته اند که این قول امام محمد است و امام ابو یوسف با ابو حنیفه است و نزد امام شافعی مثل صلوة عبید بن کثیر است و یحیی بن بعد از نماز و نزد امام مالک نیز چنین است و الا آنکه کثیر است و ایشان می گویند که تشبیه وی بصلوة عهد که در حدیث آمده است و زهدم اذان و اقامت است و در جمیع خصوصیات و در ذمب امام احمد و روایات است مشهور تر آنچه از دسے نقل کنند عدم خطبه است و مختار اکثر اصحاب روی خطبه است قبل لصلوة او بعد از نماز است یک خطبه یا دو و در کبیرت نیز از روی و در روایت است و نزد آشنائی که قائل اند نماز را است بکبر است و تحول نمود آنها امام را یا اکرم را نیز و قول نیست نزد امام ابی حنیفه هیچ کی از اینها نیست الا دعا و استغفار و نماز را وی اگر خواند و اکنون قوی در ذمب ابی حنیفه و نیز مثل بزمب صاحبیه است بعد از آن و آنکه اختلاف است علماء را در آن که اهل ذمب با متفق بر و در حاضر شوند یا نه ذمب آنست که حاضر نشوند و مقصود است نزول لطف رحمت است و کافران کل غضب لغت و نزد آنکه شش و سیان را امر به بر آمدن نکنند و اگر بر آید منع نیز نکنند چه استقامت طلب رزق نیست در رزق مؤمن و کافر همه شریکند و دعای کافر را مورد نیاید احتمال اجابت دارد و در آنجا ایشان و در دایم نیست با مسلمانان همراه بر آید یا در دیگر بعضی گویند اگر با مسلمانان همراه بر آید فتنه و طایفه بر ایشان نازل گردد که مسلمانان را نیز درگیر و بکلمه و اتفاقاً تفسیر بالادین فکرم خاصه و بعضی گویند که اگر در نماز و غیره بر آید شاید که نزول باران همان روز اتفاق افتد و بگویند که دعای ما آمد و شما و ذمب خفی ظاهر تر است چه اگر ساعت کل دعا را لوط شرک و کلمت کفر مترو باشد بستر قبول اجابت نزدیک تر است فی دعا و السلیس کثایه گفته اند که حضور است و طریقه استقامت باید که اتباع سنت و اقامت مراسم عبودیت باشد و از نزول طر و استجاب است و حاصل است الله

فصل فی طریقه پیادات سفر آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بدانکه اسفار پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم بسیار بود اما جمیع آن از چهار نوع خالی نبود و با سفر یکم مع بود و از کربلا و مدینه و این یکبار رشتن بود و این داول سفر آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بود و بعد از ظهور نبوت با سفر عمره بود که از مدینه مطهره بعد از هجرت بقصد عمره بکه خطبه ادا و در مدینه مدینه آمد و بقیه مشرکان که تمام بقصد محاربه و مقاتله دسے صلی الله علیه و آله و سلم برآمده و در حداد و شتافات داده و گفته اند که بکه مدینه و عمره بجا آورد و در آخر طبع انجامید و هم در مدینه با حرام برآمده و مدینه را گشت و قرار یافت که سال دیگر از اسے عمره بجا بیاورد پس آمد و عمره را کرده و گشت این قضیه را در کتب احادیث و سیر

نکودست و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و عمرہ دیگر نیز کرد و در اینجا سفری دیگر مخصوص برای عمره بود یکی در ضمن
 سفر حج بود و دیگر بعد از حج مکہ کہ از جہرات آمد کہ ہر یک مرہ از مکہ مسئلہ است با جملہ سفر آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سفر
 ہجرت بود و اسطر عمرہ بود و اسطر حج بود کہ بعد از فرضیت حج سال دیگر آمد و حج گذارد و برگشت با سفر جہاد و این سفر غالباً
 و مجموع غزوات آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ بتقسیم شریف خود رفت بیست و ہفت بود و آنکہ مقابلہ کرد و دردی آمد
 و سفر حج کہ داخل ایست و سلاک جماعت از صحابہ میفرستاد ہل و ہفت چون آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را
 سفر پیش آمد کہ فرمودے میان اموات بر زمین ہر کہ اقرہ آمدے با خود بسفر بردی اگر چہ بزمہب مختار قسم در عایت نوبت
 میان نسا بر آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واجب نبود بکہ از نزہت باری تعالی غیر بود ہر کہ خواہد نزد خود بطلبد و ہر کہ را
 خواہد طلبد و رعایت نوبت کہ نگاہ مہداشت محض کرم و تفضل بود و از دوسے در حق ایشان و با وجود آن خط و رعایت
 عادت تفضل و تکریم تا باین حد کہ دوسے کہ فرمودے میان ایشان صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و اما در سفر حج مجموع نسا را ہر
 با خود بردے تا با دوسے شائبک حج و اقامت این عبادت عظمیٰ فائز و بہرہ مند گردند و عادت شریف چنان بود کہ ہر
 و راول نہار کردے تا مردم با سایش و فراغ بنزل رسند و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و دست می داشت
 کہ روز پنجشنبہ سفر کند چنانچہ در جامع الاصول از ابی داؤد از کعب بن مالک روایت کرد کہ گفت کم بودے کہ رسول
 خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بیرون می آمد ہر سفر کرد و پنجشنبہ و ہر شکوہ از بیماری آوردہ کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ
 وسلم بیرون آمد و پنجشنبہ در غزوہ تبوک دوست میداشت کہ بیرون آید و پنجشنبہ و بعضی روایات آمدہ کان یحب
 ان یخرج یوم الخميس اذا غزا و بعضی روایات سفر آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم روز و دو سشنبہ نیز آمدہ و دعائی کرد
 کہ خداوند اوست مرا برکت بخش و با ما در و پنجشنبہ و عابریکت در شان شنبہ نیز روایت باین لفظ کہ فرمود ہارک اللہ
 فی سبککم و تمسککم کنا سفاحیاء العلوم و لیکن تخصیص پنجشنبہ بدایب سفر است اما مضمون این حدیث بخصوص کہ در متن مذکور است
 در شان ما دوست مطلقاً چنانکہ حدیث صحیحین و واقعہ القادسے در جامع الاصول و مشکوٰۃ آمد الہم ہارک لاسمتے
 فے کور با این تفسیر است میر و خمیس مذکور نیست و حدیث دعای کور یوم خمیس مگر دیگر باشد اما در اینجا نیست اللہ عالم
 ہر آنکہ اینچہ مشہور و متعارف است در دین و مذکور و مطہر است در کتب معتبرہ و احادیث ہمین است و لیکن بعضی کتب
 روایت کردہ اند کہ مردسے نزد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در آخر راہ بارادہ سفرے آمد و دوا کرد و آنحضرت
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود کہ آیا بخوابی کہ زبان کند فقہ تو نقصان کند بیع تو گفت لا یا رسول اللہ بخوابم فرمود پس
 صبر کن تا ماہ نوگنہ ہست تا شیر کن تا روز و شنبہ یا پنجشنبہ برکت و ہر خدا یتما سے در بیع تو سود کند فقہ تو و فرمود چون
 سفر کنی روز و شنبہ کنی و نیز مشہور است در مردم کہ در حدیث آمدہ و لیکن تحقیق آنست کہ قول میر المؤمنین شغل است
 لا تسافروا و الطریقۃ العریبۃ ایجاب بعض محدثان میگویند کہ قر نام شخصے بود از قطاع الطریق کہ باین کار مشہور بود و عریب نام
 قرۃ و طریق و بعضی این را بظاہر شش کہ نزول کوکب تدر بر بروج عریب باشد گذارشتہ و شریفانست افلیک شیع جلال لدین
 سیوے و بر بروج الجواہر از علی آوردہ کہ لا تسافروا سے الحاق و لا بنزل القری العریب لیکن اثری دیگر ہم از امیر المؤمنین علی
 آوردہ کہ متوجہ لشکر بودی کہ گفت امروز نباید رفت فلان روز برود فرمود ہا اگر شمشیر در دست من بودی ہمان شمشیر
 گردنم کار دوسے چندین عمرہ حضرت ابوالقاسم محمد سلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بودیم و ہرگز در آن حضرت نشنیدیم کہ

اندک و شدہ باشد کہ فلان روز ایہ رفت نہ فلان و بالجملہ اتباع احکام نجوم و سعادت و محنت ایام نہ عادت ملوث و قیسمہ
 اہل دین ست انہ و سنت واقع شدہ اختیار کردہ و توکل پروردگار رب العز بل جلالہ نمودہ و بدینچہ از ادب ملت
 از استخوانہ و ادبہ مائورہ شک کردہ عزیمت مایہ نمود و انہ گویند در روز شنبہ و ان ناحیہ نباید رفت و روز یک شنبہ و فلان
 چیز سے نیست و اصلے ندارد و لیکن در بعض کتب از ابن عباس آوردہ کہ گفت گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ایام
 ہمہ از آن خداست لیکن بعضی از آثار اسود آفریدہ و بعضی مانوس چنانکہ ہمہ خلق بندگان اویند لیکن بعضی را برای بہشت
 آفریدہ و بعضی را برای دوزخ و بیج مایہ نیست گرا کہ در دوسے ہفت روز و شمس ست پس از ان شہر آن ہفت روز را سوم و پنجم
 و میز و ہم و شانزہم و بیست و یکم و بیست و چارم و بیست و پنجم و در ہر یکے الاحداث و بلا یا کہ بر تبار و امم سابقہ نازل شدہ
 و اگر نہ و بیست رسیدہ کہ مراد از یوم شمس ستر کہ در قرآن مجید واقع شدہ و روز چار شنبہ است و از امیر المؤمنین علیؑ روایت
 کنند کہ عاقل را با کہ درین ایام مذکور شرارے بنام و خدمتہ و خل بر نسا د کرے انار و غرس اشجار و بس ثياب جہیز و کھن
 و تزویج و سفر کنند و شہین نقل کردہ اند و اشد اعظم بصحتہ و چون لشکر و ہجاء و فرستادی و در اول نماز ایشان را روان کردہ
 چنانچہ ابو داؤد و ترمذی از حدیث معمر بن و داؤد آورہ اند کان از ابیث سرعہ او جیشا بمشم فی اول النہار الحدیث
 و مجموع یعنی ہمہ مسافران را بہر کار سے کہ روز آخر کردہ کہ چون سے نفر باشند کی را امیر و متر خود سازید چنانچہ ابو داؤد
 از ابی سعید ابی ہریرہ آورہ اسف و حکمت درین آنست کہ تا در وقت رکوب نزول و اختیار منزل و غیر آن خلا سے
 و تراسے را دنیا بدہم متفق بر یک راہ و در شمس باشند و امیر را پایہ کہ طریقہ مصلحت و بیعت و رفق و امانت و ہر با سے
 با تقاضا سے و اندو در یکایات مشائخ سے آرد کہ جہا از ایشان قصد سفر سے کروند و در میان امیر متر و بودند تا اگر سازند یکے
 از ایشان گفت کہ امیر شماسن با علم ہار ان از طلب امارت و بی تہج کروند و اورا امیر ساختند چون بر آمدند ہر کار سے و
 قصد سے کہ بی بیعت کردہ سے مکرر اگر میگفتند کہ ما نایز گذار تا قعدتی کنیم آخر فرمودی نہ من امیر شماسن و شما امور لایہ ہر چہ
 امیر را یہ بر حکم سے باید رفت و تابع سے شدہ سید القوم خادیم کہ فرمودہ است این خواهد بود و چون این حدیث طریق
 طریقہ آورد و در روز چون نہ نفر باشند یکی را امیر سازید و از ہما مفهوم گرد کہ لازم نیست کہ البتہ سے نفر باشند اگر باشند
 انہین گفتند شاید کہ مسافرت یک کس دو کس نیز را بود حدیث دیگر آورد کہ کسی فرمود سے از تنہائی در سفر چنانکہ بخاری
 و ترمذی از ابن عمر آورہ اند کہ گفت پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اگر مردم ہر اتند از سیر حال تنہائی در سفر انہم
 من سید انہم ہر گز نیز نکند بیج سوار سے بہشت نہادنی از تنہائی پہ اشد بکہ از دولی نیز نمی مکر و در سفر سوار از براسے
 ہریم و بیج خال یک کس دو کس کہ سفر گفتند تا کس جمع شوند از اکب شیطان و الراکان شیطانان یک سوار کہ ہما سفر کنند
 یک شیطان سب از دو سوار کہ سفر کنند و شیطانند و اللہ ربک سہ سوار کہ ہمت شوند در سفر ہیقت سواران ایشانند
 از جہ الموطا و ابو داؤد و الترمذی عن عمرو بن شعیب عن ابیہ من جہ و در تاویل ابن حدیث گفتہ اند کہ چون سفر واحد
 و انہین نمی غداست و ہر کہ از کتاب منی عنہ کند تابع شیطان ست اما بن اعتبار فرمود کہ واحد و انہین نفس و شیطانند
 با مراد ان بود کہ با ایشان شیطان ست چنانچہ در حدیث دیگر از موطا از سعید بن المسیب کہ کہ شیطان قصد میکند
 سیکہ بود و منی و دیوانس و ضلالت کی انداز و ایشان را و چون کس شہد قصد نمیکند و باز ہمانہ از ایشان و در سفر
 از ابن عباس آوردہ کہ گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بہترین رفقاء چہا کس اند و او الترمذی سے و ابو داؤد

و انچه از این دو اولی تا سلسله الہدای واجب صامی الہدای تا این را نیز در حدیث جعین و بطریق دیگر در وسط روایت کرده باطلی تفاوت
 و در مجموع اسفار نماز فرض رباعی را کہ ظہر و عصر و عشاء است نہ نماز ثنائی را کہ فجر است و ثلاثی را کہ مغرب است تفصیل در حدیث
 گذاردہ سے ثابت شدہ کہ وقتی نماز رباعی را در سفر ہے یا تمام گذاردہ و دو حدیثی کہ مرویست از امیر المؤمنین عاشرہ آن اسکی
 صلے اللہ علیہ آله و سلم کان یقصر فی البر و تیمم بر و غیر خد صلے اللہ علیہ آله و سلم کہ قصر میکرد نماز را و در رکعت میگذاشت و در بعض
 اسفار تمام میکرد یعنی چار رکعت میگذاشت و در بعض دیگر یا در بعض اوقات در سفر واحد میکرد و در بعض تمام چنانکہ در روزہ
 رمضان در سفر فرمود و یطروا و ہم گاہ سے افطار میکرد و گاہ روزہ میداشت این حدیث ادا قطنی از عائشہ آوردہ و در کتب
 صحت آن کردہ حدیث دیگر نیز آوردہ و حکم بحسن آن نمودہ کہ گفت بیرون آمدم با پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ آله و سلم برای
 عمرہ در رمضان پس انظار کرد آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم دین روزہ و اتم دوی قصر کرد و من تمام پس گفت ای ابوبکر
 یا رسول اللہ تو انظار کردی من روزہ و اتم و قصر کردی من تمام گذاردم فرمود حسنت یا عائشہ و صاحب مشکوٰۃ
 بحوالہ این حدیث را کہ متعلق بقصر و تمام است از شرح السنہ نیز نقل کردہ و مصنف در رد آن میگوید کہ آن حدیث جائزہ شد
 و در حدیث صحیح آن کردہ اند بصحت نہ پیوستہ و اللہ اعلم بہ انکہ در جواز قصر و تمام رباعی در سفر یکسبب اختلافی نیست مابین
 اجماع و از مذہبان ولیکن نزد امام ابو حنیفہ این قصر واجب است و در فرض وقت بیسافر و در رکعت ششم عزیمت جعین است
 و اگر چه آنرا رخصت نیز نامند ولیکن تسمیہ سے رخصت بجاز است نزد ایشان چنانکہ در اصول علم فقہ معلوم شدہ است اگر
 مسافر چار رکعت گذارد و جائز نیست نزد ایشان مگر آنکہ قصد او سے بجا آوردہ باشد کہ آن در حقیقت قصد غیر واجب است اگر چند
 تبرک سلام آتم کرد و اگر قصد او سے نکرد نماز ہائے قبلتہ و اعادہ آن لازم گردد و مذہب امام اکثرب چنانکہ در رسالہ رباعی دریم
 کہ مذہب ایشانست مفهوم گرد و جعین است زیرا کہ گفته است من مسافر بعد بر روی ثمانیہ و اربعون میافغانیہ ان یقصر
 و صلوة و یصلی رکعتین و از بعض شروح معلوم میشود کہ مذہب ایشان موافق مذہب امام شافعی و امام احمد است کہ قصر رخصت
 و صلے غیرست کہ قصر کنند یا تمام و اصل فرض تمامست دلیل ایشان ظاہر قول خداوند تعالی است و اذا فرغتم فی الارض
 فلیس علیکم جناح ان تقصروا من الصلوة و ظاہر این اذ دلالت بر تخفیف و رخصت کند نہ بر یجاب لزوم و نیز قیاس کنندہ از را
 بر روزہ چنانکہ روزہ در سفر رخصتست انظار رخصت تکم نماز جعین باشد و حدیث عائشہ را کہ مذکور شد نیز دلیل آوردہ ولیکن
 در صحت آن حدیث سخن است چنانکہ معلوم شدہ از امیر المؤمنین عثمان بن عفان بقول است کہ در ایام حج از منی چار رکعت گذارد و صحابہ
 در آنجا حاضر بودند و باو سے بگذارد و نماز عائشہ نیز آمدہ کہ تمام میکرد و غنیہ گوید کہ عبارت لا جناح علیکم نص نیست بر تخفیف
 و اختیار این عبارت بجهت آنست کہ چون سلمان کمالی بعد بنفث آشتند بر طاعت عبادت و کثیر و تمام آن گوید از تعبیر
 فقیر سے و حرسے خیال میکرد پس فرمود بیچ حربے و گناہے و تقصیری نیست این و در رکعت یکم تمام و در رکعت دوم قصر چنانکہ
 بعض علما کما فی مند بوجوب سہ بین الصلوات المردۃ در قرآن حق تعالی لا جناح علیہن لیلون بجاہ مثل این گفته اند قیاس
 بر رسوم فاسدست زیرا کہ قضا سے اولازمست این علامت وجوب عزیمت بودن است بخلاف شفع ثانی در نماز سفر چنانکہ
 معلوم شد کہ واجب نیست نیز گردید این قصر کہ درین آیت مذکورست قصر فعالست نہ قصر عد چنانکہ در صلوة خوفست
 کہ مقابل التزام مکان و جز آن را بنما ساقطست و از حضرت پیغمبر صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم بطریق شہرت مرویست کہ ہمیشہ
 در نماز قصر کردہ و ہرگز چار رکعت بگذاردہ و سلم از عائشہ بطریق منہ دو روایت کردہ کہ گفت فرض نماز را در رکعت دوم و رکعت ہفتم

در سفر و حضر پس مقرر داشته شد در سفر جان و در رکعت و زیاده کرده شد و نماز مقرر از بنام معلوم گردید که نماز دوگانی در سفر و حضر نیست که بعد از فرضیت چهارگانی واقع شده باشد بلکه اصل همان است و در قصر چیزی بر آن افزوده نشاید و این چیز را میگویند عمر آرد و گفت جماعه سفر و رکعت است و صلاوة اشعی و در رکعت و صلاوة نماز و رکعت سنت مصلوة جمعه و در رکعت تمام غیر قصر برسان محمد صلی الله علیه و آله و سلم همچنین روایت کرد این جهان در صحیح خود و سلم از ابن عباسی و در دو رکعت فرض کرد خدا تعالی نماز را بر زبان پیغمبر شماس علیه السلام علیه و آله و سلم در حضر چهار رکعت و در سفر دو رکعت و در خوف یک رکعت و در آیت کرد طبری این افکار که فرض کرد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم دو رکعت در سفر چنانکه فرض کرد در حضر چهار رکعت و در الا حدیث الشیخ ابن الهمام و نیز مسلم روایت کرد از عمر که گفت فرمود پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم این معنی تفسیر صلاوة در سفر صدقه است که تصدیق کرده است پروردگار تعالی بر شما پس قبول کنید صدقه را و را گویند که تصدیق در آنچه قابل قبض نبوده است صادق است یعنی چون عملی تعالی بکرم خود خفیف و سیر کرد و اسقاط نمود تشدید نفس اختیار باشد برای بود که لائق مقام بندگی نباشد بجا است عموم مسافر که در وی نیز بود وقت مسلمین آنسانیت چنانکه در انظار اولی الامر شافعی و احمد با وجود تجویز قصر و تمام قصر را محبت رند گنجین انظار را در عموم العجبت همین بود که مذکور شد و آنکه گفتند که عثمان در بی چهار رکعت گذارد و صحابه در آن با وی موافقت کردند در صحیح بخاری از ابن عمر فاء که گفت گذاردم با پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم بی دو رکعت بانی بگرد و در رکعت و با عثمان نیز در اول خلافت دو رکعت گذاردم بعد از آن تمام میکرد عثمان و گفته اند که مدت قصر در اول خلافت شش یا هشت سال بود علی خلاف فیما و هم در صحیح بخاری مذکور است که حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم دو رکعت گذارد و عثمان با وجود آنکه امن تمام داشت غنی در میان بود و نیز گفته است که چون عثمان چهار رکعت گذارد و عبد الله بن مسعود استرجاع کرد یعنی گفت انا لله و انا الیه راجعون اشارت کرد به وقوع مصیبت بقوات سنت و درین پیغمبر گفت گذاردم با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم یعنی دو رکعت و گذاردم ابو بکر صدیق و با عمر بن الخطاب هم در بی دو رکعت کاشکه ازین چهار رکعت و در رکعت فقه نصیب من بودی تعریض عثمان کرد و انصار کرامت از مخالفت عمل مقرر که قصر است و گفتند که این مسعود پس تو چرا کردی و موافقت نمودی فرمود و الخلفاء شریعی مخالفت با امام عصر را نمیکند خوب نیست و از بنی احتمال جوانی برای اتمام معلوم گردید چه سکوت این مسعود و تمام دیگر در غیر جائز و انبوه اکنون در توجیه اتمام عثمان و جواز آن از وی وجوه گفته اند بعضی گویند که وی تامل کرد بلکه در وجه گرفت و دوسه امیر المؤمنین بودند و شاه چون در ملک برگردد ساز نشود و بهر موضع که رود خانه است یا وی خرم اقامت کرد بلکه در و کرده شده است و ج اول با آنکه آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم باز و جات خود سفر میکرد و حال آنکه اتمام نکرد و خصوصاً در سفر پنج که با جموع زوجات تشریف آورده بود و ثانی با آنکه دوسه صلی الله علیه و آله و سلم احق و اولی بود بدان و ثالث آنکه اقامت بکرم بر ما جرمین چنانکه گفته اند حرام است و بهجت رسیده است از عثمان که مساحت میکرد و خروج از که ساد که ظن اقامت شود و دوسه و حال آنکه اکثر اینها مجرد احتمالات است بطریق مقرران بر ادبیت و توبه دیگر آنست که شاید عثمان قائل باشد با آنکه قصر چنانچه از ظاهر آیه کریمیه فموم گرد و مخصوص است بحالت خوف و چون امن باشد اتمام افضل بود و جواب داده شده است از توجیه بعدیث عمر که پرسید از حضرت که یا رسول الله حق تعالی فرمود و تفسیر کرد اگر بترسید از کافران و ما امروز انیم از ایشان فرمود و صدقه تصدیق الله تعالی بهای اقبای صدقه و نیز آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم این ترا عثمان بود یعنی و تفسیر کرد و قید مذکور در آیت اتفاق است و منی بر واقع و اگر چه در این صورت است نیز گویند که گذاردن عثمان را

چهار رکعت را سبب آن بود که در آن سال اعراب بابل بر آنکه تحصیل حکام و علم بدان مروج کمال و تمام گیرند بسیار حاضر
آمده بودند پس دوست داشت و شنید که بدانند ایشان را که فرض نماز چهار رکعت است یعنی حدیثی نیز از عهد الرحمن بن عوف
روایت کرده که عثمان بعد از گذاردن چهار رکعت خطبه خواند و اعتذار کرد که تهرنت مولی خداست صلی الله علیه و آله و سلم
و صاحبیه و لیکن درین سال با عذاب بسیار آمدند ترسیدیم که قصر را از جمیع اوقات سنت بگیرند بعضی گویند نه سبب بلوین
عثمان آن بود که قصر مخصوص است بکسی که شاخص و سائر با سفید در طریق اما آنکه در اثنا سبب سفر است کند بکافران و
چند روز در آنجا ایستاد اگر چه نیت اقامت نکند حکم قیوم دارد و اتمام کند و بعضی گفته اند که اصح در تأویل عثمان در جود اتمام
و عایشه نیز که گاهی چهار رکعت می گذارد آنست که ایشان باین عقیده بودند که آن حضرت صلی الله علیه و آله
و سلم میفرمود میان قصر و اتمام و اختیار و سبب صلی الله علیه و آله و سلم قصر را از جهت اخذ ایسره و شفقت بر مشرکین
و ایشان اخذ شدت کردند نفس خود و بتقی از طریق عروقه بن الزبیر حدیثی روایت کرده که عائشه فرمودیم که در سفر
چهار رکعت می گذارد پس گفتیم یا ام المومنین چرا دو رکعت بگذارد و گفت یا این نمی برین چهار رکعت گذاردن متعسرت
و شقیه در آن نمی بینم ازین با ظاهراً هر چه که سبب اتمام عائشه آن بود که مذنب و سبب قصر بر تقدیر شقیه و اتمام بر
تقدیر راحت و الله اعلم و باجماع علما را اختلاف است درین باب مذنب خفیه آنست که قصر واجب است خواه شقیه
باشد یا ن سائر باشد یا نازل خائف باشد یا آمن و سفر طاعت بود یا حیضت و بچنین در سائر نفس سفر و اوقات
حضرت نبوی صلی الله علیه و آله و سلم آن بود که در سفر نماز فرض اکثراً دو رکعت و محفوظ نیست که در سفر نماز سنت گذارد
باشد نه پیش از فريضة و نه بعد از فريضة مگر دو رکعت سنت صبح و مگر نماز وتر که در سفر و حضر آن را یعنی سنت فجر و وتر از ترک
مکروه و فصل سنن روایت از ابن عمر گذشت که گذارد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بعد از ظهر و مغرب در
سفر دو رکعت و برخلاف آن نیز گذشت و بتطبیق نیز مذکور شد باجماع علما را اختلاف است در نوافل بر چند قول ترک
و اتیان و فرق میان روایت نوافل مطلقه مثل نماز صبح و عصر و آن بعضی قصر نیز جایز دارند و بعضی فرق کنند میان
حالت سیر و نزول و اقوال علمای حنفیه نیز مختلف است بعضی فرق کنند در نوافل قبل الصلوة و بعد الصلوة و گویند که نوافل
قبل الصلوة مفصول اند از فرض با قاست پس گمان برده نمی شود که ازین نماز است گویا از حکم روایت بدو سیر و بخلاف
بعد الصلوة که متصل است بدان و از دست صورت یعنی در وقت صبح مگر دو رکعت سنت صبح و نوافل است بر روایت
ابن عمر که گذشت و بعد میث بر او بن عارب که باید و از ابن عمر بنین نیز آرد که از گذاردن نوافل بر زمین منع میکردند بر علم
و بعضی این را واجب تطبیق میان روایات مختلفه که از حدیث آمده نیز ساخته اند و الله اعلم و دلیل گذاردن مطلق نوافل غیر روایت
حدیث ام ایسی است که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در فتح که در خانه او هشت رکعت گذارد و نماز سجد گذاردی بر پشت
مکعب بن ابی عمر قال کان رسول الله بود در دای خدا صلی الله علیه و آله و سلم لیسلی فی السفر میگذارد و در سفر عجله
بر شتر خود حیث تو جیت به بهر پاسب که میسر بر حلقه آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم را بودی یا یا در حالتی که اشارت میکرد
در کعبه و بعد از صلوة ایل نازل شد بلکه هر نماز نفل را الا الفرائض مگر غلایای فريضة و صبح بخاری نفی صلوة فريضة بر پشت حلقه
از ابن عمر و غیره آورده است و یونزلی را حلقه و نماز و تر میگذارد بر حلقه خود و بچنین آمده است از ابن عمر و امام محمد
در موطنه خود آنکه کثرت نماز ابن عمر و غیره و از صیانه و باین آورده که از برای دتر از مرکب فرو و سبب آمده

و نیزی آورده که بجای گفت صحبت داشتیم این عمر را از که تا بدین میگذارد و بمنه ناز دارد بر سر خود و توبه بجانب من و یا میگوید
بر کعب و سجود و سجود راست تر از ذکر و میگوید که نماز فرض او و ترزا که از پیش فریضه او و ترز و می آورد و پرسیدم من او را
ازین گفت بود رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که میگوید چنین این ثابت است که رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و حالیکه نماز را
تقصیر کرده و آن حالت مغرست نماز شب را ترک نموده و بگذاردی آنرا گاهی بر زمین و گاهی بر پشت را علیه بن حکم معلوم
شدن آن که گفت نماز شب را که او را که قصه ناکید است چون نفی گذاردن سنت در سفر کرد از آنحضرت صلی الله
علیه و آله و سلم است در آن کرد آنرا بقول خود از جاست از صحابه ثابت شده که در سفر نماز سنت را میگذارد و در چنانچه آنرا
که در موطا آمده است معلوم کرد و علی الاطلاق نیز روایت کرده اند که کان اصحاب رسول الله بودند اصحاب رسول خدا
صلی الله علیه و آله و سلم یا فزون سفر میکردند لیتطوعون قبل المكتوبة و بعد از آن نقل میگذارد و در پیش از نماز فریضه بعد
از دو سه و این احتمال معلوم روایت غیر روایت و تخصیص بغیر روایت هر دو دار و اما این عمر بگذارد و سه سنت او را و
نیز بعضی روایات گذاردن سنت آمده است و نیز آمده است که اگر کسی بگذاردی منع نیز نکردی اما نماز شب را
ترک کرد سه چنانچه عادت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم و طریقہ وی بود و راجح نیست و متابعت کمال شک
بدان و مصنف میگوید اما اگر کسی بگذارد و را بود و تطوعی باشد متعلق به بابت این بر تقدیری که آثار و گذشته آن
بطریق سنت مردی نباشد و مراد مصنف آن میباشد که آنجا که گذارد و اند بطریق تطوع مطلق گذارد و اند و اگر در حدیث
هم از حضرت صلی الله علیه و آله و سلم آمده باشد آن نیز بهین طریق است اما علم و از بر این عازب چنانچه ابو داود و
ترمذی آورده اند منقول است که گفت سافرت مع ابی سفيان سفر کردم با پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم ثمانه عشر
سفره شرفه سفر علم از هر ترک پس ندیدم او را که ترک میکرد در چنین روز گفت را عند ذلک شمس لیل بالظلمة و یک میل
آفتاب و زوال وی پیش از نماز پیشین قال الترمذی هذا حديث غريب گفت ترمذی این حدیث براء بن عازب
حدیث غریب است و ضعیف دارد از جهت ابی بصیر و غفاری که راوی است از بر این عازب نام او معزوت نیست
بدانکه غایت مناسبات ندارد و با صحت هم چون نام راوی معزوت نیست بسبب جات آن ضعیفی است و یا بد و اگر غریب است
شد و زیاده چنانکه بعضی بمان اطلاق کرده اند منافی صحبت بود و تمام کلام در مقدمه گذشت فتدکر و هم ترمذی میگوید که
و سالت عن محمد و سوال کردم ازین حدیث محمد بن اسماعیل بخاری اعلم لی فیها من نشأته بخاری این حدیث را الا من
حدیث ابی بن سعد کما از حدیث ابی بن سعد و راه حساد و دید و دانست بخاری این حدیث احسن و بعضی شراح میگویند
که این حدیث مستلوه فی زوال بود اما معلوم شد که مستلوه فی زوال چهار رکعت آمده است نه دو رکعت و آنرا قصر کرده باشد و غیر آنجا
بقصر نماز سنت استیجابی توان یافت نیز ترمذی میگوید که از این عمر آمده که تطوع نمیکرد و نیز آمده که میگوید و میگفت که آنحضرت صلی الله
علیه و آله و سلم نیز کرده اند و از نجاست اختلاف اهل علم از صحابه غیر هم اگر گفتند رخصت است و اگر گفتند فصل استیجابی این قول
ترمذی قولی فصل است و بطل این بحث است اما که حق نیز بهین باشد و اما علم و در فصل روایت کلام متعلق با این باب گذشته
است فتدکر و عادت حضرت نبوی صلی الله علیه و آله و سلم در سفر چنان بود که نماز سنت را بر پشت مرکب گذاردی هر سو که
رفتگی اگر چه بر جانب قیله نبودی و در رکوع و سجود یا کردی اول خود مصنف نفی گذاردن سنت از آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم
کرد و اگر این بیست و نه نماز سنت غیر روایت باشد یا آنجا که نفی کرد گذاردن بر زمین باشد و نیز گذاردن غیر از پشت مرکب

ایا از حدیث بن عمر مظلوم شدت بیان این کار چیست آنگاه از برای توضیح نسیه قول باشد گفت در سده رک ام احمد کهن بابی ما روایت است که در حالت کسیر فتنه روی مبارک اسوی قبله کردی و بانی نماز بر سو که جانب مغرب بود مرکب رفتی گذاردی و ایما هم مصنف درین مظلوم خالی نگذاری نیست چون سبب گذاردن سنت ابر پشت مرکب بیان کردیم از گذاردن نسیه نیز بجهت غرض مطهر بیان فرمودند و در حدیثی مستقیم الا شاذ تر ندی روایت کرده که سبب باران یک ذیت بر پشت مرکب از غرض گذارده و صحابه همه سوار مانتند اگر ند و لفظ حدیث نیست و چون حکم این حدیث خالی از ذکر آنی اختلاف قیاسی بنود و نقد حدیث بعینه از لفظ تر ندی نقل کرده و گفت منتهی البسی رسید غیر خداست الله علیه و آله و سلم الی معنی بسوی تنگی معنی لا آنگاه مثل دره کوی یا غیر آن و الله اعلم بود صحابه و او هم سوار اوصله الله علیه و آله و سلم و بواسطه راحله و آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بر شتر خود و در دهسان توکم و باران بالای ایشان بی ابریا بله من مثل منم و تری و گل دلائی پایان ایشان بود چنانچه بحال فرو آمدن در زمین و از گنار دین بود آنحضرت المصلوة پس در آن وقت نماز قمار المودن پس امر کرد مودن را قاذون و اقام پس اذان و اقامت گفت بعد از آن تم تقدم رسول الله پسر پیش رفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم علی راحله سوار و بر شتر فطحه بهم یومی انا و پس از گذاردن بلا ایشان و است کرد با شارت فطحه و شخص من الرکع پس گردانید وجود است ترا از رکوع تبلیغته و امام ابوحنیفه رحمه الله علیه چنانچه ظاهر از نه است در جواز المصلوة نافله بر ظهر دایه مسافرت شرط نیست بلکه شرط خارج مصر است خواص مسافر باطله یا نه و در روایتی از وی دلیلی نیست مسافرت شرط است زیرا که جواز آن از جهت ضرورت است تا آنکه با قاطعه منقطع نگردد و مع آنست که مسافر غیر مسافر بدان برابریست از جهت تحقق ضرورت در خارج مصر پس مسافرت امارت کسین است و در دست بعضی مطلق است و عقیده بفرقه بعضی متعبد است بدان اگر مطلق را بر اطلاق گذارند چنانکه مذکور شد غیبه است ساقط باشد مسافرت و اگر عقیده سازند بجهت بعضی قرآن و دلائل مثلاً لازم آید تعلیه بسفر و در غیر مسافر خارج از مصر بقیاس ثابت شود و آنکه وجه در دو حد و است و است روایات اطلاق از اینجا است و اگر مسافر درون مصر بود بجا نیست مراد تا تنخل بر دایه نزد ابوحنیفه و امام محمد گوید جائز است و لیکن کرده و ابرو است گوید لا باس به و امام ابوحنیفه فرماید که جواز آن بجهت ضرورت است و ضرورتی نیست در مصر پس مقتصر باشد بر دور و خود باز اختلاف است در مقدار بعد مسافت خارج مصر مر غیر مسافر بعضی گویند مقدار دو فرسخ باید و بعضی مقدار میل و صحیح آنست که جائز است بعد از مفارقت بیوت بعد چنانچه در قصر مسافر و تنخل و اتب و نوالل مطلقه برابریست در جواز و روایتی از امام ابوحنیفه است که برای سنت فجر نزول کند که او نشین در روایتی واجب است لهذا بعد از نشسته گذاردن آن در روایتی جائز نیست و برای و ترا البته نزول کند چنانکه گذشت و امام فریضه جائز بود چنانچه احادیث ناطق اند بدان مگر آنکه در بادیه باشد و بعد قافله و خوف لاکال یا نفس غایب یا مرکب جمیع بود و مرکب بعد از نزول میسر نیست یا شیخ کبیر ضیف بود که ممکن نبود او را مرکب و یکساعت کند و سوار گرداند موجود نه یا زمین کل بود که نماز بمان ممکن نبود و بعد از مطرو خوف حد و وسیع نیز جائز بود زیرا که ضرورت مستثنی است از قواعد شرع که آنست بعضی شرح الحایه و بعد سیله که مصنف از تر ندی آورده شک درین باب توان کرد و الله اعلم و فیما شاذ و مصلوة جنازه و مصلوة مسند و در سجده تلاوت که بر زمین خوانده و اسف نه جائز بود و کذا قال سلشنه و آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم حادث داشت که چون رحیل و بر آمدن از منزل پیش از زوالی و اکیع عده نماز را تا خیر کرونه تا در وقت عصر چون نزول فرموده میسر کردی میان ظهر و عصر و اگر پیش از رحیل وقت ظهر را میسر نماز کردی از سر آنگاه

سوار شدی و بعد از آن چون وقت عصر نزول کردی عصر را گذاردی درین صورت جمع واقع نشدی و در مغرب و عشا
 همچنین بودی یعنی اگر در وقت مغرب در راه بودی و رحیل پیش از غروب واقع شدی تاخیر کردی تا مغرب یا در وقت
 انقضا مغرب و عشا را با یک دیگر گذاردی مخفی نماند که ظاهر از قول مصنف و در مغرب و عشا همچنین بودی بعد قول وی اگر
 پیش از رحیل وقت ظهر و آدمی نماز گذاردی آنگاه سوار شدی آنست که اگر پیش از رحیل وقت مغرب در آدمی نماز مغرب
 گذاردی آنگاه سوار شدی و جمع نکردی و لیکن این شق در مغرب در احادیث مذکور نیست و همین قدر مذکور است که جمع میان مغرب
 و عشا یا کرد و در ظهر مذکور است چنانچه در صحیح بخاری آمده و اذا زانعت الشمس قبل ان یرحل یا اذا رتحل بعد ما زانعت صلی الظهر ثم رکب
 یستر یا که ظاهر این حدیث که ظهر فقط مذکور شد و محفوظ در کتب مشهوره و روایات بخاری چنانچه در فتح الباری گفته نیز آنست
 که جمع بین الصلواتین نبود و در وقت نماز یعنی العصر که آنرا جمع تاخیر گویند حتی اجتماع کرده باین حدیث کسی که منع کرده جمع
 تقدیم را که گذاردن عصر باشد در وقت ظهر و لیکن هم در فتح الباری گفته که اسحق بن راهویلیان حدیث را اینچنین روایت کرده
 اذا کان فی سفر زانعت الشمس صلی الظهر و عصر جمیعاً ثم ارحل و یجوز ان وقع شده و در این حاکم صلی الظهر و العصر ثم رکب و انشأ
 وی صحیح است و امیلی که از روایه بخاری مست زیاد کرده لفظ بالحصر را پس ثابت شود که در صورت ارحال پیش از آمدن
 وقت ظهر جمع تاخیر بود و در ارحال بعد از آمدن وقت ظهر جمع تقدیم و ازینجاست که مصنف گفت و در بعض اوقات

اگر وقت ظهر پیش از رحیل در آدمی ظهر را با عصر جمع کردی و هر دو را بگذاردی آنگاه سوار شدی و در مغرب و عشا همچنین
 کردی یعنی بعض اوقات اگر وقت مغرب پیش از رحیل در آدمی مغرب را با عشا جمع کردی و هر دو را بگذاردی آنگاه
 سوار شدی و جمع بین المغرب و العشا که عسلی الاطلاق در احادیث واقع شده است شامل هر دو صورت جمع است
 و در جامع ترمذی و سنن ابی داؤد هر دو صورت بصریح نیز آمده است از معاذ بن جبل که بود رسول خدا صلی الله علیه
 و آله و سلم در غزوة تبوک چون ارحال میکرد قبل از بیخ شمس تاخیر میکرد و ظهر را تا آنکه جمع میکرد و او را بعصر میگذاشت و هر دو را جمیعاً
 و چون ارحال میکرد بعد از بیخ شمس تعجیل میکرد و عصر را بوسه ظهر و میگذارد و ظهر را جمیعاً پستری میکرد و چون ارحال
 میکرد قبل المغرب تاخیر میکرد و غروب را تا آنکه میگذارد و او را با عشا چون ارحال میکرد و بعد المغرب تعجیل میکرد و عشا را پس میگذارد
 او را و با یکدیگر در احادیث صحاح جمع بین الصلواتین وارد است در بعض احادیث مطلق و در بعض مقید بحالت سیر و بعض
 مقید بجد و در سیر و در بعض تعجیل سیر و ازینجاست اختلاف علما که قائل اند بجزا جمع بعض قائل اند بطلی الاطلاق و شافعی از
 ایشان است و بعض مخصوص میدارند بحالت سیر و نزول و حق نزد مصنف نیز همین است که گفت اما جمع در سطرادات

دامی نبود بلکه چون سیر تعجیل بودی جمع کردی اما جمع در حالت نزول و قرار مروی نیست و بعض بصورت جد و سیر تعجیل
 در آن مخصوص گردانیده و در فتح الباری میگوید که مشهور از مالک اینست و نیز بعض مخصوص میدارند بحالت عذر زائد
 بر سفر و نزول بعض جائز است جمع تاخیر نه تقدیم و این مرویست از امام احمد و نیز نزد بعضی مقیدست بحالت سیر و مشهور
 از مذہب دی جواز است مطلقاً و در فتح الباری میگوید که مروی از امام مالک نیز جواز جمع تاخیرست نه تقدیم و نزد امام
 ابوحنیفه جائز نیست مطلقاً و در قول ایشان آنست که تعیین اوقات نماز قطعی است و ثابت بتواتر که هیچ جنبه ای
 راه نیست تا آنکه تاخیر نماز از وقت و تقدیم وی بر آن از کبار شمرده اند امام محمد در موطا سعه خودی آورده که رسید دست با
 از عمر بن الخطاب که وی نوشت بحکم خود در افاق و نبی کرد ایشان را از آنکه جمع کنند بین الصلواتین در وقت واحد

جماعی آمد پس نزد آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم تمام قرآن محفوظ بود چنانکه از حدیث مسلم العائشه گفت نمیدانم
 پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم که خوانده باشد تمام قرآن در یک شب مخوم میگردد و بعضی از صحابه نیز که حد و آنها کتب
 سیر ذکر است و او را از حد نبوت محفوظ داشتند و بعد از آن دو صائفت از ایشان و غیر ایشان گرفته جمیع شبها هم
 در محل خود ذکر است و از آنچه ولایت دارد بر حفظ تمام قرآن از صحابه حدیث بخاری و سلم و ترمذی و ابی داؤد و
 که از عبد الله بن عمرو بن العاص آورده اند که گفت گفت مرا رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم که چنین رسیده است
 بمن که تو صوم و هر سیدارے و هر شب ختم قرآن میکنی گفت بے یا رسول الله چنین است فرمود روزی در منزل روزی در راه
 که وی عبد الله بن عمرو بود یک روز روزی یک روز از افطار و بخوان قرآن را در یک کلاه و در ردای چل روزی گفت رسول الله
 بیشتر ازین میتوانم فرمود پس بخوان در روزی که از آن میتوانم فرمود پس در وقت روزی که در کربلا
 مجری نکرد آن را یعنی قرآن را خواه بطریق و طیفه یا غیره بتوکل تمام خواندی یعنی تفسیر و معنی حروف و بر آن آیات
 وقت کردے این دو مسئله در آخر فصل در گذشته است و در اینجا از آنچه متعلق بشروح و بیان آن باشد گفته شد
 که در حروف مدراکت و او ساکن ماقبل مضموم و یای ساکن ماقبل مکسور باشد تمام و شیع کشیدی چنانکه الف الرحمن
 و یای الرحمن هر یک را تمام کشیده تا این حروف کمال و حقیقت خود را با بند این را در اصطلاح اهل حمیه طبعی گویند
 که لازم طبیعت این حروف است و این کمتر است از مدی که این حروف را کشند نزد وقوع همزه یا حرف مدغم بعد از آنها چنانچه
 تفصیل اقسام و احکام آن در رساله سسی باله و تفسیر لی بیان قواعد التجوید بیان کرده ام و در اول قرائت و حبابی
 تعالی که فرموده اذ قرأت القرآن فاستعذ بالله استعاذه بعد از شریطان کردی و لفظ استعاذه این بود اعوذ بالله
 من الشیطان الرجیم و در بعض اوقات اللهم انی اعوذ بک من الشیطان الرجیم من همزه و نفث و نشکفته همزه لغت یعنی نفرز
 که تنبیه بر حرکت لطیفه مثل حرکت فین و اخان است یعنی فخط و نفس که یعنی زیر کردن است یعنی دفع و ضرب آمده
 و مراد بهر شیطان و وسوسه و القای قنہ و احتقادات فاسده است و حدیث تفسیر یکبارگیون نیز واقع شده است
 و نفث و لغت و سیدن و پرا کردن است و مراد اینجا کبر است که شیطان آدمی را درین و ربطے اندازد و بیاد و نوت و کبر
 پرمیاز و نفث یعنی دم کردن است و مراد بوسے شعرو سحر داشته اند چنانکه در لفظ استعاذه پیش از قرات خاتمان کرده اند
 بخارا نیست اعوذ بالله استعین بالله من الشیطان الرجیم چنانچه در سوره نمل مذکور است مردی از این سو و چنین است
 و گفت که خواند مرا رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم چنین فرمود خوانید ما جیوئل بخیر اعوذ بالله السبح الیم من الشیطان
 الرجیم نیز آمده است و اختلاف است که امر با استعاذه از برای مذبت یا وجوب بموجب برادر اند و حضرت صلی الله علیه
 و آله وسلم دوست داشتی که قرآن را از دیگری بشنود چنانکه بخاری و سلم و ترمذی و ابی داؤد آورده اند که عبد الله بن مسعود
 از فرمودن قرآن بخوان بر من او گفت یا رسول الله آیا من خوانم و حال آنکه فرستاده شده است بر تو فرمود دوست میدارم
 من که بشنوم قرآن را از غیر خود پس خواندن گرفت سوره نسا را تا رسید بن آیت و تکلیف از اجتناب کل یا مت و تشبیه
 و جنابک صلی الله علیه و آله و پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم استماع فرمود و در خصوص و شوع و بکا مد آداب چشمهای مبارک
 روان کرد و در ردای آمده که چون ابن مسعود این آیت رسید بن آیت و تکلیف از اجتناب کل یا مت و تشبیه
 و آنحضرت قرآن را ملحوظ حالت خواندی یعنی ایستاده و نشسته و خفته و با وضو و وضو و بجز حجاب و بر چیزی مانع

کہ در خواندن قرآن بر ضرب و تپ و کھنکھ و غیرہ و اجلا و ادا و تفعیل و غیرہ کہ موجب تغییر حروف و صفات آن اشباع
 حرکات و حركات کہ موقوف بر رعایت ترانین جوید گردد حرام و مکروه است خوانندہ و مستمع راضی بدان تا تم و قول فصل و بیاب
 آنست کہ معنی گفتار است کہ باید داشت کہ تطویر یعنی بر دو نوع است یک نوع مقتضای طبیعت کہ بے تکلف
 شود و زبان شوق و طرب و طبع بان ساحت میکند و تموین و اعتیاد و تعلیم و تکلف محتاج نہ بلکہ اگر شمع و الطبع با کمال از بند
 و تکلف و تحمل مخصوص لسان مسودہ موسیقی نفس ہی را و بیاد آن تطویر تموین از وی صادر شود بے خروج از دائرہ تجرید و مراد
 بلون عرب نیز تمین است ہر قرأت ایشان بلون بطبیعیہ لطیفہ اصوات لطیفہ اینست کہ تکلف ابدان را نیست این
 نوع با جماع زائد است اگر طبیعت زیادہ تمینی و ترینی اجابت کند چنانچہ در مواہب لہ نہ آورده است کہ شبہ ابوہی
 اشعرے قرآن بخواند آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دگر شد استماع میفرمود چون حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اورا
 بدان خبر کرد تمین نمود ابو موسی اشعرے گفت حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ اولیٰ یک تسبیح حمزہ تک
 تمیز اپنے اگر داشتی کہ تو مستمع بودی قرأت مرا ہر آئینہ می آید استم خواندن خود را آراستنی تمام باین حدیث معلوم
 شد کہ بعض مردم کہ حدیث زینہ القرآن یا صہائکم را تحمل بر قلب زندلا و جملہ است چہ ترانین اصوات بقرآن سے
 نثار و نیز در حدیث ابن عباس آمدہ است کہ کل شئ طیبہ و طیبۃ القرآن حسن الصوت و نوع دوم از تطویر و تفعیل
 آنست کہ از ساحت و بے تکلفی طبع حاصل نشود بلکہ تعلیم و تموین و تکلف محتاج بود چنانکہ اصوات مطربان کہ انواع الفا
 موسیقیہ اتقاع میکنند و باوزان و ایقاعات مخصوص بخوانند و این نوع را جماعت سلف مکروہ داشتند و قرأت
 برین نوع را شیخ کردہ اند بذا و بعض طلبائے را در حدیث شایس عباس لم یمن بالقرآن از غنی بقصر یعنی تو اگر بے و بے
 نیاز بے داشتہ اند یعنی ہر کراہی بسمانہ قرآن داد و علم بخشید بدان و از خلق بے نیاز نگردد و خدای تعالیٰ حاصل
 وقت دی نشود و توکل بر مولای خود نکند و از تکمال و اعتماد بر خلق و دیگر دوی الہامیست بر طہارۃ مانہ چنانکہ در
 حدیث آمدہ است من اعطا اللہ حقہ کتابی ان ما احدا علی فضل ما اعطی لقد فطرت و نیز فرمود من قرأ القرآن یتاقل
 الناس یوم القیمۃ و بہم عظم علیہم و خیرون ما انا و میث کہ بدو عید قرا و علما کہ ملازمت ملوک امر کنند ظلم قرآن و وسیلہ
 آن سازند و ردیافتہ است بعض گویند کہ تغنی و لغت باین معنی نیامدہ است این سخن خطاست قاضی عیاض ہکلی کہ انما
 مقتدایان شراح حدیث و محققان ایشان است در شارح گفتہ است کہ تعینیت و تمانیت یعنی مہلہنت و قلموس نیز
 گفتہ کہ تعینیت بمعنی استغنیث و ادعبارت صحیح بخاری نیز معلوم میشود و لیکن سیاق حدیث محل برین معنی آئے است چنانکہ
 لکنم واللہ اعلم فصل در عبادت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در پرستش بیاران مقصود برین محل بیان فایز جازہ است
 و این محل عبادت و احکام دیگر از تقدیمات دست و پد کہ عبادت از جملہ عبادات فاضلہ است اما و بیست و بیست و بیست
 آن واقع شعبہ دوم در حدیث صحیح کہ مسلم از ابی ہریرہ آوردہ است کہ حق جل جلالہ و زقیامت ببنده گوید ای بندہ من
 ہر روز دگر توام بیا رشد و مرا عبادت مکر و بے بندہ گوید بخدایا تو ہر روز دگر جانیا نے عبادت تو چگونہ بود و فرمایہ خدا
 بندہ من بیا رشد و عبادت و نہ مکر و اگر تو عبادت او میکردی میان منی ہر از تو دوسے و ظاہر کتب مجتہدانست
 کہ عبادت از حقوق صحبت سلف و لہذا و جامع الاصول باب عبادت راہ حقوق صحبت آورد و در احیاء العلوم از
 حقوق اسلام داشتہ و حدیث بخاری و مسلم کہ از ابو ہریرہ آمدہ کہ حق مسلم بخندست و سلام عبادت بر حق و جامع غایب

کہ فارسی کے درپاسے مسلمان بخلاف کفار و نوبت رفع درجات است این مسئلہ در سال تسلیم اصحاب لیل الاجر
والذات تفصیل شرح و بیان شدہ است و آنحضرتؐ بروایت بخاری و مسلم آورده اند کہ اگر بر کسی ریتے و جراتے بروے
آزار قبیہ یعنی افسون کر دے یا بین رقیہ کہ انگشت سبجہ خود را بر خاک نہادے پس بروقتی کوفی بسم اللہ ترتیباً بقیہ
بغضائشی سقینا باذن ربنا در شکوۃ باصبہ واقع شدہ بے تقیید بسبجہ دیا سبابہ و در حسن حسین بروز مسلم باصبہ اسبابہ
آورده و ابھرے در شرح مشکوٰۃ از امام نووی نقل میکند کہ گفت بود رسول خدا صلی اللہ علیہ آلہ وسلم کہ میگفت از لعاب
دہن مبارک بر انگشت سبجہ خود پستری نہاد و انگشت مبارک را چینی از آن با انگشت مبارک کہ پدید می آید از آن
مسح میکرد و انگشت بر موضع قرعہ و جراح و میگفت این کلام در حالت مسح طیبی از توشیحی نقل میکند کہ گفت آنچه سبقت
میکند بفہم ازین صغی حضرت رسالت صلی اللہ علیہ آلہ وسلم آنست کہ تربت از نوا شارت بغیرت آدم باشد و بقیہ بغضنا
از شارت بنطفہ کہ پیدا کردہ شدہ است از وے آدمی گو یا تصریح کردہ و درخواستہ لبان ملل بدو فوای مقال کہ خداوند
تو آن قادرے کہ اختراع کردے و ایجاد نمودے آدم را از طین و ابداع کردی اولاد او را از ما زمین آسان ست بر تو
کشادہ می کسے را کہ نشا وے این ست و از قاضی بیضاوی نقل کردہ کہ گفت تحقیق گو ای دادہ اند مباحث طبیعہ کہ
لعاب دہن را تاثیرے و مدخلے در نفیج و پختہ شدن و تبدیل مزاج کرمج و جراحات ست ترا بطن را نیز تا شہر ست
در حفظ مزاج اصلے و دفع نکابت مضرات و لہذا در تدبیر سافر و صحت حراج گفتہ اند کہ اگر ابلہ شستن آب از وطن
عاجز باشد باید با خود خاک از زمین مالوف بردارد و با آبہاے کہ در دیا رغبت بخورد آن خاک را در آمیزد و بخورد
تا این شود از تغیر مزاج دمی و غرام را آثار عجیبہ ست کہ عقول از وصول بکنہ آن عاجز و قاصر ست انتہی ہوتی نیست
کہ افعال و اعمال آنحضرت صلی اللہ علیہ آلہ وسلم را اسرار و خواص ست کہ نفوذ و موکلان علم است و آنہاے کہ
در تحقیق طبیعت و فلسفہ گرفتار اند ست و ہاے میزنند قاضی بیضاوی سا مہمہ اند پس گرفتار ست باین طریق
بسلامت در تفویض تسلیم ست و اللہ الموفق و بعض شراح گفتہ اند کہ مراد از بعض حضرت رسول صلی اللہ علیہ آلہ
وسلم آنچه در فضا بضم درجات گفتہ اند مراد از مرض ارضی ہست کہ اورا خاصیتہ و شفای مریض با حدیث ثابت
شدہ است و بالجملہ رقیہ بقرآن و اسمائے الہی و آنچه از حرمان مثل سحر و کلمات کفر نباشد و ست و آنچه معنی اور
معلوم نباشد بزبان معہودہ و جائز نیست مگر آنکہ بر زبان نبوت نعتہ باشد و آنچه در افسون شیش کثوم در حدیث مذکور است
بسم اللہ شجہ قرینہ طمہ بخرططا و اللہ اعلم و ذکر این کلام در آخر کتاب باب علاج بنیہ صلی اللہ علیہ آلہ وسلم بیا دانکار اللہ
تعالی و بخارے وسلم و سوطا و ابو داؤد و ترمذی آورده اند کہ عائشہؓ گفت حادث شریفی بہارت نزدے صلی اللہ
علیہ آلہ وسلم آن بود کہ چون در فراش دخی و در خواب گاہ خود جاے گرفتہ ہر دو دست مبارک جمع کردی و پیش من ہر دو
دور آن لغت کردے یعنی ہر دو دہن در آن و میدی و سورہ اخلاص مؤذنین یعنی قل اعوذ برب الفلق و قل اعوذ
برب الناس در روایت مؤذات نقل ہوا اللہ اعلم و مراد بجزوات یا مؤذنین بود بطریق اطلاق صیغہ جمع
بر تشبیہ با قل یا ایہا الکافرون نیز در آن داخل بود و بیا آن در فصل او مہمہ کہ بعد از سلام نماز خواندی کردہ شدہ ماند
آنکہ در اینجا گفتہ اند کہ در حدیث ذکر لغت مقدم ست بر قرات و ظاہر آنست کہ قرات مقدم باشد بر لغت تا برکت قرآن
بدہم ہمراہ بہ بشر و برسد و این اشکال در روایتی کہ معنی آورده و بحرف و او واقع شدہ توجہ ندارد و چہ حطوت ہوا

بستانی مرثیہ و در ولایت آمد کہ ابو موسیٰ آخری بیاد است امام حسین بن علی آمد و حسن بن علی حدیث از علی روایت کرد و این حدیث را احمد و ابویوسف و دیگران نیز آورده و در مجمع البیاض از حدیث یحییٰ بن عبد اللہ بن ابی اناس و فیاضی و دیگران حدیث دیگر آورده کہ کسیکہ میرود بیاد است مرثیہ عرض میکند در مرثیہ رحمت و در راجعی عرض میکند تا بلکہ از ان پیشیندیش بیاد چون نبشت فرق گردد در دست و ظاهر از کلام مصنف آنست کہ این مجموع یک حدیث است ظاہر متعوضش بیان مضمون این احادیث است پس صحیح کرد میان آنها را احمد علی بن ابی حمزہ و احمد علی بن ابی حمزہ نیز کسان را عیادت فرمودے احمد ابو داؤد و از دیگران ابن ابی کرم آورده اند کہ گفت عیادت کرد مرا پیغمبر خدا صلے الله علیہ وآلہ وسلم از در چشمی کہ دالتم و گفته اند کہ سندی این حدیث صحیح است و درین حدیث روایت بر کسی کہ قائل است کہ عیادت از در چشمی کسیکہ در جہنم دارد مضمون و تنبیہ نیست و حدیثی درین باب از یحییٰ بن ابی اناس نیز نقل کنند کہ پیغمبر است کہ در دے عیادت نمود و چشم و دل و در دندان و گوشت و کلا این حدیث موقوف است بلکہ موقوف است بر یحییٰ بن ابی اناس حدیث بطریق دیگر نیست از ابی ہریرہ نیز آمد و احمد علی و دیگران جو ابی از یهود کہ خدمت پیغمبر صلے الله علیہ وآلہ وسلم میکرد و یا رشتہ او را عیادت فرمود و جاری و ابو داؤد و از احمد آورده اند کہ پسر کی بود از یهود کہ خدمت میکرد پیغمبر صلے الله علیہ وآلہ وسلم پس بیارشد پس آمد آنحضرت صلے الله علیہ وآلہ وسلم عیادت وی و عرض کرد بروی اسلام و در واسطہ آمد عیادت وی و پشت تر و سر و و فرمود سلطان شو پس وی نکاد و بجانب پر خود کہ حاضر بود و پر گشت اطاعت کن ای پسر کہ با انعام را صلے الله علیہ وآلہ وسلم پس سلطان شد پس بیرون آمد آنحضرت صلے الله علیہ وآلہ وسلم و فرمود حکمران خدای را کہ غلامان گردانید او را از آتش و در بخ فایزین حدیث معلوم شود کہ استفادہ کافر دست است و عیادت کافر جائز است خصوصاً بقصد آنکہ شاید دل وی نرم گردد و رائل با سلام شود و ازین باب است کہ مصنف حکایت ابو طالب را آورده و با این حدیث جمع کرد و گفت چون ہم دے ابو طالب بیارشد با وجود آنکہ مشرک بود او را عیادت فرمود و برہر و اسلام عرض کرد ابو طالب قبول نکرد و ان جوان یهودی سلطان شد بدانکہ مشایخ حدیث و علمائے سنت برین اند کہ ایمان ابو طالب نبوت نہ پذیرفته و در مصنف احادیث است کہ آنحضرت صلے الله علیہ وآلہ وسلم در وقت وفات وی بر روی آمد و عرض اسلام کرد و وی قبول نکرد پس آنحضرت صلے الله علیہ وآلہ وسلم گفت من اے استغفار کنم مرتزاً تا آن زمان کہ منع کرده نشوم پس این آیت نازل شد ہا کان للنبی والذین آمنوا ان یستغفرا للذین آمنوا و ان یخیرا فی الال و الحال و اشعار و خطبے فی کہ در حالت حیات خود کرد و دلالت صحیح دارند بر محبت و معرفت دے نبوت آنحضرت را صلے الله علیہ وآلہ وسلم بعض روایات آمدہ کہ ابو طالب گفت خدائے این پیغمبری اگر خوف آن نبی بود کہ مردم خواهند گفت کہ وی این کلمہ از محبت جزع و بجز موت گفته ہر آئینہ میگفتم آنرا و آن را پنهان با تو گویم چون نزدیک رسید موت وی دید عباس بجانب وی کہ کسی نہ بلسے خود را گوش نزدیک و بان دے بر دو شنید کہ کلمہ ایمان میگویی گفت با این انی و اے گفت برادر من کلمہ را کہ امر کردی او را بدان فرمود من نشنیدم مہین آمد است در روایت ابن اسحق کہ وی اسلام آورد و نزد موت و فیج ابن جبرور فتح البانی دے میگویی کہ معرفت ابو طالب بہ نبوت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بسیاری از اخبار آمدہ و تسک کردہ بدان مشیہ بہ اسلام دے راستد لال کردہ اند بر دھوے خود پیغمبرے کہ دلالت ندارد و بران و گفته کہ ابیان کہ دھیم آنرا در ترجمہ ابی طالب در کتاب الامصاب دے معرفت اصحابہ انتہی تلفظ نامند کہ صحت اسلام ابی بن بلکہ سائر آبانے دے

[illegible]

علیہ وآلہ وسلم احوال میت و اولیٰ حقوق و سے عادت حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قتل بود براحسان عظیم
 بیست و سالہ سے باہر سے کہ ویرا در قبر و قیامت بالغ بود خلیل متقین و ثبیت دو عالم نماز و قضا سے دین و مانند آن
 و قتل بود براحسان با اقارب و اہل بیت و سے مجتہدین و اطعام و تفقدا احوال چنانکہ فصل خطبہ جمعہ گذشت از حدیث مسلم
 کہ فرمود کہ ہر کہ مرد و مالی گنہگار نہ برای اہل اوست و ہر کہ دینی گنہگار نہ احوالی عہد و آن برین ست و بر آفات جہودیت
 احوال و حکم احکام ما چہ بیست و آن سالہ کنند قتل صبر و ترک جزع و فزع و منع از زوحہ و دیگر مراسم مالیت اول احسان
 بیست کروے و یکیز و سانگے و سے بسوی آخرت برہن احوال و فصل صفات ظاہر و باطن فرمودے و تفصیل انہ بطریق

اجال و کربلا نیست کہ حضرت پنجم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و جمیع صحابہ کرام کشتہ بندی و براس میت استخار کردند و
دوبروی نازک گذارند و دو عا کردند و از حضرت عزرائیل طلب رحمت و آمرزش کردند و در احادیث میسر آمده است
کہ ہر چہ کہ بر دوسے حد کس و بر طاعتی چل کس نماز گذاردند البتہ آمرزیدہ میشود و در دوسے حد صفت و در دوسے حدی

از سلطان واقع شد به تعیین حد و بعد از آن همراه قنده و شفاعت وی بحضرت عزت رفته اورا بحدیث رسانیدند و
تقاضا کردیم تکمیل مسالای بیا آورند و در صحیح ابن حبان از حدیث ابی سعید آمد که آنحضرت صلی الله علیه و آله
و سلم فرمودن چیزیست هر که در یک روز نماز را بجا آورد و نوشته ثلثه و از اهل جنت حیادت و حضور جنازه و نگاه داشتن
مدزه و رفتن بسجده و افکندن رتبه که اسامی الواهب الله ین و در مشکوٰۃ بردایت ابی هریره از حدیث مسلم آورده که در آن
آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم اصحاب پر رسید کیست از شما که امروز روزه دار برخاسته باشد ابو بکر گفت منم
رسول الله فرمود کیست که همراه جنازه رفته باشد هم ابو بکر گفت منم یا رسول الله فرمود کیست که سکنی را طعام داده
باشد هم ابو بکر گفت منم یا رسول الله فرمود کیست آنکه میادت مریض کرده باشد هم و س گفت منم یا رسول الله فرمود
جمع نشود این چهار چیز مریض مکرر آید بیشتر تا آنحضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم خود با جمیع صحابه کثیر

بودند بر بالای قبر سے بایستاده و اوراد و جاکروی و ثبیت و می بر کمر ایمان و جواب و سوال منکر و نکیر خواستی در محتاج ترین وقتی که دلت غربت و تنهایی مدقیرست و اورا از حق و در خواستی در جامع الاصول حدیث الی و اورا از غمان آورد و گفت
یا رسول خدا ﷺ هر چه در دلت فزع میشد از دفن میت می ایستاد بروی و میگفت استغفار کنیده مر بار خود را و سائل کن
بای و بی ثبیت واپس بدستی کنان سوال کرد و میشود از دے و از علی آورد و که بود آنحضرت صلوات الله علیه و سلم

کہ میگفت بعد از فرخ از دفن میت المم ہذا جسدک نال یک انت غیر منزول بہ فاغفرلہ وسیع مدخلہ و در تلقین میت بعد از
 دفن مدتی آمد کہ نزد شافعیہ منحل ست بیوطی در جمع البوامع از طبرانی و ابن التجار و ابن عساکر و ولیمی از ابی امامہ سے آرد
 کہ گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون مردیکے از برادران شہادہ فرما دہد و در بختیہ خاک بروی بایہ کہایتہ
 مردی از شہادہ سردی و بگوید یا فلان ابن فلانہ و وی یعنی میت می شنود آواز و لیکن جواب نیدہ پستہرگوید یا فلان
 بن فلانہ چون این باری شنود برمی نشیند و در قبر پستہرگوید یا فلان بن فلانہ و درین بوقت میگویا و شاد کن مرا
 رحمت کند خدای تعالی ترا ولیکن شہانی شنود پستہرگوید ای فلان یا دکن آزا کہ برآمدہ تو بران از دنیا شہادہ ان
 لا الہ الا اللہ و ان محمدًا عبدہ و رسولہ و آنکہ راستہ شدہ کہ خدا سے پروردگار است و محمد پیغمبر است اسلام وین بخت
 و قرآن امام تو چون این را گفت میگرددیکے از منکر و نیکو دست و گری را و میگوند بیرون آید از پیش این بندہ چکار
 داویم اکنون ابا دے کہ حق بمانہ تلقین کرد رحمت اورا مردے در مجلس شریف حاضر بود گفت یا رسول اللہ اگر تمام
 عمرت ندانیم کہ نسبت کنیم فرمود نسبت کن بچو کہ مادر ہمہ است و ہمیشہ اولی آنست کہ گوید گاہ گاہی و ظاہر حراہ
 آنست کہ این فعل از ان حضرت متعلق نبود کہ یکبار و دوبار میگردد و بعد از ان میگذاشت یکبار و ام و استمرار داشت بحسب
 اوقات و عادت ستر و داشت کہ گاہی قبر را تعجب و تفقد کردے و سلام و دعا کہ موجب حصول روح و راحت و
 ردول رحمت و مغفرت بود مخصوص کردی این فعل انا حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در حق بعضی از اصحاب بخصوص
 بودے و در زیارت نبور طے عموم نماید اہل قبور را باین تشریف شریف و مستعد گردانیدے و کلام در زیارت قبر
 در آخر فصل بتفصیل بیاید و پیش از موت در حالت مرض عیادت نمودے چنانکہ گذشت و آخرت را یاد و روی دادے
 و بوحیث و توبہ فرمودے تا مورث محبت موت و تقاسے آنی حل و ملا کرد و بیکم من احب لقائہ صاحب اللہ قاروہ
 برضا و محبت و سے تعالی فائز گشتہ گذشتن از محنت آباد دنیا و تعلقات و سے آسان یا بد و حاضران را امر کردی تا منہیں
 مشرف بزوت را کما و را محضر خواندہ تلقین شہادت بوحانیت حق و رسالت رسول کردندے و میفرمودی بقضایہم کہم
 لا الہ الا اللہ تا آخر کلام و سے کلمہ توحید بود و بیکم من کان آخر کلام لا الہ الا اللہ دخل الجنة بسلامت ایمان حسن
 عاقبت از عالم برود و لیکن در تلقین باید کہ تکلیف نکنند و ایرام نمانند کہ حالت موت مازک ست تا بگونه برآید و ترغذی
 از عبد اللہ بن المبارک می آرد کہ تلقین کرد اورا مردے چون اکثر کرد فرمود چون من یکبار لا الہ الا اللہ گفتم ہمبر انہم تا حرم بکلام
 دیگر کنم چندین البتہ حیثیت و از عادات اہم ضلال کفار و مشرکان کہ ایمان بہ بعثت و شہادہ از منہ و زجر کردے
 چون منہ و زجر از عادات اہل کفر و ضلالت راستے الاطلاق ذکر کرد و بعضی از انہا را کمال ملت اسلامیہ بسبب غلبہ
 و جمع و در مصیبت و جہل و بیطاعتی بدان گرفتار اند و ذکر کرد گفت و از ظلم خدا و دہانچہ زدن بر رخسار ہا و شتی جیوب
 پارہ کردن گریبانہا و طلق رؤس تراشیدن سر ہا و امثال آن از جرم و فروع و زجر ہای اربع و منہ و زجر بلع فرمودے و
 احتمال دارد کہ این ظلم و طلق رؤس و امثال آن تفصیل عادات اہم ضلال بود چہ اینہا را اگر چہ اہل ملت اسلامیہ کنند و
 لیکن از عادات آفست و بحد و استرجاع یعنی اناللہ وانا الیہ راجعون گفتن در رضا بقضائے الہی امر کردی در صبح بربا
 و سلم انابن مسعود آمدہ کہ گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لیس منامن ضرب اللہ و دشتی البیوب و دعا بدعوی
 البہائمہ فرمود ہر کس این کار کند و سے از انیمت و اینہا از اعمال جاہلیت ست و از ابی موسیٰ اشعری آمدہ کہ گفت آنحضرت

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اکبریٰ من خلق وخلق خلق ترائید من مہر مطلق برحق صوت نہ مصیبت و نوحہ کردن و بیخبر
 بطلم و ضرب و بہ نیز تفسیر کرد و اند و خرق پارہ کردن گریبان و از انہ آید کہ گذشت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ
 وسلم ہر زنی کہ میگرفت نزد قبری پس فرمود ہر ہیز خدا را و میرکن سے زن گشت و در شہاد من کہ تائیدانی
 و نما این مصیبت کہ بمن رسیدہ است رسیدہ این گفتند آن زن کہ این رسول خدا بود کہ ترا صبر سے فرمود
 و پند میداد پس آن زن پشیمان شد و حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد و احضار نمود کہ بار رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 و آلہ وسلم را و فرمود اکنون اعتذار چہ میکنی انما الصبر عند الصدمۃ الاولیٰ یعنی صبر نزد اول مصیبت و زور آن اعتبار
 دارد و آخر خود بخوابی صبر کردی سنت و الہ و اولاد از ابی سیدہ خدری آوردہ کہ گشت رسول خدا صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم گشت کہ از خدای تعالی نوحہ کنند و راوشنوندہ و را یعنی بسع رنما و در احادیث صحیحہ ان المیت یعذب
 بکار الہیت عذاب کردہ شود و قبر گریستن اہل و عیال وی و نوحہ کردن ایشان با و و بروی کیسہ کردہ شود بروی
 عذاب کردہ شود و زلیا متعین حدیث بطریق متعدد آمدہ و فائزہ ایسی حدیث ہا بران و ہی کہ معنی او بظاہر در علم
 و تائید انکار کردہ و مستبعد نمودہ و گفتہ کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہرگز این چنین نگویہ کسی چہ عذاب شود
 بگنہی کہ دیگر سے کردہ باشد و فرمود پس مت شمارا قرآن مجید میں باب بگویند و از تہذیب و از تہذیب و ہمین گفتہ شد
 فائزہ واکا این مضمون گویہ و رعایت از پدر تو میکند کہ میت عذاب کردہ میشود بکای می گفت بیا مرز خدا سے تعالی
 ایا عبدالرحمن را و این گنہت این عذاب وی و دروغ نیکوید و لیکن نسیان شد یا خطا کردہ و آنحضرت صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم گشت بر بروی یا بروی کہ گریستہ میشد و نوحہ کردہ می شد بروی فرمود کہ ایشان میگرفتہ بروی و سے
 عذاب کردہ میشود و قبرش و در روایت دیگر آمدہ کہ فائزہ گفت کہ سیر خدا فقر سود کہ میت عذاب کردہ میشود مصیبت
 بکاسہ اہل بروی بلکہ خدای تعالی زیادہ میکند عذاب مرا فرمایا کاسہ اہل بروی یعنی این مخصوص بکاست
 کہ عذاب است و بکای اہل بروی سبب مزید عذاب میگردد نہ آنکہ بطریق حکم علی فرمودہ باشد و بعضی گفتہ اند کہ عذاب
 میت بکای اہل بر تقدیر است کہ او در حالت حیات راضی باشد یا ان یا میت کردہ یا ان چنانکہ اہل عیال میت بگویند
 و بران اجرتی قرار میدادند و در صحیح بخاری و مسلم از غیر بن شیبہ آمدہ کہ گفت شنیدم از رسول خدا صلی اللہ علیہ و
 آلہ وسلم کہ کسی کہ نوحہ کردہ شود بر سے عذاب کردہ میشود یا نوحہ کردہ میشود بر سے یعنی یا نوحہ کران او را
 یا ان می تلخید بروی وی بطریق استہزاء تکم میگوند کہ وی متاوی میگردد و اینها نیز بان امکانی کہ بر تقدیر دارد شود
 و در سے یاد کہ چرا بطل و گیر سے متاوی میگردد و اندازان میت کہ وی اظهار کرد نفس خود را میان مردم متعین
 بدین صفات و راضی شد بان بدین سبب محل توبیخ آمدہ و اندہ علم و اگر چہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از گریستن
 نوحہ کردن و جمع و فزع کردن نمی کردے اما از گریستن اشک حزن بلب لب آن اشیا منع کردی و خود نیز کردی چنانکہ
 ابو داؤد و ترمذی از عائشہ آوردہ اند کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہر سہ و او در میان دو چشم عثمان بن عفان
 کہ اولی من ہاجرین فی اللہ استہ بود بعد از موت و سے و گریہ کرد و ہر دو چشم مبارک وی اشک میرفتند و بخاک
 و سلم تائید آوردہ اند کہ نزول شدہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بعد از قتل قرار اخذ حزن کہ ندیدہ بود ہم اورا ہرگز این
 چنین نہ و باشد و از فائزہ آوردہ اند کہ چون رسید خبر قتل بدین حادثہ و جعفر بن ابی طالب عبداللہ بن رواحہ پشت

رسول خدا در سید محزون و شناخته میشد از مزن در روی مبارک می پس مردی فدا شد و شکای نسای جعفر را بیان کرد آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در آخرت و تامل شایان کند متع نشدند تا سه بار آن مرد آمد و رفت کرد و فائده داشت پس نزد آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم آمد و گفت غالب اند آن زنان برین یا رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم بگفته ام فرمود بگذار و خاک در دهن ایشان کن و از آنچه ثابت شده است گریه و زن آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بریت گریه و زن او است بر موت ابراهیم و له شریف دی چنانکه میگوید با وجود آنکه آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم راضی ترین خلق بقضای حق بود و شاکر ترین و صابر ترین و از هر مخلوقی بود و در وفات ابراهیم که پسر و سالار وی بود و بروایتی شانزده ماه و هشت روزه و بروایتی یکسال و ده ماه و شش روزه و بروایتی هفتاد و روزه و بر هر تقدیر اتفاق است که رحمت قیام از عالم منت و لهذا در باب ضاعت آمده است که حق تعالی در عالم برنج برای او مرفعه پیدا کرد و که از ضایع وی میکند و از موت وی که در شب چهار و چهارم رجب الاول و بروایتی روز عاشورا بود آفتاب گریست و چون حادث در گرفتن آفتاب بیت و ششم بیت ششم است مردم گفتند که این گرفتن آفتاب ز جهت موت ابراهیم است آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم فرمود که ماه و آفتاب از آیات الهی اند موت کسی را در اینجا دخی نبود و در بعض طرق ضعیف حدیث ائمه شده که لو عاشرا ابراهیم کان دنیا یعنی اگر میریست ابراهیم هر آنکه بنمیرد میبود و بنمیر بود و جانزده و چون بعد از عمر رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم شهادت نبود و لاجرم نه ذلیست و در علم معقولات مقر شد که صدق شریطه مستلزم وقوع مقدم نیست و ملازمت ظنی است لیکن این حدیث را تضعیف کرده اند و گفته اند که لودن او بنی بخت چیست گویای بنی بنمیرد باشد این چنین نزد نیست پس ملازمت تمام نبود و در سند این حدیث نیز سخن است قانع و الله اعلم و بالجملة آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم موت ابراهیم که بیکر و فرمود مع العین اشک میریز چشم و مزن بالقلب اند و گویا در دل لا نقول الا بحی الارب و تنگی میم که همیشه میرا که راضی است از آن پروردگار و انا و بدستی که ما بفراتک یا ابراهیم بفرات تو اسما یا ابراهیم محزون اند و بنمیرد و از آن و سلم و ابو داود و انس می آرند که گفت آمدم با رسول خدا ابراهیم سیف خدا که شوهر را ابراهیم بن رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم بود و ابراهیم بیار بود مشرف بر موت پس گرفت رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم ابراهیم را و بوس کرد و بنمیرد و او را این حادث شریف بود و در هنگام گرفتن او را و اطفال باز و در آیدیم با دیگر رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم که جان میداد و ابراهیم پس اشک ریختن گرفت و چشم رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم پس گفت عبد الرحمن بن عوف بیگلی تو را رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم این عوف این گریه من رحمت است یعنی د از جزع و عدم صبر است بلکه رحمت و رحمت است برقبول بار دیگر باز اشک ریخت گفت ان احین تدمع و القلب یزن و لا اقل الا ما یرضی الرب و انا بفراتک یا ابراهیم محزون و انا ما سه بن زید می آرند که زینب بنت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم کس فرستاد نزد آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم که پسر که بود مرا که مشرف بر موت شده بیار بر سر آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم نیز کس نزد زینب فرستاد که سلام رساند و بگوید که مر خدا راست آنچه گرفت مرا و راست آنچه داد و هر چیز را آنچه گرفت از نزدی تعالی بد معین است و صبر کن و امید دار ثواب باش زینب باز کس فرستاد و سوگند یاد کرد بر آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم که البته بیاید حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بر خاست و بر زینب آمد و می بوی بوی بوی عباد و معاذ بن جبل و ابی بن کعب و زید بن ثابت و مردان دیگر رضی الله عنهم اجمعین پس دوشسته آمد و زینب را بر حضرت صلی الله علیه و آله وسلم گرفت و در کف او

امروز کدام روز است گفتم روز دوشنبه گفت امیدوارم موت خود را امروز تا شب پس از آن نظری جانم خود کرد و کمر پوشید و بود
و کشیده بود مرض در دسے و آن جامه بود که در دسے روغنی و آلودگی از زعفران بود و گفت بشوئید این جامه را و زیادہ
کنید و جامه دیگر بکنین کنید مراد از آن فائزہ میگوید من گفتم این جامه کنماست گفتند رنگان سزاوارتر بود بجامه نو
این کفن نیست مگر برای خاک شدن بعد از زمانی چند پس وفات یافت ثنی تریب بشو و فتن کرده شد شب دوشنبه
قبل از صبح و در حدیث ابی ذؤاد از ابی سعید خدری آمده کہ چون حاضر شد مراد را موت بطلبید جامه اسے نو پوشید
و گفت شنیدم رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ گفت میت بعثت کرده میشود در جامه اسے کہ مرده است مراد
یعنی مراد این جامه کفن نیست چه دسے بعد موت است نہ آنکہ موت در دسے باشد ماد آنکہ در نجا اشکال آوردہ اند
کہ در حدیث صحیح آمدہ است کہ مردم بر ہنہ محشور میشوند و این حدیث مناقات دارد بآن و جواب دادہ اند کہ بعثت دیگرست
و محشر دیگر پس تو اند کہ بعثت با پوشش باشد و محشر بر ہنہ پس مناقات نباشد میان این دو حدیث و این توجیہ غالی
از بعدنی نیست و بعض ثیاب را تاویل کردہ اند باعمال و حالتی کہ بران از عالم رفتہ است و عرب چون خواہند کسیکے
را بطہارت نفس و برأت از عیب و صف کنند گویند فلان طاهر الثیاب است و تحقیق آمدہ است کہ تفسیر کریمہ و ثیاب یک
قطرہ ای ملک فاضل و دیگریند فلان و ثیاب سی خبیث الفعل المذہب پس مضمون این حدیث مضمون آن حدیث
ہو کہ برانگیختہ می شود بندہ بران حالتی کہ مرده است کلا قال لطیبی و این توجیہ نیز بظاہر سیاق حدیث مناسبست
و از توریشتی نقل میکند کہ گفت بعضی از اصحاب بودند کہ بعض اعیان تاویل نصوص و حصول بحقیقت مراد تفسیر پیدا
در نظام حل میکردند و میان متفاوتند و مراتب آن چنانچہ جدی بن حاتم چون شنید کریمہ حتی تبین کم الخطا بعض
من الخطا الاسود و و حال سیاہ و سفید را در تحت و سادہ خود نگاہ میداشت الحدیث مراد حدیث و انما اتا قاسم و اللہ علیہ
گفتہ کہ اعلام کرد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اصحاب را کہ من تفشیل ترجیح کردہ ام قیمت آنچه دہی کردہ شدہ است
بسوی من بیج یکے را از امت خود بردگیرے بلکہ تسویت کردہ ام در ابلاغ و عدل کردم در قسمت و تفاوتی کہ بہت ہضم
و ادراک معنی آنست این واقعست از طریق عطا و تحقیق پورہ اند بعضی از اصحاب کہ می شنیدند حدیث را و فہم نمیکردند
از ان مگر ظاہر جلی را و سے شنیدند آنرا بعض دیگر از ایشان را از قرآن کہ بعد از ایشان بودند از تابعین و اتباع تابعین
و استنباط کردند از ان مسائل کثیرہ را و ذلک بفضل اللہ یوتیہ من یشاء ہانتی و ممکن بہت کہ گفتہ شود ابو سعید
جامہ پوشیدہ بقصد لطافت و طہارت بعد از ان این حدیث بخاطر دی رسید کہ شنیدہ بود از حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم و باعث تذکار او شد و تاویل آن نزد دسے ہمان باشد کہ کردہ اند لیکن بظاہر حال این حدیث از خواندہ بقصد
بیان سبب پوشیدن جامہ یا جامہ پوشیدن و سے از جهت غایت احتیاط و جس بر امتثال ظواہر بود اگرچہ حقیقت مراد
دیگرست چنانچہ در حدیث سازید علی سبعین کہ در وقت نزول کریمہ د ان تستخیر لم سبعین مرۃ فرمود و گفتہ اند کہ حقیقتہ
مراد از سبعین تکثیر و مبالغہ است نہ عدد معین و لیکن آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از برای اظہار غایت رحمت صاف
تل بظاہر کرد و فرمود سازید علی سبعین یعنی مرا منع از ہفتاد بار کردہ اند و من زیادہ بر ہفتاد بار میکنم شاید کہ یا مراد ایشان را
نافہم و اللہ التوفیق و متہ در ابتدا سے حال عادت صیابہ آن بود کہ چون شخصی متغیر شد سے و بر موت شرف گشتہ
حضرت رسالت را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دعوت کردند و حضور شریف او را درخواستند و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

حاضر شدہ تھے اور وہی وہی ان حضرات صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مشرف گشتی و وزیر ابوبکر
 کھنکھن کر کے دیکھنے لگے تاکہ ان کے کشتی جانے والا ہو کر دے دو جن کر دے وہ حالت تہیت و مغرت شرف
 ساتھ چنانچہ اسباق احادیث کہ مذکور شدہ معلوم ہو کر وہ وزیر ابوبکر بن عباس یہ وہ یہ کہ مدین ہند ماہ اسناد و حضور
 در وقت اول تا آخر ان حضرات صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم متفقہ تمام سنت بران اختصار کر دے کہ چون تکھے وفات کرے
 بعد از وفات دے اعلام کر دے تا بہ غیر و نماز و دن حاضر شدہ و چون باز دیکھ کہ انہم مالی از مشتقہ نیست
 بہرگز دے و حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اور دے تار دے تاکہ از دے و در نماز اوقات اگر شب دے
 یا اسے دیکر و طلبیدن آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مشتقہ گمان می بردند برای نماز نیز خبر می کردند و صحابہ خود نماز
 میکردند و دن میگردید پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سیرت و برقرار نماز میکرد و ذکر نماز بر قبر و کلام حضرت پیام
 و نماز گزاردن آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر جنازہ و گاہ بیرون مسجد بودی و گاہ اندرون مسجد بود و ہر جا کہ
 و مذہب شافعی ہیں سنت و دلیل ایشان حدیث سنت کہ در جامع الاصول از سلم و موطا و ابوداؤد و ترمذی
 و نسائی آورده کہ چون وفات یافت سعد بن وقاص گفت عائشہ و آریہ بناد و اورا نماز کنم بروی پس نکار
 کردہ شد بروی پس گفت و اللہ تعالیٰ نماز گزارد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بروی پس بنیاسیل و ہر اہل
 مسجد و در روایتی آمدہ کہ چون انکار کہ دند بر عائشہ این فعل را گفتند این چہ باز و در انکوشن کردند مردم این را نگذازد
 رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بنیاسیل بن ہشام کہ در مسجد و در روایتی امر کردند از ان پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 کہ بیا و نماز را مسجد پس آوردند و نماز را در مسجد اسے ایشان و گزاردند بروی نماز و چون رسیدہ بہ نشان
 کہ مردم حبیب گرفتند کہ ہرگز نبود کہ نماز و در مسجد پس رسیدہ این سخن عائشہ گفت کہ چہ ثابت بروم در حبیب
 کہ حق کہیزے کہ علم نماز بان عیب میگیزند بر ما و در ان جنازہ مسجد و حال آنکہ نگذازد و پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 و سلم بنیاسیل بنیاسیل و گزاردند مسجد این روایت سلم است و در موطا نیز بخین آوردہ و ابوداؤد و ترمذی و نسائی بخین مقدار
 آورده اند گفت عائشہ نگذازد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بنیاسیل بنیاسیل و گزاردند و نیز بنیاسیل و شافعی کہ
 ناچارہ دعاست یا نماز و مسجد اولی است بان و مذہب امام ابو حنیفہ و امام مالک کہ است نماز یا نماز است در مسجد کہ است
 بخین یا مسجدی و در روایت مست نزاد و ظاہر شانی سنت و ظاہر از کلام مالک کہ گفت لا ینجزی عنہن سنت دلیل ایشان
 حدیثی است کہ ابی داؤد و ابی اسد ہریرہ آورده و ظہاوی در حاشی انار نیز از روایت کردہ کہ گفت پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم کہ کہ گزارد نماز جنازہ مسجد مست مراد از پیغمبر یعنی از اہل بیت و اولاد اہل بیت کہ گزارد نماز این حدیث
 اولی است نہ حدیث عائشہ زیرا کہ حدیث دے اخبار است از فضل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در حالت حاجت کہ
 نبی در ان بتقدم شدہ و حدیث ابی ہریرہ اخبار است از نبی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ بتقدم سنت اورا بہت
 پس حدیث ابی ہریرہ اولی باشد از حدیث عائشہ زیرا کہ ماسخ است مراد ما کہ اقال الشیخی و نیز در اخبار صحابہ بر عائشہ
 دلیل است ہا کہ ایشان را معلوم بود کہ حاجت نماز در مسجد و نہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و نہ بیت عائشہ و نہ
 ایشان را بلبان و عدم علم کل کلام است بلکہ تراندہ کہ عائشہ شیخ عالم باشد و ظاہر نیست نیز کہ ایشان جماعہ کثیر اند و نیز میگویند کہ گزارد
 نماز بر این بیضا نہ بیت آن بود کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مکات بود و نہ بیت بیرون یا نہ و جنازہ بیرون مسجد بود

میکرد که حاصل است که تیا و طلب است و سه بار استحب اگر هم یکبار زقاقت و تفاوت حاصل گردد احتیاج باز نماند
 و نیز میگوید که بنا بر فهم من منبع روایتی بعد از سی لفظ اکثر من ذلک گردید و این روایتی در او وارد و احتمال دارد که این لفظ
 بیان سبب باشد و اشارت کند بر این بود و این کالی سبب احمد و کرده داشته زیاده بر سبب و این عبد البر گفته که سبب نام
 هیچ یک را کالی شده باشد زیادت بر سبب و آمده است گفته زیاده بر سبب اسراف است و اینی و تخصیص کافر گفته اند که
 بجهت تطبیق تبرید و تخفیف و حرارت نفوذ از دست و اعناق بدن و او را در تطبیق بدو است که بجهت موت رخا و سبب
 پیدا کرده و غسل تمام است و در سبب قویترین در دایم طبع است بعضی گفته اند که اگر کافر زید انشود مشک نیز قائم مقام آن
 گردد و در ترمذی بانی عقد کرده بعنوان باب لی اسکن لیت و از ابو سعید مدنی آید و گفته پرسیده شد آنحضرت صلی الله
 علیه و آله و سلم از مشک فرمود هر طیبی که گفت این حدیث صحیح است و غسل نیز در بعضی از این علم و این قول احمد و
 این حق است و این کرده داشته اند مشک را برای میت و غیره اگر اختلاف کرده اند و سبب غسل میت بعضی بر آنند
 که بجهت حدث است که بعلت استرخای مفاصل حادث میشود و بجهت نجاست زیرا که آدمی بموت نجس آید و از جهت
 کرامت می دهد و عدم تمسک بر اعضا و فضیلت آنست که اقتضای حال و حالت حیات برای دفع حرج است که مکرر میشود و
 و حدث بجهت موت مکرر نشو پس در حکم نجاست بود و بعضی میگویند که غسل میت بجهت نجاست است که بموت عارض شده
 چنانچه سایر میوات و مانند اگر شخصی مرده آدمی را با خود بردارد و نماز کند جائز شود و نماز و سبب و اگر بگوید خود را بر دارد
 جائز است و زوال نجاست از آدمی بغسل نه از سایر میوات از جهت کرامت است و از امام ابو حنیفه بد غسل میت
 منقطع است نشان بود و امام احمد نیز نیست از جهت وجود حرج بدان خلاف الشافعی و نزد بعضی مطلقا غسل میت را جایز
 غسل کننده در جمیع الاموال مدیث از ابو داود و از عائشه نیز درین باب آورده که غسل میکرد آنحضرت صلی الله علیه و آله
 و سلم از چهار چیز نجاست و جمیع و نجاست و غسل میت و در موطا از ابن عمر آورده که وی غسل داد پسیرا که مر سید بن
 زید را مرده بود و در خطبه کرد و او را در داشت جنازه او را پسیرا آمد و در سجده نماز کرد و در سجده و وضو هم نکرد و نیز آورده که چهار
 بنت عباس که زن ابو بکر صدیق بود غسل داد و مر ابو بکر را بعد از موت پس از آن برآمد و پرسید از مهاجرین که حاضر
 بودند که من روزه دارم و امروز مرا سخت است آیا لازم است بر من که غسل کنم گفتند لا وتره می از ابی هریره سے آورد
 که گفت تغییر طهارت غسلیده و آله و سلم فاسل جنازه غسل کند و حال و سبب و خود میگوید درین باب حدیثی از عائشه
 و عائشه نیز آورده و حدیث ابی هریره حسن است و میگوید اختلاف کرده اند ابی هریره علم از اصحاب غیر هم بعضی گفته اند که واجب است
 غسل بر فاسل میت و بعضی گفته اند وضو و پاک گفت سبب است غسل واجب و شافعی نیز برین است و احمد نیز گفته
 که انچه واجب که واجب نشود بر دست غسل را و وضو اقل انچه گفته شده است در دست و آتی گفته که بر من وضو
 و از عبد الله بن المبارک آمده و غسل و وضو را آتی و امام ابو حنیفه برین است شیعہ را نشوید و سلاح و پوشش جنگ
 از دست و ده کنند و میباید که پوشیده و دفن کنند و اگر جامه ای او از کفن سنون کم بود و یا ده کنند و اگر زیاد است
 که باز نماند پس سبب امام ابو حنیفه بر آنکه شستن شیعہ متفق علیهاست میان آنکه بعد از میت حدیث که بخاری
 صاحب سنن از جابر آورده اند که گفت بود و پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم کفن میکرد میان دو مرد از کشتگان از حد مرثوب و احد
 از حدیم میکرد و مانند آن را که بیشتر اخذ کرده بود و آن را در و دفن ایشان در غرنه ای ایشان و غسل و وضو نشوید

ایشان ما زیادہ کر بخاری و ترمذی کہ نماز گزار و نشد برایشان در روایت کرد ابو داؤد و ابی جابر کہ گفت کہ رسیدہ مردی را
تیر در سینہ یا در خلق و بر کپش پیچید شد فد جاہانے او و نماز گزار و نشد بروے و بودیم ما رسول خدا صلی اللہ علیہ
و آلہ وسلم و سند این حدیث صحیح است و امام احمد روایت کرده است کہ غیر صلی اللہ علیہ آلہ وسلم گفت بدی کہ گفتگان
اخذ نشوید ایشان را و یا کہ ہر خراست و ہر خون ایشان بوی مشک میدہد و زیارت و نسائی نیز روایت کردہ باین
لفظ پیچید ایشان را بخونہاے ایشان زیرا کہ نیست جراحی کہ برسد در او خدا اگر انکمی کہ در زیارت حال آنکہ
بیکبار از دست خون کہ رنگ و سے رنگ خون است و بوی دی بوی مشک آما در نماز بر شہید اختلاف نیست نزد امام مالک
و شافعی نماز بر شہید نکنتہ از امام احمد و قول است و مشہور و مختار مذہب و سے عدم صلوة سنت و بقولے فخر است
در گزاردن و نا گزاردن از جهت تعارض اولہ و دوم و اہل مذہب یگویند کہ اختلاف است باین شانیہ کہ بت صلوة بر شہید
نزد شافعی بمعنی حرمت اوست یا بمعنی عدم وجوب از کلام امام احمد ظاہر میشود کہ صحیح است نہ واجب استی و نزد حنفیہ واجب
نماز بر شہید چنانچہ بر سائر اقوال و عجب از مصنف کہ تنبیہ نکرد درین مسئلہ با پنج صحیح شدہ است از فضل حضرت
رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم چنانچہ عادت اوست درین کتاب این امیہ درین باب بحمد است
جابر است روایت بخاری و ترمذی چنانکہ گذشت و نیز از انس آرد کہ شہدائے احد غسل دادہ شد ایشان را و نماز
گزار و نشد برایشان رواہ احمد و ابو داؤد و الترمذی و دلیل امام ابو حنیفہ و صاحبین و قول احمد کہ نماز بر شہید باید کرد
حدیث عیث بن عاص است کہ بخاری و مسلم روایت کردہ اند کہ غیر صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بیرون آمد روز سے پس
نماز گزار و بر کشتگان احد مثل نماز گزاردن او بر میت پست بر گشت در بر نیز سوا شد و گفت من فرط شامہ دین شہید
بر شامہ و رستی بود وستی و نشد من ہر آئینہ نظر میکنم بسوی حوض خود الان من داوہ شدہ ام کلید اسے خزانہ اوست و اللہ
من نمی زسم ہذا کہ مشرک شود بعد از من و لیکن این می ترسم کہ بتافش تفاخر کنید در ان خزانہ و نیز آردہ است
کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم در غزہ ہفتاد و یکسیر برآورد و ظاہر آنست کہ این نماز بود و نیز از ابن عباس کہ نماز
گزار و بر کشتگان احد و بگذارد و نیزہ کشی کرد کہ حاکم از جابر آورده و کہ بہت کردہ کہ چون آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بر غزہ آمد و دید
حال مردانہ انچه اعدای دین بوی کردہ بودند فریاد زد و بگریست و مرزی از انصار کہ حاضر بود خواہہ خود را بروی لاندخت نماز گزارد
بروی و شیخ ابن الہمام زیاد کردہ کہ پست نماز گزار و بر شہدائہا و ہر شہدائہا در جانب حمزہ و نماز گزارند و شہد برایشان پست
برداشتہ میشدند و ہای خود گذاشتہ حمزہ تا بگذار و نماز بر شہدائہا گفتہ کہ حاکم این حدیث را روایت کرد از جابر و وی صحیح است
و شیخین آنرا خارج کردہ اند اگرچہ بعضی از رجال اسناد این حدیث بعضی منکر کردہ اند و لیکن مختار توثیق آنهاست و ہر
ہر بقدر حدیث نازل از درجہ حسن خواہد بود و آن بحث است استقلال خصوصاً نزد معاضدات با حدیث دیگر و نیز
بسیار دیگر آورده اند از ابن مسعود کہ نماز گزار و آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم نوبت بنوبت بر شہدائے احد و گزار و نیز
ہفتاد و نماز و گفتہ کہ این حدیث نیز نازل از درجہ حسن نیست و از واقفی از ابن عباس نیز حدیثی درین باب آورده کہ
نازل از درجہ حسن نیست و گفتہ کہ بر تقدیر سے کہ ہر ضعیف باشند مجموع آن خود اصل ہر چہ حسن خواہد بود و نیز آورده کہ
رو بکر صدیق عمرو بن العاص را بجا نہیلہ و ارض فلسطین فرستادہ بود و را بجا صد سے مسلمان گشتہ شد نہ نماز گزار و ہر
ایشان عمرو بن العاص و بودہ با عمرو بن العاص نہ ہزار نفر از مسلمانان اسفندہ و گویند کہ حدیث جابر کہ بخاری سے

در نزدی آورده اند تا آنست و این احادیث ثبت و معتبر است مقدم است بر غیر آنی چنانکه این مسئلہ در اصول فقہ مقرر
 شد و بعضی شروع در اینکہ رسد کجا بر زبان روز مشغول بود آنکہ ہر دو حال و سہ کشتہ شد و چون بدین
 آمدہ و تا بہرے بکند و ایشان را بر داشتہ بود نہ آرد و حاضر بود در وقتیکہ نماز گذار و رسول خدا صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم بر ایشان از عین روایت نمی کرد و آنکہ در حضرت رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بود و لیل آنحضرت
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را مشاہدہ کرد و روایت اثبات آورد و نہ انتہی این کلام دلالت دارد بر آنکہ نماز ہر شد اسے
 از حد ہمان روز و ہمان وقت بود و اما صحیح السیف کہ در وقتی دیگر بود و این نیز عند روایت بنام فی صلوات را بیان میکند
 و در توفیق این روایت وی از روایتی کہ حاکم آوردہ و تصحیح کردہ ظاہر میگرداند تا آنکہ گویند کہ این مخصوص است بقدر اسے
 بعد از موت تو و بعد از احوال و اموات بعد است و ایشان گویند السیف ظاہر از روایت شیخ ابن الہمام گفتہ کہ این قول مذکور است
 در کتب قدیم بعنوان حدیث صحیح است کہ ذکر کردہ اند و او ابن حبان فی صحیحہ انتہی یعنی شرف شہادے کہ ایشان را نقل
 شدہ است و جان عزیز و دیندار حق دادہ اند و خوب و طہارت و ہمدان ایشان کردہ است و دیگر ایشان را معایت و شہادت
 نیست و ظاہر از روایت شفاعت کردن است معنی را از روایت دور و ایات آمدہ است کہ شہید شفاعت می کند ہفتاد
 کس را از اہل خود و اما میگوئیم کہ نماز گذار و دن بر میت از برای اظہار کرامت اوست و شہید نیز از اوست و آن را ظاہر
 از روایتی است از روایات رفع درجات طلب عمر و حسن و لذت و صلوات بر حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 کردہ و بہ بیان می کنند و بر طہارت ایشان از روایت تنبیہ بر او بشہید مدعی ہر شہید است کہ بہر کشتہ شدہ باشد
 یا در سر کجنگ افتہ شدہ و بر دے اثر رحمت باشد اگر خروج دم از موضع غیر بقار باشد چنانچہ چشم و گوش و دین نیز
 معین کم داخل است نیز کہ بیرون آمدن خون از غیر موضع متعارف است بر رحمت در باطن است بچون خروج از محل متعارف
 ہما ہمی و در ذکر کہ آن دلالت بر جراحت ندارد و طہارت رعات نیز ہر دو قبول و غایت و خون گیری و با سوزن میشود و
 از شدت ہمل و فرغ نیزے آید و دیگر شرط آنست کہ بالغ باشد و می بین حکم داخل نیست و ظاہر اید کہ اگر نب کشتہ شدہ
 یا شخص بدقتا بود غسل بر دے واجب است و این مذہب ابو حنیفہ است کہ شہید جب را غسل باید داد و مذہب امام احمد
 نیز کہ است و شافعی و مالکی و حنبلیہ بجا و سہ مخالف اند و میگویند کہ غسل کہ جنابت موجب آن بود و بکثرت طریق از روایت
 مخلوط ساقط شد و طہلے کہ بسبب موت یا و شہادت سقط آن شدہ و دیگر غسل واجب بود و دلیل امام ابو حنیفہ
 حدیثی مظاہرین الی عام حضرت کہ از اہل السبل الکلا کہ گویند و این حدیث را ابن حبان و صحیح خود و حاکم در مستدرک بر شرط
 شیخین آوردہ و تصدیق آنست کہ دے کو کہ خدا بود و بک گویند کہ ہمان روز تزویج کردہ و اہل خود و محبت و شہادت بود و آنکہ
 آواز شدت للہ جنگ کا قرائی در روز احد سخنید بیانات شد و فرصت غسل جنابت نیات برقت و شہید شد
 پس بران حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کثرت شد کہ اگر در غسل میدہند و مرد حقیقت حال عقلمیست بچہ
 سبب او را از میان شہداء انصاف علی سبب سناختہ اند و ہر دو از روایت ہر سید زین حقیقت حال را عرض کرد و گفت
 کہ دے جنب بود چون شہید کہ حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را شہادت پیش آوردہ است بیان حالت غسل تا کردہ برآمد
 و تا امام ابو حنیفہ میفرماید کہ این غسل را ہن لا کہ بچہقت بود و در واقع بود و برای تعلیم بود و امام شافعی می گوید کہ اگر
 غسل طہارت واجب بود دے نبی حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از غسل داد دے امام مالکی کہ مقصد و غسل است

غافل هر که در آن ملاکه مثل دادند حاجت قیل و غیره و شرط دیگر آنست که چنانچه از مراقب راحت و آسایشات حیات دنیا مثل خوردن و پوشیدن و خواب کردن بوجو دنیا بدو از سحر که زندان بیرون آورده و خمیده و خالجه بجا دهند و اگر از درس پائمال شدن حاشای اگر کشیده و بیازند لا باس به اسف و اگر مقدار وقت نماز بکوشش ببرد نیز شهادت نیست و وظایف روایت یک روز یک شب محبت و وصیت نزد محمد باغ شهادت نیست هم آن از احکام موت سفت در ایتی اگر در احکام دنیا دے باشد باغ سفت و محرم نماز و حاکم احرام که از او رواست و حق گفتند و بوی خوش بکارند از دست منع استعمال طیب محرم ما در جیات بکین بعد از نماز و سر او را بنوشند چنانکه حال محرم سفت قد جامع الاصول و اد کتب سست طریقا احتیاط الفاظ آورده است که مردی استاده بود در عرفات با حضرت خیمه صلی الله علیه و آله وسلم و محرم بود ناگاه بختا در زمین از راه ملود و بجز حضرت رسانیدند فرمود غسل و بپوشد و او گفتین کلید در دو جامه وی بود بوی خوش بکارند و سر و روی او را بنوشید که وی مهرش بیکر و بچین محرم و بیک گریان و ذکر آبی در آب ج پیاده و مذہب شافعی و احمد نیز بکین منع و نزد امام ابی حنیفہ و مالک حکم و نه حکم سائری است و این را خصوص بکین شخص دارند و حدیث نیز بطریق عموم واقع شده و منع شریعت نموده و گویند که با وی جز این دو جامه نبوده از بخت فرمود که در میان دو جامه او گفتین کند و شد علم و چون کفن قاصد میسر میخواستند و بپوشای قدیمی گیاره بنشیند بکین کفن بستون که نه جامه است و قدر کفایت که دو جامه باشد یافته نشود بکرم ضرورت در هر چه یافته شود بپوشند و در قریع این حال یعنی پاپیارا بگیا و پوشیدن در شهادی احد بود و عادت خریف نبوی صلی الله علیه و آله وسلم آن بود که چون میت ملایا و رند می سوال کردے کہ برو می دین ست یا نه اگر دین نبود می بردی نماز گذاردے و الا لمودی صحابه را کہ بردے نماز گذاردند و خود گذاردے بہت زجر و تنبیہ بر کراہت از کتابین کہ درین سعادت محرم داشت و این حدیث دلیل ست بر آنکہ نماز بخار و فرض کفایت است چه اگر فرض عین بودی آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم چون ترک کردے و احادیث درین باب بسیار در دو حالت بخاری و نسائی از سلم بن الاکرم آورده گفت بودیم داشتہ نزد پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم ناگاه آورده شد بخار و نماز بگذار و بروی فرمود بروے وینی ست گفتند لایا رسول الله پس بگذار و نماز را بروے بہتر آورده شد بخار و دیگر فرمود بیچ چہیزے گذاشتہ گفتند لا فرمود آیا دینے است بروی گفتند نہ دینا فرمود بگذارید شارب را خود را بوقتاہ برخواست و عرض کرد بگذار یا رسول الله نماز را و آن بہ دینا را و دین پس بگذار و نماز را و در روایت ترمذی و نسائی آمدہ کہ چون گفت البتہ تہ دین ہی بر من فرمود بشرط لا و بخاری و سلم و ترمذی و نسائی از ابی ہریرہ آورده کہ بود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم کہ آورده می خدمت نزد وی مردی کہ وفات یافته و بروی دین ست پس سوال میکرد آیا چیزی گذاشتہ کہ قضای دین باکند گفتند بے گذاشتہ است نماز میگذازد و الا میگفت مسلمان را بگذارید نماز را بخود چون فتح کرد خدا تعالی بر رسول خود میگذازد و فی ہبید از دین غیر خود من قویست و عادت ترمذی مسلمان از اجہای ایشان بہر کہ میرد ایشان بگذار و دین یا عیال برین ست قضای دین او و غوازی عیال وی اگر گذارد و مال آن برای وارثان اوست و زجر و تشدید بہ باب از کتاب دین و تاخیر ادای آن بسیار واقع شد و ابی داؤد و ابی موسیٰ اشعری آورده گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم غنیمتین گناہان نزد خدا بعد از کفارے کہ نمی کردہ شدہ است از ان ایست کہ بپیر مردی و بروے دین باشد و گذارد

mārfat.com

خبر کرده فرمود من گفته بودم که خبر کنید مرا عرض داشتند خوش داشتیم بار رسول الله که بیدار کنیم ترا و بیرون آوریم ترا و شب
پس بیرون آمد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و صعب است با مردم بر قبر وی و کعبه بر آورد چهار کعبه و بنام می و مسلم
و ابو داود و ترمذی و نسائی از شعبی آورده اند ابن عباس گفت خبر داد مرا کسی که گذشت بار رسول الله صلی الله علیه
و آله و سلم بر قبر وی نبوذ پس امامت کرد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و صفت بستند صحابه طاعت و بگذارد نماز را
و این حدیث روایات متعدده آمده و در بعضی روایات آمده است که دو شب بر دفن وی گذشت بود و در بعضی سه شب
و اصح آنست که در میان دفن بود کذابی فتح ابیاری و نسائی از زید بن ثابت آورده که صحابه بیرون آمدند بار رسول خدا
صلی الله علیه و آله و سلم و وی پس دید آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم قبر بی جدیه را فرمود که قبریست گفت فلان
زنی است و لا قفلی پس بشناخت آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و او گفت بار رسول الله در وقت ظهر مرد تو را زده و او
بود و قیلوله میکرد و دست نهائیم که بیدار کنیم ترا پس با شاد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و صفت بستند
ثلث و سه مردم و تکبیر گفت بروی چهار کعبه بر فرمود باید که نمیرد از شامتی و آدم که در میان شامام مگر آنکه خبر کنید مرا زیرا که
تا زین رحمت است و در بعضی از روایات از سعید بن اسیب و در دیگر روایات از سعید بن اسیب و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم غائب بود
و چون قدم آورده نماز گذارد و بر او و تحقیق گذشت بود و وی یکماده آنکه مسئله نماز گذاردن بر قبر نیز مخالفت فیه است
و علمای امت جمهور قائل اند بشر و حیت آن خواهد گذارد و شد اول یا نه و پنجمی و مالک ابو حنیفه بر آنند که اگر نماز گذارد و دفن
کرد و شده است درست است و الا خلاف در روایتی امام احمد نیز میفرستد و نزد امام مالک آنکه یکبار گذارد و است دیگر
بر قبر گذارد و نزد امام ابو حنیفه بشرط آنکه میت در قبر نهد و نباشد و تقدیر کرده اند آنرا بسبب روز و در روایتی از امام محمد
گذارد و شد و امام که متفرق نشده است و آن تا یکماه بلکه بیشتر احتمال دارد کذابی حاشیه الهدایه و ایشان گویند که در روایات
که زیاد و بنی مدت آمده بطریق نماز بود و بلکه و ما و هتافار بود و پس اندازد که کعبه است و ربع در بعضی از آن روایات نیست
و در بعضی که موجود است بصحت نبسید و چنانکه نماز به شهادت می آید که بعد از هشت سال گذارد و بطریق توابع بوده بطریق نماز
یا آنکه از خصائص آن حضرت بود و صلی الله علیه و آله و سلم تا آنکه بعضی علماء مطلق نماز بر قبر از حدیث انفس بنی گفته اند و آنست
لکن حدیث که فرمود قبور من و سنت نبی است و نماز من ضرر است آن را و اگر خطای و قات کرده بودی نماز گذاردی و میفرمود
صلواتی المطلق فانه من اقر المکرم نماز گذاردید بر جنازه الماطفال که ایشان پیش رو شانه چهار آخرت بر او و ابن ماجه ضمن
اسی به بریه و از سعید بن اسیب از ابی بکر آمده که گفت نماز از ترین کسیکه نماز گذاریم ما بروی الماطفال ما اند و او
ابن ابی شیبه و در روایات متعدده آمده و بصحت پیوسته که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم نماز گذارد و برابر امام احمد روایت
هم متابعت شاد است و معتبرند نماز گذاردن بر طفل مشروط است که بعد از ولادت استمالال کرده باشد و آثار حیات پدید باشد
و در حدیث ترمذی نیز یحیی بن واقع است و بن است مذہب امام ابو حنیفه و نزد امام احمد و شافعی بی استمالال نیز جایز است
بعد از آنکه بزرگوار از چهار ماه متولد شده باشد و حدیث این عمر که در جامع الاصول آورده است یحیی بن علی السقط و یدعی
والد یحیی بن علی است و نیز در حدیث احمد و ترمذی و نسائی از غیره بن شعبه آمده که الراكب میثی خاف بالباراة و الماشی
تمیث شاد منها و السقط یعلی علیه و در روایتی الماطل یعلی علیه زیرا که بعد از گذشتن این مدت نفخ روح میشود و غایب آنکه در
بر آورده و نماز جنازه که مشروط است بر مرد است و امام ابو حنیفه گویند که در عرف آن را است نمیکویند اثبات حیات

برای او نیکند و برکے کہ خوشتر مالک کردے نماز گزار دے و نہ برکے کہ دقت خیاالت کردے اما اول مسلم
 تر دے و نسائی از جابر بن سمره آورده اند کہ مروی را آورده پیش حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہشہ
 نفس خود را بشافق پس نماز گزار و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بروی و در روایت ترمذی ذکر شافق نیست
 و گفته کہ ہذا حدیث حسن صحیح و گفته اختلاف کردہ اند اہل علم درین باب بعض گفته اند کہ نماز کردہ شود ہر کہ نماز سے کند
 بہمان قبیلہ و بر قائل نفس اتنی و مذہب بہو مالکہ نیست و در شرح ابن الہمام درین مسئلہ اختلافی میان امام ابو حنیفہ
 و صاحب قیل کردہ کہ نزد دے بگذارد و نزد ایشان نہ و نماز نکردن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بروی و احتمال دارد کہ اگر
 مراد نفس نماز گزار و نہ باشد مطلقا چنانچہ از عنوان ترمذی کہ گفته باب من قتل نفسہ لم یصل علیہ و اگر آنکہ آن حضرت صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم نفس نفیس خود نکردہ باشد و دیگران را نیز منع نکردہ چنانچہ در حق مدیون کردہ و ظاہر ہمین است و در واتی
 نیز آمدہ و این موافق است بقول امام احمد کہ گفته امام باید کہ نماز کند بر قائل نفس و دیگران بکنند و اما مسلم مالک
 ابو داؤد و نسائی از ابن عمر بن خالد آورده اند زکشی گفته رواہ ہے الا الترمذی کہ مروی از اصحاب مجیر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 وفات یافتہ روز خیمہ پس گفتہ حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خبر داد تا نماز کند بروی پس گفت آنحضرت صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم نماز گزار یہ شایر یا خود پس متغیر شد بروی مردم از جمعی بن جن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود این بار شایعانت
 کردہ صدہا خدا بہ نفس نفیس کردیم شایع اورا و لا یقیم ہر از ہر ہای بود و بروی کہ قیامش بود ہم نمیرسید و عید
 بر عیانت نفیس بسیار وقوع یافتہ است و این حدیث نیز قرینہ است بر آنکہ نماز بر قائل نفس ہمین معنی است کہ خود نماز کردہ
 و دیگران را منع نکرد کہ یکہ شری کہشہ شدی بروی نماز گزار بروی کی الانہما مطہرین مالک سلی است کہ بشنیدہ زنا جلا شدہ
 حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمدہ و طلب تلبیس اقامت کردہ و ہر چند کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بروی از وی گردانید
 و عاقل فرمود کہ بہ تر شد و فرمود کردہ اند است گفتہ لا یارسول اللہ عاقل است فرمود مگر شراب خوردہ است عرض کردیم
 بشنیدہ نیز نیست و چون بگفت و چار بار نفس خود اقرار کرد حکم بر ہم دی فرمود و صحابہ اند ہر سو برآمدہ و سنگسار ش
 میکردند ہنوز بجای خود بود ناگاہ استخوان کوفہ شتر از دست عمر بن الخطاب بر سر وی رسید گویند کہ ہر ان وقت فہرالی
 و تفرغے یونے راہ یافت این قصہ را بہ حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمدہ باز گفتہ فرمود ہنوز بایستی کہ بازی آوردید
 و از سر دے میگذاشتید و بعد از ہم دے مردم مخلوق افتادہ بعض گفتہ کہ کار بہ رفت و رفتہ زنا جان داد
 و بعض گفتہ کہ توبہ کرد و پاک رفت و در راہ فلان و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود استغفار کنید مر
 اورا یعنی بجز یہ حضرت و رفع درجات کہ دے تحقیق توبہ کرد کہ اگر قسمت کردہ شود آن توبہ میان اتنی ہر آنہ گنجایش
 کند ایشان را پس یاد کرد و اورا بخیر و شاکر نماز گزار بروی کہ از جانی الصبح و در روایت ابو داؤد کہ کہ لم یصل علیہ
 و این را بعض ہیئتہ بھول خواندہ اند تا معلوم شود کہ اصلا بروی نماز گزار و شدہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 گزار و نہ صحابہ و صحیح است کہ بعضی معلوم سے یعنی آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نماز گزار و بلکہ مرد گمان را فرمود تا
 نماز گزار و نہ بعض روایات دیگر کہ سید علی و جمیع المراجع آورده تصریح است بآنکہ اصحاب قوم وی امر کردہ نماز گزارید
 بروی و آنکہ از نماز گزار و نہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہائے باشد نہ بسبب تحقیر و تعزیری چنانکہ الربالہ و ثبات
 و دست شمار وی معلوم میگردد و تواند کہ با وجود آن مصلحت در نماز گزار و نہ نفس نفیس خود دیدہ و دیگران را

امر کردہ ازینجاست اختلاف آنکہ در شان محمد و امام مالک کرده میدارد و امام احمد میگوید کہ امام دار بابت فضل نگذاشته و امام
 اس بگذاشته و امام ابوحنیفہ و شافعی و غیر ایشان بر آنند کہ ہمہ بگذازند و نماز جنازہ بر ہر کہ اہل لالہ الا اللہ است و در وی
 قبیلہ سلسلہ دار و باید کہ گذارد ہر چند قاسم و عاصی و محدود بود و در روایتی از امام احمد ہمچنین است و دیگر اراۃ غامہ
 است کہ دسے نیز حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد و طلب تطہیر کرد و بر وفق قضیہ ماخوذ ہر چند حضرت صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم تقابل زد و راضی نشد الا باقامت حد و چون دسے خالی بود فرمود موقوف باشد تا وضع حل کند و چون
 وضع حل کرد باز آمد و عرض نمود تا امر باقامت حد بکنند فرمود بچہ دسے صغیر است و کسیکہ او تربیت کند و خیر و کسیت
 مردے از انصار برخاست و تکفل رضاع وی شد و روایتی آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اور اہم وی بگذاشت
 تا شیر و چون مدت رضاع بگذشت باز آمد و در اقامت حد بنمود پس امر کرد بر ہم دی و تاسینہ و را از زمین و دن کرد و سنگا
 کردند و دست خالد بن الولید بنسبش رسید خون روان شد و بھی ازان بروی خالد بنسبش شام کرد و خالد اور حضرت فرمود
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بگذازد یا خالد و شناسمش کہ سو گند بگذازد کہ بقای ذات من در دست قدرت اوست تحقیق کرد وی
 تو بچہ کہ اگر صاحب کس بکند و مزیدہ میشد و صاحب کس و اگر نیکو کہ عشر خراج از مردم ظلمی ستاند و ظلمہ ایشان برگردن خود میگردد و
 این از اعظم ذنوب بدترین گناہان است و در آخر حدیث واقع شد کہ تم امر بیا فصلی علیہا قاضی حیا من کی میگردد و لفظ فصلی علیہا
 نزد جاہلیر و اراۃ صحیح مسلم بفتح ممد و لام است یعنی بر صیغہ معلوم کہ دلالت کند بر ناکذازدن آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 بنفس نفیس خود بر دسے و گفته کہ نزد طبرست لغت ممد و کسر لام است یعنی نماز گذاردہ شد بروی و امر کرد مردم تا نماز گذاردہ بر دسے
 اما خود نگذازد و گفته کہ ہمچنین پنج ستانچہ در روایت ابن ابی شیبہ ابی داؤد واقع است و اللہ اعلم و دیگر قضیہ امر اہمینیہ است
 کہ فسوب بچہ نیم جم و فتح ا و سکون یای تحتانیہ نام قبیلہ است و در اینجا نفس حدیث تصریح است بگذازدن نماز
 ازان حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بروی چنانکہ ضعف آورد و گفت و ثابت شدہ کہ بر ہمینیہ کہ ہم کردہ شدہ بود و بنا
 نماز گذاردہ و ذکر گفت نماز بر کسے میگذازد کہ نماز گذاردہ فرمود توبہ کرد کہ اگر آن توہم است کنند بر ہفتا و لفظ ازل مدینہ
 ایشان را کافی بود و پنج توبہ ازین فاضل تر بود کہ نفس خود را در راہ حق نہاد و راہ سلم و الترمذی و ابو داؤد و ترمذی
 عن عمران بن حصین و این نیز خالی بود کہ تا مدت رضاع اورا ہملت دادند آوردہ اند کہ جامہ کہ بر تن داشت اندھا
 میکرد اورا پس سخت بستند جامہ بر تن وی و چون نماز بریت گذارد دسے بادے ہمراہ شد دسے و پیادہ تا بعد از
 وی رفتے و فرمود دسے کتاب کنید و مردن و تا جنازہ را فرو نہادند دسے نہ نشستے و فرمود دسے اذا جمعتم الجنازۃ
 فاجلسوا حتی توضع چون پیر دسے کنید جنازہ را و بروید ہمراہ دسے نہ نشینید تا آنکہ نمادہ شود بر زمین اما پیادہ
 رفق ہمراہ جنازہ و سنت است و ترمذی و ابو داؤد از ثوبان آوردہ اند کہ گفت بیرون آمدیم ما با پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ
 وسلم در جنازہ پس دید آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جامہ سواران را ہمراہ فرمود شرم نہ اندازند این جامہ کہ شنگان
 خداے قتالی بر پا میزد و ایشان بر پشت و داب و در روایتی مرابوداؤد و را آمدہ است کہ آوردہ شد نزد آن
 حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و ابوجہ اسوار شد پس اباء در آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از سواری و چون بر پشت
 سوار گشت از سبب آن پرسیدند فرمود وقت رفق ملاکہ حاضر بودند و پیادہ میرفتند ازان جہت سوار نشدم
 و چون رفتند سوار شدم و از ترمذی و ابی داؤد بطریق متعددہ آمدہ کہ رفت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

برخلاف ابی الدرداء ہمارے وقت پرستش سوائے درہم جامع الاصول از کتب متنازلی ہر پروردگار آورده که فرمود آن
حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اسرار کثیدہ تیز بر جنازہ را نہ کہ اگر صالح است خیریت کہ اگر راہ سے نہ و میسرانیہ
و اگر فی صالح است شریعت کہ اگر در خودی نمید و بخاری و سلم از ابی سعید آورده کہ چو بر میدان جنازہ را بر گردن اگر
صالح است میگوید زود برسانید مرا و اگر فی صالح است میگوید ای وای کما میسر نہ مرا و سے شغور آ و از او را ہر چیز مگر
آوردہ کہ اگر بشنود بمیرد و ہلاک گردد و باید کہ یہ نیز نزد کہ حدیث منع از ان آوردہ است و ابی ثبستن تا جنازہ
نہادن ابو داؤد و ترمذی از عبادۃ بن النعمان آورده کہ بود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دستے کہ اتبع
میگرد جنازہ را نمی نشست تا آنکہ نہادہ میشد و بعد و حدیثی کہ مصنف آورده حدیث سلم است از ابی سعید غدیری
و در صحیح بخاری آورده کہ حاضر بود صاحب رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جنازہ و مردان کہ حاکم مدینہ بود
نیز در انجا بود پس گرفت ابو ہریرہ دست مردان را و بنیشت پیش از آنکہ نہادہ شود جنازہ ابو سعید غدیری آورد
و دست مردان را گرفت و گفت برخیز کہ تحقیق نمی کردہ است رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ابن عباس
اختلاف است میان انکہ مر آنکہ مستحب می نہ و نبال جنازہ است یا پیش و سے نزد امام ابو حنیفہ مفسر است
تلفظ جنازہ و لم یب او را سے نیز ہمین است و ترمذی و طائفہ دیگر گویند ہر دو را ہر سب و مالک و شافعی و احمد
گویند پیش جنازہ رفتن افضل است کہ اقال لثنی و میگوید دلیل ما حدیث ابو ہریرہ است کہ ہمچنین آوردہ کہ آنحضرت
آمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ سیکہ بگذارد جنازہ را و اقرار می است از ابو رزینہ کہ اتباع و سے میکند
تا آنکہ نہادہ شود و قبر او را و قیراط و عبد الزاق مد مصنف خود سے آوردہ کہ نشہ ثبک رسول خدا صلی اللہ علیہ
و آلہ وسلم مگر خلف جنازہ و در شرح ہایہ مذکور است از ابن مسعود کہ گفت فضل شنی خلف جنازہ ہر شی در امام و سے
ثلث فضل نماز فریضہ است بر نافہ و نیز شنی خلف می در القاطع و ذکر اظہر و افضل است و بجاوت نزد احتیاج اقرب
و ترمذی و ابو داؤد از ابن مسعود آورده کہ جنازہ متبوع است ہر کہ پیش و سے رود و گویا کہ ہر از و سے نیست
و انکہ دیگر میگویند کہ حدیث ترمذی از انس آوردہ است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و ابو بکر و عمر پیش
ہزارہ ہر چند و نیز قوم شیعہ اند و شیعہ مقدم سے باشد و عادت ثمنی از عبد الزاق و امین ابی سفیہ ابنہ ابی
بن اند سے می آورد کہ بود من ہر از جنازہ و ابو بکر و عمر پیش پیش میرفتند و علی از پس گفتم بعلے کی بینم
ترا کہ پس میرود و ایشان یعنی ابو بکر و عمر پیش فرمود رحمت کند خدای تعالی ایشان را تحقیق میلانہ
کہ انہا پس رفتن افضل است ثلث فضل نماز بجاوت بر نماز مفرد و لیکن ایشان خواستند کہ آسان کنند کار مردم
ہنگام جنازہ را ہر از مردم و در جامع الاصول از روایت مدین الانس می آورد کہ گفت ثلث ثلث ثلث پس برود
پیش و پس دین و شمال و نزدیک بود و ابو داؤد و ترمذی و نسائی از صفیہ بنت شعبہ سے آوردہ کہ شدہ بود
آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ ماکب از خلف رود و ہادہ ہر طوطی کہ خواہ می کند از پیش از پیش و از بین و بیار
و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہر غائب نماز گذارد و سے اما جمع شدہ کہ بر نہاست کہ ملک حبشہ بود و نصرانی
بود و بنفیدین ہر رسالت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بوجہ ملی کہ بعلاات و دلالی نبوت آنحضرت صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم داشت سلمان شد و صحابہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہر سے ہجرت میکرد و خود سے

طریقہ آرام و اعانت و امداد نسبت بایشان بجای آورد و بجنسرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نیز گاہ کا ہی طریقہ اہل سلوک
میداشت چون در پیشہ مرونا گذارد و امر کرد صحابہ را آن وقت برادری اذان شمار و بروی نماز بگذارید پس
بصلے بآورد نماز بگذار و بروی با صحابہ و تکبیر گفت چار تکبیر و حدیث صلوٰۃ برنجاشی مذکور است و صحیحین از جابر
و ابی ہریرہ و اتفاق حدیثین نماز بروی در جهان روز بود کہ مرد و بجان وقت خبر داد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
بایشان از موت وی و بر معویہ بن معویہ مزی و بعض گفتہ اند کہ فیث نیز نماز غائب بگذار و قصہ وے آنست کہ
چون آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در غزوہ تبوک بود نازل شد بروی جبریل و گفت یا رسول اللہ معویہ
بن معویہ مرنے بعدینہ وقات یافتہ آیا دوست میدارے کہ طے کنم راے تو زمین را و بگذارے بروی نماز
از و نعم پس نزد جبریل باز وے خود را و بر انداخت بر دخت و ہر تل کہ در میان بود و برداشت بجای میان
و در روایتی برداشت سر بر او را پس بگذار آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نماز بروی و در وصف از لکافیل
وے در وصف ہفتاد ہزار ششہ پس پرسید از جبریل کہ بچہ چیز دریافت وے با جبریل این دہجہ نما گفت ہر دست
داشتن وے قل ہذا اللہ احد را و خواندن وے آنرا آمد و رفت نشست و برخاست روایت کرد و حدیث
طبرانی از ابی امامہ و ابن سعد در طبقات از حدیث نس کہ از کذا شیخ ابن الہمام و ذکرہ لیسوٹے نے جمع البواسخ فی
اب فضل قل ہذا اللہ احد عن انس و در فتح الباری می گوید اگر چہ خبر نماز گذاردن بر معاویہ لینے ضعیفہ دار لیکن
از مجموع طرق و امداد آن قوتے پذیرفتہ است چنانکہ در ترجمہ او مذکور صحابہ آنرا بیان کرد و ایم و فقہا درین
تفاوت کرد و اند شائے و احمد میگویند نماز بر غائب مطلقا سنت است و ابو حنیفہ و مالک مطلقا منع می کنند و

بعضے از محققان تفصیل میکنند کہ اگر میت در شہرے و قات کرد کہ بروی نماز گذاردہ اند نماز غائب بگذار و بد چنانچہ
حال نجاشے بود زیرا کہ در زمین حبشہ کسے نبود کہ نماز جنازہ بگذار و اگر بروی نماز گذاردہ اند در زمین حبشہ بودن وی
بلیق کفایت بگذار و دن جماعہ از ہمہ ساقط شدہ گذاردن حاجت نیست خطابے این قول را اختیار کردہ اگر چہ از
ظاهر عبارت معصفت بر اذان مفہوم میشود در صورت ثانی و لیکن ظاہر آنست کہ جائز نیست و عدم احتیاج کفایت
از عدم چرازست کہ بے حاجت گذاردن آن جائز نبود و در ایاتی کہ از علمای شافعیہ است نیز این قول را استحسان
نمودہ و بعض میگویند کہ جواز آن در روزے است کہ مردہ است میت در آن روز یا نزدیک بآن نہ بر تقدیر طول عہد
و ابن عبد البر اختیار کردہ است این قول را و بعض گویند کہ اگر میت در جانب قبلہ بود جائز است و الا فلا و این قول
ثانی نماز بر نجاشے است چہ نماز بروی یا نہ بجانب حبشہ بود و رواہ الطبرانی عن حذیفہ ابن اسید و حنفیہ مالکیہ کہ قائل اند
بمع مطلقا از قصہ نجاشی جواب میدہند کہ کشوف گشت بران حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جنازہ نجاشی و برداشتہ شد
ہوہ از ان چنانچہ برداشتہ شد و زمرکہ موتہ کہ جعفر بن ابی طالب عبداللہ بن رواحہ و زید بن حارثہ آنجا شہید گشتند
با آوردہ شد جنازہ وے در حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بطریق لمی از جن پس نماز گذارد بروی و وے
دیدہ مردم و گیرند بد پس چنان شد کہ نماز کنند بر جنازہ و کہ آتش می بیند و قوم نمی بینند و درین صورت خود جائز است
باتفاق این نیز آیتان باشد و ابن دقیق العبد میگوید کہ این قول بہتاج قبل است و بجز و احتمال ثابت نشود و بعضے
از علمائے حنفیہ گفتہ اند کہ احتمال کافی است در امثال این عتسام یعنی بجز ظاہر شرع مطلق شدہ است

نہ آنا مردہ سے خود را کیے نزد طلوع طمس تا بلند شدن و نزد ستوا میل کردن و نزدیک شدن غروب تا غروب کنند
 ترمذی بیگو یہ کل بر نصیحت نزد اہل علم اناسی بے بغیر عنہ اللہ علیہ السلام و غیر ہم کہ کردہ ہے چنداں مستحب نماز را بر جنازہ
 درین ساعات و نیز گفتہ کہ ابن المبارک در معنی این حدیث می گفت کہ مراد بقبر کردن موتی اینجا لا نگذارن است بر ایشان
 اختی دور ہا یہ نیز بیگو یہ کہ مراد بقبر کردن نماز نگذارن است زیرا کہ دفن درین مسوقت بکروہ نیست و اللہ اعلم پس
 مراد بتناز نگذارن کہ درین حدیث با قبر موستے مذکور شدہ است نماز متعارف بود و غیر نماز جنازہ و اگر مراد بقبر کردن
 دفن کردن بود چنانچہ ظاہر لفظ حدیث است و ظاہر عبارات معصفت نیز ناظر بہ انست مراد بصلوۃ اہلین صلوۃ جنازہ بود
 پس معلوم شد کہ نماز بر موستے و دفن ایشان ہر دو مکروہ است درین سہ وقت و لیکن اگر نہ سبب از مذہب مہین
 جانب یافتہ شود در جامع الاصول این حدیث را موافق انچہ در کتب اصول مست و زاد قات صلوۃ غسبہ و ردہ
 و در صلوۃ جنازہ و دفن موستے نیاوردہ و انچہ در بنیاد و ردہ میں حدیث موطن است در کہ است صلوۃ چنانچہ نقل کریم
 فقہ بر اللہ اعلم و گوید کہ مراد ببلند کردن و بران بنیاد و آجرو سنگ خشت خیران کردہ ہے و گنج و گل و غیر آن سخت کردنی
 و بالاسے گزیمات و قبہ نسبتی و این مجموع بدعت است و مکروہ و مخالفت طریق نبوی است صلی اللہ علیہ السلام
 و ترغیب و ابوداؤد و نسائی از جابر آوردہ اند کہ گفتہ نبی کریم صلی اللہ علیہ السلام کہ گنج کردہ شود قبور
 و دہشتہ شود بر دست و بنا کردہ شود بالاسے آن با گل کردہ شود بران و یا زیادہ کردہ شود برو و نبی کریم از پہا
 کردن قبور و نشستن بران نبی ازین اشیاء درین کتب آمدہ یعنی در بعضی و ترمذی گفتہ کہ این حدیث حسن صحیح است
 و تحقیق روایت کردہ شدہ است بوجہ متعددہ و گفتہ کہ بعضی از اہل علم کہ سنن بعری از ایشان سنت در گل کردن
 قبور رخصت نمودہ و شافعی نیز بہرین مست اتنی و نیز مسلم و ابوداؤد و ترمذی از ابوالیاس اسدی آوردہ اند کہ گفت
 مرا غلۃ المرقم ترا بر چیزے کہ فرستاد مرا بران چیز رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت برو و گنڈا رہی تمثال ما مگر
 آنکہ بخوئے نقش و صورت او را و گنڈا رہی قبر بلند را مگر آنکہ بہت کنی آخر چنانچہ معصفت آوردہ کہ بعث رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم علی بن ابی طالب ان لا یبع تمثال الاطمۃ لا قبر مشرقا الا سواہ و حدیث مسلم و ابوداؤد و
 نسائی از ثمانہ ہمدانی آمدہ کہ گفت بودیم ما با فضالہ بن زین روم دیکے از صاحبان اوقات یافت پس امر کرد فضالہ
 کہ قبر کردہ شود برابر زمین و گلبت شنیدم رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ امر میکرد بتسویت آن ترغیب کردہ
 کہ درین باب حدیثی از جابر نیز آمدہ و حدیث علی بن مسنم صحیح است و کل برین مست نزد بعضی از اہل علم کہ
 میدادند بلند کردن قبر را از زمین و شافعی گفتہ است کہ کردہ میدارم بلند کردن قبر را اگر ہمین قدر کہ معلوم شود
 کہ این جا قبر صحت تا پامال کردہ نشود آنرا نشستہ نشود و مردے انتی و قبر حضرت رسالت صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم و صاحبیہ نیز بر زمین برابر است و سنن و مرویات از قاسم بن محمد بن ابوبکر گفتند کہ ہم بر عائشہ گفتیم اے
 مادر شما مرا قبر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و صاحبیہ پس بنمودہ قبر نہ بلند و نہ بہت کہ سنگریزہ اسی مسیح ازہا
 بردے چیدہ بودند و نیز آمدہ است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آب پاشید بر قبر سیر خود ابراہیم و چیدہ ہمدے
 سنگریزہ ابراہیم کے نیست آب پاشیدن بر قبر برای حفظ خاک تانہ دریں نگرودہ حدیث صحیح آمدہ است کہ
 چون دشمن بن مظلون را دفن کردے اہل ہاجرین بود کہ بعد از ہجرت بہر نہ فوت کردہ آن حضرت صلی اللہ

علیه و آل و سلم سنگ گران برداشت و چون آن سنگ بن گران بود متین با مالید و بنزد و محل کبر و بر داشته بر سر قبر و
 نما و در نزد علامت است که قبر برادر خود را میگویم و تا دفن کنیم نزد و هر کس را که ببرد از اهل خیال من رواه ابو داود
 و این مرد مسلح بقیع است و ابراهیم را نیز با خود برد و بعد از دس نزد شیب را و قبر با سه اعمات المؤمنین نیز با نجات
 و نهی فرمود که برسد قبر اساجد بنا کنند و یا برگور اجراع افزونند و بر قافل آن لعنت کرد و نهی فرمود از نماز
 گذاردن به گورستان و در برابر گور و نهی فرمود از خوار داشتن گور بعد از کمال کنند بر آن تکیه کنند یا ای
 آن نشینند و درین باب تشدید نهی واقع شده در حدیث مسلم و ترمذی و غیره آمده که نشینید بر قبور و نهی از نماز
 بسوی آن و ابو داود و نسائی آورده که گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم هر آنکه اگر بنشیند بکنه از شما بهر آنکه
 از یزید و جاهل و سوسه و بر مدح پوشتی بهتر است از آنکه بنشیند بر قبر و نیز آورده که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم
 فرمود با دیدن میان گورستان بنشین بر سر قبر و بکوشن تعلین نمودن از بعضی صحاب تو مسدود و بیابان و بلوس
 بر قبر قتل کرده اند و الله اعلم و آنرا این حدیثش آورده اند که گفت لعنت کند خدا می تواند زنا را که زیارت قبر
 کنند و آن کسانی را که بر قبور مساجد گیرند و چراغ افروزند و گفته اند که نهی از چراغ افروختن بر قبور از جهت تفسیح ال لعنت
 زیرا که نفع نیست مردی هیچ احدی را و از جهت احترام از تعظیم قبور چنانچه نهی از مساجد گرفتن ازین جهت است
 و متصح آمده که لعنت کند خدا می تواند یهود را که گرفتند قبور انبیاء خود را مساجد و نمازگاه در آن در مواجده قبر کرده است
 و بعضی در قبور و نیز کرده دارند تنبیه این مصنف ذکر کرده است و احادیث صحیح درین باب وارد و اصل ملت
 زمان نبوت و خلفاء راشدین و صحابه جمین بود و لیکن بعد از آن این تکلفات در مقابل پدید آمد و مخالفت
 و مباحات بدان را و یا ذوق و در آخر زمان بکثرت اقتصاد نظر عوام بر نظام مصلحت و تعمیر و ترویج مشاهد و مقابل شایع
 و ظواهر دیده چیز افزون و مدتها از انجا است و شوکت اهل اسلام و ارباب صلاح پیدا آید و خصوصاً در دیار هندوستان
 که اعدای دین از هند و کفار بسیارند و ترویج و اعلائے شان این مقامات باعث رعب انبیاء ایشان است
 و بسا احوال و افعال و او ضایع که در زمان سلف از کرمات بود و در آخر زمان استحقاقات گشته و اگر ببال معجزات
 بهیچین کشته یقین که او صاحب بزرگان از آن راضی نخواهد بود و ساحت کمال و دیانت ایشان منزه است از آن
 و دفن در جوار قبور صلی و حضور و شهود در ساحت عزت ایشان موجب برکت و نورانیت و صفاست و زیارت
 مقامات متبرکه که در حدیث استوار است امام شافعی گفته اند که تبارک موسی کاظم سلام الله علیه و آله اگر اکرام تریاق
 بحرب است برای ایابت و عار و زیارت قبور احترام اهل آن را نه استقبال و جلوس تا ادب همان حکم است که مقامات
 حیات بود که انا قال الطیبه و در بعضی ازین امور مذکور بعضی وجه در کتب فقه متاخرین تو سده و تریب غیر متوان یافت
 و الله اعلم و آنچه اصل زیارت قبور از احوال خیر و اوضاع دین است چنانچه گفت که عبادت نبوی صلی الله علیه
 و آله و سلم آن بود که گذشتگان را زیارت میکرد و از برای دعا و ترمیم و منتفاد و در جمیع آمده است که آن حضرت
 صلی الله علیه و آله و سلم با مردم شد که زیارت اهل بقیع برآید تا ایشان را دعا کند و منتفاد نماید و آن در طب نفع
 شعبان بود و احادیث مدین باب متقدمه آمده و همچنین زیارت که برای این معنی بود بے آنکه بدین و ذکر دینی در آن
 راه یا بدست است بدان که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در ابتدا نهی کرده بود از زیارت قبور و در آخر نصحت

از توفیق مال برای جماعت کنند که از راه دور بیایند و کثرت طول کنند تا گریست بلکه گریزان را از آنرا سستی و همسایه های
 او میل مرد و برای اهل بیت طعام فرستند چه ایشان را اشتغال بصیبت کافی است و فرصت طعام بخین و استعداد و توفیق آن
 و خوارست و آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم نزد حضرت ابی طالب بمردم نامه خود فرمود بسیار دید برای آل و همسر طامع را
 و یکه پیش آمده است ایشان را چیزی که شامل نفع است از آن و بعضی گفتند که در روز اول کرده نیست از بیت
 مثل ایشان تمیز نیست و در روز ثانی اگر چه گران جمع اند کرده است زیرا که احانت است مرا ایشان را بر اثم و عددان از حلال
 مست و در روزین این طعام غیر اهل بیت را گفتند ما آنها را که شغل اند تمیز نیست جائز است این مسائل احکام و کتب فقه
 تحصیل قرآن یا نیت و الله اعلم الفصل در بیان صلوة خوف و صلوة خوف نیت سنت بکتاب سنت اما کتاب دل حق
 سبها و قفله و ما ذاکت فیم قالست لم اصلوة ففهم طائفة الا انه و اما آیت منابقه و ما ذاکت فیم فی الارض فلیس
 علیکم جناح ان تقصروا من اصلوة و اکثر ما نند که در قصر راعی است بدو رکعت و بعضی در بار صلوة خوف عمل کرده اند که
 نیز قصر است ترک بعضی افعال و کیفیات چنانچه در سفر قصر است و عدد و رکیت و بعضی علامت و شامل هر دو را داشته اند
 امام ابو یوسف بر وایت حسن بن نرا و از حقیقه منزله ارشاد علیه همانند که این نماز مخصوص بزنان نبوت است بجهت
 احوال فضیلت نماز خلف رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و ظاهر مفهوم آیت کریمه ذاکت فیم همین است و عثمان بن عفان
 آنکه همانا و است بعد از آن نبوت و اقامت صحابه پیش از آن مرتفعه دانی موسی اشعری و خدیجه بن الیمان رضوان الله علیه
 همچنین در بعد از حضرت صلی الله علیه و آله و سلم دلیل آنست و هر چه آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم کرده مادام که ختم
 آن بضرر و نسی صلی الله علیه و آله و سلم بعضی ثابت نشود و است را اتباع آن لازم است و غنوم منطوق صلوات الله علیه
 حجت است بران و قید ذاکت فیم اتفاق است یا مراد گفت انت او من یقوم مقابلک است چنانچه در کریمه
 فذ من امور النعم فذکات است قدر دیگر یا که اگر در آن نماز خوف بود و متعده صحیح و ثابت شد و دیگری از آن
 و حجت الان وجود اختیار کرده اما امام ابو حنیفه بخار نزدیک است و نیست که در کتب است باجماع از آن عمر مروی شده است
 اگر گفت طرا کردیم همراه پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم بکانت بنی سبیه و وصف بسته ایستادیم و مقابل ایشان
 پس ایستاد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم تا نماند از دعا است کعبه برای پسران ایستاد و طائفه با آن حضرت صلی الله
 علیه و آله و سلم و روی آورد و طائفه دیگر در دشمنان پس زد و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم با آن طائفه که با او
 بود و همه کرده و همه پیوسته برگشتند این طائفه بجای آن طائفه دیگر که نگذاشته اند و بیستادند و مقابل دشمنان
 آن طائفه که از آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم با آنها رکعت و دیگر را و سلام و سپس ایستاد و هر یکی ازین دو طائفه
 گمزه بود برای خود رکعت را یعنی آن رکعت را که با حضرت صلی الله علیه و آله و سلم نگذاشته بود و این ترجمه لفظ بخاری است
 و از برواتی کتب سنه نیز چنین آمده باطلان الفاظ و عبارات و گفته اند که این طریقی دخی است نهی قرآن نذر بر و در روایت
 این غلطی بآنکه کلام نماز بود واقع نشده و لیکن در سفر بود و گذاردن و در رکعت ازین جهت باشد لیکن هیچ حنفی
 حاضر است که در سفر باشد یا در حضر صلوة طول جائز است اما گفته اند که در نماز ثانی خواهد بود یا قصر سفر امام باقر طائفه یک
 رکعت گفت که اگر در دو رکعت ثانی یا اگر راعی است یا هر طائفه دو رکعت و در غریب یا طائفه اول دو رکعت و دوم یک رکعت مذموب
 امام احمد و شافعی نیز چنین است از جهت عموم قولی بیجا ذاکت فیم که اقا و او تواند که اثبات آن در خبر قیاس باشد

marfat.com

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اصحابی گفت پس بگذار و نہ نماز و دعا را باین وجہ کہ مذکور شدہ بود دشمن در میان ما و قبلہ رکعت
 چارہ و آخر حدیث چنانچہ میگذازد اما رے شہادہ حدیثی را و دو نسائی را ابو حیان بن ندیم کہ گفت بودیم باہول احوال
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بصفان و بود سرگروہ مشرکان خالد بن الولید پس گذاوریم ناچشین را و گفتند مشرکان بہ تحقیق یافتہ
 بودیم خلفتے از مسلمانان کاشکے حملہ میکردیم ہر ایشان وہ جلسے کہ در نماز بودند پس نازل شد آیت قصہ چون حاضر شد
 حضرت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم استقبال قبلہ و مشرکان و پیش او بودند و صف بستند خلف رسول اللہ صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم صفی دیگر خلف این صف دیگر تمام این کیفیت کہ مصنف ذکر کرد آوردہ و ہمین وجہ بخاری و نسائی از
 ابن عباس نیز آوردہ اند و این بر تقدیر سے بود کہ دشمن برابر قبلہ بودے اما اگر دشمن برابر قبلہ بودے صحابہ را
 دو گروہ کردے یک گروہ برابر دشمن و دیگر مواجہہ و بازاسے و سبے بایستادی و یک گروہ یک کعبہ نماز را با پیغمبر
 اللہ علیہ وآلہ وسلم بگذار و نہ سے پس بجایے آن گروہ شد نہ سے کہ برابر دشمن است و آن گروہ بیا مد سے و رکعت
 دوم با پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بیا گفتندے و پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سلام باز دادے و ہر گروہ یک
 رکعت را افتاد کردے بعد از سلام پیغمبر علیہ السلام این بیان حدیث ابن عمر است کہ در کتب ستہ اختلاف الفاظ مرویہ
 و مختار حقیر است چنانچہ گذشت و در متن حدیث ذکر آنکہ این بر تقدیر است کہ دشمن برابر قبلہ بودے نیست
 چنانچہ صوریہ اول ذکر نمودن سبے را بر قبلہ صحیح است مگر آنکہ گفتہ شود کہ لفظ بازاسے عدد یا مواجہہ و سبے کہ
 درین حدیث واقع است دلالت دارد بر اینکہ در صورتی کہ دشمن در جانب قبلہ است ہمہ مواجہہ مقابل عدد و ہذا
 کلامی و بعضی وقایع آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دو رکعت را با یک گروہ میگذازد و یک گروہ را مقابل عدد
 برانے یا قلمبستایتادہ میکرد و اما موافق سلام میدادند و از نماز بیرون می آمدند و پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در
 شہد توقف میکرد و سلام نمیداد تا گروہ دوم کہ مقابل عدد ایستادہ بود نہ سے آمدند و با ایشان دو رکعت دیگر
 میگذازد و این گروہ اخیر را آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم با اتفاق سلام میدادند چنانچہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 ہمار رکعت گذاردہ بودے و ایشان دو رکعت باین وجہ در جامع الاصول از حدیث بخاری از جابر آوردہ کہ بودیم
 با رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فبات رقاع و اذانہ ہم نیم روزے در جنگیہ پر درخت پس اذانہ ہم کہ ام انا
 از صحتے و بودمان میان درختے کہ سایہ خوبے اشت پس گذاشتیم ما آن درخت را برای آن حضرت صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در زیر آن درخت بخوابفت و شمشیر خود را بشاخ آن درخت
 بیاویخت تا گاہیکے از مشرکان آمد و شمشیر آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را از شاخ بر آورد و بر کشید آن حضرت
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بیدار گشت و شمشیر را از دست وی گرفت و او را بر اندن میج گفت چون وقت نماز در آمد
 بگذار و بطائفہ دو رکعت پستتر ز قعدہ این طائفہ و بگذار و بطائفہ دیگر دو رکعت و یکر پس حاصل شد آنحضرت صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم را چار رکعت و مرقوم ما دو رکعت و در روایتی از نسائی نیز از جابر آوردہ باین لفظ کہ گذارد رسول خدا صلی
 اللہ علیہ وآلہ وسلم باصحاب خود صلوۃ الخوف پس بگذار و باو سے طائفہ و طائفہ دیگر و سے ایشان جانب دشمن بود پس
 بگذار و آن طائفہ دو رکعت پستتر بایستادند بجایے آن طائفہ دیگر و آمدند آن طائفہ دیگر پس بگذار و با ایشان دو رکعت
 پستتر سلام داد و گاہ باہر طائفہ دو رکعت مستقبل گذارد و سے و سلام باز دادے معنی استقلال ہمین است کہ

باہر طائفہ سلام جدا از دوسے چنانچہ ہم در روایتی از نسائی از جابر آدمہ کہ گذارد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم طائفہ
 از اصحاب خود دو رکعت و سلام و او پس برگزارد با طائفہ دیگر دو رکعت و سلام و او درین صورت نیز آنحضرت صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم چار رکعت گذاردہ بودے و ایشان دو رکعت و گاہ باہر طائفہ یک رکعت گذاردے و این طائفہ بعد از یک رکعت
 از نمازیرون شدندے و آن طائفہ دیگر بیامندے و یک رکعت بگذاردندے و با پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 از نمازیرون شدندے چنانکہ ہرگز دوسے یک رکعت گذاردہ بودے و پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دو رکعت این
 روایات را ابو داؤد و نسائی از حذیفہ آوردہ و تصحیح کردہ کہ ہرگز دوسے قضا نکردندے رکعتی دیگر را ابو داؤد گفتہ کہ
 بعضے روایت کردہ اند کہ قضا کردہ مکلفانی جامع الاصول و قبیح دیگر کہ در جامع الاصول از بخاری و مسلم از سہیل
 بن ابی حمزہ آوردہ کہ طائفہ نصف بستند با حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و طائفہ ایستادند و مواجہہ دشمن پس گذارد آن
 حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم با طائفہ کہ با او بودند یک رکعت را ایستادہ ماند تمام کرد و ایشان رکعت دیگر را براسے
 خود پس برگشتند و وقت در مواجہہ دشمن با طائفہ دیگر آمد پس گذارد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم با ایشان یک رکعت
 را کہ باقی ماندہ بود از نماز دوسے نشستہ ماند تا آنکہ تمام کردند رکعتی را براسے خود نہا پس سلام داد آنحضرت صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم با ایشان درین صورت ہرگز دوسے یک رکعت شد بآن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یک
 رکعت تھا امام ہم در وقت عجلوہ حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نہ قضاے رکعت باقیہ بعد از نماز حضرت
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و ظاہر کلام مصنف دین سہ وجہ اخیر کہ ذکر کرد آنست کہ عام تر بود از آنکہ دشمن برابر
 قبلہ بودے یا نہ و در الفاظ احادیث نیز مطلق آمدہ و عقیدہ صحیح یکے ازین دو صورت نہ دیگر نہ آنکہ کلام مصنف در جمیع
 این وجود کہ ذکر کرد ظاہر دلائل آنست کہ بخار از زودے تخصیص نماز خون ست بہ حالت سفر خیا کہ مذہب امام مالک وقت
 پس گذارد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چار رکعت را یا بجهت جواز آنست کہ بعضی حضرت ست چنانچہ بنابر بعض
 آنکہ است و اگر چه صحیح آنست کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہرگز در سفر چار رکعت نگذاردہ و لیکن این از خصائص
 صلوٰۃ حالت خوف باشد تا ہر طائفہ نماز را عقب آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تمام بگذارد یا بجهت جواز یک رکعت
 نماز چنانچہ شافعی بآن قائل است و لہذا در بعض عبارات شافعیہ واقع است کہ میباشد قوم را دو آنحضرت صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم را چار و نہ مغرب شش و احتمال دارد کہ درین صورت این نماز در حضور بودہ باشد و برین تعذیر
 اقتضای قوم ہر دو رکعت از خصائص حالت ضرورت خون بود چنانکہ گذارد آن یک رکعت از قوم مذہب اخیر و لیکن حدیث
 جابر آدمہ کہ آن در غزوہ ذات الرقاع بود و اللہ اعلم و حق آنست کہ صلوٰۃ خون اذان حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 در حالت سفر بود چنانچہ از احادیث ظاہر میشود و ثمنی میگوید کہ صلوٰۃ خون اذان حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم معجل
 موضع بود ذات الرقاع و لہذا نکل و مسلمان و ذمی قرد و غیرہ آن در حضرت از فقہا بطریق قیاس است و اللہ اعلم
 و مصنف میگوید و این وجہ ہمہ رواست از جهت ورود آنہا در احادیث صحیحہ و ثبوت فعل آن حضرت صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم بمان و مذہب امام احمد بن حنبلہ چنانچہ قاعدہ اوست و اتباع ما در اگر چه بعضی از اہل دوسے ترجیح
 وجہ اخیر کہ ماذکر کردیم از حدیث بخارے و مسلم از سہیل بن ابی حمزہ کردہ اند و مختار امام مالک نیز ہمین وجہ است
 و لیکن میگوید کہ امام در رکعت دیگر کہ با طائفہ ثانیہ میگذارند و تشهد بخواند و سلام میدہد و این طائفہ قضا سے کند

رکعت دیگر را در مختار اجماعاً تمام تشهد خوانده وقت میکند تا این طائفه رکعت دیگر را برای خود تمام سے کد پست سلام میدهد
ایشان در حدیث نیز مجتنبین است و نزد امام شافعی اگر دشمن در محبت قبله است مجتنبین است که مصنف ذکر کرده و لیکن
ایشان میگویند که برابر است که اول صفت اول به سجده رود با امام و صفت ثانی ایستاده باشد یا سجد یا سجد و اگر در
محبت قبله بود بگذارد با امام با هر دو فرق کرد و ذکر از فرض نزد شافعی جائز است و غیر ضرورت خون نیز اگر چه استیذان
فرض واقع میشود همان اول است و لیکن در هر دو بار نیت فرض میکند پس در رکعت ثانیه واقع میشود مرقوم و اگر
فرض و آنحضرت را صلوات الله علیه و آله و سلم از سنت و اقتداء بعضی مفسرین نقل نیز نزد ایشان در صورت تکرار با نیت
و چون محل اختلاف علی است گفته اند که اولی آنست که بگذارد با هر فرق یک رکعت که آنی الکاوسه و شرحه و مصنف
میگوید که بعضی از علماء حدیث این نماز را بر پانزده و چهار رکعت کرده اند اکثر آن در جامع الاصول مذکور است و

اصح وجه این بود که بیان کردیم و بالله التوفیق این وجه و بعضی وجه دیگر در مباحث فکریه و بصیرت و سید عابد یارب
محبت بنماز و صفت در جامع که در اتباع و تقلید آنها میکنند به ثبوت رسیده باشد و الله اعلم بتمام شهادت اب
صلوة بحمد الله و توفیق و محب الرضا صفت که بیان صلوٰۃ کسوف نکرد و دل نبوی را درین باب نصیح نه نموده چنانچه
عادت اوست درین کتاب با آنکه آن بابی مقرر است از ابواب صلوٰۃ و در وی اختلاف است همان آنکه فقه
رکوع بود و دو مجتنبین صلوٰۃ خسوف یارب اگر از آن نشان بخشد یا از نشانه اصل بقا و دیگر نسخا بر آن متفرع شده
و الله اعلم فصل در زکوة و صدقات و زکوة در نسبت نماز و فروتنی و طهارت و پاکیزگی زکوة الزکوة : با دمال الله قائل
و تزکیه ای بطریق و شرح او اے حق واجب در نصاب حولی که زیاد بر قدر حاجت بود و گاهی اطلاق بنفس مل
واجب نیز کنند که موجب نهای مال و طیب و طهارت و دایم و نایم صاحب مال و طهارت و دایم از زینب و نیز
که وی تزکیه صاحب میکند شهادت سید بصیرت یان وی و وجه تسمیه بعد از جهت آنست که وی دلیل است بر صدق
صاحب می اورد و در صحت ایمان ظاهر و باطنا و بدانکه در وجوب کوه اختلاف است که پیش از هجرت است یا بعد از
وی یان عزیز در هیچ خود و دعوای کرده که پیش از هجرت است و احتیاج کرده بجهت که از امام سلمه در قعنه هجرت عیبه آورده
که حضرت ابی طالب گفت مرخاشه را که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم امر میکند با صلوٰۃ و زکوة و میام و هجرت عیبه
و بیشک پیش از هجرت است و هیچ آنست که در زکوة بعد از هجرت است در سنه ثانیه و باین قول جزم کرده ابن اثیر
و لیکن بعضی گفته اند که پیش از فرضیت رمضان است و تحقیق آنست که بعد از رمضان بود و دلیل حدیثی که نزد احمد و نسائی
را بن ماجه و ابن خزیمه و حاکم ثابت و صحیح است از حدیث قیس بن سعد بن عباد که گفت مرا کردار رسول خدا صلی الله
علیه و آله و سلم بعد از ظهورش از نزول زکوة پست تر نازل شد فریفته زکوة پس مرا کردار بعد از ظهور و نهی کرد از آن و

میکنیم آن را این دولت دارد بر تا خرا و از رمضان عادت حضرت نبوی صلی الله علیه و آله و سلم در زکوة و صدقات
و کرم و بخشش و مانند آن مراعات قرار بود چنانچه وصیت کرد و ترخیص نمود و در رسانیدن آن بایشان برآ
و امانت و محبت و شفقت و من داد و ایجاباتی در اهل که منقبت انبی در وی بیشتر از ذکر بود و نیز ازین
باب است و مانند آن با مراعات اصحاب احوال تا اعمال بر ایشان ظلم و تعدی و تجاوز از حد کنند از احوال جیاد انتخاب
نه نمایند زیاده بر قدر لایزال از هادیهات نسبتانند و شرط نماز و حلالان حلال و امور دیگر که ناظر در سیر و رفیق است

اموال گران نیاید و ازان زیاد ضرری بایشان لاحق نگردد چنانکه از سی کا و گوسال یکساله و از جمل گوشتند گوشتند
 که تک و از تقوید جمل یکث از غلات و ثمار عشر زکوة هم از جنس نعاب واجب بود و چون در جنس اموال نعاب احتمال
 آن داشت که مواسات فقر در جنس و سبب بود و کجبت آنکه دادن آن بر صاحب مال گران آید و ضرری بوی لاحق گردد
 چنانکه در شتر چه یک شتر از پنج شتر دادن گرانی دارد و ازین جهت رعایت محالیت تقضای آن کرد که یک گوشتند و هر
 پنج شتر یقین فرمود تا نیست که در وی چهار گوشتند و اما چون حد و شتران به بیست پنج برسد احتمال آن باشد
 که از جنس آن بدو گران نیاید و اگر چه غیر باشد میان پنج گوشتند یک شتر خواهد پنج گوشتند که پس از پنج شتر گوشتند
 افتد و خواهد یک شتر یکساله تمام که در قیمت نزدیک پنج گوشتند است و در این تغییر در نه هب حقیقت نیست و نه هب
 ایشان همان یک شتر است و در کتاب صلیق که انش روایت کرد که اصل است در باب صدقات چنانچه در صحیح بخاری آمده
 نیز در بیست و پنج شتر یک شتر است که آنرا جهت مخاض گویند و این تخمین که حضرت اگر کرده نیست هرگز اینست که اهل و ستم
 زکوة سعائینی فقیر است یا قسمی دیگر ازان اقسام که نصارت زکوة اند و زکوة بدوی و اگر کسی زکوة طلبد شای و حال بی و نیست
 و تحقیق آن اهل معلوم نمودی نظر نظام هر حال اعتماد بر صدق قول دی نموده وی را زکوة بدوی یا بعد از آنکه غنای و عدم
 اهلیت وی معلوم شدی و در خبر کردی که تو گران را زکوة خط و نصیب نیست فرمود و از ایاں را که بر کتاب توانائی
 و اندر و با وجود آن اگر ظن غالب آن بود که فقیر و ستم است اعادة زکوة واجب نبود و عادت آن بود که زکوة را در هر دو
 و دهمه که حال باشد می هم در آن موضع بگویم آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بر فقرای آنجا صدق کردند و بیست و پنج
 فقرای حرام ازان موجب نداد و اکسار خاطر ایشان نگردد و نیز در حدیث معاذ بن جبل که او را بین زن ستاده بود و داده که از آنها
 ایشان بگیرد و فقرای ایشان زد کن اگر چیزی بعد از دادن اهل موضع نماند شدی بحضرت در حالت صلی الله علیه و آله و سلم
 آورد و می و آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بر فقرای مدینه صلوات کردی و در نه هب امام ابو حنیفه نیز نقل زکوة از شهر
 بشری کرده است مگر آنکه نقل کند بقرابت خود یا فقرای موضع دیگر که محتاجتر و ستم تر باشند برین نقد بر نقل زکوة بدوی
 آنها جائز بلکه مستحب است و از عادات نبوی صلی الله علیه و آله و سلم نبود که از اسب برده و شتر و دوازده گوش و بقر و خرناس
 و چهار و حمل و ذرا که کلیل نمی آید و ذخیره کردن را نمی شاید زکوة بستاند مگر طب اگر که ازان زکوة می سستد و فرق
 نیک و میان تر و شک است و برده در مباح الاصول از کتاب ته الابی هریده آورده که فرمود رسول خدا صلی الله
 علیه و آله و سلم نیست بر مسلم صدقه از عید وی و نه در فرس و سبب و همچنین آمده نیست در عهد صدقه مگر عید فطر و در
 ستمن ابو داود که آمده نیست در اسب برده زکوة مگر آنکه در برده زکوة فطر است و در حدیث دیگر نیز آمده که حق تعالی
 در گوشت از صدقه اسب و برده رواه ابن عدی و ابن عساکر من جابر و امام احمد و مسند خود را علی و طبرانی و
 اسط از ابن عباس نقل کرده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم تحقیق فقور و م شام از صدقه اسب برده
 و مراد اسب و برده است که برای غیر تجارت بود اما اگر برای تجارت بود و منظور در سبب مال نیست و واجب است
 مردی زکوة نظر به قیمت و سبب و همچنین واجب است زکوة در مال که برای تجارت بود و هر چه باشد و در حدیث
 ابی داود و معمر که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که امر میکرد و اما که بر آید صدقه را از هر چه میا ساختیم او را برای
 حج و زکوة امام ابو حنیفه و زکوة اسبان بیرون میبرد و باشد و در خانه ملوکه نوزاد اگر چه برای تجارت نباشند واجب است

دران زکوة و خیرست صاحب آن بر سر هر اسب دینار سے بدیانتیت کند و در هر دو سیت در هر پنجدهم و بدیانتیت کند
در حدیث دارقطنی و یحیی از جابر آمده که فی الجملہ لسانہ فی کل فرس تیار و در ہایہ این حدیث را بخینین روایت کردہ فی
کل فرس سائتہ دینار و عشر دہم و در شرح ہدایہ گفتہ کہ رواہ جعفر بن محمد عن ابیہ عن جابر و ہم در ہایہ تاویل آن حادث
کہ در دسے نفی و عفو زکوة از اسپان واقع شدہ آن کردہ کہ مراد بان اسپان غازیان مست کہ ہر چند بیرون
بجزند زکوة دران واجب نبود و بخینین منقول مست از زمین ثابت در دستہ کہ مروان بن عبد الملک مشاوری کرد
باسحابہ در زکوة اسپ کہ چہ میفرمایید پس روایت کرد ابو ہریرہ کہ پیغمبر فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نیست بر مسلم و اسب
دی و بندہ دی صدقہ پس مروان از ید بن ثابت پرسید یا ابوسعید تو چگونگی ابو ہریرہ گفت عجب از مروان کہ من حدیث
از پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم روایت میکنم از سبگوید تو چگونگی یا ابوسعید پس زید بن ثابت گفت صدق رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مراد بدان فرس غازیست و نبود در زمان نبوت فرسہ گری برای غزاکافی الہدایہ و شرح دہم
ہدایہ سبگوید کہ تخمیر میان دینار و تقویم ما ثورست از عمر و مرویت کہ ابو عبیدہ بن الجراح امیر شام بود اہل شام بروی عرض
کردند کہ اسپان بسیار شدند زکوة آہنابار واجب چیست ابو عبیدہ آہنابار جواب ایشان باز سوال کردند پس
بنوشت بہ امیر المومنین عمر پس در جوابی بنوشت کہ خیر گردان آہنابار اگر خواہند داد گفتند از ہر سب دینار سے
و اگر خواہند قیمت کنند بدہند و ہر دو سیت در ہم پنج در ہم و جابر ہمان یک شق را روایت کرد کہ اخذ دینار
کذا فی شرح الآثار ما در باب الاصول الموطا سے آرد کہ اہل شام گفتند بہ ابی عبیدہ بن الجراح کہ بگیر از اسپان
و برداسے ماصدقہ پس دی آہنابار و از ان پیتر بنوشت بقرین خطاب دسے نیز آہنابار و پس ایشان باز بانی
عبیدہ درین باب گفتند و دی باز بنوشت بقرین بنوشت و شے کہ اگر ایشان دوست میدارند صدقہ را از اسپان
بگیر از ایشان و رد کن اہم بر ایشان و ہر دسے کن برداسے ایشان را امام مالک میگوید یعنی رد کن بر ایشان یعنی بدہ
بقراے ایشان کہ مصارف صدقات اند و سیدوطی در مجمع الجوامع از عمر آرد کہ گفت با اہل مدینہ خیر و ہجو و ہجو و ہجو و ہجو
کہ زکوة دادہ نشود و دسے پس در اسپان عربی وہ در ہم ساخت و در اسب ترکی ہشت رداہ ابن جرید زکوة در اسپان
کہ نزد امام ابو حنیفہ ہست بر تقدیر نیست کہ نہ رواہ و نہ نشاط باشند و لی از ایشان پیدا میشدہ باشد اما اگر نہا ذکر
بود یا اناث تنہا واجب نشود از جهت عدم تناسل نما و در روایتی از اناث تنہا بدہند کہ تناسل دران بفعل
سنتعار مکن مست پس معلوم شد کہ در اسپان تجارت زکوة مست باتفاق و در اسپان غازیان کہ برای سواریت
نیست و در غیر آن اگر سائتہ باشد نزد امام ابو حنیفہ ہست و نزد غیر ایشان نیست و اما استدراذ گوش باتفاق در انہا
زکوة مست اگر نہ برای تجارت باشند و از حدیث امیر المومنین ثناء آردہ کہ در ہبہ صدقہ نیست و تفسیر ہبہ
داست و بردہ کردہ اند و مسلم از ابی ہریرہ آردہ کہ گفتند یا رسول اللہ زکوة در ہر حیثیت فرمود کہ زکوة دینا مدہ است
بر من و ہر چیز سے گایہ این آیت منورہ جامعہ فن ملل متقال ذرۃ خیرا یہ و من یل متقال ذرۃ شریرہ + یعنی
در خصوص ہر چیز سے از وحی نیامدہ جز آنکہ این آیت جامع و شامل تمامہ خیرات و مہلرست کہ صدقہ زکوة نیز
نزد آن مست اگر یکے خیر سے بکند و چیز سے دران بدہ لا بد ثواب آن را در ایضہ صدقہ نفی و جوب قدری معین است
از زکوة دران و در ہایہ این حدیث عدم نزول چیز سے از حمیر بغال ہر دہ آرد اما در کتب حدیث نسبت بہ ہر خوا

یا نشیء و الله اعلم بالقول یعنی تراد و خبر برادر و خیار و ذرا که مثل یا تار و سیب و مار و تاشان احادیث مدنا اگر قنن مذکوره
از ان بطریق متعدد وارد شده و بعضی از مفسرین آنرا آورده که لیس سے انحصار و انت البقول صدقة و دار قطنی از عمر و انفس
آورده که لیس سے انحصار و انت صدقة و این خبر بعد از عید آمده آورده که نیست و قبل و تو اهل از عفران و خاکه تر خشک
زکوة و در قلع و کثره مخصوص نیز حدیث آمده که زکوة نیست و ذهب صاحبین نیز همین است که آنچه شرع باقیه ندارد
در دوسه صدقه زکوة که مراد دوسه معانی خیر است واجب نبود و از محیط نقل کرده اند که مراد دوسه بقا صلاحت است
او غارت تمام سال یا را ده چنانکه هر یک خردا و انگور و زعفران و انگور بخت است او را برسد واجب بود و در ان دور
کثره از ان نه و احادیث درین باب نیز آمده و در امام ابو حنیفه مد هر چه از زمین بر آید قلیل و کثیر خواهد بود و باید به عشر
واجب بود از جهت قیل خیر علیه السلام که فرمود چیزی که آبیزون آورد از زمین در دوسه عشر است و این مطلق است و قلیل
قلیل و کثیر و قصب و حطب و شیش نزد ایشان نیز مستثنی است و قد ذکر که در قول حضرت که گفت و ان فی کرم
سنان تر و خشک مطلق است بهر دو قسم یعنی بغیر آنکه و بقول که در دوسه زکوة نیست بر طبق آنکه در دوسه است اهل
خود شامی ذکر کرده در دوسه نیست و بعضی از مفسرین آورده که لیس فی اصل نه زکوة و در امام ابو حنیفه مد دوسه عشر است اگر
بر زمین عشره بود که باشد بیش و نصایب معین در دوسه عشر نیست چنانکه در قراج ارض از خضر و انت و لوا که حدیث
الخریفة الارض لعلی عشره که ذکر شد و حجت ایشان است و نزد ابی یوسف در روایتی معین است مدوی نیست مد مد است
و قره و قره فی الدین عمر آورده مد هر ده زق الا غسل یک فی است و مد مد واتی مد ده قره یک قره و لیکن گفته اند
که در استناد این حدیث سخن است و صحیح نشده از حضرت خیر علیه السلام مد غنیاب چیزی استی را اما غسل که
اگر که دیر آید در دوسه نیز عشر است نزد امام و نزد ابی یوسف نیز نیست و انجا مع غنیاب نقل کرده اند که آنچه پیدا شود
در خیال و بهر چه در ارض هوات الا غسل و لوا که اگر گردینا را در امام پس آن حکم صید دارد که مباح است بهر چه که یابد و اگر
گرد آورده در دوسه عشر است و نزد ابی یوسف و حسی بنوز بانی است بر اوست استی و این موافق است با آنکه مد جامع است
اناب و داود و نسائی از حدیث عمر بن سعید عن یحیی بن جعد آورده که اگر در پال که کی از شی مستان بود و شور و خل را که
مراد بود بحضرت رسالت صلی الله علیه و آله وسلم و خواست کرد که گرد آید و ادی را که او داشت پس گرد آورده و بول
خدا برای آن دادی را مد مد ولایت بن عمر بن الخطاب رسید سفیان بن وهب که عامل با و بود مد بانجا که غسل نه
وی بوش و پس سید از ان پس بوشت عمر که اگر ادا کند چیزی را که او میکرد و بحضرت صلی الله علیه و آله وسلم از حشر نقل گرد آورده
همان دوی و ادی ادر او الا آنها گسان بارانند بخور و او را هر که بخور و مدنی گرد آورده و ادی ناست که آن گسان را
نکند از آنکه پریشان گردند و مد و ادی مختلف مد و مد که موجب است غسل است و چون گرد آورده شد برای ایشان و ادی
معین انما است میکنند مدوی بفرار غ غاظر و مد مد غسل سید بهند بیشتر از آنکه بر نقد مد پریشان گشتن و بهند بیشتر
می شود و منفعت اصحاب آن پس واجب میگردد و در دوسه عشر یا مراد از گرد آید و ادی آنکه غسل برای اقلیت
نماند مردم بیگانه را نگذازد که بدان تعرض کنند مخصوص گرد و به قوسه خاص واجب گرد و در ایشان عشره کفانی
شرح جامع الاصول و هرگاه کسی زکوة بحضرت رسالت صلی الله علیه و آله وسلم آورده وی را دعا کردی بگویم نفس
قرآن که فرموده و صل علیهم و مراد بصلوة معنی دعا است و اگر هم بلفظ صلوه بود واجب و اتق باشد بلفظ مخصوص و لکن

گامتے اللهم بارک فیہ دلی الہ دگاہ کتے اللهم صل علیہ وعلیٰ عیالہ وارضہم اجمعین از عبد اللہ بن ابی اوفی آوردہ کہ بود آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کتے کہ بے آورد وادواتی صدقہ را بمنزہ اللہ صل علی آل فلان پس آورد ووزن پد من صدقہ خود را بمنزہ اللہ صل علی آل ابی اوفی آورد وایتی آمدہ کہ چون می آورد مردی صدقہ خود را بمنزہ اللہ صل علی اللہ صل علی عیالہ وارضہم اجمعین کہ در بعض احادیث واقع شدہ باین جهت است کہ صدقہ آورد و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و عیالہ وارضہم اجمعین کہ نزد این دعا کرد و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم راضی بود وادی و شایب یعنی صدقہ آوردن کہ بر وجه خوب آمد و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تصدیق بر امتیاز کردی کہ صدقہ خود را باز خود بخاری و سلم از عثمان خطاب کردہ اند کہ سوار کردم بر سبی در راه خدا پیوستہ تصدیق کردم و دادم سبی برای کی از بجا دان کہ نہایت شایستگی آن شخص ضائع گردان است و خوب کرد سیاست او را و ملت کا داشت و آب دادن بچراگہ نگذاشتن پس حکم کرد کہ ہم آن است از وی بگمان آنکہ از آن خواہد بود کہ پیوستہ از حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در نیاب تا چہ لایہ فرمود باز بخارا اگر ہم بیک دم ہم دہد و خود کن در صدقہ خود و فرمود و گفتہ در صدقہ خود حکم سگے دارد کہ باز بخورد و خود را و صدقہ آمدہ کہ عامہ در صدقہ خود بخون خادمست و دلی خود یعنی اگر چہ بکسب ظاہر تو ای شرح این خریدن جائز بود چہ آن صدقہ چون در ملک درآمد حکم جنبی دارد و لیکن کلمہ نخست ذات و خروج از مروت درست نباشد و این کراہت بر تقدیر ملک اختیاری است چنانکہ بیج و بیہ اما اگر میراث رسد کراہت ندارد و اگر کہ و امثال در ملک است اختیار ندارد چنانکہ در حدیث دیگر آمدہ از بریدہ کہ زنی نزد حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد و عرض کرد یا رسول اللہ تصدیق کردہ بودم من بر ما خود خواہم را اکنون در مردہ چہ کار کنم آن جاریہ را فرمود و ثواب تو تصدیق کردی ثابت شد و آن جاریہ بتو باز می گردد و میراث یعنی این صورت از خود در صدقہ خود و بکرہ نباشد و آہ سلم و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شتران صدقہ را بدست مبارک خود داغ کردے و غالباً داغ بر گوش کردے بدانکہ در داغ کردن حیوانات علامت اختلاط است صحیح آنست کہ اگر بدان مصلحتی باشد شل علامت نهادن و تمیز کردن تا مختلط نشود جائز است و فعل آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در داغ کردن شتران صدقہ حجت است و لیکن آن نیز باید کہ بر روی نباشد کہ از آن نمی آمدہ و لہذا داغ نهادن آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر شتران صدقہ اکثر بگوش بود و اگر بر ران گاو و شتر کنند نیز جائز است کلاسنے کتاب الفقہ و در روایات آمدہ است کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جاری دادید کہ بر روی او داغ کردہ بودند فرمود لعن اللہ الذی وسم و نیز در داغ کردن جاریہ مصلحتی ظاہر نیست اما داغ کردن آدمی در بسیاری از احادیثی از آن واقع شدہ کہ آن منافی توکل است و نیز واقع شدہ کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بعضی از اصحاب داغ کردن فرمودہ و سرانجام است کہ بیا بدین بحث در آخر کتاب نشاء اللہ تعالی و گاہ از برای مصالح اسلام قرض کردی و بدال صدقات حوالہ کردے آنچه مقرر شدہ است مرقہ حقیقہ آنست کہ مصارف زکوٰۃ آن جامعہ اند کہ در کیمیہ دانا اصدقات الفقراء و المساکین الایۃ + مذکور آمد و صرف آن بمصالح دیگر مثل سد نفوذ و کربے انہار و تمیز جیش امثال آن از مصالح اسلام جائز نیست و محل این مصالح مال خراج و جزیه و امثال آنست پس مراد از مصالح اسلام کہ مصنف بگوید بواسطت اتقوا و احسنہ می بین و اتفاق حال و امثال آن بود کہ از مصنفات مصارف زکوٰۃ است یا مراد از مصنفات غیر زکوٰۃ بود از مصنفات نافلہ و مانند آن یا آنکہ دفع این حکم پیش از نزول آیت مصارف بود و اللہ اعلم و در حدیث ابی داؤد آمدہ کہ مردی بحضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد و گفت بده مرا الصدقہ فرمود حق تعالی راضی نشدہ در مصنفات بکم

بلیغ خود و غیر خود حکم کرده در ان قسمت کرد صدقات و در هیئت صفت اگر فوار آنها باشی بدیهم ترا و احادیث دین
 اب که مصنف میگویی نیاقتیم ولیکن در حدیث ابی داؤد آمده است که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم حدیث خود را
 از شتران صدقه در ویتانهای که گشته شد در خیر دارد این خود در حکم اداسے قرض است از مسکین و نیز آمده که دسے
 صلی الله علیه و آله وسلم سوار شد بر ابل صدقه در راه حج داشت ابل در گاه ضرورت زکوة و دو ساله را از پیش طلب داشتے
 چنانچه عبد الرزاق و جامع خود از علی مرتضیٰ آورده که گفت پیش گرفت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم از عباس صدقه
 دو ساله را و در دلم پیوئی فی جمع الجوامع و این توجیه کرده شده است آنچه در حدیث صحیحین از ابی هریرہ آمده که آنحضرت
 صلی الله علیه و آله وسلم عمر را بر صدقه فرستاده بود پس آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بنین رسانید که ابن جیل و خالد بن
 الولید و عباس زکوة نمیدهند پس فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم ابن جیل یا اگر همین بد آمد که فقر بود پس غنی گردانید
 او را خدا یتیمی را اما خالد بن الولید پس ظلم میکند شما در حق دی و تقدیر او را نمی شناسید دی مرویست که زبده داسے خود را
 دو اب و سار داسے خود را در راه نهاد وقت کرده است یعنی پس از پنجین کسیکه غیر و تطوع و نفل میکند منع زکوة که حق است
 است از دسے چه صورت دارد و اما عباس پس زکوة دسے بر من است مثل آن با آن نیز پست گفت با عمر بنی
 که هم مرد مثل پدر است اکنون در توجیه اینکه فرمود زکوة عباس بر من است و مانند آن با آن نیز یکے همین گفته اند که
 آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم زکوة دو ساله را از دی بیشتر بطریق قرض گرفته بود یکے از بین سال که می طلبید
 از دسے و دیگر از سال باینه پس کمال آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم زکوة او بر من است با قیام سال و مثل آن
 با آن با قیام سال آئندہ بعض گفته اند که معنیش اینست که من کفیل زکوة اویم باز با دتی و من خواهم داد او را انجا که بملت
 داد او را دو سال از بیت حاجتے که او داشت تا بعد از انقضاے حاجت خواهد داد و الله اعلم الفصل در زکوة فطر تری
 از عمرو بن شعیب عن ابی عن جد و آورده که حضرت رسالت صلی الله علیه و آله وسلم منادی دسے را فرستاد دسے تار
 بازار و اکلها و کپچاسے مکند اگر دسے پوشیده نماند که وجوب صدقه فطر بعد از فرضیت رمضان است که بالفاق
 بعد از هجرت است و آیه ازلہ در ان در مدینه است بے خلاف پس فرستادن منادی در که چه معنی داشته باشد
 یارب اگر از مدینه بکند می را فرستاده باشند و چون فرضیت دسے در سال دوم از هجرت است آن نیز بعد است
 چه که از زمان دار الحرب بود فرستادن شریعت و انجا که فرض باشد مگر در سال فتح که با عام حجة الوداع بود و
 این نیز خلاف ظاهر است سلیمان خود پیش ازین آنرا دانسته و بدان آموخته شده اند و نیز ظاهر فرستادن منادی
 که در امثال این واقع شد نزد فزول شریعت جدید است مگر بحکم تعلیم جماعه که در روز فتح مسلمان بشدند و بقصه
 اشاعت و اظهار شراخ اسلام و شعائر آن مد که بوده باشد و الله اعلم و انجا که ذکر کردیم که آگاه باشند
 صدقه فطر واجب برستی که صدقه فطر واجب است علی کل مسلم بر هر مسلمانی زکوة دانی مروی از ابن حزم و عبد از و ابانده
 صغیر و کبیر غریب باشد یا بزرگ و خوب بر بند و صغیر یعنی وجوب بر سید و والد و دست و مراد بند است که براسے
 خدمت است و آنکه برای تجارت بود صدقه فطر از دسے واجب بود نزد ما بر عکس زکوة که در عبید تجارت بود و خدمت
 و ذمیب ذری دخی نیز همین است زیرا که در عبید تجارت زکوة مال واجب است و در یک نفس و زکوة واجب بود و در
 ذمیب صدقه فطر و در ذمیب عقیه مالک نصاب فاضل از حاجت اصلیه شرط است اگر چند ناسے نبود لکن علم لاصدقه

الاعین تلمیذی و در حدیث خطبہ مجید آمدہ ولید حبیب اسلمی من ملک فساد نزد شامی فرض است بر ہر کہ مالک است
 قوت یوم را بر اسے نفس خود و بر اسے ہر کہ لازم است بروے نفقہ او و فاضل است از جامع و سکن و خادم و دین کذاست
 الحادے و لیکن نصاب شرط نیست و گویند کہ صدقہ فطر از عبادات بدینہ است مالیہ و تسمیہ و بزرگوۃ فطر مستانی
 این قول است و صدقہ فطر واجب است تروا نہ نشدہ و لیکن نزد حنفیہ واجب قابل فرض چنانکہ وزو زو آہنا و بیک
 فرض الا امام مالک کہ سنت ترک کردہ گویہ مدان من رحم و در از گندم کہ نصف صاع است و سواہ یا از غیر گندم صاعان علم
 بدیک صاع از طعام کہ شیر یا ترست یا جز آن در روایتی از حدیث ابی سعید خدری در صحیحین آمدہ کہ گفت بیرون
 می آوری و اور محمد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم روز فطر صاعی از طعام و گفت ابو سعید و بود طعام لیکن
 در آن وقت شیر و زبیب اقل و تم و نصف این حدیث بہست آن آورد تا معلوم گردد کہ تغییر میان نصف صاع
 از بر و صاع از شیر مثلاً در زمان نبوت بود نہ چنانکہ بعضی ائمہ گفتہ و در بعضی احادیث نیز آمدہ کہ در آن زمان صاع
 بود از شیر و تری از گندم تیر بعد از آن مردم نصف صاع از گندم گرفتند کہ در قیمت معادل صاع از آہنا بود و این را
 لایہ ساخت بعدی کہ در سنن نسائی ثابت است کہ چون ثوبت خلافت با میر المؤمنین علی بن ابی طالب و بعد از آن
 خود در صدقہ فطر نصف صاع است از بر و صاع از تر و شیر و جز آن اما اذا وسع اللہ علیکم فراخ گردانید از راق
 و مالک را خدای تعالی بر شافا و سوا پس شایز فرستہ کنید در صدقہ اجلو یا گردانید آن صدقہ را صاعان و غیر
 صاع از گندم و جز آن دنی لفظ لاسیہ و او و در لفظی دیگر ازین حدیث کہ در روایت ابی داؤد است بخین مدالما
 قدم علی پس برگاہ کہ قدم کرد علی مرتضی مدینہ و باز آماز سفرے کہ در آن رفتہ بود برای رخصت شیر و برادرانی
 جو را فقال پس گفت قد اوسع اللہ علیکم بتحقیق فراخ گردانید خدای تعالی بر شما طوف جلتوہ صاعان کل شئی پس اگر گردانید
 صدقہ را صاع از ہر چیزے خواہ جو باشد یا گندم افضل باشد در ثواب و داخل در شکر نعمت توسیع و اجمال و است
 کہ چون از بر صاع گردانید از شیر و مانند آن زیادہ از صاع میکردند و لیکن ہم بر صاع از ہر باشد یا شیر و تر و او مذک
 در شرح زیادہ بر صاع مہود نیست فافہم و در جامع الاصول حدیث ابی داؤد و نسائی را از حسن بصری این لفظ
 آوردہ کہ گفت خطبہ خواند ابن عباسؓ در آخر رمضان بر منبر بصرہ گفت بیرون آریہ صدقہ صوم تان را و بود ہر موم
 کہ نیکو استند از استے باین تحقیق و تفصیل کہ ابن عباسؓ کر و پس گفت کیست اینجا حاضر از اہل مدینہ بر غیر یہ و
 خبر رسید بہ برادران خود و تعلیم کنید ایشان را کہ ایشان نیکو استند بہتر گفت فرض کرد رسول خدا صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم این صدقہ را صاعے از تر یا از شیر یا نصف صاع از گندم بر ہر مسلمان حری یا ملک کر یا شئی غیر
 یا کبیر پس چون قدم آورد علی مرتضی و دیدار زانی شیر را گفت بتحقیق فراخ گردانید خدای تعالی بر شما پس اگر صاع از ہر
 گردانید بہتر باشد انتہی و شک نیست کہ اخراج صاع از گندم کہ حضرت مرتضی فرمود قطعی خواہد بود نہ فرض اصل واجب
 همان نصف صاع است و همچنین در روایتی کہ صاع از آن در زمان نبوت نیز آمدہ بطریق قطعی بود چنانکہ یا در اکثر آن
 بعضی روایات دیگر کہ در جامع الاصول است نقل کنیم تا مقصود از وضع ترک و روشن تر گردد و با تعدد التوفیق انکار سے
 و مسلم از ابن عمرؓ آمدہ کہ فرض کرد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم زکوۃ فطر را صاعے از تر یا صاع از شیر زیادہ
 کردند و روایتی ابن را کہ پس بابر کردند مردم آن نصف صاع از بر و بود ابن عمرؓ کہ از تر زیادہ و چون ترک شد و نہ

از شیرداد و در روایت دیگر آمده که امر کرد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم هرگز زکوة فطر صاعی از بریا صاعی از شیر
گفت غیاث ابن عمر پس گردانید مردم برابر آن و در از خطبه از موطا و ترمذی و ابوداؤد و نسائی نیز نقل آن
آمده و از موطا آمده که بیرون نمی آورد این عمر زکوة فطر مگر ترا یکبار که شیر برآورد و نیز از نسائی آورده که در
مردم که بیرون می آوردند صدقه فطر در عهد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم صاع از شیر یا صاع از تمرا یا صاع از
پس بعد از آن زمان عمر و بسیار شدند گردانید وی نصف صاع حنظل را بجای صاع ازان اشیا پس گردانید
بعد از آن مردم نصف صاع را از برابر آن دهم در کتب است از ابی سعید خدری آورده که گفت بیرون آوردیم
ما زکوة فطر را صاعی از طعام یا صاعی از شیر یا صاعی از تمرا یا صاعی از اقل یا صاعی از زبیب یا ده کرد و در
و دیگر این را که چون معاویه آمد و گندم بسیار شد گفت که من یک مد را از او می بردم و از شیر میدانم یعنی دو چند
است پس نصف صاع این برابر صاع ازان باشد و ظاهر آنست که مراد از طعام اینجا خطبه باشد از جهت بنا بر
بنام و در عرفت و خطابه گفته که طعام اسم خطبه است غاصه و بقیة مقابله آن با آن اشیا است و اگر ارجح در روایت دیگر
ابو سعید گفت که بود طعام ما شیر و زبیب و اقل و تمرا و در فتح الباری به دلایل اثبات کرده که مراد طعام در حدیث
ابی سعید غیر خطبه است و گفته که احتمال دارد که مراد بدان ذره باشد که معروف بود نزد اهل حجاز در آن وقت
قالب قوت ایشان آن بود و در کما فی گفته که آن از قبیل خطف خاص عام است ولیکن درین عطف باید که
خاص اشرف افراد باشد و اینجا چنین است و روایات دیگر نیز از ابی سعید آمده که نسبت تعدیل نصف صاع
تمام از شیر و تمرا یا یک ذره و قواذ که دس از عمر یا دس شسته باشد و مردم چون الآن از دس تمرا نسبت
بآن کردند و گفت ابو سعید من بیرون نمی آورم مگر صاع خوا و از تمرا یا شیر یا جز آن ازان اشیا که در حدیث شامی ذکر است
و بالجمله در بعضی مواضع از آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم نصف صاع از خطه آمده و در بعضی صاع از دس از صدقه
و در کس نیز آمده و در بعضی صاع از دس مطلق در روایتی و نیز در حقیقه آن محمول است بر طوع چنانکه آنچه مرده
از امیر المومنین علی است نیز همین حکم دارد و آنچه از امیر المومنین عمر آمده نیز حکم سابق است که در وقت مشیخ شیر
و امثال آن اهلدار آن کردند پس واجب در صدقه نصف صاع از بریا صاع از شیر بود چنانکه مذکور شد و حقیقه است
و مذکور شد میان ثور و دین البهاری نیز همین است و ترمذی ابو حنیفه حکم جو دارد و زبیب حکم گندم و زرد صابون
زبیب نیز حکم شیر است از افاضی که مذکور شد و نیز ظاهر همین است غالباً آن باعتبار اختلاف امان است و در
و الله اعلم و واجب نزد امام شافعی و مالکی و احمد صاع است و در هر یک گفته که مذکور شد مذکور شد جماعه از صحابه
است که اختلاف را شدین از ایشانند و روایات زیاد محمول اند بر طوع و نقل تنجیب صاع، آنی بشت رطل
و صاع مجاز است و رطل و ثلث رطل و واجب نزد شافعی صاع مجاز است و نیز در اقصاف صاع عراقی است و آن
و من است و من چهل استار و چهاردهم شقال پس من صد و هشتاد و شقال بود که اقال شارح الوقایه و از
کتب بزرگترین نیز معلوم میگردد و چون این حساب را بوزن دیار طوک و کار لایم نصف صاع بوزن اکبر شایه که میر
نمی میر شایه بود و دو نیم میر میشود و پنج میر شایه و بوزن حال جهانگیر شایه و الله ملکه و سلطان که سیری شای
در شش میر شایه بود و دو میر و یک پاو میشود و یک میر شایه که باین حساب که صاع هفتصد و بیست شقال است

از آنکه صلح چهار من است و من چهل استار و هر استار چهار دینم شقال پس هر من صد و هشتاد و شقال بود چون سیر شاهی
 هم چهار دینم شقال است لازم آید که نصف صلح هشتاد و سیر شاهی باشد و هشتاد و سیر شاهی دو دینم سیر پنج سیر شاهی شود
 بوزن قدیم و دو سیر یکپا و یک سیر شاهی کم بوزن حال الله اعلم و عادت حضرت نبوی صلی الله علیه و آله و سلم آن بود که
 زکوة فطر را پیش از نماز عید میداد یعنی اول صدقه فطر را و او میکرد بعد از آن نماز بیرون می آمد چنانچه من و دیگر از ائمه شال
 استیاء و تطیب و ایس احسن ثياب افطار و میفرمود من ادا ما قبل الصلوة کیسه ادا کند صدقه فطر پیش از نماز عید
 فی صدقه مقبولة پس آن صدقه است مقبول از فطر و ترش میشود بر دوسه ثواب صدقه فطر و من ادا ما بعد الصلوة و
 کیسه ادا کند او را بعد از نماز فی صدقه من الصدقات پس دوسه صدقه است از جنس صدقات دیگر و مقبول نیست
 از فطر این خبر و حدیثی است که ابوداؤد و بیقه و دارقطنی از ابن عباس آورده و اولی آنست که فرمود رسول خدا
 صلی الله علیه و آله و سلم زکوة فطر را بجهت طهر صیام از لغو و رفت و طعمه مساکین بن ادا ما قبل الصلوة الحدیث مورخین از ابن عمر
 روایت کرده که امر رسول الله را کرد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم زکوة الفطر بصدقه فطر آن دوسه که ادا کرده شود
 قبل خروج الناس الى الصلوة پیش از آمدن مردم بسوسه نماز و در روایت ترمذی و ابوداؤد و نسائی نیز از ابن عمر
 مانند این آمده و مصنف میگوید که ظاهراً این حدیث آنست که بعد از صلوة و ادا نمودن صدقه فطر و محسوب است از
 صدقه فطر و لیکن ائمہ اربعه و غیر هم متفق اند بر آنکه ادای پیش از نماز مستحب است تا غنای فقر از سوال بکمر اغنوم عن
 المسئلة فی هذا الیوم در نماز این روز حاصل شود و شاغل دوسه نکر و سوال از صلوة و نزد امام احمد ادا بعد از نماز و در
 عید کرده است و نزد بعضی مشایخ مذہب ایشان آن اقتضا است ادا و اگر بعد از روز عید کند آثم گردد و اقتضا است البته
 ایا تقسیم بر روز فطر جائز است نزد ما و در ظاهر مذہب فقہی نیست میان مدت قلیل یا کثیر اگر چند کیسال دو و سال و زیاده
 از آن باشد جائز است و نزد بعضی جائز است بیک روز یا دو روز زیرا که امر با غناست فقیر در روز فطر اقتضای
 آن کند که در غیر روز فطر جائز باشد و لیکن یک روز و دو روز و چون قریب بر روز فطر است حکم آن دارد و منافات ندارد
 با غنا در آن روز و بعضی گویند جائز است در مشرأ و غیره و نزد بعضی در نصفه و غیره و نزد بعضی بعد از دخول رمضان
 پیش از آن زیرا که حدیث ابن عباس گذشت دلالت دارد که سبب این صدقه صوم رمضان است اگر سبب آن
 فطر باشد نیز فطر پیش از شروع در صوم نبود و نزد بعضی در همان سال جائز است پیش از آن در مذہب امام محمد نیز شال
 این اقوال آمده و آنچه در احادیث آمده و یوم و یومین یا سه روز چنانچه در موطا آمده که ابن عمر میفرستاد زکوة فطر را بسوسه
 کیسه جمع می شد نزد وی پیش از فطر و در زیاده روز در روایت ابی داؤد آمده که ابن عمر را میگردانند پیش از فطر یک روز
 و صحیحین از وی آمده که گفت بود بعضی صحابه که میدادند پیش از عید بیک روز یا دو روز پس افضل ادا آنست که از این حدیث یاد کنند
 و الله اعلم ان حضرت صلی الله علیه و آله و سلم مساکین را تخصیص میفرمود باین صدقه و براتی اوصاف ثانی که در مصارف زکوة مذکور است
 قسمت نکرد و آنچه در حدیث ابن عباس آمده که صدقه فطر از جهت طهر صیام و طعمه مساکین است حدیث دیگر که اغنوا فقرکم عن المسئلة
 ظاهر آنست با وجود آن هیچ حدیث بصریح اثری هم بیان نمی بخشد مساکین بصدقه فطر را و نوشته که از آن عدم جواز قسمت بر مساکین
 دیگر لازم آید لیکن اتفاقاً همین تنفیص مساکین تمامه تقسیم کرده یعنی از اهل ایامت تسک ظلمه نفس نجوی صلی الله علیه و آله
 و سلم بان قائل شده که صرف آن باصناف ثانیه یعنی غیر مساکین از آنجا جائز نیست بلکه خاص است بمساکین

و ظاہر از کتب ائمہ اربعہ است کہ مضارعت وی همان مضارعت زکوة است و در کتاب خرمنی کہ در منہاج امام احمد
 مست تصریح است بآن و گفته است کہ بیطی صدقہ نظرین بوزان بیطی صدقہ الا سوال در کشی در شرح وی مکتوب
 زیرا کہ دوسہ صدقہ است پس در آیه تحت قول من بمانہ انما الصدقات للفقراء و المساکین الا انہ و باوہ و ان
 نیست کہ اغفل و اعوط بقصد اسے اتباع فعل آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہاں باشد کہ داوہ شود و صحت
 کہ فقر و مساکین یا ذوقا کہ صدقہ و نفع است صدقہ واجب صدقہ طوع اما صدقہ واجب پس گذشت بیان آن
 و چون واجب است امر میکرد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہاں و بعد میفرمود بر ترک آن اما صدقہ طوع اگرچہ
 بر وجوب ہاں مگردے و بر ترک آن و بعد میفرمودے اما او را بجا نیست و مست و آستی و باوہ ان چندان طوسی
 کہ با بستان آن شاو شود چہ شادی و خوشی ہر کس بویا و سعا لہذا شوق بر و رایی ایمان کامل بطاعت
 و عبادت بیشتر از سرور اہل فسوق و حصان بکردار ہاں شان بود از صحت و سحت نورانیت و شایع قلب
 و زبان و پیداشدن شگفتی و غلبت و اقتضای درین باب گر آجانی کنع ایمان متزعج شدہ باشد از ادائیگی و شایان
 نمودن با شرمین ذلک و ہر شکار کہ در راہ حق صحت کرے آن را بسیار شہوتے و اگر بہر بسیار شہوتی از حجت غایب
 ہر دو سخاوت آن را از کس ہم نہا نستی و غیر شہوتے اگرچہ اندک چیزے برے از حجت عظیم طاعتت و قرب
 ہر گاہ آنی چہ تنظیم فعل طاعت نظر ہر آئی و وعدہ دے و یقین بر ترب بزار و دے کہ قربہ و نغای اوست لازم است
 تا با صفت برید و جہد و تقرب گردد و بخوار داشت عمل در نظر اعتقاد و بطلالت و تقاعد از خدمت کردن شود و حال
 و اندک سنے عبارت معصفت این بود کہ بسیار شہوتون چہ باشد بلکہ اندک ہم نہا نستی و در جنب غلبت و کبریاے
 حق و غلبہ و قوت بود و سخاوت آن فعل در نظر شہوت و حجت وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خود با قاطع و بی اعتبار بود
 قائم و یکس از دے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در بیع و شتر چیزے بخواسی کہ در وقت حاضر بودی و در وادون مصطلح
 وقت و صلحت آن کس بودے الا اجابت کردے و بدادے در روایت مسلم از انس آمدہ کہ سوال کردہ خشی شد
 رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بیع چیز را اگر آنکہ پیدا و آن چیز را و بخاری و مسلم از حدیث جابر آوردہ اند کہ رسول
 کردہ شد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از بیع چیز ہرگز کہ در برابر آن لا اکتفا باشد و قال الفرزدق فی لقصہ صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم ما قال لا اقل الا فی تشہدہ لا الا تشہد کانت لا و نعم و ترجمہ اش این بیت است کہ شاعر در بیع کی از ملک
 گفت است سے زلت لا ہاں مبارکش ہرگز ہرگز باشد ان لا الا تشہد و یقیناً بآنکہ آن چیز حاضر بودی بہت است
 کہ اگر در بعض اوقات مسائل شخصی حاضر بودی سکوت کردی یا بقول معروف و بخوبی وی کردی اعتذار بودی
 اما بصیرت تو منہج نکردی و نیز گفتہ اند کہ تکلم بکلام لا اذن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بہت منع عطا بود و ازینجا
 لازم نیاید کہ بقصد اعتذار نیز گفتے و لہذا در اعتذار آن جامعہ کہ اذن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم طلب سواری نمود
 تا ما دے بفرمودہ فرمود لا اجد ما احکم علیہ و باوجود آن فرق ظاہر است میان لا اجد ما احکم و لا احکم و نیز گاہی کہ
 چیزی حاضر بودی سائل را با استقراض فرمودے و بقصد اسے آن عذر کردے و بیضاقت او در آدے و نیزے مرد
 آمد سوال کرد فرمود نزد من چیزے نیست تو بجز اگر چیزے آید ما بقصد اسے آن خواہیم کرد و ہمین خطاب گفت
 یا رسول اللہ تکلیف نکرد است تا خدائے تعالیٰ چیزے کہ از دستی ران حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را این سخن از عذرنا خوش آمد

و منقص شد مردی از انصار ایستاده بود گفت یا رسول الله در میان زهد فقر و نیستی بد ایست آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم قسم کرد و از خوشی و ناز و روی در چهره مبارکش پیدا آمد و فرمود بندگان امرت با این امر کرده مشغول امین و آنکه گفتیم اگر در دادن مصلحت بودی برای آنست که بسا بودی که بکی چیزی از آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم طلبید و نداده چنانکه مل و حکومت بطالب ندادی تا در نظام مباح مسلمانان و صلاح حال آن شخص خلطی راه نیابد و گاهی منع کردی تا آن شخص و حیله طمع و حرص نیفتد و این را ذائل گرفتار نکرد و حکیم بن خزام که یکی از اقرباے ام المومنین خدیجه بود چیزی از آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم طلبید فرمود یا حکیم بن مبیہ ہم تو از اولیٰ کن کراسته باری همراه خواهد بود و نصیحت کرد و او را که تاوانی سوال کن یا بیکیس اگر نیندک بعد از آن حال حکیم در ترک سوال بهما سئو رسید بود که اگر تا زمانه از دست وی بفتادی اندکے نہ طلبیدی و گفتی که بردار و بده مرا و در صحیح بخاری آمده است که باری آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم مال کثیر بخش میکرد عباس مدد به طلبید و اظهار احتیاج و فقر کرد خود کرد فرمود و در بار عباس هر چه خود توانی برداشت ببر گشت یا رسول الله بفرما مردم را تا بردارند برای من برسانند بنیائے من لرزد و هر چه خود توانی برداشتن هر دو گیر نمید و هر چند عباس درخواست کرد قبول نیفتاد پس برداشت عباس برودش خود آنچه توانست و آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بجانب ی می نگریست و محب میکرد از دے تا که قرصی لا عابجه و دیگر پیش آمده بود در عباس را که ادا جاد و ابی احمده آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بود اناس بود هر که هر چه خواستی بده و دادے از اندک و بسیار و چنان بے ملاحظه و بی صرفه دادی که کسی از فقر ترسید و از بستی نیندیشد و درین معنی گفته است و هر چه آمدت بدست دادے تو بیش از آن + این بود آنگس است کشتن فقر و از نیست و چون محتاجی را بدمدے طعام و شراب خود که احتیاج بان شد و ضرورت بدست بردے ایثار کردے و خود بکار بنددے و تشنه دگر سینه مانده و در عطا و تصدق متوجع نموده و انواع گوناگون انعام و حسان کردی گاهی چیزے بخشیدے یعنی سپه کردے یا انصاف ددے که برکت و شتی سنگدشته و برای دے دی کردی گاه صدقه دادے گاه بیکر دے فرق بیان صدقه و + یہ آنست که صدقه را مخصوص بفقرا دارند و بدهد به عاشران و صدقه بطریق تصرف و صرانی و احسان بود و بدهد بطریق تعلیم و اکرام و تواضع گاه کالائے بخیرے دشمن ادا کردے و باز کالار البصاحب کالائے بخشیدی چنانچه در حدیث بخاری و سلم آمده است که جابر با آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم شترے پیشکش کرد تا سوارے کند آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم فرمود بفروش شتر خود را گفت این شتر از آن نسبت یا رسول الله بده و مادر من ندای تو ادا شتر بده باشد فرمود و البته بفروش پس جابر سب فرموده شتر بدست آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بفروخت و بفروشد بلال را که شن او را نقد کرده بوی بد بد بلال شن را نقد ساخت پس بگفت بادی رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم شن را بویل را بر جابر هر دو برکت دهد خدای تعالی ترا هم در حل و هم دشمن و اینهمه کلمات قول جابر بود که گفت شتر از آن نسبت یا رسول الله پس ہم شن داد و ہم حل و دعا برکت خیر علاءه آن ساخت صلی الله علیه و آله وسلم آگاه از کسے چیزے قرض کردے و در وقت دای قرض زیاده از مبلغ ادا کردی سلم از ابی رافع آورد که گفت قرض کرده بود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم از مردے شتر جوان را چون شتران صدقه آمد نماز کرد مرا که ادا کنم شتر بچه آن و در آن گفتم یا رسول الله نمی یابم درین شتران مگر لادن بهفت ساله را فرمود و دهان شتر را

واحاطات ست ملا را کہ صوم افضل ست یا صلوٰۃ مشہور میان جمہور تفصیل صلوٰۃ ست بر سائر اعمال از بہت حدیث معلوم
ان غیر اعمال صلوٰۃ رواہ ابو داؤد وغیرہ بعض گفتہ اند کہ صوم افضل ست از بہت حدیث فسائی کہ از ابی امامہ و رورہ
گفتہ آمد حضرت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفتہ اند کہ رسول اللہ بفرما مرا کہ سے کہ اخذ کنم آن کار را از تو فرمود
لازم گیر بخود صوم را کہ هیچ عملی مثل آن نبود و غالباً مراد نفی ما شکت در وجہ مخصوص کہ از فوائد و ثمرات صوم ست
خواہد بود و اللہ اعلم و در فضیلت صوم در صحیح بخاری از ابی ہریرہ آمدہ کہ ایام لی و انا اجز سے یہ و الحسنۃ بعشرۃ مثلاً
و در مسلم آمدہ کہ کل علی ابن آدم الا ایام ہو لے و انا اجز سے یہ و در موطا آمدہ کہ ہر حسنہ کہ ابن آدم کند بہ و کندہ
ست تا ہفتصد گمر و زہ کہ آن راست دمن جز امید ہم بر دے با پنچہ قدر و کیفیت آنرا جز من کہے نداند و بعض گفتہ اند
کہ اضافت و نسبت سے ذات پاک حق برای تکویم ست چنانچہ ناقۃ اللہ گفتہ و الا ہمہ چیز ہرچہ در عالم ست اذان
اوست و برای اوست جل و علا و گفتہ اند کہ عبادت کردہ نمیشود و نشدہ است بصوم غیر حق سبحانہ و تعالیٰ و هیچ
کار سے نہ هیچ عصرے از احصاء وجود خود را تعظیم نکردہ است و عبادت نمودہ بصوم اگرچہ بصورت نماز و سجدہ و شمار
اموال و تعدد سے از راہ دور زیارت کردن و گردے گشتن تعظیم میکند و نیز گفتہ اند کہ روزہ براسے من ست
برکت آن گفت کہ در دے ریا کہ شرک اصغر ست نیز و و قالہں برای اوست تعالیٰ و یکس بران مطلع نہ بطلان صلوٰۃ
و زکوٰۃ و حج و خردہ و غیر آن از عبادات ظاہرہ و معنی عدم ریا در صوم آنست کہ بجز فعل دے ریا را بدان راہ نیست
و اگر گوید کہ من روزہ دارم و اظہار آن کند ریا را میاید اما این از بہت اخبار و اظہار اوست نہ در مجرد فعل بطلان
بقیہ اعمال کہ درآمدن ریا در آن بجز فعل ست بہتقی از شدادین ماوس آوردہ کہ فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم ہر کہ روزہ بر یاداشت پس تحقیق مشرک شد و بعض گفتہ اند کہ صوم لی برای آنست کہ نفس صائم را در طبیعت روزہ
نہ نیست چنانکہ در اول بابین حدیث در صحیح بخاری آمدہ ترک میکند بنده طعام و شہوت قلب خود را از بہت من
پس ازان فرمود الصوم لی و انا اجز سے یہ و بعض از محققین گفتہ اند کہ ہفتننا از طعام و ظہر و از صفات ربوبیت ست
و چون تعرب جست بندہ بدرگاہ عزت ہما پنچہ موافق صفات اوست تعالیٰ اضافت کرد آنرا بخود یعنی سائر اعمال مہار
مناسب احوال و صفات ایشانست مگر صیام کہ او مناسب صفاتی و خلق بدانت یا از بہت آن
گفت الصوم لی کہ مقدار ثواب مضاعفت ابر آن واجود سے تعالیٰ نداند و جز سعت علم دے سبحانہ ہا ان غیبط
نگرد و چون جواد کریم بذات اقدس خود متولی ہما ی آن شدہ و فرمود من میدہم جزای آن لہ بقا شانے
ست علما و عظم جزا کند و این معنی ادنی و انسب ست بسباق حدیث کہ فرمود الحسنۃ بعشرۃ مثلاً لے سبع ماہ صوم
الحدیث و بابین بہت در اول شرح حدیث بدان اشارت نمودیم و بالجلہ عبادت صیام را شانی عظیم ست بیان
عبادات مخصوصہ صوم بر معنائی کہ فرض نیست در صحیح بخاری از ابی ہریرہ آمدہ کہ کان لہی صلی اللہ علیہ وسلم اجور اناس
واجور اکیون لی رمضان پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ بہترین وجوہ ترین خلق بود و انا و در ماہ رمضان سخاوت
و بخشش و بر مردم و ایشار و سے ایشان را بر خود و در حاجات از ہما و قات زیاد و و دی و صدقات خیرات کی
در لیالی و ایام رمضان بر ہمہ لیالی و ایام مضاعفت گشتہ و بکرو و خال و اعکات و تلاوت جمیع ساعات روز و شب
مستغرق گشتہ و این ماہ عظیم را بعبادات کہ تا گون مخصوص گردانیدی و بدین فقرہ اشارت کردہ تا کہ چون این ماہ عظیم ست

و موسم خیرات و منع برکات و نعم الهی تعالیٰ و فیوض و سے برینندگان اجل و اعظم سبب شکر آن نیز از ارجح مبارکات
 و عزایات اکثر و اول و در چون بود حضرت و اہم ہا لہرکات در وی متخاصم بود و حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 سید السادات نیز حکما تر میشد چہ باری تعالیٰ اورا مظهر فارصفا و مل آنرا کمالات خود گردانیدہ بود و برانچہ محبوب وی
 تعالیٰ ست اورا بچوں ساختہ دعوات او گردانیدہ و انچہ مذکور شد جزو حدیث است تمام و سے اینست ابو ایمن
 لی رمضان حین یلقاہ جبریل یعنی جواد تر بود در رمضان لایسا و ان هنگام کہ ملاقات میکرد آن حضرت صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم را جبریل و کان جبریل یلقاہ کل لیلۃ سنے رمضان و بود جبریل کہ ملاقات میکرد اورا ہر شب رمضان حتی فی سابع
 تا سابع رمضان و آخر و سے یعرض علیہ النسخہ القرآن عرض میکرد میگذاشتہ و انید آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جبریل
 علیہ السلام قرآن را در دست و اسیتہ قید اورا قرآن پس در دست میکرد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جبریل علیہ
 السلام قرآن را در دست ہمہ مگر خواندن چنانچہ غلط بطریق و در میخواندہ فاذا القیہ جبریل پس چون ملاقات میکرد
 اورا جبریل کان ابو دیاخیر جواد تر و نیز تر خیرات من الریح المرسلۃ از با وی کہ فرستادہ میشود و مطلق گذشتہ
 می شود تا برسد و شال شود ہر چیز را کہ بران میوز و مبین اثر بود در کرم وی بہر کسں ہمہ جا میرسید و نزد امام احمد
 و ماخرین حدیث آمدہ کہ لایسا لشیاء الا اعطاه سوال کردہ نمی شد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہیچ چیز را مگر
 آنکہ میداد و از چنانچہ در آخر فصل زکوۃ گذشتہ و از بخندیش استفادہ کردہ اند کہ آدی را باید کہ در امام شریف و
 موسم خیر و حضور محبت علیا در کسب خیرات و احراز دجہ و میرات بیشتر و بجد تر سعی باشند و با اللہ التوفیق و آنحضرت
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در بعضی از لیالی رمضان وصال کردہ یعنی دور و زیا زیادہ بران پیاسہ روزہ داشتہ
 بے آنکہ چیز سے بخورد و بنوشد و انظار کند و دیگران را کہ بقصد متابعت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شروع
 در صوم وصال کردند سے بکثرت رحمت و شفقت و کراہت تعق و توفیل چنانکہ در حدیث عائشہ آمدہ است از وصال
 نمی فرمود سے صحابہ گفتند یا رسول اللہ چون تو وصال میکنی جنب نمی ما از وصال چیست با آنکہ و اہل ما را متابعت
 خود بخوانی فرمود است کیستکم نیست من بچوبیت و صفت شما یعنی حال و صفت من مثل حال و صفت شما نیست و در
 روایتے است شکم دور و اسیتہ است کا عدم و معنی ہمہ کیست و در روایتے آمدہ اکم مثلے کہ ام یکے از شما فضل
 من است انی ابیت عند ربی برستی کہ من شب یکم نزد پروردگار خود گذراندہ و تربیت کنندہ من است و فی لفظ
 و در لفظ دیگر از حدیث ابن عباس آمدہ اکل عند ربی یعنی روز یکم نزد پروردگار خود گذراندہ و تربیت کنندہ من است و
 مراد اینجا مطلق کون است چنانچہ اخبر غنم فلان کذا یگویند و تخصیص و تفصیل مدعی بدان مراد بنو و در آیت کریمہ
 و اذا بشر احدہم بالانثی ظل وجہ مسودا و نیز مطلق مراد است و در فتح الباری گفتہ کہ راجع از روایات لفظ ابیت است
 بہ اکل یعنی یعنی طعام میدہد و قایم میدہد و مراد در دکان و در روایتے انی اطعم و استی من طعام و اوہ میثوم و آب
 و اوہ میثوم و در لفظ آمدہ سے طعام یعنی و ساق یعنی مرا طعام دہندہ است کہ طعام میدہد مراد آب و ہندہ است
 کہ آب میدہد مراد این حدیث با اختلاف الفاظ و تعدد طرق و معین و طہر ہا مذکور است و علما را درین طعام و
 خراب چند قول است یکی آنکہ طعام در شراب محسوس بود یعنی برای آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہر شب نزد پروردگار
 طعام و شراب بی آمدہ و بخورد وی نوشیدہ و این کراستی بود از خدا و خدا تعالیٰ مخصوص بوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

چه حقیقت لفظ طعام و شراب یعنی حقیقتی دس است اینست که دل از حقیقت موجب ظام هزار و پس کل بر حقیقت معین بود
و این منافی وصال و موجب بطلان صوم نبود اگر چه خود و زانه نیز فرض کنند چنانچه حقیقت لفظ اطل است زیرا که این از طعام
جنت و شراب دس بود که احکام تکلیفیه بران جاری نباشد چنانکه در غسل بعد از شریف در طشت ذهب و نغصه
که در حدیث صحیح وارد شده است با آنکه استعمال دانی از سبب فتنه دینوییه حرام است این نیز گفته اند موجب الطهارت
شرط طعام معاد است اما آنکه خارق عادت است و از بهشت از پیش پروردگار آمده تناول و تعاملی وی از جنس اعمال
نیست بلکه از جنس ثواب پناهی اهل جنت مادیست باشد ابطال عادت نکند و بعضی گفته اند که در بطعام و شراب اینها نیست
که لازم است پس گویا فرمود مراد پروردگار من قوت اکل و شراب فی بخشه و افاضه میکند چیزی که قائم مقام شراب
و طعام میگردد و بدان قوت بر طاعت و عبادت می یا بم فی ضعف و قوت و شمار اینها نیست یا مراد بطعام و شراب
سیریه و سیرالی است که بی طعام و شراب آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم را حاصل میشد و الم جمیع عطش حساس شکو
و این غیر معنی قوت است چه تواند که قوت بر طاعت و عبادت با وجود گرنگی و تشنگی نیز بخشد و در معنی قوت ضمن سیری
و سیرالی است و گفته اند معنی اول راجع ترست چه سیری و سیرالی منافی حال صائم است و نفوت مقصود از صوم وصال
چه روح این عمل گر سنگی و تشنگی است و نیز حال آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در اکثر جمیع بود و شیخ نبود تا آنکه سنگ
بر شکم مبارک می بست که از کرمی فتح الباری و قول دوم از ابن قیم در کتاب هدی و از ابن رجب لطائف نقل کرده اند
آنکه مراد طعام و شراب محسوس نیست و نه لازم وی از قوت شیع بلکه مراد غذای روحانی بود که از معارف لذات
مناجات و فیضان لطائف الهی که بر دل شریف می صلی الله علیه و آله و سلم وارد میگشت و آنچه قوام آنست
از احوال شریفه از نعیم روح و شادی نفس روح دل و روشنائی چشم که بان چندان قوت و قدرت و مسرت حاصل
که بدن از غذای جسمانی مستغنی شود و مدتی مدید بگذرد که احتیاج بخدا نیفتد بلکه با ازان نیاید این و بختهای
مجازی و مسرتهای صوری تجربه است چه بای محبت حقیقی و مسرت حقیقی و در معنی گفته اند لما احادیث من ذکر اکل طعام
خطاب محبوب میکنند که شتران را که در راه طلب تو میر و مملکات و مدتهاست معنوی از یاد تو که باز میدار و آنها را بمن
الشراب و لیسها من الزاد و از آب و باز میدار و آنها را از توشه طعام یعنی چندان بیاد تو مشغول و بزرگ طعام آنکه
از طعام و شراب یا دمی آرند و حاجت بدان ندارند و اما بجهت توفیق بی و در ایشان را از پروردی تو نوریت
که روشن میشوند بدان نور در راه میر و مملکت و فانی آن و من حدینک فی اعتقاد با حله و از حدیث تو سخن که در یاد تو
میکند در پس آنها مادیست یعنی حدی گویند و عرب حدی که شتران را میزدند و شونده حدی میکنند و بعضی که
دارند شعاری و آنند که شتران بوسه تازه و قوی میشوند و سیرتیز و تند میروند و از تشنگی من کلال با سیر و حد
چون شکایت میکنند آن شتران از کندی و سستی سیر و حد میکنند آنها را روح لعل و سستی و خوشی و شادی
و لما پس زنده میشود و لما زود عده یا نزد قوی که قرار داده شده است برای وصال و مصنف نه گوید که
این قول دوم که مراد غذای روحانیست مختار است چه اگر بر حقیقت طعام و شراب اکل فتد وصال معنوی فدی که
معنی وصال آنست که در شب طعام نخورند و آب ننوشند بلکه صیام باطل شود بر تقدیر روایت اطل که بعضی روز است
و در عزت جوابه و الله اعلم فرسخ و اختلاف است علماء را در صوم وصال و غیر آنحضرت را صلی الله علیه و آله و سلم

که جائز نیست با حرام را کرده طائفه گویند که جائز است هر کسی را که قدرت بر آن و مراست از عهد الله بن زبیر
و غیر از او سلف و گویند که و طائفه وصل میکرد چند روز و در دایم میخواندند که باز در روز و سال میکرد و جماعه دیگر از
صحابه و تابعین بر آنند که صحابه بعد از نبی وصال کردند و آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم مقرر داشت پس معلوم شد که
نبی اکبر است و حقیقت تحقیق بود چنانچه بهر چه در حدیث عائشه آمده و برای تحریم و اکثر بر آنند که جائز نیست
و امام ابو حنیفه و امام مالک برین اند و امام شافعی و حنفی کتب کرده بر آن است و صحابه نبی قتلند که این کرامت تحریمی
یا تشریفی و اول صحیح درست و امام احمد و اسحق میگویند که جائز است تا بحرحانکه در حدیث ابن مسعود نزد بخاری آمده که
آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم فرمود وصال کنید و اگر کسی از شما خواج که وصال بکند گویند آنرا تا بحرحان و این در نبی
تا قبل از طاریت و وصال و این نیز بر تقدیر است که مشقت نباشد و باعث تعذیب نفس گردد و الا دخیل تربت نبود
و ظاهر حدیثی که گذشت در آنست که وصال وصال آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم است و جمهور بر آنند که هر چه
صلی الله علیه و آله و سلم از رحمت عموم نبی در قبول و صلای الله علیه و آله و سلم لا تو اصلوا و رحمت و شفقت مثال است و دارد
حرمت غایتش آنکه حرمت بکثرت رحمت بود و از اهل سلوک آنهایی که مایل اند بر ریاضت نفس و گداز حق و دست فشار
میکنند که آبی از حقیقت وصال بخالد و اشیا علم و عادت شریف آنست که در روز روزه رمضان شروع کردند و الا
بعد از رویت بلال علی تحقیق یعنی مشاهده و عیاناً یا گواهی یک عدل چنانکه یکبار بشهادت ابن عمر و زه داشت
احمد و داود و آورده اند که این کلمات گفت میدیدم مردم بلال را در بیست و دو روزه پس خبر کردم من رسول خدا صلی الله
علیه و آله و سلم که من دیدم و ام پس بود و داشت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و امر کردم مردم را بعد از روزه و آن یکبار
و یکبار بشهادت یکله عرابی روزه داشت چنانچه بود و در ترمذی و نسائی و ابن ماجه و دارقطنی از ابن عباس
آورده اند که گفت اعرابی که حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم آمد و گفت دیدم من بلال را و در بعض
روایات آمده یعنی بلال رمضان را پس فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم آیا شهادت میدی که لا اله الا الله
گفت نعم و زود گواهی میدی که محمد رسول الله گفت نعم پس فرمود بلال را اعلام کن مردم را که روزه دارند و بجز چهار
ایشان گفتار و تکلیف بقضای شهادت کردند و مذہب حنفیه و شیخیه و مشهور نزد امام احمد بن حنبله و یحیی که
این امر و نبی است که متعلق است بان و چون معلوم پس مشاهدات اخبار و احادیث و مقبولست بر وی خبر
و احمد عدل شرط نیست بقضای شهادت اگر ظاهراً حال مخالفت بکفر آن نباشد و نزدیک در قرنی از شافعی و بر دایسته
ازنا محمد اسحق شرط است شهادت آنین چنانچه در ساکن شهادت و تمسک ایشان حدیثی است که ابو داود و دارقطنی
از انس و کله عرابی بن حاطب آورده اند که گفت عهد کردم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که روزه داریم
برویم بلال و اگر ما بنیم و گواهی دهند و گواهی عدل روزه داریم گواهی ایشان و گفته اند که اسناد وی صحیح متعین است
و در روایت نسائی از عبد الرحمن بن عبد الله بن الخطاب نیز مانند این آمده و جواب داده اند ازین متسک با آنکه این حدیث
منطوق دارد و مفهوم و مفهوم او را معارض شد آن احادیث که در قبول شهادت و بعد از او شده و ترجیح کردیم ما آنها را
بهینکه که گذشت و عدالت و غیر شرط است با اتفاق و از ظواهری منقول است که شرط نیست و گفته اند که مراد وی آنست
که مستدرک الحال بود و از حدیث اعرابی که بود و ایمان از وی گفتار کردند پسینا است بان توان یافت و نزد ما غیر مست

کہ آن یک کس مرد باشد یا زن حرام باشد یا عہد کذا فی الہدایہ والکر و سب و شہادت و احتسابے ہر دسے شعبان را
سی روزہ نمردے و انکار روزہ داشتے در حدیث بخاری و مسلم و غیر ایشان بطرق متعدد آمدہ کہ آن حضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود روزہ داری برویت ہلال و انظار کنید برویت دسے و اگر پوشیدہ شود
بر شام ہلال در زیر آپس شمارید شعبان را سی روز و در بعض روایات تمام کنند سی روز را از شعبان بعد از ان
روزہ داری و در بعض روایات آمدہ قادر والہ و معنی این نقطہ نزد جمہور ائمہ و علما ہمین است کہ در روایات دیگر
بصریح آمدہ کہ تمام کردن شمار شعبان ست سی روز یعنی اندازہ کنید ہلال را بشمار کردن شعبان و بعض گفتہ اند
کہ مراد اندازہ سیر قمر ست بحساب منازل دسے و آل دسے نیز منہاجی روایات آید و لیکن گفتہ اند کہ
این شکل ست بر عامہ پس اسان اندازہ بہ شمار ایام بود با آن کہ ظاہر روایات دیگر نیز ہمین ست نیز نقل
منہاج معتبر نیست الا در بعض روایات شاذ و فقہیہ کہ درین باب اعتبار آن آمدہ و بر ہر قصد ہر ازین
حدیث مستفاد کرد کہ روزہ در روز شک بہ نیت رمضان کردہ بود و برین انداکثر ائمہ الا نزد امام احمد
گوید واجب ست صوم رمضان در صورتیکہ پوشیدہ شود ماہ زیر پر و ابر یا غبار در شب سی ام از شعبان
حدیث قادر والہ انست یعنی تنگ کنید ماہ را یعنی گردانید و اعتبار کنید اورا بمست و نہ قدر بعضی خبیث بسیار
چنانچہ در کریم و سید الرزق لمن یشاء و یقدر و من قدر علیہ روزہ و مثال آن بانیست اندازہ باشد و او آن باشد کہ
اندازہ کنید و قمر من کند طلوع ماہ را و منہاج روایات دیگر کہ واقع شدہ تمام کنند شعبان را یا شمار کنند اورا سی روز یا تمام کنند
شمار اورا سی روز ہم باین تاویل کنند و عمل این گزرا و بسیاری از اکابر صحابہ را باین وجہ نقل کنند کہ چون از شعبان
ہست و نہ میگذشت طلب نمودند ماہ رمضان را اگر مبدیہ نہ یا از کس چیزی می شنیدند روزہ میداشتند و اگر نہ
چون مطلع صاف بودے با قطار بر میخواستند در صبح آن و اگر در مطلع غلتے بودے روزہ داری میخواستند و تھا
نزد ابو حنیفہ و مالک و شافعی و اکثر ائمہ انست کہ روز شک و روزہ دارند کہ کردہ است اگر دارند بہ نیت نقل از حدیث
نیز درین باب نقل میکنند و آنکہ از عمل اصحاب نقل کردہ اند نیز محمول بر روزہ نقل ست و ثانی الحال اگر این روزہ رمضان
ثابت شود روزہ ہم از رمضان واقع شود و اگر موافق عادت وی باشد و در روزی واقع شود کہ روزہ در این روزہ
مقادادست روزہ داشتن بہتر ست آنکہ در حدیث صحیح از عمار آمدہ کہ ہر کہ روزہ داری یوم اشک پس تحقیق حیان کہ
ابوالقاسم لایقے محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مراد از ان روزہ بہ نیت رمضان ست و اللہ اعلم و میفرمود
آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کسان را کہ بشہادت یک شاہد روزہ دارند و بشہادت دو شخص بکشایند و خوب
شہادت دو شخص بر اسے کشادن روزہ یعنی عید کردن متفق علیہ است میان علما مگر نزد ابی ثور کہ از اصحاب
شافعی ست نزد وی بشہادت یک عدل نیز ثابت شود و روایتی در تہذیب حنفیہ نیز آمدہ چنانچہ در بعض نسخ
برایہ گفتہ اما معتبر نیست این روایت و لیکن نزد حنفیہ خواہ دو مرد و یا یک مرد و دو زن چنانچہ در شہادت ابیہ ظاہر
فہم امام احمد انست کہ دو مردے باید و متمسک است بطریق شاذین انظار حدیث عبد الرحمن بن زید بن الخطاب ست
کہ خطبہ خواند در روز شک گفت کہ من مجاہلست کہ دم اصحاب بنیبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سوال کردم شاہد
را و ایشان تحدیث کردند مرا کہ بنیبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود روزہ داری برویت ہلال و انظار کنید برویت

و اگر پیشیده شود بر تمام لیل پس روزه دار بدست روزه اگر گواهی دهند و شاید محل پس روزه دار بدست روزه
 روزه انسانی ولیکن این حدیث بعد از روزه حرام است بحدیثی که در قبول شهادت اعداء و در افطار راتی مہول است
 بے حارصہ و نیز متعلق است بظرف نفع عہد پس مشاہدہ سائر حقوق اور نیز احتیاط بہرین است و نزد امام ابو حنیفہ
 این بر تقدیر است کہ در مطلع ملتے بود از بریا غبار یا مانند آن اما اگر صاف باشد بی علت پس شرط در رمضان و عید ہر دو
 جمع کثیرہ کہ حاصل شود علم ظنی یا قلعے علی اختلاف الروایات بخبر ایشان زیرا کہ تقدیر یک شخص درین صورت مہول
 فطست چہ مطلع صاف و ہر اہل بصرد ہمہ طالب جوان درین صورت ظاہر اشتراک جمیع مستہر و بیست افراد
 بدان بخلاف آن صورت کہ اربے و غبارے باشد کہ گاہی دور میگردد و علت از موضع ہلال و اتفاقا نظر کسی بدان
 افتاد و دیگران را نظر بدو واضح دیگر است از ایزد الوہابین مگر آمدہ کہ شخصی درین صورت غری دیدن ہلال کرد و بگوید
 آب طیبہ مذرورے اور اشستن فرمودند و پرسیدند کہ اکنون می بینی گفت نمی بینم فرمود موسے پلک جلا شدہ
 مقابل با صرۃ دے افتادہ بود و آنرا بصورت ہلال خیال کردہ اکنون کہ دے اور اشستند آن باعث ہستند خیال
 در رفت ماندہ آنکہ حد کثرت چیست نزد بعضی اہل محلہ تمام کثیر اند و از امام ابی یوسف مروی است کہ بخاکس بار
 و نزد اکثر معتبر در دے حد و تواتر است کہ موجب علم قطعی است و در روایتی از امام ابو حنیفہ در رمضان حدیث صحیح
 مطلع شہادت واحد معتبر سے احتیاطا زیرا کہ یک روزه و اشستن از شعبان بہرست از افطار روزہ رمضان بار و است
 قبول شہادت اثنین در قطر درین صورت معتبر نیست و اللہ اعلم و اگر شخصی ماہ رمضان دیدہ قاضی حکم شہادت
 او نکرد و لازم است بر دے نگاہ و اشستن روزه زیرا کہ چون دے بحقیقت دیدہ است اعلیٰ خطاب ہو مو ار و یتہ اللہ
 بود و اگر رمضان بخیر واحد ثابت شدہ و قاضی بدان حکم کرد و سی روزه تمام شد عید کردن بوجہ این درست نباشد
 تا و کس بر تقدیر ملت و جاء کثیر بر وقت دیر صفا گواہی نہ ہند چہ عید بقول کی ثابت نشود و آن حضرت صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم در افطار کردن تعجیل کردی و بیان فضیلت آن است را بران ترغیب نمودی بخاری و مسلم و موطا و
 نزدے از سهل بن سعد آوردہ اند کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود ہمیشہ اند مردم بخیر ادا م کہ تعجیل کنند
 فطر و اقتر و حدیث آمدہ کہ فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قوسے و غالب ست دین ادا م کہ تعجیل کنند فطر و زیرا کہ
 یہود و نصاریے تاخیر کنند روزه ابو داؤد و ترمذی حدیث قدسی آمدہ کہ فرمود رب العزۃ جل جلالہ کہ محبوب بن ہنگام
 من نزد من شتائی کنندہ است فطر را روزه الترمذی عن ابی ہریرۃ و ترمذی از ابی عطیہ آوردہ کہ گفت
 در آدم من و مسروق بر عائشہ پلست گفت یا ام المؤمنین دو مرد اندازا صاحب محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کی کہان
 دو مرد تعجیل میکند افطار را و تعجیل میکند نماز را و دیگرے تاخیر میکند افطار را و تاخیر میکند نماز را گفت عائشہ کہ ام یکست
 کہ تعجیل میکند افطار را و تعجیل میکند نماز را گفتیم عبد اللہ بن مسعود ست گفت ہمچنین میکرد پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ
 وسلم و آن دیگر ابو موسے ست و در روایتی تعجیل میکند افطار را و تعجیل میکند مغرب را و در روایت اول نیز راہ نماز
 نماز مغرب ست و در موطا آمدہ کہ از عمل نبوت ست تعجیل فطر و تاخیر سحر و بر سحر و مو طبت نمودی تاخیر فرمودی
 و امت را بر سحر و تاخیر آن کتب نموسے در حدیث بخاری و مسلم و ترمذی و نسائی از انس آمدہ کہ در سحر بود
 حضرت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سحر و افان سے السحر برکت نشکر کہید کہ در سحر و رکعت ست ترمذی گفت کہ

ابن بابہ رحمۃ اللہ علیہ عن ابی ہریرۃ و عبد اللہ بن مسعود و جابر بن عبد اللہ و ابن عباس و عمرو بن العاص و عمار بن
ابن ساریہ و عقبہ بن عبد الوابی الدرداء و غیر آئمہ و ترمذی و بوداد و دوسانی از عمر بن العاصی رضی اللہ عنہ کہ
فرق میان روزہ ماوروزہ اہل کتاب کلا سحرست و در احادیث از افندہ مبارک خوانندہ و فرمود نعم سحر المومن
الترخیمہ ابو داؤد عن ابی ہریرۃ و در احادیث صحیحہ متعددہ آمدہ کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و صحابہ کرام
میکردند و متصل آن بنماز فجر سے برآمدند و قاسلہ مقدار پنجہ پنجہ آیت توان خواند میبود و در صحیحین و غیرہ آمدہ کہ آن حضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود منع کند شمار از غورون و نوشیدن اذان بلال زیرا کہ وی اذان میگویی بلکن
بخورید و بنوشید تا اذان ابن ام مکتوم و ابن ام مکتوم نیز از مودتان حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بود و اسے بود
تا صبح مشخص نمیشد و مردم او را خبر میکردند اذان نیگفت و بران فرمودے کہ صائم افطار بسہ و طبیب بخور لم یزک
و اگر نیاید بسہ خرماینے تر کہ خرماینے خشک است و اگر نیاید بآب آخر جہ الترمذی و در روایتی کسی را کہ پیادہ تر کہ افطار
کند بر دے دے کہ نیاید افطار کند بآب و ابو داؤد و یمن روایت ثانی را آورده و در بعض روایات آمدہ کہ چون
افطار کند کہے از شمار کہ افطار کند بر ترمذی را کہ در دے برکت است و صنف حکمتی در باب افطار بر طب و ترک بعض
عما گفتہ اند نقل میکند و میگوید و این یعنی تشریع و تعلیم افطار بر طب و ترغایت شفقت بود بر امت چہ طبیعت
گاہ خلومعدہ بکنت سبق طلبے اشتہا طعام را باقبال تمام قبول کند و چون اول چیز کہ باقبال تمام بعدہ رسد شیرین
بود بدن از قبول آن بغایت متفع شود و تمامہ حواس و قوسے بشرتی انتفاع پذیرد علی الخصوص قوت باصرہ
کہ انتفاع او از شیرینی زیادت از انتفاع سایر قوی بود و چون شیرینی حجاز خرمایست و طبیب یا یکس و طبیب اہل آن
ہر ان پرورد شدہ انتفاع ایشان از ان زیادہ از دیگر شیرینہا بود و این انتفاع قوی تر کہ ذکر کردیم از جسد طبیب
و ملاحظہ طبیعت و اما انتفاع بتر از جسد شرع و امرار آن کہ اطبا سے طبیعی را بعد رک و احاطہ آن را از نیست است
کہ خرمای مدینہ مطہرہ را حق جل شانہ بپیم سید عالم صلوات اللہ و سلامہ علیہ تریاق ہمہ عموم گردانید و در آن
ہمہ عموم ساخت و از آنجا فرمود سید عالم صلوات اللہ و سلامہ علیہ ان فی عجمۃ العالیۃ بدرستی کہ در عجمۃ العالیۃ
تمام قسے از خرمایست کہ در مدینہ مطہرہ مشہور و مقارن است و عالیہ مدینہ جانب مسجد قباد نواحی اوست و بہت شرق
و غیل ذر ان جانب بسیار است و درین قسم از خرمای کہ در آنجا بہت است شفا من کل داء شفاست از ہر دوا ہذا تریاق
و بدرستی کہ آن عجمۃ العالیۃ تریاق است از ہر نہ ہر اول البکرۃ کہ در وقت با ماد پگاہ ناشتا خوردند و جای دیگر فرمود
من تصبیح سبع تمرات کسی کہ صبح کند ہفت تمر یعنی بخورد آن را در وقت صبح مابین لایبہما اذان خرمای کہ پیدایشود
در دو جانب مدینہ و لایبہ زمین سنگستان را گویند و در ہر دو جانب ینہ سنگستان است لم یضرب ذلک ایوم زبان نکند
و ضرر نہ ماند خوردنہ این ہفت خرمای اسم نہ ہر فتح السین و قد بعث لاسم و نہ زبان کند اورا سحر و در تاریخ و فارابی و
اخبار دار الصلفیہ این احادیث را از صحیحین نقل کردہ و گفتہ کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم این تر را دوست میداد
و بعض گفتہ اند کہ اصل آن اذان نمک است کہ سید کائنات علیہ افضل الصلوٰۃ بہت مبارک خود نشاندہ بود و در
تاریخ مدینہ کلام دین باب پیشتر ازین آورده ایم قلینظر ثمرہ در مثل این مقامات خاصیات کہ مخصوص خرمای مدینہ و درین
قسم مخصوص از دست طبای دسمی ملاکہ جز احکام طبیعت نشناختند و بخائن امور و خواص آن کہ ہست و شفقت

والہام معلوم گردید کہ ہم جن محققان آن دیدم قدرت بر دریافت آن جزیرت شریعتی پیدا و سر از اعلیٰ
 قلوب کہ علاج و اصلاح آن در روز خداقت ایشانست اندو آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در وقت افطار
 این وعده فرمود اللہم لک صبرا و علی رزقک اطرا قبل مناک انت السبع العظیم و فی اسنادہ مقال و در اسناد این
 حدیث سخن است یعنی اسناد این صحیح نیست ضعیف دارد و در سنن ابی داؤد و از ساداتین زہری و حنابلہ در جامع الاصل
 آوردہ ثابت است کہ چون افطار میکرد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم میگفت اللہم لک صحت و علی رزقک انظرت
 و در بعض روایات ابی داؤد و از مردان بن سالم متفق آمدہ کہ گفت ابن عمر فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون
 افطار میکرد میگفت ہب الطما و اقبل العروق و ثبت الاجران شاء اللہ تعالیٰ و زیادہ کردہ است و زین الحجۃ
 حد اول حدیث کہ ابی جابر الاصول و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود صائم را از بخشش بخشش بخشن یعنی
 سخن بر گفتن و بجز بانی کردن بقوی و تجاوز از نقد و قول و در جواب آید و اکثر استمال وی در الفاظ و استعمال
 و بملح و انچه متعلق است بدان جریان باید و اہل فسوق و فساد و ازین باب مبارک است صریحاً قاضی باشد و اباب
 ادب و صلح و تقوی و کثایت بود و درین باب و امثال آن چنانچه از قول و قایلہ تعمیر بقضائے حاجت کنند
 و ہر چیز کہ سخت است بفتح سے از آن بخشش گویند و ہر خصلت قیصر را قاضی گویند از اقوال افعال
 و اکثر اطلاق او در زمانست و مراد و ریتما ہمان سے اول صحت و غیبت و غیبت اہل است و حضرت غیبت بعضی
 اشد و غلط است و نیزہ بعض فقہا و سفیان ثوری سے از ایشان است غیبت مقصد صوم است و بخار سے از ابو ہریرہ
 آوردہ کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود ہر کنگار و قول و فعل بد و زیادہ کردہ قنای و اہل نیست
 مرخای قنای را عا جتہ در آنکہ بگذار و طعام و شراب را یعنی مقصود از صوم و حکمت و در شریعت وی ترک قنای و
 معاصی و تہذیب و تادیب نفس است بر یا صفت ہما بد چون این مقصود حاصل نگردد و مجرد ترک طعام و شراب
 یا کاد آید مگر بر لے ابراسے ذرہ و عدم وجوب قصا و حصول صورت علی و سیوطی در جمع الجوامع آوردہ کہ پنج چیز
 تفکیک میکند صوم را و نقصان سے کند از اکذب و غیبت و تیسر و نظر بشہوت و بین کاذب و آہ الا روسے فی الشہا
 و وسیلے در سند الفردوس از انس و از ابن عباس آوردہ کہ پیغمبر فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم صائم در عبادت
 خداست ما دام کہ غیبت نکند و چون غیبت کرد بارہ کرد صوم خود را و از ابی ہریرہ آوردہ ما فام کہ غیبت نکند
 از آنکہ مسلمان را و نزد جمہور این احادیث بسا از صحت آن و اہل زجر و شدید است و امام احمد گفته کہ از غیبت
 روزہ شکنہ کہ او سیکے از نار و آرزوہ باقی ماند و نہی فرمود صائم را از جنگ کردن و بوجوب نماز صوم شمول و مقیدین
 ظاہر است کہ مراد بجامع کے سے کہ تعصب و مکارہ و بغیر حق خصوصیت میکند و جنگ جدال و یافتہ خصوصیت
 شرعی کہ بر مہر حق باشد بے آنکہ جنگ جدال و بخشش کشد چنانچہ گفت پیغمبر فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 کہ اگر کسی زیادہ کردہ و ششام و ہر تو در جواب بگوئی ابی صائم من روزہ دارم و در صحیح بخاری و ابی ہریرہ
 آمدہ کہ فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الصائم جہہ روزہ سپر است یعنی انار چنانچہ در حدیث دیگر صریح آمدہ
 سے بے باید کمال آید از معاصی و قہار چنانکہ فرمود فلان یوسف و لا یجمل پس بخشش گوید و بجل کند و ان امر استالہ
 و اگر کسی از منافق کہینے جنگ کند از شام یا ششام و ہر لیل با یکدیگر و بگوید و بگوید وی صائم و دیندار

نسائی از عائشہ آمدہ اگر مرد سے جل کند مرد سے شتم و سب نکند اور او کو بدیانی صائم و باجماع صحیح روایات متفق اند
بر گفتن انی صائم و در بعض روایات کہ رنیز آمدہ و علماء از دین مسئلہ سے قولست بعض گفته اند سنت آنست کہ در جواب
ایمن افطربزبان بگوید این اظہار اقوالست چہ ظاہر از قول و حقیقت آن خل لسانست و در فتح الہام سے گفت
کہ باین قول جزم کردہ متولی و نقل کردہ اور ارا فی ازائمہ شافعیہ و بعض گفته اند بدل بگوید و نفس محمود یا واد
کہ من روزہ دارم تا بجواب مستول نہ شود و نوہ سے ذرا و کار باین قول را ترجیح کردہ و در شرح مذهب گفته ہر دو
قول نیکست و گفتن بزبان اقوی است و اگر ہر دو را جمع کند بہتر و بعض گفته اند اگر روزہ فرضی بود بزبان
بگوید و اگر روزہ سنت بود بدل بگوید تا از زیادہ راقعہ و در فرض ربانہ باشد چہ آن التہ کرذنیست و معلومست
تزوہ و روایاتی برین قولست و از عائشہ ابو بکر بن العری نقل کردہ اند کہ گفته کہ موضع خلاف صوم قطع سنت
و اما در فرض گفتن بزبانست قطعاً فصل آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اگر در رمضان سفر کردے گاہ
افطار کردے و گاہ روزہ داشتے و چون سال شریف دے این چنین بود و یحزان را نیز تحریر میکرد صحابان افطار و
روزہ ہر گاہ در افطار و عیام سفر احادیث صحیحہ سے قسم و روایت بعض در اباحت افطار مطلقاً چنانچہ بخاری و مسلم و
موطا و نسائی از ابن عباس آدرودہ اند کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بیرون آمد از مدینہ در رمضان لمہوی کہ در غزوہ
فتح و بادے وہ ہزار صحابی بودند روزہ میداشت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و روزہ میداشتند صحابہ تا رسید
بکہدیکہ آبیست میان شفا و قدید پس افطار کرد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و افطار کردند صحابہ این لفظ
بخاریست و در روایت مسلم افطار میکرد تا فسخ شہر و بر آمدن از مدینہ تا یح دوم رمضان بود و رسیدن بکہ
سیر دہم یا شانزدہم علی اختلاف فیہ و مشہور آنست کہ خرج از مدینہ در عاشور رمضان بود و فتح در عشرین و ہوا در
گرمی بود و در احادیث بطریق متعددہ آمدہ کہ خدای تعالی بہاد از مسافر صوم را و نیمہ نماز را و بعض احادیث در تحریر
میان صوم و افطار چنانکہ در کتبست از حدیث عائشہ آمدہ کہ حمزہ بن عمر واسلے کثیر العیام بود و حضرت صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم آمدہ عن من نمو کہ آیا روزہ دارم در سفر فرمود اگر خواہی روزہ دار و اگر خواہی افطار کن و در روایت
ابی داؤد آمدہ کہ گفت حمزہ بن عمر واسلے یا رسول اللہ من ساری دارم و قوتے در خودے یا ہم و جوئم در روزہ داشتے
آسان تری دانم بر خود از نیک تا خیر کنم و دین خدا بر ذمہ خود بگذارم اکنون روزہ دارم و اجر خود را عظیم گردانم یا افطار
کنم چہ سے فرمائی فرمود ہر چہ خواہی کن اگر خواہی روزہ دار و اگر خواہی افطار کن و در روایت از نسائے آمدہ کہ
گفت در خود قوتے میایم بر روزہ آیا روزہ دارم گناہے بر من خود نیست فرمود افطار رخصت آہیست تعالی
ہر کہ آید بگیر و بران عمل کند حسنست و ہر کہ دوست دارد کہ روزہ گیرد گناہی نیست بر و سے و نیز از انس بطریق
متعددہ آمدہ کہ سفر کردیم یا رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در رمضان پس روزہ داشتند بعضی از ما و افطار
کردند بعضی پس نہ صائم بر منظر عیب ہی گرفت و نہ مفطر بر ما گنہ و نیز در بخاری و مسلم از ابن عباس رضی اللہ عنہ
آمدہ کہ گفت روزہ میداشت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در سفر و افطار میکرد پس ہر کہ خواہد روزہ دار و ہر کہ
خواہد افطار کند و ترمذی از ابی سعید خدری آدرودہ کہ گفت بعدیم اگر سفر میکردیم یا رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
پس نہ افطار از ما دانم بود و بعضی مفطر پس نہ صائم بر منظر عیب نیگرفت و نہ مفطر بر ما گنہ و بودند صحابہ کہ اعتقاد

ی کرد که هر که در خود قوت یا بدو زه بهتر است او را و هر که ضعیف یا بد افکار بهتر است و احادیث درین باب بسیار
آورده و بعضی احادیث در بابت افطار دوم صیام چنانکه مسلم و ترمذی از جابر آورده که برون آمد آن حضرت صلی الله
علیه و آله وسلم عام الفتح بسوی مکه در رمضان پس روزه داشت تا رسید کربلا الفتح را پس روزه داشتند مردم بستر
بطلبید آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم قدس از آب و لبندگر و انید تا دیدند مردم و بخورد و گفته شد آن حضرت
صلی الله علیه و آله وسلم بعد از آن که بعضی مردم افطار نه کردند و هم بر صیام قیام نمودند فرمود اولنگ العیاض اولنگ
العیاض یعنی آنجا که افطار نه کردند گناه کارانند گناه کارانند و در روایت ترمذی یک بار واقع شده اولنگ العیاض
به تکرار و بخاری و مسلم از انس آورده اند که گفت بودیم ما با رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم در سفر یعنی از مکه
بود و بعضی مظهرین فرود آمدیم در روز گرم پس بیفتادند و روزه داران را استادند و مظهران و بر پا کردند و خیمها
را و آب را و دواب را پس فرمود آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم برون افطار کنندگان امروز از جبر و از اجبار و از
کمال آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در سفر بود پس وید فرموده را که حج شده اند مردم و سایه کیده اند بر روی
فرمود و چه ماست و را گفتند روزه دار است که باین حال افتاده است فرمود نیست ازین روزه و اشتن در سفر
و در روایت نسائی آورده که در سایه دشتی افتاده بود و میر میقتد آب را بر دهن و از عبد الرحمن بن عوف آورده
که گفت گفته می شد یعنی در زمان حضرت صلی الله علیه و آله وسلم صوم در سفر مثل افطار است در حضور و در روایت
اصحاح فی السفر کا لفظه انکسرا کتون بدانکه جمهور علما از اهل فتوای اتفاق دارند که افطار و صوم هر دو در سفر جائز است
و لیکن اختلاف کرده اند در نیکه صوم افضل است یا افطار یا هر دو برابر امام ابو حنیفه و مالک و شافعی و اکثر ائمه رحمة الله
علیهم السلام بر آنند که صوم افضل است کسی را که طاقت دارد و نه زیاد شفت و حقوق ضرر و اگر متضرر گردد و افطار اولی است
و فل آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در صوم محبت ایشان است و نیز حاصل میشود بدان بر امت ذمه و اگر چه در افطار
تخفیف است لیکن در موافقت مسلمانان نیز نفع از تخفیف و آسانی است که در نگاهداشت صیام و قضا
آن بعد از گذشتن رمضان نیست و نزد سید ابن السیب و او زاعی و احمد و اسحق و بعضی دیگر از علما افطار اولی است
و افضل است مطلقا و از شافعی نیز بعضی اصحاب وی این قول نقل کرده اند لیکن غریب است و مشهور و مختار
و مذکور وی همان اول است و احتیاج این جامع بطاهر آیت قرآنی است که فرمود: فخذة من الیام اخرها و با حدیث
است که در دوم صوم و قیام یافته است که بعضی از اهل خواهر آن رفته که صوم در سفر جائز نیست و اگر بار و قضا
یا بکرد و جمهور گویند که انصاف افطار کسے راست که در صیام خوف حقوق ضرر دارد و شفت بسیار میاید چنانچه از
سیاق آن احادیث ظاهر است و بصریح نیز مذکور است و بعضی گفته اند که افطار و صوم برابر است بجهت تعادل احادیث
و ظاهری از این مفسر نقل کرده که اگر روزه میداشت در سفر قضا میکرد آن را در حضر و از این هماس آورده که از نزد
روزی در سفر و گفته که داود بن علی از متاخرین نیز بر نیست و صحیح قول اکثرین است و الله اعلم و چون در سفر نزدیک
و سخن شد نه و در همان و قال ترو دهن می بایست کرد امری فرمود کسان را تا افطار کنند این معنی در حدیث
آورده است چنانچه ترمذی از ابی سعید خدری آورده که در سید بنیر خدا صلی الله علیه و آله وسلم نام الفتح بر افطار
پس شیر و ادویه را لهاسه عرو و امر کرد با افطار پس افطار کردیم ما همه و از عمر بن الخطاب آورده که گفت غزا کردیم

با حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در غزوہ بدر وضع و افطار کریم در ہر دو آما کہ مصنف میگوید و اگر غسل این در حضور
 واقع شود و افطار لشکر را قوت بود و بعد از افطار و ابو دین معنی در احادیث یافتہ نمیشود و مصنف ہم بطریق
 حدیث میگوید بلکہ بطریق نقاہت میگوید و در مذہب ائمہ نیز تصریح بدان یافتہ نمیشود و لیکن موافق سبب جہاد
 شیعہ و ائمہ اعلم و عادت حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آن بود کہ در شبہای رمضان اگر غسل جنابت محتاج
 شدی در شب غسل کردی و این اولی و افضل است و در بعضی شبہا تاخیر کردی و بعد از صبح غسل کردی و در کتب مست
 از حاشیہ عام سلمہ روایات درین باب آمدہ و گفتہ اند کہ در بعضی قرآن نیز اشاراتی باین معنی است کہ فرمودہ: **اَلْکَلِمَ لَیْلَۃُ**
الصَّیَامِ الرَّفَثُ اِلٰی نَسَاکُمْ چون نام شب تا آخر جماع از آن حلال گردانید بضرورت لازم می آید کہ صبح کنند بجنابت
 کما لا یخفی و این مبنی بر قاعدہ مقدرہ اصول فقہ است کہ چون کلمہ فی در ظرف زمان مستعمل نہ بود دلالت بر ایستاب
 وقت کند چنانچہ سرت یوم اکثرتہ گویند مراد آن بود کہ تمام روز سیر کرد و اگر گویند فی یوم اکثرتہ دلالت نہ کند بر آن آمدہ اند
 کہ مروان در وقتی کہ حاکم مدینہ بود از عبد الرحمن بن عوف بن مسعود را پرسید پس گفت عبد الرحمن شنیدم از عائشہ رضی
 اللہ عنہا کہ گفتہ بود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ در غنی یافت او را فجر و سہ صبح بودی از اہل خود از خمر حرام
 پس غسل میکرد و روزہ میداشت گفت مروان سوگند میدہم ترا بخدا کہ ابو ہریرہ را نیز ازین باب بہرہی غالباً
 مروان از ابی ہریرہ رسانیدہ بود و ندک میگوید بہر کہ صبح کنند بجنابت او را روزہ نیست عبد الرحمن را این سخن از
 مروان چندان خوش نیامد و با وجود آن اتفاقاً در ذی الحلیفہ با ابو ہریرہ یک جا شد و گفت کہ می پرسم از تو امرے
 و اگر نہ می بود مروان کہ سوگند داد مرا بر رسیدن آن از تو نہ می پرسیدم ترا حاجت بدان نہ داشتم پس اگر کرد عبد الرحمن
 ابی ہریرہ قول عائشہ رضی اللہ عنہا را پس گفت ابو ہریرہ آنها و انما ترونا ما ترون و انما نری ما یرى و من نیز شنیدہ ام
 او را از فضل بن عباس و لیکن نہ شنیدہ ام از حضرت مصطفی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس رجوع کرد ابو ہریرہ از آنچہ میگفت
 و در روایت مسلم و احمد ابی داؤد از عائشہ آمدہ کہ مروی آمدہ از حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سوال کرد کہ یا رسول اللہ
 ذی یا بد ما وقت فجر و من جلیم آیا روزہ دارم آن روز را فرمود من نیز صبح سے کم بہ جنابت و روزہ میدارم گفت
 آن مرد یا رسول اللہ تو مثل ما نیستی قد غفر اللہ لک ما تقدم من ذنبک و اما خذ فرمود و اللہ ہر آئینہ امید دارم
 کہ من ترسندہ تر و پرہیزگار تر باشم از شما از خدا را بخدا احادیث صحیحہ درین باب بسیار است کہ مشہر را بدان
 راہ نیست و ابو ہریرہ اگرچہ پیش از علم وے بدان خلاف آن می گفت اما از ان رجوع کرد و در روایتی آمدہ کہ ابو ہریرہ
 رفع نیز کرد و لیکن ضعیف است و خطائی گفت شنیدم من کہ آن موضوع است تنبیہ در احادیث صحیحہ آمدہ کہ جنب بود
 آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از غیر احتلام پس صبح کرد و حدیث بعضی مردم ازین عبارت است استدلال کردہ اند
 کہ احتلام بران حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جائز بود و الا استننا کردن آنرا فائده نہ بود و قرطبہ گفت صحیح نیست
 کہ احتلام بران حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جائز نہ بود و احتلام از شیطان است و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 از ان معصوم بود و مراد با احتلام در حدیث رویت انزال است بلکہ دیدن چیزے در خواب و این نہ از شیطان است
 یا مناسے استننا نیز بر عدم جواز نیست یعنی غسل آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از جماع بود نہ از احتلام زیرا کہ
 احتلام در حق وے جائز نیست و اللہ اعلم و در ایام صیام تقبیل اہمات مؤمنین کردے چنانچہ بخاری و مسلم و دیگران

والله ما زادو ترمذی از عائشه آنکه گفت به تحقیق بود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم که تعبیل می کرد و بعضی
ازواج خود را و حال آنکه دوسه صائم بود و پسر خنده کرد عائشه که در روایتی آمده که تعبیل می کرد و مباشرت میکرد و در
صائم بود و دوسه صائم ترین شارب خود را پس حاجت خود را و در روایتی ترمذی از سبیه اغیار
شدن و جماع و این حدیث بر روایات متعدده و الفاظ مختلفه آمده و در بعضی روایات آمده بود من و دوسه
صائم و در بعضی روایات آمده که تعبیل و لا غمت می کرد عائشه را و در روایت ابی داود آمده که تعبیل
میکرد و میگرفت زبان او را و در همان خود و در حدیثی افطام مثل واقع شده که یعنی کینه است و گفته اند که در اسناد
این طبع نیست و از حدیثی که در روایت ابی داود آمده که عمر بن الخطاب تعبیل کرد زن خود را پس بیامیزد و پسر
صلی الله علیه وآله وسلم و گفته اند که کتاب کردم امروز از رسول الله کاری عظیم را که فرحت و شادی کردم امروزه بالسه
و تعبیل کردم او را و من صائم بودم فرمود آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم ای اگر منم که کنی و صائم باشی چیست
گفتم هیچ مانع دارم از آن فرمود و تعبیل نیز همین حکم دارد و ترمذی گفته اند در باب حدیث از عائشه و مستطیر
بنده کتاب و حنفیه و ابی سعید و ام سلمه و ابن عباس و ابی هریره آمده و اختلاف کرده اند اهل علم از صحابه
و غیرهم در قبله صائم و رخصت کرده اند بعضی نیز بر آنه جوان را بجهت ترس آنکه مبارک است تا مذکور را و در
و مباشرت نزد ایشان سخت تر است از آن و بعضی گفته اند که قبله تعین اجز می کند نه تعین عظیم و گفته اند که صائم
چون مالک نفس خود بعد از آنست او را تعبیل و اگر اعتقاد باشد غار و بر نفس خود و دانست تا سلامت ماند و قول
سفیان ثوری و شافعی اینست تا معنی در حدیث ابی داود از ابی هریره آورده اند و در حقیقت سوال کرده اند از آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم از مباشرت صائم پس رخصت کرد و مراد را و دیگر گفته اند و سوال کرده اند از آن پس نمی
فرمود و در نگاه این که او را رخصت کرد پس بود و آن را که نمی کرد و جوان بود و کسب می در جمیع ابواب این را
در روایتی تعبیل آورده بر روایت ابن النجار از ابی هریره و از عائشه نیز مثل این آورده و در حدیثی که ابی اس
ست تعبیل یعنی سهام است بوس کردن و فیکه امین باشد بر نفس خود جماع را و از آنرا و کرده است چون امین باشد
زیرا که قبله از آن حضرت است و تواند که بدان معنی گردد و در عاقبت پس در حالت امن و امان مستبر باشد و مباشرت بود
و نزد آدم امن عاقبت مستبر بود و کرده است و شافعی علیه السلام در هر دو حال مباشرت گوید و مباشرت مثل تعبیل
است و ظاهر روایت و مرویست از امام محمد که کرده است مباشرت فاحشه که خوف فتنه در دوسه غالب است و حق
و نسبت الاحتیاط شافعی خلاف تصریح ترمذی است و در روایتی که گفته اند که در باب امام شافعی و صحاب
دوسه آنست که قبله حرام نیست بر کسیکه تحریک شهوت وی نکند و لیکن اولی ترک اوست و بر آنکه تحریک شهوت وی
نکند حرام است و در حق دوسه علی الاصح عند اصحاب دیگر پوشیده ماند که عبارت از آن غالب است و احتمال دوسه
در حالتیست که خلاف آن نوع اولی و دوسه را حلالند لیکن کرده اند و در دوسه موداع عبارت این باشد که قبله
تر و امن کرده اند بود و لیکن اولی خلاف آنست و در باب امام مالک و شافعی نیز همین است و گاهی بعضی مطلق نفی
مقدور واقع شود و آنکه خلاف دوسه اولی بود و در موطا آورده که این عمر بنی می کرد و از قبله و مباشرت مرصائم
و سعید بن السیب از عمر بن الخطاب روایت کرد که وی نمی کرد و صائم را از قبل و میفرمود نیست مرا حدی را از حدیث

و حضرت ابوبکر بود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم رجاہ ابن ابی شیبہ و الطبرانی فی الصغیر والدر المنثور فی الافراد
 ابی بن رجاہ و ابن ابی شیبہ و بزرگواران و غیر ایشان آورده اند کہ عمر بن الخطاب گفت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ
 وسلم را در مقام دیدم کہ بجانب من بگماہ نمیکند گفتم یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چه کرده ام من کہ بجانب من
 بگماہ نمی کنی فرمود آیا نیستی تو کہ بوس میکنی در حالت صوم گفتم سرگندہ بنده سلمہ کہ فرستاده است نزد من ہرگز گفتم آنرا بعد
 از من بامتی و در جبہ تطبیق ہمانست کہ نزد عدم امین احرام است ظاہرا احسانا اندی این چنین نیز واقع شدہ باشد یا نادرست
 بر ترک اولی باحوط و چون درینجا حدیث ابن ماجہ بود کہ والت می کند کہ تقبیل امراة منظر میام است مصنف در جواب
 دی میگویہ و حدیثی کہ ابن ماجہ روایت کردہ کہ سئل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پر سیدہ شد پیغمبر خدا من درین
 از حال مرفسے کہ قبل با مرأتہ بوس کرد زن خود را و ہا صاحبان و عالمان کہ ہر دو مرد و زن را روزہ دارند فقال پس
 گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قد افطر الخقی روزہ کشا دند آن مرد و زن و اسناد آن ثابت نیست
 و بصحت پیوستہ و کہ را کہ بپایان طعام خورد و سے یا شراب خورد و سے قضا فرمودی و گفتی ان اللہ بہ الذی
 اقلہ فاسقا و بر حسنیکہ قولہ قتالہ خود خواند و لو شایدا و را این حدیث را بخاری و مسلم و ترمذی و ابوداؤد و القاسم
 مختلفہ از ابی ہریرہ روایت کردہ اند و گفت ترمذی درین باب حدیث از ابی سعید والی اسحق غوی نیز آورده و حدیث
 ابی ہریرہ حسن صحیح است و گفت بر نیست عمل نزد اکثر اہل علم و مالک ابن انس میگویہ کہ اگر در روزہ رمضان بپایان
 بکند و برو سے قضا لازم گردد مصنف اشارت کرد بقضا بہت حدیث و طے آن بقول خدا من خوردن و آشامیدن
 و البزخ و خوردن و آشامیدن نام داشتی بہت عدم تعدی بر میام بقصد و اختیار اگر چه درین جا شور و اختصار
 بخودن و آشامیدن دارد بخلاف حالت نوم اما چون بخورد بصوم ندارد و در عدم علم و اختیار بتقصص صوم ہر دو
 حالت یکسان است و نزد ما فرق نیست میان صوم فرض و نفل خلافا لاک فی النفل و اگر خطا بخورد و یا شام در روزہ اہل
 گردد چنانچہ در حالت مضطر مثلا بظما آب در طلق فروریخت و نزد شافعی اینچنین باطل نہ شود و در رمضان حرامست
 کردن چنانچہ و صحیحین از ابن عباس آورده کہ گفت جہامت کرد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و مال آنگہ
 و سے محرم نبود و جہامت کرد و حال آنگہ صائم بود و در روایت ابی داؤد و ترمذی جہامت کرد و حال آنگہ صائم
 بود و در واسیہ جہامت کرد و حال آنگہ و سے صائم محرم بود یعنی جامع ہر دو در میان ہر دو مصنف و نیز ابوداؤد و از
 ابن ابی لیلہ از یکے انا صاحب آورده کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نمی فرمود از جہامت و صوم و صلیل
 و حرام گردانید آنها را از جہت ابقای صاحب و بخاری آورده کہ پرسیدہ شد انس من مالک را آیا کردہ ای ہند شنید
 شما در حدیث رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جہامت را بر سلمہ صائم گفت لا اگر از جہت مصنف و در روایت ابی داؤد
 آورده کہ گفت انس نہ بودیم آگہ میگذاشتیم جہامت را اگر از جہت جہد و مشقت یعنی آرزو روزہ و در جہد و مشقت
 نیست و ضعیف نہ گرد و یا مبادا مصنف رجعت را می شود باعث برافکار گردد و در حدیث ترمذی از ابی سعید والی داؤد
 از زید بن اسلم آورده کہ سہ چیز است کہ تقطیر نمیکند روزہ راتے و اختلام و جہامت و حکمتے آنست اگر خود غلبہ کند و
 بر آید مصل نیست و اگر ششہ تکلف تے کند تا قرض است خواہ لا الفم بود یا نہ و مذہب امام ابو حنیفہ بر روایت امام
 محمد بہین است و نزد ابی یوسف در صورت تکلف تے لا الفم شرط است و مالکہ نمکشد نیز درینجا متفق اند و در حدیث

ابی داؤد و ترمذی از ابی ہریرہ بصریح این معنی آورده و قول ابن عمر چنانچه در موطا آورده نیز همین است و ہناسے آنکہ از ابی الدرداء و از ابی داؤد ترمذی آورده کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تہہ کرو پس افطار نمود ہمین تفصیل خواہد بود و امام اعظم این کلام در تہہ تقریبی بود سخن اینجا در حمایت است پس بدانکہ جمہور علما بر آنند کہ حمایت تغذیر صوم نمیکند و کرده نیست مریضائم را اگر از جہت خوف جہد و طریان صنف و مذہب امام ابو حنیفہ و مالک و شافعی رحمۃ اللہ علیہم ہمینست نازنہل آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بعضی اصحاب مثل سعد بن ابی وقاص و عبداللہ بن عمر و زید بن ارقم و ام سلمہ و نیز ہمچنین منقول است و آورده اند کہ نزد ما بانیہ حمایت می کردند و نمی فہمی کرده مذہب امام احمد و بعضی دیگر از علما مثل عبداللہ بن المبارک و ابوزرعی و اسحق و ابی ثور آنست کہ حمایت موجب افطار است علیہم و مجہوم را واجب است تغذیر ایشان و علی بعضی اصحاب نیز برین بود چنانچہ ابو موسی اشعری کہ اگر در رمضان حمایت کردی در شب کز دے و بعضی علی ابن عمر را نیز در آخر ہمچنین نقل کرده اند و دلیل ایشان حدیثیست کہ ترمذی از زاذخ بن خدیج و ابوداؤد و از شداد بن اوس روایت کرده کہ پیغمبر خدا فرمود افطار الحاجم و الحجوم و نیز ابوداؤد از ثوبان بن اقدردہ کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در ہر ہجم رمضان بہ بیعت آمد و گرفتہ بود دست ملا در دست مبارک خود پس مردی را دید کہ حمایت میکند فرمود افطار الحاجم و الحجوم و ترمذی و داؤد و صحابی را تعدا میکند وی گوید کہ حدیث از ایشان درین باب آورده و این حدیث را فہ بن خدیج صحیح ترین آنہاست و بعضی حدیث ثوبان و شداد ابن اوس را صحیح ترین آنہا گنہند و گنہند کہ تہہ از اہل طم از صحابہ و غیر ہم حمایت مریضائم را کرده داشتہ اند و کائنات باین ہدایت ابن المبارک و احمد و اسحق و گویند کہ واجب است بروی قضا و از حسن بن محمد زعفرانی نقل میکنند کہ شافعی گفت کہ روایت کرده شد از پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ حمایت کرد و حال آنکہ وی صائم بود و نیز روایت کرده شد کہ فرمود افطار الحاجم و الحجوم و من بیع یکے ازین دو حدیث را ثابت نہ می دانم یعنی نزد من ثابت نہ شدہ پس اگر از حمایت پرہیز کند صائم محبوب ترست نزد من و اگر حمایت کند نہ می گویم کہ افطار کرد و میگوید کہ چون شافعی در ہذا بود این چنین میگفت و چون بمصر آمد میل بر غصت کرد و در حمایت کردن باکے نہ دید و احتیاج کرد کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حمایت کرد و در حجتہ الوداع و حال آنکہ دے صائم بود تا اینجا کلام ترمذی است در دفع الباری میگوید کہ شافعی در بیان اختلاف حدیثین میگفت کہ حدیث ابن عباس کہ در احتیاج آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آورده اشل و ارجح است از روئے اسناد و باوجود آن اگر پرہیز کند یکے از حمایت محبوبتر نزد من از جہت احتیاط و قیاس موافق حدیث ابن عباس نیست یعنی از جہت آنکہ بہ حمایت چیزے از مردون بیرون دے آید نہ از بیرون بیرون میرود و ناقض صوم نیست و نیز حمایت موجب صنف و کسر شہوت و موافق مصاحت حیا است مگر جہل کہ نہی اعتبار از ان ثابت شدہ و جمع علیہ است و آنچه محفوظ است از صیابہ و تابعین و ماہ اہل طم عدم افطار است بجماعت انہی و بنارے در ترجمہ باب میگوید کہ حسن بصری گفت افطار الحاجم و الحجوم پرہیز نہ من آئینے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یعنی این را از پیغمبرے گوئی گفت نعم پیغمبر گفت را اللہ اعلم و علما نے مذہب امام احمد در تصحیح حدیث افطار الحاجم و الحجوم و تأیید و نصرت مذہب خود بمقتول و منقول کلام بسوط و ابن زکونیند کرد و از دے اصحابے ابن را بطریق متعدد روایت کرده و ابن خزیمہ کہ اورا امام الائمہ

در حدیث گویند گفته که ثابت شده از حضرت مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انظر الحاجم والمجوم وانما یجتمعت رسیہ است
از ابن عباس آفت که حجامت کردن آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دوی صائم محرم بود و چون مجوم بود مسافر بود زیرا که
احرام در اقامت اذان حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم هرگز موقوف نمیشد است و مسافر را افطار جائز است حجامت
بسمت آن بود و تواند که عذر دے و دیگر در افطار داشته باشد و تحقیق در بعض روایات از ابن عباس آمده که حجامت
کرد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از در دے که یا قنہ بود و نیز آمده که آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کسی را
بطلب الی طیبہ حجام فرستاد که در وقت غیبت شمس بیاید پس ظاهر آنست که حجامت در شب بود و تاویل قول ابن
عباس آنست که گفت و هر صائم یعنی در جونی شهر رمضان و با وجود این احتمالات اگر چه بعید انداخته ال تمام فتوای
و بر تقدیر نفی احتمالات روایات حدیث افطار اکثر است از روایات احتیاط و بر تقدیر تساوی حدیث ابن عباس
رضی اللہ عنہ فعل سنت و این حدیث قول و قول مقدم نسبت بر فعل از جهت احتمال خصوصیت فعل و بر تقدیر عموم لاجد
از قول نسخ احوال متین و چون حدیث ابن عباس موافق حکم اصل است لازم می آید از نسخ دے مخالفت اصل از یک
جنت و یکبار از نسخ انظر الحاجم والمجوم مستلزم مخالفت اصل است و در بار و بدو جهت زیرا که این قول مخالف اصل است و
در مذہب امام احمد احتیاط و در ساق و تقایک حکم دارد و خروج و هم نیز شرط نیست و در قصد دور روایت است آتی و نزد
اللہ ثلثه این حدیث اول است یا که مراد با نظار تعرض با نظار و قرب وقوع در در طر اوست اما حاجم از جهت آنکه دے
ایمن نیست از وصول چیزے از دم در جوف دے بکیدن محکم کشیدن آن و اما مجوم از جهت عدم امن از طوفان ضعیف
و تا توانی و چون افطار بنحالی عن وقوع الوجود بود آن حکم مستحق الوقوع داد و گو یا متنی افطار کرد و حاجم و مجوم
اینست که نزدیک است که افطار کنند و نیز چون حجامت امر کرده بود و از کتاب کرده در عبادت موجب نقصان اجر و ثواب
است گویا که فعل از کتاب این حکم عدم و فساد دارد پس معنی افطار گویا یعنی از کتاب کرده بود و فاقم و این حسرت
گفته است که انظر الحاجم والمجوم صحیح است و لیکن ما حدیث صحیح از ابی سعید نہ یا نعیم کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
و حضرت کرد در حجامت مرصائم را پس واجب شد اخذ بدان زیرا که حضرت بعد از عزیمت سے باشد پس دلالت کرد
بر نسخ نظر بجماعت خواه حاجم بود خواه مجوم استی و در فتح الباز سے میگردد کہ حدیث ابی سعید را نسائی و ابن خزیمہ و غیر
روایت کرده اند در رجال و سے ثقات اند و اولی که کرده پنداشته شد حجامت برائے صائم آن بود کہ حجامت ابی طالب
حجامت میکرد در حال صیام پس بگذشت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بیرون و فرمود افطار کردند این دو
شخص و احادیث دال بر کراهت حجامت گذشت پس آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بفعل خود بیان حضرت و نسخ
حرمت و کراهت آن فرمود استی و بعض گفته اند کہ قول آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انظر الحاجم والمجوم نسبت بخصوص آن
و شخص بود بسمت امرے و اگر که از ایشان صادر شده بود نہ از جهت حجامت در این حدیث چیزی نیست کہ نفس بود زیرا کہ
افطار از جهت حجامت بود و بعض گفته اند کہ تنبیه کے کرد و در در اقطیر تنبیه و کراهت آن خود احادیث واقع شده است
این جا این چنین بود و این مورد و توجیه بعید است کما لا یخفى و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در نهار صیام
مسواک کرد و سے احمد و ابو داؤد و ترمذی و بخاری در ترجمہ باب از عامر بن ربیع آورده اند کہ گفت و یم
من رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ مسواک میکرد در حالت صوم چندانکہ از مدد احصاب بیرون بود و نیز فضائل

اور در شب صلیٰ مگر آنکہ غسلی میدید و نه میخواست کہ برہنہ نام گر آنکہ میدید نام باین معنی کہ در تمام شب گاہ ناز کردی گاہ
 بتغی و شب دی و بیداری و خواب میگذاشت نہ آنکہ گاہ چند شب بیانی ناز کردی و چند شب دیگر گذاشتی کہ بیانی و خواب
 بودی چنانچہ در روزہ کہ چند روز بیانی روزہ دار بودی و چند روز دیگر بیانی افطار کردی و این سہ ماہ یعنی رجب شعبان
 و رمضان کہ عوام کہ عالم بہ سنت و موافق بہ تنبیح و اتباع آن نیستند بیانی روزہ دارند در آن چہرے از فضل و قول آنحضرت
 صلیٰ اللہ علیہ وآلہ وسلم و صحابہ و تابعین وارد شدہ بلکہ در جمیع از عائشہ آمدہ کہ ندیدم آنحضرت را صلیٰ اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ روزہ
 ہشتہ باشد ماہ نام ازان باز کہ در مدینہ آمدہ مگر ماہ رمضان و رجب را روزہ داشتی نمی فرمود آنچه در صحیحین در صوم جباً مذکور است
 در عباد این جنیف گفت پرسیدم سعید بن جبیر را از صوم رجب گفت شنیدم ابن عباس را کہ میگفت بود رسول خدا صلیٰ اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ روزہ میداشت تا آنکہ میگفت ہرگز افطار نہ خواہد کرد و افطار میکرد و چند آنکہ میگفت ہرگز روزہ نخواہد داشت و ازین حدیث
 چیزی از خصوص صوم رجب معلوم نشود نہ نمی و نہ امر یعنی حکم او حکم سایر ایام و شہادت ہم روزہ میداشت و ہم افطار میکرد
 و چون معلوم شد کہ بیچ شہرے را از روزہ عالی نداشتی باین را نیز میگردہ باشد و حکم خاص بوسے معلوم نیست و در صاحب لکھنوی
 میگوید کہ بعضی شافعیہ گفتہ اند کہ بوسے فضل است از سایر شہور یعنی بوسے صیام نقل و تضعیف کرد این قول را نفی کردہ
 و غیر بوسے از متحققین مذہب شافعی و گفتہ اند کہ معلوم نشدہ است کہ بوسے صلیٰ اللہ علیہ وآلہ وسلم روزہ داشتہ
 آن را بلکہ روایت کردہ شدہ است از حدیث ابن عباس نہی از صوم رجب رواہ ابن ماجہ و لیکن در سنن ابن ماجہ
 کہ رسول خدا صلیٰ اللہ علیہ وآلہ وسلم دوست داشت صوم در اشہر حرم و رجب یکے از آنهاست و نیز ابن جریر
 نیست در محرم کہ یکے از اشہر حرم است صریح آمدہ کہ صوم من الحرم و ترک و ہم ابو داؤد و از عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہ
 آورده کہ پرسیدہ شد او را کہ آیا روزہ میداشت رسول خدا صلیٰ اللہ علیہ وآلہ وسلم در رجب گفت نم و تشریف میکرد
 او را یعنی شریفی ہذاست او را نسبت بشارت میکرد و از ابی قلابہ آمدہ کہ در بہشت قصرے است بہ روزہ داران
 رجب و بہی گفتہ کہ ابو قلابہ از کبار تابعین است بی آنکہ بوسے از حضرت صلیٰ اللہ علیہ وآلہ وسلم رسیدہ و ثبوت
 یافتہ این چنین نہ گوید استخار و عجب از مصنف کہ ذکر صوم شعبان نہ کرد حال آنکہ در احادیث صحیحہ آمدہ کہ ما شہدین
 میگوید کہ نہ دیدم من آن حضرت را صلیٰ اللہ علیہ وآلہ وسلم بیش از روزہ دارانہ در بیچ ماہی مگر شعبان رواہ البخاری و مسلم
 و در روایت دیگر آمدہ کہ روزہ میداشت در شعبان مگر از آنکہ ازان بلکہ روزہ میداشت در تمام آن و در روایت ابی
 داؤد آمدہ کہ محبوبترین ماہ نزد آنحضرت صلیٰ اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ در آن روزہ میداشت شعبان بود بہتر منخل می ساخت
 او را بر رمضان و در روایت نسائی آمدہ کہ روزہ میداشت شعبان را اکثر شعبان را و در روایت دیگر روزہ میداشت
 شعبان را تمام و ترمذی از ام سلمہ بنی آوردہ کہ گفت نہ دیدم پیغمبر خدا را صلیٰ اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ روزہ میداشت دو ماہ بیانی
 مگر شعبان و رمضان و میگوید کہ ابن المبارک گفتہ کہ جائز است در کلام عرب کہ چون کی انا اکثر ماہ روزہ دارد بگویند
 فلان تمام ماہ روزہ میداشت چنانچہ گویند فلان تمام شب قیام میکند و نماز میگذازد و حال آنکہ در شب طعام خوردہ
 و بکار دیگر مشغول شدہ استی و با بطلان اکثر را در حکم کل داشتن حادث عرب است در محاورات بہت مبالغہ و وجود
 تفسیر روایت دیگر کہ در بوسے اکثر واقع شدہ مرآن را و بیچ ہا نیست کہ بیچ ماہی و تمام روزہ میداشت مگر رمضان را
 و اللہ اعلم و حکمت در اکثر صوم شعبان ازان حضرت صلیٰ اللہ علیہ وآلہ وسلم بعضی گفتہ اند کہ گاہ گاہی از صیام سہ روزہ

که در هر ماه میباش است انبی از سفر و غیره بیداری شد پس آنرا هیچ می کرد و در ماه شعبان که قریب موسم صیام است بجا
 میباش است و درین معنی حدیثی ضعیف نیز از طبرانی و در مسند روایت کرده اند و بعضی گویند که آنرا از جهت تفکیک
 از رمضان میگویند و درین باب نیز حدیث آمده ولیکن این حدیث ضعیف است و ادوی آنست که در حدیث دیگر آمده
 که جمیع تر ازین احادیث است و آنرا نسائی و ابوداؤد و ابن خضیمه و ابوالسائبه بن زید روایت کرده اند که گفت گفتم من
 یا رسول الله می بینم تا که روزه میداری و روزه میخوری چنانکه در ماه شعبان فرمود این ماهی است که قائل اند مردم
 از آن در میان رجب و رمضان بزرگتر است و در آن اعمال بزرگوار و رتبه العالیین پس دوست میدارم که بزرگتر شود
 عمل من و من تمام باشم پس بیان کرد درین حدیث مکتب روزه در شعبان تا بهای و دیگر معنی و معانی
 معنوف است بدو ماه شریف رجب که شهر حرام است و رمضان که شهر صیام است و مردم از آن قائل اند و گمان می برند که
 صیام رجب تا صلا ترازان باشد و نه چنین است و نیز در حدیث دیگر آمده که شعبان شهریت که نوشته میشود در دو آجال
 اعمال تا که درین سال زنده خواهد ماند و اگر از عالم خواهد رفت و فرمود من دوست میدارم که نوشته شود نام من و روزه و در
 هشتم از احادیث دیگر ظاهر شود که این نوشتن در شب نصف شعبان است و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در تمام
 شعبان میگردید و گفتند که کثرت صیام در شعبان سبب ترقی و اعتقاد و استقامت صیام رمضان است و از آن مردن
 و رمضان زیاده مشقت و کلفت نشود و بیشتر از آن لذت و ملازمت عموم یافته باشد و الله اعلم و بر هر تقدیر کثرت صیام شعبان
 معارض نشود و نهی که واقع شده است از تقدیم رمضان بصوم یوم او یومین و همچنین نهی که واقع شده است از صوم نصف ثانی
 شعبان زیرا که نهی در حق کسی است که آن ایام را عمل ایام حاد صیام بکند تا شد مسلم از ابی هریره آورده که تقدیم نکند
 رمضان را بر روزه یک روز یا دو روز و اگر مردی که عادت او بود که روزه میداشت پس گوید در آن روز روزه را و ترند
 نیز از ابی هریره آورده که تقدیم صوم الله علیه و آله و سلم فرمود تقدیم نکند ماه رمضان را بصیام مگر آنکه موافق صوم باشد
 که عادت دارد و کسی از شما نیست که عادت او در شعبان روزه نگیرد و چون رمضان نزدیک رسید شروع
 در صوم کند و این معنی به بعضی نکات که در کثرت صوم شعبان مذکور شد منافات دارد و الله اعلم و در سه سوال میفرمود
 که صیام این شش روز یا رمضان برابر صیام دهر است و ماه مسلم و الترمذی و ابوداؤد و عن ابی ایوب رضی الله تعالی عنه
 و وجه آن ظاهر مشهور است ولیکن پوشیده نیست که برابر صوم و نیز بر تقدیم خواهد شد که تمام عمر بدان وفا کند و الله
 در هر سال که دارد برابر صوم تمام آن سال گردد و درین معنی نیز از ابی هریره آورده که گفت کسیکه روزه دشت رمضان یا
 و شش روز دیگر بعد از آن حاصل شد او را روزه تمام سال من مگر با کسنة نله عشر مثلاً و رواه ابن ماجه و شرط
 نیست که پیایه دارد بلکه در مذہب ما اگر تفریق کند بهتر است و در روزه کرامت و تشبیه به نقاری چنانکه در تفقه مذکور است
 و روزه عاشوراء البته روزه ای شش روزه است و حدیث نسائی از حفصه آورده که چهار چیز بود که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم
 ترک نمیداد آخر صیام عاشوراء و عشر ذی الحجه و سه روز از بهراه و در کثرت پیش از غیر در شب و روزه عاشوراء است
 افضل و اکمل آنست که سه روز بزرگتر از دهم و یک روز پیش از آن و یک روز بعد از آن مرتبه دوم آنکه نهم و دهم را
 بخار و مرتبه سوم آنکه دهم را علی انفراد یا در جماعت عاشوراء و عشر و نهم و دهم عاشوراء نام روز دهم از ماه محرم است و
 بعضی دهم کرده اند که نام روز نهم است و برای تفکیک روز نهم عاشوراء کثرت کرده اند و از آنها می گویند از نهم عاشوراء

شتران را در آب دادن نوبت قرار داده اند که آنرا روز خوانند و یوم ثابت را از انام در روز پنج خوانند این حساب و ترتیب
عشر باشد و عشاء این و هم حدیث ابن عباس است که مسلم آورده کہ حکم بن اعین گفت آدم بر ابن عباس و پیغمبر
از مے کہ خبر ده ملا از صوم عاشورا پس گفت ابن عباس چون ہلال محرم یا چہنی شاکر کن و صبح کن روز تاسع و عقیق
کہ روزہ حارے گفتیم آیاروزہ میداشت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم درین روز گفت نعم ایلم نوے میسگوید کہ این
نصیحہ است از ابن عباس کہ مذہب مے آست کہ عاشورا نام روز نم است و این سخن محل تخرست زیرا کہ انجہ بصریح
معلوم مے شود از کلام ابن عباس سن امر بصوم یوم تاسع است و آن در سنت آمدہ یاروزہ عاشور و تبیین روز عاشورا
بر طور و شہرت و علم سالی گذاشت کہ آن یوم عاشور است پس ارشاد کرد سالی را بصیام یوم تاسع ہادی و خبر داد
بصل رسول نہ تنزیل عزم و بے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در سال آئندہ بران بہ منزلہ فعل جہانچہ بیاید و در حدیث ہادی
و سلم و موطا و ابی داؤد و ترمذی از عائشہ آمدہ کہ قریش در جاہلیت روز عاشورا مے داشتند و رسول خدا
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نیز میداشت و گفتہ اند کہ نگاہ داشتن قریش صوم عاشورا را شاید کہ تبلیغی از شرع سالف
باشد و لہذا تمکیم میکردند و اورا و کسوت می پوشانیدند و روز مے کہ مظلوم را دوازہ عکرمہ آورده اند کہ گفت گناہ مے
کرده ہمدند قریش در جاہلیت و عظیم شد ترس آن در دلماسے ایشان پس گفتہ شد مرا ایشان را روز عاشورا
تا کماست آن شود گذاشتہ فتح الہام مے و در صحیحین از ابن عباس آمدہ کہ چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
بعد پند آمد ہود را دید کہ درین روز روزہ میدارند پرسید کہ این چیست گفتند روز مے عظیم و صلح است کہ نجات داد
پروردگار فلانے در روز مے و بنی اسرائیل را و غرق کرد و فرعون و قوم او را پس شکرانہ گفت روزہ داشت موسی
در مے و امر کرد بدان پس انیز روزہ میداریم پس گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یا منرا دارن روز و یکتریم
بوسا طیبہ السلام از شما پس روزہ داشت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و امر کرد بدان و در اداتل استیلاست
و موافقت ہود محبوب میداشت در انجہ نمی کرده نہ می شد با آنکہ صوم این روز پیش از ایشان نیز میداشت و گفتہ اند
کہ اگر علم آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بعد ق این خبر از ہود بوسے یا بتواتر بود یا خبر داد بدان جامعہ کہ با سلام
در آمدند از طلایے ایشان مثل عبد اللہ بن سلام و امثال و سے والا خبر ہود در دیات و شرائع مقبول نہ ہود و بعد
از امر کردن بصیام عاشورا چون صیام رمضان فرض شد فرمود ہر کہ خواہد روز عاشورا بدارد و ہر کہ خواہد نذر
و کسے را فرمود تا نذر کرد و در حوالی مدینہ بدان و این ظاہر در آنست کہ صوم عاشورا در اول فرض بود و بعد از
نزدل صیام رمضان فرضیت آن ساقط شد چنانکہ مذہب حنفیہ و بعضی شافعیہ است و بعضی از ایشان گویند
کہ صوم عاشورا ہمیشہ سنت و مستحب متاکد بود و نزول فرضیت رمضان تا کہ استجاب رفت و اصل استجاب کمتر
از وجہ اہل بانی ماند و این قول بعید و محض تاویل است با آنکہ تاکید آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم درین صوم
و انما مرویت و بعد از فتح کہ چون شوکت اسلام قوت گرفت و امر آن ہشتار یافت مخالفت اہل کتاب محبوب
و ہشت و خواست کہ انہار مخالفت ایشان کند و ترک تشبہ ایشان نماید و افراد و تخصیص یوم عاشور بصیام و فرمود کہ اگر سال
آئندہ در ایام روزہ دارم یوم تاسع را یعنی منم کنم اول با صوم یوم عاشور حدیث مسلم کہ از ابن عباس آمدہ کہ گفتہ یار رسول
این روز مے است کہ ہود و نفعار مے آن را تعلیم مے گفتند فرمود سال آئندہ انشا اللہ تعالی روزہ دارم روز ہجری

وہاں کہہ دیں کہ عزم دینے سے روزہ تاسع از حیث مخالفت الی کتاب ستہ از حیث آنکہ بعض توہم کروا دے کہ بہت
 احتیاط اور احتیاط یوم عاشوراست ہمیں میں بلکہ مثال نہیں یوم تاسع بہت ہاں شور و غوغا مٹا دے کہ آن صبح نیست
 ہر روز دہشت احمد ویرا از این عباس نیز آید کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ روزہ دار پر روزہ عاشورا
 و مخالفت کنند و روزے یہود و راہب روزہ دار پر پیش از روزے روزے بلا و بعد از روزے روزے را دینا حدیث
 ولایت کنند براکے عاشورا تمام روزہ ہم نہ باشند پس مراتب صوم عاشوراسہ باشد چنانچہ نصف گیت و لیکن در صیام
 تاسع و عاشورا حدیث بسیارست و لہذا نصف صیام عاشورہ و عادی عشر را ہر چند درین صورت نیز مخالفت ایہود و
 ظاہر شود از حدیث مراتب ساخت و قول دے کہ گفت و اما دشمن روزہ ہم علی الغرادرہ ہمہ سے از سنت بنود و سنت
 مرقول بعضی از علماء را کہ گفتہ اند کہ فرض مخالفت الی کتاب ستہ و این حاصل میشود و یکے ازین دو امر با عقل و نظر
 تاسع یا بعض تاسع یا عاشورہ کے الواجب یعنی اگرچہ فرض مخالفت ایشان ستہ اصل روزہ عاشورا یا بعض
 اخبار مخالفت و نیز اخبارت شت پر قول کسی کہ عاشورا تمام روزہ ہم نہ گویا کہ لایستغہ و اما روزہ عرفہ کہ تمام روزہ
 ہم ست از روزے اکبر روزہ و روزے فصل تمام و لہذا کہ فاضلترین صوم یوم عاشورہ یا چنانچہ در صحیح از ابی قتادہ
 آمدہ کہ گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم صیام یوم عرفہ کفارت دو سال میگرد و سال گذشتہ و سال آیندہ صوم
 یوم عاشورہ کفارت سال گذشتہ میکند آیتہ کہ این ہیئت آست کہ یوم عاشورہ منسوب نبوی صلی اللہ علیہ السلام ست و
 صوم آن در اصل از شریعت اوست و یوم عرفہ منسوب محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و صوم وی از شریعت مطہرہ اوست
 و لیکن عادت شریف این بود کہ اگر در حج بودے انتظار کردے چہ انتظار کردین انوسے بود برے بعد از اجتماع و
 کوشش دران و دیگران را نیز نہی از صوم کردے چنانچہ ابو داؤد و از ابی ہریرہ و سلم و بخاری و میگویند آوریدہ کہ
 مردم فکارت کردند و روزے از صیام روز عرفہ پس فرستاد پیوستہ و شبہ بیان حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واقع بود در موقف نبی نبوت و مردم نظر میکرد و ذہبوسے دے و نمازے
 و سلم و مطاہر بود و روزہ ترنہ از این عباس آوردہ کہ پیوستہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انتظار کرد و عرفہ و زیستاد
 بجستہ و سہ ام الفل شہرین نبوت شد آنرا و گفت ترنہ بدین باب حدیث از ابی ہریرہ و ابن عمر نیز آمدہ
 و نہ پیش ازین عباس بن صبح سنت و تحقیق روایت کردہ شد از ابن عمر کہ گفت حج کردم پیوستہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 روزہ نہ ساخت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یعنی عرفہ و لہذا کہ عمر و عثمان و روزہ نہ داشتند ایشان درین نیز تہام
 و از ابن عمر کہ گفت و میگویند کہ علی بر نیست نزد کثر اہل علم کہ دوست بدارند عرفہ انتظار را تا وقت آمدن مرد
 بردہ و پیوستہ از ابی علم ہدیہ نیز و ہشتاد ہستی و دیگر وجہ در اخبار آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم روز عرفہ در حج آنکہ
 آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در حج سافر بود و از مدینہ آنجا رفتہ بود و انتظار در سفر اصل ست مطلقا نہ و بعضی
 و نزد و جو و طقت نزد سہ و شک نیست در روز و شقت در حج و اجناد و در دعا و دیگر وجہ آنکہ حج حضرت صلی اللہ علیہ
 و آلہ وسلم در روز چہ بود و از افراد صوم ہمہ چاکہ در باب ہمہ معلوم شد کردہ است و دیگر آنکہ روز عرفہ اہل وقت عرفات را
 یعنی تہاجر و روز عید ست انلا و کہ اجتماع ایشان نہان و در ہجون اجتماع دیگر گمانست و در عید کا و در عید شہ
 حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چنانچہ روایت کردہ است آنرا ابو داؤد و ترمذی و نسائی از عقبہ بن عامر

کثرت و تعدد آمده که با وجود اطلاع بر این اقدام برین عمل دستوار نماید و اکثر آن به حدیث عبد اللہ بن عمر و ابن عباس است که بنایت منہج بود قیام لیل و صیام تہار چون خبر کثرت زد و امام صیام سے بحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم رسید اور ابطلید و زجر و منع کرد و فرمود جسم ترا بر تو حق است و نفس ترا بر تو حق است و زوجه ترا بر تو حق است ہم روزہ دار و ہم اطفال را کن و ہم قیام لیل کن و ہم بخواب رو و سے ہر چند الحاح کرد و کثرت صوم قبل بقتاد اول فرمود کہ ترا یک روزہ پس است و ہر ہا ہی گفت یا رسول اللہ من زیادت بران طاقت دارم فرمود سہ روزہ و ہر ہا ہی حکم صیام دہر داد پس منہج الحاح نمود و طلب زیادت کرد و گفت من بیشتر از ان طاقت دارم پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم زیادت میگردید و ہفت و نہ و دہ روزہ و ہر ہا ہی و سے هنوز الحاح در زیادت میکرد و ہر ہا ہی گفت یا رسول اللہ تا نہایت کار آن رسید کہ یک روز صوم دارد و یک روز افطار کند و صوم را دو و علیہ السلام این است و زیادت بران قطعا قبول نہ کرد و تجویز نہ نمود و فرمود ہر کہ صوم دہر دارد و در روایتی صوم ابد دارد و نہ از او صوم و نہ افطار و این را کہ فرمود و آورده اند کہ عبد اللہ بن عمر چون پیر شد میگفت ای کاش من عمل بر خشت چہرے کردم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و منار نہ داند کہ اگر بعد در آنچه ظاہر نہ ہست بہین است غایت تاویل و توجہ این است کہ ترغیبے در جامع خود میگوید کہ قومی میگویند کہ صوم دہر بر تعدد سے تحقق پذیرد کہ روز عید نظر و عید منعی با نام تشریف نیز افطار نہ کند و ہر کہ درین ایام افطار کند بیرون آید از حد کراہت و صوم دہر نہ داشته باشد و میگوید کہ مجاہدین مرویت از مالک بن انس و ابن قتل شافعی است و احمد و اسحق نیز مانند آن گفتہ اند اسحق و ہشیمہ نماند کہ نظر استماع احادیث دارد و در منی از صیام دہر ظاہر شود و کہ طاعت آن نہ صیام ایام منہیہ است بلکہ سبب آن تجاوز و ہذا از حد اعتدال و قنات حق نفس و عیال و اعیان و اعیان و عیال و قنات وجود و شفت و ریاضت است و منار آنست کہ افضل الصیام صوم دو و کہ یک روز روزہ دارد و یک روز افطار کند و گفتہ اند کہ این سخت تر و بریانت نفس و کثرت و سلوک طریق استیلا و امتثال ماحلی و ارفع است از ہم و با اللہ التوفیق و عبادت حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آن بود کہ بسیار از مدد در خانہ و مدد بی و برسدی کہ بیج خوردنی هست اگر گفتہ می چیزے حاضر نیست اگرچہ قدرت اطفال و تکمیل آن بودہ باشد فرمودی کہ پس من روزہ دارم و نیت روزہ کردی این لفظ بصریح در حدیث نیست و لیکن از آن مفهوم میگردد و در بعضی اوقات نیت روزہ تطوع کردہ بودہ و روزہ تمام نہ کردہ و در میانہ روز افطار کردی این ہر دو جز و یک حدیث است کہ مسلم و ابوداؤد و ترمذی و نسائی از عائشہ روایت کردہ اند کہ گفت ذاکم برار رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم روزی و فرمود آیا چیزے هست یعنی از طعام نزد شما گفتیم یا رسول اللہ نیست چیزے فرمود پس من اکنون جائم بیشتر آمد روزی دیگر و پیر رسید آیا هست چیزے از طعام نزد شما گفتیم یا رسول اللہ ہر یکہ کہ شدہ است ارا حیس و حیس طعامی است کہ عرب از خرماء و قروت و روغن می سازند فرمود بیا کہ امروز صبح بر روزہ کردہ بودم پس بخورد آزاد از رعایتی دیگر معلوم میگردد کہ چنان روز کہ چیزے نہ یافت و نیت روزہ کرد و بیرون رفت و باز آمد و پیر رسید و این طعام حاضر آمدہ بود بخورد و در روایتی در آخر حدیث این نیز آمدہ کہ عائشہ میگوید گفتیم یا رسول اللہ در آمدی تو بر من و تو جائم بودہ پیر بخورد و سے عیس را فرمود ہر کہ روزہ تطوع دارد و بیشتر از مردی است کہ بیرون آوردہ صدقہ از مال خود بخرجہ خواست از ان بداد و ہر چہ خواست بجا داشت و ترمذی و ابوداؤد و از امام ابی آورده اند کہ گفت بودم من نشسته

گفتیم غیر خدا صلی الله علیه و آله وسلم پس آورده شد چیزی از جنس پوشیدنی پس پوشید آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم از آن و آنچه بانی باندین داد پس پوشیدیم و گفتیم یا رسول الله من روزه دارم و از بوم پس افطار کردم فرمود
 عاتم منطوع امیر نفس خودست و در روایتی امین نفس خودست اگر خوابد روزه دارد و اگر خوابد افطار کند و در روایتی
 آورده که ام ابی بعد از پوشیدن گفت یا رسول الله گناهی کرده ام استغفار کن بر من فرمود عیت گفت روز دار
 بودم پس افطار کردم فرمود روزه قضا که آنرا قضا میگوید گفت یا رسول الله فرمود پس ضرر نمیکند ترا اگر بطوع بودی
 ازین حدیث مستفاد میگردد که نیت روزه نفل جائزست و در چهار روز شب لازم نیست و این در نفل باتفاق است میان
 امام ابو حنیفه و شافعی و احمد و بشرط آنکه قبل از نفل بود و بر روایتی از شافعی بعد از نفل نیز جائزست و قول اول
 از ایشان صحیح تر است و امام مالک بشرط میکند نیت را از شب و در روزه نفل و این حدیث را تا دلیل میکند آنکه آنحضرت
 صلی الله علیه و آله وسلم اخبار کرده بختی که سابقا داشت از شب تا انشاء نیت و این خلاف ظاهرست از سابق حدیث
 و معتقداً کلام فاعله قول و نه فانی عاتم و در روایتی که فانی ازین صائم خلاف ظاهرست که الا یحیی و تمسک به
 بعد نیت است که ترمذی در جامع خود از حفصه آورده که گفت گفت یا رسول الله نیت کیسه نیت نیکند روزه
 پیش از فجر پس نیت روزه مراد را و گفت ترمذی این مخصوص است نزد اکثر بغیر تطوع اما در تطوع مباح است نیت بعد از
 صبح و نزد امام ابو حنیفه روزه رمضان و نذرین نیز نیت در چهار جائزست و شافعی و آنکه دیگر را در اینجا خلاف است
 و تمسک ایشان این حدیث است که لا صیام لمن لم یؤا باللیل و شیخ ابن الهمام گفته که حدیث لا صیام لمن لم یؤا باللیل
 با الفاظ مختلفه و طرق متعدده آمده و در رفع و وقف آن اختلاف است و بعضی طرق وی خالی از مضاعفه نیز نیستند و
 دلیل امام ابو حنیفه در هدایه حدیث شهادت اعرابی است که در سخن از ابن عباس مروی است که آنحضرت صلی الله
 علیه و آله وسلم فرمود هر که خورده است باید که نخورد و بقیه روزه هر که نخورده است روزه دارد پس معلوم شد که نیت در روزه
 درست است و حدیث لا صیام لمن لم یؤا باللیل محمول بود بر نفی تفصیل چنانکه از مثل این عبارات اراده این معنی
 آمده است ولیکن شیخ ابن الهمام گفته که این روایت بوجهی که در هدایه آورده است مستغرب است جدا و معروف
 و درین حدیث آنست که امر کرده اند که روزه شود و مردم که روزه دارند فردا و کافران است که شهادت اعرابی در شب بود
 و انشاء عظم و گفته که طحاوی استندال کرده بخدی که در صحیحین از سلمه بن الاکحاح آورده که در روز عاشورا فرمود تا نذر
 داد که هر که خورده است نخورد و بقیه روزه هر که نخورده روزه دارد و عاشورا در وقت قریض بود بعد از آن منسوخ شد
 صیام رمضان پس معلوم شد که هر که متعین است بر روزه روزه روزه معین و نیت نه کرده آنرا از شب کفایت نمیکند
 و روایت در چهار دنیه کلام طویل فی شرح ابن الهمام اما روزه قضا و کفارت و نذر غیر معین واجب است نیت آن از شب
 باتفاق و نیز مستفاد میشود که اعتقاد روزه نفل بعد از جائزست و مذہب اکثر ائمہ همین است و نزد امام ابو حنیفه و امام
 وی درین روایت است در روایتی جائز نیست مگر بعد از عیانت و مانند آن زیرا که این ابطال کلی است و ابطال کلی
 منہی عنه است اقوال تعالی و لا تبطلوا اعمالکم و در روایتی جائزست زیرا که قضا تلف است فلا بأس و در وجوب
 قضا صوم نفل نیز اختلاف است نزد شافعی و بعضی ائمہ قضا واجب نیست مطلقاً بحکم این احادیث که مذکور شد و نیز منطوع
 بهتر است از رجب لازم نه بود و نزد امام احمد نیز واجب نیست و لفظ حدیث ام ابی نزد ایشان این چنین است که آنحضرت

آنرا در هر مکان و در وادارشته اند حقیقه زمان و در مسجد خانه نه در مسجد جماعت و مرا و مسجد خانه مکانی است که در خانه برای نماز جای سازند و آنرا حکم مسجد نه داده اند و قول قدیم از شافعی نیز هم بدین است و از بعضی حقیقه نقل کرده اند که عتکاف مرأه در مسجد باز و در وقت خود درست است و باین قائل است امام احمد و از آن آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم از وایح مطهر و عتکاف در مسجد زلات دارد و باین دلیل است بخت معلوم بود چنانکه باید باز امام ابو حنیفه و امام احمد مخصوص داشته اند عتکاف مرد را به مسجد که اقامت کرده میشود در وی صلوة خمس تا عتکاف سبب ترک جماعت نه گردد و با عتکاف خروج از عتکاف هر روز پنج وقت با اسکان احتراز از آن نه شود و در شرح ابن الهمام گفته که بعضی گفته اند که مراد غیر مسجد جامع است و در مسجد جامع جائز است اگر چه گذارده شود و در وی صلوات خمس و در روایتی از ابی یوسف آمده که عتکاف واجب جائز نیست و غیر مسجد جماعت و نقل جائز است امام مالک شرط کرده مسجد جامع را و قولی از شافعی نیز چنین آمده و در عتکاف گفته که جامع اولی است و نزد جمهور جائز است در هر مسجد و آنکه بعضی مخصوص بسا عتکاف مسجد که فضیلتش از مسجد جامع است و بعضی مسجد که در مدینه و بعضی مسجد مدینه داشته اند این اقوال معتبر نیست چه نماید طایفه است در اسلام و در مساجد خود عتکاف می نمودند و هیچ کی را باین انکاری نه بودند عتکاف را درین مساجد فضلی و شرفی خواهد بود که مسجد و گریه است و گریه اکثر ذلت عتکاف را بعدی معین نه بود تمام عمر اگر نیست کند جائز است اختلاف در اقل مدت است نزد بعضی یک ساعت بیش است و لهذا گفته اند که هرگاه که در مسجد و باید که نیست عتکاف کند تا ثواب عتکاف نیز یافته باشد و نزد این قائل قبول نیز شرط نیست و صحیح آنست که عبور معتبر نیست و نزد بعضی یک روز و مختار در ذمه حقیقه نیست و گفته اند که این اختلاف نوع اختلاف در اشتراط صوم است آنکه صوم شرط نه کند جائز دارد یک ساعت نیز و آنکه شرط صوم کند اقل آن را یوم دارد و تحقیق آنست که با وجود اشتراط صوم جواز آن در کمتر از یوم نیز گنجایش دارد یعنی فوزه و اگر یک دو ساعت نشیند عتکاف بود و شرط اشتراط صوم آنست که اگر نیست عتکاف شب کند جائز نه بود که آن محل صوم نیست و نصف به مقام تأیید و تعویض اشتراط صوم آمده است و طایفه و تمسید آن میگویند چون عتکاف سبب جمعیت فاطره و بطلان از غیر حق و اقبال بعبادت است و موجب دنی و آخرت خلق و واسطه زوال اسباب افتراق و هموم اعیار و این مقاصد در حالت روزه بجهت عدم اشتغال بکلام و تنبیه است آن حصول صفائی باطن مخصوصا در آخر رمضان اکمل و افضل است و اجرم تشریع عتکاف در فصل ایام صیام فرمود که آن روز را اخیر است از ماه رمضان و مردی نیست که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بی روزه معتکف شدی بود و وقتی و طایفه چنانچه چنان کرده از وی ابوداؤد و ترمذی و عتکاف الا بصوم و این جزو حدیث است و تمام حدیث این است که عائشه گفت سنت بر عتکاف این است که عیادت نکند در بعضی راه حاضر نشود و بنازه را و مسکن نکند یعنی مجامعت نکند اما و را و مباشرت نکند و را و بیرون نیاید مگر چیزی که باره نیست از آن و الا عتکاف الا بصوم و الا عتکاف الا بی مسجد جامع و مرا و از جامع نزد غیر الممالک مسجدی است که در یک نماز پنجگانه جماعت اقامت میاید و امام ابو حنیفه و مالک قائل اند با اشتراط صوم و حجت ایشان آن حدیث است و مواظبت حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم بر آن و لیکن اشتراط صوم مرا عتکاف واجب را با اتفاق روایات است و عتکاف نقل را در روایت حسن از ابی حنیفه و نزد امام شافعی صوم شرط است که الزام و تدویر امام احمد و عتکافیت است و عدم اشتراط گر نه لال ایشان بحدیثی نیست که بخاری و مسلم آورده اند که حضرت صلی الله علیه و آله و سلم عرض کرد که من در جاهلیت تذکره بودم که یک شب در مسجد حرام عتکاف کردم حال آنکه جمیع فرمود و فاکن بنزد خود

و اگر صوم شرط بودی در احکام امر بوجای این تذکره کردی و درین استدلال نظرست زیرا که در روایت صحیح آمده که گفت خمر تذکره بودم که احکام کفر روزی و در حدیث ابی داود و نسائی آورده که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم فرمود که احکام کفر در روز و در جمیع میان این دو روایت آنست که ملا و لیل با یوم با لیل است غایت آنکه در بعضی روایات سکوت کرده از ذکر صوم و نیز استدلال کرده شافعی محدثی که در قطنی و حاکم و بیہقی از ابن عباس آورده اند که گفت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم فرمودت بر منکلف صیام اگر اگر لازم کند بر نفس خود و بعضی از حفاظ گفته اند که در سنن و ابن حدیث محمد بن محمد بن علی است و در بیہقی است و با وجود آنکه صحیح آنست که این حدیث موقوف است بر ابن عباس و مذہب اوست نہ مرفوع بہ پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم خالی نیست از معارضن زیرا کہ بیہقی از ابن عمر و ابن عباس رضی الله عنہما روایت کرده کہ گفته اند المنکلف یصوم و نیز عبد الرزاق از ابن عباس آورده کہ گفت ہر کہ احکام کند لازم است بروی صوم و لیکن معارضہ مرفوع است از ابن عباس با کہ ملا و از قول ابو کہ گفته است اگر اگر لازم کند بر نفس خود و بیہقی لازم کند احکام را بر خود پس مذہب وی اشتراط صوم است در احکام کفر و نہ نقل و حدیث عبد الرزاقی نیست مخصوص باشد بدان و با بطلان روایات متعارضہ است در اشتراط صوم مطلقا خواہ احکام واجب بود یا نقل و این روایت حسن است از ابی حنیفہ و در روایت اصل و آن قول محمد بن اسحاق احکام کفر است پس بی صوم بود و بعضی عدم اشتراط صوم در احکام کفر نقل ظاہر روایت انانام ابی حنیفہ کرده اند و این در متکلف در سلبت پیدا نہ شد مگر روایت احکام کفر در عشر اول یا از شوال کہ ظاہر است در ابتدا از روز اول شوال کہ بروز حضرت کذا قال الشیخ ابن الہمام در روایت مواہب لہ بیہقی روایت را دلیل آورده اند بر مذہب شافعی کہ صوم شرط نیست مگر للترام و تذکرہ بیہقی روایت عشر اخیر یا مطلق عشر از شوال نیز آمده است و الله اعلم و در مجموع وجبات احکام کفر در عشر اخیر مکرر در یک عشر رمضان کہ احکام کفر از وی فوت شد و نہ ماہ شوال فضا فرمود و جامع الاصول از بہاری و مسلم و موطا و ابی داود و نسائی با الفاظ مختلفہ آورده کہ آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم احکام کفر میکرد در ہر رمضان و چون نماز صبح میگذازان می و آمد در آنجا کہ احکام کفر میکرد و یکبارہ اذن طلبید از وسع عائشہ کہ احکام کفر نشیند پس اذن داد و او را و زود عائشہ خیمہ را در مسجد پس خیمہ خنید کہ عائشہ بر لے احکام کفر خیمہ در مسجد زودے نیز اذن طلبید و خیمہ زود زینب شنید و سہ نیز خیمہ زود چون از نماز با عدا برگشت نگاه کرد و چار خیمہ دید در مسجد زودہ کی خیمہ حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بود کہ پہلی از ہمہ زندہ بود و در روایتی خیمہ او دید در مسجد زودہ پرسید کہ این ہمیت گفتند کہ این خیمہ اے عائشہ و حضرت زینب است کہ میخواہند منکلف شوند فرمود و بہ برین داشت ایشان را اما نیکو خواست تا نمازین و در روایتی کہ فرمود و این کہ ما و فرمود بر او و این خیمہ ما و خیمہ خود ما نیز فرمود کہ ہر ما زینب پس در ان ماہ با احکام کفر نشست تا آنکہ ہشست و در عشر از شوال و در روایت عشر اخیر و در واسطہ عشر اول و چون احکام کفر مطلق عشر شوال یقین ہر و مصنف ہان را نقل کرد و کی از فضائل و خصائص سنت احکام کفر اینست کہ بر تقدیر نوات آنرا خدا کرد با آنکہ قصاص سنن و نوافل سمود نیست و بعضی ازین حدیث استفادہ کرده کہ قصاص سنن و نوافل مرفوع و حسن و آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم یکبارہ در عشر اول از رمضان احکام کفر فرمود و یکبارہ در عشر وسط و یکبارہ در عشر آخر و چون سلوم شد و ان مقرر کہ شب قدر درین عشر یعنی عشر اخیر است و دیگر برا احکام کفر این عشر مواہب است نمود

باز

اما آخر حال و باقی عمر در جامع الاصول از ابی سعید خدری بروایت بخاری و مسلم ابن حدیث را آورده و در دوسو ذکر
 اعتکاف عشر اول و عشر دوم و عشر اول و لیکن در جامع مسلم از ابی سعید خدری سے آمده کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اعتکاف
 فرمود عشر اول و یومین پسترا اعتکاف فرمود عشر اول و یومین پسترا بیرون آمد و سر مبارک خود را از قبہ
 و فرمود من اعتکاف کردم عشر اول و اطلب کردم این شب را یعنی شب قدر را پسترا اعتکاف کردم عشر اول
 پس آمد بر من فرشتہ و فرمود آن شب در عشر اول خراست پس ہر کہ اعتکاف کردہ بود با من باید کہ اعتکاف کند
 و عشر اول آخر و فرمود نمودہ شد مرا این شب یعنی در تمام پسترا فراموشی گردانیدہ شد مرا و بہ تحقیق دیدم خود را کہ سجدہ
 میکنم در آب و گل در صبح آن شب پس طلب کنید آن شب را در عشر اول و آخر و طلب کنید او را در ہر و تراز عشر یعنی
 بیست و یکم و بیست و سوم و بیست و پنجم و بیست و ہفتم و بیست و نهم را وی میگوید پس باری دیدن آن شب باران و
 مسجد نبوی از شاخائے خرا بود پس بچگیہ و دید و چشم من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بر جہت مبارک
 و در روایتی برہنی او از آب و گل بود در روایت بخاری و مسلم آمده کہ تر بود روئے مبارک او آب و گل و صبر
 بیست و یکم و صاحب مشکوٰۃ میگوید کہ در روایت عبد اللہ ابن انیس شب بیست و سوم آمدہ و چون اعتکاف طاعتی
 نماز صبح بگذارد و در معتکف و آمدہ و معتکف خیمہ بود کہ در مسجد عقب بیکر دند و در آنجا خلوت میکرد این حدیث را
 در مشکوٰۃ از ابی داؤد ابن ماجہ از حدیث عائشہ آورده و در صحیحین نیز هست و غل حدیث طویل کہ در باب ضرب قباہ
 از جامع مطہرہ و برداشتن آنها و ترک آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اعتکاف در آن رمضان مذکور شد و با کمال
 در وقت در آمدن معتکف علما را اختلاف است او را غی و ثورے و لیث بروایتی گویند کہ وقت در آمدن بعد از نماز
 صبح است از تاریخ بیست و یکم و احتجاج ایشان باین حدیث است وائمہ مذاہب اربعہ و طائفہ غیر ایشان نیز میگویند
 کہ وقت در آمدن پیش از غروب آفتاب است چون ارادہ اعتکاف ماہ یا عشر کند و ترندہ سے قول احمد با طائفہ
 اول ذکر کردہ و میگویند کہ سنی این حدیث آنست کہ در آمدن معتکف و انقطاع و خلوت گرفتن در و نہ بعد از
 نماز یا در و نہ آنکہ وقت ابتدای اعتکاف و در آمدن مسجد بہ نیست آن درین وقت بود بلکہ آن پیش از
 مغرب بود و شب لبث در مسجدی فرمود چون نماز صبح میگذارد و در خلوت میرفت و در خیمہ کہ بر لے وی میزدند
 میدرآمد و درین معنی وارو شدہ است حدیث صحیح کہ چون نماز صبح کرد گرفت حجرہ از حصیر کنز قال الطبی و لکن
 نیست کہ این تاویل از ظاہر لفظ حدیث کہ در و سے واقع شدہ است کہ چون میخواست کہ اعتکاف کند میگذارد نماز
 فجر و سے در آمد و معتکف خالی از بعدے نیست و لیکن چون در اکثر احادیث عشر اول و آخر واقع شدہ بلقب مذکور مراد
 بدان لیای خواہد بود و شر لیاالی جز در صورت اعتکاف در شب بیست و یکم احتمال نہ پذیرد و در آمدن در وقت صبح
 یا ہشت شب بود یا نہ کما لا یخفی و نیز اول معتکفات و بعد شب قدر و شب بیست و یکم است و عمدہ مصالح در اعتکاف در آب
 شب قدر است پس باید کہ ابتدای اعتکاف ازین شب بود آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در حنائے خود
 نیامدہ الا بر لے نقائے حاجت در حدیث بخاری حاجت مطلق آمدہ و در بعضی از روایات تنقید ساختہ اند
 بحاجت انسان چنانچہ در کتب سنیہ از عائشہ آمده کہ چون با اعتکاف می نشست آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 نزد میکرو سر مبارک خود را بہین پس شانی می کردم و در نہ می آمد در خانہ مگر برے حاجت انسان با اتفاق حدیث عائشہ

و دواعی آن از قبله و سبب و مباشرت اگر مقرون با نزال است نیز مبطل است ولی انزال مبطل نه و لیکن با وجود آن
 دریم مستدرش و روز و این تعبیل و معافه که مصنف ذکر میکند از آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در شب بود چنانچه
 میگوید و این جمله در شب بودی و در مدت اعتکاف مباشرت نه کرده مراد مباشرت تناس بدن زن و مرد است
 و چون اعتکاف خواستی در معتکف وی سر بریده بنهاده و بدن فراش فرسختی گردن نه چنانچه صاحب مشکوٰۃ
 از ابن ماجه حدیث این نقل آورده که چون اعتکاف میکرد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انداخته میشد بر آغوش
 همه فراش و نهاده میشد بر لبه و نه سر بر روی و پس استخوانه توبه و استخوانه توبه نام مستونی است در مسجد شریف
 اعتکاف کرده شد از توبه از جهت آنکه توبه کرده شد نزد و بے برای لیا به انصاف و تقصیر و نه مشورت
 و چون بر لبه وضو و مقدمات آن که تقصیر حاجت انسانی است در خانه و در آمدی کسی مشغول نه شدی نشست

و خاست نکردی بلکه اگر کی از اهل خانه بیار بودی نزد وی توقف نه کردی هم در گذار از حال و سبب پرسیدی
 در صبح بخاری و سلم از عائشه آمده که گفت بود آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم که در نمی آمد خانه را اگر برای حاجتی
 چون می بود معتکف و در روزی و در نمی آمد اگر از جهت حاجت انسان و در روایت ابی داؤد و ترمذی و موطا نیز
 همچنین آمده و در روایت ابی داؤد آمده که گفت عائشه بعد از رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم که میگذاشت بر لبه و سبب
 معتکف بود و نه می ایستاد بر سر وی و هم در گذار میسر سید و در صبح بخاری و سلم و موطا از فضل عائشه نیز همچنین
 روایت کرده و بعضی از شرح مشکوٰۃ گفته اند که حسن و نحس گفته اند که جائز است معتکف را بر آمدن بعبادت مرخص
 و نماز جنازه نزد ائمه از بهر و تنبیه بیرون آید بر لبه تقصیر حاجت و اتفاق افتاد از عبادت مرخص و نماز جنازه
 و غیرت از طریق نه کرد و اکثر از قدما تا بسند باطل میشود اعتکاف تا اگر همچنین نه بود باطل گرد و انتق و در سبب سال و در
 معتکف شدی و در آخرین سال بیست روز معتکف شد چنانچه بخار سب و ابو داؤد و ابن ماجه از ابی هریره آورده
 که بود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم که اعتکاف میکرد در هر رمضان ده روز و در سالی که قیض کرده شد اعتکاف
 کرد بیست روز و در جامع الاصول حدیث ترمذی از ابی هریره و حدیث ابی داؤد از ابی بن کعب آورده که آنحضرت
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اعتکاف میکرد عشره و آخر از رمضان پس اعتکاف نه کرد و در یک سال و در سال آئینده و عشر
 نشست و صاحب مشکوٰۃ نیز موافق جامع الاصول آورده و هر سال یکبار قرآن را بر جبریل عرض کردی و عازمت
 نمودی و با هم به نوبت چنانچه عبادت حفاظت که با هم میخواند بخاند و در آن سال آخر و بار عرض کرد و ا و انباری
 و سلم و لیکن از بعضی روایات عرض رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر جبریل طیبہ سلام معلوم گردد و از بعضی عرض
 جبریل بر و سبب مفهوم شود شاید که در اینجا از عرض نزول مراد باشد یا چون بطریق عازمت بود نسبت عرض بهر و جانب
 درست آید و الله اعلم تبیین در شب قدر و حالت متدبره و اقوال متلفه بسیار آمده و در فتح الباری سبب زیادت بر جبریل
 قول نقل کرده و اکثر احادیث در رمضان خصوصاً در او ثلث عشره و آخر رمضان آمده و لا سیما در شب بیست و نهم و ثلث
 آن شب و آخرت در تمام سال و نقل و متول گرد و این قول را در فتح الباری سبب مشهور از ابی حنیفه و شیبہ و گفته که
 قاضی خان و ابو کمر داری که از علمای حنفیه اند حکایت کرده و گفته اند که روایت کرده شده است مثل این از ابن
 مسعود و ابن عباس و غیره و غیره و این انتی و در شرح ابن النعمان گفته که روایت است از ابی حنیفه کتب قدر در رمضان

لیکن دریافت میشود که اگر شب است گاهی بیشتر آید و گاهی کمتر و در نزد صاحبیه نیز همچنین است لیکن اینست
 بیشتر و بهتر میشود و در فتاویٰ قاضی خان گفته که روایت مشهوره از ابی حنیفه آنست که شب قدر میگرد و در سال
 و میباشند در رمضان و در غیر آن و جواب داده است ابو حنیفه از اولی که دلالت دارند بر بودن او در عشر اخیر یا اگر مراد
 بیان رمضان است که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم شب قدر در این طلبیده و سیاق احادیث دلالت می کند
 نزد کسی که تاویل کند طرق احادیث و الفاظ آن را برین معنی استی و این قول اقرب است به صحیح و تطبیق اقوال و الله اعلم
 و آن حضرت فرمود صلی الله علیه و آله و سلم که بدانند زمین شب قدر را پس فراموشش گردانیده شد و فرمود شاید که
 خیر درین باشد یعنی تا باعث شود بر جود اجتهاد و عمل در لایالی کثیر و با احتمال و باعث نگردد بر ترک عمل با عفت او
 اکمال و نیز در حدیث دیگر آمده که دانانیده شد و شب قدر و خواهم که بشما گویم تا گاه و گس نبصوت و جدال نزد
 من بیامدند و در جنگ و جدال از حدتها و زخمها و زخمها فراموش گردانیده شد و آن را بشما می جدال ایشان و بعضی
 از علما آن شب را علامات و امارات استنباط کرده و بیان فرموده اند بعضی از آنها را احادیث در روایات و بعضی
 از آنها را باب کشف بیان کرده یکی از آنها که در صحیح مسلم از ابی ابن کعب آمده آنست که آفتاب در صبح و می طلوع کند
 بی مطنع و در روایات از حدیث امام احمد آمده مثل طشت و در روایتی آمده که صفائی بود مثل قمر و آن شب نه گرم و نه سرد
 و صاحبش نیز همچنین بود و در آن شب هیچ کس و بیدار نشود که منقلب گردد و آن شب شب باد و باران بود و چشمها بسیار
 از آن گرد و چشمها بے شور شیرین گردد و طبری از قوی ذکر کرده که در خان در آن شب بر زمین افتند و سجده کنند
 پست بر گردن و بنامت خویش و هر چیز در روئے سجده رود و انوار ساطع باشد حتی در جایای تاریک و سلام و
 خطاب از ملائکه شنیده شود و تحقیق آنست که در دریافت آن شب مشاهده این امور شرط نیست و بها کس که آنرا
 در نفس الامر در یابد و ازین امور چیزی که مشوف و مشهود و نه گردد و نیز دو کس باشند در یکجا بر یک چیز از آن
 بکثرت کنند و بر دیگرے و دعا درین شب سنجاب است و توبه مقبول قطعا و بهترین آنجه درین شب حاصل گردد و
 توفیق ذکر و عبادت و مناجات و حضور و اخلاص که بے شبهه از کرامات است و
 مشاهده خوارق عادات محل خطر و مظان اشتباه است و در احادیث با غیب بر احیای آن شب و جود و جود در عمل
 واقع شده و بخارا آنست که احیای اکثر لیل معتبر است و اگر تمامه شب بیدار باشد و منجر بر صحت و طلال و در فرافض
 و سنن موکده نگردد و اعلی و انتم است و مراد با حیای لیل بیداری و بیدگی است در شب خواه این معنی که شب را زنده
 گردانید بعبادت در روئے چه زندگی وقت درین است که معمور بگذری گرد و یا آن معنی که نفس خود را زنده گردانید
 به بیداری و طاعت که النوم اخ الموت چنانچه در حدیث آمده که بیوت خود را قبور سازید یعنی تمام شب مثل مرد
 افتاده باشد و بیدار هیچ طاعت و عبادت نکند و الله اعلم باب حج البیت صلی الله علیه و آله و سلم و عمر بن خطاب
 یعنی قصد آید و در شرع قصد میت الله بر وجه مخصوص و فتح حاکم و هر دو وقت است و در کرمیه و الله اعلم
 التاسع حج البیت هر دو قرأت آمده و بعضی گفته اند که بفتح هم است و کسر مصدر و بعضی بکسر قمر و لغت
 یعنی زیارت و زفات زن آید و بعضی گویند مشفق است از عمارت که موجب عبادت بنام محبت و و داد است
 عمره زیارت است بر حج و در روئے عظیم و تحمیر است بر مسجد حرام را و در شرح هم است مرا فحال مخصوصه را که احرام است

وطواف وسی جزوقوف بعد از آن مخصوص حج است و عمره بقول خفیه سنت است و مستحب و نزد بعضی واجب است
 و بر هر تقدیر اختلاف علماست در حج و عمره آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ چند بود مصنف میگوید کہ جہا ہیر علی
 برانند کہ بعد از ہجرت یک حج گزارد و آن حجۃ الوداع بود و قسمیہ و سہ بجمۃ الوداع از ہجرت آنست کہ آن حضرت صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم بمردم تعلیم احکام میکرد و میفرمود شاید کہ سال آیندہ مراد در نیابید و ایشان را بسفر آخرت ووداع مینود
 و خلائی نیست مزایج کی از علما را کہ این حج در سال دہم بود از ہجرت کہ آخر سالہائے عمر گرامی آن حضرت بود صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم و ہنچنانکہ درین حکم خلائی نیست در حکم سابق کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بعد از ہجرت یک حج
 گزارد و نیز خلائی نیست و آنکہ مصنف جہا ہیر علما گفت کہ مشعر بخلاف است نظر باین حکم گفت کہ بیان کرد بقول خود اما
 ہمیش از ہجرت دو حج گزاردہ چہ در بخا خلائی است پس مجموع این دو حکم قول جہا ہیر علما باشد نہ کل جمعی ہرین اند
 کہ دو حج گزاردہ و این در جامع ترمذی ثابت است از حدیث جابر بن عبد اللہ کہ ہجیر صلی اللہ علیہ وسلم چہ سہ
 حج کردہ دو حج پیش از آنکہ ہجرت کند و یک حج بعد از ہجرت احدیث و مصنف بہ ثبوت این حدیث حکم کرد و حال آنکہ
 ترمذی در روی مقال وارد و جمعی بر آنند کہ زیادہ بر دو حج گزاردہ و در مواہب لدنیہ از ابن عباسؓ بر روایت ابن ماجہ
 و حاکم آوردہ کہ گفت حج کرد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پیش از آنکہ ہجرت کند سہ حج و این را بنی بر عدد و خود
 انصار در بیت عقبہ داشتہ اند کہ دو بود یا سہ چنانچہ در مجلس مذکور است ولیکن این نفی نہ میکنند کہ پیش از ان سہ حج
 گزاردہ باشد فقہ برو صاحب محلی کہ ابی محمد علی بن حزم حافظ اندلسی قرطبی ظاہریت است سنتہ است و منسین
 و اربعۃ نقل کردہ کہ پیش از ہجرت زیادہ بر سہ و چار حج گزارد اما عدد آن بعینہ محفوظ نیست و در مواہب از ابن
 جوزی آوردہ کہ گفتہ است کہ جہا گزارد کہ عدد آن معلوم نہ شدہ و از ابن اثیر آوردہ کہ گفت حج می گزارد ہر سال
 پیش از آنکہ ہجرت کند و نیز اختلاف است مد آنکہ ابتداء فرضیت حج پیش از ہجرت است یا بعد از ان قوسلے
 بر آنست کہ قبل از ہجرت و این قول شاذ و مخالف نقل ثقات است و گمان برودہ شود کہ چون حج گزاردن آن حضرت
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پیش از ہجرت بصحت رسیدہ لابد باید کہ حج پیش از ان فرض باشد زیرا کہ حج گزاردن
 قریش ہمیشہ بود چہ در جاہلیت و چہ در اسلام پس حج گزاردن پیش از ہجرت دلیل فرضیت نتواند شد با محال آنکہ
 حج گزاردن آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نیز بر ہم ندیم باشد و صحیح آنست کہ فرضیت حج در اسلام بعد از ہجرت
 است ولیکن در کدام سال بود چہ برین اند کہ در سال ششم زیرا کہ درین سال نازل شدہ قول فی سمانہ و تعالی +
 و التواہج و العمرۃ شدہ و این منی است بر آنکہ مراد باتمام ابتداء است ایشان است و مؤید ہست این را فرات علقمہ و سرق ابوبکر
 نخعی بلفظ اقیو اطیرانی با ساندیمو از ایشان این فرات را روایت کردہ و در فضیہ منام بن ثعلبہ مرزنج مذکور است
 و قدوم آوردن و سہ چنانکہ وادی گفتہ در سال پنجم است و اگر این ثابت شود دلالت کند کہ فرضیت حج پیش از
 سال پنجم است یا ہمدین سال گذانی فتح الباری و طائفہ میگویند کہ نزول فرضیت حج در سال نہم است و جماع ایشان
 آنست کہ نزول صدر سورۃ آل عمران کہ دردی کریمہ + و اللہ علی الناس حج البیت + و ارفع ست در سال نہم است
 کہ آنرا عام الو فود خوانند و درین سال ست شریع جز یہ و مناظرۃ اہل کتاب بتوحید و نزول + انما المشرکون نجس +
 و فرستادن ابوبکر صدیقؓ بہک در موسم حج و فرستادن علی مرتضیٰؓ بقرات سورہ براءت بہ شرکان این و قائل بہ

در سال نهمت و هفتمت همین قول که بحیث فوت دلیل راجح و مضارست جزم کرده و بخت ج و در حال نهم از حجت رخص شد
 و در حال نهم اسباب مخرج مشغول شد و لیکن رخص و سه سلی الله علیه و آله و سلم در آن سال میسر نشد بحیث انتقال با امر
 عزرات و تشکیک احکام دین تعلیم و فروع و ابواب و کبر صدقین را میسر نماند ساخته بکفر ستاد و اشارت کرد و مصنف بحجاب از تشکیک
 بجا که قائل اند بفرصت ج در سال ششم کبریه و انقوائج و العمره شد و بقول خود اما آیت و انقوائج و العمره شد
 اگر چه در سال ششم از حجت منزل شد و لیکن این آیت داللی بر فرصت ج و عمره ندارد و معنی انقوائج امر باندای ایمان ج
 و عمره نیست بلکه امر است بانجام ج و انکام عمره بعد از شروع و ران پس تواند که امر بانجام ج بعد از شروع بر تقدیم عدم فرصت
 آن در سال ششم تزلزل یافته باشد و فرصت ابتدای ج در سال نهم و در فتح الباری میگویند که این انقوائج میباید مقدم
 فرصت ج را بر آن یعنی چون مراد با انقوائج انکام و اکمال ج و عمره باشد بعد از شروع و ران لازم می آید که ج و عمره پیش از بی
 شروع و امید به شده باشد و اگر پیش از آن ج و عمره نبود امر بانجام و اکمال آن بعد از شروع معنی نه دارد و معنی و این که
 کما بهیئت و لیکن ممکن است که گفته شود که امر بانجام ج و عمره بعد از شروع و ران مستلزم تقدم فرصت آن نیست و اولی که
 نقل و مستحب باشد و امر بانجام آن صادر شده بعد از شروع چنانکه حکم نقل است متعلق از بعضی یا مخصوص بهی و عمره بود بلکه
 و جمیع و عمره و که از دین آنها پیش از انقوائج چنانکه هم قدیم بود کافی است و ران با آنکه ممکن است که گفته شود که امر بانجام
 واقع شود بعد از ج و فرصت آن در زمان آیت و اگر چه حدیثی دارد و مقدم بر دیگر اختلاف است و ران که در ج و
 علی الفور است یا علی التراخی بعضی از آنکه بر آنکه علی الفور است و امام شافعی و امام ابو یوسف از ایشانند و نزد بعضی تراخی
 و قول امام ابو حنیفه و امام محمد و جامع دیگر از آنکه همین است و در روایاتی از ابی حنیفه نیز علی الفور آمده و علی الفور در ج و آیت
 و آمد که همان سال که شرائط و اسباب آن یافته شد فرض است که برود و اگر سال دیگر برود نیز ادا باید و لیکن تا آخر آن
 آنم کرد و علی التراخی آنکه در مدت عمر هر سال که رود اختیار دارد و تا آخر از سال اذل آنم نه شود و گریه برسد اگر
 انان تا آخر کند غالب کن فوت آن باشد و دلیل امام ابو حنیفه نقل آن حضرت است صلی الله علیه و آله و سلم که در سال اول
 ذکر و در سال دهم بجا آورد و اگر در سال اول فرض بود سه تا خیره کرد و اما که مصنف بقولش که گفت و حال نهم
 اسباب مخرج مشغول شد اشارتی بحجاب ازین سخن کرد و معنی تصد اقتال هم سال اول کرد و لیکن مواعید پیدا شده تا خیره
 و ابوبکر صدیق را بفرستاد و سال دهم بعد از ذی القعدة بنوک که آخر عزرات بود برآمد و الله اعلم و اما حدیثی که آنحضرت
 صلی الله علیه و آله و سلم چهار گفتا نذ اول عمره حدیثی که سال ششم از حجرت بقصد عمره برآمد و چون بعد میباید که یکسره بجا
 آنکه یکسره مشرکان همه با جماع بجنگ برآمدند و در آمدن که مانع آمدند و چون هنوز میباید نفع نه رسیده بود آنحضرت
 صلی الله علیه و آله و سلم با ملائکی با ایشان مصالحه کرد و از احرام برآمد و بعد بینه رفت و قرار یافت که سال آینده بیا بد
 عمره بجا آورد و دوم عمره که در سال نهم بیکم قرار شد که در قضیه مصالحه یافته بود بیکم تشریف آورد و عمره گذارد و بعد از
 سه روز بینه نمود و فرمود و این را عمره گفتا گویند و در آنادیتان این اسم بران الطان یافته و این در هفت حقیقت است که
 گویند محرم بحیث چهار محال بشود و بعد از تمام شدن وی اگر احرام بر سر جی بود لازم کرد و قضای عمره و ج و اگر بران
 عمره بود عمره و اگر فاقون بوضع و در عمره و با یکله با حصار و احوال فساد واجب کرد و در شافیه گویند که فساد حجت بود و در
 این عمره و عمره فساد از ایشان نه آن معنی است که عمره در سال اول واجب شده بود آنرا فساد کرد بلکه فساد بجا یعنی صلح است

یعنی عمره که بعد از صلح ادا کرده و قضا و مقاضات یعنی صلح و مضایقه آید سوّم عمره که در سال هشتم که سال فتح مکّه است از حجاز
که یک مرتبه است از مکّه بعد از قسمت غنائم حنین شبشب آمد و عمره گذارد و سوّم در شب بجزایه باز رفت بعد از نماز عشا که
مردم در منازل خود آمدند سوار شدند و پیش از نماز صبح بجزایه باز رفت و برای نماز از منزل برآمد مردم خیال کردند که گمراه
شب سوّم در منزل بود چهارم عمره که باج در سال دهم در حجه الوداع کرد و بعضی سه عمره گفته اند باعتبار آنکه در حدیث بحقیقت عمره
نموده زیرا که یکبار سوّم از آنجا از احرام برآمد و بعدینه برگشت چنانچه مذکور شد ولیکن چهارم را نیز حکم عمره داده اند و بعضی
احادیث دو عمره واقع شده بجهت عدم اعتبار عمره حدیبیه و عدم ذکر عمره حج گو یا مقصود از بیان عمره تنهایی حج بود و نیز عمره
جزایه بر اکثر مردم پوشیده مانده بود و توانا اند که بعضی آنرا روایت نه کرده باشند و عمرای آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم
همه در ذی القعدة بود مگر عمره حج که در ذی الحجه بود و از این عمره در صحاح آمده که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم چهار
عمره کرد یکی از آنها در حجب بود چون این قول او را بمانند رسانیدند خطیب این عمره کرد و گفت رحمت کند خدا این سال
یا بعد الرحمن را مانده بود که عمره کرده آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم مگر آنکه سه همراه بود و هرگز هیچ عمره در حجب نبود
این سنو و خطائی است که او را شده و در خطبه مبالغه کرد فصل در سیاق و بیان حج پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم
که آنرا حجه الوداع گویند بدانکه حج ارفع و اعلاّی ارکان دین و بلند تر و نمایان ترین شایسته اسلام است و حج پیغمبر
صلی الله علیه و آله و سلم اکبر و افضل و اتم حج و اکمل آنهاست و احادیث صحاح و در سیاق از اصحاب مروی گشته و حدیث
جابر بن عبد الله اتم و اجمع آنهاست و راوی آن حدیث امام جعفر صادق است از والد بزرگوار خود امام محمد باقر علیه السلام
علیه و علی آباء اکرام که گفت در آمدیم با جماعه بر جایز بن عبد الله و وی امی شده بود بسبب کبر سن پس پرسید از قوم که
چه کسانی شما را نوبت بمن رسید گفتیم منم محمد بن علی بن الحسین پس دست خود را بر سر من فرود آورده بنویسید من گشت
و نگهائی پیراهن من بکشاد و دست در حجب من در آورده و من آن زمان غلامی بودم جوان پس گفت فرخا یا ابن اسخه
پس از من احادیث پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم آنچه خواهی گفتم خبر ده ما را از حج رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که چگونه
بود پس عقد کرد دست خود و نسج داد و گفت کثرت کرد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در مدینه نه سال و نه بلایه حج
پسترا تمام کرد و زاد و در مردم که رسول خدا حج می برد آمد و قدم آوردند در مدینه مردم بسیار همه طالب آنکه اقتدا کنند
بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و مثل کنند مثل عمل وی پس بیرون آمدیم با وی اخذ حدیث و صاحب جامع الاصول این
حدیث را از روایت مسلم و ابی داود و نسائی آورده و از ابن ابی شیبه و عبد بن حمید و بزار و دارمی آمده و مصنف در
سیاق این قصه و آیات حدیث جابر را با روایات احادیث دیگر جمع کرده و انساق نموده میگوید که چون حضرت رسالت صلی الله
علیه و آله و سلم عزم حج کرد و صحابه را اعلام کردند حج و مجموع ساختگی سفر حج کردند و این خبر یقینی و ضیاع که در اطراف و ادای
مدینه است رسید مجموع مسلمانان متوجه مدینه شدند و در راه که از هر طرفی طواف طعن شدند و عدد و حجاج از حصر و حساب بیرون شدند
تا گفته اند که بیش و بیش و بیش و بیش که نظر کار میکرد همه مردم بودند از پیاده و سوار و تعیین عدد آن معلوم نیست اما
گفته اند عدد صحابه در غزوه تبوک که حجه الوداع بعد از دست بصد هزار کس رسیده بودند تا اینجا چه قدر زیاد بود و در غزوه تبوک
میگوید که در آن سفر خندان مردم هیچ نشده بود و مذکور از خداوند تعالی کسی اتصال آن نمی توانست کرد و در این آنکه صد
و چهارده هزار و بر دایمی صد و بیست و چهار هزار بود دانستی و الله اعلم روز جمعه یازدهم رجب ثانی است یا اختلاف

روایت است بیست و چهارم ذی القعدة نماز ظهر جماعت در مسجد مدینه بگذار و سفر کرد و پیش اذان که سفر کند خطبه کرد و نماز را
شرائط و ارکان و آداب صحیح تعلیم کرد و این خطبه خواندن و تعلیم کردن در روز جمع بود و این روایت خطبه خواندن پیش از سفر
در روز جمع با محبت آنکه برآمدن بسفر بیست و چهارم ذی القعدة بود و نوید آنست که سفر در روز شنبه بود و وقت تا پنجشنبه
مستور نیست زیرا که رسید بکوه چهار شب از ذی الحجه گذشت و فایده آنست که سفر در روز شنبه بعد است چه در احادیث معتبره آمده
شده که سفر را دوست میداشت که در روز پنجشنبه انشا کند و در صحیح بخاری ثابت است که ما کان رسول الله نبی و پیغمبر خدا
صلی الله علیه و آله و سلم یخرج فی سفر اذا خرج که بیرون آید در هیچ سفری چون بیرون می آید الا یوم الخمیس که روز پنجشنبه
عادت شریف همین بود یا رب اگر ضرورتی پیش آمده باشد که خلاف آن لازم افتاد و بعد از نماز ظهر مبارک یا شایه کرد
در وقت بر سر نهاد و در ایستاد و در نسخ متعدده از متن لفظ بر ما موجود نیست مگر آنکه از سنن فقه کاتب است و در صحیح البخاری
و در جامع الاصول نیز که حدیث و سه از این عبارتی آورده است هر دو موجود اند این لفظ که روان شد رسول خدا
صلی الله علیه و آله و سلم از مدینه بعد از آنکه شایه کرد و در وقت مالید و پوشید از او در قار و اصحاب او پس نمی نگرند از هیچ
قسم بداد و از آنکه با کسی برخورد کسی مگر زعفران آلود که میفشاند رنگ را بر تن و من الصلوات من سفر کرد و در ذی القعدة که شش
میل است از مدینه فرود آمد و نماز عصر را بقصر بگذارد و شب آنجا میوت که روز نماز شام و صبح آن روز و نماز صبح و ظهر
روز دیگر نیز آنجا بگذارد و چنانچه مجموع پنج نماز شود و مجموع اوقات نمونین درین سفر برابر بود و در آن شب بر همه
گذشت و بر لبه نماز صبح غسل کرد و گاهی گزشتن بر همه زمان در یک وقت اذان حضرت صلی الله علیه و آله و
سلم بود و بعد از همه یک غسل می برد و در گاهی پس هر نماز غسل جدا میکرد و بعد از ظهر بر لبه احرام غسل دیگر کرد
غسل کردن نزد احرام مستحب است با اتفاق ائمه و اگر وضو کند نیز کفایت است بر هر تقدیر طهارت شرط است و در
غسل طهر و شستن که در گیاه اند که بدان سالخه و تطهیر حاصل گردد و بکار داشت و حالتی طیب پیش آورد و آن که
بعد از چند پوسه خوش و در آن مشک بود و بر تن و سر مبارک وی الیه مناجات میکرد و بفرق و کاسن مبارک آنحضرت
صلی الله علیه و آله و سلم دیده میشد و در همین آمده که عائشه مطیب ساخت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم را بذریعه و
در روایتی آمده که گفت گو یا که من بنیم سفیدی و خوش طیب را در مفارقت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و حال آنکه وی محرم
بود و این حدیث دلالت دارد بر استحباب استعمال طیب نزد احوال احرام و بر آنکه بجا آورد و ام رنگ و پوسه آن بعد از احرام ضرورتی دارد
و آنچه حرام است بر عموم بتدلیس استعمال طیب است و معالمت احرام و همین است مذہب امام ابو حنیفه و شافعی و احمد بن حنبل و
عکلی است از اکثر صحابه و منقول است از جمیع علمای سلف و خلف الامام مالک که منع کرده طیب قبل احرام با سبجه باقی
ماند را حرام و با وجود آن خائز است و فدی نیست بروی و این حدیث بیست و یک است بروی بعد از اذان ازار
در واسع احرام بپوشید و نماز ظهر بقصر بگذارد و احرام است در چنانجائی که نماز ظهر گذارده بود و منقول نیست که پیش از
احرام جز نماز فرض ظهر نازد خاص بر لبه احرام گذارد مذہب امام ابو حنیفه و شافعی استحباب بر کعبین نفل است پیش از
احرام و اگر هم بر کعبین فرض اکتفا کند نیز جائز است و نزد امام مالک و احمد برابر است که بعد از نماز فرض باشد نفل مالک
ظاهر مذہب امام احمد آنست که اگر بعد از نماز فرض بود ادائی است و اگر نه باشد نفل گذارد از جهت اتباع ظاهر سنت چنانچه
طریق اوست رحمه الله و امام نووی در حدیث ابن عمر که گذارد و پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم بذی القعدة در رکعت و چون

برداشت او را قاعداً و از برادر و بتلیه گفته که درین حدیث استحباب صلوٰۃ رکعتین نافله است نزد او احرام گفته که
 این ذہب ماست و ذہب کافہ علماء اگر آنچه مرویست از حسن بصری کہ مستحب است نبودن این رکعتین بعد از نماز فرض و صواب
 آنست کہ جمہور بر آنند و ہمین است ظاہر حدیث کذا فی الواہب و شیخ ابن الہمام گفته کہ در حدیث طبری جابر ہمین قدر واقع
 شدہ کہ نماز گزار و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در مسجد ذی الکلیفہ و احرام بست بی آنکہ ذکر عددی مخصوص بکنند ولیکن مسلم
 از ابن عمر آردہ کہ گفت بیرون آمد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پنج و یکزار و در مسجد خود کہ بذی الکلیفہ است رکعتین بست
 احرام در وایت کردہ این حدیث را حاکم و تصحیح نمودہ و گفته باید کہ در وقت مکروہ نگذارد و اگر گذارد کفایت میکند و نماز
 و نیت مسجد نیز کفایت کند و پیش از احرام بدین داخل و رکعت در گردن آوردن و بر جانب راست کوبان آن بجا گفت و خون
 و یا پاک کرد بدین لغات نام شتر یا گاؤست کہ بکہ ہند و ہندی بفتح ا و سکون دال نیز نام آنست مشتق است از نباتات
 یعنی ضحاک و نزد شافعی مخصوص است بشتر زیرا کہ در حدیث تعبیل مجید بدین معانی بقرہ افتادہ چنانچہ در باب جمہور گذشت
 کہ ہر کہ در ساعت اولی ہر سگ گویا بدین فرستادہ شد و ہر کہ در ساعت ثانیہ بیاید گویا بدین پیکر و بقرہ را پس بدین خیر بقرہ باشد
 و حنیفہ گویند کہ بدین مثال بقرہ است یا یعنی آنکہ ہر دو را بدین گویند از جهت اشتراک در معنی ضحاک و در معنی ضحاک یا یعنی آنکہ بقصر دور
 حکم اہل است چہ ہر دو کفایت کند از ہفت کس چنانچہ در ضحیہ و بعضی روایات حدیث جمہور بجاے بدین جزوہ نیز آردہ کہ
 یعنی اہل است ولیکن در اکثر روایات مجہول بدین است و در شرح ابن الہمام میگوید کہ خلافت نیست در بودن بدین مثال بقرہ
 و لغت غلطی گفته کہ بدین بقرہ یا ناقہ است کہ فرستادہ شود بکہ و ندوسے گفته کہ این قول اکثر اہل لغت است و جوہری
 نیز گفته کہ البعد بقرہ و ناقہ خلافت در مضمون شرعی اوست کہ بقرہ کفایت میکند یا نہ پس شافعی میگوید کہ از عمدہ
 نمی بر آید مگر بجز دو تسک میکند بحدیث تعبیل مجید و جوہریش آنکہ بقرہ داخل بدین است ولیکن اینجا از بدین خصوص جزوہ مراد
 بقرہ مذکور است بقرہ و تخصیص بہم خاص منافات ندارد و دخول در اسم عام و در حدیث جابر کہ مسلم روایت کردہ آمدہ است
 کہ گفت ذبح میکردیم ابدنہ را از ہفت کس گفتند و بقرہ را نیز گفت بقرہ نیز بدین است انتہی و نزد امام ابو حنیفہ بتعلیل بدین
 ہا را دفع و سوق دسے نیز شخص محرم گرد و چنانچہ بتلیہ چہ دسے نیز از خصائص احرام است و در معنی بتلیہ است و لاظهار
 احابیت کہ حقیقت بتلیہ است و انما را جابت گا ہی بفعل باشد و گا ہی بقول چنانچہ بادشاہ کی از خدام خود را
 بخواند و دسے بیاید و پیش وی بایستد احابیت است چنانکہ گوید لیک و آنچه از خصائص احرام بود و نیست بدان مقرون
 شود احرام بدان حاصل شود و تصفہ بتعلیل آنست کہ فعلی را یا پوست درختی را یا دوال جرمی و مانند آن و بدین گردن
 ہنہ علامہ ساز و دیار ویز و اشارہ آنکہ جانب بین یا سار کوبان بدین علامہ و نیزہ زند و میسگویند کہ این از
 عادت جاہلیت بود و در اسلام نیز مقرر داشتند از جهت صحت غرض و صحت و اشارہ در جانب بین فصل موافق تر
 است بسنت صحیحہ و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چنانکہ معصفت نقل میکند ہر دو را کہ از آنکہ گفت پیش از احرام
 کرد ظاہر شود کہ این سبب احرام نیست احرام بتلیہ کرد چنانکہ باید ولیکن آن سنتی است کہ محرم نزد اہل احرام میکنند و
 اشارہ ذہب جاہل کہ است از سلف و حافظ نزد امام ابو حنیفہ مستحب ہمان تعلیل است و اشارہ کردہ است و وجہ آن بعض
 چنین گفته اند کہ وی مثلہ و تعذیب حیوان است و آن حرام و مکروہ است و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از جهت کون
 کرد کہ مشرکان از نمی آمدند از ترس آن گرا اشارہ طبی میسگویند کہ این قول مخالف حدیث صحیحہ است کہ در اشارہ

عمره را واجبیت صحیح در نسخ نیز وارد شده اگر چه کمتر از آن دو نوع است چنانکه در همین از این عمر آمده که گفت نسخ کرد و بر آن
صلی الله علیه وآله وسلم در حجة الوداع بعمره مفروض کنج پس آواز بر آورد اول بعمره پسترنج و باجملا خلافت روایات درین باب
بطوری واقع شده که در باوی انظر جز حیرت میفراید و لهذا بعضی از مستحبان از اهل نسخ و الحاق و احوال طعن وارد کتاب
را یافته و گفته که چیست حال شمای شما شراب اسلام که پیغمبر شما صلی الله علیه وآله وسلم جز یک حج بیاورد و یا این
و نا جان وی باین حد کثرت از عدد و احصا مستحاج و همراه و هیچ کس آنرا تشخیص و تعیین ننموده و یقین نداشته که چگونه بود
و به چه نوع بود و ندانند که همین کثرت و از دعام باعث اختلاف و اختلاف شده با تفاوت مراتب ایشان در قرب و بعد از
جلس شریف پس جمعی از علما شکر الله تعالی و تحقیق و توفیق بذل مجود نموده در مقام رد و دفع طاعنان ایستاده و درین باب
تصنیف نامه حویل و بسیط حج کرده تا آنکه گویند که طحاوی از مشاهیر علمای مذهب حنفیه است درین باب زیاده بر هزار
در رق نوشته و علی بن ابی القیاس و یکی از ان مقالات نیست که مصنف نقل کرده و گفته و طریق توفیق همان آن احادیث

آنست که آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم اول احرام کنج مفروض است بعد از آن عمره را در حج در آورد و فارغ شد و فرمود
و خلت العمرة فی الحج الی یوم القیامة در آمد عمره و نسخ تا روز قیامت و این سخن از جهت آن فرمود که اهل جاہلیت عمره را
در ایام حج از مجور و فسوق می پنداشتند و نایت نفرت و کراهت از آن داشتند از حیث اشتباہی راه یافت آنکه مطلق بر اول
حال شد و از آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم بیک سبب می شنید و از اطلاع بر عاقبت حال و آخر کلام او را شاطی پیدا شد
همان را نقل کرد و گفت آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم افراد حج نمود و روایت کرد که اگر آنچه شنید و آنکه بر تمام حال
اطلاع یافت و شنید که در آخر فرمود بیک سبب و عمره بر تمام را نقل کرد و گفت که آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم فارغ بود
و زیادت در روایات و اخبار منکر و مردود و نبود چنانکه در شهادت مثلاً یکی شهادت بیک هزار داد که نزد وی همین ثابت بود
و دیگری بدو هزار که این هزار دیگر بعد از آن نزد وی ثبوت یافت این وجه تطبیق احادیث قرآن و اقوال و آثار و تطبیق
احادیث نسخ با احادیث قرآن آنست که گفته اند که آنکس که نسبت نسخ آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم کرد و نسخ
آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم قائل است آن را دو توجیه است یکی آنکه مصنف گفت که مراد او نسخ بمعنی لغو است که آن
انقاع و التذات است نه معنی شرعی که احرام ببقین است برای عمره و ادا کردن آن و بعد از ادا آن احرام مستقل یک سبب
و ادا کردن آن و معنی نسخ لغوی در صورت قرآن موجود است چه شک نیست که در قرآن انقاع و التذات حاصل است زیرا که
شخص در روزی از دو نسک بیک نسک گفتا میکند و افراد عمل هر یک از حج و عمره جدا جدا منقطع نمی گردد و توجیه دیگر آنکه
نسبت نسخ بسخن رسالت صلی الله علیه وآله وسلم بسبب امر و تعلیم آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم است آنرا اجماعی معنی
نسخ کردن آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم آنست که امر بدان کرد و بفرموده آنرا و این نسبت فعل با امر متعارف است در کلام
چنانچه آمده است که بگویم کرد پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم ما فرمایند امر کرد و بدان که آنکه خود وی حضرت صلی الله علیه وآله وسلم
مشاهیر جمیع شد و مثل آنست که گویند پادشاه شهسار بنا کرد و نمایان را بکشت و در حقیقت امر روزی بنا و کشتن و بنا کردن کشتن
کار دیگر است نسبت نسخ بسخن صلی الله علیه وآله وسلم همچنین است و این تاویل از امام شافعی منقول است رحمه الله و نیز عبارات
حدیث نسخ این چنین است که نسخ با لغو الی الحج و این عبارت مناسبات بصورت قرآن ندارد یعنی احرام است برای عمره مفروض
و مضموم کنج حایل که از دو صورت قرآن است و قرآن بدو صورت سخن پذیر است یکی آنکه ابتدا نیست کند و بگوید احرام است حج

عمرہ را در شہر ج کمرہ می بنداشتند و داخل فجور و سق می شمر و ندیجی آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شنیدن این حکایت و توقف ایشان و احتمال این امر و غضب آمد و از برای تسلی خاطر ایشان فرمود نوانی استقبال من امری است بر لم این الهدی و جلالتا عمره یعنی اگر پیش ازین ظاهر میشد مرا این رطبه و صلاحتی که شما الان بدان فرمودم و امر کردم هر کس از من نیز چنین میکردم و تنه میکردم و سق می نمودم و او را تاکید و اشارت میکردم و چون سق می کردم حلال شدن پیش از نحر و می روانند و نحر بند و جز در روز نحر پس صحیح نباشد منع حج بمرور ازین و از شما نیز هر که سق می کردی کرده است بر احرام خود باقی باشد و هر که نکرده از احرام بر آید و خطائی میگوید که مقصود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم باین سخن تطیب قلوب ایشان بود که برایشان ترک اقتدا و اتباع آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شاق آمد کذا قال الطیبی و شیخ قدیسی میگوید حکمت آنست که تا کسی از انسانک و انواع حج که نتایجست مہل و مشرک نماند و میگوید که این امریست که مخصوص اند صحابه بدان از میان سائر امت و جائز نیست مریج کی را بعد از ایشان رخص و منع حج میرود و دارد شدہ باین معنی احادیث صحیح و سنی الکلام فیہ و چون به لباس قوم و از ثکباب این امر گذرانست و کراہتی را و یافت و در امثال امر توقف گویند ظاہر گشت و این خبر بجز آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم رسید و آنست که در ضامن قلوب ایشان ترانے و مظهر لای را یافت و خوف آن شد کہ مبادا و سوس شیطانی ایشان را از جا بفرزند فرمود و استقبال من امری است برت الحمد لیث و دفع کرد باین قول علما بنظر ایشان را عاشا است کرد بآنکہ تمامہ فضیلت و سعادت و امتثال امر بت و اجابت دعوت اوست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و گفته اند کہ امام محمد باین قول حضرت مصطفی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ فرمود لو استقبال من امری است برت الحمد لیث است لال کرده است بر فضیلت تنجیم آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آرد و کرد آنرا بلا بد آنچہ آرد و کند و صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آنرا افضل اکل بود و جواب این استنبال گفته کہ آرد و صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آنرا بہت تطیب قلوب صحابه و تسلی خاطر ایشان بود نازان جہت کہ آنچہ واقع شدہ ناص و نازل است و باین تحقیق مذہب این امام اہل آنست کہ اگر سق می کردی کردہ قرآن افضل است و اگر نہ کردی تنجیم افضل تا افضل آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و تنی و تنی منافق آنست و اللہ اعلم و چون در اختلاف و ابرام آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حج کہ ہلر فی قرآن بعد از تنجیم از تفصیل دیگر نیز بود کہ مردم را بسبب سہو و ہم خیالی و دیگر دران تاشی شدہ و منصف خواست کہ آن تفصیل را نیز بیان کند پس فیصل جابر لہ آن عند کرد و گفت فیصل در حج ہیچیر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم طوائف علماء را حج سوا فکدہ طائفہ اول آنما کہ میگویند حج مفرد گذارد کہ با آن عمرہ نمود و طائفہ دوم آنما کہ میگویند تنجیم و شتی کہ از عمرہ حلال شد و پس ازان از ام بکج بہت و این ہر دو قول سہو و ہم خیالی بہت تحقیق کہ گذشت کہ و صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فاران بود و بعد از اولیہ افعال عمرہ ہم بر احرام اول باقی ماند و درین وہم دوم حدیث مساویہ را بہت ساختا مذ کہ گفت فسر کرد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سر مبارک خود را بمزاض بر مویہ و در روایتی آمدہ کہ قصر کردم شعر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بشخص و این حدیث از مساویہ در صحیحین مرویست ولیکن آنرا انکار کردہ اند بر مساویہ و تعلیل و تظہیر کردہ اند و دران و گفته اند کہ این سہو بود از روی خیا آنچہ از این عمرہ واقع شدہ کہ گفت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عمرہ کرد و جب و فاشا شدہ او را تعلیل و تظہیر کرد و دران کہ لطف الواجب و مرویت از امام احمد کہ آنحضرت

صلی الله علیه و آله و سلم از اهرام نه بر آورد لیکن قصر شعر کرد و در گریزیه نکر و این مخصوص است بوی صلی الله علیه و آله و سلم از جهت
صحت حدیث مساوی و لیکن تحقیق نزد جمهور هاست که گفته شد طائفه سوم آنکه میگویند تمتع بود تسبیح که از آن حلال نشد بسبب
سوق دی و این نیز سهوت از جهت ثبوت قرآن مگر آنکه از تمتع منعی لغوی خواهند چنانچه گذشت طائفه چهارم آنکه میگویند
قارن بود این حق است اما آنکه گویند که قرانی که در آن دو طواف بود و دومی در اول قدم ثابت نه بلکه در اول قدم یک
طواف و یک سی کرد و در ج طواف دومی دیگر بجای آورد و مذاهب امام ابو حنیفه و قارن نیز همچنین است که اول احوال عمر و بجای آورد
و یک طواف و یک سی بر آن آن کنند بعد از آن حج گزارد بطواف دوم که سنت است مراعاتی را تا آخر احوال حج و اگر در اول
و دو طواف و دومی کند نیز کفایت کند و لیکن اساقی دارد و جهت تاخیر سی عمره و تقدیم طواف تیسر که طواف دوم است اما هیچ
چیزی لازم نیاید طائفه پنجم آنکه میگویند مفرد بود و افرادی که بعد از قناسه حج بعمره احرام بست از تنعیم و این غلط است هیچ
یکی از صحابه و تابعین و ائمه اربعه و اهل حدیث بدان نرفته که ذاتی الواجب قناعت این تیسر و حق و مذاهب مخالف آنست
که قارن بود اول یک طواف و یک سی کرد بعد از آن حج گزارد و اما در احرام بنمیز صلی الله علیه و آله و سلم همچنین هیچ
طائفه را سهواً قناده طائفه اول آنکه میگویند تکیه و سه بعمره مجز بود و بر آن مستمر شد طائفه دوم آنکه میگویند تکیه و سه
بج مفرد بود و بر آن مستمر شد سوم آنکه میگویند تکیه و سی بعمره مجز بود و ثانی احوال حج در عمره کرد طائفه چهارم آنکه
میگویند تکیه و سی حج مفرد بود و بعد از آن احوال عمره کرد و در حج این مخصوص است بوی یعنی در تمام راه تکیه و سی میکرد و بعد
از رسیدن بکه احوال عمره کرد پس منافعی نشود این کلام و حکم بخلافی این قول با آنچه در وجه تطبیق میان قرآن و از آن گفت
زیرا که آن شایع چنین بود بلکه احرام هر دو بست در وقت احرام تریب و ابطال کرد و هر دو در طریق فاقم طائفه پنجم آنکه
میگویند که احرام سه احرامی بود مطلق هیچ نسکه را تعیین نکرد و بعد از آن یعنی بعد از احرام مطلق بستن و سی آمد و تعیین کرد
حج و عمره را بر تقدیر قول بقرآن یا تعیین حج بر قول با افراد حق آنست که هم در وقت احرام تعیین کرد و قرآن نزد
والله اعلم و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم چون نماز ظهر گزارد احرام بست و بیک گفت انما ه بر ناقة خود که قصوا
نام داشت بهجت سبق و تیز رفتاری می گوید که نزدیک نزد وی انقیس سیر و غایت جری بود و بعضی گفته اند که قصوا ناقة را
گویند که قطع کرده شده است طرف اذن می گوید عبیده گفت هی مقطوعة الاذن عرفنا و گفته اند که قصوا و عصبنا
و عصبنا نام یک نفر است که حضرت بنیبر را بود صلی الله علیه و آله و سلم بر دی سوار شد و چون ناقة برخاست و گیر از تکیه
گفت از بهین که بر پشتی که برابر بید است که موضعی است نزدیک بنی الکلیفه بالا بر آمد و گیر از تکیه گفت مصنف درین کلام
اشارت کرد به جمع و تطبیق روایات که در وقت ابتدای تکیه آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم آمده و در بعضی روایات
آمده که بعد از نماز گفت نزد شجره که در آن وقت آنجا بود و آن مسجدی است که آنرا مسجد شجره گویند و در بعضی بعد از استوا
بر ناقة و در بعضی بعد از بر آمدن بر پشت بید یعنی هر کس هر وقت که شنید که پیش از او سه نشنیده بود همان ارادت
کرد و بهجت وقت ابتدای تکیه بعد از نماز بود و سنت نزد امام ابو حنیفه و امام مالک و در روایت مشهوره از امام احمد
همین است و صحیح از مذاهب شافعی و در روایتی از احمد آنست که انضال احرام در وقت برخاستن ناقة است و گاه میگوید بیک
حج و عمره زیرا که قارن بود و گاه میگوید بیک سجده و این منافات بقرآن ندارد چه قرآن نوعی از حج و سیل است و چون در نماز
نیت هر دو کرد و هر دو در تکیه گفت و گیر در تمام راه اختیار دارد و هر چه گوید از حج یا عمره و این نیز سبب اختلاف در کیفیت احرام

منع جیم و تشدیدهای مشکوک در ودان و ابو ایوبی گرفته بود مما هیبت و حدیث دی در هزارین ستان فی خلافت
 ابی بکر الصدیق سارحی را بیدم آوردند و این روایت بخاری و مسلم است و در روایتی از مسلم و دیگران
 وحشی را که چکیده از وی خون و در روایتی شق سارحی را و در روایتی عضوی را از گوشت صید و در روایتی پاست سار
 وحشی را پس آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم آنرا از وی قبول نه کردند و گرفت و چون در بیدی وی بجهت قبول کردن که
 بخار و هلی بر عدم رضا و محبت وارد گرامتی دید فرمود که چه چیز از جهت عدم رضا و محبت روئید که آن روئید که
 ما حرانیم این حدیث با حدیث سابق که در منزل رو عمار وحشی را بر رفته است که مخالف آمد و همچنین اخبار و آثار و کمال
 محرم و عدم اکل و لحم صید مختلف آمده و در کتب است اختلاف الفاظ مذکور است که در عام حدیثیکه آنحضرت صلی الله علیه و آله و
 سلم ادای عمر و میرفت و محرم بود ابو قتاده و جماعه دیگر از صحابه از راه دعای سائل مکرر فادند و ابو قتاده محرم نه باقی نما
 محرم ناکه سارحی پیدا شد صحابه آنرا میدیدند و میان یکدیگر خنده میکردند و لیکن در این اشارت در لالت نمیکردند و باقی
 سر خود را از ایشان بخواستند و از وی طبع طبعیدند و در هیچ نوع او را در صلیا و اعانت نه نمودند و ابو قتاده از پس فرود آمد
 سارحی و در بر گرفت و سوار شد و بران سارحی تماقت و او را بپای کرد و بنگیند و بکشت همه و خوردن آن بیجا و نه
 بعد از خوردن شکم کردند که چرا لحم صید در حالت احرام خوردند و ابو قتاده باره از گوشت وی نگاه داشته بود پس بجهت
 صلی الله علیه و آله وسلم آمدند و حقیقت حال را عرض نمودند حضرت صلی الله علیه و آله وسلم فرمود آیا هیچ یکی از شما امر کرد
 ابو قتاده یا صلیا و آن را دلتی یا احاسی نمود بران و اشارتی کرد بران گفتند یا رسول الله فرمود این طبعه بود که بخورید
 شما را خدای تعالی بخورید از آنچه باقی مانده است و خود نیز خورد و مسلم را و او و نسائی از این عباسی آورده اند که نزدیک
 از کم گفت آیه مهدی و یاد داری که ام اگر ده شد کم صید برای رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم پس قبول نکرد و گفت
 ما محرمیم و الله اعلم این است که کار خدا و برای صعب بن جهمه است یا نصه و گیر است و ابو داود از عبد الله بن ابی
 که عاری که خلیفه عثمان بود بر طاعت بران عثمان طعامی ساخت از لحوم طیر و وحش پس بهر ستاد کسی را بر ستاد امیر المومنین
 علی نادان مجلس حاضر کردند گفتند بخور حضرت امیر فرمود بخور این طعام را بقوی که مکمل باشند یعنی غیر محرم و ما حرانیم و
 فرمود سوگند میدهم خدا کسی را که در اینجا است از بنی اشع یا میداند که فرستاده شد برای رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم
 و مسلم گوشت سارحی پس قبول نه کردند و فرمود ما حرانیم گفتند نعم این چنین است و مسلم و نسائی از عبد الرحمن بن عثمان آورده
 که گفت بودیم با هم محرم پس فرستاده شد بران ما هم طیر و طعمه در خواب بود پس بعضی از آن را خوردند و بعضی فروغ نمود
 و خوردند و چون بیدار شدند طعمه مواقت کرد با آنها که خورده بودند و گفت خورده ایم ما آنرا با حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم
 و او که مسلم و در مولا از عثمان آورده که محرم بود و در موضع مشکوک صید سه نزد و سه آوردند پس گفت در خواب خود را
 بخورد گفتند تو چه خبری گفتی نیست من مثل شما این را پس از من صید کرده اند نه بران شایع صید کردن محرم و
 دلالت عاشرت و اعانت کردن او بران حرام است و اگر بگذراند آن برده لازم آید اما اکل و لحم صید را در حیا
 تفصیل است اگر خدا صید کند یا موسی دیگران نیز اتفاق حرام و اگر غیر محرم کند بران خود کند یا بران وی باذن وی یا باذن
 وی یا اهل یا نزال نهادن باب مختلف است بعضی از صحابه و تابعین بر آنند که حرام است به محرم اکل لحم صید مطلقا بلیل
 حدیث صعب بن جهمه که فرمود ما حرانیم پس علت عدم قبول همین احرام را ساخت فقط نه چیز دیگر را و ایشان این حدیث را بجا

نسخ احادیث دیگر که در اباحت آن آمده دانند و این سخن نسبت الی قتاده درست است که قلعہ آن در عام حدیث بود و
 این در حجة الوداع و لیکن آثاری که از ظلم عثمان مذکور شد مناقات دارد و اگر نسخ می بود خوردن عام کردن بدان از ایشان
 جابر بنی بود و مذہب مالک و شافعی و احمد آنست که اگر محرم خود صید کرده یا کسی دیگر بر لے صید کند اذن دی یا غیر
 اذن دی خوردن آن حرام است و اما اگر شخصی غیر محرم بر لے خود صید کرده و ازان برای محرم فرستاده حلال خوردن
 آن حضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و اذن بخوردن وی صید الی قتاده را از حجت بود و اما عدم قبول صید صیب بن جابر
 و خوردن ازان بحجت احتیاط و تنزه بود و احتمال و ظن آنکه شاید که بر لے ایشان صید کرده باشند چنانچه ظاهر حال
 در اینست و عدم اکل امیر المومنین علی در صیانت عارث بن زبیر از ایشان نیز برین احتمال بود و اکل عمار و مہرقت از ابا آکلان
 بحجت عدم صیاد برای ایشان و این معنی در حدیث موطا از امیر المومنین عثمان معلوم شود و نزدی و غیره از حدیث
 جابر آورده که گفت پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم حلال است صید بر شکار در حال احرام انعام که صید کنند نفس خود یا صید
 کرده نشود برای شکار و کسی میگوید رواه انحنہ الا ابن ماجہ از نزدی گفته که مطلب که را و سے این حدیث است از
 جابر بنی شناسیم ما و اساع از جابر و اما مذہب امام ابو حنیفہ و تابعان وی جواز اکل لحم صید است بر محرم را اما دام که
 صید نکرده و امر نکرده و ذوات و احانت نموده بران محرم خواہ خوردن یا محرم دیگر و این معنی از حدیث الی قتاده ظاهر گردد
 که آن حضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم از صحابہ پرسید که آیا هیچ یکی از شما امر کرده یا دالالتی کرد بران یا اشارت
 نمود بران یعنی اگر یکی از شما می بود و در حلال نمی بود و نه پرسید که آیا بر لے خود صید کرده یا بر لے شکار و میگوید که ظاہر
 اگر کسی بود و محرم علیکم صید البر یا دستم حرام است صید محرمین است نه غیر ایشان زیرا که مخاطب ایشان اند و محرمان دیگر در
 حکم ایشان اند بعلت احرام و نیز استدلال کرده اند بحديث موطا که از ابی ہریرہ آورده که از یحیی بن یزید
 رسید و ریاست جماعه از سوازان را از اہل عراق کہ محرم بود نزد پرسیدند از او از صیدی کہ نزد اہل زبده یافتند کیا است
 ایشان را پس امر کرد و فتوای داد ابو ہریرہ ایشان را با کل آن ابو ہریرہ میگوید کہ بعد از فتوای دادن یکی افتاد
 بعد دل من کہ آیا این فتوای من چگونه بود تا بعد مینہ آدم و واقعہ را بہترین الخطاب گفتم سو گند خورد و فرمود اگر
 میکرد و فتوای میدادے بغیر آن میکشیدم بر تو درہ را پس اگر نمیدانست آن را مگر از طریق توقیف و لے گویند
 نیز در بر تقدیر بر آنچه مخالف آن کرده از طریق اجہاد و لیکن پوشیدہ اند کہ در محرم را میرسد کہ گویند کہ امر کردن ابو ہریرہ
 آن سوازان را با کل آن صید از حجت آن بود کہ صید اہل زبده از بر لے ایشان نہ بود چنانچه ظاہر حال آنست و لیکن
 آن احتیاط و احتمال کہ شافعی و غیرہ در حدیث صیب بن جنامہ را رواه و اما جابر نیز میرود و کما لا یخفی و معنی این حدیث ما این
 چنین روایت کرده اند کہ استفادہ از ابو ہریرہ را از اکل صیدی کہ الی امر ایشان کرده شدہ برین تقدیر موافق است
 و نیز استدلال کرده اند بحديث ظلمہ کہ گذشت و اگر ظلم بقای حکم سابق بجز اناکل کہ از حدیث الی قتاده معلوم شد
 نمیدانست چون موافقت میکرد و شہادت میداد بصوب آکلان و اینجا خود ظاہر از سیاق قصہ آنست کہ صید بر ایشان
 بود و تحقیق آن میباشد کہ این تسکات حقیقہ از بر لے رو قول آنهاست کہ مطلق حرام میگویند و حدیث جابر را نسخ میدادند و استدلال
 بر جواز و غیر صورت امجدیث الی قتاده است بران وجهی کہ تقریر کردیم و اما حدیث جابر کہ مذکور شد طحاوی تأخذه کہ من این را
 ثابت نمیدانم زیرا کہ راوی از جابر مطلب بن عبد اللہ بن مطلب است و شاخہ نشدہ بہت اور اساع از جابر چنانچہ

از تندی نقل کردیم و ادوئل یسار و کلم یسار با هر کرم و در حدیث معصوم بن جاسر گفته که بوی نیز غل نتوان کرد که رویت در روایت
نیز مختلف است بعضی سار جوشی روایت کرده اند و بعضی بجز سار یا رطل سار یا حکم سار یا عضوی از گوشت سار و افنج روایت
سار جوشی است و عدم قبول از جهت عدم جواز تکلم محرم است صید را و اگر قبول میکرد لابد با نگاه میداشت یا زنج میکرد یا هر
چنان میکرد و همچنین از اینها جائز نه این حاصل کلام توریشتی است بعد از تنقیح و تحقیق آن و با کمال احتیاط بر مذہب اطلاق
عدم جواز است و در مذہب امام ابو حنیفه و مذہب دیگران چنین است و در جامع الاصول از موطای آورده کرده
اینکه از سیر عاقله را از اکل صید چه که برای محرم صید کرده نشاء است پرسید عائشه فرمود یا ابن ابی خنیعت احرام ده روز پیش
نفت اگر مد خاطر تو خطمانی است مخداین همه کلام در صید نیست اما صید بحر طلال است باتفاق بمقتضای آیت قرآن مجید
و اهل کلم صید البحر و جواز صید بیت چنانچه ظاهر است اما در حدیث کعبه بار آمده است که صید بحر است و آن لغو و حجت
یعنی بنی افتخار این مایه است در هر سال دو بار و احادیث درین باب از موطا و ترمذی و ابوداؤد و در جامع الاصول نقل کرده
است و الله اعلم و رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم فرمود که صید بحر است و آن لغو و حجت
و خادای است بر دو مرتبه از کلمه رسیده گفت یا ابوبکر دانی که چه وادیت این ابوبکر گفت این وادے مسغان است چنانچه
خطه الله علیه و آله و سلم فرمود و صالح علیها السلام درین وادے میگذاشتند بر دو شتر سرخ و ایشان از لایف
طرا حار بار لایف ایشان عبا لایف شمشین و مدایف ایشان گلیها و تلمیبه میگذاشتند مرج را این روایت احمد است و در
روایت مسلم آمده که چون بمادی ارنق رسید و آن قریب است بر سافت میل و احدا ذکر گفت که موسی را دیدم که درین
وادی میگذاشت و هر روز با گشت وادگر و شهاب خود تهاوه فرماید و تلمیبه میکرد و در صبح بخاری نیز آورده و لیکن تعبیری وادی
گمره و تلمیبه نیست که گفت گویا که می بینم موسی را که فرووی آید از وادی و تلمیبه میگذاشتند کذلک المواجه و در موسی
این احادیث اقبال است کمی آنست که این خبر است از آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم از حالی که این اخبار و روایات
ایشان بعد کسب می آمدند و احرام می بستند و تلمیبه میکردند و می کرده شد بر و و قول و صلی الله علیه و آله و سلم در حدیث
موسی کذلک نظر الیه بجهت کمال علم و تعین است بدان گویا که الان می بیند آن را و بعضی میگویند که این روایه تمام است
که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم ایشان را از خواب با تمثال دید و درین سفر یا پیش از آن دیده بود و الان بجا آمده
سال و تذکره آن نمود و بعضی گویند که ملا حقیقت آنست چه اینها صلوات الله و سلامه علیه و آله و سلم از آنجا آید چنانچه
است و حج این تمام درین سال بود که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم پنج بر آمده بود و ایشان را درین حال دید و بجا
میگویند که ایشان زنده اند و قبر خدا را در بهشت اند و لیکن ارجح مظهر ایشان تمثال میشود و تلمیبه می پذیرد و هر جا که میخواست
چنانکه در شب اسری موسی را علیها السلام هم در قبرش دید نماز گذارنده و هم در آسمان دید و این اجساد و تمثاله هم در نقطه ناید و هم
در مقام و در حقیقت کشف عالم مثال است چنانکه اهل این کشف میباشند و بالاتر ازین کلامی است پس عانی که در کتب و قول
مفسرین و بعضی مفسرین ناموت بدان نرسند و آن نیست که میگویند که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم ایشان را درین حال
دید که در حیات خود داشتند و اینها حالی است که در آن ماضی مستقبل نیست و همه حال است این سخن دقیق و بلند است در مسائل
اصولی ازین مآخذ و تحقیق زنان و مکان مذکور و کلمه است و الله اعلم بحقیقه الحال و چون آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم
مسیح نبیین مکرر بر وزن گفتند و نفسی است هر یک مرتبه از کلمه که قرآن المومنین میبوند و در نهایت رسیده عائشه را بعضی از مخزون و گران

فرمود چرا میگری مگر حیض دیدی گفت آری گفت اندو کهن میباشی که در قیام آن با اختیار تو نیست این با خداست قنای
 نزد خزان آدم نوشته و طبیعت ایشان چنین سرشته و درین حج ترا عقیقه نیست هر علی که حجاج میکنند کفن اما طواف کعبه کفن
 زیرا که آن در مسجد است و عائش را در آمدن در مسجد جائز نه و عائشه از اول احرام بمره و بیسته بود و چون بگردن عمره از دست
 متعذر شدند است آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم که حج در عمره وی و او را در قارن گردانند و فرمود که غسل کن احرام بکن
 بپند پس عائشه چنان کرد و احرام بکن بر بست و احرام بستن عائش و نفسا را درین حال جائز است غسلی بکنند و احرام به بپند
 چنانکه ترمذی و ابو داؤد و نسائی آورده اند که در ذوالحلیفه اسما بنت عیسی که زوجه ابی بکر بود محمد بن ابی بکر را بپند
 حکم شد که غسل کند و خرقة بر بندد و احرام کند پس عائشه را درین حالت فرمود که احرام بکن بر بندد و قارن شود و چون
 ظاهر شد و از وقوف بعمرات باز آمد طواف کرد و سی کرد بر لای قرآن گفت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بپند است اکنون
 حلال شدی از حج و عمره که بدان قارن شده بودی ولیکن طواف عمره بسبب عذر حین تاخیر یافت تا وقت طواف
 زیارت از حینت عائشه گفت من در نفس خود و خرقة میایم که طواف کردم عمره را الا بعد از وقوف و وقت وی پیش
 ازان بود پس آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بر او را از یک مادر بود یعنی عبدالرحمن بن ابی بکر فرمود که عائشه را بهر از
 تخیم احرام بندد و عمره بگذارد و تخیم موضعی است بر سه میل از مکه و خارج حرم و احرام برای عمره از محل میاید چنانچه در نفعه مقرر
 شده است و نزدیکتر از وی بکرا از زمین حل دیگر نیست و الا آن که ابی بکر بر لای عمره احرام می بندد از تخیم است بپند
 و آن موضع را حوام الناس عمره خوانند و موضعی که عائشه از آنجا عمره بست در سه شعبه مشین است و او را مسجد عائشه گویند
 و طار را درین اقوال است که این عمره عائشه که حضرت صلی الله علیه و آله و سلم او را بدان فرمود چه عمره بود و بچه سبب بود بعضی
 میگویند عمره زیارت بود بر آنچه واجب شد بروی بحبت قرآن که در آخر عائشه بدان متعفف شد چون آن بطواف وی
 که بعد از وفات کرد و ادایا نت ولیکن از برای تطیب و خوش کردن خاطر عائشه و جبر دل وی که در خرقة بدان راه یافته بود که
 طواف عمره بعد از وفات کرد و امر بآن فرمود و اگر نه طواف وی که افعال عمره است و وی کرد کافی بود از حج و عمره وی و او بی
 عائشه در ابتدا چون احرام عمره بسته بود فقط تمتع بود اما چون با حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در آخر حج را در عمره در آورد
 قارن شد و متعفف میگوید که این قول اصح اقوال است و احادیث چنانکه از سیاق قصه معلوم شد دلالت بر این میکند که فرمود
 آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم عائشه را که اکنون حلال شدی از حج و عمره صریح است در آن پس فرمودن بمره از تخیم
 بر لای بمره تطیب قلب می بود و بعضی از علما میگویند که چون عائش شد امر کرد و بر آنکه رخص و ترک آن عمره که احرام بر لای
 بسته بود کند و انفعال کند حج مفرد چون حج تمام کرد فرمود تا عمره کند قنای آن عمره اول که احرام بآن بسته بود
 و این قول امام ابو حنیفه است و اصحاب کوی رحمهم الله که امره چون تمتع شود و احرام بمره به بندد و پیش از طواف
 عائش کرد و ترک کند عمره را و احرام بندد بر لای حج مفرد و این قضیه عائشه را دلیل آن آرند و آنچه در حدیث آمده که
 در نفعه عمره ترک بکن عمره خود را و در روایتی دیگر عمره ترک و در روایتی قضی عمره ترک نیز آمده مؤید نیست اگر چه تاویل کنند
 ادراکه مراد بر نفس و ترک عمره تملل و بگردن ازانست یعنی بیرون میا از احرام عمره و در آور وی حج را و در روایت مسلمی
 عن العمره نیز آمده و این محل و جهن است و آنچه در حدیث احمد از عطا آمده که عائشه گفت یا رسول الله چه حج با عمره گفتند
 یعنی ایها المؤمنین و من باز گردم بجه که عمره با او نیست نیز بظا هر تقویت و تأیید مذہب ما کند و پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم

در ترکیب نفس صبیح کرده اند و شیخ ابن الهمام گفته که طبرانی این حدیث را بسند خود تا ابن عباس روایت کرده و در
 ذکر اسلام جبراسودیت و ذکر کرده و روی اقتضای صلوة و نزد دخول مسجد حرام چون نظر بخانه کعبه افتد و بر صفا و بر
 مرده و عرفات و بزدل و نزد حرمین و ممکن است که الحاق کرده شود اسلام جبر باقتضای صلوة بقیاس شبهة علت و دین
 حدیث سخن است و حق آنست که حرم نیست از جهت ثبوت رفع در کبیرات عیدین و قنوت انتی و اشد علم و بعد از اسلام
 جبر شروع در طواف کرد و خانه کعبه را بر دست چپ خود گذاشت و این طواف قدوم است و او را طواف تبت نیز گویند و این
 مراقاتی است که نزد امام ابوحنیفه و نزدیک مالک واجب طواف زیارت که رکن حج است و فرض است و گیر است که بعد از
 توقف عرفات در روز عید از مناسک آورده خواهد کرد و در هیچ مکانی از ائمه طائف دعا مخصوص مروی نیست که یا سنا و هیچ از آن
 حضرت صلی الله علیه و آله و سلم ثابت شده باشد اگر چه در آثار از سلف در هر مرضی از آن و طایفه معین آمده اما از حضرت
 صلی الله علیه و آله و سلم بسند صحیح چیزی ثابت نشده که در میان هر دو رکن بیانی و جبراسود که آنها میگفت و ربط آشنائی از آن
 حسته و فی الآخرة حشره و قنات عذاب النار و در روایت ابن ماجه از ابی هریره و اول آیت این دعا را نیز زیاده کرده و هم
 بانی یا سناک العفو العافیة فی الدنیا و الآخرة و گفته مومل گردانیده شده است برکن بیانی هفتاد و نه مرتبه پس هر که بخواند این دعا
 آمین میگوید آن فرشتگان او را و نیز از ابی هریره آورده که هر که طواف کند بیت را هفت بار و تکلم کند گریه بسمان الله و
 الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر و لا حول و لا قوة الا بالله عمده پیشود از وی ده سیئه نوشته میشود و برای وی ده حسنه و بلند
 گردانیده میشود و برای وی ده درجه و عرض کند و در حدیثی است و امام محمد تعیین کرده است در شایع و صحیح دعائی را و گفته که همین
 دعا میل رقت قلب است و یا در حدیث آن اگر بترک و تین بقول و یا نور کند حسن است که از آن حدیث و در حدیث اول از هفت طواف که
 میت عبارت از آنست و در مشهور هر کدام از این طوافهاست هفتگانه را شرط خوانند که در لغت یعنی یکبار روان شدن است تا حدیث
 معین و طواف هفت شرط است و اطلاق شرط در کتب مناسک مذکور و مشهور است و مصنف در قاموس گفت میگوید یک کرده
 بند شسته اند جماع از آنها که طواف را استوار گویند و وجه آن بیان نکرده یارب مگر از جهت رعایت تعلیم و ادب است
 یا نقلی است که در بابیت میگفتند چنانکه در کتاب است تسمیه مدینه مطهوه نیز بگفته اند و الله اعلم و ازین جهت درین کتاب
 بطرفه تعبیر کرده و گفته که در حدیث اول و تسمیل میرفت و گاهها را نزدیکی نهاد چنانکه کشتی گیران می روند و این فعل با
 رل گویند بفتح نون و علت این حکم و راجع اظهار عبادت و قوت بود از مسلمانان بر مشرکانی که که گفتند شما هم می شرب
 لا غرر و ایند این گروه مسلمانان را است و گریه مدینه پس حکم شد که تیز و پهلوانانه بروند و اظهار عبادت و قوت نمایند
 ابتدا این حکم و عزمه تقاب بود و چون آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم این را در حجه الوداع نیز کرد با آنکه وجود مشرک در
 در بیوقت قتلانین و معلوم شد که بعد از زوال غلبت نیز این حکم باقی است و گیران فعل سنت مستقله و از مناسک حج گشت لیکن
 تارک او تارک عملی از اعمال حج نبود بلکه تارک صفتی و حیثیتی مخصوصه باشد چنانکه مرغ صوت تبلیغ چه هر که خفتن صوت کند
 کعبه تارک تبلیغ نبود و چیزی بر سر لازم نکرده و گذارانی الواهب نقلی عن الطبری و اگر این اظهار عبادت و عزمه است
 اعدای باطن که شیطان و جنود او است ملاحظه و اعتبار نماید در وقت و حضور و قرب و داخل بود و در دایره مبارک را از
 زیر پهل رست بیرون آورد و بر بالاسه و درین چپ انداخت و این را اصطلاح خوانند و این نیز مخصوص بسبب شرط اول بود و
 داخل است در عباد و نشانه و باید که منطبق پیش از شروع در طواف کند بازگ زمانی و در چهار طوافه آخر است و اما که فقاه بر شرط

بجست آنست که تا در اکثر طواف حیرے بر قیاس کہ صورت اول و قار و راست باشد و وجہ تفصیل سہ اول تمام ہرست
 و اللہ اعلم درل نزد ما مخصوص بطواف قدوم است و نزد امام احمد نیز در طواف قدوم یا طواف عمرہ است و در طواف زیارت
 و دوایچہ چنانکہ بیان آنہا بیاید درل نیست و لیکن نزد ما اگر بعد از طواف قدوم سہی نکرده است بعد از طواف زیارت کند
 و اگر کرده است نکند و نزد شافعی و در طوافی کہ بعد از دوسہی است درل است و ہر توبت کہ بر حجر اسود رسیدہ سے کہ ہر
 بر آوردی و اشارت کردی بحجر اسود بچوبی کہ در دست مبارک داشت و آن چوب را بوسہ دادی و احادیث قبیر ازین چوب
 بچوب کبیر سمیم و سکون حای ہلکہ و فتح جیم کردہ اند و چوب صولجان آید و چوب یعنی اعوجاج است و لیکن ملا و بجا چوبی
 است سرکچ چنانکہ گفت و آن چوب عصائی بود کہ تارہ سرکچ مشابہ بصولجان و عصا در عرف عرب چوب خرد را گویند کہ
 ریح است و عنز و عصای ریح کلا نتر از ہمہ است و عنزہ متوسط و عصا خرد تر و در دست مبارک حضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم
 اکثر اوقات این چنین چوبی میبود و درین روز طواف نیز داشت و ریسے عنزہ کہ خادان برای مصلحت سترہ و غیرہ ہمراہ
 میداشتند و از آن حضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم مروی نیست کہ راہ باین عصای متعارف کہ پیران در دست گیرند و بآئند
 آن را در روز میرفت و از میچین چنان معلوم شود کہ این اسلام بچوب در طواف زیارت بود کہ سوارہ کرد و این طواف
 قدوم خود پیادہ بود چنانکہ از کلام مصنف نیز معلوم گردد و با بطلان تقبیل مجرب و دست و اشارت دست و چوب سندان
 است و اگر بیچ کی ازینہا میسر نباشد بسبب هجوم استقبال کند و کبیر و تملیل و حمد و صلوات گوید و بگذرد و کذا فی الہدایہ
 در برابر رکن یانی کہ کی از ارکان اربعہ بیت است و بجانب من است اشارت کردی بر رکن بہت یا بچوب اما از فعل آن حضرت
 صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ثابت شدہ کہ رکن یانی را با دست خود را یا چوب را بوسہ دادی اما حجر اسود را ثابت شدہ کہ آنرا
 بوسہ میداد و روی مبارک خود را بران می نہاد و در احادیث آمدہ کہ لہاسے مبارک بر حجر اسود می نہاد و بوسہ میکرد و در
 ہوس کردن باید کہ آواز نکند چنانچہ در ہوسہ کردن زنان کذا فی فتح الباری و گاہ دست مبارک بران می نہاد و دست
 خود را می بوسید و در حالت اسلام میگفت بسم اللہ واللہ اکبر و ہر گاہ کہ در طواف بر حجر اسود رسیدی میگفت اللہ اکبر
 و گاہ بر حجر اسود پیشانی می نہاد و برانجا سجدہ میکرد و انگاہ می بوسید این کیفیات مجموع در صحیح ثابت شدہ ہر آنکہ
 خانہ کعبہ را چار رکن است یکی حجر اسود کہ در دسے مرکز است و آنرا رکن اسود نیز خوانند و میان سہ و باب البیت یکباع
 مسافت است و باین حجر و باب را المنزم گویند کہ در وقت دعا سینہ را بوسہ بچسباند و التزام کنند و رکن دیگر را کہ در
 چین جانب پیش است رکن عراقی گویند و رکن دیگر را کہ در طواف از رکن عراقی بوسہ برسد رکن شامی گویند بعد از دوسہ
 رکن یانی است و این رکن یانی و اسود را بطریق تعلیل یا من گویند بچغیف یا بر لغت فصیح و الف را عوض کی زد و یا
 نسبت دارند و اگر نہ شد یہ خوانند لازم آید جمع میان عوض و معوض و از سبب یہ تجویز شدہ بقرآن نقل کردہ اند و الف
 زائدہ دارند و آن دور رکن را شامیین گویند و در رکن اسود اسلام و تقبیل ہر دو از حضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم صحیح و ثابت
 شدہ بخلاف رکن یانی کہ در روی اسلام بہت آمدہ نہ تقبیل چنانچہ مصنف گفتہ اسلام نیز نیست لکن توجہ و اشارت
 بہت با چوب بے آنکہ دست و چوب را بوسہ کنند و در فتح الباری اسلام رکن یانی بطریق متعددہ اثبات کردہ و از
 ترجمہ باب صحیح بخاری کہ گفتہ اب من لم یسلم الا الرکبتین الیمانین نیز ظاہر نیست و مذہب حنفیہ نیز ہمین است اما در کتب
 شامیین اسلام است و نہ تقبیل و نہ استقبال و نہ اشارت و آوردہ اند کہ حاوی طواف کرد و اسلام نمود ہر چار رکن را

پس ابن عباس گفت استلام نه کرده رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم مگر حج را و رکن یانی ایما ویه گفت هجرت
 هیچ چیز سازیت و از ابن الزبیر نیز می آید که استلام میکرد و هیچ ارکان را و میگفت هجرت و متروک نیست هیچ چیز
 ازین بیت و ابن عباس می گفت و گفت کان کم فی رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم یعنی ماکه استلام در رکن نمیکنیم نه بجهت هجران
 چیزی ازین بیت نمیکنیم بلکه بجهت اتباع رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم و از شافعی نیز در جواب این قول منقول است
 که گفت ترک استلام آن رکنین نه بجهت هجرت و ترک بیت است و چگونه مقصور است آن و حال آنکه اگر در آن طواف میکرد
 ولیکن مقصود اتباع سنت است ترک آن و افلا و اگر عدم استلام آن دورکن موجب هجرت و ترک چیزی از بیت باشد پس
 ترک استلام مابین الارکان نیز موجب آن بود و حال آنکه هیچ کس که ترانه گفته و تحقیق مقام آنست که بیت و رکنان
 آنسرور نه بر بنای خلیل و قواعد وی بود و این رکنین شامیین نه در اصل بودند از جهت استلام آن نه کرده و چون عبد الله
 ابن الزبیر حدیث بنای بیت را از عائشه چنانچه مسلم روایت کرده شنید و بر قواعد و ارکان قدیم بنا کرد و این دورکن شامی نیز
 در جای قدیم واقع شدند و لاجرم مساوی ارکان دیگر شدند و استلام آنها کردند و از بعضی صحابه هم که استلام آنها منقول
 است باینجهت است و آنچه در روایت آمده که آدم و ابراهیم و اسمعیل علیهم السلام استلام هیچ ارکان میکردند هم بدین سبب
 بود و چون حجاج آمد و بنای ابن الزبیر را تغییر داد و هم بر روغن امام با لیت بنا کرد چنانچه الاکان واقع است این دور
 رکن نه بر بنای قدیم باشند و استلام آنها مسنون نه بود و چنانچه آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم نکرد و استلام مسنون گمان آن
 بود که اینها ارکان بیت اند مساوی ارکان دیگر و نه چنین است بجهت حدیث عائشه که بعد از حدیث ابن الزبیر روایت کرد و کذا
 فی فتح الباری و هم در فتح الباری درین مقام نکته آورده که چون رکن اول را دو فضیلت بود یکی بودن ابر قواعدا بر ابراهیم
 و بودن حجر اسود و مخصوص گشت هم تقبیل و هم استلام و رکن یانی را چون همین فضیلت اول بود مخصوص به استلام آمد تقبیل
 و چون در دورکن دیگر یکدیگر ازین دو سنی نه بود در آنها تقبیل آمد و نه استلام و گفته که این بر رکن هجرت و نزد بعضی تقبیل
 رکن یانی نیز مستحب است و گفته که ازینجا حفظ مراتب و عطا اکل ذی حق حقه ما خود و مستحب گردد و الله اعلم و چون از طواف
 فارغ شد پس بمقام ابراهیم برآمد مقام ابراهیم نام سنگی که در روی نشان پادشاه ابراهیم علی نبینا و علیه الصلوٰة و السلام است
 و آن طایفه ایستادن اوست در وقتی که ندا کرد و خواند مردم بلایک بموجب امر الهی عز شانه و ما ذن فی الناس فی الحج الا
 دور و قتی که بنای بیت میفرمود پس فرود پیاده او دران سنگ تا شناختم و مراد اینجا آن موضعی است که این
 سنگ در اینجا نهاده بود اگر گفته شود که ظاهر آنست که معصفاً گوید پس بمقام ابراهیم آمد و در زیادت لفظ بر که گفت
 بمقام ابراهیم برآمد چه نکته است نه که آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بران سنگ بایران موضع که نهاده بود برآمد و جواب
 آن موضع که این سنگ در اینجا نهاده بود جانب مشرقی بیت است و آن جانب طلوع است و بلند که معلا در اینجا نیست
 و مقابل آن غریبی بیت جانب مغرب و پایان و عادت عرب است که در لفظ و عبارت تمیز میان این دو جانب میکنند
 و گویند معدنا الی منا و معدنا الی عرفات که دران جانب واقع اند و اگر در جانب مقابل بن روند گویند مبطنا الیه
 حتی که در مسجد حرام اگر بجانب باب السلام که در اینجا نیست روند گویند معدنا الی باب السلام و چون موضع مقام ابراهیم
 نیز در اینجا نیست گفت بمقام ابراهیم برآمد فافهم و این آیت را بقصد ترغیب و فضیلت صلوٰة دران مقام بخواند و
 اتخذوا من مقام ابراهیم مصلى و در آنجا و او قرائت است بصیحه ماضی و امر آنجا و در رکعت نماز دران مقام بگذارد و در

براق را گویند که آنش از وی بجهت و مرده نام این کوه مشهور است و در آنشای سی چون از حاکم از جهت کثرت اهل
سی و مردم دیگر که تماشاخانه جمال همان آری و سه صلی الله علیه و آله و سلم برآمده بودند بسیار شد بر تاقه سوار شد
و سی را سواره تمام کرد و سلم و ابوراد و از ابی الفضل آدره اند که گفت گفتن مرا این عباس را خبر ده مرا که طواف نمایان سقا
و مرده سواره سنت است و قوم تو میگویند که آن سنت است این عباس گفت راست میگویند و دروغ میگویند گفتن
چه معنی دارد راست میگویند و دروغ میگویند گفت چون بسیار شد از حاکم مردم بر رسول خدا صلی الله علیه و آله
و سلم و میگویند نه محمد نه محمد تا عذرات و ابکار از خانه برآمدند و نه بود در پیش آن حضرت صلی الله علیه و آله
و سلم ضرب و طرد و راغدن و دور باش و پویه شو سوار شد و لیکن مشی و سی افضل است احدی بیانی اگر مراد ایشان
از سنت گفتن سی سواره صد و دو وقت آن از حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم است راست میگویند و اگر مقصود
اثبات اغنیات و اولویت است دروغ میگویند زیرا که باعث مر آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم را و سوار
تقرب و تعبد نبود و اما طواف دوم که ذکر کردیم پیاده بود و چنانکه جا برگشت در سه طوفان اولی رمل کرد و این سواره
مشهور نیست و چون ثابت شد پیادگی در اول طواف سواره شدن در آخر و سه و باز پیاده شدن بر سه سی
و باز سوار شدن بعد است و منقول نیز از اماطرات رکن را که ذکر و سه باید بسبب عذر است که دشت سواره
کرد و حتم سی را برده کرد و هرگاه برده رسید به همان الکادر و دعوات که در صفا خوانده در مرده همان
خوانده و چون سی بین الصفا و المروه تمام کرد صحابه را فرمود که هر که در سه برابر ندارد حلال شود یعنی از احرام
برآید و تکل بر ایشان فرض کرد و تکل تمام از وسط و طیب و لبس میظ و غیر آن این چیز است که بر مردم حرام است و چون
از احرام برآمدند مباح شدند و تکل تمام از جهت آن گفت که گاه تکل میشود از بعضی ازین چیزها نه تمام چنانکه یوم النحر بقدر
از نزع طیب و لبس میظ و مانند آن مباح میگردد و لیکن وسط حلال نمی شود و چون طواف زیارت ادا یافت تکل
تمام شد و وظی نیز حلال شد چنانکه در محل خود بیاید و همچنین صحابه حلال بودند تا روز تروی که هشتم ذی الحجه است
این روز را روز تروی از آن گویند که تروی سیلاب گردانیدن است و شتران را درین روز آب می دهند و سیلاب
میگردانند تا بک برآیند و میفرمود که من اگر غم نمیکنم نیز ندانم حلال میشدم شرح و تحقیق این سخن سابقا مذکور شد و
در بعضی روایات که دارد شده چنین است صلی الله علیه و آله و سلم نیز حلال شد ثابت است و غلط است و این قول معاویه
بود که گفت آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بشقطنی موسی سر مبارک خود را بعد از سی قصر کرد و صحابه با و درین خبر
تخلیه و تغلیط کردند چنانکه گذشت و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم درین محل که صحابه بفرموده وی از احرام برآمدند
و بعضی حلق کردند و بعضی تفرایشان را دعا کردند و گفت اللهم ارحم الملقین به لما ایشان را یعنی ملقین را دعا کرد و چون
مقصود بسیار التماس و التماس کردند که بسیار مقصود را نیز کردند و گفت و المقصودین و ازین جا معلوم شد که این دعا
بر حمت و مغفرت ملقین را در حجه الوداع بود و طواف بعضی اما حبش معلوم گردید که در روز تروی بود که بمکه نذر آمده و مرده
ناگزاده از احرام برآمدند و بدین برگشتند و در بعضی از ابی هریره مطلق واقع شده تصحیح و بیان آنکه در حجه
گفت یا در حجه الوداع و گفته اند که هر چه طریق انبیا و صحابه ساری از ابی هریره از حضرت رسالت صلی الله علیه و آله
و آله و سلم و قیام نیافته و اگر وقوع میافت بزم میگردیم که در حجه الوداع بود زیرا که ابو هریره در حدیث خود قضیه حدیث

در سال ششم است و اسلام الی هر چه در سال هفتم در غزوہ خیبر و در بعضی احادیث تعیین حدیبیه و قریح یافته و در
 بعضی تعیین حجة الوداع و گفته اند احادیثی که در دو سه تعیین حجة الوداع است اکثر و جامع اند و نودی گفته بود بعضی
 المشهور و گفته که در نیست که در هر دو جا باشد و این دقیق الیه گفته که اقرب همین است و در فتح الباری گفته بلکه مستحب است
 همین از جهت ثواب و تقاضای آیات و زهد و لیکن سبب در هر دو مختلف است آنچه در حدیبیه بود بسبب توقف بعضی
 از صحابه بود از احوال بحبت آنچه یافتند از حزن و غم از معصوم و مصلحت به بیت ابوجده و مشاهدۀ اقتدار بران و نفس خود
 و چون صلح کرد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم با قریش کسبۀ او اسه عمره برگرد و سال آید باز آید امر کرد ایشان را
 باطلال و چون توقف کردند درین باب از ایشان مشاهده کرد مشاورت بام سلمه نمود و درین اشارت کرد باطلال
 آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم تا صحابه در آن بے اختیار شوند پس برآمد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم از
 احرام و دیگران نیز متابعت او کردند پس بعضی تطبیق کردند و بعضی تفسیر و هر که مبارزت کرد به تخلیق اسیر و اقرب بود
 با مثل امر تو که که اقتضای خود بر تفسیر پس و ماکر دان آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم معلقین و اگر رود داخل کرد و مقررین با
 نیز در آخر و اسباب مگر بر دو معلقین را در حجة الوداع آن بود که چون اکثر صحابه سوق پدید می کردند بودند و حضرت صلی الله
 علیه و آله و سلم ایشان را امر کرد و پنج جاعله و تخطی از اسیران و بشواری آمد به ایشان و چون چاره نبود از اطاعت قتال
 امر تفسیر و انفس ایشان سبک تر و آسان تر از وطن نمود و اکثر از ایشان تعیین کردند پس آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم
 آنکه و سلم ترجیح و تعیین نمود فعل معلقین را که ظاهر تر و قوی تر در قتال بود و نیز عادت عرب آن بود که محبوب بود
 به بیش ایشان تو میر شوره و زمین ابدان وطن و طبیعت ایشان کرده بود و آنرا فعل اینها هم میگفتند پس آن حضرت
 صلی الله علیه و آله و سلم ترجیح آن نمود و دعا کرد معلقین را کذالی الواهب و سراقه بن مالک بن جهم بن جهم بن جهم
 رسول الله این فتح حج بمرور و احوال انا حرام خاص است این سال و باین مردم یا این حکم و این است تا ابد و شال ششم
 است را فرمود و این است تا ابد و در آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم اصابع شریف خود را در یکد گیر و مکرر فرمود و آن
 عمره در حج تار و قیامت امام نودی گفته اختلاف کرده شده است درین فتح کوی مخصوص است بصوابه در آن سال
 مخصوص با بانی است مرایشان را و مقرر ایشان را تا روز قیامت امام احمد و طائفة از اهل ظاهر میگویند که مخصوص
 نیست و بانی است تا روز قیامت پس جائز است مگر کسی را که احرام حج بسته و با خود دهنه ندارد که قلب کند احرام حج را
 بمرور و تخطی شود با حال وی و مالک و شافعی و ابو حنیفه و جهمی و غیره از سلف و خلف بر آنند که این مخصوص بصوابه است
 در جهان سال مخصوص و جائز نیست بعد از وی را مکرر کرده شده بدان در آن سال از برائے اظهار مخالفت مرهم با طاعت
 که تحریم عمره است و در شریع و دلیل جهمی حدیث الی درست که مسلم آورده که بود مستند در حج و اصحاب محمد و صلی الله
 علیه و آله و سلم قاضی یعنی فتح حج بمرور و نسائی از عمارت بن مالک از پدرش آورده که گفت گفتیم یا رسول الله خبر ده
 مرا که فتح حج بمرور مخصوص باست یا عام است مرثیة آدمیان را پس فرمود آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم هر شمارا
 است تا حمله و نودی گفته اما آنچه در حدیث سراقه بن مالک آمده معنی آنست که جواز اعتمار در شهر حج و قرآن
 مخصوص شناختن بکه عام است پس حاصل از مجموع احادیث و طرق آن آن شود که عمره و در شریع جائز است تا
 روز قیامت و همچنین قرآن و فتح حج بمرور مخصوص است بصوابه و الله اعلم انقی و ابوبکر و عمر و علی و عثمان و غیره بدان شدند

بجای چندی که داشتند این صحابه عظام برابر آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بودند و اما امیر المؤمنین علی از زمین آمد و همراه آورد و در پیرامون آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نیز آورد و مجموع آنچه علی آورد و با حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم همراه بود عدد شش بود و چون حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از دوسه به پرسید بچه احرام بستنی و چه نیت کردی گفت اهلالت بما اهل به رسول اللہ همین نیت کردم و احرام بستم که با آنچه احرام بست رسول خدا من نیز بستم پس فرمود و تو حلال مشو و هم بر احرام خود باش و اجماع مؤمنین حلال شد و چه دوسه داشتند و فاطمه رضی اللہ عنہا نیز حلال شد

چون چندی داشت در حدیث جا بزا آمده که چون علی از زمین آمد و فاطمه را دید که حلال شد و جامه رنگین پوشیده و در پیشم کشیده انکار کرد و بر وی غضب نمود پس فاطمه گفت پدر من امر کرده بدین امیر المؤمنین علی این را در مسدق ببرد می گفت که چون از فاطمه این سخن شنیدم بحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم رفتم و حقیقت حال عرض داشتم و خبر دادم آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را که من بر فاطمه انکار کردم و دوسه میگوید پدر من مرا بدین امر کرده و خبر نمود صدقت صدقت راست گفتم فاطمه نیز راست گفت و درین مدت که آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تعیم و ساکن بودند نیت آنکه نیت اقامت نکرده بودند نماز را بقصر میگذارند و در منزل خود که بیرون نکرده داشت می بود و چون چهار روز گذشت

آنچه در زمین و ثنائی و در بار و چون آفتاب بلند شد چاشنگاه از روز بچشمه بنی متوجه شد با مجموع غلاتی منی از آن قسمیه کرده اند که منی در لغت بمعنی رنگین و انباشتن آید و در نیت می شود و دوسه خون ذابح و از این عباس آورده اند که گفت جبرئیل آدم درین موضع یک جا بود چون مفارقت کرد گفت چه تناداری گفت بهشت تنادارم ازین جهت این را منی گفت مشتق از منی گذاشته القاموس و هرگز از صحابه حلال شده بود و درین روز حرام

جدیدین حج بست هر کس در منزل خویش چون بمنی رسید نزول فرمود و نماز ظهر و عصر بگذارد و شب آنجا میبوت کرد و شب جمعه بود و این رفتن بمنی و میبوت کردن و این نزد ما واجب نیست بلکه سنت است و درین شب و منی هیچ نسکی و عبادتی مخصوص نیست که اقامت آن کنند و اگر یک روز هشتم و شب نهم هم در مکہ باشد و صبح عرفه متوجه عرفات شود و مرد و عورت بمنی نماند جائز است و لیکن اساتی دارند از جهت عدم افتد البست رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و چون آفتاب برآمد از منی روان شد بر راه چپ که از طریق صنب گویند بصاد و بجهت متوجه بوسه

عرفه عرفه بمعنی مکان و زمان هر دو آمده و عرفات بمعنی جمع مخصوص بکمان است و قسمیه او باین اسم بحجت تعارف آدم و حواست درین مکان بعد از هبوط یا بحجت آنکه جبرئیل علیه السلام با برائیم علیه السلام در اینجا تعلیم ماسک کرد و بعد از تعلیم گفت اعرفت گفت عرف و یا بحجت آنکه مکانی است معظم و مشهور گویا پیش از تعریف معروف است و قسمیه برین جوه مشتق از معرفت بود و بعضی گویند مشتق است از عرف بسکون را که اکثر استعمال دی در را که طبعیه است و چون دینی

روایح منقعه بحجت گنده شدن ذابح پیدا آید این مکان را در مقابل وی عرفه گویند که خالی است از انسان و روایح بعضی از صحابه کبیر میگفتند و بعضی تعبیه میگفتند و بر کس انکار نمیکرد و همه را تقریر کرد و تجویز فرمود پس معلوم شد که مقصود ذکر و تسبیح و تحمید است و بلفظ تعبیه گفتن اولی و افضل چون بمرور رسید بفتح فون و کسر میم و فتح و را حوا که فحوی است نزدیک عرفات و آخر زمین حرم است و گویا بر زخی است در میان حل و حرم و در قاموس بتزوید گفت که آن نام

موضعی است بعرفات یا جلی که آنجا است و درین مقام چون نزول کرد و را بجا گفت حل او بر موضع اولی و سپس بجا

گویند که در آن جبل را بزرگ نام حیوان مشهور است چنانکه جبل کور گفتند از جهت تشبیه آن جبل بجا و در شکل شبیه
 قبه پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم که از موسی بود حسب الکلی که پیش از بنی آدم از منی و قریح یافته بود و آنجا زاده بود
 فرود آمد تا چون کتاب بگشت بر مودت را طه را که نام دوسه قصدا بود درین نهادند بر را طه سور شده و بطین را دی که
 خطبه کرد در خلایق را بنیابت طبع و غافل و در آن خطبه قواعد مسلمانان باسرا اگر چه معلوم بود تقریر و تاکید فرمود و اسما
 شریک و جالیت علی بر کند و هر مائت که در جمیع مل ثابت است تحریم است ذکر فرمود و او مصلح جالیت را باسرا اندر پیرا
 اور دور با اس جالیت را و صبح کرد و فرمود و خرمایه شاد اسما سال مکارم است بر طما مثل حریست این روز و این ماه
 داین بلد ملا بر و زوز عرفه است در ماه ماه ذی الحجه و ببلد بلد که منقلب است و فرمود هر چیز از امر جالیت نهاد و شد و است
 در نه هر یک من یعنی هر چه اندر سوم و او مصلح جالیت بعد ابطال کردم و کان لم یکن ساختم عادت عرب است که در احوه
 ککان را باطل و تا خود سازند که اگر دیگر گران نکردند و رجوع باین نمایند گویند که اول از پیرای خود کردم و فرمود و کما
 جالیت موضوع و در است یعنی هر یک بر دیگر و دوسه خست که در جالیت واقع شده بود اکنون آن دعوی بر طرف
 کردم و در ساختم و فرمود اهل خست از خست که آن را نهادم و در ساختم خون ابن رجیع بن اسکارث و ابن
 ابن ربه در بنی سعد استر مایک و دشمنی محمد قبیله ذیل او را گشتند و طه بن عبد المطلب عم رسول الله صلی الله
 علیه و آله و سلم است و در یعه ابن عم دوسه صلی است اسما بر و انان حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و در شرف است عمر
 وفات کرد و نام پسر وی ایاسن بود و در مملکت که میان بنی سعد و ذیل بود سنگی باین پسر رسید و کشته شد و بنی
 عبد المطلب دعوی آن خون ایشان داشتند و فرمود و با اس جالیت موضوع است قریش را عادت بود که
 در جالیت با بنی سعد و دوسه ایاسن که بر او بر یکدیگر داشتند این دعوی را بر اینرا انگذ و باطل کرد و فرمود
 اول را ای که ای انگذ از با اس قبیله اربای عباس بن عبد المطلب است و در آن خطبه وصیت کرد است را بر امارت
 و ملاحظه زنان و احسان و در حق ایشان و حق زنان ربه بر شوهران و شوهران راست بر زنان بیای کرد و
 فرمود و هر چیز بر رسید خدا را جل جلاله در حق زنان زیرا که گرفته اید ایشان را با مان و عهد دوسه و استعمال کرد و
 و تصرف نمودید فرج ایشان را بکله دوسه و حکم دوسه نهالی و فرمود و شرارت است بر حق زنان که به سیر نکردند
 فراتهای شاد و هیچ کسی که شاکر و مید از اید آگس را بنی موی بکانه را نزد خود و جاندند و اگر بکنند این امور را بر زنند
 ایشان طلا انداخته سنت که تاثیر کند در ایشان و در شرف است اندر و در اینجا معلوم شود که از سبب سیر کردن فراتش
 کسی زنا را و نیست و الا عقوبت آن عقوبت زنا باشد بلکه کفایت است از آن دادن و در آن و در آن بدعا کسی را که
 سر این بلان با فی با مفسد از خود بیخا و ان و آشنایان و فرمود و در ایشان راست یعنی زنان راست بر شما رزق
 و رسوبت بی عروت و انصاف و در آن خطبه وصیت فرمود است را بسمک کتاب الله و آنکه منع کتاب الله است
 از اگر ای یمن باشد فرمود و تحقیق که از ششام در میان شما چیزی که هرگز گرا و نشود اگر جنگ در زمین بدان چیز و آن
 کتاب خلاصت نزد علی و بعد از خطبه خواندی و وصیت فرمودن بر سید از معا به که میگویند و بجه گواهی می دهد
 گفته گواهی می دهد که فرمود و اس جالیت را با اس جالیت را با جی که دوسه و آنچه بر تو بود از
 حقوق مالکیت و دعوت که از دوسه پس انگشت سبابه را دوسه آسمان برداشت و بگردانید و گفت اللهم شهد هم

اشهد اللهم اني قد سمعته بار و فرمود باید که حاضران این مجلس این کجور را باغبان برسانند و چون این حجة الوداع بود و آخر
اجتماع ملائک و حضرت وی صلی الله علیه و آله و سلم بود و روز اکمال دین و اتمام نعمت بود و مبالغه در دعوت کرد و دعوات
دین بیا دعوت و از ایشان اقرار گرفت و خدای عز و جل گواه ساخت کسی را بعد ازین حجتی در دین نماند و مجال انکار
نماند و بعد از آن از اهل طه فرود آمد و بلال را فرمود تا با تک گفت و اقامت نماز کرد و ازین حدیث بطریق که آمده معلوم
گردد که خطبه را اذان نموده و بعد از خطبه اذان گفت و اقامت کرد و نماز گزار و اما در کتب فقه حنفیه مذکور است که امام خطبه
بر آید و چون بر منبر نشیمن موزن اذان گوید و دو خطبه خواند پیش از نماز سبزه اقامت گوید و نماز گزار و چنانچه نماز جمعه
بعینها و بر واهی از ابی یوسف اذان گوید پیش از خروج امام و بر واهی بعد از خطبه و این موافق است بحديث مذکور و در
پایه میگوید که صحیح همانست که اول مذکور شد و روایت میکنند که چون آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بر منبر نشست
موزنان پیش و سه اذان گفتند و خطبه خواند و نزد شافعی نیز دو خطبه است مثل جمعه و لیکن در شرح حادی می گوید که
موزنان اذان گوید و در وقت خطبه ثانیة همیشه که خطیب از خطبه فارغ شود و موزنان از اذان معایست نزول کنند امام و
اقامت گوید و میگوید که همچنین که در رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در حجة الوداع و در پایه از امام مالک نقل میکنند که خطبه
بعد از نماز خواند چنانچه در عید الاذنه امام احمد بن حنبل طررست که در حدیث من مذکور شد و در اذان از ایشان دور و ایست
گوید یا گوید و نماز ظهر و عصر را جمع و قصر بگذارد بیک اذان و دو اقامت و در میان صلو تین نماز سه و دیگر از سنت و
نفل هیچ نگذارد و این از برای تمجیل و قوت و قدامت اذنان و عا بود آیتها میگویند که آن چه مقام است که در سه
فرض برای نماز نفل ترک میکنند میگویند که آن عرفات است که در وی فرض که وقت عصر است بحجت نفل که دعاست
ترک کنند و این جمع میان و نماز مکی راست که تهر را بجماعت با امام بگذارد و اگر در منزل خود تنها که در عصر را در پیش
بگذارد بقول امام ابو حنیفه و نزد صاحبیه اگر منفرد جمع کند نیز جایز است نزد امام احمد نیز همین است زیرا که جمع بحجت
حاجت با امتداد و قوت است و منفرد نیز محتاج است بآن و امام ابو حنیفه فرماید که محافظت وقت فرض است بصورت
بسی ترک و می جایز نبود مگر در آنجا که وارد شده است در شریع و آن جمع است نزد جماعت با امام و تقدیم از برای حاجت
جماعت است زیرا که متذرت اجتماع بر آن عصر بعد از تفرق در موقت نه از برای حاجت با امتداد و قوت و منفرد
قادر است بر گذاردن عصر در موقت خود با اشتغال بوقوت کذا فی الیه ابیه بعد از اذان بدانکه جمع بین الصلواتین در عصر
جمع خطبه است میان است لیکن نزد حنفیه از حجت این روز است و مخصوص است بوی و معنی از شافعی نیز بر آنند و
نزد و دیگران از حجت سفر با آنکه اهل که غیر ایشان از آنهایی که مسافر نبودند نیز جمع کردند چنانچه معنف میگوید اهل
که در حجت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم بود و نماز بدین طریق بگذارد و در دلیل است بر آنکه جمع بحجت تشکک بود و معنف
و الا منع میکرد و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم ایشان را از جمع و ایشان گویند درین مقام جمع از میان بحجت مستحب
و بحجت پیغمبر بود و صلی الله علیه و آله و سلم معنف نیز در عبارت خود ایما می باین معنی کرد و اما قهر خود البته بحجت مسافر بود
با اتفاق در حدیث آمده است که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بعد از اتمام رکعتین فرمود اتمام کنید پس اهل که نماز
نزد و آنکه ما قوم مسافریم و آنکه که قائل اند بجماعت از جمیع زمینان را با جماعت امام مسافر همین را دلیل می آرند و اگر جایز
نبودی منع نمی کردی چنانکه از قهر و ظاهر عبارت معنف در آنست که اهل که نیز بقصر و جمع گزارند و آیه بشارت بدین طریق

مخصوص بکج دارند که مقصود بالذکر است درین مقام چون آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم از نماز فارغ شد و سوار شد
و بهرقات آمد و در دامن کوه عرفات که آنرا جبل الرحمت گویند نزدیک آن سگهای سیاه بزرگ که آنجا است و در آن جانب
علی است قدیم در ریگ و آمده و مردم آنها مطیع آدم میگردد و گفته اند که تعیین موضع وقوف آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم
سلم با شخص معلوم نه شده اما اگر نزد آن صحرات بایستد و در هر ساعت و در هر مکانی از آن ایکنه بگردد و موقوف مشرف را در یافت
باشد و بر آمدن بر آن کوه چیزی معتبر نیست و در سنت و ثواب دان حضرت صلی الله علیه و آله وسلم نزدیک چنین صحرات قبل
استاد بر پشت شتر و شتر دوع در دوحا و تضرع و ایهال نمود و تضرع و ایهال درین موقف بنایت مطلوب است و اگر
بکافی روی و علامت قبول و اجابت بود و افاضه انوار رحمت و قبول درین مقام مترکم در متوالی است و در حدیث
آمده است که دیده نشد شیطان خوار تر و حقیر تر و غم و غصه خورنده تر و در هیچ روزی چنانچه در روز عرفه بخت آنکه می بیند
از نزول رحمت و مغفرت گناهان آدمیان گردد و روز بدر که دید جبرئیل را که ترقیب میداد صفوف ملائکه را و گفته اند که
به بخت کسی است که درین موقف بایستد و گمان برد که آمرزیده نشده است و نیز در حدیث آمده است که مباحات میکند حضرت
حق جل و علا بر فرشتگان با و میان و میگوید آیا چه خواسته اند ایشان که ترک کرده اند برای ما خان و ان و اهل و اولاد خود
و آمده اند برای ما سرور بهر گزیند و یاد کنند از آدم ایشان را از آتش و دوزخ و آرزیم گناهان ایشان را و هر که
یک ساعت و قوف کند در آن فرسخ کفایت است و سنت آنست که تا غروب آفتاب بایستد زیرا که رسول خدا
صلی الله علیه و آله وسلم بایستاد تا آفتاب تمام غروب کرد و چون آفتاب تمام غروب کرد و دان شد و گفت ایستادن در
عرفات باین محل که من ایستادم مخصوص نیست بلکه همه زمین عرفات موقف است اگر چه وقوف در موقف دی نباشد
علیه و آله وسلم اولی و افضل خواهد بود و تمام حدیث اینست که ابو داؤد و دارقطنی از جابر آورده که فرمود آن حضرت
صلی الله علیه و آله وسلم کل عرفة موقف و کل منی منور و کل من ذلقة موقف و همه کوه چاه که در آنست و تخریج از هر راه
یکه و آئینده هر جا که در آنست و در آنست که دعا میگرد و دستها را از وسیله برداشته بود
همچون خواهند مسکین و از جمله دعوائی که ثابت است که در آن موقف خوانند اینست اللهم تکلمت کلامی و قول و خیرا
ما لقول اللهم تکملوا فی و بسکی و محاسن و مانی و الیک آبی و کتب ترا فی اللهم انی اعوذ بک من عذاب القبر و موت
بعد و شات الامر اللهم انی اعوذ بک من شریکک فی الریح اللهم انک تسبح کلامی و ترے مکانی و تعلم سرے و علایق و لا یخفی
علیک شی من امری و لا الباطن الفقیر المستغنی استجیر الوجل الشفق المقر المحرف بذنوبی سالک مسئله السالکین الی جبل
الیک ایهال الذلیل و ادعوک و عا الخائف الضمیر من فضت کک رفقه و فاضت کک عیناه و ذل حیده و در غم
فقه کک اللهم لا تجعلنی بدعا کک منیاء و کن لی رؤفا کما یا خیر السؤلین و یا خیر العطین و رحم طبری انی عانتا بت شده امام احمد
در سند خویش روایت کرده که بشیر و حاسی بنییر صلی الله علیه و آله وسلم در روز عرفه این بود اللهم الا الله و حده لا شریک له
الملك و له الحمد میده و هو علی کل شی قدیر این ذکر است و او را دعا گفتن یا باعث بار آنست که ذکر و شای کریم و حضرت
دی در حکم سوال و درخواست کردن است و نه دایم تحقیق در خواست کردن گاهی تصریح بود و گاهی بتقریب بلکه سکوت و تسلیم
بنت تضرع و سکنت نیز باعث بر زبان حال و هر کی ازین اقسام در مقام خود مدح و تحسین است و یا باعتبار آنکه در نشاء
صحیح واقع شده است من شکر ذکرے عن مسئلة عطیة فضل ما اعطی السالکین فرمود هر که باز و او را مشغولی ذکر من

از سوال دو عالمیدیم و در بهتر از آنچه بدیم سوال و دعا کنندگان را با این مقدمه و توطیة دعائی است که بعد از وی ذکر بر زبان بگویند
گفت و در سنن بیہقی است کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود کہ بیشتر دعای من و دعای سایر پیغمبران علیہم السلام در
عرفات ایست لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ لا ملک ولہ الحمد و بعد علی کل شیء قدیر اللہم اجعل فی قلبی نوراً و فی سمعی نوراً و فی
بصری نوراً اللہم اخرج لی صدیقی و یسری امری اعوذ بک من وسواس الصدر و شتات الامر و فتنۃ القبر اللہم انی اعوذ بک
من شر ما یج فی اللیل و شر ما یج فی النہار و شر ما تمس بہ الراح و من شر لوائی الدہر سیوطی و تنج ابجاص از بہقی و ابن الجوزی
از حدیث جابر آورده کہ گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہر سہ سالی کہ وقوف کند عتیقہ عرفہ بوقت و بایستہ مستقبل قبلہ
و بگوید لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ لا ملک ولہ الحمد سیدہ انجیر و سیوطی کل شیء قدیر صد بار پیوستہ بخواند ہم الکتاب صد بار
پیوستہ بخواند یا شہدان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ و اشہدان محمد عبیدہ و رسولہ صد بار پیوستہ تسبیح کند خدا یحیی را صد بار و
گوید سبحان اللہ واکبر اللہ و لا الہ الا اللہ و اللہ اکبر و لا حول و لا قوۃ الا باللہ صد بار پیوستہ بخواند قل هو اللہ احد صد بار پیوستہ بخواند
اللہم صل علی محمد و علی آل محمد کما علیت علی ابراہیم و علی آل ابراہیم انک حمید مجید و علینا معہم صد بار بگوید پروردگار تعالی
بلائی کہ گوید گواہ شود بد آمدنیم این بندہ را و قبول کردم شفاعت او را و نفس من و اگر شفاعت کند برای تمام اہل معرفت
خود قبول میکند شفاعت او را بطرانی از ابن مسعود این دعا را در روز عرفہ نیز آورده سبحان الذی فی السما عرشہ سبحان
الذی فی الارض موطنہ سبحان الذی فی البہر سبیلہ سبحان الذی فی القبور قضاوہ سبحان الذی فی الجنة رضوانہ سبحان
الذی فی النار سلطانہ سبحان الذی فی الموتی روحہ سبحان الذی رفع السماء سبحان الذی وضع الارض سبحان الذی
لا منجی منہ الا اللہ و در عرفات این آیت نزول کرد یا الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی و رضیت لکم الاسلام و نیاید
اگر چه نزول این کریمہ سبب سرور و ذوق اہل اسلام شد اما چون بعضی از تیز بینان و رمز شناسان صحابہ از اینجا
قرب زمان رحلت و حلول مدت فرقت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہمیدہ شکستہ دل شدند یعنی مکث و بقاء
پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم درین دہر برای تکمیل و تعلیم امت و بیان احکام دین اسلام و ملت بود چون این کار تمام
شد دیگر توقف در اینجا برای چه خواهد بود و اینجا کہ نزد نزول سورہ اذا جاء نصر اللہ و الفتح کہ بعد ازین نازل شد نیز این معنی
منجیہ و مستشر شد و نیز آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود بگیر باز من دین خود را کہ سال آیندہ مرا دریا بسپارد یا نہ
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و جزاہ عن امتہ خیر و در آن روز یکی از حاضران عرفہ از شہر نزوحیات کہ موقت رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم بود بچند دو فوات کرد پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود تا او را آب و برگ کنار بشویند و در جاہای
احرام از او رد و او من کند وادی خوش کہ محرم را استعمال آن ممنوع است بکام نہارند و سرور وی او را بنوشانند
چنانچہ حکم ہمہ مست و فرمود کہ روز قیامت این شخص لبیک گوید ان بمشرا حاضر شود این حدیث در فصل احوال میت از
روایت بخاری و مسلم سابقاً مذکور شد و معلوم شد کہ ظاہر عبارت حدیث در خصوص این مردست و بطریق ضابطہ و کلیہ نہ
فرمود و تمام میت از احادیث دیگر کلیتہ معلوم شدہ است و لهذا از امام ابو حنیفہ مجرم و غیر مجرم را بنا بر است و چون بعد از طعام
غروب افتاد کہ واسامہ بن زید را در ایفای خود ساخت و در شتر را کشیدہ میداشت چنانچہ شتر بزرین پیسو و میگفت
مردمان آرمیدہ باشند ساکن روی کہ میگوید نہ در شتات من است و پرہیزکاری نہ در تعبیل نمودن است و در حدیث بخاری
از ابن عباس آمدہ کہ چون بآمدن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از عرفہ ہمہ در افتادند مردم از کثرت ازدحام و پیرو

شتران را و تیزی می نمودند در رفتن و بر آن پس اشارت بتاریا نکرد و اگر کسی بکینه و وقار و در حقیقت سکینه و وقار موجب سکون خراج و قرار قلب و در دو فور و استقرار او و مقصود و علامت اشتقامت مال و جمعیت بالست و حرکت و طراپ موجب تشویش قلب و تفرقه بالهن و پریشانی خاطر و نای من از رویان و اشتراک نمودن برای در یافت جماعه و در آمدن در نماز که بعضی بخیردان و سبکسازان کنند هم برین است و آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم انصف سکون و وقار بکتابه خوش آمدی کیبارگی و خدمت القیس بدرگاه آمدند و بدیدن آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم خود را از مرکب انداختند و اضطرابها نمودند در پیش قوم اول بنزد خود فرود آمد و غسل کرد و جامه پاکیزه پوشید و مسجد شریف آمد و نماز گذارد و دعا خواند پس ازان آهسته آهسته بلازمت شریف رسید و دریافت آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم را این وضع وی خوش آمد و فرمود بدستی که در تود و خلعت است که دوست میدار و آن را خدا و رسول خدا و آن دو خلعت امانت و وقار است و از راه مازنین بر سیفیه تنقیه بسکون زای و تنگد ره است یکی میان مزدلفه و عرفه و دیگر میان که منی و ازیم یعنی تنگی و شدت که رجوع کرد و همان طریق دعاوت که در رفتن عیدگاه سلوک میداشت از مخالفت راه آمدن و بر نشستن در عرفات نیز مسلوک میداشت که از طریق ضرب رفت و از راه مازنین برگشت و در امتناع طریق شتران از آنکه فرو گذاشت چنانکه میان مسیح و طی میرفت و چون بفرایح جانی رسیدی قدری بشاب بپاشی و چون به بلندی رسیدی زمام تاقه را فرو گذار و شستی تا با سانی بر رفتی و در مجموع راه طلبیه میگفت نزد حنفیه تا احرام است تنبیه است و انقطاع این با انقطاع اوست و وقت انقطاع بعد از ری جمار است چنانکه معلوم گرد و در نزد امام مالک طلبیه بوقت منتهی شد و در راه میل کرد و شبی از شتاب شب یکسریین راه میان دو کوه را گویند و فرود آمد و نقش و ضو کرد و وضو سه سبک ساخت نه با سبغ و اکمال آنچه که بر سر نماز می ساخت اساس گفت نماز یعنی نماز مغرب خواهی گذارد یا رسول الله فرمود که نماز پیشتر است یعنی در مزدلفه و نماز عشا گذارد خواه شد سوار شد و بمزدلفه آمد که مکان مشهور است میان منی و عرفات مشق از زلف یعنی جمع و قرب و وال بدل از کاه افتال است و در این جمع جمیم و سکون میگزیند و تسمیه این مکان باین اسم بحجت اجتماع و اقتراب آدم و حوا است در اینجا در عرفات قنارت شد و اینجا اجتماع و اکثرت جمع است با اعتبار جمع بن الصالحین یا اجتماع مردم در وی گویند نیز جابر است و قریش در جابلیت همین جاد قوت میکردند و اجتماع می نمودند و عرفات نمی رفتند و می گفتند ما همسایه های حرم خدا ایم از حرم بیرون نرویم و نماز مردم و قوت بعرفه میکردند و در قول سبحانه ثم انصفوا من حیث افاض الناس اشارت آن است و در مزدلفه وضو سه کمال ساخت و بفرمود تا مالک نماز دادند و اقامت کردند و نماز شام گذارد و پیش از آنکه باران فرود آید و پیش از آنکه شتران را فرود بیاورند و چون باران فرود آمد اقامت کردند و نماز حقیق نیز گذارد و از بر سر نماز حقیق مالک گفتند و میان نرض مغرب و نرض عشا پنج نماز گذارد و از اینجا معلوم شد که جمع میان مغرب و عشا یک ازان و دو اقامت بود چنانکه در عرفات میان نهر و عصر بوده و در حدیث بخاری و مسلم از امام بن زید همچنین آمده و مذاهب امام زفر و شافعی و بعضی الله دیگر همین است و نزد امام ابو حنیفه و برداتی از امام احمد و بسیاری از طایف یک اقامت است و این روایت از ابن عمر و مسیح مسلم آمده و در نزد نجاشین و نصیح آن نموده و از جهت آنکه چون عشاء و یجاد و وقت خود است باقرار اقامت و اعلام بدان حاجت نبود و عصر در عرفه در غیر وقت بود پس محتاج بود بزیادتی اعلام و نزد امام ابو حنیفه اگر بیان اینها تمکین کرد و یا مشغول شد بپارست اما بگذارد اقامت را در بر مسیح بخاری از ابن مسعود آمده که چون حج کرد و نمی امر کرد باذان

واقامت و بگذار و مغرب را و بگذار و بعد از دو سه دور رکعت را یعنی سنت مغرب را بعد از آن طعام طلبید و بخورد و بعد از آن امر کرد باذان واقامت و نماز عشا گذارد و در ادوی حدیث مشک کرده در اذان و لیکن اقامت بجزم است و آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بعد از ادای عشا آنها خواب کرد تا صبح بیدار و اجای شب یعنی قیام لیل درین شب نکرد و با وجود کمال مواظبت بر آن تا حدیکه اذان پاهای مبارک پیامبر سے از جهت رعایت اعتدال و رعایت حق بدن و در اجای شب عید و در مزدلفه پیچ و مدتی پیچ و آرد و نه شده و در مصیبت بمزدلفه اختلاف است نزد جماعه از شافعیہ فرض است و نزد امام ابوحنیفہ و احمد واجب و جائز نیست دفع بیتی پیش از نصف لیل را اگر بکند دوم واجب گردد و نزد مالک اگر مرد بکند و نزول نکند بر دست دم و اگر نزول کند کفایت است و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شفا سے اہل خویش را نخست فرمود کہ مقدم شوند و پیشتر بمی رودند پیش از طلوع فجر و ابن عباس میگوید کہ من از آنها بودم کہ پیش فرستاد و بود پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در شب مزدلفه در صفا را اہل خویش و اہل الجحافہ الا الوطی و در روایتی از نسائی از فضل بن عباس آوردہ کہ گفت امر کرد پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم صفیہ بنی ہاشم را کہ بر آید از حج ہشام و در روایت دیگر ترمذی و ابوداؤد و نسائی مثل این آوردہ و زیادت این را کہ گفت لیکن فرمود کہ رمی جمار کنند تا آفتاب طلوع کند و در روایت دیگر ابوداؤد و نسائی از ابن عباس آوردہ اند کہ گفت پیشتر فرستاد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شب مزدلفه ماہی سرکان و خوزدگان بنی عبدالمطلب را بر خر کما سوار و گفت ای سرکان ای جاہل کنید تا آنکہ طلوع کند آفتاب و اما حدیث عائشہ کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ام سلمہ را شب بخور فرستاد و رمی جمار پیش از فجر کرد و بکر رفت و طواف رکین کرد و باز گشت و آن بعد از رمی بود کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نزد رمی بود در ہستاد این حدیث مقامات است و اساطین حدیث و شاخ وی کہ نوی و حکم اند و نقد احادیث با تکار آن کامل و این حدیث را ابوداؤد و نسائی روایت کردہ و در روایت نسائی از شعیب مسمی آمدہ کہ امر کردہ کیے از نسائی خود را کہ بر آید از حج و رمی کند جمرہ عقبہ را و صبح کند و منزل خود و احتمال دارد کہ آن کی ام سلمہ بود پس ازین حدیث باشد یا سوده بنی زید پس از حدیث دیگر بود کہ بخار سے و سلم و نسائی از عائشہ روایت کردہ اند کہ اذن طلبید سوده از حضرت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در شب جمع کہ بیرون رود و شب و بود وی زنی ثقیلہ ثبطہ و در روایتی صفیہ بنتہ پس اذن داد و او را رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت عائشہ کاشکے من نیز اذن می طلبیدم چنانچہ سوده طلبید تا نیکند از دم صبح را در رمی و رمی میگردم جمرہ را پیش از رسیدن مردم و چون مصنف در حدیث ام سلمہ طعن آورد و مراد کہ با کلمہ میگوید و جمعی از نسائی در شب فرستاد و رمی جمار ہم در شب کردند بعد از خوف مزامعت سوده خواہم بود و ہر کہ از نسائی باو سے بود و در جامع الامول از حدیث ام حبیبہ بر روایت مسلم و نسائی آوردہ کہ او را نیز از جمع ہشام فرستاد و نماز رمی جمرہ پیش از طلوع صبح یا بعد از دو سه ساکت است و در سالم بن عبد اللہ بن عمر روایت صحیحین و موطا آمدہ کہ ابن عمر میفرستاد و ضعف سے اہل خود را بنی در شب پس میگردند و قوت بمزدلفه در شب و ذکر میگردند خدا را سبحانہ انچہ رو سے میداد ایشان را پست بر و ان می شدند بجانب منی پیش از وقوف امام و روان شدن و رمی رسیدند یعنی از ایشان بیتی وقت نماز فجر و بقیع بعد از دو سه و جان وقت کہ می رسیدند رمی جمرہ می کردند و میگفت ابن عمر کہ رخصت کردہ است رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در رمی ضیقان انچنین و از اسامیست ابی بکر

نیز از روایت غنیه نیز مذکور آمده که چون ماه می شکست روان می شد وی رسید بنی در تاریکی و همدان وقت می میگردد و میگفت همچنین میگرددیم ما در عهد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را بجلد می خیزد پیش از صبح و بعد از وی پیش از طلوع آفتاب و بعد از وی مجموع ثابت شده است و از بیاضت اختلافات علما جابجایی گفت و علما را درین مسئله سه قول است شافعی و احمد و حنبل و مالک و ابو حنیفه و یزید بعد از نصف شب جائز است می خیزد الحقیقه همه کس را از معذور و غیر معذور امام ابو حنیفه رحمه الله میگوید جائز نیست هیچ کس را الا بعد از طلوع شمس از جهت اخذ حدیث ابن عباس که گفت بیشتر فرستاد ما را و فرمود که می جاز نکنید تا آفتاب طلوع نکند و ترمذی گفته که حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح است و اکثر اهل علم برین اند که اگر بعضی از ضعف در شب از جمیع برآیند این برسد درست است ولیکن باید که مسبب کنند و می کنند که بعد از طلوع آفتاب و در هر چه گفته که بعد از طلوع آفتاب افضل است و پیش از وی بعد از صبح نیز جائز است از جهت جمیع کردن در هر دو روایت که آمده از موالی بکرمه الا بصحیحین حتی تطلع الشمس و در شرح ابن الهمام از مسویة نقل میکند که بعد از طلوع فجر وقت جواز است ایستاد و بعد از طلوع شمس تا زوال وقت مسنون و آخر وقت این می تا غروب آفتاب است گذاردن وی الوطاعین این مکرر و اگر تا خیر کرد تا شب می کند و چیزی لازم نیاید و اگر تا فردا خیر کرد و نیز می کند زیرا که آن وقت جنس می است ولیکن دم لازم کرد و نزد امام ابو حنیفه و جمعی از علما میگویند ما در جائز نیست الا بعد از طلوع شمس و معذور در هر دو است و خون مزاحمت و تضرع بدان نیز غدر است پس چون فجر طلوع کرد نماز صبح را در اول وقت گذاردن پیش از وقت چنانکه بعضی نظر بخاطر بعضی امامان حدیث نگاران می برند بخاری و مسلم از عبد الله بن مسعود آورده اند که گفت ندیم من رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که گذارد هیچ نمازی را که در وقتش جز این روز نماز مغرب و عشا و گذارد فجر را درین روز پیش از وقت که تانی در شرح این حدیث میگوید یعنی تقدیم کرد بر وقت ظهور صبح علما و امامان بی شبهه و تحقیق ظاهر شد طلوع می حضرت رسول را صلی الله علیه و آله و سلم بوحی یا بغیری و حدیثی دیگر که بخاری هم از ابن مسعود آورده که گذارد وی یعنی ابن مسعود فجر را و قتی که طلوع کرد و فجر بعضی میگفتند طلوع کرده و بعضی میگفتند نه کرده بعد از آن گفت که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود تغییر داده شد این روز را از وقت یعنی نماز مغرب تغییر داده شد درین مکان بوقت عشا و نماز فجر درین ساعت مغرب و بعد از آن است و صحیح است باینکه در وقت طلوع فجر کرد و حاصل آن شود که گذاردن فجر در اول وقت درین روز باشد و اگر انتی و طبعی گفته که قبل وقت عشا ولیکن بعد تحقیق فجر زیرا که گذاردن پیش از وقت جائز نیست اجماع مسلمین پس متعین شد اول وی و به تحقیق ثابت شده است در صبح بخاری که ابن مسعود گذارد فجر را بنزد ائمه و حتی که طلوع کرد و فجر و گفت که گذارد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فجر را درین ساعت انتی و نزد حنفیه که سبب اسفار صبح است درین روز تخلیس مستحب است یعنی حامل وقت در تاریکی گذاردن و در روایت مسلم آمده که گذارد فجر را پیش از وقت وی در تاریکی و از بیاضا هر شود که وقت معذور و فجر اسفار بود چنانکه مذکور است و امروز که در تاریکی گذارد و پیش از وقت عشا و گذارد و قدر برین سواد شد و بشعر حرام آمد شعر بفتح میم است و در بعضی قرائنها کسری آمده و تسمیه بشعر از آن جهت است که از علامات حج است و نمادهای حج و نماز است و آن کی است در میان مزدلفه و بران عمارت فوکرده اند و آنچه بعضی از مشائخ حدیث و فقها میگویند که آن کوچه است که ملک بر بسیار حجاج و این مقام مشهور بشعر حرام نیست سهولیت ازین باعث و صحیح آنست که شعر حرام این مقام معذور است پس در شعر حرام بایستاد و وقت نمود و این وقت بشعر حرام نزد شافعی فرض است و نزد امام احمد حنبل

دخدا و واجب است و اگر کنند چنانست و لیکن دم واجب شود اگر قدری نبود از ضعف یا طغی یا خوف از دحام و در
 امرای و همچنین است در دایه و در شرح ابن الهمام مذکورست که نسبت قول بفرضیت و کثرت و قوف بشافعی سهوست
 زیرا که کتب شافعیه ناطق است بسببیت وی و در مبوط این قول را بلیث بن سعد نسبت کرده و در سلسله علل بهای آن ذکر
 کرده انتی صمدی بقبله آورد و بعد از تفرغ و اجتهال مشغول شد بود و از و این ماجه از عباس بن مرداس آورده اند که
 آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم دعا کرد مراست خود را در عتبه معرفه بمنفرت جواب آمد که منقرت کردم مگر ظالم را که البته او را
 از جنت مظلوم بگیرم پس گفت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم پروردگار من تو قادرے اگر خواهی مظلوم را بشت
 رهی و ظالم را بختی در آن وقت جواب این دعا نیامد چون در منزل رفته صبح کرد و عاده کرد و این دعا را جواب آمد حاجت
 کردم آنچه ترغیستی پس بخندید آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم ابو بکر و عمر گفتند یا رسول الله ما در و پدر ما فداے
 تو با این ساعتی بنزد که تو در اینجا بخندی همیشه خندان دارد و ترا خدا یثالی فرمود و خدا و الله المیس چون و هست که آیت
 که در حدیث نقای و طای مرا بخشید امت مرا خاک بر سر ریخت و بولے و بلا فریاد کرد پس در خنده آورد و مرا آنچه دیدم از جح
 و نزع وی و گفته اند که مراد است در اینجا و اتقان عرفه اند و از اینجا گفته اند بعضی کسج کفر حقوق العباد نیز میشود و طبری
 گفته که این محمول است بر ظالمی که توبه کرد و حاجز آمد از و قای حق و بقی نیز مانند روایت ابی داؤد و ابن ماجه آورده
 و گفته این را شاید بسیار است اگر صحیح است حجت است و اگر نه قول حق سبحانه و تعالی و یفر ما دون ذلک پس است و ظلم نیز
 ما دون شرک است و با بطلان حقوق الله مغفورت است از جمیع و در حقوق عباد خلاف است و فضل الله واسع و ظاهر حادث عام
 و الله اعلم و در تفسیر و تحلیل و ذکر مبدء و ماطلوع آفتاب نزدیک شد پس بنی روان شد و درین نوبت فضل بن عباس با
 زینب خولیش ساخت و اسامه بن زید در میان قریش پیاده میرفت و درین راه فضل بن عباس افرود و اسکرزیه
 برای رمی چار بردار و شل خسی خذت بلیغ غا و سکون دل سمجین و خذت از ختن سنگریزه یا خسه خرا و مانند آن گبرفتن
 آن میان و انگشت سیاه و انداختن بدان یا بخذت ازنی یا چوب جسی خذت را تفسیر کرده اند که کلان تر از خود و خود تر از
 بندق باشد و از این عمر آمده که مثل امیر و عثم و این نزدیک تفسیر اول است و اگر بنگهای کلان تر از آن چند از و نیز جاز بود
 و لیکن خلاف سنت است بعد از آن بدانکه بلا هر عیارت ناظر است که برداشتن سنگریزه از راه است و در بعضی روایات از و نقل
 آمده و این منقول است از ابن عمر و سعید بن جبیر و مختار است که از هر موضع که بردارد و درست است الا از جرات که رمی کرده شد
 آنها را و با وجود آن نیز جائز است از جهت وجود فعل رمی پس هفت سنگریزه بر چید از زمین و بر رسول الله صلی الله علیه و
 آله و سلم داد و از اینجا معلوم شود که برداشتن هفت سنگریزه که در روز نحر برانے رمی حبره العقبه بجاز بر بند کفایت است و
 اکثر برین اند و شافعی تفسیر کرده است بر استیجاب خذت برانے یوم نحر خاصه و بعضی گویند مستحب آنست که بردارد
 آن قدر که برای رمی سائر ایام برود و نوے تصحیح کرده و حزم نموده بدان و متعارف درین اوان نیز همین است و آن
 هفتاد سنگریزه بود هفت برای روز نحر و هفت و سه برای دیگر هر روز است و یک و گفته اند که اگر بیشتر بردارد بهتر است
 شاید که بعضی از آن در جایی ببیند و کم شود و حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم در کف مبارک خود آن را پسندید
 سنگریزه را از غبار پاک میکرد و در بعضی اگر بشوید بهتر است اما رمی نیست از حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و در
 رمی بچرخش و در قول است و میگفت آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم امثال هر لاد مار ما مانند این سنگریزه را پسندید

مسل علیہ السلام کہ گفتہ شد یا ابی اسد کہ گیت یعنی تہمت و انا اول ہذا الامر و لیکن قول نبی و یا ایہم و الخلو فی الدین دور
دارید خود را از خلو و افراط و درین فی الجملہ ناظر در معنی ثانی است قاضی خانہ ایک من کان بیکم بالخلو فی الدین پس بگوئید
نشدند کسانی کہ پیش از شما بودند اندک غلبہ و درین دورین راہ زنی از قبیلہ ششم بفتح غای سجد و سکون ثانیہ منشدہ و فتح
عین ہملہ ہایت جیل پیش آمد و سوال کرد کہ پدر من مروی پرست او بر پشت شتر مستحکم نمیتواند شد آیا حق کہم از جانب و
فرمود کہ نعم تو جمع از قبل و سے بگذار و فضل بن عباس کہ روایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بود بان زن نگاہ
سکند و آن زن نیز گویے نگاہ میکرد دست مبارک را پیش روی فضل حجاب میساخت از انحراف کردن ایشان بیکدیگر
این روایت فضل بن عباس است کہ در صحیحین و غیرہما واضح است و در روایت ترمذی آمدہ کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم پیچیدہ کردن فضل را پس گفت عباس یا رسول اللہ چرا پیچیدی اگر دین این ثم خود را فرمود دیدم مرد جوان را
و نہک جوان را پس ہمین نشدم بر ایشان و بواسطہ شیطان را و در روایت جابر کہ روایت مساحت رسول خدا
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فضل بن عباس را و وی مروی بود جو شروی و خوش موی و پود سفید و محبت حسن و چون
روان شد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گزشتہ بہا عذراں در ہر دو ج کہ از بکریں بودند پس فضل بخارہ کردن
کہفتہ بجانب ایشان پس ہما و رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دست مبارک خود را بر روی فضل نہیں گزرا نید فضل
روی خود را بجانب دیگر و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دست را بجانب دیگر بر روی او گزرا نید باز وی را بجانب
دیگر گزرا نید بان زمان نظر میکرد و ہمین این حکایت را از ابن عباس روایت کردہ اند اما ابن مسعود با حکایت ابن عباس
گفت کہ من را صفحہ ای اہل خود در شب پیشتر از من فرستادہ بود و فضل با حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بود و روایت و سے
گرا کہ فضل جابر در پیش این حکایت را نقل کردہ با عقد و وی روایت کردہ و ترمذی روایت کردہ کہ سوال ختمیہ نزد سخر
بود بعد از فراغ از دین و ابن عباس آنجا حاضر بود و اللہ اعلم و بعد ازین را و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را
بیزاری پیش آمد و از مادر سیر خویش خبر داد کہ بغایت عاجز و ناتوان شد و اگر بر شتر می بندم بیم ہلاکت است آیا حق
کنارم از جانب وی فرمود اگر ہر مادر نو دین خلق میبود دین ویرا میگذااردی باز گفت آری میگذاارد و ہم گفت پس
حق را از برای مادر خود بکن و از جانب وی کہ از کہ دین خود را بگذارد و آن اولی است و درین حدیث دلالت بہت بر حرج
نیابت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و گذاردن از جانب کسی کہ عاجز است و استطاعت ندارد و از احیاء اطفال مالک و منقول از ابن عمر است
کہ جائز نیست حج از غیر مطلقا و نقل کردہ است ابن المنذر و غیر وی اجماع بر عدم جواز نیابت از کسی کہ قادر است بر حج
نفس خود و حج واجب و الحج نقل جائز نیست نزد امام ابو حنیفہ و شافعی مخالف است درین و از احمد و در روایت است
کہ ذاتی الواجب تفصیل مقام آنکہ آدمی را میرسد کہ بگذارد و بہ بخشہ ثواب عمل خود را از صلوٰۃ و صیام و صدقہ و غیر آن نزد
اہل سنت و جماعت چنانچہ روایت از حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ تضحیہ کرد بد و کیش آن حج یکے از نفس شریف
خود و گیراد است از ہر کہ مقرر است ہر صحت حق و عبادات سہ قسم است مال منقص مثل زکوٰۃ و بدنی منقص مثل نماز و مرکب از
مالی و بدنی مثل حج کہ دینی مالی است از حیث وجوب اجزیہ بار کتاب مخطورات آن و بدنی است از حیث طواف
و وقوف و نیابت ہا رست در نوع اول کہ مالی است و در حالت اختیار و ضرورت جمیعاً از جهت حصول مقصود و فضل
ناصب نہ کہ مقصود و سد باب حاجت محتاج است بدفع مال دین حامل است بہ نیابت چنانچہ حامل است باصالت و جاریست

در نوع ثانی بیچ حال چه مقصود که کتاب نفس مت جاں نیت بدان و جاری است و نفع ثالث در حال غیر از جهت حصول شفت تفتیص ال و جاری نیست در حال قدرت از جهت عدم کتاب نفس شرط مجز و اتم است که باقی ماند تا موت زیرا که حج فرض عمر است پس مجتهد مستوعب باشد بقیه عمر را واقع شود یا پس و نه میدی از اطمینان پس اگر عاوج است بطریق که زوال پذیر نیست مثل زمانت یعنی بر جاسه ماندگه صحیح است ادا به نیابت مطلقا و اگر بیمار منی باشد که متوقف است زوال و سه این طور که مرعین بود یا بحیون صحت ادا به نیابت موقوف است اگر این عذر مستمر شد تا موت مستحق شد یا پس از ادا بدن جائز باشد به نیابت و اگر مستمر نه شد زوال پذیرفت حج اسلام بر روی واجب است و آنچه ادا یافت بطریق و در حج نقل جائز است تا امت در حال قدرت زیرا که باب نقل اوسع است و ظاهر مذموب این است که حج از مجموع عنه واقع شود و ثالث احادیث نیز همبرین است و بروایتی از امام محمد حج واقع از حاج است و آمر را ثواب نفقه است زیرا که و سه عبادت بدنی است و نزد عجز قائم گردانیده شد اتفاق مقام وی مثل غدی در باب صوم کذا فی الهدایه و مشروح و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم چون بر بطن آورد محسب بضمیمه و کسر سببین هلا شده رسید که وادیه است در اول منی شتر را سخت راند و جمیل ازان وادی بیرون شد و این منت است مراکب را و اگر پیاده باشد هم تیز گذرد و روان شود و سبب سخت راندن شتر و جمیل ازان وادی بیرون شدن بحیث آن بود که عادت شریف حضرت نبوی صلی الله علیه و آله و سلم این بود در مجموع وادیه منی که بر دشمنان حق با و غذای فرود آمده بود و جمیل ازان مواضع گزشتی چنانچه در سفر غزوه بتوک چون بقریه قوم لوط و خانهاے ایشان رسیدند و گذشت و صحابه را نیز امر کرد تا زود ازان بگذرند و درین بطن وادیه محسب صاحب فیل را که برای خراب کردن خانه کعبه زاده الله فله تشریفاً و تعظیماً آمده بودند رسید آنچه در قرآن در سوره فیل مذکور است و ازین جهت این وادیه را وادیه محسب میخوانند که فیل چون دمان محل رسید بمحسبید و در ماند باز حرکت بسوے که عاجز شد و هر چند بزندی و سی کردند بر تنهاست و تفسیر و لغت عاجز و در مانده و منقطع گردانیدن است و این وادیه عاجز و منقطع گردانیدن فیل را از سیر و اصحاب فیل را از در آمدن بکه و در مواهب از اسنوی که از اعظم علماء شافیه است نقل میکند که سبب تعجیل در گذشتن ازین وادیه آن بود که نصار سے وقف میکردند وادی چنانچه رومی گفته است یا عرب در جاهلیت وقف میکردند چنانچه در و سبط آورده پس باور شدیم ما بما لغت آن و گفت که ظاهر شد درین باب منی دیگر که این مکان نزول عذاب است بر اصحاب فیل بلای آخر الکلام و نه گشت و شرح کتاب خرقه گفته که گویند تسمیه او بحسب از جهت آنست که در حایر و مانده میسر گرداند سالکان را و در تعجبی اند از دایمان ترا و گفته که شانی در اولا گفته توان که نیز گذشتن ازان بحیث وسعت و فرسخه موضع باشد و بعضی گفته اند جائز است که بحیث آن باشد که و سه ماوله شیطین و طبعی بودن ایشان است و بعضی گفته اند که بحیث آنست که فیل و اصحاب فیل در اینجا عاجز و مانده شده بودند و انتهی و از اینجا معلوم شد که این نکته از مستحکات و افتادات بعضی علما متأخرین است و در احادیث و آثار نیامده و الله اعلم و عدم تعجیل درین وادیه در وقت رفتن بفرقات از جهت تعجیل نکرد که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در وقت رفتن بر سینه دیگر رفته بود و وقت در آمدن بر او دیگر آمد چنانچه معلوم گشت و ازین بطن محسب چون بر نوحه است میان منی و مزدلفه نه ازین و نه ازان و هم ازین و هم ازان و گفته اند

کہ انچہ از دوسے درمزد لغہ میریزد و میرد و از مزد لغہ است: انچہ بنسبتے آید از سنے چنانکہ غرنہ و مکرہ برزی ست
 میان عرفہ و شتر حرام مکرہ در سابق مذکور شد و اما غرنہ یعنی بین و فتح را و نون نیز نام جہن وادی ست و در قاموس
 لغتہ غرنہ وادی ست لغات و ہمچنین بزراہ میانہ منی میلز نام را و اسفل وادی بوقت داشت آمد و برابر حجرۃ العقبہ
 ایستاد حجرہ اصل بنی حصاة ست یعنی سنگریزہ پس ازان غالب آمدہ بران مواضع کہ ری جہرات کنند و آن سہ موضع ست
 حجرہ اولی بجانب مسجد خیف کہ چون از مزد لغہ از راہ میانہ بیایند اول بروے گذرند بعد از دوسے حجرہ وسطی بعد
 از دوسے حجرہ العقبہ و عقبہ راہ بر آمدن کوه و این حجرہ در دامنہ کوه واقع شدہ و این بجانب کہ بہت پس ہزاروں
 روز بخور کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد ازان دو حجرہ اوسلے و وسطی گذشتہ برابر این حجرہ العقبہ
 آمد و ایستاد و کعبہ را از دست چپ داشت منی را از دست راست و سوار ہمسنگہای ہفتگانہ را یک یک بر تل
 جہرات می انداخت و اسہر یک سنگ کبیری گفت ری حجرہ سوارہ درین روز بود و در ایام تشریق کہ ری جہرات ثلث
 کردہ پیادہ کرد و اگر آن را نیز سوارہ کنند جائز ست و لیکن اولی و افضل پیادہ است چنانچہ در سنت آمدہ و حکایت
 می آید از ابراہیم جراح کہ گفت در آمدن برای یوسف در مرض موت وی پس یکشاہ چشم خود را و گفت ری سوارہ بہتر ست
 یا پیادہ گفت پیادہ گفت خطا کردی گفت سوارہ گفت خطا کردی پست گفت ہر ری کہ بعد دوسے وقوت ست یعنی ایستادن
 بر اسلحہ دعا پیادہ افضل ست و آنکہ نیست بعدوی وقوت سوارہ افضل یعنی چون در دعا تضرع و تذل مطلوب است رے
 و انکس پیادہ افضل بود پس برخاستم از نزد وی چون بر در آمدم آواز برگ وی شنیدم و تعجب کردم از حرص وی بر علم و شل نیات
 و بدقتاوی قاضیان گفت کہ نزد ابی حنیفہ و محمد رحمہم علیہم مطلقا سوارہ افضل ست زیرا کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 سوارہ کرد ہمد را و گفت اندکے آن از برای بیان جواز و تعلیم است بود کہ زانی شرح ابن الہمام و در جامع ترمذی ازان بن عباس
 آوردہ کہ گفت ری کہ پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم روز غر سوارہ و گفتہ ہذا حدیث حسن و ازان بن عمر آوردہ کہ پیغمبر خدا
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون ری میکرد ہمارا پیادہ میرفت در رفتن و آمدن و گفتہ ہذا حدیث حسن صحیح و ثلث بر نیست
 نزد اکثر اہل علم و بعض گفتہ اند کہ سوارہ کند روز غر و پیادہ کند روز ہای دیگر انتہی و در جامع الاصول از موطا از
 قاسم بن محمد می آید کہ گفت ہذا حدیث مروی کہ چون ری جار میکردند پیادہ میرفتند و پیادہ می آمدند و اول کسیکہ سوار شد
 سوارہ بن ابی سفیان بود و ایضا حق ہر ہفت سنگ یکبارگی جائز نہ بود و از حقن باید کہ بجانب محل جہرات باشد یا
 قریب بدان ماکر نہ لای خود بیند از اول جہاز دارد از جہت تحقق رمی و لیکن اسنادی دارد از جہت مخالفت سنت
 و اگر سہ را بر زمین بند جائز نہ بود از جہت عدم تحقق رمی و اگر بجاسے کبیر تہلیل و تسبیح گوید نیز جائز ست کیفیت
 بحیث مشہور آنست کہ جیسے را بر پشت انگشت ابہام بنی ہند و ہفتانت انگشت سبابہ کند و اصبع آنست کہ اگر بن
 انگشت سبابہ و ابہام بگیرد و ہفتاد و چنانچہ حادث ست کفایت دارد و بعد از رے چار کعبیہ قطع کرد و ابتدا سے تلبیہ
 از وقت احرام ست و انتہا سے او تا انوقت چنانکہ اصحاب کتب مستند از فضل بن عباس روایت آوردہ و در حدیث
 ابن مسعود و طاہر نیز آمدہ و بلال و اسامہ بن زید بوقت ری حجرہ در رکاب بودند سیکے زمام شتر در دست داشت و
 سیکے شتر کوتہ برداشتہ بودند تا انرا غاب زحمت نہ بیند و در روایت ابی داؤد آمدہ کہ جامہ خود برداشتہ بود کہ پردہ
 میکرد اگر رمی و ہر ہفتہ بر از بنیا معلوم شود جواز استغفار محرم و سایہ کردن او بجل و مانند آن و در سابق معلوم شد

که در نمره قبه بر طے وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم زودہ شدہ کہ در وی پشت و پوشیدن سر غیر سایہ کردن است و اگر روز تمام سر پوشند و دم لازم شود و اگر کمتر از روز بود صدقہ و نزدایی یوسف در اکثر از نصف روز و دم است و در اول ابو خنیفہ نیز برین بود و در آخر رجوع کرد و نزد شافعی بجز و ہمشیدن واجب گرد و دم و بعد از ری بمنزل بازگشت نزدیک مسجد خیف بفتح خای مجہد و سکون یای نمانیہ و خیف مکان مندر از جبل و مرتفع از سیل آب را گویند و آن مسجدی است بزرگ دینی و در قبه کہ در صحن اوست مکان پیغمبر است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و در آن مقام کہ منزل ابو و خطبہ بلع گفت چنانکہ آواز وی بمجموع خلایق کہ در اندرون جہا بود ندر رسید و این رسیدن آواز بدور و نزدیک و شنوایندن مراتب از جملہ معجزات حضرت نبوی بود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ درین روز ظاہر شد یا ستر بود و در اکثر احیان بود ابو داؤد و نسائی از عبد الرحمن بن معاذ ثقفی آورده اند کہ گفت خطبہ کرد و ما را از رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در منی و کثاہ گوشتاہے ما را شنیدیم ما ہمہ انجہی گفت و ادر منازل خود بودیم و تعلیم کرد و مناسب را و درین خطبہ اعلام کرد خلایق را بجز است روز و خبر و فضل آن نزد حق سبحانہ و تعالیٰ از حدیث ابی بکرہ آمدہ کہ خطبہ خواند رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم روز و خبر و گفت کہ زمان گردید بر ہیئت و وضعی کہ اول داشت در روزی کہ پیدا کرد و خدای تعالیٰ آسمانہا و زمین را سال دو از وہ ماہ است چہار از ان حرام سہ پای ذوالقعد و ذوالحجہ و محرم چہارم رجب میان جمادی و شعبان و فرمود بطریق سوال از ما کدام ماہ است این گفتیم خدا و رسول خدا و ان ترست پس خاموش شد تا گمان بردیم کہ گریہ می دیگر خواہد خواند فرمود آیا نیست این ذی الحجہ گفتیم بے یا رسول اللہ فرمود کدام بلد است این گفتیم خدا و رسول خدا و ان ترست بدان پس خاموش شد تا آنکہ گمان بردیم کہ گریہ می دیگر خواہد خواند فرمود آیا نیست این بلد یعنی کہ ولدہ بتا از اما سہے غالبہ است بر کہ گفتیم بے یا رسول اللہ فرمود کدام روز است این گفتیم خدا و رسول خدا و ان ترست بان پس خاموش شد تا گمان بردیم کہ گریہ می دیگر خواہد خواند فرمود آیا نیست این روز و خبر گفتیم بے یا رسول اللہ فرمود بدستی و رستی کہ خونہای شاد و المہای شاد و آہر و ہاسے شاد حرام است بر یکدیگر بجز حرمت این روز و درین بلدہ درین ماہ و فرمود نزدیک است کہ پیش آید بر دگار خود را بہ برسد شاد را از کردار ہاسے شاد تا نا آگاہ باشند کردیم بعد از من گمراہ و در روایتی نگرددید کفار کہ بزید بعضی از شاکردن بعض را و نا نا آگاہ باشند کہ من رسانیدم حکم بر دگار را بشنا و فرمود خدا و نما تو گواہ باش و باید کہ برساند این را حاضر بقاب و بسا کسی کہ رسانیدہ شود بوی حفظ و اعلم باشد از سامع و مردمان را فرمود تا مناسب حج بیا موزند و گفت شاید کہ دیگر از من حج نہ کنم و امر کرد بجمع و طاعت ہر امیر سے را کہ کتاب اللہ دعوت کند و ہاجر و انصار را در منازل خویش فرود آورد و امر کرد ہاجرین را بنزد و مقدم مسجد و انصار را بہ عقب آن و در روایتی اشارت کرد ہاجرین را بمینہ قبلہ و انصار را بمسیرہ بستر فرود آمدن سائر اس و گفت بعد از من کافر نشوید و در روایتی گمراہ نشوید کہ بعضی مل بعض کنید چنانکہ گذشت و بدانند کہ ہر کہ حیانتی میکند در حق خدا و رسول خدا و خلق بر نفس خویش میکند یعنی دیگر سے بہت و سے مسئول و معاقب نخواہد شد و فرمود ہجدہ رکعم و صلوا بحکم و صوموا بشکرکم و اطیعوا اذا امرکم ثم خلوا بختہ رکعم عبادت کنید پروردگار خود را و بگذارید من و حق تا آن را در روزہ دارید ماہ رمضان را و اطاعت کنید خدا و ندا مرا تا در آئید بہشت را و ذکر زکوۃ و حج نکرد زیرا کہ آن بر ہمہ مسلمانان واجب نیست مگر بر اختیار اہل استطاعت و مردمان را و دواع کرد و ذراع سفر آخرت یا بمنزل شان ظاہر اول است و فرمود

که حاضران این مجلس هر چه شنیدند از احکام اسلام باید که بجا مانده و از بیعت این حج راجحه الوداع خوانند و از آنجا
 بنوازد آن یعنی سحرالبی موضعی است مشهور در میان بازار منی و در آن مکان شصت و سه شتر دست مبارک خویش بخرد و
 شتران ایستاده و دست بسته و در حدیث الی و او از عبداللہ بن قوط آمد و گفت که نزدیک آورده میشد پنج شش
 شتر بخرد آن حضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم آنها را شتران نزدیک می شدند و از و سام می نمودند و سعی میکردند و
 همگی خود را نزد حضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم می آورد و درون می خزید تا آنجا که بخریدی کند و این عدد شصت
 و سه عدد سال است که مبارک وی است گویا بخین این حد و رعایت آمیخته نمود و بعد و نیز سالی شتری قزاقی کرد و
 امیر المؤمنین علی را فرمود تا هر عدد شتر نام کرد و سی و هفت شتر دیگری بخرد و او را شتر یک گردانید و در پی و امر کرد که
 از هر شتری قطعه گرفته شود و انداخته شود در و یک و بختی شود و خورد آن حضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و سی و هفت و از
 گوشت آن و نوشیدند از شور بای آن کذانی روایت الی و او و علی را فرمان داد که ایستد بر شتران و گوشه ها و پشته ها و جلها
 آن شتران را بر مسکن شصت کتفه جز در آن را که سلخ کرده از آن چیزی نماند بلکه از مال خویش بود و ظاهر عبارت چنین
 نماند که علی از مال خود بداد اما مقصود آنست که از گوشت و پوست و دل و اجرت سلخ بداد و در همین آمده که فرمود ما
 می و ایم از پیش خود و در روایت مسلم از جابر آمده که بخرد آن حضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم از نسائی خود و کا ویرا
 بعد در و اینی بخرد و از ماشه گاوی در بعضی احادیث نیز آمده که پنج کرد آن حضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم از خود
 و انالی است خود یک شتر یا یک گا و چون از انس حدیثی روایت کرده اند که مخالف بود با آنچه مصنف آورد و جواب
 و او از آن بقول خود و اما حدیث انس که پیغمبر صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم هفت شتر دست مبارک خویش بخرد و بعضی
 و هم میکنند که با این حدیث که مذکور شد معارض است جواب از آن آنست که احتمال دارد که انس شتر هفت شتر را ستاده
 کرد و از آنجا غالب شد و جابر بخرد تمام شصت و سه را ستاده و در بعضی در تطبیق هر دو حدیث چنین میکنند که هفت
 شتر را دست مبارک خویش بخرد و تا تمام شصت و سه شتر یک طرف حربه پیغمبر و طرفی دیگر علی داشت و بعد از این
 شصت و سه امیر المؤمنین می و هفت را بخرد و علی افراد و مثل این توجیه با حدیث دیگر که ابو داود و از امیر المؤمنین
 علی آورده که گفت چون بخرد آن حضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بی شتر را دست خود امر کرد و مرا پس بخردم من باقی را اگر
 میخ باشد نیز تطبیق توان کرد اما آنچه در موطا از علی آورده که گفت بخرد آن حضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بعضی
 را دست خود و بخرد بعضی آنرا غیر از منافات بیج حدیثی دارد و چون از بخرد خارج شد اعلام کرد که همه زمین منی سحر
 است و همه کجاست که جمع می یعنی راه کشاده روشن راه است یعنی از هر راه که در آیند رو است و سحر بخرد و من نیست
 بعضی اماکن هر جا که بخردند رو است پس حلق را طلب فرمود و سر مبارک را بر تراشید و چون حلقی که معمر بفتح میهم و
 سکون عین بن عبداللہ بن نافع بن فضل بفتح نون و سکون صاد و معمر قریشی حدیثی است و قدیم الاسلام هجرت کرد و
 یکمشت و تا خیر کرد و در هجرت مدینه پیتر هجرت کرد مدینه و آمد و سکونت کرد و در مدینه و در مدینه و حدیثی که
 در ایشانست بر بالاسه سر پیغمبر صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بایستاد و استره و دست گرفت نظر کرد و در و سحر و گفت یا
 سحر انک رسول اللہ قدرت و او ترا رسول خدا من محبت او تیر بر نریه گوش خود و تو یک الموی و در دست است استره
 یعنی هشیار باش و قدر این محبت را بدان حال سحر پس گفت سحر و اللہ یا رسول اللہ ان ذلک لمن احبته اللہ علی و من

این

این مکان من درین مقام هر آینه از نعمت حق تعالی مست برین و منت وی عزوجل مال اجل گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم برای تعدیل دی اهلار افتخاران حق بروی آورده همچنین است این از نعمتهای عظیم است آنکه اشارت فرمود بطلاق تا ابتدا بجانب راست کند ظاهر جانب راست آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم است و در مشقه متفق علیه در مشکوٰۃ از انس نیز تصریح بدان آمده و صحیح همین است و بعضی جانب راست طلاق اعتبار کنند و چون از حلق جانب راست خارج شد آن موی را قسمت کرد بر حاضران آنجا که با اشارت فرمود تا جانب چپ را نیز حلق کرد و مجموع آن را با بوظه انصاری زوج ام سلیم که ام انس بن مالک است داد و از بیعت در بعضی روایات آمده که بام سلیم داد و در روایتی آمده که فرمود ابو طلحه کجاست پس عطا کرد او را و مصنف میگوید که ابو طلحه از مویهای جانب راست نیز نصیب یافته بود پیش از همه کس و در مشکوٰۃ از حدیث متفق علیه آورده که مویهای جانب راست همه را با بوظه داد و در مویهای دست چپ فرمود قسمت کن از میان مردم و توشیحی گفته که قسمت مویهای مبارک در اصحاب بحبت آن بود که تا این گشت در میان ایشان باقی ماند و باعث تذکره و یاد داشتی بود ایشانرا از وجود شریف آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم و گویند که اشارتی کرد با قتراب اجل و انفصال زمان صحبت و میگویند گمان میرم که تخصیص الی طوله بجزیه قسمت است و اشارت بان معنی بود چه او بود که غیر شریف و محمد مبارک وی را حفر کردند و خشت خام بنا نمود و الله اعلم و چون از حلق خارج شدند مردمان هر یک را یک تاره موی یا دو تاره موی رسید و گویند شاعر باین قصه اشارت کرده است + مرا از زلف تو موئی بسندست بقولی میگفتم پسته بسندست + باخر اخن الکستان مبارک را تعلیم کرد و از آن نیز مردمان قسمت کرد و بیشتر صحابه طلق کردند و اندکی از ایشان تقصیر کردند و طلق افضل است از جهت موافقت فعل رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم و نیز بحبت تخصیص آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم مرکز الحلقین را به ما بقول خود اللهم ارحم الحلقین و در آخر بالتاس و همدعای ایشان فرمود و المقصرین جنائمه گذشت و طلق مرزبان را احرام است ایشانرا البته تقصیر باید کرد و اگر مردمان را نیز مانده از حلق باشد تقصیر متعین است و اگر یکی را موی بر سر نباشد امر از او مشروط است و طلق ربع راس نزد ما کافی است و همچنین در مذاهب الله ثلثة کفایت میکند در حلق همان مقدار که در مسح راس معتبر است و در مشکوٰۃ فی شرح ابن الهمام دور صلاح از روایت ابن عباس آمده که ایستاد آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و رفته برای مردم که می پرسیدند و از احکام کی آمد و گفت یا رسول الله من ذنسم و حلق کردم پیش از نماز فرمود و هیچ کن و دیگری گفت نماز کردم پیش از نماز فرمود و هیچ کن و دیگری گفت حلق کردم پیش از نماز و دیگری گفت طواف کردم پیش از نماز فرمود و هیچ کن و دیگری گفت ری کردم شب فرمود یا کی نیست و همچنین هیچ کی نرسید از تقدیم و تأخیر مناسک مگر آنکه فرمود هیچ با کسی نیست و علماء در اینجا اختلاف است که این ترتیب واجب است یا تحب و وظائف روز نماز اتفاق چهار ست ترمی حمزة العقبه و غروب و طلع راس یا قدر طواف زیارت و سی بعد از و سه و بصحت رسیده که آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم این مناسک را باین ترتیب بجای آورده و چون در صورت عدم این ترتیب فرمود یا کی نیست لاجرم ترتیب سنون و سنج بود و بزرگ ولادت آن دم واجب نگردد و مارک آن آثم نبود و شافعی و اکثر علماء و جمهور سلف برین اند و مذاهب امام ابوحنیفه و جعفری ترتیب است و در صورت عدم ترتیب دم واجب است و ادلی قول آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم هیچ با کی نیست

آنست که انی نیست بر فاعل آن اما فدیہ واجب و نزد ایشان در وقت شرائط امام دار تکاب محرمات آن مثلا
 هر چند به نسیان و خطا بود جزا واجب است ولیکن آثم نیست و چون بقصد و تعد کند هم آثم بود و هم جزا و مذہب امام احمد
 آنست که اگر بجهل و نسیان بود بیچ چیزه لازم نگردد و اگر بعلم و تعد بود جزا واجب است و گفته اند که این مذہب
 قویست از جهت دلیل که دلالت کرده بر وجوب اتباع رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در حج زیرا کہ فرموده و حج
 مناسککم و این احادیث کہ در رخصت تقدیم و تاخیر آمده مقرون بود بجهل و عدم شعور پس مخصوص شود بحکم این حالت باقی
 ماند حالت حد بر اصل وجوب اتباع در حج و اما بعد اعلم و بعد از آن پیش از زوال بکہ روان شد و طواف کرد و این طواف
 آخر از کان حج و فرائض اوست بعد از و سہ سہی است و در می جہرات ایام تشریق و آنہا در مذہب مالک و حنابلست
 نہ از فرائض فرض در حج احرام است کہ شرط است و وقوت بعرفہ است و طواف و این طواف را طواف افاضہ خوانند و جب
 آنکہ بعد از افاضت از عرفات و سہی است ماخوذ از قول حق سبحانہ و تم افیضوا من حیث افاض الناس و افاضہ در لغت
 بمعنی دفع و رجوع و تفرق آید و طواف زیارت از جهت زیارت خانه کعبہ در سہ طواف بعد از بیعت صادق صا و بعد از آن
 از جهت بعد در رجوع از کہ بعد از و سہی مقابل در و بروی کہ در طواف قدوم بود نیز خوانند و مشہور اطلاق طواف
 عند بر طواف و دواعی است کہ بدان دواعی بیت اللہ کنند و بعد در رجوع بوطن نمایند و اطلاق این اسم بر طواف
 افاضہ جز در کلام مصنف نمی یابیم و اللہ اعلم و این طواف زیارت را طواف رکن و طواف ایام النحر نیز گویند و بعضی از
 احادیث کہ وارد شدہ کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم طواف زیارت را تاخیر فرمود تا شب شائع حدیث میگویند کہ آن
 غلط است البتہ این حدیث را تردید و ابوداؤد و ابن ماجہ از عائشہ و ابن عباس نقل آورده و نزدی گفته ہم حدیث
 حسن صحیح و گفته کہ رخصت کرده اند بعضی از اہل علم در تاخیر طواف زیارت تا شب رخصت داشته اند و یوم النحر و توسع
 کرده اند بعضی کہ تاخیر کرده شود تا ایام سہی انتہی و نزد امام ابو حنیفہ وقت دی بعد از طلوع فجر یوم نحر است و پیش از آن
 جائز نیست و سنت آنست کہ بعد از خلق کنند و افضل ایام برای آن یوم نحر است و جائز است در ایام نحر اگر ازین ایام
 تاخیر کنند و واجب گردد و بعد ازین طواف سہی بین الصفا والمروہ ذکر نہ کردہ اند و در حدیث مسلم از جابر آمده کہ
 طواف نکرد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و نہ صفا و نہ مروہ مگر یک طواف دور ہم ایستاد اگر سہ
 بین الصفا والمروہ بعد از طواف قدوم کرده است رمل درین طواف و سہی بعد از سہی نکند و اگر تقدیم است نکند و
 رمل کند و روی و سہی کند بعد از روی و چون از طواف در کعبین آن تاریخ ستند نزدیک چاہ زمزم آمد و چہ قسمیہ زمزم
 از جهت بسیاری آب اوست زمزم و زمزم سوم و زمزم مای کشید را گویند و بعضی گویند کہ این لفظ مشتق نیست از چیز
 اسی است کہ ابتداء علم آن چاہ شد و اول کسی کہ ظاہر کردہ زمزم را جبریل علیہ السلام است کہ چون بمیل تشنه شد قدم زد
 از آنجا چشمہ پیدا شد باجرام اسمعیل آنرا گرد کرد تا پیش از آنکہ مشک بر کند بر آگند نشود و اگر سہی گذاشت چشمہ
 میشد جاری چنانچہ در حدیث آمده بعد از آن ابراہیم خلیل آنجا حاسبے کند و چون جہ ہم ساکن کہ مش نہ آن را
 با نیاستند تا آنکہ اثر سہی از آن نماند بعد از آن عبد المطلب جد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون من را نہ
 اورا مخصوص بکرامات ساخت آن چاہ را بوی در خواب نمود پس وی حفر کرد در عام قبل و بر دینی پیش از آن بعد از آن
 از روی ابوطالب آن را نہ کرد و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بنفس نفیس خود سنگ می کشید کہ انی تا برنج کہ

و آثار و اخبار و فضل و کرامت و خواص وی بسیار آمده و چون آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بعد از طواف بر چاه فرمود
 آمد ایشان یعنی عباس و اولاد وی آب میکشیدند زیرا که سقا به بیت بدست ایشان بود فرمود آب بکشید اسے پسران
 عبدالمطلب زیرا که اگر نہ آن بودے کہ کسان بہ سقا طلبہ کردے من خود فرود آمدے و آب از چاہ بر کشیدے
 و سقا بہر سقایت احانت کردے از جہت فضل و برکت و بزرگی این کار یعنی اگر من این را بکنم بعد از من بہنت گردد
 بر امت من و مردم ہمہ این کار بقصد اتباع من دست زنند و بر شاغال آیند و نوبت بہنما نرسد و این منصب بزرگ
 از دست شما بردہ پس اولاد عباس یکدلو بردے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عرض کرد و نخواستہ دل کرد ایستادہ و پیادہ
 شد و در حالت مشرب برای بیان جواز بود تا بداند کہ آب ایستادہ خوردن جائز است و حرام نیست اگرچہ فصل ششمست
 خوردن است یا برای ضرورت و حاجت بود کہ از جہت کثرت از و جام جامی شستن بنویسند و یا ضرورتی و حاجتی و گیرند اللہ اعلم
 بعض گویند کہ ایستادہ آب خوردن مخصوص آب زمزم و آب بقیہ و خصوص بہر انجام است کہ بیاہد تحقیق این بحث در آخر کتاب
 انشاء اللہ تعالیٰ و بخاری از ابن عباس آوردہ کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بسقاہ عباس آمد و آب طلبید عباس بہ
 بہر خود منقل گفت یا فضل نہ بود را در خود و بر لے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آبی از نزد وی بیا فرمود از چہین آب وہ گفت
 یا رسول اللہ مردم دستہای خود درین آب می اندازند فرمود بدہ از چہین آب پسترازان آب خورد و پستریہ زمزم آمد و ایشان
 مردم را آب میدادند و شفقت می کشیدند فرمود بکنید اینکار را کہ این عمل صالح است فرمود اگر ترس غلبہ مردم نمی بود بر شما ہر آنستہ
 درودی آدم وی ہنادم ریمان بہر حالتی خود و پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم درین طواف بہر حال سوار بود و سبب سوار شدن بعض
 میگویند کثرت از و جام بود و در طواف قدم نہ اینقدر بود یا سبب شرف بر مردم بود تا مجموع حاضران کہ درین طواف مجموع تر
 از طواف اول بودند و یا مشاہدہ کنند طواف را بیا موزند و آداب و احکام آنرا معلوم کنند و بعض میگویند در پیہ مبارک زخمی
 بود و در وی داشت از روی ضرورت سوار طواف کرد و دزدان بہنی بازگشت و نماز ظہر را در سنی گذارد و همچنین ویر چہین از ابن
 مردیت و گفت نافع کہ چہچین میکروا بن عمر و میگفت کہ عمل آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہمیرین بود و در صحیح مسلم
 بروایت دیگر از عائشہ و جابر ثابت است کہ نماز ظہر را در کہ گذارد و چہچین است در کتب سنن از حدیث طویل جابر و چون در
 حدیث صحیح است و شک نیست کہ در نفس الامر کی از ابن و ہم است و ترجیح کی بردگیری از حیثیت صحت میسر شود و ہر جہ
 ترجیح نمودہ اند چنانکہ گفت و بیشتر علما این روایت مسلم را ترجیح کردہ اند کہ در گذارد چہ این حدیث را دو صحابہ
 روایت کردہ اند جابر و عائشہ و آن حدیث چہچین را کی ابن عمر و لا جرم حدیث بہتہ را دے قوت پذیرد و جہ دوم آنکہ
 عائشہ از و یعنی از ابن عمر بکہ از جمیع ناس در اطلاع بہر حال اخص بود بر رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و اعلم بہر حال
 ہے سوم آنکہ جابر سوقی کرد حدیث حجہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را از اول تا آخر بر وجہ اتم و اکمل حفظ نمود و این قصہ
 و ضبط کرد آن را بہ خصوصیات و جزئیاتش حتی امور یرا کہ متعلق بہنا سکہ ہم نبودند چنانچہ نزول آن حضرت صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم در طریق مزدلفہ و بول و وضو بہر وجہ تخفیف و بہر کہ اینقدر حفظ و ضبط کردہ باشد لابد بعضی مکان نماز ظہر
 بخوابی و احری باشد چہارم آنکہ حجۃ الوداع در ماہ آذر بود کہ روز و شب و روزے برابر باشد و اینمہ کار ہا کہ درین
 روز کرد از روان شدن از مزدلفہ قبل طلوع آفتاب بسوی منی و خطبہ خواندن در منی و جہرہ نمودن و غیر چہچین شتر
 و قسمت آن کردن و بختن پارہ گوشت ازان و خوردن و حلق راس کردن و جامہ پوشیدن و طیب استعمال کردن و بکہ

اول بوی برسد و رمی جرات پیاده اگر عذری نباشد فصل واجب است و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در روز نحر که از مزدلفه آمد سواره کرد و درین ایام پیاده چنانکه معلوم شد هفت سنگریزه بنیدحت و با هر سنگی یکبیر میگفت در خیار آمده است که چون ابراهیم اسمعیل را علیه السلام بذبح کردن میبرد شیطان اسمعیل را سواش میکرد پس وی شیطان را میزد و از خود میزد و آن درین مواضع بود بعد از آن سنت شد و ذبح اسمعیل مضمی است در جانب فوق تنی و آنچه در عوام مشهور است که آنجا سنگی است از میان ترقیده و گویند که ابراهیم کاروی بران زد و از آن ترقیده اصلی ندارد و صحیح نیست و چون در رمی قاریخ شد چند گاه از محل رمی پیشتر شد تا بکان سهل رسید که آنجا سنگستان نیست و سهل زمین نرم را گویند که آنجا سنگ نبود و عند حزن برادر و استقبال قبله بایستاد و دعا کرد و چندان زمان که کسی سوره بقره خواند در دعا خواندن بود و تکرار فیه درین مقام بواسطه دعا شایسته است و بعضی از غریبا چندان ایستادند که با پیاسه ایشان آماس میکرد و چون از دعا قاریخ شد بکمره وسطی که پایان تر از دست در جانب که آمد و بهرین طریق هفت سنگریزه با هر یک یکبیر رمی کرد و از آنجا بر راه دست چپ روان شد چند گاه در میان وادی که در وسطی نیست رفت و آنجا بایستاد و دعا کرد و تکرار فیه و در ایستادن و دعا کردن در آن مواضع اول و نزدیک بآن روان شد تا بهین جمره عقبه آمده آنجا برادر و استقبال جمره ایستاد و کعبه را از دست چپ و منی را از دست راست در دست و در صحیح بخاری از ابن مسعود آمده که چون در رمی جمره کبره کرد کعبه را از دست چپ و منی را از دست راست و گفت سوگند بخدا که نیست خدا جز او و بنیام کسی است که فرستاده شد نیست بر وی سوره بقره و تخصیص سوره بقره بجهت آنست که معظم حکام مناسک در دست گذاشتند اگر مانع و هفت سنگریزه با یکبیر رمی کرد و در ساعت بی توقف بازگشت و درین محل دعا کرد و این تا ایستادن بود دعا نکردن را نزد این جمود و وجوب میگویند کی آنکه اتفاقاً نزد آن جمود و عام عظیم بود و جای ایستادن مذکور از سبب نه ایستاد و در روز نحر که از مزدلفه آمد و در بخاری کرد و نیز همین مذکور بود و چون ایستادن و دعا کردن درین مقام از آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بوجوب نیامد بعد از دو سه سنت شد مراست را هر چند آن علت نباشد با آنکه خرم نیست که علت همین بود شاید چیزی دیگر بوده باشد چنانکه گفت وجه دوم آنکه دعای این عبادت که رمی است در صلب عبادت و درون دی که در جمره ماول و وسطی و قریع بابت کرده بود و دعا در صلب عبادت فصل است از آنکه در سبب عبادت و بعد از وی کنند و همچنین در نماز غالب دعوات آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در آخر تشهد میبود پیش از سلام که هنوز در نماز میبود و شیخ ابن الهمام گفته که روایات متضاد و متواتر اند که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در رمی جمره عقبه تا ایستاد و حکمتی در تخصیص وقت و دعا بجز مرتب غیر این جمره ظاهر نمیشود و چنین تمهیل کرده میشود که در روز اول مشاغل بسیار بود از ذبح و طعن و اخاضه بک از سبب تا ایستاد و لیکن این معنی منعدم است و در ایام دیگر اگر آنکه گفته شود که جمره عقبه در طریق است و وقت در آن موجب قطع سلوک طریق میگشت بر مردم و باعث شدت از دعا و ایستادن و گذرندگان می شد و معنی میگشت بدین عظیم بخلاف بانی جرات که آنها در میان رود و واقع نیستند بلکه در گوشه انداز راه انحنای وقتی که کاتب حروف عبدالحق بن عبدالباقی عفا الله عنه بآیات این عبادت مشرف بود به سابقه تامل و تفکر بطریق ذوق و الهام نکته درین باب در اول سبب رسید که بر صواب باشد و آن اینست که عدم توقف در رمی جمره و ترک جهد و هفت در ایستادن و دعا کردن در نماز عبادت آن بود که چون در دو جمره ادلی بر در رحمت ایستاد و خدمت کرد و تعب و مجاهده کشید در آخر نماز بنفوس مسامحه و سبب گفت

بیست و نهم منزل نزول رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم در منزل بود که اتفاقاً فرود آمد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم در روزی که روزی رعداء البهاری و لیکن پوشیده نیست که چون آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم نزول کرد در روزی که روزی بر جبل متک و تعبد بود تا نهار وی صلی الله علیه و آله وسلم مستحب و محسن باشد و آرد و آرد که خلفا سے رسید بن رضوان الله علیه همچنین نیز آن را میگوید و امام محمد در موطای آورده که امیر المؤمنین عمر بن الخطاب و عمر بن الخطاب و عثمان را بمحبت میفرمود و آرد که روزی شب و طواف میکرد و بیت و میگوید که این بهتر است و اگر نکند هم لازم نمی آید چیزی بر دهنه و قول الی حنیفه است انتی و غالب آنست که توقف و اقبال آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم تا وقت عشاء بمحبت اعتقاد داشته بود تا اگر این نبوده شاید که توقف کمتر ازین نیز میکرد و چون این بنده ضعیف عبد الحق بن سیف الدین دهلوی قادری صاحب این تالیف در خدمت شیخ اجل امام اکرم عبد الوهاب المتقی القادری الاندالی رحمه الله علیه رحمه واسعه از منی بمحبت آمد نماز ظهر درین مقام گذاردند و بخواب رفتند و نماز دیگر نیز اقامت شیخ فرمود اکنون برآیند اینقدر صاحبزادگان سادات اتباع درین باب کافی است و فرمودند کفی بزرگوارانشاء الله تعالی و بعضی میگویند از سنن حج و تمام مناسک است چه پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم در منی فرمود تا از لون خدا بپوشی که ما فرمود آید گانیم فرما انشاء الله تعالی بخیف بنی کنانه حبت نقاسما علی الکفر انما که بیکدیگر سوگند خورده و عهد گرفته بودند که از آن بر کفر و مراد بخیف بنی کنانه همین محبت است چه فریشت و بنی کنانه آنها مسلمان خود سوگند خوردند و عهد بستند که با بنی هاشم و بنی المطلب این چنین است در سنن کتاب و در بعضی روایات بنی عبد المطلب یافته میشود و اول جمیع تر است و متکب برادر هاشم است عم عبد المطلب آمیزش نکنند و مناکحت و مواسلت و مسالمت ننمایند اما آنوقت که رسول علیه السلام را تسلیم ایشان کنند و تحقیق و تفصیل این بحث در آخر کتاب در فصل جاد و آداب آن خواهد یافت انشاء الله تعالی و حضرت رسالت صلی الله علیه و آله وسلم بنزول در محبت تعدد کرد که مشایخ اسلام خام هر کس در آن عمل که ایشان مشایخ گفته اند هرگز و در عکس نعمت فضل حق که او را عطا کرد و بجا آورد و طبری در اوسط از عمر بن الخطاب آورده که گفت از سنت است نزول ابلج در شبانگاه و روز افزون میگرد و در شب تعجب در شب نفوذ بهایه میگوید که اگر اصح آنست که نزول درین مکان سنت است و از مناسک حج است زیرا که نزول آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم درین مکان تعبد بود و از پیشه نمودن بمشترکان طاعت منع و کمال قدرت حق را بطل و عطا کرد و بیداران سنت شد چنانکه درین ده طواف کرد و از برای اظهار جلالت و شجاعت مشرکان را پس از آن سنت شد انتی و الله اعلم **فصل در** دخول خانه کعبه و وقوف در طریم بعد از طواف و ادعای جماعتی از علما و فقها بر آنست که رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم در حالی که حج کرده و مانده درون کعبه رفت و رفتن با ندرون کعبه از سنن حج است اما احادیث و آثار و دلالت بر آن میکنند که دخول وی صلی الله علیه و آله وسلم در کعبه درین سال که حج کرده بود بلکه در سال فتح که بود که سال هشتم از هجرت است و در بعضی روایات همچنین است که این عمر گفت دخل رسول الله در آمد پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم یوم فتح و در روز فتح که علی ناقه لاسامه سواره بر ناقه که مرسانه بن زید را بود و حتی اناخ بقناد الکعبه تا آنکه بشانند ناده را و در حین فتح کعبه فدا عثمان بن طلحه پس خاند آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم عثمان بن طلحه را لباسی بالفتح تا ببار و کعبه را کعبه را مجاور به کفح پس آورد عثمان بن طلحه کعبه را و کعبه را داخل پس در آمد پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم

درون کعبہ عثمان بن ابی طلحہ بن عبد العزیٰ الجعفی بفتح حای طح و جیم و الا آن ایشان را شبی میگویند نسبت بشیبه
 کہ برادر این عثمان بود و مفتاح کعبہ از عهد قدیم بردست ایشان بود و چون آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم للفتح
 آمد عباس بن عبد المطلب الناس کرد کہ مفتاح کعبہ را را عطا نماید و منصب سدانت کعبہ را با ستاق برآید و سے صحیح کند
 پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم علی مرتضیٰ را بفرستاد تا مفتاح را از دست عثمان کشیدہ آورد پس این آیت
 نازل شد ان اللہ یامرکم ان تروا الامانات الی الہا علی مرتضیٰ را فرمود تا مفتاح را ہم عثمان بسپارد و با وی
 عذرخواهی کند چون علی مفتاح را نزد وی برد وی گفت بزور بردی و ایذا کردی و این نرسد و عذرخواهی محبت
 علی فرمود قرآن در شان تو نازل شدہ و این آیت را بردی برخواند عثمان ایمان آورد و گفت اشہدان محمد
 رسول اللہ پس جبرئیل آمد و گفت تا این بیت بر روی زمین برپاست مفتاح و سدانت در ادا ایشان است
 تا روز قیامت و چون عثمان وفات یافت کلید را بہ برادر خود کہ شبیہ نام داشت سپرد و عثمان را پسری نبود و در
 روایت مسلم آمد کہ چون کلید را از عثمان طلبید عثمان نزد والدہ خود رفت تا کلید از دست او بستاند و والدہ اش
 از دادن ابا آورد عثمان گفت واللہ کلید میدہی و اگر نہ شمشیر از کمر خودی کشم پس کلید از دست مادر گرفت و بجنبت
 آورد و حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بدست مبارک خود بکشاد و آن سعد در طبقات خود از عثمان بن طلحہ آوردہ کہ
 گفت نادت در جاہیت چنان بود کہ در کعبہ را جز در روز و شب و شبیہ و شبیہ نمی کشادند و سے آن حضرت صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم نزد من آمد و الناس در کشودن کرد تا با جماعہ در کعبہ در آمد من با وی در شتی کردم و سخت گفتن سے
 صبر کرد و علم و زہد بہتر گفت با عثمان زود باشد کہ این مفتاح را در دست من بینی تا ہر جا کہ خواہم آنرا بہم من گفتن
 مگر قریش در آن روز ہلاک شوند و خوار گردند از آن روز این کلید در دل من نشست کہ رجوع امر وی خواہد بود و چون
 روز فتح آمد گفت با عثمان کلید بیا را در دم و از دست من بستان و ہم بدست من داد و گفت گمراہ روز قیامت نشاند
 او را از دست شما گر ظالمی و فرزند یا عثمان امین میگیم شمار بہ بیت خدا بخور و انا نچہ برسد بہ شما ازین بیت با عثمان
 نگفتہ بودم ترا کہ روزی بینی کہ این کلید در دست من است و سے منم آنرا دوست بدارم گفتن سے اشہد انک
 رسول اللہ و با بکہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم درون کعبہ مد آمد و اسامہ و بلال طلحہ نیز با آن حضرت صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم در آمدند تا جا فاطمہ الباب لمیا پس بر بستند در خانہ کعبہ را سامی مدید از زمان تم تخریب کردہ شد
 در را قبا و دست الناس پس مبادرت کردم من مردم را و زود رسیدم ایشان قال گفت این تخریب و جدت با آن سے
 الباب پس با فتم بلال را برد و نقلت پس گفتن این صلی رسول اللہ کجا نماز گذارد ہمچو خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم در در
 کعبہ قال بین المسلمین المقدین گفت میان دو ستون پیش و در رعایتی آمد کہ گردانید یک عمود را از دست جب خود
 و در عمود را از دست راست و سے عمود را پس پشت خود و بود خانہ کعبہ در آن روز ہشتاد و دو در تا سنج کہ مذکور است
 کہ معاویہ از ابن عمر پرسید کہ کجا گزارد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم درون کعبہ گفت بگردان میان خود و میان
 دو عمود و طبعی با سے و گویند کہ چون کسی خواہد کہ قدم بر قدم مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بایستد بر سفلہ از دیوار بایستد
 و اگر کمتر ازین باشد زانو را با دستہا یا روی او در مکان قدم آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم باشد یعنی از در
 کہ در آن راست بجانب دیوار کعبہ برود و درین مقام بایستد قال گفت ابن عمر نسبت ان اسالہ کہ صلی فراموش کردم

که برهم بل ما که آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم چند رست گذارد و این حدیث صحیح است در آنکه دخول بیت از آن
حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در سال رخ کیه بود و اگر چه در بعضی روایات یحیی بن عقیل آمده که یحیی بن عقیل چنانکه
صاحب مشکوٰۃ آورده است و لیکن بفرموده روایات صحیح در تعقیب آن یحیی بن عقیل بیان خواهد بود و الله اعلم و آن
حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بعد از مدتی فرمود که ای و طاعت البیت پرستی که من در آدم خانه کعبه را
و در دستان من فلان دست میدارم که کاشکی نیکروم این کار را و منی در آدم انی اخاف ان الکران است
ای من بعدی زیرا که من میترسم که در شقت افتادم است خود را که در آمدن در کعبه بعد از من سخت شود و در آن کعبه
گشتن ترند و ای و او را از خانه آورده که گفت بیرون آمد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم از نزد من
خوشحال پس از آن باز آمد عقیل پرسیدم یا رسول الله شدم شد که مسرور بیرون رفتی و محزون باز آمدی فرمود کعبه
آمد و من در آدم و اگر پیش ازین میدانستم اینم اکنون دلمستم در نمی آدمی می ترسم که هست من در کعبه بلیغند و ما کاشکی
و دعا است که کعبه در روز فرمود که در حجر کعبه های صله و سکون چهره بانی است در عاتق مثال کعبه و احوال از آن
گویند که وی محروم و متروک گشت از مدتی خانه و بیرون افتاده از آن روز که گشت بگذار که چنان است که در کعبه گذارد
زیرا که وی صلی الله علیه و آله وسلم بیت بعد از آن بیرون افتاده و این قصه مالک نیز دلیل است بر آنکه دخول کعبه در سال رخ
که بعد از آنکه این در خواست وی در این سال بود چنانکه در حدیث صحیح آمده که گفت وی که فذ کرد و بودم که چون پروردگار
شالی کعبه را در رسول خدا فتح کند شکر از آن گذارد رست در و آن خانه کعبه گذارم و چون فتح شد از آن بوم خانه آن خانه
از آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم درخواست کردم فرمود که حجر گذارد که وی در اصل بیایم از هم طبعه اسلام و اصل
تا دهرت و نوم تو بیرون کرد و از راه رفیق بنابر و کعبه را که حدیث و من مقصود و مصنف درین فصل اثبات همین بود
که قصه در آمدن در کعبه در سال رخ بود و همین قدر از بیان انکار کرد و بر روایت بلال که مثبت نماز گذاردن است
در کعبه صلح است و تقاضا نموده و نه کرد و این است اساسی که لقی نماز گذاردن آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در کعبه میگوید از من
گردد و اختلف فبینهم و طبعی آنها را بیان فرمود پس با آنکه بخاری و مسلم از این عباس روایت کرده اند که
گفت خبر ما و ملا ساسکه پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم چون درآمد از مدینه بیت و نماز کرد و در همه نواهی آن و نگذاشت و نماز
در مدینه بنابر روایت و چون بیرون آمد گذارد در اصل بیت و فرمود بذر القبله و هم بخاری و مسلم از این عمر آورده
که گفت گفت مرال بلال گذارد چنانچه در من ذکر شد و ملا ساسکه نیز روایت کرده شده است که گفت گذارد و اکنون در
جمع و طبعی میان دو روایت اساسی چنانکه در مواهب آمده از احمد و طبری آورده گفته اند که اساساً آنها کلمات کرد
اما و نمود بر طبع خود و آنکه نفسی که را صفا و نور بر علم خود پس حاصل آن شود که گفت میگویند نماز گذاردن من نه دیدم و ما
استقصا و امام نووی گفته که اصل حدیث بر آن روایت بلال زیرا که وی مثبت است و خبر مثبت مقدم است
و خبر ثانی نیز که در راه علم است که با ثانی نیست که تقریر فی اصل الفقه و نه آنکه چون در کعبه نه آمد و در دست
هر کس در تاسع است و مشغول به دعا گشتند اساساً آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم را در و ما دیدیم پیغمبر صلی
الله علیه و آله وسلم از نماز ایستاد و آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در ناحیه دیگر و بلال چون قریب بجهت صلی الله
علیه و آله وسلم بود نماز گذاردن آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم را دید و اساساً چون در ناحیه دیگر مشغول بود و در

در نماز خیف بود و در بستر اگر کسی که نزدیک بود و بدید و دیگری که دور بود ندید و در نماز خیف گفتند که اسامه را
آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بکار سے بیرون فرستاده بود از آن ندید و ملازمین است که ابوداؤد طحاوی سے از
اسامه می آید که گفتند که آدم بار رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس دید آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خود
منقوش در دیوار کعبه پس فرستاد مرا تا دلی سے از آب زمزم ببارم آب آوردم و بدان آب آن صورتهای طبیعت
و مگر دانید که آنست که لعل الباری عالم و قوت در منظم دان این حجر اسود و آب کعبه را گویند زیرا که التزام می کنند
آنها و سے چسبند بدان و مسافت ما بین آن کیساعت است چنانکه یک کف دست بر در باشد و و گینه بر حجر
در سنن ابوداؤد از عبداللہ بن عمر روایت میکند که پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را دیدم که میان رکنی رکنی بود
که حجر اسود در دست و در کعبه ایستاد و در سے و سینه را بر دیوار کعبه نهاد و هر دو ذراع و هر دو کف مبارک را بر
دیوار کعبه بجا کرد و چون این را مطلق در وقت و در آب کعبه روایت کرده اند بی تعلیل و کجای از فتح این اعمال را
که در سال فتح بوده باشد و تا که در هر دو سال بود چه مایه و شامی و جماعتی الا ظلام ظلم میگویند مستحب است
که بعد از طواف و در منظم بایستد و مالکند و هیچ آفریده بدان محل حاجتی را از حضرت رب العزیز و تعالی
اگر حاجت وی روا باشد باین نقل نمودن و سے در حج تا یکدیگر مایه و جماعتی و در فتح بر خیال است و چون
نماند که بعد از کعبه و در آن نماز سوره و الطور و از بکانب مدینه روان شد و مستحب است که در وقت و در آب کعبه
بر سر زمزم رود و سیراب گردد و روایت کرده اند که آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم این چنین کرد و بخشش خود
دلی انسان بر کشید و بخورد و بقیه آزاد را چاه انداخت و در وقت و در آب پای پس برود و حضرت را مایه که از آبی الهم
و چون آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در راه مدینه بمنزل رسید گمان را از حجاز میخواست و شب جمعی از سواران
و بر ایشان سلام کرد و پرسید چه کسانیید گفتند ما مسلمانانیم شما چه کسانیید گفت من رسول خدا یم زلی پیش آمد و کوه
حور از محله بر عاقل و بین آمد و گفت ای رسول اللہ این طفل را بچ دست باشد فرمود آری او را بچ باشد
ترا که تعهد و تربیت می میکنی نیز جوابی باشد یعنی اگر چه باغ برش واجب نیست و بدان ملاحظه و لیکن اگر بکند
صحیح است چنانچه حکم سائر عبادات میست و می ما اگر در حالت صباغ کند بعد از این بچ واجب گردد و همچنین بعد
بعد از حریت تملات فقیر بعد از نماز چون آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بزی اکلیفه رسید شب آنها اقامت
فرمود چنانچه وقت آمدن نیز فرموده بود صباح بدینه روان شد و بجا نیز بعضی گفته که نزول وی صلی اللہ علیہ
آلہ وسلم در ذی الحلیفه اتفاق بود نه قصد و هیچ آنست که قصد بود تا مدینه و شب مدینه و عادت شریف در قدم
آوردن بدینه وقت داشت بود و از قدم آمدن بخانه در شب نمی فرمود و دست میبست که مسافر بعد از
قدم بیشتر خوب و نهان بفرستد تا اقامت است و و تیه قدم وی بکنند چون مدینه را و چه تعجب نیست و کبرایه آنی و نظیر
آنها قدرت نامتناهی وی عز و علا و مشاهد انوار و اسرار این لیل طیب و ملاحظه شرف و بزرگی این مقام عالم
سه از کعبه گفت و بعد از آن بسفست ستم خود که در وقت در آمدن ببلد و وقت و بشکرا امانت و نصرت اکیال
و بی و انعام نعمت و در جمیع نیکو و نایب و وصول بقرا من و سلامت گفت لا اله الا اللہ و صلا لا شریک للہ و لا اله الا اللہ
و بعد از آن کل مملکتی قدر آید تا بکون عابدون و ساجدون لرنا حامدون صدق اللہ و صلا و صبر و بهر ملاحضه

و بعد بچند مدینه در آمد و اکبر مدعی اتمام التمه و تمه الاتمام فصل و در بیان ذلک و با سبب
 که جمیع آن ازین حیثیت که فوج است قربت و طاعت حاصل آید سه نوع است یکی پری است که اورا محرم ادا نمایند
 همراه برند یا بفرستند دیگر انصیه که آن را از عید نمی قربانی کنند و دیگر عقیقه که از بریلے مولود فوج کنند اگر گفته شود
 که آیا نیست که چون فوج کنند بفرستند صدق نمایند قربت حاصل شود و حال آنکه این نه پریست و نه انصیه و نه عقیقه
 جز این است آنکه اشارت کردیم که ملا وصول قریب بنفس فوج است و از ان حیثیت که فوج است و در ضعیفوت که ذکر کردیم
 و چنانچه است چه اگر قنیت او را مادی نیز قربت که بجهت مواسات فقر است حاصل شدی فافهم معنی از بریلے بیان هر یک
 ازینا فصل ملحقه مقدمه اول بریلے پری و گفت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم از بریلے پری هم گویند فرستاد
 شتر و از همت احمات مؤمنان گاؤ را پری کرد چنانچه گذشت و ادای پری شاة است و اطلاق شتر و گاؤ و چون
 بکج میرفت پری را بر پری برو چنانچه سابقا معلوم شد و هرگاه که بعمره رفتی هم پری را برابر بر دس و سالی که
 اقامت بودی پری را در محبت و گران بفرستادی اما در ان حالت چیزی از آنچه بر محرم حرام شود پری
 حرام نشدی یعنی اگر خود اقامت کردی و پری بدست دیگران فرستادی محرم نشدی و احکام احرام بجا نیاورد
 چنانچه در صحیحین از حدیث عائشه آمده که گفت یا فتم من قلا داسه بدن پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم بدست خود پس
 آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم تعلید کرد و اشار نمود و ادا کرد آنرا محرم و حرام کرده نشد بر آن حضرت صلی الله
 علیه و آله و سلم چیزی از آنچه که حلال کرده شد ملا و را طبعی گفته که این ادا بدست ابو بکر صدیق بود که در سنه تاسع پیش از
 رفتن آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بکج رفت و در حدیث دیگر از صحیحین عریج آمده که گفت عائشه یا فتم من قلا
 بدن نبی صلی الله علیه و آله و سلم از پیشم رنگین که نزد من بود و فرستاد آن را همراه بدن من و این باتفاق است میان
 علما و اختلاف است که تعلید پری محرم میگردد یا نه نزد امام ابو حنیفه میگردد و همچنین که تبلیه و لیکن اگر همراه خود برد
 و حق کند اگر بدست دیگران بفرستد نه قبیحی گفته است که ابن عباس فتوی داد مر آن را که پری فرستاد و خود
 در رفت بموجب احکام احرام تا برسد پری بکج و مکر کرده شود و این قول که عائشه فرمود اشارت کرد بر قول
 ابن عباس و علت آن داعت که چون گویند پری باشد تعلید کند و در گردن آن چیزی بیا و نزد که طاعت پری
 باشد چنانچه صحیحین از عائشه آورده که گفت ادری که پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم کیاری غنم را پس تعلید کرد آنرا
 و نزد امام ابو حنیفه تعلید غنم مسنون نیست و حدیثی درین باب نیز نقل میکند که فرمود لا تعلدوا لخنم و ترندے نیز
 حدیثی در تعلید غنم پری آورده و گفته که عل نه نیست خود بعضی اهل علم از صحابه و غیرهم که قائل اند به تعلید غنم و ازین
 عبارت معلوم میگردد که بعضی انا ایشان قائل نیستند بدان پس مذہب اہل حنیفه موافق قول این بعض است و لابد
 چون بعضی از صحابه برین باشند و این امری نیست که اجتهاد در ریاضه شود و بساع از پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم خواهد بود
 و چون شتر پری کردی هم تعلید پری و هم اشارت که شی نام بعیر است بطعن و بیان آن از پیش کرده شد و انقضی
 خلاف ابو حنیفه درین اشارت نیز کردیم و معنی ذکر تعلید و اشارت بفر نکرد و اشارت مخصوص به بدن است و بدن نزد غیر
 امام ابو حنیفه نام شتر است و نزد امام ابی حنیفه شامل بقرو تیر است و لیکن چون در پری پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم بفرستد
 معنی گفت و چون پری بدست دیگری فرستادی اورا بفرمودی که هر چه از ان برد پاک مشرف شود آنرا ذبح کنند

بعد از آن محل ویرا که فدا و دوست بخون دی بیاید و رنگ کند و بر سر خودی زنده تا طاعت باشد بر آنکه دی بدی
و بگذار کسی از آن جماعت که دی رفقای دی باشند گوشت ویر بخورد و چنانکه مسلم از ابن عباس آورده اند اعتیاد و نه
نفران چنانکه ظاهر اطلاق حدیث تا خوردن است بلکه اگر جمعی از بنی حاضر شوند گوشت آنرا برایشان قسمت کند و این نقل
شافعی و احمد و سنی است و نزد ایشان هر که بخورد ضمان دهد همان قدر که بخورد و نزد امام ابو حنیفه تا خوردن مخصوص
با قیاس است و اطلاق حدیث نیز محمول بر آن است چه تصدق بر فقر بهتر است از آن که آنرا برای سلب بگذارد و آنرا میگوید
که اهل یهودی و در دنبال ایشان میسرند و مفت می شوند و لیکن این محتمل است یقینی نیست و نیز این حکم مذکور نزد امام
ابو حنیفه مخصوص است بهدی تطوع و اگر واجب بود بجای آن بدی دیگر گیرد و این مذهب را سهر چه خواهد کند بخورد یا بفروشد
یا تصدق کند و زکشی درین باب اثری از ابن عباس نقل کرده و منافذ مذہب امام احمد همین است و در حدیث
ابن عباس که مضمون آن در متن مذکور است محل بدی بر تطوع کرده و لیکن نزد ایشان حکم واجب معین چنانکه گوید
تذکره دوم این بدی معین را حکم تطوع نیست بخلاف آنچه بر ذمه واجب است از غیر معین چنانچه بر قاریان و متبع و طبیعی
میگوید که این در آنست که واجب گردانیدن است بر نفس خود و اما اگر تطوع باشد تخیر کند و بخورد و یا اگر بخورد و تطعیلا از مالک
نی بر آید و این مذہب شافعی و جماعه از اهل علم مستحب نیز بعضی مالکیه جائز نیست و طاعنه در تطوع و نه در واجب و نهی
و شتر و گاو گاو از هفت کس بدی میگردانند متفق علیه است میان ائمہ و احادیث صحیحہ بسیار درین باب و در ردیافته
و در حدیث ترمذی و نسائی اشتراک سبعة در بقرة و عشرة در ابل آمده و گفته که قول ائمن همبرین است و لیکن گفتند که حدیث
غریب است نمی شناسم و اگر از وجه واحد در پاره انا امام مالک آورده که اگر ابل بیت واحد زیاده بیعت کس باشند
یکی کافیست اما از ابل دو بیت جائز نبود و مباح میداشت رکوب بدی را در وقت حاجت آن مقدار که مرکوب و گیر میاید
نه سمیعین از ابل هر بر آید که آن حضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم مردی را دید که فیل بدنه پس فرمود سوار شو آنرا گفت
این بدنه است فرمود سوار شو آنرا گفت بدنه است فرمود سوار شو و یک شاکت را دی است که این کلمه را در کثرت ثانی فرمود
اما ثالث و ترمذی از انس بن مالک آورده که در کثرت ثالث فرموده یا راجع و یک یا و یک و گفت یا حدیث حسن صحیح
و گفت رخصت کرده اند قوی از ابل علم از صحابه و غیر هم در رکوب بدنه اگر احتیاج سوازی باشد و این قول شافعی و احمد
و سنی است و بعضی گفته اند سوار نشود و ادامه که مضطر شود بدان آنهی و قول امام ابو حنیفه نیست و در پاره میگوید که هر
سوق کرد بدنه را پس مضطر شد بسواری سوار شود و اگر مستغنی است سوار نشود زیرا که چون آنرا خالص شد ساخت و مر
عین آن یا منافع آن بنفس خود مناسب نباشد مگر نزد احتیاج و آنچه در حدیث آمده است که آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ
وسلم اگر در سواری آن محمول بر حالت عجز و احتیاج است و اگر سوار شد بسبب سواری دی بران نقصانی راه یافت بر دست
ضمان آن نقصان و اگر هم شیری داشته باشد نه و شد و آب سرد و پستان دی باشد تا شیر منقطع گردد و این بقدر
که نزدیک بود بوقت ذبح و اگر دور باشد بدو شد و تصدق کند و اگر بکاجت خود صرف کند ضمان دهد آنهی و شتر را هیتاد
و دست چپ بسته بخیر کرد و در وقت تقسیمه و کبیر میگفت و چون گو سفند را ذبح کرد پس پای مبارک بر صوفه گو سفند نهاد
سنت در ابل خمر است ایستاده و دست چپ بسته نیز زدن میان تعلقوم و سینه که آنرا لبه گویند و در بقرة و غنم ذبح است
نسبانه بر جانب چپ پای کشاده و در سمیعین از ابن عمر آمده که دی بر روی گذشت که نشانه بود شتر را و خمر میگرد

مذهب امام ابو حنیفه و صاحبیه آنست که واجب است بر هر مرد مسلم تقیم هر روز و شامی و پروانی از ای پیر حق است
مؤکده است و مشهور و مختار در مذهب امام احمد نیز چنین است و در روایتی از وی واجب است بر غنی و فقیر است
بر غیر وی و در رساله ابن ابی زید که در مذهب مالک است گفته که سنت واجب است بر کسی که استطاعت دارد آنرا آن
بواجبه و کرده و در نوشته یا سنت طریقه مسلک در دین و انجمنی قریب ترست دلیل و جوب حدیثی است که ترمذی
ما بود و در سنائی از یحیی بن سلیم آورده که گفت یحیی ابی رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم واقف به وفات پس
شنیدم که میگفت ایها الناس بر هر بیت در هر سال انجیمیه است و این میخند و جوب است و در پاره آورده که آن حضرت
فرمود صلی الله علیه و آله وسلم هر که دریافت غنا و تقصیه نکرد پس نزدیک نیاید بصلوات الله و این چنین تشدید
نماید جز در واجب نیاید و قول حق سبحانه فصل لربک و آخره نیز دلیل آن می آید که مراد بصلوة عبده منی و غیر منجیه
است و دلیل فیه امر و بدالت ترتیب و تفریق آن بر غناست که گویند که اهل نعم و غلیم مطایسه آلهی است و
مراد بدان غیر کثرت در دنیا و آخرت و اما دلائل سنیت حدیث زید بن ارقم است که احمد ابن احمه از ابی
کرده که پرسیدند یا رسول الله این انجیمیه چیست فرمود سنت است ایکم ابراهیم خداوند خلقی از این عباسی است آورده
الفاق کرده شد مال در چیزی که افضل از خود بود و زید باشد و نیز آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در وقت
انجیمیه خود فرمود این انجیمیه از من راز هر کسی که انجیمیه کرده از امت من رواه احمد و ابوداؤد و الترمذی پس معلوم شد
که در امت کسی است که انجیمیه کرده است و انجیمیه آن حضرت صلی الله علیه و سلم او را کافی است و این احادیث نزد
مال نص در عدم وجوب نیست مگر آن حدیث که در خلقی از این عباس آورده که آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم
فرمود سه چیز است که بر من فرض است و شمارا بطول و تر و تر و کعبین نمرا اگر نبوت و صحت پیوند و این حدیث را
لعل بن حضرت رسالت صلی الله علیه و آله وسلم دانی بود آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم هرگز ترک انجیمیه نکرده
ترمذی از این نقل آورده که گفت اقامت کرد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم بدین ده سال و تقصیه میکرد و انجیمیه
بمنم هر روز و کسرا آن و تخفیف یا و تشدید آن همه اصلاحه باشد و تخفیف یا انجیمیه و کرده شود از چهار یا با جلدان
ناز عید منی تقریبا الی الله از انجیمیه جائز است ذبح آن در آن و تسبیح روز عید یا فعلی از جهت مشروطیت صلوات
در وی نزد ارتقاء نهاده و مشروطیت ذبح بعد از وی و گوشتند و نه دار ذبح کرده یعنی اگر گوشتند قربانی کردی این
کرده از جهت جودت و نقاست وی ذبح بعد از ناز عید کرده و میفرمود هر کس که پیش از ناز عید ذبح کرد و احادیث
کنند یعنی بجای آن و دیگر ذبح کند چه آن عبادت نیست بلکه گوشتی است که برای اهل خویش حاصل کرده و احادیث
میجو درین باب بسیار است و در پاره میگوید که وقت انجیمیه میدرا به بطول و آخر ازیدم غرض لیکن جائز نیست مرثیه را
مگر بعد از گذاردن امام ناز عید را اما اهل سواد و در دستار بعد از طلوع فجر جائز است زیرا که برایشان ناز عید نیست
و عدم جائزیت خوف فوت نماز است بسبب تشاغل ذبح و این معنی مخصوص شهری است و میگوید اگر من
در شهر باشد و انجیمیه در سواد جائز است پیش از ناز عید از طلوع آفتاب و در عکس این صورت جائز نیست زیرا که معتبر
مکان انجیمیه است و اگر شهری خواهد که پیش از ناز انجیمیه کند بفرستد آنرا در سواد باین حیل درست افتد و
میگوید اگر ناز عید را جمعی در مسجد محل گذارند و هنوز در عیدگاه نگذارند جائز است از جهت صحت آن ناز

پس عزیز و نادر شد و غم پس فرمود وی منادی را که ندا در داد که گفته است رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم
 که جذع از خان و نا می کند آنچه و نا می کند شی از وی و ترمذی از ابو کاش آورده که گفت آوردم من غنم بسیار
 از قسم جذع در مدینه نزدیک عید منی پس کاسه شد بر من و نمی خرید هیچ کس پس ملاقات کردم امام پریر را و
 پرسیدم از ان گفت شنیدم رسول خدا را صلی الله علیه و آله وسلم که می فرمود نیکو اضمحیه است جذع از خان پس
 هجوم آوردم مردم و بر بوزند آن همه را از من و از بعضی احادیث کفایت مطلق جذع معلوم میشود اما مراد بدان همان
 جذع از خان است بدلیل احادیث دیگر که در ان مقید واقع شده و اما جذع از منزه و انبوه و آنچه در معین از حدیث
 برادر بن عازب آمده که گفت تفحصیه کرد خال من ابو پرده پیش از نماز پس فرمود آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم
 شاة تو شاة لحم است یعنی نه از اضمحیه بنا بر عدم جواز تفحصیه پیش از نماز پس گفت ابو پرده یا رسول الله نزد من جذعه
 است از من فرمود زنج کن و جائز نباشد از غیر تو پس از ان فرمود هر که زنج کرد پیش از نماز زنج نه کرد و اگر بر سر
 نفس خود و هر که زنج کرد بعد از نماز تمام شد نسک او و دریافت سنت مسلمین را و چون معلوم کرد که آنچه ذکر کردم
 درست است که قول مصنف که گفت وی فرمود آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم که از پیش یکساله و از غیر پیش دو ساله
 رواست علی الاطلاق درست نیست مگر آنکه بیان را مخصوص نفیم دارد و در جذع خان را تفسیر یک ساله کنند
 و شی را بدو ساله و لیکن این بیان قاصرست فند بر مجموع روز غنیمت و سه روز ایام تشریق ایام ذبح است مذہب
 امام ابو حنیفه و امام احمد و مالک آنست که ایام ذبح یوم نحرست و دو روز بعد از وی دهم و یازدهم و دوازدهم و یک
 و موطا از ابن عمر آورده که گفت آنچه دو روز است بعد از روز نضحی و نیز آورده که رسیده است با از علی بن ابیطالب
 مثل آن و زکشی آورده در شرح غرق که این قول عمرو علی و ابن عمر و ابن عباس و ابی هریره و انس است و نبی الله عنهم
 اجمعین و از امام احمد آورده که گفت منقولست از بسیاری از صحابه که ایام النحر ثلثه و در روایتی پنج از صحابه مذکورین
 گفته غیر انس و این بے سماع از حضرت نبوت نتوان گفت چه تعیین مفاد بر بر سر و قیاس اثبات نتوان کرد و نزد
 شافعی ایام ذبح سه روز است بعد یوم نحر و ما حدیثی درین کتب برین قول نیافتم جز آنکه امام اکل و شرب در شان
 اینها واقع شده و در پای آورده در دلیل مذہب شافعی که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم فرمود ایام التشریق
 کلها ایام ذبح و نیز گفته که در اخبار تعارضست و ما اخذ بمقتضی که دیم انتی و نیز در تعلیل عدم جواز ذبح بعد از سه روز
 گفته اند که آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم نمی کرد از اذکار محرم مناسی فوق ثلثه ایام و برگاه که اذکار محرم بعد از
 سه روز درست نبود ذبح نیز درست نباشد و اگر چه نبی از اذکار مفسوخ شد اما از حیث لازم نیاید نسخ عدم جواز ذبح بعد از
 سه روز چنان دو حکمست فایده کی نسخ دیگری لازم نیاید کذا قال الزکشی و فیہ تامل و از سنن حضرت نبوی
 صلی الله علیه و آله وسلم آن بود که میفرمود هر که خواهد که قرآن کند چون ماه ذی الحجه بنید از موی و ناخن خود چتره
 دور کند و ازین روز در صورت محران می باشد مسلم و ابوداؤد و ترمذی و نسائی از ام سلمه آورده که گفت گفت
 رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم چنان به بنید لیل ذی الحجه را و خواهد که از شما که تفحصیه کند پس گوید که امساک کند از موی
 خود و ناخن خود و در بعضی روایات آمده است یعنی بعضی از علمای مذہب امام احمد برین مذکورین منع دینی بر سبیل تحریک است
 و بعضی برین که بطریق کرامت از جهت حدیث عائشه که گذشت که میبایست من تلایدی پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم را

بسوی او علف اندک تا حدی معین و برین حد مکان نیز گذاشته شود علامتی بعد از آن نظر کرده شود
 تفاوت میان این دو مکان اگر ثلث است و اگر نصف است و اگر نصف است و علی هذا القیاس فی المیزان
 مرخصا سوم از آنچه جائز نیست فرج آن بیایستی که ظاهر است بیاری او بکدی که امید به شدن وی نباشد و این
 سه نوع که مذکور شد سبب نقصان لحم و موجب لاغری است بعد از آن لاغری صریح جدا کرد و فرمود و اینها را لا تشق
 چهارم لا فرکه مغز دستخوان او نموده و در بعضی روایات آمده و اکبیر الذی لانیة بجای و اینها را کنی لا تنقی یا لانا کنی
 که سبب نقصان و عیب بود به آنکه سبب لاغری گردد و آنست که از اسیر المؤمنین علی آ و رده اند که گفت امر کرد
 یا رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که تضحیه کنیم مقابلہ طونه ما برده را و نه شریقا را و نه خرقا را مقابلہ بفتح با آنکه با آنکه
 گوشت او بریده شده است ما برده آنکه با آن گوشت بریده و بعضی گفته اند که مقابلہ آنکه داغ کرده شده است در پهلوی
 وی ما برده آنکه دستا بر آن بود و نودی گفته که مشهور قول اول است و شریقا و بد آنکه پاره شده گوشت او در طول خرقا
 آنکه سوراخ کرده باشد در گوشت وی سوراخ مستدیر و این ما جاز علی تضحی آورده که نمی فرمود و رسول خدا صلی الله علیه
 و آله و سلم که تضحیه کنیم عضبا را یعنی شکسته شاخ و شکسته گوشت را و مراد بشکسته گوشت بریده گوشت داشته اند و معتبر نیز
 در اینجا کثرت باختلاف روایات در تفسیر آن و معرفت آن در اینجا غیر معتبر است و در جای بریده دم را نیز رسانده داشته
 زیرا که دم عضوی کامل است و جارا یعنی شکسته شاخ رها داشته زیرا که بقرن غرضی متعلق نیست و همچنین خسی چه گوشت آن بود
 و خوشترست و مجزونه که اگر اقرار گویند اگر علف میخورد نیز جائز است و جریا یعنی کرکین اگر فرجه است نیز جائز زیرا که جریا
 بر پوست است نه در گوشت و اگر لاغری باشد جائز نه و اما هتا که دندانها دارد و مرده از امام الی یوسف آنست که
 معتبر در آن کثرت دندان و قلت آنست و بدین دیگر آنکه اگر آنقدر دندان مانده که علف خوردن بدان ممکن است جائز
 و الا نه سکا و آنکه در اصل خلقت گوشت ندارد و جائز نیست زیرا که چون مقطوع الاذان جائز نبود و عدم الاذن بطریق دیگر
 چون این تفصیل معلوم شد شرح کلام مصنف ظاهر شد از ادق اما قول دیگر که گفت یا موسی و یا بریده است و کس
 و بیانی در کتب یافته نشده و الله اعلم و با آنکه این بر تقدیر است که این میسوب مذکور در وقت شرافت اشد و اگر سالم
 خرب بعد از آن میسوب شد اگر غنی است بجای وی دیگر و بد و اگر فقیرست کفایت ی کند و اگر وقت ذبح عیب پیدا کرد
 باکی نیست و اگر اضحیه گم شده یا دزدیده شد و دیگر بجهت بیجا و بد بعد از آن گم شده و دزدیده پیدا شد
 اگر غنی است کی ذبح کند و اگر فقیرست هر دو کذابی الهدایه و عادت حضرت نبوی صلی الله علیه و آله و سلم آن بود
 که قربانی ذبح کرد و بجا بر میگوید یا مظهر یوم و در مجلس یا بنمیر خدا صلی الله علیه و آله و سلم چون نماز گذارد و خطبه
 کرد و از منبر فرود آمد تحقیق آنکه مصلا سے میدان حضرت صلی الله علیه و آله و سلم منبر داشت و آن در اسبن کرده شد
 یک پیش را یعنی میش نر که از آنجا گویند بیا و روند و بدست خویش ذبح کرد و در وقت ذبح گفت بسم الله اکبر یا عی
 و عمن لم یضیع من ابی راه الترنی و این تشریف و احسان آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم است بامت مرحومه خود که ایشان
 درین محل شریف مظهر یک ساخت نه آنکه کفایت است از ذبح ایشان بحد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و تواند که
 مقصودش بود بقرآنکه برایشان واجب نیست اما در حدیث دیگر نام است را شریک ساخته فذبه و هم از جابر و سنی
 ابی داود و ابی ماجه و دارمی و مسند احمد ثابت است که پنج یوم آخر و در وایچه یوم الذبح یعنی ذبح کرد و حضرت

رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم در روز غزہ کشتن اقرین و کبش شاخدار را آتشین آلیج آنکه بایض وی مشتربود
از سواد و بختن تفسیر کرده اند آن را بجز بایض شدید و جوین کوفته غده خستین وی یعنی خصی غلا و جها پس بگرد
که گردانید روسه آنها را بجانب قبله قال گفت این کلمات را آتی و جهت دینی لازمی نظر اسوات و الارض حنیفا و
ما انا من المشرکین ان صلواتی و سکی و میای و عاتل شرب العالمین لا مشرک لہ و بیک امرت ما امن المسلمین
العلم منک و کتب عن محمد و امته بسم الله اکبر تم ذبح این کلمات را خواند پستریج کرد و امر الناس باحسان فی التریج
این کلام چنانچه در جامع الاصول و مسکو و کتب دیگر مذکور است داخل بن حدیث نیست بلکه حدیثی جدید است که احمد سلم
و ترمذی و ابوداؤد و نسائی و ابن ماجه از شاذ بن اوس آورده که گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم چون قتل کنید
نیک کنید قتل را چون ذبح کنید نیک کنید ذبح را و نیز کنید کار را و در این کتب ذبیح را و ظاهر سیاق کلام مصنف ناظر بر
که داخل است شاید که در بعضی روایات آمده باشد داخل دارد که در کلام مصنف نیز عکس جدا باشد و ترجمان آنست که
گفت یعنی فرمود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم ایشان را باحسان و نیکی کردن در وقت ذبح و میفرمود بار میباید
بر همه چیز احسان و نیکی نوشته است پس چون ذبح کنید احسان کنید و چون قتل کنید احسان کنید و احسان در ذبح
چنان بود که کار را در تیغ را نیز کنند تا زود تمام شود و عذاب نکشد و در قتل نیز همچنین خواهد بود و بعضی ذبیح را در غنچه
ذبح کنند و پیش از کمال و تمام موت و سکون اعضا و سر و شدن ذبیح سلخ کنند و در حدیث ما شش آمده است که رسول خدا
فرمود آوردن کبش شاخدار که پیر میگرد زمین را در سیاهی وی نشست در سیاهی و نظری کرد و در سیاهی پس
پاسه و شکم و چشم و سینه بود پس گفت یا عائشه کار و بیار و از آنیز کن بنگ پستریج گرفت کار را و گرفت
کبش را و بخسپانید او را و ذبح کرد و گفت بسم الله اللهم تقبل من محمد و آل محمد و اه مسلم ففعل و بین جنت
نبوی صلی الله علیه و آله وسلم در عقیقه بدانکه عقیقه سنت است نزد امام مالک و شافعی و احمد در مذہب مشهور و بر روایت
از وی واجب و اکثر احادیث ناظر در عدم وجوب است الا حدیث کل غلام مرتین بعقیقه چنانکه بیاید و چون اغلب
احادیث در این جانب است این نیز محمول بر تاکید سنت و استحباب خواهد بود و مؤید آنست که امر به تسبیح یعنی نام نهادن
مولود و نیز زبان مفرد واقع شده و تسبیح باتفاق واجب نیست پس این نیز ناخنده بجز آنکه قرآن در ذکر واجب قرآن
در حکم است بلکه طاعت جهت که اگر این را حل بر وجوب کنند لازم آید جمع بین الحقیقه و الحجاز و هر چه در انجیم معتبر است از شرط
و حکام در عقیقه نیز معتبر و نزد امام ابو حنیفه عقیقه سنت نیست امام محمد در موطا میگوید یا را چنین رسیده است که عقیقه
از رسم مالیت بود و در اول اسلام نیز معمول شد پس از آن فسخ کرد و انجیم هر ذبح را که پیش از آن بود و فسخ کرد و صوم
در حاتم هر صومی را که پیش از وی بود و فسخ کرد و غسل جنابت هر غسلی را که پیش از وی بود و فسخ کرد و زکوة هر صدقه را که پیش
از وی نهاد اینچنین رسیده است با نسی و بد آنکه از ابو عبیده و اصمعی و غیر ایشان منقول است که عقیقه در اصل نام آن
موسه است که اول بر سر طفل بیرون آید و در وقت ولادت بر سر وی میباید تسبیح وی این اسم از جهت
آنست که عقیق الکرم و اجدد ذرا که آن موسه عقیق سکه گوشت و پوست را اسه شیعما و یخرج یعنی شق میکند آنها را
و بیرون میآورد و عقیق شق است یعنی شقاقتن بعد از آن اطلاق کرده شد بر شاة مذبوحه مجازا بطریق تسبیح سبب
اسم سبب پس مجازا متعارف شد بعدی که نزد اطلاق نهم کرده نشد و از آن مگر ذبیح و ابن عبد البر از امام احمد نقل کرده که

و بی انکار کرده است این تفسیر را و گفته عن بعضی قطع است چنانکه قطع والدین را حقوق گویند و زیج قطع حلقوم است پس
 عقیقه یعنی زبیده بود بطریق استعمال عام در خاص و تفسیر صلی الله علیه و آله و سلم این نام را کرده میباشند چنانکه در
 موطا از ابی بن اسلم از یکی از اصحاب آورده که گفت کسی سوال کرد از آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم از عقیقه فرمودن حق
 و درست نماید و چون این لفظ از حقوق والدین که از اشکها درست یا میداد ذکر آنرا کرده داشت و در روایت
 احمد و نسائی و ابوداؤد و از عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده آمده که خداوند دست نماید و حقوق را چون صحابه کرامت پس
 لفظ از آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم فهمیدند اولی این مقصود بسیار قوی دیگر کردند و گفتند شک نیست زیج
 از فرزندان بگیریم فرمود هر که دوست میدارد که کسی از فرزندان بگیرد باید که از پسر و دو گو سفند کند و از دختر یک
 گو سفند و ابو داؤد زیادت کرد شائان مکافیتان یعنی دو گو سفند هم سن یعنی هر دو در سنی باشند که جائز است زیج
 آن در ضمیمه و در حدیث صحیح در جامع الاصول از ابوداؤد و ترمذی و نسائی از سمرة بن جندب و زکری از حسن از سره
 آورده و گفته روایت نموده و صحیح الترمذی و گفته که احمد و نسائی و غیر ایشان گفته اند که نشید حسن از سره اگر حدیث عقیقه
 وارد است که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود کل غلام رهنه یعنی مرهون و تا بر لای مبالغه است و در روایتی ترمذی
 بعقیقه در اکثر روایات بعقیقه نهانست ضمیر زیج عن یوم السابح از قبیل اضافه موصوف بهفت است مثل مسجد اسماح
 و یکتی راسه و سیمی یعنی هر سیری در گرد است بعد که در وقت زادن میدهند و آن عقیقه است که زیج کرده شود از وی
 روز هفتم و خلق کرده شود از وی سوری و نام نهاده شود و از امام احمد رحمه الله علیه میگوید یعنی حدیث و ترمذی
 که بر فضل عقیقه دو عید است که بزرگ آن واقع شده و در هفتمی که تا زیج عقیقه بنام نسبت داده شد است که اگر طفل
 از وی عقیقه کرده نشد و هم در طفولیت بر دشناخت نمیکند والدین خود را پس فرزند محبوب و ممنوع است از شناخت
 کردن در حق والدین تا عقیقه او را ندهند و معنی رهن در لغت حبس و منع است و بعضی می گویند معنی حدیث آنست
 که فرزند محبوب و ممنوع است از خیرات و سلامت از آفات و زیادت نشود و نه از بد لغت نموده تا عقیقه او را ندهند
 نزدیک باینست آنچه گفته شده است که در مثل شی مرهون است که تمام تمیض و استمتاع بوی بی آنکه مقابله کرده شود
 بعقیقه زیرا که وی نعمتی است از نعم الهی که واجب است مقابله آن بلکه بعضی میگویند مرهونست از وی چیزی زیرا که در حدیث
 دیگر آمده فایطوا عن مالادی پس دور کنید از وی پلیدی را یعنی آنچه چسبیده است بوی از خون رحم که از اقیل و بعضی و آیت
 بدل نمایی ویدی افتاده که از ندیده است یعنی خون آلوده کردن و فساد و چون پسیده شناسازی که کیفیت تدبیریه است
 تفسیر کرده آنرا و گفت که چون زیج کنند گو سفند را پاره بشم را از آن گو سفند گیرند و آنرا مقابل دارند با و دایج و سنی یعنی
 برگمای گردن دی که آنرا بریده اند پس آنرا بخورند که از مزج می جدا آلوده کنند و بر تانک سرطل نهند تا مانند خلی برزق
 سردی روان شود آنگاه سرش را بشویند و خلق بر کنند و این روایت را ابوداؤد آورده و گفته که این و هم است از
 تمام و آنچه آمده است از تفسیر معنی از فساد و سوختن و روایت سیمی اصح است باین چنین آورده سلام بن ابی مطیع از
 قتاده و یاس بن غفل از حسن و همچنین روایت کرده شعث از حسن و همچنین آورده در روایت ترمذی و نسائی و قتاده
 مصنف میگوید که صواب آنست که تدبیریه کنند زیرا که روایت بدی تحریف بعضی از روایت است که تمام باشد چنانچه منقول شد
 چه بفرمود صلی الله علیه و آله و سلم در عقیقه حسن و حسین و دو گو سفند زیج کرد از هر یک یا از هر دو تحقیق این بیای مقصود در غایت

که در عقیقه ایشان این کلمه است نکر و این فعل بجای اهل جا نیست و اینست و الله اعلم و ابوداؤد و ابان
بریده آورده که گفت بودیم مادر جابر بن عبد الله چون زانیده میشد مری که از او غلامی فرج میکرد و شاتی را می آورد سر او را
بخون می زد و چون نوبت اسلام آمد فرج میکرد و یک شاة روز ختم و خلق میکرد و یک سر او را می آورد و یک سر او را می آورد و یک سر او را می آورد
درین حدیث درین قسمیه را در طلب گفت چگونه امر کند بنحس کردن سر او را و چون می بیند که حال آنکه امر فرموده است
با طاعت از وی و دور کردن نجاست خشک از پیش او اما آوردن سر بخلاق و زعفران بجای دم بخور کردن و انداختن از علماء و
امام مالک فرموده لا بأس به و بعضی قدس سره گفته اند که تا دلی کرده و ذکر خشان باید و چون ذکر فرج عقیقه امامین علیهما السلام
کرد اکنون تفصیل تحقیق آن میکنند و میگویند و اما از فرج عقیقه از حسن و حسین از هر یک یک گوشتند و مجموع است چنانچه
ابن داؤد و ابن عباس آورده که گفت عقیقه کرد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از حسن و حسین یک یک کبش و نسائی از
ابن عباس آورده که دو دو کبش و ابوداؤد و ابان آورده که عقیقه کرد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از حسن و حسین و ترمذی از
علی آورده که گفت عقیقه کرد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از حسن و حسین یک یک گوشتند و اما فرموده سرش برایش و یوزن
آن موی نقره را صدقه ده پس آن موی را وزن کردند مقدار یک درم نقره بود و در لفظ ترمذی در هم با بعضی در هم واقع
شده و گفته که این حدیث حسن غریب است و اسناد وی متصل نیست زیرا که محمد باقر که راوی این حدیث است در زیاده است
علی ابن ابی طالب را انتی و در موطا از امام محمد باقر آورده که با طاهره وزن کرد موی حسن و حسین و زینب و ام کلثوم را
و تصدق کرد یوزن آن نقره و نزد امام مالک و شافعی اگر نقره یا ذهب وزن کنند مستحسن است چون تصحیح کرد و زنج یک
شاة از عقیقه امام حسن و حسین است و راک کرده و از اهل قول خود و لکن حدیث من الکلام شامان کرام که از کرامات است
روایت کرده است گفت شنیدم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که می گفت از سپردن شاة و از دختر یک شاة و ضرر نمیکند
شاید که نر باشد یا ماده و در روایتی شامان مکافیتان و در روایتی شامان مثلاً انوی واضح است زیرا که با عتی از اکابر
صحابه آثار روایت میکنند ترمذی گفته درین باب حدیث از علی و عائشه و ام کلثوم و بریده و سمر و ابی هریرة و عبد الله
بن عمر و انس و سلمان بن عامر و ابن عباس آورده و گفته که حدیث امام حسن و حسین صحیح است و علی بریت نزد اهل علم و روایت
کرده شده است از پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم بوجه متعدده که از غلام و دو شاة و از جاریه یک شاة و نیز روایت کرده است
که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم عقیقه کرد از حسن و حسین یک شاة و بعضی اهل علم باین جانب نیز روایتی و وجه دیگر از فرج
ذبح دو شاة از سپردن آنکه قول حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم از فعل اقوی و اتم است چه فعل قتال اختصاص بقتل نبوت
و از اختلاف قول که اختصاص ندارد بیک از احادیث مگر آنکه تصریح و تخصیص کرده باشد فردی را بدان چنانچه در جواز
انحصار بیک از معزای بر او را و اختصاص شهادت واحد بخیریه و وجه دیگر آنکه فعل ال است بر جواز چه فعل پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم
علیه و آله و سلم حرام و مکروه نبود و قول دال است بر استحباب چه ادنی امر و طلب شایع مذاب و استحباب است و این دو مسئله در
اصول فقه مذکور شده است تحقیق آن از آنجا طلب باید داشت و وجه دیگر آنکه فقه فرج عقیقه حسنین مقدم است بر حدیث امام کریم
آن مد عام احد که سال تولد امام حسن است بود و عام دیگر که بعد از آنست سال ولادت امام حسین است و حدیث امام کریم مد عام حبیبه
است سنت است و ملا بدایه مناخر بود و تابع مقدم باشد و دیگر وجه معقول ز راه قیاس برای تأیید حکم و شاة از سپردن شاة از دختر
آنکه حق جل شاة تفصیل ذکر برایش کرده و در میراث که فرموده اند که مثل حظ الانثیین و در مجموع امور مثل شهادت و امانت و

و کبریٰ و این حقیقتی فرق است درین باب حتی در باب حقیقت نیز و فرق یا باین هیچ بود که از پس حقیقت باشد نه از دست چنانچه
 روایت دین خود متقی است بکلم احادیث وارده در عقیدت از انشی یا باین وجه که حقیقت پس رو چند بود از حقیقت و خبر چون این
 ورود یافته است احادیث وارده در حق اوج واقعه باشد از واقع در جانب دیگر فاقم دور حدیث است چنانچه بعضی
 روایات آمده و از دست که رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بعد از ظهور نبوت حقیقت خود را چون در وقت ولادت
 معلوم شد نشد که کرد زبانه توحیح کرده اما در سخنان آن حدیثی صغری است و خالی از بعد سے ہم نیست و اللہ اعلم و غالب
 بکلم احادیث برلے حقیقت روز مہتمم است چنانچه معلوم شد و نزد شافعی و احمد اگر مہتمم روز میسر نہ کرد و روز چارہم
 کنند و اگر چارہم نیز میسر نہ گردد بیت و کیم والا بیت و شتم والا درسی و پنجم طے ہذا القیاس و بیک روایت
 از امام احمد یک شافعی پس را و اول کند و دوم در روز مہتمم و نزد شافعی استخوان ہما سے حقیقت برامی شکند و نزد مالک نہ
 و نیز در کتب شافعیہ مذکور است کہ اگر سنجہ تصدیق کنند بہتر و اگر شیرین پزند بہتر بہت تفاول بحالات اخلاق مولود
 و اذان گفتن در گوش مولود نیز سنت است و ابو یوسف چنانچه نزدی آورده و گفته کہ حدیث حسن صحیح ی گوید من و ہم
 کہ حسن بن علی را بعد از ولادت پیش بہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آوردند و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 و سلم در گوش و سے ہانگ نماز گفت و در روایت دین خواندن سورۃ اخلاص نیز آمده و از عمر بن عبدالعزیز آوردہ اند
 کہ در گوش راست ہانگ گفتی و در چپ اقامت و نیز مروی است کہ چون در خانہ مسلمانان مولود سے می آمد نزد
 آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم می آوردند پس دعا میکرد و برکت و تحنیک می نمود و تہمہ باین نوع کہ تہرا مضغ
 می فرمود و در کام مولود می چسباند و گاہی بچیزے شیرین غیر تر نیز میکرد و گاہے آب و ہن مبارک خود را در
 دہان مولود سے انداخت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و اسما بنت ابی بکر میگوید کہ حامل شدم من بعد اللہ بن الزبیر
 بکہ پس قدم آوردم بہدینہ و نزول کردم بقبا و زائیدم او را پسترا آوردم او را و حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم پس نہاد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم او را در کنار خود و طلبید تہرہ و بخایید و بنیادخت آب و ہن
 مبارک خود را و در دہان و سے پس دل چیزے کہ در شکم وی در آمد آب و ہن رسول بود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 پسترتحنیک کرد و در تہرہ و دعا کرد و برکت و اول مولود سے کہ در اسلام آمد یعنی بعد از ہجرت وی بود و خوشدل
 شد نہ مسلمانان بولادت وی زیرا کہ میگفتند مروج با ایشان کہ یہود و مسیح کردہ اند شمارا تا از شما فرزندی تولد کند
 روایت کرد این حدیث را سلم و بخاری الا سماء و دیگر نہ کردند و در سے تسمیہ را و روایت کردہ اند مانند آن از عائشہ
 و ذکر کردہ اند و در سے تسمیہ را و گفته و سماء عبد اللہ و اما تسمیہ مولود و نام نہاد و اورا سنت است کہ در روز مہتمم
 باشد چنانچه در حقیقت نیز سنت ہمچنین است نزدی از ابن عمر آوردہ کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم امر کرد تسمیہ مولود
 روز مہتمم و دور کردن جرکت از و سے و حقیقت کردن و اما ختان کبیر خا و موضع قطع از ذکر غلام و فرج جاریہ چنانچه
 در حدیث آمده ازاالتقی انختانان و جب الغسل و مراد اینجا یعنی مصدر است اختتان یعنی قطع ختان و وی سنت
 است نزد امام ابو حنیفہ و مالک و احمد و اکثر علماء و بعضی از شافعیہ و از شافعیہ اسلام است تا اگر اجماع کنند اہل شہر
 بزرگ آن محاربہ کند امام با ایشان چنانچه اذان و امثال آن کذا نقل عن المیط و واجب است نزد شافعی و بعضی از مالک
 و جماعہ دیگر از علماء بر رجال و نساجت آنہا کہ قائل اند بسنت این حدیث است کہ احمد و مسند خود و بعضی از ابی الیم

تمثیل است و همچنین در اسماء ذکر آن بیاید و میفرمود که خوارترین نامها نزد حق شاهنشاه است و حدیث ابو هریرہ نقل
 کہ اخی و در روایتی اشخ اسماء و خدا میثالی ملک الا ملک است و در روایتی این زیادہ آمده کہ فرمود لا ملک الا الله
 و صفیان گفته مثل شاهنشاه یعنی ملک الا ملک شاهنشاه است بفارسی و معنی اخی و لیسبل و خناسیخ
 نفس آید و اشخ نیز قریب باین معنی است این روایت بخاری و مسلم است و در روایت ترمذی و ابوداؤد و نیز مثل این
 آمده در زیادہ کردہ بعد از عند الله لفظ یوم القیامت و در روایتی از مسلم آمده کہ مفضوب ترین و خبیث ترین مردم نزد
 خدا کسی تعالی روز قیامت مردیست کہ نام کردہ خود را ملک الا ملک الا ملک الا الله و میفرمود غلامان را و غیر غلامان را
 ولیکن این اصحاب اغلب نام غلامان می باشد بدین جهت فرمود غلامان را بسیار و رباح و کج و راح نام نهند و در روایتی
 از شافعی مذکور است بہ پنج و از اینجا معلوم شود کہ مراد خصوص این اسماء نیست و ذلک ظاہر بعد از ان اشارت کردہ آنحضرت
 صلی الله علیه و آله وسلم بوجه آن و فرمود جو گویند رباح یا رباح یا غلامان آنہا است و چون حاضر باشد در حجاب باید گفت لا یعنی
 رباح یا رباح یا غلامان اینجاست و این سخن بخاطر اصل معنی این الفاظ در مال و عبارات مستکرہ می افتد اگر چه مراد آن ذات
 معین است ولیکن معنی اصل در اعلام فی الجملہ لحوظ و منظور می افتد و عادت شریف آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم
 بود کہ چون نامی مستکرہ را شنید می تغییر کردی و نامی زیبا تعین فرمودی چنانچہ بنت عمر بن الخطاب کہ حاصیہ
 نام داشت او را جمیلہ نام نهاد و چنانچہ برہ را کہ نام بنت حارث بود و یکے از ازولج مظلوم است تغییر داد و جویریہ نام
 نهاد کہ تغییر جاریہ است و دستکارہ برہ یا بعلتی است کہ مذکور شد در سبب و رباح و امثال آن چنانچہ در صحیح مسلم در آخر
 این حدیث واقع شدہ کہ کردہ میداشت کہ گفته شود بیرون آیدم از پیش برہ کہ در اصل یعنی نیکہ کار است و یا بہت نیک
 در معنی برہ تزکیہ نفس اعجاب اوست چنانچہ در صحیح مسلم و سنن ابی داؤد و در تغییر و تبدیل نام برہ بنت ابی سلمہ
 بن زبیب مذکور است کہ فرمود تزکیہ نکند نفس خود را خدا را تا ترست بخدا و ندان نیکی از شما و چنانچہ امرم را زمرہ نام نهاد
 در سنن ابی داؤد آمده مردی نزد آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم آمد پرسید کہ نام تو چیست گفت امرم فرمود
 بلکہ نام تو زمرہ باید و امرم مشتق از امرم است یعنی قطع و این غیر مستحسن است و زمرہ از زراعت کہ معنی از غیر و برکت است
 و چنانچہ حزن بفتح حاء مملوہ و سکون زاء کہ جد سفید بن السائب بنت و در اصل معنی زمین سخت است او را سهل نام کرد
 کہ معنی زمین نرم است بخاری از سعید بن المسیب آورده کہ گفت جدوی حزن قدوم آمد و بدین معنی صلی الله علیه و آله وسلم
 و سلم فرمود نام تو چیست گفت نام من حزن است فرمود بلکہ نام تو سهل باشد گفت پس من تغییر دہندہ نامی را کہ بدین
 نامہ ابن المسیب میگوید ہمیشہ بود در محزونیت و سختی و شدت تا الآن و این حزن صحابیت قرنی خسروی از
 ہاجرین و بود وئی از اشراف و رفیض در جاہلیت روایت کردہ از دوسے پسرفے مسیب کہ دی نیز صحابی است
 از ان جماعہ کہ تحت الشجرۃ قتل یوم الیامہ و عجب است از وی کہ تغییر نام را قبول نکرد و از آنحضرت صلی الله
 علیہ و آله وسلم یارب کراہین حکایت پیش از اسلام سے باشد و الله اعلم و حرب را سلم نام نهاد کہ خدا دوست و صلح یاکہ
 معنی برہیلو افتادہ است و یاد از کسل و بیکاری و سستی میدہد و بیعت نام کرد کہ معنی خیزندہ است و بنو الزبیر را کسر
 را و سکون نون کہ نام قبیلہ است بنو الزبیر کہ کسر را و سکون شین مجہ و شعب الفضلہ را شعب کہ شون مجہ و سکون یین
 مملوہ را ہے کہ در میان دو کوہ رود و شعب الفضلہ نام درہ است او را شعب الہدی نام کرد و اسماء سے دیگر کہ تغییر

فرمود بسیارست چنانچه عاص و عزیز و شیطان و مملک و حاکم و غریب و حباب و شهاب و خبرگان و امست و ارجحین اسما
 فرمود یعنی امر کرد که نامهای خوب بنهند و ابو داؤد و از ابی الدرداء آورده اند که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم
 فرمود و خدا نده می شود شمار روز قیامت نامهای شما و نامهای چهران شما پس نیک به نهید نامهای خود را و درین کتب
 و امر کنند اسما تنبیه و اشارت است بلکه افعال باید که مناسب اسما باشد بر حسن جم اسما قوالب افعال است و وجود
 افعال موافق اسما و بر اندازده آنهاست و اسما علامت است و دال بر آن و چون نسبت میان اسما و افعال اینچنین بود
 لا یرم مقتضای حکمت ربانی آنکه میان ایشان فی الجمله ارتباطی و تناسبی و تعلق بود و از کید گیر اجتنابی ربی و مناسب بعضی
 نه باشد همچنین که میان ایشان هیچ وجه تعلق نبود زیرا که تکت ازین معنی آبی است و واقع و مشابه خلایق این است
 و تاثیر اسما در سمیات بوجود صفات و صفات و افعال مناسب آن و تاثیر سمیات در اسما با مقتضای شان تسمیه آن ظاهر
 و این معنی اشارت کرده قائل این بیت + و قل ان البصر علیک فالقرب + الا و معناه ان فکرک فی لقب اولی
 این بیت این است که معانی و صفات هر ذات در اسم و لقب وی پیدا است و تخصیص لقب بذکر بجهت آنست که
 ملاحظه است که متضمن مع و ذم است در وی ادخل و انظر است و تواند که لقب اینجا بعضی مطلق علم باشد و مصنف از
 برای تقویت و تأیید ملاحظه معنی اسم در سنی آورد که حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم معالی و تادلیات بود
 را از اسما اخذ میکرد و ابان تعبیر خواب میکرد و چنانچه در جمیع مسلم از انس آورده که حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم
 یکبار در خواب دید که در خانه عقبه بن رافع قرشی صحابی ابن خاله عمرو بن العاص حاضر شده فتح مصر را و عمرو بن العاص
 امدهایت مغرب فرستاده و در سنه ثلث و ستین با فریقیه برادر داشتند یک طبق رطب ابن طاب که نوسه از رطب
 مدینه است و ابن طاب شخصی بود که این نوع رطب بوی مسوب است رطب ابن طاب میگویند و عذق ابن طاب
 که ابن طاب نیز میگویند پیش دست و پامان وی آوردند با عاده بعیر فرمود که عاقبت خیر ایشان راست و دنیا و آخرت
 این معنی را از لفظ عقبه گرفت و در جمیع الاصول از حدیث مسلم آورده که رفعت و عاقبت ایشان راست و
 رفعت را از ابن رافع اخذ فرمود و گفته که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم تا وی را و لی کردم عقبه را بخیر و آخرت
 و رافع را رفعت ده دنیا و دین اسلام و ان الدین الذی اخاره کم الله و ان دینی که اختیار کرده است حق تعالی بر او
 ایشان قدا رطب و طاب شیرین و خوش آمد ایشان را این را از لفظ رطب ابن طاب گرفته و از غیر خواب در بیداری
 نیز از اسما معالی اخذ کرده چنانچه در سفر هجرت از آنکه بدین بریده سلمی را با جماعه از سواران در راه دید که گاشته قرش
 بود برای طلب آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و گرفتند وی فرمود کیستی و نام تو چیست گفت بریده فرمود و تو چه
 امراطشی و خشکی خود را باز پرسید نسب تو چیست گفت سلمی فرمود حصل السلامة لنا باز پرسید از کدام اسم سلم
 گفت از بنی سهم فرمود قد است سبک به تحقیق یا فتی تو نصیب خود را پس بریده سلام آورد و همراه آنحضرت
 صلی الله علیه و آله و سلم بدین شد احدیث و نیز در تفاول حضرت صلی الله علیه و آله و سلم با سا و کرامیت و رضای او بدان
 و فرمودن کار بر روی که نام خوش داردی آرند که یکبار دیگر اشارت فرمود بدو شنیدن کو سفندی شخصی از جماعت
 برخواست تا بدو شد فرمود نام تو چیست گفت معره گفت بشین و گیره برخواست فرمود که نام تو چیست گفت حرب
 فرمود که بشین و گیره برخواست فرمود که نام تو چیست گفت بعیش گفت بدو بشین را و مثال که نام کرده داشتی

از جوہر و نزول آنجا بحسب فرمودی بسبب ارتباطی که میان اسماء و اسمیات موجود است و ابیاس بن محبوبی بر نفسی را
 که پدید می آید ذات و صفات و افعال و نفوس بنام وی نمودی و گفتی باید که نام وی تاملان باشد و خطا
 کم واقع شدی کاتب حروف بنده مسکین عہد الحق بن سیف الدین از علم خود شیخ رزق اللہ کہ فرمودے لطیف و
 روحانی و بزرگ بود شنیده است کہ میگفت فرمودی بود کہ از ملا حشر ذات و صفات و صورت فرمودم آنرا نفس البہا
 نیکو وی۔ و زری را وید باران گفتند کہ گو نام ایشان چیست سر تا پا سے مرا بگریست و تامل کرد پس از آن گفت
 کہ نام وی روح اللہ است گفتند غلط کردے گفت من ہرگز غلط نگنم گویند نام او چیست گفتند نام وی رزق اللہ
 است گفت من غلط نگنم پدر و مادر وی را نیاقتند ایشان قال قرآن ویدہ اند حرف را بر آید نام ہے
 روح اللہی بایست داشت خطا کردند و رزق اللہ نام نہادند و مصنف باز برائے تاکید و تائید مدعا سے خود کہ
 وجود ربط و مناسبت میان اسم و اسمی و تاثیر اسم در صفات و افعال اسمی است میگوید کہ چون انبیا صلوات اللہ و سلام
 علیہم اشرف و اکمل خلق اند و اخلاق و اعمال ایشان اشرف اخلاق و اسماء ایشان اشرف اسماء بود ازین و در محل
 محلہ اللہ علیہ واکہ وسلم امر بطریق مذکور فرمود و بمنیہ باسماء انبیا چنانکہ در سخن شامی و ابی داؤد مست از وہب
 ختمی کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ واکہ وسلم فرمود و نسوا باسماء الانبیا بہ انکہ مصنف در تفسیر و تائید او عابے کہ
 در مناسبت و تعلق اسماء و اسمیات و تاثیر ہر یک در دیگرے کرد و مبالغہ کرد و یقیناً از خود را منی نشد اما این حکایت
 بسبب تخلف و تمویہی نیست چہ ربط و تعلق کہ میان اسماء و اسمیات است بعلاقہ و منع و وساطت جعل است نہ بکار عقل
 و رابطہ الطبیعیہ و تاثیر وی در صفات و افعال و اخلاق و احوال بران معقولیت نہ دارد و خدا و غیر القاب او
 اسماء منقولہ کہ آنہا را در غیر وضع علمی معنی و گیر ثابت نیست خود چہ معنی دارد و تاثیر حرفے چند کہ نہ عین ذات است
 و نہ دخل دران و نہ قائم بان در صفات و افعال ذات و انکہ گویا بعضین اسمی است معنی دیگر و تادیلی دیگر دارد کہ در
 محل خود معلوم شدہ است و آنکہ گفت کہ مقتضای حکمت ربانی آنکہ میان ایشان ارتباطی و تناسبی بود و از یکدیگر
 اجنبی محض نباشد بحیثیتی کہ میان ایشان هیچ وجہ تعلقی نہ باشد سلم میان ایشان ارتباط و تعلق ہست بدلائل این
 بران و فہم آن ازین نزد اطلاق و احتمال حکمتی کہ در وضع اسماء است ہمین است و مقتضای آن ثابت و راستے
 این و زیادہ برین آنچه شاؤر کردید محل بحث و ممنوع و واقع و مشاہد نیز برخلاف آنست چہ چندین کسان اند کہ افعال
 و اخلاق ایشان بہ خلاف مقتضای معانی اسماء آنهاست و نیز گاہے اسماء متعدد و متفاوہ اند و معانی کہ
 اجتماع بر مقتضیات آن و شمار است و تواند کہ یک شخص را اول نام نیک نہند بعد از آن بدیا بر عکس تواند کہ نام و
 نزدیکی این بود و نزدیکی آن و بسا دو کس شریک در اسم کہ مخالف و مبارک باشند و افعال و صفات نام را هیچ
 اعتباری نیست ع یک سیح ابرائے الکہ کرد و دیگر اعوز است و و این نما ہرست و آنکہ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ
 واکہ وسلم نام نیک نہادے و امر بان کردے و نام بد را تغییر دادے و بجاسے آن نام نیکو تعیین فرمودے
 برائے نیکی تفاؤل حسن او ہست چنانچہ از سیاق احادیث روشن است و آنکہ تعبیر خواب و تفسیر حال بمعانی صلی
 اسما کہ و نیز از باب تفاؤل و تاویل است و ملاحظہ فرمائی اصل یہ جنسیہ و اعلام و القاب ثابت است بمعنی و مدار اسمیہ
 اسمی و تغییر اسمی و دیگر تعبیر و تفسیر مذکور باینست نہ از جهت آنکہ اسماء تاثیر می رسد در افعال و صفات اسمی این را

آن لباس نتوان کرد و بدان استدلال برین نخوان نمود و اگر امر به محسن اسرار تنبیه برین وارد نکند که افعال باید که مناسب
 احوال باشد و در غایت و لکن بحسب مناسبت ظاهر تا اثر حقیقی زیرا که تسمیه اسمی است و خواندن وی بدان گویند متضمن توصیف
 و تعریف است یعنی اصل این اسم نفسی و ثقیب این اسم مظهر ادعای انصاف مذکور است پس مخالفت درین و عدم جریان
 بر مقتضای آن مناسب نبود و کرامت عبور و نزول از طریق و منازل که نام بدو اشتندی نیز از جهت تفاؤل و تنزه بود
 چنانچه عدم رعایت در شیدن حرب و مره بکبت عدم رضا برین دو نام است بخلاف بعیش که نام خوش و مناسب است و در شیدن
 است و در لغت نام شخص از ذات و صفات وی بر تقدیر صحت و کلیت آن از جمله فرستاده خواهد بود که بعضی مومنان ایستاده
 نه استدلال و نفوس از سی بران و با جمله نام نیک طایفه جان و تنه کمال مرده است بحسب ظاهر اما تاثیر آن در حقیقت حال مجرد
 و هم و محض خیال پس اگر مقصود معصیت رحمة الله بهین طور چنانچه است که ما ذکر کردیم فلا تزلوا و الا فلا طائل نفعه و الله اعلم و اما
 کینیت نزد عرب نوعی اگر ایست گشتی را با قطع نظر از دلالت پر معنی چنانکه در لقب می باشد و کینیت گاهی با اضافه بود و می باشد
 مخصوصا با کبر و ادغامی به آنکه او را ولد است یا شدا اضافه بوی گفتند تفاوت و گاهی به انسانی یا حیوانی یا جز آن که گفتند
 و محبوب وی باشد و عائشه صدیقہ الناس کرد از حضرت صلی الله علیه و آله و سلم کینیت را فرمود کینیت کن بخواب هر زاده خود
 عبد الله بن الزبیر پس عائشه را ام عبد الله کینیت شد رسول صلی الله علیه و آله و سلم صیب را ابوت کینیت
 کرد امیر المومنین علی را ابوتراب با کینیت اول که ابو الحسن است جمع کرد و این کینیت دوست نزد گرامی بر بود و بعضی
 از کینیت اهل از جهت تواضع و تمجید رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و قصد تمکین و شرف باین کینیت چنانچه
 بخاری و مسلم از سهل بن سعد الساعدی آورده اند آنست که گفت در آن روزی که رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بر فاطمه پیروز
 رفت و خمپه و مسجد و چون حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم در بیت فاطمه درآمد و علی را ندید پرسید کجاست
 این علم تو یعنی علی را این بر عادت زبان عرب است که گویند و نخواست که زنیج تو یا مانند آن گوید فاطمه گفت میان
 من و وی چیزی واقع شده پس غضب کرد و بیرون رفت و قیل و قال نزد من نکرد پس آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم
 کسی را فرمود که به بنده کجاست علی آنکس که گفت یا رسول الله هست در مسجد خواب میکند پس آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم
 آنکه و سلم مسجد بر سر آمد و دید که بر پهلوی خفته و ردا و از پهلوی افتاده و بدن شریفش گرد آلوده شده و پس آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم
 علیه و آله و سلم فرمود قم ای تراب قم ای تراب از آن روز کینیت او ابوتراب شد مخالفان و معاندان و پرا باین کینیت میخوانند
 و تحقیق و تحقیق خیال میکردند و حال آنکه در وی کمال تعظیم و تکریم او بود و بعضی اهل تحقیق از تراب تصوف را درین
 احوال شایسته های دلین و معانی بلخ است که دلالت بر کمال رتبه و نهایت فضیلت او دارد و تراب را اشارت بوجود اهل توحید
 و فنا دارند پس محال معنی ابوتراب آن شود که در اصل و مقتدا و امام و مرجع طائفه فقر و ارباب فنا و اهل کمال است چنانچه
 مشتمل بر سلاسل مشایخ طریقت نبات شریف است و این معنی را جناب حقائق آیات صاحب الاسرار و الانوار
 جمال الله بن خواب محبالی قدس سرود بعضی کلمات خود در رشته نظم در آورده است و گفته نظم من حاصل
 این خطاب گویم و مضمون ابوتراب گویم خاک ساز جامتی که مرده و هستی بخندد و سیر و نه از سطوت نور و شکست
 در آب جفا فرو شکسته و گردیده نه به پیش پای ایشان در رکف پای خود چه مکان سر حلقه خاکیشان
 علی بود و سر سلسله جهان علی بود و بستان بگرد و نهر بند بکشور و کیو حسن و صیب و داود و معروف و سری جنبه نبی

کروے طرق کثیر و کمنا و کیسے دیگر لطیفہ پاک مستور بزریر پر وہ خاک سبطین رسول و زین جاد و پس باقر و
صادق نکوزادہ این سلسلہ از طای ناب است و این خانہ تمام آفتاب است یعنی ابوتراب است تفسیر شارح این
چنین است و ما تحفرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم برادر انس را در طفلی ابو عمیر کنیت کرد و میفرمود یا اباعمر یا فحل التفریر ترمذی
در شمال الہی در باب مزاج رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از انس آوردہ کہ گفت بود مرا برادری خوردن و کھانے دہشت دہشت
کہ بدان بازی میکرد و رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم می آمد ناگاہ آن کنشک وی برد و سپر مخزون شد و نزد حضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد فرمود یا اباعمر یا فحل التفریر بنون و شین مجہر بصیغہ تصغیر طاربت مثل محصور سرخ منقار
و ابو ہریرہ را بہجت و ہستی آورد و ابو ہریرہ کنیت کرد و نام اصل او عبدالرحمن است باختلافی کہ در نام اوست و انس را
کہ خورد بود و خادم آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ابو حمزہ کنیت کرد بہجت آنکہ روزی وی حمزہ کہ نام ترہ شہوت
کہ آرا بخاری ترہ نیز گونیدی آورد و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دید و فرمود یا اباحمزہ و ازین جا معلوم گردد
کہ کنیت گاہی بہجت رحم و لطف نیز باشد و با وجود آن متضمن نوسے از اکرام نیز خواهد بود و در منع از کنیت کردن کسی
بہر کنیتی کہ باشد چیزی ثابت نشدہ بجز منع از کنیت کردن کنیت حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و زین حدیث کہ
بخاری و مسلم و ابو داؤد و ابی ہریرہ آوردہ اند کہ فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تسوا باسمی و لا تکتوا کنیتی
یعنی نام من نہید بر فرزندان اما کنیت من از ان دور باشد و علامہ را درین مسئلہ تسمیہ باسم بغیر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
و کنیتہ کنیت او صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم احوال است بعض میگویند روایت مطلقا کہ ابوالقاسم کہ کنیت آن حضرت است
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کنیت کسی سازند خواہ نام وی محمد یا خدائسم و کنیت ہر دو درستی جمع گردد یا غیر محمد یا ہر
محمد باشد و این قول از شافعی منقول است و حدیث مذکور دلیل اوست چہ ظاہر و سہ تجویز و باحت تسمیہ است یا ہم
آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و منع و نہی از کنی کنیت وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مطلقا خواہ اسم محمد بود یا غیر آن
قول دوم آنکہ روایت کہ جمع کنند میان کنیت و اسم بغیر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و یکے را گویند محمد ابوالقاسم اما
کنیت تنها بے اسم متعنیست چنانچہ در حدیث ترمذی از جابر وارد شدہ کہ من ہسمی باسمی فلا یکنی کنیتی ہر کہ نام نہند
بنام من باید کہ کنیت نکند کنیت من و من کنی کنیتی فلا یسمی باسمی و ہر کہ کنیت نکند کنیت من باید کہ نام نہند بنام
من یعنی جمع میان کنیت و اسم نکند و اگر ہر کدام را تنها کند رواست و در جامع الاصول بن حدیث را از ابی داؤد و آوردہ
و حدیث ترمذی را بن لفظ آوردہ کہ بغیر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نہی کرد از جمع کردن میان اسم و کنیت خود و در
روایت دیگر از اسمیتیم بے ناما تکتوا بے چون نام بنام من نہید کنیت کنیت من کنید این نیز دلالت بر منع جمع کند
این حدیث مقید و مفسر یعنی قیہ کنند و تفسیر کنندہ آن حدیث است یعنی نہی از کنیت کہ در حدیث اول واقع شدہ
مقید است بآنکہ نام محمد باشد و مراد آن نیز نہی از جمع است و حمل آن برین چندان بعید نیست گر یا کہ گفتہ تسمیہ کنید
بنام من و چون تسمیہ کردید بنام من کنیت کنید کنیت من و در مطالب المؤمنین از محیط نقل میکند کہ قول امام محمد است
قول سوم آنکہ جمع میان کنیت و اسم رواست و این قول از امام مالک رحمہ اللہ منقول است و ہند لال و بر حدیث ابو ہریرہ
علی است کہ گفت یا رسول ان ولد لی بعدک من ولد اگر زانیدہ شود بعد از حلت تو برائے من پسری اسمیہ باسمک و کنیت
بکنیتک آیا نام نہم آن پسرا بنام تو و کنیت بکنم بکنیت تو قال نعم گفت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آری تسمیہ کنیت

marfat.com

الکلام فی الخاتمة وکنی بکینیت وی مجموع اسم در زمان پیغمبر و تم بعد از زمان وی و منع اذان در زمان پیغمبر صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم اتوی و اشہد بود و همچنین جمع میان نام و کینیت وی نیز مجموع بطریق اولیٰ داشت و جواب از حدیث عائشہ کہ دلالت میکند بر جواز آن در زمان حیات آنکما آن حدیث غریب است چنانچہ محلی ہستہ آن حکم کردہ معارضہ حدیث صحیح کہ دلالت بر منع آن دارد نشود پوشیدہ تا مذکہ حدیث غریب در اصطلاح مشہور آزار آید کہ یکہ اوی منفرد باشد بر روایت آن و بسا حدیثی کہ تخریج کردہ میشود در صحیح و حالی آنکہ غریب است از جهت طریقی کہ آن طریق آمدہ و مقابل غریب عزیز است کہ انہیں عن انہیں آن را روایت کردہ اند و بعضی تعریف کردہ اند غریب را با آنچه شاذ است طریق وی و شناختہ نشدہ حال رواہ وی کما او بعدا بکثرت روایت و ضبط و شک نیست کہ غرابت باین معنی منافات دارد بصحت و تحقیق سے اصول احادیث و قد مر فی المقدمة و در صحت حدیث علی نیز کہ دلالت دارد بر جواز بعد از حیات حضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و نزد سے بصحت آن حکم کردہ است نظر است و بعضی از نقادان تخصیص کردہ اند و اللہ اعلم و مع ذلک و با وجود آن دلیل نمیشود بر جواز آن علی العموم چه در حدیث او ثابت است کہ گفت این رخصت مرآت یعنی مخصوص بہت من و این دلالت میکند بر بقا سے منع و اللہ اعلم و سیوطی در جمع ابواب اذان عساکر آوردہ کہ واقع شد در میان طلحہ و علی کلا سے و گفت طلحہ بوسے کرم اللہ وجہہ کہ تو نام کردی پیغمبر را با اسم پیغمبر صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و کینیت کر سے او را بکینیت او و حال آنکہ نہی کرد آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم از جمع کردن در آن پس فرمود علی گستاخ کسی است کہ جرأت کند برخدا و رسول وی پس طلبید جا از صحابہ از قریش تا حاضر آمدند و گواہی دادند کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم رخصت کر در صحنہ را کہ جمع کنند و بان طواف گردانیدہ بر سائر امت جزو سے و آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم منع فرمود اذان کہ عتبہ را کرم خوانند چه کرم دل مؤمن است و در روایتی کرم مرد مسلمان است رواہ مسلم عن ابی ہریرۃ عرب شجر عتبہ را کرم خوانند بسکون را ز بر آنکہ شرب خمر کہ اذان حاصل شود مورث سفاکت کرم است پس نہی کردہ شد کہ این درخت را کرم نخوانند زیرا کہ کرم قلب مؤمن است و درین نہی دو وجہ بہت کی آنکہ مراد ہی است از تخصیص عتبہ این اسم و حال آنکہ دل مؤمن بان اسم پس برین توجیہ این نہی منع نباشد از تسمیہ عتبہ بکرم بلکہ نہی بود از تخصیص عتبہ باین اسم و تحقیق تفصیل این وجہ بہت کہ مصنف در قاموس میگوید کہ غرض ازین کلام حقیقہ نہی نیست از تسمیہ عتبہ بکرم و لیکن این رمز است بان کہ چون این نوع از جنس و رختان سخی است بہم مشتق از کرم سزاوارید بشما ای مسلمانان کہ اولیٰ اہل و دلائق این تسمیہ نذرید از جهت غیرت الہی مسلمان متقی را کہ شریک گردانید غیر خود را در آنچه تسمیہ کردہ خدا سے تعالیٰ اورا بدان اسم و مخصوص گردانیدہ اورا بان صفت یعنی کرم و دشمنی گفتہ کہ مقصود تقریر قول حق تعالیٰ است و ہن اگر کرم عندہم اتقنکم بطریقہ انیقہ و اشارت است بانکہ مؤمن متقی اہل و مستحق ترست بہم مشتق از کرم کہ کرم است و معنی کرم جامع انواع خیر و شرف و فضائل است و گفتہ اند کہ چون وصف کردی کی را کرم گویا اثبات کردی مراد را تمامہ اقسام خیرات و شرف و لهذا آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم در مع یوسف فرمود کہ یم بن کریم بن کریم و قلب مؤمن معدن انوار علم و تقویٰ و معارف پس ہی احق بود باہفت کریم و جبہ دوم آنکہ مراد منع بہت از تسمیہ عتبہ بکرم چه وصف دشمنی اہل اسم انجاست یعنی خمرست کریم و خیر کردن ذرا چہ است بحد محرمات و بیع نفوس سس بران و ترغیب وی دران

و ظاهر عبارت حدیث بدر بن معنی است و لیکن زیادت قول و سه صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم فان اکرمکم لکرم اللزمن
 اوان اکرم ہوا الزجل المسلم شمرست بوجہ اول و اللہ اعلم تنبیہ کرم بسکون بمعنی مصدرست چنانچہ کرم بفتح کاء و ہر
 دو لغت است و وصف شخص بآن آردہ است گفتہ میشود رجل کرم بروی و رجل عدل باجمل معنی و مراد ہم مشتق
 از کرم است چنانچہ در ضمن بیان اشارت بدان واقع شدہ فافہم و ان حضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم منع فرمود از
 تسمیہ مشائخہ بہ تسمیہ از غم یعنی تاریکی شب و گفت وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم چنانچہ روایت کردہ مسلم از ابن عمر
 لا یطیبکم الا عراب باید کہ غالب نیایند شمارا اعراب یعنی باوہ فشیخان عرب علی اسم صلو اللہ علیہم بر نام نماز شامینی نماز عشا و
 ذکر عشا بخریج نیز و یا بنی صاحب مشکوٰۃ از حدیث مسلم آورده آمدہ و مراد بہ بنی اعراب از غلبہ درین اسم ہی اصحاب است از
 تسمیہ بہ اسم چنانچہ ایشان میکنند یعنی ایشان عشا را عتمہ میگویند شام نیز گویند تا غلبہ ایشان بر شام لازم نیاید
 چنانچہ فرمودہ الا آگاہ باشید و انہا العشا از نام این نماز عشا است و در روایتی فانہا فی کتاب اللہ العشا و در قرآن مجید
 اسم صلوۃ عشا برین نماز آردہ چنانچہ در سورہ نور من قبل صلوۃ الفجر و من بعد صلوۃ العشا و انہم سیمونہا بعتمہ و عشا
 نام می نهند از بعتمہ تا عراب مغرب را عشا میخوانند و عشا را عتمہ پس نمی کردہ شد از ان از جهت محافظت لسان
 شرح کتاب اللہ و لهذا اکثر علماء کرمہ داشتہ اند از این تسمیہ را و از ابن عمر می آرد کہ چون می شنید این اطلاق را در
 می آمد و بلند می گفت انہا ہوا العشا و امام مالک گفتہ است کہ بہتر آنست کہ تسمیہ کنند با بنی تسمیہ کردہ است خدا شاکہ
 بنزد من مکررہ نیست زیرا کہ در حدیث آردہ است چنانکہ گفت و در حدیث دیگر کہ بخاری و مسلم از ابی ہریرہ آوردہ
 اطلاق لفظ عتمہ بر عشا وارد شدہ کہ لو یطیون اگر بدانند مسلمانان مانی العتمہ و اصح چیزی را کہ در نماز عشا و مسج
 از فضیلت و ثواب لا توہما و لو ہوا سہرآنہ بیایند ایشان این دو نماز را بردستہ و از انوار یا بر مقدم یعنی اگر برای نماز
 آمد از جهت ضعف و بیماری بجهت حرص بر احراز فضیلت و ثواب یا بچالت نیز بیایند و این دو نماز را در مسجد ترک نکنند تقدم
 و تاخر کی ازین دو حدیث یقین و اتفاق معلوم شدہ پس پیش بعض حدیث منع اطلاق عتمہ چنانکہ مقدم است و حدیث
 جواز تاخر بخیر گویند منع نسخ است بجزاز و نزد بعض حدیث جواز مقدم است و میگویند جواز نسخ است بمنح و طبیی گفتہ است
 کہ وجہ آنست کہ اطلاق عتمہ در ابتدا امر جائز بود و چون شائع شد این اطلاق و جاری شد بدان سہنہ خواص و عام
 طبیی کہ و از ان رسول خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم تا غالب نیاید عرف جاہلیت برست ہناسیہ و اللہ اعلم و لفتہ اند کہ ثواب
 آنست کہ نمازشی بسیاری این دو حدیث نیست ہی غیر مود از اطلاق اسم عتمہ کلی بلکہ ہی فرمودہ از ہجرت و ترک اطلاق
 لفظ عشا و کفایہ تی یا غلبہ و کثرت این اطلاق چنانچہ عبارت لا یطیبکم اشارہ دارد بدان تا اگر آنرا از تسمیہ بعشا
 گفتہ و گاہ گاہ عتمہ خوانند و ابو ذہبی از شیخ محی الدین نووی نقل کردہ کہ گفت در جوابین اشکال دو وجہ است
 یکی آنکہ استعمال عتمہ برلے بیان اصل جواز است تا اند کہ حرام مطلق و موجب اثم است اشارت است بآنکہ ہی از برلے
 تنزیہ است نہ تحریم دوم آنکہ احتمال دارد کہ مخاطب بحدیث عتمہ کسی باشد کہ نمی شناخت اسم عشا را زیرا کہ آن مشہور شد و بعد از لفظ
 عشا و عشا را اطلاق بر مغرب میکردند و اللہ اعلم بالصواب الیہ المرجع و المآب معروض میدار و کاتب خروف العبد الضعیف الفقیر
 الی اللہ القوی النباری عبد الحق بن سیف الدین الدہلوی البخاری کہ چون اصل تصدیق و مطہر نظر و شرح این کتاب بیان اشباب اللہ
 از علی بن الحسن بن مہربان امام عظام ابو حنیفہ کوفی رحمۃ اللہ علیہم جمعین و تطبیق با ثبات آنها بود و ما لکن با حدیث نبویہ و معارضہ

و معاد و کلام معصی و ارادعائے صحت و نبوت آنچه خود آورده و براساس آن رستم رو و بطلان کشیده و شکسته
که فعل خلاف و نزاع اکثر در احکام نقیبه و مسائل شرعی است تا این محل کلک بیان در تقریر و تحریر آن جریان
یافت و الحمد للہ و الله که حصول این مامل با آن عنا و تعب و کد و مشقت که در آن کشیده شد بتوفیق الهی تمام
و تقدس بروجه موافق صورت نظام و انقیام یافت الا آن قصد بر آنست که آنچه بعد ازین مذکور گردد از اذکار و عبادت
و سنن منیہ حضرت سید المرسلین صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم در بیان آن الطاب و تطویل راه نیابد و ہم بر آنچه واصل
کتاب من مذکور است اقتضای پذیرد یارب مگر نکته غریب یا سخته مفید برامته بی مراجعت باصول و تصحیح کتب نوشته آید
مگر در بعض مواضع که شاید قلم محکم تقدیر بر خلاف این تصویر جریان یابد و ہم بحسب تحقیق و مختار تعرض بذكر و اذکار
حواله کتب التزام نموده آمد مگر آنچه در من مذکور شده باشد الا در خانه که شیخ معصی طریقه تنقید اظهار و از کتاب مذکور در حلال
حدیث حکم معصی و دفع و بطلان کرده است تطویل و تفصیل و سائنجا ضروری افتاد امید که این بقیه نیز با تمام رسد و
باختتام گذشت انشاء اللہ بحسن البین ان ذی التوفیق ذوالقوة المتین صلی اللہ علی السیة المصطفی الامین محمد و آلہ و صحابہ کرامین
اسباء اذکار نبوی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم حاشا گفتگان رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ذکر اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم
آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم در جمیع اوقات ذکر حق کردی و هیچ چیز سے در اورد ذکر حق باز داشتی زیرا که سخن از مجموع و یا حق
بود امر دینی و تشییع شریع مراست را اینهمه ذکر حق بود و بیان اسما و صفات و احکام اللہ تعالی و وعده و وعید سے
این مجموع ذکر را و بود و ثناء و دعا و تحمید و تسبیح و سوال و دعا و عباد اول یعنی ذکیا طلاق کرده ثناء و اوصاف تفسیر
نموده یعنی خواندن مرقع را بهیچانہ و تعالی جنانچه در حدیث آمده است که افضل دعا ستمین و دوعای پیمبران پیش ازین زمین و زرخ
لا اله الا اللہ و صده لا شریک له لا اله الا اللہ که از دعا و عبادتانی یعنی طلب و درخواستن است جنانچه تفسیر کرد سوال را بوی
و در بعض نسخ و عباد اول مذکور نیست فلما حاجه الی التوجیه و ترهیب و ترغیب نزدیک یعنی وعد و وعیدست و طار
آن بجنگی ذکر حق بود و در حالت خاموشی و در دل و خمیر سے یکی ذکر حق بود پس انقاس وی بر ذکر مشتمل بود و در حالت
ملام و غم و حزن و فتن و مستن و بر خاستن و سایر حالات از ذکر حق تعالی منکف نبودی حاصل آنکه ذکر سبب
یا کردن است مقابل فسیان که یعنی فراموشی است پس هر چنانکه یاد حق کنند خواه بدل یا زبان در هر فعل و هر شان
ذکر بود و اگر زبان اول موافق افتد افضل و اکمل باشد و آنکه در کلام بعض نقباء واقع شده است که آنچه نه زبان بود
ذکر نباشد و معتبر نبود باید که مراد ایشان نفی ذکر لسانی باشد نه مطلق ذکر چه ذکر و لغت ضد فسیان بود و کما صرح بی فی القاموس
پس شامل ذکر قلبی بودی شبهه و عدم اعتبار فعل قلب در ترتب ثواب باطل و نه احوال و الحق ان حق و قیاس
ذکر بر عقود شرعی که بی فعل لسان معتبر بود و صحیح نباشد از جهت نفس شایع بران فتنه بر اکنون آنچه از اذکار لسانی و دعوت
ازان حضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم منقول و ماثور است ذکر میکند ما بت از وقت بیدار شدن از خواب که حکم ابتدا سے
حیات دارد نموده بیان میکند و میگوید و چون آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم وقت تمیز از خواب بیدار شد سے
لغی الحمد للہ و الله حیاتی بعدا اما اتنا والیہ الشور و عائشہ روایت میکند که چون پیغمبر صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم از خواب
برآمدی ده بار تکبیر گفتی و ده بار سبحان و ده بار گفتی سبحان الملك القدوس و ده بار گفتی استغفر اللہ و ده بار گفتی
لا اله الا اللہ آنجا ده بار گفتی اللهم انی اعوذ بک من حریق الدنیا و نریق یوم القیمه پس شروع در نماز کرد سے و هم حاشا

وسلطانه القديم من الشيطان الرجيم شيطان كويدين شخص امر وراز مشرمن نگا داشته شده و ميگويد چون کسی
خواهد که در مسجد بر آید باید که برین درود فرستد و سلام دهد آنگاه بگوید اللهم افتح لی ابواب رتبتک چون خواهد که
بیرون رود بگوید اللهم انی اسألك من فضلك و در بعض روایات در برآمدن بسم الله و سلام علی سوان
نیز آمده و تخصیص سوال افضل که معنی زیادت است بوقت بیرون آمدن بر لب طلب مزید است که باز آمدن بمسجد و عود
بمقام عبادت است یا مراد آن طلب رزق و کسب معیشت است و این وجه انساب است بقول کعبه و تعلق و ابتغوا
من فضل الله چنانچه ظاهر تفسیر است و پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم چون در مسجد خواست شد گفت اللهم صل علی محمد
و سلم اللهم اغفر لی ذنوبی و افتح لی ابواب فضلك اینجا فضل شامل رحمت فضل هر دو است که در وقت در آمدن
و بر آمدن را نامطلوب و مامول است و چون نماز صبح بگذار دسے بر صبح بیا شد سے و ذکر و دعا مشغول بود سے
آفتاب بر آمد سے و قدر یک دو نیزه از افق بلند شد سے آنگاه دو رکعت بگذار دسے و این اقل است و اگر کسی
زیاده بران بگذار و اتم و افضل بود و کمال آن دو از ده رکعت است و در مثل این حادث بسیار زیاده برده حدیث وارد
شده می فرمود که این عمل بزرگ است و یک عمره است تمام نام تمام و بعضی علما این را از سنن مکرر و شمرده اند
و باید که درین وقت بغیر ذکر و دعا و امر خیر تکلم نکند و در غایت خضوع و خشوع و حضور و تفکر و تدبر معانی
موصوف بود و در گذاردن رکعتین نیز موصوف باین صفات باشد مشایخ گفته اند قدس الله سرهم که هر
را جزا آخرت است و جزای این عمل تقدست در نورانیت قلب و صفای باطن و تشریح صدر که بران مرتب میگردد و
در بعض اوقات بذوق و وجدان چنان یافته شد که همچنان که آفتاب عالم آفاق طلوع کرده میرسد و بسط زمین را
منور میگردد و اندر ایمان و معرفت از در و نه طالب اشراق نود می آید وارض وجود او را منور میگردد و اگر هم در صبح
نشسته باشد اتم و اکمل است و بظاهر حدیث و سنت او فنی و مشایخ طریقت گفته اند که اگر سیم یا یا خوف تشویش وقت
باشد در علوت در آید و آنجا مشغول گردد و تحقیق است که آنچه در حدیث آمده است که هر که بگذارد نماز فجر و بنشیند و دعا
خود مشغول بذكر حق و دعا استغفار کند او را ملائکه گویند اللهم اغفر له اللهم ارحمه این جزای مصابرت است که بخواب
در صبح کرده و جزای ذکر و مشغول و حضور و نورانیت قلب باقی است و حاصل است در هر صورت
علی قدس الاغلاص و اصفیاء و استقبال قبله در وقت بنایت مؤثر است و منور حتی که گفته اند اگر خواب غلبه کند نشی
کند بجانب قبله و هم روزه قبله بگیرد و از بر لب دفع خواب و در صبحگاه میگفت اللهم یک ایمننا و یک مسینا و یک نبی
و یک نبوت و ایک النور ایمننا و ایک الملک قدس و لا اله الا الله و محمد و احمد و هو علی کل شیء قدیر
رب اسألك خیرانی هذا الیوم و خیر ما بعده و اعوذ بک من شرانی هذا الیوم و شر ما بعده و بک اعوذ بک من اسل سوء الکبر
اعوذ بک من عذاب النار و عذاب القبر و در شب هنگام گفتی اللهم یک مسینا و یک ایمننا و یک نبی و یک نبوت و ایک النور
ایمننا و ایک الملک قدس و لا اله الا الله و محمد و احمد و هو علی کل شیء قدیر
یا رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم که در صبح و ساجد گویم گفت بگو اللهم فاعلم السماوات و الارض و عالم الغیب الشهادة رب کل
شیء و لیک الشهدان لا اله الا انت اعوذ بک من شر نفسی و من شر شیطان و شر کربین کلمه اولی و لایع رایت کرده اند و ظاهر آنست که
شین و مکنون را یعنی شرکی که در میان بیندازد و بران دلش گزید و بخت شین و را یعنی منسأله و حسابی که بران پاسبند

کہ واندھج طرکہ بھینٹیں مہنی دام دان انترت علی نفسی سورا اور جو الی سلم این را در صبح و مسا و وقت سخن کہوئے
 میفرمود ہر بندہ کہ در صبح و مسا ہر روز و شب این دعا را کہوید ہر بی بی بیچ گزندے نہ رسد بسم اللہ الذی لا یضرہ
 نفسی فی الارض ولا فی السما و ہر صبح العظیم آورہ اند کہ ایمان بن عثمان این حدیث را از پدر بزرگوار خود ہمردی روایت
 کردہ و بھل خود را آورہ بود ناگاہ بوسے آفت فالج رسید آن مرتبہ بجانب او نگاہ کرد بطریق تعجب را ہکا رہی اگر حدیث
 صحیح است و خاصیت دینی انکہ ہر کہ آنرا بخواند بوسے بیچ گزندے نہ رسد این رسیدن گزند فالج بتو چیست گفت ایمان چہ نگاہ
 میکنی حدیث چنان است کہ بتو روایت کردہ ام و لیکن امروز تو فریق خواندن آن نیافتی تا آنچہ حکم و تقدیر آئیں است ہذا
 رسد میفرمود کہ ہر کہ در صبح و مسا کہوید نصیحت اللہ را و الاسلام دنیا و بچہ دنیا حق و ثابت باشد بفضل حق ثلثی کرانہ
 رہی گردانیش چندان نعمت عطا کند کہ بندہ دانی کرد و بیچ آرزو و زردی وی نشکند تا روزی کہ آزاد و اقام رضا کا علی
 مقامات سلوک است در قول مصنف کہ گفت حق باشد بفضل وی تعالی اشارت است بآنکہ اثبات حق کہ بر حق سبحانہ کنند یعنی
 تفصیل و کرم اوست کہ بخود لازم گردانیدہ والا صبح جبرئیل بر وی تعالی و اعظم لازم و واجب نبود و بیچ بندہ را بروی
 حق نہ و لہذا بعض علماء منع کردہ اند کہ در دعا گوید اللہم بنی علان اما صبح آنست کہ منہ نسبت از جہت وقوع آن در وقت
 باقندہ چنانچہ اللہم بنی السالمین علیک و بنی مشائی نہاد غیر ذلک و تو جہش آنست کہ گفتہ شد چہ وی سبحانہ و تعالی
 جبرئیل چند بفضل و کرم خود بر خود برائے بندگان لازم گردانیدہ کہ البتہ بکنند چنانچہ رزق دادن و تو بہ قبول کردن و
 رسول بخلق فرستادن و اینان نیز عقلاً برستے ازم نیست و لیکن فضل وجود و کرم وی برستے لازم گردانیدہ و این در حقیقت
 وجوب نیست فضل و کرم اوست بر بندگان نہ ہر کس کہ در صبح و مسا کہوید اللہم انی اصبحت اشک و ہند حلقہ عرشک و
 لا املک و صبح خلقک انک انت اللہ الذی لا اله الا انت وان محمد عبدک و رسولک سرکہ کیا کہوید ربیع وی از آتش آتش
 شود و اگر دو بار کہوید نصف او از آتش آزاد شود و اگر سہ بار کہوید سہ ربع او از آتش آزاد کرد و اگر چار بار کہوید تمام ہے
 از آتش آزاد شود و ہر کہ در صبح کہوید اللہم ما صبح لے من نعمتہ او باحد من خلقک فتنک و حدک لا شریک لک فلک الحمد
 و کمال الشکر شکر آن روز گزاردہ بود و اگر در شب کہوید اللہم ما امسی بے تا آخر شکر آن شب گزاردہ بود و بسیار در صبح
 و مسا حضرت رسالت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم این دعا خواندے اللہم انی اسألك العافیۃ فی الدنیا و الاخرۃ اللہم انی اسألك
 العفو و العافیۃ فی دینی و دنیا لے و الی و الی اللہم استر عورتے و آمن بر وی اللہم اعف عن من یسے و من اعفے
 و من یحیی و من یشال و من فوسے و اعوذ بک ان اغتال من تحتی اصبحنا و امسنا و اللک الحمد رب العالمین اللہم
 لے اسألك خیر ذی الیوم فتحہ و نصرة و فوره و برکتہ و دہاء و اعوذ بک من شر ما فیہ و شر ما بعدہ و چون شب چنگام
 شدی کہتے ہستینا و اس الملک شہدائی آخرہ و لیکن بجاسے ذی الیوم ذی اللیلۃ و مکان تذکیر تانیث و استغفرت
 صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کیے از دختران خویش را گفت در حدیث ابی داؤد و ترمذی طور ہم آردہ کہ مرویست از بعض
 بنات انہی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم تعلیم میکرد اورا کہ در وقت صبح کہوی سبحان اللہ و الحمد للہ
 و لا قوۃ الا باللہ یا شاد اللہ کان و الم یستادلم کین اعلم ان اللہ کل شیء قدیر و ان اللہ قد اعطا کل شیء علما و گفت ہر کہ
 این را در صبح کہوید در حفظ و امان خدایہ باشد تا شب شود و اگر در مسا کہوید در حفظ حق باشد تا روز شود و کلی از صاحب را
 گفت ابو داؤد و از ابی سعید خدری سے آردہ کہ گفت مروی در حضرت رسالت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ گفت یا رسول اللہ

لازم انتاده بر من مهم در نوب چهارم فرموده یا ترا یا موزم کلامی که چون اورا بگوئی حق عمل شانه اندوه ترا بشناویدی
 کند و اوام ترا بگذارد و گفت بی یا رسول الله یا موزم آن کلام را فرمود چون یا موزم و شب کنی بگوئی اللهم انی اعوذ بک من
 الهم والحزن واعوذ بک من العجز والكسل واعوذ بک من الجبن والبخل واعوذ بک من غلبة الدين وقهر الرجال آن مرد
 گفت این دعا را خواندم یا رب تعالی اندوه طر بهزد و دین مرا بفرماید و هر که در این دعا و شبانه این کلمات بگوید
 کفایت کند از وی اندوه دنیا و آخرت را و کلمات اینست اللهم انی استعینتک فی نعمه و عافیتک من شره و استترتک علی عافیتک
 و شرک فی الدنیا و الآخرة و شخصی نزد رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم آمد و گفت یا رسول الله اوقات بسیار بر من
 میرسد فرمود که چون صبح شود بگو بسم الله علی نفسی و اعلی و مالی که آنوقت بتو فرسدر و زسه مرا طمعه را گفت ترا چه
 مانع است از آنکه چون یا موزم کنی و چون شب کنی بگوئی یا حی یا قیوم بک استعینت فاصبح لی شالی کله و لا تکلنی الی نفسی
 طر بهزد و فرمود که هر که هر صبح و هر شب هفت بار بگوید حبسی الله لا اله الا هو علیه تو کلمت و هو رب العرش العظیم حق
 جل شانه مهم دنیا و آخرت منی را کفایت کند این و روی عظیم است بعضی از شاخ سلسله توفیق شاذیه قدس الله امرایم
 گفته اند که اگر کسی بود که او را هیچ دردی نماند جز این یک در دکانی است و آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم مامور است که
 این را بگوید پس قرآن که فایان تو را نقل حبسی الله الایه و خواندن این دعا و او را و شاخ ده بار نیز آمده و آنرا بسته
 نیز هست اما مع و اثبت بکب روایت هفت بار است و هر که در اول روز این دعا بگوید هیچ مصیبتی بوی نرسد بک
 شود اللهم انت ربی لا اله الا انت علیک توکلت و انت رب العرش العظیم یا شاد الله کان و الم یثالم یکن لا حول و لا قوة
 الا بالله العلی العظیم اعلم ان الله علی کل شیء قدیر و ان الله قد احاط بحمل اشئ علما اللهم انی اعوذ بک من شر نفسی من شر
 کل و ابه انت آخذ بناصیتها ان ربی علی صراط مستقیم گویند ابو الدرداء را خبر کردند که خانه تو بسوخت گفت خانه
 من نسوزد زیرا که کلماتی که من از حضرت نبوت صلی الله علیه و آله و سلم شنیده ام آنجا است و حق سبحاننا خانه را سوخت
 چون بدیدند اطراف خانه او سوخته بود و خانه او سالم مانده و میفرمود هر تر افتخار را آنست که بنده بگوید اللهم انت ربی
 لا اله الا انت خلقتنی و انا عبدک و انا علی عهدک و عدک ما املت اعوذ بک من شر ما صنعت ابوک عبدک علی ابوا
 بذبحی فاعفنی فانه لا یغفر الذنوب الا انت هر که در صبح بگوید از سر یقین و در آن روز ببرد و بد رنگ در بهشت رود و
 اگر در صبح بگوید از سر یقین و در آن شب ببرد و بد رنگ در بهشت رود یعنی در آن روز که مردم به بهشت روند و
 زود تر و سریع تر و بی آنکه موقوف سوال و حسابش دارند یا مراد آن بود که بیشک به بهشت رود و چنانچه در لغت آنجا
 آمده من قالها فهو من اهل الجنة و میفرمود هر که در صبح و در شب بگوید یا سبحان الله و بگوید در روز قیامت کسی حاضر
 نشود بعملی فامنی تر از عمل وی مگر کسی که زیاد از وی گفته باشد لفظ حدیث چنانچه در صحیحین از ابی هریره آمده نیست
 که نیار و هیچ یک روز قیامت عملی فاضلتر از آنچه وی آورده مگر آن کسی که گفته است مثل آنچه وی گفته یا زیاد
 کرده بران قدر زیاد و اشکال است یکی آنکه کسی که مثل وی گفته باشد عملش فاضلتر از عمل وی چگونه بود بلکه مثل
 وی بود نعم در صورت زیاد و درست می آید چرا این آنگه شسته در میان قطع است تقدیر کلام نیار و هیچ یک عملی فاضلتر
 از عمل وی لیکن کسیا گفته است مثل آنچه وی گفته است می آید و عملی را که سادی عمل دست و یک که زیاد و گفته است می آید
 عملی را که زائد است بر عمل وی آتشکال دیگر آنکه زیاد و برسد بار گفتن چگونه جائز باشد و حال آنکه مقرر شده است

روایات و اما فرزند آدم یعنی ہر گناہیکہ بعد ازین خواب کرد و اسیر المومنین گشت و روایت میکند از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ گفت ہر کہ جائہ نو پوشد و بگوید الحمد للہ الذی کسائے از اوری بہ عورتی و انگلی بہ بی جنونی و بعد از آن جائہ کند را بدویشے و ہمیشہ در حفظ و بپا و ملوک راہ حق باشد و عادت حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آن بود کہ چون جامہ یا عمامہ نو پیدا آمدے آن را نامے تعیین کردے از ظاہر این عبارت چنان مفہوم شود کہ آن جامہ یا نامے از پیش خود نمادے چنانچہ اسلمہ را دو و اب را نزد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نامہ بود و ایکہ را باویش آمدہ است آنست کہ چون جامہ پوشیدے اورا بنام دے خواندے عمامہ یا قمیص یا ردائے پستری گفتے اللہم رک الحمد انت کسوتمینہ اسے آخرہ لغم در روایات آمدہ است کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را عمامہ بود نام او سحابہ آن دیگر است اما مضمون این حدیث ہمین است کہ اورا بنام از خواندے و پوشیدے فستہ بر و یکبارہ المیزین عمرہ جائہ دید گفت این جلد ششمہ است یا زکف ششمہ گفت البس جدید او شجید است شہیدایینے نو پوشش و پسندیدہ نری و تہیہ کیمیز آیدہ است کہ چون جائہ نری کہ را پوشیدہ دیدے گفتے تسبی و تحلیف اللہ یعنی کہ نہ کنی این را و جامہ دیگر و خدایتعالی بجاسے آن فصل در بیان اوجہ و در آمدن خانہ حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون در خانہ درآمدی گفتی الحمد للہ الذی کفانی و اوانی و الحمد للہ الذی اعطانی سقانی و الحمد للہ الذی من علی اساک ان تجیرنی من النار و فرمود چون بندہ سلم در خانہ خویش پایے نهد باید کہ بگوید اللہم انی اساک خیر المخرج و خیر المخرج بسم اللہ و بکت و علی اللہ ربنا تو کلت این بگوید و بعد از آن بر اہل بیت خود سلام کند و انس بن مالک را گفت چون در خانہ دانی بر اہل بیت خود سلام خوان تا بکرت باشد بر تو و بر اہل بیت تو آمدہ است کہ اگر در خانہ کہے بنور و خالی بود نیز سلام گوید بر این نقطہ اسلام علی عباد اللہ الصالحین بیت ماکہ کہ در اینجا باشند و فرمود کہ کس در امان و ضمان و رحمت دنیا و آخرت حق تعالی اندیکے آنکہ بیت جہاد و خرا از خانہ بیرون آید و ضمان حق است یا در اوقات کند و در بہشت برود یا بسلامت یا اجر و غنیمت باز گردد و دوم کسیکہ براسے نماز توبہ مسجد شود و ضمان حق است یا در اوقات یا بدو بہشت برود یا بسلامت یا اجر و غنیمت باز گردد و سوم کسیکہ در خانہ در آید و سلام بر اہل خویش کند از غیر ضمان حق تعالی بود و چنانچہ در مخفیہ در خانہ در آید در وقت دخول و در وقت طعام حق تعالی را یاد کند شیطان گوید بالسر خود بدین خانہ ما را جا خفتن است و نہ بجاسے طعام خوردن و اگر در آید در وقت در آمدن یا حق کند شیطان گوید بجاسے خفتن یا نسیم و چون در وقت طعام یا حق کند شیطان گوید بجاسے خفتن و طعام شب ہو و یا نسیم فصل در بیان اوجہ و در آمدن بیت الکحلا حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون در خانہ رنجوئی آمد فقہ المسلمانی اعوذ بک من الخبث و الخبثات و امرے فرمود کہ ہمین آن خبث بضمیمین جمع خبث یعنی ذکور جن و بغیم خا و سکون یا نیز خواندہ یعنی خبثات یا شے کردہ و وجہ اول اقوی است از روی روایت و النسب بہت بعطف و الخبثات بہرے کہ خبیثہ است یعنی اناش ایشان و بانیہ در حدیث دیگر آمدہ باید کہ عاجز نشود یکے از شما چون در خانہ خواہد کہ بگوید اللہم انی اعوذ بک من الرجس النجس الخبیث الخبیث شیطان الرجیم گر آنکہ خبث بسکون یا را مخفف خبث مضموم الباء و ازین چنانکہ در امثالی آن آمدہ مثل کتب و کتب و خلق و خلق و در حدیث ترمذی آمدہ کہ فرمود آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ مردہ ما بین امین جن و عورات مردم بنی آدم آنست کہ چون خواہد کہ ولید در خانہ بگوید بسم اللہ

اجابت مؤذن لایم بود زیرا که چون اجابت نعلی نمود با وجود آن اجابت قوی حاجت نبود و دوم آنکه گوید خصیت با نعل ربار
 الاسلام دنیا و محمد رسول و فرمود که این قل موجب منفرت است و در مشکوٰۃ از حدیث مسلم شریفان لا اله الا الله
 لا شریک له و اشهد ان محمد عبده و رسولہ نیز در اول این کلمات زیاد آورده سوم آنکه صلوة بر رسول الله صلی الله علیه
 و آله و سلم غیر مستحب بعد از اجابت مؤذن چهارم آنکه این دعا بخوان اللهم رب هذه الدعوة التامة و الصلوة القائمة ان محمد بن
 الوسیلة و الفضیلة و البشیرة بما اعمودن الذی وعدته انک لا تکلف الیسا و یحجم آنکه دعا بر سه آخرت و دنیا و خوشین کند
 و در بعضی از روایات سند امام احمد آمده که هر که بعد از اذان مؤذن گوید اللهم رب هذه الدعوة التامة و الصلوة القائمة
 صل علی محمد وارض عنه رضا لا سخط بعد باری تعالی دعای ویرا اجابت کند دهم سلم گفت پنجم صلی الله علیه و آله و سلم
 را تعلیم کرد که وقت اذان مغرب گویم اللهم هذا اقبال لیک و اوبار نه لیک و اصوات دعا لیک فان غفر لے و در امام
 بیگوید حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم چون آواز اذان بشنیدے این دعا بخوان اللهم رب هذه الدعوة التامة
 استجاب لها دعوة الحق و کلت المقبول فنی علیها و ارجی علیها و اجعل من صالحی الیها علی یوم القیمة و
 میفرمود و عایان بانگ نماز و اقامت مرد و نیست گفتند چه بخوانیم فرمود ما نیت بخوانید در دنیا و آخرت
 تنبیه میسر کند که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم نفس نفیس خود اذان گفته یا نه جواب میگویند آری یکبار
 در فرود رفتی که بالا باران بود و پایان گل و گذارد نماز را با اصحاب خود بر زوال کذا عند السیاحی بروایت الترمذی
 و نووی نیز از روایت ترمذی بدان جسمم کرده و بعضی گویند مراد امر بالاست باذان بر بلند بجا ز بقرینه روایت
 احمد در بسند خود و هم درین واقعه فامر بالا فادون دیگر اختلاف است میان علما که اذان افضل است یا اقامت قول مختار
 آنکه هر که نفس خود با اقامت حقوق اقامت است اتمام بود اقامت افضل بود و الا اذان و نیز اختلاف است بدین میان
 اذان و اقامت نزد بعضی مکرر و است و نزد بعضی خلافت اولی و بعضی گفته اند مستحب است و صحیح کرد این قول انوری
 و بصحت رسید و از عمر که گفت که اگر اذان با خلافت جمع میشد اذان میگفتم من کذا فی فتح الباری و از فعل امام ابو حنیفه
 نیز جمع میان هر دو نقل کرده اند و اگر قصه آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم مذکور صحبت رسالت شود جمع میان
 اذان و اقامت بیکر است **فصل وراعی عشره فی الحج و عشر ذی الحجة و ما آن حضرت صلی الله**
علیه و آله و سلم بسیار کرده و دیگران را امر کرده بهلیل و تکبیر و تحمید و ده بعضی روایت دارد گفته که پنجم صلی الله
علیه و آله و سلم تکبیر گفته از نماز باد و در عرفه عصر آخر اقامت شریقی او پی هر نماز ذیق گفته الله اکبر الله اکبر
لا اله الا الله و الله اکبر الله اکبر و در بعضی نسخ این کتاب الله اکبر سه بار واقع شده و مشهور و مذکور در کتب
در السنه و بار است و الله علم و صفت میگوید هر چند اسناد این حدیث بدرجه صحت نرسیده اما عمل اهل اسلام
مجموع بر نیت با آنکه تکبیر شریقی متفق عاصیه است میان ائمه اربعه و لیکن وجوب است نزد امام ابو حنیفه و صاحبیه
و ظاهر کلام رساله ابن ابی زید که در مذہب امام مالک است نیز هم برین است و مستحب است نزد غیر ایشان لیکن اختلاف
است میان ائمه در وقت ابتدا و انتهای آن نزد امام ابو حنیفه ابتدا سے آن بعد از فجر عرفه و انتهای آن عصر یوم
نحر که مجموع آن بیست نماز بود و نزد امام احمد و ابی یوسف و شافعی در قول مختار از فجر عرفه تا عصر آخر اقامت شریقی
که مجموع آن بیست و سه نماز بود و اخلافت تکبیرات بشریقی برین مذہب ظاهر است و محمول بر حقیقت باعت با

اکثر بقول اول شکل ست زیرا کہ بیشتر از ایام تشریق ست تمام و بعض در توجیه آن گفته کہ تشریق نام روز عید است
نماز عید چنانچہ در حدیث آمده لا جمع ولا تشریق الا فی مصر جامع و در حدیث دیگر آمده کہ لا یجمع الا بعد التشریق
سے بعد صلوة العید کذا فی شرح الہدایہ و صید لانی از شافعیہ گفته کہ بر نیست عمل در معمار و نووی گفته کہ ایمن ست اہل
نزد تحقیق بخت و در حدیث در سے وقت سے در مذہب حنفی نیز ہم برین ست و نزد امام اکبر و بقولے
نزد شافعی از ظہر یوم النحر تا فجر آخر ایام تشریق کہ مجموع آن یا نزوہ نماز ست براسے حجاج و غیر ہم زیرا کہ حجاج ذکر
ایشان تلبیہ ست تا روز غرہ قطع میکنند تلبیہ را بول ربی کہ روز غرہ میکنند پس ظہر یوم غرہ بول نماز سے بود کہ
منقطع میشود و سے تلبیہ را ابتدا میکنند پس بگوید انا انتما فجر آخر ایام تشریق توجیہ میکنند از بابیکہ این نماز آخر
نماز ست کہ آورده میشود و سے و غیر حجاج تابع حجاج اند و بقولے از شافعی حجاج را از ظہر غرہ تا فجر آخر ایام
تشریق و غیر حجاج را از غرہ لیلۃ النحر چنانکہ در شب عید فطر نیز نزد ایشان بکبر میسوزن ست در کعبہ و مسجد
و اسواق تا فجر آخر ایام تشریق کہ ہر روز نماز بود و بقولے مثل قول اول و بر ولایت از احمد حجاج از ظہر یوم غرہ تا فجر
ایام تشریق و بر ولایت تا فجر آخر ایام تشریق و در ہدایہ میگوید کہ درین مسئلہ صحابہ نیز اختلاف داشتند و قول ابی یوسف
علی از فجر عرفہ تا عصر آخر ایام تشریق ست و شک نیست کہ احتیاط دین قول ست و فرمود حق سبحانہ و اذکر اللہ
فی ایام معدودات و تفسیر کرده اند ایام معدودات را ایام تشریق و تشریق و لفت بمعنی قدید کردن گوشت ست
در آفتاب و درین ایام قدید کرد میشود و محرم اصحابی در آفتاب و مریہ آن ست کہ در صحیح مسلم و غیر آن آمده کہ آنحضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود ایام تشریق ایام اکل و شرب و ذکر خدا تعالی اند و از فطنی بطریق متعددہ از جابر آورده
کہ گذارد و نیز جذا عیسیٰ علیہ السلام نماز صبح را روز عید پسترو سے آورد بجانب ما و گفت اللہ اکبر اللہ اکبر
یکشہ یکبیر و آن عصر آخر ایام تشریق گذارد و از رکش و نیزہ گفتہ کہ از امام احمد پسندیدند رحمۃ اللہ علیہ کہ ایام دلیل
حکم کرد و یثاکر کبیر از نماز فجر عید ست تا عصر آخر ایام تشریق گفت باجماع عمر و علی و ابن عباس و ابن مسعود
رضی اللہ عنہم اجمعین و قول مصنف از پے ہر نماز فرض بے تعلیق بجماعت اشارت ست بآنکہ جماعت در سے
شرط نیست چنانچہ قول ابی یوسف و محمد و ائمہ دیگر ست و نزد امام ابو حنیفہ جماعت شرط ست و بر منقردہ و از امام احمد
دور وایت ست اصح آنست کہ شرط ست زیرا کہ ابن مسعود فرمودہ است التکبیر علی من صلی بجماعۃ و از ابن عمر
نیز آورده اند کہ گذارد نماز راتھا و گفت یکبیر و بعد از نماز نفل یکبیر نبود با اتفاق و بعد از نماز عیدین نیز نیست
و بعد از نماز جمعہ ست و بر زنان و مسافران نیز نبود مگر اقتدا کنند بمردان و عیان و در عید و قول ست و شرط
ست کہ نماز بجماعت در مصر گذاردہ شود و در قریات نہ و اگر امام فراموش کند بر مقتدی لازم بود ہمہ این مذہب
امام ابو حنیفہ است رحمۃ اللہ علیہ و نیز در مذہب سے بکبار ست باین صیغہ اللہ اکبر اللہ اکبر لا الہ الا اللہ و اللہ اکبر
اللہ اکبر و اللہ الحمد و نزد شافعی سے باریست و از امام شافعی منقول ست کہ این مقدار اگر زیادہ کند ہم حسن بود
و زیادت نیست اللہ اکبر کبیر و الحمد اللہ کثیرا و سبحان اللہ کثرۃ و صلی اللہ علیہ و آلائہ اللہ و لا تعبد الا اہم مخلصین لہ
الدین و لو کرہ الکافرون لا الہ الا اللہ و حمد و صدق و وعدہ و نصیر عیدہ و ہرم الا خراب و حمدہ لا الہ الا اللہ و اللہ اکبر
و نزد امام مالک ہمین قدر ست اللہ اکبر کبیر و اگر تہلیل و تمسید زیادہ کند حسن ست و مذہب امام احمد موافق

کہ جب امام ابوحنیفہ سے دیکھ کر ان کا عشر ذی الحجہ کہ در روز عید فداء ہے بیت قول لا الہ الا اللہ وعدہ لا شریک لہ
 والکلمہ واللہ وہو علی کل شیء قیوم واما اسے دیگر کہ در باب حج گذشت و ازین جہت معنی اینجا عادیہ ذکر و فصل
 در او عینیہ و یدین ماہ تو حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون ماہ نو دیسے گئے اللهم ایاہ طیبنا بالاسن
 والایمان و السلامہ والاسلام ربی و ربک اللہ و ما گئے اللہ اکبر اعظم الہ طیبنا بالاسن والایمان و السلامہ والاسلام
 والتوفیق لما تحب وترضی بدنا و ربک اللہ و حسن الی داؤد و از فادہ روایت می کنند کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 چون ماہ نو دیسے گئے ہال خیر و رشد ہال خیر و رشد است ہالذی خلقتک است ہالذی خلقتک اللہ اللہ
 وہب بشارت و جبارت بشارت و در ہستادین حدیث سے ہست از خبا این معلوم کر دو کہ بر تقدیر دین ہال ہال ہال ہال
 بنو اذنا اما آنکہ عادت شریف بر الی بود کہ البتہ تعید می کنند بدین ماہ نوحہ پنجہ در مرد متعارف است معلوم است
 کہ ماہ رمضان و عید و ذی الحجہ کہ الناس کردن حجت انہا است و سنون بہت است و تنیت و صبا فہم بدین
 ماہ نو و دیافتن کی دیگر راجحہ متعارف است ہر مردم خیر سے نیست نعم معذرت مطلقا است و لیکن آجیف
 خصوص این وقت سنت نبوی اگرچہ تنیت ہر آذن رمضان و عیدین ہال نور است و بعضی از علماء شافعیہ کہند
 کہ تنیت بعیدین و شہور و عوام صابح است و سنت و نہ ہست و اللہ اعلم فصل در بیان او عیہ طعام
 خوردن حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون طعام خورد سے ابتدا بسم اللہ کردے و دیگر ان و یقین ان
 فرمودے و گفت چون کسے طعام خورد باید کہ بسم اللہ گوید اگر فراموش کند و اول باید کہ آخر یا اہلکارش آید
 بگوید بسم اللہ فی اولہ و آخرہ و نزو و معقبات الی حدیث شریفہ در اول طعام و جب است چہ اما و بیت امر حج و کما
 یوسلم از معارف سنت و ظاہر از مرد و جب است باوام کہ ان را معارف سے باشد و نزو کہ شرف فقہاء امر انہا را ہے ہما است
 بسم اللہ در اول طعام و جب است و یحییٰ سنن دہمید بعد از طعام اما اگر دیکھے باشد تنبیکے ازین جہاہ مجزی و
 کافی است از بسم اللہ کہ ان یستے بسم اللہ یا بگوید مجزی است و حاجت نیست کہ ہمہ بسم اللہ گوید یک کس کہ
 گفت پس سنت گویا مقصود ایشان این است کہ بسم اللہ باید کہ بر طعام مذکور شود و بار کے و زورے و ان بعد از
 گویند یک کس باشد از ہما ہما یا بیشتر اما حدیث جدیدہ موافق این سنن نیست چہ سے روایت میکند کہ گفت انا
 حضرت امیر النبی بدستی کہ با حاضر شدیم با پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم طعاما طعمای لا و ہوز حضرت علی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم دست و طعام نہادہ بود و ما نیز باز سے کہ و استیم دست نہادہ تجارت جاریہ کا ہما دفع پس آمدنی گویا
 کسے ی انما ہا و را بر طعام یعنی ارفایت گر شکلی بے اختیار منی افتاد بر طعام ہست منع یہ الی طعام پس خواست
 ان زن کہ بندہ دست خورد و را بر طعام فاعذر علی اللہ پس گرفت ہمیں خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بعد از دست ان
 ان را طعام با ایشان نمود و ہم جارا عرا لستہ آمد ہر دست از بازو نشینان ہمیں صفت چنانچہ بعض روایات آمد و کانما
 دفع دوسے نیز خواست کہ دست و طعام نہادہ و پس گرفت ان حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دست و را
 نیز فقال رسول اللہ پس گفت پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان شیطان یملأ الطعام ہر شیک شیطان ہال
 میگردد و طعام را را سے خودیے قادر میگردد و از ان خود می سازد طعام را ان لایذ کہ بسم اللہ علیہ و جب است آنکہ نام خود
 ہر دہمیش و درین و از جاریہ و جاریہ و بدستی کہ شیطان آورد این را کہ شیطان عمل میاید انرا گردان طعام را را سے خود سبب سے

انہی بات کو دور رسے ذکر دعوت و دعائیت و ترمیمی آن را در شش سال سینہ آورده این گرد وقت دیگر باشد واللہ اعلم
 میفرمود چون طعام خورد آن را گزینہ کنید یا حق و بنابر معنی نباید کہ طعام بخورید و غفلت غسبید و ذکر نماز کنید شکرانہ
 نعمت حق را در خورد و غلبہ طعام در خواب مشوید کہ دلہا سے شہادت شود بہت غلبہ احکام نفس بہمی و خروج نجاسات
 غلیظہ و طہران ظلمت غفلت و کیا بدست مہربانے گرفت و در قلعہ طعام خویش نہاد و گفت کل بسم اللہ ثقہ باشد
 و تو کلا علی اللہ ایحدیث با حدیث فروا من الہذام کما تفرون من الاسد معارضہ دارد و وجہ تطبیق دران و تحقیق این
 بحث در آخر فصل معالجات بیا در انشاء اللہ تعالی و امر میکرد کہ بہت راست طعام خرید و بہت چپ بخورید کہ نیکیا
 بہت چپ بخور و وے آشاد از بنیامخ از آشامیدن بہت چپ نیز معلوم شد و کہے شکایت کرد پیش آنحضرت
 علیہ السلام و آلہ وسلم از آنکہ چندان میخورم سیر نمیخوم و سرمود مغسول میخورم یا کہہ گیر خورد
 یا حق کنسید تا برکت بر شما نزول کند فصل در سلام و آداب حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و دین با
 و حدیث صحیح ثابت است کہ افضل الاسلام و خیرہ اطعام الطعام و ان لنفسہ الاسلام علی من عرفہ و من لم تعرفہ لینے
 فاعلم ترین و نیکوترین امور مسلمانان در چیز است کیے خوانیدن طعام دوم سلام کردن بر جمیع مسلمانان بر آنکہ شناسی
 بر آنکہ شناسی اشارت است بہما و تواضع کہ اصل صفات و عمدہ خصائل مسلمانی است و از بنیام معلوم شد کہ سلام حق
 اسلام است و صحبت و در عبارت و مانند آن اختلافی ظاہرے شود نزد بعض حق اسلام است و نزد بعض حق صحبت
 چنانچہ در اسبق بدان اشارت کردیم و در صحیحین است کہ چون باریتالے آدم را بیا فرید گفت بر و نزد آن جامعہ از ملائکہ و
 برایشان سلام کن و بشنوتما ایشان ترا چہ جواب میگویند کہ آن جواب محبت تو و محبت دربت است پس آدم رفت و
 برایشان سلام کرد و بلفظ السلام علیکم ایشان در جواب گفتند سلام علیک و رحمتہ اللہ لفظ و رحمتہ اللہ زیادہ کرد و
 در روز سلام زیادہ و رحمتہ اللہ احب و احسن است و زیادہ بران و برکات آمدہ و در بعض روایات و مغررہ نیز آمدہ چنانکہ
 بایہ و تقدیم اسلام بر علیک یا عکس ہر دو جائز است و پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہمیشہ میفرمود بافتاسے سلام وادے
 سلام آنست کہ بر وے سلام میکند بشنود و ہمین در و سلام و سلام ہر دو را شامل است و احتمال دارد کہ مراد بافتاسے
 و تمیز آن باشد بافتاسے و غیر آفتاسے و میفرمود چون سلام را فاش کنید میان شما دوستی پیدا آید و کسان بہت نزد و آفتاسے
 نیارند و ایمان نیارند تا یکدیگر را بر سرے خا و دوست ندارند و در صحیح بخاری است قال عمارت و من مجہم فقدم علیہ ایمان
 الانصاف من نفسک و بذل السلام طعام و الاتفاق من الاقتراب من من من مجموع مجموع و نزوع خیرات است چہ انصاف
 موجب ارادے حقوق خالق و مخلوق است بر وجہ اکمل و انصاف بحسب لقت انصاف انصاف کردن است و چون در صورت
 ارادے حقوق ہر دو جانب مرعی و ملحوظ است گو یا انصاف نصف قسمت یافت ازین جہت اورا انصاف گفتند و بذل سلام
 مرسوم خالقی یا کہ مستلزم تواضع و مہربانی و خوش خلقی است و اطعام طعام و اتفاق مال کہ اثر خود در رحمت و شفقت است
 مخصوصا از سرقت و درویشی چون انصاف جمع کنی جامع مسرودع و اصول ایمان بود و پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ
 وسلم بر کودکان و اطفال میگذشت و برایشان سلام میکرد و بر جماعت پیر زمان و شکستان میگذشت و سلام
 میکرد و اگر چہ قاصدہ آنست کہ خردان بر بزرگان سلام کنند چنانچہ گفت و پیغمبر فرمود کہ اگر یک بزرگ سلام کند و
 کد زندہ بر شمشہ و سوار بر پیادہ و جمع قلیل بر جمع کثیر و گفته اند کہ این بقیہ نیست کہ پیش آیند و کس در راستہ اگر کیے

ہا ہوا و دیکر سے وارد ہوتا کہ وہ وارد کبیرا شد یا مغیر طیل بود یا کثیر و چون ساوی باشند برین مقامات
 اگر کتاہ کند سلام فضیلت اورا بود و اگر راج و زامہ بود و ایستاد کہ بلرغی را کے فضیلت اورا بود چنانکہ آن حضرت
 میگردیدند علیہ وآلہ وسلم و غیر مود کہ نزدیکتر و اولیٰ تر خلق نبی است تعالیٰ آنکس است کہ پیشی میگردد سلام کردن
 و عادت حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آن بود کہ چون درآمدے سلام کردے و چون باز کردے پیسے سلام کردے
 و غیر مودہ اذاعتداد کم طیسلم و اذافام طیسلم و چون بیاید و پیشینہ کے ارشاد مجلس باہر کہ سلام کنند و چون
 بر نیزد و بر و نیز سلام کنند طیسلم الا و کے با حق من الا خیرہ پس نیست کرت اولیٰ کہ وقت درآمدن است نہ اذاعت
 سلام کردن اگر کرت ثانیہ کہ وقت بر خاستن است و جاسے دیگر فرمودہ اذاعتنی احدکم صاحب طیسلم علیہ چون عاقبت کند
 کے نہ شہ صاحب خود را باید کہ سلام کند بروے فان سال منہما شجرۃ او جدار تم لقبہ طیسلم علیہ ایضا و اگر حالت
 شود میان آن دو کس دستہ یا دیوار سے پشت عاقبت کند کے دیگرے را باید کہ سلام کند بروے و دین عاقبت
 نیز یعنی این مقدار مفارقت و مفاعلت سلام مستحب بود چہ جاسے زیادہ برین و دین کمال مبالغہ است و رحمت
 و تحریض بر استجاب سلام در عاقبت این ادب و چون مسجد درآمدے افتتاح بخت مسجد کردی بود و رکعت نماز
 بگذاردی کہ حکم سلام کردن مسجد وارد و انماہ سلام بر صاحبان کردی چہ حق اللہ و رسل بن مودرت کہ مستلزم تنظیم
 دکان غرت است جل جلالہ مقدم است بر حق خلق کہ باعث برتریم و تکریم ایشان است و فقہیم حق عباد و جلالت است کہ
 ایشان تمام انوار و تاثیر حق موجب است بمقام و آرب ایشان گرد چنانچہ در قصاص و اذانان و چون شہر بخاند
 درآمدے سلام کہ سنت است نزد و را بدن بر الخاء نبویے کردے کہ بیداران بشنیدے و متنگان بیدار شدے و نہ
 و غیر مودہ سلام قبل الکلام و اذاعتداد الی الطعام ہے طیسلم یعنی اول باید کہ سلام کنند بعد ازان کلام و پیش از
 سلام ابتدا بکلام کردن خوب نیست و نموانند کہے را بطعام پیش ازان کہ سلام کنند معفو و تقدیم سلام است
 بر کلام و طعام و اگر کس طیسلم بعینہ محمول یا بلفظ خطاب خواند نیز درست اگر بروایت درست آید و اللہ اعلم و مصنف
 میگوید ہر چند در استناد آن صحفے هست اما عمل بل اسلام بر است کہ اول سلام میکنند بعد ازان کلام یا بعد از طعام
 بنحو است و این دلیل است بر غایت اصل حدیث و کلامی میکنند ضعف اشادش را و در حدیث دیگر وارد است سلام بل
 سوال من بیکم یا سوال بل اسلام فاجیبوہ یعنی باید کہ اول سلام کنند بعد ازان چیزے پرست و طاعت و ہر کہ
 ابتدا بسوال و طلب کند جوہش نہ ہمد و اجابتش کنیہ بخت زجر و توبخ بر ترک سلام و در بعض روایات آمدہ کہ
 ہر کہ سلام نکردے اورا دستوری درآمدن تراوے و دیگران را نیز منع کردے اذان و دستور دای آمدن و اذان
 کہے را کہ ابتدا سلام نکردے و میفرمودہ لا اذانوا لمن یدہا السلام اذن کانیدمرکے را کہ ابتدا کند سلام و کلمہ بن صل
 گفتہ در صفوان بن امیہ نزد پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرستاد یا ابا ازبیر و خیار و الباس پس در آہدم
 و میں اذان کہ سلام لا استیذان کم فرمودہ باز کرد و کہ سلام علیکم او عمل این حدیث دلالت میکند بر وجوب سلام بستیذان
 و حصول اذیت طیسلم و توبخ بر ترک اولیٰ و حسن بود و چون نزد فرستے آہے از برابر دریاہے بکہ از طیسلم
 درست یا چپ نہ و یک درآمدے و لغتے اسلام علیکم السلام علیکم و این بخت آن بود و نمازداران ایام برودہ شود
 کہ نمازانی الحدیث و ہر کہ ایدے بروے سلام کردے و عمل سلام کردے اگر یکہ بہت کم است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

بمردم فرستادے و دیگران کا کس پست وے اپنا سلام فرستادے رسانیدے چنانکہ عمل سلام حق کر دیکر کعبہ در صحیحین از
 ابی ہریرہ آمدہ کہ گفت آدم جبریل بنیبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وقت یا رسول اللہ این خدیجہ است آمدہ و براستے تو
 طعام آوردہ اور از حضرت حق جل شانہ و در ولستے و از من سلام رسان و بشارت دہ ویرا و بشت بخانہ از جوہر مسرکہ
 نہ در اینجا فرما و خدمت مت و در عقب و شقت و در بعض حواشی شکوہ نوشتہ اند کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم برکہ
 حب! بود و خدیجہ براسے وے از کہ طعام آوردہ از خیا طابہر میشود کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بعد از
 ظهور نبوت نیز گامگاہا برین جیل میرفت و شغل فیشد و مفهوم از احادیث آنست کہ این پیش از و در دوحی بود کہ آنحضرت
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دین جل انتظار دوحی مشغول بود و تحمل کہ بعد از و در دوحی نیز گامگاہا ہے بستہ گرام زون
 و حضور و آرام کہ در آیام گذشتہ داشت برین جیل مسیرت و می نشست و طعام آوردن خدیجہ درین زمان بود و ظاہر
 آنست کہ طعام آوردن خدیجہ بعد از و در دوحی باشد از خانہ کہ در وے بود بخانہ دیگر کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 در وے بود و اللہ اعلم و یکبار دیگر عائشہ یافقت ایک جبریل عاقرست و سلام میرساند عائشہ گفت و علیہ السلام
 و رحمتہ اللہ وبرکاتہ در حدیث خدیجہ چون مسلم حق سبحانہ بود و سلام معنی نماز و چنانچہ در حدیث آمدہ است کہ صحابہ و خود ان اللہ
 علیہم جمیع رحمہ صلوٰۃ میگفتند السلام علی اللہ و علی فلان و فلان آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود اللہ
 ہو! سلام یعنی بر خدا دعا یا امن و سلامت چہ گوئید کہ ہما من و سلامت از دست و در روایتی کہ سلام از جبریل
 نیز آمدہ چون لغین و تبعیے بود اعتنا بہ ان نکرد یا آنکہ در سلام در ان زمان واجب نشدہ بود بعد از ان شد و اللہ اعلم
 چون سلام کردے نماز کردے تا باطل و برکاتہ رسانیدے روزے غفے درآمد و گفت اسلام علیک پیبر صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم جواب داد و فرمود کہ عشرۃ یعنی دہ حسنہ باین گفتن ثابت شد و دیگرے درآمد و گفت اسلام علیک و رحمتہ اللہ
 جواب داد و فرمود کہ عشر و ن یعنی زیادت و رحمتہ اللہ دہ حسنہ و دیگر ثابت شد و دیگرے درآمد و گفت اسلام علیک
 و رحمتہ اللہ و برکاتہ جواب داد و فرمود کہ لکون در روایت ترمذی و ابوداؤد و ترمذی قدر آمدہ و در ولستے از ابی داؤد
 آمدہ کہ دیگرے درآمد و گفت اسلام علیک و رحمتہ اللہ و برکاتہ و غفرۃ فرمود کہ در چون بکذا یكون الغضا مل یمنین میباشد کہ
 و تحمیل فضیلتہا یعنی اجر بر قدر مل است و در اسناد این حدیث ضعف است و لیکن حدیث ضعیف در باب فتاکی
 معتبر و معمول است و ہرگز ابیہ سے ابتدا سلام کردے این سخن مکرر شدہ و عنقب یہ گذشتہ است و ذکر کردے
 در ہر جا بقریب و تولیہ عدیل است چنانکہ گفت و اگر کہے ہر دے سلام کردے مثل ان یا الفصل از ان بروے
 نہ ذکر کردے علی الفور بے تاخیر مکرر کردے بودے اما نماز یا لقاسے حاجت یعنی بول و غائط و جواب سلام را چنان
 گفتے کہ مسلم بشنود و بشارت و ایما اکتفا کردے کہ در نماز کہ در احادیث صحیحہ ثابت شدہ کہ اگر کہے در نماز بروے سلام
 کردے یا گفت مبارک اشارت کردے بچواب در احادیث چنانچہ در باب نماز گذشتہ اشارت بہ است واقع شد
 نہ یا گفت نذکر اللہ اعلم و این احادیث را معارضت معیت مکرر یتے ببول الراوی کہ من اشارتی صلوٰۃ اشارۃ بفہم
 عن قیعد صلوٰۃ کہے کہ اشارت کند در نماز خود اشارتے کہ فہم کہ وہ شود از وے منہ باید کہ اعادت کند نماز را کہ باین اشارت
 علامد شدہ و این حدیث خارجہ عن حدیث را ہی شاید و قابل مسک نہ و در تہا ہے سلام اسلام علیک تر تہ اللہ گفتے
 و اگر است ماستے کہ در ابتدا بوقد علیک السلام ابو ہریری ثبی گفت نزد یک رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و فہم

علیک السلام یا رسول اللہ فرمود لا تقل علیک السلام فان علیک السلام تمیہ الموت یعنی عادت نیست شعرا و غیر ایشان
 اگر مومنان و این حدیث کنند پس اذان و اقامت را از کن و آنکه البتہ تحت موتی علیک السلام بود و لیکن چون
 خدمت کے احتمال و رونق آن نیست تحت ایشان ابتدا علیک السلام و در نباشد و نسبت تقدیم فقط سلام بر ملک برے
 اجماع است مبادرت با من و سلامت و عدم مخالفت است که وضع و عمریت سلام برے آنست و تقدیم علیک است و دوم
 خلاف آنست و در موتی این ملاحظہ مفقود و عادت بعض مردم خانجہ مصنف گفت خبر بران افتادہ و تحت حیاتیان
 مناسب نہا شد کذا قالوا و در جواب سلام و علیک سلام بر او گفتے کہ قبول سلام مسلم و جواب بروے معافانہ میکنند
 خلاف ترک و او کہ موسم بعد قبول است کما لا یخفی و بعضے از فقہا میگویند اگر بے و او جواب دہند جواب شور و فتن
 ساقط گردد و در مخالفت سنت است و بیشتر علما میگویند ساقط شود و استدل لال بعض تنزیل می کنند فقالوا سلاما قال
 سلام ضمیر قالوا راجع بآنکہ است کہ برے ایا کہ قوم لوط آمدہ بودند و برابر اہم علیہ السلام سلام کردند و ضمیر قال علیہ السلام
 کہ جواب سلام ایشان گفت بے و او نیز تبرک سنت بطلان اصل عمل لازم نیاید الا اسات و نقصان ثواب اگر گویند پس
 ابراہیم علیہ السلام چون راضی شد بقصان و جواب سلام ملاکہ علیہم السلام جو شش میتوان داد و آنکہ
 گفتہ اند کہ تحت ابراہیم بطریق حسن و افضل است آن تحت ملاکہ زیرا کہ عجلہ ایمیہ است کہ مفید دوام و ثبات بود و تحت
 ملاکہ فعلیہ پس این وجہ بر آن نقصان کند قابل و ہی فرمود از ابتدا سے سلام بآل کاب ابوہریرہ روایت میکند
 لایعنی و الیہود و النصارى بالسلام ابتدا کنیہ یہود و نصاری را بالسلام و اذا لعیتموہم فی طریق فاضطروا ہم لے صلیقہ
 و چون ملاقات کنید یہود و نصاری را در راہ سے مضطروہ و سازید ایشان را براہ تنگ تر یعنی علیہ آید بر ایشان تا
 از میان آید بکراہ شود و بعض حواشی مشکوٰۃ نوشته اند یعنی اگر کسی بایشان را کہ از وسط طریق عدول کنند و بکسو
 شود و علما را دو قول است جمہیر اسلامیان بمنع ابتداء سلام قائل اند و بعض مجاہد و در جواب ایشان ہم دو قول
 است جمہور بر آنند کہ جواب سلام ایشان واجب است و بعض میگویند واجب نیست چنانکہ سلام بر آل بیت غالب
 نہ استعمال بدعت و اعتقاد را و افتد چنانکہ مذاہب باطلہ اہل زنج از فرق اسلامیہ و اما ارتکاب بدعت در فعل اگر بطریق
 تعصب و احادیث و تفسیر حکم دارد و در صحیحین از ابن عمر آمدہ کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود کہ چون سلام
 کنی کے از یہود بر شما و بگو یا سلام علیک در جواب وے بگوئید و علیک یعنی بر شما و از آنجہ گفتہ وستی آیند و سلام یعنی
 موت و ملاکہ بود و از عاقبت آمدہ کہ در آمدن فرے از یہود بران حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفتند یا سلام علیکم و ہم
 بل علیکم السلام و اللہ اعلم حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود یا عائشہ خدا رفیق و زری را دوست مبارک و در پیچہ خبر اہم
 در شتی نیست گفتیم آبا شنیدی کہ ایشان چه گفتند فرمود من خود گفتم و علیکم یعنی این عاے بکہ کردند ما جع ایشان باخته
 اینقدر پس است و در روایتی از بخاری علیکم آمدہ بے و اعطفت و این بظاہر اولی و سبب مایہ انشاء اکے صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم درین دعا لازم نیاید و بعض شمسہ گفتم کہ معنی عطف نیست کہ موت مشرک است مسلمانان و شما و بعض گفتہ اند کہ و او
 نہ چنانچہ اثبات است و عطف و این منع ابتداء سے سلام بر آل کتاب بر تفسیر نیست کہ استقلال بود و بخصوص ایشان ابتدا
 اگر مجموع و مخلوط باشند مسلمانان منع نیست و در حدیث صحیح ثابت است کہ جہانے از اصلاط مسلمانان و مشرکان عبد
 او ان میگوشت بر ایشان سلام کرد و حدیثی کہ سنن ابی داؤد و در دست کہ خبری ان نمازہ از امامان سلیم احمد ہم و بخیر سے

عن المجلس و بعض نسخ من المجلس و مجلس شریف جامع بالسنن و جامع فی تفسیر القرآن بر و احدہم یعنی کفایت میکند از جامع است
 چون بگذرد بر کسی سلام کردن کے از ایشان بر آکس و بر کافیت میکند از تشیخہ کان کہ بر ایشان سلام
 کرده است کے کیے از ایشان رد سلام کند و جواب گوید و واجب نیست کہ ہر یک جواب گوید پس معلوم شد کہ سنت سلام
 و وجوب جواب سلام بر سبیل کفایت است اگر کسی بگوید از دیگران سلام کرد آئیے از ہواۃ آن سعید غلامی منہ و بچہ اورا
 خضیف کردہ اند لیکن علی اہل اسلام نیست و از عادات حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آن بود کہ چون کسی سلام
 بر اوے عرض کرد جواب بر مبلغ کہ سلام کے میرساند و مبلغ عند آن کے کہ از سلام میرساند مذکور شد چنانکہ در حدیث
 است کہ گفتہ است ان الی غیر تک سلام بدستی کہ پدر من میرساند از سلام فرمود علیک و علی ایک سلام بر تو و بر پدر تو
 سلام و از عادات حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بود کہ کسی کہ از اوے شکر می بخشد یا سبب شکر کا بکھڑاں یا شکر
 واجب بود و کفایت شکر ظاہر شود از اوے اعراض کند و از سلام و جواب سلام و را محروم گرداند و گاہے دیگران این
 میفرمود کہ بران کس سلام کنید جواب سلام وے گویند چنانکہ در ان سہ کس کہ تعلق کردہ بود و از غرض و توجہ آمد است
 بہت خبر و توجہ و تا ویب ایشان و چون سلام کہ از اعظم شمار اہل اسلام است چنانکہ از عادات شریف آنحضرت صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم و صحابہ و مجموع مسلمانان ثابت است و از خواہے کہ بہ ولا تقولوا لمن اتقوا السلام سلام است و من لا سلام
 میگردد و درین بلاد ہندوستان بجا است مجبوراً قادی و قناد و اجناسی بے پشت خسم کردن و و نا شدن کہ شمار اہل کفر
 تمام مقام آن شدہ و بعض بلاد آن دست بر سر نہادن و انگشت بر زمین نہادن شایع گشتہ و حکم بقطع سلام نزد ہمیشہ
 خلاف از مہود و ب و ہم نیز مہود و در زمرہ ارباب ولایت و حکام منصب ریاست لازم و متعین کہ در افتادے آن ہستی
 رسانند و بدل مجبور باشند الغایہ کنند و در احیایہ ابن شمار عظیم الشعار و بن تعلق نمایند و آن را از بطن قریب و است
 وسائل نجات و اگر اسباب قریب رب الارباب شمرند و ازینجا معلوم میشود کہ شیخ بلاد ہندوستان ویدہ و دوم و علما
 ایشان دیدہ است چنانکہ ظاہر است و در احوال وے نیز نوشتہ اند **فصل در استیذان** این حدیث ثابت شدہ کہ سلام
 از استیذان بود وے نما و علیا یعنی فعل آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہمچنین بود و صحابہ را نیز ہمچنین تسلیم فرمودہ
 اگر کہ تقدیم سلام کنند و در آن مجید آمد وے قنات و نوا و تسلیم علیہا و چون وارد شد بے ترتیب است این آیت
 مجمل بود و تقدیم و تاخیر یکے ازین دو بر دیگرے و سنت بیان آن کرد و وے شکر بردار ما گفتہ اند آیا در آیہ آنحضرت
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کے را فرمودیرون رو و ابن شمس با عظیم استیذان کن و گو تا بگو یہ اسلام علیکم **اول**
 آن شخص شنید گفت السلام علیکم **دخ** پس دستوری داد تا داد و میفرمود استیذان سہ بار سہ اگر اذن نہفتی
 در رو و الا باز کرد و چنانچہ در حدیث ابی سعید خدری آمدہ کہ اسید المومنین عمر کے را بر ابو موسیٰ شمری فرستاد آیا یا ابو موسیٰ
 بر در عمر آمد و سہ بار سلام داد جواب نہاد پس ابو موسیٰ برگشت و رفت وقت دیگر عمر را ابو موسیٰ گفت چہ شد و کہ خنکے آلی
 نزد ما گفت ہر در تو آمد و سہ بار سلام دادم جواب نہاد و مد برگشتہ و بہ تحقیق فرمود مرا رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 چون استیذان کرد کہے از شمار بار و اذن مراد نہاید کہ برگردد و عمر فرمود گواہ بیار برین کاین را آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 و سلم فرمود پس ابو سعید خدری را آورد و باران گواہی داد و رنج میگویند کہ گواہ طلبیدن عمر از ابو موسیٰ نہ اذن بہت بود
 کہ خبر و احد قبول غیرت خصوصاً از شل ابو موسیٰ کہ از کبار صحابہ است بکراحتیاطے بود از عمر نامردم بان جرات نکند

marfat.com

مان بول شہید علیہ السلام پناہ و لا تظلمنا حضرت علیہ السلام قال نیک میگرفت چنانکہ
 اور مردے پیش سے آمد و نام سے می پرسید اگر نام را شد و پنج و مغل و امثال آن می آمد خوشحال میشد و از غالی
 بر شد بخاج و فلاح میگرفت و قبول و بے محله الله علیه و الله وسلم با سبب بسیار بود چنانکہ اگر علیہ السلام بپوشید
 نام و بپوشید اگر نام نیک در شست خوشحال میشد و اگر خوشحال در چهره مبارک پیدا شد و اگر نیک بدو داشت اثر کرانته
 در دے شریف و بید و شد و همچنین در اسماء قربات و منازل المائل بر کائنات الطیر گویند و در مجلس هم از طیر است
 نگرانته و آن را بر کردن کار و گدازش آن است بار و نمود و فرمود الطیر و شکر و اگر نیک گدازد و در دل و
 کند و توکل بر خدا کند تا از شر آن محفوظ ماند و این دعا بخواند اللهم لا تطیر الا طیرک ولا خیر الا خیرک ولا آله غیرک و در روایتی
 اللهم لا یاتی بالحسنات الا انت ولا یمنع البسیات الا انت و لا حول و لا قوة الا باللہ و بالجله قال بزدنی دشوم
 اگر من منی حنت است و در جامع الاصول با کتب متہ احادیث باختلاف الفاظ آورده کہ دشوم نیست گرو زب زب زن و
 سوره و در روایتی اگر دشوم باشد دین سه چیز خواهد بود و در روایتی بجای دشوم کن آید و در روایتی در مثل و خام
 و فرس پس بعضی علمائے ائمہ دشوم دین است که موافق مصاحبت نیستند و آنچه مقصود است از آنها چیست خواهد
 نیاید نه بجهت آنکہ مذکرات آنها شوی و نامبارکی بود و بعضی میگویند کہ تواند کہ خالق تعالی در ذات این سه چیز صفت
 خاد و باشد کہ در غیر اینها نباشد و الله اعلم و قول مصنف کہ گفت و امثال آن اشارت است بر دشوم دیگر از جاہلیت
 و یکے از آن طرف است یعنی طایف سکون را و تفسیر کرده اند و از بعضی بجهت کہ قال زبان عادت دارند و بعضی خط
 رمل و بعضی گفته کہ آن نوس از کلمات است کہ به اسم اخراج مانی اضحیر کنند و حدیث آمده است کہ عیانت و حق
 و طیرت نوس از جبت است و جبت هر چه بود باطل کہ از غیر حق پرستند و بالجله چون عادت جاہلیت اینچنین بود صاحب
 شرح تفسیر کرد آن را توجید و افتقار و عبودیت توکل و سوال رشد و طالع از و آہب مطلق کہ از تغیرات و دست
 قدرت است و استخاره مقصود این معنی است و در سند امام احمد است از روایت سعدابی و قال من کہ سعادت پس آدم و دستخاره
 است از حق و خدا بقضا و شقا و عا پس آدم و ترک استخاره است و تا آخرت خودی بقضا سے حق و در هیچ جاہلیت
 از جاہلیت گفت تعلیم میکرد و از رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم استخاره را در کل امور چنانچه تعلیم میکرد و سوره از قرآن را
 و قول آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم کہ فرمود سعادت پس آدم و استخارت است در خدا بقضا نیست و باید کہ
 از خدا خیر خواہ بعد از آن ہر چه واقع شود بیان را فی گردد و فعل و سے تعالی راضی بود کہ خیر خدا را است و حدیث
 انس است کہ رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم غم سفر نکرد و ہرگز آلا کہ طان زبان کہ خوش است بر خاست ازین عابگفتہ
 اللهم بک نشرت والیک و جنت و اک مقصمت و علیک توکلات اللهم انت تفتق و انت رجائے اللهم انک
 اایمنی و لا اہم و لا انت اعلم بہ منی غریبارک و حل ثنا و ک ولا آله غیرک اللهم زدنی فی الشوقی و غفرلی ذنوبی و فی
 التضرع و توجت این دعا و اکثر ادعیه فضل آید و سابقا و فصل عبادات سفر مذکور شدہ است با دینی تضرع و غفارت
 و دان را و بعضی از متفقان مشایخ کہا کہ گفتہ و در شستہ کہ متخص باید کہ ہر روز و بچاقتے معین و در رکعت نماز استخاره
 بکند و گوید اللهم انی استخیرک بک و استغفرک بقدرک فاک تعلم و لا اعلم و تقدر و لا اقدر و انت علام الغیوب اللهم
 ان کنت تعلم ان مبعی التحرک فیہ فی حق و فی حق الہی و ولدی و فی حق غیری و مبعی التحرک فیہ غیری ففی حق

2

کہ بوسے حج ضرور سے وگرنہ تانے زمان کہ رحلت کند وگاہ چون شب درآمد سے گفتے یا ارحس لی ورباک اللہ
 اغوذ باخدا من شرک وشر ما نیک وشر ما فیک وشر ما یب علیک اغوذ باخدا من شر کل سدا و اسود و حینہ و عقر ب
 لمن شر ساکن البلد و ما جنیان اندک در خانہ سے باشند و تعمیل کہ مراد عام باشد مرحن و انس را و من شر والد
 و ما ولد و میفرمود چون در سوراخ سالی سفر کنید بہائم را از علقت و گیاہ بے پروہ نکند یعنی چسبان چران بروید و چون
 در تنگ سالی سفر کنید تعمیل کنید و زود تر بقصد رسید کہ بہائم شاہے مغر شوند و در شب چون خواہید کہ راستے
 براسے سالش نزول کنید از سر راہ دور شوید چہ راہ محل دواب و مرجع ہوا و وگرنہ گشت و چون نزدیک
 آبادی رسیدے برویے یا شہرے شرف شدے این دعا خواندے اللهم رب السموات السبع و ما اظللن رب
 الارضین و ما اظللن و رب الشیاطین و ما اظللن و رب الراح و ما اظللن فانک لک خیر ذہ القریۃ و خیر المہاجرین یا فیما
 و فیما ذکرت من شہدۃ القریۃ و شہدۃ فیما و چون در سفر بودے و صبح بر رسیدے این دعا بگفتے سمیع سامع مجاہد و نعمت
 و حسن بلا یہ علینا ربنا صاحبنا فاقبل علینا و در روایتی و افضل علینا ما اذامن النار این را سہ بار یا و از بلند گفتمے
 و نہی فرمودے از بردن قرآن بارض دشمن و بلاد کفر و زمان را نہی فرمودے از مطلق سقر نصیر یا طویں اگر چہ یک برید
 باشد یا بھرے در سفر چون نزدیک بعض ائمہ چنانکہ امام ابوحنیفہ سہ شبان روز متعین شدہ نہی سفر مقید بان مسافرت
 خواہ بود و بقول مصنف چنانکہ سابقا گذشت کہ در حدیث صحیح مجہود و حدیث معتبر نیست شامل یک برید کہ کثرانان نیز
 باشند و گفتاں کہ اگر بھرے نباشد آواز نہ باشد کہ بروے وثوق و اعتماد بود و ہر راہ و سہ نیز جائزست و امر فرمودی کہ چنانکہ
 حاجت خویش گذارد بروی محبت کند یا بل خویش چون در سفر بہ بالائی برآمدے گفتے لا الہ الا اللہ و الحمد للہ
 الملک و لا الحمد و لا الحمد و علی کل شیء قدیر آمین و چون عابدون صدق باشند و عہد و نصرت و ہریم الا خراب
 و عہدہ و از طرق شبہ منی درآمدن سہما در شب کئے را کہ مدتی از اہل غائب بودے منع کردے فعلا و قولاً یعنی
 طرق شبہ اند و کردے و دیگران را نیز منع کردے بکہ درآمدن یا دایعہ گاہ فرمودی و چون از سفر محبت فرمودی محاب ہلاک
 بیرون آمدے و فرزندانی اطفال را بہم آوردے و گاہے ایشان را و بعضے از فرزندان اطفال را بر مرکب خویش سوار کردی از
 پیش یا از پس گاہے عبد اللہ بن جعفر بن ابی طالب پیش خود برداشتہ بود و یک نوبت حسن بن علی را نیز ببلاقات بیرون برد
 و در اہلیت خویش ساخت و بچنان در شہر درآمد و گاہے قادمان را کہ از سفر بازے آمدند و شہر قدمے آوردند
 اتفاق کردے و اگر از اہل خویش بودے روے او را بوسیدے و گاہے پیشانی و برابوسیدے قالت عائشہ لما قدم
 جعفر و محابہ ہر گاہ قدم آورد و جعفر بن ابی طالب و محابہ دے از اہل حبشہ در روز فتح خبیر بمقارہ البنی پیش آمد
 اورا پیوستہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فقبل من عینیہ و اعنقہ پس بوسہ داد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 میان دو چشم جعفر و در کنار گرفت اورا در روایتی آمدہ کہ فرمود نمیدانم کہ بفتح خبیر خوش شدم یا بقدم جعفر و آن
 اصحاب رسول اللہ و ہر ذریان بنی ہاشم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اذا قدموا من سفر چون قدمے آوردند و از سفر
 تہا و اور کنار میگرفتند یکدیگر را و نیز حدیث عائشہ آمدہ کہ قدم آورد و زید بن عاصمہ از سر یہ کہ بان رفتہ بود و آن حضرت
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در خاتہ من بود پس زیادہ و در بکوفت حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تن برہنہ جا در کشان از
 خاتہ برآمد و در کنار گرفت اورا و بوسہ داد و ہر گز نمیدادہ بودم من آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را از ہمین و در بعض

فریاد میدانی پیش نیست و بر آمدن آب و من باو سے نبود و در نصف چیز سے ازان بود و میان لہا و زبان و بعد ازان
 گوید عوذ باللہ من الشیطان الرجیم و این خواب را بکسی نگویید کہ ضرر سے ہوسے نزد کا عدہ آنت کہ خواب بیکے نہا گفت
 و خواب نیک بگوید با آنکہ وانا بود و تعبیر خواب میرسد و دوست بود و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم صحابہ را خوابا
 کہ میدیدند پر سید سے و تعبیر کرد سے و خوابا سے کہ خود دیدے بایشان گفتے و تعبیر آن فرود سے و بیان حقیقت خواب و تعبیر
 خواب دور و راز ست این مقام محل آن ندارد و اگر بوسوسہ شیطان مبتلا شود دفع آن بتعوذ کند و اگر غضب فلک کند
 فتعوذ کند و غیر و منع و تمدن آب سر و نیز در دفع غضب موثر است و اگر امرے محبوب و مرغوب از غمتا سے آتی خود
 بہمید چنانچہ صحت و قدم دوستے دانند آن شکرانہ آن را بگوید الحمد للہ الذی ہممتہ تم الصالحات و اگر مکر سے بہمید
 بگوید الحمد للہ علی کل حال و اگر کسی بحضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نرسب فرود سے بگفتے یا امرے محبوب
 اور او عا سے خیر کرد سے و باو سے غما سے کرد سے و بطا سے خاص مخصوص سلطنت چنانکہ ابن عباس در شبیکہ رخاۃ میخواند
 بود و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نماز شب برخواست آب و حضور را بر سے آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہیکر
 در حق سے گفت اللهم فہم فی الدین و ظلم النازل و ابوقا ذہ در شب ملازم رکاب بود و در محاسن خود را مکتا سے
 و سے می ساخت در حق سے زمود و غفلت اندہ با غفلت بہ نیہ و از پیہ بن کعب آوردہ اند کہ گفت بودم من کہ بتیوت
 میکردم تر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و متیاسانتم آب منوے اورا و حاجات دیگر را فرمود بخواہ
 بر جو بنوایی گفتم میخواہم ہر اہی ترا در ہشت فرمود این امر سے عظیم و شکل ست چیرے دیگر خواہ گفتم ہمین خواہم
 نہ فرمود پس اعانت و ایداد کن مرا بکثرت جو دینے طاعت و عبادت بمخصوص نماز کہ افضل عبادات ہست لہذا
 کن کہ مستق و قابل آن شوی یعنی من مدد میکنم ولیکن تو بر فرمودہ و چنانکہ طیب گوید من علاج تو کنم کہ شفا و بہ ترا اگر
 بہ فرمودہ من روی و فرمود من منع الیہ معروف کہے کہ کردہ شود بوسے احسانے فعال لعاقلہ پس بگوید سے
 مرا احسان کنندہ را جزاک اللہ خیر القائلین فی النار پس تحقیق بہا بیت رسیدہ نماخانہ سے یعنی اگر زیادہ برین نکاہت
 نتواند کرد و انقدیم کافی و وافی ست و اگر کسی عبد اللہ ابن ابی ربیعہ دینے ستدہ بود و چون آزاد کرد در حق سے گفت
 بارک اللہ فی اہلک و مالک و فرمود چون آواز دراز گوش بشنود بگوید عوذ باللہ من الشیطان الرجیم چون آواز خود سے
 بشنود بگوید اللہم انی اسألك من فضلك و در حدیث آمدہ است کہ دراز گوش چون آواز میکند شیطان ہا میست
 و نیز آمدہ کہ دعا نزد آواز خود سے مستجاب ست و سے ملاکہ را می بیند و آواز میکند و چون آتش در آتش دھانہ یا مکانے
 دیگر دور از دھانہ بکبیر گوید کہ بکبیر آواز فرود سے نشاند و این محرب ست و گفتہ اند کہ سرور لطافے بکبیر آتش کہ در
 آتش علو و سرکش و ہیبت و قہر مانی ست پس ذکر کبریا و جمال حق آن فرود سے نشاند و باید کہ بہجایں مجلس نشین الاکہ یار
 بر خیزد یعنی مجلس بے ذکر خدا نگذارد و در حدیث آمدہ است کہ نہ نشیند قوسے مجلس کہ ذکر خدا در سے نبود مگر آنکس
 حسرتے بود بر ایشان روز قیامت چون خواہد کہ بر خیزد بگوید سبحانک اللہم و بحمدک الحمد ان لا اله الا انت و استغفرک
 و اتوب الیک کی از صحابہ رضوان اللہ علیہم اجمعین شنید کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وقت برخاستن از مجلس این
 سخن را گفت آن صحابی گفت یا رسول اللہ تو نے تنہم کہ پیش ازین سے شنیدم فرمود کہ این کفارت آن چیز است
 کہ در مجلس واقع شدہ و خالد بن الولید از بے خوالی و قوت شب شکایت کرد فرمود کہ چون در خوابجاہ خوابا بگوئیم

رب السموات اسمع واما اظلمت ورب الارضین اسمع واما اظلمت کن لی جارا من شر خاتم کلهم
 حیوان فیراط علی اذنہم اوان یتجہ غبارک وبل شتارک ولا الہ الا انت وکی وکی نکایت کرد از ترس در خواب فرمود کہ
 احوذ کلکلمات اللہ التامات من غضب و عقاب و شرع باد و من ہزات الشیاطین و ان یتسددون و انی نسوہ و از انکہ
 کہے فرمود یا شاعر اللہ و شاعر طمان و کبار کہے بان حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت یا شاعر اللہ و شتت ہرچ
 خدا خواہد تو تو ای فرمود جلتے شہد گفت مرا بتائے خدا سے قتائے ساتھی و ازین قبیل است اور بنیاد خدا ایم
 و در پناہ شہاد و اعتماد و ابر خدا است و بر شما این الفاظ و امثال این منہج است و از ان برسے شرکی آمد و اینست
 کہ از ان منع فرمودے آنکہ دشنام بخورس مدہید کہ و سے نہ بشتہ نامی بند و آواز میکنہ و دعا در وقت آواز دے نہ جواب
 است و دشنام بیاورد مدہید کہ موسیٰ عدم رضا بفعل الہی وضع اوست و ہمین حکم دارد شکایت از گرمی ہوا
 و بار و باران و امثال آن از حرارت کہ کردہ طبیعت افند و از ان خبر دے عاجل موسیٰ گرد و مسلمانان کہ یکہ بگر
 دشنام مدہید بطریقہاے جاہلیت بگذارد مثل عصیت و دعوت بقابل و کس بکیر را از گویند چون شہر
 است تا باعث آزار و توہم آن شخص سوم نشود کہ چہ میگویند مگر از من چیز دے میگویند و غیبت میکنند بیج زبے
 محاسن زبے دیگر یا توہم خویش ناوید تا سبب میان آن مرد بزنی بگمانہ و باعث فتنہ گرد و دور و ناگوئیہ للہم افعل
 ان شئت بلکہ درد عاجزم و تم بایا خر خودمان میشود کہ حق منہج مدام از جانب داعی تردد نباید کہ موجب فتور
 در توجہ و تقصیر است سوگند بسیار خورد کہ مورد غفلت و قساوت قلب گرد و دور و مما یاسے یعنی از اعظم شایع
 قدس الشہاد و اہم آمدہ کطالب را بایک راہ سوگند خوردن بنی اگرچہ درست باشد بخورد بہ بندہ کہ باعث تعظیم حق
 در دل و مورد عظمت شان این بندہ است سوگند بغیر خدا خورد کہ موجب تعظیم غیرت لوجہ اللہ سوال کنند یعنی
 کہے را تکلیف نکنند کہ لوجہ اللہ از ہر سہ خدا این کار کن و بمن چیز دے ہر شیخ عالم عادت با لہ عبد الوہاب المتقی
 الکی نور اللہ مرقدہ و قدس روحہ و افاض علینا فیو شہ و فتوحہ میفرمود کہ در اخبار و آثار آمدہ است کہ اگر کسی از دیگرے
 لوجہ اللہ سوال کند اگر آن شخص با وجود قدرت و استطاعت نہ بدعا خوان کرد و اگر گنجایش دادن نداشته باشد نہت
 راجع بسائل گردد و چکایتہ درین باب میفرمود نہ کہ شیخہ از خضر علیہ السلام چیز لوجہ اللہ در خواست خضر فرمود
 چیز دے دارم اگر خواہی مرا لغز و کش و کشن آن در کار خود کن آن مرد خضر را بہت کہے از اغنیاء بفروخت بداد دے
 آن غنی کہ خضر را خرید و بود بسفرے رفت و ہم عمارت را بخضر سپرد و سے در اندک مدت کہ از عجب ایسے عمارت
 بیرون بود عمارت اقامت ساخت چون از سفر باز آمد حیران شد و نفس نمود کہ لا یابین مرد و ازال خصوص و منظر
 نمازق عمارت است گفت بگوے کہ تو کیستی فرمود من بندہ خاتم و خد متعار تو گفت لوجہ اللہ بگوے کہ تو کیستی فرمود
 ہمین لوجہ اللہ است کہ مراندہ تو ساختہ است پس قصہ را باز گفت آن مرد غدر خواست و اورا از منصب خدمت آزاد
 کرد مدینہ را بخرید خوانند بشر نام مدینہ است و جاہلیت و در شرع نام دے طاب و طیبہ و جزا است و نہی
 کہ در تہیہ او بہ بشر امام مالک گفت رحمۃ اللہ علیہ ہر کہ مدینہ را بخرید بخواند تہیہ شش باید کرد و ادب باید داد
 کہ بتلانی آن دہ بار بگوید طاب و وجہ نہی آنست کہ بشر متہن از بشر است بہر یک یعنی ہلک یا نام کا فرے است
 کہ و سے را بنام و سے میخوانند و این کلام در کتاب مذہب القلوب سے و یا لہجوب کہ در احوال مدینہ مرقوم شدہ شدہ است

بلا

تفصیل مذکور است کہ اس کے سوال نمبر کہ زن خویش را چرا زدی مگر گاہ غمخوار و گاہ شاد کہ سرے باشد کہ نتوان گفت
 کہاں باران کہ بر آسمان ظاہر شود آن را تو منسوخ خوانیہ کہ قسبح نام شیطان است کہ کفار آزار ہے نسبت ہند
 فصل ۴ در الفاظی کہ در زیارت آن کے را خلائق نیست۔ ایک الما کہ فاضل القضاہ کہ حقیقت خبر خدا کے تعالیٰ
 و غیرے نباشد سید الناس سید اکمل کہ خبر بغیر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دیکھتے نہ نتوان گفت بندہ من پرستار من
 در صبح مسلم ازانی ہر روز آید کہ فرمود پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم باید کہ گویم کہ از شام عہدی دانی کہ ہمہ مردان ہندگان
 ہندانیہ و ہمہ زنان و ابان اویند و گوید بندہ صاحب خود را ربی بگویم سیدی و مولائی و در روایت مولائی نیز گوید زیرا کہ
 مولائے شامہ است و دیگر از جملہ آن الفاظ کہ گراہیت دارد من مراست و در بعض نسخ متن من نیست و در بعض آزار
 تصحیح کردہ و بر سر آن من نوشتہ و برین تقدیر این دو لفظ است من کیلبرین انانیت و کبر گوید دیگر است کہ بعض
 اثبات ایک است حقیقت گفتن خود را در تصحیح بعض نسخ چنان ظاہر شود کہ این دو لفظ را ایک عبارت داشتہ یعنی
 کہ من گفتن و اثبات انانیت کردن را سر است و ثابت دیگر لفظ نزد من است گراہیت این نیز بحسب اختلاف
 انانیت و اثبات است مفسر را یا بمعنی است تبار و لے و اثبات حقانیت قول مذہب خود است کہ مسکوب
 نزد من انانیت است حق ہمین است و اما آنکہ علمائے ائمہ عین الی کہ انہ باین قصہ است دیگر این الفاظ کہ علمائے
 دراز باد چہ عمرے کہ نہادہ اند دراز و کوتہ نکر دو پنجہ در بعض ادعیہ ما ثورہ واقع است کہ البیہدہ العمر و مثال آن
 یعنی دیگر است و مقصود در غیب بر برست و طلب زیادت عمر و اگر آن را کماست از طلب توفیق بزدلند میشود و لیکن
 ستارہ خلائق سنت است ایام شدہ با دایم با دایم دولت و زہد گمانی است و آن یکس ادا نم بود ہزار سال
 بزی این نیز غیر واقع و محال ہای است پس خواستن آن درست نبود و چہ شدہ نامند کہ الفاظ مذکورہ بمعنی ظاہر
 آن خلائق واقع و غیر مناسب حال است و لیکن ابنا و بل و توجیبہ مفعول است برین تقدیر ظاہر است
 کہ گراہیت تنزیہی باشد و تخریمی چنانچہ در بعض حواشی نوشتہ اند و اللہ اعلم و مسائل اجتہادی گوید این اختلاف
 حلال کردہ یا حرام کردہ بلکہ این عبارت را در چہ سے گوید کہ نفس تعجیم یا تکلیل آن وارد شدہ باشد اگر چہ علمائے ائمہ
 پنجہ ثابت بقیاس و اجتہاد مجتہد است و در معنی مستند بکتاب و سنت و ثابت بدست چنانچہ گفتہ اند کہ قیاس غلط است
 نہ ثابت و لیکن با وجود آن تمحیث ہمان است کہ مصنف گفت و اولہ قرآن و حدیث را بطور لفظی خوانند و مجازات نامویند
 چہ این الفاظ اگر چہ صحیحہ داشتہ باشد و لیکن حسرت آن را ز دل بجا لان کہ حقیقت معنی مراد نرسند و در
 ممکن است سبب تزلزل گمانے کہ شبہاے فلاسفہ و مشکلمان را بر این عقلیہ و قواعلیہ میخوانند نفوذ یافتہ من و تزلزلان
 و در حقیقت دلائل شرعیہ حق است باین اسما کہ نازل ہا از من و خداوند و معادہ اند حضرت بقوت صلی اللہ علیہ وآلہ
 وسلم کہ ثابت است بآیات باہرہ و معجزات قاہرہ کہ شک و شبہہ را بجان قاطعاً راہ نیست و اللہ الموفق
 در باب اشعار محمد حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ سورہ الم شرح لک صدر کہ بر آفتان آن نیست
 نشر شدہ شرح صدر را کہ بجز رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اثبات کردہ مفسران تفسیر آن کردہ اند
 توسیع و تفسیر او بر ایہ جمع میان مناجات حق و دعوت خلق تا حاضر غائب و کاین باین گشت و کار و شاید
 از کار تحمل نبود با ذوق و انبساط در بسیار قرب و حضور موسیٰ تعالیٰ و تقدس شایع با دایع اسرار حکم و الوہابین و علوم

خلق باشند و ازین علم انابت و محبت حق نولد کنند و محبت با در شرح صدر مدینه عظیم است و خدا که ثبت تمام شد قوی تر
شرح صدر زیاده تر و اکمل و اتم بود و سبب اعظم و موجب اقوی تر تنگ دلی را اعراض از حق است و تسکین دل
بغیر آن خباب و غفلت از ذکر حق و دوستی غیر حق و هر که غیر حق را دوست گیرد بان مغذوب شود و در زمان آن چنین
باشد لیکن هر که غیر حق تعالی را دوست گیرد حق سبحانه و تعالی را سبب غلاب جان او و عقوبت دل او گرداند و در عالم
از ان کس به محبت ترویج نراند و همچنین تر نباشد زیرا که محبت دوست یکے محبت است که بهشت این جهان
و عیش دنیا و سرور نفس و لذت دل و فهم روح و دود و سبب همه اذ و بهاست و آن محبت حق سبحانه و تعالی است که
محبت است که غلاب روح و غلاب نفس و از ان دل و خبیث صدر و بایه است و آن محبت غیر حق است
و از جمله اسباب شرح صدر یکے دوام ذکر حق است در همه احوال که مودت نور و حید و صفای وقت و طاعات ایمان است
و یکے دیگر احسان بخلق خدا که ایچ ممکن بود از جاده و ال و غیر آن و دیگرے جماعت است و دیگرے پاک کردن
دل از صفات و نیمه و تمییز صلی الله علیه و آله و سلم بدین مجموع اکمل خلق بود و متابعان او بر وجه اکمل بعد از و
اکمل خلق باشند و الله یقول الحق و یویددی السبیل اگر گفته شود که غم و اندوه آخرت بهر باب دین و الم و حسرت
یا نیت مقصود که حصول و قرب رب مبرور است و محبت و بهیت و دشت و عظمت درگاه بر مقرران حضرت اگر
چنان و چندان غالب و مستولی است که مال خسر و سرور و انفساح و انفساح صدر و با آن تصور و ممکن نمی نماید
تحقیق آمده است که غم و اندوه که بهر باب سید کائنات بود صلی الله علیه و آله و سلم بر دیگرے بنود و بحال
ایمان و سه نیز چنین خواهد بود و جالبش که در باب انفساح صدر و صحت حوصله وقت و نعمت میدان حال است
که نهایت کمال و غایت جامعیت است چنانکه در اول فصل در ضمن تفسیر کریمه الم شرح بیان کردیم و این
بنسب و اندوه و الم و حسرت و بهیت و دشت که ذکر کردیم منافات ندارد منافات بر تقدیر تنگ حوصلگی و تنگ
شرب است که گنجایش یکس جانب دارد و بجانب دیگر بواسطه تنگی با چون حوصله فراخ شد و میدان معرفت و بین
آهنگ را در محل خود جاست و هر یک یکایه خود است انما الفیض و البشیر الله را شارت این جامعیت است
و خوندنی قلبه بشارتی و وجه بیان این حال بهر آن حضرت نیز صلی الله علیه و آله و سلم و سبب اے کای حکم
جلیت که انقاس آن مقصود است حکمت الهی است که گاه و گاه خفیه و غلیظان می یافت آنز به تربیت و ادب
حضرت عزت که در مقام تهذیب و تکمیل و سه به شرح صدری نصیب شد که اول جمیع حقوق و آداب کوئی ذاتی
بر وجه کمال و غایت اعتدال به زحمت و معاوضت مداومی یافت و حصول این حالت اعتدال و بهیت و جدانی
مرحوم بر تقدس نبوت را صلی الله علیه و آله و سلم بر توجاه جامعیت و صحت ذات مقدس الهی است جل و علا و نتیجه نگار
در آیت و سه مراتب ذات کامل الصفات را تعالی شانه و نظم بر آید **باب** در عموم احوال و معاش
حضرت نبوی صلی الله علیه و آله و سلم و آن مشتمل است بر **فصل** در خوشی حضرت نبوی صلی الله علیه
و آله و سلم عادت آن در شسته که بهر طعام که حاضر امده اثمار و کرد و در طلب مشهور و کلفت نفرو دے و هر گاه طعامی
صالح از طبیبات اطعمه حاضر شد و البته از ان تناول کرد و بهر گزین طعام را عیب نکرد و اگر خواست تناول
کرد و اگر نخواسته ترک کرد و عمل را عسل بسیار میخورد و اگر از اوقات بیشتر از طعامها و دیگر خود و سه

و دوست داشتنی و این اثر و مقتضای ذوق ملاوت ایمان است که در مزاج ایمان علاوتی هست بر کمال حلاوت
 ایمان و انوار حلاوت اشارت بدانت و هر روز یک دفعه غسل را آب آمیخته بحسب سرعت نمودن که متضمن جل
 مانع بدنی است و گفته اند که در نوشیدن غسل مزج آب حفظ صحتی است که راه نیابند بعفت آن اگر افاضل طلبا
 چه شرب غسل و حق آن برناشتن از راه میکند بقیم را و میشود معده را و دور میکند لرز و جیت او را و دفع میکند از وسه
 فضلات را و گرم میکند او را با اعتدال و یکشاید با آب و آب بار و طب است که قیح میکند حرارت را و حفظ میکند
 صحت بدن را و ابجد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم هر روز غسل آب آمیخته خورده و بر آن صبر فرموده

مشهور طعام غلبه کرده و انکسار قدوس نان جوین با بے یا اولیٰ بنی خورده و بدان انکسار کرده و در صبح تا بوقت
 و گوشت مرغ و گوشت گوسفند و گوشت مرغ ماکیان و گوشت حباری که طایر است مشهور و گوشت خرگوش در حدیث
 ہماری و مسلم و ابی داؤد و ترمذی و نسائی آمده که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم لحم ارنب را خورده و انس گوید که ابو طلحه
 بدست من نان کسیرین خرگوش بحضرت و سه فرساده پس خورد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و در روایت
 ترمذی بشک راوی آمده و نان با سون و لیکن در جامع الاصول از حدیث ابی داؤد و آرد که شخصی نزد عبد الله
 بن مسعود بنی آورد که صد کرده بود آن را و گفت یا عبد الله این خرچہ میگوئی در شان ابن گفت بود من در مجلس
 رسول الله را آورده شد و دوسه ارنب پس خورد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و منع نسبت نکرد و گفت که
 و سه چیز میکند و در طب نیز چنین آمده که خورد و منع نیز نکرد و سه مورد که قوم من بنی خورد و در زمین بانی باشد از آن
 خوردن با و با خوش ابرم و گوشت خرگوش و گوشت ماهی و غیر کبیری و خرا بے تر و خرا بے خشک و شیر لعل شیر

اینکه باب و نان با خرا و نان با سرکه و نان با پیله گداخته و لقیح خرا و لقیح خر و زبیب آبخان بود که آن را در آب
 بیندازند تا حلاوت و نه بیرون افتد و کسی از آن نمیدست که قریب از آب انداخته نگاهدارند تا شیرین
 شود و تیزی حادث گردد و از هر دو قسم بر آید آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم میساختند بقیض مصفیت نه که
 خرا غالباً بجهت عادت است که اکثر از آن سازند چنانکه لفظ نمیدانم مشهور است و تمام این بیست و چهار تہ یا انشاء الله تعالی
 و دیگر از آن طعامها که حضرت صلی الله علیه و آله و سلم خورده و خرا بے تر یا خیار و جگر گوسفند بریان کرده و گوشت

قدید و کدو بخت و غیر و ثریه و نان با زیت و خرا با کدو و خرا بے تر یا خربز و این مجموع ثابت شده که شاول

درودنی ابجد هر چهار طعمیات حاضر شد و بدان نکرده و اگر خربز حاضر نشد صبر کرده تا بعد رسید

که اگر کسی سنگ شکم مبارک بنی و کاه سه ماه بگذشت که در آنکه و سه تاش غیر و ختم و چون طعام حاضر شد

بر سفره نهاد و سه زمین بسط کرد و سه طعام بر سفره خوردن مسنون است که یا در سفر آخرت میدهد و سفره آن حضرت
 صلی الله علیه و آله و سلم از ادیم مسیح بود و الا آن ساختن آن از برگ خرا و نان و یا در متعارف است غالباً است

که زمان شریف نیز خواهد بود و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم طعام بر خوان رتق خورده و چنانکه عادت ملوک
 و متکبران است و حدیث آمده است که خورد و غیر خدا صلی الله علیه و آله و سلم بر خوان و سکر و پنجه نقد بر
 و سه نان تنگ و سکر چه پالنه خور را گویند چنانچه اهل حلیف و نعم در پیاله لیس خور طعام اسے مقدود و پنجه و خورند و اگر
 نان جز اینچه خورده و طعام را بسط انگشت خورده و ایام و سبب و در سطل و چون فارغ شد و انگشتان

بلعیدے وگا ہے اطفال و صبیان را بلعیدے و در لیسیدن کا سه نیز صحتی و اردو شد و در لیسیدن اصابع فرمود کہ
 چون بجز دیکے از شام طعام را باید کہ بلعیدے انگشتان را زیر اگر معلوم نیست کہ در کدام چیز طعام برکت است و در لعن کا سه
 فرمود کہ ہر کہ کا سه را بلعیدے کا سه او را دعا میکند و میگوید کہ آنداکند ترا خدا سے تعالیٰ انا قتلہ و ذبحہ چنانچہ سلام کردی
 تو مرا از شیطان یعنی اگر بلعیدے شیطان بلعیدے و این سبب ایداسے روحانیت کا سه میگردد و تکیہ زود طعام خوردے
 و فرمودے من بندہ ام خورم مگر چنانچہ نہ بجان خورد و تکیہ برہے نوع است کیے آنکہ پناہ و بر زمین بند و دم آنکہ مرغ نشیند
 سوم آنکہ تکیہ بر زمین نہادہ بران تکیہ کند و بہت دیگر طعام خورد و ہر سے مذموم است خطابی گفتہ است کہ اکثر عامہ
 چنان بیدارند کہ منگی اینجا یعنی مائل معتد بر یک شق سے، و مراد نہ نیست کہ منگی اینجا یعنی معتد بر راستے کہ زیراست
 و منگی مستوی برانست و مراد انست کہ در وقت اکل ممکن دست بر فراش خود سے چنانکہ بسیار خواران و اہل شہر و
 لشکران نشینند بلکہ چنان نشینے کہ گویا ہمین ساعت بر نیز و وقت چند تناول کردے و برخاستے و بعض گفتہ اند
 کہ انجا اینجا یعنی تعویذ بر جبکہ دست و است و اکل آنست کہ اہل طعام و متوجہ و منحنی برے نشیند و گفتہ اند کہ
 اہل انجا بریل بعد االجابین منع اذان بر مذہب اہل طب است کہ گویند خوردن برین وضع نحمدہ و ثنویہ و طعام در مجاری گوارا
 میشود و چنانچہ باید کہ ذائقہ جمع اہل سوطی در اکل ایوم و لیلہ گذشتہ کہ خورد و شکی و نہ برہے و عتقادہ و نہ ایستادہ بلکہ نشیند بر زور
 یا بر صورت افتایا ہر و پایا ہر و دار و زانو سے رہت و پاشیند بر زانو سے چپ و چون از طعام فارغ شدے گفے الحمد للہ
 الحمد للہ طیباً مبارکاً فی غیر کفی و لا مودع ولا ستنی عند ربنا و گاہ گفے الحمد للہ الذی طعم من الطعام و سقی
 من الشراب و لے من المرے و ہرے من الصلاۃ و بصر من العینی و فضل علی کثیر من خلق تفضیل الحمد للہ
 رب العالمین و گاہ گفے الحمد للہ الذی طعم من الطعام و سقی و مودع و عادت خورد کہ بعد از طعام دست بشوید و اتمام حقیقت
 دست شستن پیش از طعام و بعد از و سے اعادیت واقع شدہ است و آمدہ کہ برکت طعام در وضو است قبل الطعام
 و بعدہ و نیز آمدہ کہ مسح میکرد بری و دست کرے شست بعد از طعام و سے مبارک خورد و اذرا عین او سر را
 و میفرمود این وضو است اذان چہرے کہ تغیر او را و آتشش رواہ از ترمذی و نا شستن دست مگر در طعامے ہما
 کہ چرب نبودے و شور یا نداشتے و در احیاء العلوم از بعض بے تکلفان صیاحاً از ارباب زہدے آرد کہ بحمت
 کمال اشتغال وقت زحمت دست شستن نہ استند و منہیل ایشان پاشند پاشے ایشان بودے و اللہ اعلم
 و غالباً شستہ آب آشامیدے و از آشامیدن آب در حال ایستادگی منع و زجر کردے و کیا ایستادہ آب شامید
 بعض گویند آن ناسخ نہی است و بعض گویند نہی ناسخ این است و بعض گویند شرب استادہ برابرے بیان جواز بود
 و بعض گویند برابرے عذر سے بولاجرم بیشتر علما گفتہ اند استادہ آب نشاید خورد و چون عذر سے مانع از شستن پیدا
 آید ایستادہ و را بود و رواہ لذنیہے آرد کہ عادت شریف آن بود کہ آب نشستہ آشامیدے و رواہ مسلم
 و در روایتے از مسلم آمدہ کہ نہی کرد از شرب قائما و در روایتے آمدہ کہ فرمود باید کہ نوشند کیے از شام آب استادہ و
 اگر نفس را موشی نبوشد باید کہ تے کند و در صحیحین از حدیث ابن عباس آمدہ کہ گفت آرد و م من نزد آن حضرت
 علیہ السلام و آلہ وسلم و لوسے و از آب زہم پس نبوشید ایستادہ و در حدیث امیر المؤمنین علیؑ نزد بخاری آمدہ
 کہ و سے آب نوشید ایستادہ و فرمود کہ مردم کردہ میدادند شرب قائما و پیغمبر خدا علیہ السلام کردہ چنانکہ من کردم

و این اما در وقت صبح است و اشکال و تعارضی در آن نه و غلطی که در وقت صبح کردن بر سر سجده و قن شدن هیچ با وجود
 امکان چنین تطبیق و صواب است که نهی معمول است بر گراشتن تشریه و آشرب آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم
 تا نماز بر سر بیان جواز بود و اگر گویند که چگونه کرد و بود شرب تا نماز و حال آنکه بصحت رسیده که فعل آن حضرت است
 صلی الله علیه و آله و سلم و آبش آنکه چون آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم نماز برای بیان جواز کرد و در حق و
 صلی الله علیه و آله و سلم کرد و باشد چه بیان جواز بر شایع واجب است و در حق غیر و رسیده که کرد و بود اولی ترک آن
 و اما نهی گفته که در وقت معمول است بر مذبح و استجماع پس ستم باشد در آنکه در وقت یسار و که گفته که در وقت یسار
 که اقبال النووی و مالکی بر نهی که بسے نیست نبوت شیعین آب استاده و در حدیث حسین مطهر آورده که گفت در وقت
 و با کبر حدیثی را که در وقت یسار و امام مالک گفت است که حسین رسیده با که عمر عثمان و علی بن ابی طالب و غیره
 استاده نبوت شیعین و عبدالحق که از امام مسلم علماء حدیث است که حدیث ابو هریره که نا محلی است نهی از شرب
 تا نماز و که در وقت یسار و در وقت یسار و در وقت یسار و در وقت یسار و در وقت یسار و در وقت یسار و در وقت یسار
 علماء گفته اند که نهی معمول در وقت یسار و در وقت یسار و در وقت یسار و در وقت یسار و در وقت یسار و در وقت یسار
 و رعایت جانب ایشان نمود و حدیث سیاتی القوم آخر هم عمل نکرد و انکار است کاین موقوف بر ابی هریره است
 و قول اوست نه حدیث پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم و نماز است که اما حدیث شرب تا نماز و اوقات بارز بر جواز و
 اما حدیث نهی معمول در وقت یسار و در وقت یسار و در وقت یسار و در وقت یسار و در وقت یسار و در وقت یسار
 و امام احمد از ابی هریره آورد که در وقت یسار و در وقت یسار و در وقت یسار و در وقت یسار و در وقت یسار و در وقت یسار
 میباری تو که نبوت شیعین را بر اهل کفر گفت لا گفت تحقیق نبوت شیعین را تو که گفت که بدتر از کفر و آن شیطان است
 اینی کلام الواجب و چون آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم آب آشامید یا شرب و مانند آن اول یکسے داد که
 که بر دست راست و دست چپ بود که اگر چه بر دست چپ و دست راست بود و اما تر بود که چنانکه در حدیث آمده است
 که یکبار سی ابی هریره چپ آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بود و بر دست راست و آن حضرت
 صلی الله علیه و آله و سلم بعد از خوردن آب آن بر روی داد و ابی هریره بود این حق است و در حدیث دیگر آمده که
 جانب راست نماز بن ابی هریره و در جانب چپ ابی عباس بود پس آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بخالد گفت این حق
 است اگر خواهی بر او بر خود و دست گفت من هرگز از این حکم بقیه آب و دست تو که را پس بخورد و ابی عباس شرب او
 و این مسئله راجع میگردد به سبب دیگر که پیش از عبادات جائز است یا نه مثلاً یکسے آب و نمودار و آلتا یا کثر بر دیگر
 و خود ترم ساز و یا در استخوان سلسله امام زمانه نبین تو وضع کند و دیگر که در وقت یسار و در وقت یسار و در وقت یسار
 که این جائز نیست و تحقیق ندارد چه درین ترک اقرب الی الله است اما در امور دنیوی است نه در امور اخروی
 و بعضی مشایخ را در نهی گفته است که گویند این نیز است با تقرب بن و الله اعلم بحکم و در وقت یسار و در وقت یسار
 صلی الله علیه و آله و سلم غالب آنکه پیش از عبادت و صلاه یا عبادت و صلاه یا عبادت و صلاه یا عبادت و صلاه یا عبادت و صلاه
 یا عبادت و صلاه یا عبادت و صلاه یا عبادت و صلاه یا عبادت و صلاه یا عبادت و صلاه یا عبادت و صلاه یا عبادت و صلاه
 و در جوامع و در امور دنیوی و در امور دنیوی و در امور دنیوی و در امور دنیوی و در امور دنیوی و در امور دنیوی

انما فی عیاض و مشارق الانوار گفتم که جبہ جامہ کہ قطع کرده و دوختہ شدہ باشد و این بظاہر شامل قبا و پیراہن است
 آنچه بیرون بیرون و از وسع شل و دوازا و عمامہ و مثال آنست و اگر چه دین مفهوم بر سینه خصوصیت است اما مقابلهت و سے
 بقبا و پیراہن خصوصیت دیگر طلبہ و از آنچه وارد شدہ است و پس جبہ این حدیث است کہ در صحیحین و جامع ترمذی آمدہ
 کہ پوشیدہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جبہ روئیہ تنگ استین را و در روایتی جبہ شامیہ از صورت تنگ
 استین و نیز آمدہ کہ چون وضو کرد دست از استین بر آورد یعنی چنان تنگ استین بود کہ جبہ آنکہ دست بر آورد
 شستن آن میسر نبود و آمدہ است کہ آن را در مغرب پوشیدہ بود و حدیث دیگر کہ سلم از اسبابیت ابی بکر آوردہ کہ
 وسع بیرون آورد جبہ طیارسیہ کسروانیہ را کہ در زیر پلہاے وسع و در ہر دو شق وسع از پیش و پس بریادہ دوختہ
 بود و معلوم ساختہ و کسروانیہ نسبت بکسرے است کہ بادشاہ فارس بود و آن از لباس بہت مد و از صورت سہاہ
 و گفت اسبابیت ابی بکر کہ این جبہ رسول خداست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ نزد ما گذشتہ بود و چون ما نشہ فوت کرد
 این رسید و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آن را پی پوشیدہ اکنون ما میثویم آن را و بہ بیمار ان رسیدہ ایم
 تا شفا یابند و گفتہ اند کہ ازین حدیث معلوم میشود کہ پوشیدن ثوب و ختہ جبہ اگر زیادہ بر چار انگشت نبود جائز است
 چنانکہ بصری نیز در حدیث صحیحین آمدہ است و آنکہ در حدیث ابی داؤد از سران بن حصین آمدہ کہ تنبیر
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود کہ من قمیص کفیف را یعنی مرقع جیب و اطراف استینا و دامن بجزیرہ
 معمول است بران کہ زیادہ بر اربع اصابع باشد یا این معمول بر روع است و حدیث اسما بر رخت کہ زہل و آفتاب
 و مشارق الانوار میگوید کہ جامہ تنگے است از جامہاے عجم مشہور و در قاموس میگوید کہ قبول رخت افتخاریم و جہیز
 سیان و دل ببرد و ازینجا گرفتہ شد قبا کہ نوسے است از جامہ و این الاثیر در ہنایہ گفتہ کہ تبار طاق جامہ
 بعضی بعضی ہم برستہ انتی و با بخل قبا آن جامہ کہ آزا گر بیان نبود و یکے وسع بر نہ دیگر بر ہم بستہ بخلاف قمیص
 کہ آن جامہ است کہ او را گر بیان بود و در حدیث آمدہ کہ ہدیہ فرستادہ شدہ بود و قبا بران حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ
 وسلم پس قسمت کرد و آنرا بر ہماہاب آورد و روایتی قبا از دیابکما سے طلا پس قسمت کرد و یکے بارے عزیمہ
 کہ یکے از اصحاب بود و اگر پس بیرون آمدن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آن قبا را پوشیدہ و انما ہد اورا
 خویمایے آن را و این شاید پیش از تحریم لباس حریر بود و اللہ اعلم اما قمیص محبوب ترین جامہ بود و نزد رسول خدا
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بود استیناے پیراہن و سے تا بندہ است و در پشت قمیص و سے کہا و بود جبہ کہما سے
 آن بر سینه چنانکہ الان تجارت قمانہ و بار عرب است و در حدیث ترمذی و ابوداؤد و ابی داؤد و ابن مسعود آمدہ ہنہ
 کہ گفت آدم بنیبر خدا را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم با تو سے از مزینہ تا بیت کنم ہنہ و بود کہما سے پیراہن و سے
 کشادہ پس در آورد دست خود را و دیگر بیان پیراہن آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و مسام کہ دم خاتم نبوت
 را و شیخ جلال الدین سیوطی گفتہ کہ بعضی از مردم کہ نزد ایشان علم بہ سنت نیست گمان بردہ کہ کہ شستن جبہ قمیص
 بر سینه بدعت است و لیس کہ لک چون و بعضی دیار عجم جبہ بر سینه عادت نہا شدہ یعنی از قبا کہ است آن
 حکم کردہ کہ شہ پسنادار و جہا کہ بعضی از شہنشاہان مختصرتا یا غسل کردہ اند و شک نیست کہ این خفیہ عادت است
 و معتبر ہا است و در عرب آنچه متعارف مدان عجم است عادت نہا است و با بخل از متعارف قمیص عرب و قمیص کرا

زواید است که قابل سخن بدی است و در ترک آن اثمی یا سالی نیست اگر چه در فصل آن توابع و فضیله باشد چنانکه
 حکم عادات شریعت است در لباس و مطاعم و تعویذ و قیام و امثال آن و قول بانکه سنت مؤکده است و هر چه
 خلاف تحقیق است و مصنف نیز در فصل آئینه و بوی دیگر در اکثر احوال چنین بویست و در کتب گفته و مذاب لبس
 انسداد و ارسال زنب العمامه بن کفیه و کذا فی سایر اکتب الخفیه و الله اعلم و در بردن غلبه تحت العنق که از ان
 تعبیر تنجیک و در ریافته نیز در بعض آثار و اخبار آمده است و بعضی عمامه شافیه گفته اند عمامه بے غلبه تنجیک
 مکروه است و چون جائز بود حاصل شدنی آنرا است تعیین کردی و در وقت پوشیدن گفته اللهم انتا کسوتی
 یا اقمیصی یا الرداء یا العمامه یا سالک خیره و غیره یا صانع له و اعوذ بک من شره و من غمرا صانع له یا عیض در باب
 از یکار گذشت و آنچه متعلق بشرح آن باشد نیز گذشت و ذکر و سه درینجا بتقریب لباس است و درینجا بتقریب
 ذکر و چون جامه پوشیده است ابتدا بطرف راست کردی در آستین و مثل آن چنانچه در بابچه سر اول و این عادت
 ستمه آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در رعایت تیامن در هر شئی و گفته اند که مراد شئی است که متضمن تقرب
 و فضیلت است چنانچه دخول سجده خروج اذان که مستحب اذان و در و سه ابتدا بسیار است و همچنین در در آمدن بیانه
 و باین تیاکس باید که در بر آوردن جامه از بدن ابتدا بسیار کنند و الله اعلم و گاه جامه موئینه پوشیده عایشه
 گفت که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از خانه بیرون آمد و جامه از روی سیاه پوشیده بود و پوشیدن جامه
 سیاه از غیر موئینه مستحب و سنون است چنانکه سیاه و قناده گفت از انس سوال کردم که حضرت رسالت
 صلی الله علیه و آله و سلم چه نوع جامه را دوست تر داشته گفت جبره و جبره بر وزن عنبره بر میانی باشد بخطوط
 بخطوط حمر و گفته اند که دوست داشتن آن بحسب آن بود که و سه جامه است چرک بردار و گاه جامه کتان مصری هم تیره
 و گفته اند که بانه کتان معتدل است در گرمی و سردی و بویست و بطوبت و نمی چسبید بدن و فواید
 دیگر نیز وارد و کتان زغیر را گویند که هندی زبان آنرا اسی خوانند و این جامه از بویست و زشت او سازند
 عائشه گفت جامه براس پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم راست کردم از پشم و بویستید آنرا چون عرق کوه
 پشم تشبیه و در زمان دور که در چه بویست ناخوش را بغایت کراست داشت و بویست خوش را دوست داشت و بحسب طبع
 طبع و لطافت روحانیت و سه صلی الله علیه و آله و سلم بسبب مصاحبت ملائکه و جبرئیل چنانکه در ناخوردن
 سیر و پیاز فرمود ابن عباس فرمود پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم دیدم که بهترین جامه پوشیده بود و عمامه
 جامه است رد او از از بر میانی یا غیر آن و عنقریب بیاید که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم جامه پوشیده و تحقیق
 منی آن نیز معلوم گردد و او بر منته گفت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم پیغمبر دیدم که خطبه میکرد و بر دایه سبز
 پوشیده بود و بر دینبر بر دینست که در آن خطوط سبز باشند و آنکه منبر خالص بود چنانکه بر دینبر منبرین منته است
 و این بیان واقع است نه آنکه سبز خالص پوشیدن حرام بود چنانکه سسین خالص زیرا که تحقیق ثابت شده است
 که دوست ترین رنگا نزد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم ابد از بیاض حضرت بود و بالجمله در بعض روایات آمده که
 آنجا که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم جامه های نفیس پیش منی پوشیده و با فقر آنرا یکسان پوشیده آورده اند
 که یکبار سه خطبه میخواند و بر دایه بود که قیمت آن نیز در هر روز چون اسیر و رآه میبندید

پوشید و یکبارے جامہ پوشیدہ ہو و نصیبے عربانی سے آوند و آن را کس میگزود و میگوید که این جامہ بروی تو آسمان
 از و آمد پس آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودند کہ اگر منہ بیل سعد بن معاذ در پشت بست و نرم تر ازین است
 دوستی قریب این ایام فوت کرده بود و اکثر انچه از جنس این جامہا سے پوشیدہ از پادشاه ملوک بود کہ
 بیکے میفرستادند و اینها پیش از تحریم این ثیاب بود و اما انچه بعد از آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بود
 از لباس تہ ازین قبیل بود چنانکہ در صحیحین از ابی ہریرہ آمدہ است کہ گفت بیرون آور و بیسے اما نشہ گسار لمبد را
 بیسے مرقع کہ از بسکہ از ہر ہم نشستہ بود مثل لہ کہ تہ دست شدہ بود و از از غلیظ درشت را و گفت تبس کر و شدہ
 درین رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم درین دو جامہ و از انس آمدہ کہ گفتہ پوشیدہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ
 وسلم صورت را یعنی جامہ شریفہ را و پوشیدہ یکساے لمبد را و میفرمود من بعد از آن پوشم چنانکہ بعد از آن پوشیدہ
 رواہ اشیمان و بالش سے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ کبیر میگرد بران از او ہم بود و از آن لیت شبرا
 و فراسش سے کہ خواب میگرفت بران نیز از ان بود و لیت خرابوست سے کہ آذرا کوفتہ بایست پیہ می آید
 و گاہے نمائی سے لذت پس بود سے چنانکہ بیلد و جہتی از عا نشہ آورده کہ گفت در آمد بر من زبے از انصار و دین
 فراتش رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قطیف کند و تو کردہ پس فرستاد بر من فرات سے ایک شتر او حضرت بود
 پس درآمد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و گفت کہ پیست این یا نشہ گفتہ از رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و از
 و فراتش تلاوید و این فراتش را بفرستاد و فرمود باز گردان این را یا نشہ سوگند تہ کہ اگر من بچاہم ہر امسکہ گردان
 پروردگار تعالی بامین کہ ہما سے ملا و فقر و در حدیث صحیح از ابن عباس آمد کہ در آمد بر رسول خدا صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم عمر بن الخطاب و آن حضرت سے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر حصیر سے افتادہ بود و باثر آن حصیر پیلد سے
 مبارک نفر بستہ گفت یا رسول اللہ چہ شود اگر براسے خود فراتے گیری بہتر ازین زین و یا مسر بہ بارسست در پادشیا
 نیست مثال من و مثل دنیا گزشتل سوا سے کہ سیر میکردہ روز گرم پس بایستہ و در زبرد سے ساتے پشتر پیست
 و گنہ اشت آن را و از عبد اللہ بن مسعود آمدہ کہ گفت در آمد بر رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و سے در غنہ بود
 مثل بیت حمام سے در گرمی و غنہ مثل گرم حمام و افتادہ بود بر حصیر سے نہ تاثیر کردہ بود در پیلد سے مبارک سے
 پس گر بستہ فرمود چہ چیز در گرمی آورد ترا یا عبد اللہ گفت یا رسول اللہ کسر سے و قیہ چہ خبر و دیبا بچہ پند و توبہ برین
 حصیر خنہ فرمود و گرمی یا عبد اللہ ایشان را دناہاست و اما آخرت و از عمر بن الخطاب آمدہ کہ درآمد بر رسول خدا
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و افتادہ بود و برین او جز از اسے نہ نقش کردہ حصیر در پیلد سے و وقتہ از شعیرہ
 افتادہ و نہادہ حصیر سے و گوشہ افتادہ پس غلبہ کرد بر من گرمی فرمود چہ اسیر کنی یا عمر بن الخطاب گفت چون گرمی این حصیر است
 کہ بر سے خنہ و این ستاے ست کہ در خنہ تو افتادہ کسر سے و قیہ در میو با و جہ بیا نشستہ و تو پیہ خدا و بر زبہ و ولی
 گفت یا ابن الخطاب بر اضی نیستی تو کہ از آخرت باشد و ایشان را دنا و چون حال آن سرور در دنیا و ست
 لباس و نقاست مختلف افتادہ است مردم بعد از سے نیز در نیاب مختلف گشت چنانچہ معصفت سب گویہ
 و بیشتر مردم بر در در دست مذکور سے از جامہا سے خوب بگی دوری گردیدند و بر قنات و مقرات مختلفہ را کردند
 و کرد سے انحراف بس را و لیت ثیاب اختیار کردند و ہما سے نرم و زیبا بہرست پوشیدہ آن حضرت و این ہر دو کردہ

مخالفت منت ہوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شہید شہر کے ہر کج کامی شہر کے ہر کج کامی
روز قیامت اور اجائے مذلت پوشا تہہ پس آنش بدان افر و غن کسیر و اشارت است بآنکہ چون قصد کبر و آثار
بود بغیر آن معائب گردد و لیکن جائے شہرت را ہر ہر دو جانب محل کردہ اندھم ہر آنچہ جائے نفیس بقصد
کسب و تقاضا پر نفس را و شکستن دلہائے ایشان پوشند و ہم بر او بیعتی از متزمان و متزمان چارون
و رفیع بقصد سمع و ریاء و اظہار زہد و تقشف پوشند و در بعض روایات آمدہ است کہ منی کردہ از دوشہرت و قبت
ثیاب و ناطق آن ولین آن و شہوت آن و طول و قصر آن و سرمودہ مسیانہ روی کنیہ بدان واقعا و تائید
و نہ بود من ہر تو بہ کسی کہ کشد جائے خود را بر زمین خیلا را بطریق عجب و تکریم بنظر اللہ الیہ یوم القیامت نظر
رحمت کند خداے تعالی بسوے دے روز قیامت بد آنکہ جو اسباب اکثر و از ار و روز بافتہ و وجہ
در سبیل از ار شد یہ آمد و تا آنکہ فرمود ہر شخص را کہ باین حالت نماز میگذارد با عا وہ نماز و وضو و نیز در حدیث آمدہ
کہ در شب نعت شعبان ہمہ رنجشند الا عاق و شارب خمر و سبیل از ار را ولیکن تحقیق آنست کہ آن یعنی اسباب
در جمیع ثیاب جاری است و در بعض احادیث نیز مطلق واقع شدہ چنانچہ حدیث مذکور در متن و غیر آن و از
ابن عمر آمدہ کہ گفت دیدم این بزرگوار صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ اسباب کردہ بودم از ار را فرمود یا ابن عمر
ہر چه برسد از جامہ زمین بر آنش است و در روایتی ہر چه پان شتالنگ بود از ار را آنش است و سبب
و کثرت و زود اخبار و حفظ از ابجہت کثرت وقوع است چہ اکثر مردم در عہد نبوت زود از ار پوشش بودند و در
حدیثی از ابن عمر آمدہ کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود الا سبیل فی الارزاق و التبعیض و الحما مہ
من ہر مناسبات خیلا را الحدیث و غریبہ از ار تا نعت ساق است و از ار آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
انچہین بودے و فرمود از زہد المؤمن اسے انصاف الساقین و رخصت تا بالاسے شتالنگ است و ہر چه پان شت
در آنش و حکم دامن قبا و پیراہن نیز ہمین است و سنت و استیانتہا نیز تا بندہ است و در جامہ بار خاسے
مذہبات زیادہ و بر عادت عدا و طول و این توسیع و تطویل کہ در ثیاب بعض ذہابا اہل عجاز و معرعارت شدہ است
مخالفت سنت است و باعث اضاعت مال و اسراف و رانست و ہر چه از ان بطریق خیلا رانست حرام است و آنچه
بطریق عرت و عادت شائع شدہ و شعار قومے گشتہ حرام نہ اگرچہ اسراط دمان بیکراستے بنور و زمان و نیز ہمین
حکم است در سبب و حق ایشان آنست کہ ہر مردان بقدر شہر زیادہ بود تا ذراع کہ دوشہرت نیز رخصت است و بہت
تشرکذا جاہ فی حدیث ام سلمہ و بآنکہ کراہت و حرمت ترفع در لباس و توسیع و تطویل آن بر تقدیرے سنت
کہ بقصد کبر و خیلا بودہ اگر نہ باین قصد باشد حرام نہ و اما اگر جائے زیبا پوشیدن براسے عمل و اطہار رخصت
حق بود و ابو جہل کہ در حدیث صحیح آمدہ کہ ہر کہ بد دل و سے متعال یکدانہ خردل کسب بود و بہشت نرود و سے
گفت یا رسول اللہ من دوست دارم کہ بامنہ من خوب و زیبا و لعل خوب و زیبا باشد انیمسنی از قبیل کبر باشد
نقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اما ان اللہ تمیل بحب الجمال الکبر بطرا بحق و غطا الناس مود کہ این مقدار
از کبر محسوب نیست بلکہ کبر نہ محوم آنست کہ حق را باطل کند یعنی آنچه بر دے واجب شدہ است از توحید حق
و عبادت دے آنرا انکار کند و از قبول ان جہنم گر دود و زندگیاں خداے تعالی را خرد و حقیر شمرد و جوارداد و بلانکہ

طریقہ ایشان اقتدا بہ سنت نبویؐ طریقت سلطنت صالح است جواب میگوید کہ نظر این قوم بر معانی و حکم است و چون دیدند
 کہ سلطنت صالح بہت وجدان اہل غفلت و غفل ایشان دنیا سے دنیہ خود شک و غالی اند و زریب از زریب ظاہر بہت تفاخر
 بر دنیا و اطمینان بدان مخالفت کردند ایشان را و خستیار کردند ہذا ذلت ثیاب را بہت اظہار عفت و بختہ تحریر کردہ اور احسن بل و علا
 و تعلیم کردند آنرا فاطمان و بقصد تعلیم و تنویر شان فقر و خست و چون گذشت بران مدتها و سخت شد و لما نسیان بنی
 از دہول ازین حکمت گرفتند اہل غفلت و ثبات لباس و ہذا ذلت ہیأت را حیلہ و وسیلہ مفاخرت و علامت ہر تہذیب و ریاض
 شد امر پش گشت و تحقیق مخالفت این قوم در لباس ہیأت طریقہ سلطنت و علامت سنت و گشت بخل و ثیاب و ہیأت عفت
 صدق و اخلاص و شرمال و باین معنی ارشاد و اشارت کرد سیدی الامام ابو الحسن الشاذلی قدس سرہ العزیز در وقتیکہ کار کرد
 بروئے بعضی از سکاران اہل ہذا ذلت و ثبات قبول خود کہ فرمود ما ہذا این ہیأت من گو یا زبان حال میگویی و ہذا
 الذی ما غنا فی فضلہ و این لباس تو سیکرہ اعطونی شبامین و نیاکم و افعال و اعمال این قوم و اثر است
 بر حکمت و نیت انتہی کلام المواب و بعضی ازین قوم بامور و اذون اند از جناب بہت غرامہ لباس نفیس در
 بعض اوقات چنانچہ از حضرت ثروت انقائین شیخ محی الدین عبدالقادر جیلانی بعد از کشیدن ریاضات
 شاقہ چنانچہ آوردہ اند کہ تا بہت و پنج سال در صغاری و ہاراری بندہ را بگشتند نہ جائے حسین بود و نہ طعاسے و
 نہ لباس جز تر عورت سے آمد امور شد لباس کہ ذرا عی ازان دنیا باشد و در لباس نفیس سفیر بود و ہذا
 کفن البیت و کفن البیت اہل و نہ ابدال موت و از شیخ ابی السود کہ در مقام ترک تدبیر و اختیار تہذیب عالی
 و شہت سے آمد کہ لباس پوشیدہ کہ بہار و بہر سے از زیہ و گاہے نفیس قیمتی و رعایت نفاست و با ہر لباس
 حال مرید در اکتفا بقدر ضرورت است و زیادہ بران مباح است اگر تکبر و خیال را نہ نماید و توسط و اقتصاد در ہر لباس
 اولی و در انچہ تو سے را معتاد و متعارف شدہ و باعث تمیز و تعریف ایشان گشتہ نیز خصمہ است و مقام قوم عالی است
 و نبی ہر نیات و حکم است کہ ایشان دانند و اللہ اعلم بفضل شیخ ابن فضل را در پوشش لباس مختلف جملہ از فصل
 سابق آورد و اگر کیسے می ساخت ہمیشہ با آنکہ بعضی از مقاصد این فصل خالی از تکرار سے مسم نیست پس گفت
 حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از بازار پاسے پوشیدہ اگر مرد بازار پاسے ہمین از راست کہ بار و اندک و سیکر و
 خود ظاہر است و آن چند ان جستیا ج بہ بیان غار و و اگر مرد اسرا و بل بود و پوشیدن بکن حضرت صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم از اختلاف است بعضی بہتر مکرر کردہ اند کہ پوشیدہ و دشمنی در شرح شفا گفتہ کہ پوشیدہ است و لیکن
 خریدن آن سرور سر و بل را معلوم و متفق علیہ است چنانچہ در جامع الاصول از حدیث ترمذی و ابی داؤد آوردہ
 و در شکوۃ از احمد و ابن ماجہ و دارمی نیز آوردہ و ابن شراح سر و بل و در کہ بود و ابو علی موصلی در سنن طبرانی
 بہ تضعیف از ابی ہریرہ آوردہ کہ گفت در آمد روزی در بازار بار رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس فرمود
 سر و بل بپار و بہر و اہل سون را وزانی بود کہ میکشیدہ اٹمان را پس آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پوشے
 فرمود و پیش و چرب تر پیش پس آن مرد و زان گفت کہ من ہرگز از کسی نشنیدہ ام کہ رد و ادن ثمن این کتہ
 بگو پس ابو ہریرہ گفت و اسے بر تو نمی شناسی ہمہ خود را پس آن مرد میزان باز دست بنداخت و بر دست
 تا دست آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہو سد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دست مبارک خود را از روی کشید

گفت این مادت اعاجیب است که بلوک خود بکنند و من بکف خیمه درسم ام از جنس شهابی آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم سراویل گرفت و زوان شد ابوهریره میگویی که خواستم سراویل را از دست آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بگیرم و من بردم آنرا فرمود صاحب متاع سزاوارتر است بهر دشمن متاع خود مگر آنکه ضعیف باشد و تواند بر دشمن پس باری دهد او را بر دشمن گفتم یا رسول الله تو میپوشی سراویل را فرمود نعم میپوشم در حضور و سفر و در شب و در روز زیرا که من با مردم بستم و نمی یابم ستر ترا ازین جامه چتره و این حبان و طبرانی و دارقطنی و عقیلی نسبت این حدیث را آورده اند ولیکن با سائید ضعیف و مدار این حدیث بر یوسف بن زیاد و اسطی است و بے ضعیف است جنداب و ابی ذر و ابن انجر و حضرت صلی الله علیه و آله وسلم سراویل را صحیح و ثابت است و ابن قیم در کتاب همی البنی گفته که ظاهر نیست که خریدن براسه پوشیدنی بود و روایت هم کرده شده است که آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم سراویل پوشیده و صحابه نیز در زبان شریفین باطن و سب میپوشیدند و بخاری در ترجمه آورده و گفت باب السراویل ولیکن حدیثی در باب لبس او نیاورده زیرا که صحیح نشد بطریق و شرطی که نزد دوسه معتبر بود و آورده اند که امیر المومنین عثمان در روزیکه در انشید کرد و سراویل پوشیده بود و روایتی کرده شده است که پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود بگیرید پوشیدن سراویلات را زیرا که دوسه سترترین ثیاب شمامست و محسن و محفوظ گردانید آن زمان خود را چون برون آیند یعنی با ایشان مناسب تر و ملائق تر است خصوصاً در حالت بیرون آمدن از خانه و از در و بهن المصطفین و این حدیث را سیوطی در جمع الجوامع از اسبیر المومنین علی آورده و این لفظی که گفت بروم من ششسته نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم در قیام در روز باران پس بگذشت زین سوار بر حمار و دو پاره باره و بکاره پس بغری حمار و نشیب زمین و بقیاد آن زن بر زمین پس روزه گردانید آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم از دوسه گفته یا رسول الله دوسه سراویل پوشش است فرمود اللهم اغفر للمسلمین ذنوبهم و انی یا ایها الناس اتحدوا السراویلات فانها من ستر ثیابکم و یخففونها ثنائکم رواه الترمذی و البیہقی فی الضعفاء و ابن عدی فی الادب الدلیلی فی مسند الفردوس و گفته که ابن جوزی این حدیث را در موضوعات آورده و لیکن جواب کرده و این حدیث نزد من ثابت است بطریق متقدمه اتمی و الله اعلم و آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم گاه عمامه بے کلاه میپوشید گاه با کلاه و گاه کلاه بے عمامه و عمامه را عذبه میان دو شانه مبارک سر و گذاشته در اکثر احوال چنین بود و در بعضی احادیث آمده که آن شب که در خواب دید که حضرت غوث فرمود یا محمد فیم یختم الناس علی قلته الا درسته قال فوضع یدیه بین کتفی فعملت ما بین اسماء و الارض صباح آن عذبه میان دو کتف مبارک فرو گذاشت و تمام این حدیث چنانکه حسبه و ترمذی از عبد الرحمن بن عیسی و ابن عباس معاذ بن جبل آورده اند پنجین است که گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم دیدم پروردگار خود را در یک صحنه پس پرسید از من در چه چیز خصوصت یعنی محبت و نزاع و گفتو میکنند فرشتگان یعنی کدام اعمال است که در فضائل آن محبت و مناظره میکنند و بهت کردن و بردن آن آسمان بر یکدیگر است و باورت بنامیند گفتم تو ذاتی ای پروردگار من بدان پس نهاد دست قدرت خود در میان دو شانه من و یافتم من ستردی و سب پروردگار در سینه خود پس شکفت شد بر من حاصل شد مرا علم هر چه که در آسمان است و در زمین است از حصول قلمه علوم کائنات علمی و عقلی پس از آن خواند آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم

والله وسلم این آیت را و کند یک نرسه ابراهیم کثرت السموات والارض و لیكون من المومنین ، باز پرسید پروردگار
جل و علا با محمد میدانی در چه چیز است و مت میکنند فرشتگان یعنی چون میکشفت شد علم هر چیز بر من باز پرسید و نیاید
از براس اظهار علم من این بار گفتیم انهم منصوبت می کنند در کفارات یعنی علمای که کفر و ذنوب و سیئات اند و آن اعمال
این ست کث کردن و مساجد بعد از گذاردن نماز با مقدار نماز و دیگر و پیاده رفتن براس دریافت جماعت و مساجد
نماز و نماز و سیراب و کامل کردن و نمودن کار یعنی در احوال و اوقات که کرده و شاق بود و بر نفس و خود
کردن و آبت نختم از جهت ضعف و برودت و مانند آن و هر که کند این اعمال را زندگانی کند بیک و میرود بیک و پاک گردد
از گناهان خود چنانچه در روزی که نایده است از مادر و تسلیم کرد مراد و در کار من این دعا را اللهم انی اسألك
فعل الخیرات و ترک المنکرات و حب السالکین فاذا اردت لعبادک نقیصه فاقبضنی الیک غیر مفتون و گفت پروردگار
تعالی درجات یعنی اعمالی که سبب ترقی درجات شود این سه خیر است اول سلام و السلام طعام و نماز کردن
در شب در وقت بودن مردم در منام و گفت ترمذی سوال کردم بخاری را ازین حدیث گفت صحیح است پس مصنف
میگوید در شب که حضرت صلی الله علیه و آله و سلم واقع را در صبح آن شب عذبه را در میان دو شانه فرو گذاشت یعنی براس
تعلیم و تکریم مومنین که پروردگار تعالی دست خود را بران نهاده در مواهب میگوید که اصل این نکته از
افادات ابن تیمیه است و ابن قیم گفته است این فائده را اصل در غیر کلام دس یعنی یا جم و ابن عراقی نیز گفته که
این اصل ندارد و اتی و الله اعلم و استین پیر این مبارک تا بندگاه سر و دست مبارکش بود و در بعضی روایات
تا سر انگشتان آمد و اگر زیاد و بران آه سه بر دس و پیر این را دوست داشتی و کتاب طحاوی و شمس
در بعضی روایات آمده که آن را براس جمعه و عید مینا داشته و ترمذی و دارقطنی از جابر بن سمره آورده که گفت
دیدم پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم در شب متساب در حله حمرا بودم من که نگاه میکردم گاهی بجانب راست
علیه و آله و سلم و گاهی بجانب قمر و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم نیکو تر و روشن و تابان تر بود و من از راه
و قول جابر که گفت نزد من از براس اظهار لذت و ذوق خود به یار مبارک و صلی الله علیه و آله و سلم گفت الا
نزد هم کس و در نفس الامر چنین است و نیز ترمذی از جابر بن عازب آورده که گفت ندیدم هیچ کس را از آدمیان
بهتر و زیاده تر از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در حله حمرا چون درینجا یعنی از مردم را تو هم داشتی آن شب که مراد
از حله حمراء افریسی باشد و از ترمذی سرخ خالص محققین اهل حدیث روایت کرده اند چنانکه مصنف گفت و علماء است
از دو جامه و حمرا آن خطوط سرخ است که در آن بود و مراد بمر آن نیست که سرخ خالص بود و چه سرخ خالص مشی و نه است
عبد الله بن عمرو بن العاص جامه سرخ از رنگ گل معصوم پوشیده بود و گفت این حدیث که پوشیده از آن حضرت
صلی الله علیه و آله و سلم کراست آن فهم کرد چون بخانه آمد و در تنورا نشست و سوخت دیگر و چون بیامد فرمود جامه
سرخ را چه کردی قصه باز گفت فرمود که کسوت بعضی از جامه سرخ را بپوش خود با یعنی زنان را
فانه لباس به النساء زیرا که هیچ کس نیست در پوشیدن جامه سرخ مرزبان را و در هیچ آمده که دو جامه سرخ را بر کس وید
فرمود آن لباس الکفار فلا تمسها این پوشش کافران است پس پوشش از او سبز آمد و عروصه بگذشت و
برود و جامه سرخ بود و بران حضرت صلی الله علیه و آله و سلم سلام کرد آن حضرت سلام و اجاب گفت رواه الترمذی

البر و اودنی بجله از پوشیدن پوشش سرخ خاص اخراج یابد که همچنین از زرد و آنچه در بعضی احادیث است واضح شده
که ولایت دارد بر جوارز نبین اینها و قریح آن پیش از وقوع نبی است و در کتب فقه و زیارات و احوال مختلف آمده و صحیح
در حدیث امام ابو حنیفه است که کرده است که از جهت تحریمی و مکروه است نماز در آن و سبب اختلاف است اندران
که اگر است و حضرت در مطلق رنگ سرخ است یا مخصوص است رنگ معصومین یا اسم خفی رحمة الله که از متاخرین علما
مصر و تحقیق کرده که مطلق رنگ سرخ هر گونه که باشد ممنوع است و لهذا در بعضی احادیث معصومین بر حمله آمده پس
معلوم شد که این حکم مطلق احمر را شامل است و الله اعلم و باید علم پوشیده یعنی علم و از بدینا و غیر آن اما گفته اند باید که
رسم و حریم باید چهار انگشت نبود و گشت در آن بل است و جای سیاه پوشیده و چنانکه در باب خطبه آمده است که
و ستاد سیاه بر سر مبارک داشت و در روز فتح که نیز چنین بود و بعضی گویند که درین روز از مغر که بر سر داشت
ستار رنگ سیاه گرفته بود و این تاویل بعید است و باید که پوشیدن کسای سیاه و علامه سیاه اندان حضرت
صلی الله علیه و آله و سلم بعثت رسید بهت و فی اکثر و مذنب لبس السواد و از امام محمد شیبانی رحمة الله علیه روایت
که علامه سیاه بر سر داشته و لباس فاخر در جامه بجمال داشت و در روزی که ترویج یافت آن معراج آن را
و سیاهی دستار را با سفیدی روئے و بفتحه تمسین نمود بیان موی گشت و گردی رحمة الله علیه دستار سیاه
نموده و نیز از نقاشان لباس استندار کرده که مرزبانان بسیار اند اگر چه در آثار هسته نام ترسم که نظر در جامه
بیگانه و در هر یک طبع کنند و الله اعلم و پوشیدن که اطراف آن لبندس دوخته بودند و زرد و زلالی تاسو که
خاص است از نعل خیمه تراو نعل متعارف عاقلان به جرم هر قسم دوخته آئینه یا پوشیده و فردی در شمال از بریده
آورده که فرستاد نقاشی بر آن آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و دوزر سیاه سادوس پوشید زایلین بود و مسج کرد
بر آن نعلین آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم دو دوال بود یک میان نو گشت پایه و گشت متصل با دو دیگر میان
گشت سیاه و گشت متصل با دست و یک دوال دیگر بود بر شیب پا و مثال نعل آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم
خاص و بیگانه بسیار را در بعضی از کتب بر کتبین رساله جهاد بیان آن جمع کرده و گفته که نگاه داشتن آن باعث
وجود عز و امان است از شر بی و مبادات و حسد دشمنان و از شر شیطان اید و اگر زنی که دشوارند و باشند نایب
و به آنرا نگاه دارد آسان شود و بر و این دشواری و بعضی از محبان و از علما و محدثین اشعار و قصاید است
در مع آن کلماتی الوهیت القدیة و اکثری در دست کرده و اما روایت نعلین است در بعضی احادیث آن که در دست و دست

پوشیده و در بعضی در دست چپ و مجموع احادیث صحیح است ظاهر آنکه گاهی در دست چپ و گاهی در دست
راست بود و بعضی آن محدث رسول الله برین بیات بود و علی بن عمر مودک بیج آورد و باید که نقش اکثری من
بر اکثری خود کند یا که اگر من آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم خاتم را پوشیدن و به آنرا
رسیده و خاتم و به صلی الله علیه و آله و سلم از نقاره بود بعضی و به نیز از نقاره و در روایت آمده که بعضی
چشمی بود و بعضی سبک بود که همیشه میباشید و اما آنست که سبیل بود که تا لرا را که نه حدیث نهی از آنس آمده
که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم از خت خاتم با و نه پوشیده و روایتی یک روز پوشیده بعد از آن بیند
آن در خاتم بود و خاتم آنقدر بود که ساخت بود و بر و به صلی الله علیه و آله و سلم پس بنفش آن را

احمد
رسول
محمد

بنی کروان و آلہ در حدیث ترمذی آمدہ کہ گفتند آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خاتم را پس ختم میکرد بوسے و
 نمی پوشیدہ معمول است بر آنکہ در اول چہنیں بود بعد از ان پوشیدہ و مستر شد پوشیدن آن و خاتم آن حضرت صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم بعد از بوسے برست ابو بکر صدیق بود و بعد از بوسے برست عسکری و بعد از بوسے برست عثمان
 ذی النورین و در آخر عہد خلافت و سے از دست معقب کفادم و سے بود در سیر اریس افتاد و ہر چہ بخت
 پیدا نشد و گفتہ اند کہ باعث اینہ قفسہ و پریشانی و اختلاف است کہ در عہد عثمان و بعد از بوسے پیدا شد کہ شدن آن
 خاتم بود کہ بوسے سہ از اسرار الہی بود کہ سبب انتظام و النہام امر بود چنانچہ در خاتم پیامان علیہ السلام واد
 پوشیدن انگشتی آہن پس و برنج نمی آمد بہت و در برنج فرمود کہ از ان بوسے احسان مے آید چہ معلوم
 را از ان می ساختند و در آہن نسوود کہ آن علیہ و پوشش اہل نارت و پوشیدن خاتم ذہب نزدائتہ اربعہ
 مکروہ است و نزد بعضی غما جائز و از بعضی صحابہ مثل طلحہ و سعید و صہیب پوشیدن آن نقل کردہ اند و در خاتم عقیق
 اخبار و آثار خفیہ آمد کہ در بوسے خیر و برکت است و نانی فقر و در روایتی آمد کہ عقیق زرد و داغ طالعون است و
 پوشیدن آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آن را بہت ترسیدہ چنانچہ در خاتمہ بیاد و در ہر ختم خاتم مجمل
 کردہ و درشتہ و در کانی میگوبہ کہ عقیق و شمش از ان مشتے است بر قول اصح و نیز در ہر میگوبہ کہ معتبر حلقہ است
 نگین زیرا کہ تمام خاتم بر دست و پوشیدن خاتم مباح است نزد ہر علما اما بقصد ریت و بعضی گفتہ اند کہ در
 است گر کے را کہ و سے را حکے و سلطان باشد و باید کہ وزن آن کمتر از شقالے بود زیرا کہ اصل در ہر ہمالیہ و سب
 حرمت و کرامت است پس باید کہ از قدر ضرورت زیادہ نبود و ہم از بہت پوشیدن دو انگشتی و زیادہ از ان کردہ
 است لیکن اگر گفتن خاتم منعدہ کردہ نیست اگر بہت پوشیدہ و خستانت کردہ اند و را کہ فصل ختم
 و پیمین است یا در بسیار و اکثر احادیث بر آنست کہ در پیمین است و بعضی در بسیار و نیز آمدہ و گفتہ اند کہ آن حضرت
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اول در پیمین می پوشیدہ و آخر در بسیار است و اشد علم و تحکم و غیر خضر کردہ است
 و آمدہ است کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہشتے بہت در خاتم از ہر اسے یا دوش است امرے و آنا نقش خاتم و سے
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم محمد رسول اللہ بود و لیکن کتابت و سے نہ بر ترتیب عادی بود و کہ مقاب چنانچہ معاد است
 در خاتم تا بعد از ختم کتابت بہت در سہ آید و مشہور آنست کہ اسم اللہ جل جلالہ فوق بود و محکم و در ہر
 و بعضی از مشایخ گفتہ اند کہ تصریح باینکہ و ماہج حدیثی نیافیم و ترا ند کہ برکس باشد کہ گفتہ اند کہ روایت است کہ سبلی کران
 رواۃ بخاری است آنست کہ گفت سطر اول محمد و سطر ثانی رسول و سطر ثالث اللہ بظاہر مخالف آنست
 کہ انی المواہب مذکور منع آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دیگران را از نقش خاتم شریف خود یا از بہت
 شرف و امتیاز و علو مقام و سے بود تا دیگرے و در ان شریکیت نباشد و برین تقدیر بعد از بوسے نیز ممنوع بود یا بہت
 خوف ہمیں خاتم شریف و سے بود کہ نزد اشتر اک لازم مے آید و برین تقدیر منع مخصوص بران مبارک و سے بود
 و اشد علم و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم زہر پوشیدہ و نمود و جویشن و کاسہ دوزرہ در یک سال پوشیدہ
 چنانچہ بعد از غزوہ احد و ان از کمال شہامت و کارزار سے آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بود کہ بیشتر مسلح نہ
 جنگ از مردان نہا پوشیدہ کہ دغدغہ کار بیشتر دارند و از ہر جا معلوم شد کہ سلاخ پوشیدن و با شرف اسباب نای کردن

وزیرت کلیت بقیام حقوق و حسن معاشرت و صبر بر سخت ایشان با عمل میاے رسالت و اقامت شایع عبادت
 نیز از فرمان آن بود و از آنچه فعل کرده شد تفصیل سیماں علیہ السلام بران حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لازم نیاید
 آن حضرت را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فضائل و کمالات بود که اگر محبت فضائل انبیاء صلوات اللہ علیہم اجمعین و حبیب
 آن نبنداج آید و حقیقت حال آنست که سیماں علیہ السلام از حق سبحانہ تعالیٰ مکی خواست که دیگر را میسر نبود پس
 برائے اجابت و مانے و نے علیہ السلام پیڑے چند را مثل تخمیر راج و جن پوسے مخصوصی گردانیدند که غیر و بر اظہار
 نمود و و نے علیہ السلام پیڑے بود که و اینها از معجزات و نے بود و و حدیث آمده کہ حضرت بر دل را صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم غیر گردانیدند کہ نبی اکب بود یا نبی عبد پس نخست یار کرد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ نبی عبد بود و کہ نبی
 بندگی ستر از بادشاهی است پس موقوف و دستند آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را بر جد نبوت و فقر و عبودیت و
 تربت سیماں در سلطنت کم و کثرت نسا و رفیق سر بر بردا و تخمیر جن از زمین قبیل بود و این و ظاہر بود و لیکن قدرت
 و قوت تصرف پیڑا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در کائنات و قرب و غرت او در حضرت صمدیت بیش از ان بود و این است
 و تصرفات آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را تمام بود و لیکن در و آن در ظاہر مخصوص سیماں بود علیہ السلام و کثرت
 میکند بر طیتہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از مرد و جن در نماز بران حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد و در و
 و تفرقه الکن پس آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود کہ منجو استم کہ اورا بگیرم و سبتون مسجد بندهم اگر و کان
 اطلاقان مدینه پوسے بازی کنند و لیکن از دماغے برادر خود سیماں یاد آوردم و بگذر استم یعنی مافوت تصرف در جن است
 لیکن چون این تصرف را در ظاہر مخصوص سیماں علیہ السلام داشتہ اند ما در خواست و سے آنرا از بر و دگار
 ترک آن کردم فافهم و اللہ التوفیق و بعدا کہ نشان مطہر و کثرت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در وقتے و بودند
 و در وقتے باز در و در وقتے دیگر زیادہ بران و اول از و لاج حدیث بود و در حاجت و بر مطہر بنوا اند و در وقت
 از و و سے آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بیست و پنج سال بود و و سے چهل سال و اولاً و آن حضرت صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم همه از و سے بودند الا ابراہیم کہ از بارئہ قبلیہ بود و وفات حدیثیکہ یک بود پیش از هجرت بسہ سال بقول صبیح و و سے
 شصت و پنج سال بود و صحبت و سے با حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بیست و پنج سال دوم سؤ و نیت جمعہ تزیین
 کرد و او یک بعد از موت حدیثیکہ پیش از عقد عا کثہ و هجرت کرد مدینه و چون پیر شد خواست کہ خلافت و پس شخصہ
 و سے تربت خود را بعا کثہ و باقی ماند در حیلہ نسائی شریف و وفات یافت مدینہ اربع و خمیسین از هجرت سوم عا کثہ
 تزیین کرد و او را یک و و سے شش سال بود و وفات کرد و در نہ ساگی و فوت کرد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بود
 عا کثہ شمرده سال و وفات یافت سنہ سبع و خمیسین یا ثمان و خمیسین بعد از ان کہ از عمر و سے شصت و شش سال
 گذشتہ بود و ہمار و حنفہ بنت ثمر بن الخطاب نکاح کرد و او را سال دوم با سوم از هجرت و طلاق داد آن حضرت صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم او را یک طلاق پس ہجرت کرد و بی آسان کہ آمد مدینہ کن مفضلہ کہ و سے ہموادہ و نواسہ است و و سے
 رجبہ نسف ہجرت و مات سنہ خمس و اربعین او احد سے و اربعین و سیانہ سستین سنہ و بعض گفته اند کہ
 موت و سے و خلافت عثمان بود و پنجمین بنت خریہ و و را و با ایت ام الساکین منجرا اند کہ با ایشان طعام
 پیدا نکاح و سے در سنہ ثلاث بود و وفات در سنہ اربع و مکت و سے با حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پیدا بود

ششم ام سلمہ تزویج کرد و اس سنہ اربع باکث بعد از فوت نبی و سے ابو سلمہ ثانی سنہ تسع و سیمین قبل منین
 و سیمین و گفته اند قول اول صحیح ترست و عمر و سے هشتاد و چهار سال بود و سیمین زینب بنت جحش که زوجه زید بود تزویج
 و سے در سال پنجسم و وفات و سے سال بیستم یا بیست و یکم و اول کسیکه بعد از ان حضرت صلی الله علیه و آله و سلم از
 ازواج مطہرہ فوت کرد و سے بود هشتم ام حبیبہ بنت ابی سفیان در وقت نکاح و سے اختلاف است بعضی گویند که در
 حبشه بود که و سے آنجا همراه شوهر خود رفته بود و نجاشی او را براسه آن تنهیت صلی الله علیه و آله و سلم تزویج
 کرد و بهر چهار صد و بیار یا پنجاه سنه از درسم و بعضی گویند در مدینه و اول اصح و اشهر است و وفات و سے سنه
 اربع و العین یا انین و العین هم خبریه بنت الحارث و غزوہ بنی المصطلق در سنه ست در بندا قناده بود پس آزاد
 کرد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم او را و عقد نمود و نام اول و سے بر بود پس تغییر داد او را و اسمی بر پات سنه
 ست و سیمین و هم میمینه تزویج و سے در سنه سبع در سال قضای عمر و حدیدیه در موضع سرف بفتح سین و کسر راکه برده
 میل از که است و وفات و سے نیز سیمین موضع در سنه احدی و سیمین یا احدی و سیمین یا غیر آن اتفاق افتاده
 اکنون در آن موضع بر سه قبر و سے عمارتے است یزار و غیر ک به یاز هم عقیقه بنت جحش بنی اخطب یهودیه بود از اولاد
 با و دن علیه اسلام و در غزوہ خیبر که در سنه سبع بود بنده افتاد پس آزاد کرد او را و تزویج نمود و بعضی گفته اند که
 اول در سم و حیة کلبی افتاد و بود پس آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و سے را از دگر برید و آزاد کرد
 مات سنه انین و سیمین و قبل خمس و سیمین و از دهم ریکانه بنت زید یهودیه از بنی النضیر یا از بنی قسریه
 در بندا قناده بود و آزاد کرد و تزویج فرمود در سنه ست و در وقت عود از حجه الوداع وفات یافت و بعضی گفته اند
 بعد از ان حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در سنه ست عشر و الاول اصح این تذکرات جماعه است که تزویج آن حضرت
 صلی الله علیه و آله و سلم و دخول و سے آنجا بصحت رسید و چندے از بنیها پیش از حضرت صلی الله علیه و آله
 و سلم از عالم رفته بود و اکثر بعد از و سے و جماعه دیگر اند از نساجیت یا زیاده که بعضی را تزویج کرده و پیش از دخول بخت
 فرمود و بعضی را خطبه کرد اما تزویج نکرد و بعضی از انما نزد تخمیر کرد و را را دة دنیا و زینت آن یا اراده رضای خدا
 و رسول بکلمش قرآن یا ایها النبی قل لازواجکم ان کنتم ترون الحیوة الدینا و زینت الخ و ارمشده خستیار
 دنیا کردند و بد نیستند و تفکیل آن در جامع الاصول مذکور است و اما سراری آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم
 چهار بود مشهور ترین آنها مارپه قطبیه بود که او را مقوقس قطبی والی اسکندریه بمصر را با فرمود و بود و از و سے
 ابراهیم بن رسول الله بوجود آمد و هم در مدت بضاع وفات یافت و بعضی ریکانه را که در ازواج مذکور شد از سراری
 داشته اند و گفته اند که آزاد کرد او را و دغلی و سے بکک سیمین بود دیگر جاریه بود که او را زینب بنت جحش آن حضرت
 صلی الله علیه و آله و سلم بخشید و بود دیگر نیز در بعضی از غزوات بندا قناده بود و الله اعلم و از آنچه مذکور شد وجه کلام
 بر نه یا زده هر دو روایت ظاهر شد چه حدیث خود پیش ازین جماعه بکافوت کرده و سود و نوبت خود را بکافوت بخشید
 و اگر آنم نباشد صحبت زینب بنت خزیمه است چندیش نبود شاید که در وقت تقییه طواف نباشد و نیز ریکانه را بعضی
 از سراری داشته اند ازواج اما پوشیده نه اند که طواف بعنوان شناسست از اول و بر تقدیر طواف بر نه یا زده
 در وقت صحیح است که لا یخفی و در میان ایشان یعنی نساجیت نگا و است و در بیت و ابواب و لفظ و جمیع امور و

کہ بران قادیان اور محبت میفرمود اللہم فی ما ملک فلا تمنی فیما لا ملک خدا و ملائین قسمت و عالت من است
 و چیزے کہ ملک و قادیان بران یعنی محبت و نفقہ پس لامت کن و غیر مراد چیزے کہ ایک نیستم از ایمنی محبت
 و محبت و در وجوب رعایت مساوات میان ایشان بروے خلافت است بر دو قول یکے آست کہ
 قسم و حبب بود دوم آنکہ معاشرت با ایشان روا بود و سے راستے قسم و این از حدائق کبیر و صلے اللہ علیہ وآلہ
 وسلم رعایت آن محض کرم و تفضل و مروت و تطیب قلوب ایشان بود و قول امام ابی حنیفہ نسبت با وجود این چیز
 رعایت و ملاحتہ انہیں کر دے گو یا کہ وجوب است چہ فضل و مروت بر اہل و قادیان کرم حکم و حبب دلد و حبیب را طلاق
 داد و محبت کرد چنانچہ دشمن ذکر از واج مطہرہ معلوم گشت و شیخ ابن الہمام گفتہ کہ ارادہ کرد آن حضرت صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم طلاق سوڈہ را پس بخشید و سے نسبت خود را بانشاء و طلاق نکرد و لیکن امام محمد گفتہ با چنین رسیدہ
 کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سوڈہ را عمدی گفت و طلاق کرد پس و سے رجوع است کرد کہ محبت کند و نسبت
 خود را بانشاء بخشید و یقینی از عروہ آوردہ کہ رسول خدا طلاق کرد سوڈہ و بخار رفت و چون باز آمد سوڈہ و این جائزہ
 آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را گرفت و گفت یا رسول اللہ! حاجتے بمرادان نمازہ است و لیکن میفرمایم
 کہ دنیا سے تو محشور شوم پس رجعت کرد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم باوے و این حدیث مرسل است و
 ممکن است جمع و تطبیق میان حدیث عدم طلاق و وجود آن کہ طلاق جہی بود و بجز طلاق جہی وقت واقع نشود
 بلکہ بانقضائے مدت پس منی ارادہ طلاق ارادہ استمرار طلاق بود بانقضائے مدت انتہی و ایلا کرد موقت
 بیکماہ الی نزدیکما سوگند خوردن مرد است کہ قربان کند امراة خود مدت چہار ماہ و حکم و سے آست کہ نقرض کند
 و قربان نماید اورا پیش از گذشتن چہار ماہ چنانچہ کریمہ و الذین یؤلون من لسانہم تر یحس اربعۃ اشرا لای حکم
 میکنند و اگر بکند کفار است یحس بدہ یا جزاسے کہ بران تشریب ساختہ چنانچہ گفت اگر تشریبان کنم بندہ من آزاد
 شد و اگر چہار ماہ گذشت و قربان نکرد واقع شود طلاق باین نزد امام اعظم ابو حنیفہ و اصحاب و سے مذہب سفیان
 ثوری و بعض طہائے دیگر چہین است و نزد مالک و شافعی و حنبلہ و اسحق واقع نشود طلاق بگذشتن چہار ماہ بلکہ
 حبس و جبر کردہ شود و اورا بآنکہ یا رجوع کند و کفارت یحس و بد یا طلاق دہد و نزد شافعی اگر طلاق نہ طلاق دادہ
 نہ و نہ بجز ایک طلاق آلا ایلا کہ در حدیث بخاری از انس واقع شدہ است کہ ایلا کرد آن حضرت صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم از نسائی خود یکماہ و رسیدہ بود بیاسے مبارک اوزنخے و چند استخوان پس نشست و غزہ بست و
 روز پست فرود آمد گفتند یا رسول اللہ! سوگند یکماہ خوردہ بودی و بعد از بست و نہ روز برآمدی نسرو مردا و بست
 و نہ روز بیا شد ایلا و برین حدیث یعنی حلفت است مطلقا و در صحیح مسلم از جابر آیدہ است کہ در آمدہ و سے
 ابو بکر صدیق بر در رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و عادت و سے بود کہ تا اذن نمی طلبید و امر نمی شد نمی در آمد
 و دید مردم را کہ بر در گاہ جمع اند و یکپس را بر آمدن اذن نشدہ پس اذن کردہ شد ابو بکر را بعد از ان در آمد
 عمر و استیدان نمود و اذن کردہ شد براسے و سے و دید آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را ساکت و درین نشستہ و
 نساکر و سے جمع آمد و طلب نفقہ میکنند پس گفت عمر زرد دل خود و اللہ چیزے گویم کہ بخدا نمان آن حضرت صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم را پس گفت یا رسول اللہ! اگر نسبت خارجہ کہ نام زوجہ عمر است از من نفقہ طلبد بر خیرم و سستی در گردن دوزخم

پس بگذرید آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت: همچنین این زمان گردن آمده و طلب میکنند تقصیر را
پس برخاست ابو بکر و میشتی در گردن عائشہ زود برخاست و میشتی در گردن خنصہ زود گفتند یا شملہ طلبید از
رسول خدا چیزی که نزد او نیست گفتند لا والله نہ طلبیم بعد ازین از او چیزی نماند که نزد او نیست پسر
گوشه گرفت آن حضرت از زمان یکماه بعد از آن نازل شد این آیت: یا ایها النبی قل لا ازواجکم ان کنتم
تدعون الحیوة الدنیا الایة و الحدیث اظهر از ذکر دو بعضی از فقہا کہ گفته اند طهارت سینه کرد غلطی ظاہر است و سہوے
واقع طهارت گفتن مراد است زدن خود را انت علی کتفہ لے تو بر من مثل پشت مادر منی یعنی حسرام و باین گفتن
طلاق باین واقع میشود و اگر قربان کند کفارت طهارت چنانکہ در قرآن مجید واقع شد است بہرہ و نزد تحقیقین از فقہا
و محدثین از حضرت رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم طهارت واقع نشدہ و در احادیث ذکر آن ورود نیافتہ و سیرت
وے بایشان بہترین سیر تھا بود و میفرمود خیر کم خیر کم لایہ بہترین شمس کے ست کہ بہترین سیرت و معافرت
او باہل و خیال او و ناخیر کم لایہ و من بہترین شمس امراہل خود را رواہ السنن ترمذی و الدارمی و رواہ
ابن ماجہ عن ابن عباس و لفظ ترمذی در روایتی نیست کہ کامل ترین مومنان در ایسان نیکوترین
ایشان اند و سخلق و نرم ترین ایشان باہل خود و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دستران انصار را
بسوسے عائشہ میخواست تا باوسے ملاعبہ کنند و چون التماس اوسے کردے بچکا کہ در آن ایچ محد و رے ہو و رے
موافقت فرمودے و متابعت نمودے و چون از کوزہ آب خوردے آن کوزہ را برگشتے و لب پر عباسے لب عائشہ
نماوے و آب خوردے و چون استخوانے برداشتے و گوشت از آن بردان نمودے و آن استخوان را
از دسے بستے و از موضع دہن وے گوشت تناول کردے و بروے یکمہ دودہ سران خواندے و کلمہ مبارک
برگزار وے ہماوے و سران خواندے اگر چه جائز ہووے و گاہ و در بعضی مجسمہ ہووے تا از زینت و
وہر بالاسے انار باوے عائشہ کردے و بشرہ بسیار بشیرہ وے رسانیدے و در ایام روزہ اورا بوسہ
دادے و لاوکمال لطف و عنایت بکارم اخلاق وے باہل بیت آن بود کہ وے را بیٹے عائشہ را تمکین دادے
از بازی کردن طبع چنانچہ عادت دختران است کہ از لہاے جامہ لعبتھا سازند و بآن بازی کنند و بردوش
مبارک وے یکمہ زود و ہمیشہ ورقص ایشان نگاه کردے عادت ہمیشہ است کہ بہنیراے خسرو بازی میکنند
و گفته اند کہ این بازی ایشان از وادی ساز جنگ است با اعداے دین و باین قصد از جملہ عبارات مبارکی
آن گرد و مثل تیر اندازی و نیزہ بازی مبارزان و کبارے روز عید این جاء و در محن مسجد شریف
این عملے کردند پس میگوبد عائشہ کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر در حجرہ من بایستاد و پیشہ مرا
بر و اسے خود تا نظر کنم بازی ایشان و ہمام روے خود را میان گوش و دوش آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم ہستہ ایستادہ اند و برگشت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تا من برگشتم و گفت عائشہ انداز کنید
و خیال کنید کہ دخترک نزد سال کہ حریص بود بر دین بازی بچاہد بایستد و باز نباید از دیدن آن حال مرا بران
قیاس کنید و این حدیث دلالت دارد بر اہت مثل این لعب و تجوید دیدن دخترک صغیر السن بجانب آن
و ایام فرج و سرور مثل روز عید و مانند آن و در سفر دوبار باوے مسافرت کرد باوے یعنی آن حضرت

marfat.com

یافت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در مالیک ایو اگر دو بخوانند ہم را اگر غصہ را اگر ابرو را بجا کرد و بر اند و قسم نکرد
برائے دے و غصہ را و عطا از آن خب! امر او اللہ علم و عبادت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آن بود که چنان دور
اول شب ملاقات کردے گاه غسل کردے و بختے و گاه وضو کردے و بختے و غسل در آخر شب کردے
و حدیثی کہ از عائشہ مروی است کہ رہا کان بنام ولایس بار بسا بود کہ خواب میکرد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
و سن نمیکرد آب را غلط است از بعضی ذوات از جهت ثبوت غسل یا وضو و احتمال دارد و در نیست کہ مراد
بسا س آب غسل باشد و اللہ اعلم و گاه بودے کہ بر مجموع طوالت کردے و در آخر شب غسل کردے و
گاه بر عصب هر موافقت غسل کردے و چون از سفر باز آمدے شب بنگام دعا نایامدے این حکم را در باب
معاشرت نسا آورد زیرا کہ این نیز ملاحظہ حال ایشان بقا منتهی شوند و یکایک برایشان نیاورد و جز این از حکمتا سے
و دیگر فصل در خواب و بیداری حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گاه بر فراش بیست جامه خواب
بیت کردے گاه بر نطح و گاه بر حصیر و گاه بر زمین مجرد و آن حضرت را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سر پندے نیز بود
چنانچہ در حدیث بخاری در اعتکاف آمده کہ نہادہ میشد سر بر دے در مسجد و سیوطی در جمع البوام آورده کہ در
مرض موت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عباس بن عبد المطلب آمد و بر سر بر دے نشست و آن حضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم امام حسن و حسین را سلام اللہ علیہما بوسے وصیت کرد و مواہب آورد و کہ آن حضرت صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم بر سر بر خفته بود و فراشے در زیر خود داشت و اثر کرده بود در لیسان سیر در پہلو مبارک دے و نہادہ
دے از پوست بود و دے لب دخت خرمای بعضی غلبہ این حکم سابقا گذشتہ است و از پائے شب پاسی داشت
از بوسے کہ بران خفتیدے و از در شب دو تو میگردید یک شب آنرا بجا رتو کرد و نماز مست یا شد از آن ہی
فرمود گفت بجال اول دو تن سازید چه دوش مرا از نماز منع کرد و فی الجمله بر فراش خفته بود و لحاف بر خود پوشیدہ
و فرمود کہ جبریل بر من نیامد در لحاف ہیج زنی بچسبند لحاف مانست و بالش بوسے از اویم بود و در میان آن لبخیزا
این نیز سابقا گذشتہ است فصل در سواری آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گاه بر اسب سوار شد
و گاه بر شتر و گاه بر استر و گاه بر دراز گوش و آن چند تا بود یکے عنقریب متوقفسا ادا کرده بود و میفرمود کہ فوہ بن علی
فرستاد و گفتہ اند کہ این ہر دو نام یک ذات است و خیر این دو نیز بود و گاه بر اسب بر نہدے زمین چنانکہ در باب
بنابر گذشت و گاه اسب را بدوانیدے و ہر چند کندہ و حروں بودے درخت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
شل سبل روان شدے و غالباً تنہا سوار شدے و بعضی احوان بر شتر کے را ردیف ساختے و گاہے از
بیش خویش کس دیگر را سوار کردے چنانچہ سہ نفر بر یک شتر بودندے و گاہے بعضے از اصحابات موئین را بر عصب
خویش سوار کردے و بیشتر کوبات آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اسب و شتر بودے اما بقال در راوی
عرب کم بود یک بغلہ ہمدیہ از لک سکندریہ آوردہ بود و از اسوار میشد نام این یک متوقفس بود و نام این بغلہ
و لدل و آن سفید بود و یک بغلہ دیگر بود و نام او فتنہ فروہ بن عمرو آن را فرستادہ و یکے دیگر ابن ابی سلمہ
مصاب الیہ فرستادہ دیگر از دوتہ ابجدل آمدہ و دیگرے از بیش بخاشی و بعضی گفتہ اند کہ سرے نیز بغلہ برا
آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرستادہ بود و این سخن بعد سے دارد و کہ سرے کہ در حلقہ انقیاد آن حضرت

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نہ برآمد و کتابت اور پاره کر دیا ہر اسے اور دورست کذا قبل واللہ اعلم و چون اسے
 در ارض عرب کم بود صحابہ گفتند مائیز در از گوش بر سب اندازیم تا بغال پیدا آید فرمود انما یعمل ذلک الذین لا یلمون
 یعنی این را ادا نمان گفتند کہ جنس را بغیر جنس بجا نماند و این امر نامناسب را از کتاب کنند و فصل حضرت
 نبوی را صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم یک محلہ کو سفند بود بعد دصد و دوست نداشتے کہ بر صد زیادہ شود چون بران
 را ندیدے بل ان را کو سفندے دج کردے و خستراں از زیادہ نسبت بسیار بود و عدد و اسمی آن در کتب
 سیر مطورست و حال استر و در از گوش معلوم شد و اما اسپان چند از انچه در کتب مطورست کے نام و سے
 سکب ست و سکب و لغت ریختن آب ست و نسیم سکب بعضی کثیر البحرے آمدہ گو یا میریزد و میرود مثل آب
 و این اول اسے ست کہ در تک آن حضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم در آمدہ و بدہ اوقیہ آنرا خریدہ و بود از غر تمل یعنی
 سفید چہ و سفید پا و کیت بود و این اسے گفتے او ہم دوم مرتبہ اخذ از رجز کہ نوسے از بحر ششم
 ست خوش آیندہ تسمیہ کردہ شد باین اسم از جهت حسن صیل و خوبی آواز و سے و سفید بود سوم ظراب
 انطاسے بچہ تسمیہ کردہ شد باین اسم از جهت کبر و سمن و سے و گفتے انما زجت ثوت و صلابت حاضر و سے
 ادا کردہ آن را فروہ بن عمرو و جنای چہارم کیت بجا سے مملہ اہ اگر دکان را بعبید بن ابی البراء اخذیست از بھان
 تسمیہ کردہ شد باین اسم از جهت سمن و سے و کبر و سے گو یا سے پوشید زمین را بدہم خود کہ در از بود و چنانچہ
 بلخاف پوشید چہسم لہ از از لایعنی التصاق و اتصال اعضاء او یکدگر فترق و لمصق و ہر جسم پیچیدہ
 و خوش انعام بود ادا کردہ بود آن را مقوقس ششم و در سرخ خوش رنگ گل اندام بود نیم واری بچہ ست صلے اللہ
 علیہ وآلہ وسلم فرستادہ و آن حضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم آن را با میر المومنین عمر شیدہ و سے در راہ
 خدا کے را بران سوار کردہ بعد از ان دید کہ آن را از ران میفرودند خواست کہ باز خرد آن حضرت صلے اللہ
 علیہ وآلہ وسلم اور لائے خریدن شکر تا عود بصدقہ لازم نیاید چنانکہ در باب صدقات گذشتہ ہفتم سب از حیات
 یعنی مشتافزس ساج حسن البحر سے اسے تقر بود خریدہ بود آن را از اعرابی بدہ شتر ہفتم بحر اسے سفید بود
 از تجارین خریدہ و بیان دواب و اسلحہ آن حضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و اسمی آنرا کہ در غایت مناسب
 و لطافت اند تفصیل در کتب سیر مذکورست و ہر چیز را از آن حضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم نامے بود مناسب
 از ان میان ہمین نام اسپان نقل افتاد کہ دلالت ظاہرہ دارد بر انچه گفتہ شد و کنیزکان و غلامان داشتے از ان
 جملہ آدا کہ گمان زیادہ از ارقا بود سے و بیشتر موالی و عفا از عبیدہ بود سے نازا مادر مواہب از سب
 از این جوی نقل کردہ کہ گفت موال آن حضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم چل و سہ بود و اما
 یازدہ و میفرمود ایما امر اعمق امر اسما ہر مرد سے کہ آزاد کند مرد سے مسلمان را کان و کانہا کہ من التارابند
 این آزاد کردن سبب آزاد شدن او از آتش و باز شدن از گرد آن یجرے کل عضو منہ عنوا سنہ حسنا
 وادہ میشود ہر عضو کے انان آزاد کردہ شدہ عضو سے را از آزاد کنندہ و ایما امر اسما ہر امین مسلمان
 و ہر مرد مسلمان کہ آزاد کند دوزن مسلمان را کانہا باشند آن دوزن آزاد کردہ شدہ کانہا کہ من التارابند
 کل عضو منہ عنوا سنہ حسنا وادہ شود ہر دو عضو الان دوزن عضو سے را از ان مرد و این حدیث صحیح است

دلیل است بر آنکه آزاد کردن بنده افضل است از آزاد کردن کنیز و آنکه غنیمت یک بنده نظیر غنیمت دو کنیز است چنانچه
 دوزن حکم یک مرد دارد و شهادت فصل در بیع و شریعت بی صلے اللہ علیہ وآلہ
 وسلم کرده اما بعد از نزول وحی خسریدن غالب بود بر فروختن و فروختن اندک بود اما بعد از هجرت فسخ حق
 محفوظ است مگر در سه صورت و اما خریدن بسیار بود و با اجازت دادن و با اجازت شدن و استیجاب ریش چرب
 با جاره گرفتن زیاد است بودے از ایجار با جاره دادن و محفوظ است کہ پیش از بیعت خود را با جاره داد بر اسے
 گویند چنانچہ در حدیث آمده است کہ بیع غنیمت سے نیست کہ گویند بخرا نید و آن از حق سبحانہ تعالیٰ
 تعلیم تربیت و اصلاح است زیرا کہ ریاست یعنی جویانی است و سینا آمده است کہ اصحاب غنیمت اہل تواضع
 و مسکیت ہستند و اصحاب اہل و فرس اہل تکبر و خیلا و میار دیگر خود را با تجارت داد بخند تاجہ تارے وے تجارت کند
 و در صحیح حاکم است کہ دوبار خود را با تجارت داد بخند تاجہ در دو سفر فروختے یکے شتر و شرکت کردے اہسان و کسان را
 دلیل خود سناختے خود و کالت ایشان قبول کردے اما توکیل زیادہ از توکل بود و بدیہ کسان فرستاد و اہسان
 ہی قبول کرد و عوض داد عادت شریف بود کہ مکافات ہدیہ و احسان کردے و بر خود منت کسان نہ نہادے
 و حبشید و حبشیہ قبول کرد و سلمہ بن اکوع را در بعض غزوات کنیز کے خوب روے نصیب شدہ بود و وے را گفت
 این را بمن بخش اہمالی فوج بہالہ فرمودے بخشش این کنیز کہ را بمن پس بخشید آن کنیز کہ را بے آنرا بشد و خندین
 امیر را از اسارے کہ آن کنیز کہ خدا داد و خلاص کرد و انا سر و قرض بر من و بغیر من کردے و استعارہ کردے
 و گاہ بقتد و گاہ بنسبہ چیزے خریدے و ضمان شدے از حق تعالیٰ ضامن خاص در حق کسے کہ ظان عمل کند
 چنانکہ فرمود من ضمن لی ما بین لکیمہ و ما بین بطیہ ضمانت لہ بالجنت ہر کہ ضامن و شہد شود مرا بجا ہد اشتق چیزے
 کہ میان دو کلمہ است یعنی زبان کہ از خوردن و گفتن حرام آن را نگاہ دارد و ہر کہ ضامن شود چیزے را کہ میان
 دو کلمہ است یعنی فرج را از وظی حرام نگاہ دارد ضامن شوم مرا و را بہشت و مثل این ضمان در سنت بسیار
 واقع شدہ و گاہ ضمان شدے ضمان عام از براسے دیون ہر کہ وفات کند و وظے گذارد مردن خود را و شفاعت
 کردے بکسان و کسان بے شفاعت کردندے و یکبار براسے مغیث شفاعت کرد و بن دے بریرہ و قبول کرد
 بریرہ شفاعت دے را و از وے ترجید و بر وے عتاب نکرد و قصہ بریرہ آنست کہ وے کنیز کہ عائشہ بود
 و عائشہ وے را اعتاق کرد و حکم امتہ چون معتق گردانست کہ وے اختیار دارد کہ تحت شوہر خود کہ در حالت
 بندگی داشت باشد یا نکاح سابق را فسخ کند و از ملک وے بر آید نزد امام ابو حنیفہ مطلق است خواہ شوہر دے
 حر بود یا عہد و نزد امام شافعی اگر عہد بود کہ تقرر فی الفقہ و تحقیق شوہر دے بود و چون بریرہ آزاد شد نحو است
 کہ در تحت وے باشد و مغیث در عشق وے والہ و سیران میگشتے آن حضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم
 شفاعت کرد و مغیث را نزد بریرہ تا او را قبول کند و در نکاح وے باشد بریرہ شفاعت آن حضرت صلے اللہ
 علیہ وآلہ وسلم قبول نکرد و فسخ کرد نکاح او را و چون معلومت دید بریرہ این بود حضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم
 وے را تکلیف نکرد و از وے ترجید و سوگند بسیار خوردی بخداے تعالیٰ و انجہ ثابت است در احادیث صحیح
 زیادہ بر ہشتاد موضع است و باری تعالیٰ در سہ موضع امر کرد پیغمبر را صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بگویند خوردن اول

قال الله تعالى: ولستم تعلمون ربكم حق بول اى ورنى انى: دوم قال الله تعالى: وقال الذين كفروا لا تأتينا الساعة قل بلى ورنى لما تكلم: سوم قال الله تعالى: زعم الذين كفروا ان لن يبعثوا قلا بلى ورنى لتبعثن ثم لتنبون بما كنتم تقولن على الله لیسیر ورنى: سہ آیت امر است قرآن حضرت رضى الله عليه وآله وسلم کہ سوگند بخود و پروردگار تعالى و بتاکید بگوید کہ دین اسلام حق است و قیامت آمدنى است و حق سوار خواهد بود بر این تخت آدمیان را جزاى اعمال شان داد و اما کہ مقصود و معنی از ذکر اینکہ آن حضرت رضى الله عليه وآله وسلم سوگند بسیار بنور و باموریت سوگند خوردن اشارت است بآنکہ سوگند خوردن بکداسے رب العزت و بر آنچه حق است منع نیست چنانکہ وصیت بعض مشایخ عظام است از ارباب طریقت قدس الله اسرارهم رب العالمان را کہ سوگند بخدا نخورد و لیکن ہمیشہ و نماز کہ مقصود ایشان منع است ازان بوجہ کہ مسقط تسلیم است بخلق و شمت درگاه عزت بود چنانکہ در نماز و رات و معاملات معنای عموم ناس است و قسم بر حقیقت دین اسلام و تاکید شریعت و احکام در مقام مواعظت و ارشاد چنانکہ در کلام نبوت و تسبیح آن مجید واقع است نه ازیں قبیل است آنکی منع دیگر است و این مقام دیگر کما لا یجیئ و گاه در عین استنسا کر دے مراد استنسا و زینما انشا الله تعالی العزیز است و این استنسا مانع است از اعتقاد عین و لزوم حث بر تقدیر عید و وقوع امری کہ بران عین یا و کرد و و همچنین در مواجید و عقود و گاه سوگند را کفایت دادے و ان کار کردے و عین برود من سوگند چنانکہ غیر از آن چیز را یک و تر نیم الا آنچه نیک و درست آن را بکنم و سوگند را کفایت دهم و فراج کردے اما در مراح غیر حق گفتے چنانچه بعضی از حضرت رضى الله عليه وآله وسلم شترے الناس کرد فرمود بنو شتر بنو همیم گفت یا رسول الله شتر بنو همیم یمن سے آید و شتر و کمار است فرمود آج شتر بنو همیم است کہ ہم شتر بنو همیم شتر آن را تریايد و چنانچه پیروزے بنو شتر رضى الله عليه وآله وسلم کرد و در خواست دعا کرد کہ الله تعالی اورا پیشتر در آرد و گفت بچ پیروزے بنو شتر در آید پس آن زن عکلیں شد و گفت چه شد پیروزه زن آن کہ پیشتر نہ در آید و گریه رفت فرمود یا وے گوئید کہ حق تعالی میگوید اما انشا الله ان الشار فعلن ان انکارا عسیرا انما حق سبحانه زمان را بگذران سازد و در پیشتر در آرد و این معنی درست است کہ پیروزان در پیشتر در آید و تقدیر وے تقدیر لغت پوشیدن است و در عین پوشیدن در من در شتر قلب و الطهارت ان و در توریه غیر حق گفتے چنانچه اگر عزم غلبے کردے جبراً جاسے دیگر سر سیدے و اباء و مرامل و منازل آن و ازیں باب است و نیز روایت کرده اند کہ چون آنحضرت رضى الله عليه وآله وسلم غریب لغت کہ کردیم بجانب خیبر و اما الفصل من خبر شایع لشو و شتر فاشل نکرد و دشمن خبردار شد و در مقام تیرے اسباب بخار به نیاید و امثال این توریاد عسیر و و ہمار بسیار کردے و مشورت کردے و مشورت دادے و بیمار پر سیدے و جازہ را حاضر شدے و دعوت را اجابت کردے و بازمان بیوہ و مسکینان و یتیمان براسے منحلے حاجت ایشان ہر اشدے و کار ایشان را کفایت کردے و از شرا مع شنیفے و ایشان را عطا دادے و خلعت کشیدے مرویست کہ آن حضرت رضى الله عليه وآله وسلم و آلہ وسلم مع ذات شتر بیت خود بنام یف غرض آدمے زیرا کہ آن ملاست صرت ایمان و دین خالص و ناشی از محبت حق و صدق کفایت است از آنکہ عسیر ہم مع وے گفتند و اما فیما است خواست گفت قطره است از بحرے

پس عطا سے دے ایساں را قبول حق بود و اما مع غیر از ملک و امر و اہل دنیا زور و بہتان صریح است لاجرم
فرمود احتوائی وجوہ الداعین التراب بینہ از بد در دوسے مع گویند گمان روح گوناگون را فصل در بعض

اخلاق آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در ویدن پیاسے مساجت فرمودہ چنانچہ

در حدیث عائشہ گذشت و پاکستان معارعت کردہ چنانکہ آوردہ اند کہ در کہ مرد سے بود رکات نام سخت قوی و علم

کشتی را چون او کے نمیدانست و مردم از بلا و معارعت و سے آمدند و ہمسہ را بر زمین سے انداخت

و بیچ کس اورا بر زمین نزدہ روز سے در راسے از را ہما سے کہ بآن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پیش آمد

آن حضرت اورا دعوت اسلام کرد و گفت یا رکازہ چرا از خدا سے ترسی و دعوت را قبول نہ کنی رکازہ گفت یا محمد

بیچ شاہ سے بر صدق دعوی خود داری فرمود اگر تا تو معارعت کنم و ترا بر زمین زخم ایساں سے آری بخدا

در نول خدا گفت نعم فرمود پس منتہی شو پیاسے معارعت پس معارعت درآمد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ

وسلم اورا گرفتہ بر زمین زدہ رکازہ ازین حال متعجب شد و گفت یکبار دیگر بار دیگر بر زمین زد تا سہ بار بچسبن کرد پس

گفت رکازہ داشتہ ان شاکہ لم یحب رسولہ الا کم فی استنک و ابو داؤد و السنن و ترمذی و نیز آوردہ اند کہ در کہ

برو کہ اورا از اسد بھی بگفتند بغایت زور و قوت ناک تا آنکہ آوردہ اند کہ بر پست گاوسے سے ہستادہ

جامہ از ہر طرف آن پست را از زیر پا سے و میکشیدند و سے از جا سے خود نمی جفید و پا ہیش سے لغزید

تا پست پارہ پارہ میشد روز سے آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اورا دعوت کرد باسلام گفت اگر ایمان

معارعت کنی ایمان تو پیارم آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم معارعت باو سے درآمد و بر زمین زد لیکن

و سے ایمان نیاورد و فی القصد طریل کذا فی الموابہ و نقل خود را بہت مبارک خود پارہ زدہ و در جامہ خود بہت

خود رقعہ دوختہ و دلو خانہ خویش بہت مبارک خویش رقعہ زدہ و گوشت را بہت مبارک خود دوشیدہ و جامہ

خویش از بچال جا نور پاک کردہ لفظ حدیث افیست و کان یغلی ثوبہ و فی رخت کاوش و تفتیش پیش و مثال

اوست از جامہ و گفتہ اند کہ ہرگز در جامہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پیش نیفتادہ و انداکرہ و از بچان

شرعیں و سے پرک بر جامہ نشسته نقلہ فی الموابہ عن بعض العلما و از امام فخر رازی نقل کردہ اند کہ گفت کہ ہرگز

بر جامہ و بدن شریعت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گس نہ نشسته و شہ گزیدہ و لیکن لازم نقلی وجود چیزے نزدی

فی الجملہ نقل یا بر غوث یا اند آن و جواب دادہ اند ازین السکال بآنکہ شاید کہ نقلی از پیغمبر یا شہ کہ چسبیدہ باشد

ثوب و سے از جا سے و گیرہ آنکہ از بدن شریعت حادث شدہ و اللہ اعلم و اہل خانہ را بغیر خویش خدمت

کردہ و در بناسے مسجد اعمال و کارکنان موافقت نمود سے و خشت کہ خود را اصحاب بخیمہ بود و موضع مسین و

معلوم است و در مدینہ منظرہ کہ براسے بناسے مسجد شریعت در انجا خشت بخیمہ بودند برداشته و گاہ چنان گرسندہ سے

کہ از گرگ لکھی شک پر شک مبارک ہستہ چہ از بستن امعا و محکم شدن و بر ہم چسپیدن آن قوسے حامل شود کہ حرکت

بمان میسر گردد و بغیافت رفتہ و کسان را نزد خویش بغیافت آورد سے و حجامت کرد سے و است را بان فرمود

و ثابت شدہ کہ حجامت میان سہ مبارک کردہ و گاہ بر پست پا سے و گاہ بر کمال اخذ بین

در گشت برد و جانب کردن و کمال عبارت است از مقدم ظہر یعنی میان دو شاہ و دعاوی کرد سے

marfat.com

و دیگران را وقت ضرورت داغ کرده چنانچه ذکر آن بیاید و نیز شستن با داغ نموده و رقیه بسیار آن کرده
اما طلب رقیه بر نسیه خوشتر است کرده و بیمار آن را با حنظل فرموده و بعد از آن اگر کرده اما استعمال ادویه مرکبه که
در قرآن این نوشته اند و معاجین و مرکبات و امثال آن متناوب نموده بکند تا دایم بفسادات کرده و نادرا
چیز بآن اخلاص کرده تا دفع سورت آن دار کند و این کمال حکمت و غایت معرفت اطباء است از خزان
گفت یا رسول الله اریبت رقی نسیه قیما و دوا زنداوی بها خبرده مارا که این افسونها که میکنم و این دارو ها که بخورم
بل یوم من قدر الله مشیایا یار و میکند و باز میگردد انداز تقدیر الهی چنانچه راقیال ہی من قدر الله پس گفت آنحضرت
صلی الله علیه و آله و سلم این افسونها و دارو ها نیز از تقدیر الهی است یعنی و سے تقدیر کرده است که این دارو این دارو
و این مرض باین افسون منفع گردد و اگر تقدیر باین رفته است منفع میگرد و الانبیر و از تخمه و بسیار خوردن
منع فرموده و میگفت اما ملا آدمی دعا شتر من بطنه پیکر آدمی هیچ طرفی را بتر از شکم خود بحسب ابن آدم
انقیات کس است آدمی را در چند لقمه معدود و صغیر بطن صلیبه که بر پا دارند استخوان پشت او را برائے نماز و حرکات
ضروری فائز کان لا بدنا علا پس اگر بیدست آدمی که بر خورد و بسیار خورد و قلت طعامه و قلت شرابه و قلت
نفسه پس باید که شکم خود را سه حصه کند یک حصه برائے طعام و حصه دیگر برائے آب و دیگر برائے نفس و دم زدن
یعنی اگر زیاده برین کند ضرر دارد. **فصل در علاج و امراض** باینکه مرض دو نوع است قلبی و بدنی مرض
قلب عبارتست از ارتکاب ذنوب و معاصی و تراکم ظلمات آن بر قلب که حکم سموم قاطع و امراض هر سکه
دارد و دل را از صحت که ثبات و استقامت است مع الله برآرد و بعد از غلبه و دوام از الحیات حقیقی که عبارت
از معرفت و ذوق ذکر است کند و علاج امراض قلبی و طبع و معانی مضموم است بحضرت رسالت صلی الله علیه و آله
و سلم و از این نیست تبصیر آن مگر از جانب و سے و آنچه آورده از درگاه غرت از احکام دین و ملت و تصود بالانبات
انما یتلک دین و شریعت معالجه قلوب و املاح بواطن است از امراض و مفاسد معنوی و اما علاج بدن طلب آن
که از جانب آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم آمده از باب تکمیل و تنمید و تنج و تطفیل است چه ضروری است
و حضرت و زائل بخلات ضرر امراض قلبیه که دائم و باقی است و چون در فصول سابق علاج امراض قلبی ذکر یافت
خواست که درین چند فصل بیان علاج امراض بدنی که از قبل حضرت نبوت آمده نیز بیان کنند و علاج امراض حضرت
نبوی صلی الله علیه و آله و سلم بر سه نوع کرده یکی با دویه قلبیه که عبارتست از اجزای جمادی و نباتی
و حیوانی دوم با دویه الکیمی که ادویه و از کار و آیات قسراتی است سوم با دویه مرکب ازین دو قسم اما علاج با دویه
قلبیه از بواسطه مرضی که عبارتست از حرارت غریبه که منبث میشود از قلب بسوسه اعضا و مضارست باطل
که معاد است از قرآن و بنیه در بیان آن مصنف گفت اما علاج تب را میسر مود الحمی من لیج جنم فابره
بالبسار تب از پراگندگی گرمی و دهنش است یعنی نشانی و لونه از دست پس سرد کنی آن را با استعمال
آب چسبیده نشاند و کشنده گرمی است و در حدیث دیگر آمده اذ هم اعدکم طیرش علی البارد البارد و قلت لیال
بین السحر چون تب زده شود یک اذ شام پس باید که بخفته شود بروی آب سرد و اسه شب وقت سرد باشد و دیگر
آمده در بسند امام احمد کان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم اذ هم دعا بقوله من مار فافزها علی راسه فافسلس بود

بول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون تپ میگرد و طلبید شکے را از آب پس میریت از آب ستر خود غسل میکرد
 و در جامع ترمذی ثابت است از اصحاب احکم الحکم فانما فی قطعه من النار فلیطفها بالمار البارد و یستقبل
 نهر اجاریا فلیستقبل جریة المار بعد الفجر قبل طلوع الشمس و یقل بسم الله اللهم اغت عبدک و صدق ربوک و خمس
 ثلاث غسالت ثلثة ايام فان برأوا الا حسا فان لم یبرأ فی خمس فسیع فان لم یبرأ فی سبع فانما لا تکلوا و تبارک و تعالی باذن الله
 فرمود چون برسد یکے از شمار تپ و تپ نیست گریه از آتش پس باید که نمشد او را آب سرد و باید که استقبال کند
 و پیش آید جوس روان را و باید که استقبال کند جانب روان شدن آب را بعد از فجر پیش از برآمدن آفتاب که
 وقت سردی است و باید که بگوید بسم الله خداوند اشفا دهنده خود را و راست گوگردان پیغمبر خود را یعنی درین علاج
 که او فرموده است و غوطه زند در آن آب جاری سه غوطه تا سه روز اگر بشد و تپ مفارقت کرد و یا و الا غوطه زند در
 وقت مذکور در آب جاری پنج روز اگر در پنج روز بهتر نشود تا هفت روز این عمل نکند اگر در هفت روز هم بهتر نشود بگراند
 نه روز نیکدرد و از آن خدا و چون درین علاج اطباء طبعی را استبعاد دے روزه میدهند چه معلوم است که بعضی از
 اقسام تپ یا استعمال آب سرد مضرت قطعا معصفت در رفع این استبعاد گفت که اهل حدیث را اتفاق است که این
 خطاب خاص است بآل حجاز که بلا و آن گرم است همچون خطاب حتی لا تقبلوا القبلة ولا تستبروا بها و کن شرقا و
 غربا که در وقت نشستن در خانه فرموده و ذکر آن گذشت مخصوص است بآل مدینه و مسر که در آن سمت است و قبل ایشان
 جنوبی است و چون اکثر حمیات که ایشان را ناراض شدے از نوع حمی بومی بودے که از شدت حرارت
 آفتاب و امثال آن بود مانند استعمال دوائے گرم یا حرکت منفرط غضب یا بیداری و نحو این علاج آن باب سرد
 فرمود شرأ و اعتقلا و چون تعرض و بیان حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مر علاج امراض بدنی را بطریق
 تبیع و طفیل بود در استقصا و نفیم انواع آن کوشیدیم آن نوع که غالب الوقوع در آن دیار بود اقتصار فرمود
 و الله اعلم ففصل در علاج استطلاق البطن استطلاق بطن را چون از کثرت ماده بودے علاج بتقویت
 اطلاق کردے چنانچه در بعضی است ان رجلا الی ابنی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فقال ان اخي یشتکی بطنه و استطلاق بطنه
 فقال استعمل ماء حب تم رج فقال قد یقیته ثم یفن عنه سفیا و فی لفظ فلم یزده الا استطلاقا فامتنع او شلا تا کل ذلک
 یقول له استعمل فقال له فی الثالثة او الرابعة صدق الله و کذب بعض اخیک و فی صحیح مسلم ان اخي یسرب بطنه
 است فیه عظمه و عظام معدة مردے بحضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد و گفت برادر من شکم روان است
 علاج آن التماس دارم آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود یا شامان او را غسل آن مرد برفت و باز آمد و گفت
 یا شامان انیدم او را غسل هیچ فائدہ نکر بلکه زیاده شد روان شدن شکم دو بار شد این واقعہ یاسه بار شک
 راوی است و هر بار امر یا شامان غسل میکرد و دوبار سوم یا شامان فرمود در است گفت است خداے تعالی یعنی که
 غسل را شفاے امراض ساخته بقول خود فی شفاء الناس یار است گفت است و آنکه وحی کرده بمن که علاج
 استطلاق بطن دے را یا شامان غسل است گفت است و آنکه ان معنی بهتر است زیرا که آیت دلالت ندارد بر آن که
 غسل شفاے هر مرض است و دروغ میگوید شکم بار در تکرار قبل شفا نمیکند و عرب استعمال کذب در موضع خطا کنند
 چنانکه کذب سمک دروغ گفت گوش تو بنی خطا کرد و دریافت حقیقت بخیر شنید پس معنی کذب بطن یعنی

امارات است بر استناد وجود و است از نساد و انحصار و سے در آن نه و لائل طبعه بران محل و لیل خبر بحسب محادق
 است اگر بحسب روایت بصحت رسد بعد از محنت آن احتیاج بدلیل نباشد و هیچ چیز معارض آن نشود و در روایت
 دیگر الطاعون دعوت نبی و طاعون در حق قوسه بدعا سے غیب است و است که دعا کرد تا حق تعالی مذابیه را بر ایشان
 نیرستد عموماً یا خصوصاً و این حدیث منافی نیست آن را که حدیث آن نساد و هو بود و یا الطعن جن کما لا یخفى و درین
 حدیث که نبی فرمود از در آمدن در شهر که مد و و با باشد و از بیرون رفیق از آنجا اشارت است به جز و بر نیز تمام از و با
 زیر که در آمدن در محل و با تعرض است مر بلا را و القاع نفس است در تملک و این مخالف شریعت است و منافی
 عقل و در حدیث دیگر ثابت شده ان من القوت ابلت بدستیکه پیدا میگردد و از قوت طعن یعنی قوت سبب
 طعن و القاع نفس در تملک است و قوت امارات مرض و مقارنت و باست پس درین نهی تمام امر است بخبر و
 محبت و نهی است از تعرض سبب طعن و اما نهی از خروج از محله که و با در آمده باشد در آن دو معنی بیان کرده اند یکی
 حل نفس بر توکل و اعتماد کلی بر حق تعالی و صبر بر فضا و رضا بآن و معنی دوم آنکه اطباء میگویند واجب است بر هر
 خواب که از و با احتراز کند تا قبل غذا و اخراج رطوبات فصلیه از بدن بتدبیر لطیف در مواجب این کلام را نقل کرده
 و بجای لفظ لطیف محقق آورده و این مناسب ترست بمقام و از ریاضت و حمام بر خیزد تا انقضای است و در
 که در قریب آن کامی است یعنی پوشیده نیست نکرد و و حسیب باشد که سکون و آسایش و آرام و اختیار کنند
 تا انبیا ان اخلاط سالم اند و شک نیست که خروج از ارض و با و سفر بارض دیگر غالباً بحکمت سخت ممکن شود و ضرر
 آن ظاهر است و این وجه ظاهر شد که نهی از خروج از محله که در و سے و با باشد مقصود از آن صلاح طاعت و است
 و دست آمد ذکر آن در فصل طاعون و و با که معنی گفته و چنانکه علاج جسمانی بدنی مفهوم شد علاج
 روحانی قلبی نیز زیادت از حصول توکل و صبر و رضا بجهان افتد اما تم کلام النبوة و اجمله و اکله و بعضی از
 علما در نهی از خروج حکمتها سے دیگر نیز ذکر کرده اند یکی آنکه طاعون و و با در غالب احوال عام می باشد در بلده
 که واقع شود شامل مراد اهل آن را پس چون واقع شد ظاهر است که بسبب آن در نفوس نامتأهل آن بعد از
 یافت و مداخلت نموده است پس فرار و بیرون آمدن از آن بیفایده بود و وجه و مفسدت و طاعت چون متیقن شد و انفساک
 از آن غیر متوقع احتراز و فرار عیث باشد و لکن بحال مانع نبود و دیگر آنکه اگر مردم همه بر خروج و نسل و متوار و و نهی
 شوند آنکه عاجز بود مرض مذکور یا بغیر آن ضائع و خراب گردد و بحسب تقدیر که تمهید و تفقد حال و سے کند و حیات
 و بعد از حیات و نیز اگر خروج مشروع بود و مردم با عتقاد و شریعت در بر آمدن با که و میالستند نه اشتد سے
 بے پاک و بے اندیشه بر آمدن و موجب کسر قلوب خدفا و بیدلی ایشان گشته و همین حکمت است در ورود
 و عید بر فرار از رحمت یعنی گریختن از معرکه جنگ کفار که باعث کسر قلب آنکه ثابت مانده اند و احوال رعب
 بر آنها نگرند و دیگر آنکه بیرون آئیده و گریزند و خواه گفت اگر من آنجا بودم و مقیم مانده میبلا شد و عید
 و آنکه بیرون نیامده و گریخته گوید اگر بیرون آمده سلامت مانده ازین بلا پس هر دو در اولیت فایده
 که از آن منع کرده اند و نیز بطریق حقیقت گریختن از بلا و ماندن بود و هر چه واقع شد فی سبب البتة واقع شود و هر کس را
 اجل معین است قوله تعالی و اینها کلمات الموت الا انک شارب من لکن سبب میمانست و درین اذن میگردد

میگویم چون نمی ازان کرد جز صبر و رضا چاره نبود و باشد التوفیق کذا فی الموضع الذی فی فصل در استسقا
بدان که استسقا عرض مادی است که سبب و سه ماده غریبه است بار و به تخیل میشود و اعضا را پس بلند می شود و پرا
بر سه اعضا یا هم سه اعضا سه ظاهر یا مواضع خالی که در سه تدبیر غذا و اخلاط است و آن فضا سه
جوف است و استسقا بر سه نوع است نرقی و لمخی و طیلی نرقی استسقا سه است که میسر در در سه
بسته بواسطه مذکور و مجتمع میشود در بطن یا غل یا ماده یا تیره رودیه و تسمیه و سه نرقی از جهت تشبیه بطن صاحب است
بشک پر آب و لهذا احساس کرده می شود و خفیه آب نیز در حرکت و اغتال را بجای دیگر نمی استسقا سه
است که پراگنده می شود در سه آب یا خون یا ماده بلغمیه بجز اعضا و مجاری میگرد و در خلال لحم پس بالامی آید
لحم و بلند میگرد و در وجه تسمیه میگوید طبعی بهجت از یاد لحم صاحب است بحسب ظاهر بخلاف نرقی که در سه
از یاد است بحسب حقیقت و طبعی استسقا سه است که پراگنده میشود در سه ماده رخیه در مواضع مذکور و
و محقق میگرد و در آن و فتح میگرد و در سه بطن یا ماده رخیه باشد از رطوبت و وجه تسمیه او طبعی بهجت است
بطن است لجل و لهذا شنیده می شود و در ذوق بطن مثل آواز طبل حضرت نبوی صلی الله علیه و آله و سلم علاج آن
بالبان و ابوال شتر میفرمود و در مجامع آمده که رطبی از قیل و عقل و عسریه بهینه آمده و هوای مدینه ایشان را
نجات آمد پس مستقی شد و پیش رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم آمدند و شکایت کردند و گفتند انا اجنوب
المدینه فغطت بطوننا و از پشت اعضا و زنا پرستیکه ما سازگار یافتیم هوای مدینه را و بپا ساخت ما را
و کلان شد و آسایش شکما می شود و مضطرب و سست شد اعضا ما و از پشت نشین و بین هر دو آمده فرمود لا ترم
الی ابل الصدقة فشرتم من ابوالها و البانها اگر بیرون آید و بریدید بسوی شتران صدقه و زکوة پس بیا شامید
از بول و شیر آنها نفع کند شمارا و در اینجا اختلاف است نزد امام ابی یوسف حلال است شرب بول یا بول محله از جهت
تداوی و غیر تداوی و این قصه دلیل است بران و نزد امام محمد حلال است مطلقا زیرا که شفا در حرام نبود چنانکه
احادیث صحیحه درین باب آمده چون ثابت شد دران شفا ثابت شد که حلال است و امام ابو حنیفه گوید
که حرام است مطلقا چه براسه تداوی و چه براسه غسیه تداوی لقوله صلی الله علیه و آله و سلم استسقا و من بول
و اذن لشرب آن در قصه عریضین مخصوص ایشان است و تحقیق این در کتب اصول فقه کرده اند فقه و اسما
صحوا عده و الی الرعا و تسلوهم و استافوا الابل و حاربوا الله و رسول الله پس عمل کردند آن جماعه بفرموده حضرت
صلی الله علیه و آله و سلم و صحت یافتند و چون صحت یافتند قصه کردند و خبر آنندگان آن شتران را و گفتند ایشان را
و بر دشت شتران را و حاربوا رسول خدا را یعنی راه زنی کردند و بعث رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم
فی آرایهم فاخذوا قطع ایدیهم و ارجلهم و سل علیهم و القاهم فی الشمس حتی ماتوا پس بفرستاد آن حضرت صلی الله
علیه و آله و سلم مردم را و پی ایشان و گرفتار شدند و حکم کرد و برین دستها و پایها ایشان و بر آوردن چشمها
ایشان میل گرم یا بخار و انداختن ایشان را در آفتاب تا جان دادند و گفته اند که ایشان نیز بفرستاد آن شتران بچمن
کرده بودند بقباص آن ایشان نیز بچمن کردند و بعضی گفته اند که این پیش از نزول حدود بود و بعد از نزول
آن نمی کرد از مسئله و محققان اطباء را اتفاق است که لیس لقاح کبسه لازم مع لفرج ماده شیر داد

قریب الحمد للہ حاج و ہول مال کبیر جمعی بل شتر از ازاد و بیبرہ است درین مرض در شش و سبب و دیگر
 لہی علاج اعرابیہ کہ سحر و شج و قیوم را خصوصاً و قنیک استعمال کنند از اور عوض غذا و آب نافع است و دین من
 جدا و تحقیق افتاد و ہر اہل این بیماریان در بلا و بوی و مضرب شدہ بدان صحت یافتند انان و ہمچنین اہوال
 اہل و سزا اعرابیہ ہستی و گشتہ اند کہ در لہی علاج جلا و قنیک و اورا رہست و لطیف و تحقیق شدہ و است
 خصوصاً وقتیکہ کثیر جمعی و سہ شج و قیوم و باہجہ و اقوان و از خسرا باشد و غیبہ آن ازاد و
 کہ مانع است بدستقا خصوصاً و قنیک کہ استعمال کردہ شود و ہر اہل و سہ کہ برون آید از پستان و ہول نفیل
 بہمان حسرت کبیر و سہ آید از ہر و ن زیر اکالین ہول زیادہ میکند طوحت لہی را و قطع میکند نفیل را
 و زیادہ میکند لہی را و فصل در علاج جراحات بحصیر سوختہ اشارت میفرمود
 و در روز احد چون روئے مبارک رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مجروح شد
 بہت آنکسپ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لمیزید و در گتہ بنیاد پس منج خود در خسارہ مبارک
 بخلید و مضبوط شد کہ محال بہندان خود آن منج را بر آورد و ما چند دندان آن محالی از پنج برآمد فاطمہ رضی اللہ عنہا
 خون راستہ شست و اسیر المؤمنین علی آب مسرکت و خون سطلع کے شد فاطمہ اشارت
 آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بازہ از حصیر برداشت و بسخت تا خاکستر شد و آن خاکستر را بر جہت
 نهاد و در حال خون باز ایستاد و آن حصیر از ہر و سہ بود و وہاں بلا و بیشتر حصیر از ہر و سہ بود و خاکستر ہر و سہ را
 قوت تمام است در بستن خون فی الناموس البردے بنت معروف و در جاشیہ کتاب از مہذب نوشتہ
 البردے و ذخیر فصل در فوائد غسل و محم و داغ کردن و سہر بود کہ شفاء و سہ
 چیز است شربت از غسل و بریدن محم و داغ کردن آتش محم آتہ از حدید کہ بوسہ حجامت کنند و
 لفظ حدیث شریف محم و شہدہ بر وزن شہدہ بر وزن بشرطیست بیشتر بر موضع حجامت تا بر وزن آید
 اندوے خون و صفت تبخیر کردن آن بر بدن محم امن است خود را ہی سیکم از داغ کردن آتش بعض
 گفتہ اند کہ نہی تنزیہ است چہ مشہور است کہ و سہ جسم مادہ در و میکنند و نہی کردہ اعتقاد کنند تا شہدہ و استقبال آنرا
 و اگر کنند و امید شفاء از جناب حق دارند جازست و بعضی گفتہ اند نہی از داغ در موضع خطہ و تردوست
 علما میگویند این حدیث اشارت بہت بمعانیہ جمیع امراض مادے چہ امراض مادی یا دنیوی است یا اخروی
 یا دنیوی یا سوداوی اگر دنیوی است علاج آن با حسراج خون است و اگر آن سہ قسم ذکر است علاج
 آن اسال است پس غسل تبخیر کردہ بہ سہلات و محم بر قصد و حجامت اشارت کردہ آنکہ بر بدن محم
 انہما تامل قصد و حجامت ہر دو دست و تنبیہ است بر آنکہ حسراج دم کنند مطلقاً چنانچہ ذکر غسل بر مطلق غسل
 است تا ہر دو اشارت شود بمعانیہ جمیع امراض و در آنجہ بسیار از احادیث بر فضیلت حجامت مقابل فساد را دہ
 نمودہ و تنبیہ کردہ داغ کردن آتش یا تنیکہ طبیب از صاحبہ عاجز آید و در اندوہ و احوال و اہلکے زیرا کہ مسند دفع
 میشود بوسہ خللا غنی و شمس میگرداند و سہ و چون بر طبیب کہ غلام جامہ بر او را حجامت کردہ اسیرت ویرا
 در صنایع طعام فہم بود و از ہر نامعلوم شدہ کہ لہی حجامت مشروع و حلال است چہ اعطای اجرت بر عمل حرام

یا نیز باشد و مساوات یعنی خواجایه را گفت تا از سر لایحه که بر وی نهاده بودند چنانچه در عرب رسم است که خواجایان غلامان خراب و وظیفه میهن نبند و قرار دهند تا اینکه بایشان پدید آید و بپسند و باقی مسرت و عیش خود کنند چنانچه کم کنند پس چنان کردند و این نشان رضا و خوشحالی آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم است از غل و سکه که از خواجایه و سکه تخفیف و مسالمت در خواست کرده و سکه مسرود و خیرات و تقسیم به اهل بیت است چنانچه که دو اکتید شایان چنانچه بپسند بپسند یعنی براسه امراض و موی چنانچه بپسند بپسند گفت و سکه مسرود در طلب اسرار برانچه کرده از ملا که گذشتیم الا گفتند یا محمد مرا مشک با لجامه امر کن است خود را لجامه است رویت کرد این حدیث را از ابن مسعود و ترمذی و ابن ماجه و ترمذی گفت هذا حدیث حسن عریض و سبب فضیلت حجامت آنست که حجامت خون را از نواحی جسد استخراج میکند و مجموع اطباء کامل اند با کمال و کمال و کمال حجامت آنست که از نفع خون ایشان رفیق است و نفع و بر سطح بدن می آید و حجامت بسیار است و نفع آنست که از نفع بدن را نافع است و به بلاد بارده مناسب و در محبین است کان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بجهنم لما واحد علیه کالبه و انفق علیه الاخذ بعین یعنی حجامت میکرد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم نه حجامت یعنی در سه موضع یک حجامت میان دو شان و دو حجامت بر دو رگ که بر دو جانب گردن اند و در جناح الاصول از حدیث محبین و ابی داود و ترمذی این گفت آورد که بود رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم حجامت میکرد در اخذ عین و کابل و فی المحبین انه اجتمع و هو محرم فی راسه بعد از کان به و در حدیث صحیح آمده که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم حجامت کرد در حالت احرام در سر خود از جهت صدای که در سر داشت و در روایتی از جهت خفیه که داشت و شقیقه صدای که در یک جانب سر بود و در نفع حجامت براسه در سر حجامت آمده و سبب صداع ارتفاع آنجه یا اخلاط عار و یا بارده است بکاف و داغ اگر منقذ نیافت که ازان بدو و دو حادث گرد و صداع پس اگر مانع شد یک جانب شقیقه بود و اگر تمامه سر را درگیر و آزادار البیضه گویند بجهت تشبیه سر بیضه سلسله که آنرا بیضه خوانند و گاهی بجهت بعضی حرکات نیز حادث گرد و مثل جاع و استفراغ و سهر و کثرت کلام و گاهی از اعراض نفسانی شلیم و حسدن و جمع کردن و یا سر کردن خارج از اعتدال بود و غالباً نفع حجامت در بعضی از این اقسام خواهد بود از تاریخ بسیاری و سنن ابوداود و آورده اند که شکایت میکرد و هیچ کس در سر رانزد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم نگذاشت و سکه مسرود حجامت و تواند که مخصوص آن بلاد بود و الله اعلم و در سنن ابن ماجه مردی است که جبیر بن ابی لهبه و فرمود حجامت اخذ عین و کابل و اطباء گفته اند که حجامت بر اخذ عین نافع است از امراض ماس و وجه و اذنین و عینین و دندان و بینی و در سنن ابی داود و سنن ابن ماجه فی درکه من دلی کان به حجامت کرد و سرین مبارک از جهت دلی که در آن داشت و دلی نفع و او را سکون شانه گرفته شدن بدن است از سقطه یا ضربه که نفسی که کمال و سکه مسرود فصل در بیان داغ کردن هر چند داغ کردن دوست نیست و است را نمی گیرد ازان اما در وقت ضرورت داغ نموده کردن بکار می آید و در سنن ابی داود و ابی ابن کتب را در کتب

علیه وآلہ وسلم داغ کرد و بر جاسته که او را زور واحد رسید و میگوید که این خبر صبیح نیست و صبح آنست که فاطمه
 حصیر باره را سوخت و بر جاست نهاد این نه داخل داغ متعارف است که ازان نمی آید چنانکه گذشت و باطل
 نثار آنست که داغ کردن و سوختن عضو مکرر است که است تحریر می گزیند غالباً بقول طبیب حاذق و دانشمند
فصل در علاج عرق النساء بصرعین و بفتح نون نام یکی است که منند میشود و از مفصل هر یک
 و منتهی میشود تا آخر قدم و راس پا شده و سابقاً معلوم شد که همان یک رگ است که دست اکمل نام دارد
 در ران نسا و لیکن اینجا عرق النساء گویند باضافت عرق بسوسه و در اینجا عرق الاکمل نیاید بلکه اکمل
 گویند بے اضافت و گویند که تسمیه این رگ بنسب است آنست که الم و بے نسیان ماسوی می آرد و شخص را هم
 بے مشغول میدارد و الا آن عرق النساء نام و بجهت است که درین رگ پیدا میشود و ابتداء میکند غالباً از ورک
 و فرود می آید تا رگ و گاهی تا پا شده و گاهی تا انگشتان پایی و دراز میگردد بطول زبان و کثرت ماده و
 وجع مودی است بصرع آنست گفت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود و از عرق النساء الیه شاة اعرابیه
 ذاب ثم تجز ثلثه اجزا ثم تشرب من الريق فی کل یوم جزء و اسے این در دو نوبه گویند اعرابی است که گداخته شود
 سه حصه ساخته و آشامیده شود هر روز یک حصه ازان بزیادته چون این مرض از ماده غلیظه مزاجی میشود یا از مزاج
 و تخلج است بافتجاج و طبعین یعنی بجهت کردن ماده و نرم ساختن آن تا نیمه و نرم شده بریزد و تحلیل زفته برود
 و در دینه گویند این دو خاصیت موجب که افتجاج و اخراج است بان علاج فرمود و در مویب میگوید که این علاج
 مخصوص است بعراب و اهل عجاز و هر که مجاور ایشان است و نفع عیالات است نسبت ایشان و گویند اعرابی
 تشبیه فرمود زیرا که احوال الطف است و خاصیت مراعی که همه شیخ و قیوم و نباتات لطیف است در دے حال
 یعنی گویند اعرابی چون این نباتات را میچرد که گرم اند و لطیف و خاصیت آن در جمیع اجزای و بے خصوصاً
 در الیه که نرم و لطیف است حاصل است لا بد نافع تر و سودمند تر است **فصل در علاج خشکی مزاج**
 خشکی مزاج را که ازان تعبیر میس طبعیت نیز کرده اند معالجه تبکین فرموده و از براسه طبعین سنار اخراج
 کرده از اسما ربت عیس بر سید بمانت نتمشین قانت بالشیرم قال عار جاز ثم قانت نتمشیت بالنساق قال
 لو کان قنن یشفی من الموت کان اسنار یعنی آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم از اسما پرسید اسهال طبع میگوید
 و شے دار و نرے را گویند که اسهال طبع کند و شکم را زکفت بشیرم یعنی شبنم و سکون با وضو را و آن گویا بے است معرود
 و حجاز که پوست بچ آنرا بجا میدارند فرمود و نبات گرم است در درجه رابع و اطباء منع کرده اند از استعمال و بے جهت
 خطر و فرط اسهال و بے عار جاز اول بجا و نرم بکیم و این لفظ عار جاز از باب اتساع است که لغظی مهمل را بعد
 از لفظ موضوع که مناسب باشند بیاورد و براسه مبالغه گویند مثل حسن بسن دگر بار اسما گفت بسنار و
 کردم فرمود اگر چیزی بے بود که مرگ را شفا داد و بے سنار بود و سنار بفتح سین مهمل است مجازی است
 و انقض و بے کی است و بے دوا بے شریف است که اصلاً در و بے یم ضرر و غاکه نیست و قریب است
 باعتدال و حار است در درجه اولی اسهال میکند معفرا و سودا و لطم را و تقویت میکند جرم طبع و از خاصیت اسے او است
 نفع فرمود اس سوداوی و میفرمود بلکه اسنار اسنوت خان فیها شفا من کل دار الا اسام لازم که در استعمال اسنار

و سنوت بفتح سین و ضم نون و آخر اسم لوقانیہ زیرا کہ درین دو شفا است از هر دو که موت و در قیامت است
 قول است اول عمل است دوم به است بضم را و تشدید یای مفتوحه در سبب روغن که از عکر و عن سیر و ن
 سے آید یا بخت بر روغن که بضم عین و تشدید یای مفتوحه آید و روغن خرد و ترا از قرص سوم و آن است اندر زیره اما زیره
 است چهارم زیره کرانی است پنجم رازیاج است و سبب مشهور است نافع در فتح سدد و التهاب معد و غیر زک
 گفته اند که صوائع اوجاریا بس است در دغجه الشولستانی در ثانیه ششم ثبت عاریا بس در دغجه ثانیه در الفطرح
 و همین است نافع هتم زما مفتوحه است که درین ظروف روغن میباشد و این معنی اقرب است زیرا که سنا سے
 گرفته آینه بسنوت که سبب است مخلوط بر روغن برای اسهال اسهال و اقوی باشد در حدیث دیگر آمده سیر
 اما و نیم، اسوط والل و دوا لجماعه و آنست بفتح میم و کسر شین و تشدید یای ثانیه سوط و آنست که از دانی
 در دماغ بپاکند و در دوائی را گویند که از جانب دین در حلق ریزند و شسته و در سبب سهل نقل این حدیث
 درین فصل ثبت همین لفظ است که با مهال مناسب دارد فصل در خارجش بدن سبب عکسها است
 نیز گفته است آنکه البس است نمک صفری عمره قه غا لطمه است و طب از غا لطمه بضم الم بدم و سده و ش
 آن غالباً از کثرت اکل طعامها سبب حرید و ملو و قوا بل عار و علاج آن در کتب طب مذکور است معنی درینجا
 علاج خارجش که از غلبه نقل یعنی پیش بیاید و بیان کرد و گفت و خارجش غلبه لیل را معالجیه پوشیدن پیرایه
 فرموده در همین آمده که انس بن مالک گفت عبد الرحمن بن عوف از پیران العوام را خارجش بدن پیدا
 و از ان مشقت میدیدند ایشان را رخصت فرمود که پیران ابریشمین پوشند در بعضی روایات صحیح مسلم آمده
 که ایشان در بعضی غزوات شکایت کردند بفرست رسالت صلی الله علیه و آله و سلم از کثرت نقل بس ایشان را رخصت
 داد و پوشیدن پیرایه اسه ابریشمین و بدین حدیث دو امر متعلق است یکی فتنی و دیگری طبی اما فتنی حرمت
 حریر بر دگر است که از لفظ رخصت مفهوم شده با آن از احادیث دیگر مفهوم و مقرر است و مستفاد ازین حدیث
 این است که ذکر کرد بقول خود الا براس حاجت یا مصلحت مانع و این مذهب شافعی است و نزد مالک جایز نیست
 و عده ای میگویند باس است بلبس حریر و دیار حرب عده ها و روایت کرد شعی که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم
 رخصت کرد در لبس حریر و دیار حرب زیرا که دیار خالص دافع تر است از سختی سلاح را و سبب تر است و چشم
 عده و نزد امام ابو حنیفه مکرده است از جهت اطلاق نبی و ضرورت مند فتنی و بخلوط انتی و اما اطی اوی
 بلبس حریر از اراض یا بس سوداوی زیرا که حریر از ادویه حیوانی است و از خواص آن تقویت قلب و تصدیق و
 دفع غلبه سودا و از لطف است که از ان پیدای آید و آن گرم و تر است و بعضی گویند معتدل در ان هوا خیر
 از لبس و خشونت نیست لاجرم از کرب و امثال آن مانع بود و سبب لاست قبل در ان جائز نمید
 و در مورد گفته که ابریشم عازف است و پوشیدن آن منع میکند قبل او در خرج و سبب آورده که ابو علی بن سینا ابریشم را
 در او به قلمیده آورده و گفته که عاریا بس است در دغجه اولی و از جهت در سبب لطیف و شیف است اما لطیف
 حرارت و شیف به است و صاحب تفریح گفته که عاریا بس است و گمان آنست که معتدل است در رطوبت و حرمت است
 از طرعات حر است و مخصوص است تفریح و سبب بعضی ارواح بکلام است و روح را مطلقاً و ذریه میگردد اند

لما ارجعت اغتذاه بدن از وسع بکراحت لکویه روح طبعی بر تعریف در غذا و در شرح دیگر میگوید که منع لبس
 او از قبل است که حد و نشان بر سبیل تولد است زیرا که ابریشم فاسد میگردد و انداز که حادث میشود از قبیل لبس
 متولد نمیشود از ان قیل و فصل و رذات الجنب ذات الجنب ورم حارست در نواحی صدر و شکم
 باطنه و حجاب داخل با حجاب عاجز میان آلات غذا و آلات نفس و این را خالص نامست و این عظم و اخوت
 اقسام اوست یا عضلات خارج ظاهر و با حجاب خارج بمشاکت جلد و از اعراض ذات الجنب می باشد و کسعال و
 خنق نفس و رج اخلاط و عطش و اختلاط ازین است و الجمله آن از امراض شدید مملکت است زیرا که حادث است میان دل
 و جگر و علاج آن خالی از تفسیر نیست و آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در علاج و س امر فرموده است مال
 قطه بخری و آن بغم قاف و سکون سین و دوائی است خشبی معروف بعنه ازان شیرین است و بعضی تخ و شیرین
 روی است و سفید که بوسه ظاهر دارد و تخ هندی و سیاه که بر سحر دارد و در جامع تریخی است من زمین
 از رسم ان ابی صلی الله علیه و آله وسلم قال اما وامن ذات الجنب بالقسط البحری و الریت فرموده است که کفید
 از ذات الجنب بقسط بحری و روغن زیت و فی حدیث آخر القسط البحری هو العود الهندی و در صبح بخاری آمده
 کلام گیرید این عود هندی را که دار و س شفاست از هفت علت که ازان ذات الجنب است و ذات الجنب بر
 دو نوع است حقیقی و غیر حقیقی و در سست که در عشانے که در میان اصناف است پیدا میشود و غیر حقیقی الم جانب
 معلومست که از احتقان باد با س غلیظ پیدا آید یعنی ذات الجنب بحقیقت نام نوع اول است و ثلث اطباء هم بر سست و
 برین نوع دوم نیز اطلاق میکنند و این بجا است و این دو بر سست این نوع است زیرا که قسط هندی را چون نیک
 اس کنند بر سست آمیخته کنند و بران مکان مالند یا چند انگشت ازان تنسار دل کنند تا بیل آن ماده کند و احتیاج
 باطن را تقویت کند و سد را رفع کند و اما نوع حقیقی اگر اذیه آن بلغمی باشد هم بدین دوا علاج پذیرد و در تخصیص در سست
 اعطاء طمر من و اگر رموی و صفر اوی بود و علاج آن سخت تر ازین باید کرد چنانکه در کتب طب مذکور است
 و گو یا مقصود و معنی ازین کلام رفع استیسا و معالجه ذات الجنب است بقسط و زیت پس گفت مراد از اینجاست
 معنی حقیقی نیست بلکه معنی دیگر است که بر سست نیز اطلاق ذات الجنب میکنند و اگر معنی حقیقی نیست مراد از اینجاست
 قسم و س که ماده او بلغمی باشد تخصیص کنند نیز صورتی دارد و این کلام این قیاس بر سست نقل کرده کذا فی الموهب
 و چون پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم بیمار شد اهل حرم و عظام و مرغان یعنی آنها که بجا دارند از آن حضرت صلی الله
 علیه و آله وسلم میگردیدند و شستن که حکمی و س از ذات الجنب است و او را غشی حاصل شده بود و در د
 مبارک به ریخته چند انکه اشارت کرد که کنید تصور کرد که بر عادت بیاوان که دارد و خواستند منع میفرمایند چون
 ازان غشی باز آمد پس فرمود آن جمع را بکل همان دار و در حلق ریختند گفتند بایند تقیم که نمی تواند بر سست
 و است و از ذات الجنب تر سیدیم فرمود که باری تعالی را بآن ریج گرفتار کند و سیاق الحدیث انداخته و
 و کان عند و نساده و العباس و ام الفضل بنت الحارث و اسماء بنت عمیس و عشا و درانی لده فلد و هو مرموطا
 افاق قال من فعل بیهذا من عمل انسا جبن من پنهان و اشا بیده الی ارض الجبته لیسیر الی ام سلمه و اسماء بنت الحارث
 یا رسول الله خشیانک ان یكون بک ذات الجنب قال فیم له و منی قال لا با عود الهندی و منی من قنطرات

من زیت قال ما کان اللہ یقصد فی ذلک الدار ثم قال عزمت علیکم لاینبی احد فی البیت الا اللہ اللہ العباس
 فانکم لیشہدکم حاصل معنی حدیث نیست کہ این جاہ دار و بطن آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم زینت البیت حضرت را
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ناخوش آمد و فرمود در حلق ہمسایہا کہ این محل کارزد آن دار و راہ پر نہ و این محل شہرت بود
 از آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ تقصاص گرفت از ایشان و ہذا سند مرید عباس را نیز مذکور کہ و سے
 شہر یک نمود و ہر کہ بے رضائے کے بگمان خطا و سے لکے کند خصوصاً مدحے کہ نہ نبادا ان تقصاص من آن
 بروئے ثابت گرد و بگیرد یا عفو کند و عنقریب بیاید کہ اگر کسی طب نداند و جاہل بود و دیگر را بجل خود علاج کند
 و ضرر آن ہو و پسہ تقصاص و ضمان بروئے ثابت گرد و اللہ اعلم **فصل در علاج درد سر**

حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون درد سر عارض شد سے خارج ہوا کہ نہادست و زمرود سے

صداع را این سودمندست فی سنن ابن ماجہ ان النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کان اذا صبح خلت راسہ بالجماع

و یقول انہ نافع باذن اللہ من الصداع چون درد سر پیشان حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را غلات میگرد

و سے پوشیدہ ہوا کہ این نافع کہند است باذن خدا از درد سر و مراد بان نوعی است

از انواع صداع و آن صداعی است کہ مادی نباشد بلکہ از حرارتی باشد مطہب و این نوع را حنا نفع است اکسیا

چون بکوبند و با سر کہ آمیختہ کنند و ہر پیشانی خمار کنندہ و اگر ادنی باشد از خون علاج و سے بجا است فرمود سے

چنانکہ گفت و در سنن ابی داؤد دست ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ماسک الیہ احد وجاہی را سے الہ

قال لا اتم ولا شک احد وجاہی لطنہ الا قال لا اتمصب بالجماع اگر کسی شکایت از درد سر کرد سے این بجا است فرمود سے

و اگر شکایت از درد شکم آورد سے خضاب کردن بجا فرمود سے و این نیز در نوع خاص از درد شکم بود سے

کہ از حرارت و مانند آن بود سے و غالب علاج مخصوص باہل آن دیار فرمود سے کہ وقوع آن در ایشان غالب

بود سے و کلام متعلق بعد از سابقاً در بعض فصول نیز گذشتہ است فتاکر و در جامع ترمذی است عن ام رافع

قالت کان لایسب النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرحہ ولا شکی الا وضع علیہ الخمانی نے برآمد آن حضرت را

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرحہ در بدن و سے و را آمد خار سے و جاستے گرا آنکے نہاد بروئے حسا فصل

در بیان طعام و شراب بیمار فرمود کہ بیمار را اگر اہم کفیدہ بطعام و شراب چہ اختیالی ایشان را

طعام و شراب میدہینے قوت و تربیت وجود ایشان میکند باعمال طبیعت در آن و این مضمون از حدیث

ست کہ گفت عن عقبہ بن عامر الجہنی یرفعہ الکرہوا مرضا کم علی الطعام و الشراب فان اللہ یقیمہم و یتقیم حکمت

این حدیث ظاہرست چہ طبیعت مریض بالفتاح مادہ و اخراج آن مشغول است و چون اگر مریض کنند بطعام

و شراب طبیعت از فعل خورد باز ماند و ہضم طعام و شراب مشغول شود و مادہ خام ماند و مرض فوت گیرد پس در آن

فوت نیاید و الا چیزے لطیف از اشربہ و اندیز کہ بان قوتی حاصل شود و طبیعت بان سے مشغول نشود

چون شرابے لطیف و اراق زایج بشرط آن کہ آن نیز بان مرض منافی نبود و الناس قوت ہوہا سے

عطر و اخبار شادی بخش و عبادت و نفقہ احوال خصوصاً از اکابر و عظاما کہ مریض تاج و خادم و محب و معتقد

نشان آید و اما ان **فصل در علاج عذرہ و طمانی** از حلق رخصتہ پیدامی آید از نوبان خون کہ آنرا عذرہ

نشان آید و اما ان **فصل در علاج عذرہ و طمانی** از حلق رخصتہ پیدامی آید از نوبان خون کہ آنرا عذرہ

بتوانند بنشینند و ملوک و ملوک ذال بجمعه معاً بقیطه بندی میسر بود و بعضی را بهی کام کورک را با گشت ایها هم
 می کنند و خون از آن میسرون می آرند آنرا می گرد و گفت خیر اذ او تم به الحجامه و لقطه البحر و لقطه البحر
 صبیانکم بالغز فی العذرة بهترین چیز است که در اوقات کفید شما بدان چیز یعنی عذره را حجامت است و قسط بحر
 که در او می مشهور است خوشبو و گشت نیز گویند و عذاب بکفید خردان خود را نیز بر کردن با گشت در عذره و در
 سند امام احمد است و خل رسول الله در آنچه خیر است صلی الله علیه و آله و سلم علی عائشه بر عاتقه و عذرا صی و در
 عائشه فرمود که کسی که سیل بخوابد و اگر از او سوراخ نبی و می خورند میرفت غالباً علاج بعصر و غسول کام
 با گشت کرده بود و یا بسبب طبعی که دشت خون میرفت فعال اینها پس بر سید آن حضرت صلی الله علیه
 و آله و سلم چه شده است بر این کورک را که از بینی او خون می رود و قسط الواب العذرة پس گفت عذره و در او
 او و حج فی راسه یا در دس است در سر و سینه فعال و لیکن لا یقتلن اولاد کن پس فرمود و اس بر شما اس
 در آن نکشید اولاد خود را بعصر عذره یا با علاج بد آنچه جا بل ایده بان یا تبرک علاج و الله اعلم ایها امراء اصحاب
 ولدت عذرة او و حج فی راسه و فرمود بر زنیکه برسد و لدا و را عذره یا در دس و سر طماخذ قسطا هند یا پس
 گو که غیر قسط بندی را فتحی بار پس باید که حل کند آب و در بعضی روایات فلتک یسنی حک کند آنرا آب ثم
 قسطه ایاه پستری بکند و لدا و قسط در بینی فامرت عائشه ففنع ذاک بالثیبه فبرأ پس فرمود عائشه تا کرده شد
 این علاج آن نبی پس به شد چون عذره ماده آن خورنی است که لغزیم بر و غالب بود معاً بقیطه موافق بود چه قسط
 بقیطه است بمقوی عصب و درین کلام اشارت است بدفع اشکال که کرده اند که قسط حار است و عذره که عارض
 میشود و حیدیان را از حرارت می شود و مزاج ایشان نیز حار است لاسیما که قطر حار از نیز عارض بر جواب آنکه
 ماده عذره غالب است بر دس بلغم و در قسط بقیطه است که رطوبت را خشک میگرداند و حار است فنع و دوا نجا نیست
 نیز باشد یا آنکه تواند که آن از معجزات دس صلی الله علیه و آله و سلم بود و قسط که فرمود است که در او را
 کرده بدان فرود نهد و سر و سینه را در حالت استلقا و چون دار و دماغ برسد و چهار بقیطه بر آن
 آرد و بنشیند صلی الله علیه و آله و سلم مع فرمودند ای بسعوط را و خود استقراط فرمود فصل در علاج دودول
 که یک از دودول شکایت کند او را مفود خوانند زیرا که فواد او حج یافته است چنانکه مبلون میگویند هر که را که لطن
 دس در ذاک است آنچنین کس را دوا بخوراسه مدینه کرده و در سنن ابی داود ثابت است عن عبد الله بن
 گفت سعد بن مسعود رضایا رشم بهار شد فی قال رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم عبود لی پس آمد در رسول خدا
 بعبادت من فوضع یدیه بن تمیمه پس نهاد دست مبارک خود را میان دو پستان من حتی و جدت برد اعلی فواد
 آنکه یا فتم سر دی در حست آنرا بر دل خود و قال انک رجل مفود و فرمود آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بدستیکه
 تو مردی که دل تو در دوا فاد تار شدن کلامه من یقیف پس میا حارث بن کله و را که از قبیلہ یقیف است فانه
 رجل یلیب پس بدستیکه دس بر دس است که خود را طیب میگرد و علاج میکند بباران انطیا خذ سبع مرات من
 عجوة المدینه فینجا من فواء من ثم لیلک من پس باید که بگرد حارث هفت خرا از خراسان مدینه ازین نوع خرا که
 او را عجوه میگویند و باید که بگرد آنرا را اختیمای شان بستر لدا و کند و میوشاند ترا و لدا و در او را گویند که در زمین

برینند علاج را خود بیان کرد و ساختن آن بان طیب فرمود از جهت مهارت او در ساختن و اید و در کردن و انداختن
 و در این خاصیت چیست راست این مرض خصوصاً ترمیمه مخصوصاً مجروح و در تحقیق نیست سر و خاصیتی است
 که بر این معلوم شود و عقل را بدک آن ماه نیست مگر آنکه مناسبتی و نکته در آن اعتبار کنند چنانکه گویند در هفت
 عدد سه مبارک و مشهور و شامل است مگر اکثر اشیا را چنانکه افلاک و ایام و اعضا و امتنان مناسب وجود این
 خاصیت بدان تحقیق نتوان یافت و در تناول هفت خرماسه است دفع از هر دو و هر دو نیز موجود است آنرا نیز
 جز بوی آسمانی نتوان یافت چنانکه گفت و میفرمود که هر که بر این هفت عدد و خرماسه از عجمه عالییه مدینه بخورد
 آن در عده خود و دوسه کارگر نباشد که اجاری الصمیمین و میفرمود عجمه عالییه نام ناحیه است که در جانب قبا
 و شریقی است و این قسم ترمیمه بدان نواحی باشد شفاست بیار بهاست و ثریاق است با واد و این خرماسه
 حدیث است که گفت آن فی عجمه عالییه شفا من کل داء و اینها ثریاق اول الکبیره و چون در خیمه است عدم
 در ک حقیقت سبب شفا خطا است و شفا و از ضعف ایمان که بنمایان اطباء تنقید و اعتقاد تمام دارند ترمیمه
 و توفیق در اعتقاد آن راست باید دفع آن علی العموم افاده کرد و گفت و باید دانست که این شفا کذا متعارف
 بهار بار و است که آن را با اعتقاد کف قبول کنند تا طبیعت بدان اقبال نماید و بان استعانت که بدفع طبع
 چنانکه جمیع از اکابر بهجت و ثبوت و اعتقاد بخیر نبوی که فرموده است انجمه السواد شفا من کل داء الا الاسام
 و مجموع امراض معالجه بحیث السواد و کرده و بعضی نظیر بظا بر کیده - فیه شفا للناس - در مجموع امراض
 غسل بکار و شستن و نیرت حسن اعتقاد آن امراض دفع شده **فصل در بیان پیر هینر**
 بنیاران پیران یا با احتساب پیر نیز فرموده و از شفاست شفا من کل داء و این در احتیاط شریک است
 و آن که تم میسر است سفر او جاده نیک من افانط اولاستم النساء طم تجمد و اما قیما و اصدید ایلایا - مریض با دال
 آب حیات فرمود یعنی بر ترمیمه وجود مرض که استمال آب ده و سه مضر و مخالفت بود نیم کردن فرمود پس
 معلوم شد که حیات و بر ترمیمه در دن امور است و همین قبیل مرض را از تناول غذای مخالفت و سه مضر که کنند او را
 همانا نام بود و نام انصاریه روایت میکند و علی علیه السلام رسول الله در ماه برین پیر خدای علیه السلام و آل و سلم
 و مع علی و بان حضرت علی علیه السلام علی بر دو علی نادمین مرض و علی در حال نقاست بود از مرضی که داشت
 یعنی از مرض بر خاسته و هنوز قوت تمام نگرفته و ببال اصلی نیامده بود و در دال مخالفت و در خانه اخو شفاست
 فرمود و آنکه نقاست بنوا علی علیه السلام و سلم با کل نه پس آن حضرت علی علیه السلام و سلم از آن تناول
 نمودن گرفت و قام علی با کل سنهار علی نیز از آن خوردن گرفت و نطق النبی صلی الله علیه و آل و سلم قبول فعلی بانک
 آن پس فرمود آن معذرت صلی الله علیه و آل و سلم در علی را تو نقاست طاری نموده است کت تا با از اینستاد علی
 از خود دن آن مخالفت و صنعت تعمیر از سلفا محبت به گفت ام المندرس ختم طماست انار و جو و یکند پس نزد آن حضرت
 علی علیه السلام آمد و آنرا تعالی رسول الله پس گفت رسول خدا صلی الله علیه و آل و سلم غسل بر علی را
 من با صاحبنا فی کف کت ازین طعام بزرگ که دفع است مرزا ویر و من با صاحبنا با درون کت
 پس در و وسیع بان خطا ده که ازین طعام بزرگ که دفع است مرزا ویر و من با صاحبنا با درون کت

این حدیث را در مشکوٰۃ از بیہقی و شعب الایمان آورده و در تشریح بشریہ میگوید کہ این حدیث باطل است و از شعب
 دار و بیہقی و شعب الایمان گفته کہ اسناد و سند ضعیف است و ذہبی و غیرہ ان گفته کہ منکر است و ابراہیم کہ راوی است
 مستند و حافظ این مجرد لسان الیزان گفته کہ این جان اورا در ثقات ذکر کرده و میگوید کہ خبرانی این حدیث را در وسط
 آورده و محلل ساخته اتہی و در قواعد حسنہ گفته کہ طہرانی در وسط این حدیث را از راوی از زمرہ سری از ابی
 ہریرہ آورده و گفته کہ روایت کردہ این را از ہری مگر زید ابن ابی انیسہ و نظیر دست راوی بروایت
 از و سے و ذکر کردہ و از قطعی مدلل ازین طریق و گفته کہ صحیح نیست و شناختہ نشدہ است از کلام نبوی و و سے کلام
 عبد الملک بن سعد بن ابی ہریرہ است اتہی **فصل در بیان علاج در چشم حضرت رسالت پناہ**

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در چشم را در واسکون و آسایش و راحت فرمود و امیر المومنین علیؑ را در حالت درد
 چشم از طب منع فرمود و ہر گاہ کہ یکے از اہمات مومنین را چشم درد کرد و سے نزدیک نشدہ است تا شفا یافتہ
 اجتناب و احتیاط مردم صاحب روح جماع را از و سے منہی است نزد طب و منہی است بآن زیرا کہ
 سبب اٹارست بخار است و موجب ضعف اعصاب و دماغ است اما زن را شاید کہ بہت تعب و حرکت بود کہ منافی
 سکون و آسایش در راحت است یا بہت دیگر این بر تقدیر است کہ از نزدیک شدن جماع مزاج باشد اما اگر مراد
 از تقاطع و مباحثہ بود آن نیز شاید علّت خوف و وجود حرکات بود و بالجملہ عادت شریف انجمن بود طب و
 طبعا و اللہ اعلم **فصل در علاج خدر و داسہ خدر کلی** باب سرد فرمود و سے خدر رفقہ خاصے مجملہ و دال
 مجملہ غلظت است کہ حادثہ می شود در حس لمس و موجب نقصان و سے میگردد یا از جہت بر و سے کہ احداث
 میگردد غلط را در روح یا از جہت کیفیت سمیہ کہ حادثہ می شود در عروق و چنانکہ درگزیدن مار مثلاً یا از جہت
 غلط جوہر عصب یا از جہت سدہ از ہر خالے کہ باشد یا سبب انقباض عروق و زبر شدن و مالیدہ شدن آن
 چنانچہ حادثہ میگردد در نزد جلوکس بر قدم و علاج خدر و فالج و لقوہ و رعشہ و امثال آن اندیل مزاج غصو
 است یا دوان و اضمدہ و استعمال تریاق و خرد و لیٹوکس و امثال آن چنانچہ در کتب طب مذکور است و مراد
 در اینجا بعضی انواع و سے خواہ بود چنانکہ در حدیث آمدہ است کہ جہت در راہ بردختہ رسیدہ و اداستہ از ان رخت شاول کردہ

بر جلے فسرده شد و حس و حرکت ایشان باطل شد پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود و خروشا المار فی الشمان
 و حبوا علیہم فیما بین الاذانین یعنی سر و کنید سہار و خیکما و برا ایشان بریزید در میان دو بانگ نماز یعنی بانگ فجر
 و آقامت یعنی خرو باذانین اینجا اذان و آقامت است بطریق تغلیب و اطلاق اذان بر آقامت نیز آمدہ است
 و تعیین وقت فجر غالباً بقرنہ تبرید است و اللہ اعلم و این از افضل معالجات است و ظاہر حکمت دامن آنست
 کہ بر تفتن آب سرد باشد و مسامات حرارت در درون محقق گردد و سبب حدوث حس وجود آن شود و اللہ اعلم
فصل در اصلاح طعام و شراب کہ گس در ان آتد میفرمود گس را نام در ان طعام و شراب سرد و بریدہ
 و یک پر و سے بہر است و در یکے نزدیک و گس بر زہر آلودہ را مقدم نماید و از جہت مضمون حدیثی کہ
 ابو ہریرہ روایت میکند اذ اوقع اللہ باب فی النار احدکم فامقلوہ فان فی اخذ جناحید و اوفی الآخر شفا و
 ازین حدیث ہمین قدر معلوم شد کہ در یک پر و سے در و است و در پر و دیگر شفا و تقدیم بر زہر بر شفا از حدیث دیگر

معلوم گرد و پناہ گفت و در روایت ابی سعید خدری میگوید فاما مقلود فاما بقدم اسم و کبریا الشفاء و درین حدیث
 دو امر است یکی فتنی و یکی طبی اما فتنی و ال است بر آنکه اگر کسی در تب یا در مریضی یا در سعال سرکه و شورپا و
 بزرگان افتد و بمیرد آن را نجس کنند و ابن قول جمہور علما است و مذہب امام ابو حنیفہ نیز همین است و اما امر طبی دفع ضرر
 است سیاست با خدا و زیرا کہ کسی چون در طعام یا شراب افتاد و خواہد دفع ضرر آنرا بسلاست کہ دارد کہ آن برزخ است
 بکنند آنرا مقدم دارد لا جسم فرموده اما وہ سمیت اورا بما وہ زیارت مقابل کنند تا ضرر دفع شود فصل
 در شرات بذریعہ علاج میفرمود بشر عبارت است از خرابی کویک کہ از مادہ نیر و ظاہر بدن خروج میکند و در یہ
 دو اسے ست ہندی کہ از نصب الزریعہ بیرون سے آید عن بعض ازواج البنی علیہ السلام قال قلت
 رجل علی البنی علیہ السلام و آلہ وسلم و قد خرج فی اصبعی شربة فقال عندک ذریعة قلت نعم قال ضعیف بعضی
 از ازواج مطہرہ گفتہ کہ در آید پیغمبر علیہ السلام بر من و بر آمدہ بود در انگشت من شربہ پس فرمود حضرت
 علیہ السلام و آلہ وسلم من نزلت ذریعہ ہست گفتیم آہ ہست فرمود نہ آن ما برین شربہ و قوے و بخوان ابن عمار
 اللهم صخر الجبیر و کبر الصخر صخر اسے و اگر بکے و دے بودے اگر دے بشکافن آن عن علی قال قلت
 مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم علی رجل یعودہ بظہرہ و یرم فقال یا رسول اللہ فہ غدة قال بلطوئة قال
 و ما جئت عندہ حتی بطت و البنی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شاد یا میر المؤمنین علی گفت در آدم با پیغمبر صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم بر مردے کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بعبادت و سے آمدہ بود در پشت آن مرد و سے ہذا
 گفتند یا رسول اللہ این غده ہست و غده بضم غین عقدہ کہ در جسد باشد کہ مادہ و سے شمس ہست و قطعہ سخت
 کہ میان عصب افتد فرمود بشکافن آن را و گفت علی نہ فتم من از انجا تا آنکہ شکافن شد آن غده و رسول خدا
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حاضر بود و کبار و کمر طیبیہ را فرمود تا شکم کے زکے ورم کردہ بود بطہ کر دینے بشکافن
 افتد یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بل تنفع الطب یا فاماہ میکند طیبیہ کردن و مسلم نمودن فرمود
 الذی انزل الداء انزل الشفاء فیما اشار آن کہے کہ فرستادہ است در درافرستادہ است شفاء و در انجہ
 خواستہ است یعنی حق سبحانہ تعالی ہر در دراد و اسے پیدا کردہ و ہمہ بتقدیر است و مثبت دے فصل بیان
 شاد نمودن مریض و کما در بعض را فرمودے کہ سبحان خوش شاد و کشید و اندوہ از و سے دفع کہ کشید
 ابو سعید خدری روایت کرد اذ اذ علمت علی المریض نفسوا فی الابل فان ذک لا یرد شیاء و طیب نفس
 المریض چون در امید بریاء نفس و تاحیر فیہ و مدت عروسے سے بگوئید کہ انشاء اللہ تعالی عسر و
 بسیار است و اجل تو مستداند و ہر زریکہ این گفتن زد میکند چیزے را از نقد بر آتی و خوش میکند نفس ببار را
 و نفس سچ میکند کربت و اندوہ اورا و در حال کجہ خزان و غم امر بلیتہ میفرمود و ان طعامے رقیق کہ از دقین شمشیر
 غیر مخلول یعنی نابخنہ سازند و گاہے قدرے از غسل نیز بان ہمراہ کنند بشرط آنکہ تمام نمیشد باشد و در
 تمام وقت مثل شیر باشد و از نجبت آن را نمیدہ کہ از لبن ماخوذ است خوانند و آن را حکم امر اشعر است کہ عمدہ
 اطباءست در معالجہ اکثر امراض عن عائشہ انما کانت اذا ات الحیت من اهلها جمع لذلک القصار از ما شہ
 آمدہ است کہ چون سیر و از خوشنشان او کہے جمع میشد خدمت آن زنان ثم افرقن الی اہلن پس متفرق

میشوند و میفرستند بخانهها و اهلخانهها خود امرت برت بلبینه لطیف حکم میکرد و مائشده به چمن دسکے از لبینت پس بچینه میشد و صنعت شریه اتم صبت البلبینه علیه و مہناخت مائشده اشکد ہتر میرینت بلینہ را بران اشکد شرمالت کلوا منها ہتر مفرود ہترید ازین بلینکہ رنجینہ شد ہتر ہتر لکنہ فانی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یقول البلبینۃ حبة لغذاء المریض و مذہب بطن الحزن زیرا کہ من شنیدہ ام رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را کہ میفرمود خوردن بلینہ باعث راحت دہندہ است مردل بیمار را و سبب راز دل غمہ اندوہ را و در حدیث دیگر آمدہ علیکم بالفیض النافع البلبین لا زم گیسو بر بخورد شمن نفع کنندہ لاکہ تلین ست دشمن یا احتیاج آنگہ و مینویس و کردہ است نزد طبع و شوش نفس دران و لیکن نافع ست در دفع مرض و اندوہ و دوست و دشمنہ غمہ است از نیت یا احتیاج آنگہ این طبام در مذاق طبع خدایان خوش آیند نیست و خوشش و لذتہ المایہ خورد براسے نفع و دفع کراہت مرض را و اسم دہد ہست مائشہ مائست شدہ کہ گفت کان رسول اللہ بود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اذا یلیل لہ ان یظاہر جمع الیہم الطعام و فیکہ گفت میشد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را کہ ظان کس در ذاک ست بخورد طبام را فقال علیکم البلبینۃ حبتہ الی الا لام گیسو بہ تلینہ و نبوشانید و کان یقول واللہ فی ہمدانہا فیسل بطن بعد کم لہا فصل بعد کمین و جہا من الوج و فیفسر مود سو گند برور و کار کہ تلینہ میشوید و معات میگردد المایہ الا لیش شکم کیے از شفا ہتا ہما ہما فیہ فیو یکے از زنان شماروے خود را از جرک و تخفیف شستن روے زنان بخت آن خواہ بود کہ ہا لہ زنان کشت و شوش روے اچہر کہ فیشر از مردان ست فصل در علل ج رہبر بخیر زکے از سفند بریان نہ ہر آلودہ کرد و پیش رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آوردن شاول شمر مود کہ سفند بریان بطن آدمکہ زیادہ ازین ازین خورد کہ زہرہ ام آن زن را طلب کرد و گفت چرا جنسین کردے گفت اگر میسر ہی ترا زبان زہرہ و آنگہ حبتہ قمرہ بخورد و بعد از آن خیر ہر ارشد براسے ظہر ہمزہ بود و یکے از صحابہ کہ خوردہ بود و ہر دین نیز ظہور ہست باز و اعجاز بود و در روایت آمدہ کہ آن زن را بخصاص آن صحابی بکشتند و دران حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم زہر آن گوشت کار گرفتار و اسبہ ناشیہ نمود پس ہماست کہ دین الکفین در رسم موضع وارد کرد و گران را احاطت کنند و بعد از آن سہ سال نہرست زیرا کہ غزوہ خیبر در سال ہفتم بود و ہر سال فرمودے کہ ہمیشہ الم قمرہ کہ و طیسر خود مے یا ہر تاسال وفات رسید فرمود ما زلت اجد من الاکلۃ التي اکت من الشاة يوم خیبر مے کان ذل ان انقطاع الابرہنی ثورے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شہید فرمود ہمیشہ می یا فتم اتان لقمرہ کہ خوردہ بودم از گوشت زہر آلودہ روز خیبر تا شد اکنون وقت گسستن رگ سبکہ من از ان پس وفات یافت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شہید و حکمت الہی در بقائے ارا آن تا وقت موت طر بعد این بود ہما کہ زہر برد و نوع ست سبکہ استفراغات کہ مہتر آن فیہ قسیم است چنانکہ بیابہ دوم باد و یکے معارض زہر ہماست بحقیقت یا ہما صبت تاثیر دہدہ دفع مرض و دفع سبب یا بحقیقت چنانکہ داروے گرم در دفع برودت و سرد در دفع حرارت مثلاً یا ہما صبت ست چنانکہ بعضی تر یا تھا کہ اصلاً کیفیت آنہا معلوم نیست ولیکن

خاصیت دسے چنین واقع شد است که دفع رخصه میکند و تاثیر آن در آن معلوم است قطعا و لیکن علت آن معلوم نیست
 چنانکه زهر هر که میباشد و در او وی مثل این بسیار است و هر که دوا نیاید باید که بسیار درت نماید با استفراغ و دفع انواع
 استفراغ حیات است و لهذا آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم اختیار کرد و انشاء علم فصل و در علاج مسموم
 چون بود مکر کردند و ذات مقدس نبوی صلی الله علیه و آله و سلم بیمار شد گفته اند که حکمت و تاثیر مسموم در آن
 حضرت مقدس آن بود که مقرر است که مسموم را تصرف و تاثیر نکند چون بود و نابود و دیگر مشرکان آن حضرت
 صلی الله علیه و آله و سلم را نسبت بسحر میکردند حق سبحانه و تعالی بتاثير مسموم و سزاوارست ساخت عزت و کمال زیرا
 ازین نسبت اظهار کرد و کذب دعوی و بطلان اتمام ایشان را و انبوه و باطله چون ذات مقدس مسموم از مسموم بود
 بیمار شد فرمود تا بر سر مبارک و سعه حیات کردند و سبک از دین و ایمان خطی نثار دهر آینه این طبع ما انکار میکند و میگوید
 که حیات نفس از استفراغ است بعلاج مسموم مناسب دارد و دفع و سبک کند مگر از کفار اطباء چون ابن سینا
 و اوطا طالیس نقل کرده اند البتة اگر بجهت زینتی که در باطن دارد انکار کرد و گفته اند چون ایشان چنین
 حکم کرده اند لابد بیوجه و گفته اند خواهد بود بعد از آن اشارت کرد بمقولیت حکمت در دفع حیات مسموم دفع
 مسموم قول خود گفت و چون آیه سبب مبارک رسیده بود در قواسم و اغیه تاثیر کرده چنان تمیل میکرد که
 چیز که کرده است کرد و تاثیر و این تصرف است از ساحر و طبیعت و ماده و موسی تا آن ماده و بطین مقدم و بلع
 غیر کرد و مزاج آن از طبیعت اصلی برگشت زیرا که سحر مرکب است از تاثیرات ارواح خبیثه از جن و شیاطین و
 خباثت نفوس بشری و افعال قواسم طبیعی مدیه از آن تاثیرات و باطله چون تاثیر سحر و مدیه از روح حیوانی
 است که ماده آن دی است که بعد از انقسام آن در تخلیفات قلب چهاره طبیعت بطون و مانع منصفه گذشته
 عامل قواسم و اغیه میگردد و بتاثير و تصرف مسموم مزاج آن کل متغیر و خارج از طبیعت اصلی میگردد و در استعمال
 حیات در حلقه ای که مقرر شده باشد نهایت حکمت و نهایت حسن معالجت است و استبعاد و انکار آن اصول بعین مع
 طب و عدم درک حکمت و خواص است و از جمله علامات غلبه التفع در سحر و دویه ربانی الهی است از آیات
 و دعوات که ابطال آن میکنند و چنانکه تاثیر آنها بقوت هست و تصرف و توجه و طهارت و یقین ایمانی اقوی بود
 ابطال سحر و در حاصل شود و لاجرم جو معوذتین منزل شد فی الحال سحر کمال باطل شد و اگر در احادیث میگوید
 نهایت شد که آن حضرت را صلی الله علیه و آله و سلم مکر کردند و تاثیر آن در ذات شریف و سزاوارست اظهار شده از عرفان
 نسبان و تمیل و ضعف قوت جماع و اشغال آن و وقوع این حادثه بعد از رجوع از حدیبیه بود و در ذی الحجه در آخر
 سده سادسه و مدت بقا سیه این عارضه بقوت چهل روز و در دوایه شش ماه و در درازای یکسال بود و غالباً اندک
 قوت آن چهل روز بود و وجود آن در بقا سیه آن از اول تا آخر مدت میداد است و کشیده و الله اعلم
 تا شجبه نزد عائشه بود و ماکر و بسیار کرد و بیشتر گفت یا عائشه یا اگاد هستی تو یا که آگاهانیده شد من یا که
 حق تعالی فتوی داد و مراد از آنکه استغفار کردم از و سعه اعجابت کرد و آنچه سوال کردم آمد مراد و در نشست
 یک ازین دو نفر دسمن و دیگر سیه نزدیک پایا سیه من و گفت یک ازین دو مرد صاحب خود را چه حال سیه
 این مرد را و وجع و سعه از حیات گفت محبوب سیه منی است که گفت که سحر کرده است و سینه را

در طب عاقل ترست امام الکب رحمة الله در موطاء وایت کرده از زید بن اسلم ان رجلا في فن رسول الله
مروى و زمان پیغمبر خدا علیه الله علیه و آله و سلم حج فاستقن الدم مجروح شد پس محقق شد خون در جرات
و نه و آن الرجل و عمار بن من بنی انمار منظر الله و آن مرد و مرد ما از نبی که ام آن بنی انمار است از برای
علاج طلبید پس بطور که دند آن مرد و در حال آن مجروح تا علاج گفتند زعم ان رسول الله علیه و آله و سلم

قال لہذا انما الکلب گفت زید بن اسلم کہ فرمود آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مرا آن دو مرد را کہ کدام یکے از شما طبیب تر و عاقل تر است یعنی ہر کدام کہ عاقل تر است و دانائے علاج کہند فقالوا فی الطب خبیر یا رسول اللہ پس آن دو مرد چون از قول آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تفاوت و تفاضل در طلب و بدون نیکی بہتر و نافع تر از دیگرے نمیدیدند رسیدند آیا در طلب نفس و سیرت نیست و نفس الامر و امری صحت و صحت بہت عقل انزل اللہ و اللہی انزل اللہ پس فرمود آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہر کہ فرستادہ است در دنیا بہمان کس فرستادہ است و در اینے ہر دو بتقدیر الہی است و پیدا کنندہ و تاثیر نشندہ حق است بہمانہ و نقاسے

فصل در پیرہیز بہتر فرمودے حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از معاشرت ارباب امراض معتدینہ کہ از معاشرت بہرگز نجا و زکند و برسد چنانکہ جذام و جرب و مانند آن و چون بکلم خاصیت احتمال صحت و نجا و دار و از معاشرت و مخالفت ارباب آن پیرہیز کردن فرمود چنانچہ در حدیث ابی ہریرہ مرفوع است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود فرمن المجدوم کما تفر من الاسد بکری از صاحب جذام چنانچہ میگویی از شیر تا بتوزسد و ترا ہلاک نکند و در حدیث جابر صحت است کہ کان فی وقد تعیت رجل مجذوم فقال ان ابا یناک خارج مردے از تعیت براسے بیت اسلام بحضرت آمدہ بود کہ مجذوم بود پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اورا بخود نہ طلبیدہ دوست ویرا در دست خود گرفت و فرمود بیت کردیم با تو در قصد و نیت دست گرفتن حاجت نیست برگرد و نزد ما مباش و در حدیث ابن عباس مرفوع است کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود لا یجوز انظر الی المجدومین بسیار نظر کنی بجانب مجذومان کہ مکروه است و آخرش آئندہ و احتمال ضرر نیز دارد و احتمال دارد کہ نا طلبیدن آن ثقتی مجذوم در حضور تو بمنین نہی از ادوات نظر بہت آن بود تا وے محبت و محبت نہی با واید آنکشد و اما علم و لیکن سوق کلام مصنف و دانست کہ مراد ہمان معنی اول کہ ناظر در اتقا و اجتناب است و در حدیث دیگر آمد کلم المجدوم و بیک و بینہ قیدیج اورچین سخن کن با مجذوم از دور قتل آنکہ میان تو و میان وے مسافت یک نیزہ دارے بود یا دو نیزہ دارے و جذام مریضے جلیث است با اعتبار ہلاک و تغییر و تنجی بیات و صورت و احتمال تجاوز و رسیدن بغیر کہ از انتشار سودا کہ متولد از خون فاسد و اخراق است در ہمہ بدن پیدای آید و زان اعضا تباہ میشود و شکل اعضا و بیات آن متغیر میگردد و این احادیث و مانند آن ناظر در جانب اتقا و پیرہیز است از مجذوم و در احادیث دیگر آمدہ کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم با مجذوم طعام خورد و دوست و برادر کا سہ خویش بنا و گفت کل بسم اللہ لفتہ باللہ و تو کما علیہ بخور بام خدا و خدا و تو کل میکنم من در خوردن با تو بخدا و حدیث الامدوسے و لاطیرۃ نیز ناظر در عدم اجتناب و احتیاز است بہ متغیر یا بہ تجماع مرض و رسیدن آن از یکے بہ دیگرے نمی باشد قال بکہ از طیور و مانند آن میگیرند و شوم می بندارند چیرے نیست و بال است و در حدیث دیگر آمدہ کہ شترے بود و گرگین در میان شتران عرض کرد و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ این ہا در میان نہ بندند کہ جرب از وے بہرگز ان ستریت خواہد کرد و فرمود این را کہ جرب رسیدہ است از کجا رسیدہ است یعنی این چیزے نیست ہمہ بتقدیر پروردگار تعالی است پس میان این احادیث کہ ناظر در عدم اجتناب اند و احادیث دیگر کہ بخلاف آن دلالت دارند منافات و سازش نہی ندارد جواب ازین میا و ند کہ اصل عدم عدم

و بعد اجتناب و اعتدال است و به تبعید است و لیکن امر با احتراز از ایشان بر سر آن است مودتا اگر کسی مانع از
 بغض یا کسی برسد مبادا تصور آن کند که عدو است و بعد از آن شرک حقیقی نیست پس امر با احتراز از مجسمه و منی
 از قرب و صاحبیت او از نیت است نه از جهت احتمال عدو است در سیدان آن بجلت مصاحبت و اگر کسی را
 چنین تبعید را کسی کامل بود و این تصور و توهم نبود اجتناب و در حق و عدو لازم نبود و برین جواب راجع
 و معمول حدیث لا عدو است بود و حدیث فراغ معمول و بعضی حدیث فرار و اجتناب را ترجیح کرده و امر بدان
 برای استنباط کثرت چنانکه گفت و بعضی جواب میگویند که امر با اجتناب از مجسمه و مظهر حق است
 و احتیاط و احتیاط بر سر اجتناب و الزام و مواظقت المجسمه از برای بیان جواز فعل و اعلام با آنکه این حسرت
 نیست و امر با اجتناب بر سر وجوب است و بعضی میگویند که حدیث لا عدو حق است و لیکن کلمه بعد از من است
 غیر از امثال آن و اینهاست و جمیع اذنان کلیه و شاید که حق تعالی مدتها غاصبت و تاثیر نماید و بعد
 در عدو است چنانکه از حدیث نقلی تشاؤم اراده و فرس و دار میخسختن است نزد بعضی و جواب نفی حق است
 که برای اثبات کرد و قول خود که گفت و بعضی در جواب میگویند که این خطاب کلی نیست بلکه مخصوص و خطاب کرد
 با نجه لایق و فرار و حال و به بود پس کسی که قوت ایمان و توکل و به بنیاد بود و از انما لطیف و معاشرت
 ایشان ضرر نیست و به امور و مخاطب نیست بفرار و اجتناب زیرا که قوت ایمان و به قوت عدوی
 را دفع است و اما صغارا با احتیاط و احتراز فرمود و خود هر دو صورت را با شریعت کرده تا افتد کند به و قوی
 بطریق توکل اندکند و ضعیف بطریق تفطن فصل در تدوین بحر است از تدوین بحرات منع
 فرموده ابو دنا و روایت کند که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم فرمودان است از اهل الدار و الدار
 و اهل کل دار و از غدا و اولاد و اولاد و اهل الحرم خداست قماری فرستاد و در دار و دار و در دار و دار
 پیدا کرد پس دعا کنید و لیکن امری که آن را حسرت گردانید و است کنید و این مسود روایت کردان است
 لیکن شفا که بنا حسرت علیکم و طارقی جلی سوال کرد از عمر ساجد حق نبی فرمود گفت برای دوا یا سازم فرمود پس
 به طاهر گفت و امری که فرمودن برای دوا به بدن میسازد و لیکن به در حقیقت است که بدن تو خضر دارد
 و ظاهر آنست که مراد مدد بدن است و سبب شفا آن نیست چنانچه از احادیث دیگر ظاهر است و تحقیق اینهاست
 اسلامیه میگویند که در قبل حق قماری که در شان فرمود و منافع للناس و مراد منفعت بدن و صحت
 و سببیت که امتناش و شفا طبیعت است که متبادل آن پیدا میشود و در آخر حضرت سیدن و ملک
 است چنانکه از حال اهل اولاد ظاهر میگردد و در گفته دیگر در سنن ابی داود و ترمذی است عن طارقی قمار
 یا رسول الله ان بارئنا اغانا بالتعرق و شرب سهاجان لا طارقی حضرت صلی الله علیه و آله و سلم عرض داشت
 که در زمین ما انگر بسیار است عصر میکنیم آری یعنی عمر میسازیم و میبوشیم آنرا فرمود و نوشید که حرام است
 تراجمه قمار اما شفاست امری پس از گفتن که مبادا بدن طلب شفاست مرخص میکنیم و این قصه بخوریم قال ان
 ذلک لیس شفا و لکن ذلک فرمود این شفا نیست لیکن علت و در دست این رسیدن طارقی اگر پیش از علم بحرم حرام
 خود درست است و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم تنبیه کرد بر حرام آن که موجب نفس است و آلی است

اگر بعد از تحریم بود بجهت توهم حل آن باشد براسه شفا فرمود آن نیز باینست فاقم و در سنن ابی حنیفه
 بطریق دیگر در دین دار و هفتاد بخار سے آید اور انہی فرمود از قتل منع و بکار بردن آن در کار و در حدیث
 دیگر ثابت شد من تراوی بالقرآن شفاء الله کسیکه تراوی کند بخیر شفا پذیرد و راحه ایست فاعلم
 یا خبر و الله اعلم **فصل در علاج نمل بر شیدن سر فرموده تا تمام الجربه منقطع شود و تصاد کند و ماده**
 که نمل از آن متولد می شود ضعیف گردد و پوشیدن حریر را نیز در علاج نمل فرموده و از بعضی شروح
 متعین آن نهی خاص نیز نقل کردیم چنانچه گذشت **فصل در معالجه باد وید و حائیه ربانیه و ادویه مرکب**
 از آن و از طبیعیه بدان که شفا کواهم و النفع و الحکم از قرآن فرود نیامده چنانچه فرمود - و لتزل من القسرات
 ما هو شفا و رحمتهم لمنین . و کرمی در بنیایانیه است و تحقیق و شفا است از امراض و حائیه
 و حائیه و امراض روحانی اعتقادات فاسده و احوال ذمیه و اعمال قبیحیه است و قرآن شفاست بر بیان
 معاجلات و اشراف بطریق ازاله آثار بر وجه اتم و اکمل و اما بودن اشفای از امراض جسمانی بهجت آنست که تبرک
 و تمیز بقرات و نه نافع است و بسیاری از امراض و بلا یا و فزول و دافع است و آثار چنانچه در احادیث آمده که من لم
 یستشف بالقرآن فلا شفاء الله و فاعلمه کتاب دوار کل دار و امثال ذلک و همچنین بقرینه بدیع بغایت کتاب بحرب
 اکابر است و بعضی ادویه با نور آمده است و ان تحمل القرآن بیج قلبی و شفا صدری و باید دانست که آیات و اذکار و
 ادویه که استشفای در تیه کرده میشود بدان نفع و شفا در ذات آنهاست و لیکن صلاحیت و قبول محل و قوت بهجت
 فاعل و تاثیر و سه شرط است و اگر تخلف کند شفا یا از جهت ضعف تاثیر و بهجت فاعل است یا از عدم قبول محل
 منفعل یا بیغایانته قوی است که با وجود قوت فاعل و صلاحیت منفعل حاجب و مانع از وصول اثر و ظهور تاثیر
 آمده و این در ادویه حسب نیز پیدا است و عدم تاثیر آن گاهی بهجت عدم قبول طبیعت است مرد و اما و گاهی
 از بهجت وجود مانع از رسیدن اثر و دو است بوسیله زیرا که طبیعت چون بگیرد و دارا قبول تمام نفع بدن چنانچه
 قبول بود و همچنین قلب چون رتی و تعاون پذیر بگیرد قبول تمام بهجت قوی تاثیر کند در ازاله علت و همچنین در آنکه
 صدق توجه و حضور قلب در دوسه نیز معتبر است و عدم اجابت دوسه گاهی بهجت ضعف نفس و ماست که در
 و محسوب آلی نیست و گاهی بهجت ضعف قلب و عدم اقبال ایست بر جناب عزت و در وقت دعا بگوئیم
 و ترجمه کمال و گاهی بهجت وجود مانع است از اجابت مثال کل حسد ام و ارتکاب ظلم و مانند آن و رقیه معوذات و
 غیر آن از اسما آلی طب روحانی است اگر جاری شود بر لسان ابرار و اقویا بتوجه تمام و بهجت تمام و لیکن
 وجود این نوع نیز در تادیرست مردم دست لطف جسمانی زده از آن فارغ و غافل نشینند و تحقیق طاع
 کرده اند علما بر جوارز رقیه نزد اجتماع سه شرط یک که بکلام خدا و اسما و صفات و سه قلم باشد و بزرگانی
 باشد یا بزیان دیگر که معنی آن معلوم بود با اعتقاد آنکه موثر حقیقی است تعالی شانه و در صحیح مسلم از حدیث
 عوف بن مالک آمده که گفت بقیه میگردیم مادر زمان جا بلیت پس گفتم یا رسول الله چه میفرمائی درین باب
 فرمود عرض کنید رقیه را سه خور را بر من اگر در آن شرک نباشد بخیر است و نیز در حدیث مسلم از جابر بن
 آمده که نهی کرد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم از آنکه در آن شرک نباشد و گفت نزد ما رقیه بود که براسه

من مثل این پستی ندیدم در مردان و نه پوست دختران بخود و سهل در ساعت بس در آمد خبر نزد رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم سید بر ما ختم گرفت و گفت علام قیصل احمد کم اخاء الابرکت اغسل له غسل عام و وجهه و یدیه و کفیه در کتبه و اطراف رطلیه و در احاطه ازاره فی قلع ثم صعب علیه فراح مع الناس و در روایتی فراح سهل مع الناس پس به باس یعنی براسه چه کیسه از شمارا در خود را ملاک میکند چرا که گفتی باریک اند فیه چون در لکرت خوب آمد پس بفرمود اطراف و ریاضه اعضا عام را که در حدیث مذکور اند بشوید و بر و سه یعنی بر سهل بن حنیف بیزنه چنان کردند در ساعت نیکو شد و کیفیت شستن را زهری بیان کرده که عاین را بغسل نمایند که دست در دست در قلع آب کند و یک کف بر دارد و مصغه کند و در آن قلع ریزد و یک کف را بر دارد و بر و سه را در قلع شود باز دست چپ را مصغه بر دارد و آب بر دارد و بر زانوسه چپ ریزد و این چنین است در شستن من و در مواهب لدیه بعد از شستن چپ را در قلع گفت که پشتر در آرد دست چپ و بریزد بر دست راست پشتر در آرد دست راست و بریزد بر دست چپ پشتر در آرد دست چپ پس بریزد بر فرق ایمن پشتر در آرد دست راست را و بریزد بر فرق ایسر پشتر در آرد دست چپ را پس بریزد بر قدم راست پشتر در آرد دست راست را پس بریزد بر قدم چپ پشتر در آرد دست چپ را و بریزد بر زانوسه راست پشتر در آرد دست راست را و بریزد بر زانوسه چپ پشتر بشوید و غسل ازاره را و این موافق و مناسب است غسل این اشیا را که مذکور اند در حدیث و غالباً از قلم کاتب در متن اینها قناده است و آن در دن بازار شود و در د خسل ازاره و قول است که آنکه مراد قلع است دوم آنکه مراد طرقت ازاره است آنکه بدن او رسیده است از جانب راست و زیاده کرده است قاضی عیاض که با مراد جدا است که متصل با زانوسه و بعض گفته اند سه بن است که مقدار ازاره است و بخط شیخ سخاوی نوشته دیده اند که این کنایت است از ثوبی که متصل است بجله کذا فی المواهب و قلع را بر زمین نهند و آن آب را از طرفت پس سر بر میجوند ریزند و این معانی ممکن نیست درک و سه از جانب عقل و عاقل است و سه در دریافت آن قاضی ابوبکر بن العربی گفته که اگر زانوسه کند شتر می اورا با بگفت که بگوید والله و رسول الله و حال آنکه تأیید کرده است آنرا بقریه و نقدین کرده معاینه و اگر متفلسد توقف کند و بر و سه ظاهر تر است چه نزد فلاسفه و آنکه سه فعل بقوت خود کند و گاهی سه پنج صفت درک معنی آن ممکن نه گویند متفلسات صورت نوعیه چنین واقع شده گویان نیز ازین قبیل باشد و در خانه ام سلمه کثیر که با دید که بر و سه اثر نظر جن است و در لفظ صحیحین اینچنین است که جباریه دید که در رفته و سه متفلسات معنی مغرت فرمود استر و الما فان با النظره انسوی بخوانید براسه این کثیر که بر و سه نظر است یعنی نظر کرده است جن و آسیب رسانیده است از بخا معلوم شود که همچنان که از آدمی عین میرسد از جن نیز میرسد و گفته اند که نظر ایشان تیز تر از انسان است و بعضی از مشران نظر را مردود ساخته و گفته نظر انفس با جن و در حدیث دیگر آمده که در خانه ام سلمه در آمد و در دستش کودکی بود گفتند که بر و سه چشم رسیده است فرمود چرا انسون میکنند و از زمین درین ای و از دست از سهل بن حنیف که گفته براسه که شتر را بخارتم و غسل کردم مرا تا بگرفت خبر رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم رسیده شمال مردا ابابیت میفرماید ابابیت را که گفت سهل بن حنیف است تا قنود کنند تا آن حالت گفت سهل بن حنیف پس گفت یا سیدی و الله تعالی ما فالدی حیت علاج و دفع ملت بدان اگر افعال

و یا ختم در شش موضع قول قائلے ، و شیخ صدور قوم موئین ، و شفا لما فی الصدور ، یخرج من بطوننا شراب
 مختلف الوان فی شفا للناس ، و تنزل من القرآن ما هو شفاء و رحمة للمؤمنین ، و اذا مضت غموشین ، قتل هو اللذین
 آمنوا به و شفا پس نوشتیم این آیات را و حل کردم آب و بنوشانیدم او را آن آب را پس شفا یا ملت فی الحال
 گو یا که بند از پائے ادا شده شد که انی المواب اللدنیہ و قاضی بیضاوی نیز در تفسیر کریمہ ، و تنزل من القرآن
 ما هو شفاء و رحمة للمؤمنین ، اشارت بآیات شفا کرده و بعد چلی در سلسلہ آیات مذکورہ را تعین نموده و حکایت
 اسناد ابو القاسم قشیری را نقل کرده است و روایت وے حق سبحانہ را در مقام ذکر کرده و قرأت آیات مذکورہ را
 بدلیغ و کتابت آنها را در ظرف چینی و شستن آنها را آب و نوشانیدن به بیمار آورده و از شیخ نجی الدین سبکی
 نقل کرده است که گفت دیدم بسیارے از شاخ را که می نوشتند این آیات را بر آے بیمار طلب عافیت را و کتابت
 حروف از شیخ عبد الوهاب متقی مکی قدس سرہ نیز این عمل را بر آے بیمارانی مشاهده نموده است و یکے از دیباچہ
 چشم خرم آنت که از ابو عبد اللہ نباحی مرویست که گفت در سفر بودم بر شتر خوب سوار و در میان سمرقانی ستمے
 مشوب بود چشم خرم زدن بر هر چه نظر استخوان انداخته طفت شدے کسے ابو عبد اللہ نباحی را گفت ستر خود را
 از شتر او بچا و در نباحی گفت او را بر شتر من قدرے طبت عاین را این خبر معلوم شد نگا میان شد تا نباحی
 از منزل قاسب شد بمنزل وے آمد و در شتر وے نگاه کرد شتر مضطرب شد و بنیاد چون شکله که از جیج بر کند چون
 نباحی آمد او را خبر کردند که عاین شتر ترا چشم زد گفت مرا بر و برید باید چون عاین را برید گفت بسم اللہ بحسب
 حابس و بخراب بس و شهاب قابس ردت عین العاین علیہ و علی حب الناس الیہ فارح البصر تری من مقلو
 ثم ارجع البصر کر من یقلب الیک البصر خاسا و هو حیر فخرت حدیثه العاین فامت النافه لا باس بها چون نباحی
 این دعا بخواند در زمان چشم آن مرد بیرون آمد از محل خود و شترند دست بر خاست بد آنکا صاحب بالین و تاثیر
 چشم خرم امرے ثابت و محقق است نزد جمهور علما از اهل حق و حدیث همین حق حجت آنت اگر چه جامه مبتدع ازال
 احتزال و من یخذ و خذ و هم آنرا منکر نمید هر چه کمال نبود و نزد عقل جائز باشد و مخبر صادق بدان خبر داده و احب است
 اعتقاد آن چنانچه سایر امور از امور آخرت و مراد تاثیر آن منے است که فایده اراده نمایند از لزوم عقل بلکه
 مراد سبب عادی است که حق سبحانہ و تعالیٰ نظر عاین را سبب ساخته و ضرر معین را بدان مرید مگر دانیده است
 و تاثیر و ترتب ضرر بارادت و خلق است تعالیٰ چنانچه در سایر اسباب عادی و تحکم کرده اند در کیفیت احوال عین که
 چگونه است نقل کرده اند از بعضی ازان جمله که این صفت را داشته اند که گفت هر گاه که نظر کنیم بحسب سببے بر وجه
 استخوان حار تے را احساس کنیم که از چشم من بر آید و بعضی گفته اند که از چشم عاین قوت سبب نیست گردد که منقل
 گردد و بیعین که باعث هلاک یا فساد گردد مثل زهرے که از انفی بدن برسد و از بعضی افاعمی بر سلطنت نظر
 نیز زهر برسد و بالجلد بر مثال تیر چسبے از جانب عاین بجانب بیعین روان گردد اگر است که حفظ و وقایه
 کند در میان نبود برسد و کار گرفته و اگر مانع در میان بود که عبارت از حرز و توفیق و دعا است وصول و نفوذ نیابد
 و اگر سیرت و قوی بود تواند که هم بجانب وے برگردد بر مثال تیر سوس و هو الخند و فصل در مجموع امر این
 و الام یان دعا علاج فرمودے که او در دار و الاطفا لک الحمد و الحمد لله و الحمد لله و الحمد لله

علیه وآله وسلم واما بعد فقال الاطمين هذه رقية النحلة كما علمتها المكابرة واما بر من رسول خدا صلى الله عليه وآله وسلم
 واما بر من نزد من بود پس گفت آن حضرت صلى الله عليه وآله وسلم آياتي لم يكن في اين را يسنی حصصه
 افسون نمايد چنانکه تعليم کرده تا او را خط و کتابت را غالباً اين زن بحدس تعليم کتابت کرده بود و از اين حديث
 معلوم شود که تعليم کتابت مرثيا را کرده و نيست و بعضي گفته اند که اين از خصايع از و ان مطهره است بکلمه مستحق
 تا احد من الناس و خير الناس من الكتابه قول بر ناس عامه است از جهت خست ابتلا و فتنان بر نسا و علمه ريشه است
 که بر پا و اظهار شود و بنايت مولم است و در اين احساس حرکت عمل ميکند و تقابست عبد الله و اما در کافيه
 ميگويد اين را چون آن حضرت صلى الله عليه وآله وسلم را در ساجد حرکت کرد و در رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم را
 و انت يا رسول الله من رجا بهيت افسون نمايد ميگويم بخودم که بر تو عرض کنم پس عرض کرد و گفت بسم الله
 تحت قدور من افواهها ولا تضر احد اللهم اكشف الباس عن الناس من دمارا بر چوبه خواند و از اين گنجي ملک کند
 بس که تيز خازن و بر ريش طلا کند و اما در سائر بر احاطت و قرون ما نشسته روايت ميکند کان رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم
 عليه وآله وسلم اذا استسقى الانسان و كانت به قرحه و خرج قال يا صبيعه كذا و وضع خفيان سبها تبه على الارض
 ثم رفعها ثم قال چون شكيت ميگردانم انساني يني يا عيشه و شكيت كاسه يعني در شکم آيد يامي بود يا كس
 ريشه يا خراش اشارت ميگردانم گشت مبارك خورده چنين و صفيان ثوري که راوي اين حديث است براس
 نمودن كيفيت اين اشارت بنهاد انگشت سبابه خود را بر زمين پست بر داشت انگشت را شنبان
 پست بر گفت آن حضرت صلى الله عليه وآله وسلم اين دعا را بسم الله مرتبه ارغنا بر رقيه بعقبا يني سفيما باون
 بنا و اين علامه است سهل و آسان و مانع مركب از طبيعى و انهي چه حال سرد و خشك است و كنف زلزلات
 فروع و جراحات على مخصوص در بلاد حاره و لاسيما تراب زمين مدينه كه بر كتي قاض و تأثير مخصوص در ان كا و ان
 سابقا در باب اذكار كلام درين حديث كرده ايم فتذكر و گي آمد و گفت يا رسول الله در بدن و بيه
 عليه السلام من تا اين زمان باقى است فرمود كه دست بر موهنك الم نه و بيه بار كجوسم الله
 بفت بار كجوسم الله بفرقة الله قد رتبه من شر ما جدد و اما در مصائب و دفع ان مي فرمود هر كه ميگويد اللهم ابرئني
 من سبقتي و اخافت لي حسب يا منها بعد از قول اللهم و اما اليه راجعون بار ميتعالي او را بدل و اخير خير كلامت كند
 دن ابرئله كه زوج اول ام المؤمنين ام سلمه است فوت كرده بفايت مردى نيك خوش معالجه بود و بزرگ بود
 آن حضرت صلى الله عليه وآله وسلم ام سلمه را اين دعا تلقين فرمود و امر بخواندن فرمود و گفت هر كه اين عاود
 تا بيبت بخواند حق تعالي جبر نقصان او بهتر از ان كه داشت كند ام سلمه گفت يا رسول الله بهتر از اين بود كه خراب بود
 بدان جبر كس من خراب شده فرمود شايد كه باشد آخر سعادت ترويج آن حضرت صلى الله عليه وآله وسلم مشرف شده
 حصل در علاج قسم و اندوه و هم اين هر دو لفظ و اطلاعات نزديك بهم واقع شوند و هم عبارت است
 ان شئني و سيرگي كه از طريق قبض و اندوه بر دل نشيند مشتق از غم مجبني ابرو عارض گردد و هم نمى
 از قصد كردن بچيز نوجوب دل و اراده بدست آوردن آن پيش آيد و اندوگين و پريشان گرداند و هم
 صلى الله عليه وآله وسلم در دفع اينها گفت لا اله الا الله اعظم اعظم لا اله الا الله رب الارض اعظم لا اله الا الله

رب السموات والارض ورب العرش الكريم ودر جامع ترمذی هست که چون کارے سخت پیش آمدے فرمودے
 یا حی یا قیوم چنانکے سختیست و در حدیث دیگر از ترمذی آنکہ چون کارے دے را ندوین کردے خطبہ فرمودے
 آسمان کردے یکتے سبحان الله العظیم و چون در دعا اجتهاد فرمودے فرمودے یا حی یا قیوم و میفرمودے دعائے
 اندوین نیست اللهم زدک ارجو فلا تخلفی اسے نفسی طرقتے عین و اسلم لی ثانی کہ لا اله الا انت و اسماءت تبیس را
 گفت ترا بیا موزم کمر حید کہ در وقت اندوہ گوی گفت آرسے گفت بگو اللہ ربی لا اشکرک بشیاءت بار و فرمود
 یتبع ازیدہ را ہے و حسنہ نے زبردین بگو برا کہ اذان خلاص یا بد اللهم انی عبدک و ابن عبدک و ابن اشدک
 یا صیتی یا عبدک یا فاضلی یا حاکم عدلی یا قضاؤک یا مالک کل اسم ہو لک سبت یا فک او انزلت لی کتابا و علمتے
 احد من خلقک او استأثرت به فی علم الخیب عندک ان تجعل القرآن لی قریءا و یسیر علی و یزید فی جوارحی از آ
 می و فرمودے دعائے ذی النون در سبک ہا ہی ابن بود کہ لا اله الا انت سبحانک انی كنت من الظالمین ہیج مسلمانے
 تکریم اللہ استجاب فرودیکے از انصار را ابو امامہ بنحو اندوین بر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اور ادب در مسجد در غیر وقت
 نماز گفت در مسجد چہ میکنی درین وقت گفت اندوہ بسیار و دین بسیار را اینجا آور و فرمودے ترا کلماتے بسیار موزم کہ
 چون نماز بخوانی اندوہ تو برد و در دین تو وفا شود و گھنہ بسیار رسول اللہ گفت چون بامداد و شب بخوانی بگو اللهم انی
 اعوذ بک من العلم و حسنہ و احوذ بک من الجبن و النبل و اعوذ بک من علبۃ الدین و
 قہر الرمال گفت چنین کردم اندوہ من برقت و دین من و فاشد و فرمود من الیوم الاستغفار جعل اللہ من کل ہم فرجا
 و من کل هم فرجا و زندقہ من حیث لا یحسب سابقا و فضل از کار کلاے متعلین استغفار زند شد است و در
 مسلمان احمد است کہ چون کارے ویرا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بتنگا و در دے بنامہ نماز بردے و میفرمودے
 کہ در جہاد کو شہید کہ دے ستانند اسے بہشت و دفع اندوہ و قسم و ہم میکند و گاہے میفرمود کہ ہر کراہم و
 عموم بسیار شود باید کہ بسیار بگوید لا حول و لا قوۃ الا باللہ و این کمرے ست از کتوز بہشت و در صحیح ابن ہبان است کہ
 کسے دعا کرد و در دعا گفت اللهم انی اسألك بان لک الحمد لا اله الا انت الخان المنان بدیع السموات والارض
 یا ذا الجلال والاكرام یا حی یا قیوم بنیر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود دعا اللہ یا سرہ اعظم الذی اذا دے
 بہ اجاب و انما سئل بہ اعطی و در علاج خونت و بنوایی میفرمود بگو یندا اللهم رب السموات السبع و ما ظلت رب الارضین
 و انما ظلت و رب الشیاطین و انما ظلت کن لی جارا من شر خلقک کلمہ جمیعین ان یفرط علی احدہم او ان ینزل علی غبارک
 و حل ثمارک و لا اله غیرک و در علاج حریق امر بنیکیر سرمد و دے و حکمت در اطفاے حریق بنیکیر آن گفت اند کہ حسرتین
 سبب دے ناست کہ اوہ شیطان ست کہ خلق ست دے از و در دے فساد علمت کہ مناسب امر شیطان
 و اوہ است و اقرش بطبع طالب علو و فساد کہ سیرت شیطان و درت اوہ ان ست و کہر یاسے حوتہ جمع میکند
 شیطان فعل اور او نمی ایستد نہ و کہر یاسے دے قلعے شانہ ہیج بنیر پس چون یاد کرد مؤمن کہ برای حق
 خاند بدینے اگر اوہ شیطان ست و اطفاے نار بنیکیر محرب ست نزد کثرت علما و نقد صدقوانی ذاک فصل در
 ماوت حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و طعام و شراب پوشیدہ نماز کہ سابقا ذکر طعام و شراب جنہرت
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کرد و بعضے از احوال درین فصل کمر آمدہ اولے آن بود کہ ہمہ را در محل واحد و یک محل

ذکر میگرد و وجہ تفریق این فعل و ذکر احکام و احوال ظاهر نیست میفرمود لا اکل متکلبا انما اجلس لیا مجلس
 العبد و اکل کما یا اکل العبد نخورم یکبار خورد و نشینم گر چنانچه نشیند بنده و نخورم گر چنانچه نخورد بنده
 این حدیث سابقا ذکر شده است و معنی آنکه این خبر معلوم شده و فتاوی و فتوی فرموده از آن که کسی بر روی
 افتاده طعام خورد و مطلق افتاده خوردن اگر چه بر روی نیفتاده باشد هم کرده است گر مثل نرد و کاک خشک
 و مانند آن که در بعضی آثار آمده است و طعام بهر جهت خوردن و این غایت اعتدال توسط است چه کمتر از آن
 خوردن صورت کبر دارد و تقریب و تغلیظ و طعام آوردن و زیاده بر آن علامت حرص و تنگدستی و هرگز تنها
 نخورد و هرگز هیچ کس میان لبن و سبک و نه میان لبن و حرامش و نه میان دو غذا که گرم و نه دو غذا که
 سرد و نه میان دو لزوج و نه میان دو قابض و نه میان دو سهل و نه میان دو رطیب و نه میان دو خشک و نه میان
 آنهاست در معدود و اکل معانی که پیش از هم شدن دیگر خورد و علت در عدم جمع و تغلیظ و تغلیظ و تغلیظ
 خوف غلبه و افراط آن کیفیت خواب بود و اما عدم جمع میان مختلفین خوف حدوث و کیفیت تضاد است که موجب
 تنازع و مختلف است چنانکه گفت و نه میان دو مختلف چون قابض و سهل یا سرجی و لطیف و لطیف و سبک و میان
 شوی و مشبوخ و نه میان قد و تازه و نه جمع سبک و میان شیر و میوه و نه میان گوشت و شیر چه آن
 نیز احادیث کیفیت ردیه میکند چنانکه میان سبک و لبن و طعام و حالت شدت گری خوردن تا سرد شد و اشارت
 کرد بانکه مراد از آنچه در حدیث واقع شده است که طعام حار نخورد و نه طعام شدید الحرات است طبرانی در معجم و ابوداؤد
 از حدیث بلال بن ابی هریره از پدرش آورده که آورده شد نزد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم طبقه از طعام
 که میخوشید فرمود خداست لعن الله الخبیث و آتش خوردن فرموده است و در حدیث دیگر آمده که طعام سرد بخورد که در روایت
 برکت است و در طعام حار برکت نیست و طعام سبک را صباح نخورد و نه از طعام که عفت یافته باشد همچون
 آبکامها و مملات و ملوحات ثابت شده که هرگز چیزی تناول کرده و ضرر یعنی از اغذیه یا صند او آن اکل کرده
 چنانچه خمر را بر وعین و رطب را بافتاخر ما چون عفو نیست و حرارت دارد و روعن مصلح آن باشد و در حدیث ترمذی
 واقع شده و آمده که دوست سبک است ترمذی را و لبن و تمر یا طبعین نام کرده و همچنین حرارت رطب را برودت
 قنای اکل کرده و در حدیث ابی داؤد آمده که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بطبع را بر طب خوردن
 و نه شکست گرمی یکبار سردی دیگر و بعضی گفته اند که مراد از بطبع در حدیث اخضر است زیرا که اخضر حار است و
 جراب داده اند که اخضر آری به جهت تلاوت نوعی از گرمی دارد و لیکن نسبت بر طب سرد است و در بعضی احادیث
 نیز بر کسر خاسته و سبک را که سرد بود و نیز آمده و گفته اند که آن نیز از بطبع اخضر است و در بعضی روایات
 بطبع بقدیم طایر واقع شده و مکان بطبع و گفته اند که آن لغت است در بطبع و در فضائل بطبع احادیث آورده اند
 که بوضوح و باطل اند چنانچه برخاسته بیايد ان شاء الله تعالی و از محمد بن اسلم آورده که در بطبع نخورد از حدیث
 کیفیت اکل آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم مراکز اذانی المواب و آب خرمی مستوع که در آب زرد شده
 و شیرین از و نه جدا شده را بر آب میخورد طعام آشامیده و امر فرمود که طعام شب خوردن و اگر چه یک
 لقمه از آن باشد که گوشت و خفین مضمت 4 ن است اما بر آب صاحب رده میفرماید که بر آب زرد کردن

بعد از اکل که باعث حدوث بیماریات و عوارض است بدین جهت حرکت او خلل است در شرب و سبب علالت و غفلت
 و مشربان غافلان است که خوردن و غفلت کما فی المثال است و موجب قساوت قلب است چنانکه فرمود چون طعام
 خوردند گدازه گرانید آن را بفرمود و در عقب طعام در خواب شود که در لایه شفاست گردد چنانکه سابقاً گفته شد
 و در موایب دنیا از کتاب همدی نقل کرده که اطباء گفته اند هر کس حفظ صحت خواهد باید که بعد از شام شرب نکند اگر چه
 صحت خطره بود و خواب نکند بعد از طعام که بیهوشی مفرست و اگر شرب بشود آب سرد و آب خنک گویست
 و آشامیدن سابقاً گفت که هر روز بخمین کردی معام شد که آن را فراید بسیار است و بعضی آب شیرین سرد را
 که در حدیث کان احب الشرب الی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم الماء الحلو البارد واقع شده و برین آب سرد
 مزوج بعمل حل کرده اند و ظاهر و مختار آنست که مراد آن مار غلب است و چون فعل شیرینها با جماع اهل مسلم
 عمل نیست که میجو و حی است که من سبانه و نمائے به نخل کرد چنانچه فرمود و از به ربک الی النخل لانه و حل
 این عبارت بر دکرده در وحی آسمانی رأیت قرآنی بعید است و مناسب نیست بلفظ قیوم که لایحه آنرا از جمله مشربینها
 دوست نزد است و آب بایت یعنی آنکه شب گدشته بروی دست نزدیک است از آب تازه از جهت چون درستان
 ابن القتیان در آمد گفت ایمان عند کم ما ربات فی شنبه و الا کرنا اگر آب است که شب در خنک خفته است
 بیاید و اگر نه بدین از جوئے آب خوریم و اصل معنی تکرع نیست و لیکن مراد بکریع اینجا غتران است بهر دو
 در حقیقت معنی او که آب بدین خوردن است از جوئے یا شرب بدست در آن حالت مستند بود و ضرورت
 مراد بکریع و الالبی ضرورت اختیار تکرع بعید است و الله اعلم و شنبه آب خورده و منع کرده
 که گدشته ایستاده آب خورد و بنیفرمود که هر که فراموش کند آب ایستاده خورد باید که گدشته کند و در صبح ثابت
 شده چنانچه در جمیع یا و کردیم که ایستاده آب ندرم خورد و بعضی میگویند که این مانع نیست و بعضی میگویند
 بعضی است که نهی برائے تحریم نیست بلکه برائے ارشاد است و تنزیه این سمیت نیز سابقاً گدشته است
 و در اینجا گفته که بعضی میگویند که نهی مانع نیست و بعضی میگویند که بیان حدیث شرب تمام و نهی
 اذان تعارض است زیرا که ایستاده از روی ضرورت خوردن از جهت تنگی مجال شستن ابائی ضرورت
 غایت شریف و ایستاده خوردن بود و در شرح ابن الهام مذکور است که از ادب است که بقیه آب
 و ضرورت مستقبل قبل بخورد و اگر خواهد شنبه بخورد و در آن روز بار نفس کرده و می فرمود آن را روی
 و امر آنچنان سیراب کنند و ترست و گوارا تر و شفا دهند و تر و مراد نفس در شرب جدا کردن قصد
 است از دهن و نفس زدن بیرون آن و در حدیث آمده است که آب و سه نفس خورده در اول هر
 نفس بسپارند گفته و در آخر آنکه شد و آنکه در بعضی احادیث نهی از نفس در شرب وارد شده
 مراد آن نفس در داخل غلت است تا موجب تغیر آب نگردد و جهت بودن نفس متغیر الغم بسبب
 اکل طعام که به الایک یا بسند عمد از مسواک و مضغه مثلاً و میفرمود عطا الله ارباباً و السقار فان
 فی کسنة یاتر یترل فیسا و بار لا تر با از لیس علیہ عطار و عا لیس علیہ اکارا لا واقع نمید
 من ذکلت الداد یعنی سرنگر نهایی و شرب که در سال یک است که

دران شب و بامی است هر طرف که مشورت باشد یا هر شک که بشاوه یا نذران و بامی هر مے مانده و درو
 ادخل یکسره وے افتد دران طرف یا مشک چیزے ازان و با و نهی میسر و کباب از لکه قبح خورند یعنی از شکا
 شکسته و بامی نهی گفته اند آنست که موضع شکسته لب خوب نمی چسبد و آب بر روی و جامه میزد و نذران
 موضع در غالب چرکین و ناشسته میباشد و شیر خالص را آشامیده و گاه آب نیمه آشامیده زیرا که
 شیر در وقت ووشیدن گرم میباشد و در بلاد حار خالی از ضررے نبود پس می شکست گرمی او را بسروی آب
 و در حدیث ابن ابیہان که مذکور شده آمد و که چون آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آب میزد که شب کرده باشد
 و بر شستن طلبه شست وے آب سرد در وقت یخت و گو سفیدے را در وے و ووشید و نذران آب و دسپس خوشید
 الحاکم بیث و روایت از انس در صحیحین آمده که گفت دو ششید و شد براسے رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 شانی و آمیخته شد با آب پس نوشید آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بباقی ماند از ان چیزے و بر دست چپ و او بر
 بود و بر دست راست اعرابی قرآنکاس کرد و آنرا بانی کرد و در آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آن را با اعرابی
 و او که بر دست راست وے بود و فرمود الایمن فالایمن و میسر و چیزے میست که قائم مقام علم و قلم
 تواند شد و خبر شیر و او استرندی و نیز روایت کرده که سه چیزے باید رو کرد و من و وساده و درین در دما
 طیب مکان دین آمده و سر را در آب وے انداختند یک شب و گاه وے و شب و گاه وے شب میگذشت
 روز دیگرے آشامید و هر چه باقی ماندے از آنچه سه شبانه روز بران گذرشته بودے علامے را دادے و گاه
 فرمودے تا بریزند غایبا اگر از حد اعتدال بیرون نرفته لغایه دادے و اگر تها و نعت شدے از بکین
 فرمودے و این بحث در جامعہ بتفصیل بیاید انشا را اللہ تعالی فصل فذا من کل من کل الفاعلے بودے
 نه وے را و نه اصحاب وے را چه ایشان را معلوم بود که بر طهر سر اند لا جسم از منازل بان مقدار
 اکثرا نذر دھے که دفع حر و بر دکنده و از دل و لوج دور آمدن و آب و بامی مانع آید و استنار از عیون بنی آدم
 حاصل شود و اگر ایاتیکے از ایشان را عمارت خانه محکم و در حصص بودے اما از خرقه یعنی نقش کردن و
 از زمین و تخمین آب طلا و الوان و تعلیه بلند گردانیدن خانه و توسعه فراخ گردانیدن خانه و صلا بودے
 گفته اند که بلندی خانه تا سقف هفت دست باید و فصل در تدبیر نوم و نعلیه اما تدبیر نوم
 و نعلیه بر اندل و جود بود اول شب در خواب شست و در اول نیمه آخر شب بیدار شد و سواک
 کردے و وضو سائے و بعد بر ویتے که بیان کردیم گزاردے اجسم بدن و انضا از خواب و از رخت و از
 رباخت خطے تمام دشتے با و نور اجر و کمال عبادت و رعایت توسط و اعتدال و اول سحری و اهل
 دیال و اما سب نام شب در خواب و بیداری و وضو و نماز گذرشته بیدار شد و وضو میکرد و نماز میگذازد و خواب میرفت
 باز بیدار شد و خواب میرفت کذا و زیادت از حد و محتاج الیه خواب کردے و نفس را از قدر محتاج الیه منع نکردے
 و چون قصد خواب کردے بر دست راست شست و و الا يزال بعد از مغول بودے تا چشمان مبارک و خواب
 شدے و چشمان بصیرت آنی که در دل شریف هرگز در خواب نشدے تمام غلیظے و لایست نام قابی و در خواب
 بوزنم بر سر نماز و بیدارے و بر زمین بوزنم و بیدارے کردے و گاه سحر بر باش که از جرم بود و شش و بیدارے

منادے وگاہے برسا عید مبارک کہ ادرلست در بیارخوابی و میسر قیام شبی الله علیه وآله و سلم صحت
 صحت باستعمال پوسے خوش امر فرمودے بسیار بیکار داشت اشارت است بآنکہ اعمال پرے خوش
 نقطه صحت و اشتیاق طبع و تفریح خاطر و تقویت قلب و صحت بدن است و نظر خاص بر پوسے عطر و بو
 خوش و طیب از آنجا بکارید داشت و هرگز پوسے خوش را نگویدے و فرمودے کہ هر که پوسے خوش بر پوسے خوش
 گفتند باید کہ رو کند چه پوسے خوش خوش است پس رو آن کہ خاطر در قدرت و کرامت است خوش باشد و بدان بر نیاید
 هیئت از جهت منت و ناز جهت تسل و برود آتش روز رسد بزار ثبات است کہ فرمودان الله طیب یحب الطیب
 لطیف یحب اللطافه کریم یحب الکریم جواد یحب الجود و قتلہ و افتار کم و ساحت کم ولا تشبهوا بالیسوء و یجمعون الانبار
 فی دور هم یعنی خدا سے تمنا سے طیب است و دوست میدارد و طیب را و لطیف است و دوست میدارد و لطیف
 را و کریم است و دوست میدارد و کریم را و جواد است و دوست میدارد و جواد را و طیب و لطیف را بیکار برید و نماند
 پیش در آستانها پاک و بے غاشاک و ارباب و امتدکی تکفید یو و ذکر در خانها اکبا جمیع سے گفتند ما کبار سر کین است و
 زباله و ثابت شدہ کہ فرمودان بطریق خاص علی کل مسلم ان یغتسل فی کل سبوعه ایام و ان کان له طیب ان یس منفره خدیجا
 راس است ثابت بزودہ ہر مسلمان کہ غسل کند در ہر ہفت روز یعنی در روز تبعہ و اگر باشد او را پوسے خوش
 اس کند بازہ از پوسے و استعمال کند آن را و در قول وے و انکان له اشارت است بمع سوال از غیر نہایتش
 اگر کسی بہر در نکند و دین کند نزد امام ابوحنیفہ و غسل طیب است و ایند با استعمال وے در احرام جنابت
 شود تنہا یہ استعمال آن حضرت علیہ السلام طیب را حکم نور علی نور داشت و محبت وے قرآن را
 و تحقیق حکم محبت و مناسبت ذاتی بود کہ الطیب یحب الطیب معصوق است و الاطیب ایچہ ذاتی است
 علیہ السلام طیب و آلہ رسم بچہ بود کہ تمامہ رواج طیبہ عالم شجرہ ازان برسند آتش گوید بنوبند ہرگز بیع
 ربی ما و مشک را و غیرے و در روایتی و نہ عطرے را خوشبو تر از عرق رسول اللہ علیہ السلام و آنہ و سلم و غیر
 از انس آمدہ کہ گفت چون میگذاشت آن حضرت بر آبے از او ہما سے مدینہ می یافتند پوسے خوش ازان و میگفتند
 کہ سیر خدا علیہ السلام طیب و آلہ و سلم ازان را گذاشتہ است رواہ ابو یعلی و الزرار با سند صحیح و مروست
 از عائشہ کہ گفت بود رسول اللہ علیہ السلام طیب و آلہ و سلم خوشبو تر از مشک از فروجا برین عبد اللہ میگوید
 کہ نیکو گذاشت آن حضرت علیہ السلام طیب و آلہ و سلم بر آبے گر آنکہ شناختہ میشد از طیب عرق و نیکو گذاشت بر بچہ شگے گر آنکہ
 سجدہ میکرد و را و را و ابی بقی و الداری و ابو نعیم و سلم روایت کردہ از انس کہ گفت در آمد رسول اللہ علیہ السلام و سلم
 برا و قیلو کہ در نماز ما و عرق کرد و آواز داد من ام سلمہ شویہ پس بچہ عرق را از بدن مبارک و میگرفت در آن
 شیشہ پس بیدار گشت آن حضرت علیہ السلام و گفت جبار میکنی یا ام سلمہ گفت این عسری است
 یا رسول اللہ در طیب خودے اندازیم و ہر طیب الطیب و طبرانی در معجم غیر آورده کہ ام ماسم امراة عتبہ بن زرقہ
 گفت کہ بے جبار زن داشت و ہر کہ ام غصب و کوشش بہانہ و طیب میکرد تا از دکانے خوشبو تر باشد
 از خودے و بے یعنی غصب هیچ استعمال طیب نمیکرد و جز آنکہ گاہے مسح میکرد بہن نسینہ خود را و حال آنکہ وے

خوشبو تر بود از او هر چند که شش میگردیم در استمال طیب بوسے نیز رسیدیم روزی از و بوسے پرسیدیم که سبب
آن چیست گفت رسید و بود و مراد از آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم علت ششری کہ بشو و صند از سرخ
ست کہ خوش میزند بدان بدن یکایک و خارش سے آرد و ایضا میکند در شب بیشتر پس رفتن نزد آن حضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و علاج طلبیدیم پس بر مہنہ کرد بدن را و دم کرد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دست
سپارک خود و بر آورد پرشت و شکم من پس پیدا شد از آن روز این بوسے خوش در من و مردے بحضرت و سے
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد و گفت کہ نزدیک و مجیر دختر میکنم و خیرے ندارم کہ ویرا بدان طیب کنم پس آن حضرت صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم از عرف خود بوسے عطا کرد و فرمود طیب کن و را باین دیگر تا بود از و سے رایحه طیب نی یافتند و خانه ایشان را
بیت الطیبین نام کردند و در بعض احادیث آمده کہ گل سرخ از عرق آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پیدا شده
و چون آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از عراق باز آمد قطرة از عرق و سے بر زمین بکاید و از آن گل سرخ بودند و از آنجا
فرموده است آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ ہر کہ بوسے مراد یا بگوید کہ بوی کند گل سرخ و لیکن این احادیث
نزد محدثین باطل است کہ ایشان دارند بصحت نرسیدہ است و حدیث من شم الورد و لم یصل علی فہد جفانی را نیز از حدیث
میدارند و احادیث دیگر آید و طیب را نوحہ فضیلت و سے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و آنہا نیز بہین حکم دارند و این بہ شہر خاتمہ
تفصیل بیاید و اللہ اعلم فصل در حفظ صحت چشم از فرمودے بہا دست بر التال در وقت خواب و غیرہ کہ سرمہ
خوشبوی بر شب چشم کنید در سنن ابی داؤد ثابت شدہ است امر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بالاعمال المروج
عند النوم قال لیقہ الصائم امر کرد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہر نہ خوشتر و خواب و فرمود یا بگوید کہ پرہیز کند از سرمہ
کیکہ وزہ دارست و محرم را نیز نہی کرد و اند و این بہت طیب را بہت است مذات و سے و مروج است کہ اشک
آن را خوشبوی کنند باین طریق کہ آزاد شک بہ پرورند یا پسینے از شک در و سے بیندازند و طس بہین
ست و در سنن ابن ماجہ آورده است خیر الکی لکم الا تمسحوا بالبصر و یثبت اشعر بہترین سرمہ شامہ است کہ سر
ہمزہ کہ شگے ست مشہور روشن میگردد و بصرا و میر و یاند یک چشم را و بہین معنی در روایت دیگر آید و طس
بالانہ تا بہ منبہ لاشعر ذبیہ لائقہ سے مصفاة للبصر و حضرت نبوی را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سرمہ دانی بود
خاص بینے مخصوص بوسے کہ دیگرے در آن شریک نبود و در سفر و حضر ہمراہ بودی و ہمچنین آمینہ ہمراہ داشت
و در آن جمال شریف را بعد از از زبان و غیرہ دیدے و آیات کمال صنع الہی را در آن مطالعہ فرمودے
و احسن آئینہ دیدن او را سرزد کہ ظہر جمال و کمال حق بود و تعالی شانہ بیت دے تا آمدہ حسن ترا جہانے
فیست غرض تجنی حسن ست خود نمائی نیست و چون سرمہ کشیدے سے بار در چشم بہت کشیدے و سے بار
در چشم چپ و گاہے در چشم راست سے بار کشیدے و در چشم چپ دو بار ابتدا بہت کردے و ختم ہم بہت کردے
اول در چپ چشم راست کردے و دیگر در چپ چشم چپ کردے و در چشم راست و غیرہ و من الخلل طیب و ترا
و در آئینہ و در اول ست یکے آنکہ در چشمے سے میل کشد تا بہ یکے و ترا باشد دوم آنکہ در چشم راست سے میل کشد
در چشم چپ در ابتدا و انتہا بہت باشد تا بحدی کہ رنج باریست تفصیل مبنی را کہ در و سے سے بار
کرد شد و ابتدا از و سے فرمودہ گویا کہ این اشارت ست بترجیح این طریق بسیکن اول مشہور است و اللہ اعلم

فصل در ترقی و لغت عادت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آن بود کہ سیکو تر و از دل ترازا بچہ شد و دوست
و کار و سن و ویراد ما کرد و گفتمے بارک اللہ علیہ ایکست و ایکست نماز و اسلک الحمد والا دار این کلام داخل نیست
بلکہ نیز از سن و سن و سلف او اگر در سن و سلف گشتن بر توفیق او ایکست و سلف ما رحل صاع قوت از انصاف
سلف سبب بر انصاف سلف سبب شد و یاد و مطالبہ نمود سبب نمود کہ جنس سبب سبب انصاف سبب سبب
لغتے کہ یکست نمود کہ زبان را نگاہ باز و گوشتے الاخیر کہ بہترین کسے کہ سلف گرفت منہ پس چہل صاع قوت
ویرا انعام داد و چہل صاع و دیگرین ویرا اگر مجموع ہست بار صاع شد و روزے غریبے بیامد و تقاضاے سخت کرد
عمرین الخطاب خواست تا ویرا تا ویرا کہ مدیعتہ کنست اسراج الی ان تافرے ابوہما و کان احج اسے
ان تافرہ بالصبر لیسے باران اسے عمر از جز و وادیب و سے من محتاج تریم با کثر و وفاس وین فرما کی از انکہ محتاج
کنی و سے محتاج تر بود با کہ ویرا بالصبر فرما کی از انکہ و سے را زبر و وادیب کنی یعنی مناسب درین مقام
آن بود کہ را باعث بروقتے وین نبوی و اگر از من تاخیرے و را اسے آن شاید ہ کنی از امر بصبر و ترک
عینی کنی الا انیکہ بہت من تعصب و رزے و او را از وادیب کنی جنسے نیست و از کارم اخلاقی نہ یکبار
یہودی بیاد و سببے را تقاضا کرد و غیر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود کہ ہوز اہل دین تو رسیدہ و عیسوی دین تو
حال شود و آن وقت و اہل کہ بر لے تو او اسے آن و را یافتہ ہست برسد یہودی گفت خدای عبدہ و طلب اید
بندہ بدین پیشہ و از یہ محابہ بر جو شدہ و خواستہ او سے با ہلاک کنند پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ایشان با
سکین فرمود و کلم و عبت کرد یہودی گفت مجموع علامات پیغمبری در تو شاید کردہ بودم کسے باقی بود و آن
این بود کہ چند از کہ بر بنی چہل و سے ادبی زیادہ کنی و سے در غلام و عفو از اید جو اسلم آیتا نیز بدینم انون
و ستم کہ تو جیک پیغمبرے و در زبان مسلمان شدہ فصل در ترقی حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہون
و راہ و سے روان ہفتے چنانکہ کسے از بلندی فرود آید و گاہ چنان رفتے کہ کسے خود را چنگی از زمین بردارد و
و آن روش دلیران و صاحب ہمتان و زبندہ و لان سست و مستدل ترین روشہاست چہ و ندہ یا مرد گاہ و
فسر دگانہ چون چہلے خشک رود یا بطیس یعنی تعفت و سبکبارے و انزعاج و تعلق و اضطراب را و این نیز
نوع نمود و مستح سبب و دلیل سبب سبب سری و سے عقل یا حمل و مردہ دلی یا آہستہ با حرکت
تمام و حضرت اذل و این نوع را منشی ہون خواستہ بفتح لا و سکون را و قال اللہ تعالیٰ و عباد الرحمن الذین یسعون
سے الارض ہوا من تسبیحا و عتائے نشان میدہد و مدح میکند ہنگام خواران خود را آن کہ میر و مدبر زمین ہون
بطریق ہون مفسران گفتہ اند یعنی سکینہ و وقار من غیر کبر و امارت میر و آراہم و گرا بازی سے تعظیم و کسب
و سے مردگی و فسردگی و این نوع رفق از ان حضرت رسالت بود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را و جوہر ان روش
چنان نمودے کہ از بالا فرود سے آید و کو یا زمین ویرا سے دور بود و یہ شد چنانکہ ترندی در شامی اور و در
حدیث ابی ہریرہ کہ گفت ندیم سچ یکے راستہ دہ رفیق از رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گویا کہ زمین چہ
بشد بر اسے او در مشقت سے انداختیم تا خود را در رفیق و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سیرت سبب تعافت
و بطور نمود و در حدیث دیگر آمدہ کہ رسیدہ و بد مردم و سے غیر رسیدہ و نیز آمدہ کہ شعیب کہ در مجتہد سببے

لونی الاغفار بے سستی و فرو انداختن اعضا و نیز آمده که مشی میگرد و متعلق است بر و از نه پاسته را از زمین
 تمام بے کثبان و انواع روش و است این سه یعنی نماز و انواع و چون چهارم مشی با بیعت و غیر
 دل بفتح میمشی یا برداشتن یا بیا و جیبانیدن کنهها چنانچه در طواف ششم سالن که بعد است بیک
 و بدین و سبک رفتن و از سی سریع تر است هفتم حوزی که رفتی است با مال و فی العالموس الخ و سبک رفتن
 هشتم قهقری که رفتی است دوزی یعنی پس یا رفتن نهم حمزیه که بر جبین است در راه و اقدرا که جازم گویند
 یابن معنی است و هم بهتر که روش مشکبیران است یعنی خرامیدن و گردن افراختن و از خود کمال و فصل بودن
 که مشی حضرت نبوی بود صلی الله علیه و آله و سلم و اعدل و اوسط انواع مشی است و چون با صحابه همراه بود
 ایشان را پیش کرده و خود در عقب ایشان رفتی یسوق صحابه که در حدیث واقع شده است این است و
 فرموده که پشت مرا بر آید ملائکه گذارید و او اهری لملائکة بهمین معنی است گویا که ملائکه نگاهبان آن حضرت اند
 صلی الله علیه و آله و سلم و دو نگاهبان صحابه و نگاه لعل رفتی و نگاه بے نعل یعنی تنی بایستی رفتی از پشت
 حمایت بے تکلفی و تواضع اما از رفتن در یک نعل نهی کرده از جهت بیم لغزیدن با حدوث بعضی از نعل کمال
 و در بعضی از عزوات انگشت پاست مبارکش را شک رسیده و خون روان شد فرمودل است الا اصبح و است
 بفتح وال و کسر میم و تا بر لفظ ماضی معاروم بعینه خطاب نمونث و لی سبیل الله القیت خطاب باگشت
 مبارک خود میکند و میفرماید آیا نیستی تو مگر انگشتی که خون آلوده شده و در راه خدایت انجی یافتی تو در سبب تو یعنی ضایع
 نیست و اجر آن ثابت است کذا قال الطیسی و بعضی گفته اند که مانا فیه است یعنی این خون آلوده شدن تو خیر میست
 در شهادت و شفقت درین راه زیاد برین کشیدنی است و این کلام را در باب شعر آورد و اندک از آن حضرت
 صلی الله علیه و آله و سلم صد دریافت و لیکن چون قصد موزونیت کرده شعر نباشد و نیز اختلاف کرده اند که حضرت
 صلی الله علیه و آله و سلم این را انشا کرده یا انشا فرموده طبری و غیر وی جزم کرده اند بشاری و گفته که فشی ابن ابی بن
 الولید است و بعضی گفته مر عبد الله بن رواحه است که در غزوه موتة گفته در آنچه اجمع او را جراته رسیده بود که نقل ابوعلی
 و الله علم و نیز گفته که بعضی نامی است و لغت را ساکن خوانده اند بعینه غیبت از ذرین بر آید و گفته اند که این نیز موزون است از
 بحر کمال و بعضی گفته که این از باب رجز است و مثلین را شعر گویند و مانند این کثیر است در شعر آن و در سطر عید از جمله
 صحابه رفتی یعنی اول صحابه را امر کرده که بآیند و بروند بعد از ایشان خود بیرون آمدی و رفتی و صفایان قوت دادی
 به بشارت و بهت فرمائی و غمزدائی و اعانت و امداد و در ماکر دے بتوفیق و شبت و حیر دنیا و آخرت و اندک از آن را سوار
 کرده و گاه به روایت خود سلطه فصل در کلام و سکوت و صحت و کجاست حضرت نبوی صلی الله علیه و آله و سلم
 اما کلام و بهر فصل بود و روشن یعنی مفصل و مبین تا اگر کسی خواسته که کلمات آنرا بشمارد گن بودی نه چنان بود
 بودی که حفظ نموانستی کرد و نه چنان گسسته بودی که میان افراد کلمات انفصال پیدا آمدی و چنانکه عادت
 گفت اما کال رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم رسیده و سر دم خدا و لکن کان حکلم بکلام بینة فصل بکلام بکلام
 نبود رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که یاف کلام و بهم سبقت کلمات را چنانچه شما میکنید و میکنی حکلم میگرد
 بکلامی که کلمات آن جدا جدا است و در اینجا کلمات است با دے و گاه که کلام را از آوازه

فرمودے تاکہ راغظ آن فوت نشود و غالب احوال دست خاموشی بودے سخن گفتے الا بوقت ضرورت
برائے دعوت و تذکیر و موعظت و سخن را بہمسہ دہن و بری اشتہاقی گفتے جمع شد و کبیر شہین
و بفتح نیز آمدہ و سکون دال ملکہ کہ دامن و باطن ندین اکشر لفظ تثنیہ آیہ و جمع باعستہا را جزائے آناست
و تثنیہ و ہمہ نمودے غنمہ کلامیکہ ظاہر نشود بر جامع اگرچہ بلند بود و ہمہ کلا سے خفی و آواز نہسان
و اکشر سخن دے جامع الکلم بودے چنانکہ فرمودہ و تیت جوامع الکلم و اختصر لی الکلام جوامع الکلم آن سخن
و لفظ انک بر معنی بسیار دلالت کند و در احادیث نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ازین قبیل بسیار مثل
اللہین النبیۃ من حسن السلام المرکز کہ الا یحیئہ و مثال آن و علما انہا را جدا در کتابہا نوشتہ و جمع کردہ اند
ہذا ہم اللہ خیر او یا لایبہ زبان کشور دے و چون امرے را کراہت داشتے اثر آن بر دے مبارک دے
ظاہر شدے و ہرگز سخن بخش گفتے و خندہ بسیار کردے و بیشتر خندہ دے ہم بودے و غایت خندہ دے آن بود کہ
تا جذبی پیدا شدے فواجہ آن دغا نماست کہ بعد از اینا بہت و دندانہا را نماست ثنایا گویند و دندان پیشا او
و دندان دیگر را کہ درد و طرت ثنایا ست رباعیات گویند بفتح را و تحقیق بار دے دیگر را ایناب و لغاری دندان
میشک آنکہ در حیوانات کہ شاخ ندارند و از بے باشند و دندان دیگر را کہ درد و طرت اینہا اند و چون
اینہا را اسنان گویند بعد از انہا انہا اسن است چہار از ہر طرف و آخرائے دندانہا را اخر اسن العقل
و انہا اسن انہا گویند کہ در وقت عقل و بلوغ بر آید و از ہر جہہ کل دندان بدن بودے بخندیدے یعنی در غیر
محل تعجب خندیدے و از محل تعجب بے خندہ نگذشتے و اما اگر بکستن دے نظیر خندیدن منہل بودے
نہ بکسر یا دوزالہا گر لیتے و نہ بجز دال شک بودے بکہ انک روان شدے و از سبب مبارکش آواز دے خندیدے
و اگر بکستن دے گاہ برائے بہت بودے و گاہ برائے شفقت بر امت و گاہ از خوف حق تعالی و گاہ وقت سماع
قرآن و آن گریہ اشتیاق و محبت و اجمال است اگرچہ گریہ نزد استماع قرآن از خوف ہم تواند بود و محبت استماع
و عبادت و تداریک برائے شفقت بر امت نیز ولیکن مقصود آنست کہ درین وقت غیر این اقسام قسم دیگر نیز است
از اشتیاق تعالیٰ اتھی قائلے محبت و عظیم و اجمال دے جل و علا و گاہ در نماز تہجد لیتے و گیارہ و نماز
میکریت و ملکیت رب العالمین ان لا تعذبہم و انما ینہم و ہم لیستغفرون و سخن استغفرک خداوند آخرت تو و عذر دہر کہ
عذاب نکتم این امت را و ہا یکہ من در ایشان با ششم و ایشان آفرش خواہند اکنون آفرش بنوام من ایشان
و ہمہ از این قسم از گریہ باعتبار وقت سماع و در حقیقت یکے از ان اقسام مذکورہ خواہد بود و علما سبب گویند
کہ گریہ بردہ نوع ست گریہ شادی و مسرت گریہ ہجر و محبت گریہ رحمت و رحمت گریہ خوف و خشیت
گریہ دوستی و محبت گریہ اندرہ و مصیبت گریہ سستی و ضعف و دشت گریہ تفاق و درازست گریہ دروغ و
عادت چون گریہ نمودن را جرت گریہ موافقت و مخالفت چنانکہ بے را جہینہ دگرے و سبب دانند موافقت را
گریہ گفتہ فصل در فطرت و نزاج آن فطرہ یعنی شوق و ابتداء و اختراع و ظن است و فطرت بمعنی
غایت آید و بمعنی دین اسلام آید چنانکہ در حدیث امین مولود الا دیوار علی الفطرۃ و گاہے بمعنی سنت
و حدیث مسلو کہ کہ متفقہا یہ خلق و سلامت فطرت است عادت را در ان مغلطہ ست نیز آید چنانکہ

حدیث عائشہؓ کہ عشر من الفطرۃ قص الشارب اغفار اللیۃ والسواک و استنشاق المار یقص الانفخار
 و غسل البصر بحسم و تحت الابط و حلق العانة و انتقا من المار یعنی الاستنجار و لم یصفہ و فی روایت الحسن بن علی
 اغفار اللیۃ و مراد اینجا این معنی اخیر است و یکے از جہد فطرت حتان است و تحقیق احکام و تصحیح معنی لغت
 آن در فصل عقیقہ در آخر کتاب ج ذکر شد و مشہور آنست کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نمون بر سر
 متولد شد یعنی ہم بر ہیأت نمون بود کہ احتیاج بقطع قلفہ نباشد و مسرور یعنی نات بریدہ کہ بر بدن آن
 بعد از تولد چنانکہ در ولدان کنند حاجت نبود چنانکہ ابن عساکر از حدیث ابی ہریرہ و ابن عمر آوردہ و طبرانی
 و ابونعیم و خطیب و ابن عساکر آوردہ اند کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود از کرامت من نزد پروردگار
 آنست کہ زائید شد م نمون و ندیدہ یکس عورت مرا و ضیاء در مختارہ انجیدیت را تصحیح کردہ و نقل احادیث
 و اخبار در غیباب بسیار است و زین الدین عراقی این احادیث را تضعیف نمودہ و گفتہ کہ در غیباب چیزیست
 بصحت نرسیدہ و ابن قیم نیز موافق این رفتہ و گفتہ کہ این از خصائص آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 است و بسیاری از مردم بر ہیأت نمون متولد شوند و ابن و پرورد و شام از ابن کلبی آوردہ کہ گفتہ رسیدہ است
 بما کہ آدم نمون مخلوق شدہ و و از دہ تمسیر دیگر بعد از موسی کہ آخر ایشان محمد رسول است ثبت و ادیس
 و نوح و سام و لوط و یوسف و موسی و سلیمان و عیسی و ہر وصایات اللہ علیہم جمعین کذا فی المویب الدنیہ
 و فی الکلمہ و ختمہ حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اقوال است یکے آنکہ نمون زائیدہ یعنی بر ہیأت نمون چنانکہ اکثر
 احادیث آمدہ و لد نمون مسرور دوم آنکہ فلاکہ دران روز کہ پس خیمہ علیمہ سفیدہ اور البکافقہ و پر غلم یکست
 کرد و بعد از ان روز ویرا ختمہ کرد و مذکر کردہ این قول را ابن قیم و روایت کرد و طبرانی و ابونعیم در حدیث ابی بکرہ و
 ذہبی گفتہ کہ این حدیث منکر است سوم آنکہ جدوس عبد المطلب اور روز ہفتم ختمہ کرد و زام ہمسار
 و ضیافت کرد و وایت کرد این حدیث را ولید بن مسلم از ابن عباس و ابن عبد البر در تمہید و اللہ اعلم و
 آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جانب راست را دوست داشتے کہ بکار پرورد فعل پوشیدن و در شیدن
 و در بستن و دادن و سر شانه کردن و در شیش شانه کردن و خوردن و آشامیدن و وضو ساختن و دست چپ را
 بپست از الہ اذی بقذے اپنے چرک چشم و استنجا و استبر و مانند آن بکار بردے و سر را ہمزائیدے و در بعض
 نسخ انجین است کہ ہر گاہ سر را تراشیدے ہمہ سہ تراشیدن فرمودے و مروی نیست کہ غیر ج و عمرہ سر تراشیدے
 تراشیدن موسی سر مردان را با اتفاق جائز است و آنرا کہ تمہد موسی و ادان و تشریح آن کند مکارہ ہاشتم آن
 احسن و حلق بعض راس کردہ است گز بہت علاج و تراشیدن موسی عانہ و جب و ترک آن تا چہل روز
 کردہ و در تراشیدن موسی سبب و پاسے و دست احتیاط است و ارجح ترک آنست و سنن و قص شارب پیام
 و سواک را دوست داشتے و در فضیلت آن چہل حدیث وارد است و از سنن و سبجات است و در حال
 نظر و ضیاء سواک کردے و در غضب نوم و وخت و ضرورت نماز و وقت در آمدن و رغاد و بعد از تغیبہ
 اقم کثرت کلام و نزد ملاوت قرآن و خلوص از طعام و صغرا اسنان و دخول مسجد نیز کردے ذکرہ الرکشی
 فی شجر الخزان و سواک در وقت نماز

بودے خوش بسیار بکار داشتے این خود مغرب گذشتہ است احتیاج تکرار آن نیست و در بعض روایات
 آمده که گاه نزد بکار داشتے و اول سوے مبارک فرو گذشتہ بود و مجموع از پس ضایع از فرق کردینے و در سفر
 ساخت ہر یک زرق از یک جانب تر ذی از حدیث ابن عباس رضی اللہ عنہما آورده کہ مشرکان سوے سدر را
 فرق میکردند و اہل کتاب بدل میکردند یعنی فرو میگذاشتند و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم موافقت
 اہل کتاب را در این امور نمودے و دست داشتے بعد از این فرق کرد از پنجا بعض گفتہ اند کہ فرق لغت است
 نیک کہ در آخر آن جمع فرمود و ظاہر آنست کہ آن بری است والا در غیر امور با اہل کتاب موافقت
 نمودے پس بدل مشوق بود و مختار آنست کہ موہب را بطور خود میگذاشت بدل مقہودے و نہ فرق
 و بدل و فرق ہر دو جائز است و فرق افضل لتا قیل و ہرگز در علم زرقہ حکام را ندیدہ و حائے کہ مسووم است
 در کہ بھلم بنی ہما کہ در حائے کہ در آن کیا غسل کردینے مساحتہ آمد و حستال داد کہ تسمیہ
 او بھام بنی بھمت آن زبان زد شدہ کہ در جانب غولہ بنی و نواہی آن غسل واقع است و اللہ اعلم بآنکہ
 در آمدن آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تمام را در بعض کتب فقہیہ آید و لیکن آن نزد اہل حدیث
 صحیح نیست بکہ منسوب بوضع است اما ذکر حمام در احادیث آید است سیوطی در جمع الجوامع از طائفہ کس در
 حضرت ابن شیبہ آورده کہ رسول خدا فرمودہ است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حد کہ سید خانہ را کہ اورا حمام
 گویند گفتند یا رسول اللہ وے متقیہ میکنی از وضع و اذے فرمود پس ہر کہ در آید اورا از شما ایک ہستار
 کند و از مالشہ آورده کہ بغیر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بنی کردہ بود از دامن حمام مردان را و زمان را بستر
 و خست کرد مردان البشہ طیکہ کشف عورت میکنند و در حدیث دیگر آید کہ بدعاہست حمام کہ رفع کرد و بشود
 در منہ و عورات و کشف کرد و عورت و نیز آید ہست کہ نزدیک است کہ رفع کرد و شود شمار از من
 عجم و بیاید در انجا بیوت را کہ خواندہ شود و آن را طاعت پس باید کہ دنیا نید از مردان اگر از ارادہ منع کنند
 آنان زمان را کہ ہمار و نفسا و در مقام حد کنند آورده کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودنیک خواندہ
 است علم کہ در میگذازد جگر را و یاد میدہد آخرت را و گفتہ کہ این حدیث را روایت کردہ ابن مسعود
 خود از عمار بن محمد از یحیی بن عبد اللہ بن مہب از پدرش از ابی ہریرہ و مرثیہ و لیکن یکے ضعیف است
 و از عمر بن الخطاب آورده کہ نوشت یا یوموے اشجری کہ من رسیدہ است کہ اہل انصاریات را پیدا
 کردہ اند و باید کہ نہ بر آید در وے سچ یکے بیزر و ذکر کنند خدا تعالی را در وے تابرون آید و غسل کنند
 و کس از نامے واحد و از ابن عساکر و ابن سعد و یحیی و ابن ابی شیبہ آورده کہ امیر المؤمنین عمر بن الخطاب
 بنالد بن الولید کہ امیر شام بود نوشت کہ من شنیدہ ام کہ تو در حمام در آمدہ و دلو کے کہ خیر وے بکرساختہ
 استعمال کردہ زمانہ یکنی کہ حق تعالی چنانچہ شرب عمر را حرام گردانیدہ و مساس آنرا نیز حرام ساختہ و وے
 نہیں است بعد و اسے آید کہ حق تعالی حرام گردانیدہ خمر را بطون شما و اشار شما و اشار شما و در وایے از
 ابن عساکر آید کہ خالد بن ولید نوشت کہ ما کشتہ ایم در وے خمر را و اثرے از وے نماندہ و وے غسولی شدہ و خمر
 دیگر کشتہ نہیں عمر وے نوشت کہ من گمان ہستم شما اسے یا مشرک قتل شدہ ایک یا نیکو شدہ شمار انداے تعالی

در چند آن سبب که مشدود و خلق شارب ترویه است و فاعل آنرا السبب و تادیب کنند و طحاوی
میگوید درین باب بعضی از شائلی نیامده اما اصحاب و سماع و حدیث و عقل و سبب که غایب است و در حدیث
وال است بر آنکه از او است اخذ کرده اند و اعتقاد حق تعالی است و استقصا در نقل سنت چنانچه احاطه سوال
یعنی ترویج و تکرار و افعال او است و سبب یعنی مبالغه و رنگی کردن و تفقد حال آدم و پس از خلق شارب
انحصار از حد و قصه و سبب و لهذا تفسیر کرده اند آن را بمبالغه و استقصا و قصه و استیصال آن نوی
گفته که سبب است از سبب استیصال شارب رفته اند و جای بر خلاف آن رفته و تاویل کرده اند از اخبار
که فرق آنقدر که اطراف شغف ظاهر گردد و مذہب آنکه این است که خلق آنرا مشدود و فاعل آنرا تادیب کنند
بعضی نیز گردانند درین دو گویند که اما حدیث نفس و در استیصال نیست و جز و قصه نیز واقع شده پس حد
میان بود و مشترک میان جمیع اقسام تحفیف است و این عام تر از فرق از طول شارب است و اساحت آن و
ظاهر الفاظ اگر فرق است از طول و اساحت میماند ظاهر شود و ظاهر یعنی گرد و گرد لب و ضعف سبب و آقا
مذہب امام ابو حنیفه و زفر و ابی یوسف و محمد بن اعفان است و اجفان است که از جمیع برادران و در حدیث
ثابت شده که آنقدر بدول الله علیه و آله و سلم من شارب علی سواک در حدیث غیره من شعبه آمده
و آن شارب قدونی فقال له اتعبدک من سواک یعنی غیر شارب را عباد آن حضرت علیه السلام و سلم
و است و معنی اتعبدک آن داشته که تا تو ترک جوی بمویای زیادتی که جدا گردد از آن و بعضی بفساد و بر تقدیر
سنت آن ثابت کرده و این با حفا تصور نیست چه از قصه بر سواک از بیج برکنده نشود و حدیث متفق علیه
که عفرة من لفظة قص الشارب الی آخره صریح است در قص و قص با حفا تصور نیست پوشیده نماند که حفا
نیز در حدیث متفق علیه آمده چنانچه خود و ضعف نقل کرده پس قص یا محمول بود بر حفا بطریق حل مطلق بر تعبد
یا رخصت بود و تخیر ثابت شود میان احتیاط و سبب است که بعضی بر آن رفته اند و از کلام متفق چنان معلوم شد
که مذہب متفق خلق است و از طحاوی که گفته اند علماء معتقدین است این مذہب نیز ظاهر شود چنانکه گفت
طحاوی میگوید چون استیجاب بعضی جمع علیه است خلق افضل بود قیاساً علی الراس و ضعف
میگوید و درین قیاس خلق است چه در احتیاط شارب جمع طحاوی است و نویسنده است از مشدود
و الله اعلم و سبب احتیاط خلق راس غیر مسلم است مطلقاً چنانکه معلوم شد از عقلیت خلق شارب را بران
قیاس کنند و باید که بدون مذہب حقیقی عقلیت خلق شارب محل تردید است تا آنکه ظاهر از کتب ایشان است
که ضعف قص است و سماعی او مثل عاجب و گفته اند که با خود و علیه الصلوة و السلام غیر فائده است
و در حق غایب مشدود و قبول شارب است تا در خشم و خندان بهیچ نماید که ذاتی مطالب الراسین نقل
من الذخیره و سبب از سر این نقل کرده که سنت قص شارب است تا ظاهر گردد و گرد و گرد لب بخلق شارب بدست
و نقل سننه و اسکے قیت ترک سبب یعنی طرفین شارب و گفته اند که امیر المؤمنین علیه السلام و غیره و بعضی دیگر در
برای او است و این را سبب پوشد دور و سبب طحاوی میماند دور و خلق و ترک سبب بر لب که آن را ضعف گویند
اختلاف است و افضل ترک است تا آنکه در بعضی روایات آمده که امیر المؤمنین علیه السلام قبول میکرد

استعدادت کے راکم حلق میگردان داد اطلاق طریقین غنقه لایس یہ است و تفصیل این مسائل از کتب معتد بہ است
والله اعلم بقصص در جہاد و آداب آن جہاد و وہ سننام اسلام است و ال آن را در دنیا و عقبی و اعلیٰ منازل مقام اہم
خط حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اذان او و خطوط بود و عادت دے در سلوک مسروق آن اکمل و اہل عبادت
و ساعات و اوقات و سے بر جہاد و معروف و منحصر بر دسم زبان و ستم سہبان و ستم جہوت و بیان و لم یحب
سنان یا ایما النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و اغانی علیہ و قال اللہ تعالیٰ فلا تلح الکافرون و جہاد ہلم جہاد الکبیر و جہاد الکبیر گویا
اشارت است بکلیہ اقسام مذکورہ جہاد و اللہ اعلم علما گفته اند مراتب جہاد چہارست جہاد نفسی جہاد شیطان جہاد کفار
و جہاد منافقان اما جہاد نفسی را چہار مرتبہ است یکے جہاد بر علم دین حق دوم جہاد بر صبر و تحمل مشقات دہشت و آلا
از خلق و ہر کہ این مراتب چہار گانہ را بکمال آورد و در ملکوت آسمان عظیم خوانند و اما جہاد شیطان دو مرتبہ است یکے
جہاد بر دفع انجہا لقا میکتہ از شبہات و تسلوک در اعتقادات مسلمانی دوم جہاد بر دفع انجہا لقا میکتہ از ارادات و تہویج
در عمل بظہر احکام شرعیہ و ستیج اول نشین است و صوغ ایمان و قوت بقصدین و ثبات محبت و صلح دوم
ضبط است و ثبات بر داعیہ عمل و انشغال با و امر و احکام دین و اما جہاد کافران و منافقان بر چہار مرتبہ است بل زبان
و مال و نفس یعنی با تخرار کفر و نفاق و میر و عطا و اذارد و صرف اموال و سبب از تہیہ امر جہاد و قتل و بدل نفس آوردن
در ان اما جہاد ارباب ظلم و منکرات و بدع ظاہر آن بود کہ این را اول در اہمال ذکر میکرد و در ثب جہاد پنج میبایست بعد از ان
در مقام تفصیل می آورد و چنانچہ در قرآن آن دو جہاد آوردن این قسم ظاہر نیست یا رب گرا اشارت باشد تا کہ آنچہ
در کلام علما مذکور شدہ ہمین چہارست گویا تفریع فعلی است بر ایشان بعد از ذکر این قسم و ہنایہ عدم ذکر ایشان با
اکتفا بذکر اصول اقسام است و انشا علیہ و بالجملہ جہاد بر منکرات و بدع کہ بعضی امر معروف و نہی منکر است بر سترت بہت
اول برست بر دفع و غریب و قتل و اگر عا جہاد بر زبان بینی و سبب و شتم و مانند آن و اگر عا جہاد بر بدل با تخرار و عداوت
و قتل و دفع این سیزدہ مرتبہ جہاد است کہ ہر کہ اذان بے بہرہ بود و ملامت نفاق و سے بود چنانکہ در حدیث آمدہ است
من مات ولم یحج ثلث نفس بعد و مات علی شتہ سن اتفاق ہر کہ میرد و حکامیغہ کند نفس خود را بغزو و جہاد و قصد کند و
ہست بر تفصیل آن گمارد و میرد بر شبہ و نوعی از نفاق و کفر و اکلی خلق در مجموع این طرقت طرقت رسالت بود علی اللہ
علیہ وآلہ وسلم جہاد اول روزیست تا زمان وفات لایزال در جہاد بود و جن و انس و عرب و عجم و کویک و ہر گ
و از او بندہ و ذر یادہ را بحق و حیرت میکرد و ماورست میخورد و از شرک و کفر و ضلال منع میکرد و چون ندان مبارک
سبب ششم سننام کاتبہ کفار تریش اعداوت برخاستند و چون از نبی و معادات ایشان نہایت رسیدن بفرمان ہجرت شد
تا مکتی ہر من جہاد ہجرت کرد و عثمان ابن عفان باریہ دختر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آوردہ نفر رفتہ تا کہ نہایت
پیدا و بود بعد از ان بجمعیت رنار کشتی کر اگر دزد اول کسیہ بیرون آمد ہجرت عثمان بود چون خبر رسول ما و میر کشید
بپذیرند انگران آن بیتا کیے از زمان قدم کرد و گفت دیم ابرا کہ برداشتہ بود و کیہ را بر مار سے و خود پایا و بیفت پس
رسود آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عثمان اول کسے است کہ مہاجر ت کرد با اہل خود بعد از علیہ السلام و چون کجا
استقر ارباب سہب ہر او اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و مکن و امن ایشان را و جہاد در یافتند عمرو بن الداعی و بعد از
این ای پیہ را بعد از او تفت بچیشہ نزد عباسی فرستادند تا این جامعہ را از ملک خود بر کنند و بپار ایشان

و بنو المطلب بودہ اندہ بنی عبد مناف علی الاطلاق بلکہ اولاد عبد شمس از مخالفان آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
و معاقدان کفار بودند مگر کسی کہ ازینہا بسادات اسلام و محبت رسیدہ بود مثل عثمان بن عفان بن ابی العاص
بن امیہ بن عبد شمس کہ از بنی امیہ است و ابوہب بن عبد المطلب کہ عسم آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
ست نیز موافق کفار بود مگر اگر گفتہ شود کہ کفار دیگر از قریش عسر چند بنو عبد شمس موافق ایشان بودند
ولیکن با ایشان نیز ترک مناکت و مباہلت نمودند تا سنی در گرفت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و تسلیم کرمان
گفتند اما چون در جمیع کتب بنو ہاشم و بنو المطلب مذکور است بنی عبد مناف و ثابت شدہ است کہ بنو عبد شمس
در معاقدت بجانب کفار بودند دین توحید و تاویل باطل باشند و متعین ہوں کہ ذکر عبد مناف بجای بنی ہاشم
ازینہو قلم کاتب است و در آخر باب ج از مصنف نیز گذشت کہ گفت عبد ستمد با بنی ہاشم و با بنی المطلب و
برین جملہ کہ تفاق و تعاد است بر ترک مباہلت و مناکت و مکالت و محالست انہی ہاشم بنی المطلب نامند مستند و در
تحت کعبہ از محمد دست کاتب نام کہ منصور بن مکرہ و بعضی گفتہ اند بعضی بن عامر بود مثل شد و این
تفسیر در طالع ہشتم سال ہفتم از نبوت بود و درین سال چندے از مہاجران حبشہ قدم آوردند و باز ہشتاد و ہش
ہر و ہشترہ زن ہمیشہ ہجرت کردند و ابو بکر صدیق نیز غزبت آن کرد پس اورا کفار کہ باز آوردند و گفتند چہین سر
اگر از شہر بیرون رود حال آن شہر چہ بود و ابو بکر صدیق در خانہ خود مسجد بنا کردہ بود قرآن میخواند و میگفت
و نسا و عثمان و رجال مکرہے مولع میشدند و یا بچند نامہ کہ در تفاق و تعاد نوشتہ بودند آن نامہ اگر م بخورد مگر
بجائے کہ نام خدا و رسول خدا بود و بنو ہاشم و بنو المطلب در میان شعب مخصوصے بودند مدت بہ سال ہر دو
دو سال تاجہریل علیہ السلام خبر کرد کہ صحیفہ را کرم خرد و پیسہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم با یو طالب گفت و او را کفار
بگفت کہ سے چہین میگویی کہ نگاہ کنہ اگر دروغ میگویی اورا تسلیم شما کنیم و اگر راست میگویی شما ازین حال بر گردید
گفتند انصاف داری چون صحیفہ را زد آوردند دیدند کہ ہمہ صحیفہ کرم خوردہ بود مگر جائے کہ نام خداست تبارک
و تعالی و نام رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بود چون چنین دیدند کہ کفر و طغیان ہست و در بعد از مثل ماہ
ابو طالب وفات کرد و بعد از سے بہ روز یا چہ روز خدیجہ زینت و وفات کرد و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم این سال را
عام الحزن نام میکرد و بلا و آذیت کفار صاحت شد پس بعد از سے ماہ از موت خدیجہ سال ہشتم از نبوت پیادہ
از مکرہ لطافت رفت کہ بر سے مرطہ از مکرہ است و زید بن حارثہ باوے بود و اشعار نفیث را دعوت کرد و وہ روز
در میان ایشان بود از اہل طائف مساعدے و موافقے یافت بلکہ فلان و نجسزدان خود را اخوا کرد و فغان حضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را و شنام میکردند و با شہنامے مبارک اورا بسنگما زدند و فطین اورا خون آلود ساختند
تا خون از شہنامے سنگ بر زمین سے افتاد ہر دو بازوے اورا گرفتہ بر میخہ امیدند و چون میرفت باز سنگریز میکرد
و خند میکردند و زید بن حارثہ خود را سپہر آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم میافخت تا سروسے تمام شکست
و مجروح شد و این واقعہ در دفعۃ الاحباب و مذکور وقائع سال دوم از نبوت تفصیل مذکور است در صحیحین از حدیث
عائشہ آمدہ کہ گفت مر آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را آیا آمدہ بر تو و ز سے سخت تر از روزا حدیث مذکور
سخت تر بن روزا کہ پیش آمدہ مر آن روز بود کہ عرض کردم نفس خود را بر این حبہ نالیل ابن کلال کہ از اہل

اہل طاعت ہوا از قبیلہ و اہانت نکرد و ملازم ہوئے کہ اور اگر دم پس بر گشتہ سر فرو افکندہ معصوم و محزون رسیدم بقرن
غالب کہ آن تا قرن النازل نہ گزیدہ و مقامات اہل بندگی تا گاہ سوم داشتیم و ابر پارہ مادہ دم کہ مرا ساپا کرد
بود و سے جیل است و نہ آن مرا و گفت پروردگار تو شنید سخن قوم ترا آنچه و کرد و نہ بر تو گفتوں کہ جبال را ترقا
و ستادہ کہ اگر فرانی آئینین را کہ نام و کوہ است کہ کہ درین میان آبادان است برایشان جسم پر زخم و
کیا زگی ایشان را ملک کم نہیں ہوا رسید و ایم کہ از اصحاب ایشان کہ بر آید کہ خدا را بوعدا نیت پرستند پس
آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از ملک باز گشت و در وقت با یکشتن بعقبہ و شیر کہ لا اشیائے قریش بود
آنحضرت را ایشان در بوستان خود بودند و انگور پیچیدہ چون آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم با اہل جبال
و نہ نگاہ بحدیچ ایشان بنید و ہر آن گشتند و بہت غلام نصرانی کہ غلام ایشان بود خوشا گوید سے بحضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرستادہ چون آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خوشہ را و دست مبارک خود
بگرفت و گفت بسم اللہ و بنیاد خورون از ان کرد و ہماں بجانب دے بخواہ کرد و گفت و اللہ این کلام از ایچ سیکے
از اہل این بلد شنیدم فرمود از کلام بدہ تو گفت از منوی فرمود آن ترہ و دے صاع است کہ بر تنس این سنے باشد
طلس گفت تو اہل از کجا دانی فرمود دے بر اہل من است و دے پیچیدہ خداست و من نہیں پیچیدم پس بد اس
بد دست و پاسے مبارک دے پرورد دے افتاد و پس کرد و سلطان شد و دور باز گشتن بملکہ رسید و آنی مہمسی است
یکشب ہم میان ادا کرد و بران میں بینین بیامدہ و اسلام عرض کرد و رفتہ اندکہ آن بخت فخر ہو و داد
من نصیبین کہ شہریت از غلام و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نماز میگذارد و شب و سورہ چون بخوانند ایشان
استماع سے گوید و گفتہ اندکہ تا ہلکہ این بخت جن منشی و ناشی و شاعر و امیر و جہرہ چون بکہ آمد ہرج ہست
و کلمہ را خبر کرد و باسل و انہ دنان شب دید و بود و مشاہدہ کرد و از رویت اخیا و کس من صلوات و از دے
کیفیت مسجد اقصی را پر سیدند و بیان کرد چون این شنیدند در ملک ب استند و زد و از ان یاد است کردند
و آن شب بیت بختم بود از بد بید قول مشہور و در شب بعد از شب شبہ و امح است کہ در شب
بد شنیدہ و موافق مولد و نبوت و حجت و وفات و اللہ اعلم و سجد کبار بود بیدار می و بعض گویند
دو بار بود کبار پیش از وی و یکبار بعد از دے و بعض گویند سہ بار بود و بعض گویند چار بار بود و بعض بیشتر
از ان گویند و تحقیق است کہ اشرا بیدار و زروح در طبقہ کہ کلام مجید از ان خبر دادہ کبار بود و بیدار و زروح مذہب
و بروج و تعظیم بسیار بود و بر حشر آن در عمد دے معین دلیل قلبی نیست و حقیقت صانع روحی از کلام سادات
اولیاء اللہ معلوم گردد و اللہ اعلم و بعد از اسرا کیمال و دو ماہ فرمان ہجرت شد ابو بکر اسلمی بکرا و اہل بار سجا
و مگر کرد چون بہرینہ رسید انصار قدم دے ساد شدند و محبت دے را بر محبت آبا و اینا مقدم داشتند پس
عرب بحدوت ایشان بر طاہستند و ہر جانب بایشان تا مقتدا بیت قتال نازل شد و ان بقتال محال گشت
بعد از مرمت آن میںی در ازل قتال حسد ام بود بعد از ان رغبت شد کہ اگر قتال کنند با دست از قتال زمین
و احادیث و فضل چار زیادہ ہر چار صد ثابت شدہ و باصحاب بیعت میکرد و جنگ کہ اگر نرند و محاربا نیست
سیر و ہر موت و دوا مر جا و اوصا بہ شورت کرد دے ابو ہریرہ گفت تا ابیت اہل اکثہ مشہور تھا و صحابہ

marfat.com

و جمعہ کے باغیم کینڈے بکند و طغان را کشید و سنی فرمودے از بدون قرآن بدیار کفار و چون یہ امر ستادے
 سرہ فوجے کہ بجائے فرستند و در اصطلاح اہل سیر غزوہ آن را گویند کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بنفس شریف
 آنجا حاضرے بود و سیرہ آگہ خود حاضرے شد و جماعت را مقرر ستاد و امیر ایشان را فرمودے کہ پیش از قتال زمین را
 اوجوت کند باسلام و ہجرت از وطن کنسہ بدیار اسلام باسلام فقط بے ہجرت اگر اسلام و ہجرت ہر دو قبول نکند
 و حکم ایشان یعنی کینڈے کہ اسلام بیاورد و ہجرت از وطن نکند حکم ہر اسلامان باشد کہ ایشان را از مال فی طبیعہ
 ہر دو یا بدل جسزہ کند اگر اسلام را ہم قبول نکند و اگر ازین مجموعہ ابا کینڈے جدا بیتلے ہفتات نامے
 و قتال کن و چون ہر قوسے ظفر یافتی بفرمودے تا مذاکتہ جمع غنائم و ہمہ را گرد آرند پس ابتدا فرمودے
 بسلب کشتگان یعنی ہامہ و رخت ایشان را بقالان ایشان وادے قسیر سلب در ہایہ ہامہ و سلاخ و کپ
 و انہ بد کبست از زین و آلت و انہ یا اوست ہر دایہ از مال و توشہ دامن و در کر کردہ انہ با غلام و یا بر باد
 دیگر است و اہل سلبیت و استحقاق قاتل سلب قاتل را تر و دامہ ابو حنیفہ بشرط تغیل المہست و تغیل آن بود
 کہ المہست کہ یہ و غیر میں مقابلان کند کہ ہر کہ انجمن کارے کنا و راجعین و چنان ہسم و یک صورت تغیل نیست
 کہ ہر کہ را از کافران کبشتہ و در ہست جامہ و رخت او برین فقیر جامہ و رخت مقتول برائے قاتل دے باشد
 و نزد امام شافعی این شریعت است بے آنکہ امام شرط کند و مگر یہ قول حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ فرمود
 من قتل قبطیلا فکے سلبہ تر را ایشان محمول بر شریعت است و نزد ما تغیل است بدلیل آنکہ رجب بن ابی سلمہ را
 فرمود کہ نیست مرزا از سلب قاتل مگر انہ خوش گردید ان نفس امام تو حدیث مذکور محمل است تشریح را و تغیل را
 پس مل کریم بر تغیل بقرینہ حدیث غیب و یا بقرینہ از سلب انکہ ہاندے خمس آن بیرون کردے و بقرینہ
 اسلام کہ حق نمائے و قول خود و یا بقرینہ انما غنمتم من فکے فان فکے غنمتمہ وللرسول ولذی القربی والیتام
 ولساکین و ابن اسبیل و تعیین فرمودہ صرف کردے و در میان فقہاء قسمت خمس خانے است کہ در کتب فقہ
 مذکور است و انہ ہانے نصیبے انکہ از ان زمان را و کو دکان را و بند کمان را بدادے و انکہ ہانے میان
 لشکر قسمت کردے سوار را سہم و پیادہ را یک سہم و این مذہب امام شافعی و امام ابی یوسف و محدث و تغیل
 است از ابن عمر از فعل حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و نزد امام ابی حنیفہ سوار را دو سہم و پیادہ را
 یک سہم و از ابن عباس از فعل آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انجمنی منقول است و چون حدیثین فعل متعارض انہ
 اختلاف و منقول آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لغاریس سہمان و للراہل سہم واحد و انکہ صحیح شدہ است کہ
 انفال از سلب غنیمت ہر دے ہا نہ مصلحت و بے کہ بعض گویند انفال از جملہ خمس دے و بعض گویند از خمس
 الخمس ہر دے و ابن جعفر اقوال است انفال جمع فعل است یعنی غنیمت زیرا کہ علیہ و زیوت فضل انہ مست بجاہر ان
 و بعضی تغیل کہ شرط کردن امام است مرکے را کہ کارے زیادت از دیگران کینڈے عجزے زیادہ از غنیمت چنان کہ
 گذشت و مراد اینجہا این معنی است و مختار نیست کہ این از نفس غنیمت است نہ از خمس الخمس و خمس در بعضی از غزوہ
 سلمہ بن الاکوع با پنج سہم دادہ و برادران ہنگ توفیق عظیم رفیق شد و دست بردارے عجیب نمود و در ہایہ
 مگر یہ کہ یکبارے اورادہ سہم دادہ و سہم پیادہ بود و این محمول بر تغیل است و بر مصلحت و بر امام و میان ضعیف

و ذی مساوات کردی در قسمت چه همه سپاهی لشکر و سبب قوت و شوکت اسلام اند و چون عهد و یار و یمنان کردی بجا و سر پر را پیشتر فرستادے اگر ایشان را نصیحتی بدست آمدے از اجله خمس بیرون کردے آنچه بماندے از آن ربعی جدا کردے و بابل سر پر دادی آنچه بماندے میان ایشان و سایر لشکر بسویت قسمت کردے و مع ذلک نقل را گراہست میداشت کہ بردارند و میفرمود او یار باید کہ رو کنند بر ضحطا و او را یعنی حضرت پیغمبر را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از نصیحت حق فاس بود کہ آن را صحتی بخوانند از جهت برگزیدن و اختیار کردن دی آخر آنکه خواستی بنده یا کنیز کی یا پسری یا آنچه خوش آمدی از پیش از خمس برداشتی و این مخصوص بود بان حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بعد از دے کسی را از آنکہ نزد و خلغای را شدند نیز نیکو دزد و تصفیہ و ذوالفقار از بخله بود اما صغیر از غنائم غزوہ خیبر بود و از اولاد و بارون پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بود آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم او را آزاد کرد و عقد نکاح بر بست و ذوالفقار از غزوہ بدر بود آن شمیر بنہ بن النجاشی بود و در روز بدر پسر خاص ابن مہذہب داشت علی بن ابی طالب و در اگشت دشمن را بنظر آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آورد و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم برای خود اختیار کرد بعد از این علی بنجشید و نسبت وی بان شمیر مشهور و مذکور است و ذوالفقار از آن جهت گویند کہ در وسط وی مثل فضا ظہر یعنی مہربانی استخوان پشت بود و در مقامے قنار فتح و کسر بود و جائز است و نفع فصیح است و این شمیر را ہرگز از خود جدا نہ کردی و در ہر معرکہ و جنگ با وی بودی و علیہ وی از نظرہ بود اگر کسی از ہر اسے صلحت مسلمانان فاسب بودے و اورا سہی بدادی چنانچہ عثمان را و او در روز بدر چہ وی تبریز دختر پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم رقیہ مشغول بود و فرمود ان عثمان اطلق فی حاجۃ انہما حاجۃ رسولہ فضرب لہ بسنہ و اجرہ عثمان رفتہ است در کار خدا و رسول وی پس تعیین کرد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم برای وی ہسم وی و اجر وی و در روایت ابی داؤد از ابن عمر آمدہ و مباہلت کرد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عثمان را و ہر دو دست چپ خود را بر دست راست خود فرمود این دست عثمان است و ہسم ذوی القربی را کہ در نص و فان نہ خمسہ و للرسول ولہ فی القربی ثابت است و در بنی ہاشم و بنی المطلب قسمت میکرد و ہر ادران ایشان بنی عبدتمس و بنی نوفل را انیداد و میگفت انما بنو المطلب و بنو ہاشم شی و احد شی و در روایت مشہورہ بشین معجمہ یعنی مشہور و بعضی سی بسین مہلہ یعنی مثل روایت کردہ اندای مثل واحد بدانکہ در اخبار آمدہ است کہ چون آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہسم ذوی القربی را از خمس غنائم خیبر در بنی ہاشم و بنی المطلب قسمت کرد عثمانی کہ از اولاد عبدالمطلب است و جبرین بطعم از اولاد نوفل بھرت آمدند و عرض کردند کہ ما بنو بنی ہاشم را ہر دو در کار تعالی شرف و فضلہ داد کہ غیر ایشان را نیست زیرا کہ ترا از ایشان پیدا کرد اما بنی المطلب او ایشان برادرانیم مساوی و نسبت قرابت چرا ایشان را برگزیدے و مخصوص کردے ہسم ذوی القربی و بار اندازے فرمود بنی المطلب با بنی ہاشم ہیشہ متحد و مشتبک بودند و جالبیت و اسلام و در آوردن آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم برای تصویر و تخیل اشتباک و اتصال انگشتان مبارک خود را در یکدیگر و اگر در مغازی طعام می یافتند مثل مثل و عنب و جوز و غیر آن بخوردند و ہر نمیداشتند چنانچہ بخارے از این عمر آورده کہ گفت می یا خیم اور مغازی خود مثل را و عنب را بخور و ہم دہر بنید و شیشہ عبدالمطلب من مثل یک جراب شکم یافته بود و میگفت من ازین جراب کسی را نخواہم داد و آنرا بروی مقرر فرمود و در صحیحین آمد کہ قسم کرد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہر بن قول وی و در طول و خیانت از غیبت تا کنید و شہید

عظیم می نمود و میگفت ہونا و عار و شہار علی الجہ الی یوم القیامت در مہذب در شین مقررہ گفت اشارت الی باب اول
 اشارت کتاب الحج العیب و العار و الامرا الشہور الثعلبہ و کسی غفل کردہ بود فرمود کہ کالہا سے ویرا باتش بسوزند و آب و کباب
 و غیرہ بخنکین کردند این از باب تغیر مالی است و اکثر علماء بدانند کہ در و این بر سبیل تعلیظ است و امام احمد از ابیہ
 حل کرد و اسد اعظم خاتمہ الکتاب در اشارت باب اولی کہ در آن احادیث مرئیست و بیچ از ان صحیح نہ شدہ
 و نزد جہادہ علماء حدیث ثابت نہ گشت و ہر چند این حدیث در غایت اختصار است اما مثل ہر علوم پیشا راست ہر آنکہ
 شیخ تصنیف جامعہ السد تعالی و تقدس درین خاتمہ بسیار توکل نمودہ و مبالغہ کار فرمودہ است و در مقام اعتماد آورد
 و تعلیظ بعضی ازین قوم کہ متوکل اند درین باب کردہ بر جملہ از احادیث جرح و ثمن نمودہ است بر بعضی حکم تعبیر ہم
 صحت کردہ و بر بعضی ہم عدم ثبوت و بر بعضی حکم وضع و انتران نمودہ و بر بعضی خطہ و بطلان کشیدہ و حال آنکہ در ان
 میان احادیث است کہ در کتب معتبرہ مذکورست و نزد کبرائے علمائے دین از فقہاء محدثین مقبول وائسہ فقہ
 نسک و احتمال ہر ان نمودہ اند مطالعہ این باب طالب را در ادای حیرت و وحشت اندازد اما حکم ہر عدم
 صحت یکب و اطلاع محدثین چندان غرابت نہ دارد چہ صحت از حدیث چنانچہ در مقدمہ مباحث شدہ درجہ اصالت
 و ادخار آن تنگ نہ جمیع احادیث کہ در کتب مذکورست حتی درین کتب کتاب کہ آن را اصحاب ستہ گویند
 ہمہ اصطلح ایشان صحیح است بلکہ تسمیہ آنها اصحاب باعتبار تعلیب است و نیز معلوم شد کہ حدیث صحیح است و حسن و
 ضعیف و ہر یک از صحیح و حسن لذاتہ و لغیرہ و تعریف ہر یک ازین اقسام سابقا معلوم شدہ و احتیاج با عادیہ دیگرار
 آن نیست اکنون کہ شیخ صحت نفی صحت از حدیث میکند و میگوید کہ این حدیث صحیح نیست یا نفی درجہ اول سے کند
 کہ صحیح لذاتہ است یا احتمال آنکہ ہر مذہب تفسیق و تشدید کہ در شرط صحیح کردہ اند رفتہ باشد سوالن آنچه از بعض مردم
 درین باب نقل کردیم و قول سے کہ گفتہ بہت نزدیک نفی صحیح لغیرہ بود یعنی در حد ذات صحیح نہ و اکثر طر و نقد و
 روایات نیز درجہ صحت نرسیدہ پس نفی ہر دو قسم صحیح نمودہ باشد با این ہر دو عبارت کہ صحیح نشدہ و یہ صحت
 نرسیدہ ایک معنی بود ہر تقدیر صحت چندان موجب حیرت و وحشت نبود اما آنکہ میگوید ثابت نشدہ و یہ ثبوت
 نرسیدہ ظاہر و نفی درجہ دوم است کہ حسن است لذاتہ و لغیرہ و نفی مرتبہ ضعیف نیز احتمال دارد و ہر جمیع تقادیر فوائد کہ مرار
 و علی لفظ حدیث بود یعنی و در حدیث این لفظ مخصوص صحیح نشدہ و یہ ثبوت نرسیدہ بلکہ آنچه یہ ثبوت
 رسیدہ لفظ دیگرست فعلا کہ محدثین درین باب بسیار رد و بانکہ تفسیر کہ در لفظ رد و از احادیث دیگر خوانند اما
 این مضائقہ مسلست چہ ہر بار باہام نفی صحت و ثبوت معنی و مضمون آن کردہ درین صورت باز کہ تصریح کنند کہ این لفظ
 صحیح ثابت نشدہ و آنجا کہ گویہ درین باب چیزے بصحت نرسیدہ و یہ ثبوت نہ پیوستہ ظاہر امرای مطلق مضمون
 است ہر لفظ کہ باشد و آنجا کہ گفتہ مضمون صحت و مفتر و باطل بدانکہ معنی حدیث موضوع و اقسام و مراتب آن
 بنا ہنادر مقدمہ معلوم شدہ و نیز معلوم شد کہ حکم وضع و انتران است مگر بطن غالب و تخمین و جسزم و تخمین دین
 باب صورت و نسبت دو چگونہ صورت بند و فان الکذب قد یصدق یعنی گاہی بود کہ دروغ گویا است
 نیز گویہ پس احتمال دارد کہ در بعضی من این حدیث مبالغہ آمدہ باشد ہر چند دروغ گویا شدہ و پیمان کہ راست گویا
 نیز امکان نقل کل است کہ دروغ گویہ ہا سے این باب و مدار این کہ بر بطن غالب است و میگویند کہ مراد حدیث را

وہرہ این شان را ملکہ خاص و تیسیرے مخصوص و آشائی تمام بکلام نبوت علی صدرہ الصلوۃ و التقیۃ پسہ امیر
کہ بدان صحیح را از یقین می شناسند و جدائی کنند ہر چند سبب آن بر یقین و تعلق نتوانند نمود و این کار کسی نیست از
بیان ایشان کہ اطلاع دے قوی و مهارت وی تمام و ذہن وی ثاقب و قریب دے جید و درک و فہم دے
سلیم و معرفت و خداقت وی بقرائن و الہ بران راسخ و متکفل باشد این کار ہر کس نیست مگر در اجہا کہ آثار وضع
لہ و مین باشد مثل رکاکت الفاظ و سخافت معنی چنانچہ روایت کردہ می شود لا تا کلا البقرة حنہ مذبحہ
و امثال این درین خاتمہ بیاہ انشاء اللہ تعالیٰ درین صورت در معرفت وضع آن خاص و عام مناوی باشند
حکایتی درین باب نقل کنند کہ شخصی حدیثی را نزد یکے از خداق فن حدیث بر خواند فرمود این حدیث معلول
می ناید گفت بچہ علت فرمود علت بیان نتوانم کرد و تعلق نتوانم نمود الا آنکہ بر ذائقہ طبع من میزد است و بکلام نبوت
نمی ماند پس بر محدثی دیگر رفت و این حدیث بر خواند و سے نیز بہمان گفت کہ آن اوستا پیشین فرمودہ بود و دیگری
و دیگری رفت و پرسید بہمان جواب شنید بہترین آنہا این شخص حدیث آرند و در ہی داد کہ نزد صراف بہر و
صرف کن صراف بخرد و بدین گفت این در ہم بی عیار است گفت بچہ دانی علت آن را بیان کن گفت چنین دانم
ولی علت آنرا بیان نتوانم کرد و نزد صراف دیگر و دیگر دہمہ بر یک کلمہ بودند پس در ہم بر شیخ آورد و حقیقت حال بیان
نمود فرمود حال مانیز بر ہمین نظر دان کہ دیدے و شک نیست کہ اینہا نیز ظنی است دعوی قطع و یقین درین باب
نتوان کرد و نیز معرفت وضع احادیث را قرائن داشتہ اند مثل روایت شیعی خالی حدیث را در فضائل اہل بیت
سلام اللہ علیہم جمیع در روایت جندع داعی بہ بدعت حدیثی را در ترویج مذہب خود و این نیز ظنی بود و بہ یقین
نتوان دانست کہ موضوع ست رگاہی کذب واضح با قرار دے معلوم گردد و ایجا نیز وارد شود کہ چرا درین اقرار
کاذب نباشد مصلحتی و غرضی را ایجا نیز قرینہ شرط است کہ جانب کذب خبر و صدق اقرار را راجع سازد و گاہے
قرائن صدق دے در اقرار کذب چنان قوت یابد کہ متفقہ قطع و خبر نہم بدان گردد و لایسا بعد از ذہب و بعض
چیز ہست کہ در حکم اقرار بوضع ست چنانکہ علم بتاریخ و لادت را دے یا وفات طبع و امثال آن از اینجہ اجتناع
را دے و مروی عنہ و سماع او از و با وجود آن امکان نداشتہ باشد و درین صورت اگر علم بقرینہ مذکورہ یقین
بد حکم بوضع نیز قطع گردد و گاہے قرینہ واضح در حال را دے پیدا گردد کہ دلالت کند بر وضع بھو قصہ غیبات
بامدے خلیفہ در حدیثی لاسبق و افراط بوعید شدید ہر امر صغیر یا بوعظیم بر فعل یسر و مبالغہ و ران چنانکہ
ہر کہ ابن فضل کند اورا ثواب جمیع انبیاء ثواب ہزار ہزار چ بود یا ہر کہ اینچنین کند گویا زنا کردہ باشد با محارم و ناکجا
نیز از قرائن وضع داشتہ اند نعم قرائن دیگر مثل مخالف نص قرآن و سنت متواترہ و اجماع قطعی و صریح
عقل کہ در اینجا تاویل و توجیہ و تطبیق را راہ نبود و تیرا از انساف و تصریح جامعہ کہ بعد از تواتر برسد بکذب را دے
از ہمہ قویتر است اما وجود این محل تردد است و بر ہر تقدیر بر فطن خیر روشن است کہ از نفی حدیث نفی آن مدعا
و مطلب کہ حدیث را بران دلیل ساختہ و در اثبات آن مدعا تسک بدان نمودہ اند لازم نیاید شاید بدلیل دیگر و
حدیث دیگر اثبات کردہ باشد در سہا حث علیہ ثابت شدہ است کہ از نفی دلیل نفی مدعا و نفس الامر لازم نیاید
و عدم لزوم اقصای عدم لازم نکند چنانکہ کیے دعوی کند کہ این خانہ گرم است و وجود آتش را دلیل آورد و دیگری

گو یہ کہ اینا خود آئینی نیست از بخلازم نباید کہ دعویٰ کرمی خان باطل کرد شاید کہ اثبات کرسے آن بوجود آفتاب
 کند ہم آن دلیل باطل بود با احتمال ثبوت مدعا بدلیل دیگر این سخن اگرچہ بقصود مصنف اختلے نہ اور چہ سخن دے
 در تربیت حدیث است و با بطلان مدعا کارش نہ نخبست تسلی خاطر طالب گفتیم کہ وحشت نکشد کہ چون این احادیث
 کہ اکابر بدان چنگ در زد و اندکیج وثابیت نبود مطالب و مدعیات ایشان نیز صحیح وثابیت نگردد این لازم نیاید
 و اینجا سخن دیگرست کہ گوش فہم را نصات بران باید داشت کہ چون بنا سے حکم طلبا بہ تصحیح و تحسین و تضعیف
 و بوضع و بطلان آن بنائب ظن و ظاہر حال است لاجرم محل وقوع اختلاف بود و این باب در وقوع اختلاف
 آرا و مذاہب کثر از ابواب فقہ نیست چنانکہ در مسائل فقہیہ اختلافات است کہ یکے بر وجوب رفتہ و دیگرے
 بحرکت و یکے مستحب داشتہ و دیگری مکروہ پنداشتہ است با جہتادے کہ کردہ و بدلیل کہ اورا دست دادہ
 درین باب نیز مثل این اختلافات راہ دارد و وقوع می آید شفعہ با جماعہ حدیثی را تضعیف نمودہ یا نسبت بوضع
 کردہ اند قوی دیگر آن را بہ تصحیح رسانیدہ و اثبات نمود این معنی بر شفعہ متفقین حدیث روغن است و
 نیز باید دانست کہ از ارباب اعتقاد احادیث جامعہ اند کہ درین باب غلو و افراط دارند و بر اہ تعصب
 و تعبیل روئے با ذک توہمی و شائبہ و ہی نسبت بوضع کنند و بدان مبارزت نمایند مثل ابن جوزی و ہشال
 دے بچہ و آنکہ بعض مردم در بعض روایات احادیث حکم کردہ مثل آنکہ گفتہ فلان ضعیف یا لیس بقوسے یا متروک یا مطعون
 و امثال ذلک حکم بوضع کردہ و حال آنکہ آن احادیث از ان قبیل نیست کہ قارب بطلان آن شہادت دہند
 و نہ ظاہر کتاب و جامع سے و منکر نیست اورا عقل و نقل و دلیل نیست بر وضع آن مگر تکلم بہان بعض در
 رائے آن داین نیز مجازفت و تفسیر اطو تجاوز از حدست غایت آنکہ اورا جمیع گویند و حکم بضعف و دہن
 سے کنند و چندین احادیث را کہ ایشان نسبت بوضع کردہ و موضوع گفتہ اند تہ سے دیگر از ہرہ این شان
 آن را اثبات کردہ و تصحیح و تحسین فرمودہ اند و اگر امثالہ آن را بیا ریم سخن دراز گردد و جملہ ازان در ضمن
 احادیث کہ مصنف درین خاتمہ آورده بیاہ و مصنف خود در رسالہ نقد الصحیح لما اعترض علیہ من احادیث
 الصحاح گفتہ است کہ حکم بر حدیث بوضع بغایت عیسرست زیرا کہ آن صورت نہ بند و مگر بعد از جمع طرق و
 کثرت تفتیش و تحقیق آن کہ این سخن را جز این طریق واحد کہ بروے ظن کردہ شد طریقے دیگر نبود و وجود قرائن
 کثیرہ کہ باعث شود حافظہ بتحریر و اجرام بکذب حدیث داین در غایت قسور و اشکال است و لهذا اعتراض
 کردہ شدہ است بر اہل الفرح بن جوز سے در کتاب موضوعاتش کہ توسیع کردہ است در ان بکلم بوضع بر بسیاری
 از احادیث کہ باین مشابہ نیست چہ در ان میان احادیث ضعیفست کہ محتملست و ممکنست تنک بدان
 در ترغیب و ترہیب و نیز احادیث حسنست و احادیث مست کہ بعض آن را تصحیح کردہ اند چنانچہ حدیث
 صلواتہ تبعی خلا و احادیث مست کہ مرآن را طرن دیگرست کہ قوت میگیرد حدیث بدان و مطلع نشدہ این جوزی
 بران پس در آمدہ آفت بر سے باین وجہ و تقلید کردہ اورا در حکم بوضع بران احادیث ہر کہ بعد از دے سے
 اعدہ از انسا کہ قدرت و مهارت ندارد در علم حدیث این کار آندہ متقدمین این شان است کہ کمال تجرد توسع داشتند
 در حفظ احادیث و طرن آن مثل شعبہ و یکے و سعید بن القطان و عبید الرحمن بن ہدی و امثال

ایشان بعد از ان اصحاب ایشان مثل احمد بن حنبل و علی بن المدینی و یحییٰ بن معین و ابن بن را حویر و اهل طبقة ایشان بعد از ان اصحاب این جماعه مثل بخاری و مسلم و ابو داؤد و ترمذی و نسائی و اشبال ایشان از ان دار قطنی و بیته که بعد از ایشان کسی نیامد که مسادی باشد ایشان را در مرتبه و نزد قریب در ان پس اگر بافته شود در ظلام کیست از متقدمین حکم بر حدیث بصفتی از صفات صحت حسن و ضعف و وضع اجتماع و توان کرد بر ان بحیث اینچہ داده است پروردگار تعالیٰ ایشان را از حفظ عظیم و اطلاع تمام و اگر مختلف آید نقل ازین انکه سبیل در ان ترجیح و تطبیق بود و این در ان احادیث است که محتمل و متروک است در ان والا بسیار سے از احادیث بود که بشهادت قلب حکم بوضع آن توان کرد و آسان است این حکم کردن در ان از هر که موصوف بود بکثرت مارت درین فن و غالب کتاب ابن جوزی ازین قبیل است و الله اعلم این ترجمه کلام مصنف است در رساله مذکورہ و ازینجا ظاهر شدہ کہ حکم بر حدیث بصفتی و وضع و امثال آن غایت تفسیر و صوبت دارد و این امر مختصر است در انکه متقدمین و از متاخرین ہر کہ درین درجہ افتادہ خطا کردہ بر بسیار سے از احادیث کہ نہ باین مشابہ اند حکم بدان کردہ اکنون اینچہ درین رسالہ بر حسب از احادیث حکم بصفتی نہ کردہ معلوم نیست کہ از کہ ام قبیل است آیا منقول است از انکہ متقدمین و بر تقدیر نقل از ایشان آیا متفق علیہ است میان ایشان یا مختلف فیہ این را بیان باید کرد تا حقیقت حال مشکف گردد و طلب از ان باب است کہ ابن جوزی و امثال و سے بدان حکم کردہ و بعضی از ان قبیل کہ لا یلح است آثار و وضع بر ان دالہ ہمارست بشهادت قلبی حکم بوضع آن توانند کرد و بعضی از ان در کتب معتبرہ مذکورست و انکہ فن آخر از روایت نمودہ اند و حکم بصفتی یا بحسن یا بضعف کردہ و بعضی را مطلق آوردہ اند بے تعرض بکی ازین صفات آن خود محکوم بوضع نخواہد بود و اگر کسی بدان حکم کردہ باشد مختلف فیہ باشد پس حکم بدان بجزم علی الاطلاق چنانچہ مصنف کردہ دست نبود بعض چنان اند کہ مصنف آثار سابقہ در ابواب و فصول گذشتہ ذکر کردہ و چون در دیباچہ کتاب قرار دادہ کہ این چند باب بروہیکہ در صحاح اخبار ثابت شدہ در قلم آوردہ گویا حکم بصفتی و ثبوت آن کردہ و درین خاتمہ بعد م صحت و ثبوت آن حکم سے کند و مل ہذا لاتناقض و نسیان و ما ہر جا کہ سننے دوسے رہد و حدیثی کہ در کتب بیابیم از ہر قسم و ہر قبیل کہ باشد نقل کنیم خواہ موافق مصنف خواہ مخالف آن دیگر موافق است تمثیل و تا یہ کلام و سے شود و اگر مخالف رود جواب سے گرد و من اللہ الا طائۃ و الا مدافی المہد و المعاد قال المصنف بدان و تفک اللہ تعالیٰ در باب ایمان و اینچہ مشہورست کہ الایمان قول و عمل بزیادہ و نقص

و الایمان لا یرید ولا ینقص از ان حضرت صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم درین معنی چیز سے صحیح نشدہ و آن از اقوال صحابہ و تابعین است بخاری در اول کتاب الایمان در ترجمہ گفتہ باب الایمان و قول النبی صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم نبی الاسلام بنی نفس و ہو قول و فعل و در روایتی قول و عمل بزیادہ و بنقص و ظاہر این عبارت اینست کہ این مجموع قول نبی باشد صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم چنانکہ بعضی شراح ہم برین معنی حل کردہ اند و در فتح الباری گفتہ کہ این لفظ و اردست از سلف و گردانیدن سے از قول نبی و ہمست و مراد بخاری سے نہ اینست دوسے معنوت است در عبارت و سے بر قول السیغہ نہ بر سننے اگرچہ آن وارد شدہ است با سند ضعیف انتہی و سیوطی در شرح صحیح بخاری سے گفتہ کہ این لفظ حدیث است کہ روایت کردہ آن را اولی در مسند الفردوس از حدیث ابی ہریرہ و روایت کردہ است

ابن ماجہ باسنہ الضیف باین لفظہ الامان عند القلب والار باللسان وعل بالاکان ورد از حدیث کرد و امام احمد از حدیث
 معاذ بن جبل کہ الامان بزیاد و نقص و در جمیع الجوانح از طریق ابن ماجہ روایت شده آورده باین الفاظ الامان یعنی
 بقلب و قول باللسان و عمل بالاکان و از شیخ ابی نعیم حدیث عائشہ آورده باین عبارت الامان بامه اقرار باللسان
 و تصدیق بالقلب و عمل بالاکان اتقی و ستاد سے در نقض حدیث ابن ماجہ از حدیث ابی نعیم حدیث عبد السلام
 بن صالح البرقی از امام طے رضا از آباء کرام طرود سلام امہ طیبہ معین آورده کہ الامان عند القلب و اقرار باللسان
 و عمل بالاکان و گفتہ کہ ابن جوزی حکم ہفت این حدیث کرد و فرمایہ آورده کہ چون حضرت امام رضا علیہ السلام را آورده ہر سترائے
 سوار شدہ و پیرا را از خود پیادہ روئے مبارک انگنہ و در دایہ شہرہ آمد و علمائے شہر در طلب لقاے شریف سے
 رسیدند و از ایشان بچہ ابن بچہ و احمد بن محمد و اسحاق بن احمد و محمد بن رافع کہ ادا کا بردار عالم علی در حدیث و فقہ
 بودہ اند و در کتاب شریف آمد و دست تمام آپ زدند و اسکان بن را ہدیہ گفتہ باین آباء کرام خود کہ تسبیح
 از اپنے پورا آباء طہرین و نور سیدہ بنابر طرہاں پس امام باسنہ سے کہ ادا آباء کرام خود داشتہ این حدیث
 را و حدیث دیگر در فضل کلمہ وحیدہ کہ لا الہ الا اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم است و ابو اعلیٰ قیس است و لیکن محدود
 است و این معین و ثقیف و ثقیف و اسف و اسفیان این عقیقہ و امثال سے صحبت داشتہ و نیزہ و ثقیف معروف
 بودہ و اسے کرد بر مذاہب باطلہ از قدر و مزید و طیران و تقدیم سے کرد اگر ہو اگر و شہر را و یاد نیک و دعاب
 پلیر راستے امہ علیہ و آلہ وسلم کہ پیر و در کتاب تشریح الشریعہ باین لفظ آورده کہ الامان قول و فعل بزیاد و نقص
 بالکتاب و السنۃ و حد و اسے ہمین مقدار آورده کہ الامان بزیاد و نقص و گفتہ کہ این حدیث را علو اہد است
 و جزائے اخراج آن کردہ و گفتہ ہذا میں طریب و حدیث اخیر را ابو داؤد آورده و بران سکوت کراد و متر
 شدہ است کہ ہرچہ ابو داؤد در کتاب خود آورده و بران سکوت کردہ صاحب بحث است و اما ابن قول را کہ الامان لا بزیاد و نقص
 اصل در کتاب احادیث اگرچہ ضعیف نیز باشد چہ اندکہ نیز آنکہ در کتاب تشریح الشریعہ از کتاب موضوعات
 باین جوسے نقل کرد کہ ابو ہریرہ گفت کہ در حدیث از حضرت رسالت صلی امہ علیہ و آلہ وسلم پرشیدہ
 کہ الامان زیادت و نقصان سے شود فرمود لا بزیاد و نقصان و شرک و نیز از حدیث ابن عدی سے احوال
 آورده کہ الامان لا بزیاد و نقص و گفتہ کہ سیکے در اسناد سے احمد بن عبد اللہ جو باری ست و دے کہ اب
 و جمال ست و وضع کردہ احادیث کثیرہ را و نیز از احادیث ابن حبان آورده کہ ہر کہ بگوید ایمان زیادت و
 نقصان سے پذیرد کافر شود اگر دیر کرد لہذا و اگر دیر نہ کرد و ثقیف حدیث سے تازست و در او نہ زکوۃ
 و نہ صوم و نہ حج و نہ دین باشد یہ انت دیگر در اسناد ابن ماجہ حدیث محمد بن القاسم طابکائے ست و ضعیف ست
 و احادیث راستے و باطلہ تحقیق آنست کہ ابن احوال از ان حضرت صلی امہ علیہ و آلہ وسلم بہت فرمودہ
 خصوصاً حدیث زیادت و نقصان بکہ از اقوال اکابر سلف ست چنانکہ حضرت گفت و امہ اعلم
 تنبیہ مشہور نزد جامع الی سنت و جماعت آنست کہ ایمان عبارت ست از تصدیق بالقلب و اقرار
 باللسان و اگر تنبیہ را تصدیق بقلب حاصل شد و بے وجود قدر و ضرورت چنان کہ یکم و اگر او اقرار
 بر امام عند اللہ مومن باشد و تحقیق آنست کہ حقیقت ایمان ایمان تصدیق قلبی ست و اسے شراط

اقرار برائے صحت اجراء احکام در دنیا سف و شخص مذکور من سف عندا اگر با بخت عدم اطلاع بر حقیقت عمل حکم بدان تو انیم کرد اما عمل در حقیقت اهل ایمان داخل نبود و دلایان کامل و صاحب تصدیق و استرا با بخت اهل ایمان مؤمن است ولی ناقص الایمان داور امور من فاسق خوانند بکلاف فرقہ معتزله که عمل را بسبب و ایمان دارند و شخص بی عمل نزد این فرقہ خارج از ایمان بود اگر چه داخل در کفر نیز نبود و فاسق نزد ایشان مذموم است و نه کامل و خواجه فرقہ اند که محبت را کفر دانستند و آنکه از علمائے محدثین مشهور شده است که الایمان تصدیق با قلب و اقرار باللسان و عمل بالارکان مراد بدان ایمان کامل است و عمل نزد ایشان شرط کمال ایمان است چنانکه مذہب حق است نه اصل ایمان چنانکه مذہب اعتزال و بعضی مردم چون دیدند که ایشان بظاہر ایمان عبارت از تصدیق و اقرار و عمل میدارند و اثبات آن با حدیث سے کنند چنانچه بخاری و صحیح خود ذکر کرده تو ہم بردند که مذہب ایشان مخالف مذہب جمهور است و موافق طریقه اعتزال حاشا و کلا و این تو ہم خطای محض و غلط مسریج است کما صرحوا به و بر تو لیکه ایمانرا عبارت از قول و عمل دارند مراد بعمل عامتر از عمل قلب و جوارح خواهد بود تا تصدیق نیز داخل گردد و از زیادت و نقصان ایمان مذہب سلف از فقہاء محدثین آنست که الایمان بجز و نقص و اکثر مطلقین انکار آن کنند گویند که چون قبول زیادت و نقصان کرد آن شک بود و یقین و پوشیده نیست که زیادت و نقصان باعتبار عمل ظاهر است و آن را جہت معنی کمال و عدم کمال است و نزاع باعتبار تصدیق مستخرج محی الدین نوینے میگوید که اکثر و مختار آنست که تصدیق زائد و ناقص سے باشد بکثرت بر این و موضوع اول و لهذا ایمان و تصدیق صدیقان اتومے و اکمل است از ایمان غیر ایشان و آدمی آن را در نفس خودی باید که در بعضی احوال یقین و خلاص و اکل و سے عظم و اقوی است بکلاف بعض احوال دیگر و این قول منقول است از سفیان ثوری و مالک ابن انس و شافعی و احمد بن حنبل و از اسے و ابن جریر و غیر ایشان از آنکه و بسند صحیح از بخاری نقل کرده اند که گفت ملاقات کردم زباده از بنابر مرد را از علمائے اصحاب و ندیدیم هیچ سیکے از ایشان بآکه اختلاف کند درین که الایمان قول و عمل و نیز و یتقص و از جمعی کثیر از صحابه و تابعین نیز اینچنین نقل کنند و فیصل بن عیاض و وکیع آن را از اہل سنت و جماعت صحابہ کہ اسے فتح الباری و از امام اعظم ابو حنیفہ چنان نقل سے کنند و اسے اعلم کہ ایشان فرموده اند کہ الایمان لایزج و لا یتقص و لا بعض دیگر از علمائے سلف نیز اینچنین آمده و مراد ایشان عدم قبول تصدیق است زیادت و نقصان را بحسب ذات و مرتبہ یقین کیفیت و حالتی است کہ شک و شبہ را بدان راه نبود و تفاوت در جلا و غناء ظهور احکام و آثار آنست لآن باعتبار عارض و خارج از ذات است و برین وجه نزاع نقلی است و تحقیق این مقامات در علم کلام است و اشاعہ و در باب مرجیہ و تقدیر و جہیہ و اشعریہ پیچ و پستی صحیح نشدہ مرجیہ فرقیہ است کما کنند با کما پیچ صحیحیت یا وجود ایمان بود نکند چنانکہ پیچ طاعت با کفر موافق است و لفظ مرجیہ مشتق از ارجاست یعنی تاخیر و ترک و اہمال و این فرقہ تاخیر میکنند عمل را بر نیست و اعتقاد در مرتبہ و میگویند کہ نیت و اعتقاد سے باید عمل اگر نباشد کوسایل و بعضی از رجاء دارند و لفظ مرجیہ را بجز و نخواهند زیرا کہ ایشان را جی و امیدوار میباشند بے شرط و قید عمل و بعضی از علمای اہل اعتزال ارجاء را اہل سنت و جماعت نسبت کنند کہ جانب مغفرت و امیدواری را در حمایت مینمایند و میگویند اگر خدا خواهد ہمہ گناہان را ببخشد اگر چه مقرون بتوبہ نبود و فاسق مظلوم در تار نبود و این بعضی تعصب و مکابره است چہ ارجاء

آنست که موافق و مطلب را اصلاح نموده و بدان قائل نهائشند و گویند که بحسب باوجود ایمان اصلاح ضرر ندارد و
 و این اهل سنت و جماعت میگویند نظر مثبتیت و ارادت حق است تعالی که به نظر لمن بشار و جذب من بشار و جذب را
 برای عباد الهیات میکنند و از هر کان خاکت می باشد لیکن الایمان بمن انخوشد و از هر کان و دریه به حق یک مقابل
 جبریه ممکن و کامی، ترکیب نیز خوانند بحسب مشاکله لقب مغرر است که قائل اند بآنکه افعال عباد مستند بقدرت
 عباد است و جلالی خالق افعال خود نموده و افعال قدر بر آنست که پروردگار تعالی گویند که کار و معاصی از بندگان برخاست
 ارادت حق آید و اهل کیسکه مخالفت بذهب صحابه و تابعین احداث کرد این فرق اند و قاسم نزد ایشان از مومن است
 و مخالف و فاسد است در تار و مقاصد حقایق ایشان بسیار است چنانکه در علم کلام مبین است و تسمیه ایشان بقدریه
 بحسب افعال و تفاوت در اکیست و ایشان گویند که مستحق این اسم اینانند که اثبات قدر کنند و قائل آن
 باشند یعنی اهل سنت و جماعت چنانچه مفهوم ظاهر نقطه است و این غلط است زیرا که در اثبات قدر احادیث صحیح
 و روایات و بران اجماع صحابه و تابعین مستقیم از ظهور فساد و بدعت و نیز از احادیثی که در مذہب قدریه
 واقع شده و ذکر گردیده و ظاهر شود که مستحق این اسم مگر قدر باشد نه حجت آن و نسبت بقدر برادر است که بحسب نقطه
 اخذ با الهیات و جمیع اصحاب جمیع صفوان ترند نام فرق جبریه است که گویند قدرت نیست مگر در
 اصلاح مقرر و نه کاسبیه بلکه بجزایر جمادات است و حکایت او بشارت آن و مذہب قدریه و جبریه در طرفین افراط
 و تفریط واقع است در وسط اعتدال در مذہب اشعری است که خلق از خدا است و کس از بند و قدرت کس
 است و مقرر چنانکه گفته اند که لاجر و لا قدر و لکن امر بین امرین و تعلق فی علم الکلام را اشعری تا بهان شیخ ابو الحسن علی اشعری
 از مفسرین و مفسرین است که از کبار صحابه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم بود و اسم
 اہل موسی عبد الله بن قیس است و اشعری است از مین دوی بعد از بعثت آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم با پیاد
 و چند نفر از قوم خود بکسرت کرده بجهت و از حبشه با جعفر بن ابی طالب که وی نیز در انجا بود بدین در حضرت صلی الله علیه
 و آله وسلم آمدند و گفتند خیر و فرمود آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم لکم بجزان شمار ای قوم و بجزت است یعنی بجزت
 زمین ایوی از حبشه و بجزت از ارض حبشه بدین و آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم حج کرد و او را اصحاب او را
 و بجزت و او بخیر و دنیا و آخرت و وصفت کرد با بیان و حکمت بقبول خود الایمان بیان و انکته بانی و دعا کرد مرا بی موسی
 بسلامت و بشارت و او بخیر و جنت و ایمان و انانیت و فرمود مومن حبیب عبد الله بن قیس و دیرا بمن فرستاد
 و دعوت کند ایشان را و حکم در اصول دین و علم حقایق اسلام برسانست مرا این قوم را و دعوت کرد چون ابو موسی با قوم
 خود بخیر و رسالت آمد صلی الله علیه و آله وسلم پر سیدند یا رسول الله خبر ده ما را از اول این امر که چگونه بود و فرمود
 کان الله لم یکن معی ثم کتب فی الذکر کل لئله ثم خلق السموات و الارض الحمد یف حق تعالی روزی کرد و او را از
 انوار و اخلاص و ادب و ادب و رعایت و مبالغه ایشان در الله و کتب فطور و ذکر است تا بوقت شیخ ابو الحسن
 اشعری بر سید و توفیق داد و او را حضرت سبحان و تعالی بقیع آثار بدعت و تجدید از اسنفت در اعتقادات پس نمایند
 کرد مذہب و اقوال صحابه و سلف را که اکابر محدثین و کلمه ای متقدمین از تابعین و اتباع ایشان بران بوده اند
 و اثبات کرد و تقریر نمود و آنچه موافق کتاب و سنت و اجماع سلف بران بود نامعدون مدیف ان الله سبب

لہذا امامت کے واسطے مائتہ سنہ تک یہ دوا مردینا آمد و گشتندوسے و تابان وی مراد بفرقہ ناجیہ کہ صفت ایشان
 الذین ہم شایا علیہ و اصحابے ست و شیخ ابوالحسن اشعری در فقہ بر مذہب شافعی بود و دیگر از مؤیدان مذہب
 سنت و جماعت شیخ ابونصفور ماتریدے بود و مناقب و معارف و سیرت و بیرون از حد و احصاست و وی حنفی المذہب ست
 از نجاست کہ جانب شافعیہ را اشاعر خوانند حنفیہ را ماتریدے و ہر دو متفق اند در عقاید و اہل سنت و جماعت کہ گویند
 تابان ایشان اند اکنون بدانکہ در شان جامع اشعریہ و ذم فرقاے دیگر از مرجیہ و قدریہ و جمیہ احادیث نقل
 کردہ اند و احادیث اشعریہ خود نیا فیم اما در ذم قدریہ و مرجیہ احادیث بسیار بطرق متعددہ آمد و در ذم جمیہ نیز
 بعض احادیث آمدہ و در جامع الاصول از ابی داؤد از حدیث حذیفہ آوردہ کہ گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ
 سلم مرا مت را بخوس ست و بخوس این امت آنانند کہ نفی قدر کنند ہر کہ بمیرد از ایشان حاضر نشود جنازہ او را و ہر کہ
 بیمار گردد از ایشان عیادت نکند او را و ایشان شیخ و جمال اند و حق ست بر اللہ تعالیٰ کہ لایق گردانند ایشان را
 بر جمال و ہم در جامع الاصول از ابی داؤد و در مشکوٰۃ از احمد و ابی داؤد و ابن عمر آوردہ اند کہ فرمود آن حضرت
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قدریہ بخوس این امت اند چون مریض شوند عیادت نکند مرا ایشان را و اگر بمیرد حاضر نشود
 جنازہ ایشان را و نیز از ابن عمر آوردہ اند کہ مردے نزد وے آمد گفت فلانی کی از دوستان وے بود از اہل
 شام سلام بخواند بر تو فرمود مرا چنین رسیدہ است کہ وی اعدا ست کردہ است تکذیب قدر را اگر حال چنین ست
 بخوان اورا از من سلام زیرا کہ من شنیدہ ام رسول خدا را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ میگفت میباشد در امت
 من خفت و منخ و آن در تکذیب کنندگان قدر ست رواہ سلم و ابوداؤد و الترمذی و نیز در حدیث ابوداؤد
 از عمر آوردہ کہ فرمود آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مجاہست نکند اہل قدر را و مفاحت نکند ایشان را بکلام
 یعنی ابتداے سخن نکند با ایشان یا مجاہدہ نکند و در گفت و گو کشاید با ایشان و ترندے از ابن عباس آوردہ
 کہ گفت گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دو صنف اند از امت من کہ نیست ایشان را در اسلام نصیب
 مرجیہ و قدریہ و گفتہ ہذا حدیث غریب و شیخ جلال الدین سیوطی در جمع الجوامع در ذم این فرقہ احادیث بسیار
 از ابن مساکر از حدیث معاذ بن جبل آوردہ کہ گفت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بعث کردہ نشد پیش از
 من پیغمبرے را مگر آنکہ در امت وے مرجیہ و قدریہ بودند کہ مشوش میساختند بر وے امر امت وے را
 بعد از وے و حق تعالیٰ لعنت کردہ مرجیہ و قدریہ را بر زبان ہفتاد پیغمبر و این امت من امت مرجومہ است کہ عذاب
 نیست بر وے در آخرت و عذاب وے نیست مگر در دنیا مگر دو صنف از امت کہ در نئے آیند بہشت را و آن
 دو صنف مرجیہ و قدریہ اند و ظہری نیز از معاذ بن عبدے از ابن مسعود و یحییٰ نیز بعض آنرا از حدیفہ آوردہ
 و در بعض طرق ابن عدے از انس ذکر کردہ کہ یہ نیز آمدہ و حروریہ نام خواجہ ست و ہاکم دہ تالیخ خود از ابی امامہ آوردہ
 کہ لعنت کردہ خدا ایتعالیٰ مرجیہ را بر زبان ہفتاد پیغمبر کہ مگویند ایمان توے ست بے عمل و دلیلی از حدیث انس آوردہ
 کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود چار صنف اند از امت من کہ نیست ایشان را در اسلام نصیب و نہ در جنت
 نصیب و نہ سیر با ایشان را شفاعت و نظر نمیکند با ایشان پروردگار تعالیٰ و مرا ایشان را ست عذاب الیم مرجیہ و
 قدریہ و جمیہ در دفعہ و از اسے سعید خدرے نیز مثل این آوردہ لیکن این حدیث مطلقون ست و گفتہ اند کہ

در اسناد دوسے اسحاق بن نجیح سلمیٰ سے دوسے ضوہ بن کذب و وضع سنت و افشاء ظلم و دروغیت روایات نقل اما حدیث
 دیگر نیز آمدہ بخصوص چنانچہ ابو نعیم در طبع از امیر المومنین علی و طبرانی از ابن عباس آورده کہ حضرت رسالت صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم فرمود کہ یا علی تو خطیبہ خود بہشت اند و نزدیک ست کہ بیایند تو سے کہ گفتہ شود ایشان را راضی
 چون بیایند ایشان را بکشید کہ ایشان مشرک اند و نیز عبد اللہ بن احمد در روایہ آورده کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 فرمود بیایند تو سے در آخر زمان کہ نام ایشان راضی است نفس کند یعنی ترک و ہند اسلام را و احادیث در ذم
 رواضی بسیار است و ابن عدی از معاذ آورده کہ فرمود آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و وضع افشاء است
 من کہ نفسی نیست ایشان را در اسلام اہل قدر و اہل ازجا و همچنین از ابن عباس و ابی سعید نیز آمدہ و در حدیث
 ابی سعید آمدہ کہ جاد با ایشان محبوبتر است نزد من از جاد با فارس و دلم و روم و طبرانی و خطیب از ابن عباس آورده
 کہ گفتہ گفت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من کہ شاید اگر تو باقی مانی بعد از من در یابی تو سے را کہ کذب میکند
 بقضاء و قدر آئی تماشای و مل میکند و نوب را بر عباد و شوق کرده اند این کلام را از نصرانیست و چون در باب ایشان
 را نیز از شواہد ایشان انتہی و غیر این احادیث و طرق بسیار است و بالجملہ احادیث در جناب بسیار است بطریق
 مستندہ اکثر آئمہ ضعیف و بعضی قوی و در باب قدر یہ خود حدیث مسلم و ترمذی و ابوداؤد و نیز آمدہ و اگر تعدد
 طرق خبر و نقصان آن کردہ بصحت لغیرہ رساندہ و در نہایت میگوید نسخ حدیثی صحیح نشدہ و اللہ اعلم و در باب
 کلام اللہ قدیم فی مخلوق و درین مضمون احادیث با الفاظ مختلف وارد شدہ اما از حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 چیزے صحیح شدہ و ہرچہ ثابت شدہ از مقالات صحابہ و تابعین ست سخاوی در مقاصد حسنہ آورده بلفظ القرآن
 کلام اللہ فی مخلوق فمن قال فیہذا فقد کفر و گفت کہ روایت کرد این حدیث را دلمی مرفوعاً از رافع بن خدیج و حذیفہ
 بن الیمان و عمران ابن حصین و از انس زیادت فاقولہ و گفتہ کہ در جناب احادیث دیگر نیز آمدہ و در تشریح الشریعہ
 از خطیب از حدیث با بر آورده من قال القرآن مخلوق فقد کفر و از ابن عدی آورده القرآن کلام لا خلق ولا مخلوق
 و من قال غیر ذلک فهو کافر و در لفظ القرآن کلام اللہ عزوجل پس بخالق ولا مخلوق فمن زعم غیر ذلک فقد کفر بما
 انزل علی محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و نیز آمدہ من مات وجہ یقول القرآن مخلوق لقی اللہ یوم القیمہ و وجہا لی قفاه
 و از امیر المومنین علی آورده کہ گفتہ پرسیدم رسول خدا را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از قرآن فرمود یا علی القرآن کلام اللہ
 فی مخلوق و گفتہ این حدیث و مانند آن در کتب اسنادیث مرفوع آمدہ و محققین ایشان حکم بصحت و وضع آن کردہ
 کہ از ابن عباس حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بصحت ترمذی و تابعین نیز آمدہ از عمرو بن دینار آورده اند کہ
 گفتہ نہ نفر از صحابہ را در یافتہ کہ میگفتند ہر کہ بگوید قرآن مخلوق ست کافرست و عثمان دارمی ہم از عمرو بن دینار روایت
 کرد کہ میگفت در یافتہ اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و غیر ایشان را ماتت ہفتاد سال و میگفتند اللہ الخالق
 و ما سواہ مخلوق و القرآن کلام اللہ نہ خرج والیہ یو دواہن و و اثر صحیح ست انتہی و در باب آفرینش تا کہ حدیث
 ابو ہریرہ کردایت میکند از پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود یا اللہ عزوجل جبرئیل کل غداۃ ان یدخل بحر النور
 فیفس فیہ انما سبتہ ثم یرج فیقطن انتفاضة بحسب ما یسبون اللفظ قطرة و یخلق اللہ عزوجل من کل قطرة
 کلام این حدیث با طرق بسیار است و ایچیکے صحیح شدہ و نہ درین مضمون حدیثے ثابت ترمذی امر میکند پروردگار تعالی

جبریل را ہر باد پر آمدن در دریا سے نور پس غوطہ بخورد جبریل دروے و بیرون سے آید و می افشانند خود را
بیرون سے آید ازوے ہفتاد ہزار قطرہ و پیدا میکند اللہ تعالیٰ از ہر قطرہ فرشتہ را در کتاب العظمیٰ لابی الشیخ
مضمون ابن حدیث را باین نکتہ آوردہ کہ در بہشت نہرے ست کہ درے آید اور جبریل و بیرون سے آید و
سے افشانند آب را پیدا میکند حق عزوجل از ہر قطرہ فرشتہ را در روایت دیگر آوردہ کہ نہرے ستبارک و تعالیٰ را
نہرے ست در ہوا ہفت مقدار زمین نزول میکند فرشتہ از آسمان و مید را آید دمان نہر و غسل میکند و چون بیرون
سے آید پیدا میکند حق تعالیٰ از ہر قطرہ فرشتہ کہ تسبیح میکند خدا سے تعالیٰ را عزوجل تمام تسبیح خلایق را مثال باین احادیث
در بیان عظمت قدرت و سعیت ملک الہی بسیار آمدہ و در صحت آئینہ نزد محمد بن نجمن ست واللہ اعلم و در باب فضیلت
تسمیہ بمحمد و احمد و منع ازان چیز سے صحیح شدہ تحقیق ابن مجتہد در آخر کتاب حج در باب عقیقہ سابقا گذشتہ است و
از انجا معلوم شد کہ تسمیہ باسم آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بمقتضای ظاہر حدیث تسمیہ اباسمی کہ صحیح ست
تجب ست یا صلح و الجمع بین التسمیہ والکنیہ ممنوع بقول مختار و احادیث دیگر در فضیلت تسمیہ بمحمد و احمد آمدہ
کہ موسوم بوضع اند چنانچہ آمدہ کہ دو کس را بدرگاہ عزت بیارند و حکم شود کہ ایشان را بہشت بریں پس بگویند
آن دو کس خداوند امارا مل نبود کہ جزا سے آن بہشت بود ما یک چیز اہل آن شدیم فرامید ای بندگان من سو گند
خوردہ ام برخود کہ در بنارم در دوزخ کسے را کہ نام وے احمد یا محمد ست و نیز آمدہ کہ لای دخل الفقیر متافیہ اسے
و نیز آمدہ کہ ہر قوسے کہ مجتمع شوند بر اسے مشورت و در ایشان کسے بود کہ نام او محمد ست البتہ برکت کردہ شود و در ان
مشورت و در لفظ آمدہ کہ نام دی محمد ست یا احمد و نیز آمدہ ہر سلائے کہ قربان کند بزوجہ خود و نیت کند کہ اگر
حالیہ شود نام وے محمد کنم البتہ حق تعالیٰ پسر روزی گرداند و بیع خانہ بود کہ در وی نام محمد بود گر آنکہ برکت و ہد
حق تعالیٰ در ان و آمدہ کہ چون حالیہ شد زن کی از شادست خود را بر شکم زن ہند و محمد نام ہند پسر روزی گردد و آمدہ کہ
اگر دختر بود بگرداند او را پروردگار تعالیٰ پسر و آمدہ ہر کس اسے پسر بود و بیع کیے را نام محمد کند پس تحقیق چنان کردہ بخود
و چون محمد نام کرد باید کہ اوراد شنام و شدت نکند و نزد بلکہ تعظیم کند و با کرام و تشریف مخصوص دارد و میگویند
کہ اینہا ہمہ موضوعات اند واللہ اعلم و از عبارات مصنف ظاہر میشود کہ اسم آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
درین حکم شامل ہما محمد نیز ہست و مخصوص بمحمد نہ واللہ اعلم و در باب عقل و فضل آن حدیث نبوی صحیح شدہ و در مجمع البحار
از کتاب الذیل آوردہ کہ عارث ابن اسامہ و مسند خود از داؤد بن مجبر سے و چند حدیث در باب عقل آوردہ است
و ابن حجر گفتہ کہ ہمہ آن احادیث موضوع اند و ہمہ مجمع البحار نقل میکند کہ گفتہ اند کہ ہر مدیثی کہ وارد شدہ و در وی
ذکر عقل ست غیر ثابت ست انتہای و در تنزیہ الشریعۃ از ہین داؤد بن مجبر کہ کی از داؤد احسان حدیث ست پنجاہ و چند
حدیث در فضیلت عقل آوردہ و گفتہ کہ ابن حجر در مطالب عالیہ ہمہ را موسوم بوضع و افترا داشتہ و مذکور درین احادیث
عقل بمعنی معرفت ہستی است و دریافت صلاح مبادی و ساد و تمیز میان خیر و شر و احتراز و احترا س از غوائل و
آفات نفس و استہدای بوصول بمعرفت حق ست چنانچہ از حدیث انس آوردہ اند کہ قوسے در حضرت رسالت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شاکر دند ہر مردے و مبالغہ نمودند در ان آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود عقلشن
چگونہ است گفتند یا رسول اللہ! از اجتناب و وسے در عبادت و اصناف خیرات میگوئیم و تو از عقل وی می پرس

فرمود این سخن خود میرسد و از کتاب میکند عظیم تر از خود و بیشتر بدگان که ترسے از درجیات بنمایند و قریب آن
 حاصل میکنند بر قدر عقل خود میکنند و در حدیث دیگر از ابن عمر آورده کہ دینے یا بدو یکسین خلق خود در بر منام
 قائم ز او تمام نشود و مرد حسن خلق تا تمام نشود عقل او و باین مرتبه تمام شود ایان وی رطاعت و نہ مرید و در کار
 عصیان و نہ مرد سخن حق را کالیسین است و از حدیث ثمر آورده اند کہ موت ہزار غابہ قائم الیل صائم انہما آسان است
 از موت یک مرد عاقل و امثال آن از احادیث و لما عقل یعنی مخلوق اول کہ اول با خلق اللہ العقل از ان نشان میدہد
 داخل این احادیث نبوده نزد محدثین در ان ہم سخن است و عبارت مجمع البحار کہ نقل کرده شد کہ ہر حدیثی کہ از زید
 درویش ذکر عقل غیر ثابت است شامل آنست و اللہ اعلم و در مقام حدیث گفتہ است کہ حدیث ابن اللہ لما خلق
 العقل قال لا قبل لما قبل ثم قال لا او بعدا بر فقال و غرض سے دلائل باطلت اشرف منک ذبک آخذ و کما یطی
 ابن تیمیہ گفتہ و غیر او بتجسست او کردہ کہ این حدیث کذب ہے مست و ضعیف با اتفاق و در زوائد عبد اللہ بن امام احمد از
 تضعیف کردہ و انک ابن دینار از حسن بصری از طریق ارسال روایت نمود و داؤد بن الجراح از حسن بزیاد
 و لا اکرم علی منک لانی یک اعرف و یک اعمد آورده و حدیث اول با خلق اللہ العقل نیز آورده و گفتہ اند کہ ابن بحر
 کذاب است و ابن حجر گفتہ کہ حدیث اول با خلق اللہ العقل ثابت تر از حدیث عقل است است و سیوطی در
 درر مشرق و زوائد حدیث مشرقہ گفتہ کہ حدیث عقل را اصلے ضالح است کہ عبد اللہ بن امام احمد و زوائد زہد
 از حسن بطریق ارسال آورده و اسناد و سہ حدیث و سہ در حجم اوسط طبرانی موصول نیز آورده از حدیث ابی
 امامہ و حدیث ابی ہریرہ با سنا و تضعیف و در تیسیر الطیب من الکتاب آورده کہ عزانی از او تخریج احادیث احیا
 گفتہ کہ طبرانی در حجم کبیر و اوسط و البقیع در علیہ از ابی اسنا و تضعیف آورده و اللہ اعلم و در باب عمر حضرت الیاس درازی
 آن و بقای ایشان حدیثی صحیح شدہ شک نیست کہ وجود حضرت در زمان موسے علیہ السلام و صحبت وی با وی یک حدیث
 بمکانے و سلم و ترندے کہ در تفسیر کریم و نوید ابدال من عبادنا و وقع شدہ ثابت است و در بعض تواریخ ابتداے
 پشت ویرا علیہ السلام در زمان ابراہیم خلیل اللہ علیہ الصلوٰۃ والسلام و ابجد از فوت وی ذکر کردہ و در وجود و
 در زمان حضرت سید المرسلین صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بعد از ان در زمان صحابہ و تابعین و مشایخ طریقت نیز اخبار
 و آثار و روایات اگر در محنت آنها براہ مطلق کہ ثمن سخن باشد و در نیست اگر بہ کثرت طرق آن بجائی رسیدہ است
 کہ نزدیک است کہ جبر و تملانی آن کند و ذکر حضرت در کتب مناقب حضرت غوث الثقلین محی الدین شیخ عبد القادر جیلانی
 بسیار منت و مقصود شیخ مصنف عدم ورود حدیث صحیح است از قول پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و در اینجا مجال مناقشہ
 تنگ است و اللہ اعلم و آنچه مشہور است از احادیث در نفع حیات حضرت در زمان شریف نبوت صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم این قول است کہ لو کان الخلق جیالاً لارے و در مجمع البحار از مقاصد منہ نقل میکنند کہ گفتہ این قول مرغمان
 ثابت نشدہ بلکہ از کلام کسی است کہ منکر است حیات او را از سلف اتسی و بعض گویند کہ صدور این کلام از آن حضرت
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پیش از وقوع ملاقات بود و این سخن چیزے نیست چه این ترکیب بقضیہ و نفی حیات کند
 پس وقوع ملاقات بعد از ان صورت نہ بندد مگر آنکہ گویند کہ بناسے ملازمت بر عت و عادت و فن غائب است
 کما قبل و اگر آن ثابت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در آخر عمر شریف فرمودہ کہ ایچ جاندار می کہ بر روی زمین است

بقای دی از صد سال گذرد و این حدیث جامعہ کہ انکار بقائے وی کنند تمسک نمایند با اعتبار اکثر و اغلب خواهد بود
و مخصوص بوجہ ہے کہ خطر از ان بیرون آید واللہ اعلم و در بعض کتب بزوایت حضرت ایا سنس علیہا السلام از
حضرت نبوت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اسنادیث ذکر یافته چنانکہ در کتابی کہ شیخ احمد ابن ابی بکر بن محمد الزوادی مصنفی
المحدث از شیخ مصنف باسنادی کہ دارد صحیح کردہ و بل از ان آوردہ است و جزیرے در حسن حسین از مسد رک
حاکم آوردہ کہ بعد از رحلت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مردی بہیم صبیح سفید ریش در آمد و بگریست
و صحابہ را تعزیت کرد و برگشت پس ابو بکر و علی فرمودند کہ این خضر بود علیہ السلام و سیول در جمع الجوامع از
ابن عساکر آوردہ کہ محمد بن المنکدر گفت باز میکردنمیزن الخطاب روزی بر جنازہ مردی ناگاہ ہاتھ آواز
داد کہ شتابی نکنید بناز رحمت کند شمار خداے تعالی پس انتظار کردنمیزن الا حق شد نصف مردی پس تکبیر
بر آورد و تکبیر گفتند یا و سہ مردم پس گفت آن مرد خداوند اگر عذابش کنی مصیبت کردہ است ترا بسیار
و اگر بیا مرزے مخرج ست وی بر حمت تو دیدند عمر و اصحاب وی بجانب آن مرد و چون دفن کردہ شد میت
و بر بختند بر وی خاک گفت آن مرد خوشی و شکی با تو را ای صاحب قبر اگر عیب و جانے و تازن و تائب و شرعی
نبودہ پس گفت عمر گیرید آن مرد را تا بہ پرسم او را از نماز و کلام وے و پرسم از وی کہ کیست پس غائب شد از
نظر او دیدیم نشان قدم ویراکہ یکذرا بع بود پس فرمود عمر و اللہ کہ این خضر است کہ خبر داده است ما را از وی
پس عمر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انتہی و در تریہ الشریعہ از رباع بن عبیدہ آوردہ کہ گفت دیدم مردی را با عمر
بن عبد العزیز کہ تکبیر بردست وی زدہ استادہ است گفت بادل خود کہ این مرد مجیب جانی ست کہ آنچنین استادہ است
پس پرسیدم از عمر کہ اینکہ بود کہ تکبیر بردست تو کردہ استادہ بود گفت آیا دیدی تو او را یا رباع گفت نعم گفت
راست میگویی من ترا بے مردے صالح میدانم یا رباع این برادرم خضر بود و این حدیث را تضعیف
کرده اند و این خبر گفته کہ این حدیث صحیح ترین چیزے ست کہ در باب خضر آمدہ و گفته کہ رباع اگر یہ مردم و رفس
سخن دارند و لیکن ابن معین و غیرے اوراثق میدانند و از حدیث عمر بن عوف آوردہ کہ حضرت رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در مسجد نماز میگذازد پس شنید کلامی را از و را می جدار کہ قائل میگوز اللہم اعنی علی ما یجینی
ما خوفنی پس رفتند صحابہ تا بہ بنید کہ ویے کیست ناگاہ دیدند کہ خضر ست و از انس نیز مانند این آوردہ
و در حدیث ویے در آخر دعا آوردہ کہ میگوز اللہم اجعلنی من ہذہ الامۃ المرشدۃ المرحومۃ الثاب علیہا و از
امیرالمومنین علی آوردہ کہ گفت طواف میکردم خانہ کعبہ را ناگاہ مردی را دیدم متعلق با ستار کعبہ میگوز یا من لا یظلم
سمع عن سمع یا من لا تغلط المسائل یا من لا یرم بالحاح للملکین اذ قتی بر و عقوق و طلاق و رعتک پس گفتم باز بخوان
یا عبد اللہ این کلام را باز بخواند و گفت سوگند بخدا ای کہ ذات خضر در دست قدرت است و او خود خضر بود ہر کہ
این کلمات را بعد از ہر نماز فریضہ گوید از بیدار شود گناہان وی اگر پیش لعل عاج و عدد قطرات سطر و ورق شجر بود
انتہی و تسبیحات عشر را کہ و رے شہور ست نیز روایت خضرے گویند و لیکن محدثین را در محبت تمسائے این
روایات سخن ست و اللہ اعلم و اایاس وی نیز بکلام مجید از انبیائے مرسل ست و نام پدرش بقول بعض
یا سین ست و بقول بعضے از اولاد ہارون و بعضے از اولاد سام بن نوح دانستہ و بعضے عم جد خضر گفته و گفته اند

از کتب معتبره بیان نموده چنانچه در کتاب مستطاب فصل الخطاب نقل کرده است والله اعلم و در باب
علم حدیث طلب العلم فریضه و آنچه درین معنیست صحیح نشده این حدیث از مساند امام ابو حنیفه است از پیش
بنی الهی بطلب العلم فریضه است که کل مسلم سخاوتی در مقاصد حسنه میگوید که روایت کرده است و در این ماجه
در سنن خود و ابن عبد البر در کتاب العلم از حفص بن سلیمان از کثیر بن شقیف از محمد بن سیرین از انس مرفوعاً
زیادت دین عبارت است که وضع العلم عند غیره کما قلنا نثره الجواهر و الله یحب و حفص کسیکه از رداة

این حدیث است ضعیف است جدا بلکه تمسک کرده اند او را بعضی کذب و وضع و منقول از امام احمد آنست که
 و سے صلاح احتجاج است و اگر چه این حدیث باین اسناد ضعیف است و لیکن آنرا شواهد است از حدیث از ابن شهاب
 از حماد بن سلمه از قتاده از انس و گفته که و سے غریب است و گفته اند که رجال وی ثقات اند و روایت کرده شده است
 از مانند بیست تابع از انس مثل برایم نمیشود و اسحق بن عبد الله بن ابی طلحه و ثابت بنانی و او را طرق متعدد است
 و جید و لفظ وی نیست طلب الفقه حتم واجب علی کل مسلم و ابی عاتکه و در اول وی نیست که اطلبوا العلم و ابی بصیر
 و غیر این مذکورین و لیکن در هر طریق و سے سخن نیست و لهذا ابن عبد البر گفته که این حدیث روایت کرده میشود از
 انس بوجه کثیره و همه آن وجود معلول اند نزد اهل علم حدیث از جهت اسناد و بزرگ گفته که احسن یا ساند و
 روایت از ابی ایمن بن سلام از حماد بن ابی سلیمان از برایم نمیشود از انس است مرفوعاً و گفته که نمیدانم سند می رخنه را
 از انس بواسطه این را ابو بکر بن ابی داؤد و سجستانی آورده او را از ثابت بنانی از انس و گفته که پدر من گفته است
 که نیست درین حدیث اسنادی صحیح تر ازین و همچنین روایت کرده است ابن عبد البر از جهت جعفر و در ثواب از
 جابر صحابه حدیث آمده مثل ابی و جابر و حذیفه و امام حسین بن علی و سلیمان و سمره و ابن عباس و ابن عمر و ابن مسعود
 و علی و ابی ایوب و ابی سعید و ابی هریره و عائشه و ام هانئ و غیر ایشان و بسط کرده است در تخریج آن عراقی در تخریج
 کثیر خود در احیاء العلوم را و با وجود این سببی گفته است من این حدیث مشهور است و اسناد وی ضعیف و روایت
 کرده و شده است از وجود متعدد که هر یک از این ضعیف است و پیش از بقی امام احمد نیز همچنین گفته است
 چنانچه نقل کرده اند از و سے که ثابت نشده نزد ما درین باب چیزی و اسحق بن را حویه گفته است که لفظ وی صحیح نیست
 اما معنی وی صحیح است و همچنین گفته است ابن عبد البر از زیادت ایضاً و بیان و تمثیل کرده است باین حدیث
 ابن صلاح مر حدیث مشهور را که صحیح نیست و عالم نیز همچنین گفته است و لیکن عراقی گفته است که بعضی از بعض طرق
 آنرا تصحیح نموده اند و بعضی گفته اند که تعدد طرق وی آنرا بر مرتبه حسن رسانیده و با وجود طرق وی طریق قتاده و ثابت
 است از انس و طرق مجاهد از ابن عمر انشی کلام استخاف و از اینجا معلوم شد که بعضی طرق این حدیث صحیح است و بعض
 حسن و اگر نه باشد هم کثرت طرق جبر نقصان کرده است و الله اعلم باقی مانده کلام در آنکه مراد از علم که طلب و سے
 فریضه است چیست هر طائفه آنرا بجا سب پرده بعض گویند مراد بدان علم فقه است و بعض علم کلام و بعض علم تصوف که علم
 تهذیب اخلاق و تصفیه باطن است بعض گویند علم خواطر و افانث نفس و مانند آن و در مقابله حدیث از بقی نقل کرده است
 که در مدخل گفته که مراد و الله اعلم علمی است که گنجایش ندارد و بالغ عاقل را جمل آن یا علم است بچیزی که عارضین شود
 مراد را خاتمه با تمام علم دین مگر آنکه قائم شود و در و سے کفایت و دیگری بجای وی بالیستند و حق آنست که مراد
 بدان علم است که تحصیل آن ضرورت نیست مثلاً اول واجبات در وقت ایمان علم شهادتین است پس از آن
 علم فرائض و واجبات باین ترتیب که یک ایمان آورد و بعد از آن وقت نماز رسید علم نماز را باید طلبید بلکه بآن
 نماند که وقتش در رسید مثلاً نماز یا مغرب پس از آن اگر راه رمضان رسید طلب علم آن واجب گردید
 و هنوز اگر فقیر است طلب علم زکوة واجب نبود و چون غنی شد و شرائط وجوب زکوة بهم رسید علم زکوة
 واجب شد و چون استطاعت حج یافت علم حج واجب گشت و اگر مجرد است و زان نخواسته طلب علم حیض

و نفاس واجب نبود و چون زن طواست واجب گشت بترتیب و اگر تا برست علم جمیع و شرع واجب بود و اگر نه واجب نبود مگر آنچه ضروری است از ان وسطی هذا القیاس و تعلم علم نقیضش از ابتلا واجب نبود و اگر یکس از او نه واجب باشد و بالله التوفیق و در باب من سئل عن علم فکتمه حدیثی صحیح نشده در جامع الاصول بخبرش را از ابی داؤد و ترمذی و در مشکوٰۃ از ایشان و از احمد از ابی هریره و از ابن ماجه از انس آورده باین لفظ من سئل عن علم فکتمه اجماع یوم القيمة لجام من ناره و در مقاصد حسن از ابن حبان و ابویعلی و حاکم نیز آورده و گفته که تصحیح کرده ای آنرا از حقیقی از حدیث ابی هریره مرفوعاً و گفت که آن نزد حاکم و نزد غیره از ابن عمر و نزد ابن ماجه از انس و ابی سعید و نزد طبرانی از حدیث ابن عباس و ابن عمر و ابن مسعود نیز آمده و بهم در مقاصد بلفظ من کتم علماً یعلمه اجماع الحدیث از ابی داؤد و ترمذی و ابن ماجه و ابن حبان و حاکم آورده و گفته که تصحیح کرده اند این دو کس آنرا از حدیث ابی هریره و گفته است ترمذی حسن صحیح است و در باب فضائل قرآن کسراً و کسراً قرآن سوره که افلا که اول قرآن تا آخر سوره سوره را ذکر کرده و تفصیل قرات هر سوره روایت کرده و اسناد ابی بن کعب نموده مجموع آن احادیث بقریب و موضوع است باجماع اهل حدیث و از باب فضائل قرآن آنچه صحیح شده حدیث ابی است که اگر ادا فرمود الا اطلب سوره بی اعظم سوره فی القرآن الحمد لله رب العالمین و در حدیث البقرة و آل عمران علامتان حدیث آیه الکرسی که ابی بن کعب را گفت اقری ای آیه فی کتاب الله تعالی بحکم اعظم حدیث یوکی یوم القیامه بالقرآن و اهل الذین کانوا یعملون به فی الدنیا تقدیم البقرة و آل عمران و حدیث من قرأ آتین من سوره البقرة فی لیلۃ کفاه و حدیث لقد صدقک و انه للذوب و فضل آیه الکرسی و حدیث قل هو الله احد یعدل ثلث القرآن و حدیث در فضل سوزن انزل علی آیات لم یسکن قط المعوذین و حدیث که من قرأ منها حشر آیات عصم من الدجال حکم بوضع احادیث که در فضائل سوره قرآنی از اول تا آخر سوره سوره بعنوان من قرأ سوره که ذکر کرده جمیع علیه است بیان محدثین و یکس بصحت صحیح حدیثی از ان حکم کرده و واضح آن که ابوحنیفه نجیح بن ابی مریم است اقرار بوضع آن کرده و اما که مذہب وی جو از وضع حدیث بود در ترغیب و ترهیب چنانکه مذہب کرامیه و بعضی جند و گفته که چون مردم را دیدم که همه بفقہ ابی حنیفہ و منازری محمد بن اسحق شغول شدند و تلاوت قرآن را ترک دادند حسبه نشد این احادیث را وضع کردم تا مردم را باعث تلاوت و رغبت در ان پیدا آید و بسیاری از مفسران در ابداع آن احادیث در تفاسیر خود خطا کرده مثل ثعلبی و واحدی و گفته اند که ازین صاحب نیست زیرا که ایشان محدث نبوده اند عجب از صاحب کشاف نیست که بسنی باین علم شریف داشته و مثل لائق کتابی در غریب حدیث تصنیف کرده و از قاضی بیضاوی عجب ترست که در ایراد آنها در تفسیر خود جمعیت صاحب کشاف نموده است با تمایل و تناقضی که بعضی دارد و وی نیز فسبقتی تمام بدین علم دارد و چنانچه مصلح را شرح کرده و گفته اند او را سند عالی است از آبای خود و منتسب است اسناد آن احادیث ابی بن کعب است و وی بری است از آن کذا قالوا و لیکن در مختصر طبری آنرا نسبت باین عباس داده و گفته که گفته شد مرا بے عصمه نوح بن ابی مریم را که از کجا رسید و است بتو این احادیث در فضائل قرآن سوره سوره گفت از مکرّمه از ابن عباس و یگروی مکرّمه را بیان کرده و در شرح آن

از خلاصہ نقل کردہ گفتہ کہ ہمین مست حال حدیث طویل کہ روایت کردہ می شود از ابی بن کعب از پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در فضائل قرآن سورۃ قصصہ زیر بحث کردہ شد و تفتیش نمودہ از مخرج آن تلمذہ شد کہ کسی کہ احقرات کردہ وی با جماعہ دیگر وضع کردہ آن را در وضع بروئے من بیت فند بر دو خبر این از احادیث در فضائل قرآن بعضی سور آن در کتب المذکورست و بعضی رسیدہ و مصنف می گوید کہ در باب فضائل قرآن آنچه صحیح مشہدہ این چند حدیث است کہ حدیث ابی بن کعب است کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اورا فرمود یا نبی انام ترا سورتے کہ عظیمتر سورتے است در قرآن و آن سورہ فاتحہ است الحمد لله رب العالمین و این حدیث را در جامع الاصول از موطا آورده کہ ابو سعید بن اعلی گفت کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خدا کردالی بن کعب را در سہ نماز میگذازد و چون قاری شد بخدمت آمد و بناد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دست مبارک خود را بر دست و تنے دست خود انداختہ میزد کہ بیرون نیائی تا از مسجد تا بہ الی سورہ را کہ فرستادہ نشدہ است در توریت و در انجیل و در زبور و در تورات مثل و سے گوید ابی کہ در جنگ کردم من در شی مسجد بانید آنکہ این سورہ را بدادم و چون نزدیک رسیدم گفتم یا رسول اللہ سورہ را کہ وعدہ کردہ بودیے قرأت تا فرمود چگونہ قرأت میکنی و گفتکہ افتتاح میکنی تا در این بر خواندم الحمد لله رب العالمین تا آخر فرمود این سورہ اسف آن سورہ موعودہ و این مست سبع مثانی و قرآن عظیم کہ دادہ شدہ است مراد از حدیث ترخمے کہ حکم بحکم صحت آن کردہ از ابی ہزیرہ آورده کہ گفت بیرون آمد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم برای بن کعب و تنے نمازے گذارد پس گفت مراد از رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یا ابی پس اسے التفات بجانب آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کرد اما جواب نداد و تا زرا تخفیف کرد و برگشت و حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد و گفت السلام علیک یا رسول اللہ فرمود کہ چہ میخوای کہ ترا اسے ابی از جواب دادن من دینی کند اگر دم مرا گفتم در نماز بودم یا رسول اللہ فرمود یا نبی فند آنچه در می کردہ شدہ است بر من ابی را کہ استجبوا للرسول اذا دعاکم للیکم + اجابت کنید و جواب گوئید و گفتکہ بخواند شمارا خدا و رسول خدا بر اسے چیزے کہ زندہ میگردد شمارا زندگانے اید گفتم باز اینچنین کنم انشاء اللہ فرمود و دست میدادے کہ بدادم ترا سورتے کہ فرستادہ نشدہ است در توریت و در انجیل و در زبور و در قرآن الی آخر از حدیث و از ترخمے و فضائل از ابی بن کعب آورده ہمین مقدار کہ گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ فرمودہ است خداے تعالی فرستادہ نشدہ است در توریت و انجیل مثل ام القیس آن وادست سبع مثانی و تنے مقدمست میان من و میان بندہ من و فرزندہ راست آنچه سوال کردہ و درین احادیث این اتفاقا کہ و تنے اعظم سورتے است بصری خدا نیست مگر معنی او شاید کہ در بعضی طرق کہ در نظر شیخ مصنف در آمدہ ذکر باشد ولیکن در حدیث ابی سعید بن اعلی کہ از حال خود خبر داد و آن حدیث در صحیح بخاریے آورده کہ درست کہ گفت لازمے کردم در مسجد پس بخواند مرا پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و جواب ندادم آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را بعد ازان بخدمت آدم و گفتم یا رسول اللہ من نمازے کردم ازان و جواب ندادم فرمود یا نبی گفتہ است خداے تعالی استجبوا للرسول اذا دعاکم و دست خود را بدادم ترا عظیم

سورۃ بقرہ و قرآن میں از کچھ بیرون آئی تو از مسجد پیش گرفت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دست مرا
 دھان خواستم کہ بیرون آیم از مسجد کلمہ یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ بعد از اتمام نماز عظمیٰ سورۃ بقرہ و قرآن
 فرمود الحمد للہ رب العالمین ہمیں بہت کچھ مثالی و قسمہ آن عظیم کہ دادہ شدہ است مراد از بیچ مسلم
 و سنن نسائی از ابن عباس آمد کہ شبہ بود جبریل علیہ السلام نزد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آکاہ
 شہید جبریل آواز سے مثل آواز کشادہ شدن در پس برداشت جبریل سر خود را و فرمود اگر روزی
 از آسمان کشادہ شد کہ ہرگز کشادہ نشدہ بود و سرور آمدہ از وی فرشتہ زمین کہ ہرگز فرو نیامدہ بود
 پس سلام داد آن فرشتہ بر حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و گفت بشارت باد ترا بدو نوسے کہ دادہ
 شدے تو آن را دادہ نشدہ آن را ہیچ پیغمبرے پیش از تو ناسخ کتاب و خاتم سورۃ بقرہ و احادیث
 دیگر از ان احادیث کہ مصنف میگوید کہ در باب فضائل قسیر آن صحیح شدہ است این حدیث بہت کہ در باب
 سورۃ بقرہ سورۃ آل عمران و رور یافتہ است کہ این دو سورہ غامتان اند یعنی دو ایراد و این حدیث مسلم
 ست از ابی امامہ باہلی کہ گفت شنیدم رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ میفرمود بخوانید قرآن را کہ
 سے آید روز قیامت شفع مرصع خود را و بخوانید نہ ہر ادین را کہ بقرہ و آل عمران بہت زیر اک این دو سورہ
 می آید روز قیامت گویا کہ غامتان اند یعنی دو ایراد یا غیبتان یعنی دو سائبان و غیابہ یا غیبتان کہند
 بالاسے سر از ابرو غیر آن یاد و گروہ اند از طور صفت زود و محبت و جلال سے کشند از اصحاب خود بخوانید سورہ
 بقرہ را کہ اخذ سے بہر کس بہت در ترک سے حضرت و توانستہ خواندہ ابطال یعنی بکار ان در باب کس
 کہ او قال الطیبی و ہم مر حدیث مسلم آمدہ است کہ معاویہ بن سلام کہ کے از روایۃ ابن حدیث بہت گفت کہ بن حنین
 ہستند کہ مراد بہ بظاہر سورہ است و از حدیث ترمذی نیز مانند ابن آوردہ و از مسلم و ترمذی سے از ابی ہریرہ
 آوردہ کہ گفت گفت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم میگرد شیطانی از خانہ کہ خواندہ شود در سے سورہ
 بقرہ دیگر از ان احادیث حدیث آجہ اگر کسی کہ در صحیح مسلم و سنن ابی داؤد و ابی بن کعب آمدہ کہ گفت گفت اورا
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یا ابی اللہ را یا سید اہل کہ کہ ام آیہ بہت از کتاب خدا کہ بالت عظمیٰ گفت
 الحمد للہ لا الہ الا ہو اسکے القیوم پس زود بہت مبارک بر سید من و فرمود گوارا یاد ترا علم یا ابی اللہ را این روایت
 مسلم بہت در روایت ابی داؤد آمدہ کہ چون اول بار پرسید آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از سے
 گفت خدا و رسول خدا و انا ترست آن باز پرسید پس گفت الحمد للہ لا الہ الا ہو اسکے القیوم حدیث از ابی ہریرہ
 آمدہ کہ سید آیتنا یسر کن آیت اگر کسی بہت رواہ الترمذی و کہ دیگر حدیث کہ ہم در فضل سورہ بقرہ و آل عمران
 و وقع بہت صفاست و مسلم و ترمذی سے از ذاس بن سلمان آوردہ کہ فرمود رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آوردہ
 سے شود روز قیامت قرآن دانی قسیر آن را کہ علی میگردند بدان در دنیا و پیش پیش ایشان میرود بقرہ
 و آل عمران و این جزو حدیث بہت کہ مصنف آوردہ و آن را حدیث جدا ساختہ غیر حدیث غامتان اما
 در جامع الاصول و مشکوٰۃ در آخر این حدیث نیز آوردہ کہ غامتان و غلطان سوداوان میںا شہر ان کا تھا
 لرقال من غیر ان حدیث گویا کہ این دو سورہ دو ایراد یا دو سائبان کہ میان ایشان شرف بہت

یاد آورده از طيور و مشتمل بر پنج شين مجله و راسه مفتوح در آخر قاف معنی اشراق و نورانيت داشته و معنی صل و فرجه
 نیز گفته اند و گفته اند که این نور و نوره جسم الله از رحمت که در میان این دو سوره است دیگر حدیثی که در فضل
 دو آیه آخر سوره بقره که آسن الرسل یا آخر سوره است واقع شده در روایت کرده آنرا بخاری و مسلم و ابوداؤد و ترمذی
 از ابی سعید انصاری که گفت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم هر که بخواند دو آیت را که در آخر سوره بقره اند در شبی کفایت
 میکند این در آیت از راسته دفع می کند از قارعه خود شریح دانش را که اقال الطیبی یا بسندگی میکند از روی
 دیگر که در شب بخواند و حدیث مسلم و نسائی از ابن عباس که در باب فضل فاتحه گذشت نیز متضمن فضل این آیت
 است دیگر حدیثی در فضل آیت الکرسی واقع شده و شیطان آن را به ابی هریره و آنحضرت بود پس ابی هریره بحضرت
 صلی الله علیه و آله وسلم آمد عرض کرد حضرت فرمود نقد صد تک و هو که ذب شیطان راست گفته با تو این را
 و حال آنکه وی دروغ گوشت اقصی آنست که بخاری از ابی هریره آورده که گفت موکل گردانید مرا رسول الله
 صلی الله علیه و آله وسلم بجا نفلت زکوٰۃ رمضان یعنی صدقه نظر نگاه داشته آمد بهر دو دست خود را به گردانان طعام
 تا به دار آن را پس برگزیدم و در او گفتم مرا فدی کنم ترا بحضرت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم
 گفت من محتاجم به عیالندم و حاجتی سخت دارم ابی هریره میگوید پس گذاشتم او را چون صبح شد آنحضرت
 صلی الله علیه و آله وسلم فرمود یا ابی هریره آن اسیر دی شب تو گفتم یا رسول الله شکایت کرد حاجت شدید را و
 عیال را پس رحم کردم بر او و با کردم او را فرمود که دروغ گفته است با تو و می باری آید ترا پیش فرموده حضرت
 صلی الله علیه و آله وسلم یقین داشتیم که باز خواهد آمد پس در کین انتظار آمدن وی نهم نگاه باز آمد و هر دو دست
 خود را طعام پر کرد و برگزیدم و گفتم ترا بحضرت رسول میرم صلی الله علیه و آله وسلم گفت بگذار مرا که من محتاجم و بار
 عیال برگردن دارم باز نخواهم آمد پس رحم کردم و گذاشتم و چون صبح شد باز آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم
 فرمود یا ابی هریره چه شد آن اسیر دی شب تو گفتم یا رسول الله شکایت کرد حاجت شدید را و عیال را پس رحم کردم
 بروی و سردادم او را فرمود دروغ میگوید باز خواهد آمد این بار سوم نیز منتظر او شستم آمد و هر دو دست طعام برداشت
 برگزیدم و گفتم ترا بحضرت رسول میرم صلی الله علیه و آله وسلم و این سوم بارت که تو می گوئی باز نخواهم آمد و باری آنی
 گفت بگذار مرا من ترا کلمات بیاموزم که نفع دهد ترا خدا بی تعالی بان کلمات گفتم آن کلمات چیست گفت چون بجا
 خواب خود بروی بخوابی آیت الکرسی را الله اعلم الا اولی القیوم تا آخرین سوره الفاتحه را بخوانی و هر روز در وقت
 نماز سیدار و از این یک نوبت ترا شیطان بیفتد و در میان سپس را با کردم او را و وقت صبح بحضرت صلی الله علیه
 و آله وسلم آمد فرمود چه شد اسیر دی شب تو پس حقیقت حال عرض داشتم فرمود راست گفته است و در
 دروغ گوشت شد آن یا ابی هریره که درین شب که خطاب میکردی گفتم نمیدانم یا رسول الله فرمود
 و من شیطان است که می آمد ترا و ترندی نیز است این از ابواب انصاری است آورده که در شبی قری
 در خانه داشت عیالان می آمدند و از آن می بردند الی آخر القصة و دیگر حدیثی که در فرمود قل هو الله احد
 برابرست طوطی قرآن را این حدیث را بخار و مسلم و موطا و ابوداؤد و نسائی از ابی سعید خدری و مسلم از
 ابی الدرداء و ترمذی و نسائی از ابی یوب و مسلم و ترمذی از ابی هریره با الفا و مضاف آورده و در روایتی آمده

کہ آن حضرت فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آیا عاجز ہے آپ کے اڑنا کہ بخواند ہر شب ثلث قرآن را گفتند
چگونه خواند آن را یا رسول اللہ فرمود قل ہو اللہ احد ہر شب ثلث قرآن ست و بخاری و مسلم از عائشہ آوردہ اند کہ
رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مروی را با مشکوٰۃ امیر ساختہ بردوے در نماز قرات خود قبل ہو اللہ احد
مستم میکرد یعنی بعد از فاتحہ قل ہو اللہ احد بخواند کذا قال الطبری و از حدیث بخاری معلوم ہے شود کہ اگر سورہ ہاسے
دیگر ہم بخواند البتہ قل ہو اللہ احد بآن بخواند صحابہ چون باز آمدند این فعل آن مرد را بحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
آکر کردند فرمود پیر رسید از وی کہ چرا اینچنین میکردی پس پرسیدند از وی گفت کہ این سورہ صفت رحمت حق است و من
دوست میدارم کہ بخوانم آن را فرمود خبر میداد کہ خدا ہے تعالیٰ دوست میداد از او بخاری و ترمذی
از ایش آوردہ اند کہ مروے گفت یا رسول اللہ من دوست میدارم این سورہ را یعنی قل ہو اللہ احد را فرمود
حکیم ایام او خلک بختہ دوست داشتن تو این سورہ را در آور و ترا بہشت را دیگر حدیث در فضل معوذتین ہے
قل اعوذ برب الفلق و قل اعوذ برب الناس کہ سلم والی داؤد و ترمذی و نسائی باختلاف الفاظ بطرق متعددہ
از عقبہ بن عامر آوردہ کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خطاب ہوسے کرد و گفت آیا نبی میں آیا ہے را اگر فرستادہ
شدہ است بدین امشب کہ ہرگز دیدہ نشدہ است مثل آن گل اعوذ برب الفلق و قل اعوذ برب الناس و ہر
روایتی آمدہ کہ فرمود آیا ہما نام ترا بہترین دوست ہے کہ خواندہ شود پس تعلیم کرد قل اعوذ برب الفلق و قل اعوذ
برب الناس را چون دیدہ مرا آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ باین قول چند ان سرور نشد منی استبعادی
از ان در باطن من احساس فرمود چون برای نماز صبح فرود آمد ہمین دو سورہ را بعد از فاتحہ بخواند و بجانب من التفات
نمود و فرمود ہوسے یا عقبہ بن عامر یعنی فضل این دو سورہ باین حدیث کہ آن را در نماز صبح بخواند و خواندن
این دو سورہ در فرض نماز صبح در سفر مسنون است و این تفسیر از ان حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نیزہ سفر بود
و گفتہ اند کہ مراد تفسیر و افضلیت آہنا در باب تعوذ است چنانچہ در حدیث ابی داؤد و آمدہ یا عقبہ تعوذ بہا نسا
تعوذ متوکلہا حدیث خواندن آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہر شب این دو سورہ را با قل ہو اللہ احد
و بعد از آن در ہر دو ست و صبح کردن بعد طریق را بدان سہ بار نیز متفق علیہ است چنانچہ سابقا گذشت
دیگر حدیثی است کہ در باب سورہ کہ سلم داؤد آورد از اے اللہ را آوردہ اند کہ گفت گفت رسول خدا صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم من حفظ عشر آیات من اول سورہ الکہف عصم من الدجال ہر کہ یاد گیرد وہ آیت را از اول سورہ کہف
در پناہ داشتہ شود از فتنہ دجال اینچنین سہ در مشکوٰۃ کہ از اول سورہ کہف گفتہ و در جامع الاسول نیز چہنیز آوردہ
در روایتی از آخر سوں کہف آمدہ و گفتہ کہ در روایت ترمذی سے آیت از اول سورہ کہف آمدہ و ترمذی
در جامع خود گفتہ است ہذا حدیث حسن صحیح و مصنف ظنن آوردہ لی تعیین اول یا آخر وی و بجای من حفظ من قرأ گفتہ است
تفسیر ظاہر کلام مصنف در آنست کہ در روایات صحیحہ مخصوص است باین سورہ و آیات مذکورہ و این سورہ و آیات نیز مختص
ست ہمین حدیث کہ وی ذکر کرد و ہر دو مقام محل کلام است اما در ثانی خود در ضمن بیان اشارت بدان کردیم و جز آن احادیث
کہ مصنف ذکر کرد احادیث صحیحہ ہر جا کہ در روایات آوردیم و اما در اول کہ در روایات صحیحہ مخصوص است باین سورہ مذکورہ
بخاری و حسن حسین در فضیلت سورہ فتح از بخاری آوردہ کہ ہی احب الی عقلت علیہ الشمس و چنانکہ ہم در حسن حسین

در فضیلت سوره الفاتحہ از صحیح مستدرک آورده که چون نزول کرد صبح گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 و فرمود تحقیق بشایستگی کردند و همراه آمدند این سوره را از ملائکہ آنقدر کہ بستانند تمام اتق را و ہم از مستدرک
 در سوره کہ گفت آورده کہ ہر کہ بخواند او را روز جمعہ روشن شود برای او نور باین اخصتین و در روایتی باشد مراد را
 نور از اینجا کہ اوست تا مکہ و ہم از سہ آورده کہ داود شدہ ام من طہ و طواسین و حوام از الواح موسی و در
 سین از صحیح ابن حبان و غیرہ آورده کہ قلبا لقرآن لیس خواند او را مردی کہ میخواست بداند خدا را و از آخرت را
 گر آنکہ آمرزیدہ شود مراد را و بخوانید آنرا بر موتیاسے خود و از سہ و از مستدرک آورده کہ تبارک الملک شفی
 آیت است شفاعت کرد برای مردی تا آمرزیدہ شد وی و در روایتی استغفار میکند مرصاحب خود را تا آمرزیدہ
 میشود وی و از مستدرک آورده کہ فرمود و است میدارم کہ این سوره در دل ہر مومن باشد و نیز از وی آورده
 کہ سہ آیند مردہ را ملائکہ عذاب در قبر از جانب پای او پس میگوید راہ نیست شمارا بمن وی میخواند و در من یعنی
 در حق من سوره ملک را پستری آیند از جانب سینہ وی و لیلن وی و سروی و میگوید ہر کی ازین اعضا ہمین سخن را
 پس این سوره باز میدارد مردہ را از عذاب و این سوره ثابت است در تورات و ہر کہ بخواند او را در شب
 پس تحقیق بسیار کرد عمل را و نیک کرد و ہم از وی آورده کہ اگر از زلزلت الارض برابر نصف قرآن است و در روایتی
 از ترمذی ربع قرآن آمدہ و از سہ و از صحیح ابن حبان آورده کہ مردی بحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد و گفت
 یا رسول اللہ بخوانان مرا سوره جامعہ پس بخوانید آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم او را از زلزلت الارض
 آمارغ شد از وی پس گفت آن مرد سوگند بآن خدا سہ کہ براگینختہ است ترا بحق کہ زیادہ کنم برین سوره ہرگز
 و رفت پس آن حضرت فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم طلاع یافت این مرد و کرد و فرمود ہم از مستدرک آورده کہ
 سوره کافرون برابر ربع قرآن است و از صحیح ابن حبان آورده نیکو و سوره است کہ خواندہ شود و در سنت
 فخر الکافرون و الاخلاص و این کتب مذکورہ ہمہ صحاح اند و صحاح نہضت در محسن چنانکہ در محل خود تحقیق یافتہ است
 و از کتب اربعہ جز محسن و کتب دیگر نیز احادیث آمدہ بعض موسوم بحسن و بعض بضعت و بعض علی الاطلاق و بعض
 محکم بوضع و مصنف ہمہ را موسوم بعدم نیست کردہ و صحت را مخصوص بہان سور ساخت و اللہ اعلم و در باب
 فضاہل ابی بکر صدیق انجہ مشہور ترست از موضوعات حدیث ان اللہ یجلی یوم القیامۃ للخاص و عامہ دلالی بکر
 خاصہ و حدیث ما صلب اللہ فی صدری شیا الا و صیبتی صدر الی بکر و حدیث کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم اذا اشتاق الی الجنة قبل شیب و حدیث انما ابوبکر کفر سے رہان و حدیث ان اللہ تعالی لا یتار بالارواح
 اختار روح ابی بکر و امثال این از مفریاست ست کہ بطلان آن بہدیمہ عقل سلومست احادیث صحیحہ و فضل دینی
 بسیار آمدہ و اتسام دیگر از حسان و ضماہن نیز بشمار و احادیث کہ بوضع آن نیز علم کردہ اند و مصنف میگوید کہ
 امثال این احادیث کہ از انجی فضل بر تمامہ خلق از انبیاء و غیر ہم لازم آید یا مساوات در رتبہ با سید المرسلین
 مفہوم گردویا از دائرہ حکم عقل و عاوت بیرون بود ہمہ موضوعات اند و حدیث ان اللہ یجلی للناس در تہذیب الشریعہ
 از حدیث اشہب آورده و گفتہ کہ خطیب ابو نعیم و ابن حبان در ضعف آورده و ذہبی حکم بوضع آن کردہ و ابو نعیم آن را
 ثابت داشته و بعض محسن آن قائل شدہ و ما کہ از مستدرک خود اذاج نمودہ و حدیث ان اللہ خلق الارواح

و اختار طرح الی بکر من بین الارواح و جعل ترابها من الخبث و از باطن حیوان از مائش آورده و گفته که طیب این را
آورده و نفی ثبوت آن کرده و مگر بطلان اسناد آن نموده و گفته که در تلمیض الموضوعات گفته که این پنج کذب است
و الله اعلم و در باب فضل علی ابن ابی طالب حدیث بی شمار وضع کرده اند و واضح تر آن احادیثی است که در کمال جمع کرده
و از ادعای نبوی نام نهاده اول هر حدیث یا علی و از آن جمله حدیث ثابت است یا علی است سے
بمنزلت باذن من موسیٰ اعادیت در فضائل و سے کرم الله وجهه بی شمارست و بیشتر از احادیث وارد و در بار
صحابه است و از امام احمد بن حنبل رحمه الله پرسیدند که سبب چیست که در فضائل پنج یکے از صحابه آنقدر احادیث
نیامده که در فضائل علی گفتند که احادیث در شان همه خفا بسیارست و لیکن چون با غمخ افغان از نبی اسیر و غیرم
در شان وی تقصیر نروده و در ادعای حق و اعتراض آن اعتساف نمودند علمائے امت در انظار فضل در روایت
اعتبار و از ادعای در شان وی به قصد رد و زجر آنچنانچه بیشتر کوشیدند و با بخل در وقوع وضع احادیث از طسفرین
بجست قصب و علو که در میان ایشان است شنبه نیست و در نسبت آن احادیث بوضع و حکم بدان نیز از جانبین
تغصب و مبارزه راه یافته و الله اعلم بحقیقه احوال و در دو این حدیث انت سنی بمنزلت باذن من موسیٰ در آنجا
که چون آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بغزوه تبوک متوجه شد علی مرتضیٰ را بدینہ بر اہل و عیال گذاشت
حضرت امیر از خیال متاثر شد و شکایتی کرد که یا رسول الله مرا با نسا و اطفال گذاشتی فرمود اما ترضی یا علی ان کن
انحدیث آیا ماضی نیستی تو ای علی که باشی تو به نسبت من بمنزلت باذن من نسبت موسیٰ علیہما السلام که چون نسبت
علیہ السلام موعود دیدار میرفت باذن را بر قوم خود خلیفہ گذاشت و در بعض روایات این کلمہ زیادت آمده
الا انت لانی بعدی و اما زیادت دیگر که دلکان نبیا بعدی لکن انت لانی اگرے بودے پیغمبرے بعد از من
کوے بودے این زیادت را گفته اند که موضوع است چنانکہ حدیث بولم ابعث فیکم بعث عمر بن الخطاب حکم دارد
و در باب فضائل موعود حدیث صحیح نشدہ و گفته اند آنچه ثابت شدہ است در باب وی کتابت اوست در حضرت
زیادت را صلی الله علیه و آله وسلم و کتابت وی نیز به ثبوت زسیدہ کذا فی جامع الاصول و غیرہ و دیگر این حدیث
است کہ احمد و مسند خود از عریاض بن ساریہ آورده کہ گفت شنیدم حضرت رسول الله را صلی الله علیه و آله وسلم
کہ فرمود اہم علم خداوۃ الکتاب و الحساب و قد العذاب و دیگر این حدیث نیز آرد کہ فرمود یا معاویہ اذ اولیت
یا اذ اعلت ما حسن نیگویند کہ از آن روز و سے در طبع ملک و امارت افتاده بود و بالا تر از همه این حدیث است
کہ ترمذی از عبد الرحمن بن ابی عمرہ آورده کہ رسول خدا گفت صلی الله علیه و آله وسلم معاویہ را اللهم اجعلہ
ادیا و مہذیا و اہد بہ و نیز آورده کہ چون عمر بن الخطاب عمیر بن سعد را از حصن غزل کرد معاویہ را بجای وی
نصب فرمود مردم تعجب کردند و گفتند یا عمیر را عزل کنند و معاویہ را نصب نمایند پس عمیر بن سعد گفت
کہ معاویہ را بدنگویند زیرا کہ من شنیدہ ام از حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم کہ میفرمود اللهم اہد بہ و
بیج کی ازین احادیث بصورت زسیدہ است و در شان معاویہ نیز احادیث وضع کرده اند کہ نسبت وضع
بآنها نیز داخل اعتبار کردن است آثار آنچنانکہ الامناء عند الله ثلثہ اما جبریل و معاویہ و دیگر بعث الله معاویہ
یوم النقیامہ و علیہ رواہ من نور الایمان دیگر سید علی جبریل و معاویہ من ذہب ابریز فقال ان اعلی الا علی

یقرک السلام ویقول بکسمی قدایت هذا القلم من فوق غرضی الی معاویة بن ابی سفیان فاوصل الیه و مره
ان کتب آیه الکرسی بخط و امثال آن بسیار وضع کرده اند و گفته اند که در اسناد کن جامع اند که علم اند و وضع و
افترا و در باب فضائل ثانی و ابی سیف و دم ایطان چیزه صبح نشده و هرچ در آن باب است مجموع مفری
و موضوع است در تنزیه الشریع از انسانی آر که یون فی امتی رسل یقال له محمد بن ادریس انصر علی امتی من اطمین
و یون فی امتی رسل یقال له ابو حنیفه و موسی بن امتی و گفته که جوز تانی این حدیث را از انس آورده و در اسناد وی
احمد و یاری است در او وی ی مایون سلی است و یکی ازین دو وضع کرده این حدیث را علیه من الله بالحق و
حدیث دیگر آورده نیز از انس سیاتی بعدی رسل یقال له النعمان بن ثابت و کنی ابی حنیفه لیخمس دین الله
و سنتی علی یدیه و این نیز از ان قبیل است و در باب فضائل بیت المقدس و محرم و مسلمان و زردین و اندلس و دمشق
حدیثه صبح نشده جرمدیث لا تشندوا الرجال الا الی ثلثه مساجد و حدیث سئل عن اهل بیت وضع علی الارض
نقال السجده الحرام قبل ثم اذا قال ثم المسجد الاقصی و حدیث ان الصلوة فی تعدل خمس بانه صلوة در جامع لا یصل
از ابی داود از حدیث میمونه مولا رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم آورده که گفت گفتتم یا رسول الله فتوی بره
ما در بیت المقدس یعنی اجابت ده تا آنجا بروم فرمود یا کنیدا و را و بکنار ید نماز را در روزه اگر نیاید بفرستید
آنجا زیت را تا بسوزند در قنادیل آن و این حدیث را سیوطی در جمع الجوامع انما محمد و ابن زنجویه نیز آورده و زیاده
کرده و روزه که روزه در عشر و عشرت و نماز در روزه برابر هزار نماز است و از حدیث فضیلت افزوختن
چراغ در مسجد و ثواب آن معلوم گردد و سخاوت و در مقاصد حسنه در بنیاب حدیثی مستقل نیز آورده که هر که بغرزد
چراغ در مسجد از مساجد خدا همیشه ملاک و حله عرش استغفار کنند و را تا آنکه در شنی چراغ در آنجا باقی بود و گفته
که این حدیث را احارث بن اسامه در سند خود آورده و ابوالشیخ در کتاب الثواب هر دو از انس و سند
ضعیف است و هم در جمع الجوامع از عمر بن الخطاب آورده که چون در آمد بیت المقدس را گفت لبیک اللهم لبیک
و نیز آورده که چون در بیت المقدس رسید گفت مرکب احبار را چه میگوئی که کجا گذارم نماز را گفت اگر
از من می پرسد و از من میگیرد بگذارد خلف محرم تا بیت المقدس هم پیش تو باشد و در روایت آمده
که تا جمع کنی قبلتین را قباة موسی المیه السلام و قبله محمد صلی الله علیه و آله و سلم فرمود عمر میترسم که مشابیهت بیهودیت
شود و لیکن میگذارم آنجا که پیغمبر گذارد صلی الله علیه و آله و سلم پس بیشتر رفت بجانب قبله و بکنار و نماز را در این
مساکر آورده که چون عمر زیارت اهل شام کرد و این خبر با اهل عراق رسید مکتوبه بجانب و شے نوشتند و اناس
و نوشتند که چنانچه اهل شام را زیارت کرد ایشان را نیز کند پس چون عمر قصد زیارت اهل عراق نمود کعب احبار
گفت پناه بجویم ترا یا امیر المؤمنین که براق در آئے گفت چرا گفت آنجا عصاة جن انداروت و اروت
که تعلیم میکنند مردم را سحر و دور و نه عشر شرست و دعا و معطل است عمر گفت همه سخن را نفیدم غیر دعا و معطل
که آنرا نه نفیدم که مراد بدان چیست گفت کثرت اموال که آن در روزه است که در هیچ شفا ئے نبود پس
زنت عمر براق و نیز آورده که گفت و شے مرکب را که چرا بدین نیاسے و آنجا نباشے که عزتگاه رسول است
و باسے قبر اوست صلی الله علیه و آله و سلم گفت یا امیر المؤمنین سے یا هم در کتاب خدا یعنی توبیت که شام

کچھ خداست در زمین و دروستے منجھے ست از بندگان او نیز آورده کہ بعض از صحابہ از ان حضرت اعلیٰ اللہ علیہ وآلہ وسلم پرسیدند کہ یا رسول اللہ اگر اجتناب شویم بعد از توبیقا کجا میفرائی کہ آنجا باشیم و میرویم علیکم بیت المقدس الحدیث و در مناقب شام کہ بیت المقدس آنجا ست نیز احادیث آورده و گفته کہ امیر المؤمنین علی مرتضیٰ فرمود یا اہل عراق دشنام نکنید اہل شام را زیرا کہ ابدال در آنجا اند از جا بر آورده و گفت شنیدم رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ روزی بر منبر تبار بود پس نظر بجانب شام آورد و فرمود اللہم اقبل بقلوبہم اللہم اقبل بقلوبہم و نظر بجانب عراق کرد و همچنین فرمود و از زیرین ثابت آورده کہ بودیم ہشتاد و نہ نزد حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس ذکر کردیم شام را فرمود طوبیٰ للشام فقیم بحجبت یا رسول اللہ فرمود پروردگار تھائی فراخ گردانیدہ است رحمت خود را بر دوسے و از ذائقہ بن الاسحق آورده کہ مردی پرسید یا رسول اللہ چون متفرق شوند مردم مرا چہ میفرمائے کجا باشیم فرمود علیک بالشام لازم گیر شام را زیرا کہ آن خلاصہ زمین خستہ است میراند بسوسے و سے خلاصہ بندگان خود را و این ظاہر اشارت ست بوجہ ابدال و مردان غیب در آنجا و احادیث و بفضل شام بسیار آورده و ہمہ آن ضعیف ست و فضل عقلاں از ابن عباس آورده کہ مردی نزد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد و گفت یا رسول اللہ سزاوارتم کہ بنفہ از روم چہ میفرمائے کجا روم فرمود علیک بالشام و اہل پستہ لازم گیر از شام عقلاں را زیرا کہ چون گردد آسیاد و امت من یسے پیش آمد تفرقہ و پریشانی اہل عقلاں در راحت و عافیت باشند رواہ ابن ماجہ و الدیلمی و ابن مساکر و از انس آورده کہ گفت گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہر کہ بعقلاں م رابطت کند اگر چہ دائم در خواب بود حق تعالیٰ فرشتگان را بفرستد تا از جانب وی نماز کنند و شکر کردہ شود و سے بانماز کنند گان بجانب بہشت رواہ ابن النجار و از عمر بن الخطاب آورده کہ گفت شنیدم رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ ذکر کرد روزی مقبرہ را و دعا کرد مرا اہل آنرا پس پرسیدند کہ آن مقبرہ کھام ست فردر مقبرہ شہدائے عقلاں ست کہ بردہ میشوند بہ بہشت و این حدیث ضعیف ست و ابن جوزی از موضوعات آورده و در فضیلت قزوین از ابن عمر آورده کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودند او فرشتگان و سے صلوة میفرستد بر موتائے قزوین و شہدائے و سے صلوة رواہ ابن ابی نعیم و ابن سعد و در فضائل قزوین احادیث بسیار آورده و گفته اند کہ آن ہمہ موضوع و مغربے ست و میرہ شخنے بود از دواضبان کہ آنجا را وضع کردہ و در باب اندلس نیز درین کتب یافتیم و در فضیلت دمشق آورده کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود من سکن دمشق یحی و نیز آورده کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود کہ در دمشق زائیدہ شد چہ من کہ ابراہیم ست علیہ الصلوٰۃ والسلام و ہر کہ آنجا برسد باید کہ تقصیر نکند در دعا و در آنجا جہے ست قاسیون نام و در فضیلت و سے نیز آورده کہ در آنجا زائیدہ شدہ است ابراہیم و در آنجا پناہ داد حق تعالیٰ سے و اورا از یہود ہر کہ آنجا دعا کند برگرداند اما سید و در جامع الاصول از حدیث ابی داؤد آورده کہ آن حضرت فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مرا تمام سنت کہ بیاید لکی از لہوکی علم و غائب نمود بر تمامہ این مگر بر دمشق و این احادیث ہمہ ضعیف اند و سیوے طے گفته کہ من درین کتاب حدیثیہ دیا و ردوام کہ سوم

بوضع بود بالجمله در باب فضائل این اماکن چنانچه مصنف سے گوید احادیث صحیح نیامده مگر حدیث لا تشدوا
 الرجال الا لاسی لثمة ساجد مسجد الحرام و مسجد الرسول و مسجد الاقصی یعنی بستہ نشود بار بار و مسکود نشود
 مگر بستہ مسجد کے مسجد حرام کہ مسجد کہ است دیگر مسجد رسول کہ مسجد مدینہ است دیگر مسجد اقصی کہ در شام
 ست یعنی بیت المقدس و اورا اقصی ازان گویند کہ نبود در ان زمان مسجد سے بعد از وی پس وے اقصی
 مساجد باشد یا از جهت بعد وے از مسجد حرام در مسافت یا از جهت بعد و تنزه وے از اقدار و خبت و بعض
 گفته اند کہ از جهت آنکہ وے اقصی ست نسبت مسجد مدینہ زیرا کہ وے بعد ست از کہ و بیت المقدس
 بعد ست از وے و این معنی در تسمیہ وے باین اسم در آیت قرآنے سبحان الله سے اسری بعدہ لیلۃ
 من المسجد الحرام اسے المسجد الاقصی مناسب نبود زیرا کہ مسجد مدینہ در ان زمان بنا یافتہ بود و کما لا یخفی و این حدیث
 لا تشدوا الرجال را بخار سے و سلم روایت کردہ و در زوایت از مسلم انایسا فراتے ثلث مساجد الی حکمتہ
 و مسجد سے و مسجد اقصیٰ و مسجد نبی ہان ست کہ مذکور شدہ و الیہ نام آن موضع سے ست کہ بیت المقدس
 و راست و درینجا اشکال ست و آن اینست کہ ازین حدیث لازم آید کہ سفر کردن جز باین سہ مسجد و قصد
 کردن سائر بقاع خیر المشاہد و مزارات جائز نباشد جواب ازین اشکال یگویند کہ مراد آنست کہ واجب
 نیگردد قصد ماسوائے این سہ مسجد بنذر و منعقد نیگردد و نذر و ماسوائے آن و اختلاف کردہ شدہ است
 و رشد رجال بسوے قبور صالحین و مواضع خاصہ بعض حرام گویند و بعض مباح انجین نقل کردہ است و مجمع البحار
 از نو وے در شرح مسلم و در شرح جامع الاصول گفته شد رجال کنایت ست از سفر یعنی قصد کردہ نشود و موضع را
 بیت تقرب الی اللہ الا این سہ مسجد بحیث تعظیم شان اینها و طبیی گفته زیرا کہ این سہ مسجد از بنا ہائے انبیاء
 صلوات اللہ و سلامہ علیہم و مواضع قصد ایشان ست و ماسوائے این سہ برابر اند در فضل و نیز طبیی گفته
 کہ اگر کسی تذر کند کہ نماز گزارد در مسجد سے ازین مساجد ثلث لازم گردد کہ بیاید یکے ازینا را و اگر در مسجد سے
 دیگر گزارد از عمد و تذر نہ بر آید و اگر تذر کند کہ گزارد در مسجد سے غیر آن مساجد متعین نیست و آن مسجد و بروست
 کہ گزارد در مسجد سے از مساجد ہر مسجد کہ باشد و اگر تذر کرد کہ اختلاف کند یا نماز گزارد در مسجد حرام متعین گردد
 وے و اگر تعین کرد مسجد مدینہ را متعین گردد یکے ازین دو مسجد و اگر تعین کرد مسجد اقصی را متعین گردد و سیکے
 ازین سہ مسجد انتہی و این راجع بذهب فقہ است تا مذہب ائمہ درینجا چیست و انچہ طبیی ذکر کردہ مذہب
 شافعی ست تنہا یا ائمہ دیگر ہمہ بمن اند تفحص باید کرد و اللہ اعلم اگر گویند پس سفر بقصد تجارت و تحصیل علم
 نیز جائز نبود و جوابش آنکہ مقصد و در اینجا مواضع و تعظیم آنہا نیست و بعض گفته اند کہ مراد منی از شد رجال و قصد
 منوست بساجد غیر این سہ مسجد پس سائر بقاع و مواضع خارج ازان باشند و باقی بر اباحت اسلے و
 این منی بر قاعدہ انجیہ است کہ مستثنی منہ از جنس مستثنی باید پس تقدیر کلام چنین بود کہ لا تشدوا الرجال
 الی مسجد الا لاسی المساجد الثلثۃ فتہ برد دیگر حدیث سئل من اول بیت وضع فی الارض فقال المسجد الحرام قبل
 ثم ماذا اتاہ قال ثم المسجد الاقصی اشد بخت بخار سے و سلم ست از ابی ذر غفارسے کہ گفت پرسیدم من اذان غفرت
 سنتہ اللہ علیہ و آرو سلم یا رسول اللہ کہ نام مسجد ست کہ بنا شد اول بر وے زمین فرمود مسجد حرام ست

دور روایت آید کہ فرمود اول خانہ کہ بنا تا وہ مشہد فرودم را کہ مبارک است و گذاروہ میشود نماز و روضے
خانہ کعبہ است ابو ذر یگوید گفتم بہتر کدام است فرمود بہتر مسجد اقصیٰ است گفتم چند مدت فاصل است میان
بنائے این دو مسجد فرمود چهل سال بہتر فرمود تا ہم زمین مسجد است برائے تو ہر جا کہ دریافت ترا نماز لینے درآمد
وقت آن بگذار نماز را و درین حدیث نیز اشکال آوروہ اند کہ بنائے کعبہ از ابراہیم است و بنای بیت المقدس
از سلیمان سلام اللہ و صلوات علیٰ نبیہا و علیہا و بہت فاصل میان ایشان بیشتر از ہزار سال است پس چهل سال
چون درست آید و دلیل بر آنکہ سلیمان علیہ السلام بنائے مسجد اقصیٰ کردہ حدیثی است کہ نسائی از عبد اللہ بن عمر
رضی اللہ عنہما روایت صحیح آوروہ کہ سلیمان چون بنا کرد بیت المقدس را و خواست از پروردگار تقاضاے شے چیز را
الحدیث و در جواب این اشکال گفتمہ اند کہ ابن جوزی گفتمہ است کہ اشارت در حدیث باول بنا و بنی
اساسی مسجدین کردہ و نیست ابراہیم اول کسی کہ بنا کرد کعبہ را و نہ سلیمان اول بانی بیت المقدس زیرا کہ
تحقیق روایت کردہ شدہ است کہ اول کسی کہ بنا کرد کعبہ را آدم بود علیہ السلام بعد از ان منتشر شد اولاد ابراہیم
بر روضے زمین و توانند کہ بعضی از اولاد وہ بنائے بیت المقدس را تا وہ باشد بعد از ان بنا کرد ابراہیم
خانہ کعبہ را و سلیمان بیت المقدس را و شیخ ابن حجر در فتح الباری گفتمہ یا فتم من چیزے را کہ گواہ میدہم
بہمت این قول زیرا کہ ابن ہشام در کتاب خود گفتمہ کہ چون آدم علیہ السلام بنائے کعبہ کرد امر کرد اورا
کہ در دگار تقاضاے سیریاں خواہی و بنائے بیت المقدس پس بنا کرد آدم بیت المقدس را و
عبادت کرد عموئے تقاضاے را و روضے و بنائے آدم بیت را خود مشہور است کہ ذانی بعضی مشہور است
و گرنہ حدیث الصلوٰۃ فی تعدیل خمسائے صلوٰۃ یک نماز در بیت المقدس کہ مسجد اقصیٰ است برابر است با مسجد
نماز و آیات در تعین عدد مضاعفت علی زمان مساجد مختلف آیدہ و بعضی علما بعد از ان تتبع احادیث
و تطبیق آنها انہیچنین قرار دادہ اند کہ نماز در مسجد حرام بعد ہزار نماز برابر است و در مسجد مدینہ ہزار و در مسجد
اقصیٰ ہزار و ہشتاد و ہشت نیز باین ترتیب روایت کنند و این بحث تمام در تاریخ مدینہ مطہرہ و طیبہ ذکر کردہ ایم
لہذا بنا بہر جهت تمہید یہ پوشیدہ نمایند کہ در فضائل بلاد دیگر نیز احادیث نقل کردہ اند صحیح یا غیر صحیح و
مصنف بدان تعرض نکرد مگر در مرقا و در مسکن و در فارسین و مرو و بصرہ و عجلہ و عدن و عمان و حضرموت

واللہ اعلم و در باب افواہ المار طینین کہ محل خبثا جمعی میگویند مدنیہ صحیح نشدہ و جمعی میگویند این حدیث
صحیح است و اکابر اہل حدیث در مستغاثات خود ایراد کردہ اند طینین تنبیہ قلہ است بستم قاف و شدہ یرام
بمعنی جرہ غلیظہ یعنی کوزہ کلان سفالین کہ در روضے آب انمازند و تسمیہ دی قلہ بحیث علو دار تقاع اوست
یا بحیث آنکہ مروجہ حلیم اورا بر میدارد و مرتفع میگردد و قلہ نام ہر چیزے است کہ عالی و مرتفع باشد
و ازینجا است قلہ جبل و جمیع قلہ قلال است کسرت قاف و مراد در اینجا تقاضاے ہرست بفتح ہاء و جیم چنانکہ در بعض
روایات حدیث بصرہ صحیح آید و اجبت اذا کان المار طینین من قلال ہجر و نیز مشہور و معروف در ان وقت
آن بود پس غایب و قورع تمدید ہوئے باشد و ہجر نام قرینہ است قریب مدینہ کہ نسبت کردہ میشود ہوئے
تقاضا نام شہرے از شہر ہائے مین نیز بہت و نسبت ہوئی نیز احتمال دارد کہ اسف القاموس و مقدار قلہ

بقول مشہور دو نیم قریب است و بعض دو قریب داشته و این جرح گفته است کہ دیدم قلال بحر را ہر قلہ از دو دو قریب بود یا دو قریب
و چیزی دشافن گفتہ کہ آن چیز بہم بود و آنرا نصف گرفتیم احتیاطاً و بعض دو قریب و ثلث آن درشتہ اند و بقول مختار
قلبتین پنج قریب باشد: قریب بحساب شریع پنجاہ من آب ست پس قلبتین دویست و پنجاہ من آب بود و نیز گفتہ ماند
کہ مقدار قریب صدر ظل عراقی ست و در ظل عواتی صد و بیست و ہشت در ہم و در حدیث آمدہ از ابن عمر کہ گفت شنیدم
رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سوال آنکہ سوال کردہ شد از وی از آبہا کہ در صحرا بیابا شد و نوبت نبوت سے آیند
بروے دو آب و سباع فرمود اذاکان الماء قلبتین لم یحیل الخبث چون باشد آب مقدار دو قطرہ بر نمیدارد و پدید می را
یعنی پدید نمیکرد و در دفع میکند پدیدے را از خود و آخر ہما بود و دو الترخی و التسخانی و در روایتی ہما از ابی داؤد یکاے
لم یحیل الخبثا فانہ لا یخس آمدہ و این روایت اگر صحیح باشد ظاہر شود کہ تاویل لم یحیل الخبثا بانکہ بر نمیدارد خبث را
و بر نمی ماند آنرا یعنی پدید میگردد از جهت ضعف خود طاقت برداشت آن ندارد چنانکہ بعض کہو انہ لا یخس نیست
و نیز تعلیق این معنی بشرط بودن آب قلبتین خالی از بعدی نیست اگرچہ توجیہ کردہ اند این را کہ بلوغ غلابی از جانب
قلبت معتبر بود بہ کثرت و گاہی از کثرت بقلبت و مراد اینجائی ست غلیظہ و تر نہ سے گفتہ کہ مذہب شافعی و
احمد و سنی اینست کہ چون آب مقدار قلبتین بود و وقوع نجاست در وی نجس نگردد و ادام کہ تفسیر فہم ہون یا لم
یا ریح اورا و در شکوۃ از احمد و دار سے و ابن ماجہ و سیوطی در جمع الجوامع از ابن حبان و حاکم و دارقطنی و بیہقی
و غیر ہم از ابن عمر و جابر و ابی ہریرہ نیز آورده و با وجود آن در حکمت این حدیث اختلاف ست چنانکہ شیخ
مصنف گفت و این حدیث در صحیحین نیست و گفتہ اند کہ این حدیث مخالف اجماع صحابہ است چنانکہ بیان کنیم و
خبر واحد چون مخالف اجماع احمد و مروست و لہذا علی ابن مدینی کہ از اقران امام احمد حنبل و از شیوخ بخاری
و امام انہ فن حدیث ست گفتہ است کہ ثابت نیست این حدیث از حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و گفتہ
کہ هیچ یک از فریقین را حدیثی در تقدیر و تحدید آب از ان حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم صحیح نشدہ و لیکن زکشی
در شرح خرقے کہ در مذہب امام احمد ست گفتہ کہ تصحیح کردہ است این حدیث را ابن خزیمہ و ابن حبان و دارقطنی
و حاکم گفتہ است کہ بشرط ششمن ست: اللہ اعلم و چون تقریب تحدید و تقدیر آب در نجس و عدم نجس نشاء
افصیل و تحقیق کلام درین مقام مناسب نمود و بدانکہ مذہب اصحاب ظاہر آن ست کہ آب نجس نمی شود و وقوع
نجاست در روے اصلاح خود آب روان باشد یا استدادہ قلیل باشد یا کثیر تفسیر یا بد ہون یا طعم یا ریح وی یا تغیر
نیاید و عامہ ظہار بر آنست کہ اگر قلیل بود نجس شود و اگر کثیر بود نجس نشود و لیکن اختلاف کرده اند در حد فاصل میان
قلیل و کثیر پس امام مالک گفتہ اگر تفسیر یا بد ہون یا طعم یا ریح پس آن قلیل ست و اگر تفسیر یا بد کثیر پس وی بہین تفسیر
و عدم تفسیر را معیار قلبت و کثرت داشته و امام شافعی گفتہ مذہب امام احمد نیز بہین ست کہ چون آب مقدار قلبتین بود
کثیر ست و احتمال خبث ندارد و نجس نگردد و الا قلیل بود و نجس گردد و اصحاب مایعے علماء حنفیہ رحمہم اللہ گفتہ
کہ اگر آب بمالی بود کہ بعض وی خالص و بہا اگر دو از بعض قلیل ست و اگر خالص نگردد کثیر اما اصحاب
ظہار احتجاج ایشان بنمایہ قول آن حضرت ست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الماء بطور لایخسہ شی آنجا فرمود کہ
بر سید زیا رسول اللہ بنو کنیم از پیر بضاع و حال آنکہ وی چاہی ست کہ انداختہ می شود و وی حیض یعنی

خرقا بخون حیض آلوده و نجاستها و کوم کلاب فرمود آب پاک است نجس نمیکرد اندام چیزی و این حدیث را ابو داؤد و
ترمذی روایت کرده و ترمذی گفته حدیث حسن و احمد صحیح آن نموده و این حدیث اگرچه مطلق است بحسب ظاهر
در آب قلیل و کثیر و متغیر و غیر متغیر و لیکن بدلائل حال مخصوص است کثیر و بدلائل احوال و دیگر مخصوص است
بغیر متغیر و تحقیق روایت کرده است ابوالامه که گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم الماء الا نجسه شئ الا انقلب
على ريكه و لونه و طعمه رواه ابن ماجه و الدارقطني و نقطه و نقطه و لونه و طعمه است و احتجاج کرد امام مالک بحدیث
خلق الماء طورا لا نجسه شئ الا ما غیر لونه و طعمه و ریکه و این تتمه حدیث اول است که ظاهراً آورده اند چنانکه بیان
کردیم یا از آن تخصیص کردیم باین تا برو و دلیل عمل کرده باشیم و دلیل امام شافعی و احمد حدیث قلعین است و ارا
دلیل حدیث صحیح است اذا استيقظ احدکم من منامه فلا یغسل یدیه فی الاثنا زحمتی یغسلها ثلاثا فانه لا یدرسه
این बात یدیه میفرماید که چون بیدار گردیدی از غما از خواب باید که در نیار و دست خود را در آب بشوید و دست
را سباز زیرا که سه نمیداند که کجا خواب کرده است دست وی یعنی نماید که دست در موضع استنجا افتاده باشد
و همچنین متلوث گشته و باین حدیث اثبات کرده اند نسبت غسل یدین در ابتدای وضو و این حدیث دلالت
دارد که آب نجس نشود بوقوع نجاست و الاغسله از غس یدیه استیلا بجهت توهم نجاست معنی ندارد و همچنین حدیث
مستفیض و مشهور است در امر غسل غرغره و اوائل از دهان انداختن سگ در آن با وجود آنکه وی نه تغییر لون میکند
و نه طعم و در هیچ دین و حدیث صحیح که ابو هریره روایت کرده آمده که پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود باید که بول
نکند هیچ کس از غما در آب بسته و غسل نکند در سه از نجاست و این حدیث دلالت دارد که آب با ستاده
مطلقاً تحمل نجاست است و الا در نهی از نجس آن ببول و اغتسال فائده نبود و همچنین آبی که مکن است غتسال
در سه اکثر از قلعین میباشند و بول و اغتسال در سه تغییر لون و طعم و ریح دی نمیکند پس معلوم شد
که ببول و ریح قلعین چنانچه مذکور شد شافعی است و عدم تغییر لون و طعم و ریح چنانچه مالک گوید کفایت نمیکند در عدم
تجسس آب کذا قیل و از ابن عباس و ابن الزبیر آورده اند که ایشان امر کردند در زنگی که در چاه زمزم افتاده بود
با فیانی آم آب و حال آنکه ظاهر نشد اثر سه در آب و آب بیشک بیشتر از قلعین بود و این امر کردن ایشان
در محضر عام از صحابه بود و ظاهر نشد از هیچ کس انکار بر ایشان پس با جماع صحابه معلوم شد که مراد از طهر روایت
کرده است مالک آب کثیر و جاریست و ظاهر شد که آنچه روایت کرده است شافعی از حدیث قلعین غیر ثابت است
از جهت مخالفت او با جماع صحابه و خبر واحد چون مخالفت اجماع آید مردود است چنانچه گفتیم و چون حدیث
از حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم در تحذیر و تقدیر آب مابست نشده لاجرم رجوع کردند اصحاب
ما در تقدیر آن بدلائل حسیه نه بدلائل سمیه و معیار قلعیت و کثرت غلوس را داشتند و گفتند که غدیر عظیم که در حکم
جاریست آنست که خالص و جدا نشود اجزای آب وی بعضی از بعضی بعد از آن اختلاف کرده اند در تفسیر غلوس
در اکثر روایات اعتبار غلوس است بحریک و این مختار تقدیر است یعنی اگر چنان بود که بجنب یک طرف وی
بجنبایان طرف دیگر از قبیل خالص است و اگر بجنب غیر خالص با اختلاف و جهت و موجب تحریک است
روایت کرده امام ابو یوسف از امام ابو حنیفه که مستبر است تحریک باغتسال بی شدت و عفت زیرا که حاجت

بجایض در اغتسال بیشتر است و امام محمد روایت کرده که معتبر است تحریک بودن زیراکه وی وسط است و در روایتی بدست بے اغتسال و وضو و درین توسعه است و ظاهر روایت از ابی حنیفه نیست که معتبر غلبه غن است اگر غالب بر غن متوفی و مصلحت نباست بطرف دیگر وضو کنند و الا وضو کنند و ابوسلیمان جوزجانی اعتبار کرده بمساحت و مختار شاخین نیست پس قومی بهشت در بهشت کرده اند و قومی به پانزده در پانزده و اکثر به در و آورده اند که عبد الله بن المبارک اول به در و قائل بود بعد از آن به پانزده در پانزده اعتبار کرد و ابوسلطیع بهین جانب رفته و گفته که اگر پانزده در پانزده بود و اسید و ارم که جائز باشد اگر میست بود هیچ شبهه و ظلمانی در دل من نمی ماند و عامه مشایخ برده درده قرار داده اند زیرا که عشره ادنی چیز است که غنی است بوسه لوع اعدا و ابواللیث گفته که فتوای برین است در فتا و اسے و لو بجای و محبتی و هدایه معتبر ذراع کر باس است و آن هفت مشت است و درین توسعه است بر مردم و در فتا و ای خانیه گفته که معتبر ذراع مساحت است زیرا که نسب و ایق است بمسوحات و آن هفت مشت است بالای هر مشت اصبع قائم و محیط گفته که اصبع آنست که معتبر در هر مکان و زمان ذراع آن مکان و زمان است کذا قال الشیخ و در شرح و قایه تقدیر و درده را استنباط کرده از حدیث سن حفیر اقله حیما اربعون ذراعا پس از هر جانب ده گز و در چنانچه در اینجا بیان کرده است و در وی تکلفی است که از حاشی آن معلوم گردد و نیز شمنی گفته که بودن حرم بر از هر جانب ده گز قول بعضی است و صحیح آنست که از هر جانب چهل گز معتبر است و از اعتبار و درده در مربع ظاهر است اما درده و گفته اند که معتبر مساحت و در ده و مساحت چهل و بهشت ذراع و بعضی چهل و چهار دانگته و اول احوط است و بعضی سی و شش نیز دانگته و گفته اند که این قول بقوا صد حساب موافق تر است و این را مولانا علی بر جدی در شرح مختصر و قایه تفصیل تحقیق کرده است از اینجا باید طلبید و فروع مسائلی درین باب بسیار است اگر آنها را ذکر کنیم سخن تبطیل کشد و اسد علم و در باب کرایت استعمال آب گرم کرده در آفتاب حدیثی صحیح نشده یعنی از آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم چیزی درین باب صحیح نشده و لیکن سیوطی از حسان ابن منتقد انصاری آورده که گفت عمر لا تغسلوا بالما را الشمس فانه یورث البرص رواه ابن جبان فی کتاب الثقات و الدارقطنی و در تریه الشریعہ از عائشه آورده که گفت گرم کردم مر رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم آب را در آفتاب پس فرمود لا تغسلوا یا حمیرا فانه یورث البرص و گفته که ابن نعیم این حدیث را در طب آورده و دارقطنی در افراد و در سنن و ابن جبان در وضعنا و گفته که در جمیع این طرق کذابان و ضما مانند و گفته که عقلی و وضعنا از حدیث السن نیز آورده و در و سوره است که مجول سف و حدیث و س غیر محفوظ است و گفته که در آب گرم کرده در آفتاب حدیثی بسند صحیح نیامده و میست در وی مگر اثری از عمر بن الخطاب و گفته اند که حدیث هر چند جمیع طرق واهی و مست باشد قول عمر شایده آن پس است و شایسته قول عمر را بسندی که رجال وی ثقات اند آورده مگر ابراهمیم که وی مختلف فیه است و شیخ دی صدقه ضعیف است و اخرج کرده در دارقطنی از طریق دیگر که مندری و غیر وی از آن تحسین کرده اند این در آب گرم کرده در آفتاب است اما در آب گرم کرده بانش از سلم آمده که عمر وضو می کرد بدان و غسل می کرد و رواه ابن ابی شیبہ فی مصنفه و در باب شیف از آب وضو حدیثی صحیح نشده ذکر این سابقا در باب طهارت رفته است احتیاج تکمیل ندارد

از شمار رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم الیہ ارجع کیے ازما درین شب در صحبت وی بود و کلمہ کہ کریم انحضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اورین شب و میران گشتیم کہ بکارفت و چہ شد و بود آن شب بر ما بدترین شبی گویا
کہ مرده است درین شب قوسے چون نزدیک سحر شد و دیدم کہ از جانب جبل حرا سے آید بعد از ان سوتی کرد
حدیث را و این حدیث ملقمہ حدیث صحیح است کہ روایت کردہ است اور اسلم در کتاب خود و این سنا فانت
نہ از قبول او کہ گفت مرا رسول خدا الیہ ارجع چہ شب از ان شب است و تعلیل ترک عمل حدیث ابی زبید و غیر
و سے از این مسود و باین وجہ کہ این تفسیر پیش از استقرار احکام و پیش از نزول سورہ مائدہ است پچند
سال و چہ است از اقدام بر رد آن امامیث اتھی و در ہدایہ تصدی جواب این سخن گشتہ و گفتہ است
کہ لیلۃ اہل بیت است پس یقین نشود کہ این تفسیر در مکہ بود چنانکہ گشتہ و شیخ کمال الدین بن الہمام گفتہ
کہ قاضی ابوبکر بن العربی در شرح تفسیر گفتہ است ابو زبید مولا سے عمر و این حدیث است روایت کردہ است
از و سے را خد بن کیسان العنسی الکوئی و ابوروق و ابن بیرون سے آوردہ از حالت و شیخ تفسیر الدین
سبکی گفتہ است کہ در تخیل ابی زبید نظر است زیرا کہ روایت کردہ است این حدیث را از ابی زبید جماعتی
از اہل علم مثل سفیان و حرک و جراح ابن بلج و اسرائیل و قیس ابن الزبج و ابن عدی گفتہ است کہ ابو زبید
را و سے این حدیث مشہور است و کسم دی را خد بن کیسان و دارقطنی نیز این حدیث گفتہ و ما اخیر روایت
کردہ شدہ است کہ پرسیدہ خدا از ابن مسعود از لیلۃ اہل بیت گفت ما فرشتہ از انما شیخ کے معارض است
پانچہ در روایت ابن ابی شیبہ است کہ بود ابن مسعود با وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و نیز روایت کردہ است
خص بن شہاب بن از و سے کہ گفت بودم من با حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لیلۃ اہل بیت و نیز آیدہ است از
ابن مسعود کہ دید قومی را از زمرہ پس گفت ابن عباس اشباہ و نہائی کہ دیدم من از جن لیلۃ اہل بیت و اثبات
مقدم سند زلفی و اگر جمع کنیم بیان ہر دو این اثر گوئیم کہ مراد نفی کہ گفت نبوہیج کے از ما با حضرت صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم لیلۃ اہل بیت آنست کہ نبوہیج کے از صحابہ غیر من پس مقصود نفی مشارکت بود و اثبات خصائص
خود بحضور صاحب اکام المرکان نے احکام اہل بیت گفتہ است کہ ظاہر احادیث واردہ در وفات جن در ان
است کہ آن شمش کرت بودہ یک کرت از ان در بقع غرق بودہ کہ حاضر شدہ از ابن مسعود و دوبار دیگر حاضر
شدہ در کہ و کرت چہارم بیرون مدینہ بود کہ حاضر شدہ از ابن مسعود و باین وجہ قطع بہ نسخ توان کرد
این ہمہ کلام ابن الہمام است در شرح ہدایہ و اللہ اعلم و در باب لمس انسا و لا یفرض الوضوء حدیث صحیح
نشدہ بد آنکہ نقض وضو لمس نہا مختلف فیہ است در بیان ائمہ اربعہ امام ابو حنیفہ و اصحاب وی بر آنند
کہ نقض وضوئی کند و سفیان ثوری نیز بر ایشان است و زرد ائمہ ثلاثہ لمس نہا نقض وضو است و بنا سے
اخلاص بر آنست کہ لمس کہ در آیہ تیمم واقع شدہ زدا نشان محمول است بر لمس غصب و زرد با جماع ایشان میگویند
حمل بر لمس عضو اولی است بقریہ صفت بر بچے از غائط و ما یسلویم لکہ عمل بر جماع اولی حسن با بیان زید تیمم مرث
مغزوہ کبر را ہر دو حاصل گردد و اما احادیث واردہ در بیاب کہ در حقیقت دلیل زونیہ حمل لمس بر یکی ازین دو وجہ
است شیخ مصنف می گوید کہ حدیثی در باب عدم نقض وضو لمس نہا صحیح شدہ و حال آنکہ در بعضی از حدیث نہا

آمدہ کہ گفت بودم من کہ خواب می کردم در پیش رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و ہر دپاسے من در جانب قبلہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بودے و چون سجدہ سے کرد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم زیر می کرد پاسے مرا بدست خود و گردے آورد من پاسے خود را و چون بر می خاست فراخ می کردم و شک نیست کہ غمزہ عین مستلزم لمس آنہاست و در حدیث دیگر ابوداؤد و نسائی و ترمذی ہم از عائشہ آوردہ کہ گفت بوس کرد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم زلی را از زمان خود پستریرون آمد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نماز بیتہ آنکہ وضو کند بکہ سیف و در روایتی آمدہ کہ بود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ بوس می کرد بعض از دواج خود را پستری نمازی کہ بیتہ آنکہ وضو سازد ترمذی گوید کہ روایت کرد این حدیث را غیر واحدی از اہل علم از صحابہ و تابعین و سفیان ثوری سے گفتہ کہ در بوسہ وضو نیست و بسیاری از صحابہ و تابعین بر آنکہ دست و گفتہ کہ اسناد حدیث عائشہ صحیح نیست و سیح بن سعید القطن و محمد بن اسماعیل بخاری سے تضعیف کردہ اند این حدیث را و گفتہ اند کہ حبیب بن ثابت کہ را و سے این حدیث سے از عروہ و سماع نہ ارد و این حدیث از ابراہیم بنی از عائشہ نیز آمدہ و این نیز صحیح نیست انتہی آورد جامع الاصول از موطا قول ابن عمر و ابن مسعود آوردہ کہ در بوس کردن مرد زن خود را وضو مستحب نیست چنانکہ در دلمس نسائے اختلاف سے درس ذکر تیرا خلاص آمدہ ہم در احادیث و ہم در اقوال علما امام محمد در موطائی خود سے گوید کہ درس ذکر وضو نبود و احادیث و آثار کثیرہ درین باب آمدہ در حدیثی آمدہ است کہ وی گوشت پارہ از نسف و ابن عباس گفتہ کہ باک ندارم کہ ساس کنم ذکر خود را یا بینی خود را یعنی ہر دو گوشت پارہ زائدہ است بیان اینہا فرقی نہ شخصی از ابن عباس پرسید کہ آیا ساس می توان کرد ذکر خود را بعد از وضو گفت اگر نجسے دلی تو از ابروینہ از دشمنی از دوا قطنی نقل سے کند کہ عامہ از آنکہ کہ احمد بن حنبل و علی بن مدینی و یحییٰ بن معین از ایشانند در سجدہ یحییٰ کہ در منی سے جمع خندہ و در نقض وضو پس ذکر اختلاف کردند و اخبار و آثار مختلفہ روایت نمودند پس یحییٰ بن معین گفت کہ ابن عمر وضو کرد از رس ذکر و ابن مدینی آوردہ کہ ابن مسعود وضو نمے کرد از آن وی گفت کہ سے گوشت پارہ است از قویس قرار دادند کہ چون ابن مسعود و ابن عمر اختلاف کنند ابن مسعود اولی سے باطل و امام احمد حنبل فرمود نعم ابن مسعود راجح سے و لیکن در اسناد این اثر ابو قیس سے و احتجاج حدیث سے توان کرد پس ابن مدینی اسنادی دیگر آوردہ از عمار بن یاسر موافق قول ابن مسعود امام احمد گفت عمار و ابن عمر برابر اند ہر کہ خواہد اخذ باین کند و ہر کہ خواہد اخذ کند بآن انشی قان بعد الضعیف فقال لہ عنہ تو اند کہ وضو پس از اراہ و ذکر واجب نبود و آنجا کہ کردند با فرمودند بہمت احتیاط و تکمیل بود کہ مخفہ شہوت و متوجہ ہم نجاست سے ہر دو علم و در باب امر بیل از غسل میت حدیثی صحیح شدہ آین بحث سابقاً در باب احوال میت گذر مخفہ است و حدیث ابے داؤد از عائشہ کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم غتسال سے کرد از غسل میت نیز گذشتہ و حدیث دیگر از موطا کہ دلالت دارد بر عدم وجوب نیز گذشتہ و اما دلیل علما نیز مذکور شدہ فقہر و ظاہر نسف کہ مراد مصنف امر بایجابی سے یعنی حدیثی کہ دلالت کند بر وجوب غسل از غسل میت صحیح نشدہ و اگرچہ در بعض احادیث امر بر آن واقع شدہ چنانچہ سیوطی از حدیث احمد از غیرہ آوردہ کہ آنحضرت فرمود علی اللہ علیہ وآلہ وسلم من غسل میتا فلیغتسل یا آن حدیث صحیح نیست یا مراد امر استحباب سے بلیل احادیث دیگر کہ نفی وجوب آن کند چنانچہ

ایشان و محافت می کنند بر اسی ایشان ارکان مدد و کسین مدد و اعداد رکعات را از متولی است سفارت و سیاحتی
شدن میان ایشان و میان پروردگار در دعا و بطور امام ابوحنیفه که گوید فساد نماز امام متعین فساد نماز قوم است
معنی ضمانت اتم و اظہر است و موزن امین مسلمان است و اوقات که اقتضا میکنند در نماز و روز و باقی مطلق موقوف
بر اخبار و اعلام و سے و این حدیث را در فصل اذان آورده اند و بعضی شراعت ازین حدیث تفصیل دی برداشت است بقیاس
کنند و آن محل نظر است و در باب لا صلوة بکار مسجد الا فی مسجد خیرے صحیح نشده و در مقام حدیث می گوید کہ این حدیث
در قطنی و حاکم و طبرانی در المطالبین خود آورده و از طریق و لمی از ابی ہریرہ نیز آورده و در قطنی و حاکم از جابر و از علی بن ابی حمزہ آورده
و این جان در صفاء از عائشہ آورده و رسانید این حدیث ضعیف است اگرچہ مشہور است میان مردم و این فرم گفته کہ این
حدیث ضعیف است و صحیح است از قول علی و این حدیث از شافعی از طریق ابن جابر بن ابی حمزہ علی بن ابی حمزہ و ابن
ابی خنیسہ نیز موقوف بر علی آورده باین لفظ کہ لا تقبل صلوة بکار مسجد الا فی مسجد اذان کان فارغا و صحیح است کہ جامع
مسجد کیست فرمود کہ بکار مسجد اذان و همچنین اخرج کرده و در سفید بن منصور در سنن اتهم و تسمی علی ابن اثر
را از علی از عبد الرزاق و یحییٰ نیز آورده و احادیث در وعید و تمییز از عدم ایتان مسجد بعد از سماع نوا بسیار
آورده و آورده است کہ نماز و سے درست نیست و نوحہ می خود وی از منافقان آورده و سیوطی فی جمیع الوجہ
و در باب صلوات علی کل بر دنیا جہد شیعی صحیح نشده سخاوی در مقام حدیث آورده و گفته کہ روایت کرد این حدیث را
ابو داؤد و در قطنی و لفظ مراد است و روایت کرده یحییٰ زبایدت و جابر و مع کل امیر دہم از حدیث کحولی است
از ابی ہریرہ و اسناد وی منقطع است و گفته کہ این حدیث را طریق دیگر است در صفاء و ابن میان را در روایت
کرده از ادریشی از حدیث طارث عن علی و در حدیث طلقہ و اسود بن ابی مسعود و از ابی الدرداء نیز آورده و ہمہ این
طریق و ابی است چنانچہ تصریح کرده اند بدان فیرواحد از علماء و بعضی از ان طرق در کتاب علی ابن جوزی مذکور است
و صحیح ترین آنچه واقع شده است و سے حدیث کحولی است از ابی ہریرہ با وجود ارسال انہی و علمای اہل سنت و جماعت
بر ان اجماع کرده و در کتب عقائد اذاکر کرده و از ان علامات سنت و جماعت و ہفتہ اند بر خلافت آن فرقه کہ
صحت در امام شرط کنند و با جماع ایشان قطعی شده و یقین بر کتب و با بکلمہ و سے از حقیقت حدیث غنی است و
حقیقت اجماع قطعی و شد علم و در باب لا صلوة لمن علیہ صلوة خیر سے ثابت شدہ ظاہر است کہ مراد باین کلام
نفس صحت حدیث و در باب وجوب ترتیب میان صلوة فائتہ و وقتیہ و عدم صحت و قتیہ با وجود ذکر فائتہ است
پس اگر مقصود عدم صحت حدیث است باین لفظ کہ لا صلوة لمن علیہ صلوة سلم و لیکن در باب وجوب ترتیب
مذکور کہ مذہب امام ابوحنیفہ مالک و احمد است احادیث صحیحہ و در حدیث یکی این حدیث کہ بروایت انس در
صحیحین آمده کہ من نسی صلوة فلیصل ما اذکر لہ الا ذلک فرمود ہر کہ فراموش کند نمازی را باید کہ بگذارد
در وقتیکہ یاد آرد آنرا کفارۃ نیست مرادش کردن نماز را گویین گذاردن وی در ان وقت اگر کرد بگذاردن نماز فائتہ
در وقت یاد آوردن لا جرم چو پیش از آن گذاردن نماز و قتیہ با و باید واجب کرد بگذاردن وی در ان وقت و در روایت
سلم و غیر و سے از ابی ہریرہ نیز این چنین آورده و در آخر و سے قال اللہ تعالیٰ اقم الصلوة لذكری و مراد از
ذکر اقمہ صلوة درشتہ و در لفظ آورده است کہ فوتمہ اذاکر لہ و در روایت ابن ابی خنیسہ آورده کہ من نام

من صلوٰۃ اوی صلوٰۃ فلیصلها اذا ذکر ما اذا استیقظ و ترتیب نواست بمان یکدیگر نیز روایت احمد و ترمذی و نسائی آمده که گفت بازو آشتی خدا رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از چهار نماز روز خندق تا آنکه گذشت از شب آنقدر که خدا خواست پس هر که دلالی آما اذان گفت پستراقامت گفت و گذارد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پستراقامت گفت و گذارد عصر پستراقامت گفت و گذارد مغرب پستراقامت گفت و گذارد عشاء و فعل آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بین کیفیت ادا صلوٰۃ است و افزون کرد بگذارد آن باین کیفیت و فرمود صلوٰۃ انما را شیوے صلی بگذارد چنانچه دیدید مرا که می کند ارم پس گذارد آن کیفیت ترتیب واجب باشد و نیز در صحیحین و نسائی آمده از حدیث جابر که آمد عمر بن الخطاب روز خندق بعد از غروب آفتاب و بنیاد و شنام کرد کفار قریش را و گفت یا رسول اللہ تو انستم گذارد نماز عصر تا نزدیک رسید آفتاب مغرب پس رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود من نیز نگذاشته ام از این فرمود و فرمود اندیم ما بطمان را پس وضو کرد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وضو کردیم ما پس بگذاریم عصر را بعد از غروب و گذاردیم مغرب را بعد از وضو و اگر ترتیب سختی بود در واجب چنانکه امام شافعی می گوید تا خبر نمی کرد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از جهت دس مغرب را که تا غیر دس کرده است گذارد تا آنکه آفتاب غروب کرد و در احوال و بیرون بطریق متعدد از دار فنی و طبرانی و حلیب و غیرهم از این عمر آمده که هر که فراموش کرد نماز را پس یا در آورد حال آنکه دس با امام است باید که بگذارد نماز را که شروع کرده است با امام و چون فارغ شود از آن نماز بگذارد نماز را که فراموش کرده بود پستراقامت کرده نماز را که با امام گذارد بود و چون اگر عادت معلوم شد که ترتیب واجب است و در بعضی روایات آمده چون فراموش کرد نماز را پس یا در آورد آن نماز مکتوبه باید که بدست کند نماز را که وی در وقت و چون فارغ شود از آن نماز بگذارد آن نماز را که فراموش کرده بود و رواه الله تبارک و برین روایت شروع در نماز و تفسیر بیان فائده ذکر کرد و در آن نماز مستقیماً ترتیب می شود چنانکه روایت است در ترمذی امام احمد و در باب اتم الاتمام و اتم الصیام فی سفر هیچ حدیثی صحیح نشده و مراد با تمام اتمام صلوٰۃ ترک قصر است در سفر و مراد بصیام ترک انظار است یعنی هیچ حدیثی ثابت نشده در آنکه آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نمی کرد از تمام صلوٰۃ و از وجوب صوم در سفر چنانکه سابقاً در باب سفر گذشت و در باب قنوت فجر و قنوت در بیح حدیثی صحیح نشده بل فعل قنوت در از بعض صحابه ثابت شده سابقاً در اصول نماز گفته است که در نماز صبح گاه قنوت می خواند و گاه ترک می کرد و چون التزام کرده است که آنچه یا کند از فعل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم همان باشد که در صحاح اخبار ثابت شده لا یرم آنچه آنجا گفته صحیح باشد مابقی اخبار صحیح در آنجا نقل کردیم و اینجا می گوید که در قنوت فجر هیچ حدیث صحیح نشده یا رب اگر مراد نفی دوم و استمرار بودن مطلق فعل یا مراد دعای معین بود در قنوت و بر تفرقه مذکور امام ابو حنیفه هم است که در نماز فجر قنوت نیست و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چند گاه بر حمله از کفار دعایین نماز کرده بود یا ترک داد و هرگز نکرد و قنوت در فجر بدعت است کما ذکرنا تمهیداً در قنوت و در آنجا نیز مؤلفی آنچه اینجا می گوید گفته و قد سبق مفصلاً فتدبر و در باب نمی از نماز بنابر در سید مدینی صحیح نشده این نیز سابقاً در فعل عادت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

در احوال بیت گذشتہ است فلیس لزمه و در باب رفع یدین و تکبیرات نماز جنازہ چیزے صحیح شدہ و آنچه صحیح است بطریق
 و غیر نماز جنازہ است و تکبیرات حم و گاہ رکوع و گاہ اعتدال و گاہ قیام از شدہ اول و در بارہ اول درین معنی زیادہ
 بر سہ صد حدیث است سابقاً در بیان نماز جنازہ گفتہ کہ وسنما در ہر تکبیر دو شستن و انجامی فرماید کہ در باب رفع یدین
 و تکبیرات نماز جنازہ چیزے صحیح شدہ و اما بحث رفع یدین در گاہ رکوع و گاہ اعتدال و گاہ قیام از شدہ اول نیز
 سابقاً گفتہ و بسالغہ در صحت و ثبوت آن در دو بحال مخالف وی کردہ است انجائیز آنچه گفتنی است گفتہ شدہ است
 فلیتذکر و در باب الصلوۃ لا یقطع ہاتھ فی چیزے ثابت شدہ و این جزو حدیثی است کہ در باب و ما و دفع کسیکہ از سجدہ
 سجداً و مصلیٰ بگذرد و در دیا قسم و تمام حدیث نیست کہ گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لا یقطع الصلوۃ
 شئ ولا یدور و اما استطعم فانما ہو شیطان قطع نمی کند نماز را و باطل نمی گرداند آن چیزے و دفع کنید و برانید چندانکہ
 توانید یعنی آنرا کہ بگذرد از پیش شما در نماز زیرا کہ وی شیطان است این حدیث را ابو داؤد و ابن ابی سعید و سہ
 روایت کردہ و طبری این را دو معنی گفتہ یکہ را و بشئ دفع باشد یعنی قطع نمی کند نماز را دفع کردن شما آن گذرند
 را و فعلی کہ در دفع کردن لازم آید پس دفع کنید بقدر استطاعت خود چندانکہ توانید و پاک ندارد از آن دیگر آنکہ
 مراد بشئ مراد بود یعنی گذشتن کسی از پیش شما در نماز فری نماز شما ندارد ولیکن با وجود آن آنقدر کہ توازن
 دفع کنید تا قطع خشوع نکند و نیز برای نگاہ داشت و سے از اقام و صیحت و این حدیث متضمن دو حکم است یکے
 و ما و دفع ما برین یدے المصلی و این معنی در احادیث صحیحہ از بخاری و مسلم و غیر ایشان در دو دفعہ یا بمانع
 و نیز جریح کہ در آن مذکور است در صحیحین از ابی سعید آمدہ کہ گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اگر بداند
 گذرندہ از پیش مصلیٰ کہ چه لازم آید بروی ہر آنکہ باشد استادین او مسترا از گذشتن تا چہل تراوے گوید
 معلوم نشد کہ چہ مراد داشته چہل روز یا چہل ماہ یا چہل سال چنانکہ از ابی سعید بروایت صحیحین آمدہ کہ گفت
 گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون بگذارد یکی از شما نماز سترہ پس خواہد یکے کہ بگذرد از پیش سترہ
 باید کہ دفع کند او را اگر با آرد و سے یعنی سند قطع نکرد و خواہد کہ ایستہ بگذرد باید کہ مقاتلہ کند او را و بعض
 روایات باید کہ قتل کند او را کہ وی شیطان است و مراد مقاتلہ دفع اوست بقدر و عنف نہ حیقت قتل و در
 روایت بخاری آمدہ کہ ابو سعید نماز سے کرد و جو انے انخی ابی سعید خواست کہ از پیش او بگذرد ابو سعید
 او را دفع کرد و دست بر سیدہ وی زد آن جوان ابا اؤدہ از آنکہ بگذرد این بار سخت مرا ز بار اول زد پس و سے
 شکایت ابی سعید نزد مردان وقت در دہان و سے ابو سعید نیز مردان در آمد مردان گفت با ابی سعید چرا این چنین
 کردے با بن عم خود پس ابو سعید این حدیث را بر خواند و سلم ہمین حدیث را آوردہ نہ قصہ را و در روایتے آمدہ
 کہ آن گذرندہ بسر مردان بود کہ گریہ کنان پیش پدر رفت پدرش با ابی سعید گفت کہ چرا برادر زادہ خود را از سے
 پس ابو سعید گفت من او را نزد ام شیطان آوردہ ام و این حدیث بر خواند علم دیگر آنکہ قطع نمی کند نماز را
 نیز سے یعنی گذشتن چیزے از پیش مصلیٰ و ہمین است مذہب جمهور علما و در روایت خمسہ غیر ترند سے آمدہ
 کہ قطع نمی کند نماز را هیچ چیزے ولیکن تا توانید دفع کنید آنرا کہ مرور کند زیرا کہ و سے شیطان است و در حدیث
 ابن ابی سعید از ابی ہریرہ در صحیح مسلم آمدہ کہ گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قطع می کند

گفته کہ در طعن گفتہ این حدیث از بن عباس و ابی رافع مولا سی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بطریق متعددہ کہ در وی ضعیف و مجاہل اند آمدہ و تعقب کردہ شدہ است برین سخن کہ حدیث ابن عباس را ابو داؤد و ابن ماجہ و حاکم و حدیث ابی رافع را ترمذی و ابن ماجہ آورده اند و گفته کہ رد کرده شدہ است بر این جزئی در ایراد سے این حدیث را در موضوعات آورده است حافظ ابن حجر حدیث ابن عباس را در کتاب الخصال المکفرۃ للذنب استقدمہ و اشارتہ و گفته کہ رجال اسناد وی لایباس ہم و بد کرده و خطا نموده ابن جزئی کہ این حدیث را در موضوعات آورده و قول او کہ موسی بن عبد العزیز تمول است موقوف نیست زیرا کہ ابن عیین و نسائی اورا توثیق نموده اند پس ضرر نکند بحال حال وی بر کسی کہ بعد از ایشان آمدہ و در مایلی اذکار گفته کہ حدیث ابن عباس را بخاری و جریر القزاقی خلف الامام ابو یوسف و ابن ماجہ و ابن خرمہ و صحیح خود و حاکم در مستدرک با تصحیح و بیہقی و غیرہم روایت کرده اند و ابن شاہین در ترمذیہ گفتہ کہ شنیدم ابابکر ابن ابی داؤد را کہ گفت شنیدم پدر خود را کہ می گفت صحیح ترین حدیث در صلوۃ تسبیح نیست و گفت کہ موسی بن عبد العزیز را توثیق کردہ ابن عیین و نسائی و ابن جان در روایت کرده اند از وی طعنی و اخراج کردہ از وی بخاری در ثقات ابن حدیث را بعینہ و اخراج کرده از وی در ادب منبر و حدیثی را در سماع و عد و بعضی این امور رفع می گردد بحال و از ان کسانی کہ تصحیح کرده اند این حدیث را یا تمسین نموده این شدہ است و مایلیت کردہ در تصحیح و کتبانی و جریری و خطیب و ابو سعید ابن سہمانی و ابو موسی مدنی و ابو الحسن بن مفضل و منذر سے و ابن صلاح و نووے و تہذیب الاسماء و سبکی و غیرہم و طبری در سند الفردوس گفته کہ صلوۃ تسبیح اشر صلوۃ است واضح ہذا از وی اسناد و گفته کہ صحیح ترین خبری در فضائل سور حدیث قل ہو اللہ احد است و در فضل صلوۃ حدیث صلوۃ تسبیح سب و بیہقی و غیرہ سے از ابی حامد ابن اشراف آورده کہ گفت نوشتہ سلم یا ما حدیث صلوۃ تسبیح را از عبد الرحمن بن بشیر بعد از ان شنیدم مسلم را کہ می گفت روایت کردہ شدہ است در وی اسناد سے احسن ازین و ترمذی گفته کہ ثابت دہشتہ است ابن المبارک و غیرہ سے از اہل علم صلوۃ تسبیح را و ذکر کردہ اند فضل در و حاکم گفته است کہ از انچہ استدلای توان کرد بوی صحت این صلوۃ عمل کردن انکہ است مثل ابن المبارک و بیہقی بدان وند اول صاحبین تر از ان از یکدیگر و درین تقویت مست و حدیث مرفوع را و سیوطی این را از بیہقی نقل کردہ و حافظ ابن حجر گفته است مقدم ترین کسی کہ روایت کردہ شدہ است عمل این نماز از وی ابو ابو جوزا و ابن عبد اللہ بصری سف کہ از ثقات تابعین است و ثابت شدہ از حاکم عتیکہ بعد از و نید و اثبات کردہ آنرا آنکہ طریقین از شافعیہ و روایت کردہ ابن را از وی بیہقی بسند حسن و عبد العزیز ابن ابی داؤد کہ مقدم تر از ابن المبارک است گفته من اراد کتبۃ علیہ بصلوۃ تسبیح و ابو عثمان خیری زائد گفته کہ ندیدم برای رفع شدہ اہم و ہم مثل صلوۃ تسبیح در حدیث ابن عباس را اطلاق است کہ مجموع آن شش طریق است و ابو نفعت یکدیگر قوت یافته و تائید پذیرفتہ است و انکہ این شان داکا بر این من آنرا روایت نموده اند و ابن جوزی را در ان دہم شدہ است کہ صدقہ کہ در ان مذکور است این نزدیک خراسانی است و ابن جنین نیست بلکہ وی ابن عبد اللہ دمشقی است معرون بسین بعضی اورا از حجت خطا تضعیف کردہ اند و جامعہ اورا توثیق نموده بخلاف خراسانی کہ وی متردک است این کلام تری الشریعہ است کہ نقل کردہ شد و ما در آخر کلام در بیان تعدد طرق در روایات اختصار کردہ ایم و این قدر بس است و سیوطی

در زکاة ابو داؤد و نیز شمل کلام وی آورده و نهایت استیفاء و تنقیصا و نیز در زکاة الشریعہ گفته است
 کہ این خبر تا قضا فزوده است و در تخریج را فعلی گفته است کہ حق آنست کہ ہر طریقی وی ضعیف است و حدیث ابن عباس
 قریب بغير حسن است لیکن شاذ است از جهت شدت نزدیکی و روئے و همچنین کلام نووی نیز درین باب مختلف آمده
 در تہذیب الاسما از آنہیں کردہ چنانکہ گذشتہ و در ادکار استیجاب از ابو کہر سافہ و در شرح تہذیب ضعیف نموده
 دانند و علم انہی و با یکملہ در شان این صلوة اختلاف گونہ است و بنظر متبع و تصحیح کلام ائمہ صحت حسن وی غالب و
 بزم خلیج مصنف بعد مکتبہ حدیث و طرق آورده در وی کل نظر است لا اقل اشارت با اختلاف بایست کرد مصنف
 در نیاب بر طریقہ ابن جوزی سرود و در علم یک جانبہ پس بی مرفہ دلی تماشای است و مالی و توقع در محل تردد و خلاف

شروط انصاف است در باب صلوة رغائب و صلوة نیمہ شعبان و صلوة نیمہ رجب و صلوة ایمان و صلوة لیلۃ اعراب
 و صلوة لیلۃ القدر و صلوة کل لیلۃ من رجب و شعبان و رمضان درین ابواب چیزی ثابت شدہ این صلوة و اختلاف
 آن در احواد بعضی مثل طریقت و خستہ خستہ و مل ایشان تفرق گشتہ است و نزد مشائخ حدیث بصحت نرسیدہ و
 بعضی از ایشان در انکار ہما با لغہ ظہیم نمایند و سیدی محمد ابن ہرزدق کہ از مشائخ دیر غریب است در وہاب
 خود گفته و لا نقل بصلوة الامام و الا سابع و قول فصل در نیاب ہست کہ در سادہ توصیل المرید الی المہاد بیان احکام آن
 و الا واد گفتہ ایم و اما حدیث درین ابواب نیز تفرق بعضی بعضی وضع و بعضی بعضی در جامع الاصول ذکر صلوة رغائب کردہ
 و کیفیت آن بیان نموده با وجود آنکہ وضع کتاب برای جمع احادیث صحیحہ گشتہ کردہ و حدیثی درین باب از انس
 آورده و گفته کہ این حدیث در کتاب رزین است و در صحیح کی از کتب کتبہ از انیا فیم و یکدیگر ہست ہوں فیہ انہی و ہر باب

زکوة علی غیرے ثابت شدہ بد آنکہ در وجوب زکوة طے از زہب و فضہ کہ زمان را ابو دائرہ را اختلاف است
 امام ابو حنیفہ گوید کہ در و سے زکوة ہست و امام مالک گوید در علی کہ سباح است استمال وی زکوة نبود و ابن
 اظہر قولین است از امام شافعی و مختار در مذہب امام احمد نیز ہمین است و در آنچه پوشند و یا برای کرا و تجارت یا
 حمام بود یا بر اسے اتفاق عند الحاجة بعد سافہ نزد ایشان ہم ہست و امام محمد در موطا گفته کہ طے کہ از جواهر و
 لالی بود ہست در و سے زکوة در ہر حال دلیل این ائمہ آنست کہ وی استعمال است در سباح پس مشاہدہ نیاب
 بندہ و عبید خدمت و در کتب و دلیل امام ابو حنیفہ و تابعان وی عموم قول شی سبحانہ و تعالی است و الذین یکفرون
 الذہب و الفضة و ان یفقون انی بسیل اللہ الایۃ و ہم قول پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فی الورق ربع العشر یعنی در نقرہ
 واجب ہست چل یک و درین طاعت خواہ مسکہ زردہ باشد یا غیر مسکہ زردہ آئینہ باشد یا علی یا غیر آن و نیز سبب زکوة
 مال نامی است و دلیل ناموجود است در زہب و فضہ از روی خلقت و مستدرین باب دلیل است بخلاف نیاب
 و مثال آن و اما حدیث و آما ز در ہر دو جانب مختلف آمدہ اما در جانب وجوب کہ مذہب حنفیہ است ابو داؤد و نیز مذہب
 و نسائی از حدیث ابن عمر و ابن عباس من جدہ آورده کہ زنی نزد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد و
 با او دخترے بود و در او در دست و قمر و سے دوستانہ بود از طلا فرمود آیا می دہی زکوة این را گفت لا یا
 رسول اللہ نمی دہم فرمود و نفس می زاید ترا کہ پوشانند پروردگار تعالی را و در قیامت روضہ از تنہا پس کشید
 آن زن کہ ستوانہا را و بینداخت بجانب حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و گفت ہذا اللہ و الرسول ابن لفظ ابی داؤد

وثنائی گفته که زنی آمد از اهل یمن د ذکر کرد باین حدیث را در روایت ترمذی آورده که دو زن آمدند نزد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و در دست آنها دو سوار بود احدیث دشمنی گفته که ابن قطان گفته است که استناد این حدیث صحیح است و نیز روایت کرد ابو داؤد و حاکم بر شرط شیخین از عائشة که گفت در آمد بر من رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم پس دیدم در دست من انگشتر بهای بزرگ از انقره فرمود چیست اینها یا عائشة گفتم ساخته ام اینها را تا بیازم خود را بر آن تو فرمود آیا ادای کنی زکوة این گفتم نه فرمود پس نیست اینها ترا برای آتش و دوزخ در کشی در شرح خرقی گفته که در استناد این دو حدیث سخن است و در روایت موطا آمده که ام سلمه گفت که می پوشیدم من حلی زهیب گفتم یا رسول الله اینها داخل کنز است فرمود هر چه زکوة ادا کنند کمتر بخود اما در جانب عدم وجوب احمد گفته است که پنج کس از صحابه اند که زهیب ایشان عدم وجوب زکوة است ابن عمر و عائشة و انس و جابر و اسماعیل ابی بکر و از جابر مرفوعاً نیز آمده و آن ضعیف است انتی و بیعتی گفته که آنچه روایت کرده خنده است از جابر مرفوعاً که لیس فی بحلی زکوة باطل است و اصل ندارد و آنچه مرویست قول او است و مرویست که ابن عمر می پوشانید نبات و جوی خود را علی زهیب و بیرون نمی آورد زکوة از آن نیز آمده که عائشة می پرورد نبات بعد از خود را که تقسیم بوزند در کنار خود می پوشانید ایشان را حلی و بیرون نمی آورد از آن زکوة و این احادیث در جامع الاصول مذکورند و اسماعیل ابی بکر می پوشانید نبات خود را از هب مانند نیما هزار زکوة نمی داد و ترمذی گفته که اخلاق کرده اند اهل علم درین باب بعضی صحابه و تابعین گفته فی بحلی زکوة و سفیان ثوری و عبد الله ابن المبارک باین تخیل اند و بعضی صحابه که ابن عمر و عائشة و جابر ابن عبد الله و انس بن مالک از ایشانند گویند لیس فی بحلی زکوة و بعضی نقضای تابعین نیز برین اند و مالک ابن انس و شافعی و احمد و اسحاق قائل اند باین و صحیح نشده از حضرت مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم درین باب چیزی نیستی و بعضی گفته اند که مراد زکوة حلی بجا نیست دادن آنهاست روایت کرده شده است این تاویل از سعید ابن المسیب حسن بصری و غیر ایشان و در دو وعید بر ترک مندوب آمده است چنانکه در قول وی بجا نه لغای و مینعون الماعون و کذا قال الزکشی و در مقاصد حسنه می گوید که این ربیع از نقضای عنوان حدیث نقل کنند و آن نیزه بیعتی از حدیث کامل بن اعلا از حذیب بن ثابت از قول ابن عمر ثابت است و از طریق قتاده و شعبی از سعید ابن المسیب نیز آمده که در زکوة حلی گفت لیس و جابر و بد آنچه مذکور شد ظاهر گشت که مراد شیخ مصنف عدم صحیح حدیث است و در باب زکوة حلی نقضای اثباتاً بلکه نفی ان احیاً است بآن و در اثبات خود احادیث آمده که بعضی ائمه علم کرده اند بجهت آن چنانکه زهیب امام ابو یوسف گفته است و الله اعلم و در باب زکوة حلی با کثرت روایات چیزی ثابت نشده و در باب زکوة مخدرات چیزی ثابت نشده ذکر این هر دو باب سابقاً در باب زکوة و صدقات گذشت است و در باب سوال اطلبوا من الحمار و من حسان الوجوه و آنچه درین باب است مجموع باطل است و در مقابل حسنه می گوید که بطرانی بلفظ آتیه سواد الخیر عن حسان الوجوه از حدیث زید بن خنیسه عن ابیه عن جده مرفوعاً آورده و باین آمده زوالی لعلی و ابن شہیر است و مراد از طرق است از انس و جابر و عائشة و ابن عباس و ابن عمر و ابی بکر و ابی هریره و انقل اکثر ایشان نیست که اطلبوا الخیر عن حسان الوجوه و در لفظی اذالم یلتئم الحاجات فاطلبوا ما لیس حسان الوجوه و در لفظی اطلبوا الخیر و در لفظی اطلبوا الخیر و این هر دو نقل از ترمذی است و نیز بعضی این زیادت آمده

فان نفسی حاجت بقضایا بوجه طلق و ان در دگر در دگر بوجه طلق فربس حسن الوجه ذممة عند طلب الحاکم در دگر بوجه
 حسن عند طلب الحاکم یعنی طلب کنید خیر و ماحض خود را از روی کشاده روی خوش خلق که اگر حاجت ترا آتیا کند
 روی کشاده کند و اگر دگر دگر کشاده کند و اینک در دگر زشت روی و زشت طلب حاجت و زشت روی که نیکو
 روی زشت آن و گفته که تمامه طرق آن ضعیف است و بعضی سخت تر است و بعضی از بعضی دیگر و حسن طرق خیری است
 که آورده است آن تمام و غیره و از طرق سفیان ثوری با سند او ای ابن عباس بلفظ التمسوا الخیر و آنچه
 آورده است نجاشی در زمارت خود بعضی بدل ابن عباس ابی هریرة آورده آن ثابت تر است و روایت کرده
 آنرا ابویعلیٰ موصی در سند خود روایت کرده طبرانی از مجاهد ابن عباس و گفته گمان می برم که آنرا منع کرده گفته
 که رجال و سلفه اند و با این همه طرق درست بنا خد حکم بر حقن بوضع چنانکه شیخ ابن حجر بدان اشارت کرده و
 در بعضی اشعار ابن رواحه یا حسان بن ثابت چنانکه عسکری روایت کرده و ارفع شده که گفته قد سمعنا نبینا
 قال قولنا و هو لمن یطلب الخیر راحه و اعتدوا و طلبوا الخیر من من و زین الله وجهه یسباحه و استسجی و در
 ترجمه الشریفة بعض طرق حدیث اطلبوا الخیر من حسان الوری و در ضعیف گفته و بعضی رحمن و از متابعات آورده
 و در مسیوطی نقل کرده که گفته که این حدیث نزد من حسن صحیح است و جمع کرده ام طرق آنرا در خودی مطروحات با جمله حکم
 ضعیف بطلان این حدیث که ظاهر در معنی وضع است درست نباشد و استدلال علم و در باب فضل معروف و مذکور
 از غیرم بخوان خلق غیره ثابت نشده در مقاصد حسنه از بعضی در شعب الایمان و ابی یعلیٰ و عسکری از حدیث ثور
 بن یزید از خالد بن سعدان از معاذ بن جبل مرفوعا آورده که ما عظمیٰ نعمته الله علیه بعد الا عظمیٰ ثمنه الناس علیه فمن
 ثم یحییٰ ملک الموت فقد عرض ملک النعمه للزوال ترجمه چون حق تعالیٰ نعمت را بر بنده از بندگان خود عظیم گرداند
 ثمن و بواسطه مردم را نیز بر دهنده عظیم گرداند و اگر بنده در آن بنده ثمن مردم و غم خواری ایشان را پس تحقیق
 در آورده آن نعمت را در عرض زوال و بعضی نیز آنرا بهین اسناد روایت کرده الا انک مالک ابن یحمار را بیان خالد
 و معاذ و سلمه آورده و جبرانی و بعضی از حدیث او را ای از ابن عمر نیز بلفظ دیگر مرفوعا روایت کرده و بعضی از حدیث
 او را ای از ابی هریرة نیز آورده بلفظ ما من عبد انعم الله علیه نعمته کسبها علیه الا جعل الیه شیئا من حوائج الناس
 فان تهرم ثم فقد عرض ملک النعمه للزوال و بعضی ازین طرق موکد بعضی است از منی و این لفظ اخیر مناسب تر است
 بلفظی که ضعیف ترجمه آنرا ذکر کرده و از عبارات مقاصد ظاهر می شود که این حدیث در حدیث ضعیف دارد و لیکن
 تعدد طرق جبران کرده و استدلال علم و در باب فضائل عا شورا و استحباب عیام آن ثابت شده و سایر احادیث
 در فضل آن و فضل صلوة و اتفاق و حساب و ایمان و اکتمال و طبع خوب و غیر ذلک مجموع موضوع و معنی است
 قال الله الحدیث الا کتال فیما بدقه ابتداء فلهما حسین سرمد کشیدن در روز عا شورا بر عتی است که کشندگان
 حسین ابتداء کرد و اندر احادیث که در فضل و عظمت روز عا شورا و وقوع و فائز عظیمه در آن شل قبول توبه اوم و رفع
 او بر آسمان و نجاشی ابراهیم از آنش و بر آوردن نوح از سفینه و از نزل تورات بر موسی و غیره تسخیر از دج و بر آوردن
 یوسف از زندان و دیگر فائز دنیا صلوات الله و سلامه علیه و امثال آن آمده همه نزد محدثان موضوع و معنی است
 و از اکتال و تحلل که در دوسه مشهور است از ان جمله استحباب صوم صحیح است حتی که در بعضی احادیث صحیح آمده

حاکم و شمار بطبرانی نیز آورده است و سیوطی از حدیث حاکم و بیہقی از علی دابی هريرة آورده و در بعضی طرق این
 زیادت آمده گشت گنبد پیش از آن کسی که تو انید کرد در آن وقت که شمشند اعراب بر طواف و ایستای خود و
 گنبد از حدیث یکے را که در تابد از این یعنی که او در روایتی آمده که من می بینم پیشی خود گویم که دست و پای را که در دست
 وی گنبد شست و بر آن یک گنبد کعبه سنگ شک و این خبریست از حوال آن زمان و اما حدیث ثانی از آن گنبد آن که
 ابودریغ ترندی آنرا از امیر المومنین علی بلفظ من مالک انداد الله جلجله ابی بقیع بعد و لم یج فلاح علیه ان بیوت
 یسود یا و نصرا نیا آورده و گفته اند حدیث غریب لا تعرفه الا من هذا الوجه فی اسنادیه مقال و هلالی ابن عبد الله
 محمول و کثرت یضعف فی حدیث و در باب کل فرض در صفة قور بواختری ثابت شده شیخ عبد الرحمن ابن ربیع
 که از متاخرین علماء و محدثین دمازمین است در کتاب تیز السب من الخبیث فماید هر علی الاکثره من الاطاح و یث
 این حدیث را از حدیث ابن ابی اسامه در سندش از امیر المومنین علی تر فو غا آورده و در ضمنی این حدیث اما حدیث
 در مشکوٰۃ از حدیث ابن ماجه و بیہقی در شعب الایمان از انس آمده که گفت گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم چون
 فرض و دیگر یکی از شما دهر به فرستد می ستقرض بسوی وی یا سوار کند بر دایه خود باید که سوار شود و دایه را قبول نکند و به
 رد اگر آنگاه پیش از فرض بیان ایشان همچنین معاملة میفرستد با خود و هم از انس از حدیث بخاری در تاریخ آورده که
 فرمود آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم چون فرض دهد مردی مردی را باید که بگیرد از وی بدیه را و آثار صحابه و ابن
 بابیه نیز آمده و در باب لانکاح الابولی و شاهی عدلی خبری صحیح شده حدیث لانکاح الابولی را در جامع الاصول
 از ابی موسی اشعری از حدیث ابی داؤد و ترندی آورده و در مشکوٰۃ از احمد ابن ماجه و دارمی نیز آورده و در کتب
 و شیح خرّی گفته که رواه انجسته الاالنسائی و محمّد ابن المدیخی و غیره و سیوطی از احمد و ترندی دابی داؤد و نسائی
 و ابن ماجه از ابی موسی و ابن ماجه از ابن عباس و از احمد و ابن ماجه از عائشہ آورده لانکاح الابولی و سلطان
 و لے لمن الاولی له و حدیث لانکاح الابولی و شاهی بن ماز طبرانی از ابی موسی آورده و لانکاح الابولی و
 و شاهی عدلی از بیہقی از عمران و از عائشہ آورده و ترندی در جامع خود حدیث لانکاح الابولی را از ابی موسی
 بطریق متعدد آورده و گفته که درین باب از عائشہ دابی هريرة و عمران بن حصین و انس بن مالک نیز حدیث آمده
 و گفته که در حدیث ابی موسی اختلاف رواه است و از تفصیل بیان نموده و گفته که حدیث عائشہ نزد جن است
 و ترندی حدیث لانکاح الابنیة را ابی جده از وضع کرده و از ابن عباس آورده که گفت گفت رسول خدا صلی الله
 علیه و آله و سلم زانیات آنرا ند که نکاح می کنند زنیهاست خود را بفریب و گفته که رفع کرده این حدیث را
 عبد الاطالی در کتاب غیر بیوت آورده در کتاب طلاق رفع نموده و هذا صح و گفته که حدیث عبد الاطالی مرفوعاً غیر محفوظ
 دخی و انهم حج کجما که رفع کرده او را اگر انچه مرویست از عبد الاطالی از سعید بن قتاده و صحیح است که روایت
 کرده شده است از قول ابن عباس لانکاح الابنیة و درین باب از عمران بن حصین نیز آمده است و آنکه در
 نکاح امراة بالغه بے اذن ولی و تزوج دخی نفس خود را اختلاف است بیان آنکه امام شافعی و مالک و احمد
 ابن اندک جائز نیست و تمسک ایشان بهین حدیث لانکاح الابولی است که در بعضی مشایخ حدیث را منمن
 است چنانکه سلوم شد و حدیث دیگر است که آنرا احمد و ترندی و ابوداؤد و ابن ماجه و دارمی از عائشہ روایت

از کتابت در عرب قلیل بود و نیک می دانستند باحتیاجی را و هر که در وی این تحصیل می بود در جاهلیت
 و اول اسلام او را کامل می گفتند و این صفات جمع بود در کسی که گفت حجاج در علم او را خود را که تعلیم کن نشان
 را به باحتیاجش از کتابت زیرا که ایشان می یابند کسی را که می نویسد از جانب ایشان نمی یابند کسی را که باحتیاج
 کند از جانب ایشان و همه این احادیث ضعیف اند و از ابی نعیم در طبعه و از ویسی در کسند انفرادی از ابی هریر
 آورده که حق و دلد بر والدین است که نگاه دارد او را نام نیک و نزدیک کند چون بالغ شود و تعلیم کند او را کتاب
 اگر مراد کتاب کتابت بوده قرآن و کتب دیگر و بعضی مفسران کتاب را در قول حق تعالی که در شان عیسی علیه السلام
 فرمود و علیه السلام و حکمت کتابت تفسیر کرده اند و گفته اند که وی علیه السلام حسن الخط بود و در تفسیر و تزیین
 الخلق و ایشان را نیز از ادغال ساخته اند شبیه معیشت که حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم حکم ایست که
 حکمت الهی اقتضای آن کرده بود خط و سوادند است و چون این تحت نبوت و دلیل کمالی وی بود صلی الله علیه و آله
 و سلم نسبت به تمام ایندات شریفی را بر او نمود و کریمه و ما کنست تلوا من قبله من کتاب و لا تحط به فیک از الام کتاب
 البطلون و همین آنست و فرمود وی صلی الله علیه و آله و سلم سخن امته ایون لا تعلم الکتاب و الحساب و انچه نسبت
 کتابت مناشیر و کتابت بحضرت وی صلی الله علیه و آله و سلم کرده اند باعتبار مجاز و شهرت که نسبت فعل با مرتبه
 و بعضی گفته اند که چون تمام شد سوره وی و ثابت شد نبوت وی صلی الله علیه و آله و سلم در آخر عمر بدست مبارک
 خود چیزی نوشته است بهمت یتیم و تمیل فضائل و خواص فواید و سخن در بنیاب زیاد و برایت در شرح مشکوٰۃ
 آورده شده است و بعد از علم و در باب نسی از بیدن کتاب چیزی ثابت شده در مشکوٰۃ از حدیث ابو داؤد می آمدن قطع
 سدره صوب اندر سه فی النار کسی که قطع کند درخت کنار هر گون گرداند او را فدا می نماید و گفته که آنکه درخت
 مختصرت و تمام حدیث نیست که من قطع سدره فی النار استغل بها ابن سبیل و ابیها ثم غنما بغیر حق یکن له فیها صوب اند
 سه فی النار و در جمیع اینها گفته که پس بعضی میگویند که مراد از آن سدره که است زیرا که وی حرام است یا سدره مریشوی از
 آنکه تا سبب انس و خل گردد و مرسی را که با جرت میکند بسوی وی و بعضی گفته اند که مراد سدره صحر است که اینها باج حیوانات
 و رسای آن می شینند و بعضی گفته اند که مراد سدره مملوک غیر است که قطع میکند او را ظالمی بغیر حق یا آنکه این حدیث
 مضطرب است زیرا که راوی عروه است که قطع می کرد و از چوب او را می ساخت و جماع ست علماء را بر باحتیاج
 قطع و نهی پوشیده نماند که وجودی که برای نبی از قطع آن مذکور شد عام است خصوصیتی بسدره ندارد مگر آنکه جهت
 خصوص واقع بوده باشد یا جهت آنکه وجود دوس در صحرا یا به عرب کثیر است چنانکه ام غیلان و مانند آن و اگر
 که است قطع آن جهت میوه و سایه داری و نه باشد و تعلق بعضی از مصالح دنییه بدان چنانکه شستن میست
 باب جو شایده برگ و سایه با بودن و سایه از درخت خشک و نمونه از سدره المنتهی که مقام غنهای علوم غلات و ملائکه
 مقربین است و در باشد و در فضل میوه این درخت که از بقی می گویند بکسر نون نیز در جمیع ابواب آورده که چون
 الله تعالی آدم صلی الله علیه و آله را بر زمین افکند اول چیزی که از میوه های زمین خورد حق بود و او را خطیب
 عن ابن عباس و در باب فضل و دم عدس چیزی ثابت شده و همچنین در با فلا و بین و جوز و بادجیان و نار و مویر
 بلکه زنا و قد در بنیاب وضع احادیث کرده اند و در بنیاب محمد ثمان و ما آورده حسین اسلام را از علم الله اقدس و تمام شده

مخوری این را اسم الله گویند و بکارش بیرون خورد و رواه بنادین اسری و سید احمد بن ابی مزین و کتاب النبیة الوانیة
می گویند که از سلطان درج اعتبار از اکل جبین رومی است نه خردی زیرا که می گویند دردی آنقدر است که در جبین
دبا وجود آن نه حرام است از جهت عدم جرم بدان آتی این اما دیش و آنراست که در جبین یافته شد و در دست
از مدح و ذم وی چیزی نیست مگر از مل و دست وی و گویا که قول مصنف و همچنین در با قاطعیت بر فضل است
نه بر عدس و نه با همه نزد وی نبوت و صحت ندارد و الله اعلم اما جود در تشریه الشریعة از ابن عباس بسطرتی می آید
که همه آن منکر اند باین دارد و بخورد و اما از اماراتی بچون مسافر شفا میگوید و جود هر دو در دهن چون گوشت شود
در شکم میگذرد و در خطیب نیز این را آورده و گفته که منکر است و ابن عساکر گفته که این از وضع محمد بن مارون است
و اما باز بخان در مقاصد گفته که حدیث ابی ذر بن اناسی یعنی باز بخان بهر تنبیه بخوند بر آید باطل لا اصل له
اگر چه اسناد کرده از اصحاب تابعین و شیخ ابن حجر گفته که دقوت نیافتم من برین حدیث و لیکن با فتم در بعضی از
از روایت ابی علی ابن زبیر ابی ذر بن اناسی و لا دار فیہ و صحیح نیست و شنیدم از بعضی خطا که می گفت که این از وضع
از اوست و در کثیری میگوید که آنچه میگویند باین عوام ناسخند قاطعی را از ایشان که می گفت این صحیح تر است از حدیث
ما در مزمع المشرع له و این خطا صحیح است و نیز گفته که در حدیث محمد بن عبید الله قرنی از جعفر بن محمد آورده
که گفت بخورید باز بخان را و بسیار بخورید از آن زیرا که وی درختی است که ایمان آورده است بخدا و جل و
شیخ ابن حجر از وی از انس آورده و در حدیثی بی سند از ابی هریره آورده که حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود
بخورید باز بخان را زیرا که وی درختی است که دیده ام من او را در حین الماوی گوای داده است و خدا را بخان
و مرا به نبوت و علی را ابولایت و محمد بن عبد الله که هر که بخورد او را با عقدا دانند که وی در دست باشد
مرا در آورده و هر که بخورد با عقدا در او باشد مرا در او دانند و گفته اند اینها باطل است و در آن گویند که از شافعی شنیدم که
نهی میکردن اکل باز بخان شب و آخره لیسبق فی مناقب الشافعی انی کلام المقاصد و در تشریه الشریعة از حدیث
ابن عباس آورده که در ولیمه مردی بودیم طعامی آوردند که در وی باز بخان بود مردی از قوم گفت یا رسول الله
باز بخان پیغمبر سودای کند پس بخورد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم باز بخان را در فمه و فرمود باز بخان شافعی
از هر دو و نیست و در وی دین حدیث را نیز نسبت بوضع کنند و در حدیثی دیگر موضوع نیز آمده که نیکو بقله است و
در شیرینید از پد آنرا در زیت کیند و بخورید از آن بسیار بخورید زیرا که وی اولی شجره است که ایمان آورده بخدا
و وی بهوشت حکمت است و در طب و دماغ و مقوی شانه و کثیر حلق و درین نیز کذب و مغتری است طلال نیست ذکر
وی زرقا و با کماله گفته اند آنچه در باز بخان می آید همه موضوع و باطل است و الله اعلم و اما از امارات جمع ابی
از ابن عساکر از ابن عباس می آید که گفت گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم ما من رمانه
من رمانه الا و لیغیحه من رمانه بخته نیست هیچ اناری از انارهای شما که آنکه در شکم وی دانه است و از انار
و ابن عساکر گفته که این حدیث باطل است و در مقاصد گفته که در حدیثی این از ابن عباس فرموده و شد وی ضعیف است
و در تشریه الشریعة گفته که این حدیث صحیح نیست زیرا که در اسنادی محمد بن ابی لولید بن ابی اسحق و نیز گفته که ابن حبان ابن
محمد بن ابی لولید را در زینت آورده و گفته که گاهی خطای کند و غریبی می آید و در حدیث را شاهدی است

از قول ابن عباس موقوفاً کہ طبرانی آنرا روایت کرده و رجال ذی رجال صحیح اند و بیہقی در شعب الایمان نیز آورده
 و ہم در جمع الجوامع آورده کہ امام جعفر ابن محمد از ابائی کرم خود سلام اللہ علیہم اجمعین از امیر المومنین علیؑ آورده کہ
 گفت گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بخورد ناماد از برا کہ نیست در وی دانه مگر آنکہ در وی آب بہشت است
 و نیست در وی دانه کہ نیست در سده مگر آنکہ نخس گرداند دل را و نگاہ دارد بخیا طین را چہل شب و در سند ابن حبش
 مجاہل اند نیز آورده از علیؑ کہ فرمود حضرت مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لازم گیرید بخوردن انار و بخوردن اورا
 بہ پیروی کہ دہان سده است و ہر دانه کہ از ان در سده افتد و کشن گرداند دل را اکہ شب و در سند ابن حبش نیز از
 مجاہل اند نیز آورده کہ خطیب در جامع از علیؑ آورده کہ گفت بخورد ناماد از شیرین را کہ وی صاف و خاص گفتہ سده است
 و از مر جائہ آمدہ کہ گفت دیدم علیؑ را کہ بخورد ناماد و ہر دانه کہ از وی می افتاد حتی بہت و بخورد و رواہ ابیہقی و اما میند
 احادیث ذکر آن بخصوص مدح و ذم وی چیزی نیافتیم مگر ذکر غیب علی الاطلاق و در تریہ الشریعہ از ابن عباس آورده
 کہ گفت بخورد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم غیب را بشیر رواہ اعیلی و بیہقی و بیس لہ اسناد قوی نیز آورده
 کہ شمار است در غیب پنج چیز طلال می خورد از آنرا در مالیکہ غیب است و فیو شید و در مالیکہ غیب است و می گیرد از وس
 پریم و رب و فل رواہ اعیلی عن ابی ہریرہ و ابیہقی و آورده بریغ و غیب داہج و آورده کہ لازم گیرید بخورد غیب
 و خبر زیرا کہ بہترین فواکہ غیب است و بہترین طعام خبر و آورده کہ گلو ا غیب جتہ جتہ بخورد و انگوہ ایک یک دانه زیرا کہ
 این با نم نزدیک از است و بنارسی نیز آمدہ چنانکہ باید تنبیہ احادیث در شان طعم و فواکہ و شمار کہ بصوت رسیدہ است
 بسیار است و چون معنی تخصیص کلام باین شمای مذکور کرد ما نیز اقتصار بر ان کردیم بقدر آنکہ بعمل و قوم و کرات
 احادیث ہمہ در کراہت خوردن اینها منع از دخول مساجد بطرق متعددہ ہمہ ورود یافتہ و جامع و مجالس نیز در علم
 انماست و در بعض روایات نقل نیز ہمدین حکم داخل شدہ و لیکن بعض احادیث غیر ناجہ در مدح اینها نیز آمدہ انا
 در فصل در مقاصد سنہ آورده کہ آن حضرت فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم با علیؑ از آن روایت نقل فرمایند لعل اس
 علی چون توشہ راہ برداری فراموش کن یا زار او گفتہ کہ ہذا کذب بہت و گفتہ ما عند نیست حدیثی کہ دلیلی در
 سند الفردوس بی سند از عبد اللہ ابن ابی کثارت انصاری برادر جریہ فرمودہ آورده کہ علیکم بالصبر فانہ بہیب لطفہ
 و صبح الولد بخورد یا زار کہ دے پاک و صاف می سازد و لطفہ را و تندرست میگرداند و لہ را و در تریہ الشریعہ از ابن
 عمر آورده کہ مروی بہ حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد شکایت کرد قلع او لا در این امر کرد آن حضرت
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اورا بخوردن بیضہ و پیاز رواہ ابن جہان و در اسناد وی محمد ابن فرار مازنی است متہم کہ نب
 و در خوردن بیضہ احادیث بسیار آمدہ تصحیف یا موضوع و اللہ اعلم و در مشکوٰۃ از حدیث ابی داؤد آورده کہ پرسیدہ شد
 عائشہ از بصل پس گفت عائشہ بدستی آخر حامی کہ خورد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حمای بود کہ در وس
 بصل است آہی در تقدیر بہت این حدیث مانا کہ خوردن آن بہت تعلیم اباحت وی بود و نیز کردہ و در خوردن اوست فاک
 کہ آنکہ او زفتہ باشد والا اگر نپزد و میراند و در انجا کراہتی نیست و اما تو ہم سیوطی در جمع الجوامع از وی آورده کہ حضرت
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود بخورد و سیو او تھا وی کہید و سہ کہ در وی شفاست از ہفتاد و دو دیگر من فرستہ نمی آمد
 می خوردم اورا رواہ ابیہقی عن علیؑ و این حدیث در این نسخ و حمادی و طبرانی در اوسط و ابویہمنی بحلیہ و عبد اللہ

بن سید فی ایضاح الاشکال و این بخیزی فی الوریات نیز آورده و با وجود آن صحیح نیست و باید علم و امارت
در بعض احادیث غیر ثابت آمده که الکرات فی البقل بنزله انجمن فی طعام و در نقلی فضل الکرات علی سائر البقول افضل
انجمن علی سائر الاشیاء و لیکن صحیح آنست که حکم او حکم بصل است و اما نقل در تریب الشریعه از ابن مسعود آورده که گفت
رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم چون بخورد بقل را و خواهد که بوی وی نیاید یا و کند مراد در روایتی در مورد بخور
برین گفته که این حدیث منقطع است و در روایتی وی قایل اند و سخاوی در قول بدیع گفته است که صحیح نیست این حدیث
انسی و بعضی از علمای متأخرین این را در فضائل صلوٰه علی ابنی صلی الله علیه و آله وسلم آورده اند و الله اعلم و در باب
فضل کرم و آنکه افضل طعام دنیا و الآخرة اللحم خیر است ثابت شده احادیث در فضل کرم بالغای مختلفه آمده و لیکن معنی
در صحت و ثبوت آنهاست و در مشکوٰه از ابن ماجه از حدیث انس آورده که سید ادرکم اللحم و در مقاصد حسنه از ابن ماجه
و از ابن ابی الدنیا از ابی الدرداء آورده بلفظ سید طعام دنیا و الآخرة اللحم و گفته که در روایتی بدل و الآخرة دلیل آنست
آمده و گفته که سند وی ضعیف است و لیکن او را شواهد است از حدیث علی مرتضی که سید طعام دنیا اللحم کرم الارز
اخرج ابو نعیم فی الطب النبوی و از مصیب بلفظ سید طعام فی دنیا و الآخرة اللحم کرم الارز و سید الشرب فی دنیا
و الآخرة الماء و الهی و از بریده بلفظ سید لادم فی دنیا و الآخرة اللحم و از ابی هریرة و کذا ابو نعیم فی الطب لیکن بلفظ
خیر و ابو عثمان صابونی بلفظ سید لادم اللحم و از بریده بن کعب بلفظ افضل طعام دنیا و الآخرة اللحم اخرج ابو نعیم فی الطب
و این ضعیف است جدا و عقیل گفته لایح فیه شی و در آورده او را ابن جوزی در مقدمات و شیخ ابن حجر گفته ظاهر شد
بر من حکم بوضع برین متن و ابو الشیخ از روایت ابن سحمان آورده که گفت شنیدم از علمای خود که می گفتند خود
محبوبترین طعام نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم کرم که زیاد می کنند در قوت شنوایی و وی بهترین طعام دنیا
است در دنیا و آخرت و اگر سوال کنم پروردگار خود را که بخورد مرا هر روز برشته میکند آنرا پروردگار من و در نزدی
در شمائل از حدیث جابر آورده که گفت آمد ما را رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم و زینرل ما پس زخم کردیم ما را
فرمود گویا که ایشان دانستند که ما دوست میداریم کرم را و صحیح ترا زخمه قول اوست صلی الله علیه و آله وسلم فضل
عائشه علی سائر النساء افضل الثریه علی سائر الطعام و گفته است امام شافعی که اکل کرم زیاد می کند عقل را است
سلام المقاصد و اما که منسک بحديث خرید ما را است که خرید در غالب احوال نباشد مگر با کرم و در نهایت گفته که مراد از شسته
عین خرید بلکه طعام شسته از کرم خرید و گفته اند که افضل طعام عرب خرید با کرم است و لابد در مقام بیان فضل ما گفته اند
اراده کرده باشند مطابق خرید را نعم المراد و سیوطی این احادیث مذکور را بطریق دیگر نیز آورده و از ابن عباس نیز
آورده اکل اللحم بحسن الوجوه و بحسن الخلق رده ابن عساکر و از سلمان آورده ان القلب فرحه عند اکل اللحم و الله اعلم
و بعضی دین جان از ابی هریره نیز آورده که دل را از قیست نزد اکل کرم و هر چه در وی زحمت است دل را
ایست در وی تم کبر و سوان است پس گاه گاه تن بخورد از او را میر المومنین علی آورده که گفت گوشت از گوشت
زیاده میگرد و هر که بخورد گوشت را با جلد و درید گرد و طلق وی رده ابو نعیم فی الطب و در موطا از امیر المومنین
عمر آورده که گفت دور دارید خود را از گوشت زیرا که او را بخت و زحمت است مثل زحمت خراب و هم در موطا آورده
که عمر در وی را دیده که می خورد گوشت پس خواند این آیت را و از بهیم طلبا کرم فی حیوانکم الذنبا و استتمتم بها و الله اعلم

از بریدن گوشت بکار دیگر نمی آید بلکه در جامع الاصول از حدیث ابی داود و در مشکوٰۃ از بیعی نیز آمده است آورده
که گوشت گوشت رسول این است که علی علیه و آله و سلم نه بر گوشت را بکار و نه از آن از منج اما جمیع و بخورید آنرا
بندها آن زیرا که این گوشت از کبکتر است و صاحب مشکوٰۃ گفته که ابو داود و بیعی گفته اند که این حدیث قوی است و در
بخاری و ترمذی و مشکوٰۃ که بیعی گفته که حدیثی معارض این حدیث نیز آورده شده که آن حضرت علی علیه و آله و سلم می فرید
هم شانه بکار پس اگر حدیثی صحیح است در گوشتی باشد که نیک نفع یافته و احتیاج به بریدن آن نه اند و آنچه در
بریدن آن که در پنج طبع یافته و حدیثی غیر از این است که لیکن بعضی دوا و دوی ضعیف بلکه متروک است و متهم اندیشی
اما آنچه در جو طبع هم یکین آمده حدیث محمود بن اسیم است که گفت دیدم پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم می فرید
گوشت شاة که در دست دی بود پس خوانده شد آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم از باز پس بنیداخت آن گوشت پاره
نه و کلمه که بدان میبرد و در غایت دکنار دکنار او کرد و حضور واه انجاری و سلم و دیگر حدیث غیره بن خیمه است
که گوشت همان شد هم همراه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم یک کسی در خانه مردی فرمود تا پلو پلو شاة در ابریان کردند پسر
بر گوشت کار و ما و عجب کرد و از عجب کردن بلال درین وقت بگفت در واه الترمذی بی اشکال تنبیه بچنانکه نمی از بریدن
گوشت بکار و در دیافته از رفتن گوشت از استخوان بهیست نیز منع گوشت واقع شده و در جامع الاصول از صفوان بن اسیم
آورده که گفت بودم من کی خورم با رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم می گویم گوشت را بهیست خود از استخوان
فرمود نزدیک گردان گوشت را در دهان خود که وی گوشت از کبکتر است و علی بود و در وی الترمذی نحوه و در باب
فیصل هر چه میزی نامیده شده و مجموع احادیث آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم می آید که معاذ پرسید از حضرت صلی الله
علیه و آله و سلم یا رسول الله چه می خورم از گوشت بر تو زده فرمود آری و درین هر چه خوردیم از باز پس زیادت کرد
در گوشتان قوت چل مرد و در جامع من جامع چل مرد و فیصله این حدیث ما آورده و در سند دی محمد بن بلال
است و وی وضع است و غالب طرق در آن روایت و غلب و فیصله از مزین و فیصله از این مره و فیصله از
طریق ابن عباس نیز آورده و در کلمه این حدیث در طرق متعدد است و در بعضی رجال آنها اختلاف است و حدیث
صحیح نیست و در باب نهی از اکل طین نیز ثابت شده و در جامع حدیث از سلمان آورده که هر که بخورد طین
گو یا که امانت که در قتل نفس خود را داده و بپیرانی فزاید آورده اکل طین حرام علی کل مسلم رواه الدمشقی
ابن مسعود القردوس و از ابی امامه بن اکل طین حرام علی بالنفس من لونه و نقص من جسمه هر که بخورد از گل حساب
کرده خود را بخت نقصان شده از رنگ وی و حیثیت وی و در حدیثی زیاد آورده هر که بخورد گل را بپزند
نه ای تنالی حکم اهدا و در قیامت بانش هر قدر که خورده است از گل بداد این جایز و در مقاصد حدیث
اکل طین حرام علی کل مسلم از ترمذی از انس فرمود آورده و گفته که ابن مسعود از جابر بن عبد الله روایت است که اکل طین یورث اتفاق
و از علی آورده که خوردن گل و بریدن ناخن بندها از قطع میوه از دوسوی صفت و گفته که در قیاب بیعی است م
الی القاسم ابن مند و را لیکن بیعی گفته که روایت کرده شده است و در حرم طین احادیث که صحیح نیست یکی از آنها را
از ترمذی از شریعه آورده حدیث ابن مسعود نقلی بودم من طین نرم اکل طین علی ذریه و نیز آورده که هر که بخورد گل را او غل سال
گندوی پس بیعی بخورد گوشت هر قدر که اکل است و گل کرد و بخون و سه و نیز آورده هر که بخورد گل را او غل سال

در بیان نهی از اکل طین

و نیز آورده که سوگند خور و پروردگار شاکه عذاب کنم آکل طین ماسل عذاب شارب خمواذ عا نشه آورده گفت
آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مرا و رای میرا فرماد که من بزرگ میکند شکر را و زرد میکند رنگ را و سپرد
در شتائی روزی را و همه این احادیث ضعیف اند یا موضوع و در باب اکل در بار چینه ثابت شده در مقاصد حسنه
میگوید طبرانی و ابن عدی از ابی امامه مرفوعاً آورده که الاکل فی السوق و ناره یعنی خوردن در بازار پیش مردم از ذرات
است مست و سوزنده ضعیف است و معارض است او را حدیث ابن مسعود که گفت بودیم با رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم که بطوریم و حال آنکه راهی رفیقیم و نه نوشیدیم و حال قیام خسریه الترمذی و محمد ابن ماجه و ابن حبان اتقی
و در تریو اشربه گفته که آن را ابن عدی و خطیب از ابی هریرہ و سیر ابن عدی و عقبلی از ابی امامه آورده و جمیع ضعیف
زیرا که در و با جمیع روحان و اهل اقصاء کرده بر تضعیف و در باب بطیخ و فضائل آن چیز است ثابت شده

و احادیث کتاب بطیخ مجموع باطل و موضوع است آنچه ثابت است از آن جمله آن است که کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم باکل البطیخ در مقاصد حسنه و حرث الباری میگوید که ابو عمر و قوتانی در بطیخ و فضائل و سبب بزرگی تضعیف
کرده و احادیث و سبب باطل کرده و ابو القاسم تمیمی گفته که کثرت طرق زیاد نمیکند مگر ضعف را و دوی گفته که
این سخن غیر صحیح است اتقی و در حرث انکار گفته که حدیث خزوه یعنی بطیخ و آنکه آورده که رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
دوست میداشت آن را وایت کرده میشود از آنس و گفت و دیدم رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم که جمع میکرد میان
رطب و خرزه اتقی و در تریو اشربه آورده است که حدیث بطیخ ما و ارحمه و سلام و تمام حلاوة الحبه و ششی
جلال الدین سیوطی در لال گفته فضل بطیخ و برکت اشدرقائے علی اکلمائے لایق فی الساروان ارحمه و
سلام و تمام حلاوة الحبه بطور موضوع و ابن جوزی از ابن عباس آورده و گفته که در و سبب مایهیل اند و گفته که من شمت
میکند و وضع این حدیث بنادر ازیرا که ما شنیدیم از و سبب احادیث بسیار مرفوعاً و موقوفاً در فضائل بطیخ انقدر که ندیم
نزد خبر و سبب و کلمات محال و صحیح شده در فضائل بطیخ چیزه گوئیم که رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خورد آن را
و نیز آورده که بطیخ نفیس البطن غسلاً و یذهب الداء اصلاً و نیز آورده تفکوا با بطیخ و عظموه فان حلاوة من حلاوة
الحبه و ما و ارحمه فمن اکل لقمه من بطیخ کتب اللہ سبعین الحسنه و ما عنه سبعین الف حسنه و رفع
له سبعین الف درجه لانه خرج من الحبه رواء الداریم و التوفانی فی جزیر بطیخ عن علی و سیر آورده که ابن عباس پر است
آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بطیخ از طاعت و سبب او پس بگفت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آن را و بوسه کرد و خلع
و گفت تعظیم کنید بطیخ را زیرا که و سبب از حلاوت و زمین است آب و سبب شفاست و حلاوت و سبب از بهشت رواء التوفانی

و در باب فضائل گرس و کل مرتکب ستر و نقش و درخت بان خیر است ثابت شده و حدیث من شتم الرور و الا امر و کل
علی فقد جفانی و حدیث خلق الرور من عری و امثال این مجموع موضوع و باطل است و فضل ترگس و تریو اشربه آورده
که بوسه کنید ترگس را اگر چه در دهنه کبار یا در سله کبار یا در عمر کبار یا بوزیرا که در دل حیه است از جنون و جنام و بوسه
که قطع نمیکرد آن را اگر بوسه کردن ترگس ابن جوزی این حدیث را آورده و گفته که در و سبب هتاشمی و محمد ابن سلیمان است
و هر دو شتم اند و گفته اند که ابن عساکر و ابن النجار هر دو این حدیث را روایت کرده و اقتضای کرده اند بر وصف نکارت
نزد وضع و بعض گفته اند که بسیار است که ابن عساکر نکارت میگوید و حال آنکه حدیث تریو و سبب موضوع است چنانکه

از بخت باقی ماند و حدیث کرد و روایت کرد که شنیدم از پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ گفت من ششم الورد و اول گل
 سے نقد بخانی و درین لفظ قید و حرمت استی و با وجود آن و قطع نظر از محبت این حدیث اگر نزد ششم را یک طیب و
 استحضار و تذکار طیب را یک طیب مصطفوی و محبت و سے سے اللہ علیہ وآلہ وسلم طیب را با یک سے هر چه معلوم
 شریف و نیکو گردد و سخن است چنانکہ بشاہد و معائنہ آثار و صفات و سے سے اللہ علیہ وآلہ وسلم گذشتہ بعضی اهل
 السانین بکتہ در باب فضائل خسرو سغدیہ چہیزہ است نشدہ و این حدیث مشہور مسلسل کہ الایک
 الایض صدیقی باطل و موضوع است اما حدیث کہ در فضل مطلق خسرو سغدیہ یا خیر سغدیہ آمدہ چہیزہ
 است نشدہ چنانکہ سیوطی در جمع الجوامع بر روایت ابی داؤد از زید بن خالد آوردہ و الترمذی و ابی الدیک فائدہ بر قط
 فصلوہ از ابن بخار و بیہقی از ابن مسعود آوردہ کہ آواز کرد و خرد و خرد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 و نزد و سے مردم بودند پس گفت مرد سے اللهم العنہ فرمود و ششم کن اورا کہ و سے بخواند نماز و از طبرانی و بیہقی
 و غیرہما از ابن مسعود و ابی ہریرہ و بروایت احمد و ابی داؤد و ترمذی و بیہقی از ابی ہریرہ آوردہ کہ چون بشنود آواز
 خرد و سوال کہند خدا سے قتالے را از فضل و سے زیر کہ و سے بیند فرشتہ را چون بشنود آواز را سپاہ
 جوئید بخدا شیطان جہیم زیرا کہ و سے بیند شیطان را و از ابو الشیخ از ابی ہریرہ و ابن مردودہ از عائشہ آوردہ
 کہ آواز خرد و نماز است و زن او بد و باز و سے خود رکوع و سجود او و در خصوص خسرو سغدیہ نیز احادیث
 آمدہ و بسیار آمدہ چنانکہ ہم سیوطی و ابی طعن از ابی یوسف بن عتبہ آوردہ کہ الایک الایض صدیقی خرد و سغدیہ
 دوست من است و ابی بکر برقی از ابی زید انصاری آوردہ کہ خسرو سغدیہ دوست من است
 و دوست دوست من و دشمن دشمن خدا و در حدیث عائشہ و انس آمدہ و دشمن دشمن من و از بغوی از خالد
 ابن معدان آوردہ کہ خرد و سغدیہ دوست من و دشمن دشمن خدا است پاسبانی میکند صاحب خود را و مفت خانہ
 دیگر را و در حدیث عقیلی و ابی الشیخ از انس آمدہ کہ خرد و سغدیہ حبیب من و حبیب حبیب من کہ جبریل است
 پاسبانی میکند خانہ خود را و شانزدہ خانہ را از ہمسایہا چار از زمین و چار از شمال و چار از پیش و چار از پس
 و از بیہقی از ابن عمر آمدہ کہ خرد و سغدیہ تمام میکند نماز و ہرگز نگاہ ندارد و خرد و سغدیہ با نگاہ ہشتاد و از سے چیز از شر
 شیطان و ساحر و کائنات و از ابی الشیخ از ثوبان آوردہ کہ مرد خدا سے قتالے را خرد و سے کہ چنگلہا سے و سے
 در زمین است و گردن و سے زیر عرش و باز و سے او در ہوا میرند ہر دو باز و سے خود را ہر شب وقت خمسہ
 و یکویسبع اللہ و س ربنا الرحمن لا آخیرہ و ہم از ابی الشیخ از ابن عمر آوردہ کہ خدا سے قتالے را خرد و سے است
 کہ ہر دو باز و سے و سے نقش است بر جہد و کو کو و با قوت و یک باز و سے و سے در مشرق است و باز و سے دیگر
 در مغرب و با یہا سے او در زمین و خسرو سے در زیر عرش چون وقت سحر سے شود و بزند باز و سے خود را و بگوید
 سبحان اللہ ربنا اللہ لا آخیرہ ہمہ خرد و سسان باز و سے خود را بزند و آواز کند و چون روز قیامت برسد
 خوان شود کہ باز و سے خود را بزند و آواز خود را بپست کن پس بپا شد اہل آسمان و زمین کہ قیامت نزدیک
 رسید و از طبرانی از صفوان نیز مانند این آوردہ و از ابن عدی و بیہقی از جابر بن عبد اللہ آوردہ و تفصیلت کردہ
 و از طبری از ام محمد بنت زید بن ثابت آوردہ کہ سہ آواز است کہ دوست سیدار و آن را خدا سے قتالے

آواز خودی و آواز خوانندہ قرآن و آواز کسیک استغفار میکند در وقت سجود ادا الی اشخ از این حسرت آورده کہ
 دشمنانم گنبد خردم سفید باز یکا که سے دوست من دوست سے دشمن دشمن من ست مسوگند بخدا کی
 دستاورد است مرا بحق اگر بنشد بنی آدم چیز سے کہ در ذب است ہر آئینہ تجسہ نہ پاس سے سے را
 و کم اور اندر و فقرہ و فقرہ کہ میرا حق را آجا کی میرند آواز سے این روایات مسیوطی ست در جمع الجوامع
 و خادای نیزہ قاصد این حادثہ آورده و مساند انمارا ذکر کرده و بعضی از اشارت نسبت الجسفت کرده و میگوید
 کہ شیخ ابن حجر بر این جوزی دما ورون او این احادیث را در موضوعات انکار کرده و گفتہ کہ ظاہر
 میشود بر من حکم کردن برین متن بوضع و سخاوی میگوید ولیکن در اکثر الفاظ آن و کاتکتہ ست کہ ہمارا ہن
 نماز و دعا قاطعاً ایمانیم اخبار و یک را در جزو سے طعمہ افراد نموده است انتہی و اللہ اعلم و در باب فضائل حنا
 پیچہ ثابت شد کہ سیوطی از طبرانی از ابن عباس آورده کہ گفت آورده شد نزد رسول خدا صلی اللہ علیہ
 و آلہ وسلم گل خار از مودالفاغیہ تشبہ ریحان الجنۃ فاغیہ مشابہ ریحان بہشت ست و در قاسوس میگوید فاغیہ
 شگوفہ غامت و در مجمع البحار در بابہ ثنابے آورد حدیث سید ریاحین الجنۃ الفاغیہ و میگوید کہ فاغیہ
 شگوفہ خار اگویند و بعضی گفتہ شگوفہ ریحان و بعضی گفتہ اند شگوفہ ہر نبات صحرائی کہ آنرا کسی قفا نہ
 و گفتہ اند فاغیہ از ہر نبات نور را گویند از ثنابے حدیث کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم یحب الفاغیہ
 انتہی و در تذکرۃ الشریعہ بصریہ در فضائل حنائیر آورده کہ سید ریاحین الجنۃ انمارا بن را خطیب از ابن عمر
 آورده و در سے بکر ابن بکار قیس ست و سے یس ثنابے ست و بعضی گفتہ اند کہ توثیق کردہ است او را
 ابن خبان و غیر سے و انجہ حدیث را متابعت ست کہ روایت کردہ است آنرا طبرانی و از ہر وہ آورده است
 بخط مسند ریحان اہل الجنۃ الفاغیہ رواہ البیہقی فی الشعب و نیز از انس آورده کان احب الیہ من الیہ
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم الفاغیہ انتہی و از بنیائیز مملوم خود کہ مراد فاغیہ خاست و نیز آورده
 کہ خاست خدا و سنت رسول است تسبیح میکند ہر مرد زن و صبی و در رکعت و در خواب پرست بابت و جہار
 رکعت و چون در آورده میشود مزد و قبر در سے آید برو سے منکر و کیر پس میگوید یکے از ایشان مرد و گرسے را
 پس او را میگوید چگونہ پرسم او را و حال آنکہ باو سے بہت سلام ست یعنی خطاب بنما و در رولیتہ آمدہ چگونہ
 پرسم او را و برو سے نور اسلام ست ابن جوزی این احادیث را آورده و ظنن کردہ و گفتہ احادیث
 در فضل حنا آمدہ تسبیح یکے الا انما صحیح نیست و نیز آورده کہ نفقہ در سے در را خدا بقصد ہم ست و نفقہ در سے
 در خطاب بہت ہزار و دہم رواہ الدار سے عن ابی طیہ و در سے ابی یحیی بن عیسیٰ مخزومی ست و وی ببول ست
 و نیز آورده کہ خطاب کنید کہ خدا بتعالی و فرشتگان او را بخوار و تسل او ہر چہ پیدا کردہ است و خلق نموده
 ست ایمان در دریا و طہور و آشیانہا و ماہرست میکند بر صاحب خطاب و انمارا وضع برین لائح ست و در
 جمع الجوامع آورده کہ خطاب کنید بچاکہ سے خوش ہوش ست و سکین میکند ترس را و زیادہ میکند شباب شمارا و جمال
 انما شمارا و اینا چہ در خطاب بنما ست نہ خطاب بسوا و ہمد برین کتاب حدیث آورده است کہ میباشند از زمان تو سے
 کہ خطاب کنند برین سیاسی مثل ہم اہل حمام در بنما ہند ایشان از یہ سے بہت را روایت کرد این حدیث را بطوری

از اینها نقل گفته اند که این حدیث صحیح نیست و در اسناد و سند عبد الکریم است و علی بن ابی الحارثی است و ابو اسیر
 بصری نقل گفته اند که جامع از اصحاب خضاب سیاه کرده اند مثل امام حسن و امام حسین و صاحبین ابی ذکوان و جامع است
 تا بعین و بر تقدیر صحت حدیث مراد آن خواهد بود که در غی یا بنده بود به مشیت را ارجحیت فعل و اعتقاد است که ضابطه
 شده است از ایشان شاذ جهت خضاب چنانکه در شان خوارج آمده است که سیاه ایشان تعلیق بر اینست و حال آنکه نقل
 حرام نیست و شیخ ابن حجر گفته است که خطا کرده است ابن جوزی که طعن در عبد الکریم کرده است زیرا که ابن
 عبد الکریم ابن ابی اسیر است و روایت او در صحیح آمده و این حدیث لا احمد و مستند خود را آورد و
 و نسائی و حاکم و مستدرک خود و ابن حبان و صحیح خود و ترمذی و سنن و شعب و طحاوی و مختار و و ما نقل ابی الحارثی آورده
 اند و ابن جوزی در عدم تصحیح این حدیث تعلیل کرده گفته که اگر تسلیم کنیم که این عبد الکریم ابن ابی الحارثی است و مستند
 روایت دارد و روایت میکند اگر از کسی نقل شده است نزد و و بخاری نیز این حدیث را بطریق تعلیق و
 مسلم و متابعات آورده و ندیده گفت که و ابن ابی الحارثی نیست و حدیث صحیح است و نسائی و ترمذی و تاجی و
 که حدیث و عبد بن خضاب سیاه صحیح است و هر چه خلاف آن مرایت غیر صحیح و مختار نیز در مذہب فقهائین است
 و در مطالب المؤمنین میگوید که اتفاق کرده از مشایخ که خضاب بیجا در حق مردان سنت است و از سیاه موانع است
 از خضاب بسواد هر که از نماز این است براسه هیت در چشم اعداے وین کند درست است و هر که بلبس زینت
 نفس خود و دوستداری زن را را کرده بود نزد اکثر مشایخ و بعضی تجویز کرده اند بے کراهت کذا فی محیط و
 خلاف کرده اند در آن بعضی کرده سید از غیر اگر بپیری نورانی است و تغییر نورانی کرده و از ابن عباس آورده اند که
 فرمود چنانچه خوش دارم که زینت کند براسه من آراة من خوش دارد و سے که زینت کنم من براسه و و اما نقل ابی
 و روایت است بیکه آنکه اگر در حالت قال کند لباس بپوشد و اگر براسه ترمین و زن خود کند نیز لباس بپوشد
 کذا فی شرح ادب القاضی بصحت رسیده است که امیر المؤمنین ابو جعفر عین خضاب میکرد و بنما و کتم که گویا بیست
 و یک رنگ آن سیاه نیست بلکه سبزه آبل لب باهی کفایا و اما که آنچه منقول از اصحاب مذکورین است نیز همین است
 و اما علم و خضاب زن دست و پاے را بنما براسه ترمین مزین خود را و اما که بدان صورت و تا شل نباشد لباس
 و جاریه و غیره را نیز لباس است در مرد و همی را نمی باید کرد اگر آنکه عذرے داشته باشد و کرده است خضاب بسواد
 و البخر خضاب بنما براسه است اتفاق از خضاب بسواد خلافه است و لیکن مختار در مذہب حریت و کراهت است
 و در باب نهی از تنف شیب خیره است ثابت شده در جامع الاصول از حدیث ابو داؤد و ترمذی و نسائی از عمرو
 ابن شعیب عن ابیہ عن جدّه و آورده که گفت گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم تنف کند شیب یعنی خنجر
 موے سفید را زیرا که نیست هیچ مسلمانی که بپوشد در اسلام اگر آنکه باشد او را نویسه روز قیامت و مذواتی است که
 بپوشد او را خدای تعالی بپوشد و کم کند به آن خطی این روایت ابی داؤد است و در روایت ترمذی آمده که پیغمبر صلی الله علیه
 و آله و سلم نمی کرده از تنف شیب و گفته که و نور سلطان است و نسائی و سیوطی و جمیع ابواب آورده که یک رنگ کین سیاه
 نظر کند خدای تعالی بسوے و بے روز قیامت و کسی که تنف کند شیب را قمع کند برست و او را خدای تعالی بقانع از تنف
 روز قیامت رواه ابن عساکر عن عمر بن ابی شعیب عن ابیہ عن جدّه و تنف شیب نزد امام ابو حنیفہ کرده است اگر

بجہت تخریج باشد و امام محمد گفته لا باس به کذا فی مطالب المؤمنین نقلاً عن انما منہ وخیار آن است کہ مکروه است
 بجہت ورود وونی ازان در احادیث و شاید کہ وجہ عدم کرامت بجہت کلامی کہ وصحت و ثبوت این احادیث است و لکن
 حکم مصنف بعد ثبوت اینها بجہت این است کہ عمر و ابن شعیب عن ایمن جده زید اگر گفته کہ اگر منصب میر جده
 بعمر و راجع است این حدیث مرسل است و اگر ابی عامر بود و منقطع زیرا کہ اصل نسبت این چنین است عمر و ابن شعیب
 بن محمد بن ہمدان ابن عمرو ابن العاص و چون ضمیر جده بعمر و ابو داؤد حدیث از محمد بود و سے تابعی است و ابی
 چون رفع کند حدیث مرسل بود و اگر ابی بود حدیث از عبد اللہ ابن عمر و ابو داؤد و سے صحابی است و لیکن شعب از سے
 سماع ندارد پس حدیث منقطع است و لکن این اسناد صحیحین نیست و اللہ اعلم و در باب تخریم بنجام حقیق و تخریم درست
 راست چیزے ثابت شدہ در تخریم بنجام حقیق احادیث آمدہ کہ سے مبارک است و نفی فقر میکند و نیز آمدہ کہ حدیث
 تخریم کند بقیق و نقش کند بر سے و ما توفیقی الا باللہ توفیق دہد خدای تعالیٰ اورا باسی ہر چیز و دوست و اذنہ اورا
 ہر دو فرستہ و نیز آمدہ کہ اکثر حرزاہل بیت حقیق است و آمدہ کہ ہر کہ تخریم کند بقیق ہمیشہ میند چیز را کہ دوست
 میدار د آن را و فدا کردہ شود مرا و اگر انچه نیک است و سعادت است و این احادیث بصحت نسبیہ پنجانچہ
 شیخ مصنف گفته و اما آنکہ گفته کہ در باب تخریم درست راست چیزے ثابت شدہ محل بحث است از جہت ورود و
 احادیث صحیحہ در باب و خود نیز سابقاً در باب پوشش آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ و سلمہ گفته کہ آنکس شری است
 کردہ آثار و آیات مختلف است در بعض احادیث آنکہ وہ دست راست بودے و در بعض در دست چپ و مجموع
 احادیث صحیح است ظاہر آنکہ گاہے در دست چپ و گاہے در دست راست بودے و این عبارت مصنف است
 در باب در بنجامیگو یک چیزے ثابت شدہ و در باب نہی از عرض خواب بر زنان چیزے ثابت شدہ و انچه صحیح
 شدہ و در باب آنست کہ خواب از عرض نکند مگر بلیب عاقل و در بعض روایات بعالم تاصح و در بعض روایات
 بلیب حبیب و نیز آمدہ کہ اگر خواب بر بہرینہ نقل کند در جانب دست چپ و گویہ آن را کہے اینجانی از عرض خواب
 بر عاقل و کول و دشمن مفہوم شدہ اما در خصوص نہی عرض آن بر زنان چیزے صحیح شدہ و در تخریم ہر کہ
 کہ نہی ان لقیس الرواسی السار و گفته کہ روایت کردہ این حدیث را عتیلی از عائشہ و گفته کہ لا تہل و در نیز ان گفته
 کہ عبد الملک ابن ہرمان تخریم کردہ بحدیثی باطل کہ لا یقص الرواسی السار انتہی و در موہب لدنیہ از عبد الزاق ان
 سعید ابن عبد الرحمن بن سیر روایت کردہ از عائشہ آوردہ است کہ رفتہ بود از اہل مدینہ عالم کہ شوہر سے تجارت
 رفتہ بود آن زن در خواب دید کہ ستون خای شکستہ و پیرے اعزاز یافتہ نزد عائشہ آمد و خواب خود را عرض کرد
 فرمود اگر این خواب تو صادق است شوہر تو میرد و بزائی تو پیرے فاجر پس نشست آن زن و گریہ میکرد پس
 آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خود گذار یا عائشہ چون تعبیر کند شما سلماتے را خواب اورا تعبیر کنید بخیر زیرا کہ خواب موافق
 تعبیرے آید پس فرمود آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم امر آن زن را حیرت انشا اللہ تعالیٰ سے آید شوہر تو سلامت
 و می زانی پس نیکو کار و اللہ اعلم و در باب حکم پیرے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بخاری مثل انجب آمد و دو سلطان
 انجب در چیزے ثابت شدہ و صحیح کشتہ و در بعض انما انجب رد و دو التریک یک نیز آمدہ و مقامہ سنہ میگویہ
 کہ این شہر است میان اعاجم الاصلے ندارد دہم از جمع میان دو تکررے کہ با خود شراب دارد و در خوردن نہی ورود شدہ

در باب تخریم بنجام

در باب نہی از عرض خواب بر زنان

در باب حکم پیرے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بخاری

مگر آنکه اذن گیر و صاحب خود انتی دین نمی در حدیث صحیحین و ترمذی و ابوداؤد و واقع شده و این کلمه که بسلیمان فارسی
فرموده یا سلمان تنگنب بر و در بعضی نسخ شکست بناسے خطاب سینه آرد اصلے ندارد و بخاری
در تفسیر خود بانی عقد کرده بعنوان باب من کلم بالفارسیة و الرخانة موصیث جابر آورده که روز خندق از آن حضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الناس حضور شریف بخانه دے نموده پس آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم باصحاب فرمود
که در خانه جابر سورت زود باشید و اینجا حاضر آئید و سور کلم فارسی است دیگر حدیث لم خالد آورده که خرد بود و همراه
پدر خود میرانے زود باشید نزد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد آن حضرت فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
سنه سنه که کلمه حبشیه است بمعنی حسنه دیگر کلمه کنج که موضوع است بر لے زجر بعبیان از سقذرات نیز کلمه فارسی
و در صحیحین از حدیث ابی هریره آمده که حسن ابن علی خرد بود و تمره از ترمه حدقه که نزد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
آورده بود و در گرفت و در دهن نهاد حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود کنج و زجر کرد تا بیدار و آنرا از دهن و
فرمود که آیا میدانی که ماسد قه نغوریم و کذا اقال الطیبی و لیکن اینجا گفته اند که فارسی بودن لفظ سور محل بحث است تواند که
مشترک بود میان لغت عرب و فارس چنانکه صاحبون و امثال آن گفته اند و سنه تواند که مختصا حسنه بود و کنج
صوت است از لفظ موضوع عربی یا فارسی کذا اما لا و در باب کرامت سخن فارسی گفتن چیزی نابت نشده و حدیث
کلمه فارسیه من حسن العربیه لم حکیم ما خطیبه خطاست در ترمذی اشهر یو آورده که انبش الکلام الی اللہ الفارسیه
و کلام اشیا طیس الخوزیه و کلام اهل النار النجایه و کلام اهل الجنة العربیه و گفته که جز بقانی این حدیث را آورده و در سنن
و سیمیل ابن زیاد منی است و سیم ششم است بوضع این حدیث و حافظ ابن حجر گفته که این اصیل از شیوخ بخاری است
در غیر صحیح و گوید آفت و زنجیر است از پایان است انتی زبانه آورده که من تکلم بالفارسیه زیاده فی حبه و نقصت
من مروت و گفته که روایت کرده ابن را بن عدی از انس و در وی تلخیص بن زبانه است نقیب کرده شده است آن کلمه
آورده است ترا حاکم در مستدرک و لیکن زبانی گفته که یسین صحیح و اسناد و او را و را شایسته از حدیث ابن عباس که
روایت کرده و او را امکام که گفت من حسن مکم ان تکلم بالعربیه تکلم بالفارسیه فانه یرث النفاق و از امیر المؤمنین علیه السلام
که گفت اتعلموا بطانۃ الامام هم از و سے آمده که شنیدم و سے را که تکلم میکنند بفارسی در طواف پس بگفت هر دو باز و سے
اورا و گفت بگرسو سے عربیت راه و او را بیهی الا اول فی الحسن و الثانی فی الشعب انتی و نیز آورده است که نفرتا حق تعالی
ایچ و می برگزید براج بنیبر و عربیت بعد از آن و سے میرسانم بفهم خود زبان ایشان و از ابن عربیه و تفسیر از ابن عباس آورده که گفت
حق کرده میشود بر جبریل زبان عربی و سے آورد و سے بر هر سفسرے زبان وی ایچ یکے ازینا معین نیست و عجب آنکه
حدیث دیگر آورده که ناظر در مع زبان فارسی است که میگویی کلام آن کسانیکه گرد عرش اند فارسی است و حق تعالی چون
نمود و حق کند یعنی آن کسانے که گرد عرش اند امر را که در و سے نرمی و آسانی است و می میکند بفارسی و اگر خواهد و حق کند
امر را که در و سے سختی است و می میکند بعربی و بلفظ دیگر آورده که چون غضب کند و می بعربی نفرستد و چون انصاف بود
فارسی و می کند و اینها نیز از موضوعات اند و در باب و لہ الزنا آنکه مشهور شده که ولد الزنا لا یدخل الجنة حدیث
نابت نیست و باطل است در مقام حسنه میگویی که این حدیث ابو نعیم در تلمیذ از مجاہد از ابی هریره و در فرقا آورده و باطل
کرده از ادب قطعی آنکه مجاہد از ابی هریره سماع ندارد و اثبات و سے طایبان مجاہد ابی هریره نیز بطریق ابو نعیم و شافعی

در بیان کلمه فارسی

در بیان کلمه فارسی

己未

صلوات اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود کہ آن بیدار میکنند بر سرے نماز و در روایت دیگر آمده از انس کہ بودیم با ترمذی و مولیٰ خود اخطا شد
 علیہ وآلہ وسلم پس گزیدیم و بر غوث پس لعنت کرد آن مولیٰ را پس فرمود آن حضرت صلوات اللہ علیہ وآلہ وسلم
 کہ لعنت کن اور اگر دے آگاہ گردانیم پیغمبر سے و از پیغمبران بر سرے نماز و از انس در حدیث بخاری صواب بخشد
 و در حدیث احمد و طبرانی و غیر ایشان نیز مثل باین آمده و شیخ ابن کثیر جزو سے ملحد و در جناب با تصنیف کرده اتقی
 تنبیہ الامم مستغفری و در روایت دیگر سے نماز اذانی نہ فرمود ما آورده کہ اگر اذان کند بر غوث گنبد قدس از آب
 و بخوان بر سرے حجت باین آیت را و اما ان لا تغفل علی اللہ الا یہ و دیگر اگر شما مومن ایہ اذان را بخواند از سر
 خود و این سے خود پس اذان بپا سش آن آب را گردن از سش خود امن می یابی اذ شر آن خواندن این آیت
 در صبح و مسافر از ہر آن دفع ہو لم و عقارب از عمر ابن عبد اسر بن نیز نقل کرده اند گفته اند کہ از ہر غنیمت نیست
 ما فیہ است و اما علم و در باب ذم سماع حدیث صحیح وارد شد و مراد خصوص سماع غایت با عام تر از غنا و مزا سیر
 و در ذم ہر یک از ان احادیث وارد شد است سیوطی در جمع الجوامع در کتاب ابو و ثقی از حدیث طبرانی
 در جم کبر و خطیب در تاریخ از ابن عساکر آورده کہ من عن النخاء و الاستماع الی النخاء و عن النخبة و الاستماع الی النخبة
 و عن النخبة و الاستماع الی النخبة و از حدیث خطیب از امیر المومنین علی آورده من عن ضرب الدت و حب الضج و ضرب
 الزمار و از ابن ابی الدنیا در ذم ہادی انان مسعود آورده کہ النخبة النفاق فی القلب کما نیت الماء لبقول و از طبری
 مسند الفردوس از انس باین لفظ آورده النخاء و النخبة النفاق فی القلب کما نیت الماء لبقول
 و الذی نفس بید و الہ القرآن والا کر نیتان الا یان فی القلب کما نیت الماء لبقول و از طبری
 و لا یصح کما قال النوذی و از ابی ہریرہ آورده باین لفظ حب النخبة النفاق فی القلب کما نیت الماء لبقول
 از ابن عساکر و ما الی از ابن مسعود آورده ایاکم و المذاہف و النخاء و النخبة النفاق فی القلب کما نیت
 الماء لبقول و صاحب طہوۃ از یحیی در شب الایمان از ابی ہریرہ آورده النخبة النفاق فی القلب کما نیت الماء لبقول
 و سیوطی از ابن مردودہ و بزار و ضیاء مقدس در مختار و سنن ابن منہور و مسند احمد از انس قاضی از عائشہ
 آورده و صورتان ملعونان فی الدنیا و الآخرۃ مزمار عند النیت و رتہ عند مصیبتہ و از حکیم ترمذی در قواعد الاصول آورده من
 استمع الی صوت فناء لم یؤذن لہ ان یسمع صوت الرماح فی الجنتہ قیل و الرماح یون قال قیل و الی الجنتہ و یجوز
 ضعیف است و از حاکم در تاریخ دلیلی از علی آورده من مات و لا تقبہ ظالم صلو علیہ و سے گفته کہ ابن عساکر ضعیف است
 عبد و از ابی امامہ آورده و ما ذان اللہ غر و جل بعثی ہرے و رحمۃ للعالمین و امر فی یمن المذاہف و المذاہف و الا و ثان
 و احلیب و امر الجاہلیۃ الحدیث و ابن عدیث را ابو داؤد طیالسی روایت کرده و احمد بن حنبل و ابن منہج نے باین
 این آورده و بزار از ابن عباس فرمود ما آورده محرم البیتہ و المیسر و الکوبہ لفظ الطبل و از ابی انان عباس فرمود ما
 آورده ہر تہم الطبل و المزمار و از ابن عساکر و ما الی و ابن عساکر در تاریخ آورده من قوال قبتہ یستمع منساب
 اشرفی ہا و ذینہ الا لک ہوم العیات و از جابر بن عبد اللہ بن قیس مابن ماجہ و طبرانی از صفوان ابن ابراہیم و زید
 کہ در مدینہ عمر ابن قرقہ مر سے بود کہ کعب سے دلت زنی بود چنان کہ یہ ذن الناس من یستمر سے ہر الحدیث اذ لشد
 نزد آن حضرت آہ صلوات اللہ علیہ وآلہ وسلم و عساکر بنی کرد کہ اورا بچہ منی پیش آند کار و سے بت زنی بود

وآن حرام شد اکنون رزق و سے از کار آمد و جز این کار سے از دست و سے نمی بر آید اذن یکنی که دست از نم بپا حشته یا رسول الله فرموده اذن است و ذکر است در بی گفتی اے دشمن خدا خدا سے تمائے ترا قدرت بر رزق حلال طیب داد و تو حرام را بجای آن اختیار کردی اگر بعد ازین این کار کردی ترا چنین و چنان کنم برخیز از پیش من و توبه کن الحدیث و اکثر مفسرین لهذا حدیث را بهذا تفسیر کرده اند و گفته اند که ابن عباس و ابن مسعود سوگند خورده اند که مراد از بیت و قول فضیل ابن عیاض است الغنا و رقیة الزنا و اذ قطنی و دلی ارجا بر آورده که چون روز قیامت شود و گوید حق سبحانه تمائے کجا اند آئنا سے که منزه سے دست بردارم و گویش خود از منرا بر شیطان جدا کنی ایشان را و تمائے شک و خبر و گویش در شنگان را که بشنوا انما ایشان را تسبیح و تحمید من پس بقیونہ با و آئنا سے خوش که هرگز کے مثل آن بشنید و در جامع الاصول نیز صدر این حدیث آورده است و مسلم در جامع الاصول از ابی داؤد و مشکوٰۃ نیز از احمد آورده که نافع مولا سے ابن عمر میگویی که بودم با ابن عمر در راهی که ما را بشنید از منرا سے را پس بنام هر دو انگشت خود را در هر دو گوش خود و ادرا یک سو شد پس تر گفت طر بعد انما سے آیامی شنوی آن آوا را و من دمان زبان خود بعدم آورده است آمده که بودم من رویت ابن عمر را که آواز سے شنید حدیث را بود داؤد در حدیث خود آورده که گفت ابن عمر بودم با رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم پس شنید مثل اول من شنیدم و در چنین که من کردم در حدیث سے ذکر آنکه نافع گفت که خود بودم نیست و مقصود از ذکر خردی خود آنست که چرا او را منع نکرد این احادیث است که در ذم غنا و فرا سر و آه سے وارد شده و امثال آن احادیث دیگر نیز آمده از جهت خوف تطویل برین قدر اقتصار افتاد و شاید که تو بگوئی شک نیست که درین میان احادیث است که محدثین حکم بصفت آن کرده اند و تصریح بصحت آن نه نموده و بعضی از آن قبیل است که بعدم صحت آن حکم کرده اند چنانچه در ضمن بیان اشارت به آن کرده شد و دعائے معصفت آنست که حدیث صحیح در نیاب نیامده اگر از اداری بیار تا حقیقت حال معلوم شود و آنکه بعد از قطع نظر از آن که حدیث ضعیف بتجد و طرق بر تبه حسن رسد و حسن بر تبه صحیح حدیث صحیح در نیاب حدیث جابر تبیین است که بعضی مردم از ادرا ثبات باحتیاجت نیز بارند و انصاف آنست که دلیل آن ذم است مگر در بعضی مواضع مثل ایام عید و مانند آن حفاظ آن چنانچه در صحیح بخاری و مسلم آمده و این است که عائشة یگوید که در آن مدبرین رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و مردمن و جاریه بودند که گفتی سبک و نه بنما سے اباحت پس به پهلوانان آن حضرت محله الله علیه و آله و سلم بر جانش خواب و بگردانید و بنما سے مبارک خود را پس در آن ابو بکر پس منع کرد مرا گفت فرما شیطان را نزد پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم روا سیاری پس آن حضرت محله الله علیه و آله و سلم رو سے مبارک بابا بر آورده و گفت بگذار این دخترکان را یا ابوبکر پس چون غافل شد ابو بکر خلع کردم آن و جاریه را تا بیرون رفتند و بود این واقعہ در حدیث و روایت دیگر آمده که گفت عائشة را مدبرین ابو بکر و نزد من و دخترک بود از دخترکان انصار که غنا میکردند و بنما سے گفت و گو کرده بود بر این انصار روز اباحت گفت عائشة و نمودن آن دخترکان منی پس گفت ابو بکر آیا نزد شما بجان در خانه رسول خدا است و آن روز عید بود پس گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم پس سبک هر قوم را عید می است و این روز عید است و در روایت دیگر آمده که ابوبکر در آن مدبر عائشة و پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم ندی بود و در حدیث قطری

یا عید الفصحی و روز عاشقہ و روز کلمہ۔ دو گویندہ بودند کہ قننی میکردند با نوحه بایکدیگر گفته بودند انشاء در روز عید است پس گفت ابو بکر بنی اشطان مزار اشطان این گفت پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یا ابابکر میرقوم را عید است و عید یا این روز است و در روایت دیگر آمده کہ در آمد ابو بکر بر عاشقہ و نزد دوست دو چارہ بود کہ غذا میکردند و ایام منی و منی میزدند و پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پیشید و بود خود را بنجامہ پس منع کرد ایشان را ابو بکر و کبشاد آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم روزے مبارک خود را و فرمود گنجد ایشان را یا ابابکر کہ ایام عید است و آن ایام ایام منی بود اینها ہمہ روایات بخاری و مسلم اند اکنون باید دید کہ چون ابو بکر صدیق کہ اسبق و اقدم صحابہ است در معرفت احکام دین غمار انوار و فرمود شیطانی گفت و آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم او را برین تقریر کرد و گفت کہ ایچنین مگو کہ این مزار شیطانی نیست و حرام نیست بکجا چه گفت منع کن یا ابابکر ایشان را از دین کہ امروز عید است یعنی این حکم را کہ حرمت قننی و ذبیحہ است مطلق بدان و عام خیال کن در روز عید از لہو و سر و دامن نقدہ جائز باشد خصوصاً دخترکان و نوسالان را اگر قننی کنند و اشعار کہ بدان فحش و ذکر نساء و امثال آن نہا شد بخوانند و این تخصیص را ابو بکر صدیق چون تقریب منقاد و بود و سابقاً بیان از جانب شایع نیافتہ است اکنون تقریب و قریب این قضیہ معلوم کرد و نیز آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خود بشنیدن آن مقید نشد و ابو بکر را نسبت بران ترغیب نہ نمود لکن تامل زد و پیشتر در بیاب اشارت فرمود پس نہایت آنچه باین حدیث ثابت شود اباحت و رخصت آن در بعض احسان مثل ایام عید و مانند آن با بودن او حرام و مزار شیطانی و غیر این اوقات و این معنی نزد انصاف ظاہر است از حدیث کمالی و حدیث معمران معمران فی الذنبا والآخسۃ مزارعت نہ گفت و زید عنہ مصیبتہ کہ گذشت نیز بقول سیوطی صحیح است و در کتاب خود از فضیلت و جنت سارہ آورده ام صحیح است دیگر حدیث معمران کہ در صحیح بخاری آمده کہ آن حضرت فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ در امت من اقوام پیدا آیند کہ احتمال کنند حر را بکمر حاسہ و ہلہ بچہ فرج کہ او را از ان ایجاذاست و حر را بداد معافیت و اینست آلات ملاہی را کہ فرامیرست پس اگر استماع معافیت و آلات ملاہی حرام نباشد اطلاق احتمال بران و ذکر او با حر و حریر چہ معنی دارد و در اتصال و اسناد این حدیث مرابن حزم ظاہری و کہ از علمائے شافعیین محدثین است و تامل است اباحت غذا و فرامیرست قضیہ کہ درین باب وارد سخن است و شریح و تحقیق این مقام تفصیل طلبہ و موقوف بود بر بیان بعض مصطلحات علم حدیث بدانکہ در اصول حدیث تفسیر شدہ است کہ بخاری و ترمذی و ابواب صحیح خود بعض احادیث می آورد کہ سند آنها را از اول حدیث کنند گاہی بصیغہ جزم و معلوم چنان کہ ذکر فلان و قال فلان شاد این قسم محکم علیہ است بصحت و گاہی بصیغہ تریض و مجهول چنانکہ قبیل و قبائل و این مثل و اینست و بخروم الہیۃ و لیکن چون وے ترجمہ شد آن را در صحیح آورده است شریعت کہ ہمیشہ صحیح است و اگر کہ در التزم کرده است کہ درین کتاب جز صحیح ندارد و این حدیث اسناد را از اول تعلیق گویند و آن حدیث را مسلم از چہ حدیث تا آخر رساند نیز باشد و گفت اند تعلیقات البخاری متعلقات یا سندہ یعنی اگر چہ بظاہر منقطع آمد اما در واقع متصل اند و این حکم در جائے است کہ نسبت بر مال حدیث گویند کہ میان او و ایشان واسطہ است لا اگر نسبت بشیخ بود واسطہ خود گویند تا فلان این حکم معاف ندارد و در حدیث حدیث اسناد داخل و این حکم نفع ندارد

در بیان خبری که یافته شد در میان دو قریہ

و حدیث قتل مطلق مرتد کہ ہر دو صحیح اند تعارض آید و نزد تعارض حدیثین رجوع بقیاس بود و قیاس عدم قتل ناست
چنانچہ در ہدایہ گفت پس قیاس مرجع حدیث نہی از قتل نسا کرد و فقہر و در باب اذا وجد القاتل بین القسرتین ضمن
اقرہما چیزے ثابت شدہ این مسئلہ در کتب خفیہ در باب قسامت مذکور است کہ گفتہ اگر دایہ میان دو قریہ مجزور و سہرہ
تختہ باشد پس قسامت بر قریہ است کہ نزدیکتر باشد از سہرہ و قسامت آن بود کہ مردہ کہ اثر جسر راحت داشتہ باشد
در محلہ یافتہ شود و قاتل او معلوم نہ باشد و اولیای سہرہ و قریہ کنند خون او را بر اہل محلہ و گویا ان مذہب شدہ باشند
بچاہ مردہ از محلہ سوگند میدہند کہ باشد انکشتہ ایم او را و نمیدانیم کشتہ او را اگر این سوگند خوردند حکم کردہ شود بر اہل محلہ
بدیست مقتول و این حکم علی الاطلاق بحدیث صحیح ثابت شدہ است و حکم قسامت متفق علیہ است میان جمیع
ائمہ تنصیبیہ کہ در مذہب ہر یک مذکور است اما این مسئلہ کہ اگر مقتول در میان دو سہرہ یافتنہ شود و عناصر ہر یک
دست او را قریہ کہ نزدیکتر است مختلف فیہ است مذہب خفیہ آنست کہ مذکور شد و دلیل برین حکم در ہدایہ حدیث
سے آورده و در حاشیہ سے از مسوط نوشتہ کہ این حدیث ابی سعید خدری سے کہ قتیلہ را نزد حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ
علیہ وآلہ وسلم آوردند کہ در میان دو قریہ افتادہ بود و فرمود تا گز کردہ شد و در مسوط گفتہ کہ مساحت کردہ شد پس قریب
یافتہ شد بجانب یکے از ان دو قریہ بیک شہر پس حکم کرد قسامت و دست بر اہل آن قریہ و در تنزیہ شہر دیگر کہ
انجید ابی سعید را عقیلی آوردہ و گفتہ کہ در سہرہ ابواسرائیل است و منفرد است باین دلائل کہ قلت انرجہ الامام
فی مسندہ والہزار و ابواسرائیل از رجال ترمذی است و شبہی غالی است اما کذاب بنورد امام احمد گفتہ کہ کتب حدیث
و ابن معین توشیح کردہ است او را و انشد اعلم و در جمع الجوامع از شعبی آورده بر وایت عبدالرزاق و ابن ابی شیبہ
و یحیی کہ کشتہ یافتہ شد میان وادعہ و شاکر کہ نام دو موضع است پس امر کرد امیر المومنین عیسی بن الخطاب کہ قیاس
کند میان این دو قریہ پس یافتند او را بر وادعہ قریب تر پس حکم کرد قسامت و ضامن گردانید اہل وادعہ بر دست و
و در روایت دیگر ہم از شعبی بر وایت سعید بن منصور و شعبی آورده کہ کشتہ یافتہ شد در غریب وادعہ ہمدان پس حکم کرد
عمر بن الخطاب قسامت و روایت اول تفصیل این روایت است و در روایت وادعہ غلطی نیست مانند ابن آدمہ و گفتہ
کہ رفع این حدیث بکثرت رسالت محلہ اشعلیہ و آلہ وسلم منکر است و در ہند و سہرہ عمر ابن حبیب سے و سہ
مترک است باتفاق و در روایات آمدہ است کہ اہل وادعہ گفتند یا امیر المومنین سوگند مے مانع کرد از اموال ما فرمود
بہمینست حق و در روایتی حکم نکردم بر شما اگر بیک غیر شما مے اشعلیہ و آلہ وسلم و از امیر المومنین علی بن ابی طالب کہ
گفت ہر قتیلہ کہ یافتہ شود میان دو قریہ پس ضامن ہا سہن آن دو قریہ است یعنی اقرب آثار و ابی عبدالرزاق
فی الجامع و شیخ متذہب میگردد کہ این روایات ثابت شدہ و انشد اعلم و در باب من ابدیت لہ ہدیہ و عنہ جہانہ فہم
شہر کا وہ چیزے ثابت شدہ و در مقام حدیث گفتہ کہ این حدیث را عبید بن جریہ و سعید بن مسعود و عبدالرزاق و طبرانی و ابو نعیم و
طیہ از ابن عباس و طبرانی و اسحق بن راہزہ و ابوبکر از حسن ابن علی و عقیلی از عائشہ کلام مرفوعاً آورده و عقیلی گفت
کہ صحیح شدہ و در باب از پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چیزے و ہمین گفتہ بخاری بعد از آوردن او از حدیث بنخلیق
و گفتہ کہ ذکر کردہ میشود از ابن عباس کہ گفتہ ہنشینان سے شہر بکان دیند و لیکن جمیع نیست و گفت صاحب مقاصد کہ
این عبارت از مثل بخاری مقاصد بطلان کند بخلاف از عقیلی امنی یعنی در جمیع بخاری اعلا دارنہ است

در بیان خبری کہ یافتنہ شد در میان دو قریہ

در بیان حکم جناب

در بیان حکم جناب

در بیان اختیار حجامت در بعض ایام و کرامت آن در بعض

پس چون دے نفی صحت کند و بچہ اعلا را کند ازان و هنوز صحت دے از امثال عقلی متوقع است بخلاف آنکه عقلی
 و امثال دے این عبارت را گویند نفی مطلق مرتبہ صحت بود و ازان بطحان آن لازم آید و گفت کہ شیخ ابن حجر
 گفته و بہر حال متوقفش ثابت است و الله اعلم و در باب ذم کسب و فتنہ مال چیزے ثابت شدہ و فتنہ مال فی الجملہ
 احادیث صحیحہ واقع شدہ و نفس قرآن بدان ناطق است و چون در مع کسب طلال و ترغیب بدان احادیث
 صحیحہ در و دیافتہ آنچه در ذم مطلق آن واقع شدہ باشد ضعیف بود یا موضوع و اما کہ مراد آنست کہ چون در احادیث
 در ترغیب نہ و توکل و ترک دنیا و متاع آن مبالغہ کردہ اند باید کہ از اطلاق آن چنان مسلم نشود کہ مگر کسب کردن
 مکروه و ممنوع بود و ازال و مثال کلی اجتناب شرط است بعضی ازان احادیث ثابت نیست و آنچه ثابت است
 محمول است بر آنچه مفہوم میشود از احادیث صحیحہ کہ توسط و اقتصاد است و دنیا و اموال ہم مذموم است و ہم محمود توسط
 و اقتصاد در ہمہ جا محمود و مرغوب است چنانچہ قول دے و در باب ترک اکل و شرب از مباحات چیزے صحیح شدہ
 و نیز مثل ہمین معنی محمول است قول تعالیٰ و کلوا من الطیبات و اعلموا انما حلالہ فافهم و در باب حجامت و اختیار آن
 در بعض ایام و کرامت است ان در بعض چیزے ثابت شدہ و آنچه ثابت شدہ است در باب آنست کہ طحانک
 با حجامت و حدیث صحیحین کہ انخان فی تئ شفاء نفی شرط حجام او شرط غسل اولدغہ بکار ذکر حجامت و این
 و حدیث و احادیث دیگر کہ در نیاب وارد شدہ سابقاً در باب طب و معالجات آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اراضی را
 مذکور شدہ است اما در اختیار حجامت در بعض ایام و کرامت است آن در بعض نیز احادیث مرویست و لیکن صحبت نز سیدہ
 صاحب مشکوٰۃ از حدیث ابن ماجہ از نافع از ابن عمر آوردہ کہ گفت شنیدم رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 کہ سیفت حجامت بزیادت افضل و القیست و زیادہ میکند عقل را و حفظ را پس ہر کہ خواہد کہ حجامت کند روز
 پنجشنبہ کند بزمان خداے عزوجل و پوزیر کند حجامت کردن را روز جمعہ و روز شنبہ و کیشنبہ و حجامت کند روز
 دوشنبہ و روز شنبہ و پوزیر کند حجامت را روز چار شنبہ زیرا کہ دے روزیت کہ رسید ہندہ در دے ہلا یارب
 و پیدا میشود جدام و نہ بر جس گیرہ روز چار شنبہ و این حدیث را در مقاصد از حاکم از عطاء بن خالد از نافع از ابن عمر
 نا پوزیر کند حجامت را روز چار شنبہ آوردہ و در روز شنبہ گفتہ کہ دے روزیت کہ صرف کرد حق قتلے در دے
 بلار از یارب و اصابت بلا دے در روز چار شنبہ ذکر کردہ و گفتہ کہ سند دے ضعیف است و گفتہ کہ حدیث
 ابن ماجہ از سعد ابن سمون از نافع است و ذہبی گفتہ کہ دے محمول است انتی و در مشکوٰۃ نیز از حدیث احمد دانی داؤد
 از زہری مرسل آوردہ کہ ہر کہ حجامت کند روز چار شنبہ یا روز شنبہ و برسد اھا بر جس باید کہ طاعت کند مگر نفس خود را
 و ابو داؤد گفت کہ اسناد ابن صبیح ضعیف است و از مقل ابن یسار آوردہ کہ گفت گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 حجامت روز شنبہ در نہ تقدیم آوردہ است مردای سسنہ را و گفتہ کہ روایت کرد انیدیشعرا رب بن یحییٰ صاحب احمد
 و اسناد او قوی نیست و درین اند ابن از ابی ہریرہ آوردہ و از حدیث ابی داؤد از کتب بنت ابی بکرہ آوردہ کہ گفت پدر
 من نہی میکرد اہل خود را از حجامت روز شنبہ و میگفت کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم روز
 شنبہ روز خون است یعنی غلبہ خون در دے ساحتے است کہ ساکن نمیشود خون در دے یعنی اگر حجامت یا قصد
 کند در دے بس کہ باکنت ہجامت عہد م انقطاع دم کہذانی بعضی شرح و درین حدیث بظاہر نہانی بناید

[illegible]

چیز ثابت شد۔ دین باب نیز تمک کتاب مثل قولہ تعالیٰ فاعلموا ان اولی الابصار۔ و بسنت آن حضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ در مواضع عدیدہ اجتہاد و قیاس از وی سے صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و صحابہ آمدہ تمسک کردہ اندہا
در روایتی از ابی داؤد از ام سلمہ آمدہ کہ گفت گفت پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ حکم میکنم من میان شما اگر برائے
خود در آنچه حق کردہ نشدہ است بر من پس بگاہ کہ حکم کنم مرا و یا پیغمبر از حق برآمدہ سے قطع میکنم برائے منے مگر قطع
از انفس و آوردہ است مسلم آمدہ کہ فرمودیم من مگر بشر مانند شما چون امر کنم شما را پیغمبر از برائے خود نیست من مگر
بشر در روایت احمد آمدہ اخطی و احیب و ابن و ابی و ثیابی است و دفعہ تاسیس علی است و عدہ
در نیاب حدیث معاذ بن جبل است کہ چون فرستاد آن حضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم او را بہ قضائے من فرمود
بجوہر میکنی و چنانکہ عارض شود تو کہ گفت حکم میکنم کتاب خدا سے غرض حل نہ شود اگر نیابی در کتاب خدا گفت حکم
میکنم بکتاب رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود اگر نیابی در سنت رسول خدا گفت اجتہاد میکنم برائے من و مگر
تقصیر میکنم و ان پس زد آن حضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم پسندید و فرمود الحمد للہ فی حق رسول و صلوات
لما یرضی بہ رسول اللہ رواہ الترمذی و ابوداؤد و العارمی و دیگر جامع الاصول از حدیث سنائی از عبد الرحمن بن زیاد روایت
کر گفت نمودار آنکے و خود ہم ملوین تمام پس از ان تفصیل کردہ خدا سے غرض حل بر ما کہ رسیدیم ما بجائے کہ
سے پیغمبر شما پس بر کہ از شما عارض شود مرا و را کہ بعد ازین باید کہ حکم کند یا نہ در کتاب خداست و اگر نیاید و ما
امر سے کہ نیست در کتاب خدا باید کہ حکم کند یا نہ حکم کردہ پیغمبر او صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و اگر نیاید امر سے کہ نیست
در کتاب خدا و نہ حکم کردہ بدان پیغمبر سے و نہ حکم کردہ اندہا ان صاحبان باید کہ اجتہاد کنند برائے من و مثل خود و مگر کہ
من پیغمبر از حکم کردن زیرا کہ محال ہیں سنت و حرام بین و میان حصول و حسام امر سے اندہا مستحب میان آنہا
تجدد چیز سے را کہ در شک اندازد ترا و ہر و آن جانب کہ در شک بیند و قیاس شرعی آوردہ کہ نوشتہ ہوسے او مگر
ابن الخطاب کہ حکم کن یا نہ در کتاب خداست و اگر نباشد و کتاب خدا سے غرض حل حکم کن یا نہ سنت و قول و سنت
صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و اگر نباشد و کتاب خدا و نہ سنت رسول او حکم کن یا نہ حکم کردہ اندہا ان صاحبان و در
روایت ابن ابی شیبہ و ابن جریر آمدہ نظر کن یا نہ پیغمبر اجتماع کردہ اندہا ان صاحبان مردم و گیسو آراہ اگر نباشد حق حکم و ما نہ
حکم کردہ اندہا ان صاحبان اگر خواہی پیش رو و اگر خواہی پس او نمی بینم پس آمدن را اگر بتبرائے تو و اسلیم این قول
مگر ناظر است در عدم وجوب قیاس بر تقدیر عدم وجوب حکم در کتاب و سنت و اجماع و همچنین قول دینی کہ ابوداؤد روایت کردہ
کہ گفت بر منبر ایہا الناس بنورائے پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم گر صواب زیرا کہ حق تبارکے میفرماد و را و نیست از ما کہ
حق و تکلف و اما کہ مراد سے ازین اقوال رعایت احتیاط و احتیاس است درین باب و عدم جرأت و شتابی در
ذبح و نہی از ان دلیل احادیث دیگر کہ درین باب از وی سے روایت شرعی و غیر سے آمدہ و در وی سے اجتہاد
ورائے کردہ و در روایتی آمدہ کہ بشری مع نوشتہ کہ اگر نیابی در کتاب خدا و نہ سنت رسول سے فاحکام اللہ ہے
اختیار داری اگر خواہی مشاورت کن من و نمی بینم در مشاورت تو مرا اگر آنکہ مسلم دارم آنرا ذکرہ البیرونی فی جمیع المباح
و فی الحقیقہ عمل بنیاس حکم حالت محضہ دارد کہ بے ضرورت جرأت و تکلف بران نمیتوان کرد و اما بعد از کہ شایع شد
واقع شد و در صحیح بخاری و مسلم و سنن ابی داؤد آمدہ کہ اگر مجتہد صواب کند و اگر در رد و اگر خطا کند یک اجر است لال

بیت نیاس نتوان کرد زیرا که اجتہاد عام تر از قیاس است تا مل و تفکر کردن در کتاب و سنت و اقوال علماء و اوایل و تطبیق آن را یکدیگر نیز اجتہاد گویند و نیاس یک قسم از اجتہاد است که تقدیم حکم اصل است بدفع بطلت و در اجابتی که واقع شده که اگر در کتاب و سنت و اجماع نیایی عمل کن بر اے متعین است که قیاس است تقدیر و در باب او اہمست معنی حدیثاً تا عرض نموده کتاب اللہ فان واقعہ فاقبلوہ والا فزودوہ چنانکہ ثابت شدہ و این حدیث از اوضاع موضوعات است بکہ خلاصت این ثابت شدہ الا انی اوتیت القرآن و مثل منہ و در حدیث دیگر صحیح آمدہ کہیکے از شمار اید کہ نیایم کہیہ نہ وہ بر کیہ گاہ و حدیثی از من پوسے رسانند پس دسے گوید کہ ما این حکم را در آن نمی یابیم چہ در قرآن و اوہ شدہ است و مثل آن با آن ہم این حدیث را کہ چون بشنوید شما از من حدیثی را عرض کنید آن را بر کتاب خدا اگر موافق باشد پس قبول کنید تا اگر نہ رد کنید سیوطی از حدیث طبرانی نے و مسموینہ از ثوبان آوردہ باین لفظ عرضوا حدیثی علی کتاب اللہ فان واقعہ فتنی و الا فتنی و نیز از طبرانی از ابن عمر آوردہ کہ گفت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پرسیدہ شد مذہب ما از موسے پس بسیار گفتند از و زیادہ و نقصان کرد و تا آنکہ کافر شدند و نزدیک است کہ فاش گردد از من احادیث پس ہر چہ بیاید شمارا از حدیث من بخوانید کتاب خدا را عزوجل و انما ذہ کنید بدان ائمہ موافق کتاب اللہ است من گفتہ ام آنرا و انہ موافق نیست من گفتہ ام و در مقاصد حسنہ این را زیادہ کردہ کہ پرسیدہ شدہ نصاری از جیسے پس بسیار گفتند در دسے زیادہ و نقصان کرد و تا آنکہ کافر شدند و گفتہ کہ پرسیدہ شدہ شیخ مابنی شیخ ابن جریر عثمانی از بخندیش گفت این حدیث بطریق متعدد آمدہ و خالی نیست از مقال و آوردہ طرق او را یعنی در کتاب دخل انہی و نیز سیوطی از ابن عساکر از علی آوردہ باین لفظ استخوان علی رواۃ یروون الحدیث فاعرضوا علی القرآن فان واقعہ فتنی القرآن فخذوا والا فخذوا و در مختصر طبری آوردہ کہ خطابی گفت ما بن حدیث را از او قد وضع کردہ انشیخ فصفی سیکو کہ موضوع ترین موضوعات است یعنی ظاہر است و منہج او در غایت ظہور و از سیاق کلام دسے و کلام قوم چنان ظاہر میشود کہ حکم بوضع این حدیث بحسب ابطالان معنی و مخالفت اوست مرا حدیث صحیحہ را زیرا کہ در حدیث صحیح کہ روایت کردہ آنرا ابو داؤد و دارمی و ابن ماجہ از مقدمہ ابن سعد کرب آمدہ کہ نسبہ ہو و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الا انی اوتیت القرآن و مثل منہ و انما و آنگاہ باشد کہ دادہ شدہ قرآن و مثل قرآن است باوے و مخالفت در بودن اوست و حی کہ و ما یطلق عن الہیہ ان ہو الا وحی یوسے یا در بودن او نیست احکام و سبب ہدایت نام یا در کثرت و توبید این معنی است آنچه در حدیث عرض بن ساریہ آمدہ است مثل قرآن است بکہ اکثر و نیز مخالفت است آنرا کہ در حدیث دیگر صحیح کہ روایت کردہ آنرا احمد و ابو داؤد و ترمذی و ابن ماجہ و بیہقی آمدہ کہ سیکے از شمار اید کہ نیایم این حدیث چنانچہ معصفت ذکر کردہ ابطالان معنی از جهت آنکہ از نیجا لازم می آید کہ ثابت نشود بکہ از احکام شرعیہ اصل بحدیث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و ثابت نشود ہج علی مگر کتاب اللہ و از ضروریات دین است کہ نہ اینچنین است نیست کلام قوم در بن مقام و پر شیہہ تا مذ کہ این منی برانست کہ معنی حدیث مذکور این باشد کہ عرض کنید بر کتاب اللہ اگر موافق باشد آنرا سببے اگر ایستہ شود این حکم در قرآن قبول کنید و اگر یافت نشود رد کنید اما ظاہر آنست کہ معنی نیست اگر موافق باشد

[illegible]

و در طاعت خداے غروب و جل و آید نزل خود را و حال آنکه نسبت بروے هیچ خطیہ کہ مطالبہ کند اور خداے تبارک
 بدان و گفته کہ در اسناد و سنیف است و مراب حدیث را طریقے دیگر نیز بہت حدیث دیگر چون مسافت کنیہ غیر
 بروی تہی پاسے زیر کہ حق تعالی مضاعت میگرداند اجزا و را بر متعل نظیرانی این حدیث را آوردہ و در و سہ طیمان است و
 سبوطی و یقینی اورا مقرر ہشتہ اند و حکم وضع نکردہ و نیز آوردہ کہ در و سہ طیمان و آلہ و سلم خبر داد و مراب جہل
 کہ خدا تعالی نظر میکند بسوے بندہ خود کہ میرود تہی پاسے و طلب خیر و در و سہ طیمان است و نسبت آوردہ کہ سہ
 برو و بسوے خیر تہی پاسے گو یا کہ میرود بر زمین بہشت و استغفار میکند براسے وے لاکہ و نسج میکند اعضاے او و نیز
 را این جوڑی آوردہ و گفته کہ در اسناد و سہ طیمان را از و گفته کہ این جوڑی گفته است کہ بعضے از طلبہ علم زادیم کہ تہی پاسے
 میرفتند و در طلب علم از جنت عمل کردن این احادیث موضوع کہ مشرہ است از و سہ طیمان است کہ تہی پاسے رفیق اینها
 میکند چشم را و پاسے را و محکم نیست با وے قوی و احتیاز از نجاسات و اگر باندگان بیاعت کہ این احادیث صحیح
 نیست و تہی پاسے رفیق متضمن شہرت بہر دست ہرگز آفران کند فلند و دال علم و العلماء انتہی را اما تعلق و طلب علم ہم
 در تہی پاسے شہرہ ہے آوردہ کہ لیس من اخلاق المؤمن التلق الا فی طلب علم و سہ طیمان کہ روایت کردہ این حدیث را این حدی
 فی الحال و از سہ طیمان و از ابی امامہ و از ابی ہریرہ فقط بعد از تعلق الا فی طلب علم و سہ طیمان کہ روایت کردہ این حدیث را این حدی
 مطعون و یقینی نیز حدیث سہ طیمان و ابی ہریرہ را روایت کردہ و تضعیف نمودہ و گفته کہ روایت کردہ شدہ بہت اندوز
 و ہر تضعیف اندوز روایت کردہ است و ملی ہر کہ است کہ آواز خود را از علما باشد و ز قیامت آن کسانیکہ تہان
 کردہ است حق تعالی قلوب ایشان را براسے تقوی تا صاحب من و یکی نیست و تعلق و تہی پاسے کہ ہر ہر پاسے است
 یا طلب علم است و این حدیث نیز تضعیف و منکر است و اما از عقوبت سلطان جابر صبیان می آورد کہ مسلم بعضیان چون
 حل نکند میان ایشان فرشتہ شود و ز قیامت با ظالمان روایت کردہ این را این مرد و در و سہ طیمان اندوز و آنچه
 معروف است آنست کہ این قول کجول شامی سہ و روایت کردہ ابن ابی الدنیا از قول حسن بصری ہذا حدیث کہ
 این خبر از قول جابر موقوف بر ابن عباس نیز آوردہ و اسناد و سہ طیمان و روایت کردہ از ابی امامہ و سہ طیمان
 ترین مردم از خداے غرور علی و ز قیامت و کس انیکے مرید است کہ بکالت میکند با و ہر سہ طیمان از ظم و جہل
 میکند ایشان را دیگر معلم صبیان کہ عدل و مساوات میکند میان ایشان و مراقبت میکند خطا و در جہم و در اسناد و این حدیث
 جہولاند و نیز آوردہ کہ بہترین مردم معلما اند کہ کم میکنند رحمت بوقیم و غلظت و شدت مینمایند بر مسکین و فقرا و
 سہ طیمان و بعد از و بعد شہرہ ترست درینجا زیرا کہ سہ طیمان کہ روزے پسروے بر و سہ طیمان کہ سہ طیمان کہ سہ طیمان
 ای پسروے گفت معلم من زودہ است مرا گفت من جزاے زودن وے ویرامید ہم پس وضع کرد و این حدیث را و گفت حدیثا
 فلان الخ و آواز دماسے فقر بر معلماں از حدیث الشیخی می آورد کہ گفت گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ہمیشہ شوی
 و بر و ابی و سہ طیمان خود را پس جمع شدیم ما و برداشتیم دستہاے خود را پستتر گفت خداوند فقیر گردان معلماں را تا زود
 قرآن و غنی گردان معلماں را تا زود دین و سہ طیمان و این نیز جہولاند و ذہبی گفته است کہ شاید کہ این حدیث از وضع محمد ابن ابی
 است و در و سہ طیمان و دماسے نیک بر ایشان نیز آوردہ کہ معلماں بہترین مردم اند ہر گاہ کہ گنہ میشود ذکر یعنی قرآن و سہ طیمان
 اورا و عطا کند بر ایشان و اہارہ گیرید تا بیرون نیارید ایشان را از قراب و معلوم چون گوید بر محیی الجوبہ سلم اللہ الرحمن الرحیم

پس گویم بسم اللہ الرحمن الرحیم نبوی صلی اللہ علیہ وسلم را در بارش مرد الدین اور اولاد مسلم را از آتش و رنج
 و در ہستار از حدیث جو باری است کہ تمہمت بوضع و نیز آورده کہ آن حضرت فرمود علیہ السلام خداوند ابیامرز
 مسلمان را در از گردان عنہم سے ایشان را در برکت و در کسبہائے ایشان و در بعض طریق آمد کہ سایہ کن ایشان را در زیر
 سایہ خود و نہ کہ کہ سایہ نیست جز سایہ تو زیرا کہ ایشان تعلیم میکنند کتاب ترا کہ مثل است و ذی گفتم کہ آفتہ اگر وہ این را
 بہن فحان و سیوطی گفتم کہ این را شاہد است و اللہ اعلم و از عائشہ فرمودہ کہ فرمود آن حضرت جسے اللہ علیہ
 و آلہ وسلم سزاوارترین چیزے کہ گرفته شود ہر روزے اجر کتاب اللہ است روایت کرد از حدیث را بن عبدی فی الکامل
 و دوسے منکر است ازین طریق والا این حدیث در صحیح بخاری است کہ در روایت کتاب اللہ آمد و مراد تہمت و از ابن عمر
 آورده کہ گفت نہی مکر در رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از تعلیم و اذان با جرت و نیز وہ کہ بکنند از افعلیہ لغت اللہ و اللہ اکبر و
 اللہ اس تعین و گفتم کہ جو زقانی از حدیث را آورده و در ہستادوسے و دوسے اند متروک و در ہستادوسے انقطاع نیز است و عقب

در بیان دوم و سوم و چہاں

کرده شد و است کہ اورا شاہد از بعض صحیح و بعض حسن و در باب چہاں و ذم و طبع ایشان خبرے است شدہ
 ہم تذکرہ اشیرتہ آورده کہ تخرج الدجال و مع سبعون الف حاکم و گفتمہ اند کہ از فتح از ہستادوسے این روایت کردہ
 و در ہستادوسے این ظلمات اند بعضہا فوق بعض و نیز آورده کہ لا تستشیروا الحاکمۃ و العلیین باحایکان و معلمان مشورت کنید
 کہ ناقص العقل اند و گفتم کہ در ہستادوسے این غلام غلیل است و نیز آمدہ از طریق عبید اللہ بن زبیر کہ تہمت سے تہمت سے سلب
 کردہ است عقلمائے ایشان را و نیز کردہ است برکت از کسبہائے ایشان و گفتم کہ آفتہ این حدیث عبید اللہ است
 و دوسے روایت میکند موضوعات را و بعضی گفتمہ اند کہ آفتہ این احمد است و از ہستادوسے روایت کردہ است و طبعی و در بعض
 طرق و الحاکمین نیز زیادہ کردہ و در ہستادوسے محمد نامی است کہ کذاب باہر بفسق است و ابن النجار نیز روایت کردہ و
 گفتم کہ منکر است و از حدیث ابن عباس آورده کہ ہر کہ در باب از شہزادانے را کہ طلب کنند حایکان مسلم را بگریزید و در
 روایت احمد کہ ایشانند کہ بول کردہ و در کعبہ و در دیدن در میان مریم را و عاتقہ بنی را و راہ رسید از ایشان مریم و نزد خدا و را
 غیر راہ راست ابن جوزی گفتم کہ پوشیدہ است بر حسیان جابل کہ این حدیث موضوع است و در تذکرہ اشیرتہ گفتم
 کہ لا تفتوا الحاکمۃ فان اول من مالک ابی آدم روایت کردہ این را داری از انس و دوسے سوادین و تاقی است و در
 نیزین گفتم کہ روایت کردہ است و سے خبر منکر را و سیوطی گفتمہ ظاہر است کہ آن بہن خبر است و ابن حبان گفتم کہ سواد
 تہمت است لیکن ظاہر میکند و غریب ہی آورد و در باب انشاء و شعر بعد از عشا و کلامہ شہن عرض باطلاتے متروک و ذم تعبہ

در بیان انشاء و شعر بعد از عشا

بے فائدہ و ذم است علما کہ بر سلاطین روز خیرے ثابت شدہ و در تذکرہ اشیرتہ و انشاء و شعر بعد از عشا آورده کہ ہر کلامی است
 شعر بعد از عشا بے خیر قبول نکند خداے تعالیٰ از ہستادوسے نماز انشب و گفتم کہ روایت کردہ این حدیث را عقلی و اسناد و
 قرعہ است و دوسے مضرب الحدیث کثیر الخطا است و عام و دوسے مجہول است و تعقب کردہ شدہ است بانکہ روایت
 کردہ است بورا احمد و قرعہ را نیز بعضی تہمت میدارند و بعضی ضعیف و حامل کلام بعضی است کہ حدیث و سے در مرتبہ حسن است و در
 تذکرہ شہن عرض باطلاتے شعرا آورده کہ ابن ابی الدیہ و فیہ المشرار ہر کہ خواہد کہ نیکو کار باشد بہر و مادر خود یا بہر کہ بہر اشیرتہ
 اگر نہ و دشمنان میکنند اور بہر را و چون بہر مدح میکنند ایشان را و چون باعث برین است ابن من و ذم منسوب
 خواہد شد و سے و گفتم کہ ابن جوزی این حدیث را آورده و گفتم کہ در ہستادوسے ابیہم است و از طریق دیگر بطریق نیز روایت کردہ

و در سبب اول است و در ذم تقبیله نقد آورده که لاخیر فی قرآن الابد بر ولاعباده الاثقه و مجلس فقیه نجیب من حساب دة
ستین سنته و گفته که روایت کرده این حدیث را خطیب و متفق و مغترق و روایت کرده داری لیکن گفته خبر من
عباده سنته و در اسناد هر دو متر و کاند و نیز آورده که متعب بغیر فقه همچو حاکمیت و ملا حوند یعنی خرخراس و گفته که
روایت کرد این حدیث را ابو نعیم و صحیح فیت و نقیب کرده شد این که روایت کرده این ابی نعیم بن مالک بن عقیب و در ذمت
علما که بر سلاطین رو نم آورده که علما امثال پیغمبران اند بر بنده گمان نادر که مخالفت نکنند سلطان را و داخلت نکنند
و نیز او چون اخلت کنند دنیا را و مخالفت کنند سلطان را پس تحقیق خیانت کرده اند پیغمبران را و گفته که روایت
کرد این حدیث را حاکم در اسناد و در متروک است و مجهول و عسکری آنرا بسند ضعیف از اسیر المومنین علی بن ابی حمزه آورده
و ابو نعیم در طبع از قول امام جعفر صادق نیز آورده و او را شواهد کثیره از صحیح حسن زیاده بر حمل حدیث پس این حدیث
بمقتضای صناعیت اهل حدیث حسن باشد انتمی و پوشیده و نام که در حق فضل علم عبادت و عالم بر عابد
و ترغیب بر تحصیل علم و تعلیم احادیث آمده خارج از حد و احصار و همین حدیث که فضل العالم علی العالم افضل
علی از نام در بنیاب کفایت است و در ذم علما و سرور که عمل کنند و آن را وسیله دنیا سازند و درین اوجیزا بفروشدند نیز
احادیث بسیار آمده و آنکه در ذم مخالفت سلاطین آمده نیز از جهت همین خواهد بود چنانکه عطف بر اخلت دنیا و ال است
بر آن والا اگر بر سلاطین بر و نه و امر معروف کنند و ترویج دین نمایند و ممانعت نورزند و دین دنیا فسد و شد مذموم
نبود باینکه ابر و ثواب آن اتم و اکمل است و احادیث صحیح در بنیاب دارد و کما لا یخفى و در باب مسامحت علما و زیارت
لانکه قبور علما را پیش از نیت نشد و در تنزیه الشریعه آورده که آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بانی هر بره فرمود
یا ابا هریره تعلیم کن مردم را قرآن را و تعلیم کن آنرا پس بدستی و راستی که اگر کسی تو و برین حال باشی زیارت میکنند
لانکه قبر ترا چنانکه زیارت کرده میشود بیت حق را یعنی کعبه معظمه و تسلیم کن مردم را سنت مرا اگر چه ناخوش دارند
ایشان آنرا و اگر دوست داری که موقوف کرده نشوی تو بر صراط طرفه یعنی پس حدیث کن در دین خدا حدیثی بر آن
و عقل خود و گفته که روایت کرده این حدیث را خطیب و در و بی ابی بلم است و نقیب کرده شده است که این ۷۷ طریقه
و غیر نیز هست نزد ابی نعیم و اشهر علم و در باب اقتراح است بر بنیاد و در ذم فقه چیز ثابت شده و اشهر علم بالصواب
در جامع الاصول از حدیث ابو داود و ترمذی از ابی هریره آورده که گفت گفت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم تفرق
کردند بود بر بنیاد و یک فرقه یا بنیاد و دو فرقه و نصاری نیز مثل آن و سرانجام است که متفرق شوند امت من بنیاد
و سه فرقه و در روایتی از ترمذی آمده است که متفرق شدند نصاری بر بنیاد و سه فرقه یا بنیاد و دو فرقه الحدیث
و از حدیث ابی داود و از معویه آورده که گفت ایستاد در را بنیاد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و فرمود و الا انما یاشید
که آنها که پیش از شما بودند از اهل کتاب متفرق شدند بر بنیاد و دولت و سرانجام است که متفرق شوند این امت
بر بنیاد و سه و بنیاد و دو از آن در آتش و یک در بهشت و بی الجماعه و زیاده کرده در روایتی که بیرون آیند از امت من
اقوام که سرایت کند در ایشان اموال چنانکه سرایت میکند کلب در صاحب خود که باقی نمی ماند از و سه رنگ و نه ندی
گرا که در می آید و سه و کلب فتنه لام می که از گزیدن رنگ و پدید آید و از ترمذی از عمر ابن العاص آورده که گفت
رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم هر آینه بیاید بر امت من آنچه بر منی از نازل حد و نعل با نعل با آنکه اگر باشد

بِسْمِكَ لَا إِلَهَ إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

خاف الظُّمُّ بِرُطْبُوَّةِ الْبَرْدِ سَلَّمَ عَرَبِيَّةً

إِيْمَا السَّامِعُونَ فَاسْتَوْعَلُوا أَيْمَانَهُ الْخَافِلُونَ فَانْتَبَهُوا

ایسا الناس ان کے روئے دل و گوش بان و چشم توجہ رکارت ہر خطہ رودکین چہ کتاب ست و از کجاست فانتظروا
کیف کانت شرح مفہوم ذلک الکتاب لا یتفیر ہمین کتب ی باشند کہ ہدی للتعقین شان انست
درینجا یک نکتہ باریک بدیدہ دل و دینی ست کہ صفت آن تعقین کہ بقا و ہدی للتعقین ان چو کتب و ایست سے پذیرند
لفظ و عبارت یومنون بالقیب تعبیر و تخصیص میفراید لاجرم بعضی و تخصیص این لفظ خاص قولن رسید کہ لفظ
یومنون بالقیب کدام ارباب مراد تواند بود پس اگر از لفظ بالقیب ذات باری تعالی کبریا و مراد گرفتہ آید کہ خدا
ناویدہ غائبان ایمان آورده اند و درست نمی تواند نشست زیرا کہ بنا بر دیدنی چشم ظاہر ہر نوع بشر بالاجماع از اغیا
و اولیا و اصفیا شریک اند کہ مثل حضرت موسی علیہ السلام جواب آید لکن متوکلان شنبہ این معانی چشم ظاہر درین
عالم ظاہر حال ست کہ میفراید و ما کان لیثمان کی کلمۃ اللہ الا و حیاً او مین گوید و چنانکہ ہمین درین عالم صورت
چنین صورت ست کہ صورتش دیدن محال ست بکہ کلامش ہم بے پروہ نتوان شنید کہ گفتہ شدہ دانی بگوش
و چشم برآوردہ دادہ اند بنگر چشم عبرت و بشو گوش بوش یعنی کہ پروہ آمدہ واجب بگوشش و چشم و گری
بوشش و اگر بشنوی خوش بے پروہ و دیدنش نتوان بل کاممسم بے پروہ نشنود پروہ گوش و معنی میج و ذکا
بجواب ہمین بود و خود پروہ بدیدہ و گوش ست پروہ بوش پس ایست ظہیر سرایدن او کار و دین نیست
بگر بدیدہ دل و گوشش دیدنش نیست لاجرم اگر از حدی یومنون بالقیب ہمین دیدن چشم ظاہر مراد گیرند تا نام نوع بشر
علی العموم در دیدنش شریک غالب بالاتفاق اند معنای فادہ تخصیص ازین لفظ یافتہ شدہ و اگر بسمے و گری بدیدہ
دل بجا کردہ شود پس چنانکہ بدیدہ ظاہر دیدنش محال ست ہمینان بدیدہ باطن ندیدنش و غیبت او محال ست
کہ گفتہ شدہ بہر جا بگری غیر ازین نیست و لیکن دیدہ ادراک و نیست کے جو یا کہ یارین کجا است بکہ گویا
کہ یارین کجا نیست و درین مقام اگر بدیدنش و مشاہدہ اش قائل نباشم در کار شہادت شہادتم اطل می شود
کہ ناویدہ را گواہی را دن و شہادت بر تاسن شہادت باطل ست کہ گفتہ شدہ ہر کہ اورا ندیدہ و گویا
بشہادت بلاکہ باطل گویست و قول صاحب نظر بہین چہ نکوست کہ بچشمان دل بسین جز دوست و مسرہ چہ بینی
براک نہ اوست و میزان ہمین مقام ست کہ تمحیص کردہ شدہ ہر چہ بود در جہان صفت پروہ و کار و جملہ
صانع بہین ست در آشکار چشم کجا باشد و دیدہ معنی بیارہ برگ و ختان سبز و نظر پوشیارہ ہر وہتے
و قریب ست عزت کردہ کار و ندایب کہ در بصورت غیبت او محال ست تا در بصورت از تخصیص لفظ یومنون
بالقیب چہ مراد تواند بود کہ آن حاعر و ناظر بگوید بیج حال غائب ندیدہ شدہ نسبت لفظ غیب کجا نبی چنان حاضر

و تامل حکم و معادق سے کیا نام کہ گشتہ شد سے ہوا اول ہوا آخر ہوا اظہار ہوا الباطن کہ کچھ ہے کہ میں بہت پر
 افتاد ہست مشکلمہ پس از تجا بیان سخن توان رسید و باید نصیب و سنجید و چہ غفلت از گوش دل با یکشید
 و بیان دل خط بیان نکند باید گردید و کمال اختیار خود باید بالیکہ ازین تشرف خاص ہر کہ مردم متاخرین امت محمدی علیہ السلام
 علیہ وآلہ وسلم خاص است و حصہ او شایستہ کہ در نصیب حبیب او حصہ اللہ علیہ وآلہ وسلم ماوراء غائبانہ اہل بیت و در عایم
 پس کمال از غفلت یا غفیل غفلت حبیب او حصہ اللہ علیہ السلام و سلم مراد توان دانست و این تشرف خاص ہر کہ مردم متاخرین
 امت است آنکہ کہ چشم دیدند و بجانب جلال جہان مالہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مشرف شدہ و معجزات نمایان متواتر
 دیدہ ایمان آوردند و کمال کرد و در حدیث کہ دیدار شدہ است کہ دل چہ دیدہ ہست کہ آوریہ اگر قرار شدہ ہست
 آنکہ کہ بدیدہ و ظاہر دیدہ و خود ظاہر کہ چہ کفر و تقاضا و در دیدہ کہ مصداق آیت اللہ تعالیٰ یٰٰ ذَاکَ کہ گوییم
 و مردم کہ غائبانہ بدیدہ دل دیدیم چنان غائبانہ بدیدہ کہ مردم کہ مصداق پرستون بالنیب گردیدیم پس بدین معنی
 این تخصیص لغت المؤمنون یا المؤمنین لا یخلفون الا عہدہ و کبر متاخرین امت چہ توفیق صادق می آید و در دست می تشہید کہ غائبانہ ایمان
 آوردہ اند و این قدر در ایمان کامل مانع بودہ و تقویت دین محمدی از مجاہدات جانی و مالی و ماییدات روحانی و نفسی
 و کتابی و در بر و در قرآن بعد قرن تربیہ افزودہ ماندہ می آفرینند کہ بلقب المؤمنون فی العہد لعقب شدہ کہ بعد
 علم الہی علم کمالین است و در علم اولیات کلام الہی تخصیص غلبہ می فرماید کہ لا یخلفون کما یخلف الایمان و لا یخلفون
 الا عہدہ و کبر متاخرین امت کہ العلماء و کبر متاخرین امت کہ علماء و کبر متاخرین امت کہ علماء و کبر متاخرین امت کہ علماء
 و از ان پیشانند و نیز از ہمین مقام توان دانست کہ وار دست علماء امتی کا کتبہا و بیانی اشرا و ائیل و سخنان معنی
 این حدیث از شمس تبریز کہیکہ از درویشان علمائے باطنی این است ست چنان در کتاب تذکرۃ الاولیاء دیدہ شد کہ حفظ
 علم ہر از فیروزہ و از قہر زندہ بر آورد کہ علمائے شریعت ظاہر بر از الہی رسیدہ در مقام شریعت ظاہر دست کشیدند کہ
 حکایت واضح تصویر مشائخ در کتاب مجالس العشاق دیدہ شد انجام از از ہمہ بیان نیست کہ از ہمین مرد متاخرین
 مصداق المؤمنون یا المؤمنین شایع و اتق این کتاب علیہا الرحمۃ بودہ اند کہ صفت و مرتبہ مصنف از این کتاب خود
 شایع این کتاب در صفحہ سوم این کتاب بصریح نام بنام تہمت پشت افادہ می فرماید کہ بمقام فخرکنا بکلمہ علی بعض
 نور علی نور توان گفت اکنون اندکے از مرتبہ شایع این کتاب کہ در زمرہ مشائخ بدین بر تقدیم و سابقین سبقت
 بردہ است توان شہید کہ ظہیر صاحب بیان آن نیست بلکہ مشک است کہ خود بدیدہ کہ عطار گوید از بنیاست کہ در صفحہ دوم
 و بیانی ہمین کتاب بے اختیار کلامی از زبان عبدالحق محقق دہلوی علیہ الرحمۃ کہ شایع این کتاب ست بزبان خامہ
 و اقلام بنام رسیدہ کہ بر مقام سیاسی بزدی نہ معاذ اللہ در مقام تعلی خود دعایہ افادہ می فرماید کہ ببارتہ بہر شش
 درین مقام مناسب مقام نمود و در ہی ہذا در سطر و واژہ ہم صفحہ دوم این عبارت ست کہ نظر بحقیقت و از روی
 انصاف تمامہ این طوائف را کہ عامل الوبیہ علم و زانغ اعلام دین و حافظ و شاع شریعت اند بر آرد کہ حق ثابت و
 بر در گران کہ نعمت خواران مادہ فضل و افادہ و در برہ چنان خوان احسان ایشان شکر و امتنان و حق نعمت شناسی
 لازم و باین حساب بنیان است و در ولی نعمت پسندان باشند و پسندان را اعتراف بفضیل رعایت ادبیت ایشان
 واجب اگر چہ ترا اند کہ بعضی پسندان با عراز نصیب حق و فرست از بعضی پیشان در گذرند و ذلک فصل اللہ یوفی تعالی

مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ اللَّهُمَّ يَا ذَا الْفَضْلِ الْعَظِيمِ نَسْأَلُكَ أَنْ تَخْتَصِنَا بِفَضْلِكَ وَتُرَكِّبَ لَنَا مِنْكَ الْفَضْلَ الْعَظِيمَ
 انتهى پس ازین فقره اخیر از لفظ اگر چه تواند تا آخر فقره واضح تر پدیدست که میتواند شد تا متاخرین بر سابقین سبقت برند
 و بعد ازین فقره خطاب دعا از ان ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ است انهم همین استدعاست که باری بختصیل فضیلت پیشینان انحصار
 گردان نکند و ظاهر و باهر پس مرتبه سبقت و ترجیح و ترقی متاخرین بر تقدیم انهمین کتاب پدیدست که باشد نقش
 ثانی بر اول بکشت این نکته بملاحظه بالاستیاب این کتاب بر دل صاحب دلان معنی فهم مشکفت میشود که چه قدر
 اقراط و تقریط اتقن را حضرت شایع علیه الرحمة اتمام فرموده و اند لا جرم این کتاب نتیجه قبول دعاست حضرت شایع
 علیه الرحمة توان بدست که عبارت دعا و سوال بلفظ اللهم و لفظ لنشک بالامر قوم است تحقیق بر تحقیق مکن کیشاء
 وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ پس چنانکه معرفت حاصل از صنعت است همان قدر و مرتبه صنعت از صنعت توان دانست
 لا جرم مرتبه این تصنیف از صنعت توان دید که از کجاست و مرتبه بجز و توغل و دقیق و تحقیق صنعت از این تصنیف
 توان سنجید که از غایت تحقیق و دقیقه خوبان نام محقق دلیلی نام برآورده است و در اند علیه این یک کتاب که شش نموده از
 خرد و منجم تصنیفات است و در کثر کتابی از دینیات و عبادات و الهیات و شریعت و طریقت و حقیقت و معرفت
 و فقر و فنا و تصوف بوده باشد که در مسند و استساکه و تائیدی از قول محقق علیه الرحمة نبوده است و آنچه جدا گانه
 تصانیف بسوخته و فقر و فقر متناهیان متاخرین از بایات صاحبات خیر باقی و جاری و دوامی و ابدی است محتمل
 بیان نبوده است که عیان است پس اکنون بجز سخن توان رسید که از سلف تا خلف تقاضای طبیعی جمیع صاحب طبعان
 طبع است که جزو طبیعت را بر کاغذ و قلم بر آورده تمام اوقات غرضت را بهین تألیفات و تصنیفات صرف میکنند
 که بازین یا دگانه و بایات صاحبات ابدی و دوامی و خیر جاری نفع رسان عالمیان تواند بود حتی که ازین کتاب حرکت
 هم با هم پیچیدانی و بی استعدادی و کم فرصتی و پریشانیها و فتنه چون نامه خودم سپاه گمانیده اند پس هم
 تصنیفات و نامه فرساینها که هر نفس بشیر را بقد استعداده و معلومات خردش تصانیف تجلی و طبیعی می باشد که گفتن چند
 شعر و ملامت عاشقانه مجازی و روم و لغو محض شبها بر دوازده و مضار و خطیر بقدر مقدر و در خود با محقق با سید ازین
 صرف کرده و بهشتی است مشاء و مناشره گرم می کنند و کیفیت که ارباب فضل و کمال ارباب علوم علوی عقلی و نقلی که بهین
 تصنیفات و تألیفات بسوخته اند روح شان است آنها فقره که درین کار و بسط تصانیف مجاهدات بکار برده اند چه کار
 کردند که بنده روح خود برداختند از اینجا است که هزاران کتب بسوخته عبارات متعلق و دقیق دفتر را بوده اند که اکثری را
 از غایت بسط بجز مسوده اول نوبت بصاف کردن مسوده و تکمیل تصنیف نرسیده است که عمر صنعت تکمیل پدید و
 تا تمام اند و از بدین هم تصانیف آنها روح بر تن می لرزد که باین هم بسط و طبیعی صنعت چنانچه مساعدت کرده باشد از اینجا است
 که در تصانیف پیشینان ایمان و لطف شده باشند که هنوز کسی از نام آنها خبری نبوده باشد بجز آنکه خفته کن نیست که گشت
 بجان باب آمد که برو کس نگریست باری با دست مصنفان سابق بر مقتضای این لایق چندان ثابت نیست که تصانیف روح خود
 بمضامین و عبارات متعلق و شوار فم که از ان افاده هر عامی دشوار است عمرا صرف کردند و اکثر تمام گذشتند بل منتها اهل خط
 بعضی بجان فائق بکه بزبان تمام مصنفان سابقین ابدی و دوامی باقی و جاری است که بمضامین و عبارات خطیر انهمین
 اعمال و تصانیف و دقیق دشوار هم را عبارات طایف مطلب خیر عام فهم در آورده و بصرف کاغذ و روشنی و شرح و ترجمه و تفسیر و تفسیر

